

بِسْمِ تَعَالَى

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمٍ لِيُبَيِّنَ
لَهُمْ فَيُضِلَّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ (۱۳:۱۳)

اساں جہڑا رسول وی بھیجا اہ اپنی قوم دی بولی بولدا سی۔ تاں جے (قتی تے
باطل بارے) اہناں نوں دیوے نال سمجھا دیوے۔ غیر اللہ جنہوں چاہے
گراہ کرے جنہوں چاہے ہدایت دیوے تے اڈ بڑا ڈاڈا اے حکمتاں والا۔

پنجابی نثر و شرح مستند ترین سیرت نبویؐ

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

کتاب اللہ

ترجمہ حصہ مکمل

قد رافاتی ایم۔ اے

اردو پنجابی علمی مرکز

مورٹمن آباد، لاہور ۷۵۲۰۰

جمہوریت، حقوق، مصنف و مؤلف محفوظ نہیں

84634

ناشر:- محمد شاہد بشیر، ناظم اُردو پنجابی علمی مرکز، لاہور ۲۵

مطبع :- شاہ ابوالمعالی پرنٹنگ پریس، میکلوڈ روڈ، لاہور

اشاعت: پہلی صفحات ۹۲۰

تعداد :- ایک ہزار (۱۰۰۰)

تاریخ اشاعت: صفر المنظر ۱۳۰۶ھ مطابق اکتوبر ۱۹۸۵ء

قیمت: ۱۰۰ روپے

کتابت :- محمد رمضان بٹ تلمیذ خلیفہ صوفی عبدالحمید پروین رقم، لاہور

ملنے کا پتہ :-

اُردو پنجابی علمی مرکز - اراکس - ملتان روڈ - موڑ سمن آباد - لاہور

ضیاء القرآن پبلی کیشنز - داتا گنج بخش روڈ - لاہور

عزیز بک ڈپو - چوک اُردو بازار - لاہور

محمد بشیر تاج بک کتب - جلال دین وقف بلڈنگ - بیرون اُردو بازار - لاہور

تاج بک ڈپو - اُردو بازار - لاہور

مکتبہ ماہنامہ لہراں - سوڈی والی کالونی لاہور ۲۵

تقاریر شفا خانہ - موڑ سمن آباد - ملتان روڈ - لاہور

دُعا کہ کراکری اُوس - ستیانہ روڈ - فیصل آباد

مرینہ کراکری مارٹ - موڑ سمن آباد - ملتان روڈ - لاہور

اِنْتِسَابُ

اپنے پیر و مرشد حضرت میاں نلام اللہ صاحب شرق پوری
المعروف بہ حضرت ثانی صاحب رحمۃ اللہ علیہ
تے

شیر ربانی، عارف راہِ حقانی حضرت میاں شیر محمد صاحب
شرق پوری رحمۃ اللہ علیہ

دے ناں

جہاں دے روحانی فیض تے اللہ رسول دی کرم نوازی
دا صدقہ میں ایہہ سلگھنی سُنات پیش کرن دی سعادت حاصل
کیتی۔ فَلَیْلَہِ الْحَمْدِ

دُعَا

اللہ تعالیٰ میری ایس کوشش توں قبول فرماوے تے حضور
رسالت مآب د اصدقہ اہنوں ہر ہر پاسے تے ہر دور وچ ودھ
توں ودھ قبولیت عمارتے خاصہ حاصل ہووے۔ آمین ثم آمین!

خاکپائے سرورِ دو عالم

قدس آفاقی

عفی عنہ

حمد باری تعالیٰ

تیرے فضل و کرم کی ہو تعریف کیا تیرے اتمام نعمت کی کیا بات ہے
 تو عزیز و علیم و عظیم اے خدا تیری تعظیم و عظمت کی کیا بات ہے
 تو بڑا ہی رحیم و کریم و ودود اور ترے ہی لئے ہیں قیام و سجود
 تو ہی خلاق و اعظم ہے مُتعال بھی اے خدا تیری شوکت کی کیا بات ہے
 تیرے جلووں سے روشن ترین شمس جہات اور تیرے کرم سے چلے کائنات
 تیری کرسی کی وسعت و راء الوریٰ تیرے عرشِ فضیلت کی کیا بات ہے
 کوئی تجھ سا نہ عالی، قوی و صمد تو ہی اللہ، باری، منجور و احد
 کوئی سا جھی، نہ ثانی، نہ ہمسر نہ اتیری توحید و وحدت کی کیا بات ہے
 تو ہے رب محمد، تو کہے کا رب تو ہی سب کا خدا تیرے بندے ہیں سب
 تیری شانِ کریمی کی حد ہی نہیں تیری رحمت کی وسعت کی کیا بات ہے
 تو ہے سبحان و اعلیٰ مکتور بھی تو احسن انما لقیین اور فتادیر بھی تو
 تیری شانِ جمالی سراپا کرم تیرے لطف و کرامت کی کیا بات ہے
 سامنے تیرے دم کوئی مارے گا کیا؟ جتیس دو ہیں اس کے لئے جو ڈرا
 تیرا اذن کریمانہ ہے اَلتَّوَّابُ تیرے رُعب و جلالت کی کیا بات ہے
 مانگتا ہے جو تجھ سے ملے اس کو سب تو ہی جھسی و غفار ہر شے کا رب
 رَبِّ سُبْحٰنَكَ يَا سَمِيعُ الدُّعَا تیرے انعام و نصرت کی کیا بات ہے
 فضل ہو تیرا فضل و کرم بر قدر برسین چم چم تری رحمتوں کے گہر
 کر نہال اس کو فی الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تیرے فضل و عنایت کی کیا بات ہے

(از حقیر فقیر قدر آفاق عفی عنہ)

انتخابِ حضورِ سرورِ کونین صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

قدراً آفاقی

یا رسولِ مکرم! کرم کیجئے ہم فقیروں کو ہے انتظاریہ کرم
 آپ کا گلشنِ رحمتِ دو جہاں ہے دو عالم کے حق میں بہارِ کرم
 آپ کی شفقتوں کی گھنی چھاؤں میں دین و دنیا کو امن و سکون مل گیا
 آپ سرچشمہ رحمتِ بیکراں آپ کی ذات ہے لالہ زارِ کرم
 آپ کی عظمتیں آپ کا مرتبہ کوئی کیا جانے، جانے تو جانے خدا
 آپ شمسِ ارضیٰ آپ بدرِ الدجی، آپ ہیں ستیہ رنگزارِ کرم
 ”قَابُ قَوْسَيْنِ“ شانِ عروجِ آپ کی ہر خزانے کی گنجی خدا سے ملی
 اپنی قسمت پہ نازاں ہیں ہم بھی کہ ہیں، ہم غبارِ رہِ شہسوارِ کرم
 آپ کے در سے خالی نہ جائے کوئی، ہم پہ نظرِ کرم ہو کرم یا نبی
 ہم گلہنگار ہیں آپ کے اُمتی، آپ کی ہر نظر جو شبِ کرم
 ہے جو طیبہ میں روضہ حضورِ آپ کا اس سے رتبہ زمیں کا سوا ہو گیا
 نامِ اطہر سے آنکھوں کو ٹھنڈک ملے گنبدِ سبر سے جلوہ زارِ کرم
 آپ ”نورٌ من اللہ کتابٌ مبینٌ“ اور ”رُؤْفٌ رَحِيمٌ“ ہیں ”بِالْمُؤْمِنِينَ“
 ”يَا رَسُوْلَ اَمِيْنِ تَاْجِدَارِ كَرِيْمِ“
 آپ کا باپ جو دو عطا جو کھلا، اپنی بے مائیگی کا بھرم سرد گیا
 بارغِ دنیا و دین بار آور ہوا برسِ جھم جھم جو اب بہارِ کرم
 مظہرِ تربیت ہیں صحابہٴ قدس، ہر سماں کا دل ہے محمد نگر
 آپ کو مانتے ہیں سب اہلِ نظر تاجدارِ حرمِ آبِ شاربِ کرم

(۱) قد جاءكم من الله نور وكتاب مبين (القرآن: ۱۵: ۱۵)

(۲) يا لمؤمنين رؤف رحيم (القرآن: ۹-۱۲۸) - (۳) (القرآن: ۱۵: ۸۸)

درح شیربانی میاں شیر محمد صاحب شرف پوری

سَخَّاتُ اللّٰهِ عَلَیْهِ

از قتر آفاق

مخطہ اسلام تاپسندہ ز ماہ شرق پور
 اسلام دی سرزمین شرق پور دے چند نال و دہیری روشن لے
 حفظ و احیائے شریعت مطمح عین الیقین
 یقین نال پڑ اکھ دا نشانہ شریعت دا عمل نفاذ تے ابدی حفاظت لے
 سنت خیر لوری شد زندہ از فیضان او
 محمد مصطفیٰ دی سنت اوصدے فیض راہیں زندہ ہو گئی
 دل ہزاراں مستنیر از نور حق، نور مبیں
 (تے) ہزاراں دل اللہ دے (ہیں) ظاہری نور تال نور و نور نہیں
 شیر حق، شیر محمد، شیر دین، شیر امیر
 آپ اللہ دے شیر محمد مصطفیٰ دے شیر، دین اسلام دے شیر، تے خواجہ امیر الدین کوٹلوی دے شیر نہیں
 مہر ہمت فخر امت محی شرع متیں
 آپ ہمت و اسورج، ہمت اسلامیہ دامن، تے شریعت مطہرہ نوں زندہ کرن والے نہیں
 کور چشمیں را عنایت کرد بیستانی کمال
 آپ ہوراں مناکھیاں نوں کمال دیاں اکھیاں عطا فرمائیاں
 ترشش روواں را عطا کرد است طبع انگلیں
 تے سڑیل مزاجاں نوں شہد و رگا مٹھاتے بگتھا سبھا عطا کیتا

آمدہ اقبال، بعد از فیض یابی از درکش
 آپ دے درتوں فیض پان مگروں اقبال تے آکھیا کہ اہ
 گفت، کاں داد دید بیضا بنزیر آستیں
 اپنی آستیں رغل، ہیٹھ یدر بیضا رکھ دے نیس
 قطب عالم، پیر کامل، دستگیر بے کساں
 آپ زمانے دے قطب، رہبر کامل تے بے واہراں دے مددگار نیس
 پُر سخا و خوش عطا و رہبر کونیا و دیں
 آپ بڑے کھلے دل دے سخی سوہنے دیاں تے دین و دنیا دے ادی تے رہنما نیس
 گو سفنداں شیر خوا، از فیض شیر نقشبند
 بیضاں، خواجہ بہاؤ الدین نقشبند دے ایس شیرتوں فیض پاکے شیرن جانیاں نیس
 ناکساں راجاد و حشمت داد بڑ روئے زمیں
 (تے) اپنے نگونیاں عاجزاں تے غریبیاں نوں دنیا و جہاں اچی سچی شان تے شوکن عطا کیتی
 یافت مطلب ہر کہ آمد در حضور آں جناب
 جو کوئی وی آپ دے دربار و ج حاضر ہویا اوہدی سندھ پگ گئی
 دمبدم جاریست فیض از مرقد شیر امیں
 تے محمد مصطفیٰ دے امانتدار شیر دے مزار مبارک توں فیض دا چشمہ ہر ویلے جاری لے
 مرشد ثانی و لاثانی! کرم کن بزرگسما
 لے (قدر دے پیر و مرشد) حضرت غلام احمد ثانی لاثانی! دے پیر و مرشد! قدر تے کرم نوازی فرماؤ
 سائل است او را عطا کن ہم چنان و ہم چنسیں
 (کیوں ہے) اوہ (قدر) تہاڈے در دا سنگ لے اوہنوں ہر ہر پاسوں تے ہر جیلے عطا و انال جبارو

درمدح مُرشدی و سیدی

حضرت غلام اللہ صاحب ثمر پوری المعروف ثانی صفا

سَاحِبُ الْمَدْرِ تَعَالَى عَلَيْهِ

(انقدر آفاقی)

ہے فضل خداوند قدوس و اطہر مرے پیشوا کا گھرانہ بے روشن
یہ ہیں فیض مشیر محمد کے جلوے، نئے نور علی نور گلشن کا گلشن
جو آتے ہیں پیاسے سوئے شرق پورا، ہو کے سیراب تر وہ لگتے ملکتے
زمانے میں یوں پھیلتے بارہے ہیں، نہیں اُن پہ گویا رکاوٹ نہ قدغن
خدا کا کرم ہے، نبی کی نظر اور صدیق و سلمان کی خوش عطائی
رہ نقشبند ادا سطر معطر لگتے بہکتے ہیں رُوحوں کے 'ہنگن'
پلاتے ہیں وہ چمکے چمکے سے ایسی، کہ سالک بلندی بکھٹتا ہی جائے
اور اک دن زمانہ بھی آنکھیں بچھاوئے بکریں قدم پھر سبھی دوست دشمن
در شرق پورے کھلا آؤ لوگو! یہاں فیض بٹتا ہے، جائے ادب ہے
ادب سے بڑھو سوئے فیض مسلسل، بھر و فضل باری سے سب اپنے دامن
الہی بحق سر نقشبند ادا، بحق مجدد و مشیر محمد
غلام اللہ ثانی کالائمانی لنگر رہے حشر تک یونہی جاری من و عن
قدس پر بھی نظر عنایت ہو آفاقی، پلا دو کرم کی نظر سے پلا دو
عطا ہو دو ای بہاروں کی دنیا، جہاں بھر میں ہو منفرد اپنا گلشن۔

لے قبلہ ام حضرت میاں غلام اللہ ثانی، لائمانی رحمت اللہ تعالیٰ علیہ جن کے دست شفقت و حق پرست پر بیعت کا شرف

اس ناچیز کو مجدد تعالیٰ حاصل ہے۔ (قدر آفاقی)۔ لے "خواجہ بہاؤ الدین نقشبند"۔

۱۱۱ امام ربانی حضرت مجدد الف ثانی شیخ احمد سریندی و فاروقی ۱۱۱

مضمونوں کی فہرست

- انتساب ص ۳، حمد ص ۴، التجا ص ۵
 درمدح میاں شیر محمد صاحب شرقپوری لٹا
 درمدح حضرت غلام اللہ صاحب ص ۷
 ندرت ۹ تا ۱۴ اسپد اختر حسین اختر دی رائے ص ۱۵
 عرض مواف ص ۱۱، دیباچہ "بسم اللہ جناب
 حفیظ تائب ولوں ص ۱۲۔ پنجابی املا بارے
 اشارے ص ۳۲، تالیف داسبب تے نام دا
 ماخذ ص ۳۵۔ کلام اقبال ص ۳۶، یا اللہ مواف
 اللہ تعالیٰ دی بارگاہ وچ ص ۳۹، یا رسول اللہ
 (مولف رسول اللہ دی بارگاہ وچ) ص ۴۱۔
 میاں عبد الرشید دی رائے کتاب بارے ص ۴۲
- پہلا حصہ
 سوہنا نبی رحمت داسایہ (نعت) ص ۴۳، ذوق
 شوق منہ ص ۴۴، بنے نبی دادیں عرب ص ۴۵،
 آباد دنیا و امرکز ص ۵۲، اجداد عرب ص ۵۳، عرب
 قوماں تے قبیلے ص ۵۴، شجرہ بنی سام ص ۵۵،
 شجرہ بنی قحطان ص ۵۹، شجرہ عدنانی قبائل ص ۶۱،
 شجرہ آل مالک بن قہر ص ۶۲، پڑائیاں عرب
 حکومتاں ص ۶۳، عرباں دی تہذیب و غیرہ ص ۶۶
 مشہور ریت ص ۶۹، ابراہیم و مذہب ص ۷۶،
 دین خلیفہ ص ۷۸، عرب وچ توحید ص ۷۸، جاہلیت
- سے دوجے ٹکڑاں دا حال ص ۸۱۔ عیسائیت
 دا حال ص ۸۲۔ حضرت اسماعیل دی لڑی ص ۸۵
 ذبیح کون سن ص ۹۰۔ قربانی دا مقام ص ۹۴، انجیل
 برناباس وچ قربانی دا واقعہ ص ۹۶، مکہ معظمہ
 ص ۹۸، کعبے دی اُساری ص ۱۰۰، تاریخ کعبہ ص ۱۰۴
 کعبے دے قدیمی نام ص ۱۰۵، غلاف کعبہ ص ۱۰۶،
 ضمیمہ کعبۃ اللہ بارے ص ۱۰۷، نور محمد دے لشکارے
 ص ۱۱۲، نور محمدی دا ذکر قرآن وچ ص ۱۱۹، ہر ہر شے
 وچ نور محمد (بے مثال عدوی کمال) ص ۱۲۶،
 حضور دا شجرہ نسب ص ۱۳۰، قریش ص ۱۳۳،
 آپ دے دادے تے داریاں اک نظر وچ
 ص ۱۳۸، شجرہ آل عبدالمطلب ص ۱۴۲، حضرت
 عبد اللہ دا ویاہ ص ۱۴۳، حضرت مائی آمنہ
 دا خواب ص ۱۴۴، جناب عبد اللہ دی بزرگی
 بارے تازہ گواہی ص ۱۴۶، برناباس وی کھیل
 وچ آپ بارے بشارتاں تے وڈائیاں
 ص ۱۴۷ تا ۱۸۶، [انجیل برناباس بارے ویرا
 (۱۴۹) تے مولانا موزووی دی ریسرچ
 (۱۵۰) تے پیشین گوئیاں ص ۱۵۷ تا ۱۸۶]،
 واقعہ فیل ۱۸۶ تا ۱۹۰

دو جاہتہ

۲۶۴۔ وفات ابوطالب ۲۶۵۔ حضرت خدیجہ
 دی وفات ۲۶۷۔ ہوزشکیاں۔ طائفت دا
 سفر ۲۶۸۔ آپ دی دعائے قبائل توں تبلیغ
 ۲۷۰۔ ایاس بن معاذ تے اک جادوگر دا اسلام
 قبولنا ۲۷۲۔ معراج دا واقعہ ۲۷۳ تا ۲۸۹
 ربی دیدار دا مسئلہ ۲۹۰ تا ۳۰۱۔ طفیل بن عمرو
 تے ابوذر غفاری دا اسلام قبولنا ۳۰۲۔ یکے
 وچ آپ دا اخیر لا دور ۳۰۳۔ یثرب تے
 اہلے و سنیک ۳۰۴۔ انصار دا اسلام اول
 آنا ۳۰۵۔ بیعت عقبہ اولیٰ تے ثانیہ ۳۰۶۔
 سعد بن معاذ دا اسلام قبولنا ۳۰۷۔ آپ دے
 بارہاں نقیب ۳۰۹۔ ہجرت دی اجازت ۳۱۰۔
 آپکی دی ہجرت ۳۱۲۔ غار وچ قیام ۳۱۳۔
 غار توں کوچ ۳۱۴۔ انعام تے سراقہ ۳۱۵
 ام معبد دا ڈیرا ۳۱۶۔ حلیہ مبارک ۳۱۷۔
 مکہ تا مدینہ منزلاں ۳۱۹۔ ستر بندیاں دا اسلام
 قبولنا ۳۱۹۔ قبا وچ اُتارنا ۳۲۰۔ مسجد قبا
 دی تعمیر ۳۲۱۔ پہلا جمعہ تے خطبہ جمعہ ۳۲۳
 دینے آؤن تے جشن ۳۲۵۔ مسجد نبوی دی
 تعمیر ۳۲۷۔ مہاجر تے انصار بھائی چارہ
 ۳۲۸ تا ۳۲۹۔ اذان تے اصحاب صفہ ۳۳۱۔
 مینے دے یہودیاں نال معاہدہ ۳۳۳۔
 سحرت دے ہور واقعات ۳۳۵۔ کعبہ
 قبہ بدلی ۳۳۶۔ غزوات عبداللہ بن ابی
 قریش دیاں چالان ۳۳۸۔ غزوہ بدر ۳۳۹۔

میلاد النبی - بہاراں مسکراپیاں ۱۹۳ -
 تاریخ پیدائش ۱۹۷ - تاریخ پیدائش بارے
 نکھیڑا ۱۹۸ - شہد توں میٹھا محمد نام ۲۰۲ -
 دودھ مانواں حلیمہ سعدیہ ۲۰۳ - شقی صدر دی
 تعداد ۲۰۵ - والدہ دی وفات - عبدالمطلب
 دی کفالت ۲۰۶ - ابوطالب دی کفالت تے
 آپ دا کبریاں چارنا ۲۰۷ - بحیرانال ملاقات
 شام دا پہلا سفر ۲۰۸ - دو جا سفر ۲۱۰ -
 نسطور ارا سب ۲۱۳ - مولانا مودودی تے
 بحیرا والا واقعہ (اک نکھیڑا) ۲۱۵ - با محمد
 ہوشیار ۲۲۳ - جنگ فجار ۲۲۷ - جلق الفصول
 ۲۲۹ - کعبے دی اُساری ۲۳۱ - نبوت توں
 پہلے دے کجھ واقعات تے آپ دے یازبیلی
 ۲۳۳ - رب نال یاری ۲۳۴ - نبوت تے
 رسالت دا سویرا ۲۳۶ - فرت وحی - نماز دا
 حکم تے تبلیغ ۲۳۸ - علانیہ تبلیغ وغیرہ ۲۳۹
 اسلام دا پہلا شہید ۲۴۲ - مسلماناں نال ظلم
 ۲۴۶ - حضور نال ودھکیاں ۲۴۹ - ظہمی
 کمیٹیاں - اعجاز رسول ۲۵۰ - حمزہ تے عمر دا
 اسلام قبولنا ۲۵۱ - کعبے وچ نماز پیش
 اول ہجرت ۲۵۲ - قریش دا لالچ دینا ۲۵۷ -
 ہوز دھکیاں ۲۵۸ - قصہ غزایق ۲۶۰ -
 شعب ابوطالب دا واسی ۲۶۲ - غیر تبلیغ

شرائط صلح حدیبیہ ۳۹۶ - ابو جندل دا واقعہ
۳۹۷ - فتح مہین ۳۹۹ -
۳۹۸ - صحیحے واقعات - خالد بن ولید
دا ایمان لیانا ۴۰۱ -

۴۰۲ - سبھی بادشاہوں تے بعض حاکماں دے نام
آپ دے خطوط ۴۰۳ - کجھ حاکماں دا اسلام قبولنا ۴۰۶
۴۰۷ - فتح خیبر ۴۱۰ - بنو نضیر تے بنو خیبر
قلعے ۴۱۸ - حضرت صفیہؓ نال حضورؐ دا نکاح
۴۲۲ - حبش دا قافلہ ۴۲۵ - باغ فدک وادئ

۴۲۶ - تری ۴۲۶ - عمرے دی ادائیگی ۴۲۹ - ماسی
دا اورجہ - موتہ دی جنگ ۴۳۱ - مساوات
محمدی ۴۳۲ - جعفرؓ طیار جنگ قتاعہ ۴۳۶
فتح مکہ بنو کعبہ دی وادھیکی ۴۳۷ - حضرت عباس
دا اسلام قبولنا ۴۴۲ - حضورؐ دا تاریخی خطبہ ۴۴۷
بیعت ۴۴۸ - مانی ہندہ دا اسلام قبولنا
۴۴۹ - حضرت یوسفؑ تے رسول اللہؐ دی
زندگی وچ مماثلت ۴۵۱ - بت توڑنا ۴۵۵ -
کعبے دے بت ۴۵۵ -

۴۵۶ - غزوہ حنین ۴۵۶ - جنگ اوطاس
تے طائف دا محاصرہ ۴۶۰ - مکے شریف اپلا
مسلمان گورنر ۴۶۵ - مدینے واپسی تے عروہ
بن مسعود دا اسلام قبولنا ۴۶۶ -

۴۶۷ - واقعہ ایلا تے تخییر ۴۶۷ - غزوہ
تبوک ۴۶۹ - جزیرے آپؐ دا اک تاریخی خطبہ
۴۷۳ - ذوالحجہ وین دی وفات ۴۷۷ -

ذوالفقار ۳۴۹ - جنگ وچ فرشتیاں دی
مدد ۳۵۲ - مدینے دے بیوہ ۳۵۳ - غزوہ
سویق - حضرت نبیؐ بی فاطمہؓ دی شادی ۳۵۴ -
داج - غزوہ بنو قینقاع ۳۵۵ - کعب بن
اشرف دا قتل ۳۵۶ - سلام بن ابی الحقیق
دا قتل ۳۵۷ -

۳۵۸ - غزوہ اُحد ۳۵۸ - ۳۶۶ - حضرت
حسنؓ و ہی پیدائش تے حضرت مانی حفصہؓ نال
حضورؐ دا نکاح ۳۶۷ -

۳۶۸ - بنو اسد تے چڑھائی مسلماناں نال
فریب ۳۶۹ - اک ہور فریب ۳۶۹ - ایمان
دی شان اچیری ۳۷۰ - غزوہ بنو نضیر تے آپؐ
دے قتل دا منصوبہ ۳۷۱ - غزوہ ذات الرقاع
۳۷۳ - غزوہ بدر ثانی ۳۷۳ - امام حسینؑ
دی پیدائش و غیرہ ۳۷۳ -

۳۷۴ - غزوہ دومہ ابجدل تے بنو مصطلق
۳۷۵ - واقعہ حضرت جویریہؓ ۳۷۶ - واقعہ
انک ۳۷۷ - غزوہ احزاب یا خندق ۳۷۸
بنو قریظہ دا گھیلنا ۳۸۴ - سعد بن معاذ دا فیصلہ
۳۸۶ - حمی بن اخطب ۳۸۶ - شہرے
ہور واقعات ۳۸۸ -

۳۸۹ - سبھی مہینہ بن حسینؑ دی غداری تے
بنو کعبہ و امکو ٹھپنا ۳۹۰ - عمرہ ۳۹۱ - اسلامی
جاسوس ۳۹۲ - رسول اللہؐ دی برکت تے
صلح حدیبیہ ۳۹۳ - بیعت رضوان ۳۹۵ -

۵۳۴ - حضرت سوڈہ ۵۳۶ - حضرت عائشہ ۵۳۷ - حضرت حفصہ ۵۴۰ - حضرت زینب بنت خزيمة ۵۴۱ - حضرت ام سلمہ ۵۴۲ - حضرت زینب بنت جحش ۵۴۳ - حضرت ام حبیبہ ۵۴۶ - حضرت میمونہ ۵۴۷ - حضرت جویریہ ۵۴۸ - حضرت صفیہ ۵۴۹ - حضور دیاں کنیزاں ۵۵۱ - حضور دی اولاد ۵۵۱ تا ۵۶۲

تہج احصہ

قرآن مجید (زندہ معجزہ) بارے معلومات ۵۶۵ تا ۵۶۷ - مکی تے مدنی سورتاں تے اُسنان دی پچپان تے ایس بارے معلومات ۵۶۸ تا ۵۷۱ - حروف مقطعات - تے قرآن دیاں ست منزلان ۵۷۲ - قرآن مجید دے حروف، الفاظ، کلمات سورتاں وغیرہ بارے تفصیل ۵۷۳ تا ۵۸۳ - تلاوت دے آداب ۵۸۴ - دعائے ماثورہ ۵۸۵ - حامل قرآن دی پچپان ۵۸۶ - قرآن دا چیلنج تے اسلوب ۵۸۷ - فصاحت تے بلاغت ۵۹۰ - قرآن دی حفاظت ۵۹۲ - ہمہ قرآن در شان محمد ۵۹۳ - بیان قرآن اپنے بارے ۵۹۴ - وحی تے پیغمبری بارے ۵۹۷ - توحید بارے ۶۰۰ - فرشتیاں بارے ۶۰۲ - چٹناں بارے ۶۰۴ - قرآنی دعاواں ۶۰۷ تا ۶۱۵

کعب بن مالک وغیرہ دا امتحان ۴۷۸ - مسجد حزار ۴۸۱ - بعض قبیلیاں دا اسلام قبولنا ۴۸۲ تا ۴۸۶ - ۹ صوفیوں دے مور واقعات ۴۸۷ - ۱۰ مختلف وفداں دا حضور دی خدمت وچ آنا ۴۸۸ - مہابہ عیسا نیاں نال تے حجۃ الوداع ۴۹۰ - خطبہ حجۃ الوداع ۴۹۵ نوے مبارک دی وتڈ ۵۰۳ - خطبہ غدیر خم ۵۰۴ - ۱۱ - وفات شریف ۵۰۶ - اسامہ رضی سر داری وچ شکر ۵۰۷ - جھوٹے نبی مسیلمہ وغیرہ ۵۰۸ - آپ دا اک خواب ۵۰۹ - آپ ۵۱۰ - ڈاڈا آپ ۵۱۱ - ابو بکر نوں امامت دا حکم ۵۱۱ - آپ دی اک دعا ۵۱۲ کفن و دفن بارے آپ دی وصیت تے واقعہ قرطاس ۵۱۳ - آخری دن تے دیدار ۵۱۶ - سیدہ فاطمہ نوں بشارت ۵۱۷ - وفات توں کچھ چھپیاں ۵۱۷ - تاریخ وفات بارے دیر ویرا ۵۱۹ - صحابہ اُپہ آپ دی وفات دا اثر ۵۲۰ - غسل ۵۲۳ کفن - دفن ۵۲۴ - قبر مبارک تے نماز جنازہ ۵۲۵ - روضہ اطہر ۵۲۷ - نقشہ روضہ مبارک ۵۲۸ - قبر مبارک دی حفاظت ۵۲۹ - صدیق و عمر دے جسداں دی حفاظت ۵۳۱ - مسجد نبوی تے اُبدی توییح ۵۳۲ - آپ دی پاک بی بیائیں تے آل اولاد حضرت خدیجہ

ختم قرآن ۶۱۶۔ مسنون دعاواں تے دعا
 دی فضیلت ۶۱۸۔ ذکر دی فضیلت ۶۱۹
 دعا دے آداب ۶۲۲۔ قبولیت دے کسے ۶۲۳
 قبولیت دیاں تمناواں ۶۲۴۔ جہناں دی
 دعا ضرور قبول ہندی اے ۶۲۵۔ اہم اعظم
 ۶۲۵۔ اسمائے حسنیٰ ۶۲۷۔ صبح شام دیاں
 دعاواں ۶۲۸۔ قرآن تے رنج دُور ہون
 دی دعا ۶۳۱۔ رات دیاں دعاواں ۶۳۱
 ڈر۔ نیند۔ پاخانہ بارے دعاواں ۶۳۳۔ دُکائی
 لورے آنتا انکرسی تے تسبیح ۶۳۴۔ کھانا
 کھان بارے ۶۳۵۔ ککڑ۔ گدھے تے کئے
 تے چند دیکھن بارے دعاواں۔ شب قدر
 تے تھکاوٹ دی دعا ۶۳۶۔ غصہ۔ سب وغیر
 تے سرور بارے ۶۳۷۔ دنداں تے "لا حول"
 دی فضیلت بارے اک ہور دعا ۶۳۸۔ ڈر
 خوف۔ نیند۔ بے چینی بارے ۶۳۹۔

قرآنی احکام

رسول اللہ پر ایمان
 بیان تے اطاعت بارے
 ۶۴۰ تا ۶۴۵۔ نماز۔ زکوٰۃ تے صدقات
 بارے ۶۴۶۔ روزے تے لیلۃ القدر
 بارے ۶۴۹۔ حج تے عمرہ بارے ۶۵۰
 مومن کافر، اٹھے تے سجا کھے برابر نہیں
 ۶۵۱۔ پورا توکن تے ہمت موجب کردار
 نبھان بارے ۶۵۲۔ انسانی فطرت، مزاج
 تے پیدائش وغیرہ بارے ۶۵۳ تا ۶۵۷

بعض قرآنی سورتاں تے اُتھاں دے
 فضائل ۶۵۸ تا ۶۶۲۔ رسالت تے اُہرے
 احکام نوں منن وا لے چار گروہ ۶۶۳ تا ۶۶۶
 انبیاء علیہم السلام تے علم غیب ۶۶۷ تا
 ۶۹۰۔ محمد مصطفیٰ سلطان عالم ۶۹۱ تا ۶۹۴
 حدیث دی روشنی وچ آپ دے علمی معجزے
 ۶۹۵۔ آپ دے اسم مبارک ۷۰۲۔ آپ
 دے ۷۰۰ توں ودھ نام ۷۰۵۔ آپ دے
 خاص خاص وصف ۷۰۱۔ بعض اہل حدیث
 بزرگاں دی تحقیق۔ شانِ مصطفیٰ بارے
 ۷۱۷ تا ۷۳۳۔ آپ دے بعض معجزات ۷۳۴
 اسوۃ حسنہ۔ لباس بارے ارشادات
 ۷۴۵۔ جنتی پان بارے ۷۵۱۔ بیٹھن لیسن
 سون بارے ۷۵۲۔ آداب مجلس ۷۵۳۔
 لنگھسی تے خوشبو وغیرہ ۷۵۵۔ کھان پن بارے
 ۷۶۰۔ رحمت تے شفقت دا بیان ۷۶۷۔
 جہاد دی فضیلت بارے ارشادات ۷۷۱
 جمعہ دی فضیلت ۷۷۸۔ سلام علیکم ۷۸۰۔
 سُورۃ اُداسی تے غصہ ۷۸۳۔ غزوت کبیر ۷۸۴
 درود و سلام دا بیان ۷۸۶ تا ۷۹۵۔ حدیث
 شریف وچوں انتخاب ۷۹۶۔

حاجی امداد اللہ مہاجر مکی دے رسالہ
 "فیصلہ بہت مسئلہ وچوں پنج ایچے مسئلے"
 مولود شریف ۸۱۰۔ فاتحہ مروجہ ۸۱۶۔ عرس
 و سماع ۸۱۹۔ غیر اللہ کو پکارنا ۸۲۲۔ حضور

تھانویؒ ۸۹۰، حافظ شیرازیؒ ۸۹۲۔ نواب
 صدیق حسن بھوپالیؒ ۸۹۳، فرید الدین عطارؒ ۸۹۵
 سعدی شیرازیؒ ۸۹۶، نظام الدین اویسیؒ ۸۹۷
 عبدالرحمن جامیؒ ۸۹۸، مرزا غالبؒ ۸۹۹۔
 شاہ ابدال بھپواریؒ ۹۰۰، میر تقی میرؒ ۹۰۱،
 انشا اللہ خان انشاؒ ۹۰۲، محمد اسماعیل شہید دہلویؒ
 ۹۰۳، نظیر اکبر آبادیؒ ۹۰۴، آقاسم نانوتویؒ ۹۰۵
 ابد اللہ مہاجرکیؒ ۹۰۶، داغ دہلویؒ ۹۰۷۔
 خواجہ محمد اکبر میرٹھیؒ ۹۰۸، بیدم وارثیؒ ۹۰۹،
 سید سلیمان ندویؒ ۹۱۰، ممتاز جہاں گنگوہیؒ
 ۹۱۱، علامہ مناظر حسن گیلانیؒ ۹۱۲، شاہ
 عبداللطیف بھٹائیؒ ۹۱۳، پیر محمد سلیم جان بھٹویؒ
 ۹۱۴، منظر فریادی ملا کوریؒ ۹۱۵، سید
 وارث شاہؒ ۹۱۶، مولوی غلام رسول عالمپوریؒ
 ۹۱۷، پیر مہر علی شاہ گولڑویؒ ۹۱۸،
 ملک چک ۹۲۰

حسُن اتفاق تے حَسُن اختتام

ایس کتاب رے کل صفحات ۹۲۰ نیں صفر دُور
 کیتیاں عدد ملیا = ۹۲ تے م ح م د یعنی محمد
 دے ابجدی عدد وی ۹۲ نیں
 سبحان اللہ و بحمدہ سبحان اللہ
 العظیم . صلی اللہ علی محمد و علی آلہ
 و اصحابہ وسلم

دی حیاتی دوج شہادت کھٹن والے صہابہ دے نام
 مبارک ۸۲۵ تا ۸۳۲۔ اسلام و حج عورت دا
 مقام تے اک توں ودھ شادیاں ۸۳۳ تا ۸۳۴۔
 قیامت توں پہلاں دے مختصر حالات ۸۴۵ تا ۸۵۲
 قیامت حشر، نشر، بدلہ، میزان وغیرہ ۸۵۳ تا ۸۵۷
 حوض کوثر تے شفاعت ۸۵۸ تا ۸۶۲۔ **مختصرات**
 عشرہ مبشرہ، رسول اللہ دے چودہ نگہبان، خوشخبری
 اولیں قرنی۔ آپ دے غلام ۸۶۳۔ آپ دے پرہیزگار
 ۸۶۵۔ آپ دے مؤذن ۸۶۶۔ آپ دے کاتبان وحی
 ۸۶۷۔ آپ دے سزا کار، امانت دار تے خدمتگذار
 ۸۶۸ تا آپکے دیاں خدمتگذاراں ۸۶۹۔ رسول خدا
 تے شاعری ۸۶۹۔ دربار نبوی دے شاعر حسان
 بن ثابت، عبداللہ بن رواحہ ۸۷۰۔ کعب بن لک
 آپ دے خطیب ۸۷۱۔ آپ دے گھوڑے ۸۷۱
 آپ دے خچر تے کھوتے ۸۷۲۔ آپ دی اوٹھنیاں
 تے بکریاں تے تئواراں ۸۷۳۔ زرباں، کماناں،
 تے ڈالاں ۸۷۴۔ آپ دے وڈے چھوٹے
 نیزے تے سرٹوپ ۸۷۵-۸۷۶۔

مخلصتہ نعت بحقیقت دے پھل تے
 ہدیہ دُور و سلام بھنور سرور کوئین ۸۷۷۔
 حضرت عائشہ صدیقہؓ ۸۷۸، حسان بن ثابت ۸۷۹
 امام زین العابدینؓ ۸۸۰۔ امام ابو صفیہؓ ۸۸۱،
 شرف الدین بو صیریؒ ۸۸۳، شاہ ولی اللہ دہلویؒ
 ۸۸۵۔ شاہ رفیع الدینؒ ۸۸۶، شاہ عبدالعزیزؒ
 ۸۸۷۔ احمد رضا خان بریلویؒ ۸۸۸۔ اشرف علی

من بہ امیدے رمیدم سوئے تو

سید اختر حسین اختر چیف ایڈیٹر ماہنامہ لہرا لاہور

کئی مدنی ماہی قدر آفاقی ہوراں دی اک ایسی کاوش اے جس وچ سیرت رسول
بارے تحقیق دے نال نال عشق رسول دے اشکارے بھرویں انداز وچ ملدے ہیں۔ ایہہ اک
ایسا شاہکار اے جس وچ تہانوں تعصب تے تنگ نظری یا کل نہیں ملے گی۔ قدر دی
سوچ واقعی آفاقی تے غیر متعصبانہ اے۔ اہد اظرف بڑا کھلھا اے۔ اوہ خوبیاں دا اشکاری
اے۔ اہتوں جتھے وی کوئی خوبی دسی اہنے بڑے خلوص نال اپنی کتاب وچ نگینے
وانگ جوڑ لئی۔ احمد رضا خاں بریلوی دی نعت "لَمَّا بَاتَ لَطِيْرُكَ فِي نَظِيْرِكَ
نال تہانوں مولانا اشرف علی تھانوی دی نعت "يَا رَسُوْلَ الْوَلَدِ يَا بَاكَ لِي" تے
نال ای نواب صدیق حسن بھوپالی مرحوم دا قصیدۃ العنبر تے یا رحمة للعالمین بکائی
اگرچہ نظر آون گے۔ تھان تھان اقبال دے حکیمانہ اشعار دے جھلکارے وی ملن گے۔
عز ادب پہلا فرینہ ہے محبت کے فرینوں میں — دے مصداق —
قدر ہوراں، اوہ داد امن حتی الوبح کدھرے وی ہتھوں نہیں چھڑیا۔ غیر مسلم اقوام نے
ہمیشہ تشکیک دی پالیسی راہیں مسلماناں دے دلاں وچوں عشق رسول دا بوٹا پین دی
بڑی کوشش کیتی، پر ساڈے علمائے حق نے اہناں دیاں کوششیاں نوں ہمیشہ ناکام
بنایا۔ قدس ہوری بارگاہ رب العزت وچ پینچے تاں خلوص بھریاں نگھیاں دعاواں
منگیاں۔ تے جدوں اوہ بارگاہ رسالت مآب وچ حاضر ہوئے تاں اقبالی دا ایہہ شعر
پڑھدے ہوئے

اے پناہ من حریم کوئے تو

من بہ امیدے رمیدم سوئے تو

تے اوتھے وی اہناں جے اپنے واسطے حسن طلب دا مظاہرہ کیتا تاں پوری ملت بیعتنا

توں وی نہیں بھلا یا۔ جتنھے اوہ جدت پسند نہیں اوتھے اوہ روایت پسند بلکہ روایت
 نوں زندہ کرن تے اگانہہ ودھان والے وی نہیں۔ مثلاً پنجابی لکھاریاں د اشیوہ رہیا
 اے کہ حمد و نعت تے منقبت خلفائے راشدین توں بعد اپنے پیرو مرشد دا ذکر
 وی کر دے سن۔ تے ایہہ روایت سانوں نویں دور وچ ختم ہندی نظر آ رہی سی۔
 پر قدر ہوراں پرانی روایت نوں قائم رکھدیاں اک نویں روایت وی قائم کیتی یعنی
 پنجابی نثر دی کتاب وچ حمد و نعت تے منقبت اردو تے فارسی (نظم) وچ لکھیاں
 نئے عرصہ مؤلف وی اردو وچ تحریر کیتی اے جس توں ایہہ پتہ لگ دا اے کہ قدر
 ہو ری جس طرح دینی لحاظ نال غیر متعصب نیں او سے طراں اوہ لسانی تے صوبائی
 تعصبات دے وی قائل نہیں۔ تے ایہہ گن تہا نوں گلد ستہ نعت وچ وی
 نظر آئے گی۔ جتنھے عربی، فارسی تے اردو نعتاں دے نال نال ہندی، سندھی، پشتو
 تے پنجابی نعتاں وی موجود نیں۔

نیں پوری کتاب نوں لفظ بہ لفظ تاں نہیں پڑھ سکیا۔ پر جتنھے وی نظرماری
 بینوں پڑا کچھ بھاتے ایس گل وچ کوئی مبالغہ نہیں کہ سیرت رسول تے اہد سے
 نال متعلقہ موضوعات واجتاں کھلاں ایس اکو جلد وچ تفصیل، اختصار تے جامعیت
 نال سمویا گیا اے اپدییاں مثالان اردو وچ وی گھٹ ای ملن گیاں۔ نیں قدر
 ہوراں توں ایس مٹھی تے ننگھی پیش کش اتے مبارک باد پیش کراں گا۔ میری دعا
 اے کہ رب العالمین اپناں دی ایس کوشش نوں اپنی بارگاہ وچ شرف قبولیت
 عطا فرمائے۔

ایں دعا از من و از حمد جہاں آمین بار

سید اختر حسین اختر
 لاہور، یکم اکتوبر ۱۹۷۵ء

عزیز مؤلف

(اردو وچ)

نَحْمَدُهُ وَنُصَلِّي وَنُصَلِّي عَلَى رَسُولِهِ الْكَرِيمِ هَذَا مَا بَعْدُ :-

○ پنجابی زبان پاکستان کے بلحاظ آبادی اکثریتی صوبے کی زبان ہے جس میں اعلیٰ ترین علم و ادب پایا جاتا ہے۔ راقم تنقیدی سطح پر حسب حیثیت پیش رفت کرتے ہوئے "پنج لاگ" اور پنجابی افسانہ تے ڈرامہ "پیش کر چکا ہے جن کی پذیرائی کے لئے اللہ رب العزت کی بارگاہ میں شکر بجالاتا ہے۔ نیز اپنے کرم فرماؤں کا بھی شکر گزار ہے۔

○ کئی مدنی ماہی اگرچہ مذکورہ بالا کتابوں سے پہلے ہی لکھی جا چکی تھی لیکن اس کی اشاعت کا مرحلہ کوشش کے باوجود تاخیر کا شکار ہوتا رہا۔ یہ تاخیر "دیہ آندہ درست آندہ ثابت ہونی" یعنی راقم کو مسووسے کی مزید کانٹ چھانٹ اور اس میں ترمیم و اضافہ کا موقع مل گیا۔ لیکن کوشش صرف یہ رہی کہ

عزیز ہے جستجو کہ خوب سے ہے خوب تر کہاں

○ جس ذات اقدس صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کا ذکر مبارک ہے۔ اس کی شان کی نہایت سے صرف حق تعالیٰ ہی آگاہ ہے۔ ہماری حیثیت تو آسمان کی طرف گیند پھینک کر اپنا امتحان لینے والوں کی سی ہے جن کا مقصد آسمان کی بلندیوں کو چھونا نہیں بلکہ اپنی سعی کوشش کر کے اپنے دل کے ارکان نکالنا اور اسے تسلی دینا ہوتا ہے۔ یعقول ڈاکٹر فقیر محمد فقیر مرحوم ہے میراں حمدان نغماں توں بہت آماں مقام محمد دا

پیا اپنے شعر سجاناں میں وچ کاسد کے نام محمد دا

تو جناب راقم نے بھی اپنے دل کے ارمان نکالنے اور اپنی تحریر کو محمد کے نام سے سجانے کی مقدور بھر کوشش کی لیکن خدا کی قسم! جی نہیں بھرا۔ کیونکہ شانِ محمدی بے نہایت ہے اور ہماری رسائی محدود تر۔ اللہ اکبر۔

○ پنجابی کتابوں میں ہمیں یہ روایت ملتی ہے کہ ان کے آغاز میں حمد و نعت اور ذکر

خلفائے راشدین کے بعد مصنف اپنے پیرومُرشد کی منقبت بیان کرتے ہیں۔ جیسا کہ ہیر وارث شاہ اور سیف الملوک میں خصوصاً یہ چیز ملتی ہے۔ چنانچہ اسی روایت کی پیروی میں راقم نے بھی حمد و نعت کے بعد اپنے پیرومُرشد قبیلہ حضرت غلام احمد شرقی پوری عرف ثانی صاحب اور میاں شیر محمد صاحب شرقی پوری رحمۃ اللہ علیہما کی منقبت پر مشتمل (اردو اور فارسی) دو نظمیں شامل کی ہیں۔ پنجابی (نثر کی) تصنیف میں اردو، فارسی حمد و نعت و منقبت کا جو از مولوی عبدالستار مرحوم کی "قصص المحسنین" سے مستنبط کیا ہے۔ جس میں بعض اردو غزلیں اور نظمیں بھی پیش کی گئی ہیں۔ نیز بعض اردو تصنیفات میں عربی اور فارسی نظموں وغیرہ کا وجود کبھی مہیوب شمار نہیں کیا گیا۔ پھر پنجابی مشنولیوں وغیرہ میں فارسی عنوان لکھنا تو ابھی کل کی بات ہے اور سب سے بڑی راقم کے پاس دلیل اس سلسلہ میں یہ ہے کہ اردو ہماری قومی زبان ہے جب کہ فارسی میں ہمارے اسلامی علوم کے خزانے ہیں، لہذا ان سے بے تعلق قومی اور دینی سطح پر ناقابل تعلق نقصان کا موجب بنے گی۔ اور ہاں یہ پیش کش بھی کو "اردو پنجابی علمی مرکز" کی جانب سے پیش کی جا رہی ہے جسے علاقائی تعصبات کی جڑ کاٹنے والے ادارہ کے طور پر پہلی دفعہ متعارف کرایا جا رہا ہے۔ اور مکی مدنی ماہی (صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم) میں "عرصہ مولف" اردو میں تحریر کرنے کا ایک مقصد یہ بتانا بھی ہے کہ ہمیں اردو سے کوئی اجتناب نہیں کیونکہ یہ بے صغیر کے مساتول کی مشترکہ اور اہل پاکستان کی متفقہ قومی زبان ہے۔

○ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام "كَافَّةً لِلنَّاسِ لِبَشِيرٍ أَوْ نَذِيرٍ" کے منصب پر فائز ہیں۔ آپ عرب و عجم اور جن و بشر کے نبی ہونے کے علاوہ خاتم النبیین اور رحمۃ للعالمین بھی ہیں۔ چنانچہ عرب و عجم میں رہنے والے آپ کے امتیوں نے ہمیشہ آپ کے حضور تندرانی نعت و ہدیۃ الصلوٰۃ والسلام پیش کیا ہے۔ اور یہ سلسلہ اس قدر دراز ہے کہ اس کا احاطہ صرف مشکل بلکہ ناممکن ہے۔ لیکن مشتے نمونہ از خروارے کے مصداق راقم نے "مکی مدنی ماہی" (صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم) میں چند عربی، فارسی، اردو، ہندی، پنجابی، سندھی اور پشتو نعتیں بطور انتخاب مسسٹی بہ "گلدستہ نعت" پیش کی ہیں۔ اس انتخاب میں اکثر نعتیں "ارمغانِ نعت" مولفہ شفیق بریلوی مطبوعہ مرکز علوم اسلامیہ ۵، گارڈن روڈ، کراچی سے منتخب کی ہیں۔ اس طرح یہ انتخاب گویا

"انتخاب در انتخاب" کی حیثیت رکھتا ہے۔ امید ہے کہ قارئین کرام کو یہ گلہ سہ انشاء اللہ ضرور پسند آئے گا کیونکہ اس کے بغیر حضور علیہ السلام کے ذکر مبارک پر مشتمل یہ کتاب راقم کو اُٹھوری اُٹھوری لگ رہی تھی۔ اللہ تعالیٰ میرا یہ عمل پسند فرمائے۔ آمین !

○ تسامحات کا رہ جانا، وجہ خواہ کچھ بھی ہو، بعید از امکان نہیں۔ راقم نے اپنے طور پر پوری کوشش کی ہے کہ کوئی غلطی نہ رد جائے حتیٰ کہ وقت کی قلت کے پیش نظر کتابت کی بعض اغلاط کو اپنے ہاتھ کی لکھائی میں درست کرنے سے بھی دریغ نہیں کیا۔ حالانکہ "حسن کتابت" کے نقطہ نظر سے میری یہ جسارت معیوب تصور کی جائے گی۔ لیکن میں نے یہ جسارت اس لئے کی کہ غلطی کا رہ جانا ہاتھ کی لکھائی میں درستی کر دینے سے زیادہ معیوب اور نقصان دہ ہے۔ پھر بھی بڑے ادب سے گزارش ہے کہ پیارے قارئین کو اگر کسی جگہ علمی، کتابتی یا کسی بھی قسم کی کوئی غلطی یا کوتاہی نظر آئے تو وہ براہ کرم نظر انداز کرنے کے ساتھ ساتھ اسے مولف کے نوٹس میں بھی لائیں تاکہ آئندہ ایڈیشن میں اس کا ازالہ کیا جاسکے۔

○ علم کتابوں میں محفوظ ہے۔ مولف کا کام حسن انتخاب اور حسن ترتیب سے زیادہ نہیں ہوتا۔ لیکن یہی دو کام انتہائی مشکل ہیں۔ کسی بھی تصنیف یا تالیف میں مصنف یا مولف کی ذات کے "لشکارے" اور اس کے خیالات کی چھاپ، تھوڑی یا بہت، ضرور پائی جاتی ہے۔ تاہم راقم کے خیال میں جس قدر کوئی تصنیف یا تالیف، غیر متعصباً، غیر جانبدارانہ اور عادلانہ اصولوں کے زیادہ نزدیک ہوگی، اہل حق کی نظر میں وہ اسی قدر وقیح تر اور قابلِ قدر خیال کی جائے گی۔ راقم نے تصوف کے نقشبندی سلسلے سے اپنی وابستگی کے باوجود پوری دیانت داری اور خلوص کے ساتھ پہلے ہرکتہ فکر کی متعلقہ تصنیفات و تالیفات کا کھلے دل سے مطالعہ کیا، اور پھر بلا بھجک مصدقہ اور متحققہ اولاً کافی حد تک) متفقہ باتیں بجا لے لیں، نہ ہو سکتا ہے کہ بعض حضرات گرامی جو راقم کو اپنا ہم خیال تصور فرماتے ہوں۔ بعض مسائل میں ناچیز کے رویہ کی بنیاد پر یہ مایا دل ہی دل میں ناراض ہو جائیں جب کہ بعض دوسرے حضرات جو راقم کو اپنا غیر ہم خیال تصور فرماتے ہوں بعض دوسرے مسائل و معاملات میں اس گنہگار کے رویہ کی بنا پر کبیدہ خاطر ہو جائیں۔ یہ بھی ہو سکتا ہے کہ راقم کا یہ خیال محض وہم و گمان ہو۔ لیکن اگر کسی بھی حد تک

واقعی ایسی کوئی بات ہو تو یہ سمجھداں ان سے یہی عرض کرے گا کہ خدا را ایک دیانت شعا
اور غیر متعصب مصنف یا مؤلف کی مجبوریوں کو بھی سامنے رکھیں۔ صرف اپنی پسند اور ناپسند
کو معیار نہ ٹھہرائیں۔ کیونکہ یکطرفہ ناپسندگی کی چھری چاٹنا کسی طرح بھی قرین انصاف نہیں
ویسے اگر ایسی صورت حال سے بالاپڑے تو با الفاظ اقبال یہی کہا جاسکتا ہے۔

درویشِ خدا مست نہ شرقی ہے نہ مغربی گھر میرا نہ دلی نہ صفا ہاں نہ سمرقند
کتاہوں وہی بات سمجھتا ہوں جسے حق نے اہل مسجد نہیں نہ تہذیب کا قوند

اپنے بھی خفا مجھ سے ہیں بیگانے بھی ناخوش

میں زہرِ ہلاہل کو کبھی کہہ نہ سکا قند

○ ایک تلخ حقیقت کا اظہار نامناسب نہ ہوگا۔ اسلام کو سب سے زیادہ نقصان ذہنی
سناقت اور فرقہ واریت نے پہنچایا۔ اسلامی تعلیمات بنیادی طور پر حضرت آدم علیہ السلام
سے حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تک ایک ہی ہیں۔ حضور چونکہ خاتم النبیین ہیں
اس لئے آپ پر دین اسلام کی تکمیل ہو گئی۔ صحابہ کرام فرقہ واریت سے بری تھے۔ البتہ
اختلاف رائے حضور کی زندگی میں بھی ظہور پذیر ہوتا رہتا تھا۔ لیکن اس اختلاف نے
کبھی فرقہ واریت کو جنم نہ لینے دیا۔ حضور کے وصال کے بعد اگر کبھی اختلافات اُبھرے
تو اہل حق نے سب کو راہِ حق دکھا کر آمادہ صلح و آمشتی کر لیا۔ لیکن منافقین اور اسلام
کے دشمنوں کی ریشہ دوانیوں نے غلط فہمیاں پیدا کر کے وقت کے ساتھ ساتھ
اسلامی اُمت کو سخت نقصان پہنچایا۔ مصیبت و ابتلا کی ایسی گھڑیوں میں جب اُمت کی
کشتی ڈولنے لگی تو اللہ تعالیٰ کی توفیق سے اہل حق آگے بڑھے اور ہزار مشکلات کے
باوجود انہوں نے ملت اسلامیہ کی رہبری اور اس کی شیرازہ بندی کا کام بطریق احسن
انجام دیا۔ اس قافلہ کے سالک کبھی ابو بکر صدیق ہیں تو کبھی عمر فاروق، کبھی عثمان ذوالنورین
اور کبھی علی المرتضیٰ رضی اللہ عنہم کبھی امام حسن مجتہد اسلام ہیں اور کبھی حسین علیہ السلام
۔ علم و فضل اور روحانی سطح پر اس اُمت کے سرخیل مذکورہ بالا ہستیوں کے بعد کبھی امام
زین العابدین تھے۔ کبھی امام باقر اور کبھی امام جعفر صادق اور کبھی امام ابوحنیفہ اور احمد بن حنبل
وغیرہ۔ یہ بزرگ ہستیاں اور ان کے جانشین علم و فضل اور روحانی اقدار، فقہی سرمایہ اور
دیانت و امانت کے وہ حقانے ٹٹا گئے جو آج بھی اُمت مسلمہ کا مشعل اور نہایت قیمتی

سرایہ ہیں۔

○ آج بھی ملت بیضا کو نہ صرف ملکی بلکہ بین المملکتی سطح پر اتحاد و یگانگت کی بے انتہا ضرورت ہے۔ کسی بھی معاملے میں اختلاف رائے اپنی جگہ لیکن اتحاد ملی کی بنا پر ملت کا مفاد سب سے مقدم ہے۔ اور ہمارے بزرگوں نے ہمیشہ فروعی اختلافات کے سلسلے میں بڑی وسیع النظری اور رواداری کا ثبوت دیا ہے۔ چنانچہ راقم نے اسی جذبہ کے تحت حاجی امداد اللہ صاحب کی رحمتہ اللہ علیہ کے رسالہ "فیصلہ ہفت مسئلہ" میں سے پانچ مسائل کے متون میں و عن پیش کئے ہیں تاکہ ہم ان کی صائب رائے کی روشنی میں اتحاد ملی کا مظاہرہ کر سکیں۔

اسی طرح بعض اہل حدیث بزرگوں کی تحریریں یا ان کے اقتباسات کے تراجم زیر عنوان "بعض (مسئلے) اہل حدیث بزرگوں کی تحقیق"۔ شان مصطفیٰ بارے "بھی پیش کئے ہیں اور متفقہ اور مسلمہ حقائق واضح کرنے کی سعی کی ہے۔ تاکہ ہم سب بطور ملت اسلامیہ اللہ کی رسی کو مضبوطی سے پکڑ کر متحدہ اور متفقہ طور پر آگے بڑھیں اور دین و دنیا اور عقبتے میں سرخروئی حاصل کر سکیں اللہ تعالیٰ ہمیں اس مقصد میں کامیاب و کامران فرمائے۔ آمین!

○ پنجابی املا اور مترادفات کے بارے میں "اشارے" کے عنوان سے کتاب کی ابتدا میں تین صفحے مختص کئے ہیں۔ امید ہے کہ قارئین کے لئے مدد و معاون ثابت ہوں گے۔ ایک ضروری وضاحت ملاحظہ ہو کہ پنجابی میں "ل" اور "ن" کا تلفظ مستعمل اور عمومی تلفظ کے علاوہ بھی ہوتا ہے۔ مثلاً "کال" (قحط) اور "کنگ" (گندم) میں ل اور ن کا خاص تلفظ ہے۔ ایسے خصوصی تلفظ کی نشان دہی کے لئے ل اور ن کی املا ایک خاص مسئلہ ہے جس کے حل کی تجاوز اکثر سامنے آئیں لیکن متفقہ طور پر قبول نہ کی جاسکیں۔ راقم نے اس مسئلے کو (بطور ترغیب) حل کرنے کی یوں کوشش کی ہے کہ مخصوص آواز والے "ن" کی املا "ن" پر شوشہ (ط) ڈال کر کریں جیسے سندھی میں کرتے ہیں۔ یعنی کنگ۔ کائٹا۔ سیٹا۔ پروٹا وغیرہ جب کہ "ل" پر الٹی واؤ یا اُٹا کا "comma" ڈال کر مطلوبہ مقصد حاصل کیا جائے۔ مثلاً کال۔ جال۔ جال۔ سال۔ تیل (شبنم) کالک وغیرہ۔ چنانچہ راقم نے بعض جگہ صحت بطور ترغیب یہ علامتیں برتی ہیں۔ اگر اہل پنجاب پسند کریں تو فیہما ورنہ۔ اللہ حافظ۔ اللہ بڑے۔

○ ان کے علاوہ بھ، جھ، وھ، ڈھ، گھ، وغیرہ کی مخصوص آوازیں (تلفظ) بھی پنجاب کے ایک بڑے حصے میں معروف ہیں۔ اور ان کی املا کا مسئلہ بھی ابھی تک لایسحل ہے۔ حالانکہ راقم

کے نزدیک کوئی مسئلہ نہیں ہے کیونکہ پنجاب کے سرانسیکی بچے والے عیاقوں میں ان کا تلفظ اردو کی طرح ہے۔ ایک اور اہم بات یہ ہے کہ یہ حروف الفاظ کے شروع میں آئیں تو مخصوص تلفظ کے حامل ہوتے ہیں۔ لیکن اگر یہ لفظوں آخر یا درمیان میں آئیں تو ان کا تلفظ پنجاب کے علاقے میں اردو کی طرح ہوتا ہے۔ مثلاً بھما، پر بھا، رجمنا، ریجھنا، اڈھا، اڈھڑنا، اڈھیڑنا، موڈھا، بھجیاڑ، گتھی، پنگھارنا، سنگھار، کاڈھ وغیرہ میں ان حروف کا تلفظ بالکل اردو کی طرح ہے پس راقم کے خیال میں ان حروف کو جہاں کہیں بھی یہ آئیں، اردو کی طرح لکھا جائے۔ ہر کوئی پڑھنے والا اپنے بچے کی پیروی میں انہیں جس طرح چاہے پڑھ لے۔ اس طرح ہم اختلاف و انتشار سے بھی محفوظ رہیں گے اور اہل ایں قومی زبان کے نزدیک بھی رہیں گے۔

○ "کئی مدنی ماہی" (صی اللہ علیہ وآلہ وسلم) میں کتابیات کی فہرست کے لئے الگ صفحات مخصوص نہیں کئے گئے بلکہ حوالہ کا ذکر متن کے اندر خطوط و مدانی میں یا پھر حاشیہ میں کر دیا گیا ہے لیکن اہم عنوانات کے آخر میں کتب حوالہ کے نام دے دیے ہیں۔ امید ہے کہ قارئین کو تشنگی محسوس نہ ہوگی۔ انشاء اللہ۔

○ بعض واقعات موقع کی مناسبت سے زیادہ بار بھی مذکور ہوئے ہیں۔ واقعات و اقتباسات کی یہ مکرر جس مناسبت سے ملے گی وہ انشاء اللہ معیوب تصور نہیں ہوگی کیونکہ اس کا مقصد قاری کو بہ محل اور فوری طور پر اطلاع اور دلیل مہیا کرنا ہے۔

○ اب اس کی اشاعت کا مرحلہ آیا جس بہرہ ان دوست نے بڑے دھوم دھڑتے کے ساتھ اپنی پسند کی بڑی تقطیع پر کتابت شروع کروائی تھی اور کارِ ثواب جان کر بار اشاعت اٹھانے کا وعدہ فرمایا تھا جب کاپیاں پریس میں بھیجے کا وقت آیا تو اُس نے اچانک معذرت فرمادی۔ لیکن اس کا یہ اچانک فیصلہ میرے لئے کٹا امتحان تھا۔ آخر قادر و مقتدر کی بارگاہ میں فریاد کی۔ دعا منظور ہو گئی۔ سامنے اپنے چھوٹے بھائی چوہدری منیر احمد (پہ و پراسر ڈھاکہ کراگری ہاؤس بستانہ روڈ فیصل آباد) کو پایا پس الحمد للہ کہ کتاب وقت مقررہ پر چھپ گئی میری دعا ہے کہ اللہ تعالیٰ عزیزم چوہدری منیر احمد کو سلامت رکھے۔ مزید سعادتوں اور ہدایت سے بہرہ و فرمائے اور دین و دنیا اور عاقبت میں اُن کو اپنے فضل و کرم اور رحمتوں سے نوازے نیز جملہ آفات و بلیات اور پریشانیوں سے محفوظ رکھے۔ آمین! (پیر اگراف طباعت سے دو چار روز پہلے دوبارہ تحریر کرنا پڑا)

○ آخر میں اپنے اُن دوستوں، عزیزوں، مقررہ ماؤں اور بہی خواہوں کا شکریہ ادا کرنا بھی ضروری ہے جنہوں نے دلمے اور مے قدمے سُننے ناچیز کی مدد کی اور اپنے مفید مشوروں سے نوازا۔ اللہ تعالیٰ ان کی نیک نیتی

کا پھل انہیں دنیا و آخرت میں عطا فرمائے۔ آمین! 84634

احقر العباد قدس آفاق، ایم۔ اے۔ اہل ایں مدائن روڈ۔ لاہور

بروز بدھ۔ مورخہ ۱۱ اگست ۱۹۸۵ء مطابق ۲۶ ذیقعد ۱۴۰۵ھ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تہذیب گو شاعر جناب پروفیسر حفیظ کاتب صاحب

انسانی تاریخ وہی ہے جسے زندگی دینے والے توں نیکانے خاص توں خاص پہلو وی پورا دا پورا محفوظ تے چڑھے دن وانگوں روشن اے تے اوہ ساڈے حضور پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی مبارک زندگی اے۔ ایہہ نور بھری حیاتی اوہ اچھا سچا معیار تے سمجھ توں سوہنا نمونہ اے، جیہدے توں انسانیت قیامت توڑی رہبری حاصل کر دی رہے گی۔ ایسے ایسے نور خزانے دا کوئی حصہ وی گواہ جاندا تے انسانیت نوں پڑی تھوڑا جاندا ہی۔ ایسے ہی اللہ کریم نے ایہدی سانجھ دا خاص اہتمام فرمایا تے قرآن مجید دیاں ۱۱۴ سورتاں وچ ایہدے ضروری حصے آپ بیان فرماتے تاں جے کوئی شک شبہ باقی نہ رہ جائے۔ آپدی مدد صلی زندگی، یتیمی، غریبی، جوانی وچ مالی فراغت، حق دینی بحال، بعثت، نزول وحی، دعوت تے تبلیغ، کفار دی مخالفت، اسلام دا ادھار، معراج، ہجرت حبشہ، ہجرت مدینہ، قبلے دی تبدیلی، مشہور غزوات (بدر، احد، احزاب، حنین، تبوک تے فتح مکہ) خاندانی زندگی، اخلاق تے کردار بارے پئی پڑی معلومات ایس کتاب توں ملدی اے، جیہدی حفاظت دا ذمہ کامل قدرت والے رب نے آپ یا ہو یا اے۔ ایسے ہی خالص قرآن نوں بنیاد بنا کے سیرت پاک دیاں کئی کتاباں ترتیب دتیاں جا چکیاں نیں۔ دو جے پاسے حضور پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے سنگیاں تے اوہناں توں بچھو آون والیاں لوکاں نے آپ دی مقدس حیاتی دے واقعات آپ دے ارشادات، تعلیمات تے ہور کارنامیاں نوں جس احتیاط ذمہ داری تے قرآن مشناسی نال جمع کرن دا اہر کیا۔ اوہدی کوئی مثال تاریخ وچ نہیں ملدی۔ آپ دے قول تے فعل بارے روایتاں دی پرکھ واسطے اک پورا فن ہوندو وچ آیا جیہڑا مسلماناں دا خاص اعزاز بنیا تے جس واسطے روایت دے

نال درایت تے نقل دے نال عقل نول خاص اہمیت وتی گئی۔

حضور پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وی مبارک سیرت بارے قدیم ترین تالیف محمد بن اسحق دی "المبعث والمغازی" منقہ گئی اے، پر ڈاکٹر محمد حمید اللہ نے محاکمہ سیرت ابن اسحق وچ دستفیلڈ وی جرمن کتاب "مورخین عرب" دے حوالے نال ابن اسحق توں پہلے ہون والے سستانی عرب تاریخ نگاراں دا ذکر کر دیاں ہویاں اپنی طرفوں کجھ ہور سیرت نگاراں دا ادعا وی کیتا اے۔ ڈاکٹر ہوراں ایہہ وی لکھیا اے کہ ایہدے وچ کوئی شک نہیں کہ ابو عبد اللہ عروہ بن زبیر بن عوام (۲۳ ہجری - ۹۳ ہجری) مدینے دے سٹ مشہور فقیہاں وچوں نہیں۔ اوہناں ریاں کتاباں جنگ حرہ دے زمانے وچ ضائع ہو گیاں۔ اوہ مغازی بارے سبھ توں پہلے لکھن والے سن۔ اوہناں ویاں تحریراں دے اقتباس بعد ویاں کتاباں وچ ملدے نیں۔ ابن سعد نے "طبقات" وچ اوہناں دے متعلق لکھیا اے: "اوہناں کول مغازی توں علاوہ کوئی حدیث لکھی ہوئی نہیں سی۔ تے مغازی دا مواد اوہناں امان بن عثمان بن عفان توں حاصل کیتا سی۔ ایسے محاکمے وچ ایہہ دس وی پائی گئی اے کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے مغازی بارے وہب بن منبہ (وفات ۱۱۰ یاں ۱۱۲ ہجری) وی اک کتاب لکھی۔ جمہد اک قطعہ پھیل تے لکھیا ہو یا ہائیڈل برگ یونیورسٹی دے کتب خانے وچ موجود اے۔

ایتھوں ایہہ سٹہ نکلا اے کہ سیرت نگاری دا سلسلہ پہلی صدی ہجری وچ شروع پیا سی۔ جیہڑا ویلے دے نال نال ہزریاں وچ پیرو پیرو ودھدا جا رہیا اے۔ کیوں کہ سیرت نگاری دے نویں نویں لنگ تے امکان ملنے آرہے نیں۔ سادھی قومی زبان ایس سلسلے وچ بڑی نیک نصیب اے۔ ایہدے وچ سیرتی ادب دا پہلاں پھی بڑا سراہ موجود سی جمہد وچ قیام پاکستان پھچوں لینا وادھا ہو یا اے کہ اردو سب زباناں توں اگے نکل گئی اے۔ پنجابی تے دوجیاں پاکستانی زباناں وی ایس معاملے وچ پچھے نہیں رہیاں۔

پنجابی وچ منظوم سیرت نگاری دی روایت دھیری پرانی سی۔ جیہڑی اکبری سے دے نئے پرمنے فقیہ مولانا عبد اللہ لاہوری دے ہتھوں باقاعدہ فن بن دی نظر آوتی اے۔ مولانا عبد اللہ نے فقہ دے مشہور رسایاں "باراں انواع" وچ پنج معراج نامے تے دوہے نعتیہ شعراں وچ وی سیرت پاک دے پھٹکل مضمون بیان کیتے۔ ایہہ روایت

نور نامیاں، مولود نامیاں، آفرینش نامیاں، معراج نامیاں، جنگ نامیاں، ہجرات نامیاں،
وقات نامیاں، علیہ شریفاں، شمائل شریفاں تے سیرت پاک دے پچھلے واقعات دے بیان
وج برابر و صدی نظر آئی۔

۱۸۵۷ء کی آزادی کچھوں زندگی نے اک نواں پاسہ پر تیا۔ آزادی دے
جہاد وچ ناکامی توں اک بڑے وڈے انقلاب دامنہ بچھا۔ ایہہ انقلاب نویں احساس
دی شکل وچ ظاہر ہویا تے ایہنے پورے برصغیر دی علمی تے ادبی زندگی تے بہت ڈونگھا
اثر پائی۔ ایہو جیسے حالات وچ حضور پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی مبارک سیرت وک
دھیان مانا قدرتی جیہی گل سی، کیوں جے ایہتوں ای ہر مشکل وچ اک نواں حوصلہ تے
نویں ہمت ملدی اے۔ سیرت پاک دے واقعات زبانی ترتیب تے تسلسل نال لکھن
دا رواج ہویا۔ نئے آپ دے طور طریقے، آپ دی تعلیم، آپ دے خلفاؤ تے آپ نال
تعلق رکھن والے دوجے لوکاں دے تذکرے نوں دی سیرت دا حصہ بنا یا گیا۔ سیرت دی
پہلی مکمل کتاب "گلزار محمدی" اے جیہڑی مولوی محمد مسلم نے ۱۲۸۱ ہجری وچ مکمل
کیتی۔ ایہہ کتاب اصل وچ اک وڈی کتاب "عجائب القصاص" دا چوتھا حصہ تے ایہدے
پہلے تین حصے "گلزار آدم، گلزار موسیٰ تے گلزار سکندری" تیس "گلزار محمدی پنج باباں
وچ وندی ہونے اے۔ پہلا باب حضور علیہ السلام دی پیدائش توں ہجرت جتھے دے
حالات بارے اے تے دوجے باب وچ معراج شریف دا بیان اے۔ ترتیبے باب وچ
ہجرت توں نبی پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے وصال تیکر دے واقعات آؤندے نیں۔
چوتھا باب حضور علیہ السلام دے جمال کمال دے بیان نال شروع ہوندا اے تے ایس
باب دے سرناویں نیں "عالیہ شریف، اخلاق، صبر و علم، سخاوت، شجاعت، قوت،
حیا و شرم، شفقت، ہمت، عبادت، اسماء، واجبات، حرام و مباح، صفت، شرف
عجرات، اولاد، ازواج مطہرات، امام، خادمان، غلام آزادگان، کاتبان، حارسان،
رسولان (پیغام لے جان والے) مؤذنان، شاعران، حدیث، اسباب اور وفات تے
بر امت حتیٰ آنحضور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم، پنجواں باب حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ
عندہ خلافت توں شروع ہو کے حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ دی شہادت تے لکدا اے۔
پنجاہی وچ سیرت دے گھیر نوں ہور موکلیاں کرن واسطے کچھ فارسی عربی کتاباں

دے ترجمے وی کیتے گئے۔ مولوی غلام نبی کملانوری نے ۱۳۰۱ ہجری وچ مولانا معین الدین فراہی دی مشہور کتاب معارج النبوة دا منظوم ترجمہ شروع کیتا، جیہڑا کم تین جلدوں وچ مکمل ہویا۔ پہلی جلد ۱۳۰۹ ہجری وچ چھپی تے ایہدے وچ نزول وچ تیکر دے حالات نیں۔ دوجی جلد ۱۳۱۶ ہجری وچ مکمل ہونے تے ایہدے وچ ہجرت مدینہ دے دوجے سال تیکر دے واقعات نیں۔ تریجی جلد ۱۳۳۱ ہجری وچ چھپی تے ایہدے وچ غزوات جہاد تے وفات تیکر دے احوال نیں۔ آخری جلد دے چھیکر وچ علیہ شریف، روضہ و مسجد نبوی تے ذکر غم و الم آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دا باب مدارج النبوة مصنفہ شاہ عبدالحق دہلوی وچوں ترجمہ کر کے شامل کیتا گیا اے۔ ایہہ کتاب وڈے سائز دے ۱۳۵۰ صفحات وچ پھیلی ہوئی اے، ۱۳۳۰ ہجری وچ مولوی ولی محمد نے "غزوات اسباب" ناں دی کتاب لکھی۔ حضور پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے زمانے دے اُنی (۱۹) جنگاں دا تذکرہ الواقعی دی کتاب المغازی توں اخذ کیتا گیا اے۔ ایہہ کتاب سٹ حصیاں وچ ونڈی ہوئی اے۔ پہلے حصے داسرناواں "خوان اول تحت محمدی" اے۔ خوان دوم سوئم چہارم تے پنجم دے سرناویں تحت صدیقی، بستان فاروقی، خلافت عثمانی تے شجاعت حیدری نیں تے اینہاں حصیاں وچ خلفائے راشدین دے دوریاں جنگاں دا ذکر اے۔ خوان ششم داسرناواں مصائب حسینی رکھیا گیا اے۔ تے ایہدے وچ کربلا دے واقعات تے عبداللہ بن زبیر دی خلافت دا حال درج اے۔ اُمویاں، عباسیاں تے عثمانیاں دیاں حکومتاں دا ذکر وی ایسے خوان دے اخیر وچ ملدا اے۔ خوان ہفتم وچ ہندوستان تے محمود غزنوی دیاں حملیاں، پچھوں غیاث الدین علاء الدین شہاب الدین غوری، امیر تیمور دیاں ویلیاں دے حالات تے اخیر وچ سید احمد بریلوی دے ہتیاں دا تذکرہ اے۔ انج ایس کتاب وچ مولوی ولی محمد نے پوری تاریخ اسلام سمودتی اے۔

دوجیاں منظوم مکمل سیرتاں وچوں "شان حضور منظوم سیرت کملی والا رحیم عبد اللطیف عارف، سیرت الحبیب پڑھو دہری فضل حق نصیر، حبیب الثقلین (مولوی حبیب اللہ)، شاہ نامہ (ملک غلام سرور کنجاہی)، اکمل پوش (اقبال دائم) اللہ والا (عنایت اللہ صوفی پسروری)، رحمۃ اللہ علیہ عرف سراج منیر (تذکرہ احمدیٹ)،

سوانح حیات سرورِ عالم (محمد یعقوب سفری) تے سوانح عمری حضرت رسول مقبولؐ لعلنی
گلزارِ محمدی (حاجی چراغ دین جونیکے والا) خاص شہرت رکھدیاں نیں۔

حکیم عبداللطیف عارف نے شانِ حضورِ وچ جتھے جتھے ایہہ محسوس کیتا اے کہ
نظم وچ واقعات دا صحیح بیان نہیں ہو سکے گا اوتھے اوتھے نثری لکڑے لکھ دیتے نیں۔
تے اوہناں دی ایسے کوشش نوں پنجابی وچ نثری سیرت نگاری دا مدد سمجھنا چاہیدا
اے۔ نثری سیرت دی باقاعدہ پہلی کتاب "حضرت محمد صاحب داپوتر جیوں" دسی جاندی
اے، جیہڑی سیوا سنگھ امرتسری دی لکھت اے۔ ایہہ کتاب برٹش انڈیا لائبریری
لندن وچ موجود اے۔

پہلی نثری سیرت جیہڑی ساڈے کول موجود اے۔ اودھ حبیب انڈیا روٹی دی
کتاب "نبیاں واسرار" اے۔ ایہہ کتاب پہلی واری ۱۹۴۲ء وچ چھپی سی۔ ایہہ کتاب
لکھن دے مقصد مصنف نے ایہہ بیان کیتے نیں :-

(۱) پنجابی بھی حضور کی سیرت کے فخر سے محروم نہ رہ جائے (۲) دنیا میں دل کا سرو
اور عقیبی میں شفاعت حضور حاصل ہو (۳) اور بالفاظِ مذہب و ملت سب منصف
مزاج ناظرین فائدہ اٹھائیں۔

ایس کتاب دا انتساب انج اے

جس دا ذکر ایس کتاب اندر ایہہ نڈراے اوبدی جناب اندر
کتاب وچ مستند واقعات لکھے گئے نیں تے ایہدی زبان رواں صاف تے عام فہم اے۔
قیامِ پاکستان کچھوں نثری سیرت دیاں درجن بھر کتاباں سامنے آچکساں نیں جنہاں
دی زمانی ترتیب انج اے (۱) پنج ادبی (ڈاکٹر فقیر محمد فقیر) (۲) سچی سرکار (عبدکریم
شمس)، بچیاں واسطے رسالے (۳) جڈاں رسول کریمؐ بال ہن (۴) جڈاں رسولؐ کینیڈا
ہن (۵) جڈاں رسول کریمؐ نبی ہن (دشا دکلا پجوی) (۶) حضورؐ دی حیاتی (پروفیسر
میخ انڈریشی) (۷) حضورؐ پرتور (پروفیسر ڈاکٹر سید اختر جٹری) (۸) امت و
والی (حمید اللہ شاہ اشقی) (۹) چن عربوں چڑھیا (سلیم خاں گئی) (۱۰) کونین دا والی
ڈاکٹر مہر عبدالحق (۱۱) الہادی (ڈاکٹر عبدالمشید) (۱۲) سیرت النبی صلی اللہ

ہوئے۔ اوہ صحن کر رہے سن "قدر نے اِد پھل جیویں کیویں تے جھوں کتھوں چھنے نیں؟ اللہ تے اوہ رسول بہتر جان دے نیں" تے اِنج اگھنا سوہنے صحابہ دی سنت اسے... تہاڑی سنت اُتے چلدیاں جنہے وی اوس اُتے دُوریاں سٹیاں اوہنوں ہو رکے دی محتاجی نال واہ نہیں پیندا... تہاڑوں پتا اے کہ میں ایہہ گلہ دستہ بڑی محنت، پوری ایمان داری تے نیک نیتی نال ترتیب دتا اے۔ کتے وی بددیانتی، بدتمیزی توں کم نہیں لیا۔ صرف حق سچ لوں ظاہر کرنا مقصود سی۔ ہمت، ہمت تے مہلت موجب پورا اُٹل لایا۔ مینوں ایہہ احساس اے کہ ایس کم وچ پورا نہیں اُتر سکیا... یا رسول اللہ! (صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم) ایہہ گلہ دستہ قبول فرماؤ۔ منانے واماں ووصاؤ... عالم اسلام اتحاد، اتفاق تے اپنائیت دی لڑی وچ پُرج کے اسلام دی سر بلندی داکارن بنے۔ بھلے سدھے رستے پین... دلاں دی کالکھ دُھپ جائے تے ہر مسلمان اپنے ایمان دی روشنی نال دُنیا توں رُشنان واجتن کرے... یا رسول اللہ! ایہہ گل ایڈی اوکھی تاں کوئی نہیں۔ جس اُمت دا نبی سرور کونین تے مقبول بارگاہ الہی ہووے اوس اُمت دا مقدر اچ ورگی ذلت تے محتاجی نہیں ہونا چاہیدا۔ یا رسول اللہ! دعا فرماؤ... یا رسول اللہ! دعا فرماؤ... یا رسول اللہ! دعا فرماؤ..."

ایہہ اقتباس پیش کرن دا مطلب ایہہ سی کہ پڑھن وایاں لوں قدر آفاقی دے اوس جذبے، احساس تے ملی درد دا اندازہ ہو سکے، جنہے اوہدے کولوں ایڈا وڈا کم ایڈے سوہنے طریقے نال کروایا اے۔

کتاب تہن حصتیاں وچ ونڈی ہوئی اے۔ پہلے حصے وچ ونڈی ہوئی اے۔ پہلے حصے وچ سوہنے نبی (صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم) دے سوہنے دسین عرب دا جغرافیہ تے تاریخ پیش کردیاں ہویاں حضرت آدم علیہ السلام توں لے کے حضرت اسمعیل علیہ السلام تیکر دے زمانے دے حالات تے کعبۃ اللہ دی اساری تے آبادی توں لے کے مسجد حرام دی موجودہ صورت تک دا بیان اے۔ ایسے باب وچ "مکی مدنی ماہی" بارے خوشخبریاں تے شہادتیاں تے آپ دے خاندان دا تذکرہ، واقعہ فیل توڑی اے۔ دو جے حصے وچ حنور پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی ولادت مبارک توں وصال توڑی سب حالات تے واقعات دا بیان اے۔ ایسے حصے وچ ازواج مطہرات تے آپ دی آل اولاد دا ذکر مبارک اے

ترجمے جتھے وچ حضور پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تے نازل ہون والی نورانی کتاب یارے ضروری معلومات نہیں۔ کجھ سورتاں تے آیات دیاں فضیلتاں دسیاں گئیاں نہیں۔ قرآن پاک دے خاص خاص پیغام، حکم تے دعاواں وی شامل کیتاں گئیاں نہیں۔ نالے دعادی فضیلت، قبولیت دے کسے تے تمھاراں مسنون دعاواں، اسودہ حسنہ بارے مستند معلومات، رسول پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے چارے کونو تونوں ودھ مبارک نانواں، خاص خاص وصفیاں تے معجزیاں دے نال نال حدیث پاک واک سوہنا انتخاب وی پیش کیتا گیا اے۔ درود و سلام دی فضیلت بارے وی بڑی مستند معلومات اکٹھی کیتی گئی اے۔ قرآنی آیات تے حدیثاں واپنجابی ترجمہ (جیہڑا مصنف نے اپنی طرفوں کیتا اے) بڑا صاف، سوہنا تے رواں اے۔ ایس جتھے وچ کئی ایسیاں بحثاں وی چھیڑیاں گئیاں نہیں، جنہاں نال لوکاں نوں ہمیشہ دلچسپی رہی اے۔ کئی اختلافی مسلیاں بارے متوازن ذہن دے علماء و نقطہ نظر وی سامنے لیا تدا گیا اے تاں جے دور ہوندے ہوئے لوک نیرے ہو سکے۔

عرض مولف وچ قدر آفاقی دے خیالات تے جذبات اتے نکھرے روپ وچ سلنے آئے نہیں۔ جس وچوں مذہبی علاقائی تعصبات مٹان تے ملی ایکتا نوں پروان چڑھان دی سدا دکھ دکھ پیندی اے۔

گلدستہ نعت اک نوکیلا انتخاب اے جس وچ عربی، فارسی، اردو، ہندی، پنجابی، سندھی تے پشتونعتاں واپچودہ سو سالہ انتخاب در انتخاب پیش کیتا گیا اے۔ بھانوی ایہہ انتخاب جگہ دی تھوڑو جہوں بڑا محدود اے، فیرونی آپ دی اُمت دے بعض لکھاریاں و اعقیدت بھریا ایہہ ہدیہ نعت تے درود و سلام پڑھ کے ایمان تازہ ہو جاندا اے۔

ایس کتاب وچ مسلم، غیر مسلم، ملکی غیر ملکی، نویں، پرانے، مقلد، غیر مقلد، روایت پسند، اجتہاد پسند، عالماں تے دوجیاں محققاں کولوں بڑے کھلے دل نال استفادہ کیتا گیا اے۔ اپنا نقطہ نظر وی دسیا گیا۔ کئی تمھاراں تے بزرگاں دے غیر محسوط انداز تے تنقید وی کیتی گئی اے۔ پرنیک نیتی دے نال بہر حال اتحاد تے ایکتا داجندہ ہر تمھاراں نظر آوندا اے۔ جتھوں جتھوں کوئی روایت یاں کوئی خصہ لیا اودھا

حوالہ ضرور دنا گیا ہے نئے نئے تحقیق تے دیانت داری دے تقاضے پورے کیتے گئے
 ہیں۔ کتاب دی فہرست تے نظاریاں ای اندازہ ہو جاندا ہے کہ مؤلف دی نظر سیرت پاک
 دے چھوٹے وڈے تقریباً ہر موضوع تے گئی ہے۔ کتاب دے تفصیلی مطالعے توں ایہ
 گل وی نتر جاندا ہے کہ فاضل مؤلف نے ہر موضوع دا حق ادا کرن دی وی پوری
 کوشش کیتی تے ایس کوشش وچ اوہ ودھیرے کامیاب وی رہے نہیں، ایہ
 وکھری گل ہے کہ کوئی وی بندہ ایس کم دا پورا پورا حق ادا نہیں کر سگدا۔ تحریک دا
 رنگ سوہناتے گل کرنا ڈا دھنگ نو بیکلا ہے۔ ادھیتا کرانا ضروری جا پدا ہے کہ
 مؤلف نے انجیل یرنا باس وچوں حضور علیہ السلام دے ذکر مبارک تے آپے بارے
 ٹھلیاں ڈھلیاں بشارتاں دے اقتباساں دا ترجمہ تے ایس بارے مولانا مودودی دی
 ریسرچ تے تحقیق بھری گل بات لئی چالی صفحے وقت کیتے نہیں۔ تے اد گل بات بڑی اہم ہے۔
 جہڑی پڑھن نالی تعلق رکھدی ہے۔ تے ہر گل جس دا ذرا جتاں وی حضور نال تعلق ہے
 اے۔ ایہھے درج کر دتی گئی ہے۔

میںوں بڑی خوشی ہے کہ ایس کتاب دے واسے نال پنجابی وچ سیرت نگاری دی
 روایت اگانہہ۔ بہت اگانہہ۔ بہت ہی اگانہہ ودھی ہے۔ میری دعا ہے کہ کئی مدنی ماہی
 رب العزت تے اوہدے حبیب پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی بارگاہ وچ مقبول، منظور
 ہو کے قبولیت عامہ تے نامہ حاصل کرے، جیویں قدر آفاقی نے کئی ورہے پہلاں
 ایہہ آرزو کیتی سی۔ آمین!

حفیظ تائب
 ۱۹ اگست ۱۹۸۵ء

شعبہ پنجابی
 یونیورسٹی اورینٹل کالج، لاہور

اشارے

پنجابی املا — بابت

پنجابی زبان آجے تک کوئی منظور شدہ "املا نہیں ہوگی۔ ایس واسطے ہر کوئی اصدے الفاظ اپنی سمجھنے کے ٹیک موجب املا کر دے۔ پر بہتر طریقہ ایہ ہے کہ گرامر تے صوتیات دے اصولوں نوں سامنے رکھ کے اہدی املا دے اصول متھے جان۔ مینوں چونکہ پنجابی زبان دی اک وڈی ساری تے سُتھری جہی گرامر لکھن دا شرف وی حاصل اے (چہڑی دیا چہ لکھوان دے چاء وچ اک وڈے بندے نوں دے بیٹھا ساں تے اوڑک اوہ میرے ہتھوں نکل گئی) ایس کر کے میں املا دے سارے اصولوں نوں سامنے رکھ کے اپنی اک متوازی جہی چال چلن دی کوشش کیتی اے۔ عربی فارسی لفظاں نوں اُچ ای لکھیا اے جو ی اوہ اردو وچ لکھے جاندے نیں۔ انگریزی لفظ وی اُچ ای لکھے نیں جو ی اوہ اردو وچ رائج نیں۔ بعض لفظ دونوں طرح لکھے نیں۔ مثلاً "تام نوں" "تام" وی لکھیا اے تے "تاں" وی۔ طرح نوں طرح وی لکھیا اے تے طراں وی۔ میری چاہے بیٹھ دتے اردو لفظاں دے پنجابی مترادفات دی املا ایس طراں وی ٹھیک اے۔

پنجابی	اردو	پنجابی	اردو
تد۔ تدوں۔ تاں	تب	ایہ۔ اہ۔ ایس۔ اس	یہ
تد توں۔ تدوں توں۔ تدو کتا	تب سے	اود۔ اہ۔ اوس۔ اُس	وہ
تاں۔ بعض جگہ "تے" وی	تو	اہدا۔ اہیدا۔ ایس دا۔ اسدا	اس کا
ورتیا جاندا اے تے میں وی		اودھا۔ اُہا۔ اوسدا۔ اُسدا	اُس کا
کسے تھاں "تے"۔ بمعنی تو ورتیا		اہدر۔ اُہدر۔ ایہدر۔	اُدھر
اے۔		اودھر۔ اُہدر۔ اوہدر۔	اُدھر
توں۔ تیں۔ تُدھ	تو	جہدا۔ جہیدا۔ جسدا۔	جس کا
تیں۔ تساں۔	تم	کھدا۔ کھیدا۔ کس دا۔	کس کا
کیوں ہے	کیوں کہ	کسے تے۔ تاں ہے	تاکہ

پنجابی	اردو	پنجابی	اردو
جدوں۔ جد۔ جس ویلے۔	جب	تساڈا۔ تہاڈا۔ تساندا۔ تھواڈا	تمہارا
اودوں ای۔ او سے ویلے۔	جبھی	ساڈا۔ اساڈا۔ اساندا۔	ہمارا
جدای۔	جب سے	سانوں۔ اسانوں	ہمیں یا تم کو
جدتوں۔ جدوکتا	کب	تہانوں۔ تسانوں۔ تھوانوں۔	تمہیں یا تم کو
کدوں۔ کد۔ کھڑے ویلے۔	کافی دیر سے	میں مجھ	میں
کس ویلے۔	آپ	اساں۔ اسپیں۔	ہم
چروکتا۔	خود	مینوں۔	مجھے
ہن۔ ایس ویلے۔	بازاں خود	مینوں۔	مجھ کو
آپ۔	خود بخود	مینتھوں۔ مہیتوں۔ میرے توں	مجھ سے
خود آپ۔ آپ خود۔ آپو۔ آپی۔	خود ہی	میکوں میرے کولوں	میرے پاس
آپ ای۔ آپے	میں	میرے کول۔ (یعنی قبضہ)۔	میرے کول
اپنے آپ۔ آپوں۔ آپے۔	اندرد دربان میں	میرے کول یا لاگے (یعنی نزدیک)	میرے کول
آپے۔ آپ ای۔ آپوں۔	توں تھوں۔ (لاحقہ مثلاً)	تینوں کیہنوں۔ کس نوں۔	تینوں کیہنوں
وچ۔ اچ۔ ج۔ اندر	سے	تینوں کیہنوں۔ کس نوں	تینوں کیہنوں
اندر۔ دربان میں	کو۔	تیتھوں۔ تیتوں۔ تیرے توں	تیتھوں۔ تیتوں
توں تھوں۔ (لاحقہ مثلاً)	تک۔	تیکوں۔ تیرے کولوں	تیکوں۔ تیرے کولوں
تیتھوں۔ تیتھوں۔	پر (یعنی اوپر)	تہانوں۔ تہانوں۔ تہاڈے	تہانوں۔ تہانوں۔ تہاڈے
نوں۔	پر (یعنی نیچے)	توں۔ تسانوں۔ تسائے توں۔	توں۔ تسانوں۔ تسائے توں۔
تک تیکر۔ تائیں تیک۔ توڑی۔	یہاں	تہاڈے کولوں تھواڈے کولوں۔	تہاڈے کولوں تھواڈے کولوں۔
تے۔ اتے۔ آپر	وہاں	آپ (صیغہ جمع)۔ اتسیں	آپ (صیغہ جمع)۔ اتسیں
پر۔ ایپر۔ نیچے	یہاں سے	آپ (ضمیر واحد غائب)۔ (عزت واسطے)	آپ (ضمیر واحد غائب)۔ (عزت واسطے)
ایتھے۔ ایس تھماں۔	وہاں سے	آپ سے عرض کروں گا۔	آپ سے عرض کروں گا۔
اوتھے۔ اوس تھماں	وہاں سے	ہنئے۔ ایسے وقت	ہنئے۔ ایسے وقت
ایتھوں۔ ایس تھماں توں	لگاتار	ہنئے۔ ہنئے	ہنئے۔ ہنئے
اوتھوں۔ اوس تھماں توں			
اک ٹک۔ اکسار۔ اٹھاٹ۔			

باسمہ تعالیٰ

تالیف و اسبب نام و اماخذ

میںوں سیرۃ النبیؐ لکھن دا خیال کیویں آیا۔ ایہ اک عجیب کہانی ایں۔ میں بڑا گنہگار
اں پر ایہہ شرف ضرور حاصل اے کہ حضرت میاں شہیر محمد صاحب شرق پوری رحمۃ اللہ علیہ
دے آستانے تے کدی کدی حاضر ہندار ہناں۔ یہتا نہیں تاں غرس شریف دے موقعے تے
ضرور حاضر ہون دی کوشش کر داہاں۔

۱۳۹۱ء چڑھیا تاں دل وچ ایہہ خیال پیدا ہو یا کہ میں میاں شہیر محمد صاحب دی
حیاتی پنجابی نثر وچ لکھ کے عقیدتمنداں دی خدمت وچ پیش کراں۔ ایہو سدھرنے کے
میں ۲، ربیع الاول نوں غرس دے موقعے تے شرق پور شریف (سٹیل شیخوپورہ) حاضر ہو یا۔ دربار
تے حاضری دتی۔ جاضری ویلے میںوں میاں صاحب دی (پنجابی وچ) حیاتی لکھن والی سڈر
بھل گئی تے اک نوں سدھر میرے دلوں اٹھ کھلوتی یعنی میںوں انج جا پیا جو میں صاحب
میرے دل وچ ایہہ خیال بٹھاندے ہون کہ :-

”پنجابی نثر وچ سوانح حیات لکھن دا شوق اے تاں دو جہان دے بادشاہ
حضرت محمد مصطفیٰ احمد مجتبیٰؐ دی سیرت لکھ خاں!“

غرس شریف توں واپس آ کے میں اپنے دل وچ پنگرے نوں تے سوہنے خیال
نوں پکیاں ہندا ویکھ رہیا ساں۔ پر جدوں کم ول دھیان ماردا ساں تاں جگرا نہیں سی
پنیدا کیوں جے ایہہ کم مذہبی عالماں تے فاضلاں دا اے۔ میںوں اپنی علمی تے عملی
کم مائیگی دا احساس ایس کم نوں ہتھ پان توں روکد اسی۔ فیروں اپنے عالماں ول دھیان
ماریا کہ شاید کوئی اٹھ والا ایس کم نوں کر رہیا ہو وے یا کرن دا ارادہ رکھدا ہو وے۔
پر میرے دل نے میںوں آکھیا: ایہہ کم توں تاں کر خاں۔ عالم فاضل حضرات دی جے
کچھ کرن گے تاں اوہی حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دے ذکر انکار وچ وارے دا موجب
ہی بنے گا۔“

۱۲۔ ربیع الاول ۱۹۳۷ء نوں شام ویلے، جد ساری دنیا دے مسلمان عید میلاد النبیؐ منارہے سن، میں ایہہ فیصلہ کر لیا کہ میں اپنیاں علمی عیلمی تھوڑاں دے باوجود انڈیا چاہے، ایہ کم ضرور کر کے رہاں گا۔ رات ویلے میں اک تحریری دُعا منگی جہڑی ایسے کتاب وچ شائع کیتی جا رہی اے۔ تے دوجے لفظاں وچ میں رسول اللہ دی سیرۃ لکھن دا کم ارنہہ دتا۔

کتاب دا نام وی مینوں سمجھ گیا یعنی مکی مدنی ماہی۔ میں ایس ناں توں "الہامی" سمجھ کے گھٹ کے پلے پنھ لیا۔ کیوں جے ایس نام وچوں پنجابیت دے نال نال رسول اللہ نال عشق، محبت، خلوص تے نگھ پیار وی بشکارے مارا، تے ڈکھ ڈکھ پنہا نظری اُرسیا۔ دُعا اے کہ اللہ تعالیٰ میری ایس مرٹھی جہڑی کوشش توں قبول تے منظور فرمائے آہن

نام مکی مدنی ماہی دا ماخذ

طالب علم ساں، او دوں گراموفون ریکارڈاں دا رواج عام سی۔ اوس مے میں اک نعتیہ ریکارڈ سنیا جہدے کجھ بول اچ سن :-

اؤ ساریاں حوراں نی ! آپاں زل بل منگل گائیے

اچ رات معراج دی اے نی کئی والے دی زیارت پائیے

چلو دیکھئے چہل صفائی نوں

اَس "مکی مدنی ماہی" نوں

جہنے موہ یا ذات الہی نوں اوہدے صدقے صدقے جائیے

اؤ ساریاں حوراں نی ! آپاں زل بل منگل گائیے

اوہدا رتہ شاہِ ائم اڑیو

اوہدی سب نبیاں وچ دُغم اڑیو

اوہدی خاکِ قدم چم چم اڑیو

آپاں اکھیاں دے نال نگائیے

اؤ ساریاں حوراں نی ! آپاں زل بل منگل گائیے

اچ رات معراج دی اے نی کئی والے دی زیارت پائیے

ایہ نعتیہ بول مینوں یاد سن۔ تے جدوں حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دی حیاتی بارے کتاب

تکسمن دا خیال پکا ہو گیا۔ تاں نام سوچن لگیاں ایہو بول میری زبان تے آکے کتاب
 دا نام رکھن وچ میرے مددگار ثابت ہوئے۔ ایہ نعتیہ کورس ریڈیو پاکستان لاہور توں
 ٹھوسری جیہڑی لفظی تبدیلی تال مجھ چر ہو یا، اکواری سُنیا سی یعنی "زل مل منگل گائیے"
 دی تھاں "زل مل سہرا نبی دا گائیے" دے بول سن وغیرہ وغیرہ۔

مکدی ایہہ کہ "مکی مدنی ماہی" مجھ ناچیز دی کتاب دا اچا شیپ سرنالواں بنیا۔

چلو دیکھئے چہل صفائی توں

اس مکی مدنی ماہی توں

جہنے موہ بیا ذات الہی توں

اوہرے صدقے صدقے جانیے

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَاصْحَابِهِ وَسَلَّمَ!

(ناچیز قدر آفاقی)

زمن گیر ایں کہ مردے کو رپوشے

میری اہ گل یاد رکھنا کہ اک نابینا بندہ

زیپینائے غلط پیسے نکوتر

اک بھینگے (ڈنگی سوچ رکھن والے) سجا کھے توں چنگیرا اے

زمن گیر ایں کہ نادانے نکو کیش

میری اہ بات (وی) چیتے رکھنا کہ نیکی اختیار کرن والا (دیندار) گنوار

زدانش مند بے دینے نکوتر

بے دین عقل مند نالوں ودھیرا چنگا اے

(اقبال)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

یا اللہ!

[کئی مدنی ماہی لکھن توں پہاں اللہ تعالیٰ دی بارگاہِ وحی میں
ایہ تحریری دُعا مشگنی سی۔ اللہ تعالیٰ قبول فرمائے۔ آمین!]

یا اللہ! آج ۱۲ ربیع الاول اے تے ۱۹۳۸ ہجری (۸ مئی ۱۹۱۷ء) شام دے
سوانو دا عمل اے۔ توں میرے دل نوں جہڑی چٹیک لائی سی کہ میں پنجابی زبان وچ تیر
پیارے تے محبوب دی سیرت لکھاں، میں اوس تے بیک کہندا آج تیری بارگاہ
دج حاضر آں۔

مولا! توں جانا ابر کہ میرا علم کچھ نہیں اے عمل دا نوشتہ لے۔ نہ کوئی ہو و صفت یا مان
نہ ان۔ نہ علم نہ فضل۔ نامے تینوں تاں پنہ اے کہ میرے کول عرب دے ڈھول دی
پیاری زندگی بارے حالات اکٹھے کرسن دا کوئی ایڈا وسیہ وی نہیں۔ کتاب اُدھاری منگیاں
دی کوئی نہیں دیندا۔ پر اہناں ساریاں تھوڑاں اوکڑاں، اپنی کم مائیگی نے غریبی دے باوجود
میں تیرے محبوب پاک سید لولاک حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی حیاتی تے تعلیم
بارے اک کتاب لکھن دا پکا ارادہ کر لیا اے۔ یا اللہ! توں میرے ایس ارادے نوں توڑ
چارھ۔ میریاں اوکڑاں نوں سوکڑاں وچ بدل دے تے تنگیاں ٹریشیاں نوں اپنے محبوب
دے صدقے کھل ڈڈ۔ وچ تبدیل فرما دے۔

یا ہادی مطلق! توں میری رہنمائی کرتاں جے میں تیرے پیارے رسول دے حالات
صحیح صحیح پیش کراں۔ توں مینوں طاقت بخش کہ میں ایس سچے کم نوں کدھرے راہ وچ نہ

چنڈھاواں۔ مولا کریم! بدوں میں ایسے سلکھنا کم تیری خاص رحمت ہے فضل و کرم
نال سگھل کر لوں، اوس ویلے توں میری مدد کریں۔ تے اہدی چھپائی دا بند و بست
وہ توں آپ اتا کہہ آ کر، میں فریڑا کسے جو گنا نہیں۔

رہا! توں میری ہر طرح مدد فرماتے ایں کم توں سوہنے طور توڑ چاڑھتے فیر
میری ایسے کوشش توں تیری بارگاہ دے تے تیرے محبوب دے دربار وچ قبولیت دے
سند حاصل ہو کے قبولیت عامہ تے نامہ حاصل ہووے۔ تے حشر دیاڑے اے۔ اس
او گتہار توں تیری رحمت تے تیرے پیارے حبیب دی کملی دے سائے ہیچھ امان بھرو
جئے۔ آمین!

یا اللہ! میں عاجز بندہ تیرے بناں کہینوں پکاراں۔ اپنے محبوب و اصدقہ میری
ایسے انتہا قبول فرما۔ آمین! تم آمین!!
رحمت دایمینہ پا خدایا، باغ سکا کر ہریا بوٹا آس امید مری دا کر دے ہوئے بھریا

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعَزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ○
وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ○ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ○

احترام العباد قدر آفاق عفی عنہ

(عمل ۹ - ۵۳ رات)

مورخہ ۱۲ ربیع الاول ۱۳۹۱ھ

مطابق ۸ مئی ۱۹۷۱ء

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

یا رسول اللہ!

(مولدِ بارگاہِ رسالتِ مآب، وچ)

(اے پیادے من جریم کوئے کو من بر امیدے ریدم سوئے توئے)

اک ذرہ آفتاب دے سامنے لب کشائی دی جسارت کر رہیا اے۔
قدس آفاقی "کئی ماہی" بارے رنگارنگ معلومات دا گلدستہ نے کے سید کونین دی بارگاہ
وچ حاضر اے۔ قاتار نے اد پھل جیویں کیویں تے جتھوں کتھوں چھنے نیں! اللہ تے اوہدا
رسول بہتر جاندے نیں۔ تے ایج کھنا سو بنے صحابہ دی سنت اے۔

یا رسول اللہ! ایس کم ہی مینوں جہڑیاں وی اوکڑاں نال واہ پیاتے جس
جس طراں تے جو جو کجھو میں کیتا — جے تہاڈی نظر کریمانہ تے اللہ تعالیٰ دی رحمت
سائھی نہ بندی تاں می تھوں ایہ کم کدی وی سرے نہیں سی چڑھنا۔ قَلِیْلًا لِمَحْمَدٍ
قدس نما نا بھگتھن جو مانا نہ علموں فضلوں پورا، نہ عقل دا گمان، نہ دولت دا سہارا
نہ کنڈ دا زور — نہ کوئی منے نہ کوئی جانے نہ پچھانے۔ جدھر جاواں دھکے۔ دھتکار
ای دھتکار — نہ میں کسے دا بیبی نہ میں کسے دا یار — پر مینوں ہر اک نال پیار کیوں جے
ذرہ ذرہ تے ہر ذی روح میرے خالق دی مخلوق اے۔

ابنتہ تہاڈا اک اُمتی ہون کر کے تہاڈی رحمت بنعا لیبسی دا مان ضرور اے۔ عالم
میں کوئی نہ — پر جیتے "بے نفع" علماں نالوں "عیم نافعاً" وچوں تھوڑا وی علیا
ہو وے تاں گل بن بندی اے۔ عقل سلیم تھوڑی وی "ربی دات" تے بڑے کم دی چیز اے
— یقین، ایمان تے سچائی دی دولت ای سب توں وڈی دولت اے۔ جہدے مقابلے
وچ سونے دے پہاڑ تے چن سورج وی کوئی اہمیت نہیں رکھدے۔ تے ایج اکھنا
— تہاڈی سنت اے۔

گھڑ دا زور اُنھا ہووے تاں مصیبت دا سبب بن سکدا اے۔ سُجا کھا ہووے تاں کُراہے نہیں پین دیندا۔ رب نالوں ڈا ہڈا حامی کون؟ اوہتوں ودھکے زور اور کھڑا؟ جہڑا سُجا کھا وی اے تے عادوں وی — ہادی وی اے تے رحیم وی شافی وی اے تے کافی وی — تہاڈی سُنت اُتے چلداں جنے وی اوس اُتے ڈوریاں سُٹیاں اوہنوں ہور کسے وی محتاجی نال واہ نہیں پیندا۔ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ۝

تے ایہہ اللہ دا ارشاد تے اُہدی سُنت اے۔

یا رسول اللہ! میرا حال تئیں جان دے او۔ عجیب نس بھیج تے افراتفری دا عالم۔ توڑا کھوی تے کچھم کچھی دی کیفیت۔ پئے ایہہ کر رہیاں۔ ہننے کون ہور بھیجا جڑ۔ اگلی گھڑی کوئی ہور نواں کم۔ اگلے لمحے ہور زچھڑ تے فیر ساری داڑھی چل سوچل۔ غم پارے نال نال۔ غم روزگار وی سالاں اُتہ سال پھتدے گئے۔ تے ہن تک اوسی حال — فیر مرے دی گل ایہہ کہ سارے کم و ن سوئے تے اک نال دو جے دا سمبندھ۔ نہ ہون دے برابر۔ پے وارے وارے جاواں تہاڈی کرم نوازی دے کہ فیروی، پنجابی زبان وچ "کئی مدنی ماہی" لکھن لئی تساں ایس نگونے تے نمائے قندہ نوں چٹیا۔

یہ بڑے کرم کے ہیں فیصلے

یہ بڑے نصیب کی بات ہے

یا رسول اللہ! تہا نون پتہ اے کہ میں ایہہ گلدستہ بڑی محنت، پوری ایما ڈاڈی تے نیک نیتی نال ترتیب دتا اے۔ کتے وی بددیانتی یا بد نیتی توں کم نہیں لیا۔ صرف حق حق لوں ظاہر کرنا مقصود سی۔ ہمت ایت تے ہمت موجب پورا اہل لایا مینوں احساس اے کہ میں ایس کم وچ پورا نہیں اتر سکیا۔ کیوں جے ذرہ آفتاب دی کئی وی تعریف کرے اوہدا حق ادا نہیں کر سکدا۔ تے نالے ذرہ، ذرہ ای اے تے آفتاب — آفتاب۔

یا رسول اللہ! ایس دنیا وچ اک توں اک وودھ، نیچھے عالم تے سلکھنے فاضل پئے نیں۔ میں بے علم تے بے عمل۔ کلا رملانے جھلا۔ مصلحت توں عاری۔ ساہیا ساوا، نہ رنگ نہ ڈھنگ۔ نہ جتن واپریقہ نہ ہارن دا سلیقہ۔ فیر اوہی گل نہ میں کسے واسجھن

نہ میں کسے دایار۔ کلمہ کلا۔ اللہ اللہ۔ خیر ملّا۔ میںوں تاں بس تہاڈی نظر کرم دی لوڑاے۔ صرف تہاڈی نظر کرم دی۔ کیوں جے سہاگن اوہ جہنوں پیا چاہے۔ جہنوں کساں تداں وج جگہ عطا کر دتی۔ اوہنوں متے ای خیراں نیں۔

یا رسول اللہ! میں اپنی کمزوریاں نے مجھو ریاں عرض کر دینیاں نیں۔ اس دے باوجود جو کجھ بنیا سربا۔ لے کے حاضر آں۔ ہو سکدا اے کجھ علمی کھوج تے پکھ دے وڈ وڈیے آکھن :-

” ایہہ — کجھ اے — جی ؟ ! “

” ایہہ تاں بس اینویں جہی “

یا رسول اللہ! واقعی ہے تاں ایہہ کجھ نہیں — یوسف دے مل دا زینچا نوں دعوئے ہو سکدا اے یا پناہ نوں — مقابلہ تاں او دھراے۔ میں تاں بس اوس مائی ہر شوق نے عقیدت دے سوتی آئی لے کے چاہر ہویاں جہنے سوہنے پھٹ دے خریداراں وج اپنا نام لکھوانا سی۔ سو لکھوا رہیاں۔ تسیں کرپا کر دیاں اپنے سیرت نگاراں وج میرا نام وی لکھوانا لہو۔

ایس دے باوجود۔ یا رسول اللہ! کیڑی نوں ٹھوٹھا ای دریا!

یا رسول اللہ! ” کئی مدنی ماہی “ بار ایہہ گلدستہ قبول فرماؤ۔ نما تے دامان و دھاؤ کوہجے نوں سینے لاؤ۔ رحمت دا مینہ و دھاؤ۔ اہا بیڑا بنے لاؤ۔ اہا مایاں ڈبیاں نوں مارو اہے کشت کٹو۔ کرم نوازی دے دروازے کھولو۔ دوتیاں توں بچاؤ۔ بچھے اگاؤ۔ تہاڈی کریمانہ نظراں دا صدقہ دین تے دُنیا دے باغاں وج ہدایت رحمت تے خوشحالی دے چشمے پھٹدے رہن۔ دُنیا تے عقبی دے چمنستاناں وج ہمیش دیاں بہاراں تے گلزاراں

لے ایتھے سیرت نگاراں دا اوہ ٹولہ مراد اے جہنے حضور دے عشق نے محبت وج دُوب کے سیرت نگاری کیتی تے واقعی اوہ احق ادا کرتا۔ ایس ٹولے وج صرف مسلمان لکھاری ملدے نیں :- لہ ایس ٹولے نے سیرت توں سائنسی تے عقلی انداز وج مکھن دا جتن کیتا جس دا مقصد تنقیدی تجزیاتی تے معاندانہ حد تک تنقیدی و پیرا کرنا سی۔ ایس وج بعض مسلمان تے اکثر غیر مسلم سیرت نگار آؤندے نیں۔ (مؤلف)

نصیب ہوں - (آمین) - تے :-

عالم اسلام اتحاد اتفاق تے اپناست دی لڑی وچ پھنک کے اسلام دی سرکبندی واکارن پٹے
بھلے سدھے رستے پن گراں نوں راد لہجہ جائے - واراں دی کالک دھپ جائے - تے ہر مسلمان
اپنے ایمان دی روشنی نال ساری دنیا نوں رشتہ دار و اجتن کرے ۔ !

یا رسول اللہ! تہاڈے عشق تے اسلام دی سرکبندی اُپر ہر مسلمان دی زندگی دا وارو مدار
ہوے ۔ سارے مسلمان ممالک کنٹریشن دی لڑی وچ پڑج کے اک تک ہو جان ۔ اہناں دی طاقت
اک ہوے ۔ اوہناں دی زندگی تے موت اک ہوے جسے اک ٹک اُتے کوئی مصیبت اُدے تاں
سارا عالم اسلام پوری طاقت نال اوہدا مقابلہ کرے ۔ ایس طراں عالم اسلام آج دی سچی سپر پاور
سکدا اے ۔ فیرا نشاء اللہ انہوں غیرں دی محتاجی توں گھٹھی مل جائے گی ۔

یا رسول اللہ! ایہ گل ابدی اوکھی تاں کوئی نہیں جس اُست دانی سرور کوئیں تے مقبول بارگاہ
الہی ہووے اوس اُست دامتدراج و رگی ذلت تے محتاجی ۔ ۔ ۔ نہیں ہونا چاہیدا ۔

یا رسول اللہ! دعا فرماؤ ! یا رسول اللہ! دعا فرماؤ !

اے ناسہ خاسانِ رسل وقتِ دعا ہے !

اُمت پہ تری آکے عجب وقت پڑا ہے !

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَشَفِّعِ الْمُذْنِبِينَ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ
وَعِزَّتِهِ الْيَمِينِ . بَعْدُ مَعْلُومٌ لَكَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ . آمین

ہنواں دی نی نی پھوار وچ نیشنل پارک (نزد نیاراوی پل لاہور) دے اک پلاٹ وچ
رُچھے ، اگلیاں بہہ کے نکھیا ۔
مورخہ ۹ نومبر ۱۹۸۳ء بروز بدھ مورخہ
۳ صفر ۱۴۰۴ھ (قدس آفاق عقی عنہ)

پہلا حصہ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 حَمْدًا وَنُصَیَّةً عَلٰی رَسُوْلِهِ الْكَرِیْمِ

قدّم آفاقی صاحب نے سوہنے نبی دی سوہنی حیاتی بارے
 پنجابی وچ ایہہ مفصل کتاب لکھ کے حضور دے عاشقاں وچ
 اپنا ناں لکھا لیا اے۔ اور دین دنیا دی سعادت وچ اپنا جھٹہ
 بنا لیا اے۔ میری دعا اے کہ قدر صاحب دا ایہہ قابل قدر
 کارنامہ ساڈے آقا و مولا مکئی مدنی ماہی دے دربار وچ قبولیت
 پائے۔ پڑھن والے ایس توں روشنی تے برکت حاصل کرن تے
 مصنت نوں دعاواں دیون۔ آون وایاں نسلاں ایس توں
 فائدہ اٹھاون۔ ایس کتاب نال پنجابی زبان دے سرمائے
 وچ قابل قدر اضافہ ہو یا اے۔

(میاں) عبد الرشید
 (نوائے وقت وچ نور بصیرت دے لکھاری)

N - ۸۳۴

سمن آباد - لاہور

سوہنا نبی رحمت دا سایہ

از قدر آفاقی - اکیم - اسے

سوہنے نبی دیاں دھماں پتیاں
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 سیر لولاک داسہرا لاکے
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 جن چڑھیا بڑی شانان والا
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 سوہنے نبی دامن پر جاوے
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 دیکھیاں اُسنوں پینہ ٹھہرا
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 جا کر داسی اللہ اللہ
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 دنیا سی جھوٹھاں وچ گئی
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 شعب ابوطالب دا واسی
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 نور خزانے ونڈ دا جاوے
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 قد سُرُو جہیا اکھیں ڈورے
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ

اول وچ بیتاق تبتیاں
 وت ظہور مکے فرمایا
 قذاع البصر داسرہ پا کے
 بن کے ڈری تسیم ہے آیا
 آمنہ دے گھر ہو یا احب لالا
 دوہیں جہانیں چانن لایا
 مانی حلیمہ لوریاں گاوے
 شیمہ جس نوں گود کھڈایا
 مٹھیاں مٹھیاں گللاں کر دا
 اکھیاں دی ٹھڈک بن آیا
 غار جرا وچ کاتم کلا
 "اقسا" تھیں جھولی بھر آیا
 آیا نبی جد بن کے اُمی
 آپ نے سچ دا راہ دکھلایا
 صابر، شاکر، اللہ را سی
 سب تک ربی حکم پچایا
 جنوال جہات کرم دی پاوے
 تاریاں گبر دے جھرمٹ پایا
 چہرہ مسکت نین کٹورے
 حسن شہین ڈون سوایا

پیاسے گھٹتے چین نہ آوے
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 ہریاں ہوئیاں کجبتیاں ٹھریاں
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 نور و نور طبیعت عالی
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 اچھے رتبے پاؤن ماندے
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 عاشقِ ربین تے لین ہلورے
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 دیکھ اُس نیکھے گھر ہنیرے
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 رب رکتے دا سچا راہی
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 واری جان پتھنگے جاناں
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 دین دنی ہر پاسیوں کاہل
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 دُصولِ عجم دا، والی سب دا
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 کامل، اکمل، انور آہا
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 منظرِ حق، فرستان دا عاقل
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 سوہنا سارے جہان دا آقا

بھر بھر رحمت جام نساوے
 اکتھے دلیں اُس چائن لایا
 حلقِ محمدی رحمت جھڑپاں
 رحمت دا مینڈ خوب دھایا
 جسد مبارک سایوں خانی
 ہر اک لئی شفقت بن آیا
 دیکھیاں اُس نول، دکھ کھل جانے
 نور اُجیارا گھر گھر لایا
 جامِ کرم دستِ یمن کٹورے
 اکتھے والا رنگ چڑھایا
 نور نبی دی دُغم چو فیرے
 چند عرب دا آمدہ جایا
 دلبرِ مکی مدنی ماہی
 ہر مومن دا دل رُشنا یا
 شمعِ ہدی دیاں اچیاں شاناں
 نورِ محمدی چائن لایا
 علموں کا میل، عملوں کاہل
 جاہلاں اُس دا بھیت نہ پایا
 مادِ طیبہ، ماہی عرب دا
 ابدان تک ہادی بن آیا
 نورِ مجسم، یسین، ظہ
 دو جگ دا سچا سرمایہ
 صادق تے قرآن دا حامل
 ساقی کوثر نام دھرایا
 بوڈرتے سلمان دا آقا

جس کارن رب رچن رچایا
 سوہنے نبی جہیا ہور نہ کوئی
 صَلَوٰةٌ عَلَیْہِ رِب فرمایا
 اچا طور نبی سرور و
 "اَوْ اَدْنٰی" دا رتبہ پایا
 ہادی ورسل، نورِ ہدایت
 او گنہگاروں دا سرمایہ
 ہو گئی آپ تے ختم نبوت
 دین مکمل آ فرمایا
 صدق، عدالت، شرم، شجاعت
 سب کجھ رب نانوین لٹوایا
 پیارا نبی ہے اول، آخر
 "ختمِ رَسُل" دا رتبہ پایا
 "نبیایاں دا سردار" محمد
 "کئی مدنی ماہی" آیا
 احمد، احمد وچ فرق انیرا
 سر لولاک دا سپہرا لایا
 "بلتھے شاہ دا رنگ" وجودی
 "عشق پھٹاں اخلاص نہدیا"

سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 اوہدے در بن کتے نہ ڈھوئی
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 جنبرائیل غلام اُس در دا
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 شافع اُمت روزِ شفاعت
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 رب نے پوری کیتی "نعمت"
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 پا کر اُسدے گھردی شہادت
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 ظاہر، باطن، قاسم، حاشر
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 تے "سچی سرکار" محمد
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 ایہہ بندہ، اوہ اللہ اچیرا
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ
 قدر دے شوق دا رنگ "شہودی"
 سوہنا نبی رحمت دا سایہ

لہ ایس بند وچ پنجابی نثر وچ لکھی جان والیاں کتاباں دا ذکر اے یعنی نبیاں دا سردار مولفہ حبیب اللہ فاروقی
 (۱) سچی سرکار مولفہ عبدالکریم شمر (۳) کئی مدنی ماہی مولفہ قدر آفاق (راقم)۔

لکھ انیرا دا مطلب ایناں۔ (آئنا)

لکھ "بلتھے شاہ دی مشہور کافی"۔ "راجھا جو گڑا این کیا" دل اشارہ اے جہڑی "وعدت الوجود" دے
 رنگ دی ترجمانی کردی اے۔

ذوق شوق

چلیں اُس ویس وے ساربانان!

جتنے کیتا جیبیب اللہ ٹکاناں!

چلا اُشتر ہوواں قربان تیری

ترے راہاں توں میری جان گھولی

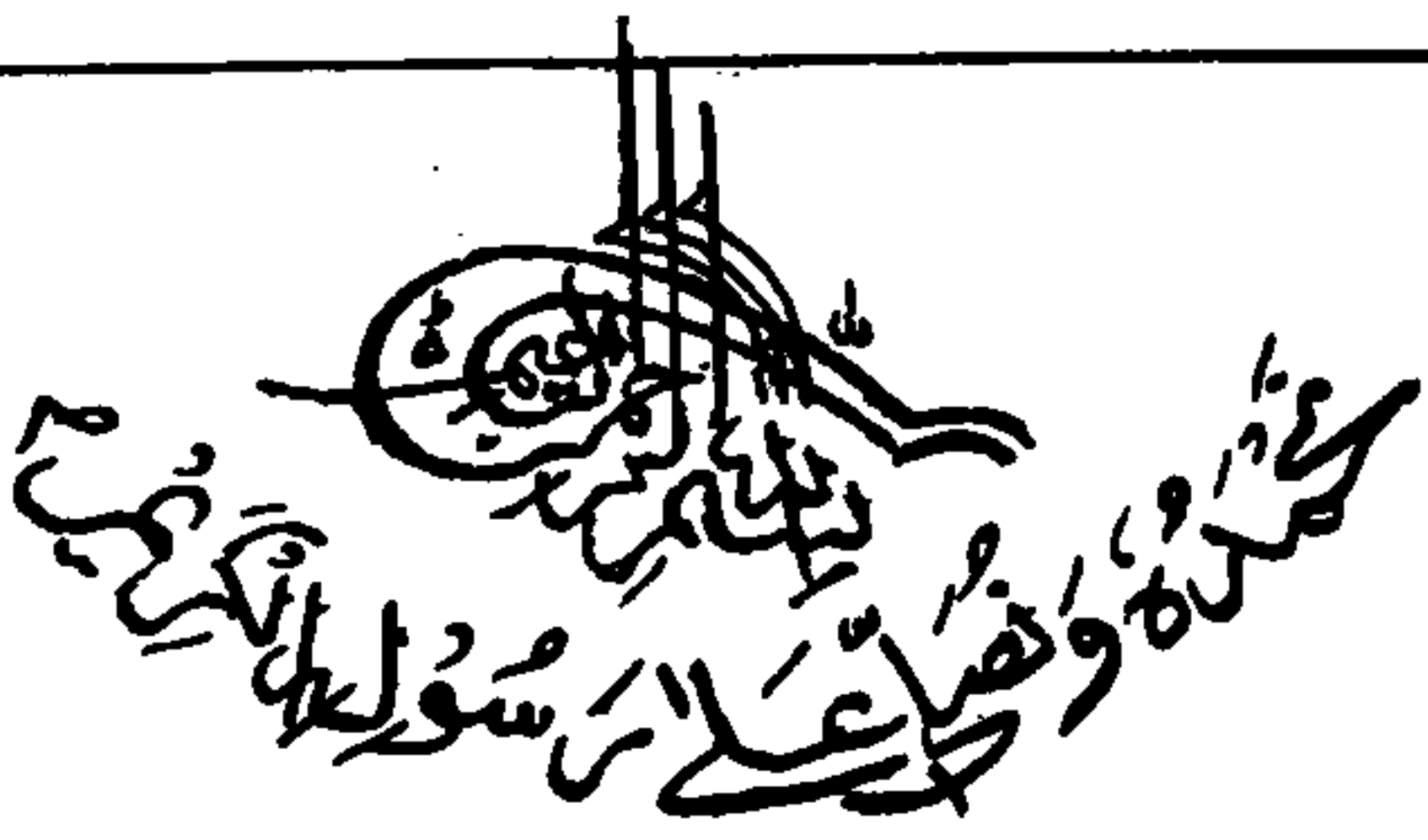
ہوئی مُدت جو روون نین میرے

کلبے چھیک پاون وین میرے

ٹھہرا اُس راہ واسرہ بناواں

ہوواں صدقے اگر اک جھات پاواں

(مولوی غلام رسول اعوان قلعہ میہاں شگمہ والے)

سوہنے نبیؐ وادیس عرب

نال رکھن دی وجہ | عرب تے اعراب دے معنی ہن "فصاحت تے زبان اوزی" عرباں نوں اپنی زبان دی فصاحت تے بلاغت اتے بڑا گھمنڈ سی۔ ایہو وجہ سی پئی اوہ دوجے ملکاں نوں عجم یعنی گنگے پورے یا گنجدارے بیان والے تے اپنے دیس نوں عرب اکھدے سن۔

کچھ عالماں دا خیال اے کہ عرب اصل وجہ "عربہ" سی جہدے معنی سامی زبانوں وجہ "جنگل تے بڑ بڑ اجاڑ" نہیں۔ عرب دا بہتا حصہ صحرا تے جنگل اے۔ ایس واسطے سارے علاقے نوں "عرب" واناں دتا گیا۔

حدیثاں یا محل وقوع | دُنیا و انقشہ سامنے رکھئے ناں ایہہ گل محل کے سامنے آوندی اے پئی کائنات دے سرچہارنے ملک عرب نوں دُنیا دے سارے ملکوں دے (تقریباً) وچکار تھیاں دئی اے تے اوہ سمنڈری تے زمینی رستیاں، نال دُنیا دے وڈے براعظماں نال ملیا ہویا اے جے ایس ساری دُنیا دی ہدایت کارن کوئی مرکز بھنا چاہئے تے عرب نوں اڈکسے وی ملک وجہ ایس اپنا ہیڈ کوارٹر نہیں بنا سکال گے۔ خاص کرکے، جے اوس ویلے دیاں اوکڑاں نوں سامنے رکھئے جدوں حضور علیہ السلام ہوریاں ایس دُنیا نوں رتی ہدایت دی لوناں نور و نور کرنا سی۔ عرب اک سنجھ وچلی تھیاں سی۔

جہدے دوالے اوس کے دیاں مہذب تو ماں آباد سن۔ تن برا عظم افریقہ یورپ تے ایشیا عرب توں نیڑے پیندے نیں۔ جہناں تک اڑن دے اوس کے وی، بہتیرے سر بند سن۔

گُل دھرتی تے آباد ملکاں وُل نقشنے تے جھاتی ماریے تاں پتہ لگدا اے کہ دکھن (جنوب) وُل وِسط توں وِده ۴۰ درجے عرض بلد، تے

اُتر (شمال) بنے ۸۰ درجے توڑی آبادی اے۔ دونویں رُکے ۱۲۰ درجے ہندے نیں۔ جہناں وا اِدھ سٹھ اے۔ ۸۰ درجے اُتری (شمالی) وچوں سٹھ کڈھنے تے باقی ۲۰ وچ دے نیں۔

تے جے سٹھ وچوں ۴۰ درجے دکھنی (جنوبی) کڈھنے تاں وی ۲۰ درجے (شمالی) بچدے نیں۔ حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی جمن بھوشیں یعنی مکہ معظمہ ۲۱ درجے

اُتے واقع ہے۔ تے گل دھرتی دے وچالے ہون کر کے اوہد امرکز اکھوان دا حقدار اے۔ ایہو وجہ اے کہ لغاتاں وچ مکہ معظمہ نوں "ناف زمین" لکھیا گیا اے۔ جسم وچ ناف یعنی دھنتی،

ٹھیک ٹھیک وچ کار نہیں ہوندی سگرس "تقریباً وچ کار" ہندی اے۔ تے مکہ معظمہ وی ۲۰ درجے دی تھاں ۲۱ درجے تے واقع ہے۔ ایس واسطے ایس مرکزی شہر نوں "ناف زمین"

اکھنا بالکل ٹھیک لے۔ ایس طرح ایس کہہ سکے اں کہ "عرب" ساری دُنیا دے سٹھ وچ واقع ہے۔ ایہدی وجہ ایہوی اے کہ پور اُملک عرب ۵ اتوں ۳۵ درجے عرض بلد

شمالی تے واقع ہے۔ تے اہناں ای خطاں دے وچ وچ دُنیا دیاں ساریاں مشہور نساں آباد نیں۔ چڑھدے پاسے اریہ تے منگول، لہندی باہی حبشی تے گودے تے امریکہ دے

ریڈ انڈین نیں جے ایتنا بھریا کوئی سینہ ہائلی طور تے ساری دُنیا وچ پچانا ہووے تے عرب وچ ساڈا ہیڈ کوارٹر ہووے گا۔ اللہ دے آخری نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم نوا

عرباں دے ہدایت کارن ای نہیں سن آئے سگوں اوہ ساری دُنیا نوں سدھا رستہ دکھان آئے سن۔ ایس واسطے حکمتاں والے رَب نے آپ نوں عرب وچ پیدا فرمایا۔

زمینی پدھر و حال | عرب دا بہتا حصہ ریگستان اے۔ پر پہاڑاں دا سلسلہ وی تقریباً سارے ناک وچ پھیلایا ہويا اے۔ سب توں وڈا تے لما پہاڑی

سلسلہ "جبل الشراة" ہے جہڑا دکن ول میں توں ٹر کے اتر بنے "شام" تیکر چلا گیا اے ایہدی سب توں اچی چوٹی اٹھ ہزار فٹ اے۔ کجھ حصے کھیتی تے باغبانی لئی چنگے نیں پر بہتی زمین خشک تے رہتی اے۔ دھاتاں وچ سونائے چاندی اچھے نیں۔ تے آج کل تیل دی دولت نے عرباں نوں مالامال کر دتا اے۔ قریش دے تجارتی مال بارے مورخاں لکھیا اے کہ اوہدے وچ زیادہ تر چاندی ہندی سی۔ برٹن ہوراں مدین وچ سونے دی کاتاں باکے اک کتاب وی لکھی سی۔ بہر حال سونے، چاندی تے قدرتی تیل دی دولت نال، مارا عرب رجیا پچیا اے۔

حدود اربعہ | عرب دے چڑھدے پاسے خلیج فارس تے بحر عمان، لہندی باہری بحیرہ قلمزم عرب دے دروم تے نہر سویز، اتر بنے بحر عرب یا پاکستان تے ہند تے، دکن ول "شام" واقع ہن۔

جغرافیائی حالات | رقبہ تقریباً بارہاں لکھ مربع میل تے آبادی اک کروڑ دے نیرمے تیرے ہے۔ چار پنج لکھ مربع میل ریگستان اے۔ سب توں وڈا تے مشہور ریگستان "ریح خالی" اکھواندا اے۔ حجاز کسے حد تائیں ہر یا بھریا علاقہ اے۔ مشہور پیداوار کھجور لے دُھپ ڈاہڈی پیندی اے۔ تے پنڈالوہن والی زہریلی لودی چوکی چل دی اے۔ جہنوں "بادِ سموم" کہیا جاندا اے۔ ایس لودا مقابلہ کئی واری پتیاں دا جہا یعنی اُوٹھ دی نہیں کر سکدا تے مر جاندا اے۔ عرب وچ کوئی مشہور دریا یا نہر نہیں وگدی۔ زمین زیادہ تر بنجر اے۔ سمندر کنڈھلے علاقیاں وچ واہی بھی دا کم ہندا اے۔ ملک دے وچکار لے حتمے وچ پانی دی تھوڑتے انہوند (ٹاپا پی) نے انسانی آبادی دے کم توں ناممکن تے ڈاہڈا اوکھا بنا دتا اے۔ سارے آباد علاقے سمندر کنڈھے نیں۔ صرف نجد دا صوبہ ملک دے تقریباً وچالے واقع ہے۔ جہدے ریگستاناں واسلسلہ شام دے کھلے ریگستاناں نال جاہل نا اے۔

عرب دے وسنیک زیادہ تر پیری واس تے خانہ بدوش نیں۔ ایسے واسطے وڈے شہر بہت گھٹ نیں۔ حجاز وچ ہر یا ول دوجے علاقیاں نالوں ودھ اے۔ ایہہ صوبہ بحیرہ قلمزم دے لہندے پاسے واقع ہے۔ جس وچ مکہ معظمہ تے مدینہ منورہ آباد نیں۔ جہدے تے یتیموں دیال بندرگاہواں وی حجاز وچ واقع نیں۔ ملک دا موجودہ نام المملكة العربیة السعودیہ۔

اے جنہوں عام لوگ سعودی عرب کہندے ہیں جس دارالحکومت ریاض اے۔
اج داعرب | اج کل سعودی عرب وچ بڑی ترقی ہو رہی اے۔ یوں شہر و سائے جا رہے
 ہیں۔ جتنے جدید سہولتوں دا انت نہیں۔ اچیاں اچیاں شان دار عمارتاں
 ویکھ کے بڑی خوشی ہندی اے کہ ساڈے عرب بھرا بے دے فضل ناں دِنو دِن و دھ پھل
 رہے ہیں۔ تیل دی دولت نے عرباں دے دن پھیرن وچ مُدھلا کر دار ادا کیتا اے۔ جتنے
 اُونٹھاں دے قافلے چل دے ہندے سن اج پکیاں سڑکاں ناں ایہدے وڈے چھوٹے شہر
 ملے ہوئے ہیں۔ کاراں تے بساں دا کوئی حساب نہیں۔ دُنیا دی ہر شے ایتھے لہجہ جاندی اے
 دُنیا دا کوئی میوہ ہووے ایتھے مل جاند اے۔ لوک خوش حال ہیں۔ تیجی دُنیا دے مُلکاں
 دے غریب لوک ایتھے کم کرن جاندے ہیں تے پیسہ کما کے اپنے وطن دیاں لوٹاں تھوڑاں
 پوریاں کر دے نہیں حکومت، مسلماناں تے مسلمان مُلکاں دی مالی تے اخلاقی مدد کرنا
 دینی فرض سمجھ دی اے۔ پاکستان ناں سعودی حکومت دے بڑے پکے پیڑھے تے گورھے
 تعلقات قائم نہیں۔ جہناں وچ دِنوں دِن ترقی ہو رہی اے۔ اللہ پاک سوہنے نبی دے دیس
 نوں ہو ترقی دیوے۔ تے دُنیا دے مسلماناں نوں اک یک ہو کے دین اسلام دا بول بالا
 کرن دی توفیق بخشے۔ آمین !

عرب قوماں تے قبیلے

- علم تاریخ دے ماہران نے عرب دے قدیم قبیلیاں دی وُند اِنج کیتی اے:-
- ۱۔ **عرب باندہ** | ایہ عرب دے مُدھ قدیمی وُسنیک سُن جہڑے اسلام دے ظہور توں چر وکنا
 پہلاں مرکب گئے سُن۔ مثلاً طسم تے مدیس وغیرہ۔
 - ۲۔ **عرب عاربہ** | ایہ اصل وچ یمن دے وُسنیک سُن۔ باندہ توں بعد ایہ عرب دے
 سب توں پرانے تے اصلی وُسنیک سُن تے بنو قحطان اکھواندے سُن۔
 - ۳۔ **عرب مستعربہ** | ایہ شاخ حضرت ابراہیم دے وڈے پتر حضرت اسماعیل دی
 اولاد سی۔ جہڑی حجاز وچ آباد ہوئی۔

ظہور اسلام ویلے بنو قحطان تے بنو اسماعیل ملک دے اصلی و سنیک منے جاندے سن۔ اہناں دو تہاں نوں عدنانی قبیلے وی کہیا جاندا سی۔ اہناں توں دکھ بکھریا کدھرے یہودی وی آباد سن۔

بعض عالماں نے عرب توں چار طبقیاں وِج وِندیا اے۔ یعنی (۱) عرب باندہ یا عرب عاربہ (۲) عرب مستعربہ (۳) عرب تابعہ تے (۴) عرب مستعجمہ۔ تے بعض نے صرف دو طبقے منے تیں یعنی عرب تے مستعربہ توں اک قوم من کے عرب باندہ اکھیاتے باقی و سنیکا توں عرب باقیہ۔

عرب باندہ عرب باندہ اسلام دے ظہور کے تیک اصلوں مکہ مکا گئے سن۔ اہناں قبیلیاں دے ناں عاد، ثمود، عییل، عمالقہ، طسم، جدیس، اییم، جُرہم، حضرموت، حضور، عبد ظم وغیرہ سن۔ ایہ سارے لاوذ ابن سام ابن نوح دی اولاد وچوں سن۔ اہناں وادور دورہ تقریباً ایسے عرب وِج صدیاں توڑی رہیا۔ اہناں دے حالات تاریجاں وِج نہیں مل دے۔ پر نجد، احصاف، حضرموت تے یمن وغیرہ وِج اہناں لوکاں دیاں کجھ عمارتاں آثار قدیمہ، پتھراں دے ستوناں، گہنیاں (زیورات) تے گھرے ہوئے پتھراں دے نمونیاں توں ظاہر ہندا اے کہ زمانے وِج ایہ لوک بڑے وِجکے تے دھرتے والے سن۔ اہناں وِج عاد بہت مشہور قبیلہ اے جہڑا عاد بن عوص بن ارم بن سام بن نوح دی اولاد سی تے او سے دے ناں نال مشہور ہویا۔ عاد عرب دا پہلا بادشاہ سی۔ اوہ دے تین پتر سن (۱) شداد (۲) شدید تے (۳) ارم۔ جہڑے "عاد" توں بعد واری واری بادشاہ بن دے رہے۔

علامہ زرخشری ہوراں شداد بن عاد بارے لکھیا اے کہ اوہنے عدن دے ریگستان وِج "ارم" دا شہر یا باغ بنوایا سی۔ پر اہدای یعنی "باغ ارم یا شہر ارم" دا کدھرے وی کوئی نشان وغیرہ نہیں بھدا۔

مسعودی ہوراں لکھیا اے کہ "عاد" دا پو "عوص" وی بادشاہ سی۔ ایسے کوڑے دے اک بادشاہ، جیرون بن سعد بن عاد نے دمشق توں فتح کر کے اوتھے سنگ مرمر تے دو بے وڈ لکے پتھراں دا اک مکان بنوایا سی۔ جہداناں اوہنے ارم رکھیا سی۔

تعمیراتی جاس، اہدایہ تاریخ اسلام از اکبر شاد خاں ج ۱ ص ۵۲ پر تے ایضاً۔

ابن عساکر ہوریاں وی دمشق دی تاریخ وچ بیرون دا ذکر کیتا اے۔ قوم عاد وچ حضرت
ہود علیہ السلام نوں رب پاک نے نبوت دے کے گھتیا۔ پھر گمراہ لوک سدھرن دی تھاں ہور لیچر
ہو گئے۔ تے اوڑک رب وے عذاب نال فتاہ ہو گئے۔ عاد دا قرآن پاک وچ وی ذکر آؤندا
اے جہتوں پتر لگ دا اے کہ عاد بڑے تگرے، جوان تے قد کاٹھ والے لوک سن :-

الم تر کیف فعل ربك بعاد
اسم ذات العماد التي لم
يخلق مثلها في البلاد ۵

یہ تساں ایدھر دھیان نہیں کیتا کہ تہاڑے

رب نے ارم دے و سنیکاں "عاد" نال کیہ

ور تارا کیتا جہڑے ایڈے قد کاٹھ والے سن

پئی جسمانی طاقت دے لحاظ نال دنیا دے

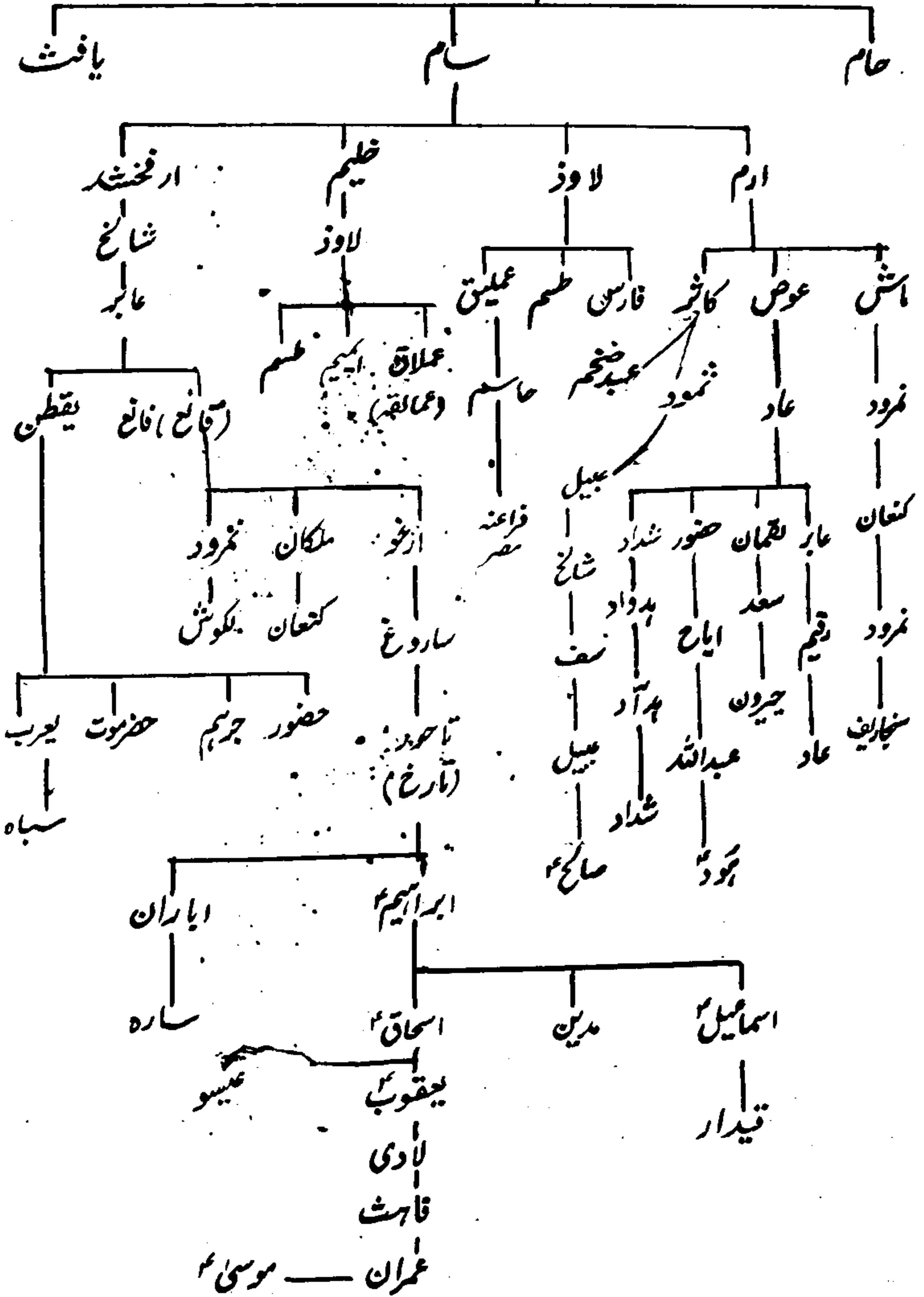
شہراں وچ کوئی وی ادہناں درگاپیدا نہیں ہویا

قوم عاد توں بعد عیبل، عمالقہ، ثمود تے عبد منعم وغیرہ قبیلیاں دیاں حکومتاں رہیاں،
ایتھوں تیک کہ یعرب بن قحطان نے انہاں دا خاتمہ کر کے اپنی حکومت دا مدھ بختیا۔ ثمود
دی قوم ول حضرت صالح علیہ السلام آئے۔ ایہہ قوم "حجر" دے علاقے وچ رہندی ہندی
سی۔ جدیس تے طسم، دو نویں قبیلے "یمامہ" دے و سنیکاں سن۔ یمامہ، نجد دے چڑھدے
تے اتری پاسے دے علاقے دا نام سی۔ عمالقہ تمامہ وچ رہندے ہندے سن۔ جہڑا بحیرہ
قلزم دے کنارے تے اک چھوٹا جہیا علاقہ اے تے حجاز نال لگ دا اے۔ جرحم یمن
دے واسی سن۔ عرب دے سارے و سنیکاں سام بن نوح علیہ السلام دی اولاد
سن۔ جدا شجر علاقے وچ آئے و تاجا رہیا اے :-

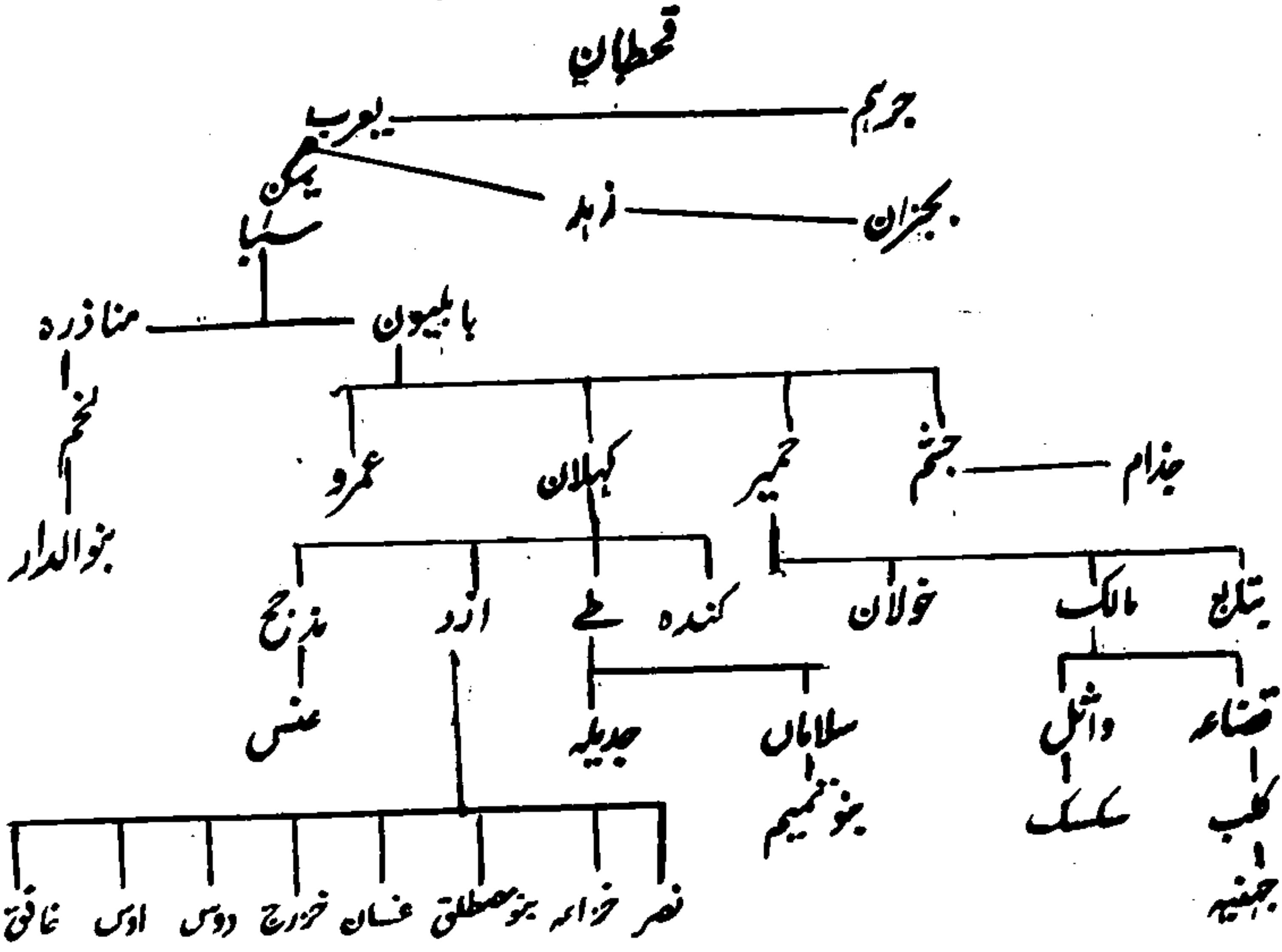
تاریخ اسلام ج ۱ ص ۵۲ تا ۵۴ از اکبر شاہ خان نجیب آبادی -

شجرہ بنی سام

نوح علیہ السلام

بنو قحطان و اشجارہ

عرب مستعربہ

ایہ لوگ باہروں آکے عرب وچ آباد ہوئے سن۔ ایہہ بنو اسماعیل یا بنو عدنان سن۔ حضرت ابراہیم علیہ السلام دی مادری بولی عجمی یا فارسی سی۔ جدوں آپ حضرت اسماعیل تے اوہناں دی ماں حضرت ہاجرہ نوک اشدوے حکم نال مکہ معظمہ وچ چھڈ گئے تے اوہناں قحطان دے قبیلہ جریم نال میل ملاپ رکھیا تے عربی زبان سکھی۔ تے اگے چل کے بنو اسماعیل دی زبان عربی ہو گئی۔ ہن عربی اوہناں دی مادری زبان دادرہ رکھ دی سی۔ کیوں جے حدیث اسماعیل ہی جریم دے جوانی سن۔ آپ دی عمر پندرہ سال سی جدوں مانی ہاجرہ گزر گئیاں۔ آپ ہوراں ارادہ کیتا پئی مکہ چھڈ کے شام وچ جا ویئے۔ پڑ بنو جریم نے آپ وچ صلاح کر کے حضرت داویاہ عمارہ بنت سعید بن اسامہ بن اکیل نال "عمالقہ" قبیلے وچ کر دتا۔ پھر تھوڑے دنوں کچھوں حضرت ابراہیم آئے۔ اوہناں دے اشارے نال حضرت اسماعیل نے اپنی گھر والی نوک طلاق دے دی۔ تے فیر آپ دانکاح بنو جریم وچ حضرت سیدہ بنت حنا من بن عمرو نال ہو گیا۔

تاریخ اسلام ج ۱ ص ۱۰۵، از اکبر شاہ خان نجیب آبادی۔

عدناتی قبیلے | انہاں وچ ایاد، ربیعہ تے منزبیت مشہور سنی۔ حضرتے ربیعہ واپر کاظناں
پورا پورا مقابلہ تے جوڑی۔ معز دے اک قبیلے کنانہ وچ فہر بن مالک سنی
جہنوں قریش وی کہندے سنی۔ قریش وچ ساڈے نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
نشریف یائے بلہ

خندف | مضر دیاں دو وڈیاں شاخاں سنی۔ (۱) خندف تے (۲) قیس۔
خندف وچ وڈے کوڑے ایہہ سنی۔ مذیل، کنانہ، اسد، غنہ، موتیہ، ریاب
تیم تے ہون۔ فیر انہاں دیاں آگے کئی کئی شانناں ملن۔

جرط	شاخاں
کنانہ	قریش۔ دول
ہون	قارہ
ریاب	عدی۔ تیم۔ عکل۔ ثور
تیم	مقاعس، قریح، بہدہ، یربوع، اریاح، ثعلبیہ۔ کلیب

قیس | قیس دیاں وڈیاں تے نکیاں شاخاں ایہہ نیں :-
عدوان، غطفان، اعصر، سلیم، ہوازن۔

غطفان	دیاں نکیاں شاخاں	عبس، ذبیان، فزازہ، مرد
اعصر	دیاں نکیاں شاخاں	عنی۔ باملہ
ہوازن	دیاں نکیاں شاخاں	سعد، نصر، حثیم، ثقیف، سلول، بنوعامر

بنوعامر (ہوازن دی شاخ) دیاں نکیاں شاخاں۔ بنو ہلال، بنو میر، بنو کعب
انہاں دا ذکر ویدوے نال آگے آوے گا۔ عرب وچ انہاں دے مشہور
یہود | قبیلے ایہہ سنی :-
بنو قینقاع، بنو نضیر تے بنو قریظہ۔

پرانے ویلیاں دیاں عرب حکومتاں

آثار قدیمہ نے کتبیات توں مورخاں نے ثابت کیتا اے پئی اسلام توں پہلاں عرب وچ پنج شاندار حکومتاں قائم رہیاں نیں۔ (۱) معینی (۲) سبائی (۳) حضرموتی (۴) قتیبائی تے (۵) نابجی۔

معینی ایہہ دکھتی عربستان وچ قائم سی۔ جہدے صدر مقام قرن تے معین سن۔ معین میں وچ اک مقام اے۔ جہڑا پایہ تخت سی تے، ایسے دے ناں نال معینی سلطنت منسوب سی۔ ایس حکومت دے تقریباً پچھتی (۲۵) بادشاہ ہوئے نیں۔ "گلازر" دا خیال اے کہ ایہ حکومت مڈھ قدیم ویلیاں وچ قائم سی تے حضرت عیسیٰ علیہ السلام توں پندرہاں سو سال پہلاں توڑی موجود سی۔ پیر "مولر" کہند اے جے معینی حکومت بارے کوئی کتبہ مشہور م توں پہلاں دا نہیں بھدا۔ ایس توں مورخ گوٹھلانڈے نیں کہ سبائی تے معینی حکومتاں "ہم زمان" سن۔

سبائی سبائی حکومت دا زمانہ مشہور قوم تیکر دا اے۔ جہدا دارا مخالف مآرب سی۔ ایس زمانے دیاں پتھراں اُتے اکریاں ہوئیاں لکھتاں موجب ۱۱۵۰ ق م توڑی ایس حکومت دا پتہ لگدا اے۔ ایس توں بعد حمیر دا زمانہ آندا اے۔ حمیر نے مآرب اُتے قبضہ کئے اپنی حکومت قائم کیتی سی۔ حمیر وچ چھتی (۲۶) بادشاہ ہوئے سن۔ حمیر دے کجھ کتبیات موجب اوس زمانے دی رومی حکومت نے ملک عرب اُتے حملہ کیتا۔ حملہ آور بادشاہ دا ناں "اے لیس گالس" سی۔ اوہنے ۱۱۵۰ ق م وچ عرب اُتے حملہ کیتا۔ پُر اوہدے ٹہری مہرا دھو کھے نال اذہنوں ریگستان وچ لے گئے۔ جتھے اوہد سارا لشکر تباہ ہو گیا۔

حمیر حمیر نے یہودی مذہب قبول کیتا۔ سبائے حمیر دی عظمت تے شان گمان دیاں کہانیاں تے فتح دے قصے عرب وچ کافی مشہور سن۔ سبائے دے خیال موجب حمیر نے ایران دے کجھ دوریدے علاقے دی فتح کر لئی سن۔ سکندر اعظم وی ایسے خاندان وچوں منیا جاندا

ایہ ساری گل بات سیرۃ النبویؐ ج ۱ ص ۱۱۰ تا ۱۱۴ توں لیٹی اے۔ تے اوہناں ایہ تفصیل انسا کلو پیڈیا دے اوس مضمون وچ لکھی اے جہڑا جی ڈبلیو تھیو پریچر بوراں عرب دے بارے لکھیا اے۔

اے۔ شاہنامے وچ لکھیا اے جے کیکاؤس نوں شاہ ہاماوران نے قید کر لیا سی۔ علامہ ثعلبی ہوں تاریخ ایران وچ ہاماوران نوں "حمیر" دا بادشاہ لکھیا اے تے دسیا اے کہ اصل وچ "ہاماوران" عربی لفظ "حمیر" دی فارسی شکل اے۔ اوہناں لکھیا اے پئی کیکاؤس دی زانی سو دا یہ، جہڑی فردوسی موجب سیاوش اتے عاشق ہو گئی سی، ایسے حمیری بادشاہ دی دھی سی جہدا اصلی ناں سعدنی سی تے ایرانیوں نے اوہدا تلفظ "سودایہ" کیتا سی۔

سبائی تے فن | توراہ تے قرآن پاک وچ "سبا" دی ملکہ نال حضرت سلیمانؑ دے میل ملاپ دا ذکر بلدا اے جستوں ثابت ہندا اے کہ ایہہ لوک بڑے ترقی یافتہ سن۔ سبائی ثابت دے فن توں وی واقف سن۔ قوم ثمود تے نابت نے رہت بیہت دی ترقی سبائیاں ول دیکھ کے کیتی۔

حضرموتی تے قتبائی | ایہناں حکومتاں بارے صرف ایہناں پتہ لگدا اے کہ "حضرموتی" میں وچ قائم سی۔ جہدادار الحکومت "حضرموت" سی۔ "قتبان" عدن وچ اک شہر سی۔ جہدا آج کل کوئی پتہ نہیں لگدا پئی اوہ کتھے سی۔

نابتی حکومت | حضرت اسماعیلؑ دے اک پتر دانان نابت سی۔ ایہہ حکومت اوہناں دی اولاد نے قائم کیتی سی۔ جہدا سبکھوئی تے ریگستانی عرب توں دکھ حجاز تے نجد دے ہرے بھرے صوبیاں وچ وی چلدا سی۔

نابتی حکومت، جہڑی کہ قوم ثمود توں کچھوں قائم ہوئی یا اوہدی قائم مقام سی، اوہدے بارے فاسٹر اپنی کتاب "جغرافیہ عرب" وچ لکھدا اے:-

"ایہناں میان نکلیاں سلاں توں ثابت ہندا اے کہ پورانے زمانے وچ نابت دانان ہزار ریگستانی تے صحرائی علاقیاں وچ ای نہیں، سگوں حجاز تے نجد دے عظیم صوبیاں وچ وی چلدا سی۔ نابتی اپنا سے تجارت دے گڑاں توں واقف سن تے روجے پاسے سچے بنو اسماعیل ہوں پاروں جنگاں لئی ہر ویلے تیار رہندے سن۔ فلسطین تے شام وچ اوہناں ننگاں ماہراں کیتیاں۔ تے خلیج عرب وچ مہری جہازاں تے کئی واری ڈاکے مارے جس پاروں مقدونیہ دے بادشاہوں نوں اوہناں نال دشمنی ہو گئی۔ پر رومیادی زلویں تے گھوس طاقت

۱۔ جغرافیہ عرب از ریڈر فاسٹر ج ۱ ص ۲۲۰ توں ۲۲۸ حوالہ ماخوذ از سیرۃ ابنی ج ۱ ص ۱۱۳

توں پہلاں کوئی شے نابتیاں نوں ڈک نہ کی۔ تے رومادی اطاعت وی اوہناں "اسٹراپو" دے زمانے وچ بے دلی نال تے اعلیٰوں مجبور ہو کے قبول کیتی سی۔

اسلام توں پہلاں ایہہ سب بادشاہیاں برباد ہو چکیاں سن۔ اہناں وی تھیاں۔ یمن وچ وڈے وڈے سردار رہ گئے سن۔ عراق وچ آل منذر وی حکومت سی۔ جہڑا ایران دے اثر پھیل گیا سی۔ شام وچ عسائی خاندان دا جھنڈا جھلدا سی۔ جہڑا قیصر روم دے ماتحت سی۔

تاریخ توں ایہہ ثابت اے کہ عرب دے کجھ جھتے مثلاً یمن وغیرہ

رہبت بہبت

کے زمانے وچ ترقی دے عرشاں دا تارا سن۔ ایسے طرح صنعا یمن دے آثار قدیمہ توں لوکاں دی اچ خبالی تے ستھری رہبت، بہبت، دا پنے لگا اے۔ ایران تے شام دے ناں لگدا ملائم "جیرہ" تے "حوراں" جتھے آل نعمان تے عسائی حکمران کردے سن، تہذیب توں خالی نہیں سی، مورخاں لکھیا اے کہ یمن دے بادشاہواں نے کسے زمانے وچ ایران توں فتح کر لیا سی۔ سمرقند دی وجہ تسمیہ ایہہ دی جاندی اے کہ یمن دا اک بادشاہ "شمز" سی جسنے سمرقند نوں پٹا ڈھوا کے فنا کر دتا سی۔ ایرانیوں نے ایس شہر نوں شمز کنڈ (بہنوں شمز نے پٹیا کھو دیا) دا نام دتا جہڑا بعد وچ معرب ہو کے سمرقند ہو گیا۔

اہناں باز شاہواں نے شاندار قلعے تے محل بنوائے جہناں دا ذکر علامہ مہدانی ہوراں اکیل وچ کیتا اے تے دسیا اے کہ عرب دی پرانی شاعری وچ اہناں قلعیاں تے محلاں دتے ناں (نام) عام مل دے نیں۔ اوہناں اپنی اک ہور کتاب صفة جزيرة العرب وچ اوہناں عمارتاں دے ناں ایہ گنوائے نیں :-

خمندان، بلغم، ناعیط، مرواح، ساجین، ظفار، ہکر،
ضہر، شباه، شیمان، بلنوں، ریبار، بواتش، معین
ادمان، امباب، ہند، ہنیدہ، عمران تے نجیز۔

عمدان تے ناعیط بارے ویر دا معجم البلدان وچ ملدا اے تے اوہناں دی شاہ و شوکت بارے۔

لے سیرۃ النبی ص ۱۱۵ ج ۱ ص ۲۰۳ (صفة جزيرة العرب)

پڑھتے انج باپدا اے جو میں گیاں ہوں۔ سلجھیں بارے لکھیا اے پئی اوہ ستر درہیاں روچ
اکرت کس ہویا۔

ناعرہ دا قلم و سب بن منبر دے زبانی تیک موجود سی۔ اوہناں اک کتبہ پڑھیا پس
توں ایہہ ثابت ہویا پئی تیکہ دلاں سو (۱۶۰۰) سال پہلاں اُسا ریا گیا سی۔

عرباں دی تہذیب وغیرہ

عرب دے اندر لے حصیاں دی زہت بیہت | عرب توں باہر دیاں حکومتاں دی

زہت بیہت تاں بڑی اچھی سی۔ پر

عرب دے اندر لے جھتے ترقی وی رشتانی توں دوریڈے سن۔ عربی زبان اُنج تے بڑی کھلتھی
گھٹی اے پر اچھی تہذیب تاں تعلق رکھن والے لفظ ایس زبان وچ بہت گھٹ ملدے ہن
مثلاً دریم بزانی لفظ درخم دا معرب اے۔ چراغ توں سراج بنا دیا تے، فیر "صبح" توں صبح
دا جعلی لفظ گھڑیا گیا۔ جہنوں "چراغ" دی جگہ دتی گئی "لونا"، "ابریز" توں "ابریق" بنیا۔ کوزہ
توں "کوز" معرب ہویا۔ جہنوں پنجابی وچ کجا کہندے ہن۔ تشت (فارسی) توں طست تے
کاسہ (فارسی) توں کاس (پالی) بن گئے۔ "کرۃ" عربی وچ "قرطق" اکھواندا اے، جہڑا فارسی
لفظ سی۔ پچامے توں "سروال" کہندے ہن۔ جہڑی شلوار دی وگڑی ہوئی شکل اے۔ تے
پنجابی وچ "سوار" اکھواندی اے۔

ایس توں ثابت ہویا پئی عرب دے اندر لے حصیاں دی زہت بیہت کوئی ایڈی ودھیا
نہیں سی صحیح حدیثاں توں ثابت اے پئی جدوں قرآن پاک وچ زنانیاں نئی پردہ کرن دا
حکم نازل ہویا۔ اوس ویلے توڑی گھراں وچ بیت الخلابان دا رواج نہیں سی تے زنانیاں
باہر ہین نئی کھیتاں یا جنگل وچ جانداں ہندیاں گنڈا تو مندی شریف دی اک روایت موجب اوس
ویلے توڑی عرب وچ چھاننی (آما چھانن والی) دا رواج نہیں سی ہویا۔ تے بوک آئے توں

سہ سیرت ابنی ج ۱ ص ۱۱۴ تا ۱۱۶ ❖

بُوراؤک کر لٹی پھوکاں مار دے ہندے سن۔ بخاری شریف ہی اک روایت موجب رات
 نوں گھراں دتج دیو ابالین وارواج نہیں سی۔ تاریخ نوں ایہہ لکھنوارا اسے پہا عرب دے لوک کسے زمانے
 وچ کنکجھورا، گود، کبرلی۔ تے دوجے جانوراں دا چھڑا وی کھا جاندا۔ ہندے سن لے۔

ایہو وجہ سی پئی عرب دے دوالے دشن والیاں حکومتاں نے کدی ہی عرب نوں اپنی
 حکومت دا حصہ بنان دی کوشش نہ کیتی۔ "اے لیس گالس" نے حذر کوشش پر اوہدا شکر
 تے ہتیاں وچ بھکھا ترایا مر گیا۔ نالے رنگستاناں وچ بھلا کیہ رکھیا ہویا سی۔ نہ پامز واپی
 نبی دے قابل کوئی زمین۔ دوجی گل ایہہ، پئی بنو اسماعیل جنگ لئی ہمیش تیار رہندے رہ
 اوہ اپنے دس ول کسے نوک آون ای کردوں دیندے سن ۶۷ یوں تیس پچھے فاسطہ ہوراں دی
 رائے پڑھ کے او۔ پئی "تابتیاں" داکم مصری جہازاں نوں گھناتے لاگلے شگلے مکاں اُسے
 ڈاکے مارتا سی۔

ایہہ وجہاں سن پئی عرباں ول کسے ہور قوم نوں آون تے میل ملاپ و درہان دامو
 نہ ملیا۔ جہد نتیجہ ایہہ ہویا پئی عرباں دی نسل تے تہذیب کھری نرول تے خالص رہی۔

عام حالت | عرب لوک عام طور تے پیڑی واس سن تے شہراں وچ مکان بنا کے رہن والیاں
 دی گنتی بہت گھٹ سی۔ اونہاں نوں اپنا شجرہ نسب چیتے رکھن وا بڑا
 شوق سی۔ پو داہے دے کارنامیاں دا ذکر اوہ بڑے دھڑے نال کردے ہندے سن۔ تے
 لڑائیاں وچ اہتوں چوکھا کم لیندے سن۔ اوہناں دا چیتا (پادداشت) ایہاں پکا ہندا سی
 پئی اپنے اوٹھاں دا شجرہ وی اوہناں لئی چیتے رکھتا معمولی گل سی۔ اوہناں نوں بے کوئی شاعر
 کوئی قصیدہ وغیرہ اک دو واری سنا دینداتے اوہدے شعر جھٹ پٹ چیتے ہو جاندا۔
 شاعری تے خاص کر کے قادر الکلامی والی شاعری عرباں لئی اک کھیڈ سی۔ جہنے عربی زبان نوں
 فصاحت تے بلاغت دے اسماناں تک اپڑا دتا سی۔ کسے قبیلے دا آدمی قتل ہو جاندا تے
 اک ان ملنے ویر دا مڈھ کجھ جاندا۔ اوہناں دا ایہ عقیدہ سی پئی مقتول دی رُوح چڑی بن کے
 اونہاں چر بقیار تے بے چین رہندی اے حد تک قتل دا بدلہ نہرتا جادے۔ ظالم دے خلاف مظلوم
 دی مدد کرنا اوہناں دی دڑیانی سی۔ بُزرلی تے کنجوسی نوں اوہ اک وڈا عیب سمجھدے سن لے۔

لے سیرت النبی ج ۱ ص ۱۱۷۔ لے تاریخ اسلام (اکبر شاد خان والی) ج ۱ ص ۶۳ تا ۶۵۔ (تلخیص)۔

۱۰
مذہب

عرب ورج اسلام توں پہلاں مختلف مذہب چالوسن کجھ لوک " زمانے تے فرشتہ
دے منن دے سنی سورۃ جاثیہ ورج اوہناں بارے لکھیا اے :-

" اتے ایہہ نوک آکھدے نیں پئی جو کجھ ہے ۔ ایہہ ساڈی دنیا دی زندگی ہے ۔ ایس
مردے آں تے بیوندے آں اتے سائوں ماردا اے تے زمانہ ماردا اے "

(۱۲) کجھ لوک خدا نوں منن دے سنی پر سزاتے جو اے منکر سنی ۔ سورۃ یسین ورج
اوہناں بارے آؤندا اے :-

" لے نیں ! کہہ دیو اپنی رہیاں نوں (اوہی مڑکے جو اے گا جننے (اوہناں نوں)
پہلی واری پیدا کیتا سی ۔ "

(۱۳) کجھ لوک خدا، جزاتے سزا دے قائل سنی ۔ پر رسولان بارے اوہناں دا عقیدہ
ایہہ سی پئی اوہ کھان پین تے بازار ورج ترن پھرن توں بڑی بندے نیں ۔ سورۃ فرقان ورج
اوہناں بارے آؤندا اے :-

" تے اوہ آکھدے نیں پئی ایہہ کیہو جیہا رسول اے جہڑا کہاند اپنہ تے یازاں ورج
تُریا پھر دا اے "

اوہ سمجھدے سنی پئی آدمی نوں رسول بنا کے نہیں بھیجا جاندا ۔ سگوں اوہ کوئی فرشتہ
بندا اے :-

" آکھدے نیں ، کیہ بھلا اللہ نے بندے نوں پیغمبر بنا کے کھلتیا اے ؟ "

(۱۴) عام لوک بُت پرست سنی ۔ اوہ بُتاں نوں خدا تک اپڑن دا وسیلہ سمجھدے
سنی ۔ عرب ورج بُت پرستی دا موڈی (رانی) ربیعہ بن عاصم عرف عمرو بن لُحی سی ۔ جہڑا بنو
خزاعہ دا وڈا وڈیرا سی ۔ اوہ مکہ معظمہ دا متولی راج بنیا پئی اوہنے پہلے مجاوراں (بنو خزاعہ)
نوں لڑ پھڑ کے مکھے توں کڈھ دتا سی ۔ اپنی مجاوری سمے اوہ اک واری ناک شام گیا اوتھے
لوک بُت پوجہ دے سنی ۔ کوئی کال (قحط) مکان لئی پیندہ ورجان دا بُت سی تے کوئی لڑائیاں
ورج فتح دین والا ۔ عمرو نے اوہناں دی پریس کیتی تے کجھ بُت بیا کے کہے دے آسے پاسے
رکھ دتے ۔ کعبہ عرب ورج مرکزی تھاں سی ۔ ایتھوں بُت پرستی سارے عرب ورج پھیلے

کردے سن۔ بنی ہوازن "جہار" توں پوجہ سے سن۔ بکرتے تغیب "اوال" توں، بنی بکر بن واپل "محرق" توں، بنی ملکان بن کنانہ "سعد" توں، بنی عنترہ "سعیر" توں، بنی خولان "عمیانس" توں، بنی طے "رضا" توں تے دوس "ذوالکھین" توں پوجہ سے بندے سن۔ ایہناں بتاں توں علاوہ جریش، شارق، اعلم، مدان، عوف تے مناف وغیرہ مشہور بت سن جنہاں دی کوئی نہ کوئی قبیلہ پوجا پاٹ کردا ہندا سی۔

جے کوئی بندہ حج دے ذماں وچ کعبے نہ جاسکداتے اوہ اک پتھر جہنوں "دوار" کہندے سن۔ رکھ کے اوہدے دوالے طواف کر لیندا۔

عرب وچ کعبے وانگوں ہو روی کئی تھاں بت پرستی دے مرکز سن۔ بنو غطفان نے کعبے دی شکل دا اک کوٹھایا بنایا سی جہداناں (نام) "یس" سی۔ ایٹھے دی کجھ لوک "حج" کرن آوندے سن۔ بنی خشم اک عمارت "ذوالخلصہ" دا حج کردے بندے سی۔ اُحد پہاڑیے کول کر کے اک مندر سی جہداناں "سعید" سی۔ ایہدا وی حج کیتا جانداسی۔ بنو سبعیہ اپنے مندر ذوالکعبات دا طواف کردے بندے سن۔ نجران وچ اک گنبد دار مندر سی جہداناں تنو گنبدوں دا بنیا ہو یا سی۔ اوہدی زیارت لئی عرب دے وسیک ایسے طراں جاندے بندے سن جو یں کعبے شریف دی زیارت لئی۔ جے کوئی قاتل "کعبہ نجران" وچ جاؤڑواتے اوہتوں بدلہ نہ بتا جانداسی۔ کعبے شریف دی چمت اتے ہیل توں اڈا اک ہول بت شمس سی۔ ایہناں توں وکھ حضرت ابراہیم، اسماعیل، یسے تے مریم دیاں مورتاں دی خانے کعبے وچ رکھ کے پوجیاں جاندیاں سن۔

قربانی | قربانی والے اوتھ دے گل وچ ٹٹا پھتر بنھ کے اوہدا کوہان زخمی کر دیندے تے اوہنوں کھلا چھڈ دیتا جانداسی۔ فیرا جے اوتھ توں کوئی کجھ نہ کہندا۔ حج سے قربانی کیتی جاندی۔ تے جانوراں دا خون بتاں تے چڑھایا جانداسی۔ اوتھاں توں اڈا بوتے (اوتھ دا پھ) بھیداں بکریاں تے دوہے ڈنگر وی قربانی کیتے جاندے سن۔ قربانی بارے اوہناں دا عقیدہ سی پئی جس بت تے چڑھاوا چڑھایا جانداسی قیامت والے دن اوہ (بندہ جہداناں) اوسے اوتھنی (بادنگر) تے سوار ہو کے اُٹھے گا۔ ایہہ حشر نشتے سزا جزا توں منج والے لوکاں دا عقیدہ سی۔

۱۔ سیرت النبی (ج ۱) ص ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲

پاہنرے، رول تے فالی وغیرہ

غرب دج ٹیوے لان والے "کابن" اکھواندے سن۔
 کابن کھپے (ماصنی دے) حالات بارے ٹیوانا لاندی سی
 تے "عرف" آون والی زندگی بارے حساب کتاب لاندی سی۔ ایہناں دج مرد تے زنانیاں
 دونویں سن۔ ایہناں دی اک قسم "نانر" اکھواندی سی۔ ایہہ پاہنرے جیے "شیٹھ یا پانی
 نال ڈکاڈک بھریا تھاں متگواندے، تے پانی ول وکھین تال غیب دیاں خبراں رسدے
 ہندے سن۔ رولاں دی اک قسم "طارقین حصی" اکھواندی سی۔ ایہہ لوک ٹھیکریاں رولے
 یا گنگاں وغیرہ سٹ کے حساب لاندے۔ ایہناں دامتہ عرف تے کابن توں گھٹ گنیا
 جاندی سی۔ سب توں تھلے تویت گنڈا کرن والے سن۔ عرب دے مشہور کابن "افعی،
 جزیرہ، ابرش، شن تے مطیح" سن۔

فال تے رمل وغیرہ دا وی چوکھا رواج سی۔ کال رکوا (نوں جدالی پان والے
 منحوس سمجھیا جاندی سی۔ عربی وچ کال نوں عزاب کہندے نیں۔ ایہدی بنا بہت نال مسافر
 انام غریب تے مسافری دا "غربت" رکھیا گویا کال دے اثر نال وچھوڑا پیندا اے۔ آو دا
 دنا اجاڑا پین دا سبب خیال کیتا جاندی سی۔ بچھ یا چھک (چھینک) توں بڑا شگن لیندے
 سی۔ ایسے طراں کئی ہور فضول گلاں دی بڑی وچاریتی جاندی سی۔ جادو گراں دا وکھرا طبقہ
 سی۔ ایہہ لوک شیطان نال یاری گتھن تے کم کڈھن ای بڑے بڑے چھلے (چپے) کاندے سن۔
 جنگاں تے لڑائیاں | عرب دے وسیک لڑن لئی دھننے بھال دے رہندے۔ معمولی
 لڑائی ہو پندی، کدی اوٹھ تے گھوڑے دوڑان پاروں جنگ سونے بھانیر بچ پیندے۔ عرب
 وچ جاہلیت کے دیاں شو سوا شو لڑائیاں بہت مشہور نیں۔ پر اوہناں وچوں کوئی کسے
 نام سببوں یا معقول وجہ پاروں شروع نہیں سی ہوئی۔ ایہناں جنگاں توں دوہاں دھراں
 اچوکھا نقصان ہندا رہیا۔ مشہور جنگاں ایہہ ہوئیاں۔ ا۔ بعاث، کلاب، فزت، مخلفہ، قرن،
 سوبان تے حاطب وغیرہ۔

دیری نوں بھانج دے کے اوہدے قبیلے دے لوکاں نوں قیدی بنا کے قتل کر دیندے پڑجے

پنجاب دے لوکاں دے بولن توں پڑھنے دے آون دا شگن لیندے نیں۔ لکھ تاریخ اسلام (نجیبی) ج ۱ ص ۶۸-۶۹

کوئی تیریں قاتل دے گھروں کوئی کھان والی شے کھا بند اتے اوہوں قتل نہیں سی کیتا جانتا۔
 آزاد کیتے جان والے قیدی دے وال من لیندے۔ جنگ دے فن توں واقع بندے دی
 بڑی ہوت اور کیتی جاندی۔ کجھ تلواراں، نیزیاں، کماناں تے گھوڑیاں دے نام نکر دی بجائے
 معرکہ (اسم علم) مشہور سن۔ مثلاً عبدالمطلب بن ہاشم دی تلوار "عطشان"، مالک بن زبیر دی
 ذوالنون، تے حرث بن ابی شمر غسانی دی تلوار "خنوم" دے نال (نام) نال دوردورتائیں
 مشہور سی۔

عشق بازی تے شاعری | جاہلیت کے زمانیاں وچ پردے واکا رواج نہیں سی۔ ملک دی
 گرم آب و ہواتے وپے رہن پاروں شاعری تے عشق دی بہاری
 عرباں وچ عام سی۔ اوہناں جھانے اوہ بندہ بڑا کیمتر تے ذیل سی جہڑا کسے زمانی دے عشق
 وچ پاگل نہ رہیا، ہووے بنی عذرہ عشق لئی اپنے مشہور سن پئی اوہناں دی ضرب المثل بن گئی
 "عشق من بنی عذرة" یعنی نکاتاں بندہ تے بنی عذرہ توں دی ودھ عاشق بن
 و اے۔ اک واری کسے توں اوہدی ذات برادری کھچی گئی۔ اوہنے کہیا میں اجی قوم وچوں
 اں جہدے بندے جدوں عشق کر دے نہیں تے ضرور مر جاندے نیں۔ ایہہ گل اک مٹیار نے سن
 لئی تے آکھیا: "رہ کعبہ دی سونہہ ایہ ضرور" عذری" اے۔"

عرب اپنے چاچے پامائے دی دھی اُتے عاشق ہندے تے اوہدے فراق وچ شاعری
 کر دے رہندے سن "ہنت العنم" یعنی چاچے دی دھی اوہناں دی محبوبہ ہندی سی۔ جہدا
 اظہار اود کھتھا ڈکھاتے آزادی نال کر دے سن۔

شاعری عام طور تے بڑی جاہدار تے فی البدیہہ ہندی سی۔ اوہناں نوں اپنی
 قادر الکلامی، تے عربی زبان دی فصاحت تے بلاغت اُتے بڑا گھنڈ سی۔ جس پاروں
 اود باقی ساری دنیا نوں "عجم ہندے ہندے سن۔ پڑ جدوں قرآن پاک نازل ہویا تے عرب
 دے وڈے وڈے شاعران تک اُپڑیا۔ تے اوہ نموجھانے جے رہ گئے۔ قرآن دی ہر
 آیت اوہناں دی شاعری لئی ہتھوڑا ثابت ہوئی۔ تے اوہناں دے گھنڈ دالک
 توڑ کے رکھ دتا۔ کئی شاعر صرف قرآن سن کے ایہدی سچائی نوں من گئے۔ تے بہتیاں نے

اگے نون شاعری توں تو بہ کر کے صرف قرآن پاک پڑھ پڑھ کے لورے لیکن دا جتن کیتا
 میلیاں ٹھیلیاں وچ مشاعرے وچ تیج کے منعقد کیتے جانداں۔ حج دے موقع تے
 دی مشاعرہ ہندا۔ اجہیاں مجلساں وچ جہدا قصیدہ سب توں ودھیا متیا جاندا، اوداک
 بہادر سپہ سالار یا بادشاہ دے برابر درجہ پاندا۔ بلکہ کئی واری اودھی عزت اوہناں توں وی
 ودھ جاندا۔ شاعری توں لڑائیاں وچ کم تتا جاندا۔ سب توں ودھیا قصیدے کعبہ شریف
 اُتے لٹکا دتے جانداں۔ سبع معلقات (کعبے اُتے لٹکائے ہوئے ست قصیدے اد
 لکسن وایاں وچوں امراء نفیس بن حجر کنڈی، نہ ہیر بن ابی سلمیٰ مزنی، ابید بن ربیعہ، عمر
 بن کلثوم تے عنترہ عبسی وغیرہ دے ناں چوکھے مشہور نہیں آئے۔

شکار تے کھان پین | عربی وچ شکار بادے کافی اصطلاحاں مل دیاں نیں کیوں جے عرباں توں
 شکار دا بڑا شوق سی۔ جہڑا شکار سنجیوں کھتے انگھ جاندا اُنہوں ساخ
 تے جہڑا کھیتوں آکے سچے پاسے چلا جاندا اوہنوں بادیہ کہندے سی۔ اگوں ملن والا شکار ناخ
 تے کچھوں آون والا قید سداںدا سی۔ ہر جانور نوں (بھانویں حلال سنی حرام) شکار کر کے
 کھا جاندا۔ حلال تے حرام دی قید اسلام نے لائی۔

عرب لوگ سادہ خوراک کھاندے سن۔ گوشت اوہناں دی من بھاؤتی خوراک
 سی۔ دودھ، بجن، کھجور، سنو، زیتون، تیل تے پنیر وغیرہ اوہناں دی غذا سی۔ ان
 چھاتے آٹے دی روٹی پکا کے کھاندے سن۔ بعض حدیثاں موجب حضور علیہ السلام
 نے کھان پین دے آداب سکھائے ہن۔ جہناں توں پتہ لگدا اے جے عرب کھان
 پین دے معاملے وچ کئی ودھیکیاں بھی کر جانداں سن۔

عرب وچ کپاہ نہیں ہندی۔ مین وچ کپڑا بن دارواج سی۔ عرب وی آپنیاں پورل
 باہروں پوریاں کر دے سن۔ کھڑ دے کرتے نوں چمڑے دی ٹاکی لاکے پانا معمولی گل سی۔ کئی
 بندے چمڑے دے ٹوٹے سوئی نال گنڈھ ٹپ کے چادر بنا لینداں سن۔ جہڑی بہن تے
 سوئی دپے بیٹھ وچھان دے کم آؤندی سی۔ اوٹھاں تے بیٹھاں دی ان (اُون) دے
 دی کیل تے دو جے پٹے بنا کے جانداں سن۔ کرتہ ڈھلانے کھٹھا بیٹا جاندا۔ جہڑا گوڈیاں

لے تاریخ اسلام (تیسری) ج ۱ ص ۱۱۱

توں وی نیواں ہندا سی۔ تیر چادر پان تے سیرتے رومال نٹھن دارواج سی۔ عرب دے وسنیک، عود، عنبر، لوبان، کافور تے دوجیاں خوشبوآں توں وی واقف سن لے

دشمنی، دھوکھا، غرور، فریب تے چوری چکاری | جاہلیت کے عیاں وچ حق ہمسایہ
پچھان تے امانت وچ خیانت نہ

کمن دیاں صفتاں موجود سن۔ پر تجارت وچ دھوکھا تے فریب کرن دی بھیری عادت وی اوہناں وچ موجود سی۔ بڈو تے پیری واس۔ اکلے اکہرے مسافرنوں لٹ لیندے تے اوہنوں غلام بنا کے وچ دیندے سن۔ مسافراں نوں لٹن لئی اوہ رستیاں دے کھوہاں توں گھا، پٹھے نال کھا دیندے تان اوہ وچ ڈگ کے تہاڑے مرجان تے فیر اوہناں دامال آرام نال ہتھ آجاوے۔ چوری دی عادت ایہی عام سی پئی بعض چوراں نوں "ذوبان العرب" (عرب دے بگھیٹا) کیا جانما سی۔ غدر تے گھنڈوی عرباں وچ حدوں ودھ سی۔ جلدیہ ابرش نوں شان گمان دا ایہاں گھنڈ سی کہ اوہنے کسے نوں اپنا شیر یا وزیر یا ساتھی نہیں سی بنایا۔ بنی مخدوم غرور لئی چوکھے مشہور سن۔ عرباں وچ دشمنی دا کوئی حساب نہیں سی۔ دشمن نوں مار مگانا تے اوہناں واسطے قرض سی۔ پر کئی واری اوہ کسے توں ایویں ای کھنڈک پاروں قتل کر دیندے۔ جدوں پچھیا جاندا پئی کیوں قتل کیا، جواب ملدا "دشمنی پاروں" جے پچھیا پئی کی دشمنی سی؟ تے آکھدے: پتہ نہیں کی سی۔ پر دشمنی سی؟

ما تم | عرب وچ کسے دے برن تے ماتم کرن دارواج سی۔ زانیاں اپنا جھاما کھوہندیاں، ہر وچ کھیہ گھنڈا پا کے جنازے دے گلر مگر جاندیاں۔ دوجے سکتے سوردے وی اپنے مونہہ تے نوہندراں مار کے وال کھوہ لیندے۔ کئی زانیاں سوگ وچ بہر دے وال منا دیندیاں۔ رون پٹن تے سیاہا کرن دارواج ایہاں سی پئی سیاہا کرن لئی کرائے تے دی زانیاں سڑیاں جاندیاں سن۔ لوک مُردے توں دفنا کے مُردے تے بھتی (مرگ دا کھانا) پکا کے سیاہا کرن دایاں تے سوگ منان والے گھرو کے بندیاں توں کھوالی جاندی۔

دھیاں نوں مار مگانا | عرب لوک انھی غیرت تے انکھ پاروں کسے مُردا سوہرا اکھوانا پسند

لے تاریخ اسلام (کچی) ج ۱ ص ۱۷، نالے دیکھو اردو دائرہ ساریں اسلام، ج ۱ ص ۲۹ (مطبوعہ لاہور)

نہیں سی کر دے۔ ایس کر کے جدی دھی دا گل گھٹ کے مار چھڈ دے۔ تے ایس حرکت دا بڑا گھنڈ کر دے تے اہنوں عزت دا موجب خیال کر دے۔ کئی کوڑمیاں وچ ایہ ظلم ایناں دودھ گیا سی کہ ہدوں کڑی پنج چھور ہیاں دی ہو جاندی۔ اوہنوں سوہنے سوہنے کپڑے پوائے جان دے۔ تے اوہدا پیو اوہنوں نال لے کے شہروں دُور چلا جاندا۔ جتھے پہلاں توں اک ڈونگھا کھوہ جہا ایس کم لئی کڈھیا ہندا سی۔ بالڑی نوں کھوہ دے کڈھے کھڑی کر کے ظالم پیو کھچوں دھکا مار داتے اوہ ٹوٹے وچ ڈگ کے رونا چینا شروع کر دیندی اوہدا پیو دکر ن دی تھاں اُنوں مہی تے ڈھیاں ورھا کے اوہنوں جیوندی نوں دنی کر کے بڑے مان تے غور نال گھرنوں آوندا۔ بنی تمیم دے اک آدمی قیس بن عاصم نے آپنیاں دس دھیاں اِنج ای مار مکایاں سن۔

خمس بازی | عرب لوک گوشت فَنڈن لئی "ازلام" کھید دے ہندے سن۔ اوہ اِنج پی دس تیر لیندے۔ ہر تیر دا جڈا نام ہندا سی یعنی اوہناں دے زان ایہ سن۔

(۱) فند (۲) توام (۳) رقیب (۴) نانس (۵) طس (۶) ہل (۷) معلیٰ (۸) فسیح (۹) نیج (۱۰) دغد ہر تیر دا حصہ مقرر ہندا سی۔ یعنی پہلا تیر اک حصے دا مالک سی۔ دوجا دودھ نہہ دا، تیسرا تاناں دا، ایسے طراں ستواں تیر معلیٰ ست جھتیاں دا اقدار منیا جاندا سی۔ اخیر لے تیر خالی سن۔

دس آدمی اکوجے پیئے پاکے کج بکریاں وغیرہ وچ دے تے فیر اوہناں نوں ذبح کر کے گوشت دے اٹھانی جتے کیتے جان دے۔ فیر سارے تیر ڈلا ملا کے اک ترکش وچ رکھ کے کسے بندے ہتھ پھرا دیندے۔ اوہ بندہ اک اک تیر کدھ کے حصے داراں نوں واری واری پھراندا۔ تے ہر حصے دار تیر دے حق موجب گوشت وچوں آپنا حصہ پاندا۔ ایہہ خوا کھیہ شریف وچ ہل (بٹ) دے سامنے کھیدا جاندا سی۔

جُوئے دا اک ہور طریقہ ایہہ سی پئی کوئی چیز ریت دی اک ڈھیری وچ لکا دی جاندا فیر اوس ڈھیری دیاں دو ڈھیریاں بنا کے پھیا جاندا پئی اوہ چیز کھڑی ڈھیری وچ اے۔ جہا ٹھیک ٹھیک جھ لیندا اوہ جت جاندا اے۔

عرب وچ دوجے مذہب | عرب وچ یہودیت، عیسائیت، مجوسیت وی چالوی

۱۰ تاریخ اسلام (جیبی) ص ۱۵۵، تے تفسیر کبریٰ ص ۲۲۱، تے سیرۃ النبی ص ۲۸۲، تے ایضاً ص ۷۷

علامہ ابن قتیبہ جوہاں "معارف" وچ لکھیا اے پئی ربیعہ تے غسانی قبیلے عیسائی سن۔
بنو قضاہ وچ وی عیسائیت دا چوکھا اثر سی۔ مکہ معظمہ وچ وی ورقہ بن نوفل جیسے
لوک سیکے سن جہڑے انجیل نوں پڑھ لیاں۔ انی وچ پڑھ لیندے سن۔ کئی بندیاں نے شام وچ
جا کے علم حاصل کیتا سی۔

حمیر، بنو کنانہ، بنو حارث بن کعب تے بنو کنندہ یہودی سن۔ مدینے وچ یہودیاں دا
چنگا بھلا و جہکا سی۔ مدینے وچ یہودیاں نے توراہ پڑھان لئی "بیت المدارس" قائم
کیتے۔ قلعہ خیبر دے سارے و سنیک یہودی سن۔ امراء القیس دا ہم زمانہ شاعر سمویل
بن عادیان یہودی سی۔ جہدی دفاواری اُج نوٹری عرب وچ اکھان (ضرب المثل)
دا درجہ رکھدی اے۔

یہودیاں تے عیسائیاں دیاں روایتاں مکتے وچ کافی ڈھتیاں ہوئیاں سن۔ ایس
واسطے قرآن پاک وچ جدوں بنی اسرائیل بارے کوئی آیت نازل ٹہندی تے مکتے دے
کافرا یہ سمجھدے پئی کوئی عیسائی یا یہودی آپ نوں ایہ گلاں سکھاند اے۔ قرآن
وچ وی ایہ آیا اے :-

"اتے ایس جان دے ہاں جے اوہ (کافر) ہنرے ہن پئی محمد پوراں نوں
راہ گلاں (کوئی آدمی سکھاند اے)۔" (سورہ نحل)

بنو تمیم مجوسی سن۔ زراد تہمی ایس قبیلے دا سردار سی۔ جہنے مجوسی ہون پاروں اپنی وھی مال
ویاہ کر لیا سی۔ انکھی عرب دا و سنیک ہون پاروں بھانوس اودہنوں اپنی ایس حرکت
اُتے شرمندگی وی بہت سی بیہ

حضرت ابراہیم دامن مذہب علیہ السلام

حضرت ابراہیم دامن مذہب نوں توحیدی دین سی۔ پڑ ویلا گورن دے مال

لے سیرت النبی ج ۱ ص ۱۲۲، ۱۲۳

نال جہالت دی دھوڑ پاروں ابراہیمی توحید اتے شرک وازگ چوکھا پڑوہ بانہی۔ خانہ اسیہ
 توحید واکرہ سی پر اوکھے دی تن سوٹسٹھ بُت پوجے باندے سن۔ جیوں جیوں حضور
 علیہ السلام وازمانہ نیرٹ ڈھکدا آؤنا اسی تہیوں تہیوں ہدایت دے نور دیاں ریشماں اپنیاں
 جھلکاں تے لٹکاں، مارن اک پیماں سن۔ مورخاں دا کہن اے پی حضور دی تشریف آوری توں
 بچھ چر پہلاں، سمجھدار لوکاں نوں بُت پرستی توں نفرت ہون لگ پی سی۔ سیرت ابن ہشام
 وچ آؤندا اے پی اکواری کسے بُت و امیلا سی جہنوں دیکھن درقہ بن نوفل، عبد اللہ
 بن جحش، عثمان بن الحویرث تے زید بن عمرو بن نقیل ہوئی گئے۔ اوہناں دے دلوں اک
 ہوک جہی اٹھی پی بُت پرستی کڈی بے ہودہ حرکت اے۔ حالانکہ ایہ بُت نہ بولدے نیں نہ سن
 سکدے نیں تے نہ کسے دا کجھ وگاڑا پائنا سکدے نیں۔ ایہ چارے قریش وچوں سن۔ زید
 یارے تاریخ کہندی اے کہ اوہ دین ابراہیم نوں لبھن شام وی گئے سن۔ اوکھے عیسائی
 پادریاں تے یہودی عالماں نال گل بات کہتی۔ پر دل دی تسلی نہ ہوئی۔ تے اکھیاں میں صرف
 ابراہیمی دین قبولدا ہاں لکھ

بخاری شریف وچ حضرت امما بنت ابوبکر دی روایت اے کہ میں زید نوں ایس
 حالت وچ دیکھیا پی اپنی لٹکے دی لٹکے لاکے بیٹھے سن تے لوکاں نوں آہندے سن۔
 ”اوئے قریش دایو! آج نہاڈے وچ میتھوں بناں، کوئی وی ابراہیمی دین اُتے نہیں مہنگا“
 اُمیہ بن ابی صلت طائف داریس تے صاحب دیوان شاعری۔ اوہنے توراہ تے
 انجیل پڑھی سی تے بُت پرستی چھڈ کے دین ابراہیم واپس ہو گیا ای اوہ غزوہ بدر توڑی زندہ رہیا
 پر مسلمان ہندا ہندا رہ گیا۔ شاید ایہدی وجہ ایہہ سی کہ عقبہ، جہرا حضرت امیر معاویہ دا نانا
 سی، اُمیہ دامامے دا پت بھرا امیر اسی۔ بدر وچ عقبہ مارا گیا تے اُمیہ نے اوہا مریہ لکھیا
 سی جس وچ درد تے دکھ دیاں نشان نیزیاں ونگوں دلاں توں سکدیاں سن۔ شاید ایس آنکھ
 تے غیرت پاروں اوہنے اسلام نہ قبولیا جووے جوں شمال وچ اے پی اکواری حضور
 دے نال اک ہور بندہ سوار ہو کے جا رہیا سی۔ راہ وچ اوہنے امیہ دا شعر پڑھیا تے فر
 حضور دی فرمائش اُتے اک اک کر کے تو شعر سنائے۔ اخیر تے آپ بوراں فرمایا: ”امیہ مسلمان

لے سیرت ابن ہشام ص ۷۶ مطبوعہ مہر۔ کے سیرت ابنی ج ۱ ص ۱۲۳ -

ہند اُبتدارہ گیا۔

عرب وچ جمہدی کڑی ٹوں مارمکان یا چھوٹی عمرے زندہ دہن کرن دارواج سی ۔ جس اُتے لوک بڑا فخر کر دے ہندے سن ۔ زید بن عمرو بن نفیل پہلا آدی سی جہڑا لوکاں ویاں اوجہیاں و صباں متگ لینداتے آپ اوہناں ٹوں پالدا پوسدا ۔ نبوت توں پہلاں زید نوں حضور علیہ السلام ہوراں دیکھیا سی ، آپ دی زیدناں صاحب سلام وی رہی سی ۔ اہناں توں اڑھوڑی کئی لوک بُت پرستی دے خلاف سن مثلاً عرب دا مشہور خطیب قس بن ساعدۃ الایادی ۔ تے تیس بن تشبہ وغیرہ (قیس بن تشبہ بعد وچ مسلمان ہو گئے سن)

دینِ حنیف

دینِ حنیف دی وجہ تسمیہ | "حنیف" ولفظ قرآن پاک وچ وی اوتدا اے جہدے معنی عالماں نے "اک پاسے دا" لکھے نیں بھستراں دا کہن اے پی ایس دین وچ بتاں دتوں پاساوتی لئی کیا گیا سی ۔ ایس واسطے اہنوں حنیفی یعنی انکرائی دین آکھدے سن کیوں جے حنف دے معنی ہن ۔ پھڑنا ، پاساوتنا ، منحرف ہونا ۔ مارگبولوس دا بیان ہے پی عبرانی تے سریانی زبانناں وچ حنیف ، منافق تے کافر ٹوں کہندے نیں ۔ ہو سکدا اے پی نرود دے پریدکاراں نے ایہ خطاب ، حضرت ابراہیم علیہ السلام تے اوہناں دے ساتھیاں لئی گمراہا ہووے ۔ تے اوہناں اکوں قرناں ایہنوں سبھے لایا ہووے ۔

عرب وچ توحید | ایہ گل کئی روایتاں توں ثابت اے پی حضور علیہ السلام دی تشریح آوری توں پہلاں کئی لوک بُت پرستی توں توبہ کر کے حق سچا دی ٹوں وچ لگ گئے سن ۔ یہودی تے عیسائی وی عرب وچ موجود سن ۔ مدینے وچ یہودیاں دے کچھ مدرسے وی موجود سن ۔ اہناں گلاں توں سامنے رکھدیاں یورپی مورخاں نے دعویٰ کیتا اے کہ عرب وچ خالص تے زول توحید حضور علیہ السلام توں پہلاں وی موجود

لے سیرت النبوی ج ۱ ص ۱۲۶

سی۔ پر بے خالص توحید موجود ہندی تے فیر حضور دے اعلان نبوت توں بعد توحید وی مخالفت
اپنی کیوں ہوئی پئی سارے عرب وچ کفر دا ہڑھ توحید نوں روہرن اپنی سامنے آ گیا۔

ایہ ٹھیک اے پئی یہودیت، عیسائیت، تے دین ابراہیمی پاروں عرب وچ اک رب
دا تصور موجود سی۔ پر ادہ توحید نرول تے خالص ہون دی تھاں شرک وچ کھٹی ہوئی سی۔
عیسائیت نے بے شمار نیاناں نوں گھٹا کے تثلیث دا چکر دتا۔ یعنی اوہدے وچ تن خدا
سن۔ فیر ایہ عقیدہ گھڑیا گیا پئی حضرت عیسیٰ سولی چڑھ کے ساری اُمت دے گناہواں
دا کفارہ ادا کر گئے نیں۔ یاں فیر اہی توحید وجود سی جس وچ خدا لوکاں نال کوڈ کبڑی
کھیدو اتے کشتی لڑو اوسیا جاندا سی۔

یورپی مورخاں دا ایہ وی دعویٰ اے پئی عرب وچ اسلام توں پہلاں سب توں
ودھ عیسائیت دا زور سی۔ ایس دعویٰ دا بھٹکھہ میور ہوران اپنی کتاب "لائف
آف محمد" (ج ۱) وچ اچ گل کیتا اے۔

"عیسائیاں نے عرب وچ پنج سو ورھے تعلیم دتی۔ فیروی عیسائیت کتے کتے ای وسد
سی یعنی بنو حارث نجران وچ ایمام وچ بنو ضیف تے کچھ بنی طے وچوں عیسائی سن۔ باقی سب خیر
سلتا!۔۔۔۔۔ عرب نوں جے مذہب دے لحاظ نال ٹکیتے تے ایہدی پدھر (سطح) اتے عیسائیت
دیاں نکھد جہیاں کوششناں دیاں لہراں نظر آوندیاں نیں۔ تے یہوریاں دی طاقت وی
ہڑھ بنی کے سامنے آوندی دسدی سی۔ پُرت پستی تے بنوا سمعیل دے بے ہودہ اتھقار
دا دریاہر پاسوں ہڑھ ہڑھ کے کہے نال جا مکراندا سی"

تسیں چھپے پڑھ اتے او اپنی عرب وچ جوا، شراب، زنا تے ہور بے جیاں حدوں
ودھ گئیاں سن مجوسیاں تے یہودیاں وچ سکی بھین نال ویاہ جائز سی۔ زانیاں کرن دی کوئی
حد نہیں سی۔ لوک وینہہ وینہہ زانیاں کر لیندے، بھانویں اوہناں دے حق حقوق
پورے ہون یا نہ ہون، لڑائیاں وچ دشمن نوں اگ وچ ساڑ کے مارنا، زانیاں دا وڈھ پیڑ
دینا، معصوم بالوں نوں قتل کر چھڈنا معمولی گلاں سن۔ بے جیانی دا ایہ حال سی پئی مشہور شاعر
اسرار نقیس نے اپنی پھیمیر نال زنا کاری دا قصیدہ بڑے سواداں نال کہے وچ کھلوکے سنایا

لے سیرت انبی ج ۱ ص ۱۲۷۔ لے سیرت انبی ج ۱ ص ۱۲۷، ۱۲۸۔

سب دنیا خوش ہو گئی۔ تے فراوہ قصیدہ کہے تے لکھا دتا گیا۔

ایتھوں ایہ صاف پیا نکھر دیا اے جے عرب وچ عیسائیت تے یہودیت موجود
حزوری پرا اوہناں اثر بہت گھٹے سی۔

نکاح دیاں قسماں | حضرت عائشہ صدیقہ فرمادیاں نیں۔ پئی جاہلیت کے نکاح چار
طراں دا ہندا سی۔

(۱) نکاح متعارف: جیویں آج کل رواج اے پئی لاڑے تے دوہنی دے ولی
رضامندی نال بہری رقم مقرر کر کے ادھے قسقی ہو جان تے ایجاب قبول ہو جائے۔

(۲) نکاح استبضاع: ایس ویں اک ناوند اپنی زانی نوں، حیض توں پاک ہون توں
بعد اکھدا اپنی توں فلانے بندے نال استبضاع (بچہ حاصل کرنا) کر لے تے اوہ حناوندی
رضامندی نال اوکے نال ملدی ملاندی رہندی۔ ایس عرصے وچ خاوند اپنی زانی نال زہلدا جڈن مل
ظاہر ہو جاندا۔ اذروں بے خاوند چاہنداں اپنی زانی نال تعلق بحال کریندا۔ ایہہ طریقہ تہجابت ولہ کارن
اپنایا جاندا سی۔

(۳) نکاح جمع: ایس طریقے وچ دس توں گھٹ (۳ تا ۹) جوان رل کے، واری واری کچھ
عرصہ اکہ زانی نال صحبت کر دے رہندے۔ گل توں بعد اوہ زانی بچہ جن دی جینیے توں کچھ دن ٹوڑن اوہ زانی
اوہناں ساریاں جواناں توں بلاندی تے اکھدی۔ "تسیریں میرے نال جو دتارا کیتا۔ اوہ تسیریں جان
دے ازہن ایہہ بچہ ہویا اے" تے فراوہ اوہناں وچوں جہدے ول چاہندی، اشارہ کردیاں
اکھدی پئی ایہہ بچہ "تیرا" اے۔ تے اوہ بچہ ادسے دا سمجھیا جاندا۔ نئے کوئی انکار نہ کر سکدا۔

(۴) نکاح بربابا: زناکار زانیاں وچوں جد کوئی بچہ حاصل کرن دی چاہوان ہندی۔ اوہ
اپنے اڈے دے بوہے اُتے جھنڈا گڈ دیندی۔ جہدا مطلب ایہہ سی پئی جہڑا چاہوے۔ اوہدے نال
ملاپ کرے۔ ایس توں بعد بہت سارے بندے کچھ عرصہ واری واری اوس نال ملاپ کر دے
رہندے۔ جہناندی کچھ پان اوہ زانی پوری طراں رکھدی سی۔ کئی واری آج وی ہندی جہیاں کئی زانیاں اکویلیے
جھنڈے گڈ دیندیاں۔ تے مختلف جوان اوہناں نال ملاپ کر دے رہندے۔ اوہناں وچوں جد

لہ سیرۃ النبی ج ۱ ص ۱۲۷، تاریخ اسلام ج ۱ ص ۱۱ (از اکبر خان نجیب آبادی)۔

لہ سیرت رسول عربی ص ۵۵، بحوالہ کشف الغمہ لاقطب الشحرانی جزو ثانی ص ۵۶۔

کوئی بچہ جن وی۔ تے اوہ سارے آدمی اوس دے اڈے تے جمع ہو جاندا تے قافہ رعایم قیافہ جانن والا نوں بلاندے۔ اوہ قافہ پکے داماندرا وغیرہ ویکھ کے فراست نال جس بندے ول اوہنوں منسوب کردا اوہ بچہ اوسے دا سمجھیاتے نیا جاندا تے کوئی ازکار نہ کر سکدا۔

جاہلیت کے دنیاوی دوجے ملکاں دا حال

عرب دی حالت تئساں ویکھ لئی اے۔ یکن ذرا عرب دے لاگلے ملکاں ول جھاتی مار لو۔
ایران پڑانے زمانیاں توں ایران مشہور تے اچھا ملک گنیا جاندا سی۔ کسے زمانے وچ ایتھے "مراآبادی" مذہب چالوسی۔ جہدی تجدید کرن لئی کئی مجدد تے عالم اڈتدے رہے۔
 فی زراشت نے اپنا دین پیش کیا۔ ایرانی ادھدے پروکار ہو گئے۔ ایہ "مہ آبادی" دین دا چرچہ سی۔ اوہنے "اگ پوجن" دی رسم فیروزندہ کہتی۔ ایران دی حکومت مضبوط تے وک خوشحال ہندے سن۔ ایرانی حکومت دیاں سرحدیں کسے زمانے وچ بحر روم تے مصر توں نئے کے چین، منگولیا تے کوہ ہمالیہ تے خلیج فارس توں بحر خزر تے کوہ الٹائی تیکر گھٹیاں سن۔ سارے ایشیا وچ ایران دی رہت میرے تے عقل مت پاجھی سی۔ پڑ حضور علیہ السلام دے آون توں پہلاں ایران دی کفر تے شرک وچ بڑی طراں پھسیا ہو یا سی۔ زراشت توں خدا سمجھیاتے پوجیا جاندا سی۔ نیکی تے بدی دے وکھرے وکھرے خدا سن۔ یزدان نیکی دا تے اہرن بدی دا خدا سی۔ اگ توں علاوہ سورج، چن، ستارے تے تیارے وغیرہ وی پوجے جاندا تے سن۔

چھریاں ڈاکے ملک وچ عام سن۔ بے حیائی تے زنا ایناں ودھیا ہو یا سی، پٹی "مزدک" تے بھے دربار وچ کسری دی تاکہ نوں "بے عزت" کرن دی فرمائش کہتی تے ایران دے بادشاہ نے ایہدی ذرا وی مخالفت نہ کہتی۔ ہر پاسے اٹھی پٹی ہوئی سی۔ بادشاہ، وزیر، امیر تے سپہ سالار غریباں توں اپنی پوجا کراندے ہندے سن۔ ایران دے لوک ایس ہتیر وچوں او دوں نکلے جد اسلام دا سورن فاتحانہ شکل وچ چڑھ کے آیا۔

پے لے تاریخ اسلام (نجیبی) ج ۱ ص ۷۷-۷۸-۷۹

روم تے یونان | ایران دے مقابلے دی دوجی حکومت رومیوں دی حکومت سی۔ روم تے یونان دیاں تہذیبیاں بڑیاں پرائیاں تے شاندار سن۔ اوہناں دی عظمت دا سورج ساری دنیا نوں روشن کروا رہیا سی۔ ہر قسم دے علم مثلاً طب، حساب، جیومیٹری، نجوم، فلسفہ، منطق وغیرہ اوتھے ای جتھے پئے۔ سقراط، بقراط، ابقراط، ابقراط، افلاطون تے ارسطووریاں ہستیاں۔ ایسے ملک وچ پیدا ہویاں جہناں دی دُوم اُجری ساری دنیا وچ پئی ہوئی اسے۔ سائدر اعظم دی ایٹھے پیدا ہویا۔ اوہ اپنی یونان دی اک چھوٹی ریاست مقدونیا دابادشاہ سی۔ سکندر اعظم نے جدوں ایران فتح کیتا تے اوہ جہلم دریا توں اُگے ودھیا۔ کیوں جے ایہ علاقہ اوس سے ایران دی حکومت دا حصہ سی۔ تے پرس ایٹھے واناٹب سی۔

یونان دے قبضہ دار حکومت قسطنطنیہ سی۔ اوہنوں بادشاہ ہون دے نال نال مذہبی پیشوا دی منیا جاندا سی۔ مادی طور تے لمی چوڑی ترقی کرن دے باوجود یونان دی اخلاقی حالت بڑی مندی سی۔ غلاماں دی حالت بڑی بھڑی سی۔ آقا اوہنوں بکری ہار ذبح کرن دا حق رکھدا سی۔ ماپے اپنی اولاد نوں ویج دیندے سن۔ غلام ڈنگراں ہاروتھے تے خریدے جاندے۔ جے کوئی کسے دا قرضالی ہندا تے قرض لین والا اوہنوں غلام بنا لیندا۔ روم تے یونان وچ غلاماں نوں ویاہ کرن دا اختیار نہیں سی۔ ہور بُرائیاں وی گھٹ نہیں سن۔ مطلب ایہہ پئی روم تے یونان وچ ایران نالوں گھٹ ہنیر نہیں سی۔

مصر | مصر دی مادی عظمت تے وڈیائی دی گواہی اہرام مصر، ابوالہول دے مجھے تے پرنے تہذیبیاں وچوں نکلن والیاں تہذیبیاں چیزاں اُج دی دے رہیاں نیں۔ واپی بیجی دے قابل ملک ہون کر کے مصر تے باہروں وی حملے ہندے رہے۔ ایرانیوں، رومیوں تے یونانیوں نے مصر تے کئی واری دھاڑے مارے تے قبضہ کیتی رکھیا۔ رومیوں دے زمانے وچ مصر دے لوکاں عیسائی مذہب قبولیا۔ عیسائیت دی حالت اوس کسے بہت پتلی سی تے مصر وچ بُت پرستی دا رواج ودھیا سی۔ جس پاروں بُت پرستاں والیاں ساریاں بُرائیاں تے عیب مہرباں وچ موجود سن۔ زنا کاری ایہی قاعدے بنکے مذہب وچ شامل کر لیتے گئے سن۔

عیسائیت دا حال | عیسائیت وچ راہب بنن دا رواج حضرت عیسیٰؑ توں دو سو سال بعد ہویا۔ پر چھویں صدی عیسوی وچ شام، یونان تے روم وچ راہبیاں دے جتھے پئے پئے پھرے سن جنہوں ذرا عورت کران دا چاہ آؤندا اوہ راہب بن بہندا۔ قیراہ ریت زمانیاں وچ دی

پول پئی جہد انتیجہ ایہ ہویا پئی گرجیاں تے خانقاہاں وچ رختھے ایہہ اکٹھے رہند۔ ہنسے سن ۔
 بے حیائی تے بے شرمی دے سونے (چٹے) پھٹنے نثر درج ہو گئے۔ سنگن پنشن دار داج نام سی۔ راہیاں نوں
 دہلی کرنا نال نجات داسر بیکیٹ مل سکدا سی۔ توحید تے خدا پرستی داناں نشان نیکر سی۔ بھر شام تے
 وجے سارے ملکاں وچ عیسائیت دا ایہو حال سی۔

ہندوستان | ہندوستان وچ اشوک چندر گپت تے کبرماجیت درگے ہمارا جے حکومتاں
 کہ گئے سن۔ حساب، فلسفہ تے نجوم دا علم ہندوستان وچ اُپے درجے تے سی۔ کرسن
 ام چندر تے گوتم بڈھ درگے مذہب دے موڈھی ایچھے ہو گزرے سن۔ پر حضور علیہ السلام دی تشریف
 لاری دے زمانے توں ذرا پہلاں ہندوستان دی حالت وی بڑی بھیروی سی۔ اوس سے بڈھ مت
 اُسورج ڈب رہیا سی۔ تے برہمنی مذہب چالو ہو رہیا سی۔ ہندراں وچ بُتاں دی پوجا کیتی جاہدی
 سی۔ بڈھ مت تے برہمنی مذہب وچ بُت پرستی نوں "مکتی" دا وسیلہ سمجھیا جاندا سی۔ باہنیاں
 نے بڈھیاں دے بُت کئی مندراں وچ بندو۔ برابر رکھے بندے سن چینی سیاح ہیونگ سانگ
 لکھدا اے کہ سارے ہندوستان وچ سو نہ کھان توں وی کوئی گھرا جیہا نہیں سی جتھے بُت نہ
 دن۔ بام مارگیاں دے پللیت تے گندے مساک داناںک وچ ہرقھاں چرچا سی تے لوک چاؤ
 ل اوہنوں مَن دے سن۔ زنا کاری لئی مہریاں وانگول اصول گھر کے مذہب۔ وچ شامل
 تے ہوئے سن۔ بُتاں توں اڈ، ستارے، سیارے، اپہاڑ، دریا، رکھ، گانواں، سب، پتھر تے
 تھے انگ دی شبیہ، دی پوجا پانٹھ داسارے ملک وچ رواج سی۔

چین | چین وچ کنفیوشس، تاؤ تے بڈھ۔ تن مذہب چالو سن۔ جہناں دی معجون نے لوکاں
 دی اخلاقی حالت بہت وگاڑ دی سی۔ لوک امن، سکون تے چین توں خالی سن۔ بُت پرستی
 راں تے سی۔ ہر کم دا وکھرا بُت سی۔ جے کوئی بُت مراد پوری نہ کر سکدا تے بادشاہ نوں اختیار سی
 اوہ مرنی موجب اوہنوں (بُت توں) "سزا" دیوے۔

وجے ملک | ترکستان، روس، ابرہہما، یورپ وغیرہ وچ انسانی آبادی موجود سی۔ پر ایہتھوں
 دے دس نیکاں توں یاتے مہذب دنیا واقف نہیں سی یا فیر اوہناں نوڈ، انسان
 ہندیاں شرم آؤندی ہونی ایں۔ بہر حال اوہناں وچ کوئی اچھی گل یا ودیائی نہیں سی جہدا ذکر کیتا
 دے۔

سرت تے پچوڑ | ایس ساری گل بات دانت ایہہ ہے پئی حضور علیہ السلام دے تشریف
 بیان توں پہلاں ساری دُنیا وچ ہنیر چھپا ہویا سی۔ ہر پاسے جہالت تے
 بے ہودگی دا دور دورہ سی۔ دُنیا وچ ایس توں پہلاں ایہہ کدی نہیں سی ہویا پئی اگو سے اندر
 ساری دُنیا وچ ایساں انہیر پیا ہووے۔ کیوں جے ہر طرفتی وچ رب دُلوں ہدایت کارن نبی
 تے رسول اوندے رہندے سن۔ پھر جدوں خاتم النبیین دا زمانہ آیا، ہر پاسے تے ہر ہر ملک
 وچ، صدیاں توں کوئی نبی نہیں سی آرہیا۔ کیوں جے چھیکڑ لانا نبی ساری دُنیا لئی آرہیا سی۔ اوہ
 پہلے نبیاں وانگوں کسے خاص قوم یا ملک ول نہیں سی آرہیا۔ اوہ سورج سی۔ جد کہ پہلاں
 اؤن والے نبی تے رسول چند تے سرت رے سن۔

ساری دُنیا وچ ہنیر پین دی حکمت شاید ایہہ سی۔ پئی رب پاک نے ہر ملک وچ ہادیاں
 تے نبیاں دی لیاندی ہوئی تعلیم (جہڑی مختلف زمانیاں وچ آئی سی) ہوئی ہوئی ختم کر
 وئی۔ تاں جے چھیکڑ لے ہادی دی تعلیم ساری دُنیا وچ کھنڈانی جاوے۔ جہدی لوڑ ہر
 ملک دے وسنیکاں نوں اڈیکاں وچ رُجھانی رکھ دی سی۔ ہر ملک دے وسنیک اوس
 آخری نبی دے اڈکیوان سن۔ جہدے بارے اوہناں دیاں کتاباں وچ بشارت دتی گئی سی۔
 اوڑک دُنیا دے ہنیریاں نوں لوتے روشنی وچ بدل لئی مکہ معظمہ توں اوہ نور مجسم اُٹھیا۔
 جہدیاں ریشماں عرشاں توڑی گئیاں تے جس نال ساری دُنیا لور و نور ہو گئی۔

حَمْدُ لِلَّهِ عَلَىٰ حَبِيبِهِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَ
 أَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ

حضرت اسماعیل علیہ السلام کی نسلی لڑی

سادے پیارے نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حضرت ابراہیم خلیل اللہ دی اولاد وچوں سن۔ حضرت ابراہیم دیوں دو زنائیاں سن۔ اک داناں سارہ یا سائرہ تے دوجی داناں ہاجرہ سی۔ حضرت سائرہ دے پتر داناں اسحاق تے حضرت ہاجرہ دے بیٹے داناں اسماعیل سی۔ حضرت اسحاق دی اولاد وچوں حضرت یعقوب، حضرت یوسف، حضرت موسے تے بنی اسرائیل دے دوجے نبی وارو واری تشریف لیائے۔ تے حضرت اسماعیل علیہ السلام دی اولاد وچوں کئی صدیاں توڑی کوئی نبی نہیں سی ہویا۔ اخیر اندیاک نے اپنے پھیکڑے نبی نوں حضرت اسماعیل علیہ السلام دی اولاد وچوں پیدا کر کے ہمیش لئی نبوت دا دروازہ بند کر دتا۔

حضرت ابراہیم علیہ السلام دی اک ہور زانی یا گولی داناں قنورہ، قنطورا یا قنطورہ سی جہدی اولاد بنو قنورہ اگھوائی۔ ایہ نامہ دے وڈو ڈیرے سن۔ کچھ لوک ٹرکاں نوں بنو قنورہ کھدے نیں۔ بنو عسوارے دی مورخ آکھدے نیں کہ اوہ حضرت ابراہیم دی اولاد وچوں سن۔ نبی حضرت ابراہیم نال رب دا اوہ وعدہ پورا ہو جاندا اے کہ میں تینوں قوماں دا باپ بناواں گا۔ یہودی صرف بنی اسرائیل نوں حضرت ابراہیم دی اولاد تسلیم کر دے نیں تے ایہ ٹھیل جانداں ہن کہ انج اوہ حضرت ابراہیم نوں صرف اک قوم دا باپ ثابت کر دے نیں۔ قوماں دا باپ نیں۔ (رحمۃ للعالمین، ج ۱ ص ۵۳۰) سیرت رسوں عربی ص ۵۳۰

حضرت عیسے توں کوئی دو ہزار سال پہلاں بابل دی حکومت بڑی پچی پیڑی تے لوک اے زبے پکجے سن۔ بادشاہ داناں نمرود سی۔ جہڑا اپنے آپ نوں خدا اگھواندا سی۔ رب پاک نے حضرت ابراہیم علیہ السلام نوں نبوت عطا کر کے نمرود تے اوہدی قوم دی ہدایت لئی گھنیا۔ حضرت دے گھروالے بادشاہ دے نیر کو سن۔ بادشاہ توحید دی واج سن کے اپنی حکومت دے خدائی بارے فکر مند ہو گیا۔ حضرت دے گھروالے وی آپ نال بادشاہ دی وجہ توں غصے تے رہن لگ پئے۔ اوڑک آپ ہوراں وطن چھڈن دا ارادہ کیتا۔ آپ دے گھروالی حضرت سائرہ سی۔ تے آپ دے پچیر داناں لوط بن فاران سی۔ دونہاں نال ہجرت بابے گل کیتی۔

اوسناں امی بھری۔ تے فیراک دن تن مہاجراں دا ایہہ قافلہ ہوئی ہوئی مسرا پڑ گیا۔ حضرت ابراہیم داناں پہاں ابراہیم سی۔ فیراب پاک نے ابراہیم یا ابراہیم (قواں دا پویا) رکھ دتا۔ جدوں آپ مسرینچے، اوتھے دا بادشاہ رقیوں سی جہڑا اصل وچ بابل دا ای و سنیک سی۔ اوسنوں پتہ نہیں سی کہ بی بی سائرہ نال حضرت دا کیہ رشتہ اے۔ ایس واسطے اپنے وطن دی زانی بھدراں بی بی ہوراں نوں اوسنے اپنے گھریاں لئی پتہ کیتا۔ پچھیتی ای اوسنوں پہاں ہو گیا پئی آپ حضرت ابراہیم دے گھروں نیں۔ اوسنے حضرت ابراہیم دی بڑی عزت تے خدمت کیتی۔ نئے ترن ویلے اپنی دھی حضرت ابراہیم نال تور دتا۔ حضرت ابراہیم دا درجہ بڑا اچھا سی۔ توراہ موجب فرشتے آپ دے سامنے آکے خدا واسنیہا پچاندے سن۔ حضرت نے ابراہیم نال نکاح کرہا۔ جتہاں وچوں پلوٹھا پتر اسماعیل پیدا ہو یا۔ توراہ پیدائش (باب ۱۶) موجب اوس ویلے حضرت دی عمر ۸۶ سال سی۔ تے ختنہ کرن ویلے ۹۹ سال۔

بعد وچ حضرت سائرہ توں حضرت اسحاق پیدا ہوئے۔ اسد پاک نے خلیل اللہ علیہ السلام نوں دستا پئی ایہ دونوں پتر بڑے برکتاں والے نیں۔ تے ایہہ دونوں وڈیاں وڈیاں قواں دے مودھی تے وڈے وڈیرے ہون گے۔ اہناں دی اولاد گنتی وچ نہیں آکے گی۔ اچیاں سُپیاں تے مٹیاں سوچیاں والے پونے دونہاں پتر اں نوں وکھرے وکھرے ملک عطا کیتے۔ توراہ موجب دونہاں پتر اں دا رتبہ برابر سی ہے۔

۱۔ پیدائش ۱۲ باب ۵ درس ۲۰ بعض مورخاں نے ابراہیم نام طوطیس تے بعض نے سلاطیس لکھا اے۔ کہیا جاتا اے پئی ایس بادشاہ نے حضرت ابراہیم تکہ مسردا اناج بچان لئی دریائے نیل توں بحرہ احمر تک نہر کڈھائی سی۔ جنہوں بعد وچ بان قیصرانجوس، دارا تے عمر فاروق ہوراں دی نڈر کڈھائی سی۔ (رجوع الی سابقین احاشیہ ص ۲۴) ۲۔ پیدائش ۱۱، ۱۲، ۱۳

۱۔ خد نے ابراہیم دے سامنے در سنیا۔ کتاب پیدائش باب ۱۲ آیت ۱۰	۲۔ خد نے ابراہیم دے سامنے در سنیا۔ کتاب پیدائش باب ۱۲ آیت ۱۰
۳۔ خد نے ابراہیم دے سامنے در سنیا۔ کتاب پیدائش باب ۱۲ آیت ۱۰	۴۔ خد نے ابراہیم دے سامنے در سنیا۔ کتاب پیدائش باب ۱۲ آیت ۱۰
۵۔ خد نے ابراہیم دے سامنے در سنیا۔ کتاب پیدائش باب ۱۲ آیت ۱۰	۶۔ خد نے ابراہیم دے سامنے در سنیا۔ کتاب پیدائش باب ۱۲ آیت ۱۰
۷۔ خد نے ابراہیم دے سامنے در سنیا۔ کتاب پیدائش باب ۱۲ آیت ۱۰	۸۔ خد نے ابراہیم دے سامنے در سنیا۔ کتاب پیدائش باب ۱۲ آیت ۱۰
۹۔ خد نے ابراہیم دے سامنے در سنیا۔ کتاب پیدائش باب ۱۲ آیت ۱۰	۱۰۔ خد نے ابراہیم دے سامنے در سنیا۔ کتاب پیدائش باب ۱۲ آیت ۱۰

حضرت اسماعیلؑ کتھے آباد ہوئے

یہودیوں داروغے اے کہ حضرت اسحاقؑ ذبیح نہیں۔ جنہاں
نوں ملک شام وچ ذبح کیتا جان والاسی۔ پر جے ایہ ثابت
ہو جائے کہ حضرت اسماعیلؑ ذبیح سن تے فیر قربان گاہ بارے عرب دیاں روایتاں مننیاں پین گئیاں تے
انج تاریخ دے سارے رخنے مٹ جان گے۔

توراة موجب حضرت اسماعیلؑ وڈے سن۔ تے اسحاقؑ چھوٹے۔ جد حضرت سائرہؑ ہوراں
دیکھیا پئی وڈا پتر (اسماعیلؑ) اسحاقؑ نال گستاخی کردا اے۔ اوہناں حضرت ابراہیمؑ نوں آکھ کے حضرت
ہاجرہؑ تے اسماعیلؑ نوں گھروں کڈھا دتا۔ توراة دے خاص لفظ ایہ نیں :-

”تاں ابراہیمؑ نے دھمی ویلے اٹھ کے روٹی، نانے پانی دی اک مشک لئی۔ تے ہاجرہؑ دے موڈھیا
تے رکھ دتی۔ تے نال اوہدے پتر نوں تور دتا۔ اوہ تڑپئی۔ بیر سبج دے بیابان وچ بھگی بھری سی جڑوں
مشک دا پانی ٹمک گیا تاں اوہنے چھوہر نوں اک جھاری تھلے بنا دتا۔ تے آپ اوہدے سامنے تیر دی
اڈان دی وتھ تے جا بھئی تاں۔ جے اوہ پتر نوں مُردیاں نہ دیکھے۔ سو اوہ سامنے بیٹھی تے چیک چیک کے
روٹی۔ فیر بنے اوس چھوہری وچ سُنی۔ تے اوہدے فرشتے نے اسماناں توں ہاجرہؑ نوں وچ دتی تے
آکھیا ہاجرہؑ! تمہوں کی ہویا اے۔ ڈرنی کیوں ایں۔ ایس چھوہری وچ، جتھے ایہ پیاسے، رب نے
سُنی۔ اٹھ تے چھوہر نوں اٹھاتے ایہوں اپنے ہتھاں نال سمھال۔ کیوں جے میں ایہوں اک وڈی قوم
بناواں گا۔ فیر خدا نے اوہدیاں اکھاں کھولیاں۔ اوہنے پانی دا اک کھوہ دیکھیا تے جا کے پانی دی مشک
بھری۔ تے لڑکے نوں پلایا۔ تے خدا ایس چھوہر دے نال سی۔ اوہ وڈا ہویا۔ جنگل بیابان وچ رہندا
رہیا۔ تے تیر انداز ہو گیا تے اوہ فاران دے بیابان وچ رہیا۔ تے اوہدی ماں نے بھری اک
گڑی نال اوہداویا کیتا“ (توراة۔ سفر پیدائش۔ باب ۲۱)۔

ایہوں ثابت ہویا پئی حضرت اسماعیلؑ دی عمر اوس سئے بہت چھوٹی سی۔ عربی دی تورات
وچ ایہ لفظ لکھے نیں :-

”واضعًا ایساہا علی کتفہا
والولد“
حضرت ابراہیمؑ ہوراں مشک تے بچ دونہاں
نوں ہاجرہ دے موڈھیاں تے رکھیا۔

تورات وچ فاران (PARAN) دا لفظ بلدا اے جتھے حضرت اسماعیلؑ ہوراں ٹکانا کیتی رکھیا تے
اوہ تیر اندازی کردے رہے۔ عیسائی کہندے نیں پئی فاران فلسطین دے دکھنی صحرا دا نام اے۔
ایس واسطے اوہناں وا عرب وچ پہنچنا ثابت نہیں ہندا۔ تے ایہ واقعات دے خلاف اے۔

عرب دے جغرافیہ دان ایس گل اُتے متفق نہیں۔ کہ فاران حجاز دے پہاڑ داتاں اے۔ پُ
عیسائی مورخ ایہہ گل متن توں انکاری نیں۔ البتہ موسیو بیبان "تمدن عرب" وچ عرب دیاں
اُترتی (شمالی) سرحدیں بارے لکھدا اے :-

" ایس جزیرے دی اُترتی حد اپنی صاف تے سُکھتی (سیدھی پدھری) نہیں یعنی ایہہ
حد انج قائم ہندی اے۔ پٹی غزہ توں (جہڑا فلسطین دا اک شہر تے بحر متوسط تے واقع ہے)
اک خط دکھن ول بحر لوط توڑی کھچیا جاوے تے او تھوں دمشق، تے دمشق توں دریائے فرات،
تے فرات دے کنڈھے کنڈھے یا کے خلیج فارس وچ ملا دتا جائے۔ سو ایہہ خط عربستان دی
اُترتی حد بندی اٹھوا سکدا اے۔"

ایس حساب نال عرب دے حجازی صوبے دا فاران وچ شامل ہونا یا گنیا جانا تیاں دے
مخلاف نہیں ہیگا۔ تورات، وچ حضرت اسماعیل دے ٹکانے بارے انج لکھیا ہویا اے :-
" اتے اوہ جو بیہ توں شور توڑی، جہڑا مصر دے سامنے اوس راہ اُتہ اے جنھوں
دی اُسور نوک جا شیدا سی روس دے سن۔ ایہہ نوک اپنے سب بھائیاں دے سامنے آباد سن۔"
(پیدائش - باب ۲۵ - آیت ۱۸)

ایس حد بندی موجب مصر دے سامنے جس زمین دا ذکر اے اوہ "عرب" ای ہوسکدی
اے۔ عیسائیاں دیاں کتاباں وچ سارا زور بنی اسرائیل تے اوہناں دیاں روایتاں دی تائید
کارن لایا جاندا اے۔ بنی اسماعیل دا ذکر تاں ایویں کدھرے اپنے آپ آجائے تے بھانویں آ
جائے۔ ایس واسطے اوہناں دیاں کتاباں وچ ایہہ ویروا نہیں بلدا اپنی حضرت اسماعیل
عرب وچ آباد ہوئے سن۔ پُر کجھ تلمیحاں توں ظاہر ہندا اے پئی حضرت ہاجرہ دا عرب وچ آباد
ہونا اک پکی پدی گل سی۔ "عہد جدید" وچ جہنوں عیسائی "وحی الہی" سمجھدے نیں۔ پولوس دا
اک خط کلکتیوں دے ناں ایمان لفظاں وچ موجود اے :-

" ابراہیم دے دو پتر سن۔ اک "بی بی" وچوں روجا "گوئی" وچوں۔ گوئی وچلا جسم دے طور
تے پیدا ہویا۔ تے "بی بی" وچلا وعدے طور۔ ایہہ گل تمثیلی وی منی جاندی اے۔ ایس واسطے کہ
ایہ دو زنانیاں دو قول نیں۔ اک تاں اوہ جہڑا سینا پہاڑ نال ہویا۔ اوہ نمبرے غلام حین دی اے۔

لہ عہد جدید - باب ۴ - آیت ۲۴ :-

اوہ ہاجرہ اے۔ کیوں جے ہاجرہ عرب دایسنا پہاڑ اے تے اچ کل لے یور وٹلم دے برابر ہے۔“
 پولوس حضرت بیسے دے سب تو وڈے گڈی نشین سن۔ ایس خط توں ایہ ضرور ناکر
 دا اے پئی اوہ حضرت ہاجرہ نزل عرب دایسنا پہاڑ کہندے سن۔ جے حضرت ہاجرہ، سب
 وچ آباد نہ ہونیاں ہندیاں اتاں اوہناں توں بھلا عرب دا ”کوہ سینا“ آکھن دا کیہ مطلب ہے۔
 ایہ گل ذرا ہور نکھر کے سامنے تدوں آئے گی حد قربان گاہ تے کتے دا ذکر ہووے گا۔

بخاری شریف وچ عبدالقہاب بن عباسؓ فرماتے نیں پئی حضرت ابراہیمؑ اپنی بیوی حضرت ہاجرہؑ
 تے پتر اسماعیلؑ توں (جہڑے اہے دودھ پیندے سن) رب دے حکم نال زمزم والی تھاں کول اک
 رکھ ہیٹھ کھجوراں دا اک ٹھیلہ تے پانی دی چھوٹی مشک دے کے چھڈ گئے حضرت ہاجرہ آپ
 دے مگر نسیاں۔ پئی ایٹھے اجاڑ بیابان وچ کیوں چھڈ چلے او؟ ابراہیمؑ پوراں اک وار
 وی مر کے نہ نکلیا۔ تے ”رب دا حکم“ کہندے ہوئے تے گئے۔ حضرت ہاجرہ تے ”رب دا حکم“
 سرتھے تے رکھدیاں صبر کیتا۔ کھجوراں تے پانی ٹک گیا۔ بچہ پیاس تان ترفن لگ پیا اوہناں
 پانی دی تلاش کارن صفاتے مرود (پہاڑیاں دے) وچکار نسیاں نسیاں ست چکر لائے۔
 چھیکڑ مرود پہاڑی توں اوہناں اک، وچ سنی۔ تے زمزم والی تھاں اک فرشتہ کھلوتا ویٹھیا
 اوہنے اڈی مار کے ٹوہیا جہیا کدھیا۔ جس وچوں پانی رجم ٹریا۔ ہاجرہاں پوراں لپاں نال مشک
 بھرنی شروع کیتی تے زیر چھیرے مٹی دی بنی بنا دی۔ تے ابلدے سوئے توں کہیا ”زمزم“
 (رک جانک جا) تے انج ایس کھوہ یا چٹھے دانال زمزم مشہور ہویا۔ فرشتے نے ہاجرہ بی بی
 توں تسلی دی تے کہیا۔ کوئی دھڑکا نہ رکھنا۔ رب راکھا اے۔ نالے ایٹھے رب دا گھر اے
 جہنوں ایہہ بچہ تے ایہہ پوزل کے تعمیر کرن گے۔ اوہناں پانی پیتا تے بچے توں دودھ پیا یا۔
 کجھ جو مگروں میں دے قدیم قحطانی قبیلیاں وچوں اک قبیلہ ”جرہم“ ایدھروں سنگھیا تے
 دُوروں اک پھیر وچٹھے دوالے اُڈدا ویٹھیا تے گویڑ لایا پئی ایٹھے ضرور پانی ہووے گا
 کول آئے۔ سچ مچ پانی ہیگا سی۔ بی بی ہاجرہاں وی اجازت نال اوہناں ایٹھے ڈیرد لایا
 تے چٹھے اُتے بی بی ہاجرہاں دا حق ستیا۔ انج ایٹھے آبادی ہوگی حضرت اسماعیلؑ اوہناں وچ
 دودھ پچلے۔ اوہناں وچ رد کے ای عربی سکھی۔ تے آپ دا ویاہ وی جرہمیاں وچ ہویا۔
 (سیرت سرور عالم از مولانا ابوالاعلیٰ مودودی۔ ج ۲ ص ۵۶ تا ۵۸۔ بحوالہ بخاری شریف)

ذبیح کون سن | تورات وچ یہودیاں نے اپنے کرنباں نال تے بنواسماعیل نال دشمنی پاروں کئی تبدیلیاں کر لیاں نیں۔ پرفیروی سچ دا جادو سرچڑھ کے بولدا

اے۔ تورات وچ حضرت اسحاق نوں ذبیح دستیا گیا اے۔ پڑ جھوٹھے دا چیتا بھیرا! موجب تورات نوں بدلن والے کہڑی کہڑی تھاں تبدیلیاں کر سکدے سن۔ مثلاً پچھلیاں شریعتاں موجب پلوٹھی دے پتریا جانوردی قربانی دتی جاندی سی۔ تورات وچ لکھیا اے :-

(۱) "کیوں جے بنی اسرائیل وچ، آدمی تے جانور دا پلوٹھی دا ہر بچہ میرے (خدا) لئی اے۔" (عدد - ۵ - ۱۷)

(۲) توراہ موجب جے کسے دیاں دو زنانیاں ہوں۔ اک بہت سوہنی تے پیاری، اتے دوجی گھٹ سوہنی تے ناپسند۔ دونہاں دی اولاد وچوں وڈیائی پلوٹھی دی اولاد نوں ملے گی بھانویں اوہ کسے وچوں ہووے۔

(۳) پلوٹھی دی اوس اولاد نوں، جہڑی رب دے ناں لا دتی جاندی، ورثے چوں سمجھ نہیں سی ملدا۔

(۴) لوک رب نانویں دی اولاد دے جھنڈ نہیں سن لہاندے۔ تے عبادت خانے تے چارڑھ کے اوہدے سردے وال مننانے جاندے سن۔ جویں تورات (قضاہ - باب ۳ - ۴) وچ آکھندا اے :- "مئن توں گھنن ہو کے بچہ جنے گی۔ اتے اوہدے ہر تے اُسترا نہ پھیرا جاوے کیوں جے اوہ بچہ رب نانویں دا ہووے گا۔"

(۵) تورات موجب حضرت ابراہیم نوں قربانی دا حکم ملیا۔ جس وچ ایہہ قید سی پئی قربانی دا بچہ اکلواتے پیارا ہووے۔ (پیدائش - باب ۲۲ - آیت ۲)

ایہ سارا ہیرا سانسے رکھ کے سمجھلیاں گلاں تے گوہ کرو :-

(۱) حضرت ابراہیم نوں اکلے (اکلوتے) تے پیارے پتر دی قربانی لئی کہیا گیا سی۔ توراہ موجب حضرت اسحاق چھوٹے پتر سن۔ ایس واسطے اوہ "اکلوتے" اکھوان دے حقدار نہیں سن۔ ایس توں ثابت ہویا کہ ایہہ قربانی دا حکم حضرت اسماعیل بارے سی تے اسحاق دے جن توں پہلاں دا ایہہ واقعہ اے۔

لے سفر تثنیہ اصحاح - ۲۱ آیت ۱۵-۱۷ | لے توراہ - اصحاح - ۱۰ آیت ۸-۹

(۲) قربانی یا چڑھاوے دا بچہ وراثت دا حقدار نہیں سی گنیا جاندا۔ حضرت اسحاق ہوراں حضرت ابراہیمؑ دا سارا ورثہ حاصل کیتا۔ جد کہ حضرت اسماعیلؑ (تے ماجرہ) نوں پانی دی اک مشک دے کے توراؤ تیا سی۔ ایہتوں قطعی ثابت ہندا اے کہ حضرت اسحاقؑ دی قربانی نہیں سی دتی گئی۔

(۳) حضرت اسماعیلؑ دے خاندان وچ ایہہ رسم صدیاں توڑی رہی کہ اوہ لوک ہر دے وال نہیں سُن مُناندے ہندے۔ حج مکے احرام دے دناں وچ وال مُنان دی جہڑی مناہی اے، ایہہ اوہ سُنّت اسماعیلی دی یادگار اے۔

(۴) چڑھاوے یا قربانی لئی جہڑے لفظ ملت ابراہیمی وچ ورتے جاندے سُن حضرت ابراہیمؑ ہوراں اوہ حضرت اسماعیلؑ لئی ورتے نیں۔ اسحاقؑ لئی اُکا تھیں۔ تورات وچ آوندا اے پئی جدوں حضرت اسحاقؑ دی خوشخبری رب نے دتی تے ابراہیمؑ ہوراں آکھیا۔

”کاش! اسماعیلؑ تیرے (خدا دے) سامنے جیوتدا رہندا“

توراہ موجب جہڑا بندہ رب نانویں دا ہوندا۔ اوہ دے لئی ”خدا دے سامنے“ دا لفظ ورتیا جاندا سی توراہ وچ جتھے کتھے وی ایہ لفظ ورتیا گیا اے (سامنے زندہ رہنا) ایہدے معنی قربانی ای ہندے نیں۔

(۵) توراہ موجب حضرت اسماعیلؑ، جناب خلیلؑ اللہ دی دُعاتے خواہش ناں پیرا ہوئے۔ جد کہ حضرت اسحاقؑ رب دے وعدے موجب تشریف لیا گئے یعنی اوہ رب دی دین سُن۔

اسماعیلؑ داناں وی رب نے اُپو رکھیا۔ یعنی سمج دا مطلب سُننا۔ تے ایل دا مطلب خدا۔ یعنی رب نے حضرت ابراہیمؑ دی دُعا سُن لئی تے پتر عطا کیتا (اسماعیل)۔

حضرت ابراہیمؑ نوں قربانی لئی اکلے تے پیارے پتر بارے حکم ہو یا سی۔ اپنی رشتہ آہش موجب ۸۶ سال دی عمر وچ پیدا ہون والے اکلے پتر توں دودھ پیارا ہو رکون ہو سکدا سی۔ ایہہ وجہ سی پئی جدوں حضرت اسحاقؑ دے جگن دی خوشخبری ملی تے آپ نوں فوراً حضرت اسماعیلؑ

۱۔ توراہ مفر عدد ۶-۱۲-۲۰۰۱ تے سفر تکوین ۱۷ تے تثنیہ ۱۰-۸۰، ۲ تے تکوین اصحاح ۱۵-۱۷، ۱۸ تے توراہ تکوین۔ اصحاح ۱۷-۱۸۔

دا چیتا آیا۔ ایہتوں صاف ظاہر اے کہ "ذبیح" حضرت اسماعیل سن۔

(۶) توراۃ موجب جدوں حضرت اسماعیل دی پیدائش دی خوشخبری رب تے دتی تے

نال ای ایہہ وی فرمایا :-

"فیرا منڈنے آکھیا۔ سگوں تیری زبانی ساڑھ تیرے لئی اک پتر جنے گی۔ اوہداناں

اسحاق رکھیا باوے گا۔ تے میں اوہدی نسل نوں قیامت توڑی قائم رکھاں گا۔"

ایس گل دا ویروا ایہہ ہے۔ پئی توراۃ موجب جدوں حضرت خلیلؑ منڈنے پتر نوں

ذبح کرن دا پورا پورا جتن کیتا تے فرشتے نے واج دتی پئی ہتھ روک لو۔ تے اوہنے ایہہ

لفظ آکھے سن :-

"خدا کہندا اے کہ جبیکن توں اجہیا کم کیتا اے پئی اپنے اکلے پتر نوں بچان و اجتن

نہیں کیتا۔ (ایہہ بدے وچ) بس تینوں برکت دیاں گا۔ تے تیری نسل توں امیر دے

تاریاں تے (ریت دے ذریاں و انگوں) سمندر کتھہ صلی ریتی و انگوں و دھان پھلا دیاں گا"

(توراۃ تکوین (پیدائش) باب ۲۲ - آیت ۱۶ - ۱۷)

ہن گوہ کرو پئی حضرت اسماعیل دے جن توں پہاں رب نے ایہ فرمادتا سی۔ پئی میں

ایہدی نسل قائم رکھاں گا۔ تے فیر ایہہ کیوں ہو سکدا سی پئی اولاد ہون توں پہاں اوہناں

دی قربانی دا حکم مندا۔ نالے اکلے پتر دی قربانی دا بدلہ ایہہ سی پئی رب نے حضرت خلیلؑ دی

نسل نوں دھان پھلان دا وعدہ کیتا۔ اکلے پتر حضرت اسماعیلؑ نہیں ہو سکدے بلکہ

اسماعیلؑ ای ہو سکدے نیں۔ کیوں جے اسماعیلؑ دی نسل دھان دا وعدہ جتن توں وی

پہاں کیتا گیا سی۔ سو ذبیح اللہ حضرت اسماعیلؑ ای نہیں۔

(۷) جے حضرت اسماعیلؑ ذبیح اللہ ہندے آماں اوہناں دی کوئی یادگار ہندی۔ پر اوہناں

دی کوئی یادگار نہیں بلدی۔ جہ کہ حضرت اسماعیلؑ دی اولاد وچ قربانی دی رسم ہمیشہ موجود رہی

تے آج وی مسلمان جہڑے حضرت دی روحانی اولاد نیں حج سکے قربانی دی یاد تازہ کرے نیں۔

(۸) اللہ دی طرفوں قربانی دا حکم ملیا حضرت ہوراں جواب دتا "میں حاضر آں" حج سکے

پر حاجی بیک بیک کہہ کے سنت ایہہ ایسی ادا کر دا اے جہہ مطلب اے "یا اللہ میں حاضر آں"۔

تے توراۃ تکوین اصحاح ۱۲، آیت ۸۔ تے تورات۔ لاؤین۔ اصحاح ۸۔ آیت ۲۷۔

(۹) چڑھاوے دے پچھے دے جھنڈ لاپنے منع سن ۔ حج وچ دستورائے پس
احرام کھوادے کے وال منائے جانے دے نیس لے

ایہ دیلاں توراہ نوں سامنے رکھ کے دتیاں گتیاں میں ۔ پر قرآن پاک موجب حضرت
اسماعیل علیہ السلام دا ذبح ہونا قطعاً ثابت اے ۔ سورہ صافات وچ آؤندا اے :

اے ابراہیمؑ نے اکھیا میں اپنے رب ول جاواں گا اوہ مینوں سدھاراہ دے گا ۔
یا اللہ! مینوں نیک اولاد دے ۔ تے اساں اوہنوں اک لنگھڑ بیٹے دی خوشخبری دتی ۔ فیر جہرول
اوہ منڈا اوہ بے نال تون پچرن جوگا ہویا ۔ تے ابراہیمؑ نے اکھیا پتر آ، میں کفے وچ ڈٹھا اے
پئی تینوں ذبح پیا کرنا واں ۔ تیری کیہ مرضی اے ؟ (صافات) ۔

توراہ موجب جناب خلیل اللہ دی دعائال پیدایون والے حضرت اسماعیل ای سن ۔
تے قرآن موجب اوے پچھے نوں ذبح کرن دا جنن ہویا ۔ قرآن پاک وچ قربانی دا ذکر مکا کے
حضرت اسحاق دی پیدائش دا ذکر ہندا اے ۔ ایس توں ایہہ قطعاً ثابت اے کہ قربانی بائے
جہد اذکرسی اوہ اسحاق نہیں بلکہ اسماعیل سن لے

سیرت النبئی ج ۱ ص ۱۳۳ (از تہذیب)

اے ایس بارے مولانا سید ابوالاعلیٰ مودودی لکھدے نیس ۔ بمعتبر روایات موجب حضرت اسماعیل
علیہ السلام) دے فدیے وچ ذبح کیتے جان والے چھترے دے سنگ خانہ کعبہ وچ حضرت
عبداللہ بن زبیر دے سے توڑی سمھالے ہوئے سن ۔ تے حجاج بن یوسف نے جہرول ابن زبیر ہوراں
دا محاصرہ کیتا تے خانہ کعبہ ڈھا دتا ۔ اوہوں اود سنگ دی کدھرے ضائع ہو گئے ۔ ابن کثیر موجب
عبداللہ ابن عباسؓ تے عامر شعبیؓ دونوں گواہی دیندے نیس کہ اوہناں خانے کعبے وچ اوہ سنگ
آپنیاں اکھاں نال دیکھے سن ۔ ایس توں ایہہ ثابت ہویا کہ قربانی دا ایہہ واقعہ ملک شام وچ نہیں
سگوں مکے شریف وچ دا پریا سی ۔ تے حضرت اسماعیلؑ تال دا پریا سی ۔ ایسے دجہوں تان
حضرت ابراہیم علیہ السلام تے حضرت اسماعیل علیہ السلام دی بنانی ہوئی یادگار یعنی خانہ کعبہ
وچ قربانی دی یادگار (سنگاں) نوں سمھال کے رکھیا گیا سی ۔

(سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۶۴)

قربانی دامت نام

تورات موجب قربانی دی تھاں "مریا" سی۔ یہودیوں موجب مریا
اوتھے واقع سی۔ جتھے حضرت سلیمان دا مسئل سی۔ عیسائیاں

دا دعویٰ اے کہ "مریا" اوس تھاں دایاں اے جتھے حضرت عیسیٰ نوں سوئی چاڑھیا گیا
سی۔ یہ یورپ دا اک علمی کھوجی (محقق) سراسٹانی لکھدا اے :-

"حضرت ابراہیم دسٹی دے بنو وچوں نکل کے اوتھے اہڑے، جتھے دا حکم رب
نے دتا سی۔ پر ایہہ موریا پیار نہیں ہیگا۔ جکیں یہودی آکھدے نیں۔ تے نہ عیسائیاں
دے خیال موجب قبر مقدس دے گرجے کول (ایہہ جگہ) اے۔ ایہہ خیال تاں یہودیوں
دے قیاس توں وی دوریڈا اے۔ ایہتوں وی دوریڈا مسلماناں دا دعویٰ اے پئی
اوہ جبل عرفات اے۔ شاید ایہہ تھاں جرہ بزیم دے پہاڑ اُتے ہے۔ تے اوہ ای تریان
نگاہ ورگی جا پدی اے"

ایہتوں ایہ تاں ثابت ہو یا پئی یہودیاں تے عیسائیاں دے ٹوے سراسٹانی
وجب غلط نیں۔ ہن مسلماناں دے دعویٰ دا نکھیڑا کر بیے۔ پہلی گل ایہہ ہے کہ
مسلمان عرفات توں تریان گاہ نہیں سمجھدے۔ بلکہ ہن توں مت دے نیں۔ باقی ویڑا
اگے آؤندا اے :-

"مریا" دے لفظ توں کجھ لوکاں وضعی تے مشتق سمجھ کے ایہدا ترجمہ بلوطا
عالیہ زمین توں اُچا" وغیرہ کیسا۔ پر کجھ سمجھدار لوکاں ایہنوں اکھ طرف مکان منیا پڑ
ویلے دے تال تال مریدا مورہ بنا دتا۔ ایہدی وجہ شاید ہونی پئی عبرانی زبان وچ مریا
تے مورہ دی املا قریب قریب زلدی ہلدی اے۔

"مورہ" بارے تورات وچ ویوے تال لکھیا اے کہ اوہ عربی وچ واقع ہے
تے مدینیاں دی فوج اُتو ول مورہ دی پہاڑی دے تال لگدی وادی وچ سی"

(قضاء۔ باب ۷ آیت ۱)

ایہہ چیتے رہوے پئی مدین عرب وچ واقع ہے۔ تے ایہ لفظ مریا یا مورہ نہیں بلکہ
مورہ اے جتھے حج سے سعی کیتی جاندی اے۔ ایہدا ویروا ایچ اے :-
حضور علیہ السلام نے مورہ ول اشارہ کر کے فرمایا "قربان گاہ ایہہ ہے" تے نکتے

دیاں ساریاں پہاڑیاں تے گھاٹیاں قربانی دی تھان نہیں۔

حضور علیہ السلام دے زلمے وچ مروہ وچ قربانی نہیں سی کیتی جاندی بلکہ منیٰ وچ کیتی
ماندی سی۔ جہڑا مکے توں تین میل دُور اے۔ فیروی آپ ہوراں مروہ نوں ای قربانی دی
تھان فرمایا۔ کیوں جے حضرت ابراہیم علیہ السلام نے حضرت اسماعیلؑ دی قربانی ایٹھے ای
کرتی چاہی سی۔

قرآن پاک وچ آوندا اے :-

(۱) ثُمَّ مَحَلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ
الْعَتِيقِ (حج) کول اے۔

(۲) هَدِيًّا بَارِعًا لِّلْكَعْبَةِ (ماندہ) قربانی جہڑی کعبے اُپڑے۔
مروہ کعبے شریف دے بالکل نیڑے تے سامنے واقع ہے۔ اہناں آنتاں توں ثابت ہندا
اے جے قربان گاہ کعبہ اے۔ منیٰ نہیں۔ پر جیدوں حاجی زیادہ آون لگ پئے۔ تاں کعبے دیاں
حداں منیٰ توڑی ودھا دتیاں گئیاں۔

قربانی دیاں یادگاراں بارے ویر واپچھے صفحیاں تے موجود اے۔ ایہ ساری گل بات
سامنے رکھتے تے ثابت ہو جاندا اے پئی حضرت اجڑہ تے حضرت اسماعیلؑ وچ آئے تے
ایٹھے ای آباد ہو گئے سن۔ نالے ذبیح اللہ حضرت اسماعیلؑ ای سن۔ جناب اسماعیلؑ نہیں سن لے

لے ایہ ساری گل بات سیرت النبیؐ ج ۱ ص ۱۲۹ تا ۱۴۵ تے بعض دوجیاں کتاباں وچوں اخذ کیتی
گئی اے۔ جے مولانا مودودی لکھدے نہیں :- ایہ واقعہ مکے وچ واپریا۔ حضرت ابراہیمؑ
پتر نوں قربانی واسطے چتھے لے گئے سن اوہ تھان "منیٰ" اے۔ جتھے آج تک او سے تاریخ (۱۰ ذی الحجہ)
نوں قربانیاں کیتیاں جاندیاں نہیں۔ ایہ واقعہ او دوں واپریا جیدوں حضرت اسماعیلؑ دی عمر بارہ
تیرہ سال توں ودھ نہیں سی۔ تے حضرت اسماعیلؑ وی اے نہیں سن جتھے۔ کیوں جے سورۃ
صافات وچ ایہ واقعہ بیان کرن توں بعد اللہ پاک فرمندا اے :- "وَكَبَّشِرْنَاهُ
بِإِسْحَاقَ بَيْتًا مِّنَ الصَّالِحِينَ"

(سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۵۹)

برناباس دی انجیل تے قربانی واقعہ

انجیل برناباس اک سچی کتاب اے جہڑی اللہ دی قدرت نال تحریر تے کٹ وڈھ توں بچی رہ گئی سی۔ ایس بارے کھلی دھلی گل بات ایسے کتاب دے اگلے ورقیاں وچ کیٹی گئی اے۔ ایہتھے میں انجیل برناباس وچ حضرت اسماعیل دی قربانی بارے جہڑیاں شہادتیاں درج نیں، اوہ نقل کراں گا تاں جے ہلکھیرا ہو جائے۔

(۱) ”فرشتے جبریل نے جواب دتا۔ اٹھ ایسوع! تے ابراہیم دا چیتا کر۔ جہڑا رب دے حکم توں مت دیاں، اپنے کلم کھلے پتر اسماعیل علیہ السلام توں رب واسطے قربان کرن لئی تیار ہو گیا سی۔ تے جد پھری اہدے پتر توں ذبح نہ کر سکی تاں اپنے میرے کہن نال اک (بھیڑ) چھترے دی قربانی لئی سی۔ انج ایسے ایسوع! خدا دے بندے، توں وی کر۔“ (باب ۱۳)

(۲) ”..... تے تیس ایسناں (لوکاں) توں قربانی دے وڈھ بارے نہیں دسدے پئی ایہہ ساڈے پیو ابراہیم دے پتر توں (نویں) زندگی بخشی جان دی گواہی واسطے ہے۔ تاں جے ساڈے باپ ابراہیم دا ایمان تے فرمانبرداری تے اوہ وعدے جہڑے اوہدے نال رب نے کہیتے تے جہڑی اوہنوں پرکت دئی، کدی تاں بھلائے جاؤں.....“ (باب ۲۷)

(۳) (یسوع نے آکھیا) ”تاں فیہ خدا نے ابراہیم نوں فرمایا، اپنا پتر، اپنا پلوٹھی دا پتر، اسماعیل نال لے تے پہاڑ اُتے جا کے اوسدی قربانی دے تے۔ اسحاق (اسحاق) پلوٹھی داکویں ہویا بلکہ جیڑوں اسحاق جمیا، اسماعیل اوس سے ست ماں واسی۔“ (باب ۳۳)

(۴) ابراہیم نے اپنے پتر اسماعیل نوں، جتنا چاہیدا سی، اوستوں تھوڑا جتنا وڈھ چاہیا جس وجہوں رب نے ابراہیم دے دل وچوں ایہ غلط محبت مکان لئی حکم دتا کہ

لے برناباس دی انجیل بارے ویو دیکھو ایس کتاب دا صفحہ ۱۷۷ تا ۱۸۱ +

اُوہ اپنے پُترنوں (اللہ دی راد وچ) ذبح کر دے۔ تے اود وچ کچھ دے
دا جے چھری چلی جان دی تاں۔۔۔ (باب ۹۹)

(۵) یسوع نے فرمایا: "..... سدا جیون ہارے رب دی سونہہ۔ ابراہیم
نوں رب تال اپنی ودھ محبت سی کہ جھوٹے بُت توڑن دے تال تال
اوپنے اپنے ماپے وی چھڈو تے۔ سگوں رب دی تابعداری وچ اپنے پُتر
نوں وی ذبح کرن لئی تیار ہو گیا سی۔"

سردار کاہن نے آکھیا:۔ "ایہو گل میں تیرے کولوں کچھناں۔ تینوں قتل کرنا
تہیں چاہندا۔ توں سانوں دسی کہ ابراہیم دا اودہ کھڑا پُتر سی ۹"

یسوع نے آکھیا:۔ "یا اللہ ایتری ودیائی دی غیرت مینوں ٹھندی لے۔
تے میں چُپ نہیں وٹ سکدا۔ میں جج آکھناں ابراہیم دا ایہ پُتر اسماعیل
سی۔ جہدی نسل وچوں "مسیح" آون والا اے۔ جہدا ابراہیم تال وعدہ
سی۔ پئی اوسے راہیں دھرتی دے سارے قبیلے کوڑے برکت پاؤن گئے۔"

ایہ سُن کے سردار کاہن اوالا لاکھا ہو گیا تے چیک آکھیا۔ "اُو۔ ایس بد عقیدہ
بندے نوں پتھر مار مار کے مار چھڈیئے۔ ایہہ تاں کوئی اسماعیلی اے۔ ایہنے
موسیٰ تے اللہ پاک دی شرع دے خلاف کُفر تو کیا اے۔"

"ایہہ سُن دیاں سارے ہر فقیر تے فریسی نے، قوم دے وڈ وڈیریاں سنے یسوع
نوں سنگسار کرن واسطے پتھر چُک لیتے۔ تے اودہ (یسوع) اوہناں دیاں

نظراں توں غائب ہو کے ہیکل توں باہر چلا گیا۔ تے زیر یسوع نوں قتل کرن دی
آنتاں دی بیک پاروں فٹے تے نفرت تال اُتھے ہو کے، اودہ (آپو وچ)
اکو بجے نوں ایس طراں پتھر مارن لگ پئے کہ ہزار دے قریب آدمی (ایس
پتھراؤ تال) مر گئے۔ تے اوہناں مقدس ہیکل نوں پلٹ کر دتا.....

..... (باب ۲۸)

مکہ معظمہ

حضرت ابراہیم علیہ السلام حضرت ہاجرہ سے اوہناں دے پتر حضرت اسماعیلؑ توں
مکہ شریف دی وادی وچ چھڈ گئے سن۔ مکہ بہت پرانا عبادت خانہ سی جہد اذکر بطلیموس دے
جغرافیے وچ موجود اے۔ منجم البلدان وچ یاقوت حموی مورخ لکھیا اے پئی بطلیموس دے
جغرافیے موجب مکہ منظمہ دا طول بلد ۷۸ درجے اتے عرض بلد ۳۲ (تین) درجے۔ عباسیاں دے
زمانے وچ بطلیموس دے جغرافیے دا عربی ترجمہ ہو گیا سی۔ مسعودی تے ابن الندیم مورخاں اوہدے
وچوں حوالے دتے نیں۔ بطلیموس بہت پرانے دیباں دا مصنف اے۔
اک یورپی مؤرخ کارلائل اپنی کتاب "ہیروزانڈ پیرزورڈ شپ" وچ کہے مشرف بارے
لکھدا اے :

"رومن تاریخ دان ایس مورخاں کہے دا ذکر کیا اے۔ تے لکھیا اے کہ اوہ دنیا
دے عبادت خانیاں وچوں سڈھ قدیمی تے بڑی بزرگی والا اے۔ ایہ حضرت
عیسے دے جن توں پنجاہ ورہے پہلاں دی گل اے۔"

قرآن پاک وچ آؤندا اے :-
مکہ داپراناں | اِنَّ اَوَانَ بَيْتٍ
وَضِعُ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بَكَّةَ بَارِعًا (پہر)
زبور وچ آؤندا اے :-
بیشک پہلا پاک تے برکت والا گھر جہڑا آدمیاں
نئی بتایا گیا اوہ لے مکہ.....

"مکہ دی وادی تھانی (میں سے) شگھدیاں اوہنوں اک کھوہ بارے دسدے برکت

لے سیرت النبیؐ ج ۱ ص ۱۵۲-۱۵۳

کہ ایسٹھوں ایہ وی ظاہر ہویا پئی مکہ معظمہ بطلیموس دے زمانے وچ بڑا اہم تے اچھا شہر
سی۔ کیوں جے ایسے کعبہ یعنی رب دا گھر، نہیں تے عرب دے دیگستان دا اک معمولی جیسا شہر
اک وڈے جغرافیہ دان دی نظر وچ کیہ اہمیت چتا سکدا سی۔ جد اوہنے عمارتاں دی تھان کجھ
ضمیمے تے پڑیاں ہندیاں سن۔ مکہ زبور۔ ۸۳-۶

برکتاں نال مورہ نوں ڈھنچ لیندے، قوت توں قوت توڑی ترقی کر دے تھے
جاندے نہیں۔“

زبور دیاں ایہہ آئناں حضرت داؤد علیہ السلام دے شوق تے سدھ نوں ظاہر کر
یاں نیں۔ جہڑی اوہناں نوں مکہ معظمہ (کہہ) تے مورہ (مروہ) دی زیارت بارے
سنگ لائی رکھدی سی اہتوں پہلیاں آئناں ایہہ نیں :-

”اے شکر اں دے رب! تیرے لکانے کتنے میٹھے، سوہنے تے نگھے نیں۔ میرا جی
تیرے گھروا چاہوان بلکہ عاشق اے..... یا اللہ! تیریاں قربان گاہواں
میرے لئی مالک تے خدائیں۔ اوہناں لوکاں نرں مبارک جہڑے تیرے گھروا
سدا رہندے تے تیرا نام جپدے نیں۔“

ناں آیتاں توں صاف ظاہر اے کہ حضرت داؤد نوں جس تھاں دی چٹیک اے
ہے وہ ایہہ صفتاں ہونیاں ضروری نیں :-

- (۱) قربانی دی تھاں ہووے۔
- (۲) وطنوں دور ہووے چھے لٹا پنہ کر کے اپڑ یا جائے۔
- (۳) اوردہ اتناں وادی بگہ ہووے۔ جتھے اک سٹوہ وی ہووے (چاہہ زمزم)
- (۴) اوتھے ”مورہ“ ناں دی اک جگہ ہووے۔

ایہہ ساریاں گھلاں سامنے رکھنے ناں پکا یقین ہو جاندا اے کہ بگہ اوی مکہ معظمہ اے
سے لاگے۔ زمزم وا کٹوہ اے۔ مورہ ”مردہ“ دی (وگڑی ہوئی) پڑانی شکل اے۔ ایہوں
ری ثابت ہو یا کہ ”مورہ“ وادی بگہ وچ اک تھاں اے۔ تے بگہ (دیروا پچھے دیکھو)
عظیمہ دا پڑانا نام اے، اپنے گھلے ڈھلے تے سدھے پیرھے ہوواں دے باوجود
پ دے یہودی تے عیسائی مورخ جان بگہ کے، ہنیرے وچ، ٹانک ٹوٹیاں مار
پے پئے نیں۔ جہدا مقصد صرف ایہہ ہے۔ کہ کسے طراں مسلماناں دے کجے نوں ”مرد
ہی“ ہون دا سرٹیفکیٹ نہ مل جائے نہ۔

ڈاکٹر ہسٹنگز پوراں ڈوٹری آف بائبل وچ وادی بگہ بارے لکھیا اے۔ ”ایس فقط توں جدائی
نی وادی مراد اے تے اوہ ایہہ ہو سکری اے :- رہا تے صفحہ (۱۱) تے دیکھو“

جدید انسائیکلو پیڈیا وح حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم ہارے مگرچ لوگ ہورا
 جہڑا آرٹیکل لکھیا اے۔ اوس وح مکہ معظمہ ہارے ایہہ لفظ گوہ لئی چیکاں مارے نیں۔
 "قدیم تاریخاں وچ ایس شہر (مکہ) داتاں (نام) نہیں ملدا۔ صرف زبور وح
 (۶-۸۳) وادی بکے واقف موجود اے۔"

زبور وچلی "وادی بکے" دا ویرا تیس اُتہ پڑھیا اے۔ اصل گل ایہہ ہے۔
 مارٹیو لوگ ہوراں "اصایہ" توں علاوہ ہور تاریخاں وچوں سچ سارنہ دی کوکشن
 نہیں کیتی۔ اصایہ وح ایہہ لکھیا اے جے کئے وح سب توں پہلی عمارت سعید بن
 (یا سعد بن) عمرو نے اُسا دی سی۔ حالانکہ دوجے توڑخاں نے ایہہ گل ویروے مال دتی اے پئی عرب
 دے و سنیاک کجے شریف دے سامنے یا لاگے شاگے کوٹھے کدواں بنان توں کجے دی بے ادبی
 محمد دے سن۔ ایس واسطے عمارتاں بنان دی تھاں تبنواں تے شامیا نیاں وح بندے بندے
 سن۔ ایس طراں مکہ پُانے وقتاں توں تبنواں تے خیمیاں دا اک وڈا شہر ہندا سی۔

کجے دی اُسا دی

ایہہ تیس پڑھ آنے اد پئی حضرت ابراہیم دی زبان مچی یا فارسی سی۔ آپ رب دے

(حاشیہ صفحہ سابقہ) (۱) اودہ وادی جس تھانیں لوک بیت المقدس توں جاندے ہن۔
 (۲) ایہہ وادی اخور ہے جہدا ذکر یشوعا باب ۱۷، آیت ۲۳-۲۶ وح اودہ اے۔
 (۳) وادی دفاون اے جہدا ذکر ساموئل دوم باب ۵، آیت ۱۸-۲۲ وح اے۔
 (۴) کوہ سینا دی اک وادی اے۔ (۵) اُتو دلوں بیت المقدس توں آون والے رستے دی
 پھیکڑلی منزل اے۔"

ڈاکٹر ہوراں ایٹاں کجھ فرمایا۔ پر مکہ معظمہ داتاں لیندیاں خبرے ادہتاں توں شرم آونکھی سی
 تعصب دی پٹی اکھاں تے بندھے تحقیق واسی کیوں ادا ہو سکدا اے؟

سیرت النبی ج ۱ ص ۱۵۳ +

حکم نال (توراة موجب حضرت سائزہ دے آکھن نال) حضرت اجڑہ تے حضرت اسماعیلؑ
 نوں مکہ معظمہ وچ چھڈ گئے۔ اوہناں بنو قحطان وغیرہ توں عربی سکھی۔ توراة موجب حضرت
 سائزہ دی وفات توں بعد حضرت ابراہیمؑ واپس مکے ول آئے۔ آکے دیکھیا پئی حضرت اجڑہ
 توڑ گئیاں نیں۔ تے اسماعیلؑ دا ویاہ بنو مالقہ وچوں سعید بن اسامہ بن اسیل دی دھی
 "عمارة نال ہو چکیا اے۔ حضرت نوں خیرے اپنی ٹونہ پسند نہ آئی۔ اشارے نال اوہنوں
 ہلاک دلا دی تے حضرت اسماعیلؑ دا نکاح بنو جرہم وچ مضامن بن عمرو دی دھی حضرت سیدہ نان
 زودیا۔ ایس توں بعد نبی حکم موجب حضرت ابراہیمؑ تے حضرت اسماعیلؑ ہوراں خانہ کعبہ اُساڑا
 شروع کیتا۔ بنیاد اں اوہی سن جہڑیاں حضرت آدمؑ ہوراں کڈھیاں سن۔ محققان ایہ نتارا
 لیتا اے کہ حضرت ابراہیمؑ نے پٹانیاں بنیاد اں اتے ای اُساڑ شروع کیتا سی تے حضرت اسماعیلؑ
 تھرتے مگارا۔ پھر اندے سن تے حضرت اسماعیلؑ اللہ چٹانی کیتی جانہ دے سن۔ قرآن پاک وچ
 لکھا اے :

”اتے جہوں ابراہیمؑ تے اسماعیلؑ رب دے گھر دیاں کندھاں پئے اُساڑ دے سن ...“

س دیکھے وُعا مَنک رہے سن :-

یا اللہ! ساڈی دُعا قبول کر۔ بیشک توہیوں
 ڈاڈا سٹھ تے جانن والا ایں۔ یا اللہ! سانوں
 اپنا غلام (مسلمان) بناتے ساڈی اولاد وچوں
 دی اک مسلمان اُمت پیدا کر۔ تے
 بیکھا سانوں جج کرن دے طریقے۔ سانوں
 بخش دے بیشک توہیوں بخشن ہار ایں۔
 یا اللہ! ایس قوم وچوں اک رسول پیدا کر جہڑا
 سدا دے تیریاں آکھتاں اوہناں (قوم) نوں اتے
 سکھا دے کتاب تے پتھیاں (داناہی مہرباں)
 گلاں، پاں کرے اوہناں دے دل۔ توں ایں

بِنَا تَتَّبِعُ مَنَّا إِنَّكَ أَنْتَ
 سَمِيعُ الْعَلِيِّدُ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا
 سَلْبِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا
 شَةً مُّسْلِمَةً لَّكَ ۝ وَارِنَا
 نَاسِكًا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ
 أَنْتَ السَّوَابُ الرَّحِيمُ ۝
 بِنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا
 مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ
 يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
 وَيُزَكِّيهِمْ ۝ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ

تاریخ اسلام (نجیبی) ج ۱ ص ۵۷ : لکھ سیرت النبیؐ ج ۶ باب جج عنوان مکتے کعبہ

الحکیم ۵ (لقو۔ آیت ۱۲۷ تا ۱۲۹) دہڑا حکمتاں والا۔

جد کدھ ذرا اچی ہوئی تے حضرت نے "گو" واکم اک وڈے پتھر توں لیا۔ اوتے کھلوکے
اپے اُساری کروے سن۔ جد اُساری واکم مکن تے آیا جناب خلیل اللہ پوراں حضرت
اسماعیل نوں کہیا پئی اک پتھر لیاؤ۔ تاں جے اوہنوں نشانی بنا کے لوک اوتھوں طواف
شروع کر باکرن۔ حضرت جبرائیل جناب اسماعیل نوں مگر لاکے، جبل بوقیس ول لے گئے
اوتھوں حجرا در لیا نا۔ جنہنوں جناب خلیل اللہ پوراں "رکن" دی تھاں جڑ دتا۔ ایس پتھر
نوں طواف کرن والے لوک عقیدت تے شوق تاں چمڈے نیں۔
جدوں رب دا گھر اُسر گیا۔ تاں رب نے فرمایا:-

وَ طَهَّرْنَا بَيْتِي لِلْعَذِيبِينَ وَ
لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ الْعُجُودِ وَ
أَذِنُ فِي النَّاسِ بِأُحْبَبِ يَأْتُونَكَ
بِحَبَالٍ وَ تَلَى كُلِّ ضَرْبٍ يَأْتِينَكَ
مِنْ كُلِّ نَبِيٍّ عَسِيبِي ۝
(حج آیت ۲۶ تا ۲۷)

پاک کر سادہ گھر اوہناں لئی جہڑے طواف کرن
نماز وچ کھلون، رکوع کرن تے سجدے جانا
اتے لوکاں وچ ہوگا ویدے۔ پئی اودھج کرن
(آیا کرن) آؤن پیدل تے لیسے اوتھاں تے
بہرے، اوہ دوروں دوروں آؤن آیا کرن
گئے۔

حضرت ابراہیم تے حضرت اسماعیل دیاں دعاواں تے اوس ہو گئے واپر اُسر اے کہ صدیاں
توں لوک خانہ کعبہ اُپڑ کے حج دی نیلی کھنڈے دے نیں۔ ایس کم لئی اوہ ہزاراں میللاں دا سفر کر کے
تے دکھ جبر کے آؤندے نیں کیوں جے اللہ والیاں دا ہوگا اللہ دا ہوگا تے اوہناں دی دلج اللہ دی
وان ہندی اے۔

گفتہ اُدگفتہ اللہ پور۔ گرچہ از حلقوم عبدا اللہ پور (مولانا روم)

علامہ اندقی پوراں "تاریخ مکہ" وچ لکھیا اے پئی حضرت ابراہیم تے اسماعیل پوراں جدوں
کعبہ اُساریا۔ اوہدی لمباں، چڑتن تے اُچیاں انج سی۔
ایمانی یا اُچان۔ گز (زارع) زمین توں چھت توڑی

اے تاریخ اسلام (نجیبی)، ج ۱ ص ۵۷۔

سیرت رسول عربی
ص ۳۲
عنون تکریم

لہذا یہ بیان — ۲۲ گز ذریعہ حجرا سردتوں رکن شامی تک۔
چوتھ یا پڑائی — ۲۴ گز رکن دکن شامی نوں مغربی تیکر

نوٹ: شرعی گز ۱۲ انگل دا ہوتا ہے۔ ایں حساب مان گز آرد (باصط) ۱۲۰۰ ہے۔
رب دا ایہ گمریہ تھا ساڈاں تے اسلوں ساوہ سی بیدار نہ بوا۔ نہ باری، نہ چوکا کھٹ، نہ
چھت۔ پر ایہدی فشت اماناں توں اچھی تے شان عرشاں توں ڈوھلے سی۔

مولانا شبلی موجب ہمدوں کہہ بن گیا۔ ایہدی برکت نال لوک اریسے لاگے شاگے
اکے آبار ہون لگے۔ سب توں پہلاں بنو جرہم آباد ہوئے۔ جہاں دل حضرت اسماعیل دا
ویاہ کیتا۔ آپ دے بارہ پتر ہوئے۔ جہاں راتوں رات وہ موجود نہیں۔

مولانا ابرشاہ خاں نجیب آبادی ہوراں لکھیا اے کہ سپاہیں حضرت اسماعیل دی شادنی کیت
فیر کج نوں اسارن دا کم ارنجیا۔

مولانا شبلی ہوراں لکھیا اے کہ ہمدوں کہہ بن چکیا۔ حضرت ابراہیم نوں قربانی بارے
خواب آیا۔ ادہاں خواب نوں "شبلی دن تھاں" یعنی "بھگت تے رب دی محبت دھن
گھٹ ہوئے پتر نوں ذبح کرن دا عملی جن کیتا۔ حضرت اسماعیل دی خوشی نال ذبح ہون نوں
تیار ہوئے یکے بڈھے پیر ہتھوں پیارے پتر دے ذبح ہون دا نظارہ بڑا عجیب اے۔ فرشتے
حیران نیں۔ پیہ ایہہ کہہ ہون لگا اے۔ پر اللہ دا پیارا خلیل اللہ دے حکم آگے نا بر نہیں۔
فضاواں اچھے دھن نیں تے آہندیاں نیں۔

لہذا ایہ دلاں دا جانی حکم خدا دا آگیا۔ اسماعیل دی دیو قربانی حکم خدا دا آگیا۔
رب پاک نوں اپنے محبوب پیغمبر دی ادا پسند آگئی۔ اوہدی رحمت نے جوش ماریاتے فرمایا۔
"ابراہیم! توں نے اپنا خواب سچا ثابت کر دکھایا۔ ایں نیک لوکاں نوں —

۱۔ سیرت انبی ج ۱ ص ۱۵۵-۱۵۶، تاریخ اسلام (نجیبی) ج ۱ ص ۵۴، سیرت انبی ج ۱ ص ۱۵۵-۱۵۶
(نوٹ) بعض عام روایاں موجب قربانی ویلے حضرت اسماعیل ہوراں دی والدہ جناب سیدہ ہاجرہ
زندہ نیں، ادہاں دے فوت ہون توں بعد حضرت اسماعیل اٹام دل جان دا ارادہ کر رہے سگن۔ کہ
بنو جرہم ہوراں صلاح کر کے آپ دا نکاح بنو عموانہ دے اک گڑی نال کر دتا۔ جس توں بعد وہ طلاق
دے کے آپ دا ویہ بنو جرہم دے کیتا گیا۔ (تاریخ اسلام (نجیبی) ج ۱ ص ۵۴)۔

سب ایسے طراں چنگاتے سوہنا بد لہ دیو نہاراں ۔ (صافیات)

اودہ سوہنا بد لہ رب نے حضرت ابراہیمؑ توں ایسے شکل وچ دتا کہ ہمیش لئی ایہہ سنت زندہ کرن لئی ابراہیمی ملت نوں قربانی دا حکم دتا۔ مسلماناں وچ وڈی عید توں قربانی ایسے یادگار نوں تازہ کرن ای کیتی جاندی اے جہدا حکم اللہ پاک نے دتا اے۔ ایہہ قربانی اپنے وٹوں من گھڑت رسم نہیں سیکھی باکہ ربی حکم نوں منسی دی صدیاں توں چمکاں مار دی اے ہن ہن کر دی اک وڈی مثال اے۔

کعبے شریف دی تاریخ | علامہ ارزقی ہوراں تاریخ مکہ وچ لکھیا اے پی ازل دے دن توں لے کے (ارزقی ہوراں دے زمانے تائیں) کعبے شریف نوں دس واری اُساریا گیا۔

- (۱) سب توں پہلیاں انہوں فرشتیاں نے اللہ دے حکم نال اُساریا۔
- (۲) فیر حضرت آدم علیہ السلام ہوراں (۱) جبل بنان (۲) جبل طور سینا (۳) جبل طور زیارہم، جودی پہاڑ اتے (۴) جبل حراء ایہناں پنجواں پہاڑاں دے پتھر لیا لیا کے کعبے دی اُساری کیتی۔ بنیاداں وچ جبل حراء دے پتھر ورتے جد کہ باقی اسی دو جے پہاڑاں دے پتھراں نال کیتی۔
- (۳) حضرت شیت علیہ السلام ہوراں تہجی واری کعبے نوں اوسناں ہی بنیاداں تے اُساریا جہڑیاں حضرت آدم علیہ السلام ہوراں رکھیاں سن۔
- (۴) چوتھی اُساری حضرت ابراہیمؑ تے حضرت اسماعیل علیہما السلام ہوراں فرمائی جہدا ویر و تیاں پڑھائے او۔
- (۵) پنجویں اُساری سام بن نوح دی اولاد وچوں ممالقہ نام دے اک جئے انجم وئی۔
- (۶) چھیویں وار کعبے نوں بنو جرہم ہوراں اُساریا۔
- (۷) حضرت اسماعیلؑ دی اولاد وچوں قصی بن کلاب ہوراں کعبے نوں ستویں وار مٹکے اُساریا آپ ہوراں کھجور دے پٹھے تے گوگل دیاں شہتیریاں چارٹھ دے چھت پانی۔
- (۸) اٹھویں وار قریش نے کعبے نوں مٹکے بنوایا۔ اوس ویلے حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہوراں دی عمر مبارک ۳۵ سال سی قریش نے حضرت ابراہیمؑ علیہ السلام وایاں بنیاداں وچ کچھ پیر پھیر کیتا مثلاً اُچیاں و گزتوں و دسا کے ۸ لکڑ کر دئی بلان مٹ گونگھا دئی۔ تے حطیم فول کچھ تھاں باہر رہن دئی لہندہ پاسے دا بولا جہڑا چڑھدے فوجے بالکل سامنے کھلدا اسی بند کر چھڈیا تے چڑھدے پاسے والے بوئے۔

نوں زمین توں سوا چار گز اچا چک دتا۔ حطیم والا پاسا چھڈ کے، ہر پاسیوں اک اک ہتھ تھال
 باہر چھڈ دتی گئی۔ حجرا سوڈنوں کبے دی کندھ وچ بڑیا واقعہ ایسے آسانی سے پیش آیا جہنوں
 کی مدنی ماہی ہوراں سوہنے ڈھنگ نال نیٹر کے دنیا وی سوچیا کھتی۔

(۹) بزید نال جنگ توں بعد کچھ شریف نوں اُسارن واکم حضرت عبداللہ بن زبیر ہوراں ارنہیا
 آپ ہوراں بعد کندھاں دھوا یاں اتے حضرت ابراہیم علیہ السلام دے زمانے ویاں بنیاداں
 تکھڑ کے سامنے آگیاں حضرت عبداللہ بن زبیر ہوراں کچھ نوں اہمناں ای بنیاداں
 تے اُسارنیا یعنی اٹھویں اُساری ویلے جہڑی زمین باہر چھڈی گئی سی۔ اوہنوں نال زلا
 لیا۔ چڑھدے پاسے والا سوا چار گز اچا بومڑ کے زمین دے برابر کر دتا گیا تے لہندا
 بومڑ، جہنوں قریش نے بند کر دتا سی مڑ کے "کھول" دتا گیا۔ ایہ کم ۱۵ رجب دی اشانی
 ۶۴۲ء توں شروع ہو کے ۲۷ رجب ۶۴۳ء توں پورا ہویا۔

(۱۰) دسویں اُساری ۶۴۳ء وچ عبد الملک بن مروان دے حکم نال حجاج بن یوسف نے
 کیتی۔ حجاج نے حضرت عبداللہ بن زبیر وایاں بنیاداں وچ کافی اولاد لی کیتی مثلاً حطیم
 وُل سوا چھ گز زمین چھڈ دتی۔ تے قریش وایاں بنیاداں تے اُسار کیتا۔ لہندے
 پاسے دے بومڑ نوں فیر بند کرا دتا تے چڑھدے بومڑ نوں مڑ کے بھوں توں سوا
 چار گز اچا کر دتا گیا لے

مکہ معظمہ دے مدھے قدیمی نال

تاریخ دیاں کتاباں پہیلیاں اسمانی کتاباں تے قرآن
 پاک وچ مکے شریف دے ایہہ نال (نام) ملدے نیں۔

(۱) بیت ایل یا بیت اللہ (۲) بیت العقیق (۳) بکۃ (۴) مکۃ (۵) ام القری
 (۶) رجم (۷) الباس (۸) الحاطمہ (۹) ناشہ (۱۰) عروص (۱۱) بلد الایمن (۱۲) جبل عقیبا،
 (۱۳) فاران (۱۴) مقدسہ (۱۵) قنادسیہ (۱۶) مزیتہ النمل (۱۷) وادی (۱۸) حرم (۱۹) عرش
 (۲۰) صلاح (۲۱) طیبہ (۲۲) معاد (۲۳) ناف زمین

لے اسلامی سائیکلو پیڈیا ۲ ص ۱۹۳۹ مرتبہ منشی محبوب عالم لاہور ص ۶۱۴ توں ۶۱۶ تیار دو دائرہ معارف اسلامیہ
 مطبوعہ پنجاب یونیورسٹی لاہور ص ۳۲۸، ۳۲۱ تے لے سیرت رسول عربی از نور محمدی کوکلی توں استفادہ کیتا۔
 لے اسلامی سائیکلو پیڈیا از منشی محبوب عالم ص ۲۶ ص ۶۱۴ طبع ۱۹۳۹ء

غلاف کعبہ داروہاج حضرت عیسیٰ دی پیدائش توں کئی سو سال پہلاں یمن وچ اسد

نیج انجیری دی حکومت سی۔ اوہنے نسب توں پہلاں خاتمہ کعبہ آتے
 غلاف چڑھایا۔ فیر ہر سال پانے غلاف آتے توں غلاف چڑھایا جاندا رہیا۔ ایس واسطے
 غلاف نوں واری اگ دی گئی۔ ریشمی غلاف اسلام توں پہلاں خالد بن جعفر بن کلاب
 ہوراں چڑھایا۔ اک روایت موجب سکندر اعظم نے وی اکواری دتھیں شہدیاں ہویاں
 کعبے آتے غلاف چارھیا سی (اردو دائرہ معارف اسلامیہ ج ۱۷ ص ۲۲۷) جنور علیہ السلام
 تے جناب صدیق اکبر ہوراں اپنے اپنے کعبے یعنی کپڑے دا غلاف چڑھایا ہی۔ حضرت عمرؓ تے
 عثمانؓ ہوریں "قباطی" تے فیر ویہاج "داغلاف چڑھایا۔ غلاف اپر غلاف چڑھان داروہاج
 حضرت عبداللہ بن زبیر تے ویہ تیک رہیا۔ فیر ہر سال نوں غلاف چڑھان وی زوہ رت
 بن گئی۔ فیر غلاف چڑھان دائم وقت دے حاضر دے ذمے لگیا۔ خلافت عثمانیہ دے زوال
 توں بعد مصر وچوں غلاف بن کے جاندا رہیا۔ سابق صدر پاکستان محمد ایوب خان مرحوم
 دے کے اک سان غلاف کعبہ پاکستان وچ تیار کر کے چڑھایا گیا۔ روانگی توں پہلاں اہل
 غلاف دی زیارت واسطے خاص ریل گڈی چلائی گئی سی۔ اوہ لڈی ساسے مغربی پاکستان وچ
 نکلے وڈے ٹیشن تے اپر کے لوکاں نوں غلاف کعبہ دی زیارت وی کساندی رہی۔ تے فیر
 ایہ غلاف سعودی عرب روانہ کیا گیا۔

حضرت عبداللہ بن زبیر ہوراں اپنی خلافت کے کعبے شریف دے سنو ناں آتے سونے
 دے پترے چڑھائے سن۔ عبدالملک بن مروان نے اپنے کعبے چھتی ہزار اشتریاں دا ایس
 کم ای چڑھایا چارھیا۔ امین الرشید ہوراں اٹھارن ہزار اشتریاں کعبے شریف دے
 نوہے دی چوگاٹھ ای پیش کیتیاں سن۔

۱۔ اسلامی سائیکلو پیڈیا۔ از منشی محبوب عالم، ج ۲ ص ۶۱۷ طبع ۱۹۳۹ء بحوالہ تاریخ مکتبہ
 نائے دیکھو سیرت النبیؐ، ج ۱ ص ۱۵۶، ۱۵۷

کعبۃ اللہ بارے ضمیمہ (جدید حساب موجب)

مسجد حرام دی پیمائش | (۱) چڑھدے پاسے دی کندہ توں جہڑی باب البنی دے نال لگدی اے، کنکراں وُل برآمدے دے کندھے تک ۱۷ میٹر۔ ۵۰ سنٹی میٹر

(۲) برآمدے دے کندھے توں، کنکراں دی حد تک — باب بنی شیبہ تک ۶۳ میٹر۔ ۴۰ سنٹی میٹر

(۳) مطاف دے ویہڑے دی لمبائی باب بنی شیبہ دے ویہڑے دے اوس کندھے تک جہڑا مقام مانگی دے نال لگدا اے۔ ۴۸ میٹر ۸۰ سنٹی میٹر۔

(۴) ٹہندے پات، مقام مانگی دے نال لگدے کندھے توں کنکراں تک ۵۲ میٹر ۴۵ سنٹی میٹر

(۵) ٹہندے پاسے برآمدے دے کندھے توں کنکراں دی حد تک مسجد دی دیوار دے صدر توڑی ۱۴ میٹر ۹ سنٹی میٹر۔

(الف) سومشرق توں مغرب تے شمال توں جنوب تک لمبان گویا۔ ۱۹۶ میٹر ۲۴ سنٹی میٹر۔

(۱) دارلندوہ دے کندھے دی حد توں جہڑی مسجد دی دیوار نوں قائم رکھن لئی اے، باب دریبہ توں باب باسطیہ تک — ۱۵ میٹر ۱۵ سنٹی میٹر۔

(۲) شمالی کنکراں وُلوں برآمدہ دی حد تک تے مطاف دے صحن دے کندھے توڑی ۲۸ میٹر ۶۵ سنٹی میٹر۔

(۳) صحن دے کندھے توں اُتر وُل دے کنکراں تک یعنی شمال توں جنوب توڑی — ۴۷ میٹر ۴۵ سنٹی میٹر۔

(۴) صحن دے کندھے توں جہڑا مقام حنبلی دے نال لگدا اے کنکراں دی اخیر حد تک :- ۳۱ میٹر ۴۰ سنٹی میٹر۔

(۵) کنکراں دی انتہا توں جنوب وُل مسجد حرام اوس کندھ تک جہڑی باب اجیاء الصغیر دے نال لگدی اے۔ ۲۰ میٹر ۵ سنٹی میٹر۔

(ب) شمال توں جنوب تک عرض گویا ایہ بنیا۔ ۱۴۲ میٹر ۷۰ سنٹی میٹر لے

لے علامہ ارتقی نے طول ۱۹۲ میٹر تے عرض ۱۴۲ میٹر بیان کیتا اے (اخبار مکہ جلد ۲ صفحہ ۳۰۶)

مسجد کے صحن وسیع و چھپے ہوئے کنکراں دی پیمائش :-

(۱) مشرق توں مغرب تک = ۱۶۴ میٹر ۶۵ سنٹی میٹر

(۲) شمال توں جنوب تک = ۱۰۷ میٹر ۵۰ سنٹی میٹر

دارلندوہ دی پیمائش :- (۱) مشرق توں مغرب اول = ۳۶ میٹر ۱۰ سنٹی میٹر

(۲) شمال اول باب الزیادۃ دی

پہلی پوڑی توں دارلندوہ

دی اخیری حد تک = ۳۷ میٹر ۱۰ سنٹی میٹر

باب ابراہیم دی پیمائش بیچ چوڑا :- مشرق توں مغرب تک ۲۴ میٹر ۶۵ سنٹی میٹر

شمال اولوں مدرسہ ابی لمی دی کندھ تک ۲۹ میٹر صرف

چاہ زمزم دی پیمائش :- مشرق توں مغرب تک = ۸ میٹر ۳۰ سنٹی میٹر

شمال توں جنوب تک = ۵ میٹر ۶۰ سنٹی میٹر

(۱) باب السلام (سابقہ نام باب بنی شیبہ) اہدیاں

اتن گزرگا ہواں نیں -

مسجد حرام کے دروازے

(۲) باب البجائز - ارزقی ہوراں اہداناں باب الفی علیہ السلام رکھیا اے - اہدے وچ دورستے

(۳) باب العباس بن عبدالمطلب - اہدیاں اتن گزرگا ہواں نیں -

(۴) باب علی - اہدے وچ وی اتن رستے نیں - ارزقی اہنوں باب بنی ہاشم لکھدا اے اہنوں باب

بطحا وی کہندے نیں - ایس توں "شام" اول دے پاسے پنج دروازے تے چھ گزرگا ہواں نیں :-

۱ - باب الدریہ - جہدی صرف اک گزرگاہ اے -

۲ - باب سویقہ - اہدیاں دو گزرگا ہواں نیں -

۳ - باب الزیادۃ - ایہہ باب سویقہ دے سجے پاسے واقع اے تے اہدی اک گزرگاہ اے -

۴ - باب المعجلۃ - اہدی اک گزرگاہ اے -

۵ - باب السدہ - اہداناں سدہ ایس کر کے پئے گیا کہ پہلاں ایہہ دروازہ بعدسی - اہنوں بعد وچ

۱۔ ایہہ تفصیل تاریخ عربین شریفین "مصفیہ علامہ الحاج عباس کرارہ مصری (اردو ترجمہ از مفلح بی اے) حصہ اول - صفحہ ۲۷ تا ۲۸ وچوں اخذ کیتی اے۔ (مطبوعہ مکتبہ رحمانیہ اردو بازار - لاہور)۔

کھویا گیا۔ علامہ ارزقی نے (اہنوں باب عمرو بن العاص لکھیا اے۔ اہدی
اک گزرگاہ اے۔

اہدے لہندے پاسے تہن دروازے ہوئیں :-

۱۔ باب عمرو۔ عمرو کرن والے "تنعیم" ؤل ایسے بوہے تھانیں لکھدے نیں۔ تے ایسے
وچوں مڑکے داخل ہندے نیں۔ ارزقی نے اہنوں باب بنی سہم لکھیا اے اہدی
اک گزرگاہ اے۔

۲۔ باب ابراہیم۔ ایہہ اپنے پاسے دے سارے دروازیوں توں وڈا اے۔ اہدی صرف اگو
گزرگاہ اے۔ فاسی موجب ابراہیم نامی اک درزی ایس دروازے کول بیٹھ
کے کپڑے بیوندائند اسی۔ جس پاروں اہنوں باب ابراہیم کہندے نیں۔ بگرنی نے
نے وی "المساک والممالک" وچ اہذا ذکر کیتا اے۔ پچھا قذابی القاسم بن عک
تے ابن جبیر ہوراں اہنوں حضرت ابراہیم علیہ السلام ؤل منسوب خیال کیتا
اے۔ والشدا علم بالصواب۔

۳۔ باب الحزورہ یا باب بغرورہ۔ اہدیاں دو گزرگاہواں نیں۔ ارزقی اہنوں باب
بنی حکیم بن حزام لکھدا اے تے تالے باب بنی زبیر بن العوام وی لکھیا اے تے
فیر لکھیا اے کہ غالب قیاس ایہہ وے۔ کہ ایہہ باب الحزوم اے کیوں جے ایہہ
حزومہ خط و رگہ اے۔ اہدے جنوب ؤل ست دروازے تے ساراں گزرگاہواں
نیں۔

۱۔ باب ام ہانی بنت ابی طالب۔ اہدیاں دو گزرگاہواں نیں۔ (ارزقی) فاسی اہنوں
باب ملاعیہ کہند اے۔ حد کہ اقشہری اہدا نام باب الفرع دسا اے۔ بہر حال اہدا
مشہور نام "باب ام ہانی" اے۔

۲۔ باب مدرسہ شریف مہلان۔ ارزقی اہنوں باب بنی تیم لکھدا اے۔ اہدیاں دو
گزرگاہواں نیں۔

۳۔ باب المہادیہ۔ اہنوں باب الرحمتہ وی کہندے نیں۔ ارزقی نے اہنوں ابواب
بنی مخزوم وچ شامل کیتا اے۔ اہدیاں دو گزرگاہواں نیں۔

۴۔ باب اجیا والصغیر۔ ارزقی اہنوں باب بنی مخزوم لکھدا اے۔ اہدیاں دو گزرگاہواں
نیں۔

۵ - باب الصفا - اہدے پنج رستے میں - فقیہان نے مناسک دے سلسلے وچ اہنوں باب
بنی مخزوم کہہ کے ذکر کیتا اے - ارزقی وی ای کہندا اے کیوں جے ایدھری مخزوم
داخلہ سی - جس پاروں اہناں دروازیوں نوں ابواب بنی مخزوم کہندے سن -

۶ - باب البغہ - اہدیاں دو گزرگا ہواں نیں - ارزقی اہنوں باب بنی سفیان لکھدا اے
جدکہ فاسی اہنوں باب البغہ بیان کردا اے -

۷ - باب یاذان - ارزقی اہنوں باب بنی عاندہ لکھدا اے - اہدے دورستے میں -

باب بنی شیبہ | ایہہ دروازہ مقام ابراہیم خلیل دے پھلے پاسے واقع سی - جہدی
شکل نصف دائرے ورگی سی - کسے زمانے وچ ایہہ بڑا سوہناتے
نقش و نگار دی وجہ توں محن موہنا ہندا سی - جس اُپر قرآنی آیتاں لکھیاں ہندیاں سن صدیاں
تک ایہہ دروازہ قائم رہیا - حضور علیہ السلام ایس دروازے تھانیں داخل ہندے سن تے ایسے
تھانیں باہر تشریف لیجاندے ہندے سن - حدیث اسیرت تے تاریخ دیاں کتاباں وچ اہد ذکر اکثر
ملا اے - پر آج کل ایہہ دروازہ نہیں ہیکالے

مسجد حرام نوں وسیع کرنا | حضور علیہ السلام دی بعثت توں بعد جیوں جیوں حاجیاں
دی گنتی وچ وادھا ہون لگ پیا - وقت دے نال تیوں

تیوں حرم شریف دیاں حدیاں پھیلدیاں گئیاں - جہدی تفصیل ایچ اے -

(۱) حضرت عمر بن خطاب نے ۶۳۰ھ وچ توسیع فرمائی -

(۲) حضرت عثمان بن عفان نے ۶۴۴ھ وچ توسیع فرمائی -

(۳) حضرت عبداللہ بن زبیر ہوراں ۶۵۶ھ وچ توسیع فرمائی -

(۴) عبدالملک بن مروان نے ۶۹۱ھ وچ توسیع فرمائی -

(۵) ولید بن عبدالملک نے ۷۰۶ھ وچ توسیع فرمائی -

(۶) ابو جعفر منصور عباسی نے ۷۶۲ھ وچ توسیع فرمائی -

(۷) محمد مہدی عباسی نے ۱۶۳۰ھ وچ - (۸) معتد باللہ عباسی نے ۱۶۷۱ھ وچ -

(۹) معتضد باللہ عباسی نے ۱۸۳۰ھ وچ (۱۰) معتد باللہ عباسی نے ۱۸۰۶ھ وچ کرائی -

لے تاریخ حسین شریفین از عباس کرارہ: مہری جہتہ اول ص ۳۲ تا ۳۴ (اردو ترجمہ از انصاری ج ۱ ص ۱۰۰)

(۱۱) ناصر بن الدین ابی سادات فرح برقوق بن قانسوۃ جرکسی نے ۹۸۰ء وچ توسیع کرائی۔

(۱۲) سلطان قایمبائی نے ۹۸۲ء وچ (۱۳) سلطان سلیمان خان ۹۸۲ء وچ (۱۴) سلطان

سلیم خاں نے ۹۸۳ء وچ تے سلطان مراد خاں نے ۹۸۴ء وچ توسیع کرائی۔ البتہ سلطان مراد خاں

نے اپنے باپ سلیم خاں دی شروع کیتی تعمیر نوں ۹۸۳ء وچ مکمل کیتا تے ۹۸۵ء وچ

سوودی حکومت نے بیت اللہ شریف دی تعمیر تے حرم شریف وچ توسیع دا پروگرام بنایا۔

۲۳ شعبان ۱۳۵۵ء نوں سوودی حکومت نے نویں توسیعی منصوبے موجب سنگ بنیا

رکھیا جس وچ دنیا بھر دے اسلامی ملکاں دے نمائندے تے ایڈر شریک ہوئے۔ ایس منصوبے

دے مطابق سعی دامیدان، مطاف، مقام ابراہیم تے حرم شریف دے دولے والا میدان نویں

طریقے نال تعمیر کیتے گئے نیں۔ جہڑے جدید طرز تعمیر واعدہ نمونہ نیں۔ ایس منصوبے موجب جاہلیا

لئی جگہ بیت نکل آئی اے تے اہناں لئی جدید سہولتاں مہیا کیتیاں گئیاں نیں۔ حرم شریف دی

پیمائش جہڑی ماضی وچ ۲۹۱۲۴ مربع میٹر سی، موجودہ توسیع توں بعد اک لکھ نوے ہزار

(۱۹۰۰۰۰) مربع میٹر تک پہنچ گئی اے۔ چارہ نوم دی عمارت دھاکے اہنوں زمین دوز تعمیر کیتا

گیا اے۔ جس نال مطاف دی جگہ ہو رکھل گئی اے۔ بارش تے سیلاب دے پانی لئی اک

ٹرننگ بنائی گئی اے جہدی لمبائی دو کلو میٹر تے اونچائی ۳۴ توں ۶ میٹر تک اے۔ ایہ ٹرننگ

حرم شریف دے ہیٹھدی گوردی اے تے فیرنگ عبدالعزیز دے میدان وچوں شاگھ کے

مسفہ وچ پہنچ جاندی اے۔ وضو لئی ٹوٹیاں تے غسل خانے وی ڈھیر بتائے گئے نیں۔

گھاں پاتاں نال بک دُور نہیں ہندی۔ اللہ تعالیٰ اے دُعا اے کہ اوہ سانوں اپنے گھر

دی زیارت تے اوتھے مقبول عبادت دی توفیق عطا فرمائے۔ آمین!

لے تاریخ حرمین شریفین۔ اعلامہ مباسس کراہہ مصری (اُردو ترجمہ) از انفلاج بی اے

حصہ اول ص ۱۸۵ تا ۱۹۲ (تفصیل)۔

نور محمدی علیہ وآلہ وسلم کے لشکری

علامہ اقبالؒ کہتے ہیں :-

نگاہِ عشق و مستی میں وہی اول وہی آخر

وہی قرآن وہی فرقاں وہی یسیر وہی ظہر

امشداک نے ہر شے توں پہلاں حضور علیہ السلام دا نور اپنے نور توں پیدا فرمایا۔ عبدالرزاق (متوفی ۲۱۱ھ) نے حضرت جابر بن عبد اللہ انصاری توں اپنی سندناں روایت کیتی کہ اہناں حضور توں پچھیا: یا رسول اللہ! میرے ماں پوہا تھوں قربان ایہ فرماؤ کہ سب توں پہلاں امشداک نے کھڑی چیز پیدا فرمائی؟ آپؐ ہوراں فرمایا :-

يَا جَابِرَاتُ اللّٰهَ تَعَالٰى خَلَقَ قَبْلَ
الْاَشْيَاءِ نُوْرًا نَّبِيًّا مِّنْ نُّوْرِ الرَّاحِ
اے جابر! بیشک اللہ تعالیٰ نے ہر شے توں پہلاں
تیرے نبیؐ دے نور توں اپنے نور توں پیدا کیتا۔

(توجہ) فرادہ نور ربی قدرت نال جتھے اوہنے چاہیا سیر کردار مینا، اوس ویلے
نہ لوح سی نہ قلم، نہ بہشت نہ دوزخ، نہ فرشتے نہ جو راں، نہ دھرتی نہ امبر، نہ چند سورج نہ
مادے نہ جین نہ انسان، کجودی نہیں سی۔ فرجدوں رب نے مخلوق توں پیدا کرن دا ارادہ
کیتا تاں نور محمدی دے چارھتے کیتے۔ اک جتھے توں قلم دو جے توں لوح تے تیجے توں عرش
توں پیدا فرمایا۔ تے ایہ بڑی لمی حدیث اے جس توں نور محمدی دا پہلی مخلوق ہونا حقیقی طور
تے ثابت اے تے باقی ہر شے نور محمدی دے فیض نال اوس توں بعد پیدا کیتی گئی۔۔۔۔۔
نشر الطیب از مولانا اشرف علی تھانویؒ۔ مطبوعہ تاج کمپنی، کراچی ص ۱۷

اے ایجھے نور توں مراد اے "اپنے نور دے فیض توں پیدا فرمایا۔ ایہ مطلب نہیں کہ حضور اللہ (جبرائیل
کہ نور اے۔ اللہ نور السموات والارض) دے نور دا کوئی ٹکڑا اس۔ اہی وضاحت
لی "وَلَفَعْتُ فِيْهِ مِنْ رُوْحِيْ" دل گوہ کرو۔ پہلی اللہ نے آدم کو اپنی روح پھوکی
یعنی اپنی صفت راہیں متصف کیتا۔ گویا اپنے ذاتی نور دی صفت راہیں حضور دا نور پیدا فرمایا۔
کیوں جے ہر شے دا بعد لیب دی ذات اے +

حضور دے نور ازل اللہ پاک نے عالم ارواح و روح ای نبوت ربی صفت وان کہتی
ہوئی سی۔ (مولانا اشرف علی تھانوی) (نشر الطیب ص ۷)

مولانا اشرف علی صاحب تھانوی جہڑی حدیث شریف نوں "لمتی" کہہ کے راہ وچ
پھڈ گئے سن اوس دا پورا پنجابی ترجمہ پیش کیتا جا رہیا اے۔

"..... تے فیر جیروں اللہ پاک نے ہر مخلوق نوں پیدا کرن دا ارادہ کیتا
تاں اوس نور (نور محمدی) دے چار حصے کیتے۔ پہلے حصے توں قلم، دوہے توں لوح محفوظ،
تے تیجے توں عرش پیدا کیتا تے چوتھے حصے دے فیر چار حصے کیتے۔ اہن پہلے حصے توں عرش
دے کبار، دوہے توں کرسی تے تیجے توں باقی سب فرشتے پیدا کیتے۔ تے چوتھے حصے
قوں آگوں فیر چار حصے کیتا۔ اہدے پہلے حصے توں (ست) آسمان، دوہے توں زمین
(ارضین) تے تیجے توں جنت تے دوزخ پیدا فرماتے۔ تے چوتھے حصے نوں فیر چوہنہ تھاہیں کیتا۔
اہدے پہلے حصے توں مومنوں دی اکھیاں دا نور، دوہے توں اہنوں دے دل دا نور جس نال
اللہ نوں پھچاندے نیں، تیجے توں اوہناں دے پیار محبت دا نور پیدا کیتا جہڑا کہ توحید اے
یعنی لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ۔ (مواہب لدنیہ ج ۱ ص ۹،
زرقانی ج ۱ ص ۲۶، سیرت حلبیہ - ج ۱ ص ۳۰)

"تے چوتھے نوں فیر چار حصے کیتا۔ جس دے پہلے حصے توں سورج، دوہے توں چند تے تیجے
توں تارے پیدا کیتے اے چوتھے حصے نوں مقام رجا، وچ بارہ ہزار سال تک رکھیا۔ تے فیر
اوہدے چار حصے کیتے۔ پہلے توں عقل، دوہے توں علم تے علم تے تیجے توں عصمت تے
توفیق پیدا فرمائی۔ تے چوتھے حصے نوں مقام "حیا" وچ بارہ ہزار سال تک رکھیا۔ فیر اللہ نے
اوہدے دل بھات پائی جس نال اوس وچوں اک ننگہ چوڑی ہزار قطرے جھڑے۔ تے اللہ
پاک نے اوہناں توں نبی تے رسول پیدا فرمائے۔ فیر انبیاء علیہم السلام دیاں رُوحاں
نے ساہیتا۔ تے اللہ رب العزت نے اوہناں دے ساہ توں قیامت تک جون والے
اویا، سُخدا، شہداء تے تابعداری کرن والے مومنوں دیاں رُوحاں دا نور پیدا فرمایا۔"

لے انسان کتاباں وچ ایہ حدیث مختصر کر کے اپنی اپنی کھلی لے۔ باقی حصہ تھلے پڑھو۔

(حسن اور علیہ السلام نے فرمایا) عرش نے گرسی میرے نورِ نال اے۔ گزرونی، روحانی
تے فرشتے (وی) میرے نورِ نال میں۔ ستاں اسماناں دے فرشتے میرے نور توں نہیں جنت تے
اوتھے دیاں سب نعمتاں میرے نور توں نہیں۔ سورج چند تے تارے میرے نور توں نہیں عقل،
علم تے توفیق میرے نور نال اے۔ بنیاں تے رسولاں دیاں روحاں میرے نور توں نہیں۔ شہداء،
نیک بخت تے صاحبین میرے نور ی بچے نہیں۔

فیر اللہ پاک نے باراں حجاب پیدا فرمائے تے نور دے چوتھے حصے توں ہر حجاب وچ
ہزار ہزار سال تک ٹھہرا رکھیا۔ تے بارہ حجاب بندگی دے ایہ مقامات نہیں :-

(۱) کرامت (۲) سعادت (۳) زینت (۴) رحمت (۵) رافت (۶) علم (۷) حلم
(۸) وقار (۹) سکون (۱۰) صبر (۱۱) صدق (۱۲) یقین۔ فیر اوس نور نے ہر حجاب وچ
اک اک ہزار سال تک عبادت کیتی۔ تے فیر جد اوہ نور حجاباں وچوں نکلیا تاں اللہ نے اہل
زمین اُتے رکھیا۔ تاں اوہ مشرق تے مغرب وچکار انج چمکدا سی۔ جیویں انھیری رات وچ لٹ
لٹ بلدا چراغ۔ فیر اللہ پاک نے حضرت آدمؑ نوں مٹی تھیں پیدا فرمایا۔ تے اوہ نور آپ دے منھے
وچ رکھیا۔ فیر اوہ نور آپ دے پتر حضرت شیث علیہ السلام وچ آیا۔ تے انج اوہ نور طاہر توں
طاہر تے طیب توں طیب ول (مستقل ہو کے) سفر کردا رہیا۔ ایتھوں تک کہ اوہ عبد اللہ
بن عبد المطلب دے سلب وچ آیا۔ فیر اللہ نے مینوں دنیا تے ظاہر کیتا تے مینوں سید المرسلین
حاتم البیتین، رحمۃ للعالمین تے محمدؐ لکھیا۔ داسر وار بنایا۔ اے جاہل، ایہ ہے تیرے
نبی دی نور کہانی۔ (الدرر البصیرہ ص ۴۴)۔

اے جس توں اک لکھ چوی ہزار قطرے جھڑے سُن۔

اے مولانا محمد شفیع اوکاڑوی لکھدے ہیں :- امام قسطلانی تے علامہ زرقانی "ہوراں ایس حدیث نوں
مختصر کر کے ای بیانیا۔ پر امام محمد نووی اشفاق نے اپنی کتاب "الدرا البصیرہ فی خصائص
النسبویہ وچ پوری حدیث بیان کیتی اے (جہد ترجمہ تہاں اُپر پڑھیا)۔ ایس حدیث دے مخرج امام
محمد بن حنبل نے امام بخاری دے استاد امام ابوہل امام عبدالرزاق نہیں۔ جہناں بارے احمد بن صالح مخر
زمانہ دے نہیں پئی تیں احمد بن حنبل توں لکھیا۔ تیں عبدالرزاق توں بہتر حدیث دا صحیح عالم کوئی
لکھیا۔ فرمایا۔ نہیں۔ (تہذیب التہذیب ج ۶ ص ۳۱۱) (باقی دو جے صفحے تے دیکھو)

علامہ فاسی رحمۃ اللہ علیہ فرماتے ہیں ۔

” عقائد دے لحاظ نال اہل سنت امام ابو الحسن اشعری فرماتے ہیں ۔ کہ اللہ پاک
راے ۔ جہرا کے نور دی مثل نہیں ہیگا ۔ تے حضور علیہ السلام دی پاک روح او سے نور دا
نکارا اے تے فرشتے اوس لشکارے اے انوار توں چھڑے ہوئے نور ہی ٹکڑے نہیں ۔ تے
نور علیہ السلام دا ارشاد اے پئی :-

لَمْ يَخْلُقَ اللَّهُ نُورِي وَمِثِّي
رِي خُلِقَ كُلُّ شَيْءٍ
(مطالع المسرات)
سب توں پہلاں اللہ پاک نے میرا نور
پیدا فرمایا (تے میرا ہر شے میرے نورے سبب
پیدا کیتی ۔

حضرت ابو ہریرہؓ موجب اک دن صحابہؓ نے آپ توں کچھیا کہ تیسیں کدوں توں نبیؐ او فرمایا
اوروں دی نبی ساں جدوں آدمؑ اچھے روح تے جسم دے وچکار (بی منزل وچ) سن لے
امام زین العابدینؑ اپنے باپ حسین علیہ السلام راہیں جناب علی المرتضیٰؑ توں روایت کر
ہیں ۔ کہ حضورؐ نے دسیا کہ اللہ نے آدم علیہ السلام دی پیدائش توں چودہ ہزار سال پہلاں مینوں

شہید کچھلا صفحہ) علامہ امام عبدالغنی نابلسیؒ ایس حدیث توں صحیح اکھدے نہیں تے لکھدے ہیں :-

سہر شہ حضور صلی اللہ علیہ وآلہ و آلہ کا یہ حکم دے نور توں پیدا ہوئی جیکن صحیح حدیث وچ وارد اے ۔
یقیناً)۔ (الذکر الحسین فی سیرت النبی الامین حصہ اول ص ۱۸-۲۲)

علامہ محمود آلوسیؒ اپنی تفسیر روح المعانی (پ ۱۷ ص ۹۶) وچ فرماتے ہیں :- (چونکہ حضور
اسلام فیض لئی وسیلہ میں ایس کر کے) حضورؐ دا نور کل مخلوق توں پہلاں پیدا کیتا گیا جویں حدیث
آیا اے ۔ کہ اے جابرؓ سب توں پہلاں اللہ نے جہڑی شے پیدا فرمائی اوہ تیرے نبیؐ دا نور سی ۔
حضرت عرابیؒ بن ساریہؓ توں روایت اے کہ حضورؐ نے فرمایا :- بیشک میں رب دی بارگاہ
بودوں ای خاتم النبیین ہو گیا ہو یا ساں جد آدمؑ اچھے پانی تے مٹی دی منزل وچ سن ۔ (نشر الطیب
بحوالہ احمد بیہقی تے مشکوٰۃ وغیرہ)

سیرت رسولؐ عربیؑ از نور بخش توکلی ص ۱۳ تے نشر الطیب ص ۸ بحوالہ ترمذی ۔ تاریخ بخاری
زا ابو نعیم وغیرہ تے حاکم نے ایس حدیث توں صحیح آکھیا ۔ جد کہ ترمذی نے حسن آکھیا ۔

نوردی شکل وچ پیدا کر کے اپنے حضور وچ رکھیا ہو یا سی بلہ (نشر الطیب ص ۹)

ابی سہل قطان دی "امالی" دے اک حصے وچ سہل بن صالح ہمدانی توں روایت
اے۔ اوہ کہندے نیں کہ میں ابا جعفر محمد بن علی (یعنی امام باقرؑ) توں پچھیا کہ رسول اللہ
نوں سب نبیاں توں "اول" ہون دا شرف کیوں حاصل ہو یا حالانکہ آپ سب نبیاں توں
پچھوں مبعوث ہو کے آئے؟ اوہناں فرمایا۔ جد اللہ پاک نے سب رُوحاں نوں عالم
میشاق وچ پھپھیا "اَلْسُّنْتُ بِرَبِّكُمْ" تے سب توں پہلاں حضور دی رُوح مبارک نے
آکھیا: "بلی" جس پاروں حضور نوں اولیت دا درجہ ملیا۔ (نشر الطیب ص ۹)

حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم دی روح پاک نوں اولیت دا درجہ ملن
پچھوں سارے نبیاں دیاں رُوحاں نوں اللہ تعالیٰ نے اک تھاں جمع کیتا تے اوہناں کوں
اک وعدہ لیتا۔ جنہوں میشاق التبتین کہندے نیں۔ سورہ آل عمران وچ اوسدا ذکر کج آوندا ہے۔
"تے جدوں اللہ تعالیٰ نے نبیاں توں اقرار کروایا۔ پئی جو کچھ میں تہاںوں کتاب یا حکمت
(دانائی) وچوں دان کیتا۔ تے زیر تہاڈے کول آوے اوہ رسول جہرا پچھیا وے تہاڈے
کول والی (سنتے یعنی کتاب تے حکمت دا علم) نوں۔ تاں تئیں اوس اُتے ایمان
ضرورے آوگے تے نالے اوہدی ضرور مدد کروگے۔ کیہ بھلا تئیں (ایس دا) اقرار
کر دے او؟ تے ایس شرط اُتے میرا ذمہ لیندے او؟۔ آکھن لگے اساں آورا
کیتا۔ (رب نعام) آکھیا۔ ہلا فیروز تئیں گواہ رہنا۔ تے میں وی تہاڈے نال
گواہاں وچوں آں" (آل عمران آیت ۸۱)

غزوة تبوک توں جدوں حضور علیہ السلام مدینے اپڑے تاں آپ نے چاچا حضرت عباسؓ
نے عرض کیتی۔ یا رسول اللہ! اجازت چوتی تہاں پھیری شان وچ کچھ شعر پیش کراں۔ چونکہ
حضور دی شان بیان کرنا ثواب تے نیکی دا کم لگے۔ ایس کر کے آپ ہوراں فرمایا۔ اللہ
تعالیٰ تیرا مونہہ سلامت رکھے۔ بیان کر۔ تاں حضرت عباسؓ نے کچھ شعر آپ دی مدح
وچ پڑھے۔ جنہاں دا ترجمہ ایہ لے :-

اے مولانا تھانوی! یہ حدیث لکھن توں بعد وضاحت کرنے میں کہ "اس حد میں کم کی نفی ہے زیادتی کی نہیں ہے
اگر زیادتی کی روایت نظر پڑے" مشہور کیا جاوے۔ (نشر الطیب ص ۹)

”یا رسول اللہ! زمین اُپر آون توں پہلاں اتئیں جنت دے سائے ہیٹھ خوشحالی وچ سو۔
جتنے پتے جوڑے ماندے سن (آدم دی صلب وچ ایہناں دے نال) فیرتئیں۔ دھرتی ول اترے
راڈم دے نال) او دوں تئیں نہ بکتر سوار نہ علق نہ مضغہ

بلکہ اپنے آباء دی صاب وچ ہون کر کے اک سے نوح علیہ السلام دی کشتی وچ سوار سو۔
تے اوس ویلے ”نسر“ بت تے اوہدے پجاری غرق ہو رہے سن۔ (تہاڈی وجہ توں کشتی تے
اوہدے سوار بچ گئے سن) فیرتئیں ہندے ہندے ابراہیم دی پشت وچ آگے، جدا وہ آگ وچ
سٹے گئے۔ تاں تہاڈی برکت وجہوں آگ گلزار بن گئی۔

تے فیر تہاڈی برکت تے شرف پاروں تہاڈا خاندان خلت دوہے خچا دیان آتے ایڈا
شرف رکھدا اے جوئی پہاڑی چوٹی اوہدے پھیلے تے درمیانے درجیاں (گھاٹاں تے پھراں) آتے۔
تے تئیں جدوں پیدا ہوئے تہاڈے نور نال آفاق روشن ہو گئے۔ تے ایس تہاڈے نور دی روشنی
وچ ہدایت دیاں منزلاں مار رہے آں ایہ

امام بوصیری اپنے قصیدے (قصیدہ بُردہ) وچ فرمادے نیں :-

(۱) وَحُلُّ اِیِّ اَتَى الْمُرْسَلِ الْبِكْرُمِ بِحَا
فَاِنَّمَا اَتَعَلَّتْ مِنْ نُورِهِ بِهَمْدِ
(۱) تے ہر معجزہ بہنوں عزت آور والے رسول
لیاے ۱۱۰۰ھ ایہناں نوں صرف تہاڈے نور دے
وسیلے نال ای ملیا سی۔

(۲) فَاِنَّهُ شَمْسُ فَضْلِ هُمْ كَوَا كَيْفَا
يُظَهِّرْنَ الْوَارِهَا لِلنَّاسِ فِي ظُلْمِ
(۲) وجہ اہدی ایہ ہے کہ تئیں فضیلت تے کمال
دا سورج او۔ تے دوہے نبی ایس سورج
دے چند تے تارے نیں۔

(۳) يَا رَبِّ صَلِّ وَسَلِّمْ دَائِمًا اَبَدًا
عَلَىٰ حَبِيبِكَ خَيْرَ الْخَلْقِ كَمَّ صِدْرِ
(۳) الہی تیرے محبوب، جہرا کل مخلوق توں افضل
اے، آتے ہمیشہ ہمیشہ ہی درود
تے سلام ہر دے۔

جیویں حضور علیہ السلام دا نور انبیاء دے انوار دا سوتا سی۔ اُنج ای آپ دے بدن مبارک دا

لے نشر الطیب ص ۱۲ تا ۱۳ بحوالہ القاموس۔ تے سیرت رسول عربی از نوربخش توکلی ص ۱۶۔
بحوالہ خصائص کبریٰ للسیوطی و حاکم و طبرانی۔

مادہ وی بڑا لطیف سی۔ حضرت کعب احبارؓ توں روایت اے کہ نبی حکم موجب جبریلؑ بہشت
کچھ فرشتیاں نال اترے تے مدینے وچوں آپؐ دی قبر شریف والی تھاں توں سفید مٹی دی اک
ٹے گئے۔ اوہ مٹی بہشت وے تسنیم چشے وے پانی نال نکھی۔ تے اوہ سفید موتی وانگوں جگمگ
تے چمکن لگ پئی۔ وت فرشتے اوس نوں لے کے عرش تے کرسی وے دوائے، اسماناں تے زمین
تھاں تھاں پھروے رہے۔ ایٹھوں تیک کہ سارے فرشتیاں نے آپؐ نوں آدم علیہ السلام
پیدائش توں پہلاں چنگی طرح پچھان تے سنبھان لیا لے

جناب آدم علیہ السلام توں پیدائش تاں آپؐ دی پشت وچ حضورؐ دا نور رکھدا گیا۔ تے
آپؐ دا نور پاک پُشتاں توں پاک نمانؓ اول سفر کردار سبیا جس شخصیت (مرد یا زنانی) کوں
وے نور دی امانت ہندی۔ اوہ ہور وی ہور تے اچھی جا پن لگ پیندی۔ حضرت آدمؑ تو
لے کے حضرت عبداللہؑ تک تے مانی سوا علیہا السلام توں لے کے حضرت بی بی آمنہؑ تک
حضورؐ وے سارے پورا دے تے مائیاں ادا دیاں حضورؐ دے نور دی برکت نال، کفر شرک
تے زنا توں پاک سن۔ آپؐ وے ایہہ سارے بزرگ عدوں و دھ سوئے نگھے سبھا والے تے
پاک تے ہرمن پیارے سن۔

حاکم نے روایت کیتی اے کہ پیدائش توں بعد آدم علیہ السلام نے آپؐ داناں مبارک
عرش اُتے لکھیا دیکھیا، تے اللہ پاک نے فرمایا۔ اے آدمؑ! جے میں محمدؐ نوں پیدائش
توں تینوں وی پیدائش کر دا۔ (نشر الطیب ص ۱۳ بحوالہ مواہب از مولانا اشرف علی تھانوی)
ابن جنہی اپنی کتاب سلوة الاحزان وچ لکھدے نیں :

”عدوں آدم علیہ السلام نے حضرت حوا نال قربت کرنی چاہی تاں اوہناں انگوں حق
منگیا۔ آدم علیہ السلام نے اللہ اچھے عرض کیتی اپنی امیں حق مہر کیمہ دیواں ہ حکم ملیا۔ تیسرے
میرے محبوب محمدؐ اُتے ذیہ وار (بار) درود شریف بھیجو۔ سوا آپؐ نے انج ای کیتا۔
(نشر الطیب ص ۱۴)

معتبر روایتاں موجب جدوں حضورؐ علیہ السلام پیدائش ہوئے تاں آپؐ دی والدہ نوں
جاپیا جویں آپؐ وچوں اک ٹور نکلیا اے جس نال لہندا چڑھدا روشن ہو گیا۔ عثمان بن ابی العاص

لے سیرت رسولؐ عربی ص ۱۴-۱۵۔ بحوالہ وفات النبیؐ فی فضائل مصطفیٰ لابن الجوزی۔

دی والدہ کہندی ہے کہ حضور دی پیدائش ویلے جدھر نظر باندی سی ۔ نور ہی نور شکارے پیامار
داسی ہے۔

معتبر روایات موجب اک رات بی بی آمنہؓ ہوراں اپنے حمل سمے نکلیا کہ آپ دے جیسے وچوں
اک نور مبارک نکلیا جس نال ملک شام دے میحلاں تک چائن ہو گیا۔
ابن ہشام موجب اک رات مائی آمنہؓ ہوراں اپنے حمل سمے بیداری دی حالت وچ نکلیا کہ
اوہناں وچوں اک نور مبارک نکلیا جس نال ملک شام دے شہر بصری (BOSTRA) دے
محل آپ نوں نظر آ گئے۔

نور محمدی و ذکر قرآن مجید و توح

قرآن مجید و توح اؤندا ہے :-

قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ۝ (پ ۶ رکوع ۷۷)

بیشک تہاڑے کول اللہ دی طرفوں اک نور
تے روشن کتاب آئی ہے۔

ایس آیت دی تفسیر و توح مفسر قرآن حضرت عبداللہ بن عباسؓ فرمادے نیں :-

قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ یعنی محمدؐ صلی اللہ علیہ وسلم (تفسیر ابن عباسؓ ص ۷۲)

(ترجمہ) بیشک آیات تہاڑے کول اللہ دی طرفوں نور یعنی محمد صلی اللہ علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم

تفسیر ابن جریر و توح ایس آیت : بارے امام ابو جعفر محمد بن جریر الطبریؒ لکھدے نیں

قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ یعنی یا
النُّورُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
الَّذِي أَنَارَ اللَّهُ بِهِ الْحَقَّ وَ أَظْهَرَ
بِهِ الْإِسْلَامَ وَ مَحَنَ بِهِ الشِّرْكَ

بیشک اللہ دی طرفوں تہاڑے کول اک نور
آیا یعنی محمدؐ جس دے نور نال اللہ نے حق نوں
روشن تے اسلام نوں ظاہر کیتا تے بشرک
نوں مٹایا۔

تفسیر خازن (ج ۱ ص ۱۴۷) و توح محی السنۃ علامہ علاء الدین علی بن محمد المعروف بہ
الخازن فرمادے نیں :-

لہ سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۹۵ مولف سید ابوالاعلیٰ مودودیؒ نے ایضاً ص ۹۳، ۹۴ اردو طرزہ معارف اسلامیہ ج ۱ ص ۲۳۶

(ترجمہ) بیشک آیاتہاڈے کول اللہ دی طرفوں اک نور یعنی محمد۔ رب نے آپ داناں نور میں کر کے رکھیا پئی آپ دی نورانیت توں ہدایت حاصل کیتی جاندی اے جیویں کہ نصیرے وچ روشنی نال رستہ بھدا اے۔

امام عبداللہ بن احمد انفسیؒ ایس آیت دی تفسیر وچ لکھدے نیں :-
 وَالنُّورِ مُحَمَّدًا عَلَيْهِ السَّلَامُ لِأَنَّهُ
 يُفْتَدِي بِهِ كَمَا سُورِي بِمِرَاجٍ
 (تفسیر مدارک ۱۷ ص ۲۱۷)
 تے نور محمد صلی اللہ علیہ وسلم نہیں کیوں ہے
 آپ دی نورانیت توں ہدایت حاصل کیتی
 جاندی اے جس طرح آپ نوں سراج منیر
 فرمایا گیا اے۔

امام فخرالدین رازیؒ تفسیر کبیر (ج ۳ ص ۳۹۵) وچ ایس آیت بارے لکھدے نیں
 اِنَّ الْمُرَادَ بِالنُّورِ مُحَمَّدًا وَبِ
 الْكِتَابِ الْقُرْآنُ -
 بیشک (ایتھے) نور توں مراد حضرت محمد
 صلی اللہ علیہ وسلم تے کتاب توں قرآن مجید
 مراد اے۔

کچھ لوک نور تے کتاب توں اکو مطلب مراد لیندے نیں یعنی قرآن اوہناں بارے
 امام رازیؒ فرماندے نیں :-

”ایہ قول ضعیف اے کیوں جے کتاب میں بطور عطف بیاندا گیا اے تے عطف،
 معطوف تے معطوف علیہ دے وچکارہ دجائیگی (مغاشرت) ثابت کروا اے۔“
 تفسیر جلالین وچ لکھیا اے :-

”بیشک آیاتہاڈے کول اللہ دی طرفوں نور تے اوہ نور نبی صلی اللہ علیہ وسلم نیں“
 تفسیر روح المعانی (ج ۶ ص ۸۷) وچ علامہ محمود آلوسیؒ بغدادی فرماندے نیں :-
 ”بیشک آیا اللہ دی طرفوں تہاڈے فل اک ”نور عظیم“ تے اوہ سب نور اں دا
 نور نبی المختار صلی اللہ علیہ وسلم اے تے ایہو مسک حضرت تباوہؓ تے اجاڑ دا اے۔
 تفسیر روح البیان (ج ۱ ص ۵۲۸) وچ علامہ اسماعیل حقیؒ فرماندے نیں :-

”کہندے نیں کہ پہلے لفظ (نور) توں مراد رسول اکرمؐ نیں تے دوجے لفظ (کتاب) توں
 قرآن حکیم..... اللہ پاک نے حضور علیہ السلام دا نام نور ایس لئی رکھیا کہ
 جہڑی شے نوں اللہ تعالیٰ نے اپنی قدرت دے نور نال سب توں پہلاں ظاہر فرمایا۔ اوہ

حضورِ دانور ای سی جس طرح آپ ہوراں فرمایا کہ سب توں پہلاں انڈیاک نے میرا نور پیدا فرمایا۔
مولانا رشید احمد گنگوہی فرماندے نیں :-

اللہ تعالیٰ نے اپنے محبوب دی شان و جی فرمایا، کہ تہاڑے کول اللہ وی طوقوں اک نور
تے روشن کتاب آئی۔ نور توں جیبِ خدا حضرت محمدؐ مراد نیں۔ نالے اللہ فرماتا اے، اے
نبی! اساں تینوں شاہد، بشارتے نذیرتے داعیاً الی اللہ تے سراج منیر بنا کے گھلایا تے منیر
روشن کرن والے تے نور دیون والے نوں کہندے نیں پس انساناں وچوں جسے نوں روشن
کرنا محال ہندا تاں حضورِ وی ذات اقدس لئی ایہ امر میسر نہیں سی ہونا۔ کیوں جے آپ دی ذات
اقدس بھانویں آدم دی اولاد وچوں اے۔ پر آپ ہوراں اپنی ذات نوں اجیبا کیزہ فرمایا کہ
آپ خالص نور بن گئے۔ تے تواتر (صحیح روایات) توں ثابت اے کہ حضور علیہ السلام داسا یہ
نہیں سی۔ تے ظاہر اے کہ نور توں بناں ہر شے داسا یہ ہندا اے۔

(امداد السلوک ص ۵۵ توں پنجابی و ج ترجمایا)

قرآن پاک و ج آوندا اے :-

ترجمہ :- اللہ آسماناں تے زمین دانور اے۔ اوہرے نور دی مثال انج اے۔ جسے کن اک
طاق، اوہرے و ج اک چراغ، اوہ چراغ اک فانوس و ج اے۔ تے اوہ فانوس چمکدے
سارے وانگ جگمگاندا پیا اے، زیتون دے رکھ دی برکت نال۔ جہڑاں شرقی اے نہ
غربی، گھما اے کہ بنے اوہ اتیل جگمگان لگ پوے۔ بھانویں اوہنوں اک نہ وی لایے۔
نور آپ نور اے۔ انڈیاک، جینوں چاہندا اے، اپنے نور و ل ساہ سمجھندا اے۔
تے انڈیاکوں (وی ہدایت) واسطے مثالان بیان کردا اے۔ تے انڈیاک ہر طرح دا
علم رکھدا اے۔ (پ ۱۸ ر کوع ۱۰)۔

قرآن حکیم دے اُچے پتے مفسران نے ایس آیت دی تفسیر و ج وی نور توں مراد نور
محمدؐ لیا اے۔ حضرت کعب احبارؓ تے ابن جبیرؓ فرماندے نیں کہ شُ نورہ و ج دو جے نور توں
مراد حضرت محمدؐ صلی اللہ علیہ وسلم نیں (شفا شریف از قاضی عیاضؒ - ج ۱ ص ۱۰)۔
تے تفسیر خازن دے مؤلف (ج ۱ ص ۳۳۲) فرماندے نیں :-
”کہندے نیں کہ ایہ تمثیل نور محمدؐ بارے ہے حضرت ابن عباسؓ نے کعب احبارؓ نوں

آکھیا کہ اللہ تعالیٰ وی ایس مثال "مَثَلُ نُورٍ كَمِثْلِكَ" دے معنی میںوں سمجھا
 اوہناں آکھیا۔ ایس مثال وچ اللہ پاک نے اپنے نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی مثال بیا
 فرمائی اے تے مشکوٰۃ (طاق) توں مراد آپ داسینہ اے تے زجاجہ (فانوس) توں مراد آپ
 قلب (دل) مبارک اے تے مصباح (چراغ) توں مراد نبوت اے تے "چراغ" نبوت
 مبارک درخت نال روشن اے تے نور محمدی دمی روشنی تے چمک ایسی اے کہ جے آپ
 نبی ہونانہ وی بیان کرن تاں وی لوکاں اُتے سچائی ظاہر ہو جائے جیویں فرمایا کہ تیل
 دکھائیاں بغیر ای چمک پوے۔

حضرت عبداللہ بن عمرؓ وی ایس آیت دی تفسیر وچ فرماندے نیں کہ "طاق"
 حضور داسینہ مبارک، "فانوس"۔ قلب مبارک، تے "مصباح" یعنی چراغ"۔ اودہ
 اے جہڑاں شرقی اے د مغربی یعنی نہ یہودی نہ نصرانی۔ وغیرہ۔

مولانا احمد رضا خاں بریلویؒ فرماندے نیں کہ
 شمع دل، مشکوٰۃ تن، سینہ زجاجہ نور کا تیری صورت کے لئے ایسے سورہ نور کا
 قرآن وچ آپ نوں رحمت للعالمین وی فرمایا گیا اے یعنی حضور علیہ السلام ساں
 جہاناں واسطے رحمت نیں۔ یعنی حضور ہر مخلوق لئی رحمت دا وسیلہ نیں۔ ایس کر کے
 علیہ السلام دا ہر شے توں پہلاں پیدا کیتا جانا تے پیر ہر شے نوں آپ دی رحمت توں
 پان دا موقع ویا جانا ایہ ثابت کردا اے کہ حضور پُر نور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی پیدا
 ہر شے توں پہلاں ہوئی سی۔ جس دا ویر وقرآن توں بعد احادیث مبارکہ توں وی ہن
 اے۔ (الذکر الحسین فی سیرۃ النبی الامین مولانا محمد شفیع اوکاڑوی حصہ اول ص ۱۱ تا ۸
 توں وی استفادہ کیتا)۔

شریعت تے طریقت امام حضرت مجدد الف ثانی شیخ احمد سرسندی فاروقی رحمۃ اللہ
 تعالیٰ علیہ جہڑے تصوف تے علم کلام وے وی شہنشاہ نیں فرماندے نیں :-

(۱) باید دانست کہ خلق محمدی صلی اللہ علیہ
 وسلم، در رنگِ خلقِ سائر افراد انسانی نیست
 بلکه بخلقِ بیخِ فردے از افرادِ عالمِ مناسبت
 باوندند کہ او صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باوجود
 جاننا چاہید اے کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم دی پیدا ئس دوجے لوکاں دا ناگ
 نہیں سگون دنیا دا کوئی انسان پیدا ئس
 اعتبار نال حضور علیہ السلام نال کول

مناسبت نہیں رکھدا کیوں ہے حضور
علیہ السلام عنصری پیدا اُش دے باوجود
حق تعالیٰ دے نُور توں پیدا ہوئے نیں
جیکن آپؐ ہوراں فرمایا: "یہ اللہ دے
نُور توں پیدا ہو یا داں" تے ہور لوکاں نُور
ایہہ دولت نصیب نہیں ہوئی۔

لشاً عنصری از نور حق بخل و علا مخلوق
گشتہ است کہ قال علیہ وآلہ الصلوٰۃ
والسلام خُلِقْتُ مِنْ نُورِ اَشَدِّ دِیْکَرِیَا
را این دولت میسر نشده است۔
مکتوب نیز: ۱۰ (بنام شیخ نور الحق) از مکتوبات
شریف رقت (جلد سوم حصہ نہم)۔

(۲) ایسے مکتوب وچ آگے چل کے فرمادے نیں :-

"اُدّاک اِجہیا نُور اے جہرا عنصری پیدا اُش وچ (پوواں دے) صُلیاں توں
(راتواں دے) رحماں وچ دُگن توں بعد اللہ پاک دیاں حکمتاں تے مصلحتاں دے مطابق
انسانی صورت وچ، جہڑی کہ (مخلوق وچ) بہترین شکل تے صورت اے، ظاہر ہو یا ایہ
تے اوس دا نام محمد تے احمد ہو یا"

محبوب صاحب رحمۃ اللہ علیہ حقیقتِ محمدی بارے فرمادے نیں :-

حقیقتِ محمدی جہڑی پہلے ظہور وچ سب
توں وڈی حقیقت اے۔ اپہا مطلب ایہ ہے
کہ دوجے سارے حقائق جہاں توں اوہ نبیاں
دے حقائق نیں یا فرشتیاں دے، اوس دے
اظلال و انگوں نیں۔ تے آپ سارے حقائق
دی اصل نیں۔ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
نے فرمایا: "سب توں پہلاں اللہ پاک نے
میرا نور پیدا کیتا" تے فرمایا: "یہ اللہ پاک
دے نُور توں پیدا ہو یا واں تے سب مومن
میرے نُور توں" سو ایہی حقیقت باقی سارے
حقائق تے رب پاک دے وچکار واسطہ
اے تے حضور علیہ السلام دے واسطے توں
بغیر کوئی وی مطلوب تک نہیں پہنچ سکدا۔

"حقیقتِ محمدی علیہ من الصلوٰۃ افضلیا
ومن التسلیمات اکلہا کہ ظہور اول است و
حقیقت الحقائق است ہاں معنی کہ حقائقِ دیگر
چہ حقائقِ انبیا کرام و چہ حقائقِ ملائکہ عظام
علیہ و علیہم الصلوٰۃ والسلام کا اظلال
اند۔ مرا اور او اصل حقائق قال علیہ و
علی آلہ الصلوٰۃ والسلام اول ما
خلق اللہ نورہ و قال علیہ و علی
آلہ الصلوٰۃ والسلام خُلِقْتُ مِنْ
نُورِ اللہِ وَالْمُؤْمِنُونَ مِنْ نُورِی
پس ناچار ایں حقیقت بواسطہ بود در میان سائر
حقائق و در میان حق بخل و علا و وصول
بمطلوب احدے را بے توسط او۔ علیہ و

علیٰ آہ الصلوٰۃ والسلام محال باشد فہو
 نبی الانبیاء والمرسلین وارسالہ
 رحمۃ للعالمین علیہ وعلیہم
 الصلوٰۃ والتسلیمات۔ ازیں جااست
 کہ انبیاء اولوالعزم باوجود اصالت، تبعیت
 اومی خواہند باآرزو داخل امتاں او میگردد
 کما ورد علیہ وعلیہم الصلوٰۃ
 والتسلیمات والتحیات (مکتوب ۱۲۲ آیت ۱۰)

از مکتوبات شریف جلد ۳ حصہ نہم) - (مسکب مہد مولفہ صاحبزادہ میاں بی احمد شہر پوری
 تے اردو ترجمہ مکتوبات مجدد از محمد سعید احمد نقشبندی توں استفادہ کیا گیا ہا۔

انجیل برنا یاس وچ حضور پرنور دا ذکر مبارک رنج ملدا اے :-

(۱) "مبارک ہووے رب داپاک ناں جہنے سارے قدوسیایں تے نبیاں دے ستراج نوں
 کل مخلوق توں پہلاں پیدا فرمایا تاں جے اوہنوں دنیاوی نجات کارن عیسے جکین
 اوہنے اپنے بندے داؤڈی زبانی اکھیا، سگھی دے تارے توں پہلاں قدوساں
 دی تابانی وچ میں تینوں پیدا کیتا" (باب ۱۲)

(۲) "... ابلیس ... نوں ایہ گل کھڑک گئی پئی رب امی دے ایس دھوڑے
 جہنے توں اک لکھ چٹالی ہزار نبوت دے نشان والے (بندے) پیدا کرے گاتے
 خدا دارسول وی، جہدی روح زور، اوہنے ہر شے توں سٹھ ہزار سال پہلاں پیدا کیتی
 سی" (باب ۳۵)

(۳) "تمام انبیاء جن کو خدا نے دنیا میں بھیجا جن کی تعداد ایک لاکھ چوالیس ہزار تھی، انہوں
 نے ابہام کے ساتھ بات کی۔ مگر میرے بعد تمام انبیاء اور مقدس ہستیوں کا نور آئے گا
 جو انبیاء کی کہی ہوئی باتوں کے اندھیرے پر روشنی ڈال دے گا۔ کیونکہ وہ خدا کا رسول
 ہے" (باب ۱۷) - (اردو ترجمہ من و عن منقول از سیرت سرور عالم ج ۱ ص ۱۳۸
 از مولانا مودودی مطبوعہ ادارہ ترجمان القرآن لاہور)

(۳) "جہروں آدم (اپنی پیدائش توں بعد) اٹھ کھلوتا۔ تاں اوہنے ہوا وچ اک بکھت و جی کھنہ جہڑی سورج وانگوں چمکدی سی پئی اٹھا بس اک اے تے محمد خدا دار رسول اے، — ایٹک کے آدم نے اپنا مونہہ کھویا تے کہیا: "اے میرے رب! میں تیرا شکر کرنا داں کہ توں مینوں پیدا فرمایا، پر میری منت اے۔ توں مینوں دس ایساں اکھراں دا کیہ مطلب اے؟" — "محمد خدا دار رسول اے" — کیہ بھلا مینھوں پہلاں وی کوئی انسان ہوئے نیں؟ —

"تاں رب نے اکھیا — مر جا میرے بندے آدم! ایس تینوں دسناں کہ توں پہلا انسان ایں جنہوں میں پیدا کیتا تے اوہ، جنہوں توں (بکھت وچ) دیکھیا اے، تیرا پتر اے جہڑا دنیا وچ بہت سالوں بعد آوے گا تے دنیا توں نور بخشے گا۔ جہڑی روح میں ہر شے پیدا کرن توں سٹھ ہزار سال پہلاں (پیدا کر کے) ملکوئی شان وچ رکھی ہوئی سی" (باب ۳۹)

(۵) یسوع نے اکھیا (میں اوس سبج، جہڑا تئیں ذکر کر دے او، دی جتیاں دے تے کھولن دے لائق وی نہیں ہینگا) — جہڑا مینھوں پہلاں بنا گیا تے مینھوں بعد آوے گا۔ (باب ۴۲)

(۶) اندریاس توں یسوع نے دسیا — " خدا نے ہر شے توں پہلاں اپنے رسول دی روح پیدا کیتی جس دی خاطر اوہنے ہر شے توں پیدا کرنا طے فرمایا۔ تاں جے مخلوق توں رب وچ خوشی تے برکت کیتے۔ تے جس نال اوہدے رسول توں، اوہی ساری مخلوقاں وچ جنہاں توں رب نے اپنے رسول دا غلام بتایا اے، خوشی حاصل ہووے۔ (باب ۴۳)۔

(۷) قیامت برپا ہو چکن کچھوں دنیا چالی ورھے نھیرے وچ فرق رہے گی۔ فیر رب اپنے رسول توں زندہ کرے گا اوہ سورج وانگوں، پر ہزار سورجاں درگا، نور و نور اٹھے گا۔ (باب ۵۴)۔

(۸) " خدا نے سب چیزاں توں پہلاں اپنا رسول پیدا کر کے اوس توں ہر شے توں پہلاں ایمان عطا کیتا (باب ۶۰)۔

(۹) یسوع نے اکھیا: " میں یقیناً اوہ نہیں ہینگا کیوں جے اوہ مینھوں پہلاں

بنیاتے میتھوں بعد آوے گا۔ (باب ۹۶)۔
(انجیل برناباس۔ اردو ترجمہ از آسی ضیائی توں استنوارہ کیتا)۔

ہر ہر شے وین نور محمد
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم

پہلاں ایہہ رباعیاں یا شعر پڑھو فیراہناں دا ویروا کراں گا بہ

(۱) نام لیو جس چتر کا کرو چوگتا تا
دو ملا نیچ پنچ گنا کر یو بیسوں رپو اڑا
جو پکے سو نو گن کر یو دو تیس میں اور بڑھا
تا معنی لولاک ہلا دا تیری سمجھ وچ آ
ایں بدر تھیں نانگا نام محمد بنا لے

(۲) نام لیو جس انچھر کو تو کرو چوگتا تا
دو ملاؤ پچگن کرو کالو بیس بنا
نانگ پکے تو نو گئے دو اس میں اور ملا
اس بدہر کے نام سے نام محمد بنا لے

۱۔ ایہ شعر مینوں میرے مہربان حاجی عبدالرحیم صاحب سابقہ سکندر ٹور پور تحصیل و ضلع جاندھر
حال نواں کوٹ لاہور نے اپنی کسے بیامن و غیرہ وچوں نقل کر کے عنایت کیتے سن۔
۲۔ شان حبیب الرحمن من آیات القرآن مرتبہ مفتی احمد یار خاں نعیمی ص ۱۷۷۔

(۳) نام لو ہر دست کا چوگن کر لو وائے
 دو ملاؤ بیچ گن کر لو بیس سے بھاگ لگاؤ
 بچے کو اب تم نوگن کر لو اور دوئے ملاؤ
 کہت کبیر ہر دست میں تم نام محمدؐ پاؤ لے

(۴) ہر عدد کو چوگن کر لو دو کو اس میں دو بڑھائے
 پورے جوڑ کو بیچ گن کر لو بیس سے اس میں بھاگ لگائے
 باقی بچے کو نوگن کر لو دو کو اس میں دو بڑھائے
 گرو نانک یوں کہے ہر شے میں محمدؐ کو پائے لے

عبدلکھپ شعراں یا رباعیاں توں اکھیاں گزن دا ذکر وی بڑا مزیدار اے پہلاں حاجی
 نیم پوراں کرم کیتا۔ نیریں اہدا ذکر اپنے پیارے دوست محمد عالم کپور تھلوی مرحوم
 ہوئے بھراتے اپنے بچھے تے مٹھے سجن عابد کپور تھلوی سکند شاہ کوٹ ضلع شیخوپورہ
 نا۔ اوہناں نمبر ۲۔ ۳ وایاں رباعیاں کھوج کڈھ کے بعد حوالہ جات بھیجوا یاں
 ن ای لکھیا کہ پنجابی روایاں شان صیب الرحمن "وچ نانک وُل منسوب اے۔
 نمبر ۳ والا) دو جا دو ہا ماہنامہ فیض الاسلام وچ کبیر بگت کے نام تے چھپیا اے
 لغت مؤلفہ فیض بریلوی (مطبوعہ مرکز علوم اسلامیہ ۵۔ گارڈن کراچی صفحہ ۱۵۱) موجب
 کبیر داس بناری متوفی ۱۹۲۲ء وُل منسوب اے تے لفظ انج نہیں :-

عدد نکالو ہر چیز سے چوگن کر لو وائے
 دو ملا کے بچگن کر لو بیس کا بھاگ لگائے

نامہ فیض الاسلام راولپنڈی بابت ماہ مئی ۱۹۷۱ء ص ۳۲۔ بعنوان ہر گل میں ہر شجر میں
 ہر کانور ہے " :-

مفقوش رسول تبریلید ص ۴۹۹ زیر عنوان سرور کائنات (غیر مسلم مفکرین کی نظریں)
 اچھ نظر نظامی نوشہروی :-

باقی بچے کو نوگن کر لو دو اس میں دو اور ملائے

کہتے ہیں کہ سادھو نام محمد آئے

یہ سب دوسرے شعریار باعیاں، اگر مطلب دیندے ہیں یعنی کسے وی شے دانام

لکھ کے اوپرے ابجدی حساب نال عدد کڈھو۔ اوہنوں چار تال ضرب دے کے وچ

دو جمع کرو۔ تے حاصل جمع نوں پنج تال ضرب دے کے ویزہ اتے تقسیم کرو۔ جو باقی بچے

اوہنوں نو تال ضرب دے کے حاصل ضرب وچ دو جمع کرو۔ حاصل جمع = ۹۲ آوے گا۔

تے ایہو محمد دا ابجدی عدد اے۔

م	ح	م	د	=	محمد
۴۰	۸	۴۰۰	۲	=	۹۲

ابجدی اعداد دی تفصیل اردو تے پنجابی حرفاں دے لحاظ تال :-

ا	ب	پ	ت	ٹ	ث	ج	چ	ح	خ	د	ڈ	ذ	ر	ڑ	ز	ژ	س	ش
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹
ص	ض	ط	ظ	ع	غ	ف	ق	ک	گ	ل	م	ن	و	ہ	ی	ے		
۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸

عربی وچ ابجدی حرفاں دی ترتیب ایچ اے :-

ا	ب	ج	د	ه	و	ز	ح	ط	ی	ک	ل	م	ن	س
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۲۰	۳۰	۴۰	۵۰	۶۰
ف	ص	ق	ر	ش	ت	ث	خ	ذ	ص	ظ	غ			
۸۰	۹۰	۱۰۰	۲۰۰	۳۰۰	۴۰۰	۵۰۰	۶۰۰	۷۰۰	۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰			

(ابجد ہوز۔ حطی یکمن۔ بعض۔ قرشت۔ شخز۔ ضنطخ)

مثالاں: ابو بکرؓ = ۱ + ۲ + ۶ + ۲ + ۲۰۰ + ۲۰۰ = ۴۲۳ = ۲۳۱ × ۲ = ۴۶۲ = ۹۲ × ۵

= ۲۳۱ ÷ ۲۰ = ۱۱.۵۵ = ۱۰ × ۴ = ۴۰

۹۲ = ۲ +

$$۳۱۰ = ۲۰ \div ۹۲۱۰ = ۵ \times ۱۲۲۲ = ۲ + ۱۲۲۰ = ۴ \times ۳۱۰ = ۲۰ + ۲۰ + ۶۰ = \text{عمر}$$

$$۹۲ = ۲ + ۹۰ = ۹ \times ۱۰ \text{ باقی}$$

$$۵ \times ۲۴۲۴ = ۲ + ۲۴۲۲ = ۴ \times ۶۰۶ = ۵۰ + ۱ + ۴۰ + ۵۰ + ۶۰ = \text{عشکان}$$

$$۹۲ = ۲ + ۹۰ = ۹ \times ۱۰ \text{ باقی } ۶۶۱ = ۲۰ \div ۱۳۲۳۰ =$$

$$۱۱۰ = ۲۰ \div ۲۲۱۰ = ۵ \times ۲۲۲ = ۲ + ۲۲۰ = ۴ \times ۱۱۰ = ۱۰ + ۳۰ + ۶۰ = \text{علی}$$

$$۹۲ = ۲ + ۹۰ = ۹ \times ۱۰ \text{ باقی}$$

$$۵ \times ۵۲۲ = ۲ + ۵۲۰ = ۴ \times ۱۳۵ = ۵ + ۴۰ + ۹ + ۱۰ + ۸۰ = \text{فاطمہ}$$

$$۹۲ = ۲ + ۹۰ = ۹ \times ۱۰ \text{ باقی } ۱۳۵ = ۲۰ \div ۲۶۱۰ =$$

$$\frac{۲۳۶}{۲} = ۵ \times ۴۷۲ = ۲ + ۴۷۰ = ۴ \times ۱۱۸ = ۵۰ + ۶۰ + ۸ = \text{حسن}$$

$$۹۲ = ۲ + ۹۰ = ۹ \times ۱۰ \text{ باقی } ۱۱۸ = ۲۰ \div ۲۳۶۰ =$$

$$۲۵۶۰ = ۵ \times ۵۱۲ = ۲ + ۵۱۰ = ۴ \times ۱۲۸ = ۵۰ + ۱۰ + ۶۰ + ۸ = \text{حسین}$$

$$۹۲ = ۲ + ۹۰ = ۹ \times ۱۰ \text{ باقی } ۱۲۸ = ۲۰ \div ۲۵۶۰ =$$

$$\frac{۹۰۶۰}{۲} = ۵ \times ۱۸۱۲ = ۲ + ۱۸۱۰ = ۴ \times ۴۵۳ = ۴۰۰ + ۵۰ + ۳ = \text{جنت}$$

$$۹۲ = ۲ + ۹۰ = ۹ \times ۱۰ \text{ باقی } ۴۵۳ = ۲۰ \div ۹۰۶۰ =$$

$$۲۰ \div ۱۳۱۰ = ۵ \times ۲۶۲ = ۲ + ۲۶۰ = ۴ \times ۶۵ = ۱ + ۱۰ + ۵۰ + ۴ = \text{دنیا}$$

$$۹۲ = ۲ + ۹۰ = ۹ \times ۱۰ \text{ باقی } ۶۵ =$$

$$۲۰ \div ۹۱۰۰ = ۵ \times ۸۲۰ = ۲ + ۸۲۰ = ۴ \times ۲۰۵ = ۴۰ + ۲۰ + ۱ = \text{آدم}$$

$$۹۲ = ۲ + ۹۰ = ۹ \times ۱۰ \text{ باقی } ۲۰۵ =$$

$$۲۰ \div ۱۰۶۰ = ۵ \times ۲۱۲ = ۲ + ۲۱۰ = ۴ \times ۵۳ = ۵۰ + ۳ = \text{جین}$$

$$۹۲ = ۲ + ۹۰ = ۹ \times ۱۰ \text{ باقی } ۵۳ =$$

$$۱۸۱۰ = ۵ \times ۳۶۲ = ۲ + ۳۶۰ = ۴ \times ۹۰ = ۲۰ + ۳۰ + ۴۰ = \text{ملک}$$

$$۹۲ = ۲ + ۹۰ = ۹ \times ۱۰ \text{ باقی } ۹۰ = ۲۰ \div ۱۸۱۰ =$$

$$۶۰۹۰ = ۵ \times ۱۲۱۸ = ۲ + ۱۲۱۶ = ۴ \times ۳۰۴ = ۲۰۰ + ۴ + ۱۰۰ = \text{قدر}$$

$$۹۲ = ۲ + ۹۰ = ۹ \times ۱۰ \text{ باقی } ۳۰۴ = ۲۰ \div ۶۰۹۰ =$$

مکی مدنی ماہی و اشجارہ نسب

صحیح بخاری موجب آپؐ و اشجارہ نسب ایچ اے۔

محمد بن عبد اللہ بن عبد المطلب بن ہاشم بن عبد مناف بن قصی بن کلاب بن مرہ
بن کنعہ بن لوئی بن غالب بن فہر بن مالک بن النضر بن کنانہ بن خزیمہ بن مدرکہ بن
ایاس (ایاسی) بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان۔

بخاری شریف وچ نسب نامہ ایساں ہی ملدا اے۔ پر امام بخاریؒ ہوراں اپنی تاریخ
وچ عدنان توں ابراہیمؑ توڑی ایچ ناں گناے نیں۔

عدنان بن عدنان المقوم بن نازح بن یثعب بن یعرب بن نابت بن اسماعیل بن ابراہیمؑ
تورات موجب حضرت اسماعیلؑ دے باراں پترس ادہناں دے ناں وڈ چھوٹ دے لحاظ
نال ایہ نیں: (۱) نابت یا نبیوت (۲) قیدار (۳) اوبیل (۴) بیسام (۵) مشعل (۶) دومہ
(۷) مسا (۸) جد (۹) شیم (۱۰) یطور (۱۱) نفیس (۱۲) قیدمہ۔

ساڈے نبی پاکؐ قیدار دی اولاد وچوں سن۔ قیدار دی اولاد حجاز وچ آباد ہوئی تے واہ وا
دوھی مٹھی۔ جس وچ عدنان اپنے ویلے دا وجہ کرے والا بندہ سی۔ عام طور تے عدنان توں حضرت
اسماعیلؑ توڑی آٹھ نو پشتاں بیان کیتیاں جانداں نیں۔ پر ایہ ٹھیک نیں۔ کیوں جے ویلے
دی وچہ چوکھی ساری اے۔ علامہ سہیلی ہوراں روض الانف (ص ۴) وچ لکھیا اے:۔
”ایہ عادتہ محال اے کہ (عدنان تے اسماعیلؑ) دونہاں وچ چار یا ست پشتاں دی
وتھ ہووے۔ چونکہ ابن اسحاق نے ذکر کیا، یا بریں و شہہ پشتاں ہوں کیوں جے زمانہ
ایس توں بہت زیادہ اے۔“

علامہ سہیلی ہوراں کئی تاریخی شہادتیاں تے جو امیاں نال ثابت کیتا اے کہ عدنان
توں اسماعیلؑ توڑی چالی پشتاں دی وچہ اے۔ ایس غلطی پاروں عیسائی مورخاں توں

۱۔ بخاری شریف باب مبعث النبیؐ + ۲۔ بحوالہ تاریخ امام بخاریؒ سیرت النبیؐ ج ۱ ص ۱۶۰ +
۳۔ پیرائش باب ۲۵ آیت ۱۳ تا ۱۶۔

موقع مل گیا تے اوہ ایس گل توں ای منکر ہو گئے کہ حضور علیہ السلام حضرت ابراہیم علیہ السلام
دے خوادے وچوں سن لے۔

ایس بھلیکھے دی وجہ بارے مولانا شبلی لکھدے نیں لکھ۔

”ایس غلطی دی ودی وجہ ایہہ ہونی کہ اہل عرب بُہتا کر کے مشہور آدمیاں دے ناؤں
دوں کانی سمجھدے سن تے وچلیاں پڑھیاں چھڈ دیندے سن۔ ایہتوں اڈرب وچ عدنان
اسماعیل دی اولاد وچوں ہونا منٹی پر منٹی گل سی۔ ایس واسطے اوہ عدنان توڑی سلسلہ نسب
ٹھیک ٹھیک پچاندے سن تے اُپر لے کجھ مشہور بندیاں دے ناں لے کے سلسلہ جناب
اسماعیل تک اپڑا دیندے سن۔ فیروہی عرب وچ اچھے لوک موجود سن جہڑے ایس غلطی دے
ثبات توں واقف سن۔ علامہ طبری ہوراں اپنی تاریخ وچ لکھیا اے :-

”میرے سامنے کجھ شجرہ جانی والیاں (وچوں اکسے) بیان کیسا کہ میں عرب وچ اچھے
ہالم ڈٹھے نیں جہڑے معد توں لے کے حضرت اسماعیل تائیں چالی پُشتاں گنواںدے سن۔
تے شہادت دے طور تے عرب دے شجرہ پیش کر دے سن۔ اوس آدمی نے ایہ وی کہیا۔ پٹی
ہی اوس شجرے توں اہل کتاب دے کھوج بھرے شجرے نال ملایا۔ تے پُشتاں دی گنتی
توجھی سی۔ پر ناؤں وچ کدھرے کدھرے فرق سی لکھ۔“

ایسے مؤرخ نے اک ہور تھاں لکھیا اے :-

”شہر تدمر وچ اک یہودی ابو یعقوب سی۔ جد اوہ مسلمان ہو گیا اوہنے دسیا کہ ارمیا
نمبر دے منشی نے عدنان دا جہڑا نسب نامہ لکھیا سی اوہ میرے کول موجود اے۔ ایس شجرے
وچ جناب عدنان توں حضرت اسماعیل علیہ السلام توڑی چالی نام لکھ نیں۔ بہر حال ایہ بات

سروہیم میور نے لافٹ آف محمد وچ ایس گل بارے شہ ظاہر کیسا اے۔ پٹی حضرت محمد اسماعیل دی
ولاد وچوں سی۔ اک پاسے ولیم میوز دا شجرہ اے تے دوجے پاسے کئی ہور عیسائی تے یورپی مؤرخاں دا کھوج
پر اوہ ویوا جس موجب اوہ شمالی عرب تے مجاز دے سارے دسنیکاں توں ابراہیمی نسل وچوں منے
لے نیں۔ (مثلاً فاسٹرا جغرافیہ تاریخی عرب)

لہ سیرت النبی - ج ۱ ص ۱۶۴ - ۱۶۲ ۔ لکھ تاریخ طبری مطبوعہ یورپ - ج ۳ ص ۱۱۸

لہ تاریخ طبری مطبوعہ یورپ ج ۳ ص ۱۱۵ ۔

مئی پر مبنی اے کہ عدنان حضرت اسماعیلؑ کی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم جناب عدنان کی اولاد وچوں سن لے،

بعض کتابوں وچ جناب عدنان توں اگے شجرہ نسب اچ ملدا اے :-

"عدنان بن آدم بن اور بن مقوم بن نامور بن یسوع بن جرب بن یسحب بن ثابت بن قیدار بن اسماعیلؑ بن ابراہیمؑ بن آذر بن داہور بن شراح بن بقو بن فالخ بن عیبر بن شارح بن ارفخت بن سام بن نوح بن ملک بن متوشلح بن اخنوخ (اوریس) بن یارد بن مہیل بن قینان بن یاش بن شیث بن آدم علیہ السلام۔ رحمۃ اللعالمین وچ ایہ ناں (نام) ملدے نیں :- قیدار بن اسماعیلؑ بن ابراہیمؑ بن ناره (آذر) بن تاہور بن سروج بن رعو بن فالخ بن عابہ بن ارکشاہ بن سام بن نوح بن لامک بن متوشلح بن اخنوخ اوریس بن یارد بن مہیل ایل بن قینان بن آتوش بن شیث بن آدم علیہ السلام۔ (ج ۲ ص ۱۹ توں ۲۰)

الطبری، ابی حبیب تے المسعودی موجب ابراہیمؑ دا شجرہ اچ اے :- ابراہیمؑ بن آرح بن تاہور بن ساروغ بن ارغو بن فالخ بن عابہ بن شارح (شارح) بن ارفختہ بن سام بن نوح (اردو دائرہ معارف اسلامیہ ج ۱ ص ۳۲۵)

ایہ شجرہ نسب عدنان تک منیا پر منیا، تے اگے اختلافی اے۔ اوس توں بعد قیدار توں ابراہیمؑ توڑی تسلیم شدہ تے اگوں اختلافی تے اگے حضرت نوحؑ توں آدم علیہ السلام تک منیا پر منیا اے۔

اے تاریخ طبری تے طبقات الکبیر دے حوالے نال جناب سلیمان منصور پوری ہوراں اپنی کتاب رحمۃ اللعالمین (ج ۲ ص ۱۶ توں ۱۹) وچ عدنان توں قیدار توڑی ایہ نام گنوائے ہن :- عدنان بن ادو بن یسعیخ بن سلمان بن عوص (منجر بن بیت) بن بوز (بوز) بن قوال بن ابی (آبی) بن عوام بن ناشر بن حوا بن بلداس بن یدلاف (تدلاف) بن طانج بن جاحم بن تاش بن ماخی بن عیض بن عیقر بن عبید بن الدعا بن حمدان بن شہز بن یثربی بن نحر بن بلعی (بلجن) بن ارعونے بن عیض بن دیشان بن عیصر بن اقتاد بن ایہام (ابہام) بن مقصر (مقصی) بن ناھت بن زارح بن سمی بن مزی بن عوص (عوص) بن عوام (عوام) بن قیدار

۳۔ اسلامی سائیکلو پیڈیا۔ از منشی محبوب عالم مطبوعہ ۱۹۳۹ء پیسہ اخبار لاہور (ج ۲ ص ۶۵۶)

ماں و لوں نسب نامہ | رسول پاک دی مائی دانان جناب آمنہؓ سی۔ آپ وہب بن ہاشم

بن عبد مناف بن زہرہ بن کلاب دی بیٹی سن۔ یعنی آپ دا شجرہ
تیجی پشت وچ حضور علیہ اسلام دے جدی شجرے نال جا ملدا اے۔

قریش | آپ دا خاندان قریش اکھواندا سی۔ علمی کھوجیاں موجب سب توں پہلاں ایہ لقب

فہر نوں ملیا۔ پر کجھ عالماں دا خیال اے پی نصر بن کنانہ ہوراں قریش دا لقب ایس
خوادے نوں دلایا۔ قریش بارے ایہوی کہیا جاندا اے کہ ایہ نام اک وڈی مچھی دا اے۔ چہڑی
نکیاں نکیاں مچھیاں نوں کھا جاندی اے۔

علامہ سہلیؒ "موجب عرب وچ قبیلیاں دے ناں جنگلی تے دوجے جانوراں دے ناواں
اُتے رکھے جاندے سن۔ ایس واسطے ایس قبیلے دانان "قریش" مچھی دے ناں اُتے رکھیا گیا۔

یورپ دے مورخاں موجب جہڑا قبیلہ جس جانور وغیرہ دی ٹوچا پاٹھ کر دا بنداسی۔ اوہڑا

ماں وی او سے نسبت نال مشہور ہو جاندا سی۔ لہ پر عقد الفرید وچ ایہ گل ویر دے نال ملدی

اے کہ قُصّی بن کلاب بنو اسماعیل وچ اک ڈاڈے سیانے، نیا تے وچکے والے بزرگ

سن جہناں بنو اسماعیل دی ساکھ نوں مُرّ کے مضبوط کیتا۔ قُصّی توں پہلاں خلیل خزاعی کعبے

دے متواتی سن۔ جناب قُصّی، خلیل دی دھی "جُحّی" نال دیا ہے ہوئے سن۔ ایس جواترے

بالے رشتے پاروں خلیل نے مرن ویلے وصیت کیتی پی میتوں بعد کعبے دا انتظام قُصّی دے

والے کر دیا جے۔ قُصّی نوں ایہ منصب ملیا تے اوہناں کعبے دا انتظام سوہنے ڈھنگ نال

لیتا۔ مثلاً صلاح مشورے نئی دارلندوہ بنایا۔ اک شعبہ حاجیاں نوں پانی پیاں بارے قائم

کیتا۔ جہداناں ستھایہ رکھیا۔ رونی "نکتر" تے فگر ورتان والے شعبے دانان رفادہ رکھیا۔ کہنہ

بی کہ "مشعر حرام" وی ایہناں دی کاڈھ سی جتھے حج سہے دیوے بالے جاندے سن۔

ایہناں نیک کتاں پاروں جناب قُصّی بن کلاب دیاں دُھماں پے گئیاں۔ تے کجھ لوکاں موجب

قریش دا لقب ایہناں نوں ای سب توں پہلاں ملیا سی۔ کیوں جے آپ ہوراں اپنے خاندان

ن اکٹھے کر کے کعبے دے آلے دوالے وُسا دیا سی۔ تے قریش دے معنی ہن "اکٹھے کرن

الاکٹھے" ایسے پاروں جناب قُصّی نوں "مجمع" وی اکھدے نیں۔ جوہی اک پرانے عربی شاعر

عربی تہذیب توں انگریزاں دے ایس خیال دی تصدیق کھڑا کھٹ قریش باجے نہیں ہندی (سیرت النبیؐ ج ۱ ص ۱۶۲ پ ۱۶۵)

سیرت النبیؐ ج ۱ ص ۱۶۴

خدا قد بن غانم کے ایسے شہرتوں ظاہر ہے۔ (رحمۃ اللعالمین ج ۲ ص ۶۱)

قُصَّتْ لِعُمَرَى كَاتِ يَدِي مَجْمَعًا
بِهَجْتِجِ اللهُ الْقِبَابِلُ مِنْ فِطْرِ

نوٹ :- سیرۃ النبی وچ پہلا مصرعہ ارج ملدا ہے :- قُصَّتْ لِعُمَرَى كَاتِ يَدِي مَجْمَعًا

حضرت اسماعیل علیہ السلام داویاد بنو جرہم کے دل سے
بن عمرودی دھی نال ہو یا سی جس وچوں باران پتر

کعبے شریف دے مجاور

سب توں وڈے پتر دانال ثابت سی، اود حضرت اسماعیل دی وقایع توں بعد کہنے دے سزا
بنے۔ پر اوہناں دے گزرن کچھوں کہے دی مجاوری اوہناں دے نامے مضامن ہوراں کھو

لئی۔ ایس طرح کہنے دی سیوا گیری بنو اسماعیل توں بنو جرہم کول چلی گئی۔ فیراک ہور قبیلے

خزاعہ ہوراں مجاوری تے قبضہ کر لیا۔ خزاعہ وچوں چھیکڑا لامتولی حلیل خزاعی سی۔ ا

قصتی بن کلاب داسوہرا سی۔ اوہدے مرن توں بعد اوہدی وصیت موجب کہے دیاں کہنے

قصتی توں ملیاں۔ ارج کہے دی مجاوری مر کے بنو اسماعیل دے ہتھ آگئی قصتی ہوراں کہنے

انتظام سوہنے طریقے نال کیتا۔ اوہناں توں بعد عبدمناف دے گھرانے نوں کہنے دا کجی دار

دا شرف ملیا۔ عبدمناف دا اصلی ناں مغیرہ سی پر اوہناں دے دو ہور بھراواں دے

عبدالعزیٰ تے عبدالدار ہون پاروں لوک اوہناں توں عبدالمناة آکھن لگ پئے تے فیرا

دا ایہ ناں "عبدالمناة" دھم گیا۔ ایس توں اڈ اوہناں توں "سید" تے "قمر" وی کہیا جاندا

عبدالمناة توں پہلاں کجھ چرلی قصتی دے وڈے پتر عبدالدار کول دی کہے دیاں کہنے

رہیاں۔ پر اود لائق نہ ہون پاروں ایس منصب نوں سمھال نہ سکیا۔ تے اوہدے کولوں

تے رفادہ دے کم لے کے عبدمناف دے پتر عبدالمناة توں ورتے گئے۔ تے اوہناں اگے

ایہ اختیارات ہاشم نوں بخش ورتے۔

عبدالمناة دا پتر ہاشم بڑا سیانا تے سکھڑسی اصل ناں عمرو سی۔ ادہتے حاجہ

ہاشم نوں لنگر ورتان تے پانی پیان دا کم چنگی طراں نبھایا۔ چم دے حوٹ بنوے

لے نیایوت، قیدار، او بائیل، مسام، شماع، دوسر، منسا، حدو، حیم، بطور، نفیس تے قدسہ (تورا)

پہلے باب ۲۵، آیت ۱۱) لے تاریخ الامم ج ۱ ص ۶۱ لے ایضاً ص ۶۰

وج پانی بھروا کے نزم تے مٹی دے مقام تے بیلاں لائیاں جانڈیاں سن۔ اوہناں تجارت نوں بڑی ترقی دتی۔ تے کعبہ دی مہاوری پاروں روم دے قیصر ہتھوں ایہ حکم نامہ لکھوایا پئی قریش حدود روم وج تجارت داسا ان لے کے آیا کرن گے۔ اوہناں توں کوئی ٹیکس نہیں ریتا جائے گا۔

ہاشم دے ناں دی وجہ ایہ دسی جانڈی اے کہ اوہناں اکواری کال کے ملک شام وچوں سُکیاں روٹیاں بیا کے حاجیاں نوں شور بے وج بھور کے بکھوایاں سن۔ اوہوں توں اوہناں دانان ہاشم یعنی رونی بھورن والا بیا پورا کرن والا مشہور ہو گیا۔

عبدالمطلب

جناب ہاشم ہوری اکواری تجارت کارن "شام" گئے ذراہ وج مدینہ آیا۔ اوہ

ہر سال اک بازار لگدا سی۔ آپ بازار گئے جتھے اک گھوڑے شریف زانی

دیکھی۔ اوہ دانان سلمی تے اوہ بنو نجار وچوں سی۔ ہاشم ہوراں اوہنوں نکاح داسنہا گھلایا۔ اوہنے منظور کیتا۔ نکاح توں بعد کچھ دن مدینہ رہ کے آپ شام ول گئے تے پنجھٹی سال دی عمر وج غزہ دے مقام تے وفات پائی۔ جناب سلمی توں حمل رد گیا سی۔ جس توں اک بچہ پیدا ہویا۔

اوہدے ہر دے کچھ وال چٹے سن۔ ایس واسطے ماں نے اوہ دانان شیبہ یعنی بڈھا رکھیا۔

ہاشم دے بچہ "مطلب" کتے وج رہندا سی۔ شیبہ مدینے وج پلدا رہیا۔ فیر مطلب توں اپنے بچھے

بارے علم ہویا۔ اوہ مدینے اپڑیا۔ تے کچھ اچھا مند اسلمی دے گھر پہنچ گیا۔ تہن دن پروہتا

رہی توں بعد چوتھے دن شیبہ توں نال لے کے کتے شریف ول ٹرپیا۔ عبدالمطلب دا اصلی ناں عامر

تے شیبہ لقب سی۔ خوبیاں پاروں آپ نوں شیبہ الحمدوی کہیا جاندا سی۔ شیبہ دی پرورش

مطلب ہوراں کیتی۔ نالے اوہ یتیم سی۔ پیوستا فری وج مر گیا سی۔ ایس واسطے شیبہ دانان

عبدالمطلب مشہور ہو گیا یعنی مطلب دا بندہ یا غلام۔

سیرت النبوی ج ۱ ص ۱۶۵۔ نالے اوہناں جیش دے بادشاہ نجاشی کوں وی اجیہا اک فرمان

حاصل کیتا سی۔ اوس سے عربی تاجو سردیاں نوں بین تے گرمیاں نوں شام تے ایشیائے کوچک

ول تجارتی سفر کروں ہندے سن۔ سیرت النبوی ج ۱ ص ۱۶۶۔ بحوالہ امال ابوعلی قالی۔

سیرت النبوی ج ۱ ص ۱۶۶۔ (۱) بعض روایتاں موجب مطلب حدود شیبہ نوں کتے

پلے۔ تے لوکاں نے ایہ سمجھیا پئی شیبہ مطلب دا غلام اے۔ کیوں جے ہاشم دے ویاہ دا غلام لوکاں

نوں علم نہیں سی۔ ایس واسطے اوہ عبدالمطلب دھم گئے۔ بعد وج (باقی دو جے صفحے (۱) پر)

ہاشم توں بعد کھیسے دی سیوا داکم عبدالمطلب ہوراں سمجھایا۔ اوہناں دے زمانے وے راک اچھا واقعہ ہے کہ زمزم دا کھوہ، جہڑا پور ہو کے بے نشان ہو گیا سی تے اوہدا کوئی پتہ نہیواں نہیں سی لگدا، اوہناں نویں سرے توں، کھوج کڈھ کے، اوہنوں کڈھایا تے صاف کرا کے چالو کیتا۔

زمزم دے کھوہ دا کھوج اچھ لگا پئی جناب عبدالمطلب ہوراں نوں خواب وچ اچھی نشان دکھایا گیا۔ ایہہ اوہ تھاں سی جتھے اساف تے نامہ دوئبت رکھے ہوئے سن۔ جدول اوہناں توں ہٹان دا مسئلہ اٹھیا تے قریش لڑن مرن لئی تیار ہو گئے۔ آپ نال صرف آپ دا اکو پتر حارث سی۔ تے دوجے پاسے قریش دا جتھہ۔ پھر رب دی مہربانی نال آپ دا ٹوہرہ رد گیا تے کھوہ صاف کرن داکم پورا ہویا۔ اوس ویلے آپ نے اکلا پے تے پتر اں دی تھوڑ محسوس

(حاشیہ صفحہ پچھلا) مطلب ہوراں بڑا اکھیا پئی ایہ ہاشم دا پتر تے میرا بھتیجا اے پر جہڑا ناں اکواری پک "یاسی" اوہ ہٹ نہ سکیا۔

لے ابن اسحاق (بروایت علی مرتضیٰ) موجب کھوہ نکل آیا تے قریش اکٹھے ہو کے آئے تے اپنے باپے اسماعیل دا کھوہ کھندے ہوئے اپنی ملکیت دا حق دی جتایا۔ عبدالمطلب ہوراں کہیا کہ کھوہ دا نشان خواب وچ مینوں دکھایا گیا اے۔ ایس کر کے ایس ربنی دات اٹے میرا حق اے پر قریش دے زور آور قبیلے نہ منے۔ تے لڑن مرن لئی تیار ہو گئے۔ حضرت عبدالمطلب اوس سے اکلے سن تے صرف آپ دا اکو پتر حارث آپ دے نال سی۔ آخر اوہناں کہیا پئی کہسے نوں ثالث حق کے فیصلہ کرا لٹو۔ ایہ تجویز اوہناں منی تے ملک شام وچ رہن والی کاہنہ توں جہڑا تعلق بنو سعد بن ہذیم نال سی، زمزم دی ملکیت دے بارے فیصلہ کران دا مطالبہ کیتا جناب عبدالمطلب اپنے کجھ ساتھیاں نال قریش دے قبیلیاں وچوں کجھ سرکردہ آدمیاں نوں نال لے کے ملک شام ول ٹر پئے۔ تے رستے وچ اک تھاں اجاڑ بربر وچ جناب عبدالمطلب تے آپ دے ساتھیاں کوں پانی ملک گیا۔ تے موت سامنے رسن لگ پئی۔ اوہناں قریشی قبیلیاں دے ہمسراں کوں پانی منگیا پر اوہناں دین توں انکار کر دتا۔ آپ نے اپنے ساتھیاں نوں اکھیا اے ساڈے وچ کجھ کجھ جان بھلی اے چلو اپنی اپنی قبر کڈھ کے، موت دے اڈکوان ہو کے بہ جائیے۔ اوہناں اچھ ای کیتا۔ فی عبدالمطلب ہوراں نوں خیال زیادہ کہ کوں (باقی اگلے صفحہ پر)

کر دیاں (حضرت عبدالمطلب ہوراں) دعا منگی پٹی بے اللہ پاک مینوں زندگی وچ دس پتر جوان دکھاوے تے نیں، اوہناں وچوں اک پتر رب نانویں قربان کراں گا۔ اللہ پاک نے دعائیں لئی تے دس پتر عطا کیتے جس نال ہر پاسے عبدالمطلب دا ٹوہرتے و جبکا بن گیا۔ جدوں سارے پتر جوان ہو گئے تاں آپ توں اپنی سکھ (نذر) دا چیتا آیا۔ تاں آپ سکھ لاہن واسطے سارے پتراں توں کیسے شریف وچ لے گئے۔ پہل دے سامنے گئے (قرعہ اندازی کیتی) پائے جس موجب حضرت عبد اللہ داناں (نام) نکلیا۔ آپ عبد اللہ توں نال لے کے قربان گاہ ول ترے جناب ابوطالب تے حضرت عبد اللہ ہوراں دیاں بھیناں توں پتہ لگتا۔ اوہناں روندیاں کر لاندیاں اکھیا کہ ایہ کم نہ کرو۔ پر عبدالمطلب ہوری نہ منے۔ فیراک پاندھن (کاہنہ) جہداناں "سجاء" سی کولوں چھ پوائی۔ اوہنے دستیا پئی تہاڑے خاندان وچ اک بندے دا "خون بہا" دس اوٹھاں وے بہا برے۔ ایس واسطے تئیں اک پاسے دس اوٹھ دوجے پاسے عبد اللہ توں رکھ کے گئے پوئے فیروی عبد اللہ داناں نکلے تے دس دس اوٹھ ددھاندے جاؤ سوانج ای کیتا گیا۔ اوڑک ستوا اوٹھاں دے مقابلے ویلے عبد اللہ ہوراں داناں تہ نکلیا تے انج ستوا اوٹھ قربان کیتے گئے۔ تاں جا کے حضرت عبد اللہ دی جان بچی۔ اوس ویلے

ولقیہ حاشیہ کچھ (صفحہ) نہ ایس بہت کر کے بدھری پانی بھین تہ پیئے۔ ڈھیری ڈھا کے مرن نالوں کوشش کر دیاں مرنا چوکھا بہتر اے۔ سو آپ دے ساتھی کوچ واسطے تیار ہو گئے۔ رب دی قدرت دکھیو کہ جدوں آپ نے اپنے اوٹھ توں اٹھایا تے اوہ دے اک پیروی ٹھوکر نال زمین وچوں پانی دا چٹمہ پھٹ پیا۔ مگن سبھناں نعرہ مار کے خوشی منائی۔ پانی پیتا۔ مشکاں وی بھریاں۔ فیر قریش وے اوہناں لوکاں نوں دی واج دے کے پانی دان کیتا جنہاں آپ ہوراں نوں اپنے کولوں پانی نہیں سی دتا۔ اوہناں دی راج کے پانی پیتا۔ اتے فیر آکھن لگے۔ عبدالمطلب جی! رب نے تہا نوں ایہ تھے پانی دے کے زمزم بارے فیصلہ دی تہاڑے ہی وچ کر دتا اے اوڈاپس چلے۔ اسان زمزم اتے تہاڑا حق منیا۔ یہ کہہ کے اوہ سب لوک نکلے واپس آ گئے۔ سقاہ دا منصب عبدالمطلب توں بعد ابوطالب کول آیا۔ فیر عباس کول تے۔ اسلام سکھ دی ایہ منصب بنو عباس کول رہیا۔ (سیرت سرور عالم - ج ۲ ص ۸۷، ۸۸)

(۱) حاشیہ دوجے صفحے تے دیکھو (اگلے صفحے تے)

توں قریش و حج ایک بندے دا خون بہا تو اوٹھ مقرر ہو یا۔ حضرت عبدالمطلب دے کھل
تیراں پتر تے چھ دھیاں سن۔ جہاں دا شجرہ صفحہ ۱۵۲ تے درج اے لے

حضور علیہ السلام دے دادے پڑا دے تے دادیاں پڑا دیاں دا شجرہ اک نظر وچ

خاوند	بیوی	کیفیت
غذنان	مہرہ بنت امیم	آپ دے تینہ دھیاں پتر سن۔ وڈے دا نام معذ سی۔
معذ	حانہ بنت جوئم	آپ دیاں اُتی اولاداں سن (بخت ضرورے سے آپ نوں حضرت اریاہ اپنے ناں شام نے گئے سن)
نزار	سودہ بنت عک بن الریش بن عدنان	آپ دی پیدائش ویلے معذ نے آپدیاں دو اکھیاں وچکار فور معدی دے چھکارے دیکھ کے بڑی خوشی کیتی تے دعوتوں کھوایاں تے اکھیاں کھلے وی تھوڑے ہی سمجھنا۔ کیوں جے نعمت بہت وڈی اے چنانچہ آپدیاں نزار۔ تھوڑا (یا قلیل) رکھیا گیا۔

(بقیہ حاشیہ صفحہ پہلا) (۱) سنسلی موجب کاہنہ دانان "قطبہ" سی۔ اوہ مدینے لاگے بسی "حجر زوج
رہندی سی۔ حضرت عبدالمطلب مدینے اڑے تے پتر لگا کہ اوہ خیر گئی ہوئی اے۔ آپ خیر اڑے کے
اومہوں لے۔ تے اڑدی صلاح موجب عمل کیتا گیا۔ (سیرت سور عالم ج ۲ ص ۸۶)
لے تاریخ اسلام (کجیبی) ج ۱ ص ۸۸، ۸۷ تے سیرت انبی ج ۱ ص ۱۶۶، ۱۶۸ تے رحمة العالمین ج ۲
ص ۱۰۰ تے سیرت سور عالم ج ۲ ص ۸۸، ۸۹ لے تاریخ اسلام (کجیبی) ج ۱ ص ۸۹ تے رحمة العالمین
ص ۲۷ نالے دیکھو رحمة العالمین ج ۲ ص ۱۷۲ نالے دیکھو تاریخ ابن ہشام۔
لے زیادہ تر ایہ ویووا "الذکر الحسی فی سیرة النبی الامین مولانا محمد شفیع اوکاڑوی" توں ماخوذا اے۔ بحوالہ
زرغانی علی الخواہب، الحاوی للفتاویٰ کامل ابن اثیر وغیرہ۔

مُضَرُّ	رباب بنت جده بن معد بن عدنان	عبداللہ بن خالد موجب حضور نے فرمایا۔ مُضَرُّ نون بُراندہ آکھو اوہ مسلمان ہو گئے سن (طبقات ابن سعد ج ۱ ص ۳۵)
ایاس	سیلی خندت بنت حلوان	سب توں پہلاں قربانی دے اُوٹھ کجے واسطے آپ ہوراں ای بھجوائے سن۔ آپ دے پنج پتر سن۔ وڈا مدر کہ سی، جہرا اصلی ناں عمرو سی۔
مذیر کہ	سلمی بنت اسلم	اکواری آپدے پو ایاس دے اُوٹھ خرگوش نون ویکھ کے وڑ کے بھگل بھگتے۔ آپ بڑی مشکل نال اوریناں نون بچہ کے لیائے۔ ایس کر کے آپ دلقب مُذِر کہ رلجہ دیان والا آپ دے اصل ناں تون وده مشہور ہو گیا۔ آپ دے پنج پتر سن۔ وڈا خرگوش سی۔
خرم تصغیر (خرم)	عوانہ بنت سعد	آپ دے ست پتر سن۔ وڈا لکانہ سی۔ اک بیٹا اسد سی۔ جس و جہوں کنیت ابولاسد سی۔ آپ دے کسے لمی بن حارث تخطانی میں تون کے آیاتے قمو بن ایاس بن مُضَر دی بی خرم نال نکلج کیتا جس تون عمرو بن لمی جیا جہنے وڈے بو کے عرب وج ثبت پرستی کہتی کرانی۔ تے اخیر کعبہ دی بت خانہ بن گیا۔
کنانہ کنیت ابوالنصر	بہد بنت مُر	آپ نے حضرت ذکر یا کھئے تے بیٹے دی زیارت کہتی سی بیٹے دی پیدائش وپے آپ پندرہاں سال دے سن۔ اکواری بیٹے شام تے فلسطین تون حجاز آئے تے آپ نال ملاقات کر کے خوش ہوئے نالے خوشخبری دی کہ تہادی پشت وچوں نبی خرازاں پیدا ہووے گا۔ آپ دے چورہ پتر سن۔
نضر اصل نام قیس	عکرمہ بنت عدوان	حدوں سوہنے ہون دجہوں "نضر" اکھوائے یعنی سوہنا تے تر و تازہ، عبداللہ بن عباس موجب حضور نے فرمایا قیس نون بُراندہ آکھو۔ اوہ بیشک مسلمان سی۔ آپ دے اُوٹھ پتر سن۔ (الحادی للفساوی ج ۲ ص ۲۲۲)

نالک کنیت ابو الحارث	جدہ بنت عامر	آپ بڑے سخی تے بہاناں دے خدمتگذار سی وڈے پتر دا نام فہر سی ۔
فہر کنیت ابو غالب لقب قریش	سین بنت الحارث	بعض روایتاں موجب ماں نے آپ داناں قریش تے پونے فہر رکھیا۔ آپ دا قبیلہ بڑا زور آوری۔ سین دا حاکم حسان مکے نوں ڈھاکے اوہدے پتھراں نال سین وچ کعبہ بنانا چاہتا سی! اونچے حمد کیتا۔ فہر اپنے بھراواں نال مقابلے واسطے آگے ودھیا ڈاڈے گھسان پھپھوں آپ نوں فتح ہوئی۔ حسان تین سال قیدی رہیا۔ فیرون لے کے چھڈ دتا۔ تے اوہ سین نوں بانڈیا براہ وچ مر گیا۔ آپ دے ست پتر سن۔ تے غالب سب قوں وڈا سی۔ (کامل ابن اثیر ج ۲ ص ۱۲)۔
غالب کنیت ابو تیم	عائکہ بنت سُخد	آپ بڑے دانتے خاتے تے عقل مند سن۔ لوک اچھے معاملیاں وچ آپ قوں مشورہ لیندے سن ۔
کوئی	ماویہ بنت کعب	آپ دا وڈا پتر کعب سی۔ جس پاروں کنیت ابو کعب سی۔
کعب	فخشبہ بنت شیمان	آپ مجھے وڈے دن لوکاں نوں اکٹھے کر کے وعظ کردے آخری نبی دا ذکر کردیاں فرماندے کہ اوہ میری اولاد وچ آئیگا آپ اچھے شاعر سی۔ آپ دے دو شعراں دا ترجمہ ادا ہے :- ۱۔ کاش میں اودوں حاضر ہند اجداد کی آخری نبی نوں سچ دے پرچار کارن ذیل کرن گے ۔ ۲۔ جد لوک غفلت وچ ڈبے ہون گے۔ اوس ویلے آخری نبی اکی گئے تے لوکاں لپسپیاں خراں دین گئے کیوں جے اوہ سپیاں خراں دین والے ہون گے۔ (ذرقانی علی الواسع ج ۱ ص ۷۵ تے مرآة العالم ج ۱ ص ۲۰۵)
نمرہ کنیت ابو یقظہ	ہند بنت سریہ	آپ دے تین پتر سن۔ کلاب تیم نے یقظہ۔ حضرت ابو بکر صدیق تے طلحہ تیم بن مرہ وچوں کی یقظہ نے بیٹے مخزوم دی اولاد بنی مخزوم اگھوائی۔ ام المومنین ام سلمہ تے خالد

بن ولید بنو مخزوم وچوں سن ۔

کلاب
اصل نام حکیم
کنیت ابو زہرہ

آپ دا اصل نام زید تے کنیت ابو مغیرہ سی ۔ آپ دے سوہرے حُکَیل نے وفات ویلے کہجے دی مجاوری آپ دے سپرد کر دی سی ۔ پیلاں ایہ مجاوری بنو خزاعہ کول سی ۔

قصی
رضیہ رضی

نام مغیرہ کنیت ابو شمس تے لقب عبد مناف ۔ مناف انافۃ تو مشتق اے جہا مطلب اے بند تے نمایاں ہونا ۔ یا حدود و وہ شرافت رکھتا ۔ سو عبد مناف دا مطلب اچا ۔ شریف ۔ ساؤ تے پییا بندہ اے بعض کہندے نیں کہ آپ دی والدہ نے پیدائش ویلے آپ نوں مناف بنت اگے لیا سی ۔ ایسی کر کے عبد مناف مشہور ہو گئے ۔

عبد مناف
عاتکہ بنت
مرو

ہاشم
سلمی بنت عمرو
بن زید خزرجی

عبد المطلب
فاطمہ بنت عمرو

آپ دے بیٹے سرکار دو عالم حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم سن ۔

عبد اللہ
آمنہ بنت وہب

لہ ایہ بارے ویرا پچھتے دی آچلیا اے +

حضرت عبداللہ داویاہ

واقعہ فیل توں کچھ پہلاں جناب عبدالمطلب ہوراں

حضرت عبداللہ داویاہ قریش دے اک ساؤ گھرانے

وجہ کیتا۔ ویہ توں پہلاں اک دن اک زنانی فاطمہ بنت مرثعہ نے آپ توں پوچھیا
دی کوشش کیتی۔ تے تو اوٹھاں والا لکھی وی دتا۔ ایس پیش کش دے جواب وجہ جتا
عبداللہ ہوراں اک قطعہ پڑھ کے سادتا جہدا تہ جہہ ایہ ہے۔

” حوام کرن نالوں تاں مرجانا چنگیرا اے۔ بیشک حلال توں میں پسند کرنا واں
پہا اہدے نئی اعلان کیتا جانا چاہیدا اے۔ توں مینوں تھڑکانی ایں تے (بیکاری دے
حال وجہ) پھسانی ایں۔ پے شریف آدمی نوں چاہیدا اے کہ اوہ اپنی عزت تے اپنے
دین دی سمحال کرے۔“

ایس واقعے توں جناب عبداللہ ہوراں دی پاکدامنی تے دل دی صفائی دا پتہ
لگدا۔ اے جناب عبداللہ ہوراں داویاہ سیدہ آمنہ نال پویا۔ اوہ وہیب (بنی
عبدمناف بن زہیرہ بن کلاب) دی بیٹی سن۔ جناب وہیب ہوری فوت ہو چکے سن۔ ایس واسطے
جناب آمنہ ہوراں توں اوہتاں دے چاچے وہیب ہوراں پایا پوسیا۔ تے اوہتاں دا
نکاح جناب عبداللہ بن عبدالمطلب نال کر دتا۔ نکاح ویلے جناب عبداللہ دی عمر (۲۴)
چوی سال سی۔ استیعاب ابن عبدالبر موجب ایسے موقعے تے جناب عبدالمطلب ہوراں
وہیب دی دھی ”ہالہ“ نال اپنا نکاح کیتا۔ جس وچوں جناب حمزہ پیدا ہوئے۔

نکاح دے پہلے ای ستوارے وجہ جناب آمنہ نوں ”نور محمدی“ دی امانت رب وڈوں سونپ
دی گئی۔ اوہتاں دا بیان اے کہ ایس حالت وجہ کچھ بڑھیاں ماسیاں نے مینوں گل وجہ لوہے دا
تھوڑا ٹکڑا لئی اکھیا تہ کچھ لوڈو لیاں (بازوؤں) نال پھن دی صلاح دتی۔ میں ایج ای کیتا۔ پر
کچھ دناں بعد ایہ چیزاں کدھرے لہہ کے ڈگ پیاں۔ فیریں جہی کوئی شے نہ بٹھی تیکہ ہ یاد توں
کچھ چھ بعد جناب عبداللہ توں اک تجارتی قافلے نال ملک شام ول جانا پئے گیا۔ مُردی واری

۱۔ رحمتہ للعالمین، ج ۲ ص ۱۰۱، خصائص الکبریٰ ج ۱ ص ۴۰ بروایت ابن عباس، اے سیرت رسول عربی
ص ۲۴ از نوربخش توکلی، ۲۔ رحمتہ للعالمین ج ۲ ص ۱۰۳ بحوالہ ابن سعد۔

آپ نوں تاپ چڑھ گیا۔ تے آپ مدینے وچ اپنے رشتے داراں کول مٹھہر گئے۔ او تھے آپ دی وفات ہو گئی۔ جناب عبدالمطلب ہوراں نوں آپ دی بیماری دا سینہا ملیا سی۔ اوہناں اپنے وڈے پتر عمارت نوں خبر لین گھلیا۔ پر اوہ موت دی خیر یائے۔ اپنے پیارے پتر عبدالمطلب دے مرن دا عبدالمطلب ہوراں نوں ڈا ہڈا دکھ بویا تے سارے پتر وچ گزراٹ پئے گیا۔

جناب آمنہ دا خواب | جس طراں حضرت اسماعیل تے اسحاق دانان اللہ پاک نے دئی کے رکھوایا سی؟ ایسے طراں ساڈے پیارے نبی دانان اللہ پاک نے آپ رکھوایا۔ ابن سعد دی اک روایت موجب سیدہ آمنہ ہوراں دا بیان اے کہ میںوں سنے وچ دستیا گیا سی پی جہڑا بچہ تیرے گھر ہوئے اوہداناں احمد رکھیں۔ کجھ ہور معتبر روایتاں موجب بی بی آمنہ نوں خواب وچ محمداناں رکھن بارے اشارہ ملیا سی۔ حدیثاں وچوں آپ دے ایہ دونوں ناں ثابت نیں۔

اے مولانا نوروری موجب محل سے بی بی آمنہ ہوراں سنے وچ تکلیا کہ اوہناں دے اندروں اک نور نکلیا اے جس نال ملک شام دے محلات توڑی چاں ہو گیا۔ اکواری خواب وچ دستیا گیا۔ پی تیرے پیٹ وچ اُمت دا سردار اے۔ پیدائش توں بعد اوہداناں محمد رکھنا۔ ابن سعد دی روایت وچ "احمد" دا ذکر ملدا اے۔ اکثر معتبر کتاباں وچ بی بی آمنہ دا ایہ بیان منقول اے پئی جدوں حضور علیہ السلام دی پیدائش ہوئی میںوں انجنگا جیوی میرے اندروں اک نور نکلیا اے جس دے نال بہت دے توں چڑھدے توڑی سب کجھ روشی ہو گیا اے۔ بیہقی تے ابن عبدالبر ہوراں عثمان بن ابی العاص انقضی دی ماں دا بیان نقل کیتا اے کہ حضور دی پیدائش دے دے میں بی بی آمنہ دے کول موجود ساں۔ اوس دے جِدھر نظر جاندی سی۔ ہر پاسے نور ہی نور نظر آؤندا سی۔ پیدائش دے دے والی والی خدمت حضرت عبدالرحمن بن عوف دی والدہ شفا بنت عوف بن عبدالمحارث زہری نے نبھائی سی۔ (سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۹۴-۹۵)۔

قطب شعرائی ہوداں کشف الغمہ وچ نقل کیتا اے کہ :-

(۱) آپ دی پیدائش دے بٹ موندھے موندھے ڈگ پئے۔ تے جتاں نے شر پئے۔

(۲) حضور دا ختنہ رب دلوں پہلے توں ہو گیا ہویا سی۔ نالے ناف (باقی دوجے صفحہ پر)

بی بی آمنہؓ را کہن اے کہ معنوں ایس حکم توں بعد پکا یقین ہو گیا سی کہ میرا یہ بچہ بڑا
برکت والا تے کچی شان دا مالک ہووے گا۔ جس ویلے مائی حلیمہؓ حضورؐ نوں دودھ پیاں لئی
لے جان تے راضی نہیں سی ہندی۔ او دوں جناب آمنہؓ ہوراں مائی حلیمہؓ نوں آکھیا سی کہ
"سُن تی حلیمہ! ایس بچے بارے کوئی دھڑکونہ رکھ۔ ایہدی شان بہت
وڈی ہووے گی۔"

جدوں مائی حلیمہؓ حضورؐ نوں لے کے تریاں تے جناب آمنہؓ ہوراں ایہ شعر پڑھے کہ
(ترجمہ) "میں اپنے پتر نوں اللہ پاک دے سپرد کرنی آں۔ اوس بدی توں
جہڑی پہاڑاں وچ تھری پھردی رہندی اے۔ ایتھوں تک کہ نیں اوہنوں
اُوکھ اتے چڑھیا دیکھاں۔ تے ایہ وی دیکھ لوں کہ اوہ غلاماں تے مانے
لوکاں نال بنگھتے سوہنا ورتارا کر دا اے۔"

سیدہ آمنہؓ ہوراں اپنے گھر والے جناب عبداللہؓ ہوراں دے فوت ہون تے ایہ شعر
پڑھ کے دل دا ڈکڑا ظاہر کیتا۔

(ترجمہ) ہاشم دا اک پتر بٹھاؤں جا کے چھپن ہو گیا۔ اوہ کدوچ بہا دریا
وانگول جا ستا۔ موت نے اوہنوں سڈیا۔ تے اوہ چلا گیا۔ افسوس
کہ موت نے اوہا ثانی وی کوئی نہیں چھڈیا۔ اوہدے مہر بیلی شاماں
ویلے اوہا جنازہ لے کے تے۔ اوہ پیار نال موڈھا بدلے تے مر
والے دیاں صفیاں بیان کر دے جانے پئے سن۔ بھانوں موت نے اوہنوں

(بقیہ حاشیہ چھپلا ص ۱۳۵) دی رب و لوں کئی مہونی سی۔ تے نالے آپ گلد مند تے آلودگی توں پاک
صاف پیدا ہوئے سن۔

(۳) پیدائش ویلے آپ سجدے دی حالت وچ سن۔ تے اپنے شہادت دیاں انگلیاں آسمان
ول جلیاں ہویاں سی۔

(۴) پیدائش ویلے آپ دے نال ایسا نور نکلیا جس دی روشنی وچ آپ دی مائی صاحبہ نوں مالک
شام دے محل دس پئے۔ (سیرت رسول عربیؐ از نور بخش توکلی ص ۵۵۵ بحوالہ مذکور)

لے رجز معالیٰ ج ۲ ص ۱۰۳، لے ایضاً ص ۱۰۴ بحوالہ طبقات ابن سعد ج ۱ ص ۱۰۰۔

ساتھوں وچھوڑ دتا اے پڑائیں (گل) وچ بھورا شک نہیں کہ اوہ بہت
وڈا سخی تے غریباں واحدوں وودھ ہمدردی

امام جعفر صادقؑ فرماتے ہیں کہ حضورؐ نونِ یتیم ایس واسطے کر دتا گیا سی۔ کہ تمناں کل
کلاں حضورؐ دا اچار تہہ تے شان وکبھ کے کوئی ایہ پتہ آکھے کہ آپ دی کامیابی تے آج
مرا تہی فلاںے بندے دی وجہ پاروں سی پئے

جناب عبداللہ دی نیکی تے وڈیانی باراجو کی شہادت

روزنامہ نوائے وقت لاہور (جلد ۳۸ شمارہ ۲۲۲ آخری صفحہ کالم ۷) پنج سٹکے والا
ایڈیشن مورخہ ۱۱ صفر ۱۳۹۸ھ مطابق ۲۱ جنوری ۱۹۷۸ء مطابق (۸ ماگہ ۲۳ سنہ ۱۳۹۸ھ بمطابق) موجب
پچھلے صہیہ مسجد نبویؐ دی توسیع ویلے حضرت عبداللہ دی قبری کھدائی کیتی گئی تاں جے جسدا قدس
نوں نئے نئے کون کنیا جائے چنانچہ آپ واجد مبارک بالکل اصلی حالت وچ برآمد ہویا۔
خبر دی سرتھی سے مشن ایسے اے۔

چودہ سو برس بعد حضرت عبداللہ بن عبدالمطلب کا جسد مبارک قبر سے صحیح
حالت میں برآمد ہوا، سات صحابہ کرام کے جسد مبارک بھی اصل حالت میں نکلے

”کراچی، ۲۰ جنوری (ج ک) یہاں پہنچنے والی ایک اطلاع کے مطابق مدینہ میں مسجد
نبویؐ کی توسیع کے لئے کی جانے والی کھدائی کے دوران آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے والد
حضرت عبداللہ بن حضرت عبدالمطلب کا جسد مبارک جس کو کوئی کئے ہوئے پورے
سو سال سے زیادہ کا غصہ گزر چکا ہے، بالکل صحیح و سالم حالت میں برآمد ہوا۔ علاوہ ازیں
صحابی رسولؐ حضرت مالک بن سونانی کے علاوہ دیگر چھ صحابہ کرام کے جسد مبارک بھی اصل
حالت میں پائے گئے جنہیں جنت البقیع میں نہایت عزت و احترام کے ساتھ دفن دیا گیا۔“

شہدۃ العالمین ص ۳۷ ص ۱۰۵ تے الذکر الحسین فی سیرۃ ابنی الامین مؤلفہ مولانا محمد شفیع اوکاڑوی۔
آلے زرقانی علی المواہب ص ۱۷۷ تے خصائص کبریٰ ج ۱ ص ۳۷

ان لوگوں نے یہ منظر اپنی آنکھوں سے دیکھا، ان کا کہنا ہے کہ مذکورہ صحابہؓ کے جسم بابت تروتازہ اور اصلی حالت میں تھے۔

برناباس دی اپیل وچ

حضور علیہ السلام بارے بشارتاں
تے

آپ دی اچی سچھی نشان دا ذکر

مسیحی لٹریچر توں ایہ ثابت اے کہ حضرت عیسیٰ
علیہ السلام دے تبلیغی سہے اندر تے بعد وچ کئی
سایاں توڑی جتھے آپ نوں "خدا یا خدا دا بیٹا" منن والیاں دی گھاٹ نہیں سی
تے آپ نوں صرف رب دانی تے بندہ منن والے وی موجود سن لے۔

فیر نیقیہ وی کونسل وچ، جہڑی ۱۹۲۵ء عیسوی وچ منعقد ہوئی سی، بہت ساکے
بندے "غیر مسیحی" قرار دے دتے گئے۔ تے بعد وچ ہولی ہولی جدوں سینٹ پال دے
ب کیتے عقیدے لیلیں نوں منن والے، زور آور ہو گئے تاں ۱۹۴۶ء وچ روم دے پاپا
لاسیس اول نے اک فتویٰ جاری کیتا۔ جس موجب ہور بہت ساریاں کتاباں دے
نال برناباس دی انجیل نوں وی گمراہ کن کتاباں دی لسٹ وچ سمجھ کے اوہدی
طی دا حکم دے دتا۔ تے کسے وی عیسائی واسطے ایہ کتاب اپنے کول رکھنا جرم سی۔
تب ہولی ہولی ایہ کتاب عام عیسائیاں توں بالکل اوہلے ہو کے رہ گئی۔

حضور علیہ السلام دی پیدائش سمجھ تک اجیہے عیسائی عالم موجود سی۔ جہڑے
وردانام "محمد" اپنی کتاب وچ لکھیا ہون کارن جان دے سن۔ عرب دے کجھ لوک
انسائیکلو پیڈیا برٹانیکا۔ ایڈیشن ۱۹۷۱ء مضمون "چرچ ہسٹری" تے مضمون جینز گرائسٹ۔

حضور توں پہلاں وی اپنے پُتراں دے ناں (نام) "محمد" رکھ دیندے ہندے سن ۔ جس دی گواہی اسلامی سٹریچر توں ملدی اے لہجہ ایہدی وجہ ایہو سی کہ عرب دے سنیکاں نے بعض اہل کتاب عالماں توں، حضور بارے سنیا ہویا سی کہ آپ حضرت اسماعیلؑ دی لڑی وچوں ہون گے تے آپ دا ناں "محمد" ہووے گا۔

ورقہ بن نوفل کول جدوں حضور علیہ السلام نوں حضرت خدیجہؓ نے کھڑایا۔ تاں اوہنے وی عیسائی سٹریچر وچ لکھیاں نشانیاں موجب گوئیڈ لاکے آکھیا کہ تئیں آخری نبی او۔ قوم تہانوں دیسوں کڈھ دے گی۔ تے جے میں اودوں توڑی جیوند رہیا۔ تاں تہاڈی پوری مدد کراں گا۔ وغیرہ وغیرہ

ایہ گلاں دسدیاں نہیں کہ "انویں" "انویں عیسائی" تے یہودی عالماں توں کسے اجہی لکھت راہیں حضور بارے پورا پورا علم سی۔ جس نوں عام عیسائی تے یہودی عالماں کولیاں اوہلے وچ کردتا ہویا سی۔ یا رکھیا ہویا سی۔ اجہیاں کتاباں وچ چتھے اصل تورات، اصل زبور، تے اصل انجیل ہووے گی، او تھے برناباس دی انجیل توں وی نظر انداز نہیں کیتا جاسدا۔ جہ کہ برناباس آپوں اپنی مرتب کیتی انجیل دے شروع وچ لکھدا اے:-

(پنجابی ترجمہ) - "یسوع ناصری، جہنوں مسیح آکھدے نہیں، دے سواری برناباس ولوں ساری دھرتی دے، سارے و سنیکاں نوں امن تے تسلی دی دُعا پیچھے، ایہناں گئے گزرے دنوں وچ سب توں پیارے تے اچھے سچھے رب نے اپنے نبی یسوع مسیح دے وسیلے نال تعلیم تے معجزیاں دی رحمت راہیں ساڈے نال ملاقات کیتی جس پاروں شیطان دے فریب وچ آکے بہت سارے لوک تقوے دی اوٹ وچ ات گمراہی والے عقیدیاں دا پرچار کردے پئے نیما۔ یعنی مسیح نوں رب دا پتر آکھتا، رب دے ابدی حکم "رختنے" نوں رد کرنا، تے ہرنا پاک گوشت نوں حلال قرار دینا۔ اوہناں وچوں پونس (سینٹ پال) وی فریب کھاہدی بیٹھا اے جہدا ذکر میں بڑے دکھ نال پیا کرناواں۔ ایسے پاروں میں اوہ سچائی لکھ رہیاں جو میں دیکھی تے سنی۔ اوس گل بات وچ، جہڑی میں یسوع نال کیتی، تاں جے تئیں سلامت رہو تے شیطان توں دھوکھا کھا کے رب دے فیصلے موجب

اے میرت سرور عالم ج ۲ ص ۹۴ (حاشیہ نوٹ)۔

رگڑے نہ جاؤ۔ ایس کر کے اوس بندے توں سو گئے رہو و جہڑا تہا نوں نویں عقیدے، اوہناں توں دکھ، سکھائے جہڑے کہ میں لکھ رہیاں واں۔ تاں جے تہیں ابد تک سا ایت رہو۔ اچھا سچا رب تہاڈے نال ہر دے تے تہا نوں شیطان توں تے ہر ربانی توں بچا کے رکھے۔ آمین

انجیل برناباس یارے ویروا | برناباس دی انجیل عیسائی عالماں نے جیہی غائب کیتی کہ صدیاں تک اہدا کھوج کھنڈا ہتھ نہ آیا۔ پر جہنواں رب رکھے اوہنوں کون چکھلے چکھے جو میں موئے موئے سے فرعون نے اسرائیلی لوکے قتل کرانے شروع کیتے سن پئی کدھرے اوہدی حکومت نوں زوال نہ آجائے۔ پر رب پاک نے جہنوں اوہدے سوہن لئی گھلایا۔ اوہ رب دی حکمت نال اوہدے اپنے گھر ملدا رہیا تے جوان ہویا۔ تے اوڑک اوہنوں فوجاں سننے غرق کرن دا وسیلہ بنیا۔

ایسے طرح عیسائی عالماں نے جہڑی "حقیقت" نوں بلیا میٹ کرن لئی پورا پورا اہل ادا تھی۔ اوہ رب دی حکمت نال کدھرے پوپ سکسٹس (SIXTUS) دے کتب خانے وچ محفوظ حالت وچ موجود رہ گئی۔ جہنوں پابندی پاروں کوئی نہیں سی پڑھ سکدا۔ ۱۵۸۵ء - ۱۵۹۰ء دے قریب ایہ کتاب پوپ سکسٹس دے اک یار بیلی، فرامارینو (FRAMARINO) (نام) (راہب دے قابو چڑھ گئی۔ تے اوہ لگا چھپا کے اہدا نسخہ لے گیا۔ اوس رب دے بندے نے ایس کتاب دا ترجمہ اطالوی زبان وچ کیتا (ایہ نہیں پتہ کہ اوہنوں جہڑا نسخہ ملیا سی اوہ لکھری زبان وچ تھی)۔

۱۶۰۹ء وچ ایہ اطالوی ترجمہ (یا اہدا نقل نامہ) شاہ پروشاد دے اک درباری کریم (CRAMER) دے ہتھ آیا۔ جہنوں اوہنے، سیوانے دے پرنس یوحین (PRINCE) (EUGENE) دی سیوا وچ نذرانے دے طور پیش کیتا۔ ۱۷۳۰ء وچ پرنس یوحین واداتی متب خانہ "رومانا" دی امپیریل لائبریری نوں دان ہویا تے انجیل برناباس دا ایہ نسخہ من تائیں او متب خانے (لائبریری) وچ موجود رہیا جاندا اے۔

ایس دور دے ایئر گیٹرو وچ، ایس کتاب دا اک نسخہ میڈرڈ بے بیج گیا۔ تے ایہ نسخہ اہدا ترجمہ اسپینی زبان وچ ہویا۔ ایس اسپینی ترجمے نوں مدھمن کے، کونفس کالج آکسفورڈ دے

برناباس کی انجیل اُردو ترجمہ آسی ضیائی مطبوعہ اسلامک پبلیکیشنز، میڈلاہور، میسرا ایڈیشن اپریل ۱۹۸۱ء ص ۲۷

اک ممبر "ڈاکٹر مینک ہاؤس" نے اہد ا ترجمہ (۱۹۸۲ء وچ) انگریزی وچ کیتا۔ پر بڑی چھیتی پسینی تے انگریزی دونوں ترجمے عیسائیاں نے غائب کر دتے۔

۱۹۰۷ء وچ اک وڈے محقق تے عالم فاضل پادری مسٹر ریگ (RAGG) تے اوہدی بیوی نے اسے اٹالوی ترجمے والے مسودے توں - انگریزی وچ اُتھیا تے آکسفورڈ دے کلیرنڈن پریس وولوں ایہ کتاب چھپ گئی - پر اک سازش موجب اہد تے تقریباً سارے نسخے غائب کر دتے گئے۔

۱۹۰۷ء وچ مصر دے اک عرب عیسائی عالم خلیل بک سعادت نے انگریزی توں اہد عربی وچ ترجمہ شائع کیتا (جس بارے پتہ نہیں کہ اوہ غائب کیتا گیا یا نہیں)۔
۱۹۱۱ء وچ اوس عربی ترجمے توں مولوی محمد انشاء مالک و مدیر "اخیار وطن" دی فرمائش تے، مولوی محمد حلیم انصاری، رڈ ولوی نے اُردو دا بانا پہنایا۔ ایہ کتاب دوجی وار (شاید ۱۹۱۶ء وچ تے تیجی وار ۱۹۶۲ء وچ چھپی۔

۱۹۴۳ء وچ اک دار فیر اوس "ریگ" دا انگریزی ترجمہ کراچی توں شائع کیتا گیا جس دا اُردو ترجمہ پروفیسر آسی ضیائی ہوراں کیتا جہنوں جولائی ۱۹۴۴ء وچ اسلامک پبلیکیشنز پیٹنڈ لاہور نے شائع کیتا۔ فیر جنوری ۱۹۴۷ء وچ اہد دجا ایڈیشن تے اپریل ۱۹۸۱ء وچ تیجا ایڈیشن شائع ہویا۔ مگ تک ایہ اُردو ترجمہ ۱۰۰ وی گنتی وچ چھپ چکیا اے جہدی مانگ دن و دن ودھ رہی اے۔

انجیل برنا باس بارے مولانا مودودی لکھتے ہن :-

۱) مجھے آکسفورڈ سے شائع شدہ انگریزی ترجمے کی ایک فوٹو اسٹیٹ کا پی دیکھنے کا اتفاق ہوا ہے اور میں نے اسے لفظ بہ لفظ پڑھا ہے میرا احساس یہ ہے کہ یہ ایک بہت بڑی نعمت ہے جس سے عیسائیوں نے تعصب اور ضد کی بنا پر اپنے آپ کو محروم کر رکھا ہے۔ (سیرت سرور عالم ج ۱ ص ۱۳۳ طبع اول)۔

۲) ایہ گل بات انجیل برنا باس دے اُردو مترجم آسی ضیائی ہوراں دے مضمون وچ لکھی گئی اے۔ جہڑا اوہناں دیباچے طور کتاب دے شروع وچ "ضروری گزارش" دے عنوان ہیچ لکھی اے۔ تے بعض باناں سیرۃ سرور عالم تے اسلامی تاریخ وچوں ماخوذ نہیں ہ۔

(۲) ”بائبل میں جو چار انجیلیں قانونی اور معتبر قرار دے کر شامل کی گئی ہیں۔ ان میں سے کسی کا لکھنے والا بھی حضرت عیسیٰ کا صحابی نہ تھا۔ اور ان میں سے کسی نے یہ دعویٰ بھی نہیں کیا ہے۔ کہ اس نے آنحضرتؐ کے صحابیوں سے حاصل کردہ معلومات اپنی انجیل میں درج کی ہیں جن ذرائع سے ان لوگوں نے معلومات حاصل کی ہیں۔ ان کا کوئی حوالہ انہوں نے نہیں دیا ہے جس سے یہ پتہ چل سکے کہ راوی نے آیا خود وہ واقعات دیکھے اور وہ اقوال سُنے ہیں جنہیں وہ بیان کر رہا ہے یا ایک یا چند واسطوں سے یہ باتیں اُسے پہنچی ہیں۔ بخلاف اس کے انجیل برناباس کا مصنف کہتا ہے کہ میں مسیحؑ کے اولین بارہ حواریوں میں سے ایک ہوں شروع سے آخر تک مسیحؑ کے ساتھ رہا ہوں اور اپنی آنکھوں دیکھے واقعات اور کانوں سُننے اقوال اس کتاب میں درج کر رہا ہوں۔ یہی نہیں بلکہ کتاب کے آخر میں وہ کہتا ہے۔ کہ دنیا سے رخصت ہوتے وقت، حضرت مسیحؑ نے مجھ سے فرمایا تھا کہ میرے متعلق لوگوں میں جو غلط فہمیاں پھیل گئی ہیں۔ ان کو صاف کرنا اور صحیح حالات دُنیا کے سامنے لانا تیری ذمہ داری ہے۔“

ایک بہت بڑا جھوٹ

”مسیحی لٹریچر میں اس انجیل کا جہاں کہیں ذکر آتا ہے اسے یہ کہہ کر رد کر دیا جاتا ہے کہ یہ ایک جعلی انجیل ہے۔ شاید کسی مسلمان نے تصنیف کر کے برناباس کی طرف منسوب کر دیا ہے۔ لیکن یہ ایک بہت بڑا جھوٹ ہے۔ جو صرف اس بنا پر بول دیا گیا کہ اس میں جگہ جگہ بصر اہت نبی صلی اللہ علیہ وسلم کے متعلق پیش گوئیاں ملتی ہیں۔“

”اول تو اس انجیل کو پڑھنے سے ہی صاف معلوم ہو جاتا ہے کہ یہ کتاب کسی مسلمان کی تصنیف کردہ نہیں ہو سکتی۔ دوسرے اگر یہ کسی مسلمان نے لکھی ہوتی تو مسلمانوں میں یہ بکثرت پھیلی ہوئی ہوتی۔ اور علمائے اسلام کی تصنیفات میں بکثرت اس کا ذکر پایا جاتا۔ مگر یہاں صورت حال یہ ہے کہ جارج کیسل کے انگریزی مقدمہ قرآن سے پہلے مسلمانوں کو سر سے لاسکے وجود تک کا علم نہ تھا۔ طبری، یعقوبی، مسعودی، ابیرونی، ابن جریر اور دوسرے مصنفین جو مسلمانوں میں مسیحی لٹریچر وسیع اطلاع رکھنے والے تھے ان میں سے کسی کے ہاں بھی مسیحی مذہب پر بحث کرتے ہوئے انجیل برناباس کی طرف اشارہ تک نہیں ملتا۔ دُنیا سے

اسلام کے کتب خانوں میں جو کتابیں پائی جاتی تھیں، ان کی بہترین فہرستیں ابن ندیم کی الفہرست اور حاجی خلیفہ کی کشف الظنون ہیں۔ اور وہ بھی اس کے ذکر سے خالی ہیں۔

انیسویں صدی سے پہلے کسی مسلمان عالم نے انجیل برناباس کا نام تک نہیں لیا ہے۔

”تیسری اور سب سے بڑی دلیل اس بات کے جھوٹ ہونے کی یہ ہے کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کی پیدائش سے بھی ۷۵ سال پہلے پوپ گلاسیس اول (GELASIUS) کے زمانے میں بد عقیدہ اور گمراہ کن کتابوں کی جو فہرست مرتب کی گئی تھی۔ اور ایک پاپائی فتوے کے ذریعے سے جس کا پڑھنا ممنوع قرار دیا گیا تھا۔ ان میں انجیل برناباس (ERANGELIUM BERNABE) بھی شامل تھی۔ سوال یہ ہے کہ اس وقت کونسا مسلمان تھا جس نے یہ جعلی انجیل تیار کی تھی۔ یہ بات تو خود عیسائی علمائے تسلیم کی ہے۔ کہ شام، اسپین، مصر وغیرہ ممالک کے ابتدائی مسیحی کلیسا میں ایک مدت تک برناباس کی انجیل رائج رہی ہے۔ اور چھٹی صدی (عیسوی) میں اسے ممنوع قرار دیا گیا ہے۔“

”..... متی اور مرقس نے حواریوں (APOSTLES) کی جو فہرست دی ہے، برناباس کی دی ہوئی فہرست اس سے دوناموں میں مختلف ہے۔ ایک تو ما، جس کے بجائے برناباس اپنا نام دے رہا ہے، دوسرا شمعون تسانی، جس کی جگہ وہ یہوداہ بن یعقوب کا نام لیتا ہے۔ لوقا کی انجیل میں یہ دوسرا نام بھی موجود ہے۔ اس لئے یہ قیاس کرنا صحیح ہوگا کہ بعد میں کسی وقت صرف برناباس کو حواریوں سے خارج کرنے کے لئے تو ما کا نام داخل کیا گیا ہے۔ تاکہ اس کی انجیل سے پھینچا پھڑایا جاسکے۔ اور اس طرح کے تغیرات اپنی مذہبی کتابوں میں کر لینا ان حضرات کے ہاں کوئی ناجائز کام نہیں رہا ہے؛

(دیکھئے انسائیکلو پیڈیا برٹانیکا۔ ایڈیشن ۱۹۶۶ء، مضمون ”بائبل“)

”اس انجیل کو اگر کوئی شخص تعصب کے بغیر، ٹھنی آنکھوں سے پڑھے اور نئے عہد نامے کی چاروں انجیلوں سے اس کا مقابلہ کرے۔ تو یہ محسوس کئے بغیر نہیں رہ سکتا۔ کہ یہ ان چاروں سے بدرجہا بہتر ہے۔ اس میں حضرت عیسیٰ علیہ السلام کے حالات زیادہ تفصیل کے ساتھ بیان ہوئے ہیں اور اس طرح بیان ہوئے ہیں۔ جیسے کوئی شخص فی الواقع وہاں سب کچھ دیکھ رہا تھا اور اُن واقعات میں خود شریک تھا۔ چاروں انجیلوں کی بے ربط داستانوں کے مقابلے میں یہ تلخی بیان زیادہ مربوط بھی ہے۔ اور

اس میں سلسلہ واقعات بھی زیادہ اچھی طرح سمجھ میں آتا ہے۔ حضرت عیسیٰ کی تعلیمات اس میں چاروں انجیلوں کی بہ نسبت زیادہ واضح، مفصل اور مؤثر طریقے سے بیان ہوئی ہیں۔ توحید کی تعلیم، بشرک کی تردید، صفات باری تعالیٰ، عبادت کی روح اور اخلاق فاضلہ کے مضامین اس میں بڑے ہی پُر زور اور مدلل اور مفصل ہیں۔ جن سبق آموز تمثیلات کے پرانے میں مسیح نے یہ مضامین بیان کئے ہیں ان کا عشرِ عشر بھی چاروں انجیلوں میں نہیں پایا جاتا۔ اس سے یہ بھی زیادہ تفصیل کے ساتھ معلوم ہوتا ہے۔ کہ انجیل اپنے شاگردوں کی تعلیم و تربیت کس حکیمانہ طریقے سے فرماتے تھے۔ حضرت عیسیٰ کی زبان، طرز بیان، اور طبیعت و مزاج سے کوئی شخص اگر کچھ بھی آشنا ہو تو وہ اس انجیل کو پڑھ کر یہ ماننے پر مجبور ہو گا کہ یہ کوئی جعلی داستان نہیں ہے۔ جو بعد میں کسی نے گھڑ لی ہو۔ بلکہ اس میں حضرت مسیحؑ سے انجیل ازبہ کی بہ نسبت اپنی اصلی شان میں بہت زیادہ نمایاں ہو کر ہمارے سامنے آتے ہیں۔ اور اس میں اُن تضادات کا نام و نشان بھی نہیں ہے۔ جو انجیل ازبہ میں ان کے مختلف اقوال کے درمیان پایا جاتا ہے۔“

اس انجیل میں حضرت عیسیٰ کی زندگی اور آپ کی تعلیمات ٹھیک ٹھیک ایک نبی کی زندگی اور تعلیمات کے مطابق نظر آتی ہیں۔ وہ اپنے آپ کو ایک نبی کی حیثیت سے پیش کرتے ہیں۔ تمام پچھلے انبیاء اور کتابوں کی تصدیق کرتے ہیں۔ صاف کہتے ہیں کہ انبیاء علیہم السلام کی تعلیمات کے سوا معرفتِ حق کا کوئی دوسرا ذریعہ نہیں ہے، اور جو انبیاء کو چھوڑتا ہے۔ وہ دراصل خدا کو چھوڑتا ہے۔ توحید، رسالت اور آخرت کے ٹھیک وہی عقائد پیش کرتے ہیں۔ جن کی تعلیم تمام انبیاء نے دی ہے، نماز، روزے اور زکوٰۃ کی تلقین کرتے ہیں، ان کی نمازوں کا جو ذکر بکثرت مقامات پر برنا باس نے کیا ہے۔ اس سے پتہ چلتا ہے کہ یہ فجر، ظہر، عصر، مغرب، عشا اور تہجد کے اوقات تھے جن میں وہ نماز پڑھتے تھے، اور ہمیشہ نماز سے پہلے وضو فرماتے تھے۔ انبیاء میں سے وہ حضرت داؤد و سلیمان کو نبی قرار دیتے ہیں۔ حالانکہ یہودیوں اور عیسائیوں نے ان کو انبیاء کی فہرست سے خارج کر رکھا ہے۔ حضرت اسماعیلؑ کو وہ ذبیح قرار دیتے ہیں اور ایک یہودی عالم سے اقرار کرتے ہیں کہ فی الواقع ذبیح حضرت اسماعیلؑ ہی تھے۔ اور بنی اسرائیل نے زبردستی کھینچ تان کر کے حضرت اسحاقؑ کو ذبیح بنا رکھا ہے۔ آخرت، اور قیامت اور جنت و دوزخ کے متعلق ان کی تعلیمات

قرب قریب وہی ہیں جو قرآن میں بیان ہوئی ہیں ۛ

”عیسائی جنس وجہ سے انجیل بڑنا باس کے مخالف ہیں وہ

مخالفت کی اصل وجہ دراصل یہ نہیں ہے کہ اس میں رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے متعلق جگہ جگہ صاف اور واضح بشارتیں ہیں کیونکہ وہ توحشور کی پیدائش سے بھی بہت پہلے اس انجیل کو رد کر چکے تھے۔ ان کی ناراضی کی اصل وجہ کو سمجھنے کے لئے تھوڑی سی تفصیلی بحث درکار ہے۔ حضرت عیسیٰ علیہ السلام کے ابتدائی پیروکار آپ کو صرف نبی مانتے تھے، یہودی شریعت کا اتباع کرتے تھے۔ عقاید اور احکام و عبادات کے معاملے میں اپنے آپ کو دوسرے بنی اسرائیل سے قطعاً الگ نہ سمجھتے تھے۔ اور یہودیوں سے ان کا اختلاف صرف اس امر میں تھا کہ حضرت عیسیٰ کو مسیح تسلیم کر کے ان پر ایمان لانے تھے۔ اور وہ یہودی (ان کو مسیح ماننے سے انکار کرتے تھے۔ بعد میں جب سینٹ پال اپنی جماعت میں داخل ہوا تو اس نے رومیوں، یونانیوں اور دوسرے غیر یہودی، اور غیر اسرائیلی لوگوں میں بھی اس دین کی تبلیغ و اشاعت شروع کر دی۔ اور اس غرض کے لئے ایک نیا دین بنا ڈالا۔ جس کے عقائد اور اصول اور احکام اس دین سے بالکل مختلف تھے جسے حضرت عیسیٰ نے پیش کیا تھا۔ اس شخص نے حضرت کی کوئی صحبت نہیں پائی تھی۔ بلکہ ان کے زمانے میں وہ ان کا سخت مخالف تھا۔ اور ان کے بعد بھی کئی سال تک ان کے پیروں کا دشمن بنا رہا۔ پھر جب اس جماعت میں داخل ہو کر اس نے نیا دین بنا کر شروع کیا۔ اس وقت بھی اس نے حضرت عیسیٰ کے کسی قول کی سند نہیں پیش کی۔ بلکہ اپنے کشف و الہام کو بنیاد بنایا۔ اس نئے دین کی شکل میں اس کے پیش نظر بس یہ مقصد تھا کہ دین ایسا ہو جسے غیر یہودی (GENTILE) دنیا قبول کر لے۔ اس نے اعلان کر دیا کہ ایک عیسائی، شریعت یہود کی تمام پابندیوں سے آزاد ہے۔ اس نے کھانے پینے میں حرام و حلال کی ساری قیود ختم کر دیں۔ اس نے سختی کے حکم کو بھی منسوخ کر دیا۔ جو غیر یہودی دنیا کو خاص طور پر ناگوار تھا۔ حتیٰ کہ اس نے مسیح کی ایوبیت اور ان کے اہل عدا ہونے اور صلیب پر جان فسخ کرنا اور آدم کے پیدائشی گناہ کا کفارہ بن جانے کا عقیدہ بھی تصنیف کر ڈالا۔ کیونکہ عام مشرکین کے مزاج سے یہ بہت مناسب رکھتا تھا۔ مسیح کے ابتدائی پیروؤں نے ان بدعات کی مزاحمت کی۔ مگر سینٹ پال نے جو دروازہ کھولا تھا اس سے غیر یہودی عیسائیوں کا ایک ایسا زبردست

سیلاب اس مذہب میں داخل ہو گیا جس کے مقابلے میں وہ مٹھٹی بھر لوگ کسی طرح نہ ٹھیر سکے تاہم تیسری صدی عیسوی کے اختتام تک بکثرت لوگ ایسے موجود تھے جو مسیح کی الوہیت کے عقیدے سے انکار کرتے تھے۔ مگر چوتھی صدی کے آغاز (۳۲۵ء) میں نیکیا (NICAEA) کی کونسل نے پولوسی عقائد کو قطعی طور پر مسیحیت کا مسلم مذہب قرار دے دیا۔ پھر رومی سلطنت خود عیسائی ہو گئی۔ اور قیصر تھیوڈوسیوس کے زمانے میں یہی مذہب سلطنت کا سرکاری مذہب بن گیا۔ اس کے بعد قدرتی بات تھی کہ وہ تمام کتابیں جو اس عقیدے کے خلاف ہوں، مردود قرار دے دی جائیں۔ اور صرف وہی کتابیں معتبر ٹھہرائی جائیں جو اس عقیدے سے مطابقت رکھتی ہوں۔ ۳۶۷ء میں پہلی مرتبہ اٹھانا سیوس (ATHANASIUS) کے ایک خط کے ذریعے معتبر و مسلم کتابوں کے ایک مجموعے کا اعلان کیا گیا۔ پھر اس کی توثیق ۳۸۲ء میں پوپ ڈیمسیس (DAMASCIUS) کے زیر صدارت ایک مجلس نے کی۔ اور پانچویں صدی کے آخر میں پوپ گلاسیس نے اس مجموعے کو مسلم قرار دینے کے ساتھ ساتھ ان کتابوں کی ایک فہرست مرتب کر دی جو غیر مسلم تھیں۔ حالانکہ جن پولوسی عقائد کو بنیاد بنا کر مذہبی کتابوں کے معتبر اور غیر معتبر ہونے کا یہ فیصلہ کیا گیا تھا۔ ان کے متعلق کبھی کوئی عیسائی عالم یہ دعویٰ نہیں کر سکتا تھا۔ کہ ان میں سے کسی عقیدے کی تعلیم خود حضرت عیسیٰ علیہ السلام نے دی تھی۔ بلکہ معتبر کتابوں کے مجموعے میں جو انجیلیں شامل ہیں خود ان میں بھی حضرت عیسیٰ علیہ السلام کے اپنے کسی قول سے ان عقائد کا ثبوت نہیں ملتا۔“

”انجیل برناباس ان غیر مسلم کتابوں میں اس لئے شامل کی گئی کہ وہ مسیحیت کے اس سرکاری عقیدے کے بالکل خلاف تھی۔ اس کا مصنف کتاب کے آغاز ہی میں اپنا مقصد تصنیف یہ بیان کرتا ہے۔ کہ اُن لوگوں کے خیالات کی اصلاح کی جائے جو شیطان کے دھوکے میں آکر جو یسوع کو ابن اللہ قرار دیتے ہیں۔ تختہ کو غیر ضروری ٹھہراتے ہیں۔ اور حرام کھانوں کو حلال کرتے ہیں۔ جن میں سے ایک دھوکا کھانے والا ”پولوس“ بھی ہے۔ — وہ بتاتا ہے کہ جب حضرت عیسیٰ دنیا میں موجود تھے اس زمانے میں ان کے معجزات دیکھ کر سب سے پہلے مُشرک رومی سپاہیوں نے ان کو خدا اور بعض نے خدا کا بیٹا کہنا شروع کیا۔ پھر یہ چھوت بنی اسرائیل کے عوام کو بھی لگ گئی۔ اس پر حضرت

عیسے مسخت پریشان ہوئے۔ انہوں نے بار بار نہایت شدت کے ساتھ اپنے متعلق اس غلط عقیدے کی تردید کی اور ان لوگوں پر لعنت بھیجی جو ان کے متعلق ایسی باتیں کہتے تھے۔ پھر انہوں نے اپنے شاگردوں کو پورے یہودیہ میں اس عقیدے کی تردید کے لئے بھیجا۔ اور ان کی دُعا سے شاگردوں کے ہاتھوں بھی وہی معجزے صادر کرائے گئے جو خود حضرت عیسیٰ سے صادر ہوئے تھے تاکہ لوگ اس غلط خیال سے باز آجائیں کہ جس شخص سے یہ معجزے صادر ہو رہے ہیں وہ خدا یا خدا کا بیٹا ہے۔ اس سلسلے میں وہ حضرت عیسیٰ کی مفصل تقریر نقل کرتے ہیں جن میں انہوں نے بڑی سختی کے ساتھ اس غلط عقیدے کی تردید کی تھی — اور جگہ جگہ بتاتا ہے کہ آنجناب اس گمراہی کے پھیلنے پر کس قدر پریشان تھے۔ مزید برآں وہ اس پولوسی عقیدے کی بھی صاف صاف تردید کرتا ہے کہ مسیح علیہ السلام نے صلیب پر جان دی تھی۔ وہ اپنے چشم دید حالات یہ بیان کرتا ہے کہ جب یہوداہ اسکر یوتی یہودیوں کے سردار کاہن سے رشوت لے کر حضرت عیسیٰ کو گرفتار کرنے کے لئے سپاہیوں کو لے کر آیا تو اللہ تعالیٰ کے حکم سے چار فرشتے آنجناب کو اٹھالے گئے۔ اور یہوداہ اسکر یوتی کی شکل اور آواز بالکل وہی کر دی گئی جو حضرت عیسیٰ کی تھی۔ صلیب پر وہی چڑھایا گیا تھا۔ نہ کہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام — اس طرح یہ انجیل پولوسی مسیحیت کی جڑ نکات دیتی ہے اور قرآن کے بیان کی پوری توثیق کرتی ہے حالانکہ نزول قرآن سے ۱۱۵ سال پہلے اس کے ان بیانات ہی کی بنا پر مسیحی پادری اسے رد کر چکے تھے۔

”اس بحث سے یہ بات واضح ہو جاتی ہے کہ انجیل بزنا باس درحقیقت انجیل اولیٰ سے زیادہ معتبر انجیل ہے۔ مسیح علیہ السلام کی تعلیمات اور سیرت اور اقوال کی صحیح ترجمانی کرتی ہے۔ اور یہ عیسائیوں کی اپنی بد قسمتی ہے کہ اس انجیل کے ذریعے سے اپنے عقائد کی تصحیح اور حضرت مسیح کی اصل تعلیمات کو جاننے کا موقع ان کو ملا تھا اسے محض ضد کی بنا پر انہوں نے کھو دیا۔ اس کے بعد ہم پورے اطمینان کے ساتھ وہ ایشائیں نقل کر سکتے ہیں جو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے بارے میں بزنا باس نے حضرت عیسیٰ علیہ السلام سے روایت کی ہیں۔“ (مقتباسات از تفہیم القرآن جلد ۱ تفسیر سورہ الصف منقولہ بطور مقدمہ از آسی ضیائی، اردو مترجم انجیل بزنا باس)

مولانا مودودی دی رے انجیل برنا باس بارے تیس پڑھی۔ اُنجے کوئی بند
ایہ انجیل کھلے دل نال پڑھے تاں اہدی سچائی بارے شک نہیں رہ جاندا۔ برنا باس
ایناں سچا بند اے پئی اوہ ذرا جتنی گل وی نہیں لکاندا جہدا اہنوں علم اے۔ تے نہ
ادہ اپنی گل ودھا کے دسن دی کوشش کردا اے۔ سگوں اودہی کوشش ایہ ہے کہ سچائی
بناں کے واوہ، گھاٹ دے، ریکارڈ ہو جائے تاں جے لوک گراہی توں بچ سکے۔ اوہ
اپنا کم کر گیا۔ مبارک نیں اوہ جنہاں اودہی انجیل راہیں سدھا رستہ پھریا۔ تے جھوٹ
نوں تیاگ کے دین تے دُنیا دی نیکی کھٹے گئے۔

بر رسولان بلاغ است و بس

میں ایتھے انجیل برنا باس وچ ذکر کینیاں تعریفاں تے بشارتاں جنہاں دا تعلق حضور علیہ السلام
نال اے نقل کراں گا۔ بہتر تاں ایہی کہ اک پاسے انجیل برنا باس دا اصل متن (انگریزی۔ اطالوی)
تے دوجے پاسے اودہی پنجابی ترجمہ نقل کر دا۔ پر کئی مجبوریوں پاروں ایہ گل ممکن نہیں۔ ایس
واسطے میں پوری دیانتداری نال متعلقہ اقتباساں دا پنجابی ترجمہ پیش کر رہیاں۔ اللہ تعالیٰ
قبول فرمائے، آمین۔ (نوٹ: میں ایہ پنجابی ترجمہ آسی نیواں دے اردو ترجمے توں سامنے
رکھ کے کیتا اے)۔

پیشین گوئیاں

نبیائے داسردار محمد صلی اللہ علیہ وسلم

(۱) مبارک ہووے رب داپاک تاں جنہے سارے قدوساں تے نبیائے دے سرتاج توں
کل مخلوق توں، پہلاں پیدا فرمایا۔ تاں جے اوہنوں دُنیا دی نجات کارن بھیجے جیکن اوہنے
اپنے بندے داؤد دی زبانی اکھیا پئی:۔

”سرگھی دے تارے توں پہلاں قدوساں دی تاپانی وچ میں تینوں پیدا کیتا لہ

(انجیل برنا باس باب ۱۲)

(۲) یسوع نے اکھیا:۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔ پر میتھوں بعد سارے نبیائے تے قدوساں

لہ زبور۔ باب ۱۱۰ آیت ۳۔

داستراج آوے گاتے اوہ سینتاں بھریاں سب گلاں جہڑیاں نبیاں نے کیتیاں، اوہناں
دے بھیت کھوے گا۔ کیوں جے اوہ رب دار رسول اے۔ (باب ۱۷)

وہی اول وہی آخر

(۳) شاگرداں کچھیا۔ ”اجی سانوں دستو شیطان غرور پاروں کیویں روڈیا گیا...؟“
جواب وچ یسوع نے آکھیا:-

”رب نے مٹی دا دھوڑا جیسا بنایا تے اوہنوں کچھپی ہزار سال تک اونویں دا اوتویں
پیار رہن دتا۔ ابلیس، جہڑا فرشتیاں دا کامن تے سردار سی۔ اپنی وڈی سیانف تے دانائی
پاروں جہڑی اوتوں ملی ہوئی سی انوں ایگل کھڑک گئی۔ پئی رب مٹی دے ایس دھوڑے جھٹے
توں اک لکھ چٹالی ہزار نبوت دے نشان والے (بندے) پیدا کرے گا۔ تے خدا دار رسول
وی۔ جہدی روح اوہنے ہر شے توں سٹھ ہزار سال پہلاں پیدا کیتی سی۔“ (باب ۳۵)

(۴) یسوع نے آکھیا:- ”میں تہانوں سچ کہناں پئی جہڑا دُعا نہیں منگدا (اوہ)
شیطان توں ددھ کے بھیرا اے تے تہاں عذاب بھگتے گا۔ کیوں جے شیطان دے زوال توں
پہلاں اوہدے سامنے خوف دی کوئی مثال نہیں سی۔ تے نہ ای رب نے کوئی تہی۔ اوہنوں
توہ دی دعوت دین لئی گھلیا سی۔ ہر آدمی۔ ہئی جہڑا سارے تہی لئی چکے نہیں، سولے خدا دے

لے تمام انبیا، جن کو خدا نے دُنیا میں بھیجا۔ جن کی تعداد ایک لاکھ چوالیس ہزار تھی، انہوں نے
ابہام کے ساتھ بات کی مگر میرے بعد تمام انبیا، اور مقدس نبیوں کا نور آئے گا۔ جو انبیا کی کبی ہوں باتوں
کے اندھیرے پر روشنی ڈال دے گا۔ کہہ دو خدا کا رسول اے“ (باب ۱۷) ترجمہ منقول سیرت سرور عالم
ج ۱ ص ۱۴۸ مطبوعہ ادارہ ترجمان القرآن لاہور۔ مخاندہ۔ متن والا ترجمہ اسی ضیائی پوراں دے اردو
ترجمے نوں سامنے رکھ کے کیتا گیا اے۔ تے ہیٹھلا ترجمہ من و عن مولانا مودودی پوراں والا اے
ضیائی دار اردو ترجمہ ان اے:- تمام نبیوں نے جو ایک لاکھ چوالیس ہزار ہوئے ہیں۔ جنہیں
خدا نے دُنیا میں بھیجا، پر دے میں بات کی ہے۔ مگر میرے بعد تمام نبیوں اور قدوسوں کا ستراج آئے گا۔ اور
تمام پردے کھلا توں کو، جو نبیوں نے کس واضح کرے گا کیونکہ وہ خدا کا رسول اے۔ تے تہاں دے پوراں
فرق ہے۔ اصل لفظ اللہ جانے کیہ ہے؟۔ (قدر)

رسولؐ دے جہڑا میتھوں بعد آوے گا۔ پئی رب دی ایہو مرنی اے۔ ناکے ایہ پئی میں اوہد
لئی راہ تیار کراں....." (باب ۳۶)

(۵) یسوع نے آکھیا: "..... جد آدم (اپنی پیدائش گروں) اٹھ کھلوتا تاں
اوہنے ہوا وچ اک لکھت دیکھی جہڑی سورج وانگوں چمکدی سی پئی "خدا بس اک اے
تے محمدؐ خدا دار رسول لے" ایہ تک کے آدم نے اپنا مونہہ کھولیا تے کہیا: "اے میرے رب
میں تیرا شکر کرنا واں کہ توں مینوں پیدا فرمایا۔ پر میری منت اے۔ توں مینوں دس پہلاں
اکھراں دا کیہہ مطلب اے؟ محمدؐ خدا دار رسول اے، کیہ بھلا میتھوں پہلاں دی کوئی
انسان ہوئے نیں ہے؟"

تاں رب نے کہیا :-

"مرجا میرے بندے آدم! میں تینوں دستاں کہ توں پہلا انسان این جہنوں میں
پیدا کیتا تے اوہ جہنوں توں (لکھت وچ) دیکھیا اے۔ تیرا پیرا اے جہڑا دنیا وچ بہت
سالں بعد آوے گا۔ اوہ میرا رسول ہووے گا۔ جہدی خاطر میں ساریاں چیزاں پیدا کیتیاں
کیں۔ جاں اوہ آوے گا تے دنیا توں نور بنجے گا۔ جہدی روح میں ہر شے پیدا کرن توں سمجھ
زار سال پہلاں، ملکوتی شان وچ رکھی ہوئی سی۔"

آدم نے رب دی منت کیتی "یا اللہ! ایہ لکھت میرے ہتھاں دیاں انگلیاں دے
ونہاں وچ اُتار دے؟" تدوں رب نے ایہ لکھت پہلے انسان دے انگوٹھیاں وچ اُتاری
— سجے انگوٹھے دے نوہہ وچ لکھیا سی "خدا اکو اے"۔ تے کھتے انگوٹھے دے نوہہ
وچ لکھیا سی "محمدؐ خدا دار رسول اے"۔

تاں پہلے انسان (آدم) نے پدرانہ محبت نال (انگوٹھیاں وچ اُتارے) ایہ لفظ
پہلے کے اکھیاں نال لائے تے آکھیا "مبارک ہووے اوہ دن جد توں دنیا وچ آویں"

(باب ۳۹)

نگاہ عشق و مستی میں وہی اول وہی آخر
وہی قرآن وہی قرقاں، وہی یسعی وہی طہ

آدمؑ تے خوادا . بخشش منگنا رسول اللہ دے وسیلے نال

(۶) تاں خدا نے آکھیا :-

” ملعوننا! میرے درباروں نکل جا: تد شیطان چلا گیا ۔

فیر رب نے آدمؑ تے خواؤوں (جو دونوں رو رہے سن) آکھیا :-

” تسیں بہشتوں نکل جاؤ۔ تے تو پہ کرو۔ تے تہاڑی آس نہ ٹٹے کیوں جے میں تہاڑا

پتر، ایس حال وچ گھلاؤں گا کہ تہاڑی نسل، شیطان دی حکمرانی نوں، انساناں توں دو

کر دیوے گی۔ کیوں جے اوہ میرا رسول، جہڑا کہ آوے گا۔ اوہنوں میں ساریاں چیزاں عطا

کراں گا۔“

(فیر) رب نے اپنے آپ نوں نکالیا۔ تے میکائیل فرشتے نے اوہناں (آدمؑ تے خواؤ)

نوں بہشتوں باہر کر دتا۔ تاں آدمؑ نے مُڑ کے دروازے ول دیکھیا۔ لکھیا سی :- ”خدا! کو

اے تے محمد اودہا رسول اے“۔ تاں فیر اوہنے (آدمؑ نے) روناہیاں آکھیا :-

” رب دی سزنی ہووے، اے میرے پتر کہ توں چھپتی آدی تے سانوں مصیبت توں

رہا کر اوں“ (باب ۳۱)

(۷) (فیر سردار کاہناں و توں بھیجے ہوئے لاویاں تے فقیہاں نے کجھ سوال کیتے

جنہاں دا جواب یسوع نے نفی وچ دتا۔ فیر اوہناں پچھیا توں کون ایں؟

تد یسوع نے آکھیا :- میں اک آواز آں۔ جو سارے یہودیہ وچ ہوکا دیند

اے۔ پی ”خدا زد دے رسول واسطے راہ تیار کرو۔ جو میں یسعیاہ دی کتاب وچ لکھیا

اے“ (یسعیاہ . باب ۴۰ . آیت ۳)

اوہناں کہیا :- ”جے توں مسیح نہیں، نہ ایلیاہ نہ کوئی ہو رہی تھی تاں توں نویں

عقیدے کیوں سکھانا ایں۔ تے مسیح نالوں ودھ اپنا چرچا کیوں کراتا ایں؟“

یسوع نے آکھیا :- ”..... نہ میں اپنے آپ نوں اصل وچ آدہ آکھیا

چاہناں جہڑا تیس ذکر کروے اوہ۔ کیوں جے میں ایس لائی نہیں کہ خدا دے اوس

رسول دیاں جڑاں دے بند یا بتیاں دے تے کھول سکاں۔ جنہوں تیں مسیح کہندے

او۔ جہڑا ہیتھوں پہلاں بنایا گیا۔ تے ہیتھوں بعد آوے گا۔ تے سچائی بھریا کلام

لیا دے گا تے ادہرے دین دا اوڑکاتے انت نہ ہووے گا (باب ۲۲)

حضرت اسماعیلؑ دی لڑی وچوں سن

(۸) نیراندریاس نے آکھیا :-

”توں مسیح بارے بہت ساری گل بات سانوں دستی۔ مکن مہربانی کر کے سانوں صاف صاف سب کجھ دسدے۔“ ایتے طرح دوہے شاگرداں وی مہنت کیتی تاں یسوع نے فرمایا :- ”جو کوئی کجھ (کم کار) کر دا اے کتے مقصد لئی کر دا اے۔ جس وچ اوہوں سکون ملدا اے۔ سو میں تہانوں کہتا داں۔ پئی خدا (آپوں) کامل اے (تے) تسکین دا محتاج نہیں۔ کیوں جے تسکین خود ادہرے کول موجود اے۔ سو اوہنے (کجھ) کرن دا ارادہ کیتا تے ہر شے توں بیباں اپنے رسول دی روح پیدا کیتی۔ جس دی خاطر اوہنے (باقی ماہر شے نوں پیدا کرنا طے فرمایا۔ تاں جے مخلوق نوں، رب وچ، خوشی تے برکت بھجے۔ جس نال، ادہرے رسول نوں، ادہری ساری مخلوقاں وچ، جنہاں نوں ادہنے (رب نے) ادہرا (رسول دا) غلام بنایا اے، خوشی حاصل ہووے۔ تے انج کیوں این؟۔ سوائے ایس دے کہ رب دی مرضی انج ای اے۔“

”میں تہانوں وچ آکھتاں۔ مٹی ہرنی جہڑا (وی) آیا خدا دی رحمت دا نشان صرف (کے) اک قوم واسطے لیا یا۔ تے ایسے کارن اوہناں دا کلام نہ پھیلیریا۔ ایتہ صرف اوہناں تیک جنہاں ول ادہ بھیجے گئے سن۔ پر خدا دار رسول۔ جدادہ آوے گا تاں خدا دوہے لفظاں وچ، اوہوں اپنے ہتھ دی مہر دیوے گا۔ تے اوہ دنیا دی ساری قوماں لئی، جو اوہرا دین قبولن گیاں، نجات تے رحمت لیاوے گا۔ تے بے دیناں اُتے طاقت نال آویگا۔ تے بُت پرستی مٹا دیوے گا۔ ایتھوں تیک کہ اوہ شیطان نوں چکرا چھڈے گا۔ کیوں جے خدا نے ابراہم نال ایہ وعدہ کیتا سی کہ دیکھ تیری نسل وچوں میں دنیا دے سارے قبیلیاں نوں برکت دیاں گا۔ تے جس طراں، اے ابراہم ائوں بُت توڑے۔ اوہ سے طراں تیری نسل دی کرے گی۔“

یعقوب نے جواب وچ آکھیا :-

”اے استاد! سانوں دس کہ ایہ وعدہ کہدے وچ کیتا گیا سی۔ کیوں پئی۔“

یسوع نے جواب

دعہ کہیا: "داؤد کی ہڈی پتر سی۔ تے کھڑی نسلوں؟"

یعقوب نے جواب دتا: "اضحاق دا، کیوں جے اضحاق یعقوب دا بیوی سی۔ یعقوب یہوداہ دا بیوی۔ جہدی نسلوں داؤد ہویا؟"

تاں یسوع نے آکھیا: "تے خدادار رسول جہوداہ آدے گا، کھدی نسلوں ہونے گا؟ شاگرداں آکھیا: "داؤد دی نسلوں؟"

ایسے کے یسوع نے کہیا: "تیس اپنے آپ نوں دھوکھا دیندے او۔ کیوں جے داؤد روح دے خوشی دا ہونوں آقا کہندا اے۔ جیویں اوہدا قول لے: "خدا نے میرے آقا نوں کہیا کہ توں میرے سچے ہونڈ بیٹھ۔ جہ تک کہ میں تیرے دشمنان نوں تیرے پراں دا موڑھانہ کر دیاں۔ خدا تیرا سوٹا بھجے گا جہڑا تیرے دشمنان وچکار حکومت کرے گا۔ جے خدادار رسول جہنوں تیس مسیح کہندے او۔ داؤد دا پتر ہندا تاں داؤد اوہنوں آقا" کیوں کہندا؟ یقین جانو، میں تہانوں بالکل سچ آکھتا واں۔ پی اوہ وعدہ اسماعیل وچ سی۔"

• اضحاق وچ نہیں سی۔ (باب ۴۳)

(۹) شاگرداں آکھیا: "اُستاد جی! موسے دی کتاب وچ ایج لکھیا اے: کہ

ایہ وعدہ اضحاق وچ سی۔"

یسوع نے بڑے دکھ نال آکھیا: "آہو ایج ای لکھیا اے۔ پر موسے نے نہیں لکھیا۔ نہ یسوع نے لکھیا۔ بلکہ ساڈے یہودی مولویاں نے لکھیا۔ جہڑے خدا توں نہیں ڈر دے۔ میں تہانوں سچ آکھتا واں۔ پی جے تیس جبرائیل دے لفظاں تے گوہ کرو تاں تہانوں ساڈے فقیرہاں تے عالماں دی کھنڈک دا پتہ لگ جائے گا۔ کیوں جے فرشتے آکھیا سی: "اے ابراہام! ساری دنیا توں جانن ہو جائے گا کہ خدا تیرے نال کتنی محبت کر دا اے۔ پئے دنیا نوں ایہ کیوں پتہ لگے گا کہ تینوں خدا نال کتنی محبت اے۔ یقیناً ایہ ضروری اے کہ توں رب دی محبت وچ کچھ کر۔"

ابراہام نے آکھیا: "دیکھو۔ رب دا بندہ ارب دی مرضی موجب (عمل) کر لئی۔ تیار اے۔"

توں خدانے ابرہام نوں فرمایا: ”اپنا پتر۔ اپنا پہلوٹھا اسماعیل لے۔ تے پاڑ تے جا کے اوہدی قربانی دے۔“

سو اسحاق پہلوٹھا کیوں ہو یا؟۔ کیوں جے جدوں اسحاق پیدا ہو یا تاں اسماعیل ست سال واسی۔“

شاکر داں آکھیا: ”ساڈے عالماں دا فریب ظاہر اے۔ ایس کر کے سانوں سچ سچ دس، کیوں جے سانوں چہ اسے کہ توں امدادی طرفوں بھیجیا آیا ایس۔“
یسوع نے جواب دتا: ”..... سو میں تہا نوں کہتاں کہ خدا دار رسول اک
شان ایس جہڑا تقریباً بھتیاں نوں، جنہاں نوں رب نے بنایا اے خوشیاں دیوے گا۔
کیوں جے اوہ فہم تے صلاح دی روح نال، عقل تے طاقت دی روح نال، خوف تے
محبت دی روح نال، دانائی تے اعتدال دی روح نال، سنجیا پھبیا اے۔ (بالے)
اوہ رنجیا پھبیا اے سخاوت تے رحم دی روح نال، انصاف تے تقویٰ دی روح نال،
شرافت تے صبر دی روح نال جہڑی اوہنوں خدانے اپنی ساری مخلوق توں تہن گنا
دھداں کیٹی اے۔ کیڈا مبارک اے اوہ سماں جدوں اوہ دنیا وچ آوے گا۔
یقین جانو امیں اوہنوں ڈھٹا اے۔ اوہدی عظمت منی اے جس طرح کہ سبزی نے اوہنوں
دیکھیا اے۔ کیوں جے اوہدی روح نال ای خدانے اوہناں (سارے نبیاں) نوں نبوت
دتی۔ تے جدوں میں اوہنوں تکیا تاں میری روح تسکین نال بھر گئی جہڑی ایہ آکھیا:۔“

”اے محمد! خدا تیرے نال ہو دے۔ تے اوہ مینوں اپنے جوگا بناوے کہ میں تیری جنتی
دا تسمہ کھول سکوں۔ کیوں جے، انج کر کے، میں اک وڈا نبی تے خدا دا قدوس ہو جاواں گا۔“
ایہ کہہ کے یسوع نے رب دا شکر کہتا۔ (باب ۴۴)

پہر شے ہئے بلک محمد دی

(۱) ”خدا دی عدالت دادی ایڈا خوفناک ہووے گا..... کہ نہ صرف مجرم ڈرن
گے بلکہ ولی تے رب دے خاص بندے وی۔ ایتھوں تیک کہ ابرہام نوں اپنی سچائی آپرے
نہیں رہوے گا۔ ایوب نوں اپنی بے گناہی بارے شک ہووے گا۔ ہورتے ہور۔ خدا دا
رسول وی ڈریا ہو یا ہووے گا۔ کیوں جے خدا اپنا جلال دکھان لئی اپنے رسول دی پادشاہت

مٹا دیوے گا۔ ایتھوں تیک کہ اوہنوں ایہ یاد نہ رہوے گا کہ رب نے اوہنوں ہر شے دان
کیستی ہوئی اے — (باب : ۵۲)

نبیاں تے ویاں تے ایمان داراں دی بخشش دا وسیلہ — محمد رحمتاں والے

(۱۱) رقیامت برپا ہو چکن پھپوں (دُنیا چالی ورھے تک نصیرے دج ڈبی رہے گی
جد اکلآ رب زندہ ہو دے گا۔ جہڑا ابد تک ودیا یا جان والا تے بزرگ اے۔ ایہ چالی ورھے
لنگھن مگروں، رب اپنے رسول نوں زندہ کرے گا۔ جہڑا فیر سورج دانگوں، پر ہزار سورجاں
ورگا، نور و نور اٹھے گا۔ اوہ بیٹھ جائے گا۔ پُر گل بات نہیں کرے گا۔ کیوں جے اوہ اک
طراں بے خود جیہا ہووے گا۔ فیر خدا اپنے چار خاص فرشتے جو لے گا۔ اوہ رب دے رسول
نوں ڈھونڈن گے۔ تے لبھ کے، اوس تھاں دے جویرے رکھوالی کارن کھلوجان گے۔
فیر رب سارے فرشتیاں نوں جو لے گا۔ جہڑے رب دے رسول دوالے ایج چکر کدہ
آون گے جویں شہد دیاں مکھیاں۔ فیر رب اپنے نبیاں نوں جو لے گا۔ اوہ آدم دے مگر مگر
اک اک کر کے آون گے تے رب دے رسول دا ہتھ چمکن گے۔ تے اپنے آپ نوں اوہدی
پناہ وچ سوئپ دیون گے۔

“ فیر رب سارے خاص تے مقبول بندے جو لے گا۔ اوہ پکار کے کہن گے۔ ” اے محمد۔
ساڈا ادھیان رکھنا۔ اوہناں دی پکار سن کے اللہ دے رسول دارحم جاگ پئے گا۔ تے
اوہ اوہناں دی نجات کارن فکر مند ہو کے سوچے گا پئی اوہ کیہ کرے۔ فیر رب ہر مخلوق شے
نوں جو لے گا۔ تے ہر شے اپنے پہلے وجود وچ ظاہر ہووے گی۔ پُر تال ای اوہنوں (ہر شے
نوں) بولن دی طاقت وی ملے گی۔ فیر رب سارے جہڑاں نوں زندہ کرے گا۔ جنہاں دے
اٹھ دیاں سار، اوہناں دیاں ڈراؤنیاں شکلاں تک کے، سب مخلوقاں ڈرجان گیاں
تے پکار پکار کے کہن گیاں۔ ” یا اللہ ساتوں اپنی رحمت توں دُور نہ کرنا۔“

فیر رب تلے شیطان نوں جو لے گا۔ جہدی آت ٹڈاؤنی شکل تک کے، ڈر دی
ماری، ہر مخلوق مُردیاں وانگ ہو جائے گی۔ ” یسوع نے آکھیا نہ اللہ کرے میں اوس
شیطان دی شکل نہ دیکھاں — صرف رب دار رسول اجہیاں شکلاں توں نہیں ڈرے
سکیموں جے اوہ صرف خدا توں ڈرے گا۔“

”..... فیر اسمان دے وچ وچکار، یوسف وادی دے اُپر اک جگمگ کرد آتخت ظاہر ہووے گا۔ جہدے اُپر اک سفید بدل چھایا ہووے گا۔ جنوں دیکھ کے فرشتے پکارن گے ”مبارک ایں توں ساڈیا رُبا جہنے سانوں پیدا فرمایا۔ تے سانوں شیطان دے زوال توں بچایا“ فیر رب دار رسول ڈرے گا، ایہ گل دیکھ کے، کہ کسے نے رب نال تہی محبت نہیں کیتی جیہی کرنی چاہیدی سی۔ کیوں جے جہنے سونے دا ”اک روپیہ“ خریدنا ہووے اوہا کول سمٹھے پیسے تاں ہونے چاہیدے نیں۔ پر جے اوہ کول کوئی پیسہ ہووے تاں اوہ ”روپیہ“ نہیں خرید سکدا۔ پر (سوچو) جے خدا دار رسول وی ڈریگا تاں فیر بدکاراں دا کیہ حال ہووے گا۔ جہڑے شرارت نال کتاں توڑی نیں۔ (باب ۵۴)

گنہگاروں دے شفیع

(۱۲) ”خدا دار رسول سب نبیاں نوں اکٹھے کرن جائے گا۔ تے اوہتاں نوں منت ال کہوے گا پئی اوہ نال چل کے ایمان داراں واسطے خدا آتے دعا کرن۔ تے ہر کوئی تہی ردا مارا، عذر کرے گا۔ ہمیش جیون دے رب دی سونہہ، ایس (عیسے) دی اوتھے جاواں گا۔ کیوں جے مینوں پتہ اے جو پتہ اے۔ خدا ایہ دیکھ کے اپنے رسول نوں بیتا کرائے گا پئی رب نے رسول دی محبت پاروں ای سب چیزاں پیدا کینیاں۔ سچ اوہدا (رسول دا) خوف مٹ جائے گا۔ تے اوہ تخت کول محبت تے ادب الی بیجا بایں۔ تے فرشتے گاؤندے ہون گے۔“

”مبارک ہووے تیرا پاک نام اے خدا — ساڈے خدا“

تے جد اوہ تخت کول اپڑے گا تے خدا اپنے رسول نال اپنا ذہن کھولے گا۔ جو سب ک سچن اپنے سچن نال —، جد اوہ بڑی مدت پچھوں ملے ہوں۔ بولن وچ پہل خدا رسول کرے گا۔ تے آکھے گا، ایس مینوں پوجتاں تے تیرے نال محبت کرتاں۔ اے میرے باب! میں اپنے سارے دل تے جان نال تیرا شکر ادا کرتاں۔ کہ توں مینوں پیدا فرمایا۔ میں جے میں تیرا خادم بنناں۔ تے توں میری محبت وچ آکے ہر شے بنائی۔ تاں جے میں برے نال سب چیزاں وی خاطر، تے سب چیزاں وچوں سب توں ودھ، محبت کران۔ میں کر کے میرا رُبا! اپنی سب مخلوقاں نوں اپنی حمد کرن دے۔ فیر رب ایساں پیدا کیتیاں

سب چیزاں کہیں گیاں :-

”رَبِّا! اسیں تیرا شکر کرنے آں تے تیرے پاک ناں دی پاکیزگی دا آوارہ —
کرنے آں۔“

”تے خُدا اپنے رسول نال گلاں کرے گا:“ تیرا آنا مبارک، اے میرے وفادار بندے! جو چاہے منگ، تینوں سب کچھ ملے گا، خُدا دا رسول جواب دیوے گا۔ اے اللہ! مینوں چیتا اے پئی جدتوں مینوں پیدا فرمایا سی۔ تے آکھیا سی کہ میری محبت وچ توں دُنیا، بہشت تے فرشتے تے انسان بنانا چاہنا ایں۔ تاں جے اوہ میرے واسطے نال تیری حمد کرن۔ ایں کر کے رحیم تے عادل خُدا یا! میں تیری منت کرناں پئی توں اپنے بندے نال کیتا وعدہ چیتے کر:“ (باب: ۵۵)

(۱۳) ”تے خُدا، جیویں اک دوست دوجے دوست نال، اے بھانے گل کر دا لے، فرمائے گا: بھلا تیرے کول ایں گل دے گواہ ہیگے نیں۔“ اے میرے دوست محمد۔ اے تے اوہ ادب نال عرض گزارے گا: ”ناں۔ رب جی، — تیر خُدا جواب وچ آکھے گا۔“ جاتے اوہناں نوں بلا کے لے آ، اے جبریل! فرشتہ جبریل خُدا دے رسول کول آدے گاتے کہوے گا: آقا — تیرے گواہ کون نیں؟“

خدا دا رسول جواب دے گا: ”اوہ نیں! آدم، ابراہیم، اسماعیل، موسیٰ داؤد، تے یسوع، مریم دا پتر،“

فیر فرشتہ جا کے اوہناں گواہاں نوں بلانے گا — اوہ ڈر دے ڈر دے اودھر جان گے۔ جدول حاضر ہو جان گے تاں رب اوہناں نوں کہوے گا: ”میرا رسول جس گل دا دعویٰ کر دا اے، اوہ تہا نوں یاد اے۔“

اوہ جواب وچ کہیں گے: ”یا اللہ! — کھڑی گل رب فرمائے گا:“ ”ایہ گل کہ میں ایں (رسول) دی محبت وچ سب چیزاں بنائیاں۔ تاں سب چیزاں اوہدے واسطے نال میری حمد کرن۔“

تاں اوہناں وچوں ہر اک جواب دے گا: ”یا اللہ! ساڈے کول تہن گواہ ساڈے توں (وی) بہتر نیں۔“

خُدا آکھے گا: ”اوہ تہن گواہ کون نیں؟“

تاں موسےؑ آکھے گا :- ” پہلا (گواہ) اوہ کتاب اے جہڑی توں مینوں دان
 کیتی - تے داؤدؑ کہوے گا :- ” دوجا (گواہ) اوہ کتاب اے جہڑی توں مینوں دوران
 کیتی سی ۽ تے جہڑا تہاڑے نال مخاطب اے (عیسےؑ) - (فیر) اوہ کہوے گا :-
 ” یا اللہ! ساری دنیا نے شیطان دے ڈھائے چڑھ کے، مینوں تیرا پتر تے شریک بتایا۔
 پر جہڑی کتاب توں مینوں عطا کیتی اوہ سچ کھیا کہ میں تیرا بندہ ہاں، تے تیرا جو
 رسولؑ دعویٰ کردا اے (میری) اہ کتاب اوہی تصدیق کردی اے :-
 تاں خداداد رسولؑ بول کے کہوے گا :- ” یا اللہ! جہڑی کتاب توں مینوں دان کیتی اے
 اوہی ایہو کہندی اے - تے جدوں خداداد رسولؑ ایہ کہہ چکے گا تاں خدا فرمائے گا :-
 ” جو کجھ میں ہن ایہ کیتا، ایس لئی کیتا تاں جے ہر کوئی جان نوے پئی توں مینوں کتنا پیارا
 ایس - تے جدوں رب ایہ کہہ چکے گا - فیر اوہ اک کتاب اپنے رسولؑ توں دان کریگا -
 جس وچ رب دے سب برگزیدہ بندیاں دے نال لکھے ہون گے - تاں ہر کوئی مخلوق
 وچوں (رب دی وڈیائی بیانے گا پئی - یا اللہ! توہیوں جمال تے عزت دان مالک ایس -
 کہ توں سانوں اپنا رسولؑ دتا :- (باب : ۵۵)

بدھے لوک (اللہ والے) بہشتاں نوں جان بندھے

(۱۴) ”خدا اپنے رسولؑ دے ہتھ وچ اوہ کتاب کھوے گا تے اوہا رسولؑ او
 کتاب وچوں پڑھ پڑھ کے سارے فرشتیاں تے نبیاں تے سمجھناں برگزیدہ بندیاں
 نوں بلاوے گا - تے ہر اک دی پیشانی اُتے رب دے رسولؑ دی نشانی لکھی ہووے گی
 تے کتاب وچ بہشت دی شان لکھی ہووے گی - فیر ہر کوئی خدا دے سچے ہتھ وچ چلا
 جائے گا - خدا دے برابر (نال کر کے) اوہا رسولؑ بیٹھے گا - تے اوس تولد بعد نبی
 بیٹھن تے، تے نبیاں توں بعد ولی بیٹھن گے، تے ویاں توں بعد نیک لوک بیٹھن گے - تے وت فرستہ
 نرسنگا دجا کے ابلیس نوں عدالت واسطے بلانے گا :- (باب - ۵۶)

کافراں تے منگراں دا حساب کتاب تے انجام

(۱۵) ”جدوں سمجھناں دا حساب کتاب ہو چکے گا - تاں خدا اپنے رسولؑ نوں

کہوے گا :- ” دیکھو اے میرے دوست اپناں دی شرارت تے۔ ایہ کئی چوکھی رہی اے کیوں جے میں اپناں دے خالق تے، ساریاں مخلوق چیزاں اپناں دی سیوا کارن لائی چھڈیاں تے اپناں (گنہگاراں نے) ہر گل دج میری بے خُمتی کیتی۔ ایس کر کے اصل انصاف ایہو اے کہ میں اپناں اُتے رجم نہ کراں، خُدا دارسول جواب دج عرض کرے گا :- ” ایہ سچ اے، اے ذوالجلال رب! تیرے دوستاں تے خادماں وچوں کوئی وی اپناں اُتے رجم کرن لئی تینوں عرض نہیں کر سکے گا۔ یگوں میں تیرا بندہ، سب توں پہلاں اپناں لئی انصاف منگتاں۔“

تے رسول دی ایس گل تھل فوراً بعد سارے فرشتے تے نبی تے نامے ولی تے نیک لوک بلکہ ہور تے ہور ایس تہانوں سچ کہناں پئی مکتزیاں، مکھیاں، پتھر تے ریت تک ابدکاراں دے خلاف بول اٹھن گے، تے انصاف منگن گے :-

فیر خُدا، انسان توں گھٹ درجے دی ہر جاندار مخلوق نوں زمین اُتے گھل دے گا۔ تے بدکاراں نوں جہنم وچ سٹے گا۔ اوہ جاندارے ہوئے زمین نوں دیکھن گے جتھے سٹے، گھوڑے تے دوجے گھٹیا جانور اُپرے ہون گے۔ ایہ دیکھ کے اوہ ابدکار لوک آکھن گے :- ” یا اللہ! سائوں وی زمین تے گھل دے۔“ پر جو کجھ اوہ منگن گے اوہناں نوں دان نہیں کیتا جائے گا۔“ (باب : ۵۷)

کافراں تے منکراں دی شفاعت کوئی نہیں کرے گا

(۱۶) ” فیر جدیو خنارو ہٹیا ناں اوہنے کچھیا :- ” اے استاد! ایہ کیوں ہو سکدا اے کہ خُدا دارسول جہرا رجم تے شفقت نال بھریا ہو یا اے اوس دن جہراں اُتے ترس نہ کھاوے گا۔ جد اوہ وی اوسے رہی وچوں نیں جس وچوں اوہ آپو اے؟؟“

یسوع نے آکھیا :- ” قیس سُنیا نہیں؟ داؤد نبی کیرا بہندا اے پئی کیوں سچے لوک گنہگاراں دی ہلاکت (جہنم جانا) اُتے ہسن گے۔ تے ایہ کہہ کہہ کے اوہناں نوں گھٹھے کون گے کہ میں اوہ آدمی تکیا جہنے اپنی ساری طاقت تے دولت توں آس رکھی تے رب نوں پل گیا۔ سو میں تہانوں سچ آکھتاں کہ ابرہہ اپنے پیو و مذاق اڑاے گا۔ تے آدم سارے مزدور لوکاں دا۔ تے ایہ ایس کارن ہووے گا۔ کہ نیک کمائیاں والے جیہے کامل تے رب نال

مُتَّخِذٌ مِّمَّنْ لَمْ يَكُنْ لِيَوْمِئِذٍ حِسَابًا مَّا كَانَتْ تُوَدِّعُ لَهُ نَفْسُهُ مَالَهُ مِمَّا حَقَّقَ لَهُ رَبُّهُ فَذَرْهُمْ حَتَّىٰ يَسْأَلَ رَبُّهُمْ يَوْمَئِذٍ لَّيْسَ لَهُمْ شُرَكَاءُ فِي شَرِّ مَا كَانُوا عَمَلُونَ ﴿٥٨﴾

مُتَّخِذٌ مِّمَّنْ لَمْ يَكُنْ لِيَوْمِئِذٍ حِسَابًا مَّا كَانَتْ تُوَدِّعُ لَهُ نَفْسُهُ مَالَهُ مِمَّا حَقَّقَ لَهُ رَبُّهُ فَذَرْهُمْ حَتَّىٰ يَسْأَلَ رَبُّهُمْ يَوْمَئِذٍ لَّيْسَ لَهُمْ شُرَكَاءُ فِي شَرِّ مَا كَانُوا عَمَلُونَ ﴿٥٨﴾

بَدَل چھاں کرسی سوہنے نبی تائیں چہن لوریاں دے کھڑائے اُسوں

(۱۷) "یسوع نے جواب دیا..... میں ہن دنیا وچ خُدا دے رسول لئی راہ تریا کرن آیا واں۔ جہڑا دنیا واسطے نجات لیا وے گا۔ پر خبردار! دھوکھا نہ کھانا۔ کیوں جے بہت سارے جھوٹے نبی اکن گے۔ جہڑے میرا کلام لین گے۔ تے میری انجیل نوں ناپاک کرن گے۔" تاں فیر اندریاس نے کیا: "اُستاد! سانوں کوئی نشانی دس تاں جے اسیں اوہنوں پچھان سکے۔ یسوع نے آکھیا: "اوہ تہاڑے دَوْر وچ نہیں آوے گا۔ سگولے اوہ تہاڑے توں کئی سال پچھوں آئے گا۔ جدوں میری انجیل نہ ہون دے برابر بنا دتی جائے گی۔ ایتھوں تک کہ مشکل نال تیرہ گواہان (دُنیا وچ) رہ جان گے۔ اوں ویلے خُدا دُنیا آتے رجم فرمائے گا۔ تے اوہ اپنا رسول بھیجے گا۔ جہدے سرتے اک سفید بدل چھان کربا کرے گا۔ جس پاروں اوہنوں خُدا وانیک بخت بندہ جان بتا جائے گا۔ تے خُدا او سے دے وسیلے نال دُنیا آتے ظاہر ہووے گا۔ اوہ بے دیناں اُتے بڑی طاقت نال آویگا تے دھرتی توں بُت پرستی مٹا چھڈے گا۔ تے ایں نال مینوں خوشی اے۔ کیوں جے او سے دے وسیلے نال ساڈے رب دی معرفت یعنی جان پچھان تے تمجید یعنی وڈیائی (ظاہر) ہووے گی۔ تے میرا (عیسے دا) سچا ہونا معلوم ہووے گا۔ تے اوہ اوہناں توں بدلہ لوے گا۔ جہڑے مینوں بشر توں کجھ دودھ کے دستن گے، میں تہا نوں سچ کہناں، کہ:۔

"اوہے بچپن وچ چند اوہنوں لوریاں دے کے سبایا کرے گا۔ تے جہ اوہ وڈا ہووے گا تاں چند نوں اپنے ہتھاں وچ پھڑ لائے گا۔ دُنیا اوہنوں ٹھکران توں خبردار رہوے۔"

کیوں ہے اوہ بُت پرستاں نوں قتل کرے گا۔ کہ موسے خداے بندے نے اوہتوں
دی ودھ قتل کیتے، تے ییشوع، جنہ شہر وی نہ چھڈے، تے اوہناں (شہراں) نوں سا
گھتیا۔ تے پچیاں نوں قتل کیتا۔ کیوں ہے پُرانا زخم اگ تال دا غیا جاندا اے؟ (باب ۷۲)

اوے بُت پرستی مٹان کارن

(۱۸) اوہ سارے نبیاں توں ودھ نوکلی تے روشن سچائی نال اوے گانے
اوسنوں جھاڑے جھنبے گا (سرزنش کرے گا) جہڑا دنیا نوں مندے طور ورتدا اے۔
— ساڈے پیورے شہر دے بُج خوشی نال (اوہدے آون تے) اک دوجے نوں مبارک
سلامت آکھن گئے۔ بلکہ ایہ پئی جدوں بُت پرستی کھید وچ رُلدی دے تے مینوں
دوجے انساناں وانگ اک انسان متیا جاوے تال (اوس ویلے) میں سچ آکھناں خدا
دارسول آگیا ہودے گا۔ (باب ۷۲)

سوہنے نبی دی سارے جگ نوں اڈیک سی

(۱۹) ”تے زنانی ول پرت کے اوہنے (عیسے نے) آکھیا:۔ اے بی بی، تیں
سامری لوگ اوس دی بندگی کر دے او جہنوں تیں جان دے نہیں۔ پے ایس عبرانی
لوک اوس (رب) دی عبادت کرنے آں جہنوں ایس جان دے آں میں تینوں سچ
آکھتاں کہ خدا رُوح تے سچائی اے۔ ایس کر کے ریدی بندگی۔ رُوح تے سچائی وچ
ای کیتی جانی چاہیدی اے کیوں ہے خدا دا وعدہ یروشلم وچ سلیمان دے مقدس وچ
ہویا سی۔ نہ کہ کدھرے ہور۔ پے میرا یقین کر۔ اک زمانہ آدے گا جدوں خدا اپنی رحمت
اک ہور شہر وچ (زکھ) دیوے گا۔ تے ہر تھاں سچائی وچ اوہدی بندگی کرنا ممکن ہوویگا
تے خدا، رحمت نال، ایسی بندگی ہر تھاں قبول فرمائے گا۔“

”زنانی کہن لگی:۔ ایس مسیح دے اڈیکوان آں خداوہ، اوے گا سانوں دین
سکھاوے گا۔“

”یسوع نے پچپیا:۔ بی بی! توں جانی ایں پئی مسیح ضرور آوے گا؟“

”اوہ کہن لگی:۔ آں۔ صاحب جی!۔ (اوہ ضرور آوے گا)“

”فیریسوع خوش ہو کے یولیا :- ”بی بی! میری جاچے توں ایمانداراں۔ ایس کر کے
ایہ جان لے پئی مسیح دے دین وچ ہر بندہ، جہڑا رب دانیک بندہ اے، کچا بتا جائے گا
ایس لئی ایہ ضروری اے کہ تینوں مسیح دے آون دا علم ہووے :-“

زنانی کہن لگی :- ”خبرے توں ای مسیح ایس ؟“

یسوع نے جواب دتا :- بیشک میں اسرائیل دے گھرانے ول نجات کارن نبی
بنا کے گھلایا گیا واں۔ پڑ

’میرے پچھوں ساری دُنیا ول رب دا گھلایا ہویا مسیح آوے گا۔ جس کارن
رب نے دُنیا بنائی اے۔ تے فیر ساری دُنیا وچ رب دی بندگی ہووے گی تے رحمت
ملے گی۔ ایہتوں تک کہ جشن داسال جہڑا آج کل ہر سو سال بعد آوندا اے۔ مسیح دے صدقے
ہر سال تے ہر عھاں آیا کرے گا۔ (غالباً ایس توں ییلۃ القدر مراد اے)۔۔۔۔۔

ادھی رات دی نماز توں بعد شاگرد یسوع کول آئے تے اوہنے شاگرداں توں دسیا :-

”بھانگاں والی رات“

”مسیح، خُدا دے رسول، دے زمانے ایہ رات ہر سال جشن دی رات ہووے گی
جہڑی کہ آج کل ہر سو سال کچھوں آوندی اے۔ ایس کر کے میں نہیں چاہندا کہ ایس
نیندراں مانئے۔ بلکہ آؤ دعا کر بیئے۔ اپنے ہیراں نوں سو سو وار بولئے۔ اپنے رب،
قادر تے رحیم دی بندگی کرینے۔ جہڑا ابد تک مبارک اے تے فیر (بیرنواکے) ہرواری
آکھئے :- ”میں اقرار کرنا واں کہ توں ای ساڈا اکلار رب ایں چھدا نہ کوئی مُدھ
اے نہ اوڑک تے انت۔ کیوں جے توں اپنی رحمت نال سب چیزاں نوں پیدا کیتا
تے اپنے انصاف موجب بھناں دا اخیر کریں گا۔ جہدا انساناں وچ کوئی میل (مشابہت)
نہیں۔ کیوں جے اپنی خُذوں باہری نیکی وچ توں نہ حرکت دا اثر قبولنا ایں۔ نہ کسے
عارضے دا (توں) ساڈے اُتے رحم کر۔ کیوں جے توں سانو لپیدا کیتا اے تے
ایس تیرے ہتھ دے پنہ ہوئے آں“ (باب ۸۳)

عیسے نے رسول اللہ دی واج حسنی

(۲۰) دعا (نماز پڑھ کے) منگ کے یسوع نے آکھیا :-

”اؤ رب دا شکر ادا کرے۔ کیوں تے اوہنے سانوں اُج راتیں بڑی رحمت نال دیا
اے۔ کیوں جے اوہنے اود وقت چھپے بھواں دتا جہڑا ایس رات وچ گزرے گا۔ ایس
طرح پئی اساں رب دے رسول نال دل کے نماز پڑھی اے۔ تے یس اوس دی واج سٹی
اے“ (باب ۸۴)

محمد دے مدقے ہے ایمان ملدا

(۲۱) جد نماز پڑھ گھتی تاں اوہدے شاگرد فیروز دے کول ڈھک آئے۔
تے اوہنے اپنا مونہہ کھویا۔ تے آکھیا: ”یوحنا! کول آجا۔ کہ اُج یس تینوں اوس باہے
سب کجھ دساں گا۔ جو توں چھپیا اے۔ ایمان اک تہرا جہڑی خدا اپنے نیک بندیاں
اُپر لاند اے۔ ایہ تہرا اپنے رسول نول عطا کیتی، جہدے ہتھوں، ہر اک
نے جہڑا نیک اے، ایمان حاصل کیتا۔ کیوں جے جیکن خدا اک اے، اُج ای ایمان
اک اے۔ ایس واسطے خدا نے سب چیزاں توں پہلاں اپنا رسول پیا کر کے
اوس نول ہرٹے توں پہلاں ایمان عطا کیتا۔ جہڑا کہ دوجے لفظاں وچ، خدا دی، تے
خدا دے عمل تے کلام دی شبیہ اے، ایس کر کے جہڑا کوئی اکھاں نال تکدا لے۔ اوس
توں بہتر، ایمان دار بندہ، ایمان (دی روشنی) نال سب چیزاں دیکھدا اے کیوں جے
اکھاں دکھو کھا، کھا سکدیاں نیں۔ بلکہ سدا غلطی کردیاں نیں۔ پر ایمان کدی غلطی نہیں کردا
کیوں جے اوہدی بنیاد خدا تے اوہدا کلام اے۔ یقین جان کہ ”ایمان“ نال رب دے ساک
نیک بندے نجات پاندے نیں۔ تے ایہ گل پئی اے پئی ایمان توں بغیر کوئی وی رب نول
راضی نہیں کر سکدا.....“ (باب ۹۰)

اوہ رحمت عالم، ساری دنیا جس دی اڈیوان سی

(۲۲) ”..... کاہن آکھن لگا: ”موسے دی کتاب وچ لکھیا اے کہ ساڈا
رب ساڈے ول ”مسیح“ بھیجے گا۔ جہڑا سانوں دے گا کہ رب دی رضا کئیہ (کاہدے وچ)
اے۔ تے (اوہ ساری) دنیا لئی رب دی رحمت یا دے گا۔ سو میری عرض من۔ سانوں
سچ سچ دتس کہ عیسا توں رب دا اوہ مسیح ایں جہدے اسیں اڈیوان ہاں؟“

یسوع نے آکھیا۔۔۔ "ایہ سچ اے کہ رب نے اجیہا وعدہ کیتا اے۔ پر یقیناً میں اوہ نہیں ہیگا۔ کیوں جے اوہ میتھوں پہاں بنیاتے میتھوں بعد آوے گا۔"

کاہن نے چھپیا :- "..... رب نال اپنی محبت دی خاطر ساتوں دس کہ (اد) مسیح کیوں آوے گا؟"

یسوع نے جواب دتا: "سدا جیوندے رب دی سونہہ! جہدے ساہنے میری رُوح کھلتی اے۔ میں اوہ مسیح نہیں اں۔ جہدی اڈیک دنیا دی سب تو ماں نوں لے۔ جس طرح کہ رب نے ساڈے پورا برہم نال وعدہ کیتا سی پئی :-

"میں تیری نسل وچ زمین اُتے سب تو ماں توں برکت دیاں گا۔" پھر جہدوں خُدا مینوں دنیا توں چُک کھڑے گا۔ تاں ابلیس بد کرداراں نوں ایہ یقین دلا کے کہ میں (عیسیٰ) خُدا تے خُدا دابیتا ہاں، فیرا یہ ملعون کھنڈ کھلا رہے گا۔ جس نال میرا کلام تے میری تعلیم ناپاک ہو جائے گی۔ ایتھوں تیک کہ مشکل نال صرف تہ تیہ دے لگ بھگ ایمان والے رہ جان گے۔ فی رب دنیا تے رُحم فرمائے گا۔ تے اپنا رسول بھیجے گا۔ جہدی خاطر اوہنے سب چیزاں بنایاں نیں۔ جہڑا دکھن توں طاقت دے نال آوے گا۔ اوہ بتاں نوں، بُت پرستاں سنے، برباد کر دیوے گا۔ جہڑا، ابلیس توں اوہ غلبہ کھوہ نوے گا۔ جہڑا کہ اوہنوں انساناں اُتے حاصل اے۔ اوہ اپنے نال خُدا دی رحمت اوہناں دی نجات واسطے لیاوے گا۔ جہڑے اوس اُتے ایمان لیان گے۔ تے مبارک اے اوہ جہڑا اوہدے کلام اُتے ایمان لیاوے گا۔" (باب: ۹۶)

(۲۳) (حضرت عیسیٰ نے سلسلہ کلام جاری رکھ دیاں فرمایا) :- "بھانویں میں اوہدے موزے کھولن دے لائق وی نہیں ہیگا۔ پھر مہنوں رب دافضل تے اوہدی رحمت ملی اے کہ اوہنوں دکھیاں۔" (باب: ۹۷)

عیسیٰ نے پئی تسکین محمد۔ اُستوں بعد نبی نہ کوئی

(۲۳) تاں یسوع نے آکھیا :- "تہاڈیاں گلاں نال میری تسلی نہیں ہوتی۔ کیوں پئی جتھے تہا نوں روشنی دی اُمید اے، او تھے نہیرا آوے گا۔ بلکہ میری تسلی اوس رسول دے آؤن وچ اے۔ جہڑا میرے بارے ہر گرامھی جہڑا خیال مٹانے گا۔"

تے اوہرا دین پھیلے کے ساری دُنیا اُتے غالب آجاوے گا۔ کیوں جے ایہ وعدہ رب نے ساڈے پیو ابراہام نام نال کیتا سی۔ تے جس بات نال میری تسلی اے اوہ ایہ ہے کہ اوہدے دین دی حد نہیں ہووے گی۔ بلکہ رب ولوں ناشکستہ (کدی نہ مٹس والا) رہوے گا۔“

کاہن نے پچھیا: ”بھلا رب دے رسول دے آون مگروں ہو رہی دی آون گے؟“
یسوع نے دسیا:۔ اوہدے آون مگروں خدا ولوں سچے نبی نہیں آون گے۔ پر جھوٹے نبی چوکھی گنتی وج آون گے۔ جس دا مینوں بڑا دکھ اے۔ کیوں جے ابلیس اوہناں (جھوٹے نبیاں) نوں، رب دے سچے انصاف دے مطابق (رب دے سچے انصاف داناں نے کسے) کھیارے گاتے اوہ اپنے آپ نوں میری بشارت دے پردے وج چھپیاں گے۔ (باب : ۹۷)

محمد دا خدا ہے۔ تے خدائی ہے محمد دی

(۲۵) ”تاں کاہن نے پچھیا:۔“ اوہ مسیح (اپنے آپ نوں) کہیہ اھولے گا تے کھری نشانی توں اوہرا آنا ظاہر ہووے گا۔“
یسوع نے جواب دتا:۔ ”اوس مسیح داناں ”قابل تعریف“ اے کیوں جے رب نے اوہرا ایہ ناں اودوں آپوں رکھیا۔ جدوں اوہنے اوہدی روح پیدا کیتی تے اوہنوں ”ملکوتی شان“ وج رکھیا۔ رب نے کہیا:۔
” محمد! انتظار کر، کیوں جے میں تیری خاطر بیٹھتے، دُنیا تے چوکھی گنتی وج مخلوق پیدا کرن لگاواں۔ جنہاں نوں، میں، تینوں تحفے وج دیتاں، ایتھوں تیک کہ جہڑا تینوں مبارک آکھے گا اود مبارک ہووے گا۔ تے جہڑا تینوں مندا آکھے (اوی) لعنتی ہووے گا۔ جدوں میں تینوں دُنیا وج بھیجاں گا۔ تاں اپنا نجات دلان والا رسول بنا کے بھیجاں گا۔ تے تیرا کلام سچا ہووے گا۔ ایتھوں تیک کہ آسمان تے زمین ٹل جائے پر تیرا دین نہ ٹلے گا۔ سو اوہیں داپاک ناں (نام) محمد اے۔“
فخر لہو کاں دی) بھیڑنے اچھی داچ نال عرض کیتی :-
” یا اللہ! ساڈے دل اپنا رسول بھیج، (تے) اے محمد! دُنیا دی نہات

کارن چھیتی آ (باب ۹۷)

عیسے نوں اسماناں ول چک بتا جاتے رسول اللہ دی گواہی

(۲۶) یسوع نے (برتاباس نوں) اکھیا بہ۔ جے کر لوک مینوں خدرا
 ز اکھدے تاں مینوں دُنیا چھڈن توں بعد بہشت وچ بچا دتا جانا سی۔ پر مَن میں اوتھے
 عدالت (قیامت) تک نہیں جاسکاں گا۔ مَن تینوں پتہ لگا کہ میں ٹھیک۔ ای رونا
 واں۔ اے برتاباس اپیتا رکھ کہ میں ایس (خدرا کھویا جان) پاروں بڑی تکلیف وچ
 پھسیا رہواں گا۔ تے اپنے اک شاگرد ہتھیں، تیہہ روپے وچ وچیا جاواں گا۔
 جس اتے مینوں یقین اے کہ جہڑا مینوں وچے گا اوہ میرے نان نال (عیسے سمجھ کے)
 ماریا جائے گا۔ کیوں جے خدای مینوں زمین توں چک نوے گا۔ تے اوس خداری شکل
 بدل دیوے گا۔ کہ ہر کوئی او ہوں سمجھے گا کہ میں (ای) آں۔ فیرو دی جد اوہ بھیری موت
 مرے گاتاں میں دُنیا وچ لمی مدت توڑی ایسے وقت وچ ٹھہرا ہواں گا۔ پتہ جہڑوں
 خدرا دا پاک رسول آوے گا۔ تاں ایہ بدنامی دور ہو دے گی۔ تے خدایا سچ را ایس
 ی، کرے گا کیوں جے میں مسیح۔ دی سچانی را اترار کیتا اے۔ جہڑا مینوں ایہ انعام
 یوے گا کہ مینوں زندہ تے بدنامی دی موت توں پاک ا جان بتا ماٹینگا۔ (باب - ۱۱۲)

اے لفظ مسیح بارے مولانا مودودی لکھ دے نیں :- " لفظ مسیح در اصل
 اب اسرائیلی اصطلاح ہے جیسے قرآن مجید میں مخصوص طور پر حضرت عیسیٰ کے لئے صرف اس بنا پر
 استعمال کیا گیا ہے۔ کہ یہودی ان کے مسیح ہونے کا انکار کرتے تھے۔ در نہ یہ نہ قرآن کی اصطلاح ہے
 قرآن میں کہیں اس کو اسرائیلی اصطلاح کے معنوں میں استعمال کیا گیا ہے۔ اس لئے رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے حق میں اگر حضرت عیسیٰ علیہ السلام نے لفظ مسیح استعمال کیا ہو اور
 آں میں آپ کے لئے یہ لفظ استعمال نہ کیا گیا ہو تو اس سے یہ نتیجہ نہیں نکالا جاسکتا کہ انجیل
 بتا باس آپ کی طرف کوئی ایسی چیز منسوب کرتی ہے جس سے قرآن انکار کرتا ہے۔ در اصل
 اسرائیل کے ہاں قدیم طریقہ یہ تھا کہ کسی چیز یا کسی شخص کو جب کسی مقدس مقصد کے لئے
 تھیں کیا جاتا تھا تو اس چیز پر یا اس شخص کے سر پر تیل مل کر اسے (باقی صفحہ لٹے پر دیکھیے)

سب نبی رسول اکرم اُتے آپ دے آؤن توں پہلاں ای ایمان لیائے سن

تے عیسے علیہ السلام وی

(۲۷) فیریسوع نے انج دعائی نہ رحمتاں وایاڈا ہڈیا کرنا اپنے رحمت نال سانوں پیدا کیتا، سانوں انساناں، اپنے بندیاں، داڑتیرنیشیا۔ تیرے پتھے رسول اُتے ایمان لیاندے ہوئے، اسیں تیری ساری نعمتاں لئی، تیرا شکر کرنے آں۔ تے اپنی حیاتی وچ تیری تسبیح کردے رہواں گے، اپنے گناہاں اُتے روواں گے، نماز پڑھاں گے، صدقہ ریاں گے، روزے رکھاں گے۔ تے تیرا کلام پڑھیا کران گے۔ تے اوہناں توں تہلیخ کران گے، چہڑے تیری رضاتوں ناواقف نیں۔ تیری محبت وچ دنیا دے دکھ جڑاں گے۔ تے موت

(بقیہ، حاشیہ صفحہ ۱۷۷) متبرک (CONSECRATE) کر دیا جاتا تھا۔ عبرانی زبان میں تیل ملنے کے ایک فعل کو مسیح کہتے تھے۔ اور جس پر یہ ملا جاتا تھا اسے مسیح کہا جاتا تھا۔ عبادت گاہ کے خلاف اسی طریقے سے مسیح کر کے عبادت کے لئے وقف کئے جاتے تھے۔ کابھنوں کو کھانت کے منصب پر مامور کرتے وقت بھی مسیح کیا جاتا تھا۔ بادشاہ اور نبی بھی جب خدا کی طرف سے بادشاہت یا نبوت کے لئے نامزد کئے جاتے تو انہیں مسیح کیا جاتا۔ چنانچہ بائبل کی رو سے بنی اسرائیل کی تاریخ میں بکثرت مسیح پائے جاتے ہیں۔ حضرت مارون کاہن کی حیثیت سے مسیح تھے۔ حضرت موسیٰ کاہن اور نبی کی حیثیت سے، اطالوت بادشاہ کی حیثیت سے، حضرت داؤد بادشاہ اور نبی کی حیثیت سے، ناکب صدق بادشاہ اور کاہن کی حیثیت سے اور ایلیش نبی کی حیثیت سے مسیح تھے۔ بعد میں یہ عیسیٰ مزدوری نہ راتھا کہ تیل مل کر ہی کسی کو مامور کیا جائے بلکہ محض کسی کا مامور من اللہ ہونا ہی مسیح ہونے کا ہم معنی بن گیا تھا۔ مثال کے طور پر دیکھئے، سلطین، باب ۱۹ میں ذکر آیا ہے کہ خدا نے حضرت ایلیش (ایلیاہ) کو حکم دیا کہ جزائیل کو مسیح کر کے آرام (دمشق) کا بادشاہ ہو۔ اور نبی کے بیٹے یا ہو کو مسیح کر کے اسرائیل کا بادشاہ ہو۔ اور ایلیش (ایلیش) کو مسیح کر کے تیری جگہ نبی ہو۔ ان میں سے کسی کے سر پر بھی تیل نہیں ملا گیا۔ بس خدا کی طرف سے ان کی ماموریت کا فیصلہ منادینا گویا انہیں مسیح کر دینا تھا۔ پس اسرائیلی تصور کے مطابق مسیح و حقیقت "مامور من اللہ" کا ہم معنی تھا۔ اور اسی معنی میں حضرت عیسے علیہ السلام نے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے لئے اس لفظ کو استعمال کیا تھا۔ (لفظ مسیح کے اسرائیلی مفہوم کی تشریح کیلئے ملاحظہ ہو۔ سائیکلو پیڈیا آف بیبلکل لٹریچر لفظ "مسیح" (سیرت سرور عالم جلد ۱ ص ۱۵۲-۱۵۳ مطبوعہ ادارہ ترجمان القرآن۔ لاہور)

تیکر اپنی ساری حیاتی تیری بندگی وچ لٹاھاواں گے۔ یا اللہ توں سانوں شیطان توں بچا کے رکھ، نالے جسم دی ہوس تے دنیا (دے لوبھ) توں کجیویں توں اپنے نیک بندیاں توں بچائی رکھیا۔ توں اپنی محبت دی خاطر اپنے رسول دی محبت دی خاطر جہدے کارن توں ساتوں پیدا فرمایا۔ تے اپنے سارے ویانے نے بنیاں دی خاطر (تے شاگرد "آمین" آہندے رہے)۔ (باب : ۱۲۲)

سچائی روین اک اے

(۲۸) تاں اندریاس نے کہیا :- "بھلا سچائی دا کیویں پتہ لگتے؟" یسوع نے جواب دتا :- "جہڑی بات موسے دی کتاب دے مطابق ہوئے اوہنوں سچ سمجھ کے قبول کرو۔ کیوں جے خدا اک اے تے سچائی وی اک اے۔ ایسے وچوں ایہ پتہ لگا کہ تعلیم اک اے تے تعلیم دا معنی اک اے۔ تے ایس واسطے ایمان اک اے۔" میں تہانوں سچ کہناں پئی جے موسے دی کتاب وچوں سچائی بھٹانہ دتی گئی ہندی تاں خداوند ساڈے پو داؤڈ نوں دوجی کتاب دان نہ کردا۔ تے جیکر داؤڈ دی کتاب ناپاک نہ کر دتی گئی ہندی تاں رب مینوں انجیل عطا نہ کردا۔ کیوں جے ساڈا خدا نہ بدن والا، اے تے سارے انساناں نوں اگو پیغام دیندا آیا اے۔ سو جہ خدا دا رسول آوے گا۔ تاں اوہ سب پاک کرن لئی آوے گا جس نال، بدکاراں نے میری کتاب ناپاک کر دتی ہووے گی"۔ (باب : ۱۲۳)

حضرت دی برکت نال دوزخ دے ملاحظے ویلے دوزخیاں دی سزا موت و

رہوے گی

(۲۹) یسوع نے اکھیا :- "ہراک، بھانویں کوئی ہووے، جہنم وچ جا کے رہن گے۔ اں، ایہ سچ اے کہ اندرے ولی" تے نبی اوتھے سزا بھگتس نہیں، بلکہ ملاحظے کارن جان گے۔ تے سچائی والے صرف سہے ہون گے۔ ہورتاں ہور، ایس تہانوں زسناں کہ اوتھے خدا دا رسول وی جاوے گا۔ خدا دا انصاف ملاحظہ کرن لئی۔ اوس ویلے اوہی موجودگی پاروں دوزخ کنیاں اٹھے گا۔ تے اوس (رسول) دا حکم چونکہ بشری

اے (ایس کر کے) چنے بشری بدن والے (انسان) سزا بھگت رہے ہوں گے، جد توڑی خدا
 دار رسول جہنم دے ملاحظے کارن او تھے رہوے گا۔ اودوں توڑی اوہناں دی سزا موت
 رہوے گی۔ — پر اوہ (رسول) او تھے ایناں چہ ای رُکے گا چنے چہ وچ اُکھ تھمبلی جائے۔
 ”تے ایج خدا ایس لئی کرے گا۔ تاں جے ہر مخلوق نوں پتہ لگ جائے کہ اوس (مخلوق) اُتے
 رب دے رسول دا احسان (رحمت) ہو یا اے۔“ (باب : ۱۳۶)

دوزخ وچ شیطاناں دا حال، حضور نوں دیکھ کے

(۲۹) ”جد اوہ او تھے جاوے گا۔ تاں سارے شیطان چپکاں مارن گے۔ تے
 اک دوجے نوں ایج کہہ کے، اپنے آپ نوں تپدی تھبھل وچ چھپان دی کوشش کرن گے
 ”نَسُو نَسُو سَاڈَا وِیْرِی مُحَمَّدَا وُنْدَا اے“

تے ایس کن کے ابلیس اپنے مونہہ اُتے دو ہتھ مارے گا۔ تے چیک مار کے کہوے گا: ”توں
 (اے محمد) میرے نالوں افضل (بنا دتا گیا) ایں۔ ایہ بے انصافی ہوئی اے“ (باب : ۱۳۶)

دوزخ وچ بد عمل مسلماناں دا حال تے رسول اللہ دی شفاعت

(۳۰) ”(باقی) رہے ایمان دار، جنہاں دے بہتر درجے نہیں۔ تے آخری دو
 درجیاں والے، جنہاں دا ایمان (تاں) ہے پر نیک عملاں توں خالی نہیں (دُنیا وچ) نیک
 نیک عملاں اُتے افسوس کرن تے بد عملیاں اُتے خوشی منان پاروں اوہ دوزخ وچ
 ستر ہزار سال رہن گے۔ — ایس مدت توں بعد فرشتہ جبرائیل جہنم وچ آوے گا۔
 تے اوہ (آخری دو درجیاں والے گنہگار) لوک کہہ رہے ہوں گے: ”اے محمد! کتھے
 نہیں تیرے اوہ وعدے؟ پئی جہدا ایمان ہووے گا اوہ دوزخ وچ ہمیش نہیں رہوے گا؟
 ایہ کن کے خدا دا فرشتہ پرت کے بہشت قل جائے گا۔ تے اللہ دے رسول دی
 سیوا وچ حاضر ہو کے، اُزب نال جو مُنیاسی، بیان کرے گا۔“

”تاں رب دار رسول، اللہ اُگے عرمن گزارے گا تے کہوے گا:-

”یا اللہ! یاد کر اوہ وعدہ جہڑا توں میرے نال اوہناں بارے کیتا سی جنہاں
 میرا دین قبول کیتا کہ اوہ سدائے دوزخ وچ نہیں رہن گے۔“

خدا فرمائے گا: ” جو چاہے سو منگ اے میرے دوست۔ توں جو منگیں
میں تینوں دان کراں گا“ (باب : ۱۳۶)

حضور علیہ السلام دی شفاعت نال بد عمل مسلمان اجنت وچ جانا

(۳۱) تاں خدا دار رسول عرض گزارے گا: ” یا اللہ! ایمان داراں وچوں
اوہ وی نہیں جہڑے ستر ہزار سال توں دوزخ وچ نہیں۔ یا اللہ کتھے آتیری
رحمت؟ مولا! میں تیرے آگے عرض کرنا واں کہ توں اوہناں نوں حدوں و دھمنا
توں آزاد فرما دے“

”تاں خدا اپنے چوڑیاں مقرب فرشتیاں نوں حکم دیوے گا کہ اوہ دوزخ وچ
جا کے، ہر اوس بندے نوں، جہڑا اوہدے رسول دے دین نوں متن والاسی، باہر
کدھ لیاں تے بہشتاں وچ لے جاؤن۔ تے اوہ (فرشتے) انج ای کرن گے“
”تے خدا دے روال دے دین دا ایہ فائدہ ہووے گا کہ جہڑے اوس اتے ایمان
لیکے ہون گے، چاہے اوہناں نیک کم نہ وی کیئے ہون، اوس دین (اسلام) لکے مرن
و جہوں اوہ بہشتاں وچ جاؤن گے، اوس سزا (جھگڑتن) کچھوں جہدائیں (عیسے) ذکر
کیتا“ (باب : ۱۳۷)

عیسے علیہ السلام قرب قیامت توڑی جیون گے

(۳۲) ”یسوع نے فرمایا: ” یقین جانو۔ اے لوکو! کہ میں دنیا وچ اک اجہیا شرف
نے کے آیا واں جہڑا کہے نوں نصیب نہ ہويا۔ نہ خدا دے رسول نوں ملے گا کیوں جے اللہ
نے انسان نوں دنیا وچ رہن کارن پیدا نہیں کیتا۔ بلکہ بہشت وچ رکھن لئی“
”..... سلیمان خدا دانی میرے نال پکارا واے
” اے موت! تیری یاد اوہناں لئی کہتی گوڑی اے جنہاں نوں اپنی دولت وچ
لگولن بتھا اے۔“ ایہ میں ایس لئی نہیں کہہ رہیا کہ میں اچھے مرنا اے۔ جد کہ

لے یعنی اسماناں وں زندہ اٹھاتا جانا۔

نینوں یقین لے کہ میں تاں دُنیا دے خاتمے دے قریب توڑی جیواں گا“ (باب : ۱۴۰)

آخری نبی اسماعیلؑ دی اولاد وچوں ہووے گا

(۳۳) (یہودی عالماں گوٹیریا) ”تے ایس توں بڑی گل اوہ (عیسے) ایہ کہندا اے کہ مسیح داؤڈ دی نسل وچوں نہیں آوے گا۔ (جیکن کہ اوہدے اک خاص شاگرد نے دسیا اے) بلکہ اوہ کہندا اے کہ اوہ (آخری نبی) اسماعیلؑ دی نسل وچوں آئے گا۔ تالے ایہ کہ وعدہ اسماعیلؑ وچ کیتا گیا سی۔ نہ کہ اسحاق وچ“ (باب : ۱۴۲)

نورکی دُنیا دلہری دی بندیا

(۳۴) ”..... تے ایس دُنیا نال رب نوں اپنی دشمنی اے کہ جے انبیاء علیہم السلام وی اوہدے نال پیار کردے تاں — تہاڈا (شاگردو!) کیہ خیال اے! یقیناً خدا اوہناں توں نبوت کھوہ لیندا — ہورتاں ہور، سدا جیوندے رب دی سونہر جہدے اگے میری روح حاضر اے — جدوں خدا دا رسول دُنیا وچ آوے گا۔ جے اوہ وی ایس مکروہ دُنیا نال محبت دا خیال کرے تاں یقیناً خدا اوس توں دی اوہ ہر شے کھوہ لوئے جہڑی اوہنے، اوہنوں (اودوں) دئی سی۔ جدوں اوہنوں پیدا کیتا سی — تے اوہنوں رد کر دیوے۔“

”خدا، ایساں“ ایس دُنیا دے خلاف اے“ (باب ۱۵۸)

رب دا کوئی شریک نہیں تے محمدؐ دا رسول تے بندہ ہووے گا

(۳۵) (ایہ گل بات سُن کے شاگردوں نے وضاحت لمیٹھو من کیتی تے پیسوع نے جواب وچ آکھیا) :-

”بھلا تہاڈے خیال وچ رب نے اپنا رسول ایس واسطے پیدا کیتا سی کہ اوہ (رسول) رب دا شریک بنے تے اپنے آپ نوں رب دے برابر بنا چاہوے؟ بالکل نہیں۔ بلکہ اپنا چنگا بندہ کہ اوہدی مرضی اپنے مالک دی مرضی دے ذرا جنی وی خلاف نہ ہووے۔“ تسیں ایہ گل ایس کر کے نہیں سمجھ سکدے کہ تسیں نہیں جان

جنت دا سورج، چند تے ستارے

(۳۸) (برناباس نے پچھیا کہ جیسا بہشت وچ وی روشنی واسطے سورج ہونے کا، جیویں دنیا وچ اے۔ یسوع نے آکھیا کہ رب نے مینوں دُسیا اے کہ دنیا وچ نہن لئی میں تہاڈے واسطے سورج چند تے ستارے بنا کے نیں)۔
 ”بھلا تہاڈے خیال وچ جتھے میرے ایمان دار رہن گے اوہ گھر دنیا نالوں بہتر نہیں ہونے کا؟ یقیناً۔۔۔ کیوں جے میں تہاڈا خدا — بہشت دا سورج ہاں۔ تے میرا رسول (بہشت دا) چند اے جہڑا میتھوں سب کجھ لیندا اے تے ستارے میرے نبی نیں۔ جہناں تہا نون میرے حکم موجب تبلیغ کیتی۔۔۔“
 (باب ۱۷۷)

اک یہودی عالم نال حضرت عیسیٰ دی گل بات اصلی تورات بارے

(۳۹) (یسوع نے اک فقیہہ توں، جس نے آپ دی روٹی ورجی سی پچھیا) ”دس بھراوا۔ توں تاں مفتی ایں۔ تورت دا عالم! مسیح دا وعدہ ساڈے باپ ابراہیم وچوں کس دے وچ ہو یا سی۔ اصحاق وچ کہ اسماعیل وچ؟“
 فقیہہ بولیا:۔ ”اے اُستاد! میں تینوں دس لگا ڈرنا واں کیوں جے ایہدی سزا موت اے؟“

یسوع نے آکھیا:۔ ”میںوں بڑا افسوس اے کہ میں تیرے گھر روٹی کھان لئی آگیا واں۔ جہنوں اپنی موجود حیاتی، اپنے پیدا کرن والے رب توں وی دودھ پیاری اے۔ توں ایسے سیبوں، جان دیون توں، ڈرنا ایں۔ پر ایمان تے ابدی حیاتی ضائع کر دیاں نہیں ڈرنا۔ جہڑی کہ ضائع ہو جاندی اے، جے زبان اوہدے خلاف کہوے۔ جو کجھ رب دی شریعت وچوں دل جان دا ہونے“
 تاں اوہ فقیہہ روپیا۔ تے کہن لگا:۔ ”اُستاد! جے میں کھل پانا جان دا تاں بہت ساریاں ایسیاں گھلاں دی تبلیغ کردا۔ جہڑیاں، میں لوکاں دے فساد توں ڈر کے گھٹ گیا واں۔۔۔۔۔“ (باب ۱۹۰)

یہودی عالم دا اقرار کہ آخری نبی حضرت اسماعیل دی اولاد وچوں ہونے گا۔

(۴۰) ریسوع دی تبلیغ سن کے فقیہہ نے توبہ کیتی تے نیر آکھیا:۔
 ”میں اک پُرانی کتاب خدادے خداں تے نبیاں، موٹے تے یسوع
 وے ہتھ دی لکھی ہوئی دیکھی اے (اوہی یسوع جنہے سورج نوں روک دتا
 سی۔ جوہیں تیس روکیا اے) جہڑی موٹے دی اصلی کتاب اے۔ اوہی وچ
 لکھیا اے کہ اسماعیل مسیح دا باپ اے۔ تے اصحاق مسیح دے رسول دا
 باپ اے۔ تے اوہ کتاب انج کہندی اے کہ موٹے نے آکھیا:۔

”خداوند! اسرائیل دے خدا، طاقت تے رحمت والے خدا، اپنے خادم
 اُتے اپنی کبریائی دی شان ظاہر فرما۔ ایس اُتے رب نے اوہنوں اپنا رسول اسماعیل
 دی گود وچ تے اسماعیل ابراہام دی گود وچ دکھایا۔ اسماعیل دے کول کر کے
 اصحاق کھلوتا سی۔ جس دی گود وچ اک بچہ سی جہڑا خدادے رسول ول انگلی
 خوا اشارہ کے کہندا سی:۔“ ایہ ہے اوہ (رسول) جہدی خاطر اللہ نے ہر
 شے پیدا فرمائی۔“

ایہ دیکھ کے موٹے بڑا خوش ہو پاتے کہن لگا:۔

”اے اسماعیل اتیری گود اندر ساری دنیا تے بہشت اے میرا، خدادے
 چاکر دا خیال رکھیو، کہ میں تیرے بیٹے دے وسیلے نال، جہدی خاطر رب نے ہر شے
 بنائی، اللہ دی (سوئی) نظر وچ (کوئی) وقعت پاسکاں۔“ (باب: ۱۹۱)

اصل توریہ موجب بنی اسرائیل ای ربی رحمت اسطے مخصوص نہیں ہن

(۴۱) ”اوس کتاب وچ ایہ نہیں بلدا کہ رب ڈنگراں تے جہڑاں دا گوشت
 کھاندا اے۔ اوس کتاب وچ ایہ نہیں بلدا کہ خدا نے اپنی رحمت صرف اسرائیل
 واسطے گھٹ کے بدھی ہوئی اے۔ بلکہ ایہ، کہ رب ہر اوس بندے اُتے رحمت
 کر دا اے۔ جہڑا اپنے رب ول سچے دل نال ڈھکتے۔“

”میں اوہ پوری کتاب تے نہیں سی پڑھ سکیا۔ کیوں جے جس کاہن دے

کتاب خانے وچ یس ہندا ساں، اوہنے مینوں (ایہ کتاب پڑھن توں) ایہ کہہ کے
 ٹھاک دتا سی کہ ایہ اکنا ہسما عیسیٰ دی لکھی ہوئی اے۔
 تاں یسوع نے (فقیر نوں) اکھیا: دیکھو کدی وی سچی بات نہ چھپائیں
 کیوں جے مسیح دے دین وچ خدا انساناں نوں نجات دیوے گا۔ تے اوس توں باہر
 کوئی نہیں بچے گا۔ (باب: ۱۹۲)

جیسے علیہ السلام دی سترہرتے گواہی

(۳۲) یسوع نے اکھیا :-

..... "ایہ تاں میرا اقرار اے۔ جہڑا ایس حشر و بیہارے خدا دی عدالت وچ
 لے جاواں گا۔ کیوں جے، موسیٰ دی کتاب وچ جو وی لکھیا اے بالکل سچ اے یعنی رب
 ساڈا خالق کلم کلام اے تے یں خدا دا خادم ہاں۔ تے خدا دے رسول دی، جہنوں تئیں
 مسیح کہندے او، خدمت کرن دا چاہوان آں" (باب: ۲۰۶)

آخری نبی دے بنی اسماعیل وچوں ہون بارے حضرت عیسیٰ علیہ السلام دی گواہی

(۳۳) تاں سردار کاہن نے اکھیا :-

"ایس مسیح بابت اک گل پھنی چاہندے آں"

رتاں فیر (سارے) کاہن، فقیر تے فریسی یسوع دے دوالے گھیرے وچ بیٹھ
 گئے۔ کاہن نے اخیر ایہ پھیا کہ قربانی اصحاق دی کیتی سی کہ اسماعیل دی — (۹)
 یسوع نے جواب دتا :-

..... "ابراہم دا ایہ پتر اسماعیل سی، جہدی نسل وچوں مسیح آون

والا اے جس دا ابراہم نال وعدہ سی۔ کہ اوسے نال زمین دے سارے قبیلے
 برکت پان گئے" (باب ۲۰۷-۲۰۸)

رسول اللہ دے وسیلے نال برکت تے وڈیانی کارن عیسیٰ علیہ السلام دی دعا

(۳۴) یسوع نے دعا منگی :-

..... اے رحمتاں والے رب! اپنے خادم نوں حشر دیاڑے اپنے رسول
 دی جماعت وچوں ہون دی وڈیائی بخش، تے صرف مینوں ای نہیں بلکہ ہر اوس بندے
 نوں جہڑا میرا پیر و کار، توں مینوں دتا۔ ناکے اوہنوں وی جہڑا میرے پیر و کاراں وی تبلیغ نال میرے
 اتے ایمان لیاوے۔ یا اللہ! نج اپنی خاطر ای کر۔ تاں جے ابلیس تیرے مقابلے وچ شمشعی ہزار
 "خدا یا! توں اپنے فضل نال اسرائیل نوں ہر شے وافر دان کرنا ایں۔ دھرتی وے
 سارے کُنبتیاں دا خیال رکھیں۔ جنہاں نوں توں اپنے رسول وے وسیلے نال برکت دیون
 دا وعدہ فرمایا اے۔ جہدی خاطر توں دنیا پیدا فرمائی۔ (اوہدی خاطر) دنیا اتے رحم کرتے
 اپنا رسول چھیتی کھل تاں جے تیرے دشمن ابلیس دی بادشاہی کھس جائے۔" (تے ایہ
 کہہ کے یسوع نے تن وار آمین آکھیا) (باب : ۲۱۲)

(۴۵) یسوع نے آکھیا: "لوکاں مینوں خدا نے خدا واپس آکھیا۔ تاں ایس
 کارن، کہ قیامت والے دن شیطان میرا مذاق نہ اڈان، رب دی مرضی ایہ ہونی کہ دنیا وچ
 لوک یہوداہ دی موت ویلے میرا مذاق اڈالیں۔ تے سارے لوک ایہو سمجھن کہ میں سولی
 اتے مویا۔۔۔ تے ایہ مذاق اوہوں تک اڈا رہوے گا۔ حد تک مجھ، خدا دار رسول نہ آ
 ہائے۔ کہ اوہ جدوں آوے گا، تاں ایس فریب دا پردہ اوہناں واسطے چاک کرے گا۔
 جہڑے رب دی شریعت اتے ایمان لیاں گے۔" (باب : ۲۲۰)

نجیل برنا باس وچ حضور علیہ السلام بارے کھلے دھلے لفظاں وچ بشارتاں
 تے آپ دی شان تے عظمت یاد کر کرن توں بعد ہر پیشین گوئی دا ذکر کرن دی لوڑ تاں نہیں سی
 بہتہ بائبل وچ حضور علیہ السلام دی تشریح آوری بارے جتھے جتھے صاف صاف ذکر
 پائے اوہدے بارے ویرولا ہیٹھ دتا جا رہیا اے۔

- ۱) استثناء باب ۱۸۔ آیت ۱۵ تا ۱۹ (۲) متی باب ۲۱۔ آیت ۳۳ تا ۳۶۔
- ۳) یوحنا۔ باب ۱۔ آیت ۱۰ تا ۱۴ (۴) یوحنا۔ باب ۱۳۔ آیت ۱۵ تا ۱۷
- تے آیت ۲۵ تا ۳۰ (۵) یوحنا۔ باب ۱۵۔ آیت ۲۵۔ ۲۶۔
- ۶) یوحنا۔ باب ۱۶۔ آیت ۷ تا ۱۵۔

قرآن کریم وحی آؤندا اے :-

يَجِدُ وُنَّهُ مَكْتُوبًا عِنْدَ نَاهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ (اعراف ۱۵۷) ایس کر کے حضور
بارخے جہڑیاں پیشین گویاں تورات وچ کن تے جنہاں دا اقرار حضرت عیسیٰ نے
اک یہودی عالم کولوں کروایا۔ تے نالے آپو گواہی دتی تے برناباس نوں تاکید کیتی
کہ اوہ انجیل برناباس راہیں لوکاں آگے سچائی ظاہر ضرور کرے۔ تے نالے زبور رایا
حضور بارے جو خبراں دتیاں گئیاں سن اوہناں دا ذکر وی برناباس دی انجیل وچ
مختصر طور تے موجود اے۔ اوہناں ساریاں باتاں نوں سلنے رکھئے تاں یہ گل ثابت ہندی
اے کہ بائبل وچ تبدیلیاں کیتیاں جان پاروں آتے اصل تورات تے زبور د کون سووہ
سلسلہ زلمہ کن (ہو جھول) انجیل برناباس دا جوہر اوکھدناں نی تاک نہت اے جہڑا
واقعی پتے دین دی تلاش ہووے۔ لے جنہاں اڑ سچاں کرنیاں ہوں۔ اوہناں نوں ربے
فرشتے دی آکے کجھ آکھن تاں اوہ اگوں کوئی ہو اڑھیج ڈاؤ دیون۔ قرآن دا ارشاد اے :-
” اے اہل کتاب، تہاڈے کول ساڈا رسول آگیا اے۔ اوہ تہاڈے سامنے اوہ چیزاں
کھول کے بیان کردا اے جہڑیاں تہیں کتاب وچوں چھپاندے او تے بہت ساریاں
باتاں معاف کر دیندا اے۔ تہاڈے کول اللہ دی حرفوں اک تورتے کھول سنان
دی کتاب آگئی اے۔ جس زاہیں اللہ اپنی مرضی موجب عمل کرن والیاں نوں امن
تے سلامتی دازتہ دکھاندا اے۔ تے اپنے حکم نال اوہناں نوں نھیرے وچوں نور
دل لیا کے بسھا راہ بھجھاندا اے (المائدہ: ۱۵ - ۱۶)

واقعہ فیل | جس سال ساڈے پیارے نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے اس دنیا نوں
رَبی نور دے لشکاریاں نال نور و نور کرن لئی ایس دنیا آتے محمد تے
احمد بن کے آؤنا سی۔ اوہ سال آپ دی پیدائش توں کوئی پنجاہ یا نوٹھ یا پچھو
دن پہلاں اک معجزہ واقعہ پیش آیا۔ جنہوں واقعہ فیل یا اصحاب فیل دا واقعہ آہند
نہیں۔ قرآن مجید دی سورہ فیل وچ ایس اچھے وقتے دا اجمال ذکر ایچ ملدا اے :-
” توں دیکھیا نہیں؟ کنج ورتیا تیرا رب ہاتھی والیاں نال؟ (اوہنے) اوہناں
دا ” داؤ“ غلط نہیں کہ چھڈیا؟ تے بھیجے اوہناں آتے اڈ دے ابابیل۔ سٹ دے

لے ابن بشام، ج ۱ ص ۱۵۸ تے روح المعانی ج ۳ ص ۲۳۳ -

وہاں آتے کھنگر دیاں پتھریاں (کنکریاں)۔ تے بچ کر چھڑیا (اوپناں نوں) (پوئی کھاہدی ہوئی توڑی)۔ ایہ سورہ مکہ وچ نال ہوئی اہرا عود نزل ۱۹ لے
نے عود تلاوت ۱۰۵۔ ایہ سورہ الکافرون توں بعد تے سورہ الفلق توں پہلاں
زل ہوئی۔ (الاتقان ص ۱۰) ایس سورہ راہیں اللہ پاک نے حضور علیہ السلام
تے مسلماناں نوں اللہ نال اٹ کھڑکالان والیاں دے حشر توں آگاہ کیتا۔

شاہ جیشہ دلوں میں داگورز ابرہہ (ابوہتہ الاشرم ابوکیسوم) مقرر سی۔ اوہنے اپنے
درا حکومت صنعاء وچ اک عجوبہ قسم دا عبارت خانہ (القلینس یا القلیس) بنوایا۔ جدے
سنڈر اچ کل وی بھدے نیں۔ ابرہہ نے یمن دے و سنک عرباں نوں اپنے گرجے وچ
ن لئی آکھیا۔ پر کوئی نہ آیا۔ فیر اوہنے محمد بن خزاعی بن علقمہ سلمی راہیں "مضر" قبیلے نوں اپنے
ر جدی زیارت دا حکم دتا۔ تے جدوں اوہ بنوکنانہ دے پنڈاں وچ آیاتاں عروہ بن حیان
ناتی نے، اوہنوں تیر مار کے مار چھڑیا۔ اوہرا بھرائیس بن خزاعی نس کے ابرہہ کول پھیاتے
ارویا۔ ابرہہ بنوکنانہ آتے چڑھ دوڑیا تے سونہہ کھاہدی پئی کہے نوں ڈھایاں بغیر چین نال
ن ہواں گا۔ بنوکنانہ نوں پتہ لگاتے اوہناں وچوں کسے بندے نے غصے وچ آکے ابرہہ
ے گرجے وچ ٹٹی کر دتی۔ (اک رواست موجب کچھ بدواں گرجے کول آگ بالی تے ہواں
کے اوہنوں آگ جاگتی)۔ جس پاروں ابرہہ نوں ہور وی گچ چڑھ گیا۔ تے اوہنے حکم دتا پی
میاں نال ۶۰ ہزار فوج لکے آتے چڑھائی کرنے۔ یمن دے کچھ شہزادے فوج نال زل ٹرے۔
بہراہ وچ عرب قبیلیاں نوں بھانج ویندا، آگے وودھارہیا۔ اوہرا پہلا مقابلہ مینی سردا
زونفر" نے اپنی قوم دے جو اتناں نال کیتا۔ پر مات کھا کے گرفتار ہویا۔ فیر خوشنم وچوں دو
بے "شہران نے ناہس" مقابلے لئی ودھے۔ پر مار کھاہدی۔ اوہناں دا اک سردار تغیل
صیب پڑیا گیا۔ تے مکہ معظمہ تک رہبری کرن دا وعدہ کر کے اوہنے جان بچائی۔ آگے بنو
یف نال واہ پیا۔ تے اوہناں اپنے بتکدہ "اللث" نوں بچان کارن ابرہہ نال صلح
دئی۔ تے نالے سامان نال اوہدی مدد کیتی۔ آگے طائف دے سردار سعود بن معتب نے
ن آگل واپنڈی جا کے جی آیاں نوں آکھیا تے صلح کر لئی تے اپنا اک غلام "ابورغال" راہ
ن کارن لشکر دے نال توڑ دتا۔ جدوں ایہ لشکر مکے توں کچھ فاصلے تے "المغس" دے
ام تے اپڑیا۔ تاں ابورغال سر گیا۔ ابرہہ لشکر ایتھے چار دن رکھا رہیا تے فیر "المغس" تے

دی گھائی دل "الصفاح" وچ آن چکیا ۔

ابرہہ وا اک کمانڈر "الأسودین مقصود" وئیہ ہزار دی نفری نے کے نئی، غرض، مزدلفہ تے مکے شریف دے وچکارلی وادی محسر تک پہنچ گیا تے لوکاں دے کچھ ڈنگر تے حضرت عبدالمطلب دے دوستاؤ ڈھو گھیر کے لے گیا۔ فیر ابرہہ نے حنظلہ الحمیری نوں سفیر بنا کے مکے دل گھلایا کہ کعبے دے وڈے متولی عبدالمطلب نوں جا کے آکھدے پئی نک دے و سنیکاں نال ساڈا کوئی ویر نہیں۔ صرف (معاذ اللہ) کعبے نوں ڈھانا وڈا مقصد آکھ دے پاسے ڈونفرنے اُنی "فیلبان حضرت عبدالمطلب کول بھیجے۔ ایہ لوک، جدوں حضرت عبدالمطلب نوں لے تاں اہناں وچوں اک فیلبان نوں حضرت عبدالمطلب پہاں توں جان دے سن۔ اوہ کسے تجارتی سفروچ آپ نوں ملیا سی۔ کہندے میں کہ آپ ایسے فیلبان دے وسیلے نال ابرہہ نوں ملن واسطے گئے۔ آپ دے نال بنو بکر دے سردار یحییٰ بن نفاذ الکنتانی تے بنو ہذیل دے مہری خولید بن وائل بھی گئے سن۔ حضرت عبدالمطلب بڑے رعب دار تے سوہنے و جہکرے والے ساؤ بندے سن۔ ابرہہ آپ نوں دیکھ کے بڑا مرعوب ہویا تے اپنے ماتحت "قوں لہہ کے آپ وا استقبال کیتا۔ تے فیر ترجمان دی مدد نال گل بات شروع ہوئی۔

حضرت عبدالمطلب نے آکھیا۔ کہ جد تہانوں مکے دے و سنیکاں نال کوئی ویر نہیں تاں فیر تہاڈے فوجی ساڈے اوٹھ کیوں دل کے لے آئے میں؟ — ایہ گل سن کے ابرہہ بڑی گستاخی نال کہن لگا :-

"میں تہانوں دیکھ کے اندازہ لایا سی کہ تئیں بڑے سیانے تے ہمت والے بندے او۔ پر تساں تاں ایہ گل کر کے کھوتا ای کھوہ وچ پاؤتا۔ تہانوں اپنے اوٹھاں دی تونی لگی ہوئی اے تے کعبے دا کوئی فکر نہیں جس دے ڈھکھن نال تہاڈے پیو دادے دی بزرگی تے وڈیالی میٹ جائے گی"

حضرت عبدالمطلب ہوراں جواب دتا :-

"اوٹھ ساڈے میں۔ تے اہناں دا فکر سانوں اے۔ رہ گیا کعبہ !

اودھانک کوئی ہور اے، اودھانک اودھ آپے کر لوے گا"

ایہ سن کے ابرہہ نے اوٹھ واپس کرن دا حکم دتا۔ تے آپ ہوری اوٹھنے کے

واپس مکے اپڑے۔ تے لوکاں نوں کہیا۔ پئی اپنے گھر بار چھڈ کے پہاڑاں تے جاٹکانا کرو
بعض روائتاں موجب آپ نے کجھ مال دولت دے کے ایبرہہ نوں اوہدے ارادے
توں نفعی رکھن دی کوشش کیتی پر اوہ نہ منیا۔

فیر آپ کجھ شریف پنچے تے رو رو کے ایہ دُعا منگی :- "یا اللہ! ہر کوئی اپنے گھر
دی راکھی کر داسے توں وی اپنے گھر نوں بچا۔ عیسائیاں دی صلیب تے اوہتاں
دا زور تیری طاقت دے مقابلے وچ کدی غالب نہیں آسکدا۔ تے جے تیری مرہنی
ایہو اسے پئی کعبہ ڈھٹھ جائے۔ تے فیر ایس وی تیرے نال آں!"
ایہ دُعا سنگ کے آپ مکے دے واسیاں نال پہاڑاں وچ جاٹکے۔ تے رب
دی قدرت دا انتظار کرن لگ پئے۔

اوڑک اک دن ایبرہہ نے کعبے نوں ڈھان دا حکم جاری کر دتا۔ فیلبان اپنے
اپنے ہاتھی نئے کے، اگانہہ ودھن دا جتن کرن لگ پئے۔ سب توں وڈے ہاتھی
داتاں "محمود" سی۔ محل ہاتھی گنتی وچ سست یا نو یا تیراں سن۔ محمود نوں تون لگے
اں اوہ بیٹھ گیا۔ فیلبانوں بڑا ماریا پڑ اوہ ہلایا ای نہ۔ البتہ بچپانہہ نوں نس وچ
رکا ہلا سی۔ پر کعبے ول نوں مونہہ کر دیاں سار بہہ ہاند اسی۔

اچراں نوں سمندر (بحر احمر) ولوں ابابیلوں دیاں ڈاراں۔ ٹکڑیاں بچھ کے، سارے
شکر اُتے چھا گئیاں۔ ہر جانور دے دو نہاں پنجیاں تے چنچ وچ اک اک کھنگرالی کنکری
می۔ کوئی مسراں دے دانے برابر۔ ہر جانور ایہ تہن "گولیاں" ورھا کے اگے ودھ
باندا۔ جس بندے، ہاتھی یا گھوڑے وغیرہ دے ایہ کنکری لگدی اوہنوں خون د
ڈن کر دیندی۔ اوڑک سارے شکری "کھاہدی ہوئی توڑی" وانگ رت نال
تھوں پتھیوں نس ترے۔ کجھ تھال تے مرگئے۔ کجھ راہ وچ موئے۔ تے کجھناں اپنے
سُن جا کے جان ہار دتی تے کعبے دی اچی ٹھٹی شان دی گواہی دین دا سبب بنے۔

کہندے ہن کہ "زخماں" نال چھیک دا بھوارا شروع ہو گیا۔ تے مکے دے
ک پہلی واری ایس بیماری دے جا تو ہونے۔ ایہ چیتا رہوئے کہ ایس چھیک نال
صرف ایبرہہ دے شکری ای مردے کھپدے رہے۔ کسے مکی و سنیک نوں کوئی
باری نہ پئی۔

اہلناں کنکریاں دے کچھ نمونے حضور علیہ السلام دی پیسر حضرت امّ ابی بزیز
ابن طالب کول وی موجود سن حضرت عائشہ صدیقہ فرمادیاں نیں کہ میں اہلناں پیدا نا
وچوں دو بندے نئے ہندیاں دیکھے سن۔ اوہ دونوں اٹھتے تے نچے سن تے منگتے بن
منگے ہندے سن۔ حضرت اسماء بنت ابوبکر توں وی روایت لے۔ کہ اہلناں و
اساف تے ناکہ کول بیٹھدے اوہ دونوں منگتے دیکھے سن۔ عتاب بن اسد نے وی اہل
دو منگتاں توں منگے یاں، دیکھن وی تصدیق کیتی اتے۔ ایس مشہور واقعے توں عرب
وچ سن میل دارواج ہویا۔ تے حضور علیہ السلام ایسے سال ربیع الاول دے مہینے و
پیدا ہونے۔

عیسائی مورخ ایس بندھرے تے اچھے واقعے نوں وی تاریخ توں خارج قرار دین
بڑے بڑے پاڑ و بیلدے نظر آندے نیں۔ کہ ی تے اوہ "ابراہیم" نوں امی مشتبہ بنان
کوشش کر دے نیں۔ تے ایس مقصد واسطے اوہ کجھ "پتھر لکھتاں" (کتبہ جات)
سہارا لہندے نیں۔ جو ۵۵۰ء تک وی نشاندھی کر دیاں نیں۔ جدکہ ایہ واقعہ ۶۰۰ء
وچ واپریا۔ اوہ عرب مورخاں نوں اپنے منوں جھٹھیارن دی بڑی کوشش کر دے
نیر۔ یہ اوہ، ایہ گل کھل جانے نیں کہ جے ایہ واقعہ سچی مچی واپریا تہ ہند اتے "سورہ قیل
اثرن کچھوں، کفار مکہ حضور نوں کیوں نہ آکھ دیندے کہ اک "انہونے واقعے" بارے
سورہ (معاذ اللہ) کتھوں گھڑنیا یا ایں؟ جد قرائن دے سب توں پہلے تے وڈے مخالف
نے ایس واقعے توں جھٹھیارن دی جرات نہیں کیتی۔ تے منگے دے کسے عیسائی دنیا
نے ایس واقعے توں اپنے تھے اندر کہی انکار نہیں کیتا تے غیر حدیاں بعد دور و سیندا کو
عیسائی "مورخ" یا "دانشور" صرف اپنی دانشوری دے زور تال ایس واقعے توں انکار
ہو دے تے پیا ہو دے یہ

لے سیرت ابن ہشام - ارمن القرآن ج ۱ ص ۳۱۶ - طبقات ابن سعد۔ تے سیرت
سرور عالم ج ۱ ص ۶۹۲ تا ۷۰۲ تے سیرت دیاں ہوز اردو کتاباں - نالے دیکھو اردو
معارف اسلامیہ لاہور ج ۱۵ ص ۱۰۹۷ ج ۲ ص ۸۲۳ تا ۸۲۶ ج ۱ ص ۷۹
۳۸۹ وغیرہ وغیرہ۔

دُوْجَا حَصَّ

رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ
خواجہ معین الدین حسن چشتی سنجرى اجمیری ۶

المستوفی سنہ ۶۳۳ھ

(ماخوذ از ارمغانِ نعت مرتبہ ۱۲۲۶ء شفیق بریلوی)

درجاں چو کرد منزل، جانانِ ما محمدؐ
جد سادا محبوب محمدؐ سادے اندر آن و سیا
ما بلبلیم نالاں در گلستانِ احمدؐ
اسیں محمدؐ دے بلغ دیاں رو دنہار بلبلاں اں
مستغری گناہیم ہر چند غدر خواہیم
اسیں گناہواں وج ڈیے اں تے عذران تھے
ما طالبِ خدا تیم، بر دینِ مصطفیٰ ایم
اسیں رب دے طالب اں تے مسماں اں
از دردِ زخمِ عصیاں مارا چہ نم پوسازد
گناہواں دے پھٹ دا درد، شفاعتِ نبوی مریم
امروز خونِ عاشق در عشق کہ ہر شد
آج جے عاشق دا خونِ عشق دے رستے وج دیکھ گیا
از امتانِ دیگر ما آمدیم بر سر
اسیں دوجی امتان نالوں اچے اں
از آبِ و گلِ سروے و از جانِ دلِ درود
پانی تے مٹی اہنوں سرا ہنبارے دل تے جان اوس درود بھیج نہیں

صد در کشادہ در دل، از جانِ ما محمدؐ
تاں پیارے محمدؐ دے دل تے توبند پوہے کھول دتے
مالو لو تیم و مرجاں، عمانِ ما محمدؐ
اسیں محمدؐ مصطفیٰ دی کان دے مرجان تے موتی اں
پڑ مردہ چوں گیا ہمیم، بارانِ ما محمدؐ
گھاہ و انگ کھلاے ہوئے کان ساڈی بارش محمدؐ اے
بمردر گہش گدا تیم، سلطانِ ما محمدؐ
تے محمدؐ مصطفیٰ دے منگتے اں ساڈا بادشاہ محمدؐ اے
از مریم شفاعت، در مانِ ما محمدؐ
دجہوں سانوں کچھ نہیں آہندا کہ ساڈا علاج محمدؐ دی اے
فردازِ دوست خواہد تاوانِ ما محمدؐ
تاں کل قیامت نوں محمدؐ ہوری رب کولوں اہدا عوفا تیں گے
واں را کہ نیست باور بہ بانِ ما محمدؐ
جہنوں نشین نہ آوے حضرت محمدؐ توں دلیل پھرے
تاں بشنود بہ یثرب افتانِ ما محمدؐ
تاں جے مدینے وج محمدؐ ساڈی عرض سن لوسے

در باغِ ولوستانم دیگر محواں معینی

معین الدین اتھور کسے باغ تے، بوستان دی گل نہ کر

باغم لبس است قرآن، بستانِ ما محمدؐ

ساڈا باغ قرآن تے بوستان محمدؐ دی ذات اقدس اے

میلاد النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

بہاراں مسکرا پتیاں

محمد مصطفیٰ آئے بہاراں مسکرا پتیاں
 امام الانبیا آئے بہاراں مسکرا پتیاں
 اوہ جس دی دُغم سی روزِ ازل توں کائنات اندر
 جدوں اوہ دلربا آئے بہاراں مسکرا پتیاں
 خدا اقرار نبیاں توں کرایا جس دی طاعت دا
 خداوہ نورِ ہدیٰ آئے بہاراں مسکرا پتیاں
 دُعا کھیتی سی ابراہیم نے کجے دے وچ جس دی
 خداوہ خیر اورے آئے بہاراں مسکرا پتیاں
 اڑیکاں وچ یہودی سنی چنہاں دی کتیاں صدیاں توں
 جاں اوہ مشکل کُٹا آئے بہاراں مسکرا پتیاں

قدر ڈھماں سی عرشاں تے ودہائیاں ایہ چوہیرے سن
 جیپ کبریا آئے بہاراں مسکرا پتیاں

آج رب دی رحمت جوش وچ اے غم، جھوٹو، مکر، فریب، کُتر، شرک تے
 گناہواں وچ ڈبی دُنیا نوں سدھے رستے پان والا آج تشریف یارہیا اے۔ آج دُنیا وچ
 اوہ آرہیا اے جس نوں رب نے فرمایا "سوہنیا! جے تینوں پیدا نہ کردا تاں کجھ وی

لے "بہاراں مسکرا پتیاں" ایہ ٹوٹا ماٹم چستی وی نعت وچوں اخذ کیا اے۔ (مؤلف)

پیدا کر دے۔ آج اود ذات، جس نون رب نے کائنات دی ہر شے نون پہلاں نوری شکل وچ پیدا فرمایا سی تے اپنا صیب بنایا سی، ختم المرسلین بن کے اشد سے دین دی تکمیل واسطے آرہی اے۔ آج نبیاں داسر دار آریا اے۔ جہدیاں دوعاواں آدم نے منگیاں۔ ابراہیم نے منگیاں۔ جہدی سدھر ٹوسنے نے کیتی۔ جہدی خوشخبری عیسے نے دتی۔ آج اوہ "نبیاں دی مراد" تشریف لیا رہیا اے۔ آج جہاناں دا اود سرور آریا اے۔ جہدی سروری تے سرواری وچ شک کرن والا رب دے غضب دا نشانہ بن جاندا اے۔ آج اوہ اُمتی آریا اے جہدی اوکے وچ آسمان چکراندے رہے، زمین گھماری رہی سورج۔ چند تارے اپنیاں وانیاں وچ گم ہو کے منڈراں دے دیوے ہالے رہے۔ آمتہ والال، عبد اللہ دی روح دا ذرا، عبد المطلب دے قبیلے دا ذریعہ، قریش دے سردار حقیقی تاج۔ ابراہیم دی اکھیاں داناں، اسماعیل دے دل داسہارا بنی باجراں داراج دلارا بیت المقدس تے کعبے دی عظمت دار کھوالا۔ حق سچ داناں غریباں حماقتی۔ نمازیاں داساقھی، ماڑیاں دازور، غلاماں دابلی، یتیمیاں دا باپ، بڈھے ٹھیریاں دا خدمت گزار، مائیاں بڈھیاں دابیا پتر، سچ دی روح، حق دی جان، رب دا بند، رب دی شان، رب دارمول، پیارا، مقبول، اچا تے عالی خلقاں دا والی، محمد مصطفیٰ اکرم مجتبیٰ — دو عالم دی رحمت دا چولا پانکے، سیر لولاک داسہر لاکے، قرآن دا حامل تے عامل بن، رب دی اکیتا نون اچیان، حق سچ دانان رشتناں اتھی دُنیا نون نور تھیں بھرن خوشیاں وند دا، رحمتاں نثا تدا، رب دے فضل دے بدل ورحمات، بھدیاں نون سمجھان، کراہاں نون راہے پان، اڑی بازاں نون رب دے غضب نون ڈران، بشیر و نذیر تے سراج منیر بن کے ایس دُنیا وچ تشریف لیا رہیا اے۔

آج بہاراں سُکرا رہیاں نیں۔ چڑیاں چھپا رہیاں نیں۔ بلبلان خوشی دے گیت گارہیاں نیں۔ پنچھی خوش نیں، ہوا خوش اے، فضا خوش اے۔ زمین خوش اے، زمان خوش۔ مکان تے لامکان خوش، سمندر خوش، پہاڑ خوش، وادی خوش، اُچار خوش، نباتات خوش اے۔ جمادات خوش اے۔ کائنات خوش اے۔ فرشتے خوش نیں، حوراں خوش نیں۔ لوح و قلم تے فرشتے خوش، رب دی کُرسی، عرش دی خوش۔ آج مکے دیاں گلیاں خوشی نال مگن نیں۔ کعبہ اپنیاں کندھاں وچ خوشیلاں پلویاں پیا رہیاں نیں۔ آج عرب و عجم دی روح خوشی دے قلعے گارہی اے۔ حجاز مقدس نون اک

اُمّی لقب فنیجے دی خوشبو آرہی ہے۔ زینح الاول دی بارہویں رات دا چن اپنے جلوے دکھانکے، سفر دی چادر لپیٹ رہیا ہے، پیر وادن تے فجر دا وقت ہے۔ تارے ابے جھلملانڈے پٹے نیں۔ ایہ شہر مکہ ہے۔ کوچہ ارقاق وچ بنی اٹم دے محلے دی سوڑی گلی ہے۔ جس وچ محمد بن یوسف دامکان ہے۔ ایٹھے بی بی آمنہ دی رہائش ہے۔ بی بی آمنہ اک کوٹھری وچ نیں۔ کولی اک مائی، شفا پنت عوف بن عبد الحارث زہری ہے۔ ایہ دانی ہے۔ اک ہور مائی، عثمان بن ابی العاص اشققی دی "ماں جی" دی ایٹھے موجود ہے۔ دو جہاں دا والی ماں دی گاہ وچوں باہر تشریف لیا یا ہے۔ دونوں ہتھ زمین تے رکھے ہونے نیں۔ سیر اسمان ول چکیا ہویا۔ بدن بالکل پاکیزہ۔ سگون بدن وچوں کستوری جھٹی تیز خوشبو آرہی ہے۔ رتوں ای ختنہ وی کیتا ہویا ہے اتے تات وی کئی کٹائی ہے۔ ٹکھڑا چودھویں دے چن ہار روشن، اکھیاں وچ انڈی قدرت دا سرمہ تے دو نہاں موڑھیاں وچکار، سب دانگوں، مہر نبوت دا نشان ظاہری پایا ہے۔

معتبر روایتاں موجب جدوں حضور عبیہ السلام پیدا ہوئے تاں بی بی آمنہ نوں انجنگا جیویں آپ دچوں اک ٹور نکلیا ہے جس نال ہنہا چٹھدا روشن ہو گیا۔ عثمان بن ابی العاص دی ماں دا کہنہ ایں کہ پیدائش دیلے جدھر نظر جانندی سی ٹور ای نور نظر آؤندا سی۔ معتبر روایتاں موجب بی بی آمنہ نے اپنے حمل سے اک واری سفینے وچ تکیا کہ آپدے اندروں اک ٹور نکلیا ہے جس نال شام دے محلاں تک روشنی ہو گئی ہے۔ ابن ہشام موجب اک رات بی بی آمنہ نے اپنے حمل سے (خواب وچ نہیں چکیا کہ آپدے ہنہے وچوں اک ٹور مبارک نکلیا جس نال ملک شام دے شہر بصری (BO STRA) دے محل آپ نوں نظر آئے۔

جس رات دی فجر نوں حضور عبیہ السلام پیدا ہوئے اوس راتی تارے بہت تڈھے دیکھے

۱۔ عبدالرحمن بن عوف دی والدہ صاحبہ۔ نے سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۹۵ از مولانا سید ابوالاعلیٰ مودودی
۲۔ ایضاً ص ۹۴، لکھ اردو دائرہ معارف اسلامیا لاہور ج ۱ ص ۲۳۶۔
۳۔ بعض روایتاں موجب تارے زمین ول انجنگے ہوئے سن جوہیں ملک رہے ہوں
تے "ڈگوں ڈگوں" دا عالم سی۔

گئے۔ روایتاں موجب اوس رات لوگ تارے ٹٹن دا تماشا ساری رات دہندے رہتے
 چیرانی نال اک دوجے توی اپدی وجہ چھدے سن۔ قریش نے ولید بن مغیرہ کولوں ایس
 بارے پچھیا۔ اوہ کہی لگا۔ کوئی دڈا بھارا واقعہ ہون والا اے یا ہو چکیا اے۔ مکے دن یوسف
 نال دا اک یہودی رہندا سی۔ اوہنے جدوں دودھ تارے ٹٹن توں ایہ نتیجہ کڈھیا پئی ایہ علاسا
 آخر الزمان پیغمبر نال تعلق رکھدیاں نیں۔ چنانچہ دن چڑھے جدوں اوہنوں پتہ لگا کہ قریشی دوج
 اک بچہ پیدا ہو یا اے تاں اوہنے بچے نوں دیکھن دی خواہش ظاہر کیتی۔ جدوں اوہنے حضور
 نوں دیکھیا تے بے ہوش ہو گیا۔ جدوں ہوش آیا تاں آپ ہمارا ہو کے بولیا۔

یعنی ایہ تلوار والا نبی اے۔ — خدای سونہر — ہن بنی اسرائیل دی
 نبوت ختم ہو گئی۔ — نالے آکھیا:۔ قریش نوں ایس بچے دی سونو مبارک جہڑا اللہ دا نبی
 ہووے گا تے اہدے علیے دی دھم لہندے چڑھدے پے جائے گی۔

آپ دی پیدائش توں بعد نبی بی آمنہ نے آپ دے دادا عبدالمطلب نوں چہرے
 کہ اوس ویلے کعبہ شریف دا طواف کر رہے سن۔ خبر گھائی۔ اوہ گھرائے۔ بچے نوں
 دیکھ کے بہت خوش ہوئے تے اوسے ویلے آپ نوں بیت اللہ شریف لے گئے۔
 تے دعا منگی تے تالے اللہ پاک دی ایس نورانی، نعمت دا شکر ادا کیتا تے فر آپ
 نوں والدہ کول چھڈ گئے۔

حسان بن ثابت اوس سمے کوئی ست کوسال دے سن۔ گلیاں وچ کھیدے
 پھر دے اوس دن کیہ دیکھدے نیں کہ اک یہودی عالم بڑی اچھی واج نال اپنے دوا
 اکٹھے ہوئے لوکاں نوں کہہ رہیا اے:۔

”لوکو! آج ستارہ احمد طلوع ہو گیا اے۔ ایس کر کے میرا یقین اے کہ
 ”احمد“ نام رکھان والا آج پیدا ہووے گا“

پھر رب دی قدرت دیکھو کہ نبوت سمے جدوں حضور علیہ السلام نے ایس یہودی

لے خطبات نبوی۔ مولانا ولوی محمد عبداللہ خان صاحب سابق پروفیسر مندر کالج پشاور، مطبوعہ ۱۹۲۴ء
 طبع دوم ناشر دار کتب المعارف لاہور نے ذکر اکسین فی سیرۃ النبی الامین ج ۱ ص ۱۰۵۔ بحوالہ ابن سعد
 حاکم، بیہقی، ابونعیم، زرقانی علی المعارب فاتحہ خاص کبریٰ، ج ۱ ص ۹۴

عالم آگے اسلام دی دولت پیش کیستی تاں اوہ منکر ہو گیا تے کفر دی حالت وچ ای مویا لے
نوٹہ دی آزادی | ابوہب دی گولی ٹوٹہ حضور علیہ السلام دی پیدائش بارے خبر
 نے کے بھیجی بھیجی ابوہب کول گئی۔ اوہ خبر سن کے بڑا خوش
 ہویا۔ تے خوشی خوشی وچ ٹوٹہ نوں آزاد کر دتا۔

تاریخ پیدائش | صحیح مسلم وچ قنادہ نوں روایت اے کہ اک اعرابی نوں حضور علیہ السلام
 نے اپنی پیدائش بارے وسیا سی کہ پیر والے دن ہوئی، محدث تے مؤرخ
 ایس گل تے اک تک نہیں پئی اوہ مہینہ ریح الاول سی۔ حضرت جابر بن عبد اللہ
 تے حضرت عبد اللہ بن عباس دا قول ابن ابی شیبہ نے نقل کر دیاں دسیا اے کہ آپ
 ۱۲ ریح الاول نوں پیدا ہوئے سن۔ ابن اسحاق وی ایہ کہتا اے۔ تے اہل علم وچ
 ایہ تاریخ مشہور اے تے

طبری تے ابن خلدون نے وی ۱۲ ریح الاول نوں اختیار کیا اے۔

ابوالفدا نے ۱۰ ریح الاول لکھی اے۔ رحمۃ اللعالمین (ج ۱ ص ۳۳) تے
 سیرت النبی (ج ۱ ص ۱۷۱) موجب آپ ۹ ریح الاول، دن پیر، مطابق ۲۰
 اپریل ۶۱۰ء نوں پیدا ہوئے تے

حضور دی زندگی وچ پیر دا دن بڑا اچھا اے۔ آپ دی پیدائش، نبوت، ہجرت
 تے وفات سب ایسے دن واقع ہوياں۔

پیدائش دی تاریخ بارے مصدقے ماہر فلکیات محمود پاشا فلکی ہوراں اک رسالے
 وچ جدید حساب تے تحقیق راہیں ثابت کیا اے کہ جے حضور پیر نوں پیدا ہوئے سن
 تاں پیر ۹ ریح الاول نوں پید ا اے۔ (مطابق ۲۰ اپریل ۶۱۰ء)۔

۱۔ خطبات نبوی۔ مولفہ مولوی محمد عبداللہ خان صاحب سابق پروفیسر مستدرک کالج پٹیالہ مطبوعہ
 ۱۹۷۲ء۔ طبع دوم۔ ناشر دائرۃ المعارف لاہور، تے ذکر الخبیثین فی سیرۃ النبی الامین ج ۱ ص ۱۰۵
 بحوالہ ابن سعد حاکم، بیہقی، ابو نعیم، زرقانی علی الموابہب ص ۱۲، تے خصائص نبری ج ۱
 ص ۴۹، ۲ سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۹۲-۹۴، مولانا مودودی، ۳ محمد طلحت ہوراں تاریخ
 دل العرب والاسلام وچ ۹ ریح الاول نوں ٹھیک منیا اے۔

تے ایسے دلیل توں متاثر ہو کے مولانا شبلی تے سلمان منصور پوری ہوراں آپنی
تصنیفاں وچ ۹ تاریخ اختیار کیتی۔

لیسن (LANE) اپنی کتاب "نویں مصری" "THE MODERN EGYPTIANS"
۱۳۰۸ھ وچ لکھدا اے کہ مصری نوک ۱۲ ربیع الاول نوں "مولود النبی" دا دن مناندے
نیں۔ بادشاہ نامے موجب شاہجہان ۱۲ ربیع الاول نوں محفل میلاد دا اہتمام کر دا اُتھا
سی۔ تے پاکستان وچ ۱۲ ربیع الاول سرکاری تے عوامی پدھرتے عید میلاد النبی منائی
جاندا اے۔

تاریخ پیدائش بارے نکھیڑا
اڈھنی ذرا حساب لائیے کہ تاریخاں بارے موروی
کہہرے فرق دیاں مثالان بلدیاں نیں یا صرف آپنا
دی تاریخ پیدائش بارے ای اختلاف اے لے

واقعا	کتاباں وچ کھی ہوئی تاریخ تے دن	تقویمی حساب موجب (دن تے تاریخ)
(۱) ہجرت کر کے حضور دی قبلا وچ آمد	۱۲ ربیع الاول ۱۱۰۰ھ دن پیر (متفق علیہ) ابن ہشام وغیرہ	۱۲ ربیع الاول نوں جمعہ سی (فرق ۳ دن)
(۲) غزوہ یثرب (روانگی) قریش دی تجارتی ناکہ بندی دی اک مہم	۴ شعبان ۱۱۰۰ھ دن جمعرات (ابن حبیب - ۱۱۱)	۴ شعبان ۱۱۰۰ھ نوں اتوار سی - (فرق ۳ دن)
(۳) بنو مسلم تے بنو غفار نال معاہدہ	۴ شعبان ۱۱۰۰ھ دن منگل (ابن حبیب - ۱۱۱)	۴ شعبان ۱۱۰۰ھ نوں جمعہ سی - (فرق ۳ دن)

لے اپنی تفصیل مولوی اسحاق ابنی علوی دے مضمون "سیرت نبوی - توقیت کی روشنی میں" وچ اخذ کیتی
گئی اے۔ (تفصیل لئی دیکھو "نقوش" رسول نمبر ۲ ج ۲ ص ۵۶ تا ۵۹)۔

<p>۱۶، رمضان ۲۰۰۰ نون پیر سی ۱۷، رمضان ۲۰۰۰ نون منگل سی (فرق ۳ دن)</p>	<p>۱۷، رمضان ۲۰۰۰ دن جمعہ یا (۱۶، رمضان ۲۰۰۰ دن جمعہ) (ابن سعد ۱۱۳، مستدرک ۳/۳۵۸)</p>	<p>(۴) غزوہ بدر</p>
<p>۱۵، شوال ۲۰۰۰ نون منگل سی (فرق ۳ دن)</p>	<p>۱۵، شوال ۲۰۰۰ دن ہفتہ (واقعی ۱۷۷)</p>	<p>(۵) غزوہ بنو قینقاع</p>
<p>۵، ذوالحجہ ۲۰۰۰ نون منگل سی (فرق ۲ دن)</p>	<p>۵، ذوالحجہ ۲۰۰۰ دن اتوار (واقعی ۱۸۶)</p>	<p>(۶) غزوہ سویق (بدرتوں بعد قریش نے رئیس بوسفیان دی شجون مارن دی اتقائی ہم — مدینے پہنچ کے)</p>
<p>۱۱، شوال ۲۰۰۰ نون بدھ سی (فرق ۳ دن)</p>	<p>۱۱، شوال ۲۰۰۰ دن ہفتہ (مستندتے مجمع عمیہ)</p>	<p>(۷) غزوہ احد</p>
<p>۱۲، ربیع الاول ۲۰۰۰ نون جمعرات سی۔ (فرق ۲ دن)</p>	<p>۱۲، ربیع الاول ۲۰۰۰ دن منگل (ابن حبیب ۱۱۳)</p>	<p>(۸) غزوہ بنو نضیر</p>
<p>مستہل شعبان ۲۰۰۰ نون اتوار یا پیر سی جمعرات نہیں سی (فرق ۳ یا ۴ دن)</p>	<p>مستہل شعبان ۲۰۰۰ دن جمعرات (ابن حبیب ۱۱۳)</p>	<p>(۹) غزوہ بدر مؤید</p>
<p>۱۰، جمادی الاول ۲۰۰۰ نون اتوار سی۔ ۱۰، جمادی الاول ۲۰۰۰ نون جمعرات سی۔ (فرق ۳ دن)</p>	<p>۱۰، جمادی الاول ۲۰۰۰ دن منگل (طبری ۱/۹۱)، (ابن خلدون ۳/۳۸)</p>	<p>(۱۰) خسرو پرویز (شاہ ایران) دا قتل ہونا</p>

۱۰، رمضان شہ نہ نوں پیر سی تے	۱۰، رمضان شہ نہ دن بُدھ تے	(۱۱) فتح مکہ دے سلسلے وچ
۲۰، رمضان شہ نہ نوں جمعرات سی	(یوم فتح) ۲۰، رمضان شہ نہ دن جمعہ	مدینے توں کوچ
	راہن سعد $\frac{۲}{۹}$ ، ابن ہشام $\frac{۲}{۹}$ وغیرہ	

(نوٹ) جے ۱۰، رمضان شہ نہ نوں بدھ سی تاں فیر ۲۰، رمضان شہ نہ نوں ہفتہ بن دلائے
تے جمعہ ۱۹، رمضان نوں - معلوم ہندا اے کہ کالم نمبر ۲ وچ اکتلا دا جھیکھا

۶، شوال شہ نہ نوں جمعرات سی	۶، شوال شہ نہ دن ہفتہ	(۱۲) غزوہ حنین - فوج دا نیکے توں کوچ
-----------------------------	-----------------------	--------------------------------------

اہناں مثالیں توں ثابت ہو یا کہ قمری تاریخ وچ دو دن یا چار دن دافرق معمولی گل لائے
ایہ تاں ایہ ابن اسحاق تے داقدی بعض واقعات بارے جہڑیاں تاریخاں لکھدے نیں -
ادھتاں وچ ہینیاں دافرق ملدا اے - مثلاً :-

واقعات	بروانت ابن اسحاق	بروانت داقدی
(۱) غزوہ کرزین جا بہ نہری	جمادی الآخر $\frac{۲}{۲}$	ربیع الاول $\frac{۲}{۲}$
(۲) غزوہ بنی سلیم	شوال $\frac{۲}{۲}$	محرم $\frac{۲}{۲}$
(۳) غزوہ ذی امر	محرم $\frac{۳}{۳}$	ربیع الاول $\frac{۳}{۳}$
(۴) غزوہ اُحد	شوال $\frac{۳}{۳}$	محرم $\frac{۳}{۳}$ (ربوٰ عبدالمجید بن جعفر)
(۵) غزوہ ذات الرقاع	جمادی الاول $\frac{۳}{۳}$	محرم $\frac{۳}{۳}$
(۶) غزوہ خیبر	محرم $\frac{۳}{۳}$	جمادی الاول $\frac{۳}{۳}$

مولوی اسحاق البنی علوی ہوراں اپنی کتاب وچ بڑی لمی چوڑی بحث کردیاں ایہ نتیجہ
کڈھیا اے کہ عرب وچ اوس سے کئی تے مدنی دو کیلنڈر چالو سن - ایہ وجہ اے کہ بعض
واقعات وی تاریخاں بارے کئی کئی ہینیاں دافرق اے - مطلب ایہ پئی کوئی راوی کئی
کیلنڈر موجب تاریخ دسا اے کوئی مدنی موجب - تے اک ہور کیلنڈر جنہوں قمری شمسی داناں
مناسب اے وی جاری سی - وغیرہ وغیرہ - ایہ بحث اک لمی چوڑی کتاب دی سنگ کردی اے

تفصیل لمی دیکھو مولوی اسحاق البنی د مضمون - مہتمم نقوش دار رسول نمبر ۲ ص ۵۲ تا ۲۰۴ -

ملک دی گل اپنی اینٹل سبھناں (قریب قریب) منیٰ اے کہ آپ پر والے دن تے بیج الاول دے مہینے وچ پیدا ہوئے۔ تے تاریخ ۸ رتوں ۱۲ تک کوئی سی — تقویمی حساب موجب ۹ ربیع الاول نوں پیری جس پاروں نویں دور دے مورخ ۹ تاریخ نوں آپ دی پیدائش دا دن من دے مہین۔ پر گود گوجری گل ایہ وے کہ چندی تاریخاں وچ دو تہن دنوں دا وارھا گھٹا کوئی وڈی گل نہیں۔ اوہ زمانہ تے پرانا سی۔ ایہ گل جدید ہوتاں سے ہندیاں وی اسلامی تہواراں دا (عید الفطر یا روزے وغیرہ) مختلف مکاں وچ دو دو تہن دن دے وقفے نال منایا جانا اک پاسے اکوٹک وچ دو دو تہن عید اں منا، اچھے گل دی گل اے۔ کیوں جے اصل اہمیت روت ہلال (چند نظر آنا) نوں حاصل اے جسا بد اں تاں اپنا حساب دس کے پاسے ہو جاندا ہے۔ جیکہ عمل کرن والے چند وکھین دے رکھیاں ہندے نیں۔ جویں پاکستان وچ ایس کم لئی اچھی "روت ہلال کمیٹی" قائم اے۔ تے کئی واری ایس کمیٹی نوں وی اپنے فیصلے اٹے نظر ثانی کرنی پے جاندی اے حالانکہ پاکستان وچ محمود پشاوڑ گے "ماہرین فلکیات" دا گھٹا نہیں یکن اوہناں دی گل مچھڈ کے لوک "روت ہلال کمیٹی" دا فیصلہ من دے نیں۔ ایس سکر کے کیوں نہ ایس اوہناں رو اتاں نوں سچ نیں جو نیک پاک تے بزرگ صحابہ توں منقول نیں۔ تے غلط بیانی کرن وچ اوہناں دا کچھ فائدہ وی نہیں سی — پر وا دن حضور خود فرماندے نیں۔ ۱۲ ربیع الاول عبداللہ بن عباسؓ تے جابر بن عبداللہ توں ثابت اے۔ ایس توں ایہ ثابت ہویا کہ مکے شہر دے وسینکاں موجب حضور ۱۲ ربیع الاول نوں پیدا ہوئے سن۔ یعنی مکے وچ اوس دن بارہ تاریخ سی۔ کسے ہور شہر وچ ۹۔۱۰ یا ۱۱ تاریخ ہو دے تے پئی ہو دے — اوہ دے نال سانوں کہیہ؟ — مطلب تاں اوس شہر نال اے جتھے کوئی واقعہ ہو گزریا۔ مثلاً اک بندہ کسے ہور شہروں سفر کردا لاہور پہنچ گیا اے۔ تے اوہ دے اپنے حساب موجب آچھے اک یا دو روزے باقی نیں — پر لاہور وچ عید دا چند دس پیندا اے — تاں اوہنوں لاہور دے حساب نال ای عید منانی پوے گی۔ فقہی لحاظ نال جے کوئی رہنما فرماں روزہ رکھنا ہو دے وی، تاں عیدوں بعد رکھیا جائے گا — یعنی جس شہر یا مکہ دے وسینکاں نے چندی تاریخ بارے جس دن نوں اک یک ہو سکے صحیح بتھو لیا اوہی ناسل اے۔

جد تکہ معظمہ دے ثقہ صحابہ تے دوجے لوک ۱۲ ربیع الاول نوں حضور دی پیدائش دا دن قرار دیندے نیں جس نوں اکثر محدث تے مورخ حضرات وی تسلیم کر دے نیں تاں فر

کوئی وجہ نہیں دسدی کہ اسیں نمود پاشا نملکی یا دوجے نجومیاں ری حساب دانی وا احسان
ایویں بر چڑھا کے انتشار دا شکار ہو چے۔ نگدی ایہ پی حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام ۱۱
ربیع الاول سنہ قبل پیر والے دن ایس دنیا وچ تشریف لیا مے۔ صلی اللہ علیٰ خلیفہ سیدنا
محمد و آلہ و اصحابہ و سلم

شہد توں مہٹھا محمد نام | بنی آمنہ نوں خواب وچ اشارہ ہویا کہ تیرے پیٹ
وچ اُمت دا والی اے۔ جدوں اوہ پیدا ہووے

تاں اوہاناں محمد رکھنا۔ پر ابن سعد موجب مائی صاحبہ نوں آپ داناں احمد رکھن لئی کہا
گیا سی۔ ایٹھے ابن سعد دی گل زیادہ دل نوں لگدی اے کیوں جے حضور داناں آپ نے
دادا عبدالمطلب نے محمدؐ رکھیا سی۔ معتبر داستان موجب متوین دن عقیدہ کہتاتے سارے
قبیلے (قریش) دی روٹی ورجی۔ دعوت کھا کے لوکاں پچھیا: "کا کے داناں کیہ رکھیا اے؟"
تے عبدالمطلب ہوراں فرمایا "محمدؐ"؛ لوکاں حیران ہو کے آکھیا: "تساں قبیلے دے
رواجی ناں چھڈ کے ایہ نہھرا ناں کیوں رکھیا اے؟"

فرمایا: "ایس لئی کہ میں جاہنداں پئی میرا ایہ پوتا ساری دنیا وچ قیامت تائیں
سلاہیاتے وڈیا ایا جائے۔ یا اسماناں آپر امدتے زمین اتے لوکی اہدی تعریف کرن۔" اک
روایت ہے کہ دادا جی نے آپ داناں محمدؐ تے مان جی نے فرشتے توں بشارت پاسے
احمد رکھیا۔

لفظ "محمدؐ" بارہ مولانا مودودی لکھدے نیں :-

"لفظ محمدؐ تو پہلے عبی شاز و نادر بعض لوگوں کا نام تھا۔ مگر اس کا کوئی ثبوت نہیں ملتا
کہ پہلے کسی کا نام احمدؐ ہو۔ اس کی وجہ، جس کو ہم نے تفہیم القرآن (ج ۵ سورہ
صف حاشیہ ۸۰) میں تفصیل کے ساتھ بیان کیا ہے، یہ ہے کہ اہل کتاب کے ذریعے سے
اہل عرب کو کبھی کبھی یہ معلوم ہوتا رہتا تھا کہ ایک نبی اور آنے والا ہے جس کا نام محمدؐ
ہوگا۔ اور وہ بنی اسماعیل میں سے ہوگا۔ یہ باتیں سن کر عرب کے بعض لوگوں نے اپنے
بیٹوں کے نام محمد رکھے تھے تاکہ شاید وہی نبی ہو جائے۔ قاضی عیاضؒ نے ایسے لوگوں

۱۰ ابوالقاسم جہت المصلحین ج ۱ ص ۴۴، سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۹۵، ۹۴

کی تعداد جن کے نام حضور سے پہلے محمدؐ تھے چھ بتائی سے۔ ابنِ خالونہ اور سہیل نے تین اور عبدان المرؤزی نے چار لیکن حافظ ابن حجر نے فتح الباری میں لکھا ہے کہ میں نے تلاش و جستجو سے پندرہ ایسے اشخاص کے نام معلوم کئے ہیں — پھر اصحابہ میں انہوں نے بتایا ہے کہ ان میں سے بعض نے حضورؐ کا زمانہ پایا اور اسلام بھی قبول کیا۔ محمد بن عدی بن ربیعہ کے حالات میں وہ لکھتے ہیں کہ ان سے پوچھا گیا کہ جاہلیت میں آپ کے والد نے آپ کا نام محمدؐ کیسے رکھ دیا؟ — انہوں نے کہا کہ ہم شام میں سفر کر رہے تھے۔ کہ ایک ذمیر (عیسائی خالقاد) پر پہنچے تو صاحبِ ذمیر نے کہا کہ تمہاری قوم میں ایک نبی آنے والا ہے جو آخری نبی ہوگا۔ ہم نے پوچھا۔ اس کا نام کیا ہوگا؟ اس نے کہا: "محمد" اس کے بعد ہمارے ہاں جو لڑکا بھی پیدا ہوا اس کا نام محمد رکھا گیا۔

دودھ ماواں حضور علیہ السلام نے ست دن اپنی مائی صاحبہ داودھ پیتا۔ تے قیر ابولہب دی آزاد کیتی گولی ثویبہ دا دودھ وی کجھ چہ (بعض روایتاں موجب سن مہینے پیتا۔ ثویبہ دا پتر مسرور وی نال دودھ پیندا سی داودھ اپدا دودھ بھرا سدا پیا۔)

حلیہ سعدیہ عرب دے ساؤ خنوادیاں وچ رواج سی کہ دودھ پیندے بچے نوں بدواں کول پھڈ دیندے سن تاں جے اود کھلی ہوا وچ دودھ پھلے تے نالے خالص عربی زبان چٹلی طراں سکھ جائے۔ ہوازن دی شاخ بنی سعد بن بکر دیاں کجھ زنانیاں کتے آئیاں۔ تاں جے کجھ بچے مل جان۔ سب زنانیاں نوں امیراں دے بچے مل گئے۔ ہر حلیہ سعدیہ نوں کوئی بچہ نہ ملیا۔ اخیر تارے دانیوں۔ واپسی تے اود حضور علیہ السلام نوں

لے سیرت سرور عالم ج ۲ حاشیہ ص ۹۲۔ از مولانا سید ابوالاعلیٰ مودودی۔ لے بخاری تے مسلم تے ثویبہ دا دودھ ام المومنین ام سلمہ دے پہلے خاوند ابوسلمہ نے دی پیتا سی۔ ابن سعد موجب حضرت حمزہ تے ام المومنین حضرت زینب دے بھرا عبد اللہ بن حبش نے دی ثویبہ دا دودھ پیتا سی۔ ایس طراں مسرور سمیت ایہ سب آپ دے دودھ بھرا گئے جاندے نیں۔ لے اپنی ماں، ثویبہ تے حلیہ سعدیہ توں ادا آپ خولہ بنت المذرتے عاتکہ ناں دی تہن مائیاں داوی دودھ پیتا سی۔ (اسلامی سائیکلو پیڈیا از منشی محبوب عالم ج ۲ ص ۶۵۶، مطبوعہ ۱۹۳۹، پیسہ اخبار۔ لاہور)

نال لے جان تے راجنی ہو گئیاں۔ اس سے بنی سعد کے علاقے وچ کال پیا ہویا سی۔
 ابن ہشام موجب حلیمہ دا بیان اے کہ اسیاں دوجیاں نالوں زیادہ مر پڑے ساں یا دوجی
 کھوتی دی بڑی ہستی تے مرلی جہی سی۔ تے اوٹھنی وی نہ ہویاں نال دی۔ زاوہ دودھ
 دیندی سی۔ — زکے ہور کم جوگی۔ اوتوں اوڑ تے کال دا سماں۔ حلیمہ ہوراں دا
 اپنا دودھ وی ایناں تھوڑا سی کہ اپنا پتر (عبداللہ) وی مسان رہدا۔ پڑ حضور دی برکت
 نال ہستی گدھی تے مرلی اوٹھنی دونوں تگڑیاں ہو گئیاں۔ اوٹھنی دودھ وی چوکھا دین لگ
 پئی۔ مانی حلیمہ دا اپنا دودھ ایناں دودھ گیا کہ حضور تے عبداللہ دونوں بیچ یسندہ اوڑ تے کال
 دا اثر وی ختم ہو گیا۔ تے بکریاں چرے کے چوکھا دودھ دین لگ پیاں۔ پنج حضور دی برکت
 نال حلیمہ دے گھر باہر تے، مال ڈنگراں۔ وچ ہر طرح دی خوشحالی دی لہر لہر ہو گئی۔
 ایٹھے دو سال تک حضور نے دودھ پیا۔ پد دیکھن نوں آپ چار سال دے لگدے سن۔
 مانی حلیمہ آپ نوں آپ دی والدہ کول لے گئیاں۔ پڑ حضرت آمنہ ہوراں مانی حلیمہ
 دے کہن تے تیکے دی آب و ہوا نوں نامناسب سمجھیاں حضور نوں واپس اوہناں
 نال توڑ دتا۔ تے آپ دو سال ہور صحرائی جھگتیاں وچ پلدے رہے۔ تے آپ نے عربی
 زبان دی جنگی طراں سیکھ لئی۔ بکریاں وی اپنے دودھ بھراواں نال چراندے رہے حلیمہ
 دی اک دھی شیماء آپ نوں لوریاں دیندی تے کھڈاندی ہندی سی۔ آپ دے دودھ بھرا
 تے بھیناں چار سن، عبداللہ، انیسہ، حذیفہ تے حذافہ عرف شیماء ایناں وچوں عبداللہ
 تے شیماء اسلام قبول کرنا ثابت اے۔ (سیرت النبوی، ج ۱ ص ۱۷۵) حلیمہ دے خاوند
 حارث بن عبدالعزیٰ وی مسلمان ہو گئے سن۔ ابن اسحاق موجب حضور علیہ السلام مانی
 حلیمہ کول چھو سال تک رہے۔ بعض چار سال دس دے نین تے بعض پنج سال، (رحمۃ اللعالمین
 ج ۲ ص ۱۰۴۔ سیرت النبوی، ج ۱ ص ۱۷۳، رحمۃ اللعالمین، ج ۱ ص ۱۴۲)۔

مشق صدر

مانی حلیمہ دا بیان اے کہ اسیاں آپ دی ماں کولوں ٹرے کر کے جدوں
 بچے نوں دوبارہ لے آئے۔ تان دونوں پھینے بعد اک دن بڑا چرچ واقعہ
 پیش آیا۔ حضور اپنے بھراواں نال بکریاں چراندے پئے سن۔ دو سفید ہانے والے بزرگ
 آئے۔ اوہناں آپ نوں بٹاکے آپ دا پیٹ یا سینہ چاک کیتا۔ تے اندروں کوئی شے
 کڈھ کے باہر سٹ دتی۔ ایہ کم دیکھ کے حلیمہ دا اک بچہ نٹا نٹا اپنے ماں پو کول گیا تے

ماں دی وفات

جدوں آپ دی عمر چھ ورھے ہوئی، آپ کی والدہ بھونہنی
 آپ نوں نال لے کے مدینے کنیاں، شاید اوہ آپ دے والد
 ماں دی قبر دیکھیں کنیاں سں۔ ایس سفر وچ آپ دے والد دی خادمہ ام ایس وی نال کی
 حضرت آمنہ اک مہینہ مدینے رہیاں۔ مڑیاں جدوں ابوالہامی پٹاپڑیاں جہڑا جھڑ توں
 ۲۳ میل دُور اے، اوتھے اوہناں نوں رب دلوں بلاوا آئیہ۔ تے اوہناں اپنے پیارے
 پتر نوں ام ایس دے حوالے کردیاں اپنی ماں رب دے حوالے کر دتی۔ ایس دُر تھیم دا پیو
 پہلاں ای فوت ہو چکیا سی۔ ہن ماں وی رب کول جا پڑی۔ تے ایہ اگلا دنیا وچ رب
 دا بھاننا بھان نوں ہو گیا۔ آپ دے والد مدینے وچ دفن سں۔ تے مانی صاحبہ نوں ابوالہامی
 وچ دفن کیا گیا۔

عبدالمطلب دی کفالت تے موت

آپ دی والدہ دی وفات توں بعد حضور
 دے دادا عبدالمطلب نے آپ دی پرورش
 دا ذمہ چھپیا۔ پر جدوں آپ آٹھ ورھے تے دستا دن دے ہوئے، آپ دے دادا وی
 رب کول مڑے گئے۔ اوہناں دی عمر اوس ویلے بیاسی ورھے سی۔ عبدالمطلب بڑے
 رعب داب تے دیکھے والے بندے سں۔ بنوہاشم دی عزت اہتاں نال بڑی اچی
 ہوئی سی۔ اہتاں دے مر نال بنوہاشم وچ کوئی سرکڑھواں بندہ اچھا نہ رہ گیا جہڑ
 عبدالمطلب ہوراں دا منصب اوسے دھرتے نال سانجھ سکدا۔ ایس واسطے بنوہاشم
 خاندان جہڑا پہلاں دب کے رہندا سی۔ اچھا ہو کے سامنے آ گیا۔ تے عبدالمطلب دے
 تھان ملن والا حرب بنوہاشم وچوں سی۔ ہن صرف سقاہ لہتی حاجیاں نوں پانی پلان دا
 پہاں ابوطالب تے فیر حضرت عباس کول رہیا۔ جہڑے عبدالمطلب ہوراں دے
 توں چھوٹے پتر سں۔ جدوں عبدالمطلب دا جنازہ ٹریا۔ حضور پیارے دارے دے

لے حضور نوں مدینے بارے کئی گلاں باتناں چیتے سں۔ جدوں آپ (سنتالی سال بعد) ہجر
 پھوٹوں اک داری بنوعدی دے محلے تھامیں لگھے تے فرمایا۔ ایسے مکان وچ میری ماں ہوئی رہیاں سں
 اودہ تالاب (بنوعدی بن النجار دی باؤلی) لے جس وچ میں ٹونا رکھیا سی۔ اتے ایسے سیدالو وچ میں تے
 (اک گڑھی) اکٹھے کھید دے ہندے ساں (درجہ اعلیٰ ج ۲ ص ۱۰۱) لے ایضاً ص ۳۳ ۴۰

دھپوڑے وچ پچھے پچھے دو تہے جارت سن ۔

ابوطالب دی کفالت
 آپ دے داوے نے من ویلے آپ نوں ابوطالب دے پیر
 کیسا۔ جہڑے حضور علیہ السلام دے کئے چاچے یعنی حضرت
 عبدالنذر دے ماں جہنے سن ۔ ابوطالب حضور نال اپنے پتریاں دھیاں تالوں وی دودھ پار
 ر دے ۔ ایجنوں تیک کہ حضور اوبناں دے نال سوندے تے ۔ گمراہاں باہر جان دپے وی
 نال ای رہندے ۔

بکریاں دا پھیرو
 دس باراں ورھے دی عمر وچ آپ ہوراں بکریاں چاریاں ۔ عرب
 وچ بکریاں چارنا کوئی بیضا کم نہیں سی گنیا جاتا ۔ وڈے وڈے
 ساڈاں دے پتر وی بکریاں وغیرہ چار دے ہندے سن ۔ سچ پچھوتے ایہ کم حضور نوں ات
 دا پھیرو بتان دے سلسلے دی پہلی منزل سی ۔ حضور توں پہلے نبیاں نے وی بکریاں بھیدا
 چاریاں کن ۔ حضرت موسیٰ ۔ حضرت خلیف دیاں بکریاں چار دے رت تے فیرا ہوتاں دی
 سکی نال نکاح دے حقدار ہوئے ۔ حضرت یعقوب علیہ السلام نے وی بکریاں چاریاں
 کن ۔ پندرہ عرب دے چن دا بکریاں چارنا شاید پہلے نبیاں دی سنت پوری کرن لئی سی ۔ کیوں
 جے بھڑیاں خوبیاں دوجے نبیاں وچ دکھو دکھ بھاریاں نیں ۔ حضور وچ اودا نکھیاں ہو گئیاں
 کن ۔ رسالت دے زمانے وچ اکواری صحابہ نال جنگ وچ تشریف لے گئے جمابہ نکھیاں
 دے بیر توڑ توڑ کے کھان گاک پئے ۔ حضور نے فرمایا " جہڑے چوکھے کالے رجون ، دوجیرے
 سوادی ہندے نیں ۔ تے ایہ میرا بچپن وچ بکریاں چارن دے زمانے دا تجربہ اے "۔
 (طبقات ابن سعد ج ۱ ص ۱۸۰ ، تالے دیکھو رحمۃ اللعالمین ج ۱ ص ۴۵)۔

سیرت النبی ص ۱۷۷

بحیران مال ملاقات

شام دا پہلا سفر

آپ دی عمر باراں ورھے سی۔ جناب ابوطالب قریش دے اک قافلے مال ناک شام ول تجارت کارن جان گئے۔ حضور قول پتر لگا۔ آپ کھیلے پئے گئے۔ تے اورک ابوطالب بوری آپ نون مال لے جان تے راضی ہو گئے۔ جدوں ایہ قافلہ "بُسرئ" اپڑیا تے اوتھے بحیرا سب نے آپ نون دیکھو کے پچھان لیا تے آپ دا اچھ پھڑکے لوکاں نون اچی ساری کہیا :-

"ایہ سارے جہان داسروار اے۔ رب داسول اے۔ اللہ تعالیٰ ایس نون سارے جہاناں واسطے رحمت بناوے گا۔"

قریشیاں پچھیا :- تینوں کیوں پتر اے ؟

آکھیا :- "جدوں تیس پہاڑ تون اتر رہے سو۔ سارے رکھ تے پتھر سبیرے نی جھک گئے سُن۔ تے اوہ کسے فیرتی واسطے نیں جھک دے۔ تے نالے نیں اہنوں مہر نبوت تون پچھانیاں۔ جہڑی آپ دے موڑھے دی ہڈی بیٹھ سب دا انگوں جا پدی اے۔"

فیر بحیرانے کھانا تیار کیا تے سارے قافلے دی روٹی درجی۔ آپ ادس ویلے اُدھ پراندے پئے سُن۔ ایس کر کے آپ تون چھٹ، سارے لوک دعوت کھان چلے گئے۔ بحیرانے آپ نون دی بلان نی آکھیا۔ آپ آرہے سُن۔ تے آپ دے بہرتے بدل نے چھاں کیتی ہوئی سی۔ جدوں آپ ہور تیرے ڈھکے تے درختاں داسایہ آپ ول ودھ آیا۔ تے جدوں آپ بیٹھ گئے۔ تاں اک درخت داسایہ آپ اُتے آکے رک گیا۔ بحیرا نے پچھیا :- "اہدا ولی کون اے ؟" جناب ابوطالب بارے سُن کے ادس نے نصیحت کر دیاں آکھیا :-

"ایس بچے نون فور آکے لے جاؤ۔ کیوں جے اہدی چند نون بہودیاں تون دا ہڈا خطرہ اے۔" تے بحیرانے آپ نون خشک روٹی تے زیتون داسیل دالیا۔

کہتا۔ جناب ابوطالب اپنا مال اودنے پونے ویچ کے آپ فون نال نئے کے والہسی
کھے آئے لے

بہودی تے عیسائی عالماں نے ایس ملاقات فون بنیاد بنا کے دعویٰ کیتا ہے کہ
حنوز نے توحید دی تعلیم بھیرا راہب کولوں حاصل کیتی سی۔۔ وغیرہ وغیرہ۔ پورا وہ
بے انصاف ایہ ٹھیل جانے نیس کہ روایتاں موجب حنوز نوں بھیرا نے رب دار رسول تے
نبیاں واسر وار منیا اے۔ تے نبیاں، رسولان فون کسے بشر کولوں تعلیم دی لور نہیسیں،
ہندی کیوں جے اوہ رب کولوں بغیر بشری واسطے دے (فرشتے راہیں) تعلیم پاندیے نیس
تے کدی بغیر کسے واسطے دے۔ جیویں مونسے کلیم اللہ یا حنوز معراج والی رات سردر کول
آنا نہہ جاگے "قَادِحِي اِلٰہِي عَبْدِي مَا اَدْحِي" دی نعمت نال سرخرو ہوئے سن۔

ایہ واقعہ مسلمان محدثاں تے مؤرخاں نے بٹے دھڑتے نال لکھیاتے منیا اے پڑ
کچھ بزرگ ایس واقعے دے کچھ جھٹے ٹھیک من دے نیس تے کچھ جھٹے غلط تے من گھڑت
کچھ دے نیس۔ مثلاً علامہ ذہبی "تلخیص المستدرک" وچ لکھدے نیس :-

"میں ایس حدیث دے کچھ واقعات نوں من گھڑت تے جھوٹ سمجھداں "

مولانا شبلی نے وی ایس واقعے نوں ہیٹھ دتیاں دلیااں راہیں منن توں انکار کیتا اے۔
(۱) ترمذی نے ایس واقعے بارے حدیث نوں من تے غریب آکھیا اے۔ حسن دا درجہ
صحیح حدیث توں گھٹ تے غریب دا ہو روی گھٹ ہندا اے۔

(۲) ایس حدیث دا اک راوی عبد الرحمان بن عروان اے جس نوں بہتے "اعتباری"

دی تھ دے نیس۔ پراہل فن اوہنوں "بے اعتبارا" آکھدے نیس۔ جیویں علامہ ذہبی

میزان الاعتدال وچ لکھدے نیس کہ عبد الرحمان منکر حدیثاں سناندا اے

جنہاں وچوں سب توں ودرہ منکر اوہ حدیث اے جس وچ بھیرا والا واقعہ ہدا

(۳) حاکم نے مستدرک وچ ایس روایت نوں بخاری تے مسلم دیاں شرطوں دے مطابق

ٹھیک منیا اے۔ پڑ علامہ ذہبی نے مستدرک دا خلاصہ دیتدیاں ایس حدیث لے

لے ترمذی شریف تے سیرت دیاں دو جیاں کتاباں مثلاً سیرت النبی، رحمۃ اللعالمین تے سیرت رسول عربی

ص ۲۸ تا ۳۷ تے ابی ابی شیبہ، حاکم بیہقی، دلائل النبوت، ابو نعیم تے مواہب و زرقانی ج ۱ ص ۱۹۲

کچھ حصے "دلوں جوڑے تے جھوٹے خیال کیتے نیں۔"

(۴) روایت موجب ایسی سفروج بلائ تے ابو بکر صدیق وی نال سن۔ پر ابن قسیم موجب ایہ گل غلط اے۔ کیوں جے بلائ اوس ویلے بیگے ای نہیں سن۔ تے ابو بکرؓ ایہ ات پھٹیرے سن۔ وغیرہ وغیرہ۔

قاصی محمد سلیمان سلمان منصور پوری وی رحمۃ اللعالمین وج ایس واقعے نوں غلط سمجھدے نیں (رحمۃ اللعالمین ج ۱ ص ۴۵) تے ویل (قرآن وچوں) ایہ دیندے نیں کہ یہودی رسول موحود دے اڈکیوان سن۔ تے آپ نوں دشمنائ اتے فتح پان لئی وسیلہ بنا کے دعاواں سنگدے بندے سن۔ ایس وجوں بھیرا دا ایہ اکھتا غلط سی۔ مگر یہودی حضور نوں پچیان کے مار گھٹن گے۔ حالانکہ آنت وج آگے آؤندا اے۔ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ۔ یعنی جیدوں نبی اوہناں کول آیا تے اوہناں پچیان وی بیا۔ تاں اوہدے منکر ہو گئے۔

ایہ واقعہ جیکن علامہ ذہبی لکھیا اے، سارہ انہیں بلکہ اہلے کچھ حصے غلط ہو سکد نیں۔ حافظ ابن حجر وی امتوں ٹھیک من دے میں۔ ابن خلدون سیرت اسلامی تاریخ تے سیرت دیاں کتاباں وج ایس واقعے نوں معمولی فرق نال ٹھیک منیا گیا اے (ابن خلدون ج ۱ ص ۲۵) حاکم نے وی ایس واقعے والی حدیث نوں بخاری تے مسلم دیاں شرطوں اتے "پوری اتر دی" تسلیم کیتا اے۔ باقی بحث آگے آرہی اے۔

شام دا دوجا سفر پنجھئی سال دی عمر وج حضور علیہ السلام نے شام دا دوجا سفر کیتا۔ خدیجہ بنت خویلد قریش وج اک نیک پاک تے مالدار

زنانی سی۔ تے دو وار بیود ہون گروں پیو دی تجارت چاکراں راہیں سمھالی بیٹھی سی۔ پاکدامنی پاروں لوک اوہنوں طاہرہ آہندے سن۔ کئی مالدار لوکاں اوہنوں نکاح لئی آکھیا، پر اوہ ہر وار انکاری ہو جاندی۔ اک دن اپنے چوہارے تے بیٹھی اک راہب کو لوں دین بارے گل بات سن رہی سی۔ کہ ساہمنیوں حضورؐ ٹنگے۔ راہب نے پچھیا۔ خدیجہ اجا تھی ایں ایہ کول اے؟ تے فیراپوں دسن لگ پیا کہ ایہ پاک جوان کسے دن ایساں اچا رتبہ پائے گا کہ اہلے آگے مشرق تے مغرب بیوں جان گے۔

اکواری بی بی خدیجہ نے سُننے وج دیکھیا کہ آپ دی بھولی وج چند آکے دگا اے۔ تے

اوپر سے چائن مال لہندا چڑھدا روشن ہو گیا اے۔ جس دی تعبیر ایسہ دی گئی کہ شاید تیرا نکاح
 عرب دے نبی نال ہووے گا۔ تے ایہ سُفتا آپ نوں اک ہور نکاح دی چٹیک لائیا سی۔
 حضور دے چاچے جناب ابوطالب تے حضرت عباس نے حضور دے روزگار بارے
 اصلاح کیتی پئی جے آپ خدیجہ را مال تجارت کارن لے جان تے اپنی محنت دا پھل پاکے تورا
 تون۔ اودو خدیجہ کول گئے۔ تے مدعا بیان کیتا۔ خدیجہ اکھیا۔ میں محمد کولوں اوہدی سدھر
 بستنا چاہتی اکی۔ جناب عباس حضور نوں کدھروں بھد کے لے آئے۔ تے خدیجہ نے چھپ
 پرہیت تون بعد آپ نوں اپنا مختار عام مقرر کر دتا۔ تے فیر آزمان لئی اُدھتے پلانا پان را
 کہیا۔ میسرہ اک سرش اُدھتے آیا۔ سب تاڑ گئے پئی امتحان دا چکر اے۔ اجیہا منہ
 رور اُدھ بڑے بڑے سواراں دے دی قابو نہیں سی اڈندا۔ پم حضور ذرا نہ گھبرائے۔
 وٹھ نوں تھاپی دے کے آپ نے پلانا بھد دتا تے اُدھ بڑا اسیل تے تا بعد ارثا بت ہویا۔
 یہ دیکھ کے سب سیران رہ گئے۔

قائد شام دل بان لئی تیار سی۔ خدیجہ نے آپ نوں سفر خرچ توں وکھ مہری
 بیض، عدنی تے میانی چادراں، تے عراقی پگڑی دے دو دو جوڑے تے جراباں،
 نالے، خیزران دی لاکھی پیش کیتی۔ تے اپنی ڈاچی جہداناں صہبیا سی سواری لئی
 حاضر کیتی۔ میسرہ تے ناصح رو غلام حضور نال گھٹے۔ ایہ لباس پاکے جدوں حضور
 اچی تے سوار ہوئے تاں آپ داسن ددھیرا نکھر آیا سی۔ آپ دے چاچا عباس نے
 یہ شعر پڑھے :-

با منجبل الشمس والید المذیر
 ذَا
 سسر الشف لمع البرق منه
 عنا
 بکم معجزات ہما اینا منکے قد
 تہت
 اسید ذکرہ یسفی بس
 تمرصنا
 سورج تے چودھویں دے چند نوں شرمان
 وایا با
 تیری مسکان بجلی دے لشکارے پاندی
 اے۔
 ایس تیری ذات توں بڑے معجزے
 دیکھے نہیں
 سیدا! تیرا ذکر روگیاں دے روگ
 مٹاندا اے۔

شام دل جان لئی قافلہ حیدون ترون لگاتاں کسے نوں مہری بنان واسوال اٹھیا۔
 بنی مخزوم نے عمر بن ہشام (ابو جہل) دانان تجویز کیتا۔ بنی عدی نے مطعم بارے رائے
 دتی۔ بنو النضر نے نضر بن حارث نوں، بنی زہرہ نے احنہ بن جراح نوں، بنی لوی نے
 ابوسفیان، نوں قافلے واسالار بنان دیاں تجویزاں دتیاں۔ تے میسرہ نے محمد بن عبداللہ
 دانان تجویز کیتا، تے بنو ہاشم نے، آپ نوں سالار بنان دی تائید کیتی۔

ابو جہل مکی دشمنی دا پہلا واقعہ | حضور نور قائد بنان بارے بنو ہاشم نوں اگو
 مکو دیکھ کے عمر بن ہشام غصے نال بویا :-
 "تسیں بنو ہاشم دے اک چھوکرے نوں مہری بنا رہے او۔ باز آجاؤ نہیں
 تے میں خودکشی کر لوں گا۔"

ایہ سن کے حمزہ طلش وچ آکے بولے :- "خودکشی دی کیہ لوڑاں کھیں
 ماں ہننے تیرے کراں پیراں تے لتاں بانہواں دے ڈکے کر دیاں۔ نالے اکھاں
 وی کڈھ کے رکھ دیاں جا۔"

حضور نے ایہ سنتیا تے آکھیا :- "چاچا جی۔ تلوار نوں میان وچ کر لو۔
 سفر لڑائی توں شروع نہ کرو۔ عمر بن ہشام نوں آکھو۔ پہلاں اوہ کوچ کسے۔ ایس
 پچھے آواں گے۔ انج وی پہل دا سہرا قریش دے سرای رہوے گا۔"

ابو جہل نے اکپا سے سوکے سچھ شعر پڑھے۔ جنہاں دا مطلب ایہ سی :-
 "بنی قصی دے دھڑنے والے راہوں کھنچ گئے۔ جنہاں اک تمیم دی تائید آتے
 بھروسہ کیتا۔ اوہناں اک "غیر کھنو" نوں سرداری لئی پھینیا تے۔ اوہ وی اچھے اچھے
 معاملے وچ۔ حالانکہ میں اوہناں وچ بہادر شیر تے تلوار باز آں تے میرا دادا
 بٹے ٹھاٹھ والا راتھ اے۔"

آپ دے چاچا عباس نے ایہ شعر سننے تے شعراں وچ آکھیا :- (مطلب)
 "اوہ دھڑنے اتوں ساڈی نکھیدی دا ارادہ کرنا ایں۔ تے ساڈے تے تکتہ پسینی
 کر دیاں۔ تے اچھے لوکاں نوں تہمت لانا چاہنا ایں۔ تہرے ہمیشہ توں تلگھے تے ساڈے تے۔"

لہ کیوں جے ابو جہل وی قریش وچوں سی ۔

جے سانوں اپنے مہراناں والکھاظ نزار داتاں اجیہاں تلواراں چل دیان کہ کھو پڑیاں ایسے شیراں ہتھوں کرچی کرچی ہو جانداں جنہاں نوں میدان چھڈ کے نستا نہیں آؤندا۔
اخیر ابو جہل چُپ کر گیا۔ تے قافلہ منزلاں ماردا اپنے ککائے تے جا اڑیا۔

دوجی دشمنی | ابو جہل نے منڈی وچ سب توں پیلاں اپنا تے اپنے حماقتیاں دامال وکوايا۔ تے آپ ہوراں دے مال توں کھون تک دی اجازت دی
زوتی۔ مقصد ایہ سی کہ بی بی خدیجہ داکار ممتاز معاد اللہ نا اہل ثابت ہو جائے۔ تے چھیکڑا
آپ اپنا سامان سستا ویکن تے مجبور ہو جان۔

جدوں لگے پٹراں نوں قافلے بارے علم ہو یا تاں لوک ٹولے بچھ کے خریداری
لی آن دھکے۔ تے آپ دامال سگول اُپتے منافع تے وک گیا۔ ابو جہل تے اوہدے
ساتھی بڑیاں کچھیاں وٹن پر صد دی آگ وچ سرن پناں کجھ وی اتھ پلے نہ پیا۔

نسطور راہب | رواںتاں موجب جدوں آپ داقافلہ بُھرنی اُپڑیا۔ تاں او تھے
بازار وچ اک راہب نسطور داتکیہ سی۔ جہدے کول ایہ قافلہ
اگر یا۔ میسرہ پہاں وی تجارت کارن آؤندا رہتا سی۔ ایس کے نسطور میسرہ نوں
پہلاں توں جان داسی۔ اوہ میسرہ نوں ویکو کے اوہدے کول آیا تے کچھیا: "میسرہ!
اوس رُکڑ ہیٹھ کتے ڈیرہ لایا اے؟"

میسرہ: "تکے دے قریش قبیلے دا اک جوان اے۔"

راہب بویا: "نبی توں سو ایں رُکڑ ہیٹھ کوئی اتار نہیں کر سکدا۔"

تے فیر اوہنے کچھیا: "بھلا اوس جوان دیاں دونہاں اکھاں وچ سُرخ ڈورے دیں ہن؟"

میسرہ: "آجی۔ تے اود سُرخ کدی دی نہیں ہٹ دی۔"

ایہ سُن کے راہب کہن لگا: "ایہ ای آخری نبی اے۔ کاش ایس اہدی بعثت

دازانہ پاسکاں۔" تے فیر نصیحت کردیاں اکھیا: "اہدے نالوں وکھ نہ ہونا۔

تے نیک نیتی نال اہد ساتھ دینا۔"

حضرت خدیجہ نال نکاح | آپ ڈھیر سارا نفع کما کے واپس آئے میسرہ آپ توں

بڑا خوش سی۔ اوبنے آپ دے وصفان تے کرامتاں بارے حضرت خدیجہؓ کول آپ دی بڑی تعریف کیتی۔ تے نالے راہب نسطور ادیاں گلاں وی دستیاں جنہاں دا حضرت خدیجہؓ تے بڑا اثر ہویا۔ ایس سفر توں واپسی تے، تن مہینے بعد لعلی بن منبہ دی بھین نفیسہ راہی حضرت خدیجہؓ نے حضورؐ نوں نکاح بارے پیغام گھلایا۔ آپ ہوراں جناب ابوطالب تے دوجے بزرگاں نال صلاح کیتی تے اخیر آپ دا نکاح حضرت خدیجہؓ نال ہو گیا آپ دی عمر اوس ویلے پچھبھی ۲۵ سال تے حضرت خدیجہؓ دی چالی ور ہے سی۔

جناب ابوطالب ہوراں نکاح دا خطبہ پڑھیا۔ تے پنج سو درہم حق مہر مقرر ہویا

ابن ہشام موجب "مہر" چالی جوان اوٹھنیاں متھیا گیا۔

یا رسول اللہ انظر حالنا یا حبیب اللہ اسمع قالنا	ربنا تقبل منا انک انت السميع العليم	یا اللہ یا حی یا قیوم برحمتک استغیت
شیر ربانی خوشبو بنگ		
بیاد اقدس مرشدی سیدی حضرت ثانی لاٹانی میاں غلام اللہ صاحب شرقپوری برادر حقیقی و سجادہ نشین اعلیٰ حضرت قبلہ میاں شیر محمد صاحب شرقپوری رحمۃ اللہ علیہ و برائے ایصال ثواب والدین کریمین قدر آفاقی عفی عنہ		
زیر سرپرستی نقشبندی بزرگان	فخر الشایخ صاحبزادہ میاں جمیل احمد صاحب شرقپوری و حافظ القاری صاحبزادہ میاں محمد ابوبکر صاحب شرقپوری ابن شہیر ربانی میاں غلام احمد صاحب شرقپوری	زیب سجادہ آستانہ عالیہ شہزاد شریف طلحہ شہزادہ (پاکستان)
بانی صدر و ناظم اعلیٰ: چوہدری بشیر احمد ابوالبقا قدر آفاقی ایم اے (صدارتی ایوارڈ یافتہ)		
2-306- ڈی ون (نزد عمرچوک مسجد شاہ) ناؤن شپ لاہور (پاکستان) فون: 5118674		

سلسلہ خطبات نبوی از مولوی محمد عبداللہ خاں صاحب مطبوعہ ۱۹۲۴ء لاہور ۱۶۵ تا ۱۶۸

سیرت رسول عربی (نور بخش توکل) ص ۳۱، فتاویٰ الطیب از مولانا اشرف علی

تھانوی ص ۳۸، نئے سیرت پاک (مولفہ محمد اسلم قاسمی فاضل دیوبند) ص ۳۴ تا ۳۶، ۳۵

الذکر الحسن از مولانا محمد شفیع اوکاڑوی، حصہ اول ص ۱۶۴، ۱۶۸، بحوالہ سیرت ابن ہشام، زر قانی

علی المواعظ ج ۱ ص ۱۹۸ تے طبقات ابن سعد ج ۱ ص ۱۵۶ وغیرہ۔

مولانا مودودیؒ: بحیرا والا واقعہ

مولانا مودودیؒ جدید دور سے اسلامی مفکر سن ایس کر کے نہیں
اوپناں دے خیالاں دی روشنی وج ایس واقعے دا ویروا کرنا
ضروری سمجھیا — (تقدیر معنی منہ)

مولانا مودودیؒ موجب | اکواری ابوطالب اک تجارتی قافلے نال ملک شام ول تون
لگے حضورؐ دی عمر باراں سال سی۔ (طبری نے نو سال تے ابن
عبدا برنے تیرہ سال دسی اے۔ پر اکثریت دا قول باراں سال ای ہے تے ایہ صحیح اے۔
عاشیہ از مولف سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۱۰۵)۔ حضورؐ دے اصرار پاروں اوہ آپؐ نوں
ال لے گئے۔ ایہ قافلہ شام وج بھری اپڑ کے بحیرن یا بحیرا نامی راہب دے گرجے کول ٹھیرا
اہب نے خلافت مہول بڑے تون باہر آکے قافلے والیاں دی روٹی ورجی بلے کھان چے گئے
بہ حضورؐ نوں ساہان کول چھڈ گئے۔ راہب دے کہن نال اخیر اوہ حضورؐ نوں وی دعوت ووج
یائے۔ راہب آپؐ نوں بڑے خورنال تکرارہیا۔ تے لات و عزی دی سونہہ دے کجھ
پھنسا پھنسا۔ آپؐ بوراں آسبیا۔ معنوں اپناں توں نصرت اے۔ فیرا اپنے رب دی سونہہ
چکانی تے کجھ کجھ کیتا۔

فیرا وہ آپؐ دے دوالے پھر کے آپؐ دے مجھے نون تاڑ دارہیا۔ فیرا ابوطالب توں
پچھیا کہ ایہ تیرا کیہ لگدا اے؟ آکھیا "پتر اے" راہب بویا "ایس بچے دا پوجویدا نہیں ہو
سکدا"۔ فیرا ابوطالب نے دسیا کہ ایہ میرا بھتیجا اے۔ ایہ اپو جمن توں وی پہلاں ای فوت
ہو گیا سی۔

راہب بویا "ہن ٹھیک آکھیا ای"۔ فیر کہن لگا۔ "اپنے بھتیجے نوں وطن واپس لے
جا۔ تے بیودیاں کولوں بچا۔ متاں اوہ اپنوں پھچان کے اہدے نال کوئی چھیر نانا کرن۔
کیوں جے تیرا بھتیجا بہت وڈی شخصیت دا مالک اے"۔ ایس کر کے ابوطالب بھتیجی چھین

کم بیز کے آپ نوں واپس لے کے مکتے پہنچ گئے ۔
 ایسے سلسلے وچ تمذی ۔ بیہقی (فی الدلائل) ابن عساکر، حاکم، ابونعیم، ابوبکر الخراطی
 تے ابن ابی شیبہ نے حضرت ابوسوی اشعری توں روایت نقل کیتی اے یہی بحیرا نے حضور واپس
 پھڑکے آکھیا: "ایستید المرسلین نیں ۔ ایہ سید العالمین نیں ۔ ایہناں توں اللہ پاک بڑی
 چھیتی رحمتہ للعالمین بنا کے مبعوث کرن والا اے" تمذی وغیرہ موجب قریش و سے
 سرداراں پھچیا "تینوں کیوں خبر ہوئی؟" اوس آکھیا "جدوں تئیں سامھیوں آرہے سوا
 میں رکھاں تے پتھراں توں سجدہ کر دیاں تکیا ۔ جہڑے نبی توں بناں کسے توں سجدہ نہیں
 کردے ۔ نالے میں اہنوں دوہاں موڑھیاں وچکار "مہر نبوت" توں پھچا ننداواں ۔ تے
 ساڈیاں کتاباں وچ ایہہ ذکر موجود اے ۔ نالے (ابن ابی شیبہ موجب) اک بدلی توں میں آپ
 اتے سایہ کردیاں دیکھیا: (سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۱۰۶) ۔

ایسے سفر بارے ایہ وی بیان کیتا جاندا اے کہ حضور نوں قتل کرن لئی ۔ سٹ روئی بحیرا
 کول پہنچے ۔ تے آکھیا ساٹوں پتہ لگا اے پی آخری نبی ایسے ہیئے ایدھر آؤن والا اے ۔ ایس
 کر کے ہر پاسے بندے نسا دتے نیں ۔ تے ایس ایدھر بھال کردے کردے آئے آں ۔ بحیرا
 کہن لگا: "تھاڈا کیہ خیال اے کہ رب دی مرضی دے خلاف تئیں کجھ کر سکتے او؟" آکھن
 لگے: "نہیں" ۔ راجب بولیا: "تے فیرا یوں کیوں وخت توں پھڑ گھتے او؟" تے فیرا وہ
 اپنے بادشاہ توں ڈردے بحیرا کول ای ہلک گئے لے ۔

فیرا پنجویں سال دی عمر وچ حضور علیہ السلام حضرت خدیجہ دامال تجارت کارن لے کے
 نام گئے تاں (ابوسعید نیشاپوری دی کتاب شرف المصطفیٰ دے حوالے نال مافظ ابن حجر
 اصابہ وچ لکھدے نیں) ، بحیرا نال آپ دی روجی ملاقات ہوئی ۔ تے اوہنے ایس موقعے تے
 ایمان لیا ندیاں کہیا: "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ
 النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ الَّذِي يُشْرِكُ بِهِ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ" "میں گواہی دیناں کہ
 سبوتاں اللہ توں بغیر کوئی نہیں "توں اللہ دار رسول ایں ۔ اوہ نبی اُمی جہدی بشارت عیسا

لے فرعون توں نجومیاں نے موکھی دی خبر دتی تے اوہنے بنی اسرائیل دے منڈے قتل کر لے ۔
 انج ای اجیہی گل مجال نہیں سگوں مکن سی کہ کسے نبوی توں حضور بارے علم ہو گیا ہووے ۔

ابن مریم نے دئی سی۔ ایسے وجہوں ابن مندود (ابن منذر) نے ابو نعیم ہمدانی بکیرانوں صحابہ
 وچ کن دے نیں۔ تے حافظ ذہبی نے تجرید الصحابہ وچ لکھیا اے کہ اوہ آپ وی بعثت
 توں پہلاں آپ اُتے ایمان لیا یا سی۔ (حوالہ مذکور ص ۱۰۷)

ایسے دوسرے سفر بارے کتاباں وچ آؤندا اے پئی بُصری وچ حضور اک رکھ
 ہیٹھ ٹھہرے۔ پہلا نسطورا راہب دے گرجے کول سی۔ نسطورا گرجیوں باہر آ گیا۔
 تے میسرہ کولوں پھپھیا: ایس رکھ ہیٹھ کون ٹھہریا؟ میسرہ بویا: مکتے دے قبیلہ قریش دا
 اک آدمی۔ واقدی تے ابن اسحاق دی روایت موجب نسطورا کہن لگا: "عیسے توں
 کے اچ توڑی ایس رکھ ہیٹھ کدی وی کوئی غیر نبی نہیں ٹھہر سکیا۔ تے شرف المصطفیٰ موجب
 فیر نسطورا آپ کول آیا۔ اوہنے آپ داسرتے آپ دے قدم چُٹے تے کہیا: "یہی گواہی دیناں
 کہ تیس اند دے اوہ رسول تے اُتی بی او، جس دی بشارت عیسے نے دئی سی تے اکھیا
 سی کہ میرے بعد ایس درخت ہیٹھ نبی اُتی ہاشمی العربی الملکی، صاحب حرم و الشفاعت تے
 صاحب براء ل محمد توں بناں کوئی نہیں ٹھہر سکے گا۔"

میسرہ نے راہب دی ایہ گل چیتے رکھی۔ ایس توں بعد حضور بُصری دے بازار وچ گئے۔ تے
 او تھکے اک آدمی نال مل بارے اختلاف ہو گیا۔ اوہنے کہیا: کھاہ لات تے عربی دی قسم! آپ ہوراں
 فرمایا: "نہیں کدی اہناں دی سونہہ نہیں کھاہدی" ایہ سن کے اوہنے کہیا: "میں تہاڈی گل مٹی۔
 تے فیر میسرہ توں اک پاسے لے جا کے کہن لگا: "رب دی سونہہ ایہ اوہ ای نبی اے جہد اذکر ساڈیاں
 کتاباں وچ آؤندا اے" تے میسرہ نے ایہ گل وی چیتے رکھی۔

ابو نعیم دی روایت موجب میسرہ نے ایس سفر وچ دو فرشتے تگے جہڑے حضور اُتے سایہ
 کیتی رکھ دے سن۔ جدوں ایہ قافلہ نک اپڑیا تے دوپہر دا وقت سی۔ حضرت خدیجہ اوس ویلے اپنے
 چوہارے تے کھلوتیاں سن۔ اوہناں وی تکیا کہ حضور اپنے اُوٹھ اُتے چڑھے آرہے نیں تے دو
 فرشتیاں آپ نوں چھاں کیتی ہوئی اے۔ بعض ہور روایتاں موجب اوہناں ایہ منظر دوزخاں
 نوں وی تکایا۔ تے فیر جدوں میسرہ آیا تاں اوہنوں وی دستیا۔ میسرہ کہن لگا: "بی بی جی! میں تاں
 لک شام توں نئے کے ساری داٹ ایہ کجھ ائی رکھیدا آرہیاں" تے فیر اوہنے نسطورا تے بُصری

لے یعنی ٹھہر سکے گا۔

کی ہیں جو اس اہم ترین منصب کو سمجھانے کے لئے ضروری ہیں۔ پیدائش کے وقت سے خانی
اپنی نگرانی میں اس کی پرورش اور تربیت کرائی ہے۔ بذات عطا کرنے سے پہلے اس کو انسانی
عیوب سے گراہیوں اور غلط کاریوں سے محفوظ رکھا ہے۔ خطرات اور ٹھکوں سے بچایا ہے۔
اور ایسے حالات میں بھی کی پرورش کی ہے جن میں اس کی استعدادِ نبوت اُت سے ترقی
کر کے فعلیت کی طرف بڑھتی رہی ہے۔ پھر جب وہ اپنے کمال کو پہنچ گیا ہے تو اس کو خانی
اپنے پاس لے کر اور قوت فیصلہ اور نورِ ہدایت عطا کر کے منصب
نور پر مامور کیا ہے۔ یہ بات کہ انبیاء علیہم السلام پیدائش سے پہلے ہی نبوت
کے لئے نامزد کر دیے جاتے تھے اور ان کو خاص طور پر اس مقصد کے لئے پیدا کیا جاتا تھا۔
متعدد انبیاء کے احوال سے معلوم ہوتی ہے۔ (بیرت سرور عالم ج ۱ ص ۲۶۳، ۲۶۴)
اُپر دئے اقتباسوں میں مولانا دی رائے میرا دی تردید آپے ہو جاندی اے کہ
”بجیرانے حضور توں تعین نال نہیں کھچیا نیا ہووے گا“ نالے اوہناں دا خیال قرآن
پاک دے وی خانات اے۔ جیویں :-

الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ
كَمَا يَعْرِفُونَ آبَاءَهُمْ ط وَ إِنْ
فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ۝ (بقرہ - ۱۲۶)

جنہاں نوں کتابِ دینی ادہ اوس نبی
نوں انج پھچان دے نہیں جیویں ادہ اپنے
پتران نوں پھچان دے نیس۔ جہاں نوں دہنا
دوچوں اک ٹولا جان بچو کے حق نوں چھپاندا
اے۔ (ٹولا۔ توں کتاب دے عالم یعنی
راہب وغیرہ مراد نیس)

مثلاً مشہور اے۔ رب و جمال جم۔ یاں نال یا (اُردو وچ) ”ہونہار بردا کے
چھنے چھنے پات“۔ یعنی حضور نوں پھچانن دا عمل۔ آپ دی پیدائش توں ای شروع ہو باندا
اے۔ جہدی گواہی پہلے صفحات توں ملدی اے۔ اَبْنَاءُ هُمْ تُوں بکھر دوانے
کہ ہر کوئی اپنے پتران نوں اوہناں ہی پیدائش توں لے کے ای سمجھنا نہ شروع کر دیندا اے۔
ایس ثابت ہویا کہ اہل کتاب دا (یہودی یا عیسائی عالمان دا) حضور نوں ہونہار
تجھان لینا بالکل حقیقی سچھی گل سی۔ راہبے وچ کوئی شک شبہ نہیں سی۔
ایس سلسلے وچ تھاری محمد طیب مہتمم دارالعلوم دیوبند (بجارت) دے صاحبزادے

محمد اسلم قاسمی رمزی۔ ایم اے (فائنل دیوبند) اپنی کتاب "سیرت پاک" (مطبوعہ ادارہ اسلامیات ۱۹۰۔ انارکلی۔ لاہور) دج لکھ سے نیس :-

"جب حضور پیدا ہوئے تو آپ ہیں وہ ساری نشانیاں موجود تھیں جو آسمانی کتابوں میں لکھی ہوئی تھیں اسی لئے جب بھی کوئی کام اور عالم آپ کو دیکھتا تو وہ ذرا پہچان لیتا تھا کہ آپ ہی وہ آخری نبی ہیں جن کی خبریں سب دیتے آئے ہیں" (ص ۲۰)

(۲) دو جے سفر (شام وں) بارے مولانا لکھدے نیس۔ کہ جے پہنچا

مولانا دی رائے

روايتاں نوں سن رتا جاوے تے مطلب ایہ ہویا کہ نبوت توں پتہ پڑا
سال پہلاں حضور نوں اپنی نبوت بارے علم ہو گیا سی۔ تے نالے قافلے والیاں نوں وی علم
ہو گیا سی جس نال حضور گئے سن۔ نالے فرشتیاں دا حضور نوں سایہ کرنا۔ حضرت خدیجہ تے نالے
دو جیاں زنانیاں وی تکیا سی وغیرہ ۔

"ہمارے نزدیک یہ ساری باتیں اگرچہ اکابر اہل علم و روایت سے منقول ہیں مگر
کئی وجہ سے ناقابل قبول ہیں کیونکہ یہ صریح قرآن کے خلاف پڑتی ہیں جس میں حضور کو
مخاطب کر کے فرمایا گیا ہے :-

اور تم ہرگز اس کے امیدوار نہ تھے کہ تم پر
کتاب نازل کی جائے گی۔"
"تم نہیں جانتے تھے کہ کتاب کیا ہوتی ہے
اور نہ یہ جانتے تھے کہ ایمان کیا ہوتا ہے"

وَمَا كُنْتُمْ تُرْجَوْنَ أَن يُنْفِقَ عَلَيْكُمُ
الْكِتَابُ - (القصص - ۲۶)
مَا كُنْتُمْ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ
(الشوری - ۵۲)

(سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۸۸)

دیوبند والے اک نبی نوں اچھائی بڑائی دی پھپھالی لئی رکھنی۔ سچ پچھوتاں پنگھوڑے وچ
ای مل جاندی اے۔ پر اک اُمی (نبی) نوں بعثت توں پہلاں "کتاب تے ایمان" دا علم
حاصل ہو جانا جہد اشریت تے دین نال تعلق اے، اوہدے اُمی ہون دی نفی کر دیندا اے
رہی ایہ گل کہ تئیں اپنے اُتے کتاب اتن دے امیدوار نہیں سوئے۔ لوک بھاویں
کتاباں کہن کہ تئیں نبی بنائے جاوے۔ اوہتاں دی گل کہتی دی سچی ہر دے سیکن عالی
ظرفی دا ایہ تقاضا نہیں کہ اللہ دا اک سب توں نیک بندہ عام حیثیت وچ کسے ایسی

شے دی اُمید یا آرزو کرے جہڑی صرف رب دی خاص عنایت نال ملدی ہووے۔ نبوت یا کتاب دی آرزو یا امید رکھنا۔ حضور دی عالی ظرفی دے خلاف سی۔ کیوں جے نبوت آرزو کیتیاں نہیں سی ملدی بلکہ رب دی خاص رحمت راہیں دان کیتی جاندی سی۔ ایسے طرح کتاب دی امید رکھنا وی حضور دی شان دے خلاف سی۔ کیوں جے کتاب نبوت توں بعد دی چیز اے۔ نالے ہر نبی نوں کتاب بلنا ضروری وی نہیں ہندا۔ ایٹھوں تیک کہ سچ اللہ پاک نے حضور نوں نبوت عطا کر دی۔ تے نال ای کتاب دی۔ (سچ اوہ گل پوری ہو گئی جہدا ذکر مولانا اک ہور تھاں ارج کر دے نیں :-

” اس کے ساتھ ہی قرآن ہمیں یہ بتاتا ہے کہ انبیاء علیہم السلام نبوت سے پہلے علم و معرفت کے انہی علم ذرائع سے، جو دوسرے انسانوں کو بھی حاصل ہیں، ایمان بالغیب کی منزل طے کر چکے ہوتے تھے۔ وحی آ کر جو کچھ بھی کرتی تھی وہ بس یہ تھا کہ پہلے جن حقیقتوں پر ان کا دل گواہی دیتا تھا اب انہی کے متعلق وحی یقینی اور قطعی شہادت دے دیتی تھی کہ وہ حق ہیں اور انہی صداقتوں کا عینی مشاہدہ کر دیا جاتا تھا تا کہ وہ پورے وثوق سے دنیا کے سامنے ان کی گواہی دے سکیں۔ یہ مضمون سورہ ہود میں بتکرار بیان کیا گیا ہے۔ چنانچہ پہلے نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے متعلق فرمایا :-

اَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ
مِّنْ سَرِّهِمْ وَيَتْلُوهُ
شَاهِدًا مِّنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ
حُكْمٌ مُّوسَىٰ اِمَامًا
وَرَحْمَةً

(ہود : ۱۷)

پھر کیا وہ شخص جو پہلے اپنے رب کی طرف سے ایک دلیل روشن پر تھا (یعنی عقلی و فطری ہدایت پر) اس کے بعد خدا کی طرف سے ایک گواہ بھی اس کے پاس آ گیا (یعنی قرآن) اور اس سے پہلے موسیٰ کی کتاب بھی رہا اور رحمت کے طور پر موجود تھی (کیا وہ اس کے بارے میں شک کر سکتا ہے؟)۔

(سیرت سرور عالم ج ۱ ص ۷۲، ۷۳)

یہ اقتباس چیتے رکھدیاں ہن ذرا نبوت کے دی اک ”امید“ ول گوہ کرد۔ حدود اصحاب کہف بارے، کافراں نوں حضور نے انشاء اللہ اکھیوں بئیر، وعدہ دتا سی کہ کل دناں گنا۔ پر نیرت تک وحی نہ آئی تے آپ دی امیدنا امید دی ورج

بدلن لگی سی۔ کہ رب دا پیغام آیا۔ تے نال ای، اگے واسطے "انشاء اللہ" کہن دی تلقین سی۔ اک پاسے نبوت مے دا "امید والا" واقعہ تے دوجے پاسے "تسلیں کتاب دے امیدوار نہیں سو" نوں سامنے رکھوتے فیصلہ آپو کرو کہ حضور جیٹے عالی ظرف بندے دا کتاب دی امید رکھنا کیویں مناسب ہو سکداسی؟

باقی مولانا مودودی دا ایہ کہنا کہ حضرت خدیجہؓ نوں فرشتیاں دے سایہ کرن والا واقعہ دیکھن نال تے میسرہ دیاں نکلاں سُن کے جے حضور دے نبی بنائے جان دا علم ہو گیا سی تے نالے قافلے وچ شریک ڈوبے لگی لوکاں نوں وی (جنہاں نال حضور حضرت خدیجہ دامال، تجارت کارن لے گئے سُن) تے فیر جہدوں حضور نے اک مدت بعد نبوت دا اعلان کیتا اوروں ادہناں آپ دی عظمت مَن دیاں فوراً ایمان کیوں تے لے آندا؟

ایس بارے کھل کے گل بات کرن توں پہلاں انجیل برنا باس وچوں اک شہادت پیش کیتی جاندی اے :-

حضرت یسے نے اپنے شاگرد اندریاس نوں آکھیا :- "وہ تمہارے زلمے میں نہیں آئیگا۔ بلکہ تمہارے کئی سال بعد آئے گا۔ جبکہ میری انجیل ایسی مسخ ہو چکی ہوگی کہ مشکل سے کوئی ۳ آدمی مومن باقی رہ جائیں گے۔ اس وقت اللہ دُنیا پر رحم فرمائے گا اور اپنے رسول کو بھیجے گا جس کے سر پر سفید بادل کا سایہ ہوگا۔ جس سے وہ خدا کا برگزیدہ جانا جائے گا..."

(سیرت سرور عالم ج ۱ ص ۱۴۹ مولفہ مولانا مودودی بحوالہ انجیل برنا باس باب - ۷۲)

حضور نوں بدل دا سایہ کرن دا ذکر حلیمہ دی سپرداری مے دی ملدا اے تے بچرا والی روايتاں وچ وی۔ نالے میسرہ دی گواہی تے بی بی خدیجہ دا اکیس دیکھنا۔ تے نالے دوجیاں زنانیاں نوں وی نکانا۔ ایہ سب کجھ انجیل برنا باس دی پیشین گوئی دے عین مطابق اے۔

ن مولانا دی اک تحریر پیش کیتی جاندی اے جہدا تعلق اعلان نبوت نال اے :-

"اس قصے سے ایسا بات یہ بھی معلوم ہوتی ہے کہ نبوت سے پہلے آپ کی زندگی کسی پاکیزہ تھی..... حضرت خدیجہ کوئی کم سن خاتون نہ تھیاں..... پندرہ سال سے وہ حضور کی شریک زندگی تھیں۔ بیوی سے شوہر کی کوئی کمزوری چھپی نہیں رہ سکتی۔ انہوں نے اس طویل ازدواجی زندگی میں آپ کو اتنا عالی مرتبہ انسان پایا تھا کہ جب حضور نے ان

گو غارِ حرا میں پیش آنے والا واقعہ سنایا تو بلا تامل انہوں نے یہ تسلیم کر لیا کہ اللہ کا فرشتہ ہی آپ کے پاس وحی لے کر آیا تھا۔ اسی طرح درقہ بن نوفل بھی مکہ کے ایک بوڑھے باشندے تھے۔ بچپن سے حضور کی زندگی دیکھتے چلے آ رہے تھے اور پندرہ سال کی قریبی رشتہ داری کی بنا پر تو وہ آپ کے حالات سے اور بھی زیادہ گہری واقفیت رکھتے تھے۔ انہوں نے بھی جب یہ واقعہ سنا تو اسے کوئی وسوسہ نہیں سمجھا بلکہ سننے ہی بول اٹھے کہ یہ تو وہی ناموس ہے جو موسیٰ علیہ السلام پر نازل ہوا تھا۔ اس کے معنی یہ ہیں کہ ان کے نزدیک بھی آپ اتنے بلند پایہ انسان تھے کہ آپ کا نبوت کے منصب پر سرفراز ہونا کوئی قابلِ تعجب ہمارے تھا۔ (سیرت سرورِ عالم ج ۲ ص ۱۳۵-۱۳۶ نیز تفہیم القرآن ج ۶ دیباچہ سورہ علی)

اسی اقتباس توں ظاہر ہے کہ حضرت خدیجہ ہوراں حضور دی نبوت بارے کسے بے یقینی دا اظہار نہیں سی کیتا بلکہ اوہناں سگوں حضور دی دلجوئی کیتی۔ تے آپ دی بفراری بھرہاں گلاں سُن کے آپ دے اچھے اخلاق تے پاکیزہ کردار دی مثال دے کے آپ دا دل ودھایا۔ تے فیر شاید اپنی گواہی نوں ناکافی سمجھدیاں (کیوں جے دو عورتاں دی گواہی اک مرد دے برابری ہندی اے۔ ایہنوں حضرت خدیجہ دی فراستِ صادقہ کہیا جاسکدا اے) درقہ بن نوفل دی شہادت وی ضروری سمجھی۔ تاں جے حضور دا اضطراب کسے طرح نکلے۔ ایس توں ثابت ہو یا کہ اوہ ماضی توں ای حضور دی عظمت نوں من چکیاں سن۔

حضور دے اضطراب دی وجہ | جدوں فرشتے نے حضور نوں نبی اللہ ہون دی

خوش خبری سنائی تے فیر کلام دے درج لے کے دبا یا تے "اقسا" دی سوغات پیش کیتی، اوس ویلے حضور نوں اپنی نبوت بارے کوئی شک شبہ نہیں سی پیدا ہو یا۔ بلکہ آپ دا اضطراب بشری تقاضے پاروں سی۔ تے نالے قرآن کریم جیسی عالیشان کتاب دی ہیبت دا بھار جس بارے قرآن وچ ای ارشاد اے :-

لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ
..... (الحج)

جے ایس ایس قرآن نوں پہاڑ اتے اتار دے تے توں دیکھدا اوہنوں کہ اوہ رب دے خوف نال جھکیا جھکیا ریزہ ریزہ ہو جاتا۔ (حشر:)

لے کیوں جے اوس ویلے تک قرآن دا ایہ حکم نازل نہیں سی ہو یا۔

ایسی سلسلے وچ اک ہور مثال موسیٰ علیہ السلام دی اے۔ نبوت کے (مجزبے ملن آوں بعد) جادوگراں نال مقابلے ویلے جادوگراں نے جد رتیاں دے سب بنکے تاں اوس ویلے حضرت موسیٰ نوں رب ولوں کھلی بشارت ملی ہون دے باوجود، قرآن مجید (فَاَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُّوسَىٰ) — سچاں نوں دیکھ کے دل وخی ڈرتے تے نتیجہ اللہ پاک نے اک واری ہور — موقعے تے تسلی دتی تے آکھیا — ”لَا تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰی“ (ظہ ۳۶) ”دھڑکونہ رکھ۔ تو آویوں جتیں گا“ — تے ایچ حضرت موسیٰ دا اضطراب دور کیتا۔

حضور دی گھبراہٹ بارے مولانا مودودی اک ہور تھاں ایچ کہندے نیں:۔
 ”اس حالت میں جب یکایک غائر حرا کی اُس تنہائی میں فرشتہ آیا تو آپ کے اوپر اس پہلے عظیم اور غیر معمولی واقعے سے وہی گھبراہٹ طاری ہوئی جو لامحالہ ایسے حالات میں ایک بشر پر ہونی چاہئے قطع نظر اس سے کہ وہ کیسا ہی عظیم الشان بشر ہو۔“ (سیرت مودودی ج ۲ ص ۱۳۶)
 ایس دے نال نال اضطراب دی وڈی وجہ جیکن پہلاں بیان ہوئی اے۔ اوہی ہی بار امانت۔ جہنوں کسے وی مخلوق نے نہ چکپیا۔ تے انسان نے چک یا۔ اوہ بار امانت۔ کیہ سی؟ — ایس بحث وچ پیوں بغیر اگانہ ودھے تاں پتہ لگدا اے کہ حضور نے جدوں حضرت خدیجہ نوں فرمایا — لَقَدْ خَشِيتُ شَيْءًا لِّنَفْسِي — تے دو جے پاتے رب نے قرآن بارے آکھیا — لَوْ اَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلٰی جَبَلٍ لَّرَاَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ — یعنی پہاڑ رب دے ڈر نال — پھٹ جاندا — ایچھے خَشِيتُ — تے خَشِيتَ اللّٰهِ — دے الفاظ دے نیں، حضور دا اضطراب خَشِيتَ اللّٰهِ پاروں سی۔ جو فرشتے راہیں — ”اِقْرَأْ“ دی شکل وچ اپنا ٹکھڑا دکھا گیا سی —

مولانا مودودی مرحوم اک بین الاقوامی شہرت دے **پروفیسر محمد ہوشیار** اچھے عالم قائل سی۔ پر سانوں اوہناں دے ایہناں خیالات نال اتفاق نہیں۔ دہی ایہہ کلمات نبوت دی شان دکھایاں نہیں

اود سرکارِ دو عالم بارے بڑی بے تکلفی نال اک اچھی گل کر گئے نہیں۔ جہدی
توفیح مولانا جیہے سنگھڑیلے تے فاضل بندے توں نہیں سی کیستی جاسکدی۔
اللہ معاف کرے۔ — آکھیا نہیں :-

د اگر پہلے سے شوقِ نبوت ہوتا..... تو غارِ حرا والا معاملہ پیش
آتے ہی آپ خوشی سے اچھل پڑتے اور بڑے دھوے کے ساتھ پہاڑ
سے اتر کر سیدھے اپنی قوم کے سامنے پہنچتے اور اپنی نبوت کا اعلان کر
دیتے.....

”پھر بوی سے بڑھ کر شوہر کی زندگی، اس کے حالات اور اس کے خیالات کو کوئی
جان سکتا ہے۔ اگر ان (حضرت خدیجہؓ) کے تجربے میں یہ بات آئی ہوتی کہ میاں نبوت کے
میدوار ہیں اور ہر وقت فرشتے کے آنے کا انتظار کر رہے ہیں تو ان کا جواب ہرگز وہ
نہ ہوتا جو حضرت خدیجہؓ نے دیا۔ وہ کہتیں کہ میاں گھبراتے کیوں ہو۔ جس چیز کی مدتوں
سے تمنا تھی (نبوت) وہ مل گئی۔ چلو اب پیری کی دکان چمکاؤ۔ میں بھی نذرانے

منجھانے کی تیاری کرتی ہوں“ (سیرت سرورِ عالم ج ۲ ص ۱۳۷)

اے اچھے سرورِ دو عالم، فخرِ موجودات، وجہِ تخلیق کائنات صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
کی نبوت تپے بلدی خدیجہؓ جیسی وفادار تے عزم و یقین نال پڑ بوی دی گواہی —
تے بچھلے بھوٹل پیری مریدی تے نذرانے سمھالن دی مثال —

ادب گاہ بیت زیر آسماں از عرش نازک تر

نفسیں گم کردہ می آید جنیڈو بایزید این جا

ایہ درست اے کہ حضورِ نبوت دے امیدوار نہیں سچے۔

کیوں جے ایہ آپ دی عالی ظرفی دے خلاف سی قرآن

حضورِ دی عالی ظرفی

موجب آپ اپنی مرضی نال یوں دے وی نہیں سس۔ نبوت ملن وانگوں معراج دا واقعہ

دی اچانک پیش آیا سی۔ سدرہ تے پہنچ کے جدوں حضورؐ نے تجلیات دا نظارہ ہویا۔ تے

پنے رب دیاں نشانیاں دیکھیاں تے بعض روایتاں موجب جدوں آپؐ نوں رب نال

ملاقات باہم کلانی دا شرف ملیا جس بارے قرآن وچ حضورؐ دی شان اچج بان کستی گئی

سے: ”مَا ذَاغَ الْبَصَارُ وَمَا طَعَى“ اوس دینے حضورؐ نے جس کمال ضبط تے

تھمیل دا مظاہرہ فرمایا۔ اوس بارے مودودی صاحب (حضورِ دی عالی ظرفی بارے) لکھ دے نیں :-

"پھر حضور کی تعریف میں فرمایا گیا کہ نہ آپ کی نگاہ اُن تجلیات کو دیکھ کر چند صیانی نہ مد سے متجاہز ہوئی۔۔۔۔۔ اور جو حیرت انگیز مناظرواں تھے ان کو دیکھنے کے لئے آپ نے ایک تماشائی کی طرح ہر طرف نگاہیں دوڑانی نہ شروع کر دیں۔ اس کی مثال ایسی ہے جیسے کسی شخص کو ایک عظیم و جلیل بادشاہ کے دربار میں حاضری کا موقع ملتا ہے اور وہاں وہ کچھ شان و شوکت اُس کے سامنے آتی ہے جو اس کی چشم تصور نے بھی کبھی نہ دیکھی تھی۔ اب اگر وہ شخص کم ظرف ہو تو وہاں پہنچ کر ٹھونچکا رہ جائے گا اور اگر اداپ حضور سے نا آشنا ہو تو مقام شاہی سے غافل ہو کر دربار کی سجاوٹ کا نظارہ کرنے کے لئے ہر طرف ٹر ٹر کر دیکھنے لگے گا لیکن ایک عالی ظرف ادب آشنا اور قرض شناس آدمی نہ تو وہاں پہنچ کر مبہوت ہوگا اور نہ دربار کا تماشا دیکھنے میں مشغول ہو جائے گا بلکہ وہ پورے وقار کے ساتھ حاضر ہوگا اور اپنی ساری توجہ اس مقصد پر مرکوز رکھے گا جس کے لئے دربار شاہی میں اس کو طلب کیا گیا ہے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کی یہی خوبی ہے جس کی تعریف اس آیت میں کی گئی ہے۔ (سیرت سرورِ عالم ج ۲ ص ۶۴۳ - ۶۴۴)

رہی ایہ گل کہ شروع عمر توں واضح بشارتاں تے نشانیاں دے باوجود بعثت توں بعد حضور اُتے لوک دھڑا دھڑ کیوں نہ ایمان لے آئے؟ اہدی وضاحت ہی حضرت عیسیٰ دی مثال ول گود کرو۔ جہاں جہدیاں سارے گھوڑے وچ لوکاں نوں دسیا سی کہ میں اللہ دا بندہ واں، اوہنے مینوں کتاب دتی تے نبوت، نالے اوہنے مینوں ہر تھاں، جتھے وی میں ربواں، برکت والا بنایا۔ تے زندگی بھر اوہنے مینوں نماز تے زکوٰۃ (دل دی صفائی) دا حکم دتا۔ (سریم - ۲۴)۔

پر جدوں اہنساں، وڈے ہوکے ایمان دنی دعوت دتی۔ لوکاں ایڈی کھلی گل بھلا کے اوہناں اُتے ایمان نہ لیا ندا۔ سگوں تھوڑے جیسے حواری آپ اُتے ایمان لینے۔ تے اوڈک اک حواری نے رشوت لے کے آپ توں پکڑوا دتا۔

ایں کر کے حضور اُتے لوکاں دا، بعثت توں فوراً بعد ایمان نہ بیان دا ایہ مطلب نہیں

کہ بھیری یا فسطورا یا ذوبے اہل کتاب دیاں شہادتیاں اہناں دے کتیس نہیں سُن پیاں بلکہ
اہدی اصل وجہ اہناں دی اپنی جہالت، جاہلانہ حیثیت، شریکا چاری، اسٹ دھرنی تے ضد
بازی توں بتاں ہود کجھ نہیں سی۔ تے جہڑے لوک آپکے دی عظمت سُن دے سُن اوہناں فوراً
آپے اُتے ایمان لے آندا۔ جیویں حضرت خدیجہ (ورقہ بن نوفل)۔ صدیق اکبر، زید بن حارثہ
علی المرتضیٰ وغیرہ۔

مشکوٰۃ شریف موجب حضور فرمادے نیں کہ میں اوہناں پتھراں نوں کچھ پاندیاں جہڑاں
میںوں بعثت توں پہلاں سجدہ کر گئے ہندے سُن۔ بیہقی، ابن عساکر، خصائص کبریٰ ص ۵۲
موجب حضرت عباس بن عبدالمطلب (راوی) نے اک دن حضور اٹھے عرض کیتی: "یا رسول اللہ!
میں تہاڈے وج بڑی اچھی گل دیکھی سی۔ جہڑی تہاڈی نبوت اُتے دلیل سی جس پاروں میںوں اسلام
دی دولت ملی۔ اوہ گل ایہ سی کہ تیس پنگھوڑے وج لیٹے سوئے تے چند نال گلاں پئے کر دے
سو۔ جس پاسے تیس اُتگی نال اشارہ کر دے چند وی او دھرنال نال حرکت کوری تریا جاندا"
تے ایہ سُن کے حضور نے فرمایا: "میں چند نال گلاں کر داساں۔ اوہ میرے نال گلاں کر دے
سی۔ تے میںوں رون توں بہلاندا سی۔ تے جدوں اوہ عرش الہی بیٹھ سجدے وج دگدا سی
تاں میں اوہدے دُگن دی واج سُن داساں" ایس توں ثابت ہویا کہ حضور نوں اپنی
عظمت دا احساس ہندار ہندا سی۔ پر آپکے عالی ظرفی پاروں حیرت دے دریا وج چھبیاں
لاندے تے چپ کر رہدے سُن۔

مکدی گل ایہ پئی ایس سلسلے دیاں روایتاں، جسکین علامہ ذہبی ہوراں لکھیائے
ساریاں بے اصل نہیں۔ البتہ واقعات دے کجھ حصے غلط ہو سکدے نیں۔ جے
ایہ ساری گل بات غلط ہندی تاں علامہ ذہبی ہوری تجرید الصحابہ وج ایہ نہ لکھارے
کہ بھیری حضور دی بعثت توں پہلاں آپ اُتے ایمان لیا یا سی۔ تے نہ ای ابن مندہ
تے ابو نعیم بھیری نوں صحابہ وج شمار کر دے +

جنگِ فجار | عرب لوک حرمت والے مہیاں (ذوالفقہ، ذوالحجہ، محرم،
تے رجب) وج جنگ کرنا حرام سمجھدے سُن۔ ۵۵۵ء وج قریش
تے قبیلے عقیلان وج پھڈا پے گیا تے ایہ جنگ وقفے پا کے چار وار ہوئی۔ سبب ایہ

بنیابی شاہ حیرہ، نعمان بن منذر واک قافلہ خوشبوتے رشیم وغیرہ نے کے حجاز
 اُٹھیا۔ جہد سالار عروۃ الرجال (بن عتبہ بن جعفر بن کلاب) بنیاء اوہنے ذمہ چکھیا
 پئی میں قافلہ خیریت نال توڑا پڑا دیاں گا۔ اک ہور بندہ، بڑا ض بن قیس (بن
 رافع بن قیس الحضرمی) وی سالار بن دا امیدوار سی۔ اوہنوں گچ چڑھیا۔ تے
 اوہنے موقع پاکے نجد دے اُٹے علاقے وچ تین دن دے مقام تے عروہ نوں مار گھتیا
 تے آپو قافلے دا سالار بن گیا۔ جدوں ذوالحجہ دے مہینے عکاظہ دا میلہ لگاتاں عروہ
 دے قتل دی گل دُھم گئی۔ جس توں لڑائی دا اُمدد چھبیا۔ تے ایہ سلسلہ چار پنج سال تک
 چلدا رہیا۔ ۸۶ھ وچ شمر دے میلے سمے تلواراں چکھیاں۔ ۸۷ھ وچ عکاظہ
 دے پیرے قبلا دے مقام تے تلواراں تے ڈانگیاں کھڑکیاں۔ ۸۸ھ وچ عکاظہ دے
 میلے تے جنگ ہوئی۔ ایہ سارے فوجی معرکے ذوالحجہ دے مہینے پیش آئے۔ ایس کرکے
 قریش نے اکھیا "قَدْ فَجَّأْنَا" (ایس گناہ کیتا اے) تے ایس کرکے ایس جنگی
 میلے داناں حُرُوبِ الْفَجَاءِ مشہور ہو یا۔

ابن ہشام موجب حضور دی عمر ۱۴، ۱۵ سال سی جدوں ایہ جنگ (جس وچ حضور
 نے حصہ لیا) ہوئی۔ عقد الفریذ: افغانی تے جوہری دی صحاح موجب ایس توں پہلاں تن
 داری ایہ جنگ ہو چکی سی۔ حضور علیہ السلام ایس جنگ وچ اپناں کوں شریک ہوئے پئی
 جہڑے تیر دشمن وکوں آوندے سی۔ آپ اود تیر چک چک کے اپنے چاچیاں نوں پھڑاندے
 جالسدے سن۔ امام سہیلی موجب اپنے چاچیاں نال آپ ایس جنگ وچ گئے ضرور سن۔ پر
 عملی طور تے کوئی حصہ نہیں سی لیا۔ ایہ جنگ قیس عیلان (جنہاں نال بنو ثقیف تے
 بنو ہوازن شامل سن۔ تے عروہ وی بنو ہوازن وچوں سی) تے بنی کنانہ (جنہاں نال
 قریش سن) وچ چکار ہوئی۔ کیوں جے بڑا ض بنی کنانہ وچوں سی۔ آپ دی عمر بارے روایتاں
 مختلف نیں۔ ابن خلدون (ج ۱ ص ۱۳۶، اردو ترجمہ) موجب آپ دی عمر اودوں

۱۵ لے اردو دائرہ معارف اسلامیہ ج ۱۵ ص ۱۸۶، ۱۸۷، نالے سیرت النبی ج ۱ ص ۱۰۹، ۱۱۰۔ سیرت رسول عربی ص ۳۸، ۳۹

دس سال سی۔ ابن ہشام موجب چوداں پندرہاں سال۔ تھے ابن سعد، ابن اسحاق
بلاذری تھے ابن جریر طبری موجب ایہ جنگ (ماہ شوال) سلسلہ عام الفیل وچ ہوئی
ایک اوس وقت آپ دی عمر ۲۰ سال سی۔ کیوں جے آپ سلسلہ فیل وچ پیدا ہوئے سن۔

حلف الفضول | اچ توں کوئی چار ہزار سال پہلاں قبیلہ بنو جریم (جنہاں ول
حضرت اسماعیلؑ ویارے ہوئے سن، دے تہن سرداراں) الفضل
بن وداعہ، الفضل بن قضاہ (یا الفضل بن فضالہ) تھے الفضیل بن الحارث (یا الفضیل
بن شراحہ) نے زل کے اقرار کیتا پئی اسیں کسے کمزور اُتے ظلم نہیں ہون دیاں گئے۔ تے
حقدار نوں حق دلاواں گئے۔ ظالم تے مظلوم بھانویں نگدا ہووے، بھانویں او پر ا۔
برحال وچ، اپنے کورمیاں سنے حق دا ساتھ دیاں گئے۔ ایس معاہدے وچ تیناں آدمیاں
دے ناں مادہ فضل ناں تعلق رکھدے سن۔ ایس کر کے اہداناں (نام) حلف الفضول
پئے گیا۔ یعنی فضل ناں دے بندیاں دا معاہدہ۔

وجہ | چوتھی جنگ فجار (جہڑی فجار البراض وی اکھواندی اے) شوال دے مہینے
— ہجرت توں تیسویں سال پہلاں — جد ختم ہوئی تے اوس توں اک مہینہ مگروں
یعن دے قبیلہ زبید دا اک بندہ عمرہ کرن آیا۔ اوس کول تجارت دا مال وی سی۔
جہڑا اوہدے کولوں العاص بن وائل السہمی (تے کتاب الممتق موجب حفص بن قیس
السہمی) نے اُٹھارے لیا۔ پر قیمت دین ویلے گل آئے ٹالے پاوتی — اوہ فرارے
کے بنی عبدالدار، بنی مخزوم، بنی جمح، بنی سہم تے بنی عدی کول داری داری گیا پر ہر
اک نے جہڑے مار کے نسا دتا۔ نراسا ہو کے اوہ اک دن سویرے سویرے، ابو قیس
پہاڑ اُتے چڑھ کے دہائی پان لک پیا۔ تے کاڈار شعراں راہیں "آل فہر دی دہائی دتی۔
حضور دے چاچے زبیر بن عبدالمطلب نے دہائی سن کے، بنی ہاشم، بنی المطلب، بنی
اسد بن عبد العزی، بنی زہرہ تے بنی تیم نون، ام المومنین حضرت عائشہ دے چچیر،
عبد اللہ بن جدعان دے گھراکھے کر کے پڑانے حلف الفضول دی طرزدا اک نواں
معاہدہ کیتا۔ جس وچ حضور علیہ السلام وی شامل ہوئے۔ کتاب الممتق موجب حضور
دی عمر اوس سبے پتیس سال تے ابن سعد، تے ابن ہشام موجب دینہ سال سی۔

معاہدے دیاں شہقاں

(۱) اشدی سونہہ، ایس اکٹھے ہو کے ظالم دے غلام
تے مظلوم دے ساتھی بن کے کارروائی کراں گے۔

بھانویں اوہ شریف تے پارسا ہووے یا کئی کمین تے گولا (غلام) بنگداتے سنگا سودرا ہووے
یا اوپواتے بیگانہ - ہر ظالم کو لوں مظلوم نوں اوہدراحتی تے کے دیاں گے۔

(۲) ایس ایس معاہدے نوں کدی نہ توڑاں گے۔ ایتھوں تیک کہ سمندر دا

پانی اسفنج نوں بھینونا چھڈوے یا حمانے شیر دے پہاڑ پیراں توں اکھڑ جان۔

(۳) زندگی وچ اک دوجے دی مالی مدد کریا کراں گے۔ ابوسفیان دے سوہرے

عتبہ بن ربیعہ نوں ایس معاہدے تے بڑا رشک آیا۔ پڑ اوہ مخالف پارٹی دا ہون کر کے

ایس وچ شامل نہیں سی ہو سکدا۔ ایس معاہدے وچ وڈی خرابی ایہ سی پئی اہدے

نوہیں میر نہیں سی بن سکدے۔ معاہدے ویلے عبداللہ بن جُدعان نے حاضر نوکراں

دی ضیافت کیتی۔ نالے حجر اسود، تے رکن یمانی نوں، جس آپ زمر ممال دھو تا

گیا۔ اوہ پانی آہناں نوں پلایا۔ ایہ معاہدہ کتے دیاں حدان تے احابیش قبیلیاں

دی رہت دے علاقے تک موڑ گتیا جاندا سی۔

جہڑے قبیلے ایس معاہدے وچ شریک نہیں سکن۔ اوہ مخول نال امینوں فضول

(بیکار) کہندے سن۔ تے بعض کھاریاں اہدے نال دی وجہ ایہو فضول (بیکار)

دی اے۔ پر وادی موجب جڑ ہی دور والے حلف وچ شریک آدمیاں دے

نال فضل، فضالہ، فضال تے مفضل ہون پاروں امینوں الفضول کہندے نیں۔

حافظ ابن کثیر نے حمیدی دے حوالے نال حضرت ابوبکر صدیق دے پیراں محمد

لے احابیش، تن قبیلیاں دے اکٹھ دانالہ سی۔ جس وچ

(۱) بنو الحارث بن عبدمنہاہ بن کنانہ، (۲) بنی الہون بن خزیمہ بن مدرکہ (یعنی غنص، قارہ

تے دیش دے قبیلے) تے (۳) بنو خزیمہ وچوں بنو المصطلق شامل سن۔ اوہناں، بل

کے، کتے دی سٹھلی باہی ول اخبیش نال دی اک وادی وچ دوستی تے اک

دوجے دی مدد معاہدہ آپو وچ کیتا ہویا سی۔ ایس کر کے ایہ لوک احابیش

اکھواندے سن (حاشیہ ص ۱۲۳ - ۱۲۴ سیرت سرور عالم - ج ۲)۔

تے عبدالرحمنؓ توں روایت نقل کیتی اے کہ رسول اکرمؐ نے فرمایا :-
 ” میں عبداللہ بن جعدان دے گھر جس معاہدے وچ شریک ہو یا اسل
 اچھے معاہدے لئی مینوں آج وی کوئی کہوے تے میں بھیج کے شامل
 ہواں گا۔“

ایس معاہدے دی تشریح آپ ہوراں ایج فرمائی :-
 تحالفوا ان یؤدوا المفضول علی اھلہا واللہ یعد الظالم
 مظلومًا۔ یعنی ادبناں معاہدہ کیتا سی۔ بی فضول۔ جہڑا فضل کس نے زبردستی
 کسے حق دار کو لوں کھوہ لیا ہووے۔ نوں ظالم کو لوں لے کے ابدے حق دار نوں
 دلاواں گے۔ بعض نکھاری حضورؐ دی ایس تشریح وچ ورتے گئے لفظ ”فضول“
 نوں ”حلف المفضول“ دی وجہ تسمیہ قرار دیندے نیں۔ علماء دا اتفاق اے بی حضورؐ نے فرمایا
 ”اسلام ایس حلف نوں مضبوط توں مضبوط تر کر دا اے۔ تے میں آج وی رمانی سکر،
 کے مد لئی دوڑ پواں گا۔“

نالے فرمایا :- ”اوس معاہدے دے بدلے مینوں شرح اودھ دی وٹے جان دے
 تے میں اُکا قبول نہ کر دا۔“ (ماخوذ از۔ سیرت النبی۔ رحمۃ اللعالمین۔ سیرت سرد عالم
 ۱، سیرت رسول عربیؐ۔ تے اردو دائرہ۔ معارف اسلامیہ۔ ج ۸ ص ۵۱۲-۵۱۵)
مک مکا بنو امیہ دی خلافت دے شروع وچ جد ایس معاہدے دے بانی
 لوکاں وچوں چھیاٹ لابتدہ فوت ہو گیا۔ اودوں ایہ رفاہی ادارہ
 شتراتی سال اپنی بہار دکھا کے مک مکا گیا۔

کعبے دی اُساری کعبے دی عمارت نیویں تھاں ہون کر کے بارش دا پانی حرم شریف
 وچ بھر جاندا سی۔ ایس پانی نوں روکن لئی اُتلے پاسے اک ”بنخہ“
 بنوا دتاسی۔ پر اوہ وی کئی واری ٹٹ جاندا تے پانی کعبے وچ آن کھلوند۔ پھول
 اکرمؐ دی عمر ۳ سال سی جدوں ایہ پانی مار کر کے دیواراں وچ تر پڑاں پا گیا۔ جس
 نال کندھاں کھڑکے پاٹ گیاں۔ ایس کر کے قریش نے ارادہ کیتا کہ کعبے شریف نوں
 دوبارہ اُساریا جائے۔ رب نبئی اک رومی سوداگر ”باقوم“ دا جہاز جدہ دے سمندر
 دے کنڈھے اُکراں پاروں مگرے مگرے ہو گیا۔ باقوم راج گیری تے تر کھانا دونویں

کم جاندا سی۔ قریش نوں خبر ہوئی تاں ولید بن مغیرہ اپنے بچھ ساتھیوں نال جد سے اپڈیا۔ تے بچھے ٹٹے جہاز دے مضبوط پھٹے خریدے۔ تے باقوم نوں وی اُساری کارن اپنے نال تے شریف نے آندا۔

اُساری کارن سامان جمع ہو رہیا سی۔ دیواراں واسطے قریش دے ہر قبیلے نے الگ الگ پتھر ڈھونے شروع کیتے۔ دو دو بندے رُل کے پتھراں دی ڈھوانی کر دے سُن۔ تے حضور علیہ السلام اپنے چاچے عباس رے ساتھی بن کے پتھر ڈھو رہے سُن۔ جدوں اُساری واسان اکٹھا ہو گیا تاں ابو وہب بن عمرو بن عائد مخزومی دے سمجھا نال قریش دے قبیلیاں نے اُساری کارن کندھاں دنگ لیاں۔ ابو وہب حضور دے والد جناب عبداللہ دے ماماں سی۔ اوہنے اُساری توں پہلاں سب توں آکھیا: ”کعبے واسطے ہر کوئی صرف اپنی حال تے جائز کمائی وچوں خرچ کرے“

جدوں کندھاں اُسر گئیاں تے حجرِ اسود نوں جڑن دا ویلا آیا تاں ہر قبیلے دی ایہوندھری کہ ایہ نیلی ایس کھینٹے۔ ایہ جھگڑا چار دن چل دا رہیا۔ آخر تلواراں کھچ لیتیاں گئیاں پر سیانے بندے وچ پئے گئے تاں جے اک نیک کم خون خرابے توں بغیر اکام تک اپڈیا جائے سبچوں دن قریش دا اک، عمروں سیانے ڈڈ وڈیرا ابو امیہ بن مغیرہ مخزومی سامنے آیا تے اوہنے رائے رتی کہ کل سو رے جہڑا بندہ سب توں پہلاں کعبے دے باب بنی شیبہ وچ داخل ہووے اوہنوں سز پنچ من کے اوہرے فیصلے اُتے عمل کیتا جائے۔ سبھناں ایہ گل پسند کیتی تلواراں میاناں وچ چلیاں گئیاں۔ اگلے دن رب دی قدرت کہ حضور علیہ السلام ای سب توں پہلاں اوں دروازے تھائیں ننگھے۔ آپ نوں ویکھدیاں سار سبھناں نرہ مار کے آکھیا۔ ”واہ جی واہ امین آگیا اے۔ سائوں ایہہ فیصلہ منظور اے“ آپ ہوراں ہر قبیلے دے سردار نوں بلایا۔ حجرِ اسود نوں اک چادر وچ رکھیا۔ تے سرداراں نال آکھیا کہ سب رُل کے چادر نوں مقامِ حجرِ اسود تک اُچیاؤ۔ چنانچہ جدوں برکت والا پتھر اپنے جڑن دی تھاں تک اُچیا رتا گیا۔ تاں حضور علیہ السلام نے اپنے مبارک ہتھیاں نال چک کے اوہنوں نصب کر دتا۔ تے اچ اک وڈی جنگ دا خطرہ ٹل گیا۔

لہ سیرت النبوی ج ۱ ص ۱۸۳۔ بحوالہ مستدرک ج ۲ ص ۲۲۰

بخاری شریف موجب سامان ڈھون پاروں حضور دے موڑھے چھٹے گئے سن۔ امار کی
 دا سامان کچھ گھٹ گیا سی۔ ایس کر کے اصل بنیاداں توں ذرا پچھے ہٹ کے بنیاداں بھریا
 گئیاں۔ تے چھڑی ہوئی زمین دوائے چار دیواری کر دتی کہ بعدوں کدی توفیق ہووے گی
 ایہ تھاں وی کبے اندر لے کے فحمت دیاں گے۔ پر ایہ تھاں چھٹی نہ جاسکی۔ ایہہٹوں
 حجر یا حطیم کہندے نیں۔ نبوت ملن پھپوں آپ نے حطیم نوں ڈھوا کے کبے وچ دلان تے
 نویں سر لوں اُسارن دا ارادہ کیتا پر فیہ خیال چھڈ دتا۔ کہ بعض نویں مسلمان کبے نوں
 ڈھان پاروں متاں بدگمان ہو جاوون۔

نبوت توں پہلے دے کچھ ہور واقعات

حضور علیہ السلام بتاں دی پوجا تے
 دو جیاں بُرک وایاں رہماں دے

لاگے نہیں سی جانے۔ اک واری قریش نے بتاں دے چڑھاوے دا کھانا حضور
 اگے لیا رکھیا۔ آپ ہوراں کھان توں انکار فرما رتا۔
 موحداں یعنی رب نوں تمنن وایاں تال وی حضور بڑے پیار تال بلدے سن۔
 کیوں جے نبوت توں پہلاں، حتی سچ دیاں رشتاں حضور دی برکت تال کفر ہیرے وچ
 کدھرے کدھرے چمکارے مار دیاں سن۔ نبوی زمانے توں پہلاں رب نوں واحد تمنن والے
 دی موجود سن۔ مثلاً قس بن ساعدہ، ورقہ بن نوفل، عبید اللہ بن جحش، عثمان بن الحویرث،
 زید بن عمرو بن نفیل ہوراں بُت پوہن توں توبہ کر لئی سی۔ ایہناں وچوں حضور پاک زید
 بن عمرو تال ملے وی سن۔ جہد اذکر صحیح بخاری وچ آوند اے۔ ورقہ بن نوفل حضرت
 خدیجہ دے چچیر۔ سن جہڑے عیسائی ہو گئے سن۔ آپ دی ایہناں تال وی دوستی سی۔
 بعض تاریخی کتاباں موجب قس بن ساعدہ ہوراں عکاظ وچ جہڑا مشہور خطبہ دتا سی حضور
 اہرے وچ موجود سن، مولانا شبلی موجب ایہ خطبہ لغوی، ازوی، بیہقی تے جاحظ ہوراں
 جیویں کیویں نقل کیتا اے، اوہ سب بنوئی اے۔ اصلی نہیں۔

حضور دے پارہیلی

نبوت توں پہلاں آپ دے یاراں وچ حضرت ابو بکر صدیق
 دا نام اچھا اے جہڑے مدھ توں ای حضور دے تال اٹھدے
 بہندے رہے۔ آپ دا حضرت صدیق اکبر تال بڑا پیار تے یارا نہ سی۔ حضرت خدیجہ دے
 چاچے دے پتر حکیم ہور ہور ہرے قریش دے اک ساؤ بہندے تے رئیس سن، وی

حضور دے بیلی سن۔ کعبے دی خدمت دا منصب رفاہہ اہناں دے ای ہتھ دس سہی تے دار لندون دے وی ایہی مالک سن۔ جنہوں اسلام توں کچھوں حضرت امیر معاویہ ہتھ اک اکہ درکم وچ وچج دتا۔ پر ایہ رقم اللہ واسطے ونڈ دتی۔ حکیم حضور ناول عمر وچ پنج سال وڑے سن۔

حکیم بن حزام شہہ ہجری تک مسلمان نہیں سن ہوئے پر فیروہی آپے نال بڑا گڑھاپا سی۔ اکواری کعبے وچ ذویزن دا سامان نیلام ہویا۔ جس وچوں ادھناں اک دوسیا "طیہ" پنجاب اشرفیاں وچ خریدیا تے مدینے اپڑ کے حضور دی سیوا وچ پیش کیتا۔ آپے ہوراں فرمایا کہ میں مشرکان، دانزراہ قبوں نہیں کردا۔ ان بے مل دیوتے نئے کوواں گا۔ مجھو را حکیم نے قیمت نئی تے جاڑ دتا۔

ضماد بنی ثعابہ وی حضور دے خاں یازاں وچوں سن۔ ادہ حکمت تے جراحی دا کم کر دے سن۔ نبوت دے زمانے تکے آئے۔ دیکھیا کہ حضور علیہ السلام آگے آگے جارہے نیں تے کچھے مڈیر (سند پارٹی) لگی ہوئی اے۔ ادھناں حضور دی ایہ حالت تک کے خیال کیتا کہ شاید حضور نعوذ باللہ ذہنی لحاظ نال ٹھیک نہیں۔ ادہ آپے کول آئے تے آکھیا: "محمد! میں پاگلاں دا علاج کر سکتا واں"۔ حضور علیہ السلام نے رب دی حمد و ثنا توں بعد کجھ کلام پاک سُنایا۔ ضماد آتے ڈاھڈا اثر ہویا تے ادہ جھٹ پٹ مسلمان ہو گیا۔

رب نال یاری حضور بیت پرستی توں نفرت کھاندے سن۔ حضرت خدیجہ نال دیاہ توں بعد آپے دا بہتا وقت نیک گماں وچ لنگھدا سی آپے پانی تے سٹونے کے ہر سال عید بار رمضان دے مہینے اک پیارے "حرا" آتے کہ جاندے تے اُہدی اک غار وچ جا بہندے۔ ادھے آپے کئی کئی دن رب رب کر دے رہندے تے اوس دن اوندے، جس دن سٹوتے پانی تک جاند ا۔ حضور دی عبادت غار حرا وچ کیہو جہی سی؟ ایس بلے اک مغربی مورخ کارلائل لکھدا اے:۔ (کارلائل، ہیروز، تذکرہ حضور علیہ السلام منقولہ از سیرۃ انبی، ج ۱ ص ۲۰۱ - ۲۰۲)۔

"سفر وچ تے گھر، ہر تھاں حضرت محمد ہوراں دے دل وچ ہزاراں سوال پیدا ہندے سن۔ میں کیہ آں؟ ایہ ان ممکنی دنیا کیہ اے؟ نبوت کیہ اے؟"

میں کنکھاں چیزاں دا اعتقاد کراں؟ بھلا کوہِ حرا دیاں چٹاناں، کوہِ طور دی
 اسمان نال کھنڈریاں ٹیسیاں، کھنڈراں، تھیہاں تے میداناں نے ایہناں
 سوالاں دا جواب دتا؟ نہیں! اُکا نہیں! سگوں چکراتندے امبر، رات
 دن دے ہیر پھیر، ڈہلکدے تاریاں، تے درھدے بدلاں وچوں کوئی
 وی ایہناں سوالاں دا جواب نہ دے سکیا۔

صحیح بخاری و صحیح ابن عباسی دی روایت اے کہ بعثت توں ست درھے پہلاں آپ
 نوں اک نور تے روشنی جی نظر آؤندی جس نوں تک کے آپ بڑا خوش ہندے تے۔ جیوں
 جیوں آپ دی بعثت دا زمانہ نیڑے ڈھکدا آ رہیا سی۔ تیوں تیوں "ربی یاد" دے وقت وچ
 وادھا ہندا جا رہیا سی۔

نبوت کے رسالت اور اس پر

جدوں آپ دی عمر چالی سال ہو گئی تاں اللہ پاک نے آپ نوں نبوت دا اُور دان کیتا۔ وحی دا منڈھ پچھے خواہاں راہیں بچھا۔ جو کجھ آپ سُغنے وچ تگدے ہو بہو اوہی کجھ جاگدیاں اپرا ویکھ لیندے۔ چھ مہینے اِنج ای لنگھ گئے۔ اک دن آپ روز وانگول غارِ حرا وچ رب رب کر دے پئے سن۔ کہ جبرائیل ظاہر ہویا تے کہن لگا: "اقْرَأْ" یعنی پڑھ تے حضور علیہ السلام نے فرمایا: "مَا اَنَا بِقَارِي" یعنی میں پڑھیا ہویا نہیں آن۔ ایہ سن کے جبریل نے آپ نوں کلاوے وچ لے کے ڈھڈا گھٹیا۔ تے فیر چھڈ کے آکھن لگا: "اقْرَأْ" — آپ ہوراں فیر اوہی جواب دتا — مَا اَنَا بِقَارِي — تاں جبریل نے آپ نوں دوجی واری جھی پا کے پہلے تالوں و دھیرا گھٹیا تے چھڈ کے فیر آکھیا: "اقْرَأْ" — آپ ہوراں سن وی اوہی جواب دتا۔ "مَا اَنَا بِقَارِي" — ہن جبریل امین نے آپ نوں تہی وارا اوہے طراں کلاوے وچ لے کے ایساں گھٹیا کہ آپ دے کرا کے کدھ چھڑے — تے فیر چھڈ کے آکھیا:

پڑھ اپنے رب داناں لے کے جننے پیدا کیتا۔
پیدا کیتا انسان نوں لہودی ٹھنکی توں جننے۔
پڑھ تے تیرا رب بڑا کریم اے۔ جننے علم
سکھایا قلم راہیں (تے) سکھایا انسان
نوں جو کجھ اوہ جاندا نہیں سی

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ
خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۚ اقْرَأْ
وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۚ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ
عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَم ۝
(سورہ علق - ۱ تا ۵)

(سیرت رسول عربی ص ۵۶، ۵۷۔ اردو دائرہ معارف اسلامیہ ج ۱ ص ۳۵، ۳۶)

بعض روایتاں موجب جدوں پہلی واری آپ نوں جبرائیل نظری آئے تاں اوہنا
آپ نوں مبارک باد دیندیاں آکھیا: "اے محمد! مبارک قبول فرماؤ۔ تیس اللہ دے نبی تے رسول اودے تے ہی جبرائیل آن"

لے سفر سعادت شرح ص ۳۵ مطبوعہ افضل المطابع کلکتہ (۱۳۵۷ھ)۔

ایس واقعے توں بعد آپ چھیتی چھیتی گھر آئے تے تے پئے گئے تے بی بی خدیجہؓ توں فرمایا
 'میرے اُتے کپڑا پا دیو، جدوں کچھ سکون ملیا تاں ساری گل بات دسی تے آکھیا کہ میں
 بچھے واقعات تکناواں جہناں توں میںوں اپنی جان خطرے وچ نظر آؤندی اے۔'
 حضرت خدیجہؓ ہورالہ آپ توں تسلی دیندیاں آکھیا تئیں گھبراؤ نہ۔ کیوں جے
 تئیں بڑی خوبیاں دے مالک اوتے نیکیاں کردے او۔ اللہ پاک تہا توں اپنی حفاظت
 وچ رکھے گا۔ دلاسہ دین توں بعد آپ دی بے چینی دور کرن لئی حضرت خدیجہؓ
 آپ توں اپنے پچیر ورقہ بن نوفل کوں لے گئیاں تے اوہناں توں ساری گل بات سُنا لی۔
 اوہ اکیل تے توراۃ دے عالم سن۔ اوہناں ساری گل بات سن کے فرمایا۔ گھبران دی
 لوڑ نہیں۔ ایہ تاں اوہی فرشتہ اے جہڑا حضرت موسیٰ کوں آؤندا ہندا سی۔ تے نالے
 فرمایا۔ تئیں اللہ دے رسول او۔ اللہ کردا کہ میں جوان جہان ہندا۔ تے او دوں تک
 جو تدار ہندا تے تہاڑی مدد کردا، جدوں قوم تہا توں دس نکالا دے چھڈے گی۔"
 پچ ہوراں پچھیا: "کیہ میںوں میری قوم نکلیوں کڈھ دے گی؟" آکھیا: "آہو۔"
 ایس دنیا وچ جہنے دی حق سچ دا ہوکا دتا (انھے) لوک اوہوے دشمن بن جان دے رہے
 ہں۔" (سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۲۰۲، رحمۃ اللعالمین ج ۱ ص ۵۲-۵۳)

جناب سلمان منصور پوری رحمۃ اللعالمین (ج ۱ حاشیہ ص ۵۴) وچ لکھدے ہں:-
 'عالمناں دا اتفاق کہ حضور علیہ السلام ربیع الاول وچ پیدا ہوئے۔ پہلی وحی وی ایسے ہی
 وچ اتری۔ جد کہ آپ دی عمر شریف دا اکتالیواں سال سی۔ پڑ قرآن توں ثابت اے کہ قرآن
 شریف رمضان شریف وچ نازل ہويا۔ سو نتیجہ ادا ہے۔ کہ قرآن مجید رمضان وچ اترنا
 شروع ہويا۔ کچھ دنوں دا مطلب ادا پی ایس مدت دی و تہہ قریباً چھ مہینے ہے جس وچ
 پک توں سچے خواب آؤندے رہے۔ جہڑے نبوت دا چھیا لیواں حصہ سن یعنی (۲۳ سال
 نبوت کے) دا چھیا لیواں حصہ = چھ مہینے۔ امام طبری ہوراں قرآن پاک لے نازل
 ہون دی تاریخ ۱۷/۱۸ رمضان المبارک روایت کیتی اے۔ ۱۸ رمضان سلسلہ نبوی
 دل جہہ سی [مطابق ۱۷ اراگست ۶۱۰ء] ایس طران قرآن وائزول جمعے دی رات

۱۷ بخاری شریف کتاب التفسیر۔

۱۸ رمضان توں ہویا سی۔

فترت وحی

پہلی وحی توں بعد کچھ عرصے (دو تین سال) واسطے وحی دا سلسلہ رک گیا۔ حضورؐ بڑے پریشان رہن لگ پئے۔ کئی واری پہاڑ دی ٹھیس توں چھال مارن دا خیال کیتا تاں جے بے قراری کئے۔ ہر واری جبریل امین نظری آکے آکھدے "يَا مُحَمَّدُ إِنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ حَقًّا" یعنی اے محمد! تیس سچی مچی اللہ دے رسول او۔ تے اُتھ آپ دی تسلی ہو جاندی۔ "فترت" آپ نوں وحی دی چٹیک ودھان کارن سی۔ اک دن آپ غار حرا توں واپس آ رہے سن کہ اسماناں توں اک واج کنتیں پئی۔ اُتا نہہ دیکھیا تاں جبریل امین اپنی اصلی شکل وچ زمین تے اسمان وچکار اک کرسی تے بیٹھے نیں۔ جہنوں دیکھ کے آپ ہتے ہتے رہ گئے۔ گھبراہٹ وچ جھٹ پٹ گھرائے تے آکھیا "میرے تے کبل دیو۔۔۔ بنی بنی خدیجہ نے آپ تے کبل پاؤا۔ تے ایسے حالت وچ ایہ آتاں اُتریاں:۔ يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝ قُمْ فَأَنذِرْ ۝ دَرَبِكَ مُكْتَئِرٌ ۝ وَثِيَابُكَ فَطَهِّرْ ۝ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۝

"اے کپڑا لپیٹن والے اٹھ تے (لوکاں توں) ڈراتے اپنے رب دی وڈیائی کر۔ تے اپنے کپڑے دھوتے پلپیتی توں بچ۔"

نماز دا حکم | جبرائیل علیہ السلام قرآن پاک دی مُدھلی تعلیم پچھوں حضور علیہ السلام نوں پہاڑ دے دامن وچ لیائے۔ آپ دے سامنے وضو کیتا آپ ہوراں وی اُسنے طراں وضع فرمایا۔ فیر دونہاں رُل کے نماز پڑھی۔ ایہ نماز روح الامیں نے پڑھائی۔

تشیخ | سنور علیہ الصلوٰۃ والسلام نماز پڑھ کے گھر تشریف لیاے تے آوندیاں ساہ

لہ علماء دی تحقیق اے کہ قرآن حکیم لوح محفوظ توں پہلے آسمان اُتے یسے انقدر توں اتاریا گیا۔ تے فیر ہولدی ہوئی تھی ۱۲ سال وچ ضرورت تے حکمت موجب تھوڑا تھوڑا کر کے نازل ہویا۔ تاں جے صحابہ آسانی نال اہنوں یاد کریں تے تالے اہدی عملی صورت دی سلبنے آوندی جائے جہڑی "اسوہ حسنہ" دی شکل وچ کُل دُنیا واسطے رہبری تے رہتمانی دانشان بن والی سی۔

۱۲ اردو دائرہ معارف اسلامیہ ج ۱/۱۶ ص ۳۲۲-۳۲۵

(نوٹ) ایہ دو جی وحی سی۔ ایس توں بعد وحی دا سلسلہ باقاعدہ شروع ہو گیا۔ جہڑا اخیر تک جاری رہیا۔

۱۳ رحمۃ اللعالمین ج ۱ ص ۵۵

اسلام دی تبلیغ شروع کر دی۔ آپ دی پاک بیوی حضرت خدیجہؓ، حضرت ابوبکر صدیقؓ، حضرت علیؓ، تے زید بن حارث پہلے ای دن مسلمان ہو گئے۔

حضرت صدیق اکبرؓ چلے چلے پھر دے تے مالدار تاجہ سن۔ عروج حضورؐ نالوں دو سال چھوٹے سن۔ لوکاں نال ابوناں داسو ہتا میل ملاپ تے چنگا درتار اسی سواوہناں دی تبلیغ کیتی جس پاروں حضرت عثمان غنیؓ، زبیرؓ، عبدالرحمنؓ بن عوفؓ، طلحہؓ، تے سعد بن ابی وقاص مسلمان ہو گئے۔ تے دوجے پوراگے وچ ابوعبیدہؓ، عامر بن عبداللہ بن ابجران (لقب امین الامۃ)، عبداللہ بن بلال، عثمانؓ بن مظعون، عامر بن فہیرہ ازوی، ابوذرؓ بن عتبہ، سائبؓ بن عثمان مظعون تے ارقمؓ ہجوری مسلمان ہوئے۔

زنائیاں وچ حضرت عباسؓ دے گھروں اُم الفضلؓ، اسماء بنت عمیسؓ، اسماء بنت ابوبکرؓ تے فاطمہؓ بنت خطاب حضرت خدیجہؓ توں بعد ایمان لیا یاں۔ انہناں دتاں وچ مسلمان پیار دی گھائی وچ جا کے نماز پڑھدے پندے سن۔ پہلے تن ورھے آپؐ ہور لوکاں توں چپ چپیتے سمجھایا۔ تے بدھے رستے پایا۔

سورہ مدثرہ وچ اللہ پاک نے آپؐ توں حکم دتا کہ کھل کے تبلیغ کرو۔ تے لوکاں توں عنایوں ڈراؤ۔ آپؐ دی نبوت دے مقاصد ایہ سن :-

(۱) منکراں تے نافرماناں توں اوہناں دی حالت کھول سناؤ تا تے اہل حشر توں ڈراتا۔
(۲) رب دی ایکتا شان، وڈیائی تے جلال توں ظاہر کرنا تے اپنی نبوت تے رسالت دا اقرار کروانا۔

(۳) لوکاں توں ظاہری تے باطنی بُرائیاں تے گندگیاں توں پاک کرنا۔

(۴) صفائی سُکھرائی تے پاک دامن سکوھانا۔

(۵) ربی علم مفت سکھانا۔ نہ کسے تے احسان جتا نہ کسے کولوں ایس وگھ وچ کسے ذاتی لاجھ دالوجھ کرنا۔

اے سیانے مرداں وچوں حضرت ابوبکرؓ تے ایانیاں وچوں حضرت علیؓ تے زنائیاں وچوں حضرت خدیجہؓ تے غلاماں وچوں زید بن حارث سب توں پہاں ایمان لیاے سن۔ حضرت علیؓ دی عمر ودوں اٹھ سال، تے اک ہور روایت موجب دس سال سی۔

(۶) ایس کم وچ جنیاں وی اوکڑاں تے مصیبتاں جڑنیاں پین سب نوں نہیں
کے جڑنالے

حضرت دی تبلیغ دے پنج درجے | (۱) انگاں ساکاں تے سبحاں متراں نوں
سدھے راہ پانا ۔

(۲) قوم تے شہر دے لوکاں نوں رب ول بلانا ۔

(۳) نکتے شریف دے آسے پاسے آباد قبیلیاں نوں تبلیغ کرنا ۔

(۴) ملک عرب وچ ہر تھاں تے ہر قبیلے نوں رب داسنیہا پچانا ۔

(۵) دُنیا دی سوہنی رہت بہت بہت والی قوماں تے ساری دُنیا دے انساناں نوں سچے

مذہب ول پرینا تے قبول کرن دی دعوت دینا ۔

آپ ہوراں ایہ سارا کم گھتے مٹھے اچھے پزیریا تے ہر طراں دی مصیبتاں جھل کے
نبھایا۔ سگوں آپ دے ساتھیاں وی بڑے تگڑے ہو کے ایس کارن ڈاہڑے وخت
جائے تے اوکڑاں سہیاں ۔

حضرت علیہ السلام دی گھرو کی تعلیم | رب دے ایس حکم موجب کہ " اَنْذِرْ
عَشِيْرَتَكَ الْاَثَرِ بِمِثْنٍ " اک

دیہاڑے آپ نے اپنے سارے کنبے والیاں دی دعوت سمیٹی ۔ جس وچ بنی ہاشم دے کوئی
چالی اک بندے شریک ہوئے ۔ پر ایس دن ابوہب نے اپنی بگ بگ سمیٹی کہ حضور نوں
گل چھیڑن دا موقع ای نہ مل سکیا ۔ ایس واسطے اگلی راتے نیر آپ ہوراں اہناں لوکاں
دی روٹی ورجی ۔ جدوں سارے روٹی شوٹی کھا کے ، دودھ شدھ پی کے ، نسل ہو کے
بہہ گئے ۔ تاں آپ ہوراں اوہناں نوں آکھیا :-

" بلیو! میں تہاڑے لئی دُنیا تے آخرت دی بھلیائی بیا یا واں ، میںوں نہیں پتہ
کہ سارے عرب وچ کوئی وی اپنی قوم لئی ایہتوں ودھیاتے چنگیری شے بیا ہووے
میںوں اشد پاک نے حکم دتا اے کہ میں تہانوں ایہدی دعوت دیاں ۔ دسو تہاڑے وچوں
کون میرا ساتھ دے گا ؟ "

ایہ سن کے سب دڑوٹی بیٹھے سن ۔ کہ حضرت علیؑ اٹھے تے آکھیا : یا رسول اللہ! میں
حاضر آج! آپ ہوراں ایہ سن کے ابوہب نے ہوراں نوں کہیا : " تسیں ایہدی ر علیؑ دی

لہ رحمتہ للعالمین ج ۱ ص ۵۸ ۔

گل متیا کرو جو یہ آکھیا کرے، سنیا کرو! یہ گل سُن کے سارے نوک بکھڑا کھڑا کے سس پئے تے ابوطالب ہوراں نوں تھکھے کرن لگ پئے۔ پئی دیکھو محمدؐ تہانوں اپنے ایانے پتر دے آکھے لگن لئی کہہ رہیا اے۔

ن
اک دیہاڑے آپ ہوراں صفا پہاڑ تے چڑھ کے لوکاں نوں اپنے دل سنیا۔ جدوں اودہ آن آکھے ہوئے، تاں

مکے والیاں نوں تبلیغ

فرمایا: "تسین مینوں سچا سمجھدے او گھبھو ٹھا؟" سمجھناں اک زبان ہو کے آکھیا۔ "اساں اچ توڑی تیرے مونہوں کوئی جھوٹھی تے نکھتی یا شہدی گل نہیں سنی۔ ایس یقین کرنے آں کہ توں سچا تے واردا کھرا ایں"

آپ ہوراں فرمایا: "دیکھو! جے میں آکھاں کہ پہاڑ دے دوجے پاسے، دُور، ڈاکوواں دا اک جھنڈا ریا آ رہیا اے۔ جہڑا نکے اُتے دھاڑا مارے گا تاں کیہ تیس سُن لو گے؟" آکھن لگے: "جی ہاں! کیوں جے تیرے جے سچے تے کھرے بندے دی گل نوں جھٹھارن دی ساڈے کول کوئی وجہ نہیں، اچھا ایس کر کے دی کہ توں پہاڑ دی ٹیسی تے کھلوتا دونوں پاسے، اکتو جہیا دیکھ رہیا ایں۔" آپ ہوراں فرمایا: "ایہ تے سمجھان لئی اک مثال سی۔ اصل بات ایہ ہے کہ موت تہاڑے سہراں تے کوک رہی اے تے تہا نوں رب دے آگے حاضر ہونا پوے گا۔ میں آخرت نوں دی اچ ای دیکھ رہیا و اں جیویں تیس ایں دُنیا نوں تک رہے او"

ایس سادہ جہی مثال ناں حضور علیہ السلام نے ایہ ثابت کر دتا کہ کس طراں اک نبی دُنیا تے آخرت نوں دیکھ رہیا ہندا اے۔ جد کہ دوجے ہزاراں بندے نہیں دیکھ سکدے پچہ بہتے لوک آپ دے آکھے لگن دی بجائے آپ دے ویری ہو گئے۔ تے ابوہب نے آکھیا: "تیرے ہتھ ٹٹ جان سانوں ایس کارن بلایا سی؟" جس توں بعد سورۃ لبیب

لہ رحمة العالمین ج ۱ ص ۶۰ بحوالہ ابوالنعمان ص ۱۱۷۔ کے رحمة العالمین ج ۱ ص ۶۰، ۶۱، ۶۲۔

کے نالے آپ ہوراں آکھیا: "میں آکھناں پئی جے تیس ایمان نہ لیاؤ گے۔ تاں تہاڑے اُتے سخت مذاق آوے گا۔" ایہ سُن کے سب لوک جنہاں وج آپ دا چاچا ابوہب وی سی بڑے سارے غصے نال اوتھوں چلے گئے۔ سیرت النبی ج ۱ ص ۲۱۰۔

نازل ہوئی جس وجہ رب نے آکھیا: "ابولہب دے مہتہ ٹٹ گئے"

فیر آپ ہوراں سب نوں عام طریقے نال سمجھانا شروع یٹا۔ گلی گلی جانڈے تے
 رب دے نام دا ہوکا دیندے۔ اُہدی توحید دا پد چار کر دے۔ ہر میلے وجہ جا کے نوکاں نوں
 بُرے کماں توں روکدے۔ جُو اُکھین توں منع کر دے۔ تے نوکاں نوں گندے مندے تے
 پابیت رہن توں ٹھا کدے۔ صاف سٹھیرے رہن، گا ہاں توں بچن۔ ریلوں جھوٹے اعتقاد
 تیاگن، قول قرار پورے کرن، دُعا چھڈن، مکر فریب تے دھوکھے نوں تہن دی نصیحت۔
 فرماندے۔ رب پارے نوکاں نوں آپ دس دے کہ اود بے عیب، اِکھلا تے بے پرواہ
 اے۔ اودا کوئی شریک تے دھیا پتر نہیں۔ زمین اسمان، چن تارے تے سورج اُہنے
 بنا کے نین۔ اوہی دعاواں قبولدا اے۔ اوہی تندرستیاں نوں بیمار تے بیماراں نوں چنگا
 بھلا کر دا اے۔ مُراداں وی اوہی پوریاں کر دا اے۔ کسے دے دُبا ہیٹھ آکے اود کوئی
 کم نہیں کر دا، سگول ہر شے اُہدے حکم ہیٹھ اے۔ فرشتے، نبی اتے ولی وی اوہی
 مرضی دے اُلٹ کجھ کرن دی جرأت نہیں کر سکدے۔

آپ دی تبلیغ بُتاں دے خلاف سی۔ لوک بُرائیاں وجہ گڈے ہوئے سُن۔ جد کہ
 آپ اوہناں نوں بُریاں رسماں تے بھڑے کماں توں ٹھا کدے سُن۔ لوک ایہ گلاں کسے
 دڈے چوہدری یا مالدار ساتھی کولوں سُن دے تاں خبرے جڑ جانڈے پُر ڈر تیمم علی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم دے مومنہوں نکلیاں ایہ گلاں اوہناں نوں تیرین کے سُلدیاں۔ کیوں جے آپ
 دے والد تے والدہ ہو ری فوت ہو چکے سُن۔ اپنی کوئی ایڈی وڑی جائیداد نہیں سی جس
 نال گدارا چنگا مُندا ہووے۔ تے دُنیاوی شان گمان نتر دا ہووے۔ عبدالمطلب دی
 وفات توں بعد آپ دے خاندان دی ساکھ سگول کمزور پے گئی سی۔ تے بنو اُمیہ دی فُت
 اُتے ہو گئی سی۔ بنو اُمیہ ایہ کیکن جڑ سکدے سُن۔ کہ اوہناں دے مخالف دھڑے دھول
 اک بندہ نبی ہون دا دعویٰ کر دیوے۔ ایس واسطے بُہتے لوک آپ دے دشمن
 ہو گئے۔

اسلام دا پہلا شہید | جدوں مسلماناں دی گنتی چالی تک اپڑی۔ تاں اک دن

حضور انہناں نوں نال لے کے خانے کجے گئے۔ تے توحیدی نعرہ ماریا۔ توحیدی نعرہ مندیاں
سار کافراں بلوہ کر دتاتے ہر پابیسوں اوہ آپ نوں ٹٹک کے پے گئے۔ حضرت عارث بن ابی
ہالم اپنے گھر کن۔ پتہ لگاتاں آپ نوں بچان لئی نٹھ کے آئے۔ کافر اے وی چوکھے عٹھے وچ
سن۔ عارث ہوری آپ نوں بچاندے بچاندے شہید ہو گئے۔ اسلام لے رستے وچ ایہ پہلا
خون سی۔ جس نال دھرتی نوں رنگ چڑھیا۔ دوجے لفظاں وچ حضرت عارث اسلام لے
پیلے شہید سن۔

مخالفت دی وجہات

دراقریش نے مخالفت ایس لئی کیتی کہ اوہ کجے دے مجاور
ہون پاروں مذہبی ٹھیکیدار سن۔ لوکاں وچ انہناں

دی بڑی عزت آوری۔ اوہ ایسے وجہوں رب دے نیڑ کو، سگوں آل اللہ یعنی رب دا
خاندان اکھواندے سن۔ کجے دی مجاوری دے بہتے محکمے قریش کول سن جس نال اوہناں
دی چودھراہٹ بنی ہوئی سی۔ جدوں اوہناں اپنی چودھراہٹ دا بیڑا ذوق ہندا دیکھیا تاں
اوہ آپ دے دشمن ہو گئے۔

(۲) اقبال موجب سے آئین تو سے ڈرنا طرز کہن پہ اڑنا

منزل ہی کھن ہے، قوموں کی زندگی میں

اچھے تے گنوار تو ماں پیو دادے دی جھوٹھی روہ ریت دے اٹ کوی گل بات سن دیاں
سار ویتوں باہر ہو جان دیاں نیں۔ کعبہ جہڑا رب دی ایکتا دی نشانی تے حضرت ابراہیم
تے اسماعیل علیہما السلام دی اُساری ہوئی یادگار سی، تن سوسٹھے بتاں نال سجایا
پیا سی۔ ہر کم لئی دکھرا دکھرا بت گھڑیا گیا سی۔ رب نوں رب کر کے کوئی نہیں سی۔
تک دا۔ حضور تے جدوں جھوٹھیاں رسماں ریتاں بارے موندہ کھویا تاں ہر کوئی اپنی
جہالت پاروں آپ دا ویڑی بن گیا۔

(۳) قریش دے خیال موجب نبوت لگے یا طائف دے بکے وڈے چودھری

دوں لئی چاہی دی سی، قرآن اکھدا اے: "اتے اوہ آہندے نیں کہ قرآن اترنا سی تے
بہناں دو شہراں (مکہ یا طائف) وچوں بکے وڈے سردار اتے اتر دا" (یعنی ولید
بن ربیع یاں ابو سعود ثقفی اتے) (ذخرف ۳)۔

عرب وچ سرداری لئی دولت تے اولاد دی شرط سی۔ قریش وچ ولید بن المغیرہ،

امیہ بن طائف، عامر بن وائل سہمی اتے ابو مسعود ثقفی ایہناں شرطاں وچ پورے
 اتر دے سن۔ پڑھنور دا پہلا دنیاوی دولت دے گھٹے مہی توں پاک سی۔ نالے پتروی
 کوئی سال دو سال توں ودھ نہ جیوند ا رہیا۔ سو عرباں توں ایہ بھنویں بھاؤندا کہ
 اک غریب تے بے واہرا بندہ نبوت دا دعویٰ کر کے اوہناں دا آگوبن بہوے۔
 (۴) ابہہ دے حملے پچھوں قریش توں عیسائیاں توں نفرت ہو گئی سی۔ کیوں
 جے ابہہ عیسائی سی۔ اوہناں دی تھاں اوہ پارسیاں نوں چنگا جان دے سن۔
 روم تے ایران وچکار جنگ وچ ایہ انی جت گئے تاں قریش نے خوشی منائی تے مسلمان
 چونکہ پارسیاں دے مقابلے وچ عیسائیت نوں چنگا جان دے سن ایس کر کے اوہ
 غم ناک ہوئے (سورہ روم دی پہلی آیت وچ ایس بارے گل بات آئی اے) نالے
 عیسائیاں دا قبلہ بیت المقدس سی تے مسلماناں دا پہلا قبلہ وی ایہو سی۔ ایس
 واسطے قریش سمجھدے سن کہ معاذ اللہ حضور عیسائیت دا پرچار کرنا چاہندے ہیں جس نال
 اوہناں توں ویہ سی۔

(۵) اک ہور وڈا سبب جیکن پہلے وی کدھرے دسیا جا چکیا اے خانہ کعبہ
 سی۔ قریش وچ بنو امیہ تے بنو ہاشم دی ٹکڑ رمندی سی۔ عبدالمطلب توں بعد حضرت
 ابوطالب غریب ہون کارن اپنا اثر نہیں سن دکھدے۔ عباس امیر سن پڑ سخی
 گھٹ سن۔ ابولہب سب توں وڈیرا سی پچھن مندے سن۔ ایس واسطے بنو امیہ
 دا زور ودھدا گیا۔ اوہناں دے خیال موجب بنو ہاشم وچوں اک نبی دا پیدا ہونا
 اوہناں دی "چوہدر" شان دا سبب سی۔ ایس واسطے حضور دی مخالفت سب
 توں ودھ ایسے قیدی نے کیتی۔ بدر توں ہوا ساریاں جنگاں دا موڈھی بنو امیہ
 سردار ابوسفیان سی جنہنے کافراں و توں کمانڈری کیتی۔

(۶) بنو امیہ توں بعد بنو مخزوم توں بنو ہاشم نال ٹا کرے دا دعویٰ سی۔ جہہ
 سردار ولید بن المغیرہ سی۔ ایس خاندان نے وی حضور دی ڈٹ کے مخالفت کیتی۔ ابوہل
 دی اک تقریر توں وی ایس دشمنی دا ثبوت مل دا اے۔ رکواری احنس بن شریق
 ابوہل کول گیا تے حضور بارے اہل ہدی دے کھچی۔ ابوہل نے آکھیا۔ اسیں تے
 بنو عبد مناف (آل ہاشم) سدا توں ٹا کرے تے شریکا چاری وچ پورے اترے آل

اوہناں پر وہی چاریاں کیتیاں تے اساں وی کیتیاں، اوہناں خوناں دیاں قیمتاں
 بھریاں، اساں وی بھریاں، اوہناں سخاوتاں کیتیاں تاں اساں وی کچھے نہیں ہے۔
 ایٹھوں تیک کہ اساں اوہناں دے موڑھے نال موڑھا ملدے تاں، اتے ہن بنو ہاشم پیغمبری
 دے دعویٰ داریں، رب دی سونہہ ایس ایس پیغمبر نوں کدے وی نہیں کن سکدے۔
 (۷) قریش دے اکثر نکلے وڑے، اخلاقی بُرائیاں وچ گڈے ہوئے سن۔
 ابو لہب بد چلن تے چوری۔ اوہنے کجے وچوں سونے دا اک ہرن چڑا کے وچ کھا دایا
 جہڑا کہ نے چڑھا دے طور چاڑھیا سی۔ تے اوہ چروکنا کجے دے خزانے وچ سی۔
 انفس بن شریک جھوٹھا تے بیسی سی۔ نضر بن حارث وی ات جھوٹھا سی۔ مطلب ایہ پئی
 حضور پاک نے جدوں اک پاسے بیتاں نوں بُرا آکھیا دوجے پاسے جھڑے کماں پاروں
 سخت پکڑ کیتی۔ تاں اہتاں لوکاں نوں اپنی جھوٹھی شان خطرے وچ دی سی۔ اوہ۔
 بنا آپ سوارن دی تھاں دُٹھوں حضور دے ای ویری ہو گئے۔

پڑ مخالفت دی سب توں وڈی وجہ، جہد اثنہ عرب دے ہر و سنیک اتے سی، ایہ سی
 کہ حضور اوہناں در صدیاں توں "مُراداں" پوریان کرن والے (کھٹا کران تے بیتاں دی نفی
 نردے سن۔ تے اوہناں دے ویسی سن۔

قریش دے صبر وی وجہ | قریش آپ نوں رنگ رنگ دیاں تکلیفاں چکاندے سن۔ راہ
 وچ کنڈے دچھاندے، بد زبانی کردے، نماز پڑھ دیاں
 تے گند باسٹ دے۔ ایٹھوں تک کہ اک واری عقبہ بن ابی معیط نے آپ نوں گل وچ
 مافہ پاکے اپنے زور تال ہجکایا کہ آپ گوڑیاں بھلڑگ پئے۔ پر ایہناں ساریاں گلاں دے
 وجود بھسے نے آپ نوں قتل کرن دا ارادہ نہیں سی کیتا۔ کیوں جے بنو ہاشم نال سدھا سدھا
 یہ پین دا ڈر سی۔ جس پاروں گل ودھ کے بڑی دُور اُپر سکدی سی۔ ایس لئی اوہ آپ اتے
 پ دے ساتھیاں نوں دکھ تکلیفاں دیوں دانت نواں پر بندھ کر دے رہندے سن۔

کج دین دا جتن | جدوں آپ ہر طرح دی تکلیف جھٹل لیندے تاں قریش حیران ہندے
 کہ اوڑک کہہرے لوجہ کارن سبھو کجہ جوئی جاندے نیں۔ اہناں

سورہ مدثر | سورہ علق تے سورہ قلم | وچ اچھے لوکاں دی رب نے نکھیدی کہتی اے ج

سوچیا شاید آپ دھم دھمکاتے مال دولت لئی ایہہ اوکڑاں جردے ہوں۔ سو مکتبہ بن ربیعہ قریشی وکول
اپے کول آیا تے آکھن لگتا :-

” محمد! کہیہ چاہندے او؟ جہڑی ٹھے دی لوڑاے، دستوا ایس ہر شے دے

سکنے آں۔ ایس ایس گل تے وی راہنی آں کہ مکہ سارے داسارا اتھاڑے حکم

ہینٹھ ہووے۔ پر جہڑیاں نکلاں داتسیں پر چار کر دے او۔ چھڈ دیوے۔“

عتبہ نوں حضور نے جہڑا جواب دتا اوہ قرآن شریف دیاں ایہہ آیتاں سن :-

(۱) ”اے محمد! آکھ دے کہ میں تہاڑے طراں آدمی آں (فرق ایناں اے کہ) میرے

اُتے وحی آؤندی اے، تہاڑا رب بس اک اللہ اے۔ سو بدھتے اوہدے دل

جاؤتے اوہتوں معافی منگو۔“ (طہم سنجھد)

(۲) ”کہدے کہ تسیں اللہ پاک دے انکاری او چنے دو رناں وج ایہ زمین پیدا کیتی۔

اُنھے تسیں (دوجیاں نوں) رب دے شریک ٹھہراندے او، اوہی سارے جہان

دا پالنہاراے۔ (طہم سنجھد)

عتبہ نے ایہ آیتاں سنیاں تے مر آیا، آکے قریش نوں دسیا پئی :- ”محمد ہوری جہڑا کلام

سُتان دے نیس اوہ شاعری نہیں۔ کجھ ہور شے دے۔ میری صلاح ایہو اے کہ تسیں اوہنوں

اوہدے حال اُتے چھڈ دیوے جے اوہ کامیاب ہو گئے تاں عرب اُتے فتح پاں گئے تے

ایہدے وج تہاڑی وی عورت اے۔ نہیں تاں عرب اوہناں نوں آپ فنا کر چھڈے گا۔“

— پر قریش نے ایہہ صلاح نہ منی بلے

مسلماناں نال ظلم تے ودھیکیاں

قریش نے اسلام قبولن دایاں نوں بڑیاں تکلیفاں دتیاں جنہاں دا تھوڑا جھیا

محال ایج اے :-

حضرت بلال (رضیہ بن خلف دے غلام) جدوں مسلمان ہونے۔ تاں اُمیہ اوہناں

دی دھون وج رسی پاکے مہڈیرے نوں پھڑا دیندا۔ تے اوہ منڈوا دھا حضرت بلال نوں

لے سیرۃ النبی ص ۲۲۲ - ۲۲۳ (نوٹ :- ایہ واقعہ ذرا دیر وے نال اُتے وی آدھیا اے۔ (مولا)

دھرتی پھر دارہندا۔ کدی اوہناں نوں تھی ریت اُتے لتیاں پادیندے۔ تے تے تے تے بھائے
پتھر چھاتی تے رکھ رتے جاندے۔ کدی مُشکاں کس کے سوٹیاں نال کُٹیا ماریا جاندا۔ کدی
بخر دوپہرے، دُھپ وچ دُھکو زوری پٹھایا جاندا۔ حضرت بلالؓ ایہ ساریاں تکلیفاں جھل
دے تے " اَعَدَّ، اَعَدَّ " دے نعرے مار دے، حضرت ابو بکر صدیقؓ رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے حضرت
بلالؓ دا ایہ حال دیکھیا تاں بڑا ترس آیا، اخیر آپؐ نے اوہناں نوں خرید کے رب نالوں ہمیش
لی آزا کر دتا۔

قریش نے آپؐ دے پیروکاراں نوں، (خالص کرہڑے غریب تے غلام سُن) دج رَج
کے ستایا۔ حضرت عمارؓ اہناں دے والد یا سُر تے والدہ حضرت سمیہؓ سب مسلمان ہو
گئے سُن۔ ابو جہل نے اہناں نوں ڈاہڈا دکھ دتا۔ اکواری حضور علیہ السلام نے، لشکھ دیاں
ہویاں اوہناں اُتے ظلم ہندیاں دیکھیا تے فرمایا " یا سُر کیو! صبر کرو۔ تہاڈا ٹکانا جنت اے،"
اور ک نکرے ابو جہل نے حضرت سمیہؓ دے جھگے تھاں نیزہ مار کے اوہناں نوں جانوں مار
دتا سی (مدارج النبوة ج ۱ ص ۵۰)۔ ایسے طراں حضرت یا سُر وی کافراں ہتھوں دکھ جڑے
جڑے رب کول جا پڑے سُن۔

ابو نگیہ، جنہاں دا اصل نام اَفْلَح سی، دے پیراں وچ رستی بٹھ کے اوہناں نوں
پتھر لی زمین اُتے پتھر یکیا جانداسی۔ جس نال اوہ لہو لہان ہو جاندے تے ڈاہڈی تکلیف
جڑے۔ حضرت جنابؓ بن اُرت نوں جوڑے توں پھڑکے ہجکایا جاندا۔ دُھون ٹروری
جاندی تے کئی واری دغدے کونٹیاں اُتے بٹا دتا جاندا۔

لہ آپؐ والدین توں مکے آئے۔ ابو عبد یفہ مخزومی نے اپنی گوئی سمیہؓ نال اہناں دا دیاہ کر دتا۔ حضرت
عمار اہناں دے ای بیٹوں سُن۔ ایہ اوہوں اسلام لیا تے جد اسے صرف تن بندے مسلمان ہوئے
سُن۔ (سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۲۳۰)۔

لہ آپؐ بنو تمیم وچوں سُن۔ جاہلیت واسے غلام بنائے گئے۔ اُم اٹمار نے خرید لیا۔ ایہہ اوہوں ایمان لیا
ہوہوں حضور علیہ السلام حضرت ارقمؓ دے گھر لے ہوئے سُن۔ اوہوں صرف چھ ست بندے ای مسلمان
ہوئے سُن آپؐ نوں لاکم کر دے سُن۔ تے کئی لوکاں کول آپؐ دا ادھار سی۔ بیروں منگدے۔ لوک کہندے
مگدوں چھ دے۔ آپؐ کہندے نہیں قیسؓ اکواری ہوروی جم کے آوتے اکھواتا ہنوی نہیں (سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۲۲۹)

یعینہ، زینرہ، نہدیہ تے اُمّ عبیس لوندیاں سن جنہاں دے کٹھور چت مالک اوہناں
 توں وحشیاں ارسزاواں صرف ایس لئی دیندے کہ اوہ مسلمان ہوگشیاں سن۔
 حضرت صہیب (اہناں دے والد سینان کسری ولوں ابلہ دے حاکم سن جنہاں
 دا خاندان موصل وچ رہندا سی) اک واری رومیاں دے عملے وچ قید ہو کے روم اپڑے
 تے اوتھے ای پلے رہے۔ ایس پاروں رومی مشہور سن۔ آپ عربی زبان چنگی طراں نہیں
 سی بول سکدے۔ اک عرب نے اہناں توں روم وچوں خریدیا تے مکے لیاند اچھے عبد اللہ
 بن جدنان (جدعان) نے خرید کے آزاد کر چھڈیا۔ حضرت عمار تے حضرت صہیب اکٹھے حضور
 کول جا کے اسلام یائے سن۔ قریش اہناں توں اینیاں تکلیفاں دیندے کہ وقتی طور
 تے جو اس تے عقل جاندی رہندی، ہجرت ویلے قریش نے شرط رکھی کہ اپنا سارا مال چھڈ
 کے ہجرت کر سکدیے او۔ آپ نے چاہناں ایہ شرط منی تے مال دولت چھڈ کے اپنے
 محبوب دے حکم دی تعمیل وچ مدینے چلے گئے یے

حضرت بُنیہ اک مسلمان کنیز سن حضرت عمر (اسلام لیان توں پہلاں) اہناں
 توں ایساں مار دے کہ تھک جاندے تے ساہ لے کے مڑ مارنا شروع کر دیندے۔ حضرت
 بُنیہ آکھدیاں: "جنہاں مرضی ماریں ایمانوں نہیں ڈولاں گی۔ پد جے توں مسلمان نہ ہو
 تاں رب تینھوں اہدا بدلہ ضرور لوے گا۔" حضرت زینرہ، حضرت عمر دے گھرانے دی اک کنیز
 سن۔ آپ اپنے مسلمان ہون توں پہلاں اہناں توں وی ات ستاندے۔ ابو جہل نے
 حضرت زینرہ توں اکواری ایسا ماریا کہ اک اک جاندی رہی (سیرۃ النبی ص ۲۳۲ ج ۱)
 حضرت ابو بکر صدیق دیاں قضیتاں دے دفتر دا پہلا باب ایہ اے کہ آپ
 نے اہناں مظلوماں وچوں بہتیاں دی جان بچائی تے حضرت بلال، عامر بن نبیہ، زینرہ
 زینرہ نہدیہ تے اُمّ عبیس توں بہت مہنگا خریدیا تے آزاد کر دتا۔ (سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۳۲)
 ہرگز مسلم | ماڑے لوکاں تے غلاماں توں اڈ، قریش اپنے وچوں ہون والے مسلمان
 توں وی چوکھاستاندے تے اسلام تیاگن لئی کہندے۔ حضرت عثمان
 بن عفان، حضرت صدیق اکبر دی تبلیغ مال اسلام یائے سن۔ پد جدوں اوہناں دے چاہے

نوٹ پتہ لگاتاں اوہ آپ نوٹ کھجوری صف وچ ولھیٹ کے بختہ دیندا تے ہیٹھوں
 دھونی دیندا بے مصعب بن عمیر نوٹ ایہناں دی ماں نے مسلمان ہون دے جرم وچ
 گھروں کڈھ دتا سی۔ حضرت ابوذر نوٹ قریش نے مار مار کے لٹیاں پادتا۔ حضرت زبیر بن
 العوام نوٹ وی صف وچ ولھیٹ کے ہیٹھوں نوٹ لادتی جاندی سی۔ حضرت عمر دے چیرے
 بن زید مسلمان ہوئے تاں عمر بن خطاب نے (اسلام دیاں توں پہلاں) ایہناں نوٹ رتیاں
 مال بٹھ دتا۔ بعض صحابہ نوٹ قریش گاں یا اوکھ دی کچی کھل وچ ولھیٹ کے دپتے سٹ
 چھڈ دے۔ بعضیاں نوٹ لوہے دی زرہ پہنا کے دھپ وچ سٹروے پتھراں اُتے سٹ
 دیندے۔ گل کاہدی جی قریش نے مسلماناں نوٹ مدوں ودھتے اجہیاں سزاواں تے
 تکلیفان پچاپیاں۔ جہد ا مقابہ صرف اسلام دی سچائی ای کر سکی سی۔ سوا دینے کیتا تے
 اجہیا کیتا کہ دشمن وی من گئے۔ اک عیسائی مورخ نے کیڈی سچی گل کیتی اے۔ آہندا اے بہ

”عیسائی ایہنوں یاد رکھن تے جنگی گل اے کہ محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) دے
 مسئلیاں (تعلیم) نے آپ دے ساتھیوں نوٹ ایڈا اچا دینی نشہ چڑھا دتا سی
 جس نوٹ حضرت عیسیٰ دے مُذھلے ساتھیوں وچ ڈھونڈنا بیکار اے۔ جدوں
 حضرت عیسیٰ نوٹ سولی تے لے گئے تاں اوہناں دے ساتھی نس گئے تے
 اہناں دا دینی نشہ اڈ گیا۔ اوہ اپنے آگونیوں موت دے مونہہ وچ چھڈ کے
 ٹر گئے۔۔۔۔۔ ایہدے اُلٹ محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) دے پیروکاراں
 اپنے منظوم پیغمبر دے دوالے گھیرا گھت کے اوہنوں بچا لئی آپنیاں
 جاناں دی لہاری لادتی تے اوڑک اوہنوں سارے دشمنوں اُتے غالب کر
 دتا۔“ (سیرت النبی - ج ۱ ص ۲۳۲)

حضورِ نال ودھیکیاں | آپ دے رستے وچ کنڈے وچھائے جاندے تاں
 بے رات براتے تے مونہہ ہنیرے پیراں وچ کنڈے لگن۔
 آپ دے بُوہے موہرے گند مند سٹیا جاندے، آپ رب دی رضائی ایہ سب کچھ جردے تے
 صرف ایہناں اکھدے ”عبد مناف دی آل“ ”حق ہمسایہ“ سوہنا پئی نبھاندی اے! ابن

لہ رحمۃ اللعالمین ص ۶۳ ج ۱، لے سیرت النبی ج ۱ ص ۲۳۲

ابن عمرو بن العاص اٹھیں ڈٹھا واقعہ سناندے ہیں کہ اکواری حضور سجدے وچ سن عقبتہ
 ابی سعید نے اپنی چادر آپ دے گل وچ پاکے وٹ وپنا شروع کر رتاتے آپ دا گل
 گھٹیا گیا۔ اپنے وچ صدیق اکبر آئے۔ اوہناں دھکتے مار کے عقبہ نوں پر انہہ ہٹایا تے ایہ
 ریت پڑھی :-

اتقتلون رجلاً ان يقول
 ربی اللہ وقد جاءکم بالبیت ہ

کیہ تسیں اک اچھے بندے نوں جانوں مار
 دے او، جہڑا (صرف ایہہ) کہند اے کہ اللہ
 میرا پانہہار اے، اتے تہاڈے کول اوہ
 چمکدیاں نشانیاں نے کے آیا اے۔

ایس لٹے کچھ شطونگڑے حضرت ابو بکر صدیقؓ نوں ٹٹ کے پئے گئے تے نائے ماریا۔
 ہور اکواری دی گل اے۔ حضور علیہ السلام خانے کجے وچ نماز پڑھن لگے۔ قریش وی کجے
 دے وہڑے وچ جا بیٹھے۔ ابو جہل نے آکھیا اچ فلانے تمہاں اک اومٹہ ذبح ہو یا اے اوہدی
 او جھڑی کوئی جناں جا کے ٹپک لیا وے عقبہ اٹھیا تے گند بھری او جھڑی ٹپک لیا یا
 جہڑی حضور سجدے وچ گئے، کافراں نے اوہ او جھڑی آپ دی کند مبارک اتے رکھ دتی
 آپ دا دھیان پیارے رب ول سی۔ یار ولوں تان نہ ٹٹی تے کوئی پتہ نہ لگا کہ کیہ ہو یا اے
 کافر ہسدے ہسدے لوٹ پوٹ ہسدے جارہے سن۔ تے اک دو جے اتے ڈگ ڈگ
 پیندے سن۔ حضرت ابن مسعود وی کول ای بیگے سن۔ پر کافراں دا جتھہ جھڑیا دیکھ
 کے ہیاں نہ پیا کہ او جھڑی نوں حضور اتوں لہ چھڈن۔ اینے وچ حضرت فاطمہ زہراؓ
 اتیاں تے او جھڑی لہ کے پڑھاں ٹٹی تے نائے کافراں نوں پھٹ لھنت کیتی۔

ظلمی کیٹیاں | قریش نے اکلے دوکلے نوں سزاواں دین توں اڈ اچھیاں کیٹیاں بنایاں
 جہڑیاں زل کے مسلماناں نوں دکھ دیندیاں سن۔ اک کیٹی اچھی قاضی

کیتی گئی جہداناں "ٹھٹھا کیٹی" سی۔ ایہدا چیرمین ابو لہب تے پنجھی سردار اہدے ممبر سن۔
اعجاز رسول | ایس کیٹی نے ایہہ کم وی سمھایا کہ جہڑے لوک پردیسوں آون اہناں
 نوں حضور بارے پہلاں ای بدظن کر دتا جاوے تاں جے اوہ کدھر

دی تبلیغ پاروں اسلام نہ قبول کریں۔ ایس سینٹک وچ اک بندہ آکھن لگا ایس لوکاں
 لہن آکھیا کراں گے کہ محمد کاہن — اے۔ ولید بن مغیرہ اک خزانٹ بڈھاسی ،
 کہن لگا: "نہیں بڑے بڑے کاہن دیکھے نہیں، کتھے کاہناں دیاں تنگ بندیاں تے کتھے
 محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) دا کلام! سانوں کوئی اجہی گل نہیں کہنی چاہیدی جس توں
 عرب قبیلے سانوں جھوٹھا سمجھ لیں۔" اک مور بندہ بویا: "اسیں آکھیا کراں گے کہ
 محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) (نعوذ باللہ) پاگل نہیں۔" ولید بویا: "محمد (صلی اللہ علیہ وسلم)
 آکا پاگل نہیں۔" اک مور کہن لگا: "اسیں آکھاں گے اوہ شاعر اے۔" ولید نے آکھیا:
 "سانوں پتر اے کہ شعر کیہ ہندا اے۔ اسیں شاعری دے چنگے بھلے جانو آں۔ محمد (صلی اللہ
 علیہ وسلم) دے کلام دا شعر نال کوئی جوڑ میل نہیں۔" اک آکھن لگا: "اسیں اوہنوں
 جادوگر دھمایا کراں گے۔" ولید بویا: "محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) جس صفائی تے تھرائی
 نال رہندا اے جادوگراں وچ اوہ کتھے؟ اوہناں دیاں منحوس شکاں تے گندیان عاتیاں
 دکھریاں ای ہندیاں نہیں۔"

اخیر سارے ہارنک کے آکھن لگے: "اچھا ابو عبد شمس! توں ای دس کیہ آکھیا
 کرے محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) ہارے؟" ولید نے آکھیا: "پتر و! سچی گل تاں ایہہ دے کہ
 محمد دے کلام وچ نہری مٹھاس اے۔ اوہ دیاں گلاں وچ سوہتا رس اے۔ آکھن توں
 تاں اسیں ایہی کہہ سکے آں کہ محمد دا کلام اجیہا اے جس نال پیو، پتر، بھرا، بھراتے تیویں،
 آدمی وچ وچھوڑا پے جاندا اے ایس واسطے اوہنتوں دور رہنا چاہیدا اے۔"
 پھیگز ایس کمیٹی نے ہیٹھ لکھی قرار داد پروان کیتی :-

"محمد نوں ہر طراں تنگ کیتا جاوے۔ ہر گل اٹے اوہنوں تھنڈا جاوے چھوہوں
 نوالاں تے دکھاں، تکلیقاں نال اوہنوں زچ کیتا جاوے جہڑے محمد نوں سچا منتر
 اوہناں نوں وی بچھیا جاوے۔"

حضور دے چاچیاں
 وچوں حضرت حمزہؓ

حضرت حمزہؓ تے حضرت عمرؓ (انہ نبوی) مسلمان ہونا

اسٹیکہ سیرت رسول عربی ص ۶۰ تا ۶۲، رحمتہ اللعالمین ج ۱ ص ۶۴ تا ۶۷

نوں آپ نال بڑا پیار سی، اود آپ دے ہم عمر سن تے نال اکٹھے کھیلے سن وتے اکٹھیاں نے (ابوہب دی لونڈی) ٹوتیہ دا دودھ پیا سی۔ ایس لحاظ نال "دودھ بھرا" سن۔ حمزہ نے اہے اسلام نہیں سی قبولیا۔ پد فیروی آپ نال پیار بڑا سی۔ تلوار چان تے شکار دا شوق ودھیرا سی۔ سوکھے منہ ہنیرے تیر کمان نے کے شکار نوں نکل جاندے شام نوں آکے پہلاں حرم دا طواف کردے۔ فیر کعبے دی چھتر چھپاویں بیٹھ کے قریش دے سرداراں تے زینیاں نال گپ شپ لٹاندے۔ ایس طراں اوہناں داسب نال یارانہ ہو گیا سی۔ تے سارے اوہناں دی عزت کردے سن۔

اک دن حضور نال ابوہبل نے ڈاہڈی گستاخی کیتی۔ اک کنیز دیکھدی سی حمزہ جدوں شام نوں شکار توں ٹرے تاں اوسنے آپ نوں ساری گل بات دتی۔ آپ غصے نال لوہے لاکھے ہو گئے تیر کمان اہے ہتھ وچ ای سی۔ ہتھ حرم وچ اپڑے تے ابوہبل نوں ساڑن لئی آکھیا۔ "نیں مسلمان ہو گیا وال"۔

حضور دی حمایت وچ اود مسلمان ہون دا اقرار تاں کر بیٹھے پد فیروسیں دُوب گئے کہ پودا دے دا دین گھڑی پل وچ کیکن چھڈ دیاں۔ ایسے بھہیل بھو سے وچ سارا دن لٹا گیا۔ اخیر چوکھے گوہ تے پرکھ پڑچول بچپوں فیصلہ کیتا کہ سچا دین صرف محمد دا دین ہے۔ تے فیر آپ حضور دی خدمت وچ حاضر ہو کے مسلمان ہو گئے۔ ایس واقعے توں دو چار دن بعد حضرت عمر نے اسلام قبول کیتا۔

حضرت عمرؓ دا اسلام قبولنا | حضرت عمرؓ تانیوی ورے وچ سن۔ جدوں حضور

نے نبوت دا اعلان فرمایا۔ عمر دے چچیر سعید بن زید مسلمان ہو گئے تے نال ای اوہناں دے گھروں فاطمہؓ جہڑی حضرت عمرؓ دی بھین سی مسلمان ہو گئی۔ ایسے خاندان دا اک ہور نیک بندہ نعیم بن عبداللہ مسلمان ہو چکيا سی۔ پد عمر اہے اسلام نہیں سن لیاٹے۔ اک دن اوہناں اسلام نال دشمنی پاروں حضور نوں مارن مکان دا ارادہ کیتا۔ ننگی تلوار ہتھ وچ پھڑکے ایس ارادے نال لڑے جاندے سن کہ راہ وچ نعیم بن عبداللہ ملے۔ پچھیا کہہ رہے تے او؟ آکھیا محمدؐ دا (نور باندا) جھگڑا مکان نعیم ہوراں کہیا۔ پہلاں گھروں تے سوہدو۔ تہاڈا بہنوئی تے بھین مسلمان ہو گئے نیں۔ اک دم عمر دا ارادہ بدلیا۔ ہتھ بھنویتے دے گھر آئے۔ بھین اوس ویلے قرآن پئی پڑھدی سی۔

عمر دی پھٹھڑ سن کے قرآن دے ورقے لکائیے۔ تے چپ وٹ لئی۔ پڑ عمر نے قرآن پڑھن دی واج سن لئی سی۔ پچھیا "کیہی آواز سی؟" بھین ڈر ریاں آکھن لگی "کو نہیں سی"۔ عمر تجھے " میں سن بیا اے کہ تئیں بے دین ہو گئے او"۔ ایہ کہہ کے بہنوئی نال ہتھو پائی ہو پئے۔ بھین چھڈان لئی اگے ودھی تے اوہنوں وی چنگیاں نکائیاں اتھوں نیک کہ اوہ وی لہو لہان ہو گئی۔ دل وج اسلام دا دیوانٹ ٹٹ پیا بلدا سی۔ جہڑا جھار جھنب تے مار کٹ دے جھاکھڑاں نال نہیں سی بچھ سکدا۔ اوہ سگوں ہو رہے کھڑا کیا۔ اخیر بھین نے کہیا " عمر ا بھانویں چناں مرضی مار کٹ لے، جانوں نکارے، پڑ اسلام دل وج وس کے نکل نہیں سکدا"۔ ایہ گل سنی تاں ڈھلتے پئے گئے۔ جو یں اسلام دی سچائی دا تیر عمر نوں سل گیا ہووے۔ ہن بڑی حلیمی نال آکھیا "تئیں جو پڑھدے سو مینوں وی سناؤ"۔ بی بی فاطمہ نے آکھیا "پہلاں غسل کرے عمر نے غسل کیتا۔ فاطمہ قرآن دے ورقے لے آئیاں۔ تے عمر اگے رکھدے۔ عمر نے دیکھیا۔ ایہ آتاں سامنے سن :-

سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيْمُ

زمین تے آسمانوں وی ہر شے رب دا نام چیدی
اے۔ تے اوہی ڈا ہڈا حکمتاں والا اے۔

(حدید : ۱۶)

اک اک لفظ دل وج کھبدا گیا۔ جدوں ایس آیت تے اپڑے :-
اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ (حدید : ۱) رب تے اوہدے رسول آتے ایمان لیاؤ
[نوٹ :- بعض روایاں موجب سورہ طہ دیاں مدھلیاں آتاں سن۔ جنہاں نوں پڑھ کے آپ دا دل مومن ہو گیا۔ (سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۶۰۹)]
تاں پڑھدیاں سار آپ ہمارے پکار اٹھے :-

"اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا الرَّسُوْلُ اللّٰهُ"

عمر در رسول تے | آہناں دناں وج حضور حضرت ارقم "دے مکان وج ٹکے ہوئے سن۔ حضرت عمرؓ سدھے اوتھے اپڑے۔ بوا کھڑا کیا، ہتھو وج تلوار دیکھ کے صحابہ نوں فکر جھپا پئے گیا۔ حضرت حمزہؓ وی بیٹھے سن۔ کہن لگے "آؤن دیو، جے نیک نیتی نال آیا اے تاں خیر نہیں تے ایہدی تلوار نال ای ایہدی دھون کپ کے

رکھدیاں گا“ عمرؓ ہورایا پیردلیزوں اندر رکھیاتے اشد سے پیارے رسولؐ اے ودھے۔
تے عمرؓ واپلا پھر کے فرمایا یہ تمیوں عمرؓ اکیہ ارادے کے آیا ایں؟ ”نبی پاکؐ دی جلالی
واج دے رعب نال عمرؓ تھر تھر کمین لگ پئے۔ سچائی بھری اور عینگی نال آکھیا۔
”ایمان بیان لئی“ حضورؐ نے ایہ سن کے بے اختیار نعرہ تکبیر بلند فرمایا۔ جواب وچ صحابہؓ
نے وی اشد اکبر و زور دار نعرہ لایا۔ جس نال مکے دیاں پہاڑیاں گج اٹھیاں۔

پن تیک چالی پنجاہ بندے مسلمان ہو چکے سن۔ پر مسلمان گھٹ
گنتی وچ ہون کر کے اپنے مذہبی فرائض نال چھپ ای ادا کر دے

کعبے وچ نماز

سن کعبے وچ نماز پڑھنا تاں اکانک نہیں سی۔ پر حضرت عمرؓ دے اسلام بیان نال
حالات اک دم بدل گئے۔ اوہناں نگارے دی سٹے اپنا اسلام ظاہر کیتا۔ کافراں وچ
تھر تھلی پئے گئی۔ صحیح بخاری وچ اے کہ اک ہنگامہ برپا ہو گیا۔ عاص بن وائل نے پھپھیا
”کیہ رولا اے؟“ لوکاں آکھیا: ”عمرؓ دینوں پھر گئے نیس“ عاص کہن لگا: ”اچھا! تے
فیر کیہ اے؟“ میں عمرؓ نوں پناہ دتی“۔ ابن ہشام نے حضرت عبد اللہ بن مسعودی زبانی ایہ
واقعہ انج بیان کیتا گیا اے: ”جدوں عمرؓ مسلمان ہوئے تاں قریش نال لڑے ایتھوں
تیک کہ اوہناں کعبے وچ نماز پڑھی تے نال اساں لوکاں وی پڑھی تے“

حبش وچ ہجرت

جدوں کافراں نے مسلماناں نوں حدوں وودھ ستانا شروع کیتا۔
تاں حضورؐ علیہ السلام نے صحابہؓ نوں اجازت دے دتی کہ جہڑا
کوئی چاہوے۔ اپنی جان تے ایمان بچان کارن حبش نوں جا سکدا اے۔ ایہ سہ نبویؐ دی کل آ
ایس اجازت کھپوں اک چھوٹا جویا قافلہ رات دے انھیرے وچ حبش وچ تریا۔ ایہدے
وچ بارہاں مرد تے چار زانیاں سن۔ قافلہ شعیبہ دی بندرگاہ توں جہاز وچ بہہ کے حبش جا پڑیا
ایس قافلے دے اگو حضرت عثمانؓ بن عفان سن۔ پیارے نبیؐ دی پیاری دھی حضرت رقیہؓ ہوری
اپنے خاوند حضرت عثمانؓ دے نال ایس قافلے وچ شامل سن نبیؐ پاکؐ نے فرمایا۔ حضرت فوطہؓ تے
حضرت ابراہیمؓ علیہما السلام مگروں ایہ پہلا جوڑا اے جنہے رب دے دین لئی ہجرت کیتی اے۔

قریش و اغصہ

ایس قافلے توں بعد تو اکسی مرد تے اٹھارہ عورتاں واک ہور قافلہ

۱۔ ایہ ساری گل بات سیرت النبوی ج ۱ ص ۲۲۳ تا ۲۲۷ وچوں اشد کہتی ہے کہ حجۃ الوداع میں ج ۱ ص ۶۷ تا ۶۸۔

ملکے توں تڑیا۔ ایس وچ آپ دے چچیر حضرت جعفر طیار وی سن۔ قریش نوں پتہ لگاتاں بڑے غصے نال قافلے دا پچھا کیتا۔ پرقافلے نے ڈاہ نہ دتی۔ اوہ سمندر تک مگر گئے پر اسلامی قافلہ ایہناں دے اپڑن توں پہلاں ای کشتیاں وچ بہہ کے حبش ول تیر ہو چکیا سی۔ قریش دی داہر خالی مڑی۔ تے قریش نے پتا پکایا کہ حبش دے بادشاہ نوں مسلماناں کے خلاف بھڑکائیے۔ ایس کم لئی اوہناں سوغاتاں تے بادشاہ ول بھیجے۔ بادشاہ عیسائی سی۔ کافراں نے تحفے پیش کر کے آکھیا:۔ ”کجھ لوک ساڈے دسیوں فس کے آئے نیں۔ ایہ ساڈے مجرم نیں۔ اہناں نوں ساڈے حوالے کر دیو۔“ بادشاہ نے مسلماناں نوں دربار وچ بلایا تے پچھو گچھ کیسی قریش نے اک دو دن پہلاں تحفے تے سوغاتاں دے کے، حبش دے پادریاں تے درباریاں نوں موہیا سی تے اوہ قریش دی ہاں وچ ہاں ملان لئی تیار ہو گئے سن۔ ایس واسطے دربار وچ جدوں قریش نے اپنے ”مجرم“ منگے تاں بادشاہ نے آکھیا: ”ذرا مجرماں توں وی پچھو لوال کہ اوہ کیہ کہندے نیں!“

مسلماناں اپنے ولوں حضرت جعفر طیار نوں ساری گل کھتہ کرن دا اختیار دتا۔ بادشاہ، جہد انام نجاشی سی، دے دربار وچ حضرت جعفر نے ایج تقریر کیسی :-

”اے بادشاہ! اساں اک اُجد قوم ساں، بُت پوجدے ساں، مُردار کھاندے ساں۔ بدکاریاں کر دے ساں۔ گواہنڈیاں نوں ستاندے ساں۔ اک بھلے بھرا نوں شیر دی اکٹھے بوسندا سی۔ تگرے، ماریاں نوں نیپڑ جاندے سن۔ اچھاں نوں ساڈے وچ اک پاک بندہ پیدا ہويا جہدی شرافت، سچائی تے ایمانداری توں ایس پہلے ای واقف ساں۔ اوہنے سانوں اسلام دی دعوت دتی۔ تے ہتھراں دی پوجا توں ورجیا۔ سچ بولن نوں کہیا تے رڑائیاں بھڑائیاں توں وی ٹھاکیا۔ اوہنے سانوں پریر کے حکم دتا کہ یتیمیاں تے مہتراں دا مال نہ کھاؤ۔ گواہنڈیاں نوں آرام چچاؤ۔ پاک زنانیاں اُتے تہمت نہ جڑو۔ نمازاں پڑھو تے روزے رکھو۔ زکوٰۃ دیو۔ اساں اوسی اُتے ایمان لے آندا۔ شکر تے بتا

لے ایس بادشاہ دا نام اصمہ سی۔ عرب! ہنوں نجاشی سد دے سن۔ نجاشی، حبشی لفظ نجوس دا معرب اے۔ جہدے معنی حبشی زبان وچ ”بادشاہ“ نیں۔

دی پوچھا چھڑوٹی۔ سب بڑے کتاں توں تو بہ کیتی۔ ایہ ساڈا جرم اے جس پاروں ساڈی قوم ساڈی ویری ہو گئی اے۔ تے سائوں دھکو زوری گمراہی ول موڑ کے ساڈا متا حال کرنا چاہندی اے۔“

نجاشی نے کہیا:۔ ”جہڑا کلام تہاڑے نبی اُتے اُتیا اے اہدے وچوں کجھ سناؤ۔“ حضرت جعفرؓ ہورال سورۃ مریم دیاں کجھ آنتاں پڑھیاں۔ نجاشی اُتے بڑا اثر ہویا۔ تے اکھیاں سنبھال دے موتی کیرن لگ پیاں۔ ”فیر اکھیا“ قسم اے ربدی ایہ کلام تے انجیل دونویں اکتو توردیاں رشتماں نیں:۔ ایہ کہہ کے قریش دے سفیراں نوں آکھیا۔ ”تسبیں واپس مڑ جاؤ۔ میں ایہناں مظلوماں نوں اکتا تہاڑے حوالے نہیں کراں گا۔“

دو بجے دن عمرو بن العاص، جہڑا قریش دے جتھے دا ٹہری سی، فیر دربار وچ اُپڑیا تے نجاشی نوں کہیا:۔ ”جناب والا! بھلا تہاں نوں پتہ اے کہ ایہ لوک حضرت عیسیٰ بارے کجھ عقیدہ رکھدے نیں؟“۔ نجاشی نے مسلماناں نوں فیر سڈیا۔ مسلماناں نوں فیکرہ جیسا پئے گیا کہ جے ایسے حضرت عیسیٰ نوں، ربد اپتر منن توں انکاری ہندے آں تاں عیسائی بادشاہ ناراض ہو جانے گا۔ پر اوہناں ربدے بھروسے تے سچ بولن دا ارادہ کیتا۔ بھانویں نتیجہ کجھ وی ہووے۔ اوہ دربار وچ آئے تے نجاشی نے پچھیا:۔ ”تسبیں مریم دے پتر عیسیٰ بارے کجھ عقیدہ رکھدے او؟“ حضرت جعفرؓ ہورارا آکھیا:۔ ”ساڈے پیغمبر نے سانوں دسیا اے کہ حضرت عیسیٰ رب دے بندے، پیغمبر اکرم ﷺ اٹھسن۔“ نجاشی نے اک تہیلا زمین توں چکپاتے آکھیا:۔ ”سو نہہ رب دی جو کجھ تساں آکھیا، حضرت عیسیٰ ایس لکھ برابر وی اوہتوں ودھ نہیں لے۔“ بطریق یعنی درباری پادری ایس گل تے لوہے لاکھے ہوئے پرنجاشی نے اوہناں دی کوئی پروا نہ کیتی۔ تے قریش دا وفد نراسا ہو کے نکلے گریا۔ ایس دوران وچ نجاشی دے ملک اُتے کسے دشمن نے حملہ کر دتا۔ نجاشی مقابلے لئی آپ گیا۔ صحابہ نے مشورے نال حضرت زبیرؓ نوں میدان جنگ دی خبریاں لئی بھیجیا۔ تے آپ نگروں دعاواں کر دے رہے بسماں نجاشی نوں جنگ لئی اپنیاں جاناں پیش کراں لئی وی تیار سن۔ پر کجھ دن بعد حضرت زبیرؓ نے فتح دی خوش خبری سنائی لے۔

۱۔ سیرۃ النبی ص ۱ ص ۲۳۸، ۲۳۹۔ بخاری حدیث حاکم ص ۲۳۱، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶، ۱۴۲۷، ۱۴۲۸، ۱۴۲۹، ۱۴۳۰، ۱۴۳۱، ۱۴۳۲، ۱۴۳۳، ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶، ۱۴۳۷، ۱۴۳۸، ۱۴۳۹، ۱۴۴۰، ۱۴۴۱، ۱۴۴۲، ۱۴۴۳، ۱۴۴۴، ۱۴۴۵، ۱۴۴۶، ۱۴۴۷، ۱۴۴۸، ۱۴۴۹، ۱۴۵۰، ۱۴۵۱، ۱۴۵۲، ۱۴۵۳، ۱۴۵۴، ۱۴۵۵، ۱۴۵۶، ۱۴۵۷، ۱۴۵۸، ۱۴۵۹، ۱۴۶۰، ۱۴۶۱، ۱۴۶۲، ۱۴۶۳، ۱۴۶۴، ۱۴۶۵، ۱۴۶۶، ۱۴۶۷، ۱۴۶۸، ۱۴۶۹، ۱۴۷۰، ۱۴۷۱، ۱۴۷۲، ۱۴۷۳، ۱۴۷۴، ۱۴۷۵، ۱۴۷۶، ۱۴۷۷، ۱۴۷۸، ۱۴۷۹، ۱۴۸۰، ۱۴۸۱، ۱۴۸۲، ۱۴۸۳، ۱۴۸۴، ۱۴۸۵، ۱۴۸۶، ۱۴۸۷، ۱۴۸۸، ۱۴۸۹، ۱۴۹۰، ۱۴۹۱، ۱۴۹۲، ۱۴۹۳، ۱۴۹۴، ۱۴۹۵، ۱۴۹۶، ۱۴۹۷، ۱۴۹۸، ۱۴۹۹، ۱۵۰۰، ۱۵۰۱، ۱۵۰۲، ۱۵۰۳، ۱۵۰۴، ۱۵۰۵، ۱۵۰۶، ۱۵۰۷، ۱۵۰۸، ۱۵۰۹، ۱۵۱۰، ۱۵۱۱، ۱۵۱۲، ۱۵۱۳، ۱۵۱۴، ۱۵۱۵، ۱۵۱۶، ۱۵۱۷، ۱۵۱۸، ۱۵۱۹، ۱۵۲۰، ۱۵۲۱، ۱۵۲۲، ۱۵۲۳، ۱۵۲۴، ۱۵۲۵، ۱۵۲۶، ۱۵۲۷، ۱۵۲۸، ۱۵۲۹، ۱۵۳۰، ۱۵۳۱، ۱۵۳۲، ۱۵۳۳، ۱۵۳۴، ۱۵۳۵، ۱۵۳۶، ۱۵۳۷، ۱۵۳۸، ۱۵۳۹، ۱۵۴۰، ۱۵۴۱، ۱۵۴۲، ۱۵۴۳، ۱۵۴۴، ۱۵۴۵، ۱۵۴۶، ۱۵۴۷، ۱۵۴۸، ۱۵۴۹، ۱۵۵۰، ۱۵۵۱، ۱۵۵۲، ۱۵۵۳، ۱۵۵۴، ۱۵۵۵، ۱۵۵۶، ۱۵۵۷، ۱۵۵۸، ۱۵۵۹، ۱۵۶۰، ۱۵۶۱، ۱۵۶۲، ۱۵۶۳، ۱۵۶۴، ۱۵۶۵، ۱۵۶۶، ۱۵۶۷، ۱۵۶۸، ۱۵۶۹، ۱۵۷۰، ۱۵

قریش والا لاج دینا

بدوں سفارتی وفد حبش توں نامراد مُڑ آیا، تاں قریش تے متا
پکایا کہ پہاں حضور نوں لاج دیوہ جے نہ منن تے نیرہ تھمکیاں
نال کم کڈھو۔ سو اوہناں عتبہ نوں حضور ول بھیجیا۔ اوہنے کہیا۔ "اے میرے بھتیجے محمد! جے
توں مال دولت چاہندا ایہی تاں ایس تینوں مال دار بنان لئی تیار آں۔ عزت آدری لوڑ
اے تاں ایس تینوں اپنا سردار من لینے آں۔ حکومت دی لوڑ اے تاں ایس تینوں اپنا
بادشاہ بنان لئی تیار آں۔ جو چاہندے او اسین کرن لئی تیار آں۔ پر کسے طراں اپنا نوں
طریقہ چھڈ دیوہ۔ جے تہاڈا دماغ غافل گیا اے تاں ایس تہاڈا علاج کران لئی تیار آں!"
حضور نے ایہ گلاں سن کے آکھیا: "تہاڈے ہاریاں گلاں نکلیاں تے نکھندیں۔ مینوں
کسے شے دی لوڑ نہیں۔ تے نہ میرا دماغ ہی چھیا ہویا اے۔ سچی گل تہا نوں قرآن وچوں ملے
گی۔" سو آپ نے کلام اللہ پڑھنا شروع کیتا :-

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حَمْدٌ تَنْزِیْلٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ

الرحیم کتاب فصلت ایتہ قرانا عما یبیا لقومہ یعلمون
بشیرا و نذیرا الخ - (ترجمہ) اللہ دے ناں جہڑا رحمن رحیم توں
شروع - (ایہ فرمان رحمن تے رحیم ولوں آیا اے) حم - ایہ اکسار پڑھی جان والی کتاب
اے - عربی زبان وچ - سمجھ دار لوکاں لئی - ایہدے وچ ساریاں گلاں کھول کھول دتیاں
گیاں نیں۔ جہڑے رب توں نابرہ نہیں اوہناں واسطے ایہدے وچ خوشخبری اے تے
جہڑے نابرہ تے انکاری نیں اوہناں نوں ایہ فرمان (قرآن) رب دے عذاب توں ڈراندا اے۔
بُھتے لوکاں نے ایس کلام توں موندھ موڑ لیا اے۔ اوہ ایہنوں سن دے ای نہیں۔ تے
کہندے نیں کہ ایہ ساڈے دلاں تے کوئی اثر نہیں کرداتے ساڈے کن ایہنوں نہیں سن
دے۔ اتے ساڈے تہاڈے وچکار اک پردہ پایا ہویا اے۔ تسیں اپنی بیڑو ایسیں اپنی
بیڑنے آں۔ اے پاک نبی! اوہناں لوکاں نوں کہہ دیو کہ میں تہاڈے جہیا آدمی آں۔ پر
میرے تے وحی آوندی اے تے رب دے فرشتے نے دس چھڈیا اے کہ سب لئی عبادت
جوگا اگورب اے او سے ول دھیان کرنا تے اوس توں ای گتا ہواں دی معافی منگنی
چاہیدی اے۔ افسوس! اوہناں لوکاں تے، جہڑے شرک کر دے نیں۔ تے صدقہ
(زکوٰۃ) نہیں دیندے۔ آخرت توں انکاری نیں۔ سوائے اوہناں دے جہڑے رب

تے ایمان بیامے مٹے اہٹاں نیک کم کیے۔ اوہناں لئی مرین پھپھوں (آخرت وچ) ابرّا
درجہ اے۔

ایہ کلام سن کے عتبہ کجھ چر حیرانی دے دریا وچ ڈبا رہیا تے فیر چپ چپیتا
اٹھ کے ٹر گیا۔ اوہر کافر اوہدے اڈکوان سن۔ آڈندیاں سار کھپن لگ پئے، سننا کیوں
ہوئی؟ "عتبہ آکھن لگتا۔" میں اجہیا کلام سن کے آیا واں جہڑا نہ کسے کاہن واکلام اے
نہ شعر اے۔ نہ جادو ٹونا اے تے نہ منتر، میری منوتے محمد نوں اہدے حال تے چھڑو پو
لوکاں ایہ منبیا تے آکھن لگے "سوچی عتبہ تے وی محمد دی زبان واد جادو چل گیا"
(ابن ہشام ج ۱ ص ۱۰۰ نالے رحمۃ اللعالمین ج ۱ ص ۷۲۰)۔

ہور دھمکیاں | جدوں لالچ والا متانہ پُگیا۔ تاں سارے قبیلیاں دے سردار جڑے
تے حضرت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے چاچے ابو طالب
ہوراں کول آکے ایج تقریر جھاڑی :-

"اساں تہاڈا ابراہماڈا کیتا۔ تہاڈا بھتیجا ساڈے پیو دا دے واکرے مٹھا کر اں
تے بتاں ٹوں ایناں مندا بولن لگ پیا اے کہ تہن اسیں ہور ضمیر نہیں کر سکدے
تسیں اہنوں مٹھا کو نہیں تے اسیں اہنوں جانوں مار چھڑاں گے۔ تے
تسیں اکلے ساڈا (بھناں دا) سمجھ نہیں وگاڑ سکو گے۔"

سارے عرب نوں ویری دیکھ کے چاچا فکراں دے دریا وچ ڈب گیا۔ بھتیجے نوں ستدیا
تے بھٹلیا کر بتاں نوں بُرا نہ آکھیا کر نہیں تے میں بھی تہاڈا لکھ نہیں کر سکاں گا۔
حضور نے فرمایا: "چاچا جی! جے ایہ لوک میرے بچے ہتھ اتے سورج تے کھتے اُتے چند
رکھ دیوں، میں تاہنویں اپنے کتوں نہ مڑاں گا۔ تے رب دے حکم دا اک اک حرف
ویوے تال، ٹھیک ٹھیک، کھل کے تے نہ مڑک ہو کے پیش کر اں گا۔ مھانویں ایہدے
وچ میری جان جھاڑی رہوے۔" (ابن ہشام ج ۱ ص ۵۸)۔

(۲) فیر قریش نے آپ نوں کعبے وچ بلایا اوتھے سارے سردار جمع سن۔ آپ ہوراں
سوچیا خبرے ایہ لوک اسلام قبول لگے نیں۔ سو آپ چار نال کعبے اُپڑے۔ کالراں آپ نوں
"کھیا۔" محمد! اساں تینوں گل کتھ لئی ستدیا اے سو نہہ خدای ساڈے علم موجب کوئی
بہد اپنی قوم لئی اینیاں مُصیبتاں تہیں ییا چنیاں تسیں ساڈے اتے پایاں نیں۔

کوئی خرابی ابھی نہیں جہڑی تہاڑے پاروں ساڈے تے نہ آچکی ہووے۔ مَن تئیں ایہہ
 دُستو کہ مال چاہندے او۔ یاں عزت یا بادشاہی۔ اسیں تہانوں ہر شے دیاں گے۔ جے
 کسے جن بھوت نے تہانوں قابو کیتا ہو یا اے تے اسیں ٹوٹے ٹوٹے نال تہاڑا علاج کراں لئی
 وودھ توں وودھ دولت خرچ کراں گے۔ ایہتھوں تیک کہ تہانوں آرام آجائے یا فیر قوم تہانوں
 معذور سمجھے۔

حضور نے آکھیا ایہ سب گلاں فضول نیں مینوں رب نے وحی راہیں تہاڑے لئی
 ہدایت دتی اے میں اوہرا سنہیا تہاڑوں اپڑا رہیاں۔ ہوہ کوئی گل نہیں۔ قریش نے آکھیا۔ اچھا
 جے تئیں پتھے نبی اچھاں دعا کرو کہ نکے دے پہاڑاں دی تھیاں میدان بن جائے تاں جے
 اسیں دانہ پھکا اگایا کریئے۔ نالے دعا کرو کہ رب ساڈے ملک وچ عراق تے شام وانگوں
 نہراں کدھ دیوے۔ نالے ساڈے پیو دادیاں نوں جیوندا کر دیوے۔ اہناں وچ ساڈا وڈا
 قصی بن کلاب وی ہووے۔ اوہ ساڈا سردار سی اسیں اوہنوں تہاڑے بارے پچھاں گے۔
 جے اہنے تہانوں سچیا یا تاں اسیں ایمان لے آواں گے۔

حضور نے فرمایا۔ ”میں اہناں کتاں لئی رسول بن کے نہیں آیا۔ سگوں میں تاں
 بہا پیغام پچان آیا واں۔ جے تئیں مَن لٹوتے واہ بھلا، نہیں تے اوڑک فیصلہ رب
 سچا آپے کر دوسے گا۔“

ایسے طراں کافراں نے کئی بے تکلیاں تے فضول گلاں ہو رہی کیتیاں حضور ہر گل دا
 عقول جواب دیندے رہے۔ اوڑک اک نے کہیا۔ اسیں خداتے فرشتیاں لوں کھیں
 لیکھے پناں تہاڑے تے ایمان نہیں بیا واں گے۔ ایہ مَن کے حضور اُچھ کھلوتے
 تے گھرا گئے۔

عبداللہ بن ابوامیہ بن معیرہ وی حضور دے نال سی، اوہ وی اُٹھیا۔ تے حضور نوں
 بہن لگانے۔ ”محمد! دیکھو، تہاڑی قوم نے تہانوں کجھ سوال کیتے۔ تئساں نہ منے۔ فیر اہناں
 یقین کرن لئی کجھ نشانیاں منگیاں، تئساں اوہ نشانیاں ظاہر نہ کیتیاں۔ فیر اوہناں
 مذاب منگیا۔ تئساں اوہرا وی اقرار نہ کیتا۔ بس آج ایہ مَن لٹو کہ تئیں بھانویں میرے سا
 ۲۰ رحمة للعالمین ج ۱ ص ۷۲ توں ۷۵۔

پوڑی لاکے آسمان اُتے چڑھوتے اُترو، تہاڑے نال چار قرشتے وی اُون تے اوہ تہاڑی رسالت تے نبوت بارے گواہی دی دین پر نہیں تاہنویں تہاڑے اُتے ایمان نہیں لیاوا گا۔ (رب دی شان کہ ایہو عبد اللہ کجھ سالان پچھوں فتح مکہ توں پہلاں ای مسلمان ہو گیا سی۔ حضور دا ایہہ اک بہت وڈا معجزہ سی)

مالی واکم پانی دینا قریش دی کھڑکھپ تاں روز رہندی سی۔ مہن اہناں نالی رک قسم دا بائیکاٹ ہو گیا۔ پیر آپ اپنا قرصن پچھان دے سُن الس واسطے چپ کے نہ بیٹھے سکوں قریش نوں ویلے سویلے ہدانت کر دے رہندے تے ایہ فرماندے کہ تہاڑے سوالاں دا جواب میری تعلیم وچ ہیگا لے۔ ایہتے عمل کر کے دیکھو جہڑے ایمان لیاٹے۔ اوہناں بہت کجھ ڈٹھا۔ تے اونہاں دا ایمان ہو رہ پکا ہو گیا۔ تے منکراں نوں کدے وی کجھ نہ بچھا۔ دلائینید الظلمین الاخسار ۱۰

مالی واکم پانی دینا بھر بھر مشکاں پاوے

اللہ واکم پھل پھل لاؤنا لاوے یا نہ لاوے

قصہ غزائینق حبش وچ جہا بر مسلماناں دا وقت سوہنا لنگھدا سی۔ کہ ایہ خبر مشہور ہوئی کہ عرب دے کافراں اسلام قبول کر لیا اے۔ ایہ سُن کے بہتے جہا جراں نے نکتے شریف نوں مکہ موڑیا۔ پڑجدوں شہر کول اُپڑے تاں پتہ لگا کہ افواہ جھوٹی سی۔ ایس واسطے صحابہ ایچوں ای مڑ کے حبش نوں ٹر گئے۔ تے کجھ لگ چھپ کے نکتے شریف وچ آن وڑے +

افواہ دی وجہ ایس افواہ بارے مورخاں لکھیا اے کہ اکواری حضور نے خانے کعبہ وچ نماز پڑھی۔ کافر وی موجود سُن۔ جدوں آپ ہوراں ایہ آیت پڑھی "وَمِنَّا شَارِدٌ اُخْرٰی" تے شیطان نے آپ دے مومنوں ایہ لفظ وی کڈھ دتے "تِلْكَ الْغٰیٰتِیْۤی الْعٰلٰی وَاِنَّ شَعٰۤاٰتِہٖۤنَّ لَتَرٰۤی"۔ یعنی راہیں بُت (عزت تے اور والے نہیں تے اہناں دی ثقافت منظور تے قبول اے) ایس توں بعد حضور نے سجدہ کیتا۔ تے سارے کافراں بھی آپ دے پچھے سجدہ کیتا۔ ایس روایت دا اخیر لاجھہ پئی کجھ کافراں توں سو اسب جتناں تے انساناں نے حضور دے پچھے سجدہ کیتا۔ صحیح اے کیوں جے صحیح بخاری (کتاب التفسیر سورہ نجم) وچ

ہذا ذکر اے۔ باقی جتنے بارے کئی وڈے وڈے محدثان مثلاً بیہقی، قاضی عیاض، علامہ
 خلی، حافظ منذری تے علامہ نووی ہوراں آکھیا اے کہ ایہ جھوٹا ہے من گھڑت اے۔
 بیہقی محدثان مثلاً طبری، ابن ابی حاتم، ابن المنذر، ابن مردویہ، ابن اسحاق، موسیٰ
 عقبہ تے ابو معشر ہوراں ایس روایت نوں سنناں نقل کیتا اے۔ سب توں
 ہکے حیرانی دی گل ایہی ہے کہ ایس روایت نوں حافظ ابن حجر صحیح من دے نہیں تے
 زناں دیلاں دیندے ہیں۔ ایہ چیتا رہوے۔ کہ حافظ ابن حجر نوں حدیث شریف دے
 دا اچا ماہر سارا زمانہ من دا اے۔ حافظ ہوری لکھدے ہن :-

”اسان اچہ بیان کیتا اے کہ ایس روایت دیاں تین سنڈاں صحیح شرط
 موجب نہیں۔ اتے ایہ روایتاں مُرسل ہیں۔ تے ایہناں توں اوہ لوک دلیل
 پھر سکدے ہیں۔ جہڑے مُرسل روایتاں توں ٹھیک من دے نہیں۔“

(ازرقانی بر مواہب ج ۱ ص ۳۳۰)

واقعی بارے مولانا شبلی لکھدے ہن :-

”سچی گل ایہ ہے کہ کافران دی عادت سی کہ جدوں حضور علیہ السلام قرآن مجید پڑھ
 تاں کافر رولا پاندے تے آپ دی تلاوت تال اپنے ولوں کجھ فقرے بول کے رلا
 کہ قرآن شریف وی سمجھ دتی اہست وچ ایہ صراہی اشارہ اے :-

نسمعوا لهذا القرآن والغوا ایس قرآن نوں نہ سُنو تے ایہدے وچ
 لعلکم تغلبون (حیر سمجھا) گڑبڑ پادو شاید تیں غالب آؤ۔

قریش دانت داکم سی کہ طواف کرن ویلے ایہ فقرے پڑھدے ہن :-

”واللّٰت و العزى و مناة الثالثة الاخرى فانهن

الغائبات العلى وان شفاعتهن لترتجى“

میںہ۔ لات، عزی تے تیجے بت منات دی سونہ، ایہ اچھے تے بزرگ نہیں تے ایہناں
 دی شفاعت منی پر منی اے۔

حضور نے جدوں سورہ نجم دیاں آپہ دتیاں آنتاں پڑھیاں تاں (کسے) شیطان
 رانے ایہو فقرے آپ دی آواز نال رلا کہ انج پڑھے ہوسن کہ دُور والیاں نوں شبہ
 ہووے کہ ایہ (ملاوٹی) فقرے وی حضور علیہ السلام نے امی آکھے ہیں۔ جدوں ایس

واقعے دا چرچا مسلماناں وچ ہویا تاں لوکاں دکھیا ہونا ایں کہ کسے شیطان نے آپ ولوں اوہ فقرے کہہ دتے ہون گئے۔ ایس واقعے نے روایتاں وچ شکل بدل بدل کے ایہ صورت اختیار کر لئی کہ ”شیطان نے حضور دے مونیوں ایہ فقرے اکھوائے سن۔ اتنے جیکن کہ عام مسلمان ایہ گل من دے نیں کہ شیطان دو بچے دے مونیہ راہیں آپوں بول سکدا اے ایس لئی راویاں ایہ روایت من لئی“ (سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۲۲ - ۲۲۳)۔

فیر مولانا مشبئی ہوراں مواہب دی عبارت نقل کیتی اے جہدا ترجمہ ایہ ہے: ”بعضے لوکاں کہیا۔ کہ جیوں حضور ایس آنت تے اُپڑے، او مناة ثالثہ الاخری، تے مشرکاں نوں دھڑکھو لگا کہ ہن ساڈے بتاں دی نکھیدی کیتی جائیگی۔ ایس وجہوں اوہناں جھٹ پٹ حضور می تلاوت وچ ایہ فقرے رلا کے پڑھ دتے جیکن کہ اوہناں دی عادت سی تے کہندے ہندے سن کہ ”قرآن تے کن نہ دھرو، تے ایہدے وچ گڑ بڑ کر دیو“۔ یاں شیطان توں کوئی مشطونگرا (بندہ) دردا اے“ (سیرت النبی ج ۱ ص ۲۲۳)۔

شعب اپنی طالب دا واسی | محرم شہہ نبوی دا واقعہ اے۔ جیوں کافراں دیکھیا کہ دکھ تکلیفاں پچان نال مسلمان سگوں ہو پکے ہو رہے نیں۔ اتے اوہناں دی گنتی وچ دنوں دا دھا ہو رہیا اے۔ تاں قریش نے تاپکایا کہ حضور علیہ السلام تے آپ دے خوادے دا باییکاٹ کر دتا جاوے تاں اوہناں نوں شہروں کدھ دتا جاوے۔ بنو ہاشم ابے بھانویں مسلمان نہیں سن ہونے۔ پتہ حضرت رسول پاک داساٹھ ایس پاروں نہیں سی چھڈرے کہ آپ اوہناں دے قبیلے وچوں سن۔ تے عرب اپنے قبیلے دی خاطر جان لڑا دیندے سن۔ بھانویں کجھ وی ہو جائے۔ کافراں زل کے بنو ہاشم دے خلاف اک معاہدہ کیتا جہدیاں شرطاں ایہ سن۔ (۱) کوئی قبیلہ بنو ہاشم نال راہ ریت نہیں رکھے گا۔ (۲) اوہناں دے ہتھ کوئی شے نہیں دیکھے گا۔ (۳) اوہناں نال نہ میل سلاپ کرے گا تے نہ کوئی کھان پین والی چیز اوہناں کول جان دے گا جتک کہ اوہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم نوں سچھن لئی ساڈے حوالے نہ کر دیں۔ ایہہ معاہدہ منصور بن عکرمہ نے لکھیاتے فیر کجھے دے دروازے اُتے لٹکا دتا گیا۔ ایس باییکاٹ پاروں حضور علیہ السلام تے آپ دا قبیلہ شہروں باہر سپاڑ دی اک ٹھانی وچ گئے۔

جہنوں شعب ابی طالب کہندے سن۔ ایہ گھائی (دترہ) ہاشمی خاندان دی موروثی سی اجنب
ابو طالب ہوری ایس قافلے دے مہری سن۔ بہناں حضور دی خاطر بڑیاں اوکڑاں جریاں
سن۔ کن ایہ اوکڑوی سارے خاندان نوں رسول پاک دی خاطر چھلنی پئے رہی سی۔ تن
درہیاں تک بنو ہاشم ایس گھائی دوج قید رنگے ہانیکاٹ دی زندگی کٹ دے رہے۔ ایہ
زمانہ ایساں اوکھا نگھیا پئی کئی واری درختان دے پتے کھا کے گزارا کرتا پیا۔ قریش نے کھا
پین دیاں چیزاں اتے پہرہ لایا ہویا سی۔ بنو ہاشم دے بال بچے بھکھ نال ایساں روندے، ایساں
روندے، کہ گھائیوں باہر اوہناں دی واج سن دی۔

حضرت سعد وقاصؓ دا بیان اے کہ اک واری رات نوں سٹکا چم میرے ہتھ آگیا میں
اوہوں پانی نال دھوتا۔ تے فیراگ دوج بھن کے، پانی دوج جیوں کے کھا گیا۔
بال بچیاں دے رون دی واج کن کے کافر خوش بندے سن۔ پر کچھ رحمدلاں نوں
ترس دی آونداسی۔ اکواری حضرت خدیجہؓ دے بھتیجے حکیم بن حزام نے کچھ کٹک (گندم) اپنے
غلام ہتھ حضرت خدیجہؓ ہوراں نوں گھائی۔ رستے وچ ابو جہل نے دیکھ کے کھوسن دا جتن
کیا۔ اپنے وچ ابو بختری کہدھوں تہہ دا پھر دا آگیا۔ اوہ بھانویں کافر سی۔ پیر اوہنوں
ترس آیا۔ تے ابو جہل نوں کہن لگا: جے کوئی اپنی پھپھی نوں کچھ کھان لئی گھدا اے
ناں گھٹن دے۔ توں کیوں روکتا ایں؟

اہناں تن سالان وچ عام مسلماناں دی بڑی تکلیفاں سہیاں۔ اوہ اپنے گھریں
قیدیاں وانگ رہے۔ حج دے دنال وچ ہر سال حضورؐ گھائیوں نکل کے لوکاں توں تبلیغ
کر دے۔ کیوں جے اہناں دنال وچ کافر وی لڑائی بھڑائی نوں حرام سمجھدے سن۔
پیر ابو جہل آپ دا وڈا دشمن، ہر تھاں آپ دے آگے آگے رہند اتے لوکاں نوں کہندا۔
”لوکو! ایہ دیوانہ اے۔ جہڑا ایہدی گل منے۔ یا منے گا اوہ وی تباہ ہو جائے گا۔“
تنال پورہیاں توں بعد کعبے اتے لڑکایا ہویا، معاہدے دا کاغذ، سیونک (زمیک)
نے کھا پینا تے بنو ہاشم فیر مکتے وچ آگے بچے

۱۔ زاد المعاد۔ ج ۱ ص ۲۹۹۔ ۲۔ سیرت النبیؐ ج ۱ ص ۲۲۵، ۲۲۶۔ ۳۔ رحمة اللعالمین،
ج ۱ ص ۷۸۔ ۴۔ کے ایضاً

بولانا مشبلی موجب جہوں قریش نے ڈٹھا کہ بنو ہاشم اُتے بڑا ظلم ہو رہا ہے، تاں اوہناں وچوں ای کجھ لوکاں نوں ترس آیا۔ ہشام عامری تے زبیر زل کے معمر بن عدی کول گئے کہ معاہدے نوں پاڑ کے سٹ دیئے۔ ابو الجحری، ابن ہشام تے زعمہ بن اسود ہوراں وی ساتھ دتا۔ ذوجے دن ایہ سارے زل کے کجھے گئے۔ زبیر نے لوکاں نوں اکھیا: "کیہ ایہ انصاف اے کہ اسیں تاں آرام نال رہے پر بنو ہاشم دانے دانے توں ترسن تے ٹھکھے مرن۔ رب دی سوہنہ نہیں جت تک ایہ ظلمی معاہدہ پاڑ نہیں سٹماں گا۔ باز نہیں آواں گا۔"

ابو جہل بواہر بویا "نہیں نہیں۔ ایس معاہدے نوں کوئی ہتھ نہیں لاسکدا۔ زعمہ بن اسود بویا: "جھوٹھیا! جہوں ایہ معاہدہ نکھیا گیا سی اسیں اودوں وی راضی نہیں ساں۔" اپنے وچ معمر بن عدی نے ہتھ ودھ کے معاہدے نوں ٹوٹے ٹوٹے کر دتا۔ فیر ایہ سارے لوک ہتھ سارنجھ کے بنو ہاشم کول گئے تے تلواراں دی پھتر چھانویں اوہناں نوں اپنے نالی بیانے (سیرت النبئی ج ۱ ص ۲۲۶-۲۲۷) ایہ واقعہ سلسلہ نبوی دا اے۔

فیر تبلیغ حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم نے تبلیغ فیر شروع کر دتی۔ اک دن آپ کجھے شریف گئے ملو تھے کافراں دے کئی سردار مٹھے سن۔ ابو جہل نے حضور نوں دیکھیا تے ٹھٹھا مار کے سرداراں نوں کہن لگا:۔

"عبد مناف کیو! دیکھو تہاڈا نبی آگیا۔" عقبہ بن ربیعہ بویا: "سانوں کیہ! سادے دلوں بھانویں کوئی نبی بن بہوے یا کوئی فرشتہ اکھوائے!"

حضور پاک ایہ گل سن کے عقبہ کول اے تے فرمایا: "عقبہ! توں خداتے اوہدے رسول دی کدی وی حمانت نہ کیتی تے ہمیش اپنی ضد اُتے ای اڑیا رہیوں۔" فیر ابو جہل نوں فرمایا: "تیرے اُتھ اوہ ویلا بڑی چھیتی آ رہیا اے کہ توں تھوڑا سیس گاتے بیتار وویں گا۔"

فیر قریش نوں فرمایا: "اوہ گھڑی نیرے آ رہی اے۔ کہ تیس جہڑے دین توں انکاری او پھیکر او سے نوں منو گے۔" (رحمۃ اللعالمین ج ۱ ص ۷۸-۷۹)

آپ دباں ایہ پیش گوئیاں اوڑک پوریاں ہو کے رہیاں۔ کیوں جے رب قرآن وچ فرماندا اے کہ میرا محبوب اپنی سدھن نال نہیں سگول ساڈے حکم نال بول دا اے۔ تے اوہدا بولنا نچ اے کہ جیویں اسان وچی اتاری اے۔"

ابوطالب دی وفات

ایسے سال یعنی شہ نہ ہوی وچ حضور علیہ السلام دے پیارے چاچے ابوطالب ہوری گزر گئے۔ اوہناں نے حضور علیہ السلام

نوں بچپن نوں پائیا پوسیا سی۔ تے آپنی اولاد نالوں ودھ رکھیا سی۔ ہراوکر سوکڑ وچ اوہناں داسا تھ دتاسی۔ ایقتوں تیک کہ سارے بنو ہاشم نوں نال لے کے حضور دی خاطر اوہ شعیب ابی طالب وچ بانیکاٹ دی زندگی گزار دے رہے۔ اوہ حضور نالوں پنہنی دورے دے سن۔ اک واری اوہ بیمار ہوئے، حضور حال پچھن تے خبر لین گئے۔ ابوطالب نے آکھیا "بھتیجے! جس خدا نے تینوں پنہیر بنا کے گھلایا اے۔ اوہ دے آگے توں دعا نہیں کر دا کہ مینوں آرام آجاوے؟" — آپ ہوراں دعا کیتی۔ ابوطالب نوں آرام آ گیا۔ تے آکھیا۔ "تیرا رب تیری گل من دا اے؟" — آپ ہوراں فرمایا "تیس دی بے خدا دے آکھے لگوتاں اوہ تہاڈی گل منے گا"۔

ابوطالب دی وفات ہلے مولانا شبلی "لکھدے نیں: —" ابوطالب دی وفات دیلے حضرت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم اوہناں کول تشریف لے گئے۔ ابو جہل تے عبد اللہ بن ابوامیہ پلاں توں موجود سن۔ آپ ہوراں فرمایا کہ "مردیاں مردیاں لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ" کہہ لوتیاں میں خدای بارگاہ وچ تہاڈے ایمان دی شہادت دیاں گا۔ ابو جہل تے ابن ابی امیہ نے آکھیا "ابوطالب! کیہ توں عبد المطلب دے دین توں پھر جاوین گا؟" اخیر ابوطالب ہوراں کہیا "میں عبد المطلب دے دین اُتے مردا ہاں"۔ فیر حضور علیہ السلام نوں آکھیا "میں اوہ کلمہ تاں کہہ دیندا مگر جہرا تیس فرماندے اوہ پڑ قریش آکھن گے پئی موت توں ڈر گیا واں"۔ آپ ہوراں فرمایا "میں تہاڈے لئی بخشش دی دعا کراں گا۔ مدتائیں کہ مینوں اللہ پاک اہتوں منع نہ کر دیوے۔"

(نوٹ: ابوطالب ہوراں دا چھیکر لافقرہ صرف مسلم وچ اے۔ بخاری وچ نہیں بیگا)۔

"ایہہ بخاری تے مسلم دی روایت اے۔ ابن اسحاق دی روایت اے کہ مرثیہ دینے ابوطالب دے بچھریل رہے سن۔ حضرت عباسی نے (بہڑے او دوں اے مسلمان نہیں سن) کن

۱۔ اصحاب فی احوال صحابہ، ذکر ابوطالب نالے سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۲۹ تے رمرۃ الصلیب ج ۱ ص ۷۸، ۷۹
 ۲۔ سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۲۷-۲۲۸ بحوالہ صحیح بخاری باب الجنائز۔ تے۔ مسلم شریف۔

لا کے سنیا تے حضور علیہ السلام نوں آکھیا کہ تساں جہڑا کلمہ پڑھن لئی کہیا سی ابو طالب
اوہی پڑھ رہے ہین۔

”ایس وجہوں ابو طالب دے اسلام بارے اختلاف ابے لیکن چونکہ بخاری
دی روایت زیادہ صحیح منی جاندی اے ایس واسطے محدث نوک نہتا کر کے ابو طالب دے
کفر دے قائل نہیں۔“

”لیکن محدثانہ حیثیت نال دیکھئے تاں بخاری دی ایہ روایت اپنی پکی دلیل داکم نہیں
دیندی۔ کیوں جے آخری راوی مسیب نہیں۔ اوہ فتح مکہ ویلے اسلام یائے، تے ابو طالب
دی وفات ویلے موجود نہیں سں۔ ایسے بنا اتے علامہ عینی ہوراں ایس حدیث دی شرح
کردیاں لکھیا اے کہ ”روایت مرسل ہے“۔ ابن اسحاق دے سلسلہ روایت درج
عباس بن عبد اللہ بن معبد تے حضرت عبداللہ بن عباس نہیں۔ ایہ دونوں ثقہ نہیں۔
پہ وچلا اک راوی ایچھے دی رہ گیا اے۔ ایس بنا اتے دونہاں روایتاں دی سند دا
درجہ تقریباً اکو جہا اے“ (سیرت النبی ج ۱ ص ۲۴۶-۲۴۸)۔

سیرت النبی دے حاشیے درج سلیمان ندوی، مولانا شبلی ہوراں نال اختلاف
کردیاں ”دونہاں روایتاں دے درجہ استناد“ ہاں لکھ دے میں :-
”مصنف دے ایس نظریے نال سینوں اتفاق نہیں۔ کیوں جے بخاری شریف
دی روایت دے چھیکر لے راوی حضرت مسیب نہیں، جہڑے کہ صحابی نہیں۔ ظاہر اے
کہ صحابی دی روایت کسے صحابی توں ای ہووے گی۔ ایس لئی مراہیل صحابہ حجت نہیں۔
تے ابن اسحاق دی روایت منقطع اے تے چھٹیا ہو یا راوی صحابی نہیں ہئیگا۔ ابن اسحاق
آپ دی ”استناد“ دا درجہ نہیں رکھدے ایس واسطے دونہاں روایتاں نوں ”اکو جہیاں“
نہیں منیا جاسکدا۔

ایس توں وکھ حضرت مسیب دی روایت دی تائید وچ خود حضرت عباس دی او
روایت اے جہڑی ایسے مسیبے والی روایت ہے آپ صحیح بخاری وچ موجود اے جس
وچ ذکر اے کہ حضرت عباس ہوراں پچھیا ”یا رسول اللہ تہاڑے چاچے ابو طالب نوں

لے یعنی۔ کتاب الجنائز ج ۴ ص ۱۰۱

آپؐ نوں مقام حجوں وچ دفنایا گیا۔ حضورؐ پاک آپو اہناں دی قبر وچ اترے۔ اوس ویلے تک نماز جنازہ شروع نہیں سی ہوئی۔ (سیرت النبویؐ ج ۱ ص ۲۵۱، ۲۵۲)

ہور تنگیاں | جناب ابوطالب دی وفات نال اک طراں حضورؐ دی کنڈنگی ہو گئی۔ کیوں جے بنواشم وچ اہناں دے جوڑ دا ہور کوئی بندہ نہیں سی جہدا قریش دے قبیلیاں نوں ڈر ہووے۔ فیر حضرت خدیجہؓ دی زندگی وی حضورؐ علیہ السلام واسطے اک وڈی نعمت سی۔ آپ حضورؐ دی تمخواری کردیاں۔ تسلی دیندیاں تے ہر اوکڑ سوکڑ وچ کشت کٹن لئی مددگار ثابت ہندیاں سن۔ فیر بی بی ہوراں دے رشتے دار جہڑے کہ اجدے کافر سن، وی صرف آپ دی خاطر رسول پاکؐ دی حمائت کر دے سن۔ بی بی ہوراں دی وفات نال حضورؐ کافی حد تائیں گنگے ہو گئے۔

دوبے لفظاں وچ حضرت خدیجہؓ تے جناب ابوطالب ہوراں دی وفات توں بعد کافراں دا تھوڑا بہتا ڈر وی چکیا گیا۔ تے اوہ کھل کے حضورؐ نال دیر کمان لگ پئے۔ تے اوہناں آپؐ نوں ودھیرا ستانا شروع کر دتا۔ اک واری کسے شطونگڑے نے آپ دے سر مبارک وچ چکڑ پٹھا دتا۔ آپ ایسے طراں گھر نوں آئے۔ آپ دی پیاری بیٹی حضرت فاطمہؓ پانی نال سردھواندیاں تے نالے روندیاں جا رہیاں سن۔ حضورؐ نے تسلی دیندیاں فرمایا:۔ ”دھی رانی! نہ رو، تیرے پو دارب راکھا اے۔“

طائف و سفر | اہن قریش دیاں ودھیکیاں حدوں ودھ گئیاں سن۔ تے اوہناں دے ایمان لیاں بارے وی کوئی امید نہیں سی۔

بجھدی۔ ایس واسطے حضورؐ علیہ الصلوٰۃ والسلام نے ارادہ فرمایا کہ مکے توں باہر جا کے حق دا ہوکا دینے۔ سو آپؐ نے طائف جان دا پروگرام بنایا۔ طائف وچ حضورؐ علیہ السلام اوتھے دے تن سرداراں کول آپؐ سے جہڑے سکے بھرا سن۔ پر چڑھدیاں چڑھدے معزور تے ہنکارے ہوئے۔ آپؐ نے اوہناں نوں خدا دا سفیرا پچایا تے اپنے نبی ہون بارے دسیا۔ اک اوہناں وچوں بولیا:۔ ”جے تینوں خدا نے پیغمبر بنا کے گھلایا اے تاں توں کجے دا پردہ پاڑ رہیا ایں“۔ ”دوبے آکھیا:۔ ”خدا نوں

لے رحمتہ العالمین ج ۱ ص ۸۰، ۷۹۔ (نوٹ) سیرت النبویؐ وچ خاک لکھیا اے۔ (ج ۱ ص ۲۵۰۔ طبع پنجم)

تیرے پناں کوئی ہو رہی تھی نہیں سی مل دا؟۔۔۔ تیجا کہن لگا۔۔۔ میں تیرے نال کسے صورت وی گئی نہیں کر سکدا، کیوں پٹی جے توں سچا ایں تاں تیرے نال بات کرنا ادب دے خلاف اے۔ تے جے توں جھوٹھا ایں تاں تیرے نال گل بات کرنا بیکار اے۔ (سیرت النبوی ج ۱ ص ۲۵۰)۔

فیرا دہناں بدبختاں طائف (دی مذیہ (منڈ پارٹی) آپ دے پچھے لا دتی۔ راہ وچ دُپاسے نچویے کھلوتے سن۔ جدوں آپ راہے راہ تڑ دے تاں منڈ پارٹی آپ دے پیراں اُتے اٹھاں وٹے مار دی۔ جس نال آپ ہونہاں ہو گئے۔ لہو نال آپ دی جھتی مبارک بھر گئی تے خون جم گیا تے انج جھتی وچوں پیر کڈھنے اوکھے ہو گئے۔ جدوں آپ سٹاں نال چور بوجاندے تاں بہہ جانڈے تے شطونگٹے آپ توں پھڑکے اٹھا دیندے۔ جدوں آپ ٹرن نلگدے تاں اوہ پھرتے اٹھاں روڑے ورہان لگ پیندے۔ کافر نال نال گا ہاں دی چھوٹ ورہاندے تے نالے توڑیاں (تالیاں) دجانڈے سن۔ (سیرت النبوی ج ۱ ص ۲۵۰-۵۱) (بحوالہ مواہب الدنیہ - موسیٰ بن عقبہ، طبری و ابن ہشام)۔

جدوں سٹاں نال آپ بیہوش ہو گئے۔ تاں فیرا۔۔۔ آپ نوں گھنیری چک کے اک باغ وچ لے گئے۔ ایس سفروچ آپ دے غلام زید بن حارث وی نال سن۔

باغ دے مالک عقبہ یا عتبہ بن ربیعہ نوں ترس آیا۔ تاں اوہنے اپنے غلام نوں کچھ انگور دے کے حضور کول کھلیا۔ غلام دانناں (نام) عداس سی۔ اوہنے انگور پیش کیتے جنو پاک نے قبول کر کے "بسم اللہ" آکھی تے کھانے شروع کر دتے۔ عداس "بسم اللہ" سن کے اچھے نال بولیا: "ایہ کیہ کلام اے؟ ایٹھے دے وسنیک تے انج نہیں بولدے؟" حضور نے پچھیا: "توں کتھوں دا ایں؟ تے تیرا مذہب کیہ اے؟" آکھیا: "میں عینوا دا وسنیک عیسائی آں! فرمایا: "توں یونس بن متی دے شہر دا وسنیک ایں؟" آکھیا: "آہو! پتہ تیس اوہنوں جان دے او؟" حضور نے فرمایا: "اوہ میرا بھرا سی۔ میں وی نبی آں تے اوہ وی نبی سی"۔ عداس نے ایہ سنیا تاں جھک کے سلام کیتا تے آپ دے ہتھ پیرتے مونہہ سر چمک لگ پیا۔ عتبہ دے نال اوہرا بھرا، خیبہ وی

لہ رحمة العالمین وچ عقبہ تے سیرۃ النبوی وچ عتبہ لکھیا اے (مترتب)

بیٹھا ایسے نظارہ دیکھ رہیا سی۔ دونوں اک دوسے نوں آکھن لگتے۔ "عداس تے ہتھوں گیا۔" جدوں اوہ ٹرک کے آیاتاں اوہوں ڈانٹ کے مونہہ سرکپ دی وجہ پچھی۔ اوہنے آکھیا۔ "کہ آج اوہدے نال دا بزرگ بندہ ساری دھرتی اُتے نہیں آئیگا۔ اوہنے مینوں اجھی گل دی اے جہڑی صرف کوئی نبی ای دس سکدا اے۔" اوہناں آکھیا۔ "خبردار اپنا دین نہ چھڈیں۔ تیرا دین اوہدے دین توں چنگیرا اے۔"

حضور دی دُعا | اینیاں تکلیفاں تے مصیبتاں جھٹکن توں بعد جدوں حضور دا دھیان اوہناں لوکاں ول گیا تاں آپ نے اوہناں دی بدلت واسطے دُعا منگی۔ تے فرمایا کہ میں اوہناں لوکاں لئی بد دُعا ایس لئی نہیں کردا کہ انہیں ناں اوہناں دیاں نسلاں، اک نہ اک دین، ضرور اسلام قبول کئیاں۔

واپسی | آپ طائف توں مردے ہوئے کجھ دن نخلہ وچ رکے۔ فیر چرا وچ تشریف لیاے تے مطعم بن عدی نوں سنیہا گھلایا کہ مینوں اپنی ممانت وچ لے سکدے او؟ عرباں دا قاعدہ سی کہ جدوں کوئی اوہناں توں ممانت لئی اکھدا تاں بے نویں ویری ہندا، انکار نہیں سی کر سکدے۔ مطعم نے حضور دی درخواست من لئی تے اپنے پتراں توں آکھیا کہ ہتھیار نبھ کے حرم پاک نوں جاؤ۔ حضور پاک تشریف لیاے۔ مطعم اُدھ اُتے سواری۔ حرم کول آیا، تے اچھی ساری آکھیا۔ "میں محمد نوں پناہ دتی اے۔" آپ حرم وچ آئے، نماز پڑھی۔ تے فیر مطعم دے پتر ہتھیار لا کے تلواراں دی چھتر چھانویں حضور نوں گھر چھڈ کے آئے۔

مطعم کفر دی حالت وچ غزوہ بدر توں پہلاں مویا۔ حضرت حسان ہوراں مرثیہ لکھیا۔ جہنوں زرقانی نے نقل کیا اے۔ اے ۴

قبیلیاں نوں تبلیغ | حج سے کافروی لڑائی بھڑائی توں رک جانے سن۔ آپ ایساں دناں وچ حاجیاں دے ڈیریاں تے جانے تے

ہر قبیلے نوں اسلام دی دعوت دیندے۔ جدوں کہتے میلے ٹھیلے لگ دے تاں آپ تبلیغ

۱۔ رحمة العالمین۔ ج ۱ ص ۸۲، ۸۱۔ ۲۔ سیرت النبیؐ۔ ج ۱ ص ۲۵۱، ۲۵۲۔

۳۔ زرقانی۔ ج ۱ ص ۶۔

کارن میلیاں وچ چلے جانے، عرب دے قبیلیاں وچ بنو عامر، محارب، فرآرد، غسان، مرہ، حنیفہ، سلیم، عبس، بنو نضیر، کندہ، کلب، حارث بن کعب، عذرہ تے حصار مہ اچھے تے مشہور سن۔ ابن سعد موجب آپ اپناں سبھتال کول واری واری تشریف لے کے گئے۔ پر ابوہب عموماً آپ دے نال نال رہندا تے جدوں آپ کسے اکھٹے وچ تبلیغ فرمان لگدے تاں اوہ برابر توں اچی ساری کہندا۔ "لو کو! ایہہ دین توں چھ گیا اتے تے جھوٹہ کہندا اے۔"

بنی حنیفہ پیامہ وچ آباد سن۔ اپناں لوکاں حضورؐ نوں بڑی گوڑ نال جواب دتا۔ مسیلمہ کذاب، جہنے اگے چل کے نبوت داد عوئے کیتا، ایس قبیلے داسردار سی۔ قبیلہ بنو زہل بن شیبان کول جدوں آپ گئے۔ تاں صدیق اکبرؓ دی نال سن حضرت صدیق ہوراں مفروق (اک قبیلے داسردار) نوں کہیا کہ جس پنیر بارے انجیل تے توریت وچ ذکر اے اوہ لہو نیس۔ مفروق نے آپ نوں پچھیا کہ تئیں کیہ تلقین کر دے اوہ نے فرمایا۔ "خدا اک اے تے میں اوہدار سول آں۔" فیر آپ نے سورہ انعام ریاں اُنّی اُلحٰاں تلاوت، فرمایاں قبیلے دے دو ہور سردار مشنی تے ہانی بن قبیسہ وی موجود سن۔ اوہناں کلام سنیا۔ تاں بڑے خوش ہوئے۔ پر اک دم پیو دادے دا دین چھڈن لئی راضی نہ ہوئے۔ نالے اوہناں دسیا کہ کسری نال معاہدے پاروں وہ کسری دے اٹھ بیٹھ نیس۔ آپ ہوراں اوہناں دی سچائی تے صاف گوئی دی خریف کیتی تے فرمایا۔ "رب اپنے دین دی آپ مدد کرے گا۔"

آپ بنو عامر کول گئے۔ آپ دی تقریر سن کے اوہناں دچوں اک آدمی (بکیرہ بن فراس) نے آکھیا پئی جے ایہ بندہ (حضورؐ) میرے ہتھ آجائے تاں میں سارے عرب نوں تباہ کر لوں۔ فیر آپ نوں پچھیا کہ جے ایسی تہاڑا ساتھ دینے تے تئیں زیریاں تے فتح پالو تاں اپنے فوت ہون توں بعد ریاست سانوں دیو گے؟ آپ ہوراں فرمایا۔ "ایہہ رب دے ہتھ اے۔" اوہ کہن لگا۔ "ہلا فیر اسانوں دی ساتھ میں کوئی لوڑ نہیں۔" (سیرت النبیؐ ج ۱ ص ۲۵۳ - ۲۵۴)۔

سوید بن صامت وا ایمان لیانا

سوید بن صامت اک شاعر سی، تے "کامل" کر کے مشہور سی حضورؐ نے

اوپنوں اسلام قبول نہی آکھیا۔ اوہ بویا۔ شاید تہاڈے کول میرے والا ای "مال" اے۔ آپ دے سوال اُتے اوہنے کہیا کہ میرے کول نعمان دی دانائی اے۔ آپ ہوراں فرمایا۔ "بیان کر" اوہنے کجھ ودھیا جہے شعر پڑھے۔ حضور نے فرمایا۔ "ایہ سوہنے شعر نہیں۔ پر میرے کول قرآن اے۔ جہڑا ایہتوں بہت افضل اے تے ہدایت تے فوراً اے۔" فر آپ ہوراں قرآن شریف سنایا۔ تے سوید بن صامت جھٹ پٹ مسلمان ہو گئے۔ جدوں حضرت سوید مڑ کے مدینے گئے تاں اوہناں تبلیغ کیتی۔ پر بنو خزرج نے آپ نوں شہید کر دتا۔ (طبری)

ایاس بن معاذ وا ایمان لیانا | بنو خزرج دوتوں کجھ لوک قریش نال معاہدہ کرن مدینے توں نکلے آئے۔ حضور علیہ السلام نے اپنا

نوں اسلام دی دعوت دتی۔ ایاس بن معاذ جہڑے بنی عبدالاشہل وچوں سن، فوراً آکھن لگے کہ چلو ایمان نے آئیے۔ انس بن رافع نے روڑاں دی مُٹھ بھر کے ایاس دے مونہہ تے ماری تے آکھیا۔ "اسیں ایس کم لئی ایہتھے نہیں آئے" ایہ سن کے حضور اوتھوں اُٹھ کے ٹر گئے۔ ایہ واقعہ جنگ یمان توں پہلاں دا اے۔ جہڑی اوس تے خزرج وچ ہوئی سی۔ ایاس مڑ کے جا کے کجھ دن نگروں مر گئے۔ مرن ویلے اوہدی زبان اُتے رب دا ذکر، تکبیر تے حمد و ثنا جاری سی۔ ایہ سب حضور دے وعظ دا نتیجہ سی جس نوں سن کے ایاس نے فوراً ایمان نے آندا سی۔

ایک جاوگر وا ایمان لیانا | ایہناں ای دنیاں وچ یمن دا مشہور جاوگر ضمار اذوکی نکلے آیا۔ قریش توں ایہ سن کے پئی حضور (نعوذ

باللہ) دیوانے نین۔ کہن لگا۔ "محمد دا علاج میں منتر نال کر سکناں"۔ فر اودہ حضور کول گیا۔ تے منترستان لئی تیار ہویا۔ اپنے وچ آپ ہوراں فرمایا۔ "پہلاں میٹھوں کلام سنو! آپ ہوراں دا کلام سن کے ضمار اک دم مسلمان ہو گیا۔

مَنْ لِي اللهُ عَلَى حَبِيبِهِ سَيِّدًا مُحَمَّدًا ذَالِيهِ ذَا صُحْبِهِ وَسَلَّمَ

معراج دا واقعہ

نبوت دے دسویں یا بارہویں سال تے مشہور قول موجب ۲۷ رجب المرجب دی رات نوک اللہ پاک نے حضور علیہ السلام نوں عرشاں تے بلایا۔ تے اپنی صدائی دے بھیت دتے۔ تے ”فَاذْحَىٰ اِلَىٰ عَبْدِہٖ مَا اذْحَىٰ“ — اوہنے اپنے بندے وں وحی کیتی جو کیتی — (القرآن)

معراج دی تاریخ | واقدی موجب ایہ واقعہ ۱۷ رمضان (نبوت دے بارہویں سال) واپریا۔ یعنی ہجرت توں ۱۸ مہینے پہلاں۔ ابن سعد موجب ۱۷ ربیع الاول ۳۳۰ھ نبوی یعنی ہجرت توں اک سال پہلاں ایہ واقعہ پیش آیا۔ بیہقی ہوراں ٹوٹے بن عقبہ تے امام زہری دے حوالے نال ایہو تاریخ وی اے۔ امام نووی عروہ بن زبیر دی روایت دے حوالے نال ایہو تاریخ صحیح من دے نہیں۔ تے ابن حزم نے دعویٰ کیتا اے کہ ایسے تاریخ بارے اجماع اے۔ حالانکہ ایہ دعویٰ ٹھیک نہیں۔ اسماعیل الشدّی توں طبری تے بیہقی روایت کردے نہیں پئی اوس موجب ایہ واقعہ شوال ۳۳۰ھ نبوی (ہجرت توں ۱۷ مہینے پہلاں)۔ دا اے۔ حاکم نے اسماعیل الشدّی توں روایت نقل کردیاں ایس واقعے نوں ہجرت توں اک سال چار مہینے پہلاں دا دسیا اے (ذی القعدہ ۳۳۰ھ نبوی) تے ابن عبد البر تے ابن قتیبہ موجب رجب ۳۳۰ھ نبوی ۱۷۔ ابن فارس، ہجرت توں اک سال تین مہینے پہلاں دا ابن الجوزی ۸ مہینے پہلاں دا ابو الریح بن سالم موجب چھ مہینے پہلاں دا۔ اک ہور روایت وج ۱۱ مہینے قبل ہجرت آندا اے۔ جہنوں ابن المنیر نے سیرت ابن عبد البر دی شرح وج ترجیح دتی اے۔ تے ابو الیم بن اسحاق الکھڑی دیوں لاکے ایہنوں صحیح من دے نہیں۔ ”لیکن مشہور یہ ہے کہ معراج ۲۷ رجب کو ہوئی تھی۔ اور علامہ ڈرقانی کی رائے یہ ہے کہ جب کسی قول کو دوسرے قول پر ترجیح دینے کے لئے کافی دلائل موجود نہیں ہیں تو مشہور قول ہی کو اختیار کر لینا بہتر ہے۔“ (سیرة

سرورِ عالم ج ۲ ص ۶۴۴ - مرتبہ ابوالاعلیٰ مودودی نانے زرقانی : ۱ : ۳۵۵ - بجد)
جناب سلمان منصور پوری کہندے ہیں :-

” بعض عالماں موجب معراج ہجرت توں کن ورھے پہلاں ہوئی تے بعض موجب

اک سال پہلے - بہر حال جمہورِ عام طور تے اتفاق ایہہ ہے پئی ایہہ واقعہ ۲۷ رجب المرجب
سنہ نبویؐ نوں پیش آیا۔ (رحمۃ للعالمین - ج ۱ ص ۸۶) ۔

امام بصری اپنی ”تاریخ الملئ والأئم“ وچ ایس واقعے نوں نبوت ملن توں اگلے دن دا
واقعہ دسدے ہیں۔ تے دلیل ایہہ دتی اے پئی نماز دی فرضیت معراج وچ ہوئی۔ اتے
حضور علیہ السلام صحابہ نال نماز پخت توں لے کے ای پڑھدے آئے ہیں۔ ایہ کیویں ہو
سکدا اے کہ نماز دی فرضیت دس گیارہ سال پچھے پے جائے۔ پو شاہ عبدالحق محدث
دہلوی (متوفی ۱۰۱۸ھ) شرح سفر سعادت (ص ۳۶) وچ لکھدے ہیں کہ پہلاں صرف دو
نمازاں (فجر تے عصر) فرض ہوئیاں کن۔ جد کہ معراج وچ پنج نمازاں فرض ہوئیاں۔ انج
امام بصری ہوراں دی گل بات بے اعتباری ٹھہردی اے ۔

روحانی یا جسمانی معراج

تاریخ تے سیرت دے عالماں نے جسمانی معراج بارے اختلاف کیتا اے۔ ”شنا“
وچ قاضی عیاض لکھدے ہیں :- ” عالماں دے اک ٹوٹے موجب آپؐ نوں روحانی معراج ہوئی
جہڑا اک سُفنہ سی۔ تے بیائں دے سُفنے سچے ہندے ہیں۔ معاویہؓ دی ایہو کہندے ہیں تے
حسن دی۔ پڑ حسن دا مشہور قول ایہہ ہے اُلٹا اے۔ جیویں کہ محمد ابن اسحاق نے دُسیا
اے :- ”تفسیر کبیر وچ لکھیا اے“ تفسیر ابن جریر وچ حذیفہؓ دا بیان اے کہ معراج جسمانی
نہیں ہوئی سگوں روحانی سی تے سُفنے دا واقعہ سی۔ تے ایہو کجھ حضرت عائشہ صدیقہؓ تے
معاویہؓ ہوری آکھدے ہیں :-

جہڑے عالم جسمانی معراج دے قائل ہیں اوہناں کول وی حدیثاں نال دلائل موجود نہیں۔

۱۔ مولانا مودودی تے نور بخش توکلی (سیرت رسول عربی ص ۶۶) ۲۷ رجب سنہ نبویؐ نوں ٹھیک من
دے ہیں۔ نانے دکھیوار دو دائرہ معارف اسلامیہ (ج ۲ ص ۶۱۰ - ۶۱۱) ۔

جہڑیاں حضرت قتادہؓ تے انسؓ ہوراں توں منقول نہیں۔
 حضرت قتادہؓ موجب معراج دی رات آپؐ چت لیٹے ہوئے سن۔ حسنؓ ہوراں موجب معراج
 دی راتے آپؐ مقام حج وچ بستے ہوئے سن۔ حضرت انسؓ ہوراں وی روایت اے کہ آپؐ اوس
 رات مسجد حرام وچ آرام فرما رہے سن۔ اُمّ ہانیؓ ہورں توں روایت اے کہ ”اوس رات
 آپؐ عشا دی نماز پڑھ کے ساڈے (اُمّ ہانیؓ) گھر آرام فرما رہے سن تے فجر توں پہلاں اساں آپؐ
 نوں چکایا۔“

قرآن پاک وچ ایس بارے ذکر آوندا اے۔ ”سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ
 لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى . . . الخ۔“ ”یعنی“
 پاک اے اوہ جو اپنے بندے (عبد) نوں راتو رات مسجد حرام توں مسجد اقصیٰ توڑی لے گیا۔ جس
 دے چوہیرے برکت اے۔ تاں جے ایس اپنیاں نشانیاں دسیے۔ بے شک اللہ ڈا ہڈا
 سنن تے دکھیں بارے۔“

ایس آت توں معلوم ہندا اے کہ معراج جسمانی ہوئی سی۔ کیوں جے ”اَسْرَى“
 دے معنی نہیں۔ ”رات نوں سفر کرنا“ خواب وچ سفر کرن نوں اسری نہیں کہندے۔ نالے
 ”بِعْبْدِهِ“ ”دسا اے کہ ایہہ معراج جسمانی سی کیوں جے عبد یعنی بندہ ”روح تے جسم“ دے
 اکٹھ دانال اے۔ ہدوں تیک روح تے جسم دا جانا ثابت نہ ہووے ”اسری بعبدہ“ دے
 معنی درست نہیں ہو سکدے۔

روحانی معراج دے دعویدار سورۃ اسریٰ دی ایہہ آت ثبوت وچ پیش کر دے
 میں۔۔۔ ”وَمَا جَعَلْنَا الشُّرُؤْيَا الْكُفْرَىٰ أَرَيْنَكَ إِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ“۔ ”یعنی
 اساں جہڑا خواب تینوں دکھایا اے اوہ لوکاں دی پرکھ واسطے دکھایا اے۔“ معراج
 جسمانی توں منسن والے ”رؤیا“ دا مطلب ”اکھاں نال دکھینا“ مراد لیندے نیں۔ بخاری
 شریف وچ ایس آت بارے لکھیا اے۔۔۔ ”وَمَا جَعَلْنَا الشُّرُؤْيَا“ دی تفسیر
 کہ دیاں ابن عباسؓ ہوراں فرمایا کہ اسریٰ والا واقعہ ”اکھاں نال دکھینا“ واقعہ اے
 (خواب نہیں) جہڑا اوس ویلے پیش آیا کہ راتو رات آپؐ نوں بیت المقدس لے جایا گیا۔
 مولانا سودودیؒ موجب ”ساڈے لئی ایہہ مننے پناں چارہ نہیں پئی ایہہ (سفر) نرا اک
 روحانی تجربہ نہیں سی۔ سگوں ایہہ اک اکھیں ڈکھاتے جسمانی سفر سی جہڑا اللہ پاک نے

حضور علیہ السلام نوں کرایا ممکن یا ناممکن دی بحث تاں اودوں
پیدا ہندی اے جدوں کسے مخلوق نے کوئی کم کرنا ہووے۔ پر جدوں معاملہ ایہہ ہووے پئی
فلاناں کم اللہ تعالیٰ نے کیتا۔ تاں "نیر" امکان "دی گل اوہ ای کہہ سکدا اے جہڑا رب
نوں قادرِ مطلق نہ من دا ہووے۔ اللہ پاک جہنوں چاہوے جھٹ پٹ جہی تھان لے
جاسکدا اے جتھے مادی دُنیا دی سب توں تیز رفتار شے "روشن" نوں اپڑن پئی اربان
نوری سال (LIGHT YEARS) چاہیدے ہندے نیں۔ زمان تے مکان دے جکڑ
بند مخلوق واسطے نیں۔ خالق واسطے نیں۔" (سیرۃ سرور عالم ج ۲ ص ۶۴۶)۔

"سراجِ بارے اصل گل اپنی اے۔ پئی نییاں وچوں ہر اک نوں اوہے رُتبے
موجبِ مَلَکُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ" دا مشاہدہ کرایا جاندا اے۔ تے
مادی حجابات دُور کر کے اکھیاں تاں اوہ حقیقتاں نکایاں جانداں نیں۔ جنہاں
اُتے ایمان لیاں دی اوہ (دُوبے لوکاں نوں، بغیر دیکھیاں) دعوت دیندے نیں۔
تاں جے اوہناں دا مقام اک فلسفی توں بالکل وکھرا ہو جاوے (کیوں جے) فلسفی
جووی کہندا اے۔ گو یڑناں کہہ را اے۔ تے جے اوہ اپنی کچھان رکھدا اے تاں اوہ
کدی اپنی رائے دی سچائی بارے شہادت نہیں دے گا۔ پُر انبیاء جو کجھ آکھدے نیں
اوہ براہِ راست علم تے مشاہدے پاروں کہندے نیں۔ ایس کر کے اوہ لوکاں سامنے
گوہی دے سکدے نیں کہ اساں ایہہ گلاں باتاں جاننے آں تے ایہہ حقیقتاں ساڈیاں
اکھیں ڈٹھیاں نیں۔" (ایضاً ص ۶۴۷)

اُمّی و اسفہر | حضور علیہ السلام نوں نبوت ملیاں کوئی بارہاں سال ہو چکے
سن۔ آپ خانے کعبے وچ (بعض روایتاں موجب اپنی چچرا ام ہانی
بنت ابی طالب دے گھر عشاوی نماز پڑھ کے) بستے ہوئے سن۔ آپن چہریت چہرل نے
آپ نوں بڑے ادب نال اُٹھایا۔ تے "زمزم" کول لے گئے۔ آپ دا سینہ چاک کیتا۔
تے زمزم دے پانی نال دھو کے اوس وچ علم، علمی، ہمت، دانائی، ایمان تے یقین
بھر کے نیر ٹھیک ٹھاک کر دتا۔ نیر آپ آگے اک جانور سواری پئی پیش کیتا۔ جہدار رنگ
سفید، قد گدھے توں وڈا تے نچرتوں مھوٹا سی۔ جہدی چال دا ایہہ حال سی پئی اوہدا
ہر قدم عدتگاہ تے پتیدا سی۔ ایہہ "بُراق" سی۔ پہلے انبیاء وی بُراق اُتے بہہ کے لے

سفر کر دے ہندسے سن۔ (سہیلی نے روض الانس وچ لکھیا اے کہ حضرت ابراہیمؑ
 حضرت اجروہ تے حضرت اسماعیلؑ نوں براق اُتے بٹھا کے ای نکلے چھڈ کے آئے سن)
 مسند احمد ترمذی، ابن سعد تے ابن اسحاق موجب آپ جد براق اُتے سواری فرمان
 لگے ناں اوہ چکيا۔ جبریلؑ نے تھاپی دیندیاں آکھیا۔ — ”دھیان کر آج توڑی محمدؐ
 توں وڈی شخصیت دا بندہ تیرے اُتے سوار نہیں ہويا۔ —“ تے اوہ شرم نال پانی پانی
 ہو گیا۔ غیر حضور اوس تے سوار ہوئے۔ جبریلؑ نال نال تریئے (اک روایت موجب جبریلؑ
 براق اُتے حضور دے پچھے بیٹھ گئے)۔ حاکم تے ابن حبان وچ (عبد اللہ بن
 مسعود موجب) جبریلؑ اگے تے حضور پچھے سوار سن۔ ترمذی، نسائی تے مسند احمد وچ حدیث
 دی روایت اے کہ دونوں براق اُتے سوار سن (اگے پچھے دا ویرا نہیں بل دا) مسلم
 شریف موجب براق دی کمر تے کتے لائے سن۔ کتے ہلدے سن (الطبری تفسیر ۱۵: ۱۰)۔
 نالے اوبدے آپ سوہنی کاٹھی سی تے مونہہ وچ لگاں سی۔

پہلی منزل مدینہ سی۔ ایٹھے اتر کے آپ بوراں (دونفل) نماز پڑھی۔ جبریلؑ امین
 نے دسیا کہ ایٹھے تیس ہجرت کر کے اوگے۔ دو جی منزل طور سینا یا وادی امین سی۔
 جتھے حضرت موسیٰؑ اشد نال ہم کلام ہندے سن۔ اک روایت موجب دو جی منزل مدین
 سی تے آپ بوراں اوس رکھ کول نماز پڑھی۔ جتھے حضرت شعیب علیہ السلام دیاں بیٹیاں
 نال حضرت موسیٰؑ دی ملاقات ہوئی سی۔ تے اوہناں دے جانوراں نوں پانی پان توں بعد
 حضرت موسیٰؑ جس رکھ ہیٹھ آرام کارن بیٹھ گئے سن۔ ایٹھے اک سُرخ شہیہ سی جس کول
 حضرت موسیٰؑ دی قبر سی۔ حضورؐ نے فرمایا: ”میں موسیٰؑ نوں اپنی قبر وچ کھلو کے نماز پڑھ
 دیاں رکھیا۔ (بروایت انس بن مالک وغیرہ)

تیسری منزل بیت اللحم سی جتھے حضرت عیسیٰ علیہ السلام دی پیدائش ہوئی سی۔
 — تے چوتھی منزل بیت المقدس سی۔ ایٹھے براق دا سفر مک گیا۔ آپ نے براق

لے ابن ہشام۔ اردو دائرہ معارف اسلامیہ۔ ج ۳ ص ۲۶۹۔ طبرانی: عبد الرحمن بن
 ابی یعلیٰ دی روایت تے حدیث دیاں بعض کتاباں۔

نوں اوسے تھاں بھجہ دتا۔ جتھے آپ توں پہلے نبی اپنے اپنے کسے بھندے بندے سُن۔
بعض روآئتاں موجب جبریل نے انگلی مار کے اک چٹان وچ موری کڈھی جس نال پراق
نوں بنھیا۔ (ترمذی۔ حاکم وغیرہ)۔

راہ دے حالات | راہ وچ اک تھاں کسے نے واج دتی، آپ اپنے دھیان
چل دے گئے۔ جبریل نے دسیا پئی ایہ بندہ یہودیت وُل
تھا نوں پریدہ سی۔ اک ہور واج دوجے پاسیوں آئی۔ پُہ آپ نے دھیان نہ دتا۔
جبریل نے آکھیا۔ ایہ عیسائیت وُل بلاو سی۔ فیراک تھاں اک بڈھی زنانی بڑی
بُن تھن کے راہ وچ کھلوتی دسی۔ آپ ہوراں اوس وُل وی دھیان نہ کیتا۔ جبریل نے
دسیا: "یا رسول اللہ! ایہ دنیا سی ایہدی باقی عمر ایس بڈھی دی باقی عمر توں گوری
جاسدی اے۔ اگے جا کے اک بندہ ملیا۔ پُہ آپ اپنے دھیان لگے گئے۔ جبریل نے
دسیا کہ ایہ شیطان سی۔ جہڑا آپ نوں رستے توں بٹانا چاہندا سی۔"

(بیہقی۔ ابن جریر۔ ابن اسحاق وغیرہ)

حضرت انسؓ دی روایت موجب بڈھی (دنیا) تے ابلیس توں علاوہ آپ نوں
ساہ وچ کچھ آدمی ملے۔ اوہناں آپ نوں آکھیا: "اے اول تیرے تے سلام۔ اے
آخر تیرے تے سلام۔ اے حاشرتیرے تے سلام۔" جبریل نے آکھیا: "یا رسول
اللہ! ہناں نوں سلام دا جواب دیو" آپ ہوراں جواب دتا۔ کچھ دُور جا کے انج
دے ای کچھ ہور لوکاں آپ نوں سلام آکھیا۔ تے آپ نے جواب دتا۔ جبریل نے دسیا کہ
ایہ سلام کہن والے حضرت ابراہیمؑ۔ حضرت موسیٰؑ تے حضرت عیسیٰؑ سُن" (اروہ داسرہ
معارف اسلامیہ ج ۲ ص ۶۱۹، بحوالہ ابن جریر: ۱۵: ۶)۔

بیت المقدس پہنچے۔ تاں آپ دے سامنے تن پیالے پیش کیتے گئے۔ اک پانی
دا۔ دو جا دودھ دا۔ تینجا شراب دا۔ آپ ہوراں دودھ والا پیالہ لے لیا۔
جبریل نے آکھیا: "یا رسول اللہ! تہاں فطرت دارستہ پسند کیتا۔ جے تہیں پانی پی لیندے
تے تہیں تے تہاڈی امت غرق ہو جاندی۔ جے شراب پسند کردے تے گمراہی ملنی سی (ایضاً،

لے بعض روآئتاں موجب ایہ واقعہ سدرۃ المنتہیٰ اُپر کے پیش آیا۔ تے بعض (باقی اگلے صفحہ پر دیکھئے)

نبیوں کی امامت

بیت المقدس پہنچ کے جدوں امیر سلیمان نے داخل ہوئے
تو اوتھے کھلے پہنچے ان لوگوں موجود دیکھ کر۔ صفوں بٹھیاں
گئیاں۔ تے امامت واسطے جبریلؑ نے حضور علیہ السلام کو ہاتھ پیر کے آپ توں
اگناہہ کر دتا۔ آپ نے نماز پڑھاٹی۔ ایس توں بعد اُپر ذکر کیا، پیالے پیش کرن والا
واقعہ گزریا۔ (سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۶۵۳)۔

حضور نے جس نماز دی امامت فرمائی اوہ کوئی روحانی نماز نہیں سی۔ سگوں
جسمانی سی۔ یعنی سارے انبیاء اللہؑ دی قدرت نال اپنے مبارک جسم نال
موجود سن۔ مولا علی قاریؑ اپنی کتاب مرقات (ج ۵ ص ۴۳۰) وج آکھدے نیں: "پہلی
نماز دے مختلف افعال مثلاً قیام، رکوع، سجود، جلسہ، قعدہ وغیرہ جسم نال ای
ادا ہو سکدے نیں۔ نہی روح نال ایہ ارکان ادا نہیں ہو سکدے۔"
رواٹاں وج اؤندا اے کہ حضور علیہ السلام توں ایس جسمانی معراج توں علاوہ
چھٹی روحانی معراجاں وی ہوئیاں سن۔

تے حضرت عائشہؓ دا ایہ قول کہ معراج دی رات میں حضور علیہ السلام دا جسد
مبارک گم نہ پایا۔ کسے روحانی معراج بارے ہے۔ نالے چیتے رہوے کہ ایہ معراج
نگے وج ہوئی سی۔ جد کہ حضرت عائشہؓ دی رخصتی مدینے جا کے عمل وج آئی سی۔

کچھ لوک انسری (براق راہیں مکہ معظمہ توں بیت المقدس تک
راتورات سفر کرنا) جہرا ذکر سورہ بنی اسرائیل دے شروع

انسری تے معراج

(حاشیہ صفحہ پچھلا) موجب بیت المعمور کول۔ (بیت المعمور توں مراد اوہ مسجد اے
جہڑی طوفان نوح دے کسے فرش زمین توں چاک کے پوتھے (یا ستویں) آسمان اُتے کبے دے بائیں
عمود قائم کیسی گئی سی۔ تے ادہری زیارت واسطے فرشتے ہر ویلے موجود رہندے نیں)

بعض رواٹاں موجب دو پیالے پیش کیتے گئے۔ یعنی (۱) پانی تے شراب
(۲) دودھ تے شراب (۳) دودھ تے شہد۔ پر حضرت مالکؑ بن صعصعہ دی روایت موجب
بیت المعمور یا سدرة المنتہی کول آپ توں تین پیالے (شراب، دودھ تے شہد) پیش کیتے۔ پر سبھاں
دا اتفاق اے کہ آپ نے دودھ پسند کیا۔ (سیرت سرور عالم ج ۲ حاشیہ ۶۵۲)۔

وج ” سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ ” ————— “ دے لفتاں نال آیا اے تے
 معراج (زمین توں اسمان تک راتورات جاناتے واپس آنا۔ جہد اذکر سورہ انجم وج
 آیا اے) جہدی تفصیل حدیث وج حضرت ابو ذرؓ تے مالک بن صعصعہ راہیں آئی اے۔
 نوں اگو واقعے دے دو پہلو بوجھدے نیں۔ تے کجھ لوک الگ الگ واقعات تسلیم کردے
 نیں۔ اُسڑی والے واقعے دی راوی حضرت اُمّ ہانیؓ نیں۔ تے آپ توں سٹ محدثاں
 نے جو روایت کیتی اوس موجب بیت المقدس تک سفر دا ذکر اے تے اگوں اسمان
 تک جان وک کہ ہرے وی اشارہ نہیں مل دا۔ ایسے طراں ابن مسعودؓ، شاد بن اوسؓ
 حضرت عائشہؓ تے اُمّ سلمہؓ دیاں روایتاں وج وی بیت المقدس توڑی جان دا ذکر لے تے
 مالک بن صعصعہ تے ابو ذرؓ دیاں روایتاں وج معراج دا ذکر اے۔ اوتھے اُسڑی دا ذکر
 نہیں ہئیگا۔ اچ ایہہ سمجھیا جاندا اے کہ ایہہ الگ الگ واقعات نیں۔ ایہو وجہ اے کہ
 بعض محقق اک دو توں ودھ ”معراجاں“ دے قائل نیں۔ پڑ ابن کثیر تے زرتانی
 ہوراں دیروا کر دیاں لکھیا اے کہ اُسڑی تے معراج اگو واقعے دیاں مختلف کرطیاں نیں
 تے جمہور محدثاں، متکلمین تے فقیہاں دی وی ایہو رائے ہے۔ تے صحیح روایتاں دا
 تواتر وی ایسے گل دی سچائی دی گواہی دیندا اے۔ (اُردو دائرہ معارف اسلامیہ
 ج ۲ ص ۶۱۲-۶۱۳ بحوالہ شرح مواہب : ۱ : ۲۵۵)۔

پہلا اسمان | انبیاء نوں اپنی امامت وج نماز پڑھنے کے حضور علیہ السلام دی سیلوا
 وج اک پوڑی پیش کیتی گئی۔ (پوڑی = سیڑھی یا معراج) آپ
 اوس پوڑی راہیں پہلے اسمان تے پہنچے۔ دروازہ بند سی۔ درباناں چھپیا۔ کون؟ جہریل
 نے اپنا نام دسیا۔ اوہناں چھپیا۔ نال کون اے؟ ”آکھیا“ ”محمدؐ اے!“ ”چھپیا۔۔۔“
 ”اوہناں توں بلایا گیا اے؟“ ”آکھیا“ ”آہو!“

ایہ سن کے دربانوں نے دروازہ کھول دتا۔ تے حضورؐ توں بڑے چاوتے عزت
 اور نال ”جی آیاں نوں“ آکھیا۔ ایتھے آپ دا تعارف فرشتیاں تے دوجی اچی شخصیتاں
 دیاں روحاں نال (جہڑیاں ایس اسمان تے مقیم سن) کرایا گیا۔ ایتھے آدم علیہ السلام
 نال وی ملاقات ہوئی۔ حضرت آدمؑ دے سچے کھٹے بڑے نوک سن۔ جدا وہ سچے بنے دیکھدے
 تاں خوش بندے۔ جد کھتے پاسے تکرے تاں زار و قطار رون لگ پیندے۔ پگن چھان توں

بعد حقیقت ایہہ کھلی کہ اوہ سچے پلے سے اپنی نیک اولاد نوں تک کے خوش بندے نیں۔ تے
 کھتے پاسے بُری اولاد نوں گناہواں پاروں ہون والے، عذاب و جہوں روندے نیں۔
 فیر آپ نوں مشاہدے کرائے گئے۔ اک تھاں لوک کھیتی کٹ رہے سن۔ پرکھن توں
 بعد اوہ ہور دُور پھیل رہی سی۔ جبریل نے دسیا کہ ایہہ اشد دے راہ وچ جہاد کرن والے
 لوک تے اوہناں دے اعمال نیں۔ — فیر کجھ لوکاں نوں تکیا جنہاں دے سر تھپراں نال پھینھے
 (مچھے) چارہے سن۔ جبریل نے دسیا۔ پئی ایہہ اوہ لوک نیں جہڑے نماز وچ گھول کر جانڈے
 سن۔ کجھ لوک ڈنگراں مار چڑے تکتے۔ اوہناں دے کپڑے اگوں پچھپوں پیراں لھتے سن۔
 تے ٹاکیاں لگیاں سن۔ دسیا گیا کہ ایہہ زکوٰۃ نہ دین والے لوک نیں۔ جنہاں صدقہ خیرات
 کدی نہ کیتا۔ فیر اک بند، دیکھیا۔ اوہ لکڑیاں دی "بھری" چکان لگدا اے۔ پے بھاری ہون
 وچوں چک نہیں سکدا۔ فیر اوہ "بھری" گھول کے اوہدے وچ کجھ لکڑیاں ہور بندھ کے ٹھیکر
 دی کوشش کردا اے۔ ناکامی پاروں اوہ ہرواری "بھری" وچ لکڑیاں ودھاندا جا رہیا آ
 پچھیا پئی ایہہ کون پاگل اے؟ آکھیا۔ ایہہ اوہ امانتدار اے جہڑا ذمہ داری نبھان دی
 ہمت نہیں رکھدا۔ پر دنوں دن اپنی ذمہ داریاں وچ وادھا کر کے ودھیرا بھارتھلے آ رہیا
 اے۔ فیر کجھ لوک دیکھے۔ اوہناں دیاں زباناں تے بلجھ تینچیاں نال کترے جا رہے سن۔
 دسیا گیا کہ ایہہ فتنہ برپا کرن والے تے پھکڑ باز مقرر نیں۔ اہدی مثال واسطے اک پتھر
 وچ ذرا چناں سوراخ ہویا۔ وچوں اک موٹا تازہ ڈھکھا نکلیا۔ پر اوہ واپس نہ وڑ سکیا۔ ایہ
 فتنے دی مثال سی۔ جہدی تلافی ممکن نہیں ہندی۔ — اک تھاں کجھ لوکاں نوں اپنا اتی
 گوشت کٹ کٹ کھانڈیاں دیکھیا۔ پتہ لگا کہ ایہہ دو جیاں نوں طعنے طنوڑے تے لعنت
 کرن والے لوک نیں۔ اہناں دے کول ای کجھ لوک ڈٹھے جنہاں دے ناخن تانے
 دے سن۔ جنہاں نال اوہ اپنے چہرے تے سینیاں اتے نوں ہڈیاں مار کے لہو بہان سن۔
 دسیا گیا پئی ایہہ لوکاں دی پٹھ پٹھے بُرائیاں کرن والے تے عیب جوئی کر کے ٹوتیاں
 لان والے لوک نیں۔

کجھ لوک اوتھاں ورگے بلجھاں والے سن تے آگ کھا رہے سن۔ پتہ لگا کہ ایہہ عتیاں
 دامال ہڑپ کو جانڈے سن۔ سُود خوراں دی مثال ایج نظر آئی کہ اوہناں دے دھند
 بڑے دڈے سن تے وچ سب اسی سب۔ ہر کوئی اہناں نوں بدھ کے سنگھدا پد

اوہ اپنی تھاں توں ذرا نہ ہل سکدے۔

کچھ لوک ڈٹے کہ اوہناں کول سُتھرا گوشت پیا اے۔ پر اوہ بدبو دار تے سڑیا ہویا گوشت
بڑی چاہ نال کھا رہے نہیں۔ پتہ لگا کہ ایہ زنا کار مرد تے عورتاں نیں جہڑے گھر دا حلال راہ
چھڈ کے باہر موندھ مار دے رہندے سُن۔

فیر کچھ زنانیاں تکیاں جہڑیاں اپنے نمیاں نال ٹنک رہیاں سُن۔ دسیا گیا کہ ایہ اوہ
بدکار زنانیاں نیں جہناں اپنے بچے غیر مرداں کولوں حاصل کیتے پر خاوندان دے سر پر ڈٹے
اک تھاں حضور دی ملاقات اک سڑلی طبیعت دے فرشتے نال ہوئی۔ سبب پچھیا۔
جبریل نے دسیا کہ ایہہ دوزخ دا داروغہ اے۔ ایہ سُن کے آپک ہوراں دوزخ دا مشاہدہ
کرن دی خواہش ظاہر کیتی مے آپک ہوراں نوں دوزخ دا پورا پورا مشاہدہ کرا دتا گیا۔

مشاہدیاں بارے روایتاں مختلف نیں۔ پئی ایہہ بیت المقدس تک دے سفر
وارے کرانے گئے یا معراج دے سفر وچ۔ نالے اکٹھا اک تھاں ایہناں دا ذکر نہیں
ہل دا۔ بلکہ مختلف مشاہدات دا ذکر الگ الگ روایتاں وچ ملدا اے۔ مثلاً مسند احمد
ابن ماجہ۔ ابن جریر۔ بیہقی۔ حاکم۔ طبرانی۔ بزاز بروایت ابو ہریرہ تے دوجی کتاباں وچ
بروایت ابو سعید خدری تے انس بن مالک تے ایچھے سبحناں روایتاں دا اک لمبے خلاصہ
پیش کیتا اے۔

دو جے اسماناں ول سفر | دو جے اسمان تے پہنچے تاں او تھے دے دربان نے پہلے
اسمان والے دربان اہ سوال کیتے۔ جد تسلی ہو گئی تاں

بوہا کول کے حضور نوں بڑی شان تے چاہ نال اندر منگھایا۔ ایچھے مختلف ہستیاں
توں اڈھرت بھینی تے حضرت عیسیٰ نال ملاقات ہوئی۔

تیجے اسمان تے اُڑے تے دربان نے سوالاں راہیں پوری تسلی کر کے بوہا کھویا۔
تے حضور دی خوشی وچ بیٹے چا دا مظاہرہ کیتا۔ ایچھے حضور علیہ السلام نے اک جوان
تکیا۔ جہدا حسن دو جے لوکاں دے مقابلے وچ انج سی جویں چودھویں دا جن تے تارے۔
حضور نے پچھیا ایہہ کون ایں؟ جبریل نے عرض کیتی۔ ایہہ حضرت یوسف علیہ السلام

لے ایہہ تفصیل سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۶۵۳ تا ۶۵۶ توں اخذ کیتی اے۔

ملاں معین کاشفی علیہ الرحمۃ معارف النبوت (ص ۱۵۲) وح فرماندے میں :-

فیر حضور علیہ السلام نے فرمایا۔ پی میں اکلّا
تہ پیا۔ تے بہت سارے حجاب عبور کیتے۔ ایتھوں
تیک کہ ستر ہزار حجاباں تھائیں ننگسیا۔ ہر حجاب
دی موٹائی (راہ) پنج سو سال دی مسافت برابر
سی۔ تے دو حجاباں دے وچکار لاپندھ دی پنج
سو سال دی مسافت دے برابر سی۔ اک روایت
ایہ ہے کہ ایتھے پنج کے براق رک گیا۔ تے اک ہرا
درف ظاہر ہو یا۔ جس دی روشنی سورج دی روشنی توں
زیادہ سی (آپ ایس تے سوار ہو کے پایہ عرش
تورسی اُپر گئے)۔

”پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
فرمود۔ کہ من تنہا رواں و حجابہا قطع می کردم
تا ہفتاد ہزار حجاب بگذشتم کہ ہر حجابے پانصد
سالہ براہ بود و ما بین ہر دو حجابے پانصد سالہ
راہ بود۔ روایتے آنست تا آنجا کہ براق کرب
بود چوں اینجا رسید، براق بماند و آنکہ در فرف
سبز ظاہر شد کہ ضیائے او بر ضیائے آفتاب
غالب آمدہ“

مواہب لدنیہ (ص ۳۴) وح اسے کہ جدوں حضور عرش معلیٰ کول اُپرے تاں اوہنے
آپ دادا من پھریا (تمسک العرش یا ذیالیہ) آپ نے او تھے تھوڑی دیر پھر کے
چلانا کیتا۔ سفروچ اک مٹھی پیار بھری داچ آرہی سی۔ ”اڈن جیتی“۔ کول آئیے آ۔
فیر پدے عبور کر دے اک تھاں اُپرے۔ ایہ مقام دئی سی۔ فیر مقام فتدی تے پہنچے۔ اگے
”قاب قوسین“ دا مقام آیا۔ تے اوس توں اگے ”او اذنی“ دی منزل سی۔ سورہ نجم وح ایس گل
بات توں اُچ بایا گیا اے :- ثُمَّ ذُنِي فَتَدَلِّي فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنَىٰ ۔
مشکوٰۃ شریف وح حضرت عبدالرحمنؓ توں روایت اے کہ :-

رسول اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہوراں
فرمایا۔ میں اپنے رب نوں صدوں سوہنی
صورت وح تکیا۔ فیر اوہنے میرے دونہاں
موڈھیاں وچکار اپنی قدرت دا ہتھ رکھیا
جہدی ٹھنڈک میں اپنے سینے وح محسوس
کیتی۔ فیر زمین تے اسمان دی ہر شے باہے
بینوں علم ہو گیا۔

قال رسول الله صلى الله عليه
والله وسلم رأيت ربي في أحسن
صورة فوضه كفاه بين كفتي
فوجدت يديها بين شديتي
فعلمت ما في السموات
والارض .

(ملخصاً)

مولانا مودودیؒ موجب بدرہہ توں اگلا مقام علم غیب دا مقام اے۔ اس کے ماورا جو کچھ ہے وہ غیب ہے۔ جس کا علم نہ کسی نبیؑ کو ہے نہ کسی مقرب فرشتے کو۔ سوائے اس کے جسے اللہ اس میں سے کوئی علم دے دے۔ (سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۶۵۴)۔
ہن کوئی کیم جانے کہ رب نے حضورؐ نوں کیم کیم بھیت دتے حضورؐ نے جو مناسب سمجھیا او اپنی امت نوں دتیا۔

ایتھے رب پاک نے حضورؐ نال ہمکلامی کر دیاں (سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۶۵۴) جو فرمایا اوس وچوں کچھ انج سی :-

(۱) روزانہ پنجاہ نمازاں فرض ہویاں۔

(۲) سورہ بقرہ دیاں آخری دو آیتاں تعلیم فرمائیاں گئیاں۔

(۳) شرک توں سوا ہر گناہ دی بخشش دا امکان ظاہر کیے گیا۔

(۴) حکم ہویا۔ کہ ہر کوئی بندہ نیکی دا ارادہ کرے۔ اوہدے حساب دینج اک نیکی تے عمل

کرن اتے دس نیکیاں لکھیاں جاندیاں نیں۔ پھر جے کوئی بدی دا ارادہ کرے تے

گناہ او دوں تک درج نہیں کیتا جاندا جد تک اوہ سچی عیبی طور تے نہ کیتا جانے

— اوہدی صرف اکو بدی بکتھی جاندی اے۔

واپسی اتے حضرت موسیٰؑ نال ملاقات ہوئی۔ پنجاہ نمازاں دا سن کے عرض کیتی۔

رسول اللہ! میں نے اپنی امت دا تجربہ اے۔ اینیاں نمازاں تہاڈی امت کوں نہیں پڑھیاں

جاسکنیاں۔ کچھ گھٹوا کے بیاؤ۔ حضورؐ فریر ب کول گئے۔ رب نے عرض سن کے پنج نمازاں

گھٹا دتیاں (بعض روایتاں موجب ہر واری پنج تے بعض موجب دس نمازاں گھٹائیاں گئیاں)

واپسی تے حضرت موسیٰؑ نے فریر صلاح دتی پئی ہور گھٹواؤ۔ انج کئی واری حضورؐ رب کول گئے۔

تے اخیر حکم ہویا کہ پنج (۵) نمازاں فرض کیتیاں جاندیاں نیں۔ پر اینیاں دا ثواب پنجاہ دے برابر

ملے گا۔ حضرت موسیٰؑ نے فریر عرض کیتی۔ یا رسول اللہ! اینیاں نمازاں وی تہاڈی امت

نہیں پڑھ سکے گی۔ پر آپؐ ہوراں فرمایا۔ ہن میںوں رب کول جاندیاں شرم آؤندی اے۔

سدرۃ المنتہیٰ توں اوسے ٹورانی پوڑی راہیں آپؐ بیت المقدس آن اترے

فجرا وقت ہو چکیا سی۔ تے پہلے وانگ سارے انبیاء علیہم السلام موجود

سن۔ آپؐ ہوراں ایتھے (فجری نماز دی) امامت کیتی۔ نبیاں نوں نماز پڑھا کے آپؐ

واپسی

براق راہیں نکتے شریف اپڑے۔

سب توں پہلاں آپ نے اپنی چچیراُم ہانی کول ایس واقعے دا ذکر کیتا۔ اوہناں آپ دا دامن پھڑکے عرصن کیتی۔ "یا رسول اللہ! لوکاں کول اہدا ذکر نہ کرنا۔ نہیں تاں اوہ تہاڈا مذاق اڑان گے۔" آپ ہوراں فرمایا۔ "کجھ وی ہووے۔ میں تاں ایہہ گل علی الاعلان آکھاں گا۔"

ایٹھوں آپ کجے شریف اپڑے۔ اوتھے ابو جہل ملیا۔ آپ نوں خوش خوش دیکھ کے پچھن لگا۔ "کوئی نویں خبر۔۔۔؟" آپ ہوراں فرمایا۔ "آہو! بڑی شاندار خبراے۔ میں راتیں بیت المقدس گیاں تے سویرے سویرے مُردی آیاواں۔" ابو جہل بویا۔ "سداں لوکاں نوں۔۔۔؟ اوہناں دے سامنے ایہو کجھ کہویں گا؟" فرمایا۔ "سارے!" ابو جہل نے رولا پا کے لوکاں نوں سدا اکٹھے کیتا۔ اوہناں دے سامنے حضور علیہ السلام نے سارے سفر دی کہانی بیان کر دتی۔

لوک حیران ہو گئے۔ تے کہن لگے۔ پہلاں تاں ایس تہانوں معاذ اللہ پاگل خیال ہی کہ دے ساں، پڑھن تاں یقین ہو گیا اے۔ بعض روایتاں موجب کجھ کچھ مسلمان ایہہ واقعے سُن کے مُرتد ہو گئے۔

مُمن کافراں سوچیا پئی کسے طراں ابو بکر صدیق نوں تھڑکاؤ۔ جے اوہ تھڑک گئے۔ تاں حضور دی سچی بانہہ لہہ جائے گی۔ تے اسلام دا معاذ اللہ بھٹھہ گل ہو جائے گا۔ ایس کر کے کجھ لوک حضرت صدیق اکبر کول گئے۔ تے اوہناں نوں ساری گل بات دُستی کے تھڑکان دی کوشش کیتی۔

شان صدیق اکبر حضرت ابو بکر نے سُن دیاں سار فرمایا۔ "جے ایہہ گل نبی اکرم نے آکھی اے تاں میں دلوں جانوں تسلیم کیتی۔" فر آپ حضور دی خدمت وچ حاضر ہوئے۔ تے عرصن کیتی۔ "یا رسول اللہ! تاں ایہہ گلاں آکھیاں نیں؟" آپ ہوراں فرمایا۔ "ہاں!"

کافراں دا مجمع اُجے تک لگا ہویا سی۔ حضرت صدیق اکبر ہوراں کافراں دا شک دُور کرن لئی اُچی ساری عرصن کیتی۔

"بھلا دُتوہاں بیت المقدس کیہو جیہا اے۔۔۔؟"

بیت المقدس حضرت صدیق اکبرؓ ہوراں دا تکیا ہو یا سی
 آپ ہوراں بیت المقدس دیاں ساریاں نشانیاں اک اک کر کے دس چھڑیاں۔
 روایتاں وچ آؤندا اے کہ حضرت ابو بکرؓ نے ایہ سوال ایس کارن کیتا سی پئی حضورؐ
 بیت المقدس دیاں نشانیاں ٹھیک ٹھیک دس دین۔ تاں جے کافر آپ نوں سچیاں جان
 لے آپ اُتے ایمان لے آون۔ کیوں جے کافراں نوں یقین سی پئی حضورؐ نے بیت المقدس
 واری زندگی نہیں ڈٹھا۔ حضورؐ نے سب کجھ ٹھیک ٹھیک دس دتا۔ پڑے نصیب نوک
 وادی آپ اُتے ایمان نہ لیاے۔

حضرت اُمّ ہانیؓ دی روایت موجب بیت المقدس دیاں نشانیاں پچھن والا اصل
 ج معظم بن عدی سی۔ تے ابو سعید خدریؓ روایت موجب جمعے وچوں اک بندہ آپ نوں
 ٹھیک رہیا سی۔ تے سوال کہ رہیا سی۔ پڑے حضور علیہ السلام سارے سوالاں دا تسلی بخش
 ب دیندے جا رہے سُن۔ روایتاں وچ آؤندا اے کہ اوس کے اللہ پاک نے
 ت المقدس نوں حضور دیاں نظراں دے سامنے کر دتا۔ تے حضورؐ ہر سوال دا ٹھیک
 یب جواب دیندے جا رہے سُن۔ حتیٰ کہ سب نوں متناپیا کہ حضورؐ نے بیت المقدس دا
 نقشہ بیان فرمایا اے۔ اوہدے وچ روال جتاں وی فرق یا غلطی نہیں۔ (سیرت سرور
 ۲- ج ۲ ص ۶۵۸ توں ۶۶۰ بحوالہ البدایہ النہایہ - طبرانی - ابن اسحاق - سلم و بخاری وغیرہ)
 حضورؐ نے فرمایا۔ جاندی واری فلانے تھاں اک قافلہ فلاں فلاں سامان
 لے کے جا رہیا سی۔ براق توں ڈر کے اوہناں دا اک اُوکھ فلاں وادی
 اُتس گیا۔ تے میں قافلے والیاں نوں اوس بارے دسیا۔ تاں جے ادہ گواچے اُوکھ نوں
 لیاں۔ آپ ہوراں دسیا کہ آؤندی واری میں فلاں واری کولوں سنگھن لگیاں فلانے
 لے دا اک قافلہ ڈٹھا۔ سارے قافلے والے سستے پڑے سُن۔ میں اوہناں دے اک بھانڈے
 وں پانی پیتا۔ تے تھوڑا باقی رہن دتا۔ تاں جے اوہناں نوں پتہ لگت جائے کہ ایس وچوں
 پیتا گیا اے۔ آپ ہوراں اجهیاں بہت ساریاں گلاں دسیاں۔ جنہاں دی
 تاریخ آون والے قافلیاں نے بعد وچ کمیٹی لے۔

ابن ابی سہم ہروایت اسٹن مالک۔ تے بیہقی وغیرہ ہروایت اُمّ ہانیؓ (سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۶۶۰)

سیرت حلبیہ ج ۱ ص ۶۲۱ تے ضامن کبریٰ ج ۱ ص ۱۸۰ موجب اک کافر نے آکھیا،
 ”ساڈے تجارتی قافلے آؤن والے نیس۔ اے محمد! تئیں اوہناں قافلیاں نوں دیکھیا؟“
 آپ ہوراں فرمایا: — ”ہاں! تین قافلے دیکھے۔“!

اک قافلہ روجا دے مقام تے دیکھیا۔ اوہ بُدھ والے دن سورج چھین تک ایٹھے
 پہنچ جائے گا۔ نیس دیکھیا کہ اوس قافلے وایاں دا اک اُوٹھ گواچ گیا سی۔ تے بسوں وچ لگے
 ہوئے سن تے ڈاڈے پریشان سن۔ نیس اوہناں نوں وچ دے کے دسیا کہ تہاں اُوٹھ فلانے
 تھاں ہیگا اے۔ — اوہ حیران ہوئے پئی ایٹھے اجاڑ بربر وچ محمدی وچ ۹!!

دوجا قافلہ ذی مروہ دے مقام تے دیکھیا۔ ایہ قافلہ بُدھ نوں دوپہر تک ایٹھے آپر
 جائے گا۔ — ایس قافلے وچ اک اُوٹھ اُتے دو آدمی سوار سن۔ جدوں میرا براق کولوں تیزی
 نال لنگھیا تاں اُوٹھ ڈر گیا۔ جس پاروں دونویں سوار ڈگ پئے۔

تیسرا قافلہ تنعیم دے مقام تے دیکھیا۔ ایس قافلے دے آگے آگے اک دھاریدار
 اُوٹھ چل رہیا سی۔ اک سوار نوں ٹھنڈ لگ رہی سی۔ تے اوہ اپنے چاکر کولوں کھیل
 مگ رہیا سی۔ ایہہ قافلہ سویرے سورج نکلن توں بعد ایٹھے پہنچ جائے گا۔

چنانچہ ایہہ قافلے جیویں حضور علیہ السلام نے فرمایا سی اوسے حساب نال پہنچے
 تے اوہناں تصدیق کیٹی کہ حضور سچ فرماندے نیس۔

(بارہ توہین از مولوی محمد شریف ٹوہنی ص ۲۳۸-۲۳۹ مطبوعہ فوری بک ڈپو۔ لاہور)

شاہ ولی اللہ ^{رحمۃ اللہ علیہ} حجتہ اللہ البالغہ وچ لکھدے نیس :-

”نبی پاک نوں (معراج دی رات) مسجد اقصیٰ توڑی تے سدرۃ المنتہیٰ تک اتے چھتوں
 توڑی اللہ پاک نے چاہیا سیر کرائی گئی۔ ایہہ سب کجھ جسم دے نال تے جاگدیاں پیش آیا۔ پھر ایہ
 اک مقام اے جہڑا مثال تے شہادت وچکار برزخ اے۔ تے ذکر کیتیاں دونہاں حالتاں دے
 حکماں دا اکٹھ ہندا اے۔ سو روح اُتے جسم دے احکام ظاہر ہوئے۔ تے روح تے معانی نے
 جسم قبول کر کے مثالی شکل دھاری۔ ایسے واسطے ایہناں واقعات وچوں ہر واقعے دی اک
 حقیقت اے :-

(۱) سینہ چاک کر کے اوہنوں ایمان نال بھرن دی حقیقت ایہہ ہے کہ انوار ملکیتہ دا غلبہ

ہو جانا تے شعلہ طبیعت دا بجھ جانا۔ تے جو کجھ پاک فیض، طبیعت نوں ہوندا اے اوہدے لئی
میٹھ بن جانا۔

(۲) براق اُتے سوار ہون دی حقیقت ایہ ہے کہ نفس ناطقہ نسیمہ اتے جہڑا حیوانی کمال اے
اوہ غالب آجاوے۔ سو حضور براق اُتے اچ سوار ہوئے جووی حضور دے "نفس انسانی" دے
احکام قوت بہیمیہ اُتے غالب تے مسلط سن۔

(۳) مسجد اقصیٰ دی سیر ایس واسطے کہ اوہ ربی شعار ظاہر ہون دی تھاں اے۔ ملا
اعلیٰ دیاں ہمتاں اوس نال تعلق رکھ دیاں نیں۔ تے نبیائ دیاں نظراں لئی نظارہ اے۔ دو بے لفظاں
وچ اوہ ملکوت ول دے پاسے روشندان اے۔

(۴) انبیا علیہم السلام نال ملاقات تے مفاخرت دی حقیقت ایہ ہے کہ اوہناں نوں
پاک ذات نال اجتماعی ربط ضبط حاصل اے۔ تے فیرا ہناں اجتماعی کماں دیاں خصوصیتاں دا
پوری کاملیت تے اچھ نال نبی پاک توں ظہور ہو یا۔

(۱۰)

معراج راہیں حضور علیہ السلام دے حدوں باہرے کمالات دا نقشہ کھچیا گیا اے۔ یعنی
چتھے حضور اُپڑے اوتھے کوئی ہو انسان، جن یا فرشتہ نہیں اُپڑ سکیا۔ نالے مسجد اقصیٰ ول جان
دا مطلب ایہہ کہ کجھ چر بعد یہودیاں توں نئے کے ایہہ مسجد مسلماناں نوں دتی جائے گی۔ نبیائ نوں
نماز پڑھا کے ایہہ ثابت کرنا مقصود سی۔ کہ حضور امام القیلتین نیں۔ تے ابراہیمی دین دی وراثت
جہڑی صدیاں توں وُندی ہوئی آرہی سی۔ اوہ ذات محمدی وچ اکٹھی کر دتی گئی اے۔ یہودی جہڑے
بیت المقدس دے وارث بنے ہوئے سن۔ اوہناں دی مدت ہن ختم ہندی اے۔ وغیرہ وغیرہ

(اردو دائرہ معارف اسلامیہ ج ۲ ص ۶۱۷)

معراج دا واقعہ اک ایسا عظیم الشان واقعہ اے جس اُتے ساری انسانیت فخر
کر سکدی اے۔ اللہ پاک نے حضور نوں ایہہ شرف بخشیا کہ آپ اوتھے اُپڑے
چتھے جسم تے روح نال کوئی انسان نہیں پہنچ سکیا۔ جسمانی تے روحانی معراج دی بحث ہن تک جانی
چاہیدی اے۔ کیوں جے خلا وچ انسان جسم تے روح نال سفر کر واچن توڑی ہو آیا اے تے
دو بے ستیاں تک جان دا پروگرام چاٹو اے جے سائنس دان اجیہا کارنامہ انجام دے سکدے
نیں۔ تاں ایہہ ناممکن کیوں ہو سکدا اے کہ اللہ پاک اپنی قدرت نال حضور نوں جسم تے روح نال

مکدی گل

عرشاں تے نئے بنے۔ خلاباز تے ہوش و بیداری رہ کے چن آتے چہل قدمی کرن تے حضورؐ نوں محض
سُفنے وچ معراج دا تکفہ لیا، ہودے۔ ایہہ گل منٹن وچ نہیں آؤندی۔

تاسے جے ایہہ سُفنے دی گل ہندی تاں البرجیل ہرری حضورؐ دا مذاق کیوں اڈا کرے کیوں
جے سُفنے وچ بندہ بنا نویں کدسرت وی جان دا آکھے، اچھے والی کوئی گل نہیں ہندی۔ پر جہوں
حضورؐ نے دسیرا کرے راتوں رات بیت المقدس ہر آیا وان۔ تے سارے نوکراں بیڑی نال
آکھیا: ”دو مہینے دا سفر۔ اک رات وچ؟“ — البرجیل ہوراں نوں صدیقِ والقب جس
واقفے پاروں ملیا اوہ ”سُفنے کیوں ہو سکدا اے؟“ سُفنے دی ”صدیق“ تے برکوی کر سکدا
اے۔ جہڑے لوک معجزیاں دے قابل نہیں باکہ ہر توہماں ”اسباب“ دا سہارا بھدے نیں اوہ
شاید رب نوں قادر مطلق نہیں بھدے۔ جس بندے دا مُردیاں دے دوبارہ جی اٹھنے تے ایمان
اے اوہ حضورؐ دے جہانی معراج دا وی ضرور ناملی ہوتے گا۔ کیوں جے مُردیاں نوں جواناوی رب
واکم ایں تے حضورؐ نوں معراج دا تکفہ و بی دات اے۔ بقول اقبالؒ سے

سبقتِ ملا ہے یہ معراجِ مصطفیٰؐ کے مجھے

کہ عالمِ بشریت کی زد میں ہے گردوں

نبی دیدار و مسئلہ

علامہ اقبالؒ دا مشہور شعراے سے

ہام کی حد سے پہے بندہ مومن کے لئے

لذتِ شوق بھی ہے نعمتِ دیدار بھی ہے

تیسکے علماء وچ جہانی تے روحانی معراج بارے اختلاف اے اوہ سے طراں (طرح)

تیسرے لوک سمجھدے نیں کہ اندر آب دے دیدار دی نعمت حضورؐ نوں نصیب نہیں سی ہونی۔

— تے باقی عامساں دا اتفاق اے کہ حضورؐ نے ہر دیاں اکھاں نال رب وادیدار کیتا

— دونوی ٹوٹے حدیثاں توں استدلال کرے نیں

— طلائکہ انسان تے جتنے عبادت کارن پیدا کیئے گئے نیں۔ (قرآن) عبادت ربی قُرب حاصل کرن واسیہ اتے۔ (قرآن ۱۶: ۶۹)۔

قُرب دی اک حد تاں حدیث قدسی موجب ایہہ ہے کہ رب مقرب بندے دے ہمتہ پیر، کن تے اکھیاں وغیرہ بن جاندا اے۔ دُوبی حد نوں قُرب دی انتہا کہیا جاسکدا اے جہڑی علامہ اقبالؒ ”موجب لذت شوق توں بعد“ نعمت دیدار“ دی شکل وچ حاصل ہندی اے۔ معراج دی رات حضورؐ نوں قُرب دی انتہائی منزل نصیب ہوئی سی۔ ایسے کر کے حضورؐ دی حدیث اے ”الصلوة معراج الیومین“۔ یعنی مومنوں دی معراج نماز اے۔ نماز وچ بندے نوں قُرب دی آخری منزل تاں شاید نصیب نہیں ہندی۔ پوجہناں اتے رب دا کرم ہندا اے۔ اوہناں نوں حدیث قدسی والی منزل تاں ضرور حاصل ہو جاندی اے۔ تے فیر ہر کوئی درجہ بدرجہ قُرب دی لذت پاند اے۔ حضورؐ علیہ السلام لولاک و اتاج پین کے آئے سن۔ آپؐ آخری نبی سن۔ ایس کر کے آپؐ نوں قُرب دی آخری منزل ”نعمت دیدار“ وئی نصیب ہوئی۔ مشاہدے دُوبے نبیاں نوں وی درجہ بدرجہ ہندے سن۔ پر جتنے حضورؐ اتے دین مکمل کیتا گیا اوتھے ”مشاہدہ“ وی مکمل کر وتا گیا۔ آؤ ذرا ایس گل دا نکھیرا کر کے سچائی نوں تلاش کر لے۔

مولانا مودودی سفر معراج دے ذکر وچ لکھدے نیں :-

سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى ”پھر مزید ارتقاء شروع ہوا۔ یہاں تک کہ آپؐ سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى پر پہنچ گئے۔ جو پیش گاہِ ربِّ العزت اور عالمِ خالق کے درمیان حدِ فاصل کی حیثیت رکھتا ہے۔ اس پر تمام خلایق کا علم ختم ہو جاتا ہے۔ اس کے ماوراء جو کچھ ہے وہ غیب ہے جس کا علم نہ کسی نبی کو ہے نہ کسی قرب فرشتے کو، سوائے اُس کے جسے اللہ اس میں سے کون کون سے دے نیچے سے جو کچھ جاتا ہے وہ یہاں لے لیا جاتا ہے۔ اور اوپر سے جو کچھ آتا ہے۔ اُسے یہاں وصول کر لیا جاتا ہے۔ اسی مقام کے قُرب آپؐ کو جنت کا مشاہدہ کرایا گیا اور آپؐ نے دیکھا کہ اللہ نے اپنے صالح بندوں کے لئے وہ کچھ مہیا کر رکھا ہے جو نہ کسی آنکھ دیکھ سکتا۔ نہ کسی کان نے سنا۔ اور نہ کسی ذہن میں اس کا تصور تک گزر سکا۔“

”سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى پر جبریلؑ ٹھہر گئے اور آپؐ تنہا آگے بڑھے۔ ایک بلند ہوا سطح پر۔“

پہنچے تو بارگاہِ جلال سامنے تھی۔ ہمکلامی کا شرف بخشا گیا۔ جو باتیں ارشاد ہوئیں ان میں سے چند یہ ہیں..... " (سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۶۵۶-۶۵۷)۔

"پیشی خداوندی سے واپس نیچے اترے تو حضرت موسیٰ سے ملاقات ہوئی.... (انہوں نے پنجہ نمازوں میں کمی کرانے کا عرض کیا) آپ (دوبارہ) گئے۔ اور اللہ جل شانہ نے دس نمازیں معاف کر دیں۔ پلٹے تو حضرت موسیٰ نے پھر یہی بات کہی۔ ان کے کہنے پر آپ بار بار اوپر جاتے رہے۔ اور ہر بار (پانچ یا) دس نمازیں کم کی جاتی رہیں۔ آخر پانچ نمازوں کی فرضیت کا حکم ہوا اور فرمایا گیا کہ یہی پچاس کے برابر ہیں۔" (ایضاً ۶۵-۵۸) آپہلی عبارتوں میں ثابت ہوا۔ کہ جبریلؑ دی منزل آگئی تاں اوہ اوتھے پہنچ کے رک گئے۔ اگے جانا اوہناں دے دس دی گل نہیں سی۔

حضور علیہ السلام نے دی جبریلؑ دی مجبوری نول سامنے رکھ دیاں اگلیاں اگے دھن دانیصلہ کیتا۔ اگے کتھے۔ ہا جتھے رب نال گل بات کرنی سی۔ جتھے کوئی فرشتہ دی پڑ نہیں سی مار سکدا۔ اوتھے رب سی۔ یار رسول مقبولؐ دی ذات۔ تیجا کوئی نہیں سی۔ اوتھے جو کجھ ڈٹھا سو ڈٹھا۔ اللہ نے جو جوشے دان کیتی سو کیتی۔ اللہ نے جو جو علم و حکمت عطا کیتا سو کیتا۔ تے بغیر کے ذریعے دے کیتا۔ کوئی واسطہ درمیان مچ نہیں سی۔ فرشتیاں داسرور۔ جبریل امین۔ تھلے سرد دے مقام تے رہ گیا سی۔ تے قرآن موجب۔ فَأَوْحِيْ اِلَيْهِ مَا اَوْحٰی۔ جتھے رب ای رب ہو دے۔ اوتھے جو کجھ دی نظر آوے اوہ رب توں بناں ہو کجھ نہیں ہو سکدا۔

اللَّهُ نُورٌ نُّورِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ۔ (قرآن) اللہ زمین تے اسماناں دا نور اے۔ امام مسلم نے کتاب الایمان وچ حضرت ابوذر غفاریؓ توں دو روایتاں نقل کیتیاں نیں۔ جنہاں موجب اک وچ رسول اللہؐ نے دیدارِ ربی بارے فرمایا "سَأُبَيِّنُ نُورًا" تے رُوحی موجب فرمایا۔ نُورٌ اَنْفِ اَمْرَاةٍ۔ یعنی میں رب دا نور دیکھیا یا میں نور دیکھیا۔

موسیٰؑ دا تقاضا | موسیٰ علیہ السلام نے عرض کیتی سی رَبِّ اَمْرَانِی الْنُّورُ اِنِّیْکَ۔
ربا یمینوں اپنا آپ دکھا کہ میں دیکھاں۔ جواب وچ فرمایا۔
لَنْ تَرٰنِیْ۔ تے نال ای فرمایا۔ اِنَّ اَسْتَقْرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرٰنِیْ

سکیں گا۔۔۔ پر جہوں جلوہ سُسیا۔ ادب ہی جہاں پہاڑ توں وی نہ مہلتی گئی تے موسیٰ دی بے ہوش ہو گئے۔

موسے توں تاود، آپ دے ستر ساتھیاں نے رب نوں اکھیر دکھین دی اتے فیر ایمان لیاں دی (فرمائش کیتی سی۔ سورہ بقرہ آت ۵۵-۵۶ موجب :-

" اور (باد کرو) جب تم نے موسے سے کہا۔ اے موسیٰ! ہم بھی تیری بات ماننے والے نہیں (کہ یہ کلام اللہ تعالیٰ کا ہے) جب تک کھلم کھلا ہم اللہ کو دیکھ نہ لیں پھر تمہارے دیکھتے ہی دیکھتے بجلی (صاعقہ) نے تم کو دبوچ لیا۔ پھر تم سے چھپے ہم نے تم کو چھایا اٹھایا۔ اس لئے (شاید) کہ تم احسان مانو" (ترجمہ منقول از تبویب القرآن از نواب وحید الزمان، ص ۶۳۳ مطبوعہ ادارہ محمدیہ نیشنل روڈ۔ لاہور)

جد موسیٰ ربی جلوہ نہ برداشت کر سکے تاں ہو رکسے عام بندے کیہ کرنا سی چنانچہ موسیٰ دے ساتھیاں نے (صاعقہ دی شکل وچ) جلوہ تکیاتے جان ہار دتی۔ موسے نوں ہوش اپنے آپ اگئی کیوں جے اوہ پیغمبر سن۔ اوہناں دا جگر اوڈا سی۔ پر موسے دے ساتھی مر گئے جہناں نوں رب نے تڑکے جوایا تاں جے شاید تہن ای شکر کرن۔ تے احسان سُنن۔

جد موسیٰ نوں ہمکلامی دا شرف وی ملیا تے رب نے جلوہ وی دکھایا۔ (ایہہ دکھری گل اے کہ اللہ دے جلوے دی اوہ تاب نہ لیا سکے) فیر جے حضور نال بغیر واسطے توں گل بات (فَاذْحٰی (لٰی عٰبِدَہٗ مَآ اُوْحٰی) تاں رب کرے۔ پر جھلکارے دکھاوے صرف جبریل امین دے۔۔۔) تاں ایہہ گل پھصدی نہیں!۔۔۔

حضور دی عالی ظرفی دا ایہہ تقاضا سی کہ نہ آپ نے نبوت دی سدھر کیتی۔ نہ معراج دی آرزو کیتی تے نہ ہی دیدار دی خواہش دا اظہار کیتا۔۔۔ آپ دی ایس اُچیائی پاروں رب نے آپ نوں نبوت وی بناں سدھر دے عطا کیتی۔ تے امام الانبیاء بنایا۔۔۔ معراج (قریب) دا شرف بخشیا۔ تاں اوہ وی ایسا کہ جہدیاں دُھماں رہندی دُنیا تک پٹیاں رہن گیاں۔ تے دیدار دی دولت نال نوازیاتاں اوہوی بغیر خواہش دے۔ کیوں جے موسے نوں آرزو کیتیاں وی جہدی تاب نہیں سی۔ حضور نوں بناں خواہش دے اوہ عِزّت ایس لئی بخشی کہ آپ اوہدے حقدار سُن جہدی صفت رب نے اِنج کیتی: "مَنْ زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ" تے حقدار نوں حق توں محروم رکھنا نا انصافی اے جد کہ اللہ دی ذات

مادل تے انصاف پسند اے۔

موسیٰ تے حضور دے حوصلے دا موازنہ چپدا نہیں۔ سورہ کہف وچ موسیٰ نے حضرت نال تڑے تے تن واقعات واپرن پھپھوں الگ ہونا پایا۔۔۔ حضور دی حدیث اے کہ جے او تھے میں ہندا تاں چپ وٹ کے ربی بھیت دا خزانہ حاصل کر دیاں جانا سی۔ ایہ چپ وٹنا ای قوت برداشت اے۔ تے جگرے دی نشاندھی کر دا اے۔ موسیٰ دا جگر اھنور دے مقابلے وچ بہت چھوٹا سی۔ ایس کر کے اوہ ہر واقعے توں بعد فوراً اعتراض کر دیندے سن۔ اوڑک حضرت نے آخری تنبیہ توں بعد ساتھ چھڈا دتا۔ پر حضور دا جگر بہت وداسی آپ نے طاقت رکھدیاں وی اسیرت سرور عالم ج ۲ ص ۶۷۲ ۶۷۴) ربی دیدار دی خواہش نہ کیتی۔ تے رب پاک نے صرف ایس واسطے کہ آپ پناں ہور کوئی، ایس لائق ساری کائنات وچ نہیں سی۔ آپ نوں "نعمت دیدار" توں مشرف فرمایا۔

حضرت عبدالرحمن بن عائش کہندے نیں کہ حضور نے فرمایا :-

رَأَيْتُ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ
فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ (شَلْوَةٍ)
یہ اپنے رب نوں حدوں سوہنی صورت وچ دیکھیا۔

عبداللہ بن عباس فراندے نیں :-

أَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
رَأَى رَبَّهُ مَرَّتَيْنِ مَرَّةً بِنَهْرَةٍ وَ مَرَّةً
بِفُؤَادِهِ. (طبرانی خصائص کبری ج ۱ ص ۱۶۱)
بے شک حضرت محمد نے اپنے رب نوں دو وار
تکلیا۔ اکواری سر دیاں اکھاں نال تے اک
واری دل دیاں اکھاں نال۔

امام بیہقی نے کتاب ارویت وچ ابن عباس دی اک ہور روایت انج بیانی اے :-

أَنَّ اللَّهَ أَصْطَفَىٰ إِبْرَاهِيمَ بِالْحُكْمَةِ وَاصْطَفَىٰ
مُوسَىٰ بِالْكَلامِ وَاصْطَفَىٰ مُحَمَّدًا بِالرُّؤْيَةِ
بے شک اللہ پاک نے ابراہیم نوں خلیل بنا کے
موسے نوں کلیم بنا کے محمد صلی اللہ علیہ وسلم نوں دیدار
دی نعمت نال نواز کے فرمایا دی۔

موسیٰ زہوش رفت بیک جاوہ صفات

تو کس ذات می نگری در تبسمی

حضرت انس بن مالک فرماتے ہیں :-

أَنَا مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
رَأَى رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ . (راہن خزیمہ -
ایس وچ بھورا شک نہیں کہ حضرت محمد پوراں
اپنے رب جلیل نون تکیا۔

زرقاتی علی الطواہب ج ۶ ص ۱۱۸)

امام احمد بن حنبل فرماتے ہیں :-

أَنَا أَقُولُ بِمَحَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ بِعَيْنِهِ
رَأَى رَبَّهُ ذَاهُ سَأَاهُ حَتَّى اطَّقَطَعَ
نَفْسَهُ . (شفا شریف ج ۱ ص ۱۲۰)

یعنی میں ابن عباسؓ دی حدیث مطابق عقیدہ
رکھدیاں آکھتاواں کہ آپؐ پوراں اپنے رب
نون اکھاں نال تکیا۔ تکیا۔ تکیا۔ تکیا۔
(انج اکھدیاں آپؐ داسا رٹے گیا)

علامہ اسماعیل حقی رحمۃ اللہ علیہ تفسیر روح البیان (ج ۱ ص ۵۴) وچ فرماتے ہیں :-

وَمِنَ الْمَحَالِ أَنْ يَدْعُوا لِكَلِمَةٍ كَبُرَ يُمَاءُ
إِلَى دَارِهِ وَيَضِيفُ حَبِيبًا حَبِيبًا رَفِيًّا
قَصْرَهُ ثُمَّ يَتَسَاءَرُ عَنْهُ وَيُؤْيِيهِ
وَجَهَهُ .

ایہ ممکن نہیں۔ پٹی (اک) کریم (دو جے) کریم
نون اپنے گھر سداے۔ تے سجن، سجن دی ضیافت
اپنے محل وچ کرے۔ پڑ آپؐ تک چھپ جائے
تے ادھنوں اپنا چہرہ تک نہ دکھاوے۔

شیخ عبدالحق محدث دہلوی فرماتے ہیں :-

عجب است کہ دران مقام بیرون و در خلوت
خاص آرد و باعلی مطلب و اقصی مسألت
کہ دیدار است مشرف نہ گردند۔

ایہ بڑی عجیب گل اے کہ (حضور نون) او
(عرش معلیٰ و فیروز تے) لے جا کے اخلاص خلوت
وچ رکھن دے باوجود دیدار تون محروم رکھیا
گیا، ہووے جہڑا کہ اصل مقصد تے مدعا سی۔

(مدارج النبوت ج ۱ ص ۱۴۳)

تے اقبالؒ انج آکھیا اے :-

گرچہ عین ذات را بے پردہ دید
بھاویں اوہنے ربی ذات دا دیدار کیتا۔ پر جو صلے تے ہمت دی
رَبِّ زُونِی از زبان او چکید
بلندی دکھیو کہ "رباہور۔ وی" اوہدی زبانوں نکلیا۔

امام حسن بصریؒ اک وڈے بزرگ ہوئے ہیں۔ اوہ سونہہ کھا کے فرماتے ہیں :-

أَقْدَرَأَى مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
رَبَّهُ . (شفا شریف ج ۱ ص ۱۲۰)

بلاشبہ حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم نے رب
نون تکیا۔

قاضی عیاضؒ آہندے نہیں پئی امام ابو الحسن اشعریؒ تے صحابہؓ دی اک جماعت نے فرمایا اے :-
 أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى اللَّهَ
 تَعَالَى بِبَعْرِهِ دَعَيْنِي رَأَيْتُمْ (البيان ص ۱۲۱)

امام نوویؒ فرماندے نہیں :-

لَعَنَ أَحْمَدُ عِنْدَ أَكْثَرِ الْعُلَمَاءِ أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَبَّهُ بِعَيْنِي رَأَيْتُمْ
 لَيْلَةَ الْمِعْصَاةِ
 (زرقاتی علی المواہب ج ۲ ص ۱۱۶) نال دیکھیا۔
 یعنی اکثر علماء ایسے گل ٹوں تزیین دیندے نہیں
 پئی بے شک نبی اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے
 معراج دی رات اپنے رب ٹوں اپنے سردیاں اکل
 نال دیکھیا۔

باقی رہی "لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ" والی آیت کہ رب داکوئی اکھ ادراک نہیں
 کر سکی۔ — ادراک دامطلب احاطہ — کسے شے ٹوں پورا پورا گھیر لینا — ہندا اے —
 چنانچہ حضرت سعید بن مسیب، عبد اللہ ابن عباس تے ہور مفسرین تے محدثین ادراک
 دی تفسیر "احاطہ کرنا" کوہے نہیں۔ تے ایس وچ کوئی شک نہیں کہ اللہ دی ذات ایس ٹوں
 پاک اے کہ کوئی اکھ اوہدا احاطہ کرے اوہناں گھیرا گھتے۔ کیوں جے گھیرا جیہی شے ٹوں گھتیا
 جاسکدا اے جسدیاں حدّاں تے بنے ہوں، جد رب دی ذات حدّاں تے بنیاں ٹوں پاک
 اے فیر کوئی اکھ اوہدا احاطہ کیوں کر سکی اے؟

تے رویت یادید دے معنے نہیں پئی بھر اکھ دی لو، کسے شے ٹوں، جیہی کہی کہ ادہ
 ہے، تیہی جانے — جہڑی شے حد بنے والی ہووے گی اوہدی رویت تے دید "جہت"
 والی ہووے گی تے حدّاں بنیاں ٹوں باہری ہر شے دی دید وی "بے جہت" ہووے گی۔
 ایس کر کے رویت تے ادراک وچ بڑا فرق اے۔

فیر ایہہ وی ثابت اے کہ جبریل امین نے سفرتوں پہلاں حضورؐ واسینہ چیر کے
 آپا زمزم نال دل ٹوں دھوکے اوس وچ "بڑا کجھ" بھریا سی۔ جس دے نتیجے وچ حضورؐ ٹوں
 سفروچ کوئی کمزوری یا تھوڑ محسوس نہ ہوئی — حتیٰ کہ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى — دی
 سند ملی۔ تے لے بختی لوک ربی دیدار دی نعمت نال نوازے جان گے — حضورؐ شاہد تے
 مبشر نہیں اوہناں جو جو مشاہدہ کیتا تے بشارت وتی۔ اوس ٹوں علاوہ کجھ وی نہیں مل سکدا۔
 اوہناں جنت دیکھی۔ تے اوس بارے دسیا۔ قرآن داتحفہ انسانیت ٹوں بخشیا۔

ربنی دیدار کیتا تے جنت وچ جاوون والیاں نوں اوہدی بشارت دتی۔ موئے دے ساتھیاں
 رب نوں دیکھین کی خواہش کیتی تے "صافقہ" دے جلوے نال ہی سُسری وانگلوں سوں گئے۔
 موئے نے ربی جلود دیکھیا تاں بے ہوش ہو کے ڈک پئے۔ حضورؐ نوں ایہہ نعمت دیدار عطا ہوئی۔
 --- تاں جے آپؐ گواہی دے سکن کہ اودہ ذات جہنے آپؐ نوں انزلی نبی تے امام الانبیاء بنا
 تے گھلایا اے اودہ کوئی خیالی شے نہیں ہسگی۔ کہ اوہنوں دیکھیا وی نہ جاسکے۔ بلکہ اودہ میری
 اکھیں دُٹھی ذات اے۔ مجد والف ثانیؐ فرمادے میں کہ "میں رب نوں ایس واسطے منج دیا
 ہاں کہ اود محمدؐ دارب اے۔ تے محمدؐ مصطفیٰ کوئی گل غلط نہیں کہندے۔ اود شاہد نہیں۔
 دیکھے ہنوں شہادت درست نہیں ہوسکدی۔

بلغ العلیٰ بحمالہ
 کشف الدجی بحمالہ
 حسنت جمیع خصالہ
 صلّو علیہ وآلہ

جنت وچ دیدار الہی دی نعمت ہر نبی نوں ہسگی

(۱) مشکوٰۃ شریف وچ بخاری تے مسلم دے حوالے نال حدیث نمبر ۵۲۱۱
 جویر بن مبراد توں منقول اک روایت اچ اے کہ رسول اللہؐ نے فرمایا: "بڑی چھیتی تسیں
 اپنے رب نوں اپنیاں اکھیاں نال دیکھو گے۔" اک روایت موجب آپؐ صحابہ وچ بیٹھے
 سن۔ آپؐ ہوراں چودھویں دا چند دیکھ کے فرمایا جو میں تسیں ایس چند نوں دیکھدے
 پئے او۔ اُنج ای تسیں اپنے رب نوں دیکھو گے تے ایس وچ تہانوں کوئی اوکڑ نہیں چلے
 گی۔ جے ہو سکے تاں سورج نکلن تے چھین توں پہلے والیاں نمازاں ویلے سر ٹھپیا کرو۔
 تے فیر آپؐ نے آیت "سُبْحٰنَ مُحَمَّدٍ رَبِّکَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِہَا

ذوت فرمائی -

(۲) مشکوٰۃ (حدیث ۵۴۱۲) موجب بروایت حضرت صہیبؓ رسول اللہ نے فرمایا جنتی لوگاں نوں ہر نعمت نال نوازیں مگر وں اوڑک اللہ (اپنے فضل نال) اوہناں دے سامنے اپنا نقاب الٹ کے اوہناں نوں دیدار وی نعمت وی عطا کرے گا۔ جس توں بہتر ہو رکوں نعمت اوہناں نوں نہیں دتی گئی ہووے گی۔ تے فی حضور علیہ السلام نے ایہہ آیت تلاوت فرمائی :-

لَّذِينَ أَحْسَنُوا لِحُسْنِي وَزِيَادَةً ۖ يَعْنِي جَنَّةً نَّيْلِي كَيْتِي أَوْ هُنَا دَاثِرًا نَّيْلِي
 سے یعنی جنت تے واوہا یعنی اللہ وادیدار (بحوالہ مسلم) (مفہوم تے تخصیص)

(۳) ابن عمرؓ موجب رسول اللہ نے فرمایا :- کہ جنت وچ رتبے دے لحاظ نال سب توں گھٹ درجے دا جنتی اوہ ہووے گا جہڑا اک ہزار سال دی مسافت وچ پھیلے سے ہوئے باغات وچ اپنی بیویاں، خدمت گزاراں تے روجیاں نعمتاں نال رجا پجیا ہوں کارن بڑا خوش ہووے گا۔ تے اعلیٰ رتبے دا جنتی اوہ ہووے گا۔ جنہوں شام سویرے رب وادیدار نصیب ہندار ہووے گا۔ فی آیت پڑھی :- **وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِحَةٌ إِلَىٰ سَائِبِهَا نَاطِرَةٌ** یعنی بہت سارے چہرے اوس دن، اپنے رب دے دیدار نال تازہ تازہ تے ہسوں ہسوں کر دے ہوں گے۔ (مشکوٰۃ حدیث ۵۴۱۳ بحوالہ احمد تے ترمذی)

(۴) حضرت عباؓ توں روایت اے کہ اللہ دے رسولؐ نے فرمایا - جدوں جنتی جنت وچ موجاں مان رہے ہوں گے - اچن چیت اک تیز روشنی دے گی۔ اوہ سر چک کے روشنی دل کن گے تے اپنے آپ رب دی ذات نوں جلوہ گر دکھیں گے۔ تے رب جنتی لوگاں نوں فرمائے گا - "تھاڑے اُتے سلامتی ہووے" تے ایہو معنی آت "سَلَامَةٌ تَدْرُلَا مِّنْ رَبِّ الشَّرْحِيطِ" دے نیں - فی رسول اللہ نے فرمایا :- **وَتَأْتِي جَنَّتِيَاں وُل تے جنتی اللہ پاک وُل دکھیں گے** - اوہ دیدارِ اطمینان دی نور وچ جنت دی ہر نعمت بھلا کے صرف رب وُل امی نگئی جان گے - ایتھوں تک کہ اللہ اوہناں دیاں نظراں توں اولے ہو جائے گا۔ تے (جنت وچ) صرف اوہ نور باقی رہ جائے گا۔ (مشکوٰۃ شریف حدیث ۵۴۱۹ بحوالہ ابن ماجہ) -

(۵) مالک بن انس توں آت "إِلَىٰ سَائِبِهَا نَاطِرَةٌ" بارے پچھیا گیا تے

نال ای کہیا پٹی اک ٹولا (معتزلہ) آہندا اے کہ ایس آنت وچ رت ول رکھین توں مراد رت دے ثواب توں تکنا اے۔ ایہہ سن کے حضرت مالک بن انس ہوراں آکھیا۔ اوہ ٹولا جھوٹھا اے۔ جے ایہہ ٹھیک من لیئے تاں فیر ایس آنت واکھیہ مطلب نوں گے۔
 كَلَّا اِنَّهُمْ عَنْ سَرِّبِهِمْ يَوْمَئِذٍ الْمَحْجُوبُونَ ۝ یعنی اوس دن (قیامت نوں) کافراں نوں اللہ دے دیدار توں روک دتا جائے گا۔

ایس توں بعد مالک بن انس ہوراں فرمایا۔ پٹی جے قیامت والے دن، مومنوں دا اپنے رب نوں رکھینا، صحیح نہ ہندا۔ تاں اللہ دی ذات کافراں نوں اپنے دیدار توں ونجے رہن دا ذکر کر کے شرم نہ دلاندی تے ایہہ نہ فرماندی۔ كَلَّا اِنَّهُمْ عَنْ سَرِّبِهِمْ يَوْمَئِذٍ الْمَحْجُوبُونَ ۝ (شرح السنہ بحوالہ مشکوٰۃ حدیث ۵۴۱۸)

(۱۰)

اُپر دیشیاں حدیثاں تے قرآنی آیتاں دی تفسیر توں ایہہ بات ثابت ہندی اے کہ جنت وچ "رہتی دیدار" دی نعمت وی نصیب ہووے گی۔

بہر حال معراج وں رات حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دی ذات بابرکات نوں جنت دی سیروی کرائی گئی سی۔ جنت وچ جہڑا بندہ پہنچ گیا اوہ گویا (اونے چرلی ای سی) جنتی ہویا۔ جے عام جنتی رب دا دیدار کرن دی ہمت رکھوے نیں تاں حضور علیہ السلام نوں رہتی دیدار دی دولت توں محروم مننا آپ دا مرتبہ گھٹان دے برابر اے۔ کیوں جے، جہڑا بندہ براق دا اسوارہ ہو سکدا اے۔ لکھناں کروڑاں نوری سالان دا پینڈا اللہ دی قدرت نال جمعٹ پٹھے کر سکدا ہووے۔ تے اللہ تعالیٰ ریاں قدرتاں، حکمتاں، تے وڈیاں وڈیاں نشانیاں دیکھین دا حوصلہ تے جگرا رکھدا ہووے۔ اوہ لوکاں نوں آکھے کہ نیں سچ سچ کہنا واں۔ کہ نیں جنت تے دوزخ نوں تکیا اے۔ فرشتے ڈٹھے نیں، جن دیکھے نیں۔ بنیال نوں دیکھیا اے تے ایہہ سب کجھ مینوں میرے رب نے دکھایا۔ تے نالے اوہ گواہی دیوے کہ رب ہیکہ اے۔ اوہ اک اے۔ تے فیر اوہنوں کوئی پچھے "توں رب دیکھیا اے؟" تاں اوہ اگوں آکھے کہ نیں رب نوں دیکھیا تے نہیں۔ پر گواہی ضرور دینا واں کہ رب ہیکہ اے۔ تاں ہر انصاف پسند خود فیصلہ کرے کہ بھلا اوہدی گواہی

ٹھیک منی جا سکی اسے ۹ ہر نئی نون اللہ پاک اوہدی ہمت تے جگرے موجب اپنا دیدار
کراندا اسے تاہیوں تاں اوہ گواہی دیندے نہیں کہ اللہ پاک ہیگا اے۔ تے اوہ واحد تے
شاشرکیا اے جے اوہ مشاہدے توں بغیر کسے ہور دے آکھن تے گواہی دی بنیاد رکھن
تاں ایہہ ”گواہی در گواہی“ والی گل اے۔ جدکہ ہر نئی نے اللہ دی اکتا تے ہوندی گواہی
دے یقین نال دتی اے۔ تے حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دا درجہ ایس سلسلے وچ
سب توں ودھیرا تے اچیرا اے۔

آخر وچ اوس مرد روشن ضمیر دے مکتوبات وچوں اک اقتباس پیش کر کے ایہہ گل بات
تعم کیتی جا رہی اے جنہوں علامہ اقبال نے لکھیا

”وہ ہن۔ میں سرمایہ مائت کا نگہبان

اللہ نے بروقت کیا جس کو خیردار“

ہے کے خراج عقیدت پیش کیتا اے۔ میری مراد امام ربانی مجدد الف ثانی حضرت شیخ
سید سرحدی فاروقی توں اے اوہ مائتا ظاہر بدشتی توں اک مکتوب وچ فرماندے تیں :-

”..... طریق صوفیہ کے سلوک سے مقصود یہ ہے کہ معتقدات شرعیہ

کی حقیقت پر جو ایمان کی حقیقت ہی یقین زیادہ ہو جائے۔ اور احکام

شرعیہ کے ادا کرنے میں آسانی ہونے کہ اور امر اس کے سوا کیونکہ رویت
کا وعدہ آخرت کو ہے اور دنیا میں ثابت نہیں ہے..... لیکن

خاتم الانبیاء علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام اس داغ سے پاک ہیں۔ آپ

کو دنیا میں رویت میسر ہوئی اور سر مو اپنی جگہ سے نہ ہلے۔ اور آپ کے

کامل تابعداروں کو جو اس مقام سے حصہ رکھتے ہیں وہ رویت ظلال میں سے

کسی ظل کے پردہ کے بغیر نہ ہوگی۔ صاحب تجنی سمجھے یا نہ سمجھے۔ جب کلیم اللہ

علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام اس حال کے مشاہدے سے بغیر اس بات

کے کہ تجنی ہو، بے ہوش ہوئے تو پھر اوروں کا کیا حال ہے؟“

مکتوب نمبر ۲۱۶۔ دفتر اول حصہ سوم از مکتوبات امام ربانی۔ جلد اول

ص ۲۸۲-۸۳۔ طبع سوم۔ ۱۹۶۶ء ترجمہ مولانا محمد سعید احمد نقشبندی

(نوٹ) معراج شریف بارے گل بات لئی ہوور کتاباں توں وکھ، ہیٹھ لکھیاں کتاباں توں وی استفادہ کیتا گیا :-

(۱) مکتوبات، امام ربانی، مجدد الف ثانی شیخ احمد فاروقی سرہندی

(۲) سیرت رسول عربی از نور بخش لوکلٹی (۳) سیرت سرور عالم، مولانا مودودی (ڈیڑ جلد)

(۴) ذکر جمیل، مولانا حافظ محمد شفیع اوکاڑوی، (۵) بارہ تقریریں (خطبات) مولوی محمد شریف نوری

(۶) رحمتہ للعالمین، قاضی محمد سلیمان منصور پوری (۷) کشف المحجوب، سید علی ہجویری (داتا گنج بخش)

(۸) سیرت انبی، مولانا شبلی نعمانی (۹) اردو دائرہ معارف اسلامیہ پنجاب یونیورسٹی لاہور

(۱۰)

طفیل بن عمرو دوسی داسلمان ہونا | سلمہ نبوی دا اک ہوور واقعہ ایہہ اسے کہ
میں دے لاگلے علاقے دا حاکم جہڑا کہ دوسی

قبیلے داسرداسی، نکتے شریف آیا۔ اوہداناں (نام) طفیل بن عمروسی۔ اودہ آپ شاعر
تے بڑا سیانا بندہ سی۔ نکتے دایاں اوہنوں بلدیاں سار حضور دے شرافت اوہدے کن
بھرے تے نالے اوہدی بڑی خاطر خدمت تے عزت آور کیتی۔ اودہ کافراں دیاں نکالیاں
وچ آکے حضور توں پڑھاں پڑھاں رہن ناگ پیا۔ اوہدا بیان اسے کہ میں حضور علیہ السلام
دی آواز سنس توں بچن لئی کتاں وچ رول دے توں بے دے کعبے جاند اہندا ساں۔ اک
دن میں اچانک سنیا کر آپ عجب کلام پڑھدے پے میں۔ میں اپنے دل وچ آکھیا۔
کہ میں آپ شاعر آں۔ عقل منہ آں۔ فیہیں حضور دی گل بات سنس توں کیوں نساں۔ چنگی
گل ہووے گی تاں نساں گا، نہیں تے نہ سی۔ فیہدوں حضور گھرنوں تے تے میں پچھے
پچھے اوہناں دے گھر اڑ گیا۔ تے عرض کیتی۔ کہ یا رسول اللہ لوکاں میںوں تہاڈے باسے
بڑے شہرے پاٹ نہیں۔ پر آج تیں میںوں اپنی گل تہناؤ۔ حضور نے قرآن پڑھ
کے سنیا۔ سن دیاں سار اوہ مسلمان ہو گیا تے آکھیا: "اجیہا پاک، نیکی بھریاتے انصاف
دی ہدایت کرن والا کلام میں کدے دی نہیں سنیا"

ابوزر غفاری داسلام قبولنا | آپ نے یرب (مدینے) وچ حضور بارے خبر سنس
تے اپنے بھرا انیس نوں (جہڑا کہ اصل شاعر سی)

پوری گل بات دا پتہ کرن لئی گھٹیا۔ اودے نکتے آیا تے نر کے جا کے ابوذر نوں دسیا کہ محمد

صلی اللہ علیہ وسلم نکلیاں . وا حکم دیندے تے بدیاں توں ٹھا کدے نیں . ابوذر ہوریں دی
 نسی نہ ہونی اوہ آپوٹے آپڑے . حضور نوں پچپان دے نہیں سُن تے نہ کے توں آپ باہے
 پچھنا چاہندے سُن پئی متاں قریش تنگ کرن . ایس لئی زرم دا پانی پی کے آپ کجے وج
 سوں گئے . حضرت علیؓ ہوریں دیکھیا کہ کوئی پر ویسی لٹا پیا اے اوہ آپ نوں اُٹھا کے گھر
 نے گئے . سویرے غیر ابوذر کجے ٹر گئے . تے ڈور بھوریاں وانگ حضور دی چٹیک ٹکائی
 بیٹھے سُن کہ علیؓ امرنے کُیر آئے آئے تے فرمایا : تہا نوں بھانویں اپنا سکنا نہیں بھتا ؛ آکھیا .
 "آہو" حضرت غیر اپنے نال گھر نوں لے گئے . تے پچھیا دسیا پئی کیوں آئے اوہ کل کھلی
 تاں آپ ابوذر نوں رسول پاک دی سیوا وج لے گئے . جتھے حضور دی تعلیم سُن کے ابوذر
 غفاری بھٹ پٹ مسلمان ہو گئے . غیر حضور نے آکھیا : ابوذر ! اپنے مسلمان ہون دی گل
 اچے ظاہر نہ کریں (متاں قریش تکلیف پچان) ابوذر ہوریں آکھیا : یا رسول اللہ ! میں
 ماں دشمنان وج اپنی مسلمان دا اعلان کر کے جاواں گا . سو کجے وج آکے اوہناں بار بار
 اپنی مسلمان دا اعلان کیتا ، نئے کافراں ، آپ نوں ماریا کُتیا . اخیر حضرت عباس ہوریں چھڑیا .
 تے غیر آپ اعلان حق کر دے ہوئے اپنے دیس نوں ٹر گئے . مدارج النبوت وج لکھیا
 اے کہ حضرت ابوذر غفاریؓ قریب قریب اک مہینہ تک آپ زرم پی کے گزارا کر دے رہے .
 ایس پانی نے روٹی تے پانی دونہاں دا کم دتا . تے آپ اپنے تگڑے ہو گئے کہ گورڈ نکل آئی .

لکے شریف وج حضور دی زندگی دا اخیر لا دور | دس سال تک حضور
 علیہ السلام نے اسلام دی

تباہ کیتی . نئی نیک بندے مسلمان ہوئے . پڑ بھئی گنئی وج لوکاں آپ دی حقی سچی بات
 نوں ردیا . ایہناں وج کجھ امیر تے سردار لوک سُن جہناں نوں اپنی امیری تے دولت دا
 گھنڈ سی . جہڑے غریب سُن . اوہ ایہناں امیراں توں ڈردے اسلام قبولن توں جھکدے
 سُن . ایہناں امیراں نے حضور دے خلاف پروپیگنڈا کیتا ، آپ نوں ستایا . آپ دے
 ساتھیاں نوں تکلیفاں پچایاں . آپ چار چو فیروں دیویاں وج گھرے بہے سُن . روز
 دیہاری توں توں مہینتاں نال واہ پیندا سی . مہربان چاچا تے اڈم والی بیوی دونوں

لے مدارج النبوت کتاب المناقب (از شاہ عبدالحق محدث دہلوی)

اندھ کول چلے گئے سن مرغم دا اک سال نہ پڑیا تے دوجا اوہتوں ودھ اوکڑیاں بھریا سی۔ پتہ
 آپ نے پیرا سدا پتے رکھے۔ کدی تمہر کے نہیں، سگوں مصیبتاں جھلڈے جھلڈے ودھیری
 بہت والے بن گئے۔ آپ ہوراں اپنا فرض ڈٹ کے نبھایا۔ جسے ظالم دے رعب ہیٹھ
 نہ آئے نہ ظلم توں ڈر کے حق سیج دا نعرہ چھڈیا۔ تے نہ کہے لالچ یا لوجہ وچ پھسے۔ بھانویں
 کافراں رنگ رنگ دے جہاں وچھا کے آپ نوں پھانن دے بہت جتن کیتے۔
 اخیر آزمائش دا زمانہ نکتا۔ امتحان دیاں گھڑیاں سنگھ گیاں۔ تے کامیابی دے سورج
 دیاں ریشماں نے دسیا۔ کہ دن ہن بس چڑھن ای والا ہے۔

یشرب تے اوہدے وسینیک

یشرب مینے دا پڑانا ناں سی۔ جدوں حضور ہجرت
 کر کے مدینے گئے تاں ایہداناں مدینہ النبی یعنی
 ”پاک نبی دا شہر پئے گیا۔ فیر ہولی ہولی مدینہ مشہور ہو گیا۔ یشرب وچ بہت پُرانے وقتاں توں
 یہودی آباد سن۔ اوہناں اپنے دفاع لئی مدینے وچ تے اوہدے آسے پاسے قلعے بنائے ہوئے
 سن۔ انصار مدینے وچ یمن توں آئے۔ اوہ فحطان قبیلے وچوں سن۔ یمن وچ جدوں مشہور
 ہڑھ، جہنوں ”سیلی غرم“ آہندے ہیں، آیا تاں ایہہ لوک۔ یمن توں ہجرت کر کے مدینے وچ
 آن آباد ہوئے۔ ایہہ دو بھرا اوس تے خوزج سن۔ جد ایہہ خاندان مدینے اپڑیا تاں اوس سے
 یہودی ڈاہڈے زوراں وچ سن۔ انصار پہلاں تاں اوہناں توں دُور تے دکھ رہندے
 رہے۔ فیر ایہناں دا زور تے اثر رسوخ دیکھ کے اک معاہدے راہی اوہناں دے
 دھڑے نال زل گئے۔ پتہ جدوں ہولی ہولی اوس تے خوزج دی آل اولاد ودھی تے
 اوہناں وی زور بھڑیا تاں یہودیاں نے معاہدہ توڑ دتا۔ پتہ انصار و دھڑے گئے۔

یہودیاں وچ اک سردار فطیون بڑا عیسیٰ پٹھاتے بدکاری سی۔ اوہدا حکم سی کہ دیا ہی
 جان والی ہرگز ہی سہاگ دی رات اوہدے کول کٹے۔ یہودیاں تاں ایہہ حکم سن بیا سی۔ پتہ
 انصار دی غیرت نے جوش ماریا۔ مالک بن عجلان اک انصاری سردار سی۔ اوہدی بھین
 دا ویاہ سی۔ اک دن اوہ تنگے ٹونہہ اپنے بھرا دے اگلاں بازار وچوں لوکاں دے سامنے
 لنگھی۔ بھرا ٹول تاء آیا تے گھر آکے گاہلاں شاہلاں کڈھن لگا۔ بھین آکھن لگی۔ ”آج تے
 اپنی گل اتے ای کوڑ گیا ایں بھلکے جدوں میں فطیون کول سہاگ رات کتاں گی۔ اوس ویلے
 دا چیتا کر کے راج نال ڈب مر۔“ بھین دی گل مالک اڑن تیروانگوں نل گئی۔ اگلے دن دستور

موجب جدوں دوسری فطیون دے "محل" وجہ نہیں تاں مالک بن عجلان وی زمانے کپڑے پائے کڑی دیاں ہیلیاں وجہ دل کے اوتھے اُڑ گیا۔ تے فیہیں دی عورت نُس توں پہلاں ای فطیون توں قتل کر کے ملک شام ول نس گیا۔ ایٹھے ابو جلد غسانی دی حکومت سی ماوہنے ایہہ حال سنیا تاں اک فوج نے کے مدینے تے چڑھائی کر دتی۔ مدینے اُڑیا تاں کوئی باقاعدہ مقابلے دا موقع نہ آیا۔ اوہنے پہلاں اوس تے خزر ج قبیلیاں دے سرداراں تے ساڈ بندیاں نوں سدیا تے۔ جوڑے جامے دے کے اوہناں وی ڈاہڑی عزت آدر گیتی۔ فیر یہودیاں دے جو نوین بندے سدے کے اوہناں نوں دھوکھے نال قتل کرا چھڑیا۔ ہن یہودیاں دا زور ٹٹ گیا۔ تے انصار ڈاہڑے ٹل تے زوراں وجہ ہو گئے۔

فیر اوس تے خزر ج آپو وجہ لڑائی وڈ بیٹھے تے اک دوجے نوں قتل کرن لگ پئے تے بعثت دی جنگ وجہ دوہاں دھراں دے سرکڑھویں بہادر تے سورے بندے مار گئے۔ تے ایج یہودیاں دا ٹوہر مڑ کے بجھ گیا۔

یہودیاں نال میل ملاپ رکھن پاروں انصار نوں پتہ لگ گیا سی کہ دنیا وجہ چھیکڑا نبی (نبی آخر الزمان) ہن جھبتے ای آون والا اے۔ حضرت سوید بن صامت انصاری نے اسلام بیان دا واقعہ نہیں پچھ پڑھ لے او۔ جنہاں نوں بعد وجہ شہید کرا گیا سی تے بیٹے لوک اوہناں توں اثر پھرتے سن۔

انصار و اسلام اول آونا

اللہ نبوی دے چھیکڑے ہینے حج کارن بڑی دنیا آئی ہوئی سی۔ رسول پاک مختلف قبیلیاں نوں اسلام دل پیرین وجہ رچھے ہوئے سن۔ آپ ہوراں عقبہ (اک ٹیلیہ) دے لاگے یرب دے چھٹے بندے دیکھے اوہناں نوں اسلام دل پیریا۔ تے قرآن پاک پڑھ کے سنایا۔ انصار دا ایہہ ٹولاب دی توفیق نال مسلمان ہو گیا۔ ایہہ خزر ج قبیلے دے ہیٹھ لکھے آدمی سن۔

(۱) ابو الہشیم بن تیمہان (۲) ابو امامہ اسعد بن زرارہ (۳) عوف بن حارث۔ (۴) رافع بن مالک بن عجلان (۵) قطیبہ بن عامر بن جدیدہ (۶) جابر بن عبد اللہ بن رباب۔
— جدوں ایہہ چھیکڑا مدینے شریف اُڑیا تاں ایہنے رسول پاک دیاں ہنگاں پار دتیاں۔

اُن گھر گھر دُھماں پے گئیاں کہ نکتے وچ اٹھ پاک دا چھیکر لانا نبی تے رسول آگیا اے ۔
بیعت عقبہ اولیٰ | اگلے سال یعنی ۳۳ھ نبوی وچ حج کرن مٹی یثرب توں باراں
 آدمیاں دا اک جتھہ آیا تے موقع کڈھ کے اُچھا حضور علیہ السلام
 دی سیوا وچ حاضر ہویا ۔ ایس لٹے وچ پنج بندے پچھلے سال والے لٹے وچوں سن ۔
 سٹ نویں سن ۔ عقبہ دے مقام تے حضور علیہ السلام نے ایہناں لوکاں نوں بیعت کیتا ۔
 تے دین اسلام دیاں موٹیاں موٹیاں لگاں دسیاں ، ایہناں بیعت ویلے حضور دے ہتھیاں وچ
 ہتھ دے کے وعدہ کیتا کہ :-

- (۱) ایسے اک اللہ دی بندگی کراں گے تے اوہرا کسے نوں شریک نہیں ٹھہراواں گے ۔
 - (۲) ایس چوری چکاری تے بدکاری نہیں کراں گے ۔
 - (۳) ایس اپنیاں دھیاں نوں جانوں نہیں ماریا کراں گے ۔
 - (۴) کسے اُتے تہمت نہیں لاواں گے ۔ تے جھلی جھلی نہیں کریا کراں گے ۔
 - (۵) ایس ہرنیاں گل وچ حضور علیہ السلام دے آکھے لگاں گے ۔
- بیعت کر کے جدوں ایہہ جتھہ مدینے ول ٹرن لگا ، تاں حضور علیہ السلام نے ایہناں
 ناں اک مبلغ وی گھتیا ، تاں بے اوہ اسلامی تعلیم لوکاں نوں دیوے ۔

مدینے وچ ایہہ پہلے مبلغ حضرت مصعبؓ
مدینے وچ اسلام دا پہلا استاد | بن عمر بن سن ۔ آپ مسلمان ہون توں پہلا

بڑے امیر تے دولت مند سن ۔ بڑا مہنگا لباس پاندے ۔ جدوں باہر جانے تے سواری
 دے اگے پچھے کئی کئی غلام شان تے ٹوپر دکھان نوں ناں ہندے ۔ پڑ جدوں اسلام قبولیا
 تاں فیر سب کچھ رب نانویں ٹاڈتا ۔ حتیٰ کہ اپنی غریبی دیکھی پئی جدوں تبلیغ لئی جانے
 تاں موڈھیاں اُتے اک پانا کھیل ہندا ۔ تے باقی اللہ اللہ خیر سکلا ۔

حضرت مصعبؓ دی تبلیغ دا مدینے والیاں تے بڑا اثر ہويا ۔ بہت سارے لوک
 ایہناں دے ہتھ تے مسلمان ہوے ۔ یثرب دے مسلمان آپ نوں "استاد" کہہ کے
 بلانندے ہندے سن ۔

مصعبؓ بن عمر ہوراں مدینے وچ اسعد بن زدرہ دے گھر دیرا
بیعت عقبہ ثانیہ | لایا ۔ اوہ تبلیغ کر دے ہندے سن ۔ کہ اک دے مسلماناں زل کے گوہ

کہتا کہ بنی ظفر تے بنی الاشہل نوں اسلام دی دعوت کیوں دتی جاوے۔ اُسید بن حضیر تے سعد بن معاذ، انہاں قبائلیاں دے سردار سن۔ اوہناں جدوں دیکھیا کہ مسلمان اوہناں دے تختیاں وچ وی اسلام دا ہوتا دیندے پئے نیں۔ تاں اوہناں صلاح کیتی کہ مسلماناں نوں ایس کم (تبلیغ) توں ٹھاک دتا جائے۔ سو اُسید بن حضیر ہتھیار لاکے مسلماناں کول آیا۔ تے کھڑا کھڑ چنگا مند ابولدار رہیا۔ فیر حضرت مصعبؓ نے آکھیا: "شالا! توں ساڈی محل بہہ کے سن داتے کیڈا جھنگا ہندا۔" اُسید بہہ گیا۔ حضرت مصعبؓ ہوراں اوہنوں اسلام بارے گلاں بھایاں تے فیر قرآن پڑھ کے سنایا۔ اُسید چپ چپیا سن دا رہیا۔ فیر آکھیا جے کوئی تہاڑے دین وچ آؤنا چاہوے۔ تاں اوہنوں کہیہ کرنا پیندا اے؟ — اوہناں آکھیا: "اسیں اوہنوں نہوا دھوا کے، پاک کپڑے پوا کے، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ پڑھا دینے آں۔ تے فیر اوہنوں دو نفل وی پڑھائی دے نیں۔"

اُسید اٹھیا۔ نہاناں دہوتاتے پاک کپڑے پاک مسلمان ہو گیا۔ فیر آکھیا: میرے بچھے اک بندہ ہوراے۔ جے اوہ وی مسلمان ہو گیا تاں فیر سٹے ای خیراں نیں تے کوئی تہاڑا مخالفت نہیں رہوے گا۔ نیں ہننے جا کے اوہنوں تہاڑے ول گھٹنا واں۔

اُسید آیاتے سعد بن معاذ نے اُہا چہرا نکلیا۔ اوہدی دنیا ہوردی ہو رہی سی۔ پچھیا: کہیہ کر آیا ایں؟ دسیا "اوہ آہن۔ سے نیں کہ اسیں آگے نوں تہاڑے محلے وچ اسلام دی منادی نہیں کراں گے" فیر آکھیا: "پڑاوتھے تے تہاڑے بھرا سعد بن زرارہ نوں لوکی وڈھن (قتل کرن) نوں پھردے نیں کیوں جے اوہ تہاڑا مسیر (خالہ زاد) اے؟"

سعد نوں ایہہ گل سن کے غصہ آیا۔ ہتھیار بٹھ کے توت حضرت اسعد دے ڈپرے اُپڑا گیا۔ دیکھیا کہ امن امان ایں۔ حضرت مصعبؓ تے حضرت اسعد بیٹھے سن۔ سمجھ گیا کہ اُسید نے "شرارت" کیتی اے۔ ایس واسطے گاہلاں کڈھن لگ پیا۔ حضرت مصعبؓ ہوراں فرمایا: "سعد! آرام نال بہہ کے ساڈی گل تاں سن۔ جی تمنے تاں منے نیں۔ نہیں تاں اپنی مرنی کریں۔ وھٹکاتے کوئی نہیں کیسے نال؟" — سعد بہہ گیا۔ حضرت مصعبؓ ہوراں اوہنوں اسلام بارے تعلیم کیتی تے فیر قرآن پڑھ کے سنایا۔ اخیر سعد وی حضرت اُسید

ہو راں وانگ نہا دھو کے، پاک کپڑے پا کے، مسلمان ہو گیا۔

سعد بن معاذ وی تبلیغ | مڑ کے گھرائے تاں حضرت سعد اسلام دی دولت نال رتے
پچھے سن۔ آؤندیاں سار اپنے قبیلے دے لوکاں نوں اکٹھے

کیتا۔ تے اچھی ساری کہیا :-

”اے بنی الاشہل اتہاڈی میرے بارے کیہ رائے وے؟“ سبھتھاں آکھیا
”تسین ساڑے سردار او تے تہاڈی پرکھ پڑتاں ودھیا تے گل بات سیانی ہندی اے
سعد آکھن لگے۔“

”ہلا فی سنو! ہر بندہ تے ہر زانی میرے نال اوتاں چر گل نہ کرے جد تک اود خدا
تے اودے رسول اتے ایمان نہ لے آوے“ ایس گل دا اثر ایہہ ہویا کہ بنی الاشہل دا
سار قبیلہ اک دن وچ مسلمان ہو گیا۔

حضرت مصدق دی تعلیم نال اسلام دی ویل تھماں تھماں کھل دی تے پھیلے
دی حارسہ سی۔ ایہہ نتیجہ ایہہ ہویا کہ ہگلے سال مسلمہ نبوی وچ حج کسے تہہ پڑ مردواں
تے دوزنایاں دا اک قافلہ یثرب توں نکلے شریف حضور علیہ السلام دی خدمت وچ
حاضر ہویا۔ مدینے دے مسلماناں نے ایس قافلے نوں ایس واسطے گھتیا سی۔ کہ اود
رسول پاک نوں مدینے آؤن دی دعوت دیوے۔ ایہہ جتھہ وی پرانی تھماں آپڑ
کے، حضور دا انتظار کرن لگ پیا۔ آپ ہوری اپنے چاچے حضرت عباس نوں نال نے
کے عقبہ دے نیلے تے جا پڑے۔ حضرت عباس ہوراں اوروں اے اسلام نہیں سی
قبولیا۔ پڑا ہناں اک گل بڑے کٹم دی آکھی۔ اوہناں مدینے دے وفد نوں آکھیا :-

”لوکو! تہا نوں پتہ اے کہ قریش محمد دے دشمن نیں۔ پر اسان اہناں نوں
ہتھیوں چھانوواں کیتیاں نیں۔ جے تیس اہناں (محمد) نال کوئی قول
قرار کرن جتے اوتاں ایہہ چیتا رکھنا کہ ایہہ ڈاہڈا اوکھا کٹم اے۔ محمد نوں
قول دینا تے اوہنوں پورا کرنا۔ خوئی تے کلمہ ہتھیاں لڑا میاں نال متھا
لان دے برابر لے۔ ایس واسطے جو کجھ کرنا ہے، ذرا سوچ سمجھ کے
کرنا نہیں تاں نہ کرنا“ (رحمۃ اللعالمین ج ۱ ص ۹۸-۹۹)۔

حضرت برآء ہوراں حضور علیہ السلام دل نہ کھٹا کر کے آکھیا :- ”ایس وی تلواراں

دی چھتر چھاٹویں پنے اُن۔ اوہناں اجے اینا ای آکھیا سی کہ حضرت ابوالمہشم کہیں لکے :- "یا رسول اللہ! یہودیاں تال ساڑے تعلقات نیں۔ بیعت توں بعد اوہ تعلقات ٹٹ جان گے۔ راج نہ ہووے پئی جدوں تہانوں حکومت تے زور نہتھو اُوے ل تئیں سانوں مہلا گھتو۔"

آپ مُسکائے تے فرمایا:- "نہیں! تہاڈا لہو میرا لہو اے، تئیں میرے ہوتے تہاڈا۔" ایہ سن کے سبھے، آپ اُٹے جان وارن لئی، بیعت کرن لگ پئے۔ نے فیر عرض کیتی کہ کجھ وعظ فرماؤ۔"

حضور علیہ السلام نے اوہناں نوں قرآن پڑھ کے سنایا۔ جہنوں سن کے اوہناں لے دل یقین تے ایمان تال تورو تورو ہو گئے۔ (رحمۃ للعالمین ج ۱ ص ۹۹، ۱۰۰) فیر عرض کیتی:- "یا رسول اللہ! ساڑے تال مدینے چلو۔ تاں جے اسیں نور نبوت ل پوری طراں فیض پاسکیٹے۔" آپ ہوراں کجھ سوال فرمائے۔ تے جواب تال مطمئن کے اوہناں دی وی تسلی کر دتی۔

اک شیطان نے ایہہ سارا کجھ دیکھیا۔ تاں رولا پان لگ پایا:- "لوکو! محمد تے اوہر تھی تہاڈے تال دو دو ہتھ کسل دیاں تیار دیاں کر رہے نیں۔" رسول پاک نے فرمایا:- "یثرب دے واسیو! تئیں ایس آواز دی پرواہ نہ کر یو۔" عباس بن عبدالمطلب نے حضور! جے اجازت دیو، تاں اسیں بھلکے ای کتے دایاں توں اپنی تلواراں دی۔ تکا دیتے۔" آپ ہوراں فرمایا:- "نہیں۔ مینوں اجے جنگ دی اجازت نہیں۔" (ازاد المعارج ص ۳۰۳ تے رحمۃ للعالمین ج ۱ ص ۱۰۰)

صنوبر پاک دے باراں نقیب | آپ ہوراں ایہناں مسلماناں وچوں باراں مبلغ چنے۔ جہناں وچوں نو قبیلہ اوس وچوں

تھن آخروج وچوں سن۔ آپ ہوراں ایہناں مبلغاں داناں نقیب رکھیا۔ تے اوہناں قبیلہ واکم سونپیا۔ ایہہ صحابہ عام طور تے اپنے قبیلیاں دے سردار سن جہناں دے ناکا ایہہ نہیں۔

سیرت ابی بنی - ج ۱ ص ۲۹۵-۲۹۶ (۲۹۶-۲۹۵) لے ایں نظروں ج ۱ ص ۶۰ -

(۱) اسید بن حنفیر (۲) ابوالہشیم بن تیہان (۳) سعد بن خثیمہ (۴) اسعد بن زرارہ (۵) اسعد بن الربیع (۶) عبد اللہ بن رواحہ (۷) سعد بن عبادہ (۸) منذر بن عمرو (۹) برد بن معرور (۱۰) عبد اللہ بن عمرو (۱۱) عبادہ بن الصامت (۱۲) رافع بن مالک رضی اللہ تعالیٰ عنہم

ان بھڑبھڑ وچ اسلام واپوٹا سوئے کھل پتے یا رہیا سی۔ اوکھے مسلمان بڑے

مسلماناں نوں ہجرت دی اجازت

خوش سن۔ آپ ہوراں تکے وچ رہن والے مسلماناں نوں حکم دتا کہ اوہ وی بیڑبھرت کر جان صحابہ اک اک دو دو کر کے مدینے جان لگ پئے۔ تھوڑیاں دنوں وچ بہت سارے صحابی مدینے اپڑ گئے۔ صرف رسول پاک حضرت ابوبکر صدیق، حضرت علیؓ تے ہور کچھ بہت غریب جیہ صحابہ تکے وچ رہ گئے۔ خود حضور علیہ السلام نوں ہجرت دا اجے حکم نہیں سی بلیا۔

کافراں دا خطرناک متا

کافراں زل کے متا پکایا کہ حضور علیہ السلام دے جیتے ساتھی ہن مدینے ٹر گئے نیں۔ ایس لئی آپ نوں (نعوذ باللہ) مارمکان دا بڑا ودھیا موقع اے۔ اوہناں خانے کعبے دے کول "دارالندوہ" وچ بہ کے اک گھنٹی میٹنگ کیتی۔ جس وچ ہر قبیلے دا سردار موجود سی۔ سبھناں اپنی اپنی رائے دتی۔ کسے آکھیا، حضور نوں جلا وطن کر دیو، کسے کہیا کہ آپ نوں قید کر دیو وغیرہ۔ میٹنگ وچ، نجد دا اک بڈھا بابا، جہڑا بڑا تجربہ کار تے سیانا سی، تے بعض عالماں موجب اوہ اصل وچ شیطان لعین سی، تے اچھیا آیا ہو یا سی، اوہنے ایہہ تجویزاں سنیاں تے زور دتیاں فیرا بوجھل نے آکھیا: "ہر قبیلے دا اک اک جوان اک ختھے وقت شامل ہووے جتھے ہیزی راتے محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے گرنوں گھیرا پاوے تے سویرے نوں جدوں حضور (علیہ السلام) نماز لئی نکلن تاں سارے جوان زل کے اک دم آپنیاں اپنیاں تلواراں نال محمد اُتے حملہ کر کے اوہنوں جاؤں مار گھتسن" ایس تجویز دا فائدہ ایہہ دستیا گیا۔ کہ ایس طراں بنو ہاشم یا مسلمان حضور دے قتل دا بدلہ کسے اک قبیلے توں نہ نئے سکن گئے۔ تے سارے قبیلیاں نال متھا لانا اوہناں لئی اوکھا ہووے گا۔ بڈھے نجدی سنے سبھناں ایہہ گل پسند کیتی۔ تے آدمی وی چن رلتے گئے۔ ابن سعد موجب گل بارال آدمی سن۔ جنہاں وچ ابوجہل تے ابولہب وی شامل سن۔

جہدارب رکھا

نراتدیریاں نال لڑان والے کہیہ جانن کہ تقدیر وافیصلہ کہیہ اتے
 کافراں دے منصوبے دی حضور علیہ السلام نوں پہلاں ای خبر
 ہو گئی سی۔ تے اودھروں رب ولوں ہجرت دا حکم ہن آپ نوں وی آگیا سی۔ آپ ہجرت
 توں دو تن دن پہلے دوپہر ویلے ابوبکر صدیق دے گھر گئے۔ تے فرمایا کہ میںوں ہجرت
 دا حکم مل گیا اے۔ صدیق اکبر نے بڑے اُتالے ہو کے پچھیا۔ "میرا پیو تہاڈے تے
 قربان ایہہ میںوں وی نال جان دا شرف حاصل ہووے گا؟" فرمایا۔ "آہو ہا، ہجرت
 دی خاطر چار مہینے پہلاں حضرت ابوبکرؓ ہوراں دو اوٹھنیاں لکراں دے پتے کھوا کھوا
 کے واہ وانگڑیاں کیتیاں ہویاں سن۔ عرض کیتی یا نبی اللہ! اک تیس پسند کر لو۔"
 حضور نے فرمایا۔ "انج نہیں پیسے لوگے تاں فیرا" آپ نے مجبوراً قبول کیتا۔ ام المومنین
 حضرت عائشہؓ اوس ویلے ابے بالڑی سن۔ اوہناں دی بھین حضرت اسماءؓ حضرت
 عبد اللہ بن زبیرؓ دی والدہ ہوراں سفر داسان تیار کیتا۔ دو تن دن دا بھتیا اک
 تھیلے وچ رکھیاتے اوہ امونہہ اپنے کربند دے دو حصے کر کے اک نال بٹخہ دتا۔ تے
 کربند دے دو حصے حصے نال مشکیزے دا مونہہ بٹھیا۔ ایہ اوہ شرف اے جس پاروں
 حضرت اسماءؓ نوں "ذات النطاقین" دے لقب نال یاد کیتا جاندا اے۔

کافراں نوں حضور علیہ السلام نال فریرتے بڑا سی۔ پر آپ دی دیانت
 واری اُتے بڑا ایمان سی۔ ایس لئی آپنیاں امانتاں اوہ عام طور تے حضور کول رکھ
 دے ہندے سن۔ ہجرت ویلے وی آپ کول لوکاں دیاں کجھ امانتاں موجود سن۔
 جہڑیاں ابے موڑیاں نہیں سی جاسکیاں۔ سو ہجرت والی رات آپ ہوراں حضرت علیؓ
 نوں پردے نال سدیا تے فرمایا۔ "میںوں ہجرت دا حکم ہو چکیا اے۔ میں آج راتیں
 بٹھ جاواں گا۔ تیس میرے منجے اُتے میری چادر تان کے سوں رہو۔ سویرے اُٹھ
 کے مالکاں نوں امانتاں چچا کے تیس وی ادینے آجانا" ایہہ موقع بڑا خطرے والا
 سی۔ پر حضرت علیؓ ہوراں جان تلی تے دھر کے حضور دا حکم ختیا تے نبھایا۔

سیرۃ النبی۔ ج ۱ ص ۲۷۰ پ کے رحمتا للعالمین۔ ص ۱۰۸ ج ۱ ص ۱۰۸
 جلدون ج ۱ ص ۶۵ نیز دائرہ معارف اسلامیہ ج ۲ ص ۸۸

ہجرت

جدوں کافراں نے راتیں آپ دے گھر ٹوں گھیرا پاپا تاں رات کافی
 ننگھ گئی سی۔ اوہناں دے ہتھیاں وچ فولادی تلواراں سن۔ پڑ
 رب دی ذات اُتے نتانے بندے کیہ کر سکدے سن۔ اللہ پاک دے پیارے رسول
 رب دی راکھی وچ گھروں بھل تڑے۔ زبان اُتے سورۃ یسین دیاں مدھلیاں آتاں سن۔
 آپ کافراں دے کول ہی آرام تال ننگھ گئے۔ اوہناں دل دے اٹھیاں، ٹوں حضور دا جھولا
 تک نہ پیا۔ آپ اوتھوں بندے حضرت صدیق اکبر دے گھر آئے۔ اوہناں چھیتی
 نال سفر داسا مان تیار کیتا۔ تے رات دے ہنھیرے وچ یار تے یار غار اوس غار ول تڑ
 پئے۔ جہدی نسبت پاروں یاری ٹوں اک دوامی نام ملن والا سی۔ ٹور دا پہاڑ ٹکٹیوں
 ست آٹھ کلومیٹر دوراے۔ پتھر پلا رستہ حضور علیہ السلام دے نازک پیراں ٹوں زخمی
 کر داسی۔ جناب صدیق اکبر نے آپ ٹوں گھنیری، چک لیا، تے اخیر اک غار تے
 پہنچ کے سکے۔ حضرت صدیق رضی اللہ عنہما غار وچ پہلاں آ پئے گئے۔ اوہنوں صاف کیتا۔ نالے
 اوہدیاں کھڈاں، اپنی اک چادر، لیراں لیراں کر کے، بند کیتیاں کہ متاں کوئی سبب،
 اٹھوآں بھل کے تکلیف پچائے۔ غیر حضور وی اندر تشریف لے گئے۔ آپ تھوکاوٹ پاروں
 حضرت ابو بکر صدیق دے پٹاں اُتے ہر رکھ کے، سوں گئے۔ حضرت صدیق اکبر ٹوں اک
 کھڈ لیراں ملن پاروں بند نہیں سی ہو سکی۔ ایس لئی، آپ، اوس اُتے اپنے پیر دی اڈی
 رکھ کے بیٹھے سن۔ ایسے دے کھڈ وچوں اک سب نے ڈنگ ماریا۔ آپ ٹوں پیرتاں ڈاڈی
 ہوئی، پڑ سوہنے یار دی محبت تے ادب پاروں کیسی وٹ کے سہ گئے۔ غیر جد دوجا
 ڈنگ ماریا تاں ہور وی پیر ہوئی تے آپ نہی پاک دی بے آرامی دا خیال کر کے ایہ دکھ
 دی حمد گئے۔ پڑ اکھیاں وچوں آپ مبارک اک ہنجا، تات تات، حضور دے چہرے مبارک
 اُتے ڈگا۔ آپ ٹوں جاگ آگئی پچھیا کیہ ہویا اے؟ "عزمن کیتی" یا رسول اللہ! اڈی
 اُتے کجھ رو گیا اے" آپ ہوراں اڈی اُتے لعاب مبارک لایا تے اوہنوں آرام آ گیا۔
 عقیدت کہندی اے کہ سب حضور دی زیارت دا سچا ہوان سی۔ تے کوئی روک رکاوٹ
 نہیں سی جر سکدا۔ اوہنے صدیق اکبر دے پیر ٹوں ڈنگیا۔ تے زیارت اوس صیب پاک دی
 کیتی جہڑا دو عالم داسر وار تے مختار اے پڑ آج دے دن کافر اوہنوں زچ کر کے امتحان
 لے رہے نیں۔ ہجرت دا ایہ واقعہ ۲۴ صفر ۶۱۰ھ بمطابق ۱۲ ستمبر ۶۱۰ء

دا اے -

سویر ہوئی تاں حضرت علیؑ وی سوں کے آرام نال بسترے توں اُٹھے۔ قریش دے پاہرواں اوہناں نوں کول جا کے پھپھانیا پتہ لگھا کہ ایہہ تاں حضرت علیؑ نہیں۔ پچھن گئے۔ "دس محمد (صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم) کتھے نیں؟" فرمایا: مینوں کیہ پتہ اپہرہ تے تہاڈا سی! کافراں نوں بڑی شرمندگی ہوئی۔ پر اوہ مصیوٹ، پچی سون دی تھاں حضرت علیؑ نوں ٹٹ کے پنے گئے، تے پھر کے کعبے شریف تک لے گئے۔ اخیر تھوڑے چر پچھوں چھڈ دتا۔

فیراود ابو جہل نوں لے کے حضرت صدیق اکبرؑ دے گھرا پڑے۔ ابو جہل نے حضرت اسماءؓ نوں پچھیا: "کاکی تیرا پیو کتھے دے؟" آکھیا: "اللہ جانے! مینوں نہیں پتہ!" ابو جہل نے غصے نال اپنی کس کے چپیر ماری کہ حضرت اسماءؓ دے کن دی والی (بالی) لہہ کے مٹھنچے ڈنگ پئی۔

حضرت اسماءؓ دا بیان اے کہ حضرت ابو بکرؓ

جانڈے ہوئے گل پیسہ پائی، جہدی تینتی

پنج یا چھ ہزار روپے سی۔ اپنے نال لے گئے سن۔ میرے دادے (ابو قحافہ) توں فکر رگا تے پچھیا: "دھٹے تیری خاطر کجھ چھڈ گئے نیں؟" میں جان دی ساں کہ کجھ نہیں چھڈ کے گئے۔ دادے دا دل رکھن لئی اک پتھر دو الے کپڑا وٹھیٹ کے اوہنوں اوس آلے (طاق) وچ رکھ دتا جس وچ روپے ہندے سن، تے دادے ابو قحافہ نوں (جہڑے نابینے سن تے اہے مسلمان نہیں ہونے) آفے کول لے گئی تے آکھیا: "ایہہ دکھیو بابا جی ٹوہ لہو۔ روپیاں والا گتھلا" تے بابا جی گتھلا ٹوسن وچ ای خوش ہو گئے۔

ایہہ سورج تے چن غار ثور وچ تن دن تیک رہے۔ حضرت ابو بکرؓ دے

پتر عبد اللہ دی چڑھدی عمر سی۔ اودرات نوں غار وچ سوں رہندے تے سویرے ٹوہنہ منیرے شہر ٹر جاندے تے قریش دے منصوبیاں دا پتہ کر دے رہندے تے جہڑی گل بات ہندی، شاماں نوں پھردے ٹر دے غار وچ آکے حضورؐ نوں دس پھڈ دے حضرت

لے رحمۃ اللعالمین ج ۱ ص ۱۰۹ دے آپ فتح گئے والے دن اسلام بیانے، حضرت صدیق اکبرؓ دے خاندان توں ایہہ شرف حاصل اے کہ اوہناں دیاں چار پشتاں صحابی نیں۔

صدیق اکبرؓ دا غلام عامر بن فہیرہ عیشا توں چھپوں بکریاں نوں چارہ دا چارہ دا غار کولے آؤندا تے رب دے دونیک بندے دودھ چوکے پی لیندے۔ حضرت اسماءؓ رات دے ہنیرے وچ روٹی دے جاندیاں سن۔

حضور علیہ السلام دی تلاش | بلا ڈری موجب قریش نے دو کھوجی نال لے کے آپؐ دی بھال کیتی۔ اک کھوجی کوز بن علقمہ خزاعی غار دے مونہہ تک لے اپڑیا۔ پد اگے اک مکرئی نے گوہرا کر کے جالا تنیا ہویا سی۔ اک بندے نے غار وچ تگن دی صلاح دتی۔ اُمیہ بن خلف بولیا: "وہندا نہیں جالا۔" جہڑا محمدؐ دے جمن توں وی پہلاں دا بنیا جا پدا اے۔

صدیق اکبرؓ نے کافراں دی پیچھڑستی تاں حضورؐ دی خدمت وچ گزارش کیتی۔ "یا رسول اللہ! کافر کہہ کرے سانوں دیکھ نہ لیں؟" آپؐ ہوراں فرمایا: "لَا تَخْشَوْنَ اللَّهَ مَعَنَا" یعنی فکر نہ کر رب ساڈے نال اے۔

رب نے حضرت ابوبکر صدیقؓ نوں ایس صدق تے غلو ص دا ایہہ اجر دتا کہ ان اللہ معنا فرما کے رہے جس ساآھ وچ نبی پاکؐ سن او سے وچ صدیق اکبرؓ نوں دی شامل کر دتا۔

اوہ دسدا غنحوار نبیؐ دا اوہ دسدا

غار دے اندر مار نبیؐ دا اوہ دسدا

غار توں کوچ | تین راتاں تے تین دن تک غار وچ قیام توں بعد چوتھی راتے یکم ربیع الاول ۳ھ نیل یام ربیع الاول نوں صدیق اکبرؓ دے گھر دیاں پیاں ہویاں دیکھو پوتیاں اگیاں۔ اک بوتی اُتے نبی پاکؓ تے صدیق اکبرؓ تے دو جی اُتے عامر بن فہیرہ تے اک ہور آدمی جہنوں راہ دسن لئی نوکر رکھ لیا سی، سوار ہو گئے۔ اوہا نام عبداللہ بن اریقط سی۔ بعض رواستاں موجب چونہ بندیاں دا ایہہ قافلہ پیر والی رات یکم ربیع الاول ۳ھ نبوی (۱۶ ستمبر ۶۲۱ء) نوں رات ویلے مدینے

لعیرۃ النبیؐ - ج ۱ ص ۲۷۱ - ج ۲ ص ۱۰۹ - ۱۱۰ - تالے ابن ہشام

تے سیرت سرور عالمؐ - ج ۲ ص ۲۰، توں ۷۲۵

وُل ٹریا۔ آپ ہوراں وچلا (عام) رستہ چھڈ کے سمندر دے کندھے کندھے سفر شروع کیتا۔

کافراں دی مُتادی ^{تے سراقہ}
 اودھر کافراں مُتادی کرا دتی کہ جہڑا رسول اللہ یا ابو کبیر دے نوں پھڑ کے یادے گا اوہنوں اک خون بہادے برابر یعنی سو اومٹ) انعام دتا ہوادے گا۔ سراقہ بن جُثم یا جُثم نے سُنیا تاں اودا اپنی ”عوذ“ ناں دی گھوڑی اُتے بہہ کے، ہتھیار لاکے، ہوانال گلاں کرا آپ ہوراں دے پچھے نس تریا۔ اوڑک اوہنے آپ ہوراں نوں دُوروں دیکھ یاتے گھوڑی نوں اڈی لاکے اگے ودھیا۔ اپنے وچ گھوڑی گوڈیاں بھار ڈگی۔ سراقہ اُتیا گھوڑی نوں پچکار کے اٹھایا ترکش وچوں فال دے تیر کڈھ کے فال کڈھی، جواب بلیا: ”ناں پر سو اومٹھاں دا انعام کوئی تھوڑی جتی گل نہیں اسی۔ فیر سواری کیتی تے نس تریا۔ ہُن گھوڑی گوڈے گوڈے زمین وچ دھس گئی سراقہ فیر اُتیا۔ تے فال کڈھی۔ جواب فیر ”ناشہ“ وچ سی۔ اودھر حضور علیہ السلام نوں سراقہ بارے اللہ نے اطلاع کیتی آپ ہوراں دُعا فرماں ”دُعا سا نوں اُہدی بُرائی توں بچا“ دُعا قبول ہوئی۔ سراقہ نے دُوجی فال توں بعد دل وچ دُعا دتا کہ رب دی ذات رسول پاک داسا تھ دے رہی اے۔ توبہ کیتی تے حضور ہوراں نال جا ریاتے قریش دے اشتہار تے اپنے لالچ دا واقعہ سُنایاتے نالے جو کچھ گھوڑی نال بیتی سی، اوہ وی دُسیا۔ فیر عرض کیتی کہ میںوں امن دی کر کر دیو۔ حضرت مأمربن فہیرہ نے چہرے دے اک ٹوٹے اُتے ان دی چھٹی لکھ دتی۔ صحیح بخاری وچ وی امان لکھن بارے واقعہ اُوند اے۔ جس توں ایہہ

تے سیرت النبی ج ۱ ص ۲۷۴ بجوا صحیح بخاری تے سراقہ دی توبہ اُتے حضور علیہ السلام ہوراں فرمایا۔ سراقہ اودوں تیرا کہیہ حال ہوئے گا ہدوں کسری (بادشاہ) دے کنگن تینوں پولسے جان گے۔ حضرت عمر دے سمے ایہہ پیشگوئی پوری ہوئی۔ تے فتح ایران توں بعد حضرت عمرؓ ہوراں سراقہ نوں کسری دے سونے پوے کنگن اپنے ہتھیں پوائے۔ لکھ ہدوں رسول اللہ غزوہ حنین تے طائف توں مُڑے۔ تے جہانہ وچ سراقہ نے اود ”امن بکھت“ حاضر کر کے امان منگی۔ آپ ہوراں فرمایا ”اُج وفاتے احسان دا دن اے۔ سراقہ اگے ودھے۔ تے ایمان لے آئے۔ حضرت سراقہ نے حضرت عثمان غنی دے خلافت سمے ۲۳ھ وچ وفات پائی۔

(رحمۃ للعالمین۔ ج ۱ ص ۱۱۱ - ۱۱۲)

ثابت ہو گیا۔ کہ قلم دوات آپ ہوراں تالی اوکڑ سوکڑ وچ ہر ویلے ہندی سی۔ فیر سراقہ نے اپنے ذمے ایہ ڈیوٹی لئی کہ تیں پتھوں ہر واہروٹوں روکدار ہواں گا۔

چلداں چلداں ایہ مبارک قافلہ اُمّ معبد دے خیمے کول اپڑیا
ایہ مانی بنو خزاہ وچوں سی۔ تے مسافراں دی خاطر داری لئی

اُمّ معبد وا ڈیرا

مشہور سی۔ آپ ہوراں پچھیا۔ "کجھ کھان لئی ہیگا اے ہ" مانی ہوراں آکھیا۔ "جے ہندا تاں صدقے دی نہ کردی" فیر حضور پاک نے اک بکری وُل اشارہ کر کے فرمایا۔ "ایمنوں کیہ گل اے؟" آکھیا۔ "سرٹھی تے لیتی ہون پاروں چلن نہیں جا سکدی" آپ نے پچھیا۔ "جے آکھوتے دودھ چولواں" مانی نے کہیا۔ "جے چویا جاندا اے تے ست پسم اللہ"

آپ ہوراں پسم اللہ کہیہ کے بکری نوں چوٹا شروع کیتا۔ اکواری اک وڈا بھانڈا بھر گیا۔ تاں ایہ دودھ اُمّ معبد نے، آپ نے خود تے آپ دے ساتھیوں نے پی لیا۔ دوجی واری فیر بھانڈا بھر گیا تاں دودھ آپ ہوراں رُل کے پی لیا۔ تیسری واری فیر بکری چوٹی تے بھانڈا بھر کے مانی ہوراں دے حوالے کر کے کوچ فرمایا۔ بعض دوائساں موجب صرف دو بھانڈے بھرے۔ بعض موجب تن۔ تے آخری بھانڈا ابو معبد لئی چھڈ کے چلے ہوئے۔

تھوڑے چھپوں مانی ہوراں دا گھر والا آگیا تے دودھ بھریا بھانڈا دیکھ کے حیران ہو گیا پتھن لگا۔ "ایہ کیہ ہ" مانی نے کہیا۔ "اک اللہ وابندہ آیا سی او بنے بکری چوٹی تے بھانڈے بھرے۔ دو اوس نے تے اوہرے ساتھیوں پیتے تے تیرا ساڈے لئی چھڈ کے چلے ہوئے۔ اوہ بولیا۔" ایہ تاں اوہی قریش وچوں سی جنہوں میں بھداساں۔ ہلا فیر ڈیرا اُہدا علیہ تے پالی ڈھال تاں دس کھاں۔ کیوں جے میں اُہدی صحبت وچ رہن دا پکا ارادہ کیتا ہویا اے تے مانی ہوراں آپ دا علیہ بیان کیتا۔

بیہقی تے ابن سعد (کوالہ عبد الملک بن وہب المذحجی) موجب ابو معبد نے اسلام قبول کر کے ہجرت کیتی تے حضور علیہ السلام دی سیوا وچ حاضر ہوئے۔ حافظ ابو نعیم نے اپنی تے حوالے راہیں بیان وچ ایہ وی لکھیا اے کہ اُمّ معبد وی اسلام قبول کے تے ہجرت کر کے مدینے شریف حضور دی خدمت وچ حاضر ہوئیاں تھن۔ (ہجرت سرور عالم ص ۲۴۴)

خلیہ مبارک

اللہ پاک کے چھیکڑے نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واقعہ مبارک میانہ تے بے مثال سی۔ لوکاں وچ کھاوتے ہند تے

سب توں سرکڑھویں تے وکھرے امی جچ پیندے۔ آپ دا سر مبارک وڈا پر ڈاہرا سہانواں سی۔ سرے وال مبارک لے تے گھنگریا لے جیہ تے لکھڑا مبارک بلی جمال دا لشکارا سی۔ منتھا مبارک سوہنا تے چوڑا جس، وچ اللہ دے نور دیاں لشکاں ڈلھکاں مار دیاں سن۔ بھروٹے (ابرو) انج جیویں سنگی تلوار۔ تے بلن والی جگہ اُتے کمان وانگوں جا پدے سن۔ اکھیاں وچ "زاع البصر" تے شرم و حیا دا پھبواں سُرمہ۔ اوہ حُسن دی پاک شراب نال نیویاں تے وچ لال لال ڈورے، پاکان گھنیاں، لمیاں تے سہانویاں۔ کچ مبارک سوہنے تے سہاندے جہڑے دُوروں نیڑویں اکو جیہا سن سکدے۔ ناک مبارک سوہنا جس توں نور بک بک پیندا تے ایس و جہوں اگور ڈرا اٹھیا ہو یا لگدا۔ گکھاں مبارک نرم نرم تے گلابی چھاں ورگیاں سوہنیاں جو پنازہ پتیاں۔ دند شریف آبدار موتیاں وانگوں تے نورانی جدوں آپ مسکندے، دنداں دے نور نال انھیرے روشن ہو جاندا۔ صورت حدوں سوہتی تے من موہنی، دارھی پاک سنگھنی تے بھری بھری پھبویں، دھون مبارک جنت دی پاک شراب دی صراحی ہار ڈاڈی مصفا موڑھے مبارک اُپتے تے پھبویں تے اوہناں اُتے وال سن تے دوتوں ذرا فرق نال سن یغلاں مبارک صاف ستھریاں جنہاں وچوں مشک تے عنبر سیالدا سی۔ سینہ شریف چوڑا چکھاتے سوہنا بھرواں سی۔ ڈھڈ مبارک پدھرا تے صاف، سینے توں دھنی پاک تیکر پارک و والوں دا اک خط جیہا ظاہر ہندا سی۔ دونہاں موراں دے وچالے "مہربوت" سی۔ ہتھ مبارک سنجیاں ورگے، کولے کولے، سوہنے تے، ہاتھواں چوڑیاں تے گوشت بھریاں، انگلیاں سوہنیاں لمیاں فونہہ (ناخن) مبارک جو پناہی آریخ دا چن پتیاں (پنڈیاں) صاف تے سوہنیاں تے پتلیاں پتلیاں جنہاں اُتے گوشت مناسب تے دھکواں پھبواں چڑھیا ہو یا سی۔ پیر مبارک پاک صاف جنہاں تے کدی گھٹا نہیں سی پیندا۔ سارا بدن مبارک کمال روشن تے نورانی

۱۔ اسلامی سائیکلو پیڈیا ج ۲ (محمد دے عثمان سہیہ) از منشی محبوب عالم۔ تے رحمت للعالمین ج ۱ ص ۱۱۲ - ۱۱۳ تے سیرت مہرور عالم از مولانا مودودی تے حدیث دی بعض کتاباں تے استفادہ کیتا۔

سی تے برہرائنگ اپنی تھیاں پھبواں تے سوہنا سوہنہ پدا سی ۔
 حضرت برادر بن عازب فرماندے نیں پٹی نیں اکواری رسول پاکؐ توں چاننی راتے
 لال و معاری داربانے وچ تکیا ۔ چاء تے چاہ بھریاں اکھیاں نال ، میں کدی حضورؐ
 داکھڑا تکداساں تے کدی چن وُل دیکھداساں ۔ رب وی سوہنہ میں دیکھیا پٹی نبی پاکؐ
 دا چہرہ مبارک تے بدن چن توں وودھ سوہنہ تے نورانی پیالگدا سی ۔
 حضورؐ دی آواز بھاری تے رعب وار تے نال ای پیار والی مٹھی تے نگھ بھری ۔
 آپؐ بہتا چُپ رہندے ۔ صرف مطاب دی گل فرماندے ۔ دُوروں دیکھیاں انج لگدے
 کہ بندہ عاشق ای ہو جاوے ۔ کول جائیے تے بڑے پیارے ۔ سچن تے نگھے بی ثابت
 ہندے ۔ سڈھی پدھری گل فرماندے جس وچ کوئی لفظ نہ وودھ ہندا نہ گھٹ ۔ ساری
 گل بات انج جا پدی جویں موتیاں وی لڑی ۔ یار ایسے کہ ہر ویلے یاراں تے جان
 نثاراں وچ گھرے رہندے ۔ سارے آپؐ دیاں گکلاں چُپ چیتے سُن وے تے جدوں
 کوئی حکم ملدا ، نسا کے اوس تے عمل کر وے ۔

صَلَّى اللهُ عَلَى خَيْرِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَعْمَالِهِمْ وَسَلَّمَ

سوہنا حدوں وودھ کے سوہنا کوئی نہ اُسد اثمانی
 خیر البشر تے نور سُر ایا اہ دلبر دل جانی
 رحمت دادریا محمد چشمہ فیض ربانی
 نور و نور محمد سرور خیریاں دشمن جانی
 اول ، آخر ، نبی معظم تے حامل شرآنی
 صلی اللہ علیہ وسلم محرم راز حشانی

(ناچیز قدر آفاقی)

رب سبیتی | ایس سفر وچ حضور علیہ السلام تے آپ دے ساتھی بے سرو سامانی وی حالت وچ جا رہے سن کہ رب سبیتی اگوں حضرت زبیر بن العوامؓ تے۔ وہ ملک شام توں تجارت دا مال لے کے آرہے سن۔ اوہناں حضور علیہ السلام تے یار فار حضرت ابو بکر صدیقؓ نے خدمت وچ کچھ دھنیا کپڑے پیش کیتے۔

لگے توں تے کے مدینے تک منزلاں | ابن سعد نے طبقات وچ ایس سفر پاک دیاں ساریاں منزلاں گنوائیاں نیں بھانوی

اہناں دا آج کل عرب دے نقشیاں وچ کوئی نشان نہیں ملدا پر عقیدت منداں لئی اہناں داناں روحانی سکون دا سبب بن سکدا اے۔ اوہ منزلاں ایہہ سن :- (۱) خزار (۲) ثقیف المرہ (۳) لقف (۴) بدر بکھ (۵) مزح (۶) حدائد (۷) اذاخر (۸) رابغ (ایہ مقام آج وی حاجیاں دے رستے آؤندا اے۔ ایتھے آپ ہوراں مغرب دی نماز ادا فرمائی سی) (۹) ذاکم (۱۰) عثمانیہ (۱۱) قاحہ (۱۲) عرج (۱۳) جدوات (۱۴) رکوبتہ (۱۵) عقیق (۱۶) جشجانیہ +

ستر جشیاں دا ایمان لیا | ایس سفر وچ بریدہ اسلمی جہڑا کہ آپنی قوم دا سردار سی۔ آپ ہوراں نوں ملیا۔ سو اوکھاں دے انعام

دا لالچ اوہنوں وی حضورؐ ول کھج کے لیا رہیا سی۔ نال انہتر۔ ستر آدمی پور سن۔ جدوں اوہ آپ ہوراں نوں ملیا۔ اکھیاں چار ہونیاں تے فیر کچھ گلاں باتاں ہونیاں۔ اپنے وچ اوہدی دنیا ای بدل گئی تے اوہ اپنے سبھاں سنے مسلمان ہو گیا۔ فیر اوہ آپنی پگڑی نیزے اُتے بٹھ

لے سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۲۷۲۔ لے موضع غمیم (رابع تے جحفہ وچکار اک تھاں) کول بریدہ اسلمی ملیا سی۔ حضورؐ نے اوہداناں پچھیا: "بریدہ" سن کے صدیق اکبرؓ نوں خوش حالی دی خوشخبری دی۔ فیر پچھیا: "قبیلہ؟" بنوا سلم۔ "سنا یاں صدیق اکبرؓ نوں ایس توں خیر و سلامتی دی فال بیدیاں خوشخبری سنائی۔ فیر پچھیا: "کہڑے بنوا سلم؟" جواب ملیا: "بنوہم" وچوں۔ فرمایا: "تینوں ایمان دا حصہ ملے گا۔" فیر بریدہ نے حضورؐ داناں مبارک پچھیا: "آپ ہوراں فرمایا۔ میں خدیج بن عبد اللہؓ دار رسول آں۔" بریدہ نے نال سندیباں سار کھمہ شہادت پڑھیا۔ تے نلے اپنے ساتھیاں نوں اسلام قبول لئی کہیا۔ اوہ وی سبھے مسلمان ہو گئے۔ بریدہ نے عرض کیتی: "یار رسولؐ! شد! مدینے وچ تہاڈا آثار اچھنڈے نال ہونا چاہیدا اے۔ ایس کر کے آپنی پگڑی دا بھنڈا بنا کے نیزے نال بٹھ بیا۔ تے اگے ٹرن لگ پئے۔" (سیرت رسولؐ ص ۸۹ بحوالہ استیعاب لابن عبد البر۔ وفاء الوفا۔ پ)

کے سفید جھنڈا بنایا تے اوہنوں لہرا ندا ہو یا ایہہ خوشخبری ستاندا تے واج لاند مدینے ول
 ترپیا کہ ”امن و بادشاہ، صلح صفائی و اجماعی، دنیا نوں بنیاں تے عدل نال بھرن والا
 تشریف بیا رہیا اے“

حضوردے تشریف بیان دی خبر مدینے اُپڑ چکی سی۔ شہر
 دے سارے مسلمان و سنیک بڑے چاؤ نال حضور پاک دے

مدینے دے اڈکوان

اڈکوان سن۔ معصوم بچے بڑے مان تران خوشی تے جوش نال گاؤندے پھر دے سن کہ اللہ
 دے نبی مدینے آرہے نیں۔ لوک روز تڑکے نوں شہروں نکل کے اک تھان اکٹھے ہو جان دے
 تے دوپہر تک اڈیک کے پرت جان دے۔ ایس طرح کئی دن ہو گئے سن۔ اک دن ابے بڑے
 ای سن کہ اک یہودی نے طلے توں تکیا۔ تے اندازے نال پچھان کے اچی ساری آوازہ لایا۔
 ”لٹو جی جس دا تہانوں انتظار سی آوہ آگئے اے“

ایہہ سن کے سارا شہر نعرۂ تکبیر نال گونج اٹھیا۔ انصار ہتھیاراں نال سچ بن کے تے اتا دے
 ہو کے گھراں توں نکل تڑے تے ہر کسے نوں چاؤ چڑھ گیا۔

۸ ربیع الاول ۶۱۰ھ (۲۳ ستمبر ۶۱۰ء) ایہہ چھوٹا
 جہیا قافلہ قباج پہنچیا۔ ایہہ جگہ مدینے توں تین میل دُور، اُچے تھان

قباج اتارا

واج اے۔ ایٹھے انصار دے کئی خاندان آباد سن۔ سب توں اچھا عمرو بن عوف دا خاندان
 سی۔ جہدے سردار کلثوم بن الہدم سن۔ آپ ہوری ایٹھے اُپڑے تے سارے قبیلے نے چاؤ
 نال آپ تھارے ہو کے اللہ اکبر و انعرہ ماریا۔ ایہہ مان تران ایہناں دے نصیباں وج سی۔
 کہ دو عالم دے بٹلار نے اوہناں دے گھر پوکھا چاری قبول فرمایا۔ انصار ہر پاسیوں ٹولیاں دے
 ٹوے بن کے آؤندے جے حضور نوں عقیدت بھریا سلام کر کے حُسنِ رسول دے نظارے لیندے۔
 حُسنِ ازل آج اپنے بشکارے کملی والے دے روپ وج مار رہیا سی۔ سوہنے نبی نوں اللہ
 اللہ دارنگ چڑھیا ہو یا سی۔ پارہ دارنگ یار نوں وی چڑھ کے رہندا اے۔ اوہ یار
 کیہ ہو یا جہنے یار دارنگ نہ پھڑیا۔ ایس لئی یار غار نوں وی نی پاک دی پاک صحبت دارنگ

۱۔ سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۷۵۔ ۲۔ سیرۃ النبی وج انگریزی تاریخ ۲۰ ستمبر ۱۹۷۱ء وکھی ہوئی
 ایسے دے عجوبات و ابوالہ موسیٰ خوارزمی (سیرۃ النبی)۔ ج ۱ ص ۲۷۷

ذاتی طور پر گیا ہی۔ انصار و چوں بڑھتے جیسے سن جہناں اہے نبوت دے نور دیاں ریشماں ذریاں
 راہیں تکیاں سکن۔ پُر جدوں آج اوہناں ایس محمدی نور نوں آپنی اکھیں تکیا تاں بڑے نہال
 ہوئے۔ پُر صدیق اکبرؓ ول دیکھ کے بعضیاں نوں بھلیکھا پئے جاندا سی تے اوہ سورج تے
 چن وچکار فرق کرن لگیاں بھلیکھا کھا جاندا سی سن صدیق اکبرؓ ایس بھلیکھے نوں تاڑ گئے۔ تے
 بڑے ادب نال حضور علیہ السلام دے بر مبارک اُتے چھاں کر کے کھلو گئے۔

بُختے صحابی رضی اللہ عنہم، جہڑے حضورؐ توں پہلاں ہجرت کر آئے سن، قبا وچ ای
 کلثوم بن الہدم ہوراں کول رہندے سن۔ سو حضرت ابو عبیدہ۔ مقداد۔ خیاب بن ہبیل۔
 صفوان۔ عیاض۔ عبداللہ بن مخزوم، وہب بن سعد، معمر بن ابی سرح تے عمیر بن عوف اُن
 تیک ایہناں دے ای پروہنے سن۔ قبا وچ حضور علیہ السلام چوڑاں دن ٹیکے رہے۔

ایس عرصے وچ حضرت رسول پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے
 حضرت کلثوم دی اک ایویں جیہی، پٹی زمین، اُتے مسجد

مسجد قبا دی تعمیر

بنان دا ارادہ فرمایا۔ ایہ اسلام وچ سب توں پہلی مسیت سی۔ جہڑی عام مسلماناں
 واسطے بناٹی گئی۔ اہدی تعمیر وچ حضور علیہ السلام نے آپؐ وی حصہ لیا۔ حضرت ابو بکرؓ
 تے حضرت عمرؓ وی پتھر ڈھونڈے سن۔ حضرت علیؓ اہے نکتے شریف توں نہیں سن اُپڑے
 تے راہ وچ ای سن۔ سورۃ توبہ (آیت ۱۳) وچ ایس مسجد دی تعمیر تے وڈیائی دا ذکر آؤندا
 اے۔ حضورؐ مزدور بن کے اُساری دا کم کر رہے سن۔ تے بھارے بھارے پتھر ڈھونڈے پئے
 سن۔ عقیدت مند آؤندے تے آپؐ توں پتھر پھیر لیندے۔ آپؐ اوہناں دی دیکھوئی کارن پتھر
 اوہناں نوں پھرا دیندے تے تھوڑے چرچھپوں اک ہور وڈا سارا پتھر چک لیاؤندے۔

حضرت عبداللہ بن رواحہ شاعر سن۔ اوہ وی مزدوراں وچ کم کر رہے سن۔ تے تھکاؤ
 بھلان لئی شعر گاؤندے سن۔ جنہاں دا ترجمہ ایہہ دے :-

”اوہ کامیاب اے جہڑا مسیت بناؤندا اے۔ تے اُٹھدا بہندا قرآن پاک دی تلاوت

کر دا اے۔ تے رات نوں جاگ (کے رب دی عبادت کر) دا اے۔“

تفسیر معانی ج ۱ ص ۱۱۶۔

لہ اسلامی سائیکلو پیڈیا ج ۲ ص ۶۷۷ عنوان مسجد قبا بطور سپیہ اخبار لاہور۔

لہ سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۷۶ تے ابن خلدون ج ۱ ص ۶۷۔

حضور علیہ السلام وی ہر قافیے نال اپنی آواز مبارک رلا کے بیک لگانے جا رہے سن ۔

حضرت علیؑ و اَن رَلْنَا
حضور علیہ السلام اچے قبا وچ ای سن کہ حضرت علیؑ تہجڑے کرتے
شریف توں بیگنیاں امانتاں مالکان دے سپرد کر کے مدینے

دل تڑے سن، آن اڑے لے

مولانا شبلیؒ موجب آپؑ ہوراں ۸ ربیع الاول جمعرات
والے دن قبا وچ آتا فرمایا سی ۔ پر ماشیے وچ ادہ تسلیم

قیاتوں مدینے ول کوچ

کر دے نیں کہ ۸ ربیع الاول ۳۱ سنہ نبوی نوں جدید حساب موجب جمعرات نہیں بلکہ پیر
سی ۔ موسیٰ خوارزمی ہوراں وی جمعرات دادن لکھیا اے ۔ فی عام مؤرخ قبا وچ قیام دی
مدت چار دن مَن دے نیں ۔ صحیح بخاری وچ چودہ دن قیام بارے لکھیا اے ۔ تے قبا
وچ آتا دے دادن پیر لکھیا اے ۔ سرور المخرزون وچ شا ولی اللہ محدث دہلوی ہوراں لکھیا
کہ قبا وچ آتا دے والے دن ۸ ربیع الاول سی ۔ زاد المعاد (ص ۲۵) موجب ۱۲ ربیع الاول
تے دن پیری ۔ پڑ ایہ گل سب من دے نیں کہ حضور نے جمعے دے دن قباتوں کوچ فرمایا تے
سوار ہو کے جدوں بنی سالم دے گھراں کول اڑے تال جمعے دا وقت ہو گیا ۔ ایتھے سو آدیا
نال آپؑ ہوراں اسلام وچ سب توں پہلا جمعہ پڑھیا ۔ ایس گل بات توں ایہ نتیجہ نکلا اے
کہ آپؑ ہوراں قبا وچ آتا ابھانویں پیر توں کیتا یا جمعرات نوں ۔ آپؑ او تھے چار دن ٹھہرے
تے بھانویں چوداں دن پیر اک گل پئی اے کہ آپؑ ہوراں قباتوں جس دن کوچ فرمایا اوہ جمعے دا
دن سی ۔ تے اوس دن اسلام داسب توں پہلا جمعہ حضور نے پڑھایا سی ۔

لے رحمة العالمین ۔ ج ۱ ص ۱۱۶ ۔ لکھ ایضاً نالے سیرۃ النبی ۔ ج ۱ ص ۲۰۰

لکھ طبرانی (بخوار عاصم بن عدی) ابی ہشام، ابن جریر تے ابراہیم بن سعد (بخوار ابن اسحاق) موجب
آپؑ ۱۲ ربیع الاول نوں قبا اڑے سن ۔ بلاذری تے ابن قتیبہ نے ایہو تاریخ صحیح سنئی اے مولانا
مودودی موجب صحیح و معتبر بات یہی ہے کہ حضورؐ یکم ربیع الاول کی رات کو مکہ سے نکل کر غار ثور
میں تشریف لے گئے۔ تین شب و روز وہاں رہے۔ ۴ ربیع الاول کو رات کے آخری حصے میں مدینے
کے لئے روانہ ہوئے اور ۱۲ ربیع الاول کو دوپہر کے وقت وہاں پہنچ گئے۔ شمسی حساب سے یہ تاریخ
۲۴ ستمبر ۶۲۲ء تھی۔ (سیرت سرور عالم ج ۱ ص ۶۳۶ - ۶۳۷) ۔

اسلام کو حج سب توں پہلا جمعہ نے خطبہ

آپ ہوں جمعے والے دن قبا
توں کو حج فرمایا۔ آجے رستے

وہ بنی سالم دے محلے کول ای اہڑے سن کہ صبح دی نماز دا ویلا ہو گیا۔ اللہ دے پیارے
رسول نے جمعے دی نماز سو آدمیاں نال بنی سالم دی مسیت جہڑی وادی رانونا وچ سی پڑی
ایہہ اسلام وچ پہلی نماز جمعہ سی۔ نماز توں پہلاں جمعے دا خطبہ پڑھیا۔ اوس خطبے دا پنجابی
ترجمہ پیش کیتا بارہیا اے۔ نوٹ۔ وادی رانونا دی مسجد نوں پہلاں مسجد منیب اکھدے سن،
(مجمہ ابلدان — از یاقوت حموی)

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہوں وچ اسلام وچ پہلا خطبہ جمعہ ایچ ارشاد فرمایا سی :-
"ہر تعریف تے وڈیاں دی حقدار، رب دی ذات اے۔ نیس اوہدی وڈیائی کرناں۔
تے اوہنوں، مدد، بخشش تے ہدایت جاپناں، میرا ایمان اوہے اہڑے تے نیس اوہدے
حکم توں نابرہیں۔ اتے نابرہی کرن والیاں دا دیرہی آں۔ ہرہی گواہی ایہہ ہے کہ رب
پناں عبادت دے لائق کوئی نہیں، اوہ حکم کلا اے۔ اوہ کوئی شریک نہیں تے محمد
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اہدرا بندہ تے رسول اے۔"

اوپنے ای محمد نوں، ہدایت، نور تے نصیحت دے کے اوس زمانے وچ گھٹیا مدد کہ
صدیاں توں کوئی رسول دنیا تے نہیں سی آیا۔ علم گھٹ گیا تے گراہی ودھ گئی۔ اوہنوں
(رب نے) چھیکڑ لے زمانے وچ قیامت نیر لے کے اندر بھیجا اے۔ جہڑا بندہ خداتے اوہدے
رسول پچھے چلدا اے اوہی سدھے رستے اہڑے تے جہڑا تابر اے اوہ ٹھلا راہی اے
جہڑا اپنے مرتبے توں ڈگاتے ڈاہڑی گراہی وچ پھنس گیا اے۔ مسلمانوں! میں تہا نوں رید
خوف دی نصیحت کرنا واں۔ سب توں ودھیا نصیحت جہڑی کہ اک مسلمان دوجے
مسلمان نوں کر سکدا اے۔ ایہہ ہے کہ اوس نوں آٹھ لہی تیاری تہا نوں تے رب توں
ڈن لہی کہوے۔ نوکوا جہناں گناں تے گناں توں رب نے تہا نوں کچن لٹی کہیا اے
اوہناں توں بچ رہے رہو! ایہنوں ودھکے نہ کوئی نصیحت اے نہ ورد و وظیفہ ریا عقل
دی گل)۔ یاد رکھو آخرت پارے، اوس بندے لہی، جہڑا رب توں ڈر ڈر کے کم کر
دا اے، ریدنا خوف (تقویٰ) ودھیرا اندوکار ثابت ہووے گا۔ تے جدوں کوئی اپنے
آپ تے رب دے وچکار ظاہر باطن نوں ٹھیک کریندا اے تے ایہہ کم نیک نیتی

نال کر دے اسے تاں انج کرنا اوہدے یعنی دنیا و ج نصیحت سے موت توں پچھوں نیک عملوں
 دا ذخیرہ بن جائے گا۔ پُر جے کوئی انج نہیں کر داتاں اوہدا ذکر ایس آت و ج اسے پُر
 " انسان پسند کرے گا کہ اوہدے عمل اوہتوں پڑھاں پڑھاں ای رکھے جان۔ خدا
 تہانوں اپنی ذات توں ڈر اندا اے، اُتے اوہ تاں اپنے بندیاں اُتے ات مہربان اے۔"
 تے جہنے اللہ دے حکم نوں سچ جان لیا۔ تے اوہدے وعدے پورے کیئے تاں اوہدے
 بارے ربد ا ایہ حکم موجود اے۔ " ایس قولوں نہیں پچھدے تے اپنے (مارے) بندیاں کتے
 ظلم نہیں کر دے۔ "

مسلمانو! اپنے موجودہ تے آؤن والے سسے دے ظاہری تے جھٹتے کتاں و ج
 رب دے ڈر توں سامنے رکھو کیوں جے رب توں ڈرن والیاں دیاں بُرائیاں چھڈ دتیاں
 جان دیاں نیں۔ تے ثواب و دھا دتا جاندا اے۔ تقوے والے اوہ نیں جہڑے بہت
 وڈی مراد پان گے۔ ایہ تقویٰ ای اے جہڑا اللہ دی بیزاری، عذاب، تے غصتے نوں
 دُور کر دیندا اے۔ ایہ تقویٰ ای اے جہڑا مکھڑیاں نوں چھکنا دتا، اللہ توں خوش
 کر داتے ربدے اچھے کر دیندا اے۔

مسلمانو! موحاں مافو، ربدے حق حقوق وی پورے کرو۔ خدا نے ایسے ہی تہا توں
 اپنی کتاب سکھائی تے اپنا رستہ دکھایا اے کہ سچیاں تے جھوٹیاں و ج نکھیڑا کر دتا
 جاوے۔ لوکو! اللہ نے تہاڈے نال چنگا سلوک کیتا اے۔ تیس وی لوکاں نال انج ای
 ورتیا کرو۔ تے جہڑے خدا دے ویری نیں اوہناں نوں (اپنے) ویری جانو، تے اللہ پاک
 دے رستے و ج پوری واجھلا کے تے دھیاں نال کوشش کرو۔ اوہنے ای تہاڈی دُعا قبولی
 تے تہاڈا نال مسلمان رکھیا۔ نال جے مُرن والا اے جے مُرے تہاں سچ جھوٹ دے ستارے پچھوں مھے
 تے جے جیونہار جیوے تاں اوہ وی ایس ستارے توں بعد (سچائی تے چل کے) زندگی پلے
 اتے سب نیکیاں اللہ پاک دی مدد نال نیں۔ لوکو! اللہ پاک دا ذکر کریا کرو۔ تے آخرت دی
 زندگی بسی عمل کریا کرو۔ کیوں جے، جہڑا بندہ اپنے، تے اپنے رب و چکار، لیکھا سیدھا رکھا
 اے۔ اللہ سائیں " اوہدے " تے " لوکاں " دے و چکار لیکھا سیدھا کر دیندا اے۔ پُر
 اہو! رب اپنے بندیاں تے حکم چلاندا اے تے اوہتے کسے دا حکم نہیں چلدا۔ اللہ پاک
 بندیاں دا مالک اے تے بندیاں نوں اوہدے کوئی اختیار نہیں۔ خدا سب توں وڈا اے

تے ساٹوں (نیکی دی) طاقت اوسے اُچیاں شانوں والے توں بلدی ائے۔“

مدینے وچ آپ دی تشریف آوری دا جشن | محلہ بنی سالم وچ جمعے دی نماز پڑھا کے اللہ دے پیارے نبی

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جنوب و لوں شہر وچ داخل ہوئے۔ مسلماناں نے چائناں تیرب ٹوں مدینہ النبی داناں دتا۔ جہنوں فیرکے وی تیرب نہ آکھیا سگوں مدینہ مشہور ہو گیا۔ ایہتھوں تیک کہ ساری دُنیا وچ مدینے داناں دُوم گیا۔ حضور پاک نے مدینے داناں طیبہ رکھیا (اردو دائرہ معارف اسلامیہ لاہور زیر عنوان۔ علم الغال) حضور علیہ السلام دے استقبال لئی انصار سوہنے سوہنے کپڑے پاکے تے ہتھیاراں نال سچ سچا کے اگل واپنڈی آئے۔ اکھیاں دافرش وچھاندے، رستے دے دُپاسے کھڑے ہو گئے۔ خوشی تے چا داناں سارے شہر لوں کئی دناں توں سجایا جا رہیا سی۔ تے آج سارا شہر دُوبھی وانگوں سجیا پھبیا سی۔ بھوٹیاں چھوٹیاں بانڈیاں رنگ برنگے کپڑے پاکے بھبھیریاں تے بتلیاں وانگوں اڈ دیاں پھر دیاں سن۔ نئے نئے بال پھلاں وانگ ہندے تے خوشیاں مناندے پھر دے سن۔ بازاراں دیاں چھتاں اُتے زنانیاں ٹوٹیاں دیاں ٹوٹیاں، قطاراں وچ کھلوتیاں اللہ دے نبی لوں ”جی آیاں لوں“ کہن لئی وچھ وچھ جان دیاں سن۔ دلاں وچ چاہواں تے خوشیاں دے سمندر لہراندے سن۔ عقیدت تے جوش نے لوکاں توں آپ نہارا کر چھڈیا سی۔ اچھے موقعے کھرا نیت نیت آؤندے نیں۔ خوشی تے عقیدت دے زبوں جذبیاں نال کچھ بددہ نشین زنانیاں نے سب دے دلاں دی گل کہن دا جتن کیتا تے ادہناں اللہ پاک دے نبی دی شان وچ ایہہ ترانہ گانا شروع کیتا کہ

طَلَعَ الْبَدْرُ عَلَيْنَا
مِنْ ثَنِيَّاتِ الْوُدَاعِ
ساڈے گھر آیا چن جو دھوی دا
چڑھ کے الوداع دی پہاڑیاں توں

لے رحمتہ للعالمین۔ ۱۵ ص ۱۱۷ توں ۱۲۰۔ ایضاً ص ۱۲۱۔ ۳۱ ثنیات الوداع مدینے لاگے چھوٹیاں چھوٹیاں پہاڑیاں نیں۔ یکے پر دہنے لوں توں ویلے مدینے دے لوک ادہناں پہاڑیاں تک اوہنوں اگانہہ کرن جاندے ہندے سن۔ ادہناں پہاڑیاں توں اک رستہ شام توں جاندا اے۔ رموں آمد سمندر دے کندھے کندھے ایسے رستے تشریف فرما ہوئے

سن۔ رحمتہ للعالمین ۱۵ عاشیہ ص ۱۲۱ +

وَجَبَّ الشُّكْرُ هَلِيْنَا مَا دَعَا رَبُّهُ دَاعٍ
 ساتھ شکر خدا داکھ واجب ہدوں تیک دعا مکن والے دعا مگدے میں
 لے ساڑے رسول پاک ایتھا المبعوث فینا
 تیس ساڑے لئی قابل عمل حکم لیاے او جئت بالامر المطاع

حضرت ابو ایوب انصاری دے گھر اتارا

سیوادے جوش نال ہر کوئی تے مال رسول اللہ اُتے قربان کرن لئی تیار ہویا پھر رہیا سی۔ ہر کوئی اپنی پیشکش بارے حضور دی خدمت وچ عرض کرداتے آپ "شکر یہ" آکھ کے اوہرا دل رکھ لیندے۔ کئی والدرا (انصار) صحابہ نے آپ دے اُتارے لئی اپنا گھرتے جائیداد پیش کیتی پر آپ ہوراں فرمایا "میری اُوٹھنی ٹوں چھڑ دیو اوہنوں رب دُلوں حکم مل چکیا اے"۔ یعنی جتھے اوہ بیٹھے گی اساں او تھے ہی اتارا کراں گے۔"

آپ دی اُوٹھنی مبارک حضرت ابو ایوب انصاری دے گھر دے اُگے اُپر دے بیٹھ گئی۔ اوس ویلے دی کجھ صحابہ نے اپنے مکان تے جائیداداں پیش کیتیاں۔ پر آپ ہوراں فرمایا "میں بنو نجار وُل ای ٹھہراں گا۔ جہڑے عبدالمطلب دے ناکے میں"۔ حضرت ابو ایوب ایسے خاندان وچوں سن۔ ایس لئی اوہناں ٹوں ایہہ شرف دیا۔ بنو نجار نے آپ دا ایہہ فیصلہ ٹھنیا تاں بڑا چا، چڑھیا۔ ننگے دڈے سارے خوشی نال ٹھٹھے پھر دے سن۔ تے زمین تے پیر نہیں سی ٹنگدے۔ ایس قبیلے دیاں چھوٹیاں چھوٹیاں گڑیاں نے رات و جا کے بڑے چاواں نال ایہہ گیت گایا :-

اَسِيسُ بَنُو نَجَارِ دِيَاں گُڑِيَاں دَاں
 اَبَا جِي سِي حَضْرَتِ مُحَمَّدٍ سَايَا تُو لَهْدِ رَهْنِ گِي
 نَحْنُو جَوَارِ مِّنْ بَنِي نَجَارِ
 يَا حَبِذَا مُحَمَّدًا مِّنْ جَارِ

نبی پاک ایہناں بالڑیاں کول تشریف نے گئے تے چھپیا "کیہ تیس میں سے نال پیار کردیاں جے؟
 کھن نکیاں"۔ جی ہاں! فرمایا :- "میں وی تہاڈے نال پیار کرتاں واں"
خدمت دی نشان | حضرت ابو ایوب انصاری دامنکان دو منزلہ سی۔ انہناں حضور

ٹوں اُپرلی منزل ٹھہرن بیٹی پیش کیتی۔ پر آپ نے ملن والے لوکاں دے ٹھکھ پاروں مہمبلی منزل وچ ڈیرا لانا زیادہ پسند فرمایا۔ حضرت ابو ایوبؓ رو ویلے کھانا آپ دی خدمت وچ گھلدے تے جہڑا کجھ بچدا اوہنوں آپ تے آپ دی گھر والی عقیدت تے چاوتال ٹیم چپٹ کے کھالیندے۔ اک دن اُپرلی منزل وچ اچانک پانی دا گھڑا رڑھ گیا۔ فکر تے گیا تہاں پانی رڑھ کے ہیٹھاں چسلا جائے تے حضور پاک تے آپ دے ملن والیاں بیٹی تکلیف دا سبب بنے۔ ایس بیٹی حضرت ابو ایوب انصاریؓ ہوراں تہرت ڈھلے پانی اُتے گھر دا اکو اک بیٹ یا گدھولا پار تاتاں جے پانی بیٹ وچ رچ کے تھک نہ جاوے۔ آپ سٹھ سینے اتھے ٹیکے رہے

دینے اُپر کے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے سب مسجد نبویؐ دی تعمیر

توں پہلاں اک مسیت بنوائی۔ جہنوں مسجد نبویؐ کہندے نیں۔ حضرت ابو ایوبؓ انصاریؓ ہوراں دے گھر دے لاگے ای کجھ تھان وہلی پئی سی۔ حضور نے صدیق اکبرؓ توں رتے شبلیؓ موجب ابو ایوبؓ انصاریؓ کولوں (اہدے مالکاں ٹوں قیمت دلا کے، ایس تھان، مسیت دی نیٹہ رکھی۔ تے اُساری ویلے آپ وی مزدور ل مال زل کے پتھر ڈھونڈے سن۔ تے مزدور اں والا باتا پایا ہو یا سی۔ آپ مسجد دی تعمیر وچ حصہ ملن والیاں دے حق اندر ایہہ دُعا مانگ رہے سن :-

"یا اللہ! زندگی تے بس آخرت دی زندگی اے۔ یا اللہ! انصارتے مہاجر اں

ٹوں بخش دے" آمین!

آپ دے صحابیؓ وی اناں پتھرتے مکارا ڈھونڈے سن۔ تے ایہہ شعر ٹپے حد سے جانے سن:

لَيْسَ قَعْدُنَا وَاللَّسُّوْلُ يَعْمَلُ
اِسِيں مہمبلی رہنے تے رسول اللہ کم کرن

لِذَلِكَ فَاَنْعَمِلْ اَلْمَضَالِكُ
ایہہ تاں بڑی نبوتی والی ٹھل اے

ایہہ مسیت بڑی سادہ جہی سی۔ کچیاں کندھاں۔ کھجور دے پیل پائے (سٹون) تے کھجور دے پتیاں دی چھت سی۔ محراب بیت المقدس ول رکھیا گیا۔ پڑجدوں قبلہ بیت المقدس دی تھان کعبہ شریف ٹھہرا یا گیا۔ تاں اتر ول اک ہور ٹوہا کڈھ دتا گیا۔ مسیت دا فرش کچاسی مینہ نال چکڑ ہو جاندا سی۔ اک واری صحابہ کرامؓ نماز پئی اُتے تے ٹھیکر یاں تے کنکریاں وغیرہ لیندے

لہ سیرۃ النبویہ - ج ۱ ص ۲۷۹ - ۲۸۰ ص ۲۸۰

ہو ری اوہدے نال نکاح کرئین۔ پھر اوہناں بڑے شکر یے تے احسان مندی نال انکار فرمادتا لے۔ ایہہ رشتے اپنے پتے ہوئے کہ جدوں کوئی انصاری وفات پانداتاں اوہدی جائداد تے مال وچوں اوہدے ہاجر پھرانوں باقاعدہ حصہ ملدا سی۔

سورۃ انفال (آیت - ۱۶) دے حکم موجب ایہہ سب کچھ ہو گیا سی۔ پر جدوں جنگ بدر توں بعد ہاجراں نوں امداد وی لوڑ رہی، تاں ایہہ آنت اتری:

... وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ
 (سورۃ انفال: ۷۵) (دے) بہتے حق دار نہیں۔ ہر دس نمک زیت و...

انصار نے جہڑیاں قربانیاں ہاجراں لئی دتیاں، اوہناں دی مثال نہیں ملدی۔ پھر ہاجراں وی ایویں کسے اُتے بھاری بن دی تھیں، ہتھیں کار کر کے کھان دی ڈاہڑی کوشش کیتی۔ سعد بن الزبیر ہوراں عبدالرحمن بن عوف نوں اک اک شے گننا کے ادھی ونڈ دتی پئے اوہناں شکر یے نال کہیا کہ ایہہ سب کچھ تہانوں مبارک! میمنوں تاں بازار داراہ دستو۔ اوہناں قینقار دے بازار دا پتہ دتیا۔ تے حضرت ہوراں کاروبار ارنھیا۔ تھوڑے دنوں وچ ایہا مال کما لیا کہ ویاہ دی ہو گیا۔ فیر اوہناں دے کاروبار وچ اپنی ترقی ہوئی کہ اوہناں دا مال ست ست سو اوٹھیاں تے لکھ جاں سی۔ تے جتھے آنا رہند او تھے دھماں پئے جاں دیاں سن۔

کچھ ہاجراں دکاناں کھول بیاں۔ حضرت ابو بکر صدیقؓ دا کارخانہ "سرخ" وچ سی۔ تے آپ کپڑے دی تجارت کر دے سن۔ حضرت عثمانؓ بنو قینقار دے بازار وچ کھجوراں دیکھدے ہندے سن۔ حضرت عمرؓ پوری دی تجارت وچ رچھ گئے سن۔ تے شاید اوہناں دی تجارت ایران تک ودھ گئی سی۔

حضرت ابو بکرؓ نوں حضرت خازم بن زید | دینی پھراواں دیاں مشہور جہڑیاں | انصاری دادینی پھرا بنایا۔

حضرت عمرؓ نوں حضرت متبان بن مالک انصاری دادینی پھرا بنایا۔

۱۔ سیرۃ النبئی ج ۱ ص ۲۸۵ بحوالہ بخاری شریف۔ المناقب۔ باب اخاد النبئی۔
 ۲۔ ترجمہ: جہڑے لوک ایمان بیائے تے ہجرت کیتی تے ربدے رستے وچ جاں تے مال تل جہاد کیتا، اتے اوہ لوک جنہاں نے اینجیاں نوں پناہ دتی تے اوہناں دی مدد کیتی۔ ایہہ آج وچ بھائی بھائی نیں، دھما سچے۔ مسلماناں نیں۔
 ۳۔ سیرۃ النبئی ج ۱ ص ۲۸۴ وچ ہر اک واقعے بارے مختلف حوالے دتے گئے نیں۔

حضرت عثمانؓ	نوں	حضرت اویس بن ثابت انصاریؓ	حضرت اویس بن ثابت انصاریؓ
حضرت ابو عبیدہ بن جراحؓ	"	سعد بن معاذ ددینیؓ	سعد بن معاذ ددینیؓ
حضرت زبیر بن العوامؓ	"	سلامہ بن وقش ددینیؓ	سلامہ بن وقش ددینیؓ
حضرت مصعب بن عمیرؓ	"	ابو ایوب انصاریؓ	ابو ایوب انصاریؓ
عمار بن یاسرؓ	"	خدیجہ بن بیانؓ	خدیجہ بن بیانؓ
ابوذر غفاریؓ	"	منذر بن عمروؓ	منذر بن عمروؓ
سلمان فارسیؓ	"	البرد ددائیؓ	البرد ددائیؓ
بلالؓ	"	ابورویحہؓ	ابورویحہؓ
ابو خدیجہ بن عتبہ بن ربیعہؓ	"	عباد بن بشرؓ	عباد بن بشرؓ
سعید بن زید بن عمرو بن نفیلؓ	"	ابی بن کعبؓ	ابی بن کعبؓ

اذان

مسلمان گنتی وجہ و نورانی و دھریے جاندے سن۔ پھر جماعت نال نماز پڑھن لئی اکٹھے کرن و اکوئی طریقہ نہیں سی سمجھدا۔ کجھ صحابہؓ دا خیال سی کہ توبت یا نقارہ کھڑکا کے لوکاں نوں جمع کیتا جاوے۔ کسے مشورہ دتا کہ نماز ویلے مسیت اُتے اک اُچا جھنڈا کھڑا کر دتا جاوے۔ لوک اوہنوں دیکھ کے آہایا کرن گے۔ آپؐ ہوراں ایہہ پسند فرمایا۔ حضورؐ نے ارادہ فرمایا کہ کجھ بعدیاں نوں مقرر کیتا جاوے کہ اوہ نماز ویلے لوکاں نوں گھرواں سد یا کرن پے ایہہ کم اوکھاسی۔ فیر حضرت عمرؓ ہوداں "اذان" دی تجویز پیش کیتی۔ آپؐ ہوراں پسند کیتی۔ تے حضرت بلالؓ نوں اذان کہن دا حکم دتا۔ حضرت بلالؓ اسلام و حج پہلے موذن نہیں۔ ایہہ بانگا جہوں رب تے اوہدے رسول وے عشق ورج گٹ ہو کے بانگ آہندا، سنن دایاں نوں لورے آجاندے۔ آپؐ دی زبان تختھلانندی جہی سی۔ ایس واسطے اذان د کجھ لفظ صاف نہیں سن یوں سکدے۔ پے سہاگن اوہ جہنوں پیا جہا ہوے۔

صَفَّہ تے اصحابِ صَفَّہ

صَفَّہ "ڈھارے" نوں کہندے تھیں یعنی چھن جہی آپؐ ہوراں مسجد نبویؐ وے و پڑے و ہڈا اک پاسے چوترے تے اک ڈھارا پوایا۔ صفا پڑ وچوں بہت سارے لوک جہڑے کہ بناں ہال تپے دے یعنی چھڑے

سُن مَے عامِ راشوق رکھدے سُن اوہ ایس دُھارے ہیچہ رہدے سُن حضور پاک ایس
دُھارے دے پہننتے اُتہ بہہ کے صحابہ نوں قرآن پاک پڑھاندے تے حکمت تے عقل دیاں
گلاں سکھاندے۔ ایہہ لوک دن رات حضور دی خدمت وچ رہندے۔ ایس طسراں
اوہناں نوں آپ دی صحبت دا رنگ ڈاہڈا چڑھیا ہویا سی۔ دوجے نغظاں وچ ایہہ صوفیاں
دا جھٹھ سی جنوں رسول اللہ ہوراں اپنے ہتھیں تیار کیتا۔ حضرت ابو ہریرہؓ اوہناں وچوں اک
سن۔ آپ نے بے شمار حدیثاں روایت کیتیاں میں کسے نے اعتراض کیتا تے ابو ہریرہؓ ہوراں
آکھیا کہ دوجے صحابہ تے تجارت کرن بازار گئے ہندے سُن تے ایس حضور دی سیوا وچ بیٹھے فیض
پارہٹے ہندے ساں۔ ایس لئی جو جو سنیا روایت کیتا اے! اصحاب صفہ عام طور تے غریب سُن
تجارت تے کھیتی کرن واسے لوک اہناں دی امداد کردے سُن۔ پر ایہہ آنکھیلے بزرگ دیلے ویلے
جنگل وچوں نکل پیاں وڈھ لیاؤندے تے وچ ڈٹ کے پیرے لیتے تے روٹی شوٹی دا پر بندہ کرن۔
اصحاب صفہ وچوں جنہاں دا ویاہ ہو جاندا سی اوہ ایس دائرے وچوں نکل جاندے سُن
تے نویں صحابہ ایس ملقے وچ آؤندے رہندے سُن۔ روایت اے کہ حضور اک ویلے ستر ستر
اصحاب صفہ نوں تعلیم دیندے سُن۔ سچ بچھو تاں دین اسلام بارے علم ایہناں بزرگاں دے طفیل
ای اسان تک اپڑیا اے جنہاں آپ دا اک اک اشارہ چیتے رکھیا اوہتے عمل کیتا۔ تے آپ
دے بعض فرماناں نوں اپنے کول لکھدے تے یاد رکھدے۔ جے ایہہ نیک بندے نہ ہندے تاں حدیث پاک
دا ذخیرہ ساڈے کول مستدناں شاید نہ اپڑدا۔ اہناں دی گل گنتی چار سو دی جاندی اے
اصحاب صفہ دی مالی حالت پتلی ہون کر کے اوہناں نوں کورتے چادر دوناں
شیتلاں اک دیلے نہیں سُن جڑ دیاں۔ ایس لئی اوہ چادر نوں گل وچ پاکے، گلہبی جہی ایس
طراں بھدے کہ گوڈے وی تک جاندے۔ حضور دی محبت تے دین نال سچا پیار ہون کر کے
ایہناں بزرگاں جھکھ ننگ دی کدی پرواہ نہ کیتی تے دود و دن دے فاقے چپ چپاتے گٹ
لیندے۔ کئی واری ایج ہندا کہ رسول پاک مسیتے آؤندے نماز پڑھاندے۔ آتے ایہہ لوک نماز وچ
شریک ہندے۔ پڑ بھکھ تے کمزوری پاروں کئی واری نماز وچ ای ڈگ پیندے۔ باہر دے لوک
ایہناں نوں دیکھدے تے سمجھدے کہ شاید دیوانے نیں گے۔

۱۰ سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۹۳ • لکھ ترمذی باب معیشۃ اصحاب النبی ۱۰

آپ ہوراں کول کدی صدقے دا روٹی ٹکڑا اؤندا، آپ سارا اصحاب صفہ کول بھیج دیجے تے جدوں دعوت دا کھانا اؤندا تاں آپ اوہناں نوں کول مند لیندے تے آپو تاں بہہ کے لھاند کھواندے کئی واری (رات نوں) آپ ہوری اصحاب صفہ نوں مہاجراں تے انصار وچ دند دیندے ناں جے ہمت موجب برکونی اوہناں نوں روٹی شوٹی کھوایا وے۔ حضرت سعد بن عبادہ برے دولت مند تے سخی دل صحابی سن۔ اوہ تاں کدی کدی اٹھی اٹھی بندیاں نوں گھروں روٹی کھوادیںدے دو جہان دے سردار صفیہ وایاں دا ایساں خیال رکھ دے ہندے سن کہ جدوں اک واری حضرت فاطمہ الزہرا رضی اللہ تعالیٰ عنہا ہوراں حضور دی خدمت وچ عرض کیتی کہ چکی پھیندیاں پھیندیاں میرے ہتھاں وچ کتے پے گئے میں مینوں اک گوئی عنایت کرو۔ تاں آپ ہوراں فرمایا کہ "ایہہ نہیں ہو سکدا کہ تہا نوں دیاں تے ٹٹے والے ٹھاکھے رہیں۔"

راتاں نوں عام طور تے ایہہ پاک لوک عبادت کردے۔ تے قرآن پاک پڑھ دے رہندے حضور توں اڈکونی ہور مقرر کیتا، استاد وی ایہناں نوں پڑھاندا ہندا سی۔ ایس واسطے ایہناں وچوں بہتے قاری کھواندے سن۔ تبلیغ لبی وی، اصحاب صفہ وچوں ای بھجے جان دے سن۔ غرہ معونہ وچ ایہناں وچوں ستر بندے اسلام دی تعلیم کارن گھلے گئے سن۔

مدینے دے یہودی تے اوہناں نال معاہدہ

عرب دے تاریخ دانوں موجب مدینے دے یہودی نسل لہ سن۔ پر مولانا شبلی نے ہوری کہندے نیں کہ یہودی جتھے وی گئے اوہناں اپنے ناں رکھن دا ڈھنگ نہیں بدلیا یعنی اوہ اسرائیلی ناں رکھ دے ہندے سن۔ پر عرب دے یہودیاں دے ناں نضیر، قینقار، حرب تے حارث وغیرہ خالص عربی ناں نیں۔ نالے یہودی عام طور تے بھید دے ہندے نیں کیوں جے دنیا داری ول اوہناں دا چوکھا خیال ہندا اے۔ پر عرب دے یہودی بڑے دلیر تے سوری سن ایس دلیل توں ایہہ گل سدھ ہندی اے کہ عرب دے یہودی نسلی یہودی نہیں سن بنا۔ اوہناں بعد وچ ایہہ مذہب اختیار کیتا سی۔ ایس عقل ریل توں دکھ اک وڈے مورخ یعقوبی ہوراں دیروے نال لکھیا اے کہ بنو قریظ تے بنو نضیر اصل وچ عرب سن تے زیر یہودی ہو گئے سن۔ سعودی نے وی اپنی کتاب "الاشراف والبنیہ" وچ اک روایت کھی اے جس موجب عرب یہودی قبیلہ جذام

۱۔ سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۹۲ کہ ایضاً بحوالہ زرقانی ج ۱ ص ۳۰ مطبوعہ مصر۔ ۲۔ سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۹۲ کہ یعقوبی جلد ۲ ص ۹ ۳۔ مطبوعہ یورپ ص ۲۲۴ نالے دیکھو سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۹۵ طبع پنجم

وچوں سن جہڑے کسے زمانے وچ عمالقاہ رشام وچ حضرت موٹے دا مخالف قبیلہ اتے ادہنا
دی بُت پرستی توں آت کے حضرت موٹے اتے ایمان لے آئے سن۔ تے ملک شام نوں چھڈ
کے عرب وچ آباد ہو گئے سن۔

اہناں یہودیاں دے تین قبیلے بنو قینقاع۔ بنو نضیر تے بنو قریظہ مدینے دے آسے پاسے
نکے پیڑے بڑے وچ تے قلعے بنا کے رہندے سن۔ تے بڑے طاقتور سن۔

انصار دے دو قبیلے اوس تے خورج سن۔ جہاں وچ جنگِ بعاث توں بعد جان
نہیں سی رہ گئی۔ یہودی ہمیشہ اہناں قبیلیاں توں لڑدیاں پھردیاں دکھینا چاہندے سن۔
حضور علیہ السلام نے ایں پاروں مدینے آ پڑ کے پہلے ای سال ایہ کم کیتا کہ مسلماناں
تے یہودیاں وچ آپوڑتا قائم کرن لئی اک معاہدہ لکھوایا۔ جہنوں دو نہاں دھراں نے منظور
کیتا۔ ایہدیاں موٹیاں موٹیاں شرطیں ایہ سن :-

(۱) فدیہ تے خوں بہاوا جہڑا طریقہ پہلاں توں چلیا آؤندا اے، اگے توں وی اوہی
قائم رہوے گا۔

(۲) یہودیاں توں مذہبی آزادی حاصل ہو سی۔ تے اہناں دے مذہبی کتاب وچ کوئی
دخل نہیں دتا جاوے گا۔

(۳) یہودی تے مسلمان آپو وچ یارانہ رکھن گے۔

(۴) لڑائی دی صورت وچ اک دھرو دوجے دی مدد کرے گی۔

(۵) کوئی دھر قریش توں پناہ نہیں دیوے گی۔

(۶) مدینے اتے حملہ ہویا تاں دونوں دھراں زل کے دفاع کرن گییاں۔

(۷) کسے دشمن تال بے اک دھر صلح کرے تاں دوجی وی صلح وچ رے گی۔ پندر

مذہبی جنگ ایہتوں وکھ سمجھی جائے گی۔

حضور علیہ السلام ہوراں مدینے دے دوالے دؤر دؤر تک اوسن والے قبیلیاں

نوں وی ایس معاہدے وچ شامل کر لیا۔ تاں جے قبیلیاں دی آپو وچ جنگ نہ ہووے تے

نالے قریش، معاہدے ہیچ آئے قبیلیاں نوں مسلماناں دے اختلاف بھڑکانہ سکین۔

لے سیرۃ النبی - ج ۱ ص ۲۹۶ : لے ایضاً۔

سلسلہ وچ آپ فدان (مدینے تے نکتے وچکار اک تھاں) آپسے تے قبیلہ بنی عمزہ بن بکر بن عبد مناف نوں ایس معاہدے وچ رلایا۔ جس دلوں عمرو بن فحشی الضمری نے معاہدے تے دستخط کیتے۔ ماہ ربیع الاول سلسلہ وچ آپ ہوراں "رضوی" دل جا کے کوہ بواط دے لوکاں نوں معاہدے وچ شریک کیتا۔ ایسے سال جمادی الآخر وچ آپ نے "ذی العشرہ" اہڑے کے "بنو مدیج" نوں معاہدے وچ رلایا۔

حضور نوں اپنے مبارک ارادے پورے کرن لئی بے وقت مل جاندا تاں دنیا تے ایہہ گل ثابت ہو جاندی کہ دو جہاناں دی رحمت دنیا وچ صلح تے امن قائم کرن لئی تشریف لیاں سی۔

یہودیوں تال معاہدے والے سال یعنی سلسلہ وچ انصاف | **سلسلہ دے اکر ڈگر واقعات** | دو بچوں دو بزرگ ہستیاں اٹھنوں پیاریاں ہو گیاں۔

اک حضرت مکتوم بن ہدم سن، جنہاں دے گھر پہاں ہا جہاں تے پیر آپ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں اُتار فرمایا سی۔ تے دوجے حضرت اسعد بن زرارہ جہڑے قبیلہ بنی نجار دے مہری سن۔ حضور نوں ایہناں دی وفات دا بڑا دکھ ہو یا۔ کافراں طعنہ دتا کہ "جے محمد سچا نبی ہندا تاں اوہناں نوں ایہہ صدمہ کیوں ہندا؟" آپ ہوراں سنیا تاں فرمایا "میں اپنے تے اپنے ساتھیوں لئی ربدی درگاہے کوئی اختیار نہیں رکھدا"۔ حضرت اسعد بن زرارہ دے مرن کچھوں قبیلے والیاں حضور دی سیوا وچ عرض کیتی کہ سادا کوئی مہری مقرر فرما دیو۔ آپ ہوراں سوچ وچاں توں بعد فرمایا "میں آپوں تہاڈا مہری آں" آپ دے نانگے چونکہ بنی نجار وچ سن۔ ایس لئی کہے ہور قبیلے نوں وی اعتراف نہ ہویا کہے۔

عجیب گیزدالی گل اے کہ ایس زمانے وچ ای دو کافر سردار "ولید بن المغیرہ" حضرت خالد دے پیو (تے عاص بن داؤل سہمی (عمرو بن عاص دا پیو) موئے۔ (شائد ایہہ اندر گئی کافراں دے اعتراف دا جواب سی)

لے زاد المعاد ج ۱ ص ۳۳۳، لے رحمة للعالمین ص ۱۳ پر حضرت مسیح و اقوال اے "ایہہ نہ بھوکریں زمین تے صلح کراں آیاواں صلح کران نہیں سگوں توار چلان آیاواں" (متی باب اول) لے سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۹۷ لے ایضاً

حضرت عبداللہ بن زبیر وی سلسلہ وچ پیدا ہوئے۔ حضرت زبیر رسول پاک دے پھپھیر سن۔ اپناں دے گھروں حضرت اسماء بنت ابوبکرؓ سن۔ اہل مکہ ہاجراں وچوں کسے دے گھرا اولاد نہیں سی ہوئی۔ ایسی لئی ایہہ دھم پئے لئی سی کہ یہودیاں نے جادو کر دتا ہے۔ حضرت عبداللہ بن زبیر پیدا ہوئے تاں مسلماناں خوشی دا نعرہ ماریا۔

اُن تائیں نمازاں دیاں دو دو رکعتاں سن۔ نہن پیشی، ڈنگیر تے عشا دیاں رکعتاں چار چار ہو گئیاں۔ پھر سفر لئی اوہی دو رکعتاں قائم رہیاں لے۔

سلسلہ ہجری | سلسلہ وچ اک تاں حضور علیہ السلام ہوراں یہودیاں نال کیتے معاہدے نوں مدینے دے آئے دوالے دے دور ڈراڈے قبیلیاں تیک و دھا دتا جویں کہ پچھے ذکر آیا اے۔ ایہہ توں اڈ ایس سال دو نور اچھے واقعے ہوئے۔ اک ایہہ کہ مسلماناں دا قبیلہ بیت المقدس دی تھاں کعبۃ الشدرب و توں مقرر ہویا۔ دوجا ایہہ پئی مسلماناں نوں کافراں دے سامنے ہتھ چکن تے اپنا دفاع کرن دا حکم ملیا۔ ایس توں پہلاں دے واقعات تئیں پڑھے نیں جتہاں توں ثابت ہندا اے۔ کہ مسلمان دکھ تکلیفاں تے کشت بڑے صبر نال جردے تے جگرے نال کٹدے رہے۔ اُن اپناں دا امتحان آگے ودھیا تے صبر دے نال نال اوہناں نوں تلوار دے جوہر دکھا کے اللہ تے ادب دے رسول نوں راضی کرن دا موقع دتا گیا۔ دوجے لفظاں وچ مسلماناں نوں کافراں نال اپنے دفاع لئی جنگ کرن دی اجازت مل گئی۔

قبلہ بدلی | جدوں تک حضور علیہ السلام نکلے وچ رہے آپ مقام ابراہیم دے سامنے کھڑے نماز پڑھدے ہندے سن۔ جہدا رخ بیت المقدس ول سی۔ ایس طراں دونوں قبلے یعنی کعبہ تے بیت المقدس سامنے آجاندے سن۔ نکلے دے مشرک وی کعبے نوں اپنا قبلہ جاندے سن۔ پر مدینے دو ٹوکے سن۔ اک مشرکاں دا، جہدا قبلہ کعبہ شریفہ شی تے دوجا اہل کتاب دا جہڑا بیت المقدس نوں اپنا قبلہ منن واسی۔ مشرک دے مقابلے وچ حضورؐ یہودیت تے نصرانیت نوں کجھ کجھ جینگا سمجھدے سن۔ ایس واسلے آپ مدینے آکے وی سولیاں مہینے تیکر بیت المقدس ول منہ کر کے نماز پڑھدے رہے قرآن پاک

۱۲۶۱

وہج یہودیوں نے عیساٹیاں بارے چوکھا ذکر سن کے بعضے مشرک تے کافر شک کر دے سن کہ آپ نوں کوئی عیسائی یا یہودی عالم ایہہ گھلاں بااں سکھا جاندا اے۔ قریش حضور دے دشمن ایس پاروں دی بہتہ ہوئے سن کہ اوہناں ایہہ سمجھ لیا سی کہ حضور علیہ السلام معاذ اللہ عیسا تے پھیلانا چاہندے نیں۔ جد کہ قریش نوں ابرہہ دے کہے اُتے حملے دا داہڈاؤٹ سی جہڑا کہ اک عیسائی سی۔ ایہدے مقابلے وچ قریش ایرانیوں نوں چنگا سمجھدے سن۔

حضور دی اپنی سدھر ایہہ سی پئی بیت المقدس دی تھاں کہے شریف نوں مسلماناں دا قبلہ مقرر کیتا جاوے۔ نئے شریف وچ ایہہ سدھر ایس لئی پوری نہ ہو سکی کہ اک تاں مسلماناں دی گنتی گھٹ سی۔ دو جے ایہہ کوئی اچھی نکل نہیں سی۔ کیوں جے مشرک دی کہے نوں اپنا قبلہ سن دے سن۔ مارینے وچ ایہہ بھیج حاصل ہوئی۔ کیوں جے او تھے دے بہتے دسٹیک یہودی تے عیسائی سن جنہاں دا قبلہ بیت المقدس سی۔ رب پاک نے اپنے پیارے نبی دی سدھر مارینے وچ پوری کر دتی تے نماز پڑھدیاں نوں حکم دتا گیا :-

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ
شَطْرًا ۚ (البقرہ: ۱۸)

سو اپنا مونہہ مسجد حرام ول موڑ دیو
اتے جتھے کتے ہوو، ایسے ای پاسے
مونہہ موڑ لیا کرو۔

قبلہ شریف دی تبدیلی دا اک وڈا فائدہ ایہہ ہویا کہ سچے تے جھوٹے پچھانے گئے۔ منافق نکمھڑے سامنے آگئے۔ یہودی ایس فیصلے تے بڑے تے ٹھنڈے ہوئے تے اکھن لگے کہ محمد سوراں ساڈی مخالفت وچ قبلہ بدل دتا اے۔ ڈھامل یقین مسلمان وی سوچیں پے گئے پئی قبلہ وی بھلا کوئی بدل بدلان والی چیز اے؟ اخیر ایہہ شکاں شہے قرآن پاک نے دور کیتے :-

”کم عقلے ایہہ اقرارن کرن گے پئی مسلماناں دا جہڑا قبلہ سی اوہتوں کہنے اوہناں نوں پھیر دتا۔ اے نبی! کہہ دے کہ ہندا چڑھدا سب ربدے واسطے ہے۔ تیرا جہڑا پہلا قبلہ سی (کہہ) اوہنوں جو اساں فیر قبلہ کر چھڈیا تے اہدی وجہ ایہہ وے کہ ایہہ پتہ نکل جاوے کہ پنہیر دا منن والا کون اے تے پچھے ہٹن والا کون؟ اتے سچھی سچھی ایہہ قبلہ دلاں تے داہڈا بھارتے سدھراں دا توڑاے۔ سوائے اوہناں لوکاں دے جنہاں نوں رب پاک نے بدھے رستے لایا ہویا اے۔“ (بقرہ - ۱۴)

سورہ بقرہ وح آتے چل کے ایس گل وانکھیڑا رنج کیتا گیا اے :-

"پورب پچھیم ول رُخ کرنا ای کوئی ثواب داکم نہیں۔ ثواب تاں ایہہ ہے کہ بندہ رب، قیامت، فرشتیاں، آسمانی کتاباں، اتے پنمیراں اتے ایمان یا دے تے خدا دی سکت وح انگاں ساکاں، ماں پو باہریاں، نگونیاں، مسافراں، منگتیاں تے غلاماں واسطے اپنی دولت خرچ کرے۔" (بقرہ - ۲۲)

ایہناں آتاں وح قبیلے دی لوڑ بارے ویو اکر کے دسیا گیا اے۔ تے ایہدی اصلیت وی بیان کیتی گئی اے پئی ثواب اصل وح ایمان تے نیک عملاں وانام اے۔

گتے وح مسلماناں نوں ستان والے صرف مُشرک سن۔ پر مدینے اُپڑ کے **غزوات** ایہناں دا واہ اک پاسے یہودیاں تے عیسائیاں نال پیاتے دو جے پاسے منافقاں نال، جہڑے دو غلے سن۔ یعنی مسلماناں نال بھندے اُٹھدے تاں ایہناں دے مطلب دی گل بات کر کے اپنا مطلب کدھدے تے جہڑی کافراں نال بلدے ورتدے تاں اوہناں نوں کہندے کہ ایس تاں مسلماناں نال ہاسا مُٹھھہ کرن جاندے آں۔

ایہہ انصار دا اک سردار سی۔ جہدے دل وح کفر داروگ سی۔ **عبداللہ بن ابی** حضور علیہ السلام ہجرت کر کے مدینے اُپڑے تاں کجھ دناں پھپھوں

قریش نے عبداللہ بن ابی نوں خط پایا۔ پئی "تساں ساڈے آدمی (حضرت رسول پاک) نوں اپنے کول پناہ دتی اے۔ ایس ریدی سونہہ کھانے آں پئی یا تاں تئیں ایہناں نوں مار دیو یا مدینوں کدھ دیو۔ نہیں تاں ایس تہاڈے تے ہتھ مار کے تہا نوں فناہ کر دیاں گے۔ تے تہاڈیاں زانیاں اتے قبضہ کر لو اں گے۔" (سنن ابوداؤد ج ۲ ص ۶۴ باب خبر انصیر - سیرۃ النبوی ج ۱ ص ۲۰۵)

جہڑوں حضور علیہ السلام نوں ایس خط بارے پتہ لگتاں آپ عبداللہ بن ابی کول تشریف لے گئے تے اوہنوں سمجھایا پئی انصار دی چوکھی گنتی مسلمان ہو گئی اے۔ اوہناں نال دعوے تاں اپنے قبیلے دانقصان کرو گے۔ عبداللہ ایہہ نکتہ سمجھ گیا تے قریش دے حکم نوں پروا نہ کر سکیا۔

قریش دیاں چالال قریش دی پہلی چال کامیاب نہ ہوئی تاں اوہناں اندر گتی مدد دے یہودیاں نال گٹھ جوڑ کیتا۔ تے فیر مسلماناں نوں حملے دی

دھکی دتی۔ اک پاسے یہودیوں نے قریش دی شہ تے، مسلماناں نوں چھیڑن تے لڑائی لڑی
لیکن دے ڈھنٹے بھانے شروع کر دتے تے دوجے پاسے قریش دا اک سردار کرز بنی جابر
الفہری لکدا چھدا مدینے اپڑیا تے مدینے والیاں دے ڈنگر، جہڑے کہ باہر چک رہے سن،
دھکے نال ول کے لے گیا۔ ایہہ تاریخ الاول سنہ ۶۱۰ء واقعہ اے۔

ایس توں پہلاں حضرت سعد بن معاذ جہڑے قبیلہ اوس دے سردار سن۔ عمرہ
کرن سکے گئے تے اپنے مہتر امیہ بن خلف دے گھڑ دیرا کیتا۔ ابو جہل نے اوہنوں کدھرے
دیکھیا تاں تہمتا ٹھنڈا ہو پیا۔ آکھن لگا کہ تہمتاں مسلماناں نوں پناہ دتی ایس تہانوں حج
نہیں کرن دیا کراں گے۔ حضرت سعد نے فرمایا: "جے تہمتاں سانوں حج توں ڈکن گیوتیاں ایس
تہاڈی تک شام نال تجارت دارستہ بند کر دیاں گے۔" ابو جہل تے دوجے مشرکاں
نوں ایہہ گل سن کے بڑی چنتا لگی۔ کعبے دے مجاور ہون کر کے ہر قبیلہ ایساں دی عہد
کر داسی۔ قریش نے عرب قبیلیاں توں مسلماناں دے خلاف چنگا بھڑکایا۔ تے اوسناں
نال معاہدے دی کیتے۔ جہدے مقابلے لئی حضور علیہ السلام نے وی یہودیوں نال معاہدہ
کیتا سی۔ جہدہ ذکر کچھے آچکيا اے۔ رجب سنہ ۶۱۰ء وچ عمرو بن العاصی غلطی نال مسلماناں
ہتھوں ماریا گیا۔ تے دو آدمی گرفتار ہوئے۔ ایس واقعے نے بلدی تے تیل دا کم کیتا۔ تے
قریش دا ہر بندہ مسلماناں توں بددلیلیں دا جتن کرن لگ پیا۔

تہجی چال | رمضان سنہ ۶۱۰ء دی گل اے۔ کہ ابو جہل نے تجارتی رستہ ڈکن والی گل دھما
کے ڈونڈی پٹا دتی پئی ساڈا جہڑا قافلہ شام توں رہیا اے، مسلمان اوہنوں
لٹنا چاہندے نیس۔ ایس لئی سارے لوک اوہدی راکھی رلی تیار ہو جان۔ اک ہزار بیادراں
دی فوج ست سو اوٹھاں، تے تین سو گھوڑیاں اتے سوار ہو کے مدینے ول ٹر پئی۔ اوہ
قافلہ خیریت نال سکے وی اپڑ گیا۔ پھر ابو جہل نوں تے مسلماناں نال دیر سی۔ ایس لئی
اوہ مدینے ول دودھا گیا۔ مسلماناں نوں پتہ لگاتے حضور علیہ السلام نے صلاح مشورہ
کیتا۔ مہاجر اں تسلی بھریا جو اب رہتا۔ دوجی واری مشورہ کیتا۔ مہاجر اں سوہنا جو اب

لے رحمة للعالمین۔ ج ۱ ص ۱۳۸۔ لے ابو جہل نے "صابی" یعنی مرتدوا لفظ مسلماناں
لئی درتیا سی۔ (سیرۃ النبی - ج ۱ ص ۳۰۷)۔

دیتا۔ تیجی واری فیہ مشورہ کیتا۔ ہُن انصار سمجھے پئی حضور علیہ السلام ساڈے دلوں جو اب
اڈکیدے نیں۔ انصار دلوں حضرت سعد بن معاذ نے عرض کیتی۔ "اسیں ہر حال وچ حضور
دے نال آں۔ بھالویں کسے نال معاہدہ کرو یا توڑو۔ ساڈا مال دولت تے جان ہر شے حاضر اے۔
ایتھوں تیک کہ جے حضور سمندر وچ چھال مارن لئی فرمان تاں وی اسیں اُکا پچھے نہیں
بٹاں گے۔" حضرت مقداد ہوراں عرض کیتی۔ "یا رسول اللہ! اسیں حضرت موسیٰ دی
قوم وانگول ایہہ نہیں کہواں گے کہ "توں تے تیرا رب دونویں جاؤ تے لڑو۔ ایں ایتھے
بیٹھے آں۔" سگول اسیں حضور دے سبھے کھتے تے اُگے پچھے حاضرہ کے جان قربان کراں گے۔"
انصار دی دلاوری نال مہاجرناں دا دل ہور ودھیا۔ تے دل کے تین سو تیراں
آدی ابو جہل دے لشکر دا مقابلہ کرن نکلے۔

غزوہ بدر | غزوہ اوہ جنگ اکھواندی اے جس وچ نبی پاک آپ وی شریک ہوئے
سن۔ علامہ طبری ہوراں غزوہ بدر دی وجہ بارے لکھیا اے :-

"اُتے جس واقعے تے بدر دی جنگ توں ابھاریا تے اوہ سب لڑائیاں چھیڑیاں
جہڑیاں رسول پاک تے مشرکاں وچکار ہوئیاں۔ سب دا سبب ایہہ سی پئی واقعہ تھسی
تے حضرمی نوں قتل کر دتاسی۔"

حضرمی دا قتل | ایہہ واقعہ ذرا دیر وے نال بیان دی لوڑ اے کیوں جے ایہہ مشرکاں
تے مسلماناں وچالے جنگاں دا مڈھ گنیا جاندا اے۔ رجب سن ۲ھ

وچ حضور علیہ السلام نے عبد اللہ بن حبش نوں باراں آدمیاں نال "بطن نخلة" ول گھلایا
آپ ہوراں اک خط دتاتے فرمایا کہ ایہوں دو دن بعد کھوٹا۔ حضرت عبد اللہ نے حکم
موجب خط کھولیا تاں لکھیا سی۔ "مقام نخلة تے ڈیر الاوتے قریش دے حالات دی
اگھ سگھ کڈو کے اطلاع دیو۔" رب سببوں قریش دے کچھ بندے ملک شام دلوں تجارت
دا مال لے کے ساہمنیوں نکلے۔ حضرت عبد اللہ ہوراں ایہناں تے حملہ کیتا تے اک بندہ
عمرو بن الحضرمی مارا گیا۔ دو بندے عثمان تے نوفل جہڑے مغیرہ دے پوتے سن گرفتار
کیتے تے مدینے جا کے ساری گل بات دسی۔ رسول اللہ ہوراں فرمایا کہ تہاںوں ارج کرن

اے تاریخ طبری ص ۱۲۸۲ (سیرۃ نبوی ج ۱ ص ۳۱۴)

دی اجازت نہیں سی دتی۔ تسلیں دیکھی کیوں کہیتی بہ نامے آپ ہوراں مال غنیمت قبول کن
توں انکار فرما دتا۔ صحابہ نے وی حضرت عبداللہؓ ہوراں نوں فٹھے نال کہیا کہ تسلیں
رقافلہ لسن دا (اوہ کم کیتا جہدی تہا نوں اجازت تہیں سی۔ نالے ادس مینے وچ رطانی
کہیتی جس وچ رطانی منج سی لے

حضرت امیرؓ دے واک حرب بن امیہ دے دھڑے دا بندہ سی۔ حرب قریش دا
سردار سی۔ عثمان تے نوفل مغیرہ دے پوتے سن۔ جہڑا حرب توں بعد دوجے درجے دا
سردار سی۔ ایس واقعے نے سارے قریش دے دلاں وچ مسلماناں دے خلاف غصے
دے بھانبر پال دتے۔ ایہو بھانبر سی جہنے قریش دی آواز تے کن دھڑیاں سارے قبیلیاں
نوں مسلماناں دے خلاف بھڑکا دتا۔ ابو جہل نے جدوں قافلہ لسن بارے خبر مشہور کیتی تاں
انہڑا جواناں دا جتھہ جھٹ پٹ جھولکے مدینے ول نس تھریا۔

قریش دی تیاری | مسلماناں دے ہجرت کرن توں تکت پھپھوں قریش نے جنگ دی
تیاری شروع کر دتی سی۔ اوہ مسلماناں اتے حملے دے بہانے بھدے
سن۔ اورک حضرتی دے قتل نے ایہہ موقع دتا۔ اتوں قافلے دے لسن دی خبر نے بلدی
تے تیل دا کم کیتا۔ ہزار جواناں دا جتھہ قافلے دی راکھی دے بہانے مدینے ول پڑیا۔
اودھروں حضور علیہ السلام تہن سو تیراں صحابہ توں لے کے ودھدے آ رہے سن۔
قریش نوں "بدر" دے لائے اپڑ کے پتہ لگا کہ جس قافلے نوں بچان لئی اوہ آئے سن اوہ
خیریت نال نکتے اپڑ گیا اے۔ اس اتے قبیلہ زہرہ تے عدی دے سرداراں نے اکھیا "ہن

لے تاریخ طبری ص ۱۲۷۵ - (سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۳۱۳)

لے اک تجارتی قافلہ ابوسفیان دی اگوائی وچ شام ول گھلیا گیا سی۔ تاں جے چوکھی
کمانی کر کے آوے تے اوہ کمانی مسلماناں دے خلاف جنگ دی تیاری لئی کم دیوے ابوسفیان
نے ڈپاروں تے سینہا گھلیا کہ سانوں بچان لئی آؤ۔ ابو جہل نوں موقع مل گیا۔ اوہنے زولا پاکے
سارے قریش نوں جنگ لئی تیار کیتا۔ پے ابوسفیان سمندر دے کندھے کندھے سفر کر دا
بچا کے ایس قافلے نوں نکتے بیان وچ کامیاب ہو گیا۔

لڑن دی لوڑ نہیں " پڑ ابو جہل نہ منیا۔ زہرہ تے مدی قبیلیاں دے بندے واپس مڑ گئے
باقی فوج اُتے ودھی ۔

قریش دی فوج نے پہلاں اُپڑ کے چنگیاں تھانواں کل نیاں سن۔ مسلمان جدوں
بدر کول اُپڑے تے اوہناں نوں قریش دے ارادے بارے پتہ لگا۔ شو اوہناں وہی
بدر دے دوجے پاسے ڈیرے لا دتے۔ ایٹھے بھوئیں رتلی سی تے پانی دا وی کول پر بند
نہیں سی۔ رب دی شان دکھیو کہ رات نوں مینہ پئے گیا۔ جس نال ریت بیٹھ گئی مسلماناں
تھاں تھاں بتیاں بنا کے پانی ڈک لیا۔ تے خوب ورتیا۔ قرآن مجید وچ وی ایس احسان دا ذکر
رب پاک نے ایج کیتا اے :-

"اتے جدوں رب نے اسمانوں پانی ورھایا، تاں جے تہانوں پاک کرے" (انفال: ۲)

پانی اُتے بھانویں مسلماناں دا قبضہ سی۔ تے کافراں نوں پانی دی بڑی
تھوڑ تے لوڑ سی۔ پر حضور علیہ السلام نے پانی لین دی اجازت
کافراں نوں دی دتی۔ رات نوں صحابہ نے نرسل ہو کے آرام کیتا۔ پر صرف اکو بندہ سی جنوں
چین نہیں سی آؤندا اوہ امڈ دا پیارا رسول سی۔ آپ ساری رات عبادت وچ لُجھے کامیابی
دیاں رُنداواں منگدے رہے۔ تے تڑکے سار صحابہ نوں نماز لمی واج دتی۔ نمازتوں بعد آپ
ہوراں "جہاد" بارے وعظ فرمایا۔

قریش دی بے تابی | قریش جنگ لئی کھتے ہوئے تے بیتاب سن۔ پر حکیم بن حزام ورگے
کچھ نیک دل لوک چاہندے سن پئی جنگ نہ ہووے۔ ایس جنگ
دج ایچی گل ایہہ وی سی پئی۔ دوہیں پاپاں لڑن والے اکثر آپو وچ رشتے دار سن۔ حضرت
ابو بکر دے پتر (بہرے) اچھے مسلمان نہیں سی ہوئے) کافراں ول سن۔ عُتبہ کافراں دی فوج دا
سردار سی۔ تے دوجے پاسے اُہد اُپتر حذیفہ مسلماناں وٹوں لڑ رہیا سی۔ حضرت عمر دے واسکا ماما
کافراں دی فوج وچ شامل سی۔ ایس پاروں حکیم نے عُتبہ نوں جنگ توں بچو پدا جس کرن لئی
آکھیا۔ عُتبہ مَن گیا۔ پد جدوں ابو جہل نوں پتہ لگاتاں اوہ آکر گیا۔ تے عُتبہ نوں دل چھڈن
دا طعنہ ماریا تے آکھیا "آہو۔ اُہد اُپتر جو مسلماناں وٹوں لڑے گا۔ ایس لئی عُتبہ دی بہت

لے حکیم ہوری اُتے چل کے مسلمان ہو گئے سن۔

نہیں پیندی کہ اوہ ایہہ جنگ لڑے! فیر ابو جہل نے حمزہ دے بھرا عامر نوں سد کے اُہوں
 عتبہ ہوراں دے خلاف ہوا بھری۔ عامر نے عرب دے رواج موجب کپڑے پارٹ سٹے تے گھٹا
 اڑاندیاں "ذاعمرہ"۔ ذاعمرہ ماژنا شروع کر دتا۔ ایہہ دے نال ساری فوج
 وچ آگ جھی بھڑک پئی۔ اوہ عتبہ نے ابو جہل دا طعنہ سُن کے غیرت نال اکھیا: "ایہہ تے
 میدان جنگ ای دتے گا پئی دل کون چھڈ گیا اے تے نامردی دا داغ کپنوں لگدا اے؟"
 ایہہ کہہ کے مغر مگیا۔ پڑ سر بہت وڈا سی۔ کوئی مغر اُہوں پورا نہ آیا۔ چھیکڑا رے دا
 نیاں، برتے منڈا سا بنجھ کے ہتھیار لائے۔

جنگ دے واقعات

جمعہ ۱۲ رمضان ۶۰۰ نوں دو نویں لشکر آہنے ساہمنے
 آئے۔ بھانویں رب دلوں فتح دا وعدہ ہو چکاسی۔ قریشیاں
 دیاں فوجاں مسلماناں دے نال نال ڈھک آئیاں سن۔ پرفیروی حضور علیہ السلام ہوراں
 جنگی اصولاں موجب صفاں سدھیاں کیتیاں۔ مہاجر ادا جھنڈا حضرت مصعب بن عمیر
 دے ہتھ دتا۔ "خروج" دا جھنڈا حباب بن مندر تے "اوس" دا جھنڈا حضرت سُلَیْمَانُ
 نوں عنایت فرمایا۔ فیر آپ ہوراں رب دی درگاہ وچ بڑے خلوص تے ادریشگی نال ایہہ دعا
 منگی: "یا اللہ! جے ایہہ تھوڑے چھٹے مسلمان آج مُک مُکا گئے تاں فیر قیامت تیک دُنیا
 وچ تیری بندگی کرن والا کوئی نہیں رہوے گا۔"

قول واپکھ

اجھے موقعے تے مسلماناں ول اک بندہ وی ودھ جاندا تے بڑی خوشی والی
 گل سی۔ پھر اللہ دا رسول وعدے واپکھتاسی۔ حضرت حذیفہ بن الیمان تے حضرت
 حسیل (دومحابی) کہتیاں آ رہے سن۔ راہ وچ کافراں دے ٹیٹے چڑھ گئے۔ تے ایہہ وعدہ کیتا
 کہ مسلماناں دے شکر وچ شامل نہیں ہواں گے، تے ایس طراں جان پھنڈا کے آئے۔ اوہناں
 ساری گل حضور نوں دسی۔ آپ ہوراں فرمایا۔ ایس وعدہ ہر حالے پورا کراں گے۔ سانوں
 ربہی مدد کافی اے تے اوہناں نوں جنگ وچ حصہ نہ لین دتا۔

ہزار فوجیاں دائارا تیں سو تیراں نال سی۔ اک پاسے جھوٹے کُفر دیاں ہیریاں کن۔ دوجے پاسے
 کچھ دے چراغ حضور علیہ السلام امتحانی بقیاری وچ دُعاواں منگ رہے سن۔ اخیر روحانی سکون نال
 "سَيُفْطَرُ هُمُ الْجَمْعُ وَيُولَوْنَ الذُّبُرُ" یعنی فوج نوں ہارے گی تے اوہ پھٹ دکھا

لے سورہ قمر آیت ۳

ہائے گی۔ پڑھدے ہوئیاں حضورؐ سے مبارک بٹھماں نے فتح دی خوش خبری دتی۔
 قریش دی فوج بالکل نیڑے ڈھک آئی۔ فیروی آپؐ ہوراں صحابہ کرامؓ نوں پہل کرن
 نوں ٹھاک دتا۔ تے فریایا جدوں دشمن کول آجاون تاں تیرنال روکنا۔

لڑائی واندھ | انج بٹھا کہ سب توں پہلاں، عامر حضرتی جہدا بھرا "عمرو" مسلماناں ہتھوں
 مرگیا سی، اگے ودرھیاتے اوہدے مقابلے لئی جمع (حضرت عمرؓ دے غلام)
 میدان وچ نکلے تے اوہ ماریا گیا۔

فیرعتبہ جھنے ابوہبل دیاں گلاں توں تا کھاہدا ہویا سی، اپنے بھرانے پتر توں نے کے
 میدان وچ نکلیا۔ اوہناں دے مقابلے لئی حضرت عوفؓ، حضرت معاذؓ تے حضرت عبداللہ
 بن رواحہ نکلے۔ عتبہ نے پھپھیا تیس کون اوہ نام دتے تاں بولیا: "سانوں تہادی کوئی نوڑ
 نہیں ہے۔" فیربی پاک نوں وچ دتی تے آکھیا: "محمدؐ اراہ بندے ساڈے جوڑ دے نہیں۔"
 آپؐ ہوراں لکار دے جو اب وچ حضرت حمزہؓ، حضرت علیؓ تے حضرت عبیدہؓ نوں گھلیا،
 تاناں نے خود پنے ہوئے سن، ایس لئی مونہہ نہیں سی دسدے۔ عتبہ نے شک کڈھی لئی تاں
 پچھے تے جواب سچ کہیا: "ہاں، ہن ساڈا جوڑا ہے۔" عتبہ دا مقابلہ دا مقابلہ حضرت حمزہؓ نال
 سی، ولید دا حضرت علیؓ نال تے عتبہ دے بھرا شیبہ دا حضرت عبیدہؓ نال۔ عتبہ تے ولید مانے
 گئے۔ پر شیبہ نے حضرت عبیدہؓ نوں گھال کر دتا۔ حضرت علیؓ اپنے وچ اگے ودھے شیبہ دے
 ڈکرے کر دتے۔ حضرت عبیدہؓ نوں گھنٹیڑی چک کے نبی پاکؐ دی خدمت وچ لے آئے۔ آپؐ
 ہوراں حضرت عبیدہؓ نوں شہادت دی مبارک باد دتی۔ تے اوہ ابوطالب ہوراں دا شوہر پھدے
 رب کول رگئے۔ جہدا مطلب ایہہ اے نہ۔

"ایس محمدؐ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نوں او دوں دشمن دے حوالے کراں گے جدوں
 اوہناں دے آسے پاسے لڑ دے لڑ دے مرجاواں گے۔ اتے ساڈے بال بچے سانوں
 بھل جان گے۔"

فیرسعید بن المعاص و (پتر) عبیدہ بستر توں پیراں تا میں لومے وچ نرھیا ہویا، میدا
 وچ آیا۔ تے حضرت زبیرؓ دے ہتھوں ماریا گیا۔ جس پر گھپی تال اوہ مویا، اوہ یادگار دے طور تے

لے سیرۃ نبویؐ ج ۱ ص ۳۲۲ پر لے کیوں ہے ایہہ تے صحابی انصار وچوں سن ۶

پہلاں سرکارِ دو عالم نے منگ لیتی۔ فیہ خلفائے راشدین کول داری داری آئی تے زیر حضرت
عبداللہ بن زبیر دے کول آئی لے۔

ایس توں بعد مشرک مسلماناں نوں ٹٹ کے پے گئے۔ مسلماناں وی بہادری دے
جوہر دکھائے۔ ابو جہل توں انصار وچوں دو نوجوان بھراواں معوذتے معاذ نے مار مکیا۔
حضرت عبدالرحمن بن عوف دا بیان اے کہ صف وچ سچے کھتے مینوں دو چھوٹی
عمر دے جوان دے جہناں وچوں اک نے ابو جہل بارے پچھیا۔ میں کہیا۔ پتر! اہدا پچھ کے
کہہ کرنا جے؛ کہن لگے۔ میں اوہنوں وڈھ چھڈاں گا۔ یا آپ مر جاواں گا۔ اپنے وچ دو جے جوان
نے وی مینھوں ایہو کجھ پچھیا۔ میں دونہاں توں ابو جہل دل اشارہ کیتا۔ اوہ تڑت بازوانگوں
اُہتے چھپے۔ تے اوہنوں ڈھیر کر دتا۔ ہن اوہی ابو جہل، جہڑا عتبہ نوں غیرت دلاں اسی تے
مسلماناں نوں مٹان دا ایہہ موقعہ مینھوں گوانا نہیں سی چاہندا، بھنجے ڈگا، مٹی تے خون وچ
لیتھوں پینھوں، مویا سہک رہیا سی۔ اوہنوں جدوں پتہ لگا کہ دو انصاریاں اوہنوں مار
بنے کیتا اے تاں بڑے افسوس نال کہن لگا۔ ”کاش، مینوں غلاماں (کاشتکاراں) توں
سوا ہوزناں ماریا ہندا!“

ابو جہل دُتے حملے دے دوران اُہدے پتر بکار مہ نے چھپوں دی آکے حضرت معاذ دے کھتے
موڈھے تے تلوار ماری جس نال بانہہ وڈھ گھتتی پر کجھ ماس جڑیاں د گیا۔ معاذ ہوراں بکار مہ دا پچھیا
کیتا پر اودے بچ کے نکل گیا۔ معاذ ہن ایسے حال وچ لڑ رہے سن پر وڈھی بانہہ لنگدی ہون
پاروں، اڈر کا پیندا سی۔ ایس ئی حضرت معاذ ہوراں وڈھی بانہہ والا ہتھ پیر تھلے لے کے ادھوں
لاہ دتا۔ تے ”آزادی“ نال لڑن لگ پئے۔

اے صحیح بخاری وچ پورا واقعہ لکھیا اے۔ اے انصار کھیتی کر دے سن۔ قریش تاجر سن کھیتی
دا کم اہناں دے نزدیک میوب سی۔ عتبہ نے وی انصار نوں اپنے جوڑا تسلیم نہ کیتا یوں جے
تکے والے انصار نوں اپنے برابر نہیں سن سمجھدے۔ انج ابو داؤد وچ عتبہ دی ایس گل بارے
لکھیا اے کہ عتبہ نے انصار نوں آکھیا۔ ”سانوں تہادی کوئی لوڑ نہیں۔“ اصل وچ ایہہ مطلب
ایہہ سی پئی اپنے قریشی بھراواں نال غرض اے نہ جنہاں توں ایس بدلہ (حضری دا) لینا چاہندے
آں۔ (سیرت النبی، ج ۱، حاشیہ ص ۳۲۳)۔

لڑائی توں اک دن پہلاں حضور نے میدان جنگ دا معائنہ فرمایا تے دستیا کہ "کل
 انشاء اللہ تعالیٰ فلاناں کافر فلاں تھان تے فلاناں فلانے تھان وڈھیا گیا جاوے گا۔"
 جنگ توں بعد صحابہ کرام نے آپ دی پیشین گوئی نوں پتیاں پایا۔ ابو البختری تے ہو رکھیاں بارے
 آپ نے فرمایا سی کہ اود خوشی نال لڑن نہیں آئے یلکہ مجبوراً کافراں دا ساتھ دے رہے ہن۔
 مجذرنے جنگ توں بعد ابو البختری نوں اچا ملک دیکھیا تے کہیا۔ تینوں مارن دا حکم چونکہ رسول اللہ
 ہوراں نہیں دتا۔ ایس لئی تینوں چھڈ دا آں۔ ابو البختری نے اپنے اک ساتھی ول اشارہ کر کے
 اہدی وی جان بخشی مٹگی۔ پُر مجذرنے انکار کیا۔ ابو البختری نوں تارا آگیا تے کہی لگا: "یس عرب
 زنانیاں دا ایہہ طعنہ نہیں سستا چاہندا کہ اپنی جان بچان لئی آپنے ساتھی نوں چھڈ دتا۔" ایہ
 کہہ کے "اود رجزیہ شعر پڑھدا مجذرنے پکے گیا تے اخیر مار یا گیا۔
 نعتیہ تے ابو جہل دے قتل توں بعد قریش نے دل چھڈ دتا۔ اوہناں دی فوج وچ سیدی
 پاروں بھلج پئے گئی تے مسلماناں نے گرفتاریاں شروع کر دتیاں۔ عباس، عقیل (حضرت علی دے
 بھرا)، نوفل، اسود بن عامر، عبداللہ بن زمعہ تے ہوڑے بڑے ساڈتے عوت والے بندے
 گرفتار ہوئے۔ باقی میدان چھڈ کے نس گئے۔ مسلماناں نوں شاندار فتح حاصل ہوئی۔

حضور علیہ السلام نے ابو جہل بارے پتہ کرن دا حکم فرمایا۔ عبداللہ بن مسعود گئے۔ لاشا
 وچ اک زخمی چھیکڑے ساہ نے رہیا سی پچھیا: "توں ابو جہل ایں؟" کہن لگا: "اک بندے نوں اہدی قوم نے
 مار دتا تے ایہہ وڈیالی والی کہری گل اسے اہا ابو جہل نے اک واری حضرت عبداللہ بن مسعود نوں پتھر مار یا سی
 اہدے وگھ وچ اوہناں ابو جہل دی دھون اُتے پیر رکھ دتا۔ ابو جہل اہے وی اپنی سرداری والے مان
 وچ سی کہن لگا: "اوتے بکریاں دے چھیر واکھتے پیر دھریالی؟" حضرت عبداللہ ہوراں اہدے وڈھیا تے
 حضور دے قدام وچ یا رکھیا گئے۔

ایس جنگ وچ چوداں صحابی شہید ہوئے۔ کافراں دے وڈے وڈے سردار اک اک
 کر کے مارے گئے۔ اہناں وچ شیبہ، اُمّیہ، ابو جہل، ابو البختری، زمعہ بن الاسود، عامر بن ہشام

لے رحمتہ للعالمین۔ م ۱۳۶ ۶ لے سیرۃ النبی ج ۱ م ۳۲۶ ۶ لے سیرۃ النبی ج ۱

م ۳۲۶ ۶ بحوالہ بخاری شریف کتاب الوکالہ ۶ لے جہاں وچ پچھ مہاجر تے اٹھ انصار سن ۶

ایہ بن خلف، تے منبہ بن الحجاج قریش دے سردار سن۔ مُشرکاں وچوں گل ستر بندے مارے گئے تے ستر دے ایڑیڑ وچ گرفتار کیے گئے۔ اہناں وچ عباس تے عقیل توں اڈ حضور علیہ السلام دے داماد ابوالعاص دی سن۔ ایس جنگ وچ کافراں دالک ٹٹ گیا۔ تے اوہ مسلماناں توں ڈن لگ پئے۔

قیدی مدینے اپڑے۔ حضور علیہ السلام دی بیوی حضرت سودہ وی اگے تشریف رکھدیاں سن۔ قیدیاں وچ اوہناں داک بگدا، اسیل بن عمرو وی سی، حضرت سودہ ہوراں اہنوں قیدیاں وچ تکیا تے آپ پہلا لیاں ہو کے فرمایا: "توں وی زنانیاں وانگوں آپے بیڑیاں پالیاں۔ تینھوں ایہ کیوں نہ ہویا کہ لڑکے مریا توں لے لے؟"

حضور علیہ السلام نے قیدیاں توں صحابہ کرام وچ دودو چار چار کر کے ونڈ دتا تے حکم فرمایا۔ پی اہناں دی روٹی شوٹی تے آرام دے تیس ڈے داراؤ۔ صحابہ غے خوشی تے چا، نال ایہ فرم نبھایا۔ اک قیدی ابو عزیہ داکہن اے کہ مینوں جنہاں انصاریاں دے حوالے کیتا سی۔ اوہ اپنے چنگے بندے سن کہ روٹی مینوں کھواندے تے آپ کھجوراں نال ڈھڈ بھر دے مینوں ڈاڈی شرم آوندی تے یس روٹی اوہناں توں کھان لئی کہندا پر اوہ ہتھ نہ لاؤندے۔ ایہ سب کجھ حضور علیہ السلام دے حکم دا نتیجہ سی۔

قیدیاں دی رہائی | حضور علیہ السلام نے صحابہ کرام نال قیدیاں بارے مشورہ کیتا۔ حضرت عمرؓ دی رائے ایہ سی پی قیدیاں نوں قتل کر دتا جاوے۔ پر صدیق اکبرؓ ہوراں خیال ظاہر کیتا پی فدو پئے کے چھڈ دینے۔ آپ ہوراں حضرت ابو بکرؓ دی رائے توں پسند فرمادیاں قیدیاں نوں قادیہ لے کے چھڈن دا حکم دتا۔ جہڑے فدیہ نہیں سن دے سکدے تے اوہ پٹھے لکھے سن، اوہناں نوں حکم ہویا کہ اوہ دس دس باللاں نوں پڑھنا لکھنا سکھا دیں تے مٹھی پان۔ چنانچہ حضرت زید بن ثابت ہوراں ایسے طراں پڑھنا لکھنا سکھیا سی۔

(حضرت) عباس حضور دے چاچا وی قیدیاں وچ سن۔ اوہ انصار دے بھانجے لگدے سن۔

۱۔ سیرۃ النبی (ج ۱ ص ۳۲۹) بحوالہ ابن ہشام: کہ ایہ قیدی حضرت مصعب بن عمیر دے بھرا سن، کہ حضرت عمرؓ دی رائے ایہ سی کہ ہر کوئی مسلمان (آپنے اپنے لگدے) قیدی نوں قتل کرے تاں جے قصاص، الزام کسے دوجے قبیلے تے نہ آوے، کہ فدیہ چار چار ہزار درہم دتا گیا۔ پھر بیڑیاں نوں اللہ واسطے چھڈ دتا گیا۔

انصار نے ایسے کشتے پاروں فدیرہ معاف کرن ہارے عن کیتی۔ حضور علیہ السلام ہوراں مساوات
وجہوں چنگانہ سمجھیا۔ امیراں توں فدیرہ چار ہزار درہم توں ودھ بتا گیا سی حضرت عباس امیراں
دچوں سن۔ ایس واسطے اہناں توں وی ودھ رقم وصول کیتی گئی۔ اصولاں دی پابندی دا
اک پسے ایہہ حال تے درجے پاسے حضرت عباس نال حضور دی محبت دا ایہہ عالم پئی آپ اوہناں
دی "ہائے ائے" سن کے رات بھر آرام نہ فرما سکے۔ صحابہ کرام نے اہناں دی گڑھ دھلی کیتی تے
حضور علیہ السلام نے آرام کیتا لے ۰

حضور علیہ السلام دے جو اترے ابو العاص کول فدیرہ دین لئی پیسے نہیں سن۔ آپ ہوراں
دی پستری حضرت زینب (ابو العاص دے گھروں) کتے دج سن۔ اوہناں نوں فدیرہ دین دا
سینہا گھلیا۔ اوہناں فدیرے دی رقم توں اڈ، داج دج، حضرت خدیجہ دا دتا ہویا اک وڈنلا ہار
دی گلوں لہ کے حضور علیہ السلام دی سیوا وچ گھل دتا۔ آپ ہوراں ہار دیکھیا تاں (۲۰) چھی
درھے پہلاں دی محبت جاگ پئی۔ اکھیاں مبارک وچ ہنچو آگے۔ آپ رو پئے تے صحابہ کرام
نوں فرمایا: "تہاری مہنی ہو دے تاں دھی نوں ماں دی یارگار موڑ دیو۔ سبھناں پیسے تو
دے تے ہار واپس کر دتا گیا لے ۰

ایدھر آپ نے فدیرے کے قیدیاں نوں چھڈ دتا۔ اُپدھرب ولوں آنت اُتری:-
"نبی انوں نہیں چاہیدا پئی خون خرابہ کیتے بناں اوہدے کول قیدی آون تیسیں
دنیا دی جنس چاہندے او تے اللہ آخرت دی، تے اللہ دھرتے والا لے سوگھا
تے سبانا ۰ جے اللہ میاں پہلاں ای تقدیر: لکھ چکیا ہندا تاں تہا نوں

لے سیرۃ النبی، ج ۱ ص ۳۳۲: لے سیرۃ النبی، ج ۱ ص ایضاً۔ ابو العاص قیدوں چھٹ کے مکے اُپڑے
تے حضرت زینب نوں مدینے ٹور دتا۔ کجھ رمالاں نگروں چوکھا مال لے کے تجارت لئی شام نوں گئے۔ مڑدیاں
ہویاں مسلماناں نے مال نٹ کے آپو وچ وند لیا۔ ایہہ لکدے لکاندے حضرت زینب کول اُپڑے۔
اوہناں پنادی حضور علیہ السلام نے لوکاں نوں فرمایا پئی جے تیس مناسب گھوتاں ابو العاص دا مال واپس کر دیو۔
اوہناں ریڑی ریڑی چیز واپس کر دتی۔ ہن ابو العاص دے دل وچ اسلام دا نور چمک پایا۔ اوہ تھے آئے سب داحساب
بیریا تے اسلام دے سچے خادماں وچ شامل ہو گئے۔ تے اکھیا: لوگو ایس ایس نئی حساب کتاب بیرن آیا ساں کہ
مناں تیس کہو پئی ابو العاص مال کھا کے تھا منے توں ڈر دا مسلمان ہو گیا لے ۰

ایس لاجے پاروں چوکھا عذاب ہندا ۵ (سورۃ انفال آیت ۶۷، ۶۸) حضور علیہ السلام تے صدیق اکبرؓ رب پاک دی ناراضگی پاروں روپئے۔ حضرت عمرؓ نے پچھیا: "یا رسول اللہ! میرے ماں پوٹھاتے قربان کیوں روندے او؟" فرمایا: "تھاڑے ساتھیوں جہڑا فدیہ بتاتے اہدے اُتے جوذب دلوں پیش کیتا گیا، اُہتے رو رہیا واں۔" صحابہ کرامؓ نے اہدہ مطلب ایہہ لیا پئی فدیہ لیکن پاروں ایہہ عتاب نازل ہویا۔ ایہہ واقعہ سمجھناں تاریخاں وچ موجود اے۔ تے حدیث شریف دیاں کتاباں وچ وی۔ پڑ عتاب دے سبب بارے اختلا اے۔ ترمذی شریف وچ لکھے واقعے دا پچوڑ ایہہ ہے کہ اودوں تک مال غنیمت بارے کوئی حکم نہیں سی آیا۔ صحابہ کرامؓ عرب دے دستور موجب فتح پانڈیاں سار دشمن دا مال لٹن وچ رُجھ گئے تاں ایہہ اُتیاں اُتریاں۔ تے اخیر حکم ہویا پئی "ذَکَلُوا لِمِثْلِكُمْ مِمَّا تَمْتَمُّوْنَ حَلَالَ طَيْبًا"۔ "جو تساں دشمن دا مال لٹیا اے، ایہنوں کھاؤ (کیوں جے) ایہہ پاک تے حلال اے"۔

بہر حال صحیح مسلم تے ترمذی شریف توں ثابت ہندا اے پئی عتاب دی آیت فدیہ لیکن یا مال غنیمت لٹن پاروں نازل ہوئی سی۔ تے اخیر ایہہ غلطی اللہ میں نے معاف فرما دتی۔

جنگ بدر بارے "سپرٹ آف اسلام" وچ سید امیر علی لکھدے نیں: "فتح وی سچائی دی اک بہت وڈی نشانی اے۔ ایسے لئی جنگ بدر وچ رب پاک نے ایہہ نکھیر ڈاکر دتا سی پئی مسلمان بھانویں نئنی وچ گھٹ نہیں، پر اود حق اُتے ہون پاروں فتح پان گئے۔"

ذوالفقار اک مشرک العاص بن مُنَبِّہ ایس جنگ وچ ماریا گیا۔ اہدی تلوار مال غنیمت وچ حضور علیہ السلام دے حصے آئی۔ وجہ تسمیہ ایہہ دسی جاندی اے کہ اہدے وچ دندے جیسے (دندانے) یا لکیراں جہیاں اُگریاں ہویاں سن۔ اک حدیث موجب ایس تلوا اُتے "خون بہا" بارے اک عبارت اُگری ہوئی سی۔ آپ نے جنگ اُحد توں پہلاں اک خواب وچ تکیا کہ آپ دی ذوالفقار دی دھار ٹٹ گئی اے۔ جس دی تعبیر آپ ہوراں ایہہ فرمائی کہ آپ اُتے کوئی اوکڑ بنن والی اے۔ چنانچہ ایہہ تکلیف غزوہ اُحد وچ پیش آئی۔ بعد وچ ایہہ تلوار حضرت علی کرم اللہ وجہہؓ توں ملی۔ تے زید عباسی خلفاء دے ہتھ آئی۔ بہر حال ایہہ حضرت علیؓ مَوْلِ مَنْسُوبِ رَسُوْلِيْ۔ تے نمازیاں دیاں تلواراں اُتے "لَا سَيْفٌ إِلَّا ذُو الْفَقَارِ" اگر ان دار و احوال صدیاں توں جاری اے۔

مکے دا حال | بدر وچ قریش دی شکست بارے خبر بدوں سکے اپڑی تاں گھر گھر سپا پائے پیا۔ پر غیرت و جہوں قریش نے منادی کرا دتی پئی نہ کوئی رووے نہ دین

پاوسے تے بڑے حوصلے نال ایس دکھ نوں جرے۔ ایس جنگ وچ اسود دے تہن پتر مارے گئے سن۔ اوہا دیل روٹ تے مجبور سی۔ پراوہ قومی غیرت پاروں رو نہیں سکدا سی۔ اک دن کتوں روٹ دی واج کت پئی۔ نوکر نوں تڑت گھتیا پئی پتہ کرا بھلا روٹ دی اجازت بل گئی اے؟ میرے سینے وچ بھانبرنگے نیں۔ رُج کے روواں تاں جی ہلکا ہو جائے۔ نوکر نے آکے دستیا پئی اک زمانی اپنا اوتھ گواچن تے روندی اے، اسود دی زبان تے ایہہ شعرا گئے (ترجمہ)

”اوہ اوتھ گمکھی تے روندی اے تے اوہنوں نیند نہیں آوندی۔ اوتھ اُتے نہ رو۔ بدرا تے رو۔ جتھے قسمت نے دھرو کیتا۔ جے توں روٹا اے تاں عقیل اُتے رو۔ نالے عارث اُتے رو۔ جہڑا شیراں داشیر سی۔“

اک ہور سازش | بدر وچ قریش نال بہت بڑی ہولی سی۔ پراوہ اُتے دی باز نہ آئے۔ عمیر بن وہب دا پتر اُتے قیدی سی۔ تے صفوان دا بیو امیہ

بدر وچ ماریا گیا سی۔ ایس لئی ایہناں دونہاں رُل رُل کے متا پکایا۔ پئی کسے طراں حضور علیہ السلام نوں نعوذ باشد قتل کیتا جاوے۔ عمیر نے کہیا۔ پئی جے مینوں اپنے بال بچے، تے قرصے دا فکر نہ ہندا تاں میں ایہہ کم ضرور کر دا۔ صفوان نے قرصہ اتارن تے اپنی زندگی تک اُہدے بال بچے دا خرچہ چھکین دا ذمہ لیا تے عمیر نوں ایہہ کم نبھان لئی اکھیا۔ عمیر کہن لگا: دیکھ! کسے ہور نوں ایس متے دا پتہ نہ ملے۔ ”فیرا وہنے تلوار تکھی کر کے زہر وچ گھجھوائی تے مدینے اپڑ گیا۔ عمیر مدینے وچ مسجد نبوی دے سامنے اُتے اپنا اوتھ بٹھا رہیا

سی کہ اوہ بول پیا۔ حضرت عمرؓ دی نظر عمیر تے اوہدی تلوار اُتے پئے گئی۔ آپ نوں کھڑک گئی پئی ایہہ کسے چنگے ارادے نال نہیں آیا۔ آپ نے اگے ودھ کے اوہنوں چتوں پھریاتے حضرت رسول اکرمؐ دی بارگاہ وچ لے آئے۔ حضورؐ نے فرمایا۔ ”عمرؓ! ایہنوں چھڈ دے۔“ فیر عمیر نوں کوئل سد کے پھپھا۔ ”کوئی آیا ایں؟“ اکھیا۔ ”اپنے پتر نوں چھڈان آیا واں۔“ آپ ہوراں پھپھا۔ ”اتے ایہہ تلوار کیوں لٹکانی اے؟“ عمیر بولیا۔ ”ایہہ کیتے تلوار اے اتے نالے ساڈیاں تلواراں نے پہلاں وی تہاڈا کیتے وگاڑ لیا سی؟“ حضورؐ نے فیر پھپھا پئی سچ سچ دس ۵۔“ تے عمیر نے ایہو جواب فیر دتا۔ آپ ہوراں فرمایا۔ ”عمیر! بھلا توں تے

صفوان نے فلانے تھاں رُل کے مینوں قتل کرن دی صلاح نہیں سی کیتی ہتے اوہنے
 تیرے بال بچیاں دا خرچہ تے تیرا قرضہ لابن دا وعدہ نہیں سی کیتا ہتے ہُن توں او سے ارادے
 نال آیا ایں؟ عمیر! تینوں ایہہ نہیں سی پتہ پئی رب میرا رکھا اے؟“ عمیر ایہہ گل سُن کے
 ہٹکا بگارد گیا تے آپ مُہا بول پیا۔ ”مُحَمَّد (صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم) تئیں سچی مچی نبی
 تے رسول او۔ اللہ جان دا اے کہ میتھوں تے صفوان توں چھٹ تیجے کسے بندے توں ایس
 متے دا اگا علم نہیں سی۔“ صفوان عمیر ہتھوں حضور دے قتل دی جھاک لائی بیٹھاسی۔ اوہنے
 عمیر دے مسلمان ہون دی خبر سنی تے بڑا تاء کھا ہدا۔ حضرت عمیرؓ مسلمان ہو گئے۔ تے حضور
 علیہ السلام نے اوہناں دے پتر نوں آزاد کر دتا۔ حضرت عمیرؓ حضور علیہ السلام دی اجازت
 نال مکے شریف آئے۔ تے جتی دشمنی اوہناں نوں پہلاں مسلماناں نال سی، کافراں دے
 اہتوں ودھکے دشمن بن گئے۔ آپؐ ہوراں بڑی دلیری نال مکے شریف وچ اسلام دا پرچار
 کیتا۔ تے بہت سارے لوکاں دے دلاں وچ حق سچ دا دیوا بایا۔

واقعہ بدر دی اُچی اسلامی تاریخ وچ بدر دی جنگ بڑی اچھی گئی جاندی اے۔ تے
 اہتوں اسلام دی فتح تے ترقی دی پہلی پوڑی سمجھیا جاندی اے۔

کیوں جے تَن سو تیراں بے ہتھیارے بندیاں تے اک ہزار ہتھیار بٹھاں اُتے فتح پائی
 جنباں وچ سو سوار سُن۔ اسلحے دا ایہہ حال سی پئی مسلماناں کول صرف دو گھوڑے سُن۔
 تے دوجے جنگی ہتھیار وی ٹانویں ٹانویں بندیاں کول سُن۔ یعنی کسے کول کوئی شے ہسگی اے
 تے کوئی ہے نہیں۔ دوجے پاسے قریش دا ہر جوان لوہے وچ ٹڑھیا ہویا سی۔ دوجے سامان
 دا ایہہ حال سی پئی دس دس اوتھ روز ذبح کر کے فوج نوں کھواندے سُن۔ ظاہر طور تے دکھیٹے
 تاں مسلماناں دے فتح پان دا کوئی لکھ نہیں سی وسدا۔ پر حضور علیہ السلام دیاں دعاواں
 تے رب دیاں مہربانیاں دا نتیجہ سی کہ مسلمان جیت گئے تے کافراں تے کھا گئے۔

ایس جنگ نوں ایہہ اُچی وی حاصل اے کہ ایہدا ذکر کلام پاک وچ وی بڑا کھلا دکھا
 آیا اے۔ جس وچ رب پاک نے مسلماناں نوں اپنی مدد تے احسان بارے چتار یا اے۔ ایس

لے شہ توں بعد صفوان دی مسلمان ہو گیا سی۔ (طبری)۔ لے ایہہ واقعات تاریخ طبری وچ عروہ بن
 زبیر دے حوالے نال ملدے ہن تالے دیکھو رحمة للعالمین ج ۱ ص ۱۳۸۔ ۱۳۹ تے سیرۃ النبئی ج ۱ ص ۳۲۵، ۳۲۶۔

جنگ والے دن نوں قرآن نے "یوم الفرقان" یعنی فیصلے دار دن آکھیا اے۔ کیوں جے کفر تے اسلام وچ نکھیڑا ایس دن بڑا کھل کے ہو گیا سی۔

سورہ انفال وچ آوندا اے کہ "جدوں رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تے مسلماناں نوں رب پاک بدر تک

ٹورنیا تاں جے حق دانام اچا کرے۔ تے کجھ مسلمان اہتے راضی نہیں سن تے اوہ بدھے ددھے نال آرہے سن۔ جوہیں اہتاں بھانے اوہناں نوں موت رے مونہہ وچ دکھیا جا رہیا اے تے اوہ موت نوں (سامنے) ویکھدے نیں۔" فیر قریش دے قافلے تے فوج دا ذکر اے تے ایہہ چتاریا گیا اے پئی کجھ مسلماناں دی مرضی سی پئی قافلہ ہتھ آوے۔ پیر رہدی مرضی ایہہ سی پئی حق سچ نوں اپنے حکم نال ثابت کرے تے جھوٹے نوں مار مکاوے۔ بھانویں گنہگار ایہوں اوکھیاں سمجھن۔ اگے جا کے مسلماناں نوں ایہہ چیتا کرایا گیا اے :-

"اے نبی جدوں تئیں دعائیں دے سگدے سو اپنے زب اگے، تے اوہنے قبول کر لئی (تے آکھیا) پئی میں تہاڈی اکسار ہزار فرشتیاں نال مدد کراں گا۔ رب نے ایہہ صرف مسلماناں دی خوشی تے دل دے سکون لئی کیتا۔ اے (نہیں تاں) فتح ماں صرف ربدے ہتھ اے۔ بیشک اوہ زور آورتے سیانا اے، چیتا کرو جدوں رب تہاڈے آرام کارن تہاڈے تے اٹکھلاٹ (اؤنگھ) بیا رہیا سی۔ تے اتوں مینہہ ورھدا سی۔ پئی تہاڈوں پاک صاف کرے تے شیطان دی ناپاکی تہاڈوں دور کرے تے تہاڈے دلاں نوں پکایاں کرے۔ تے ثابت قدم رکھے، چیتا کرو جدوں رب پاک فرشتیاں نوں حکم دے رہیا سی پئی میں تہاڈے نال آں تے تئیں (فرشتے) مسلماناں نوں ثابت قدم رکھیا جے، تے میں کافراں دے دل وچ رعب بٹھادیاں گا۔ سو تئیں کافراں دیاں دھوٹاں لہا دیوتے ہر جوڑا تے مارو کیوں جے اوہناں خداتے اہدے رسول نال ویر کما اے تے جہڑا رب تے اہدے رسول نال ویر کائے گا۔ رب اہنوں ڈاہڑا عذاب کرے گا" (انفال، ۹ تا ۱۳)۔

لہ دنا انزلنا علی عبدنا یوم الفرقان یوم انشق الجحمان ہلے تاں جے مال ٹیے۔ لہ شاہ عبدالقادر اپنے تر کیتے قرآن پاک دے موضح القرآن (حاشیے) وچ لکھدے نیں کہ "کافراں دے دل فرشتیاں دے اہام دے قابل نہیں، ایس کرکے رب پانا اپنے زے لہ تے مسلماناں دے دلاں نوں مضبوط کمن واکم فرشتیاں نوں آکھیا۔ (روا متاں موجب) ایس جنگ وچ فرشتے ہتھ دھتھ دی لڑے سن" (حاشیہ ۱۱ آیت ۱۲ سورہ انفال)

مسلماناں دی فتح دیکھ کے اودہ اُتوں اُتوں مسلمان ہو گیا۔ پھر دل داروگ دُور نہ ہويا۔
تے اوڑک اوہنے منافقت وج ای جان دتی۔

عرب دے قبیلے جہڑے پہلاں مسلماناں نوں کجھ نہیں سن سمجھد (تے نانے
حالات دارُخ دیکھد پئے سن ہاں مسلماناں توں ڈران لگ پئے۔

غزوة سُوَیْق | بدر وچ قریش نے ڈاہڈی مار کھاہدی سی۔ پہلاں اک عمرو بن حضرت دا
نام سی۔ ہن ہر گھر سیا پاخانہ بنیا ہويا سی۔ ابوسفیان قریش دا بھری

سی۔ اوہنے سو نہہ کھاہدی پٹی جدوں تک بدر دی مار دا بدرہ نہیں لوواں گا، نہ نہاواں
گاتے نہ بہر نوں سیل لاواں گا۔ اودہ دوسوا اوٹھ سواراں دے جتھے نال مدینے اُپر یا۔

تے یہودیاں ول اُتارا کرن دا جتن کیتا۔ پہلاں اودہ اک یہودی سردار "حی بن اخطب"
دل گیا۔ پر اوہنے بولہ نہ کھویا۔ فیر سلام بن مشکم^۱ دل گیا۔ اوہنے ڈاہڈی عزت آور کیتی
تے مدینے دیاں گجھیاں خبراں دستیاں۔ سویر نوں ابوسفیان نے مدینے توں تین میل دُور

اک تھاں "عریش" اتے حملہ کیتا۔ اک انصاری حضرت سعد بن عمروں مار گھٹیا کجھ کوٹھے تے
گھاہ دے ڈھیراں نوں اگ لا دتی۔ تے نس تریا۔ ایس طراں اوہنے اپنی سونہ پوری کر

لی۔ حضور علیہ السلام نوں پتہ لگاتے آپ ہوراں اوہدا پچھا کیتا۔ ابوسفیان کول کھان
پین دا سامان بڑے ستوسن۔ گھاہ بڑے اوہ ستواں دے بورے راہ وچ سٹ دا گیا۔

جہڑے مسلماناں نوں نکتھے۔ عربی وچ ستواں نوں "سُوَیْق" کہندے نیں ایس لئی ایس
واقفے داناں غزوة سُوَیْق پئے گیا۔

حضرت فاطمة الزہراءؑ دی نشاوری | سلسلہ وچ حضور دی سب توں چھوٹی دھی
حضرت فاطمة الزہراءؑ اٹھاراں ورہیاں دیاں

ہو گیاں سن۔ دیریاں ولوں کجھ ویلی ملیا تاں آپ ہوراں اہتاں دے ویاہ دا فکر فرمایا۔ کئی
رشتے آؤندے سن۔ اخیر حضور علیہ السلام نے حضرت علیؑ مال اپنی دھی دا ویاہ کر دتا۔

ویاہ دی سادگی | آپ ہوراں حضرت علیؑ نوں پچھیا پئی حتی بہر لئی تیرے کول کیہ اے؟
عزیز کیسی سمجھ وی نہیں۔ فرمایا "اودہ زرہ کتھے گئی" (جہڑی جنگ

۱۔ ایہہ بنو نضیر داسردار سی۔ لے ابن خلدون۔ ج ۱ ص ۹۲

وج ہتھ آئی سی (عرض کہتی "ادہ تاں کیگی اسے" آپ ہوراں فرمایا: "اوہ ہی کافی اسے"۔
 ایس زردہ دانل سوا سورا روپے دے برابر سی۔ ایہتوں اڈ حضرت علیؑ کول کل جھنکے وج
 اک پانی پڑانی ملک میں دی چارڑتے اک بھیڑ دی کھل سی۔ نکاح بڑی سارگی نال ہو یا نکاح
 توں دس مہینے پچھوں رخصتی ہونی۔

داج سرکارِ دو عالم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے اپنی پیاری دھی نوں داج وج چہڑے
 دا اک گڈا، اک چھگلا، اک چادر، اک چھوٹی مشک، اک منجا، دو چکیاں اتے
 دو مٹی دے گھڑے دتے۔

حضرت فاطمہؑ اپنے گھر گئیاں تاں حضورؐ اہناں ول گئے۔ بوہے اگتے اڑ پکے داج
 (آواز) دتی۔ تے اجازت نے کے اندر تشریف لے گئے۔ فیر اک پانی بھریا بھانڈا منگوایا۔
 دو نویں ہتھ اوہدے داج پائے۔ تے حضرت علیؑ دے سینے تے یا نہواں اتے پانی دے چھٹے
 مارے۔ فیر حضرت فاطمہؑ نوں سدیا۔ اوہ شرم پاروں ڈگدیاں ڈھیندیاں آئیاں۔ آپ ہوراں
 اہناں تے وی پانی مبارک دے چھٹے مارے تے فرمایا۔ پئی میں اپنے خاندان وچوں سب
 توں ودھ فضیلت والے بندے نال تیرا ویاہ کیتا اسے۔

غزوہ بنو قینقاع یہودی مال دولت دے پجاری ہون توں دکھ جھوٹھے، فریبی، تے
 بے شرم دی سن۔ بے حیائی اوہناں وج بہت سی۔ مدینے پاک
 دے دو الے اوہناں دے تن بڑے طاقتور قبیلے، بنو قینقاع، بنو قریظہ، تے بنو نضیر، قلعیا
 جہیاں دستیاں وج رہندے سن۔ قبیلہ قینقاع اوہناں وچوں سب توں مالدار تے گھنڈی
 سی۔ اک دن اک مسلمان زنانی دُڑھ نے کے بنو قینقاع دی وستی وچوں لنگھ رہی سی۔ اک یہودی
 نے اوہنوں پھیریا تے بازار وج نکلیاں کر دتا۔ اک مسلمان اوہدی چپک ڈہائی سن کے جوش وج
 آگیا تے اوہنے اوس یہودی دی دھون لاه دتی۔ یہودیاں واسطے ایہہ گل بڑی اچھی سی۔ اوہناں
 زل کے اوس مسلمان نوں شہید کر دتا۔ حضور علیہ السلام نوں پتہ لگاتاں آپ یہودیاں کول گئے
 تے کجمایا۔ پڑ اوہ بہت اوتھے پچکے ہوئے۔ حضور علیہ السلام نے اوہناں توں رب توں ڈرن
 لئی فرمایا پئی متاں بددے کافراں مار عذاب نازل ہووے۔ پڑ یہودی آکر کے کہن لگتے۔

سے سیرۃ النبی - ج ۱ ص ۳۶، بحوالہ طبقات ابن سعد۔ تے اصحابہ "

”تسبیب ایس بھل اچ نہ رہیو پٹی قریش اُتے فتح پالئی سی۔ اوہ لڑائی توں ناواقف سن۔ تہاڑا
کری ساڑے نال واہ پیا تاں اسیں رہے پادیاں گے“

یہودی حضور علیہ السلام نال گستاخی نال پیش آئے جھگڑا ودھ گیا۔ ایہوں تیک
کہ یہودیاں نے اوس معاہدے توں انکار کر دتا جہڑا حضور علیہ السلام ہوراں اوہناں نال
کیتا ہویا سی یہودیاں نے دنوں شرارتاں کرنیاں شروع کر دتیاں۔ اخیر حضور علیہ السلام
نے بنو قینقاع اُتے چڑھائی کر دتی۔ اوہ قلعے وچ بند ہو کے بیٹھ گئے۔ پندرہ دن تیک قلعے
دا گھیرا رہیا۔ چھیکڑ عبد اللہ بن ابی (منافقاں دا سردار) دی تجویز نال، جہڑا اندروں یہودیاں نال
سی۔ ایہہ فیصلہ ہویا۔ پی یہودیاں نوں (عرب وچوں) دیں نکالا دتا جائے۔ اِنج تقریباً ست تو
یہودیاں نوں دیں نکالا دتا گیا۔ تے اوہ ملک شام وچ جاوے۔ حضرت عبادہ ابن الصامت
یہودیاں نوں خیبر تیک چھڈ آئے۔ رسول اللہ ماں فہمت نے کے مدینے آئے۔ ایہہ پہلا خمس
سی جنہوں آپ ہوراں اپنے ہتھیں یا سی۔

ایس سال شعبان دے بینے وچ قبلہ بیت المقدس کی
تھاں کعبہ شریف مقرر ہویا۔ جہدا ذکر دیوے نال

۲۷۔ دیاں ہور گلاں بائال

پچھے اچکيا اے۔ ایسے سال رمضان شریف دے روزِ کرم ہونے۔ آپ ہوراں عید گاہ وچ
پہلی عید الفطر دی نماز جماعت نال ایسے سال پڑھائی۔ فطرانہ دین دا حکم وی ایسے سال توں
لاگو ہویا۔

عید الفطر آئی تاں حضور علیہ السلام نے صحابہ دے نال صحرا وچ نماز پڑھی تے اپنے
ہتھیں دو بکریاں حلال کر کے قربانی کیتی۔ کہندے نیں کہ آپ دی ایہ سب توں پہلی قربانی سی۔
کعب بن اشرف دا بیڑا کعب بن اشرف شاعر سی۔ اوہ حضور دا دشمن سی۔ اونہ
آپ دے قتل دیاں سازشاں کیتیاں۔ جدوں اوہ دیاں
شرارتاں حدوں ودھ گتیاں تاں اک صحابی محمد بن مسلمہ نے حضور توں اجازت نے کے اپنے
ساتھیاں دی مدد نال کعب بن اشرف نوں اوہدے گھر جا کے قتل کر دتا۔

۱۔ فتح اسلام از ظہیر احمد تاج، ص ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶، ۱۴۲۷، ۱۴۲۸، ۱۴۲۹، ۱۴۳۰، ۱۴۳۱، ۱۴۳۲، ۱۴۳۳، ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶، ۱۴۳۷، ۱۴۳۸، ۱۴۳۹، ۱۴۴۰، ۱۴۴۱، ۱۴۴۲، ۱۴۴۳، ۱۴۴۴، ۱۴۴۵، ۱۴۴۶، ۱۴۴۷

کعب بن اشرف توں بعد سلام بن ابی الحقیق یہودی نے سر
 سلام بن ابی الحقیق دا قتل چکھیا۔ ایہہ خیبر دا وسنیک سی۔ ایہہ نگر ما حضور تے آپ
 دے صحابہ نوں گندیاں گاہلاں کڈھدا ہندا سی۔ اوڑک اوہنے مقابلے دی تیاری دا جتن کیتا۔
 کعب نوں بتی اوس نے مار مکایا سی۔ ایس واسطے سلام نوں قتل کرن لئی بنو خزرج دے
 اکھ گجھو خیبر اپڑے تے اوہنوں قتل کر کے اڈول نکل آئے لے

۳۔ ہجری

غزوة اُحد | ابوسفیان عریض وچ اک انصاری مسلمان تے اوہدے اک ساتھی نوں قتل کر کے
 اپنی سونہ پوری کر چکیا سی۔ تے اُہنے نھانا دھونائے بہر وچ تیل لانا شروع کر
 قناسی۔ پڑجہناں دے سکے سو درے جنگ بدر وچ مارے گئے سن۔ اوہ چن کیوں کہ لیندے؟
 اوہ ابوسفیان کول آئے تے آکھن لگے پیٹی محمد (صلی اللہ توآلہ وسلم) نے قریش دا بھٹھہ بہا دتا ہے۔
 اہا بدل ضرور ٹینا ہے۔ ایس کم لئی اوہناں پہلاں توں پیسے دھیلے دا پر بندھ کیتا ہویا سی۔ قریش
 دا اوہ تجارتی قافلہ، جہنوں بچان لئی ابو جہل دا لشکر بدر تک جا پڑیا سی، جتنا نفع کما کے لیا ہویا سی
 اوہ سارے داسارا امانت دے طور تے جمع سی۔ ابوسفیان نوں لوکاں بد لے کارن ایس سرما
 نوں ورتن لئی آکھیا۔ اوہ تڑت من گیا۔

اُن قریش نوں مسلماناں دی دیری تے طاقت دا گویڑ لگ چکا سی۔ ایس لئی اوہناں
 تگرے ہو کے تیاری شروع کیتی۔ قریش دے دو شاہوچی تے مسافع ایس کم وچ آگے ودھے
 تے اوہناں اپنی شاعری نال قریش دے سارے قبیلیاں وچ غصے دے بھانیر بال دتے۔
 بہت ساری زنانیاں وی فوج نوں غیرت تے جوش دلاں لئی نال جان نوں تیار ہو پیاں۔
 چہناں وچوں مشہور ایہہ سن :-

ہندہ عتبہ دی دھی، ابوسفیان دی بیوی تے حضرت امیر معاویہ دی ماں۔
 اُم حکیم ابو جہل دے پتر عکرمہ دے گھر والی۔

۱۔ تاریخ ابن خلدون ج ۱ ص ۹۸، ۹۷

فاطمہ ولیدوی دمی تے حضرت خالد بن ولید دی بھین ۔
 برزہ طائف دے سردار مسعود ثقفی دی دمی ۔
 ریطہ عمرو بن العاص دے گھر والی ۔
 خناس حضرت مصعب بن عمیر دی ماں ۔

ہندہ دا پوئے تبہ حضرت حمزہ ہتھوں (بدو وچ) مویا سی ۔ ایس لئی اوہنوں حضرت
 حمزہ اُتے داہڑا گھنسی ۔ اوہنے جبیر دے غلام " وحشی " نوں ایس کم لئی تیار کیتا پئی جے توں حمزہ
 نوں قتل کر چھڈیں تاں تینوں آزاد کر دیاں گئے ۔

حضرت عباس مسلمان ہو چکے سن ۔ پدے لکے شریف وچ ای رہندے سن ۔ اوہناں قریش
 دیاں تیاریاں بارے حضور علیہ السلام نوں اندر گتی لاگی راہیں خبر کیتی ۔ شوال ۳ء وچ
 قریش دا لشکر بڑے ساز و سامان نال مدینے اُتے حملہ کرن تڑپیا ۔ اوہدھوں حضور علیہ السلام نوں
 حضرت عباس دا سینہا ملیا تے آپ ہوراں ۵ شوال نوں دو بندے قریش دے لشکر دا پتہ کرن
 گھنئے ۔ اوہناں آکے دستیا ۔ پئی قریش دا لشکر مدینے کول اپڑ گیا لے تے عرس دی شاملات
 (چراگاہ) دا اُہدے گھوڑیاں نے صفایا کر چھڈیا لے ۔

فیر آپ ہوراں خیاب بن منذر نوں فوج دی گنتی دا پتہ کرن گھلیا ۔ اوہناں ٹھیک ٹھیک
 گوڑ لاکے حضور نوں اطلاع دتی ۔ شہر اُتے حملے دا داہڑا خطرہ سی ۔ ایس لئی اچھے ناکیاں اُتے
 پہرے بٹھا دتے حضرت سعد بن عبادہ تے سعد بن معاذ ہتھیار لاکے ساری رات مسجد نبوی دے بوہے
 اُتے پہرہ دیندے رہے ۔

سویر نوں آپ ہوراں صحابہ کرام نال صلاح کیتی ۔ جتھے ماہ جہاں تے تجربہ کار انصاریاں نے صلاح
 دتی کہ زانیاں نوں شہروں باہر قلعیاں وچ گھل دیئے جتے آپ مدینے وچ قلعہ بند ہو کے جنگ کر پئے
 ہر نوجوان صحابہ تے جہناں بدر دی جنگ وچ حصہ نہیں سی تیا، جند کیتی پئی شہروں باہر نکل کے لڑیئے ۔
 حضور گھر تشریف لے گئے ۔ تے زورہ پہن کے باہر آئے ۔ ہن لوک شرمندے ہوئے نئی اساں ایویں حضور
 دی مرضی دے اٹل جند نہھی تے شہروں باہر نکل کے لڑن لئی مجبور کیتا ۔ ایس لئی اوہناں عرس کیتی پئی ایس
 اپنی رائے واپس لیندے آں ۔ آپ جوئی مرضی اے کرو ۔ پے آپ ہوراں فرمایا: " پیغمبر نوں ایہ نہیں سہیا پئی ہتھا
 لاکے لاہ دیوئے "۔

لے سیرت النبی، ج ۱ ص ۲۶۱ تے ایہ غلطی، ج ۱ ص ۱۰۰

پنچاچ آپ جمعہ پڑھ کے اک ہزار مسلماناں نال اُحدول ودھے جتھے قریش نے بدھ والے لہ
 توں ڈیرے لائے ہوئے سن۔ عبد اللہ بن ابی منافق وی نال سی پڑا وہدی صلاح ایہہ سی۔ یہی
 مدینہ وچ قلعہ بند ہو کے مقابلہ کر پئے۔ جہڑی سرے نہ چڑھ سکتی۔ ایس واسطے اوہ آپنے تن
 سو جواناں نوں نئے کے واپس آگیا تے بہانہ ایہہ کیتا پئی میری صلاح نہیں منتی۔ ایج مسلماناں
 دی فوج سنتے سو رہ گئی۔ جہناں وچ اک سو زورہ پوش سن۔

بالاں وچ جہاد دا پویش | کافراں دی گنتی پنج ہزار سی۔ اوہ غصے تے کرو دھ نال بھرے

ہوئے سن۔ حضور نے آپنی فوج دا حساب لایا۔ اہدے وچ
 کچھ بالڑی مردے اٹوئیں منڈے وی سن۔ اوہناں نوں حضور نے موڑ دتا۔ اہناں وچ رافع
 تے سمرہ دو جوان وی سن۔ جہناں ضد کیتی پئی اوہناں نوں جنگ وچ ضرور شامل کیتا جاوے۔
 رافع واقعہ پیش ویلے اوہنے اڈیاں چک لیاں تے ایج اوہنوں شامل کر بتا گیا۔ سمرہ نے ایہہ تکیا
 تے عرض کیتی پئی میں رافع نالوں تگڑاواں تے ایہنوں ڈھا سکتا واں۔ دونہاں نوں گھلایا
 تاں سمرہ جت گیا۔ اوڑک دونویں منڈے اسلامی لشکر وچ شامل کر رتے گئے۔

صف بندی | حضور علیہ السلام نے اسلامی لشکر دی صف بندی ایج فرمائی۔ پئی اُحد

پہاڑ مسلماناں دی کئڈول آگیا۔ پڑا اہدے وچ اک درہ سی جتھوں دی
 دشمن حملہ کر سکد اسی۔ ایس واسطے آپ ہوراں عبد اللہ بن جبیر دی کمان سمیٹھ پنجابہ تیر
 اندازاں نوں ایس درے دی راکھی لئی بٹھا دتا۔ تے فرمایا: بھانویں اسیں جتھے یا ہار پئے
 تسیں ایہہ درہ نہیں چھڈنا۔ قریش نے وی بڑی ہشیاری نال صفاں بنھیاں۔ صفاں
 دے کچے زنانیاں کھلھاریاں، جہڑیاں بڑے جوش نال شعر پڑھ رہیاں سن تے آپنے
 جواناں دی ہمت ودھا رہیاں سن۔

حضور علیہ السلام نے حضرت مصعب بن عمیر نوں جھنڈا عنایت فرمایا۔ حضرت زبیر بن
 العوام نوں رسالے دا افسر مقرر فرمایا۔ حضرت حمزہ نوں اوس جتھے دی سرداری ملی جہڑا زورہ پوش نہیں سی
 مشرکاں نے سبجے پاسے خالد بن ولید تے کھتے پاسے ابو جہل دے پتر عکرمہ نوں کمانڈر بنایا۔
 سواراں دا جتھہ صفوان بن امیہ دی کمان سمیٹھ سی۔ تیر اندازاں دا افسر عبد اللہ بن ابی ربیع سی طلحہ
 کول جھنڈا سی۔ تے دو سو گھوڑے دکھرے (RESERVE) سن۔ تاں جے لوڑ پوے تاں کم آ
 سکن پکچے زنانیاں لڑائی دے شعر پڑے جوش نال ڈھڈاں و جاو جا کے پڑھ رہیاں سن۔

لڑائی ابو عامر مدینے واک و سنیک نکلے رہند اہند اسی۔ اوہ مدینے وچ بڑی عورت آدر والا سی۔ اوہہ اخیال سی پئی نہیں میدان وچ نکلاں گاتاں انصار میرے نال آزن گے۔ ایس واسطے سب توں پہلاں اوہ ڈیڑھ شو بندے نئے کے میدان وچ نکلیا۔ تے انصار ول مونہہ کر کے آکھن لگا۔ "میںوں پچپان وے اوہہ میں ابو عامر آل" انصار نے آگوں آکھیا۔ "آہو پچیا! ایس تینوں پچپانے آل، نامرادا! لے"

فیر قریش دا جھنڈا چک طلحہ آگے ودھ کے لٹکارا۔ حضرت علیؑ صفت چوں آگے ودھے۔ ٹاکرا ہو یا طلحہ ماریا گیا۔ فیر اوہہ ابھرا عثمان جہدے پچھے زنانیاں شعر پڑھدیاں سن۔ جھنڈا چک کے حمد کرن لئی ودھیا۔ اوہہ ایہہ شعر پڑھدا پیا سی :-

"جھنڈا چک" دافرض اے پئی نیزے نوں لہو وچ رنگ دیوے یا ٹکرا کے
نٹ جاوے"

حضرت حمزہؓ اہدے مقابلے لئی ودھے عثمان دے موڈھے تے وار کیتا۔ تلوار نے لک تاہیں چر کے رکھ دتا۔

ہن کھلی جنگ چھڑ پئی۔ حضرت علیؑ حضرت حمزہؓ تے حضرت ابو دجانہؓ ہوراں بہادری دے ڈاھڈے جوہر دکھائے۔ حضور علیہ السلام نے اپنی تلوار مبارک لہرا کے آواز دتی "ابہا حق کون ادا کرے گا؟" حضرت ابو دجانہؓ دی قسمت وچ ایہہ نیکی لکھی ہوئی سی اوہ بڑے پہلوان سن۔ حضور دی تلوار نال لڑن دی عورت نے اوہناں دامان ہور ودھا دتا۔ ہر تے لال رو مال بٹھیا۔ تے آکڑ کے تڑ دے تڑ دے میدان ول گئے۔ آپ ہوراں فرمایا "ایہہ چال رب نوں پسند نہیں پر ایں ویلے پسند اے" حضرت ابو دجانہؓ ویری فوجاں توں چیر دے لاشاں بدھ دے، آگے ودھدے جانے سن آٹے تکیا تے ہندہ سامنے آگئی۔ اہدے ہر تے تلوار رکھ کے چک لیتی تے فرمایا "پیارے نبی دی تلوار ایس قابل نہیں پئی کہے زنانی نوں اہدے نال ماریا جاوے"

حضرت حمزہؓ دو دوستی تلوار گھماندے، جدھر پیندے، صفیاں اکٹ دے، ودھدے تڑے جانے سن۔ وحشی "اپنی آزادی دی آس وچ حضرت حمزہؓ توں تاڑ رہیا سی۔ آپ اہدے

برابر آئے تاں اوہنے جشیاں دا خاص نیزہ "حمبہ" سنبھ کے ماریا۔ جہڑا آپ دی دھتی وچ لگاتے پار ہو گیا۔ آپ بھواٹنی کھا کے بھنچے ڈگتے۔ تے ڈگدیاں سار آپدی روح عرشاں ول اڈ گئی۔

قریش دے باراں جھنڈا چک مسلماناں ہتھوں قتل ہو گئے۔ جنہاں وچوں اٹھ حضرت علیؑ نے قتل کیتے۔ پر اوہناں دی بہادری دا وی ایہہ حال سی پئی اک علمبردار "صواب" کول جھنڈا جدوں آیا تاں کسے صحابیؑ نے اجہی تلوار ماری کہ اہرے دونوں ہتھ وڑھ گھتے۔ اوہ جھنڈا ڈگدیاں سار سینے رُخ، دھڑم کر کے زمین اُتے ڈگاتے جھنڈے ٹوں سینے ہیٹھ لے کے اوہدی آن لے شان بچاندا ایہہ کہہ کے مر گیا پئی "میں آپنا فرض نبھا دتا اے"۔ جھنڈا بڑا چر مہی وچ زلدا ایٹھے ای پیا رہیا۔ جھیکڑ اک بہادر زنانی، عمرہ بنت علقمہ، نے اہوں چک کے اُتانبہ کھڑا کیتا۔ قریش دے پیر اکھڑا ای چلے سن کہ جھنڈا دیکھیا۔ تے فرجیم کے لڑن لئی جھنڈے دے آ لے دوالے اکٹھے ہوئے۔

پہلاں مسلماناں دا پتہ بھاوا سی۔ کافر نشن دا ڈھٹا (بیانہ) بجالڈے سن۔ اوہ اگتے اگتے نشن وی لگ پئے تے اوہناں ٹوں ہار ہندی دیکھ کے مسلماناں نے "مالِ غنیمت" لکنا شروع کر دتا۔

حضور دی نافرمانی دا نتیجہ

مسلماناں ٹوں مالِ غنیمت لٹریاں دیکھ کے اوہناں پنجا صحابہ وچوں وی بہتیاں نے اپنی تھاں چھڈ دتی۔ جنہاں ٹوں ڈرتے اُتے بٹھایا گیا سی۔ حضرت عبداللہ بن جبیر نے اوہناں ٹوں بہت ٹھاکیا کہ حضورؐ دا حکم اے کہ ڈرہ نہ چھڈیو۔ پر اوہناں اک نہ سنی۔ ڈرہ خالی دیکھ گئے خالد بن ولید نے (اے اچے مسلماناں نہیں سن ہوئے) زور دار حملہ کیتا۔ حضرت عبداللہ بن جبیر نے اوہناں دے دس باراں ساٹھی لڑے لڑے شہید ہو گئے۔ کتھے تاں مسلمان مال لٹرن وچ لگے ہوئے سن۔ کتھے اک دم تلواراں پین لگ پیاں! اوہ گھابڑ گئے۔ ایسے گھابڑے کہ سُر ت جھلا بیٹھے تے اپنے مسلمان بھراواں ٹوں ای بے سُر ت وچ مارن و ڈھن لگ پئے۔ ویری تے سجن دی چھپان بھل گئی۔ پر کوئی جدمر کیدھر موٹہ آیا اپنی جان بچاندا، تے دوجیاں ٹوں وڈھدا کپدا جا رہیا سی۔ مسلمان اگتوں تے پچھوں دونہاں پاسیاں توں کاتراں دے گھیرے وچ سن۔ حضرت مصعب بن عمیر حضور علیہ السلام دے کول کھلوتے لڑے پئے سن۔ اوہناں دا مہاندرا حضور نال زلدا ملدا سی۔ اچانک اوہ شہید ہو گئے۔ صحابہ وچ ایہہ افواہ کھل گئی پئی حضور علیہ السلام شہید ہو گئے۔

نیں۔ صحابہ نے ایسے سنیا تاں دل چھڑتے۔ کئی ہمت ہار کے بہہ گئے۔ کشتیاں دے پیر اگھڑ گئے۔ بخاری شریف و صحیح براء بن عازب دی روایت کرتے اہدی تفسیر کتاب التفسیر موجب حضور علیہ السلام دے آسے پاسے صرف بارہاں صحابی رہ گئے۔ جنہاں وچ حضرت ابو بکر، عمر، علی، عبدالرحمن بن عوف، سعد بن وقاص، طلحہ بن عبد اللہ، زبیر بن العوام تے ابو عبیدہ بن جراح اچھے نہیں۔ کافراں آپ نوں پتھر مارے۔ ابن قتیہ دے پتھر نال حضور دا متھا مبارک پتھر ہویا۔ ابن ہشام دے پتھر نال بانہ گھائل ہوئی۔ تے اک کافر عتبہ دے پتھر نال آپ دے چار دند مبارک شہید ہوئے۔ اہناں زخماں پاروں آپ اک غار وچ ڈگ پئے۔ ایہو دگنا مسلماناں نوں مندا بیٹھا۔ تے مصعب بن عمیر دی شہادت نوں حضور علیہ السلام دی شہادت سمجھتا گیا۔

حضور دی بھال ہر مسلمان اپنے وتوں لڑا سی۔ پراصل وچ اوہ حضور نوں بھالدا پھر داسی۔ سب توں پہلاں حضرت کعب بن مالک نے حضور نوں دیکھیا تے پچھانن توں بعد صحابہ نوں اچی ساری وراج ماری۔ ”مسلماناں! حضور جو تہ دے نہیں۔ ایہ سُن کے مسلمان بجلی وانگول کافراں نوں پے گئے۔ کافراں نے وی سارا زور مالہ کے حضور نوں شہید کرن دا جتن کیتا۔ اوہناں داہراک ٹوکھ ایسے پاسے زور پاندا ودھ رہیا۔ سی۔ پڑھیری ذوالفقار نالوالناں صفایا کر دی تری جاندی سی۔ اک وار کافراں دا زور بہت ودھ گیا۔ حضور علیہ السلام ہوراں فرمایا: ”کون میرے اتے جان واردا اے؟“ زیاد بن سکن پنج انصاریاں نال آگے ہویا تے واری واری سبحناں اللہ دے رسول دی خاطر جان قربان کر کے دنیاتے آخرت دی کامیابی حاصل کیتی۔ حضرت زیاد نوں ایہہ وڈیائی وی ملی کہ حضور علیہ السلام نے حکم فرمایا کہ زیاد دالاشہ لیاؤ۔ صحابہ کرام پہانے تے اوہناں وچ کجھ کجھ جان ہائی سی۔ رسول اللہ دے عاشق نے مرن ویلے اپنی سڈھراں پوری کیتی کہ حضور دے قدماں اتے سر رکھرتاں۔ اہدھر سر قدماں اتے رکھیا اودھر جان دا پچھی اڈاری مار گیا۔

اک ولیر مومن اچھے خونی حالات وچ وی بڑی بے پروائی نال کھلوتا کھجوراں کھا رہیا سی۔ آگے ودھیا تے حضور آگے عمن کیتی یا رسول اللہ! جے میں مارا گیا تاں مینوں کیہ لیتھے گا؟“ آپ ہوراں فرمایا۔

”جنت“۔ اوہ جنت دی خوشخبری سن کے بے خود ہو گئے کافراں نال لڑ دا بھڑوا اخیر شہادت پا گیا۔ صحابہ کرام نے بڑی دلیری نال کافراں نوں پچھے دھک دتا۔ حضور علیہ السلام ثابت قدمی نال پہاڑ دی ٹیسی تے چڑھ گئے کیوں جے ویہی ایدھر نہیں سن آسکدے ایہہ اک جنگی چال سی۔ پر ابوسفیان نے دیکھ لیا۔ اوہنے کجھ جوان نے کے پہاڑی تے چڑھن دا جتن کیتا پر حضرت عمرؓ نے دو بے صحابیاں نال اگوں پتھر ورھاٹے جس پاروں اوہ پچھا نہہ ٹر آیا۔

فیر ابوسفیان نال دی پہاڑی آتے چڑھ گیا تے حضور علیہ السلام دانانے کے واجاں مارن لگ پیا۔ حضور نے صحابہ نوں جواب دین توں ٹھاک دتا۔ فیر اوہنے حضرت صدیق اکبر تے حضرت عمر فاروق دانانے کے واجاں ماریاں۔ تاں وی کوئی جواب نہ ملیا۔ تے اچی ساری آکھیا: ”سب مارے گئے“ حضرت عمرؓ نے ایہہ واج سنی تے بے قابو ہو کے بول پئے: ”اویے خدا دیا ویریا! ایس سب جو بندے آں، ابوسفیان نے نعرہ ماریا۔“ اے پہل تیراناں آچا“ صحابہ کرام نے حضور دے ارشاد موجب ایہہ نعرہ ماریا: ”اللہ اعلیٰ و اہل“ یعنی رب دانان وڈا تے آچا“۔ ابوسفیان اگوں بولیا: ”سادے کول عزی اے تے تہاڈے کول نہیں ہسیگا“ صحابہ نے فرمایا: ”ساڈا رب مالک اے تے تہاڈا کوئی مالک نہیں“۔

پہاڑی آتے چڑھن توں پہلاں حضور علیہ السلام دی وفات بارے افراد مدینے اپڑے تاں کئی عاقبت رسولؐ آتے تے میدان جنگ وچ آئے حضرت قاطمہؓ وی آئیاں۔ آکے دیکھیا کہ حضور دے زخماں وچوں خون وگدا اے۔ حضرت علیؓ اپنی ڈھال وچ پانی بھر کے لیائے۔ جس نال زخماں نوں دھو کے پٹیاں بنھیاں۔ مٹھے مبارک والے زخم وچوں لہو نہیں سی رلدا۔ ایس واسطے ٹاکی وغیرہ ساڑے اُہری سواہ پھٹ وچ بھری تاں جا کے خون بند ہويا۔

حضور علیہ السلام نے زنانیاں تے بالان نوں حضرت یمانؓ تے حضرت ثابتؓ دی نگرانی وچ مدینے دے لاگے قلعیاں وچ پُچا دتا سی۔ اہناں نوں شکست بارے پتہ لگا۔ تاں دونویں صحابہ سب کجھ رب دے آسرے تے چھڈ کے اُحد فول ودھے حضرت ثابتؓ مشرکا ہتھوں شہید ہوئے۔ حضرت یمانؓ بھلیکے وچ مسلماناں دے ہتھوں ای رب کول جا پڑے اہناں دے پتر حضرت حذیفہؓ ہوراں بٹھیرا کہیا۔ پٹی ایہہ میرے آبانیں۔ پر کسے وی کئی نہ کواسیا۔ اخیر حذیفہؓ ہوراں مسلمان قاتلاں دی بخشش لئی رُعا منگی۔ حضور علیہ السلام ہوراں مسلماناں دی طرفوں حضرت یمانؓ دا خون بہا ادا فرمانا چاہیا۔ پر اہناں دے

پترنے معاف کر دتا ہے

قریشی زنانیاں وابدلہ | قریشی زنانیاں نے مسلمان شہیداں دیاں لاشاں توں وی بدلہ لیا۔ اوہناں دے نک، اکن تے ہور اچھے انگ و دھ

کے ہندہ نے ہار بنایا تے گل وچ پایا۔ ایہو ہندہ حضرت حمزہ دی لاش کول گئی۔ تے ڈھڈ پائے کے کالجہ کڈھیا۔ تے کچے نوں کھا گئی۔ پر سٹکھ وچ اڑ گیا۔ ایسی ہی تے کرنی بہی تے۔

مسلمان زنانیاں دا کردار | ایس جنگ وچ حضرت عائشہ صدیقہ تے حضرت انس دی مانی اُم سلیم ہوراں پھٹراں توں پانی پلان دا فرض نبھایا۔

حضرت ابوسعید خدری دی مانی اُم سلیم وی ایہناں دے نال سن۔

جہدوں عام حملہ شروع ہو یا سی تاں آپ دے دوالے صرف تھوڑے جہے صحابی رہ جئے سن۔ اوس ویلے حضرت اُم عمارہ حضور کول اڑیاں تے آپ دی حفاظت بڑی دیری نال کر دیاں رہیاں۔ کافراں دے تیراں تے تلواراں دے وار سوراں و انگوں روکے۔ ایسے کم وچ ایہناں دے موڈھے اُتے تلوار لگی۔ تے چوکھا وڈا ڈوگھ پے گیا۔ ایہ واراں قبیلہ داسی اُم عمارہ ہوراں جو ابی حملہ کیتا۔ پر اوہدے دوہری بڑہ پائی ہوئی سی۔ ایس واسطے آہتے کوئی اثر نہ ہويا۔

حضرت صفیہ و اصبر | حضرت حمزہ دی مبین میدان وچ ایہناں دی شہادت کجبر سن کے آئیاں۔ حضور نے ایہناں دے پتر حضرت زبیر نوں کول سدکے

فرمایا کہ حضرت حمزہ دی لاش ایہناں نوں نہ دیکھن دینا۔ حضرت صفیہ ہوراں ایہ حکم سنیا تاں فرمایا رب دے رستے وچ ایہہ کوئی وڈی قربانی نہیں۔ میں سب کجھ سن گیا اے۔ آپ ہوراں ایہناں نوں لاش کول جان دی اجازت عطا فرمائی۔ آپ لاش کول گئیاں۔ بھرا دی لاش دے ڈگرے ہونے دیکھے۔ پر روٹ دی تھاں۔ اِنَّا لِلّٰہِ وَ اِنَّا اِلَیْہِہِ رَاجِعُوْنَ۔ پڑھیا تے بخشش دی دماغ کے چپ چاپ تراپیاں تے۔

۱۰ ابن ہشام، صحیح بخاری نیز سیرۃ النبیؐ۔ ج ۱ ص ۳۸۲۔ ۱۱ ابن خلدون موجب حضرت حمزہ دایک اکن تے گجھا انگ و دھ دتا گیا۔ ایس کم نوں عرب وچ مشہور کرنا آہندے نیس حضور علیہ السلام نے حضرت حمزہ دامتکہ ہویا دیکھیا تاں فرمایا۔ جہدوں میتوں قریش اُتے فتح ہووے گی ایس ترمیمہ آدیاں دا ایج ای مشہور کراں گا۔ (ابن خلدون ج ۱ ص ۱۰۵) ترجمہ، سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۳۸۲۔

بنو دینار دی اک زانی داعشق رسولؐ

بنو دینار دی اک زانی داعشق رسولؐ گھر والا سب جنگ وچ شہید ہو گئے سن۔ اوہنوں ایہہ سب کجھ پتہ لگاتاں بے پروائی تال آگے ودھکے صرف حضور علیہ السلام ارے پچھدی رہی۔ "پئی آپ ہوراں دا کیہ حال اے؟" لوکاں آکھیا "خیر سلا اے" ایہنے وچ اوہنوں حضور دا چہرہ مبارک نظری آگیا۔ تے آپ مہاری ہو کے آکھن لگی "یا رسول اللہ! تہاڈے جیوندے جی سب مصیبتاں نکھدیں" لے

گھر والے نال پیار | حضرت مصعب بن عمیرؓ دے گھروں حضرت آمنہ بنت حشیش سن۔ اوہناں نوں پہلاں بھرا دی شہادت دا پتہ لگاتاں "ان اللہ پڑھ کے اوہدے حق وچ بخشش دی دعا کیتی۔ پڑجدوں ایہہ سنیا پئی تیرا گھر والا وی شہید ہو گیا اے تال اک دم چیک ماری۔ ایہہ دیکھ کے حضور علیہ السلام نے فرمایا "دکھیو اہدے دل وچ اپنے گھر والے دی کئی محبت اے لے"

حضور دی دعا | ایس جنگ وچ بعض صحابہؓ نے کافراں دے حق وچ بد دعا کرن لئی حضور آگے عرض کیتی۔ پڑ آپ ہوراں فرمایا "میں ایس کارن نبی بن کے نہیں آیا" فیر آپ ہوراں دعا فرمائی "یا اللہ، میری قوم نوں ہدایت دے کیوں جے ایہہ مینوں نہیں جان دی" مسلماناں دے ستر بندے شہید ہوئے۔ جنہاں وچ بھینے انصار سن۔ پڑ غریب تے بے سروسامانی دا ایہہ حال سی پئی کفن لئی کپڑا وی نہیں سی۔ اخیر شہیداں نوں دو دو کر کے جوئی کوئی دفنایا۔ دونویں فوجاں میدان وچوں نکل کے دکھریاں ہویاں تے مسلمان زخماں تال چورتے تھکتے ٹٹے سن۔ پڑ حضور علیہ السلام ایہہ خیال کر کے، چٹی مٹاں کافراں مسلماناں نوں کزور سمجھ کے فیر حملہ کر دین، صحابہؓ نوں فرمایا "کون اے جہڑا کافراں دا پچھا کرے گا" ہر ت ستر صحابہ کرام تیار ہوئے جنہاں وچ حضرت ابو بکر صدیقؓ تے حضرت زبیرؓ وی سن لے

غزوہ بدر و انگوں جنگ احد دا ذکر سورہ آل عمران وچ وی دے نال موجود اے۔

لے سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۳۸۳ تے دیکھو رحمۃ اللعالمین ج ۱ ص ۱۳۳، لے رحمۃ اللعالمین ج ۱ ص ۱۳۲ + لے مسلم شریف عن ابوسہریرہؓ لے سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۳۸۵، ۳۸۶ +

کافراں نال ایہہ دوجی وڈی جنگ سی۔ ایسی وج مسلماناں دا نقصان چوکھا ہویا۔ وج ایہہ سی پئی
دے وچ مقرر کیتے بہتے جوان حضور علیہ السلام دے حکم نوں اکتاں پچھے مار کے، مال غنیمت
لٹن لگ پئے سن۔ ایہدے باوجود مسلماناں نے ابوسفیان دا پچھا کیتا تاں جے اوہ مڑ کے حملہ
نہ کر دیوے۔

حضور جنگ توں بعد مدینے تشریف لیٹے۔ گھر گھر سیا پاپیا ہویا سی۔ پر حضرت
عزیزہ فون روون والا کوئی نہیں سی۔ حضور دا دل بھر آیتے ایہو گل مونہوں تکل گئی، انصار نے
سنا تاں اپنیاں زانیاں ماتم کرن لئی گھنیاں۔ حضور نے شکرے نال اوہناں نوں موڑ دتا تے
فرمایا: "مردیاں نوں پٹتا تے اوہناں دا سیا پائ کرنا جائز نہیں"۔ عرب وچ مردیاں نوں پٹتے
اوہناں دا سیا پاکر دا رواج سی۔ زانیاں پٹدیاں پٹدیاں تے اچھی اچھی دین پاندیاں، اپنے کپڑے پار
لیندیاں، گلہاں کھوہ بندیاں تے اپنے مونہ تے چپڑاں مار مار کے چیکاں مار دیاں تے اہیہا تہج چھاڑا
پاندیاں پٹی کن پئی وچ نہیں سی سندی ہندی۔ ایہہ رقم بھیرٹی ہون کر کے حضور علیہ السلام نے
ایہنوں بند کرن دا حکم دتا تے فرمایا کہ آج توں پچھوں کسے سرن والے دا پٹ سیا پاء کیتا جائے
بعد وچ ایہہ وی فرمایا۔ پئی رنج ماتم کرنا مسلمان دی شان نہیں ہے

ابوسفیان اُحد توں چل کے "روحا" اپڑیا۔ تے خیال کیتا پئی مسلماناں نوں سنان دا
گم تاں اچھے بھڑیا ای نہیں۔ ایہہ حضور نے پہلاں ای پچھا کسوں دا پر بندہ کیتا ہویا سی۔
ایس لئی آپ شکر دے نال حمراء الاسد تک (جہڑا مدینے توں آٹھ میل اے) پہنچ گئے۔
بنو خزاعہ جے مسلمان نہیں سن ہوئے پورا اندر گئی اوہ اوہناں دے نال سن۔ خواہہ داسر دار
معبد خزاعی مسلماناں دی شکست دی خبر سن کے حضور علیہ السلام کول حاضر ہویا۔ تے مڑ
کے جا کے ابوسفیان نوں بلایا۔ ابوسفیان نے حملہ کرن بارے اپنا ارادہ دسیا۔ معبد نے
آکھیا: "میں دیکھ کے آرہیاں کہ محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) ایہناں سامان کر کے آرہے نیں۔
پئی اوہناں دا مقابلہ کرنا ڈاھڈا اوکھا ہو دے گا۔ ایہہ سن کے ابوسفیان واپس ہٹتے
نوں ٹوٹیا گئے

۱۔ بحوالہ ابن ہشام و مسند احمد جلد ۲ صفحہ ۸۴، ۸۵، بخاری شریف کتاب الجنازہ، سیرۃ النبی ص ۱۰۶
ص ۳۸، ۳۹، ۴۰، تاریخ دیاں کچھ کتاباں وچ ایس واقعے نوں عزوہ حمراء الاسد کہیا گیا
اے۔ (ابن خلدون ج ۱ ص ۱۰۶)۔

۳۳ دے ہور واقعات

ایس سال حضرت حسنؑ پیدا ہوئے۔ حضرت عمرؓ دی وحی حضرت حفصہؓ نال حضور علیہ السلام نے نکاح فرمایا تے

حضرت عثمانؓ ہوراں دا نکاح آپ دی پیاری وحی حضرت امّ کلثومؓ نال ہویا۔ ایسے سال مسلماناں دا مشرک زنانیاں نال نکاح حرام ٹھہرایا گیا۔ نلے وراثت دا قانون نازل ہویا لے۔

۳۴ یکم محرم ۳۳ھ نوں حضور علیہ السلام نوں خبر اپنی پئی "قطن" دے مقام تے ہوا تے

دے بہتے نوک شرارت تے فساد لئی جمع نہیں جہاں دے اگوتہ طلحہ بن خویلد تے سلمہ بن خویلد نہیں۔ آپ ہوراں اہناں دا منگو ٹھپین لئی حضرت ابوسلمہ مخزومی نوں ڈیڑھ سو صحابہؓ دا اک جتھہ دے کے گھلایا۔ مشرکاں نوں ایس جتھے بارے خبر ہوئی تاں اوہ نس گئے۔ فیروی قطن وچوں مشرکاں دے کجھ ڈگر مسلماناں دے ہتھ آئے۔ تے ایہہ دستہ خیر خیریں مدینے شریف واپس گیا۔ دو جے پاسے عرفات دی وادی وچ عرہ دے مقام تے سفیان بن خالد نے پہلی سرجھکیا۔ حضورؐ نے عبد اللہ بن امیس نوں اہرے ول لوریا۔ ۵ محرم ۳۳ھ نوں حضرت عبد اللہؓ تے دن نوں لکھے راتاں نوں تے تے تے "عرہ" اہرے تے کسے گوڑے نال سفیان دا سر لاد کے ۲۳ محرم نوں مدینے پہنچ کے حضور علیہ السلام دے قدام وچ نے جا دھرایا تے ایج ایہہ فتنہ مٹکا۔

مسلماناں نال فریب

ماہ صفر ۳۳ھ دی گل اے کہ قریش نے فضل تے قارہ (تھیلیاں) دے ست بندیاں نوں فریب نال حضور علیہ السلام دی خدمت وچ

مدینے گھلایا۔ پئی ساڈے قبیلے اسلام قبول نوں تیار نہیں ایس لئی ساڈے نال کجھ مبلغ تورو! آپ نے دل اچھے تے وڈیے صحابہؓ نوں حضرت عمرؓ فاروق دے نال حضرت عامرؓ بن ثابت دی اگوائی وچ اوہناں نال کھل دتا۔ جدوں ایہہ بزرگ، کافراں دی جود وچ اہرے۔ تہاں اوہناں اکھاں متھے تے رکھ لیاں۔ رستے وچ قبیلہ ہذیل و سدا سی۔ کافراں نے اہرے دوتو جو انماں نوں سد لیا۔ تاں جے صحابہ کرامؓ دا بیڑا کرن۔ صحابہؓ نے اپنے آپ نوں گھیرے وچ دیکھ کے دیری کہتی۔ تے نال دی اک پہاڑی اُتے چڑھ گئے۔ کافراں نے اوہناں نوں پھاہن لئی آکھیا: "ایس تاں تہاں نوں

۱۔ سیرۃ النبیؐ - ج ۱ ص ۳۸۷ لے تاریخ اسلام حصہ اول ص ۱۷۸ مصنفہ اکبر شاہ خان نجیب آبادی۔
 ۲۔ رحمة للعالمین - ج ۱ ص ۱۳۳ (ابن خلدون نے چھ صحابہؓ لکھیا اے)۔

ازماندے ساں۔ پٹی جے قریش نال تہا ڈاٹا کر ہو گیا تاں تئیں اوہناں نال لڑ وی سکو گے یا نہیں۔ صحابہ اوہناں دے دھوکے وچ نہ آئے تے لڑن لگ پئے۔ اٹھ بدے شہید ہو گئے۔
 صرف دو بزرگ یعنی حضرت خبیث بن عدی تے زید بن الدثنہ (کافراں اُتے اعتبار کرن پاروں) جیوندے گرفتار ہو گئے۔ ایہہ واقعہ اک تالاب (جہڑا قبیلہ ہذیل دی ملکیت سی) "رجیع" کول پیش آیا۔ ایس لئی ایہنوں "واقعہ رجیع" کہندے نیں۔

ایہناں دو بزرگاں نوں، کافراں نے نکتے لے جاکے قریش کول وچ دتا۔ قریش نے کئی دن ایہناں نوں حارث بن عامر دے گھر بکھتا تہا تہا قید رکھیا۔ اک دن حارث دا اک بال چھری نال کھیلدا کھیلدا حضرت خبیث کول اپڑ گیا۔ آپ نے چھری اوہنوں لے کے اک پاسے رکھدی تے اوہنوں گود وچ بٹھا کے گھڈان لگ پئے۔ ماں نے ایہہ نظارہ تکیا تاں زور ناں اک چپک ماری۔ حضرت خبیث حقیقت توں تار گئے تے فرمایا "مسلمان دی ایہہ شان نہیں کہ اوہ کسے بچے نوں قتل کرے۔ تئیں تسلی رکھو۔"

کجھ دنوں پچھوں حضرت زید نوں صفوان بن امیہ نے اپنے پو دا بد لہ لیں واسطے، جہڑا بد روج مویاسی، خرید لیا۔ تے اپنے غلام تسطاس دے حوالے کر کے، حرم دی جودہ توں باہر قتل کرن لئی اکھیا۔ قریش وی ٹولیاں دے ٹولے بچھ کے ایہہ تماشا، دکھین اپڑ گئے۔ ابوسفیان نے لگے ودھ کے زید نوں کہیا: "کیہ توں اپنے تھاں محمد (صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم) نوں قتل بندیاں دیکھو کے پسند کردا؟" اوہناں سختی نال "ناٹھہ" کہتی تے اکھیا: "سانوں ایہہ اتکا تہیں مھاؤندا کہ ایس آرام نال اپنے دھیاں پتراں وچا ہوئے تے حضور علیہ السلام دے گنڈاوی چھے" ابوسفیان بولیا: "سونہہ رب دی میں محمد دے متراں جہیا کوئی متراں تک نہیں ڈٹھا" ایہتوں بعد آپ نوں شہید کر دتا گیا ۲

حضرت خبیث بن عدی نوں جحیر بن ابی امام نے لے لیا تے قتل کرن لئی بیاندا۔ قریش نے ازان لئی کیا پٹی اسلام دا پلا چھڈ دیویں تاں توں بچ سکنا ایں۔ اوہناں اکھیا: "جے دین ایمان ای نہ رہیا تاں جان سوہری دا بھگا کٹنا ایں؟" قریش نے پچھیا: "پٹی کوئی ستھر ہووے تاں دس۔ اوہناں دو رکعت نماز نفل پڑھن لئی اکھیا۔ اجازت ملی۔ اوہناں وضو کر کے نماز پڑھی

۱۔ سیرۃ النبی، ج ۱ ص ۳۹۲، ۲۔ تاریخ اسلام، ج ۱ ص ۱۷۹، از مولانا اکبر شاہ خاں نجیب آبادی، ۳۔ ایضاً۔

تے آکھیا: "میں نماز لمبی کرنا چاہندا ساں پر کاہلی کاہلی ایس لٹی پڑھی اے متاں تسیں سمجھو کہ
میں موت توں ڈردا لٹی نماز پڑھن لگ پیا واں" مشرکاں نے آئی نوں سولی تے لٹکا دتا۔
تے برچھیاں ویاں اُنیاں نال چوفیہ لوں ٹہننا شروع کر دتا۔ ایدھر کافر کجھو کے لاندے سن، اودھ
حضرت خبیث بڑی بہادری نال ہر دکھ جذبہ دے، بڑے جوش والے کجھ شعر پڑھ رہے سن۔
اخیر دعا سگلی لے۔

اللَّهُمَّ بَلِّغْنَا رِسَالَاتِ رَسُولِكَ
فَبَلِّغُهُ مَا يَصْنَعُ بِسَائِطِ
یا اُمّ! اسان تیرے رسول دا فرمان ایہناں
لوکاں تائیں پچا دتا اے ہن توں آپنے
رسول نوں ساڈے حال تے مشرکاں دیاں
کرتوتاں دی خبر کروے۔

اوڑک ایسے حال وچ اپنی جان رب دے دین لٹی قربان کر دتی۔ سعید بن عامر (جہڑے
حضرت عمرؓ دے زمانے وچ اک گورنرسن) کدی کدی یکدم بے ہوش ہو جاندے۔ حضرت
عمرؓ ہوراں وجہ پچھی تے آکھیا۔ جدوں کدی خبیث نوں سولی چڑھان والی گل چیتے
اؤندی اے۔ تاں تیس کذب کے بے ہوش ہو جاتاں۔ کیوں جے تیس وی اوس ویلے
مجھے وچ بیگا ساں لے

اک ہور اچھا فریب
صفر ۳۷۷ دی گل اے کہ ابو براء عامر بن مالک حضور
علیہ السلام دی خدمت وچ حاضر ہویا۔ آپ نے اسلام
دی دعوت دتی۔ اوہ نہ تاں مسلمان ہویا تے نہ اوہنے اسلام بارے کوئی مندی چنگی گل
کیتی۔ سگوں کہن لگا۔ پئی مینوں اپنی قوم نال پیار اے۔ تسیں کجھ معلم میرے نال نجد
وچ گھلتوتاں جے اوہ اسلام دی تبلیغ کرن تے لوکاں نوں اسلام ول پریرن۔ آپ ہوراں
فرمایا۔ پئی مینوں نجدیاں اتے بھروسہ نہیں۔ ابو براء نے آکھیا: "ایس بارے تیس ذرا
وی چنسانہ کرو۔ تیس دے دار آں" حضور علیہ السلام نے حضرت منذر بن عمرو سامدی
دے نال ستر صحابہ کرام نوں نجد ول توریا۔ ایہناں وچ بہتے اصحاب صفحہ سن۔ بہرے
قرآن دے قاری تے حافظ سن لے۔

۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰ء کے ایہہ شام نے ایہہ گنتی چالی لکھی اے۔ تے بخاری شریف وچ ستر اے۔

جدوں ایہ لوک بنو عامر تے حمد بنو سلیم دے وچکار "بیر معونہ" آپڑے تاں حضور
 علیہ السلام دا خط مبارک حضرت حرام بن ملجم دے ہتھ ابو براء دے ہتھیں کول پچایا۔ پھر
 اوتھے داسرار سی۔ اوہناں عامر بن الطفیل سی۔ اوس ظالم نے حضور دا خط پڑھیں
 بناں حضرت حرام بن ملجم نوں شہید کر دتا۔ تے اپنی قوم نوں اکھیا پئی سارے مسلماناں نوں
 شہید کر دیو۔ جدوں بنو عامر نے ناہنہ کہتی۔ تاں بنو سلیم نوں اکھیا۔ اوہناں صحابہ کرام نوں
 شہید کر دتا۔ اک صحابی حضرت کعب بن زید کے طراں بچدے بچاندے حضور کول آپڑے
 تے ساری گل بات عرض کیتی لے۔

ایمان وی شان اچیری | حضرت حرام بن ملجم نوں جبار بن سلمی نے شہید کیتا سی۔
 جدوں اوہنے وار کیتا تاں نیزہ آپ دی کندھوں چھائی
 تھائیں پار ہو گیا۔ اوہناں ڈگدیاں نعرہ ماریا :-
 "فَرَّتْ دَرِيَّةُ الْكَعْبِيِّ" "کعبے شریف دے رب دی سونہہ ایس اپنی مراد
 پائی" تے جان مار دی۔ قاتل آتے ایس نعرے دا ایساں اثر ہویا کہ اوہ نبی پاک دی خدمت
 دج آپڑے مسلمان ہو گیا۔

دو جہان دے بادشاہ حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نوں ایس دھرتے فریاد
 دا علم ہویا تاں آپ نوں ڈاڈارنج ہویا۔ آپ ہوراں مہینہ بھر ظالماں دے حق دج بددعا فرمائی
 اک مہینے پچھوں عامر بن طفیل پیگ نال مر گیا۔ تے ابو براء عامر بن مالک طفیل توں وی کچھ دن پہلاں ایس
 غم نال مر گیا کہ اوہدی امان وچوں صحابہ کرام نوں (اوبدے ہتھیں نے) دکھتے نال شہید کر دتا لے

لے رحمۃ للعالمین ج ۱ ص ۱۲۸، لے اک روایت موجب عامر بن طفیل نے حضرت عمرو بن أمیہ نوں چھڑ
 دتا۔ کیوں جے عامر دی ماں نے اک غلام آزاد کرن دی سکھ، سکھی ہوئی سی۔ اوہ قیدوں چھٹ کے مدینے
 ول آ رہے کن کہ رستے دج بنو عامر دے دو آدمی ٹکڑے جہناں نوں آپ نے پناہ دتی ہوئی سی۔ پچھ عمر و نوں
 پتہ نہیں سی۔ اوہناں نے دشمن سمجھ کے دوہناں نوں قتل کر دتا۔ ایس گل دا حضور نوں علم ہویا تاں آپ ہوراں
 خون بہاؤن دا اعلان فرمایا۔ تے ہونضیر (یہودیاں) نال لٹانی پلا مٹھ ایہو واقعہ بنیا۔
 لے تاریخ اسلام نجیبی ج ۱ ص ۱۸۰ لے دیکھو سیرۃ النبی ج ۱ ص ۳۹۰

غزوہ بنو نضیر | **ربیع الاول** سنہ ۶ جنگِ اُحد توں بعد قریش تے دوجے عرب قبیلیاں دے حوصلے ودھ گئے سن۔ تے اوہ مسلماناں نوں مار مکران دے جتن کرن لگ پئے سن۔ قریش نے ایس کم لئی مدینے دے یہودیاں نوں مسلماناں دے خاٹا بھڑکایا تے دھکی دتی پئی بے تیس محمد نوں شہید نہ کیتا تے ایس مدینے دے سارے دسینکاں نوں تباہ کر دیاں گے۔ یہودی پہلاں ای مسلماناں دے دشمن سن۔ کیوں جے اسلام اوہناں دیا گندیاں عاداتاں تے بھیرے حالیاں نوں مکران لئی آیا سی۔ اوہ سود خور سن اسلام وچ سود حرام ہو گیا۔ اوہناں نوں دولت نال چوکھا پیار سی۔ پر مسلماناں نوں دولت دی تھاں حق سچ نال پیار کن دا حکم ہو یا۔ اوہ بے حیائی تے بے شرمی دج اندرو اندری بُری طراں کھتے ہوئے سن جس اُتے دولت مندی پاروں پردہ پیار بندھنا سی۔ پر اسلام نے بے حیائی دا بُونا جڑھاں توں پٹ دتا۔ سب توں وڈی وجہ ایہہ سی کہ عرب وچ اسلام توں پہلاں یہودیت پھیلے دی جا رہی سی۔ پر اسلام نے اُہد ارستہ ڈک لیا۔ ایہہ تے ہو راجھے کئی سبب سن جہناں پاروں یہودی مسلماناں نوں دھروں مکران چاہندے سن۔ ایدھر اُحد وچ مسلماناں نوں "شکست" جی ہو گئی۔ او دھر قریش نے شہ دتی۔ یہودیاں دے حوصلے ودھ گئے تے اوہ چھیر غانیاں کرن لگ پئے۔

حضور دے قتل دا منصوبہ | حضرت عمرو بن امیہ دے ہتھوں بنو عامر دے دو آدمی مارے گئے سن۔ اوہناں دا غل بہا اچے اوہناں سی

ہو یا۔ ناکے اہد اک حصہ (معاہدے پاروں) یہودیاں نے ادا کرنا سی۔ ایہہ بنو نضیر دے ذمے آؤندا سی۔ ایہدی وصولی لئی حضور بنو نضیر کول تشریف لے گئے۔ اوہناں کہیا۔ لہو جی، اہنے تہاؤں پیسے یادینے آں۔ ظاہر طور تے اک بندہ رقم لین بھیجا۔ پر اندر گئی ایہہ متا پکایا پئی حضور جہڑے قلعے دی کندھ نال کھڑے نیں۔ اہتے چڑھ کے، اُتوں اک وڈا سارا پتھر سٹ کے حضور نوں (معاذ اللہ) شہید کر دتا جئے۔ پر حضور نوں رب دی مہربانی نال اہناں دے بھیرے ارادے دا علم ہو گیا تے آپ واپس تشریف لے آئے۔

بنو نضیر دا وار خالی گیا۔ اوہناں زیر حضور نوں سدا گھلایا پئی تیس آپنے تینہ بندے نال لے کے آؤ۔ جہڑے ساڈے عالماں نال گل کتھ کرن۔ جے ساڈے عالماں نے من لیا۔

۱۔ سیرۃ النبی، ج ۱ ص ۸۰۸۔ ۲۔ (نوٹ) ابن خلدون موجب حضرت ابو بکرؓ نے علیؓ دی آپنے نال سن (ج ۱ ص ۱۱۷)

تاں اسیں خوں بہا دی مٹھی ہوئی رقم دے دیاں گے۔ نہیں تاں نہیں۔ اوہ اندرو اندر سازش کر کے حضور نوں شہید کرنا چاہندے سن۔ آپ ایس گل توں چنگی طراں آزادی چکے سن۔ ایس واسطے حضور نے یہودیاں ول سینہا گھلایا پٹی چناں چر تسیں معاہدہ لکھ کے نہ دیو۔ تہاڈا اعتبار نہیں کیسا جاسکدا۔ پر معاہدہ لکھن لئی اوہ راضی نہ ہوئے۔ آپ بتو قریظہ کول معاہدے دی تجدید کارن تشریف نے گئے۔ اوہناں نوں معاہدہ لکھ دتا۔ پر بنو نضیر نے فیروی نہ لکھیا۔ اخیر اوہناں حضور علیہ السلام ول اک بندہ گھلایا پٹی تسیں آپنے تن بندے نال نے کے آؤ۔ اسیں وی آپنے تن عالم نے کے آؤنے آں۔ جے ساڈے عالماں تہاڈے اُپے ایمان لے آندا تاں اسیں وی مسلمان ہو جاواں گے۔ آپ ہوراں ایہ گل من لئی۔ آپ بندے نے کے اوہناں ول ٹر پئے۔ رستے وچ کسے نے دستیا پٹی بنو نضیر تلواراں نال مسلح بیٹھے میں پٹی اُپڑ دیاں ہارا وہ تہا نوں شہید کر دیں۔ آپ رستے وچوں ای مڑائے۔ تے اخیر بنو نضیر اُتے چڑائی دا حکم دتا۔

بنو نضیر دیاں آکڑاں تے سازشاں دی وجہ اوہ وی سی پٹی عبد اللہ بن ابی نے اوہناں نوں اکھ گھلایا سی۔ پٹی جے مسلمان تہاڈے نال لڑے تاں میں دو ہزار بندے نے کے تہاڈی مدد لئی بوہڑاں گا۔ لے بنو قریظہ تہاڈا ساتھ دین گے۔ پر بنو قریظہ نے بنو نضیر دا ساتھ نہ دتا تے نہ اسی منافق کھل کے اسلام دے مقابلے لئی آئے۔

اسلامی فوج نے پندرہ دن تک بنو نضیر دی بستی دا گھیرا گھتی رکھیا۔ اوڑک یہودیاں عرض کیتی پٹی سانوں عرب وچوں نکل جان دیو۔ آپ ہوراں منظوری دے دتی۔ تے اوہ سوائے ہتھیاراں دے چناں سامان اپنے اوٹھاں تے لے سکدے سن، لہ کے ٹر گئے تے خیبر تے کچھ شام وچ جا کے آباد ہو گئے۔ ایہناں وچ سلام بن ابی الحقیق، کنانہ بن الربیع تے خبیث بن اخطب اچھے سن۔ خیبر دے لوکان ایہناں دی بڑی عزت آدر کیتی۔ تے خبیث بن اخطب نوں اپنا سردار بنا لیا۔

تاریخاں وچ لکھیا اے پٹی جدوں بنو نضیر اپنا سامان وغیرہ اوٹھاں اُتے لہ کے خیبر ول جان دے پئے سن تاں انج جا پداسی جوئی کوئی جشن اے۔ واجیاں گاجیاں نال ایہ قافلہ

مدینے توں تریاتے خیبر تک خوشیاں مناندا تریا گیا۔ زنانیاں گاوندیاں جارسیاں سن تے نال نال دف و جا کے سارتے آواز داسماں بچھ رہیاں سن۔ ایہہ لوک پنجاہ زرہاں، پنجاہ خود، تے تن سوچالی تلواراں پچھے چھڈ کے گئے۔ اہناں دے جاں توں بعد ایہہ جھانجھاوی پیش آیا۔ پئی انصار دے جہڑے نکتے سوردے تے بگدے، یہودی ہرن پاروں بنو نضیر نال جارہے سن، اوہناں نوں انصار نے روک لیا۔ ایس اُتے ایہہ آت نازل ہوئی:۔ لَ اِکْرَاجًا فِی الْمَدِیْنِ، یعنی دین وچ دھکا نہیں لے

(۱) بنو نضیر باندے ہوئے اپنے گھراں نوں ڈھانگے، مٹییاں تے گھڑے بھن گئے تے ہر شے اجاڑ کے گئے۔

(۲) اہناں دا پچھڑیا ہویا مال تے اسلمہ (جہنوں لے جان دی اجازت نہیں سی ملی) مسلماناں دے ہتھ لگا۔ حضور علیہ السلام نے ایہہ مال غنیمت مہاجر اں نوں وٹا دتا۔ انصار دچوں حضرت ابو دجانہ تے ہسل بن ضیف دو بتدیاں نوں اس وچوں حصہ ملیا۔ کیوں جے اوہ دونوں بڑے غریب سن۔ یہودیاں وچوں دو بندے یاسین بن عمیر تے سعید بن وہب مسلمان ہو گئے ایس واسطے اہناں دا مال اوہناں کول ای رہن دتا گیا۔ ایہہ واقعہ ریح الاول سے یعنی جنگ حدتوں پورے چھینے پچھوں پیش آیا۔ سورد حشر ایسے عز و ہمت وچ نازل ہوئی، پہنوں پچھوں حضور اک ہینے توں ودھ مدت توڑی مدینے وچ تشریف فرما رہے۔

غزوة ذات الرقاع | حضور علیہ السلام نوں خبر ملی پئی (قبیلہ غطفان دیاں شاخاں) بنو محارب تے بنو ثعلبہ مسلماناں اُتے حملہ کرن دیاں تیاریاں کر رہینے نیں۔ آپ جمادی الاول سے نوں چار سو صحابہ کرام دے نال اوہناں دا ملو ٹھہرے۔ مدینے دا گورنر حضرت عثمان بن عفان نوں مقرر کیا۔ کافراں جیوں اسلمہ بچ دیکھیں تاں اوہ تتر بتر ہو گئے۔ تے لڑائی دی لوڑ نہ پئی۔ آپ ہوراں نجد وچ جس پہاڑ اُتے ڈیرے لائے سن اُہاناں ذات الرقاع ہون پاروں ایس غزوة داناں وی غزوة

سیرۃ النبی راج اص ۴۱۲، کوالہ بٹری ص ۱۳۵۲، سے ہتھیار چک کھڑن دی اوہناں نوں اجازت میں سی ملی۔ پر حضور نے دو جا ہر قسم داسامان لے جان دی اجازت دے دتی سی بلکہ ابن خلدون ج ۱ ص ۱۱۷۔ لے سورہ بقرہ پارہ ۳ رکوع ۵

ذات الرقاع پئے گیا ہے۔

بعض عالماں موجب زمین پتھر ملی ہوں کر کے صحابہ کرام دے پیر زخمی ہو گئے تے اوہنا پیراں آتے ٹاگیاں وٹھیٹ لیاں سن۔ ایس توں ایہداناں غزوہ ذات الرقاع دکھیا گیا ہے (نوٹ: سیرۃ النبی موجب حضور علیہ السلام چار سو صحابہ نال۔ اہل محرم ۵۷ھ توں مدینے توں ٹرے سن۔ تے صلوٰۃ الخوف سب توں پہلاں ایس غزوہ وچ ادا کیتی گئی ہے)

غزوہ بدر ثانی نجد دے سفر توں واپس آکے، حضور علیہ السلام، قریباً تین مہینے مدینہ شریف وچ رہے۔ ابوسفیان جنگ احد وچ ماندا ہویا کہہ گیا سی پئی اگلے سال بدر وچ لڑائی ہووے گی تے مسلماناں نے اوہدا چیلنج منظور کر لیا سی۔ مدینے دے منافقاں نے نعیم بن مسعود توں ابوسفیان کول گھلپیا پئی تیار ہو کے حملہ کرن آؤ۔ ابوسفیان صرف وعدے دے پکھ کارن پو سزا بندے نئے کے بدر وچ لڑیا۔ او دھر حضور علیہ السلام پندرہاں سو صحابہ نال بدر وچ آ پڑے۔ مدینے دا گورنر عبداللہ بن رواحہ توں مقرر کیتا گیا۔ اسلامی لشکر بدر وچ آٹھ دن تیک رہیا۔ ایہدرا ابوسفیان توں جدوں پتہ لگتا پئی مسلمان جو کھی گنتی وچ مقابلے لئی آئے میں تاں اوہ عصفان (عصفان) تک جا کے دل ہار گیا تے واپس لڑیا۔ ظاہری بہانہ ایہہ کیتا پئی ایس کال کے لڑنا سوکھا کم نہیں رکیوں جے نکتے شریف وچ آ نہیں جی نہیں کال پیا ہویا سی۔ آپ، موری آٹھ دنوں پھپھوں، معبد بن ابی معبد خزامی توں ابوسفیان دے ٹھٹھل ہون دی خبر سن کے، واپس مدینے آگئے۔ ایہہ وجہ ۵۷ھ دا واقعہ ہے۔ ایس سفر داناں غزوہ موعدا، غزوہ بدر ثانی، غزوہ بدر صغریٰ یا غزوہ بدر آخری مشہور ہویا۔ ایس سفر وچ مسلماناں دے ہتھ دشمن دا مال تاں نہ آسکیا پرا اوہناں دنوں وچ بدر وچ ایسا لگتا ہویا سی۔ ہم وچ کارو پار کر کے مسلماناں نے کافی لاجہ کھنڈیا۔ (ابن خلدون ج ۱ ص ۱۱۸)

شہرِ بکری دے پور واقعات ایس سال حضرت امام حسین علیہ السلام پیدا ہوئے۔ تے حضور دے دو بیٹے عبداللہ بن عثمان (چھ سال دے ہو کے فوت ہوئے۔ نالے زینب بنت خزیمہ فوت ہو لیاں۔ ایسے سال حضور نے اُم سلمہ

نال نکاح فرمایا۔ حضرت علیؑ کو دی ماں (فاطمہ بنت اسید) نے وی اس سال انتقال کیا۔

غزوہ دومہ الجندل | ربیع الاول ۳۷ھ و حج خبر آئی پئی "دومہ الجندل" اسے مقام تے کافراں داک وڈا لشکر مسلماناں آتے حمد کرن نوں پھر ورا

اے۔ حضور علیہ السلام اک ہزار صحابہ کرامؓ نال آگے ورسے، کافراں تورت اوختوں چھوٹ وئی۔ تے نس بھیج گئے۔ ایس دوران مدینے دا گورنر سباع بن عرفطہ غفاری نوں مقرر کیا گیا سی۔

غزوہ بنو مصطلق | بنو خزاعہ دا اک قبیلہ بنو مصطلق اکھوانداسی۔ جہڑا "مزیح" ووج آباد سی۔ اہل اہل دار حارث بن ابی ضرار سی۔ اوہنے، قریش دی شہ

باروں یا آپوں، مسلماناں دے خلاف لڑائی وڈن دا پروگرام بنایا۔ حضور علیہ السلام نوں خبر ہوئی۔ تاں آپؐ ہوراں حضرت زید بن حصب نوں ٹھیک ٹھیک پتہ کرن لئی گھلیا۔ اوہنا

کے دستیا پئی بنو مصطلق سچی مچی بڑیاں تیار یاں ووج نیں۔ آپؐ ہوراں صحابہ کرامؓ نوں تیار حکم فرمایا۔ ۳۷ شعبان ۳۷ھ نوں اسلامی فوجاں مدینوں چل پیاں۔ مزیح ووج خبر آپؐ

ں حارث و لشکر کھلے پتر گیا تے اوہ آپؐ وی کسے پاسے نس بھیج گیا۔ پھر مزیح دے وسنیکلن قحصار نہ سٹے۔ تے صفایاں بچہ کے تیراں دایمنہ ورہان لگ پئے۔ تے کافی چرمقابلہ کر دے

ہے۔ غیر مسلماناں نے اک دم ڈاھڈا حملہ کیتا، مشرکاں دے پیر اکھڑ گئے۔ اوہناں دے دئی مارے گئے۔ چھ تھو دے ایڑ گری قیدی بنے۔ مسلماناں نوں مال قیمت دے طور تے دو

ار اوٹھتے پنج ہزار بکریاں ہتھ آئیاں۔

ایہہ غزوہ انج تے وڈا نہیں پر کجھ جیہے واقعات پیش آئے کہ ایہنوں اچھ حاصل ہو گئی۔

سلامی لشکر ووج (دئی) ہاجراں تے وینہہ انصاریاں کول (کل تزیہہ گھوڑے سن۔ ہاجراں تے ہمار کول جھنڈے وی وکھو وکھرے سن۔ انصار دا علم حضرت سعد بن عبادہ، تے ہاجراں دا حضرت

بکر صدیقؓ کول سی۔ حضرت عمرؓ نوں (شکر ووج) "مقدمہ الجیش" بنایا گیا تے مدینے ووج زید بن حارث نوں گورنر مقرر کیا گیا۔

سیرۃ ابنی۔ ج ۱ ص ۱۳۳۔ علی ابن خلدون، ج ۱ ص ۱۱۹، لکھ اکبر شاہ خاں موجب ایہہ کہ حضرت بریدہ

بن حصب اسلی ہوراں کیتا۔ روکھو تاریخ اسلام ج ۱ ص ۱۸۵ پر سیرۃ ابنی موجب زید بن حصب ہوراں۔

سیرۃ ابنی۔ ج ۱ ص ۱۳۳ بحوالہ ابن ہشام

اک اچھی گل ایبہ سی۔ پٹی ایس لشکر وچ کئی منافق وی مال غنیمت دے لوجھ پاروں ٹال
سن، جنہاں داعی عبد اللہ بن ابی سی۔ منافقان نوں شرارت پناں کول کم نہیں سی۔ اک چٹھے توں
پانی بھرن ویلے ہاجرے اک انصار وچ جھگڑا ہو گیا۔ انصاری نے عرب دے پڑانے رواج موجب
"انصار وند باد" داعرہ مارا۔ اہدے جواب وچ ہاجرے وی اپنا نعرہ ماریا۔ دونہاں دھراں نے
ایبہ فعرے سنے تاں تلواراں کھچیاں۔ تے بڑی مشکل نال لڑائی بندی بندی بچی۔ عبد اللہ بن ابی
نوں ایبہ موقعہ رب دیوے، اوہنے جھٹ پاسا پریتانے انصار نوں کہن لگا: "تساں ایبہ مصیبت
آپے سہیڑی اے۔ ہاجراں نوں تساں اپنے کول سد کے (تے پناہ دے کے) ایساں دیر کر دتا
اے کہ اوہ برابر تہاڈے نال مقابلہ کر دے نیں۔ اہے وی ڈٹھیاں بیراں دا کجھ نہیں وگڑیا
تسیں ہاجراں دی مدد کرن توں رک جاؤ۔ ایبہ آپے ایبتوں نکل جان گئے۔"

ایبہ گل بات حضور علیہ السلام دے کتاں تائیں اپڑی۔ حضرت عمرؓ وی کول ای سی۔
غصے نال لوجھ لاکھے ہو گئے۔ تے دربار رسالت وچ عرض کیتی۔ پی کسے نوں حکم دیو تے ایس منافق
دی دھون لہا دیوے۔ آپے ہوراں فرمایا: "نہیں! لوکی آکھن گے محمد صلی اللہ علیہ وسلم
آپنے ساتھیوں نوں قتل کرا دیندا اے۔"

عبد اللہ بن ابی دے پتر حضرت عبد اللہ (اپناں داناں وی عبد اللہ سی) ایبہ گل
سنی تاں بارگاہ رسالت وچ عرض کیتی: "پی جے حکم ہووے تاں میں ای اپنے پیو دا سر لہا دیا۔
مٹاں جے تسیں کسے ہور نوں ایہو حکم دیو تے میں غیرت تے محبت پاروں اپنے پیو دے
قاتل نوں مار گھٹاں۔" حضور علیہ السلام نے فرمایا: "قتل دی تمہاں میں تیرے پیو تے بہرانی
کراں گا" آپے ہوراں ایبہ وعدہ ایچ پورا فرمایا۔ پی جدوں عبد اللہ بن ابی مویا تاں کفن لئی
آپے ہوراں اپنا کڑہ مبارک عنایت فرمایا۔ جنازہ پڑھایا۔ حضرت عمرؓ ہوراں عرض کیتی پی
منافق دا جنازہ کیوں؟ پڑھت دے دریاہ نوں کون ڈک سکدا اسی۔ ایبہ دکھری گل
اے کہ گستاخ رسولؐ نوں رحمتہ للعالمین دی رحمت وی دوزخ دی آگ توں نہ بچا سکی۔
کیوں جے اللہ تعالیٰ نبی دے ویری دا ڈاھڈا ویری اے۔

حضرت جویریہؓ دا واقعہ | ایس غزوے دی اک اچھی گل ایبہ اے کہ قیدیاں وچ حارث

لے سیرۃ النبی ج ۱ ص ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶، ۱۴۲۷، ۱۴۲۸، ۱۴۲۹، ۱۴۳۰، ۱۴۳۱، ۱۴۳۲، ۱۴۳۳، ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶، ۱۴۳۷، ۱۴۳۸، ۱۴۳۹، ۱۴۴۰، ۱۴۴۱، ۱۴۴۲، ۱۴۴۳، ۱۴۴۴، ۱۴۴۵، ۱۴۴۶، ۱۴۴۷، ۱۴۴۸، ۱۴۴۹، ۱۴۵۰، ۱۴۵۱، ۱۴۵

بن ابی صرار دی پستری حضرت جویریہؓ کی سن۔ حارث نوں اپنی بی بی بارے علم ہو یا آں اوہ حضور
 علیہ السلام دی خدمت وچ حاضر ہو یا تے اوہوں آزاد کران۔ لہٰذا عرض کیتی۔ آپ ہوراں فرمایا۔ ایہ
 گل جویریہؓ دی مرضی تے چھڈی۔ حارث جویریہؓ کوں گیتے آکھیا۔۔
 ”دیکھیں دیکھیں! میری لاج رکھیں! محمدؐ نے تیرا مرضی اُتے فیصلہ چھڈ دتا اے“ ماہی
 جواب دتا۔ میں محمدؐ ہوراں دی سیوا وچ رہنا چاہتی آں۔ تے فیر حضورؐ بلکہ اسلام نے حضرت
 جویریہؓ نال نکاح پرٹھا رہا بلکہ

نکاح و اثر

اسلامی لشکر اُتے ایس نکاح دا اثر ایہہ ہو یا پئی ہر اک نے اپنے اپنے حصے
 دے قیدی رہا کر دتے تے آکھیا پئی جس خاندان نال رسول اللہؐ دی رشتے
 داری ہووے ایس اوہدے بندیاں نوں غلام نہیں رکھ سکدے۔ اوہناں مالِ غنیمت وی
 موڑ دتاتے انج یہودیاں دے اک قبیلے نال جویریہؓ تھان پیار پیدا ہو گیا۔

واقعہ انک

ایس جنگ دا اک ہور اچھا واقعہ ایہہ سی پئی مڑویاں ہدیاں حضرت عائشہؓ
 صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا (آپ ایس غزوے وچ حضورؐ دے ناں سن)
 اُتے منافقاں نے تہمت لائی۔ گل انج ہوئی پئی جدوں اسلامی لشکر تھن لگاتاں حضرت عائشہؓ
 ہوریں باہر نکل گئیاں ہونیاں سن۔ صحابہ کرام نے آپ دا ہنودہ چلیاتے ایہہ سمجھ کے، پئی آپ دتے
 نہیں (کیوں جے آپ دا وزن کچھ نہتا نہیں سی) اوٹھ اُتے رکھ دتاتے لشکر تھریا۔ آپ دے گل
 وچ اپنی بھین دا اک وڈا ٹکڑا ہارسی۔ اُہدی رڑ، ٹہری گئی تے موتی کھلے گئے۔ ہار بگانی شے
 ہون کر کے، آپ ہرے نکر نال موتی چلن لگت پیاں۔ ایس کم وچ کچھ دیر ہو گئی تے قافلہ کانی
 آگے نکل گیا۔ آپ بہت پریشان سن پئی ہن کیہ کراں؟ اپنے وچ حضرت صفوانؓ پر معطل
 اپنا اوٹھ لے کے آوندے دے، جہناں دے سپرد ایہہ کم سی پئی اوہ قافلے دے چھتے چھتے آون
 ناں جے ڈگی و صھٹی شے چل آون۔ حضرت صفوانؓ نوں ایہہ سیوا ایس لئی وی سپرد کیتی گئی سی
 پئی اوہ سونوں کے چر کے اٹھدے سن۔ اوہناں حضرت عائشہؓ نوں دیکھیا ناں بڑا افسوس کیتا۔

۱۔ سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۴۱۸۔ ابن سعد نے طبقات وچ لکھیا اے۔ پئی حارث نے پہلاں اپنی وھی واقعہ ادا
 کیتا تے جدوں اوہ آزاد ہو گئیاں تاں حضورؐ نے اوہناں نال نکاح کیتا، ۲۔ سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۴۱۸۔ بحوالہ
 سنن ابوداؤد کتاب العتق، ۳۔ تاریخ اسلام اناکبر شاہ خاں، ۴۔ ص ۱۸۶، ۱۸۷۔

توڑتے اپنے اُوٹھتوں اُترے، تے حضرت عائشہؓ نوں سوار کر کے، آپ مہار پھڑکے ٹرپٹے تے لشکر نال جارتے منافقان نوں گل لٹھی جا بیدی سی۔ اوہناں رنگ برنگیاں گلاں کیتیاں تے حضرت عائشہؓ اُتے تہمت لائی جھنور علیہ السلام نے تہمت بارے سُنیا تاں افسوس ظاہر کیتا۔ پُر آپ چپ چاپ کیتے رہے۔ ایس عرصے وچ حضرت عائشہؓ ڈیڑھ مہینہ اپنے پکیاں دل رہیاں حضرت صاحبہ نے کھانا پینا چھڑ دتا۔ ہر ویلے روئیاں رہندیاں تے اپنی بے گناہی بارے رب اُتے دعاواں منگدیاں سن۔ منافقان توں اڈک کجھ مسلمان وی شک وچ پئے گئے تے اوہناں می گل دُھمان وچ کافی حصہ لیا۔ پُر بیہتے صحابہؓ حضرت صاحبہؓ نوں بے گناہ جان دے سن۔ اخیر اللہ تعالیٰ نے اوہناں دی بے گناہی بارے قرآن پاک وچ آیتاں نازل فرمائیاں۔ تے آکھیا پئی مسلماناں نے ایس تہمت نوں سُن دیاں سار ایہہ کیوں نہ آکھیا پئی ایہہ تے بُرا جھوٹھ اے۔ اخیر تہمت لان والیاں نوں سزا دتی گئی۔ اوہناں مسلماناں نوں وی سزا ملی جہناں بھلیکھے نال ایہہ فضول خبر دُھمانی سی۔ کسے زمانے وچ حضرت مریمؑ اُتے وی لوکاں تہمتاں لائیاں سن۔ تے رب نے اوہناں دی سچائی بارے حضرت عیسیٰؑ دے مونیوں گواہی دلائی سی اتے جدوں حضرت عائشہؓ تے تہمت لگی تاں رب پاک نے قرآن وچ اوہناں بارے ویروا تے نکھیرا کر کے لوکاں نوں ہمیش لئی سمجھایتا پئی اجہیاں گلاں ایویں مونیوں نہیں کڈنیاں جا بیدیاں لے۔ ایس واقعے دا ذکر سورہ نور وچ ویروے نال ملدا اے۔

ذَلَمَعَهُ غَزْوَةُ أَحْزَابٍ يَأْتِي خَدَقَ قُرَيْشٍ تَعِبُوا فِيهَا نَبِيَّ اللَّهِ مُحَمَّدًا

عرب دے ہور سارے قبیلے وی اسلام دے خلاف سن۔ تے جدوں موقع ملدا مسلماناں نوں نقصان پُچان دا جتن کر دے سن۔ بنو نضیر مدینے توں نکل کے خیبر تے شام وچ آباد ہو گئے سن۔ خیبر والیاں نے اوہناں نوں اپنا سردار وی مَن لیا سی۔ اوہناں سرداراں وچ سلام بن ابی الحقیق، حمی بن اخطب تے کنانہ بن الربیع ایچھے سن۔ حمی بن اخطب بڑا سازشیا تے شطونگرا سی گھٹھ جوڑتے جوڑ توڑ کھتا اہتے ختم سی۔ ایہہ تے نکلے آئے تے قریش نوں آکھیا پئی بے تیس ساڈا ساتھ دیوتاں ایسں اسلام نوں ڈکالا سکے آں۔ قریش پہلاں

۱۸۷۱-۱۸۷۲ء۔ از مولانا اکبر شاہ خاں نجیب آبادی۔

ای تیار سن۔ فیر ایہہ تین قبیلہ غطفان کول گھٹے تے خیبر وی اڑھی آمدنی والیج دے کے مسلماناں
 دے خلاف پھڑکایا۔ اوہوی پہاں توں تیار سن۔ بنو اسد وی ایہناں دے دھڑے وچ سن۔
 بنو سلیم واقرشہ نال نیڑی سی۔ ایس طراں ایہہ دو تویں قبیلے وی کافراں نال رُل گئے بنو سعد
 دا یہودیاں نال میل ملاپ سی اوہوی لڑن لئی تیار ہو گئے۔ مطالب ایہہ پئی عرب دے سارے
 قبیلے کفر دی واہ نال اسلام دے مینار نوں ڈھان مدینے ول گر پئے۔ ایہہ لشکر آسن ڈویژن فوج
 دی شکل وچ تن سرداراں دی کمان ہیٹھ سی جہدا کمانڈر ان چیف ابو سفیان بن حرب سی۔
 ایہدی کل گنتی چوی ہزار سی۔

حضور علیہ السلام نوں ایس لشکر بارے پتہ لگاتاں آپ ہوراں صحابہ کرام نال صلاح
 کیتی حضرت سلمان فارسی رضی اللہ عنہ ایرانی ہون کر کے "خندق" توں واقف سن۔ اوہناں صلاح
 دتی۔ پئی خندق پٹ کے اُہدے وچ پانی چھڑ دتا جائے تے گھر کے ویری نال مقابلہ کر یے سبھناں
 ایس رائے نوں صلاحیا۔ مدینے دے تن پاسے مکان تے نخلستان کن جہڑے حملے توں یکن داربی
 سبب سن۔ اک پاسا کھلا سی۔ جدھروں حملہ ہو سکدا سی۔

خندق پینا حضور علیہ السلام نے تن ہزار صحابہ نال و نیہہ دناں وچ خندق پٹ لئی۔ حضور
 علیہ السلام نے دو جہان دے بادشاہ ہون دے باوجود عام مزدوراں وانگ
 کم کر کے دنیا بھر کے مزدوراں دی شان اچیری کر دتی۔ جدوں خندق پٹی جا رہی سی، اک
 صحابی نے بھکتوں نڈھال ہو کے سہارے کارن ڈھڈا تے اک پتھر بچھ لیا۔ تے حضور
 دی سیوا وچ حاضر ہو کے اپنی اوکڑھن کیتی۔ سرکار نے آپنا پیٹ مبارک دکھایا۔ اُہتے دو
 پتھر بڈھے ہوئے سن۔ صحابی نے ایہہ نظارہ دکھیا۔ تاں اپنی بھکتو بھل گیا۔ اللہ۔ اللہ
 حضور علیہ السلام اپنے ساتھیاں دے یکنے عم خوار، ہمدرد تے یکنے ڈڈے وصلے والے
 سن۔ کہ اوہناں توں ودھ آپوں تکلیفاں جر رہے سن۔ ایسے دوران ایہہ آنت شریف اُتری
 لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ
 أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ
 مسلمانو! تہاڈے لئی رسول اللہ دی زندگی
 (سب توں) سوہنا نمونہ اے۔

۱۔ سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۲۰ بحوالہ طبقات ابن سعد ج ۲ قسم اول ص ۷۷ نمائے دیکھو
 ۲۔ خلافت ج ۱ ص ۱۲۰ علی طلوع اسلام برائے جماعت مہتمم از مولانا ظہیر احمد تاج ص ۱۶۶

خندق پٹ دیاں پٹ دیاں اک کرڑی چٹان آگئی۔ صحابہ نے اہتوں توڑن دی ات کوکشی کیتی پڑ نہ تھی۔ حضور علیہ السلام تشریف لیاے۔ تن دن دا فاقہ، پیٹ اُتے دو پتھر، اوتوں توڑاوت، پڑ حوصلہ ایناں اچا کہ اپنے مبارک ہتھاں نال اگوسٹ ماری۔ چٹان ریت وانگوں اتر کے ڈھیری جہی بن گئی تے۔ ایس غزوے نوں خندق وجہوں "غزوہ خندق" وی کہندے نیں۔ ایہہ خندق پنج گز چوڑی تے پنج گز ڈونگی سی۔

صف بندی | سلح دی پہاڑی کنڈ ول رکھ کے مسلماناں نے صفاں بھسیاں۔ زنانہاں نوں شہر دے محفوظ قلعیاں وچ پچا دتا گیا۔ تے اوہناں دی راکھی کارن دوسو بندے نال گھتے۔ تاں جے بنو قریظہ رصو کے نال حملہ نہ کر دین۔ ایہہ یہودی قبیلہ بھانویں کافراں دے نال نہیں سی ریا۔ پڑ بنو نضیر داسر داسر حسی بن اخطب رحضرت صفیہ داپو بنو قریظہ دے سردار کعب بن اسد کول گیا۔ اوہنے ملن توں ناٹھہ کیتی۔ حسی نے آکھیا۔ "میں فوجاں داسندر محمد نوں مٹان لئی بیاواں۔ ایہہ موقعہ ہتھوں چھڈن والا نہیں"۔ کعب فیروی نہ منیا تے آکھیا۔ "میں محمد ہوراں نوں ہمیش سچا تے قول دا پکتا جاچیا اے۔ اوہناں نال دھوکھا کرنا بندے دے پتزاں والی نکل نہیں"۔ پڑ حسی نے پٹوپا کے اوہناں نوں قول توڑن لئی دامن کر لیا۔ حضور علیہ السلام نوں پتہ لگا۔ تاں آپ ہوراں حضرت سعد بن معاذ تے سعد بن عبادہ نوں بھیت لین لئی گھلیا۔ تے فرمایا۔ پئی جے بنو قریظہ نے معاہدہ توڑ دتا ہو یا تاں واپس آکے ایہہ خبر سنان ویلے ذرا گول مول کر کے سنانا تاں جے ساڈی آبادی تے فوج وچ بیدی نہ کھلتے۔ دونوں صحابہ نے جکے کھپیا تے بنو قریظہ نے آکھیا۔ "اسیں نہیں جان دے کہ محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) کون اے (نعوذ باللہ) تے معاہدہ کیہ شے اے"۔ ایس طراں کافراں

لے سیرۃ النبوی۔ ج ۱ ص ۲۲۲۔ حضور علیہ السلام نے پہلی سٹ ماری تاں چٹان وچوں چنگیاڑے نکلے۔ آپ نے "اللہ اکبر" آکھیا تے صحابہ نے وی۔ تے آپ نے فرمایا۔ "میںوں ملک شام دیاں کتھیاں دتیا گیاں"۔ دوجی سٹ نال چٹان ہور وی پھٹ گئی تے آگ جہی نکلی۔ آپ ہوراں اللہ اکبر آکھ کے فرمایا۔ "میںوں ملک فارس دیاں کتھیاں دتیا گیاں"۔ تہی سٹ نال چٹان رینہ رینہ ہو گئی تے آپ ہوراں فرمایا۔ "میںوں یمن دیاں کتھیاں دتیا گیاں" تے فرمایا پئی جبرائیل نے میںوں دتیا اے پئی ایہہ ملک تیری اُست نوں ملن گے۔ (تاریخ اسلام نمبر ۱ ج ۱ ص ۱۹۰)

دی فوج وچ ہور وادھا ہو گیا۔

کافراں دی فوج نے تن جتھے بن کے تن پائیوں ایڈے زور و احمہ کیتا کہ دینے دی
 زمین کنب گئی۔ اللہ پاک نے ایس جنگ دا نقشہ انج کھچیا اے۔

اِذْ جَاءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ
 اَسْفَلٍ مِّنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ
 وَبَلَغَتِ الْقُلُوْبُ الْحَنَاجِرَ وَتَطُنُّونَ
 بِاللّٰهِ الظُّنُوْنَ ۝ هُنَا يَكْفُ الْبُرْجَى
 الْمُوْمِنُوْنَ وَزُلْزِلَتْ لَوَارِثَتِ الْاَ
 سْفَلِ يَدًا ۝ (احزاب: آیت ۲-۱۱)

جدویری تہانوں اُتوں تے، سینھوں دی پئے
 گئے اتے جدوں بھون لگ پیاں اکھاں تے
 دل اڑے سنگھاں (حلق۔ گلا) تیکر تے
 قساں رب پاک بارے سوچیاں رنگ برنگیاں
 سوچیاں اوتھے پرکھے گئے ایمان والے تے
 دتا گیا (مسلماناں نوں) بڑا گڑا ہلونا اے

مسلماناں وچ کجھ منافق وی شامل سن۔ اوہناں نوں جھکھ، تریہ، ٹھنڈی سیت ہوا، راتاں
 دے جھرتے اتے کافراں دی بے پناہ فوج دے زھر کھوتے اچانی لا دیتی۔ اوہ حضور کول آوندے تے
 اکھدے "ساڈے گھر نیجے نیں۔ ساٹوں واپس جان دی اجازت دیو"۔ حضور علیہ السلام نوں رب
 نے وحی راپس دسیا پئی :-

يَقُولُونَ اِنَّ بَيُّوتَنَا مَعْرُورَةٌ وَمَا
 هِيَ بِمَعْرُورَةٍ اِنَّ يَوْمَئِذٍ وَاَنَّ
 الْاَسْفَلَ فِرَاقًا (احزاب: ۱۰)

اوہ کہندے نیں ساڈے گھر لٹے (کھلتے پئے)
 نیں، اتے اوہ لٹے (کھلتے) نہیں پر اوہ تاں
 (نس کے) جان چھڈانا چاہندے نیں۔

پر مسلماناں بارے اللہ پاک نے فرمایا :-

"جدوں مسلماناں نے کافراں دے جتھے دیکھے تاں آکھن لگے ایہہ تاں اوہی لے جہاد وعدہ
 اٹھتے اہدے رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) نے کیتا سی۔ اتے رب تے رسول دوٹویں سچے نیں۔

لے یعنی دینے دے چڑھدے پائیوں (جبراً اچاسی) تے ہندے پائیوں (جبراً نیواں سی) کافراں نے حد کیتا
 اکھیاں بھرن لگ پیاں یعنی دوستی جان والے اکھاں بدن لگ پئے۔ دل سنگھ تک اڑے ڈر ڈر کے۔
 تے سوچیاں ایہہ سوچیاں پئی خبرے ہن بچان گے کہ نہیں یا ایہہ پئی آزمائش بڑی ڈاھدی لے وغیرہ۔
 (موضح القرآن حاشیہ صفحہ ۶۹۴ ترجمہ قرآن پاک مولانا شاہ عبدالقادر والہ۔)
 بسلسلہ آیت مذکورہ۔ مطبوعہ تاج کمپنی۔ سمرالہ

تے ایس گل نے اوہناں دے یقین تے تابعداری نوں ہو روی ودھا دتا۔" (احزاب)
 کافراں نے شہر وچ وڑن دی بڑی کوشش کیتی پر خندق پاروں کامیاب نہ ہو سکے۔
 اخیر اک دن قریش دے کجھ بہادران نے گھوڑیاں راہیں خندق پار کیتی اہناں وچ هزار جہیرہ تے نفل
 وغیرہ شامل سن تے سب توں ودھکے بہادر نوٹے سالہ اک بڈھا عمرو بن عبدود سی جہنوں ہزار جواناں
 دے برابر گنیا جاندا سی۔ اوہ اگے ودھیاتے لکاریا۔ اگوں حضرت علیؑ اٹھے حضورؐ نے آپؐ
 نوں ڈک دتا۔ عمرو فیر لکاریا۔ شیر خدا نے فیر اگوں جواب دتا۔ تبھی لکار دے جواب وچ وی حضرت
 علیؑ اٹھے ماں حضورؐ نے فرمایا۔ "علیؑ! اوہ عمرو بن عبدود اے۔" شیر خدا نے عرض کیتی: "جی مینوں پتہ
 ہے پئی ایہ عمرو اے۔" اخیر آپؐ ہوراں اجازت دئی آپنے مبارک ہتھیاں نال تلوار عنایت فرمائی۔
 تے ہرتے بگڑی بٹھی۔ تے مقابلے لئی تورا دتا۔

عمرو دا قول سی پئی دنیا وچ جے کوئی بندہ اوہنوں تہن گلاں کہو سے تاں اوہ اک ضرور سن
 لوے گا حضرت علیؑ نے پہلاں اوہنوں اسلام قبولن لئی کہیا۔ تے فیر لڑائی توں واپس جان لئی پڑ
 اوہنے دونویں گلاں: منیاں، تبھی گل آپؐ نے ایہہ آکھی پئی: "فیر لڑائی نوں تیار ہو جا،" عمرو ہتیا
 اوہ گھوڑے تے سی۔ تے حضرت علیؑ پیدل سن۔ اوہدی غیرت نے اوہنوں گھوڑے توں لہ
 دتا۔ تے پہلی تلوار نال اپنے گھوڑے دیاں کتاں وڈھ دتیاں، فیر حضرت علیؑ دا نام پچھیا۔ تے آکھیا
 میں تیرے نال لڑنا نہیں چاہندا۔ پر حضرت علیؑ نے آکھیا: "میں تاں چاہتا واں تاں؟" عمرو
 اہن غصے نال لوہا لاکھا ہو گیا۔ تے حضرت علیؑ اُتے وار کیتا۔ آپؐ نے وار ڈھال تے روکیا۔ پڑ
 ڈھال چر گئی۔ تے متھے اُتے زخم ہو گیا، جہڑا بہتا ڈونگھا نہیں سی۔ مہن شیر خدا نے وار کیتا
 تے تلوار عمرو دا موڈھا لہندی ڈھڈ تک جا پڑی۔ نال امی حضرت علیؑ نے "نعرۃ تکبیر" بلند
 کیتا۔ تے فتح دا اعلان ہو گیا۔ عمرو توں پھپھوں ضرار نے جہیرہ نے حملہ کیتا پر اللہ دے شیر نے
 جدوں سناں لائیاں تاں دونویں پچھے ہٹ گئے، حضرت عمرو نے ضرار دا پچھا کیتا، اوہنے
 مڑکے وار کیتا پڑ ہتھ روک کے آکھن لگا: "عمرو! ایہہ احسان چیتے رکھیں!"

نفل نسن لگیاں خندق وچ بگ پیا۔ صحابہ کرام نے تیراں واہینہ ودھا دتا۔ اوہنے عرض
 کیتی پئی میں شریفانہ موت مرنا چاہتاں، حضرت علیؑ نے عرض منظور کر دیاں خندق وچ لہہ

لہہ میں ایہہ واقعات سیرۃ النبیؐ وچوں ملتے ہیں تے شبلیؒ ہوراں "ابن سعد تے خمیس" توں۔

کے تواریخ اور ہر اکم نبی ورتا ہے ۔

مسلماناں اُتے لڑائی دا ایہہ دن بڑا بھارا سی ۔ کافر چار چوہیر لویں تیر و رہاندے پئے سن ۔ مسلمان گھیرے وچ ہون دے باوجود، ڈٹ کے مقابلہ کر رہے سن ۔ حدیث شریف وچ اؤندا اے کہ ایس دن حضور علیہ السلام دیاں اکسار چار نمازاں قضا ہوئیاں تھیں ۔

جس قلعے وچ زنانیاں سن ۔ اوہ یہودیوں دے محلے دے نال **زنانیاں اُتے حملہ** لگدا سی ۔ بنو قریظہ نے جدوں دیکھیا پئی مسلمان لڑائی وچ کھجے

ہوئے نیں ۔ اوہناں زنانیاں والے قلعے اُتے حملہ کرن دا جتن کیتا ۔ اک یہودی قلعے دے پھاٹک تک اپڑ کے قلعے اُتے حملہ کرن والا سی ۔ کہ حضور علیہ السلام دی پچھتی حضرت صفیہؓ نے دیکھ لیا ۔ تے حضرت حسان بن ثابتؓ نوں آکھیا پئی ایہنوں مار مُکاؤ ۔ پرحسان بیمار ہون پاروں ایہہ کم نہ کر سکے ۔ اخیر حضرت صفیہؓ ہوراں اک مُتھر (وزنی لائٹھی) نال یہودی نوں مار مُکایا ۔ تے اوہا ہر لہا کے قلعے دے بُوہے تے لٹکا دتا یہودیوں ایہہ حال دیکھیا تاں سمجھ گئے پئی قلعے وچ فوج موجود اے ۔ تے جھے داہیاں (وصلہ) نہ پیا تے ۔

اسلامی لشکر گھیریا ہون پاروں کھان پین دیاں چیزاں ہتھوں وی **رہتی فیصلہ** بڑا تنگ سی ۔ پدھ وصلہ ایڈا کہ جدوں ایہہ تجویز پیش ہوئی کہ ذب کے صلح کہ لیتے تاں مسلماناں انکار کر دیتا ۔ اک منافق مصعب بن قشیر نے طعنہ ماریا پئی محمدؐ ہو رہیا ایران ہاں تے شام فتح کرن دے سُفنے دیکھ دے نیں ۔ پدھ دینے وچ تاں جانہیں سکدے ۔ کسے نے آکھیا پئی ایہناں دے ساتھی نعوذ باللہ ہن مومن توں وی اُوکھے نیں ۔

منافقاں دے طعنے مسلماناں دا کجھ نہ وگاڑ سکے ۔ نیک لوک جہناں دی قسمت وچ اسلام سی ۔ حضور دی بیوا وچ حاضر ہو کے اسلام قبول دے رہے ۔ اوہناں وچوں قبیلہ

سیرۃ النبیؐ بحوالہ ابن سعد تے نیزہ ویزہ ۔

اے نمازاں دے بارے محض وچ اختلاف اے پئی اوتھ تک چار نمازاں قضا ہوئیاں سن یا اک دن یا کئی دن وچ چار نمازاں قضا ہوئیاں ؟ ایہہ بحث زرقانی وچ دیکھو دے نال ملدی اے ریحرا النبیؐ

حاشیہ ص ۲۲۸ ۔ سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۲۲۸-۲۲۹

غطفان دے حضرت نعیم بن مسعود بن عامر سن۔ اوہ کافراں دے لشکر وچوں نکل کے حضور دی
 سوا وچ حاضر ہوئے تے ایمان لیا ندا۔ تے عرض کیتی پئی جسے حکم ہووے تاں میں کافراں
 وچ پھٹ پا دیواں آپ ہوراں اجازت عطا فرمائی۔ اوہ پہلاں بنو قریظہ کول گئے۔
 فیرا بوسفیان کول تے اجهیاں گلاں کیتیاں پئی دونہاں دھراں دے دلاں وچ گھڑھا
 بجھ گئیاں۔ کافراں نوں حضرت نعیم دے اسلام قبولن بارے کوئی علم نہیں سی۔
 جدوں محاصرے نوں شکاری دن شاگھ گئے۔ تاں رات نوں رب نے اچی ڈاڈھ
 ہنیری تے ٹھکا چھڈیا جس نال تنبو اڈ گئے۔ اگلاں مجھ گئیاں جھٹھے ٹھنڈے ہو گئے۔ کھان
 پین دے سامان والیاں دیگاں اٹ گئیاں۔ مشرکاں نے اگ بجھن توں بڑا شگن ریتا تے
 راتورات اپنا ڈنڈا زوریا چپک کے نس گئے۔ حضور علیہ السلام نوں رب نے اوہناں
 دے سن بارے خبر دتی۔ آپ ہوراں تروت حذیفہ بن ایمان نوں خبر لیاں لئی گھلیا۔
 اوہناں آکے دستیا پئی میدان خالی پیا اے۔ آپ نے ایہ سن کے فرمایا پئی اہن قریش ساڈ
 تے کدی وی حملہ نہیں کرن گئے۔ مسلمان چائیں چائیں مدینے وچ داخل ہوئے۔ ایہ واقعہ
 ذی قعدہ ۶۱۰ء دا اے۔

مسلماناں دا ایس جنگ وچ جانی نقصان بہت گھٹ ہویا۔ پے اوکڑاں بہت
 جزیاں پتیاں۔

بنو قریظہ واگھیرا | بنو قریظہ نے حضور نال معاہدہ کیتا ہویا سی پئی ایس لڑائی وچ
 تہاڑی مدد کراں گے۔ پے اوہ حسی بن اخطب دے کہی سنن نال
 مسلماناں دا ساتھ چھڈ گئے۔ حضور علیہ السلام نے ایس جنگ وچ مدینے دا گورنر
 حضرت ابن اُمّ مختوم نوں بنایا سی۔ مدینے وچ آکے آپ ہوراں بہت تھوڑا آرام فرمایا
 تے ظہر وی نماز پڑھ کے حکم دتا۔ پئی عصر دی نماز کوئی وی ایٹھے نہ پڑھے۔ آپ ہوراں عصر
 دی نماز بنو قریظہ دے محلے وچ جا پڑھی۔ بعض صحابہ نے اے ہتھیار کھولے نہیں سی کہ اوہناں
 نوں حضور دا حکم ہلایا۔ اوہ تروت بنو قریظہ دے محلے جا پڑے۔ آپ نے حضرت علی نوں
 جھنڈا عنایت کیتا۔ حسی بن اخطب نوں بنو قریظہ اپنے قلعے وچ لے گئے سن۔ اوہنے

بنو قریظہ نوں مقابلے لئی بھڑکا دتا سی۔ حضرت علیؑ ہوراں اگے ودھ کے سنیا پئی بنو قریظہ حضور نوں رنوز بائد (گاہاں کڈھدے نیں لے۔

حضور علیہ السلام نے اوہناں نوں گھیرا پاں حکم فرمایا۔ ایہہ گھیرا پنجھی دن چالو رہیا۔ بنو قریظہ داسر دار کعب بن اسعد سپاہاں وی مسلماناں نال دھوکھا کرن دے حق وچ نہیں سی۔ اوہ حق بنی اخطب دے داتے وچ آکے ایہہ سب کچھ کر بیٹھا سی۔ اوہنے جدوں دیکھیا پئی مسلماناں دا مقابلہ ساتھوں نہیں ہو سکدا۔ تاں آپنی قوم نوں سد کے آکھیا :-

” محمد دے سچا نبی ہوں وچ کوئی شک نہیں کیوں جے اوہناں بارے ساڈیاں کتاباں وچ صاف صاف پیشین گوئیاں موجود نیں۔ ایہہ اوہی نبی نہیں جہناں دے اسیں اڈکیو ان سان۔ ایں کر کے جے اسیں حق نوں من کے محمدؐ اٹے ایمان لے آئے تاں اچ اسیں آپنیا جاناں، مال تے اولاد بچا سکے آں۔“

بنو قریظہ نے ایں گل دی مخالفت کیتی تے مسلمان ہون توں انکار کیتا۔ کعب نے دو جا مشورہ ایہہ دتا پئی آپنیاں زنانیاں تے بالائ توں قتل کر کے بہادران انگ میدان وچ نکل کے لڑو۔ اوہناں ایہہ وی نہ منیا۔ فیر اوہنے کہیا پئی سبت (ہفتہ) دی رات نوں مسلماناں اُتے حملہ کر کے اوہناں نوں مار نساؤ۔ کیوں جے اوہ ایں بھلکھے وچ ہوں گے پئی سبت دی رات یہودی حملہ کرنا حرام جان دے نیں۔ یہودیاں نے ایہہ گل دی نہ منی لے۔

بنو قریظہ وچوں آن اچھے بندیاں نے اسلام قبول کر لیا سی۔ اخیر اک دن بنو قریظہ نے حضور علیہ السلام دی خدمت وچ سنیہا گھلایا پئی اسیں اپنے آپ نوں ایں شرط تے تہاڈے والے کر دے آں پئی سعد بن معاذ جہڑی سزا سانوں دین اوہ اسیں منظور کراں گے۔ آپ نے ایہہ شرط قبول فرمائی لے۔

بنو اوس دی گنارش | قبیلہ اوس (انصار) نے عرض کیتی یا رسول اللہ! جاہلیت

لے تاریخ اسلام از اکبر شاہ خاں نجیب آبادی۔ ج ۱ ص ۱۹۲ نالے دکھو ابن خلدون ج ۱ ص ۱۲۴۔
 لے تاریخ اسلام نجیبی۔ ج ۱ ص ۱۹۲، ۱۹۳۔ لے یعنی ثعلبہ بن سعید۔ اسعد بن عبید، اسید بن سعید نے +
 لے تاریخ اسلام نجیبی۔ ج ۱ ص ۱۹۳ +

وے زمانے وچ جدوں ایس خورج نال لڑدے ہندے ساں، بنو قریظہ ساڈے دھڑے وچ ہندے سن۔ کساک بنو قینقاع نوں (جہڑا خورج داسا تھی سی) خورج (انصار) دی مٹھی موجب چھڈ دتا سی۔ اہن ساڈی واری اسے تے بنو قریظہ بارے ساتوں فیصلہ کرن دی اجازت دتی جاوے۔ آپ ہوراں فرمایا کہ اہناں دا فیصلہ پہلاں ای تہاڈے مہری حضرت سعد بن معاذ اُتے چھڈ دتا اے۔ اوس دے انصار ایہہ کن کے خوش ہو گئے لے۔

حضرت سعد بن معاذ | آپ قبیلہ اوس دے سردار سن۔ آپ اسی بنو قریظہ نوں غزوہ خندق توں پہلاں سمجھان گئے سن پئی تئیں ساڈا

ساتھ نہ چھڈنا۔ آپ نوں بنو قریظہ دا بڑا خیال سی۔ ایہو وجہ سی پئی یہودیوں نے اہناں تے فیصلہ چھڈ دتا سی۔ نہ ایس جنگ وچ آپ زخمی ہون کر کے بنو قریظہ دے محاصرے وچ شامل نہ ہوئے۔ اوہ زخمی وی چوکھے ہوئے سن۔ ایس واسطے حضور علیہ السلام نے اوہناں دا تہنوں مسجد نبوی کول لو اڈاتا تے علاج کرسن دا حکم فرمایا۔ دوجے زخمیاں دا علاج وی ایہھے ای ہو رہیا سی۔ اک زناتی حضرت رفیدہؓ دی نگرانی وچ ایہہ نکا جہیا ہسپتال چالوسی۔ جتھے سریم پٹی داساماں تے کجھ دوائیاں وغیرہ سن بھرت رفیدہؓ اسلامی لشکر وچ پہلی نرس یا لیڈی ڈاکٹر دا درجہ رکھ دیاں ہیں۔

حضرت سعد بن معاذ دا زخم کولاً ہون کر کے بنو قریظہ بارے فیصلہ کرن توں کچھوں اور تک اوہ اپنے رب کول جا پڑے۔

فیصلہ | حضرت سعد بن معاذ ہوراں فیصلہ ایہہ فرمایا۔ پئی بنو قریظہ دے لڑاکے ہندے قتل کیتے جان تے باقی لوک قید کریتے جان تے مال اسباب مال تمنیت گنیا جائے

آپ ہوراں ایہہ فیصلہ سن کے فرمایا پئی ایہہ ٹھیک آسمانی تورات دے مطابق فیصلہ اے۔ ایس فیصلے اُتے عمل کیتا گیا۔

حمی بن اخطب | سب توں پہلاں سارے فساد دی جڑھ یعنی حمی بن اخطب نوں قتل گاہ وچ لیاے۔ ایہہ چیتا رہوے پئی جدوں پئی بنو نضیر

۱۔ تاریخ اسلام نجیبی ج ۱ ص ۱۹۳۔ ۲۔ سیرۃ نبوی ج ۱ ص ۲۳۵۔ ۳۔ ابن خلدون ج ۱ ص ۱۲۶

۴۔ تورات کتاب تشبیہ اصحاح ۲۰۔ آیت ۱۰۔ وچ اے۔ (باقی اس کے بعد اگلا صفحہ پر دیکھئے)

نوں ویس لکلا دیتا سی۔ اوس ویلے حنی بن اخطب نے وعدہ کیتا سی پئی میں مسلماناں دے دیریاں دی مدد نہیں کرالے گا۔ تے رب نوں آپنا ضامن منیا سی۔ پر خیبر وچ جا کے اوہ دے لوہر ہور دے ہور ہو گئے اوہ سب وعدے ٹھکل گیا تے غزوہ احزاب دا موڈھی ثابت ہو یا۔ اوہنے قتل گاہ وچ آکے پہلاں حضورؐ ول مُونہ کر کے آکھیا :-

”رب دی سونہ مینوں اہدا افسوس نہیں پئی میں تیرے نال وی کیوں کمایا۔ پنگل ایہوے پئی جہڑا رب نوں چھڈ دیوے رب اوہنوں چھڈ دیندا ہے“
فیر لوکاں ول مُونہ کر کے آکھیا :-

”لو کو ارب دے حکم نوں پورا کرن وچ کوئی بُرائی نہیں۔ ایہہ رب دا حکم سی۔ جہڑا لکھیا ہو یا سی۔ ایہہ اک سزا سی جہڑی بنو اسرائیل دی تقدیر وچ سی ہے۔“

کُل چھ توتوں ودھ بندے قتل کیتے گئے۔ صرف اک زنانی نوں (اک مسلمان نوں مارن دے وگھ وچ) قتل کیتا گیا۔ سنن ابوداؤد وچ اوس زنانی دی جرأت بارے لکھیا اے پئی ہر آدمی اپنی واری نال قتل ہو رہیا سی۔ تے اوہ زنانی حضرت عائشہؓ ال نہ صرک ہو کے گلآں کر دی جاندی سی۔ جدوں اوہدا نام بولیا۔ اوہ بڑے آرام مال اٹھ کے خڑ پئی۔ حضرت عائشہؓ صدیقہ ہوراں پچھیا ”کتھے چلی ایں؟“ آکھن لگی ”میں اک جرم کیتا سی اوہدی سزا پان چلی آں“ بڑے چا دنال قتل گاہ وچ آئی تے لوہا بیٹھ بھر دکھ کے اگلے پار ہوئی۔

صالح شریف وچ مقتولاں دی گنتی چار سو لکھی اے۔ تے سیرت زبایں کتاباں

البقیہ حاشیہ صفحہ پچھلا) ”جد توں کسے شہر تے صلے لئی جاویں تاں پہلاں صلح دا سنہیا کھل جے مَنق کے اوہ تیرے لئی شہر دے بُوے کھول دین تاں چنے لوک اوتھے ہوں سجد تیرے غلام ہون گے۔ جے صلح نہ کرن۔ توں اوہناں دا گھیرا گھت تے جدوں رب تینوں اوہناں لے تے قبضہ کرادیوے۔ تاں توں سب مرداں نوں مار چھڈتے باقی ہر شے یعنی بال، زانیاں تے مال اسباب تیرے لئی مال قیمت ہو دے گا“ (سیرۃ النبیؐ ج ۲ ص ۴۳۶)۔

لے بلاذری مطبوعہ یورپ۔ ص ۲۲۔ لے سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۴۳۶۔

وج چھ تو توں ودھ۔ بنو قریظہ دے مکان مسلماناں نوں رہن لئی عطا کیتے گئے لکھ
بنو قریظہ جے حضور علیہ السلام اُتے فیصلہ چھڈ دیندے تاں رحمت اللعالمین دی رحمت
توں واجے نہ رہندے جوہی کہ یوقینقاع تے بنو نضیر اُتے حضور نے مہربانیاں فرمائیاں سن۔

(۱) حضرت زینب نال حضور نے نکاح فرمایا
اوہ حضور دے آدا دیکھتے غلام حضرت زید

شہدے ہور اچھے واقعات

جہناں نوں حضور نے مونتہہ بولا پتر بنا لیا سی، دے گھروں سن۔ ایہہ رشتہ حضرت زینب
ہوراں (آپ حضور دی پھیر سن) صرف آپ دے کہن نال قبول کیتا سی۔ ورنہ حضرت
زید دے غلام رہ چکن و جہوں۔ اوہ ایس رشتے نوں پسند نہیں سن کر دیاں۔ ایس واسطے
اوہناں دونہاں دی روز کھڑکھپ رہندی سی۔ تے حضرت زید نے کئی واری طلاق دین
بارے حضور دی مرضی پچھی۔ تے آپ ہوراں ہر واری منع فرمایا لکھ پر صلح نہ ہو سکی، تے
اخیر حضرت زید نے طلاق دے دتی۔ عرب وچ مونتہہ بولے پتر نوں اصلی پتر وانگول سمجھیا
جاندا سی۔ رب پاک نے ایہہ بھیرے رسم مٹان لئی قرآن وچ حکم اتاریا، تے حضور علیہ السلام
نے حضرت زینب نال نکاح کر کے ایس بھیرے رواج نوں مٹان و عملی ثبوت پیش فرمایا۔
(۲) ایس سال عورتاں بارے حکم نازل ہویا پئی اوہ جدوں گھروں باہر جاو تیاں
شریف زنانیاں ہار گھنڈ کدھ کے جایا کرن تاں جے اوہ مسلمان پچپانیاں جاسکن۔ زیور
تے گہنے نوں دکھاوے لئی نہ پان پیر زمین تے ٹھمک ٹھمک کر کے نہ رکھن۔ کون گل کرن تاں
پر دے دے پچھوں کریا کرن حضور علیہ السلام دی بیبیاں نوں غیر مرداں دے سامنے ہون
توں اُکا منع فرما دتا گیا لکھ

(۳) زنادی سزا سو کوڑے (دڑے) وی ایسے سال نازل ہوئی تے کسے
زنانی اُتے جھومٹی تہمت لانا والے اُتے "حد قذف" جاری کیتی گئی تے نالے

لے سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۳۸، لکھ تاریخ اسلام از اکبر شاہ خاں نجیب آبادی ج ۱ ص ۱۹۴۔
لکھ قرآن وچ اے: "جدوں تیس اوس بندے نوں، جیتے رب تے تے تیاں احسان کیتا سی، ایہہ کہندے نوں
پئی اپنی زنانی نوں نکاح وچ رکھی رکھ تے رب توں ڈر" (احزاب - ۵)
لکھ سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۳۵

یعانہ و طریقہ دسیا گیا۔

(۴) تیمم کرن دا حکم وی ایسے سال نازل ہو یا نماز خوف وی ایسے سال توں پڑھی جان لگ پئی جس بارے قرآن وچ حکم اتریا۔

(۵) عرب وچ اک طلاق جہنوں "ظہار" کہندے سن چاٹوسی۔ ایس سال اوہنوں بند کون دا حکم ہو یا تے کفارہ دین لئی کہیا گیا تاں جے نکلی جینی گل بچھے اک وسدا رسدا گھرہ اجڑا جاوے۔

(۶) ذوالحجہ ۶۱۰ھ وچ حضرت ابو عبیدہ بن الجراح نوں حضور علیہ السلام نے تن سو^{۳۰۰} مہاجراں دا لشکر دے کے "سیف البحر" ول توریا۔ اوہنوں قبیلہ "جہنمہ" دے محلے بارے خبراں آ رہیاں سن مسلماناں نے ایس سفروچ ڈا ہڈیاں اوکڑاں جریاں۔ ایتھوں تیک کہ دو دو تن تن چھہاریاں نال پوری پوری دہاڑی کدھنی پئی۔ اخیر سمندر دے کنڈھے تے اک مچھی ہتھ آئی جہنوں کھا کے سبحناں، جاناں بچایاں تے رب دا شکر کیتا لے۔

(۷) ایسے مہینے محمد بن مسلمہ نوں تینہ بندیاں دا جتھہ دے کے حضور نے بنی کلاب ول گھلیا۔ مقابلہ ہو یا۔ بنی کلاب دے وٹا بندے مارے گئے باقی نس گئے۔ ایس جنگ وچ مسلماناں نوں پنجاہ اوتھ تے تن ہزار بکریاں ہتھ آئیاں۔

(۸) اک جتھہ نجد ول گھلیا گیا۔ جہڑا شمامہ بن آثال نوں قید کر کے یایا شمامہ ہوراں حضور اُتے ایمان لے آندا۔ تے فیر اپنے دیس "یمامہ" اپڑے مکے ول جان والے دانے پھکے نوں روک دتا۔ مکے وچ کال پئے گیا تے قریش نے حضور علیہ السلام ہوراں کول شکایت کیتی۔ آپ ہوراں حضرت شمامہ نوں دانہ پھکا ڈکن توں منع فرما دتا۔

(۹) ایسے سال آپ ہوراں اوہناں مہاجراں نوں جہڑے مکے شریف توں ملک

لے "لعان" ویاپے ہوئے جوڑے وچ جدائی دا اک طریقہ اے۔ جہڑا اودوں ورتیا جاندا اے جدوں کوئی مرد اپنی زبانی اُتے بھڑے چالے دا الزام لاوے۔ دو تہاں نوں ایہدے وچ کوئہہ دینی تے جھوٹھے اُتے لعنت کرنی پسیدی اے۔ جے فیروی یقین نہ بچھتے تاں طلاق ہو جاندا اے۔ جہنوں لعان کہندے میں ایہہ فیصلہ قاضی کردا اے۔

۹۵، ۱۹۴ ص ۱ ج ۱، ع ۱، ص ۹۵، ۱۹۴

مذکب حبش نوں ہجرت کر گئے سن، واپس آؤن لئی مشورہ دتا۔ کئی مہاجر نہر آئے پر فیہ
وی کافی لوک حبش وچ ای وسدے رہے لے

۹ | غزوہ دومہ الجندل توں واپسی تے عینیہ بن حصین نے حضور علیہ السلام آگے گل
کیتے سی پئی مینوں آپنیاں (حضور علیہ السلام دیاں) مدینے والیاں چراگا ہاں
وچ اوتھ چارن دی اجازت عنایت کرو۔ حضور نے اجازت دے دئی۔ عینیہ نے ایس
اجازت توں سال بھر دا ہڈالا بھ بٹا تے احسان دا بدلہ ایہہ دتا پئی اک دن حضور علیہ السلام
دے اوتھاں تے چھاپہ ماریا تے بنو غفار دے اک آدمی نوں قتل کر کے اوہدی زانی نوں وچ
دے نال ای نے گیا۔ اسلمہ بن عمرو (بن الاکواع) نوں سب توں پہلاں ایس گل دا پتہ
تے اوہناں سارے مدینے وچ رولی پا دئی۔ لوک تڑت عینیہ دے پچھے نئے حضور علیہ السلام
وی اوہدے پچھے تشریف لے گئے۔ آپ توں پچھوں کئی ہو رہا ہے مثلاً مقداد بن الاسود
عباد بن بشر سعد بن زید، عکاشہ بن محسن تے ابوقتاوہ وغیرہ وی دوڑ کے آپ نوں جازلے
آپ ہوراں سعد بن زید نوں جتھے دا ٹھہری مقرر فرما کے آگے گھلیا تے آپ خود "ذوقرو"
"ذی قرو" ناں دے اک سوئے (چٹے) تے کھڑ گئے۔ حضرت اسلمہ بن عمرو عینیہ نوں جائے
پچھوں صحابہ دا جتھہ وی اڑ گیا۔ اوہر عینیہ دے بندے وی مدد لئی آگئے۔ دوہناں وچ
وچ ڈاھڈا ٹا کر اہویا۔ اک صحابی شہید ہوئے۔ ویری ڈاھڈی مار کھا کے کھل پتر گئے مسلمان
نوں اپنے اوتھاں توں وکھ ویری دے اوتھہ وی ہتھ آئے۔ ایہہ جتھہ فتح پاکے حضور دی
سیوا وچ اڑیا۔ آپ ہوراں ایجھے نینت دا اک اوتھہ وی ذبح فرمایا۔ تے ایجھے چوٹھی
گھنٹے قیام کر کے واپس مدینے آگئے۔

بنو بکر و امکو ٹھہرنا | ایسے سال حضور علیہ السلام نوں خبر ملی پئی بنو بکر، خیر دے یہودیال
نال گٹھ جوڑ کر کے مدینے تے حملہ کرنا چاہندے سی۔ آپ ہوراں
حضرت علی دی اگوائی وچ دو سو صحابہ داسکر، بنو بکر و امکو ٹھہر لئی توہا۔ راہ وچ بنو بکر
دا اک جاسوس ہتھ لگا۔ اوہنے "جان بخشی" دے وعدے تے، مشرکاں بارے خبراں دے

لے تاریخ اسلام از اکبر شاہ خاں نجیب آبادی، ج ۱ ص ۱۹۵، تے مستہ بارے ایہہ ساری گل
تاریخ اسلام توں لئی اے۔ دیکھو تاریخ اسلام، از اکبر شاہ خاں، ج ۱ ص ۱۹۵، ۱۹۶

حضرت علیؑ ہوراں اوہنوں چھڈ دتلمتے مقام فدک (جتھے بنو کبرہ ڈیرے لائی بیٹھے سن) اُسے
 حملہ کیتا۔ ڈاھڈا مقابلہ ہویا۔ ویری ہار کے قس گئے مسلماناں نوں فتح ہوئی۔ تے پنج ہتھ اوکھ
 تے دو ہزار بکریاں ہتھ آئیاں۔

اسلام دی تبلیغ شعبان ۶۱۰ء وچ حضور علیہ السلام نے حضرت عبدالرحمنؓ بن عوف
 نوں دومہ الجندل دے لاگے پنڈاں وچ اسلام دی تبلیغ لئی بھیجیا۔
 اوہھے اک عیسائی سردار اسمیخ بن عمر کلبی نے اسلام دیاں اچھیاں گلاں تے چنگے طور طریقے
 کے اسلام قبول کیتا۔ اوہدے مگر اوہدے قبیلے نے اسلام قبول کر بیا۔ کجھ سرداراں تے عام
 لوکاں اسلام نہ قبولیا۔ اہل قبیلہ جزیرہ دینا منظور کیتا۔ حضرت اسمیخ ہوراں اپنی بیتری دانکاح حضرت
 عبدالرحمنؓ بن عوف نال کردتا۔ جہدے پیوں حضرت ابوسلمہؓ سن۔ جہڑے اک وڈے فقیہ تے
 تابعی متے بیان دے نیں۔

عمرہ ذی قعدہ ۶۱۰ء وچ حضور علیہ السلام چوداں سوا مجاہداں نوں نال لے کے شریف
 وُل ترے تاں جے عمرہ ادا کیتا جائے۔ کعبۃ اللہ حضرت ابراہیمؑ دی بنائی ہوئی
 یادگاری مسیت سی جتھے رب دی پوجا کیتی جاندی سی۔ ویلے دے نال نال حضرت ابراہیم
 علیہ السلام دے پیروکار بنت پرست بن گئے۔ پر کجھے دا ادب لحاظ ایہناں دے دلاں وچ آج
 وی دُون سوایا سی۔ عرباں دا قبلہ "کعبہ شریف" سی۔ اوہ آپ وچ سارا سال لڑدے بھڑدے
 رہندے سن پڑ چار مہینے ایہناں اجیہے ہتھے ہوئے سن۔ جہناں وچ لڑنا اوہ حرام جان دے
 سن۔ ایہناں چوتھہ مہینیاں وچ لڑائی اُکھاند ہو جاندی۔ تے عرب دے سارے قبیلے امن
 چین نال دُور ووراڈے سفر کر کے کعبہ شریف اپڑدے تے اکٹھے رُل کے عقیدت بھریاں رُل
 موجب عبادت کردے۔ اوہ خاندان جہڑے اُکھو جے دے ہو دے ترہائے ہندے۔ ایہناں مہینیاں وچ
 گھیکھو کھنڈ ہو کے ہل دے تے انج جا پدا، جوئیں اوہ کڈی لڑے ای نہیں۔

مسلماناں نوں دھکے نال ملکیوں کڈھیا گیا سی۔ حضورؐ جچرک ملکے وچ رہے، آپ انج کھلو

لہ عمرہ پھونکا ہندا اے جس وچ دیاں کجھ دھماں ادا کیتیاں جاندیاں نیں یعنی حرم دے باہر بیقات
 توں احرام بچھ کے صرف صفاتے مردہ دے دچکار "سعی" تے کجھے دا طواف کیتا جاند اے تے وال وی
 سٹائے یا کترائے جاندے نیں ۶

کے نماز پڑھنے سے اپنی کعبہ شریف تے بیت المقدس و نو قویں سامنے رہیں۔ آپ جدوں مدینے اپڑے تاں شعبان ۲ھ تک بیت المقدس وُل موندہ کر کے نماز پڑھ وے پڑھاندرے رہے۔ فیر رب پاک نے کعبہ شریف نوں مسلماناں دا قبلہ مقرر فرما دتا۔ جہدا ویر و اتیس کھچے پڑھ بیٹھے او۔

کعبہ شریف اپر جنّاں کافراں دا حق سی، اوناں ای سگول اوہتوں و دہ مسلماناں دا وی سی۔ کیوں جے محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے رب نے اوہنوں مسلماناں دا قبلہ مقرر فرما دتا سی۔ دو جی لیبہ گل پئی مکہ مسلماناں دا پیار اویس سی۔ جتھوں اوہ سچے دین دی خاطر نکلے سن۔ حضرت بلال نوں مکے شریف وچ بہت ستایا گیا سی۔ پڑ جدوں اوہناں نوں مکہ یاد آؤندا تاں اوہدی یاد وچ شعر پڑھ کے روندے بندے سن۔ ماہ شوال وچ آپ ہوراں خواب وچ صحابہ نوں کعبے دا حج کر دیاں دیکھیا۔ اہدیے نال حج یا کعبے دی زیارت دی چٹیک دُون سوائی ہو گئی۔

نالے حج مسلماناں دا خاص تھم اے۔ جنور علیہ السلام نے اہناں مختلف و جہاں پاروں مکے شریف جان دا ارادہ فرمایا۔ تے قریش دے شکان شہبیاں پاروں حج دی تھاں عمرے دا احرام بچھیا۔ قربانی دے ستر اوٹھ نال لیتے۔ تے حکم دتا۔ پئی کوئی بندہ ہتھیار بندھ کے نہ ترے۔ صرف تلوار جھڑی عرب دا سفری ہتھیار سی، نال رکھن دی اجازت ملی۔ پڑ اوہنوں وی نیام وچ بند رکھن دا حکم ہو یا۔ چوداں سو، دا ایہہ قافلہ ذوالحلیفہ جا اپڑیا جتھے قربانی دیاں مڈھلیاں رہیاں ادا کیتیاں گئیاں۔ قربانی دے اوٹھاں دیاں دھوناں وچ نشانی دے طور تے لوہے دیاں کھڑیاں (نعل) لا دتیاں گئیاں گے۔

اسلامی جاسوس | اصول موجب قریش نوں چاہیدا سی پئی اوہ مسلماناں نوں عمرہ کر لیں دیندے۔ پڑ اوہناں دے اچھے ویر پاروں، حضور علیہ السلام نے بنو خزاعہ دے اک آدمی نوں، جہدی مسلماناں بارے قریش نوں علم نہیں سی، مکے وُل تورییا تاں جے قریش دے ارادے دی خبر لیا وے۔ اسلامی قافلہ جدوں عسفان کول اپڑیا تاں اونجے ناکے خبر دتی پئی قریش نے سارے قبیلیاں نال گٹھ جوڑ کر کے کہیا اے پئی محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) ہوراں نوں مکے نہیں ورن دیاں گے۔ او دھر قریش نے بڑے دھڑتے نال جنگ دی تیاری شروع کر دتی۔ تے فوجاں جوڑ کے مقام "بلدح" تک لے آئے۔ خالد نے عکرمہ (ایہہ اجمے

۱۰ سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۲۲۸-۲۲۹ بحوالہ بخاری شریف باب مقدم النبیؐ و اصحابہ المدینہ۔ لے ایضا ص ۲۲۹۔

مسلمان نہیں سی ہوئے) دو ٹوک سواراں نال ہر اول جمعہ بن کے ودھے تے رابع تے جمعہ دے
وچکار اک تھاں "غمیم" تیکر جا پڑے لے۔

ایدھر اسلامی قافلہ راہ توں سچی باہی تھاں کتر کے سفر کردا کردا خالد بن ولید ہوراں
دے نیڑے آڈھکا۔ خالد ہوری اسلامی قافلے توں ڈر کے نکتے ول ڈر کی لاگئے۔ تے نکتے والیاں
نوں اطلاع کیتی۔ اینے وچ آپ ہوریں شہر مکہ دے لاگلے میدان وچ مدھلی پہاڑی تک اپڑ
گئے۔ ایٹھے آپ دی اوٹھنی بیٹھ گئی۔ آپ ہوراں اوہنوں گھور گھپ کے اٹھایا۔ تے حدیبیہ دے
کھوہ کول اپڑ کے آپ ہوراں ڈیرے لادتے۔

رسول اللہ دی بوکت کھوہ وچ پانی بہت تھوڑا سی۔ جہڑا بڑی چھیتی ٹک گیا۔ صحابہ
نوں پانی دی بڑی اوکھیاں سی۔ آپ ہوراں اپنے ترکش وچوں
اک تیر کڈھ کے حضرت براء بن عازب نوں کھوہ وچ سُن لئی عنایت کیتا۔ جنہوں سٹ دیاں
سار کھوہ دا پانی ایناں ودھیا پئی پانی دی تھوڑ ٹک گئی لے۔

صلح حدیبیہ بنو خزاعہ نے اہل اسلام نہیں سی قبولیا، پوء اوہ مسلماناں دے دھڑے
وچ ہون کر کے حضور علیہ السلام نوں قریش بارے اطلاعواں پجاندے
رہندے سن۔ ایس قبیلے داسر وار بدیل بن ورقار فتح مکہ ویلے اسلام لیائے) آپ دی سیوا
وچ حاضر ہویا تے تشریف لیان داسبب پچھیا۔ آپ ہوراں فرمایا: "اوہ دیکھ! اگے قربانی
دے اوکھاں دی قطار اے۔ تے پچھے ایس احرام بنھیا ہویا اے" بدیل ایہہ سُن کے پچھے
مڑ گیا۔ تے جا کے قریش نوں سمجھایا پئی محمد ہوری لڑن نہیں آئے۔ سگوں اوہ تاں کجے دی
زیارت کارن آئے نیں۔ تاں ایویں جنگ دارولا پارہے او۔ ایہہ سُن کے قریش دے کجھ
فساویاں نے آکھیا۔ پئی ایس اوہناں نوں بیت اللہ دی زیارت لئی وی نہیں آون
دیاں گے۔ قریش دے کجھ سیانے لوکاں متاپکا کے خلیس بن علمہ کننی نوں حضور ول
ٹوریا۔ اوہ داہ وچوں ای قربانی دے اوٹھ دیکھ کے مڑ گیا تے قریش نوں آکھن رکھا: "مسلمان
کمال زیارت لئی آئے نیں تے اوہناں نوں زیارت توں روکن داسانوں کوئی حق نہیں"۔
قریش نے ایہہ سنیا تاں خلیس دے پچھے پئے گئے تے ایس زیارت نوں اپنے وقار داسلمہ بنا

لے سیرۃ النبوی، ج ۱ ص ۴۴۹، لے ایضاً ص ۴۵۰ تے تاریخ اسلام از اکبر شاہ نان نخبی ج ۱ ص ۱۹۸۔

یثا۔ خلیس نوں وی تا، آگیا تے اوہنے دھمکاندیاں آکھیا۔ پی جے تئیں مسلماناں نوں کہے دی زیارت توں ڈکونگے تاں میں اپنے بندے لے کے تہاڈے تال ٹھاں گا۔ قریش ایہہ معاملہ دیکھ کے کچھ ڈھلے پئے گئے۔ تے منٹاں واسطے پاسے خلیس نوں منایا لے

فیرا پے ہوراں خراش بن امیہ ٹزاعی نوں تغلب نام دا اوکھو دے کے قریش ول سینہا تو ریا پئی اسیں لڑن نہیں آئے سانوں صرف عمرہ کر لین دیو۔ قریش نے ایہہ سینہا سنیا تاں خراش دے اوکھ نوں ذبح کر دتا۔ تے نالے خراش نوں مارن وڈھن اٹھ پٹے۔ پراوہ خلیس تے اوہدے آویاں دی مدد نال فح و ابچاند او اپس حضور علیہ السلام کول اپڑ گیا۔ اہبتوں بعد قریش دی آپ بہاری اک مہیر رنوجو تاں دا لولا مسلماناں اتے حملہ کونگئی۔ جہنوں گرفتار کر کے بعد وچ حضور دے حکم نال چھڈ و تا گیا۔

فیر حضور علیہ السلام نے حضرت عمرؓ نوں قریش کول گھلنا چاہیا۔ اوہناں اپناں عذر و عرض کیئی۔ پی میرے قبیلے دا کوئی بندہ یا میرا کوئی سجن بیلی مکے وچ نہیں ہیگا۔ ایسی ہی جے مناسب سمجھو تاں میری تھاں عثمانؓ غنی نوں گھل دیو۔ کیوں جے اہناں دے قبیلے رنوجو دے ڈاڈے تے مگڑے مگڑے بندے اوہناں دی حماست کرن والے ہیگے نیں۔ حضور علیہ السلام نے ایہہ متا سزا ہندیاں حضرت عثمانؓ بن عفان نوں قاصد بنا کے قریش ول تو ریا۔ سب توں پہلاں حضرت عثمانؓ مکے وچ ابان بن سعید بن العاص نوں مکے جہنے تروت اپنی حفاظت وچ لے یاتے اوہناں نوں ابوسفیان تے دوجے سرداراں کول لے گیا۔ ابوسفیان ہوراں کہیا پئی توں (عثمانؓ غنی) بے شک کہے دا طواف کرے۔ پر مسلماناں نوں اسیں اجازت نہیں دیاں گے۔ آپ نے آکھیا پئی حضور علیہ السلام توں بناں میں طواف نہیں کر سکدا۔ ایہہ سن کے قریش نوں تاہ چڑھیا تے اوہناں حضرت عثمانؓ نوں مکے وچ ڈک بٹا لے۔

سیرۃ ابنی موجب بدیل بن ورقا توں سینہا سن کے قبیلہ ثقیف را مہری عروہ بن مسعود اٹھیا تے قریش توں اجازت لے کے حضور دی خدمت میں حاضر ہو یا بگل بات کردیاں اوہنے پہلاں قریش دی بربادی فرض کر کے لڑائی دی بندیا کیتی تے فیر مسلماناں

لے تاریخ اسلام از اکبر شاہ خان نجیب آبادی، ج ۱ ص ۱۹۸۔ لے ایضاً ص ۱۹۹۔

بارے کہیں ننگا رہے لڑائی دا پاسہ پٹ گیا۔ تاں اے محمد رصلی اللہ علیہ وسلم اتیرے سستی
ساتھی تینوں اکلیاں چھڈ کے نس جان گے۔ حضرت ابو کبیر صدیق نوں ایہہ گل کھا گئی تے
اوہناں غصے نال عروہ نوں اکھیا۔ کیہ آکھیا ای ادھے! ایس جناب محمد ہوراں نوں چھڈ
کے نس جاواں گے؟ عروہ نے حضور توں پچھیا۔ ایہہ کون اے؟ آپ ہوراں فرمایا ابو کبیر
اے عروہ بولیا۔ میں ایہدی کوڑی گل دا جواب پوری کڑتن نال ضرور دیندا پر ایہدا
میرے ذمے اک احسان باقی اے۔ جہدا بدلیں اجے لایا نہیں تے۔

عروہ گل کھن کر کے، عربی رواج موجب، حضور علیہ السلام دی دارمھی مبارک ول مڑ مڑ
ہتھ و دھاندا سی۔ حضرت مغیرہ بن شعبہ ہتھیار نٹھی، حضور دی کند مبارک پچھے اکھلوتے ایہ حرکت
دیکھ رہے سن۔ اوہناں توں ایہ گستاخی نہ جری گئی تے عروہ نوں آکھن لگے: اپنا ہتھ دک کے
گل کر، نہیں تاں وڈوہ کے وکھ کر دیاں گا۔ عروہ نے حضرت مغیرہ نوں پچھان کے آکھیا: اوہ
فریہا! بھلا میں تیرے فریب و ج تیرا کم نہیں پایا کر دا؟ راج عروہ نے اوہ گل چٹاری سی کہ
جدوں مغیرہ ہوراں کجھ بندے قتل کر چھڈے سن تے اوہناں دا "خوں بہا" عروہ تے اپنے
کولوں ادا کیا سی۔

بخاری شریف وچ لکھیا اے پی عروہ بن مسعود نے جدوں صحابہ نوں حضور نال ،
ڈاہڈی عقیدت دیکھی تاں اوہتے بڑا اثر ہويا۔ اوہنے قریش نوں جا کے آکھیا:-
"میں قیصر تے کسری، اتے نجاشی دے درباراں دے ٹھاٹھ ہاٹھ دیکھے نیں۔ پر ایہہ جان
نٹاری، اتے عقیدت کدھرے نہیں دیکھی۔ محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) جدوں گل کر دے نیں۔ تاں
سارے ادب پاروں چپ وٹ جان دے میں۔ کسے نوں ہمت نہیں پیندی کہ اوہ (محمد ہوراں
نوں) اکھ بھر کے تگے۔ اوہ وضو کر دے میں تاں جہڑا پانی ڈکدا اے لوکی اوہتے ٹسٹ ٹسٹ کے
پیندے نیں۔ بلغم ہووے یا ٹھک، بھولیں تے ڈکن توں پہلاں عقیدت مند، اوہنوں ہتھو مہ
بوج لیندے میں اتے مونہہ تے ہتھان اتے مل لیندے نیں۔"

بیعت رضوان | حضرت عثمان چوکھی دیر تک نہ آئے تاں ایہہ خبر دے مگنی پی اوہناں
نوں شہید کر دتا گیا اے۔ حضور علیہ السلام نے ایہہ سنیا تاں فرمایا پی

اسیں عثمانؓ یعنی دابدلہ لغتوں پناں ایتھوں نہیں ہٹاں گے۔ آپؐ ایہہ فرما کے بکھر دے
اک رکھ ہیٹھاں بیٹھ گئے تے صحابہ کرامؓ توں جان وارن بارے بیعت لئی لہجہ سورۃ فتح وچ
ایس واقعے (بیعت رضوان) دا ذکر ایچ آؤندا اے :-

لقد رضی اللہ عن المؤمنین
اذ یبايعونک تحت الشجرة
فعلم ما فی قلوبہم فأنزل
السکینة علیہم واثابہم فتما
تسریبا۔۔۔ رفیع : ()
رب مسلماناں توں راضی سی جدوں اوہ
تیرے ہتھ اُتے رکھ ہیٹھ بیعت کر رہے سن
رب اوہناں دے دلاں دے پھیٹ جان
دا اے۔ تے خدانے اوہناں اُتے تسلی
آاری تے پھیٹی آؤن والی فتح دتی ۔

ایس بیعت توں کجھ چر بعد حضرت عثمانؓ وی تشریف لے آئے تے اوہی طراں
بیعت کیتی جوہی دوجے صحابہؓ نے کیتی سی اوہی قریشی فون عروہ نے آکھیا پئی مسلمان
لڑن تے نکلے بیٹھے نیں۔ ایس واسطے اوہناں دی صلح داسنیہا من لہو۔ فیرسہیل بن
عمرو نوں اوہناں حضور علیہ السلام دی سیوا وچ گھلتیا۔ تے ایہہ آکھیا پئی صلح صرف
ایس شرط تے ہو سکدی اے پئی مسلمان ایس ساں عمرہ ادا کیتے پناں مڑ جاؤن ۔
صلح حدیبیہ | سہیل حضور علیہ السلام نال کافی چر صلح دیاں شرطیں طے کر دا
دیاں شرطیں رہیا۔ تے اخیر ایہناں شرطیں توں دونہاں حصوں نے من پتا۔

- (۱) مسلمان ایس ساں عمرہ کیتے پناں واپس مدینے نوں ٹر جان گے ۔
- (۲) عمرہ لئی اگلے سال آؤن گے تے صرف تین دن تکے وچ ڈیرے لاکے مڑ جاؤن گے ۔
- (۳) (اگلے سال وی) ہتھیار لاکے نہ آؤن۔ صرف اک سلوار ہووے تے اوہی نیام
وچ رہوے ۔

(۴) تکے وچ پہلاں توں رہن والے کسے مسلمان نوں (تہاڈے نال) مدینے جان
دی اجازت نہیں ہووے گی۔ پر مسلماناں وچوں جے کوئی تکے وچ رہنا چاہوے
تاں اوہنوں نہ روکیا جاوے گا۔

(۵) کافراں یا مسلماناں وچوں کوئی بندہ مدینے جاوے۔ تاں اوہنوں موڑ دتا جاوے گا

لے ابن خلدون - ج ۱ ص ۱۳۵

پر جے کوئی مسلمان نکتے آوے تاں اوہنوں واپس نہیں کیتا جاوے گا۔

(۶) عرب دے قبیلیاں نوں اپنی مرضی موجب کسے وی دھرمال معاہدہ کرن دا اختیار ہووے گا۔

(۷) ایس معاہدے دی مدت دس سال ہووے گی۔ تے دونویں دھراں امن نال رہن گئیاں ۛ

حضور دی توصلہ مندی | ایہہ معاہدہ لکھن لئی حضرت علیؑ دی ڈیوٹی لگی۔ اوہناں بسم اللہ الرحمن الرحیم شروع وچ لکھیا۔ سہیل نے اعتراض کیتا۔ پئی رواج موجب باسمک اللہم لکھو۔ حضور علیہ السلام ہوراں حضرت علیؑ نوں آکھ کے باسمک اللہم لکھوایا۔

اکلا فقرہ راجح سی: "ایہہ معاہدہ اولے جہنوں محمد رسول اللہ ہوراں منظور کیتا" سہیل نے فیرا اعتراض کیتا تے آکھیا پئی جے ایس محمد نوں رسول اللہ" من یئندے تاں ایہہ جھگڑا ای کیوں پیندا ۛ حضور علیہ السلام نے فرمایا: "بھانویں تئیں مینوں سچا نہیں من دے پر رب دی سونہہ نہیں خدا دار رسول آں" ایہہ فرما کے آپ ہوراں حضرت علیؑ نوں لفظ (رسول اللہ) مٹان لئی فرمایا۔ اوہ آت مجت تے عقیدت پاروں عرض گزار ہوئے پئی میں تاں ایہہ لفظ نہیں مٹاواں گا۔ اخیر آپ ہوراں آپنے ہتھیں "رسول اللہ" دا لفظ مٹا دتا۔ تے سہیل دے کہیں موجب محمد بن عبد اللہ لکھوا دتا گیا ۛ۔

ابوجندل دا واقعہ | معاہدہ مدینہ شریطان طے ہون توں بعد اہے لکھیا جانا سی کہ حضرت ابوجندل چہڑے سہیل بن عمرو دے پتر سن تے اسلام قبول چکے سن۔ ہتھیں ہتھکڑیاں تے پیریں بیڑیاں، کسے طراں نس کے اسلامی شکر کول آگئے۔ تے حضور علیہ السلام دی خدمت وچ عرض کہتی پئی مینوں دی مدینہ اپنے ناں نے چلو۔ ابوجندل ہوراں نوں کافراں نے نکتے وچ قید کیتا ہویا سی۔ تے ڈاہڑیاں ماراں مار دے سن۔ پر معاہدے موجب اوہ مدینے نہیں سن جا سکدے۔ حالانکہ معاہدہ اہے لکھیا نہیں سی گیا۔ ایس واسطے حضور علیہ السلام ہوراں سہیل نوں آکھیا۔ پئی

بکھیرو البیہی۔ ج ۱ ص ۴۵ ۛ

ابو جندلؓ نول سادے حوالے کر دیتا جاوے۔ پر سہیل نہ مقلباتے آکھن لگا۔ پئی ابو جندلؓ نول معاہدے دی پوتھی شق موجب جے تساں واپس نہ کیاتاں اسیں معاہدہ کرن توں انکاری آئی، اخیر حضور علیہ السلام ہوراں فرمایا: "اچھا تئیں ابو جندلؓ نول واپس نال لے جانا" تے معاہدہ ہو گیا۔

حضرت عمرؓ آپے توں کچھ باہر جہے ہو کے حضورؐ دی خدمت وچ عرض کرن لگے۔ پئی سانوں ذب کے معاہدہ نہیں کرنا چاہیدا۔ ایس طراں ساڈی تے ساڈے دین دی نکھیدی ہندی اے تے بدئیس سچے رسولؐ اوتناں فیرتیویں ہون دی کیرہ لوڑاے؟ آپ ہوراں فرمایا: "یہ خدا دار رسولؐ آں تے اوہدے حکم توں تابہ نہیں ہو سکدا۔ فیر حضرت عمرؓ حضرت ابوبکر صدیقؓ ہوراں کول آئے تے اوہی شکاوت دہرائی۔ اوہناں آکھیا: حضورؐ جو کچھ کر دے نیں اللہ دے حکم موجب کر دے نیں" غصہ ٹھنڈا ہو یا تاں حضرت عمرؓ نول اپنی ایس بے باکی تے دلیری دا بہت افسوس ہو یا جہڑا ساری عمر رہیا۔ اوہناں کفارے لئی زندگی بھر توبہ استغفار کیتی۔ غلام آزاد کیتے تے خیر خیرات کیتی۔ معاہدہ ہو گیا تاں حضورؐ نے ابو جندلؓ نول فرمایا: "ابو جندلؓ! صبر کر، تے حوصلے توں کم لے۔ خدا تیرے لئی تے دو جے مظلوماں لئی کوئی رستہ کڈھے گا۔ مہن صلح ہو گئی اے۔ نے ایس اہتوں پھر نہیں سکدے۔" ابو جندلؓ حضورؐ دا فرمان سن کے واپس چلے گئے۔ بڑا دکھ بھریا منتظر سی۔ اک پاسے چوداں سودی فوج تے اوہناں دا اک ساتھی مصیبت وچ پھسیا ہو یا۔ دو جے پاسے اک معاہدہ۔ تے دوجی دسر داصر ف اک بندہ۔ پر معاہدے دا ایناں خیال پئی چوداں سودی فوج بے وس ہو گئی۔ تے ابو جندلؓ نول اوہناں دا چوہ مار داٹک داٹکے ول لے تریا۔ اللہ اکبر! کیڈا اوڈا امتحان اے صحابہؓ دے صبر، ضبط تے رسول اللہؐ دی تابعداری وچ رسن دا!؟ ایس معاہدے پاروں کئی صحابہؓ دے دل ٹٹ گئے۔ اوہ نموجھانے ہو کے تے چپ وٹکے بیٹھ گئے۔

قربانی دا حکم معاہدے توں بعد حضور علیہ السلام نے حکم فرمایا پئی لوک ایختے ای قربانیاں کرن پر صحابہؓ دے دل ٹٹ گئے سن۔ ایس واسطے کوئی وی نہ آکھیا۔

لے ابن ہشام۔

بخاری شریف (کتاب الشروط) وح آفند اے کہ حضور علیہ السلام ہوں تو ہاری
 ایہ حکم فرمایا کہ کوئی صحابی قربانی کرن لی تیار نہیں سی۔ حضور علیہ السلام اپنے گھر
 تشریف لے گئے۔ تے اُمّ المؤمنین حضرت اُمّ سلمہؓ نوں ساری گل دسی۔ اوہناں
 عرض کیتی جی تہیں کسے نوں کچھ نہ آکھو۔ سگوں آپے باہر نکل کے خود قربانی کرو تے
 احرام کھولن لی وال سنناؤ۔ آپ ہوں انج ای کیتا۔ صحابہؓ سمجھ گئے پئی ایس فیصلے
 وح کوئی تبدیلی نہیں ہو سکی۔ تے اوہناں وی حضور دے حکم موجب قربانی کیتی
 تے وال سنائے۔ صلح توں بعد تین دن تیکر اسلامی قافلہ حدیبیہ وح رہیا۔ جدوں مدینے
 نوں تریا تاں رستے وح سورۃ فتح اُتری جس وح ایس معاہدے نوں "فتح مبین"
 آکھیا گیا۔ حضور علیہ السلام نے حضرت عمرؓ نوں سد کے "إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا
 مُّبِينًا" والی آیت سنائی۔ اوہناں حیرانی نال کھچیا: "کیہ ایہ فتح اے؟" آپ
 ہوں فرمایا: "ہاں ایہ کھلی فتح اے"۔ مسلم شریف موجب ایہ سن کے حضرت عمرؓ
 دے دل نوں چین تے قرار آگیا۔ باقی صحابہ کرامؓ نے وی ایہ آیت سنی تاں ڈاہڈے
 خوش ہوئے۔

فتح مبین | ایس معاہدے پاروں ملک وح امن امان ہو گیا۔ بنو خزاعہ مسلماناں دے
 دھڑے وح نل گئے تے بنو بکر قریش نال۔ ایہ دونوں قبیلے بیت لڑائی
 کر دے رہدے سن۔ دونہاں دھڑیاں وح نل پاروں اہناں دی (آپو چلی) لڑائی
 بند ہو گئی۔ مسلمان جہڑیاں تھرطاں نوں اپنے حق وح مندیاں تے گھاٹے والیاں سمجھ رہے
 سن اصل وح اولیٰ فائدے والیاں ثابت ہوں۔ ہن مسلمان تے کافر آپو وح ملسن
 لکن لگ پئے۔ تے اک دوجے نوں نیڑے رہ کے پرکھن دا موقع ملیا۔ کافر تجارت کارن
 مدینے جانڈے تاں کئی کئی مہینے اوتھے رہ کے آؤندے۔ مسلماناں نال گل بات کرے
 تے نالے اوہناں دی پاک تے نورانی زندگی داکافراں تے ڈاہڈا اثر بند ا۔ ایس
 واسطے بھتے لوک اسلام قبول لگ پئے۔ ایتھوں تیک کہ صلح حدیبیہ توں صرف دو
 سال بعد مسلماناں دی گنتی دونی ہو گئی سی لے۔

لے تاریخ اسلام از اکبر شاہ خاں نجیب آبادی۔ ج ۱ ص ۲۰۳

معاہدے دی چوتھی شرط واسبھناں بڑا مناباسی، پر ایہا نتیجہ دیکھیو۔ پئی کجھ
 دنوں چھپوں رعتبہ بن اسبہ یعنی حضرت ابو بصیر نکلے توں تہ کے مدینے اپڑے۔ قریش نے
 دو آدمی حضور کول گھتے ماں جے ابو بصیر توں واپس لیاؤن۔ حضور علیہ السلام نے معاہدے
 موجب ابو بصیر توں اوہناں مال تور دتا۔ ذوالکلیفہ اپڑ کے حضرت ابو بصیر نے ہشاری
 توں کم لیا۔ تے دونہاں راکھیاں وچوں اک نوں آکھن لکے۔ "جو ان! تیری تلوار بڑی
 دھصیا جا پدی اے" دوجے نے ایہہ سُن کے اود تلوار نیاموں باہر کڈھ لی تے اوہدی
 وڈیائی کرن لگ پیا۔ ابو بصیر ہوراں دیکھن دے کج تلوار اوہتوں نے لی۔ تے بڑی چھہلی
 مال اک رکھوالے دا سراہ دتا۔ دوجا مدینے ول نس پیا۔ اود حضور دی سیوا وچ اپڑ
 کے اپنے ساتھی دا حال سنا رہیا سی۔ کہ حضرت ابو بصیر وی مگرے مگر پہنچ گئے۔ حضور
 علیہ السلام نے آپ توں دیکھیا تے فرمایا: "ایہہ بندہ ضرور جنگ دے بھاتہڑ بال کے
 رہوے گا"۔ ایہہ لفظ سُن کے ابو بصیر ہوراں عرض کیتی: "یا رسول اللہ! تساں ماں آپنا
 وعدہ نبھاندیاں مینوں ایہناں مشرکاں دے حوالے کر چھڈیا سی۔ پر رب پاک نے مینوں فریر
 آزاد کر دتا اے۔ تیس آپنے قول پاروں مینوں ہن فر مشرکاں دے حوالے کروئے، ایس واسطے
 میں چلیا جے"۔ ایہہ کہہ کے اود سمندر دے کندھے اک تھاں "عیس" اپڑے تے اوتھے
 ڈبے لادے۔ اود مشرک نکلے اپڑیا تے اوہنے سارا قصہ دسیا۔ حضرت ابو جندل ہوراں
 نوں پتہ لگاتاں اود وی نس کے "عیس" ہا وڑے۔ اوستوں بعد جہڑا مسلمان وی چاہندا
 مگھتیوں سدھا عیس، نوں چھوٹ وڈا تے حضرت ابو بصیر کول جاٹکانا کر دا۔ ہولی
 ہولی عیس وچ مسلماناں دا اک تگڑا سارا جتھہ بن گیا۔ جہڑا قریش دے تجارتی قافلیاں
 نوں سُن لگ پیا۔ قریش لئی شام دی تجارت زندگی تے موت واسوال سی۔ اود
 خطرے وچ وی تاں اوہناں دیاں اکھاں اگھڑیاں اوہناں حضور علیہ السلام دی
 خدمت وچ آدمی گھلیا پئی ایس معاہدے دی چوتھی شرط نوں منسوخ کر دے آں۔
 تیس ابو بصیر نوں عیس توں مدینے سد لئو۔ آپ ہوراں منظور فرمایا تے ابو بصیر
 نوں اپنے ساتھیاں سنے مدینے آؤن لئی سینہا گھلایا۔ حضرت ابو بصیر توں جدوں ایہہ
 حکم ملیا تاں اود بیمار سن۔ تے اٹھن بہن توں وی آواز رسن۔ پر اوہناں حضرت
 ابو جندل نوں حکم پورا کرن لئی آکھیا۔ ایہتوں بعد اود فوت ہوئے تے حضرت ابو جندل

بادشاہ ہواں تے بعض حاکماں دے نام حضور علیہ السلام دے خطوط

۶-۷ | اپنی محرم شہ نوں رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے مختلف ملکوں دے بادشاہ ہواں
لوں اسلام دی دعوت بارے خط لکھوائے تے اپنے سفیراں ہتھ گھلائے۔
جہڑا سفیر جتھے گیا اوہ اوتھوں دی زبان وی جان واسی تاں جے اوہ تبلیغ اسلام واقراں
چنگی طراں ادا کر سکے تے

خطاں اتے لان لئی جہڑی مہربانی اللہ
اوہ چاندی دی سی۔ رسول
جہدی شکل ایہہ سی تے محمد

رحمت للعالمین | حضور صرف عرباں نوں رب داپیغام سُنان نہیں سُن آئے
بلکہ آپ ساری دُنیا لئی نبی تے رسول بن کے آئے سُن۔

قرآن پاک نے آپ بارے دیر دے نال دسیا اے :-

(۱) وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ
بَشِيرًا وَنَذِيرًا (سبا- رکوہ ۲۷)

اساں تینوں سارے انساں لئی خوشی
تے ڈرمان والا بنا کے گھتیا اے۔

(۲) وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ
اساں تینوں سارے جہاناں دے دُنیاں لئی

لے رحمت للعالمین۔ ج ۱ ص ۱۹۶، بحوالہ خصائص کبریٰ ج ۲ بروایت ابن ابی شیبہ ص ۱ +

کہ بخاری شریف وچ حضرت انس بن مالک ہوراں موجب ایہہ مہراک سُندری وچ بڑی گئی۔ اوہ سُندری حضور دے
وصال توں بعد حضرت ابوبکر، عمر، عثمان بوری وی اپنی اپنی خلافت کے پسندے رہے۔ حضرت عثمان کو لوں اورنگ
ایہہ سُندری اک کھوہ ہیرا دس "وچ ڈگ پئی سی تے قیرتہ کدی بٹھی۔ (رحمت للعالمین۔ حاشیہ صفحہ ۱۹۶) -

(انبیاء اور ۷)

(۳) قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ
أَلَيْكُمْ وَجَمِيعًا (اعراف - رکوع ۲۰۰)

رحمت بنا کے گھٹیا اسے۔

اسے نبی یا اکھدے کہ اے لوگو! میںوں اللہ
نے تمہارا سمجھنا انسانوں اور رسول بنا کے
گھٹیا اسے ملے۔

اسلام سب دینا توں اچھا سچا دین اسے جہدی گواہی رب پاک قرآن وچ دیندا اسے :-
هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى
وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدُّنْيَا
كُلِّهَا، وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ۝
(سورہ صفت - رکوع ۱)

خدا اوہ اسے جہنے اپنے رسول توں بیکدیاں
دیلیاں تے سچا دین دے کے گھٹیا اسے تاں
جے اوہ سب دیناں اُتے غلبہ حاصل کرے
تے اللہ دی گواہی کافی اسے۔

دو بے نبی تے رسول بڑیاں لمیاں عمراں والے ہندے سن۔ تے نالے اہناں دے
سپر دا گوگ قوم یا ملک دی ہدایت دا کم ہندا اسی۔ پر حضور علیہ السلام دی سچائی تے وڈیانی
پاروں رب پاک نے حضور علیہ السلام نوں تہی ۲۳ سالوں وچ لکھوں لکھتے محتاج توں شہنشاہ
بنادتا۔ کتھے تے ایہہ حال پئی قریش نے آپ نوں ٹکیوں دیں نکالا دے چھڈیا تے کتھے اوہ
زمانہ کہ تکیے تے سارے بندے ہتھ بندھ کے حضور دی بارگاہ وچ کھڑے نیں تے رحمت دے
امیدوار نیں۔ مطلب ایہہ پئی تھوڑے جتنے عرصے وچ حضور علیہ السلام نے چوکھا کم
کیتا۔ تے گل دُنیا لئی۔ قیامت تیکر دے رسول ہون کر کے آپ ہوراں عرب توں باہر

لے حضور توں پہلے نبی اپنی اپنی قوم دی ہدایت کارن آئے جویں عیسے بنی اسرائیل واسطے آئے سن۔
لے قرآن (سبا ۲۸) موجب "وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا خَافَةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا"
یعنی اسے محمد! اسان تینوں دُنیا دے سارے انساناں واسطے خوشخبری تے ڈر سنان والا بنا کے بھیجا۔
میشاق النبیین موجب آپ توں پہلے نبیاں توں اللہ پاک نے فرمایا کہ تیں اپنی نبوت سے رب دا حکم پچا رہے
ہو و تے میرا نبی آجئے تاں تیں اپنے طریقے چھڈ کے فوراً اوہدی اطاعت کر باجے۔ اس توں ثابت
ہویا کہ حضور علیہ السلام، آدم علیہ السلام توں نے کے قیامت تک دے انساناں دی ہدایت واسطے وسیلہ
تے فریہ نیں۔ آپ توں پہلے انساناں دی ہدایت کارن آپ دی نیابت آپ توں پہلے نبیاں نے فرمائی اپنے
زلمے مبارک وچ آپ نے خود ایہہ فرض نبھایا تے آپ دے وصال توں بعد آپ دی (باقی صفحہ اگلا دیکھیے)

دے مُلکاں وچ وی رب دی ایکتا تے اپنی شان رسالت دا جھنڈا جھلانا ضروری سمجھیا۔
 عیسائی بادشاہاں نوں جہڑے خط لکھتے اوہناں وچ عام طور تے ہیٹھ لکھائی آرتی اچھی لکھی ہندی
 سی اے۔

توجہ۔

”اے اہل کتاب، آؤ اچھی طے اُتے ایکا کرینے جہڑی ساڈے تہاڈے دین
 وچ سمجھی اے یعنی رب توں پناں کسے دی پوجا نہ کریںے۔ تے کسے شے
 نوں اہدا شریک نہ سمجھئے۔ تے اوہتوں ہوا (خدا) دا رتبہ ایس آپنے
 ورگے رنگونے) بندیاں لئی تجویز نہ کریںے۔ (آل عمران - رکوع ۷)

بادشاہ حبش دے نام | اصمٰ بن ابجر حبش دا بادشاہ سی، تے نجاشی سداندا سی۔
 اوہدے کول حضرت عمرو بن اُمیہ الصنیری رسول اللہ دا خط
 مبارک لے کے گئے۔ تاریخ طبری موجب اوہدا مضمون ایہہ سی :-

”بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ ایہہ خط محمد رسول اللہ ولوں حبش دے بادشاہ نجاشی
 اصمٰ ول اے۔ اللہ تینوں سلامت رکھے۔ پہلاں میں رب دی ودیائی کرناں۔ جہڑا شاہ
 دا شاہ، پاک، سلامتی والا، ایمان عطا کرن والا، تے مہینسن (نہبان) اے۔ تے
 ظاہر کرنا مریم دے بیٹے عیسیٰ، اللہ دی مخلوق تے اوہدا امرسن۔ جہڑا پاک مریم ول گھلتیا
 گیا سی۔ تے جس نال اوہناں نوں حمل ٹھہر گیا سی۔ اللہ نے عیسیٰ نوں روح تے چوک نال
 پیدا کیتا جوئی آدم علیہ السلام نوں اپنے ہتھ آتے چوک نال پیدا فرمایا سی۔ میری دعوت

(بقیہ حاشیہ صفحہ ۳۹۹) نیابت دافرن صحابہ تون بعد آپ دی امت دے عالماں نے نبھایا
 نے قیامت تک نبھاندے رہے گے۔ جوئی حدیث وچ آیا اے۔ العلماء امتی کالانجیلیہ وبتحنا
 اسورائیل۔ یعنی میری امت دے علماء، تبلیغی لحاظ نال بنی اسرائیل دے بنیاں ہارنیں تے اچھے علماء وچ
 ہر عالم نہیں گنیا جالدا۔ بلکہ قرآن موجب ”الراستخون فی العلم“۔ دا درجہ رکھن والے علماء
 تے فضلاء مارنیں۔ جہناں اپنی حیاتی علم تے عمل تے سنت دی پروی واسطے وقف کر دتی۔ اچھے
 لوک علماء، صوفیاء کرام، محدثین، تے مجتہدین وچ مل دے نیس۔ جہڑے حضور (صلی اللہ علیہ وسلم)
 دی نیابت دافرن نبھاندے رہے گئے۔

لے رحمت للعالمین۔ ج ۱ ص ۱۹۶

ایہہ ہے پئی توں اکتھے تے لاشریک رب اتے ایمان لے آتے ہر ویلے اوہدے حکم وچ رہیا کرتے میری پیروی کر، تے میری تعلیم دا سچے دل نال اقرار کر کیوں جے میں اللہ داروں آں۔
 میں ایہتوں پہلاں اپنے چچر جعفر بن ابی طالب توں مسلماناں دے اک ٹولے نال تہاڑے ملک وچ کھل چکیاں۔ تیس اوہنوں آرام نال ٹھہرائینا۔ نجاشی جی! تیس مگہر جھپڑ دیو۔ کیوں جے میں تہانوں تے تہاڑے دربار توں اللہ دی طرف پرینا واں۔ دیکھو۔ میں ناں رب دا حکم اپڑا دتا تے تہانوں چٹی طراں سمجھا دتا اے اے چنگا کج ای اے پئی میری نصیحت من لٹو۔ سلام اوہتے جہڑا سدھے راہ چل دا اے“ لے

نجاشی دا جواب | نجاشی ایہہ خط پڑھ کے مسلمان ہو گیا۔ حضرت جعفر طیار جہڑے ہجرت کر کے حبش چلے گئے سن۔ اہے اوہنے ای سن۔ نجاشی نے

ایستاں دے ہتھ اتے اسلام دی بیعت کیتی لے۔ ابن اسحاق ہوراں (طبری جلد ۳ صفحہ ۱۵۶۹) روایت کیتی اے پئی نجاشی نے اپنے پتر نوں سٹھ ساتھیاں نال حضور علیہ السلام دی سیوا وچ بھیجا۔ پر سمندری جہاز ڈب جان پاروں ایہہ قافلہ حضور علیہ السلام دی خدمت وچ حاضر نہ ہو سکیا۔
 نجاشی نے جواب وچ ایہہ خط لکھیا :-

”بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ نجاشی احم بن ابجر و توں محمد رسول اللہ ول۔ اے اللہ دے نبی! تہاڑے تے سلام، اللہ دیاں رحمتاں تے برکتاں ہون۔ اوہ اللہ دیاں جہتوں بنا کوئی مجبور نہیں۔ تے جہنے مینوں اسلام دی ہدایت فرما لے اے۔ مئی عرض ایہہ ہے کہ حضور و افران مینوں ملیا۔ حضرت یسے بارے تساں جو فرمایا اے ازین تے اسماناں دے دب دی سونہ، اوہ اوستوں زتی بھروی ودھ نہیں سن۔ اوہ ادناں کجھ ای ہن چتاں تساں فرمایا اے۔ اساں تہاڑی تعلیم سکھ لئی اے۔ تہاڑا پچھیر (جعفر طیار) تے (دوجے) مسلمان میرے کول آرام نال نہیں۔ میں اقرار کرتاں پئی تیس اللہ دے رسول او۔ سچے او۔ تے سچیاں دے سچ توں ظاہر کرن والے او۔ میں تہاڑی بیعت کرناں تے میں تہاڑے چچر (حضرت جعفر طیار) دے ہتھ تے حضور دی بیعت تے اللہ دی تابعداری دا اقرار کر لیا اے۔ تے

لے رحمت عالمی ج ۱ ص ۱۹۰-۱۹۰۔ لے سیرۃ نبی ج ۱ ص ۴۰۔

نال سلوک بارے کی حکم اسے؟ آپ ہوراں جراب ایہہ دیتا پئی :- ”جہڑا نصیحت
من دا اے اوہ اپنے لئی (من دا اے) تے جہڑا یہودی یا مجوسی بن کے رہتا چاہوے
اوہتوں جزیرہ بتا جاوے لے“

مند بن حارث دے نال | مندر بن حارث بن ابو ثمر دمشق دا حاکم تے
شام دا گورنر سی۔ شجاع بن وہب ہتمہ

اوہنوں حضور علیہ السلام دا خط ملیا۔ پہلاں تے ایہہ ڈاہڈا اوکھا پھٹکا ہویا پرفیر
حضرت شجاع نوں بڑی عزت آورنال واپس توریہ۔ البتہ ایہنے اسلام نہ قبولیا لے

بامہ دے حاکم ول رسول اللہ دا قاصد | ہوذہ بن علی بامہ دا حاکم
سی، تے عیسائی مذہب کھ

سی۔ حضرت سلیمان بن عمرو ہوراں حضور دا خط مبارک دتا۔ پر اوہ حکومت دے
نے پاروں آکھن لگا پئی جے حکومت وچوں بیٹوں حصہ دیوتاں میں اسلام قبول
لوں گا لے۔ اسلام دنیاوی لالچ تے حرص و دھان لئی تھوڑا آیا لے؛ حضور
اسلام نے سنیا تاں فرمایا۔ ”زمین دا اک ٹوٹا وی آکھے تاں ایس وگھ بچ کدی نہ
ن گا لے۔ ہوذہ ایس واقعے توں تھوڑا چر بعد مر گیا ہے۔“

لم عثمان دے نال | جلندی دے دو پٹرسن۔ اک داناں جیفر تے دوجے دا
عبد سی۔ جیفر وڈا سی۔ تے حکومت وی اوہدے ہتمہ

سی۔ اوہ ملک عثمان دا حاکم سی۔ اوہدے کول حضور علیہ السلام دا خط مبارک
کے حضرت عمرو بن عاص گئے۔ جیفر سخت جہمی طبیعت دا مالک سی۔ اوہدا بھرا عبد
لکھ تے مٹھ بولاسی۔ پہلاں حضرت عمرو عبد کول گئے تے اوہنوں حضور دا پیغام
مایا۔ اوہنے کہیا۔ پئی جے میرا وڈا بھرا من گیا، تاں ایس دونوں حضرت محمد دی
ست وچ حاضر ہو کے اسلام قبول کر لوں گے۔ ایس توں پہلاں اوہناں وچ
محل بات ہونی چ۔

رہ۔ تیس کپڑی نکل دی دعوت دیندے او ؟

عمرؤ: رب دی ایلتا، تے محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) دی رسالت نوں متن دی -

عبد: عمرؤ! تیرا پیو سردار سی۔ دس اوہنے کیہ کیتا سی؟

عمرؤ: اوہ حضور تے ایمان نہ یایا تے مر گیا، گیدا چنگا ہندا جے اوہ ایمان لے آؤند

تے رسول پاک دی سچائی دا اقراری ہویا ہندا!

عبد: توں کد توں محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) تے ایمان لیاندا اے؟

عمرؤ: ایہ تھوڑے جیے چہ دی گل اے۔

عبد: کتھے؟

عمرؤ: نجاشی دے دربار وچ۔ نالے اود (نجاشی) وی مسلمان ہو گیا اے۔

عبد: اوہدی رعایا نے اوہدے نال کیہ ورتا رکیتا؟

عمرؤ: اوہنوں رعایا نے پئے وانگ بادشاہ رہن دتا۔ نالے رعایا نے وی اسلام قبول کر لیا اے

عبد: (حیرانی نال) کی بپ پادریاں نے وی؟؟

عمرؤ: آہو!

عبد: دیکھ عمرؤ، کیہ پیا آکھتا ایں؟ بسیرے نوں جھوٹھ جھلی تے خوار کر چھڑا اے!

عمرؤ: نیں جھوٹھ نہیں بویا۔ نالے اسلام وچ جھوٹھ بون گناہ اے۔

عبد: ہر قل نوں نجاشی دے مسلمان ہون بارے پتہ لگتاں اوہنے کی کیتا؟

عمرؤ: نجاشی نے ہر قل نوں خراج دینا بند کر دتا! ہر قل دے بھرانے شکایت کر دیاں آکھ

پئی نجاشی ساڈے مذہب توں پھر گیا اے تے نالے اوہنے خراج ڈک دتا اے۔

نے سس کے اٹھیا۔ جے مینوں "بادشاہی" والا لکھ نہ ہندا تاں میں وی نجاشی والا

کر دا (اسلام قبول کر دا)!

عبد: عمرؤ! ایہ کیہ پیا آہتاں ایں؟

عمرؤ: رب دی سونہہ سچ سچ آہتاں!

عبد: ہلا فیر ایہ تاں وٹس پئی محمد ہو ریں کھڑی کھڑی گل دا حکم دیندے نیں۔ تے کس تھ

منع کر دے نیں؟

عمرؤ: حضور علیہ السلام رب دی نابری تے گتا ہواں توں ڈک دے، شراب تے

توں روک دے، تے بتاں، پتھراں، تے سولی دی پوہتاں منع فرماندے نیں

ایہ سن کے عبد آکھن لگا پئی ہے میرا بھرا من گھیا تاں اسیں دونویں بھرا دینے اپڑ
 کے اسلام ضرور قبول کر لوں گے۔ پر جے اوہ نہ مانتیا تے دنیا داری وچ ای پھسیا رہیا تاں ایہ
 ساڑے تے ملک لئی وی گھانے دا سودا ہووے گا۔ حضرت عمرو بن عاص ہوراں کہیا پئی ہے اوہ
 اسلام قبول کر لوے گا تاں حضور علیہ السلام اوہنوں ایسے ملک دا بادشاہ نیارن دین گے۔
 البتہ ایہ ضرور کرن گے پئی ملک دے امیراں توں زکوٰۃ لے کے غریباں دی باہل (مدد) کرایا کرن
 فیہ عمرو ہوراں زکوٰۃ بارے رب دے حکم دے۔ آپ اوکھے کجھ دن رہے۔ اخیر اک دن جیفر نے
 دربارے سدیا۔ آپ ہوراں حضور دا خط مبارک دتا۔ اوہنے پڑھ کے قرین بارے سوال
 کیتا۔ آپ ہوراں دسیا پئی اوہناں مجبور ہو کے صلح کر لئی اے۔ بادشاہ نے پھپھیا۔ پئی
 حضور علیہ السلام دے ساتھی کیہو جھٹے نیں؟ فرمایا: ”جنہاں خوشی تے چاہناں اسلام
 قبولیا! تے ہر شے تے جے حضور دی تابعداری وچ رہن لگ پئے۔ نالے اوہناں حضور علیہ
 السلام دی چنگی طرح پرکھ پڑ چول کر لئی اے کہ آپ واقعی سچے نبی تے رسول نیں۔“
 بادشاہ نے آکھیا۔ پئی ہن بھلکے مدنا۔

آپ دوجے دن بادشاہ نوں ملے۔ اوہنے کہیا: ”میں ایس معاملے تے برا گوہ کیتا
 اے۔ پر میں اک ایجھ بندے دی اطاعت قبول کر لوں جہدی فوج نے میرے ملک لے
 حمد نہیں کیتا۔ تاں لوکی مینوں سارے عرب وچ بھپڈ دلاتے کزور آکھیا کرن گے۔
 حالانکہ جے ایہی فوج ایس ملک تے حملہ کرے تے میں اوہ جنگ کراں کہ تساں کدی
 دیکھی سنی نہ ہدوے۔“

حضرت عمرو بن عاص ہوراں ایہ گل سنی تے فرمایا: ”چنگا جی میں بھلکے واپس
 چلا جاواں گا۔“ بادشاہ نے آکھیا: ”اک دن ہور کھلو جا۔“
 اگلے دن بادشاہ نے حضرت عمرو نوں بندہ گھل کے سدیا تے فیرونویں بھرا تے
 اوہناں دی رعایا وچول وی بہتے لوک مسلمان ہو گئے اے۔

عزیز مصر دے نال | جرج بن متی جہد القب ”مقوقس“ سی مصر تے اسکندریہ دا
 بادشاہ سی جہد اندھب عیسائیت سی۔ اوہدے کول حضور

علیہ السلام داخلہ مبارک نے کے جان والے حضرت حاطب بن ابی بلتعہ سن۔ آپ ہوراں خط وے اخیر وچ ایہہ لکھوا دتا سی پئی ”جے توں اسلام نہ قبول کیتا۔ تاں سارے مصریاں وے مسلمان نہ ہوں دا گناہ تیرے سر تے رہوے گا۔“ حضرت حاطب ہوراں خط مبارک دہوں توں وکھ زبانی وی ساری گل بات سمجھائی۔ تے فرعون وی مثال وے کے دستیا پئی تہا توں وی نصیحت پھڑنی چاہیدی اے۔ متاں بعدے غصے پاروں دنیاتے آخرت دج ذیل تے خوار ہو جاؤ۔

بادشاہ نے آکھیا ”ساڈے کول پہلاں ای ای اک دین ہینگا اے۔ جد تاں او ہتوں ودھیا دین نہ بچھے ایس او ہوں نہیں چھڈاں گے!“

حضرت حاطب ہوراں کہیا ”پئی اسلام سارے مذہباں توں اچا سمجھتے و دیاں بھریا اے۔ قریش تے یہودیاں نے ایس دین نوں بٹان دا جتن کیتا پڑ کچھ نہ کھٹیا۔ عیسائیاں نے ایس دین ناں پیار تے نیر رکھیا اے، رب وی سونہہ جوئی حضرت موسیٰ علیہ السلام نے عیسے علیہ السلام دی بشارت دتی سی۔ ایسے طراں حضرت عیسے علیہ السلام نے محمدؐ و صلی اللہ علیہ وسلم دی بشارت دتی سی۔ قرآن پاک نوں پڑھن تے عمل کرن دی دعوت ایس ایسے طراں دینے آں جوئی تیس یہودیاں نوں اکیل ول پریر دے او“

مقوقس نے آکھیا ”میں بڑا گوہ کیتا اے۔ پڑ ا جے تاں میںوں اپنے آپ اُتے کوئی اثر ہویا نہیں جا پدا۔ ایہہ ٹھیک اے پئی اوہ (حضور علیہ السلام) کسے جنگی شے و توں نہیں ٹھاکدے۔ میںوں ایہہ وی پتہ اے پئی اوہ (حضورؐ) نہ تے جاو گرنیں، نہ نقصانی بندے تے نہ ای جھوٹے کاہی نیں۔ تے اوہناں وچ سچ نبوت یاں نشانیاں ہنگیاں نیں۔ پڑ فیرونی میں ایس معاملے اُتے ہو رگوہ کراں گا“

فیرا بنے حضور علیہ السلام داخلہ مبارک ”ہاتھی زند دے اک ڈبے وچ بڑی عورت تے آور ناں رکھوا کے اُتے مہر لوائی تے ڈبے نوں اپنے خزانے وچ رکھوا دتا“

مقوقس نے حضور علیہ السلام نوں ایہہ جواب گھلایا:۔

مقوقس دا جواب | ”مقوقس و توں محمد بن عبد اللہ ول۔ سلام علیکم توں بعد

رغص اے) ہی میں تھا ڈاخط پڑھیا۔ تے ایہدا مضمون تے مطلب سمجھیا۔ (پہلاں منزل
ایناں وی پتہ کی پٹی اک پیغمبر اکون والا اے نہ نہیں سمجھدا ساں پٹی اوہ ملک شام
وج ظاہر ہوسی۔ نہیں تھا ڈے قاصد دی عزت آور سمیتی اے تے (نال) دوکڑیاں گھل
رہیاواں جنہاں وی عزت قبطنیاں (قوم مصر) وج بڑی وڈھ اے۔ نالے میں تھا ڈے لئی
(مجدو) کپڑا تے سواری کارن اک خچر گھل رہیاواں۔ امدتھا ٹوں سلامت رکھے۔“
موقوفس لوں تاں حضور دامنن والا ہو گیا پڑ اوہنے ظاہری اسلام نہ قبولیا۔ تاریخ
پبری موجب اوہ دوکڑیاں ماریہ قبطنیہ تے سیرین سکتیاں بھیناں سن۔ تے حضرت حاجب
دی تبلیغ نال حضور علیہ السلام کول اپڑن توں پہلاں مسلمان ہو گئیاں سن۔ بعض کتاباں
وج اوہناں ٹوں لوندیاں لکھیا گیا اے۔ پڑ ایہہ ٹھیک نہیں۔ موقوفس نے جہرے لفظ
اوہناں دی شان وج لکھے نیں۔ اوہناں توں ایہہ ذرا وی نہیں جا پدا پئی اوہ لوندیاں سن۔
کیوں بے لوندیاں دی عزت آور مہری قوم دے دلاں وج ”ڈاڈی تے چوکھی“ نہیں سی
ہو سکدی۔ حضرت مائے نال حضور علیہ السلام ہوراں نکاح فرمایا۔ تے حضرت سیرین حضرت
حسان نال واپسایا گیاں۔ تحفے دا خچر اوہی دلدل سی جس اُتے حضور علیہ السلام ”غزوہ
حنین“ وج سوار سن گئے۔

قیصر روم دے نال | کچھ سال پہلاں ایرانیوں نے شام وغیرہ اُتے حملہ کر کے
رومیاں نوں لار وئی سی۔ جہد اذکر قرآن شریف دی
”فَلَبَّتْ السُّوْمُ“ والی آیت وج آیا اے۔ ہرقل نوں ایس لار دا ڈاڈھا
وگھ سی۔ اوہنے اک وڈی ساری فوج تیار کر کے ایران اُتے حملہ کیتا تے ایرانیوں نوں
ڈاڈھی لار دے کے کہنا بدلہ بتا۔ ایس فتح دا شکر کرن لئی ہرقل ”محص“ توں بیت المقدس
تک ایڈی شان نال آیا۔ پٹی راہ وج پھلاں دافرش وچھایا ہو یا سی گئے
شام دا غسانی خاندان ہرقل یعنی قیصر روم دی حکومت بیٹھ سی۔ جہد صدر مقام بصرہ
سی۔ ایہنوں اُج کل حوران کہندے نیں۔ ایس علاقے دا حاکم حارث غسانی سی۔ حضور
علیہ السلام دے قاصد حضرت وحیہ کلبی سن۔ آپ ہوراں حضور علیہ السلام دا خط مبارک

۱۔ سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۴۶۱، ۴۶۲۔ ۲۔ ایضاً لکھے سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۶۳۳۔ ۳۔
بحوالہ فتح الکباری +

حارث غسانی نوں پچھایا۔ اوہنے اگے ہرقل کول بھجوا دتا۔ قیصر روم نوں خط ملیا تاں اوہنے حکم دتا پٹی عرب دا کوئی دسٹیک ملے تاں اوہنوں دربار وچ حاضر کرو۔ اتفاق دی گل پٹی ابوسفیان تجارت کارن تک شام وچ سی۔ تے اوہنے "غزہ" وچ ڈیرہ لایا ہو یا سی۔ قیصر د نوکر چاکر ابوسفیان نوں "غزہ" توں سد کے نئے گئے اے۔ ابوسفیان اوہناں دناں وچ حضور دا جانی دشمن سی۔ اوہدے نال کجھ ساتھی وی سن۔ ہرقل نے ابوسفیان نوں سوال کرنے شروع کیتے تے نال ای اوہدے ساتھیوں نوں کہہ دتا پٹی جتھے ایہہ جھوٹھی گل کرن لگے میٹوں ترے دستا۔ ابوسفیان ایس دھر کھوپاروں سچ بول دا رہیا۔

قیصر تے ابوسفیان وچ کار جو جو گل بات ہوئی اوہدی تفصیل ایج اے :-

قیصر: محمد دا خاندان تے لانا گھرانا کیسا اے ؟

ابوسفیان: ڈا ہڈا شریف تے اچا سچا !

ایہہ سن کے ہرقل (قیصر) بویا: "حق سچ اے۔ نبی شریف گھرانے دا ہندا اے تاں

جے پروکاراں نوں اطاعت وچ مشرم جیہی نہ آوے"

قیصر: محمد توں پہلاں وی کسے نے عرب وچ یا قریش وچ نبی ہون دا دعویٰ کیتا اے ؟

ابوسفیان: نہیں ! (ایہہ جواب سن کے قیصر نے آکھیا۔ جے ایہہ گل ہندی تاں میں سمجھدا

پئی ایہہ دو جیاں دی ریس کر دا اے یا خاندانی اثر لے)۔

قیصر: نبوت دے اعلان توں پہلاں محمد ہوراں کدی جھوٹھ بویا سی ؟

ابوسفیان: نہیں ! (ایہہ سن کے اوہنے کہیا پئی جہڑا لوکاں نال جھوٹھا درتارا نہیں کر دا اوہ رہا

پاک بارے کیوں جھوٹھ بول سکدا اے)۔

قیصر: محمد دے پیو دادے وچوں کدی کوئی بادشاہ رہیا اے ؟

ابوسفیان: نہیں ! (قیصر بویا۔ پئی جے ایہہ گل ہندی تاں میں سمجھدا پئی اوہ نبوت

دے سچ حکومت واپس لینا چاہندا اے)۔

قیصر: محمد دے منن والے غریب تے مڑیڑے نیں یا امیر کبیر تے ڈٹے ؟

ابوسفیان: زیادہ تر مسکین تے غریب تے جے لوک (ایہہ سن کے ہرقل بویا پئی بئی دے کٹن والے

لے سیرۃ النبی: ج ۱ ص ۶۳ بمقام فتح الباری اتے حافظ ابن حجر وغیرہ

پہلاں غریب لوک ای ہندے نیں۔

قیصر:- منن والیاں دی گنتی دنو دن ودھ رہی اے یا گٹدی جاندی اے ؟
ابوسفیان:- ودھ رہی اے ! (ہرقل بویا پئی ایمان دی خوں ایہو اے کہ ہولی ہولی ودھ
کے کمال حاصل کر دا اے)۔

قیصر:- کوئی بندہ محمد دا دین قبول کر کے نیرا دہنتوں آگ کے پھروی جاند اے ؟
ابوسفیان:- نہیں ! (ہرقل نے آکھیا۔ پئی ایمان دی لذت جدوں دل وچ رس رس جاندی
اے نیر جدا نہیں ہندی)۔

قیصر:- محمد نے کدی وعدہ خلائی وی کیتی اے ؟

ابوسفیان:- آج تیکر تاں اوہ محل کر کے کدے نہیں پھریا یا نکریا۔ اسان ایسے سال اوہ
نال اک معاہدہ کیتا اے۔ دکھیو اوہرا کیہ نتیجہ نکل دا اے !

(ابوسفیان دا کہن اے پئی میں ایس جواب وچ ایہہ فقرہ دھایا سی۔ پر قیصر نے
کوئی دھیان نہ دتاتے آکھیا:- بے شک نبی وعدہ خلاف نہیں ہندے۔ وعدہ خلائی
تے دنیا داساں داکم اے۔ نبی دنیا دے منگتے نہیں ہندے)۔

قیصر:- تہاڑی اوہدے نال کدی جنگ وی ہوئی اے ؟
ابوسفیان:- آہو با۔

قیصر:- جنگ دا کی نتیجہ رہندا رہیا ؟

ابوسفیان:- کئی اوہ چت گئے (بدر وچ) تے کدے اسان جنگ چت لئی (اُحد وچ)۔
(ہرقل بویا۔ خدا دے نبیاں دا ایہو حال ہندا اے، پر اوڑک فتح اوہناں نوں ای
مل دی اے)۔

قیصر:- محمد دی تعلیم کیہ اے ؟

ابوسفیان:- اوہ کہندے نیں کہ اک رب دی پوجا کرو۔ پیو دادے دے دین (بت پتی)
نوں چھڈ دیو، نماز پڑھو، روزے رکھو، سچ بولو، بُرے کم تے مندے چالے
چھڈو، تے پیار محبت نال رہ کے اک دوجے دیاں غلطیاں معاف کر دیا کرو۔

ہرقل نے آکھیا:- آؤن والے نبی دیاں ایہو نشانیاں دتسیاں گئیاں نیں۔ میرے خیال وچ
اخیر نبی ظاہر ہون والا سی۔ پرمیٹوں ایہہ نہیں سی پتہ پئی اوہ عرب وچ آوے گا۔ ابوسفیان!

ہے توں سچ آہناں ایں تاں اک دن اوہ نبی اسی تھاں دا، جتھے میں بیٹھا داں (شام تے بیت المقدی) ضرور مالک ہو جائے گا۔ کیڑا چکا ہندا جے میں اوس نبی دی سیوا وچ حاضر ہو سکدا۔ تے اوہدے پیر وھو وھو پتیدا لے۔“

فیر حضور علیہ السلام دا خط مبارک پڑھایا گیا۔ جہدا ترجمہ ایہہ ہے :-

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ! اللّٰهُ دے بندے تے اوہدے رسول محمد وُتُوں رُوم دے بادشاہ ہرقل دے ناں۔ اوہناں تے سلامتی ہووے جہناں سدھاراہ پھڑیا۔ ایہوں کچھپول میں تینوں (ہرقل) اسلام دی دعوت دیناں۔ تُوں اسلام قبول کر، تے سلامت رہویں گا۔ رب تینوں دونا توآب ویسی۔ جے تُوں نہ منیا تے سارے ملک دا گناہ تیرے بھر ہووی۔ اسے اہل کتاب، اچھی گل وُل آؤ۔ جہڑی اساں تساں (دونہاں) وچ سانجھی اے۔ اوہ ایہہ پئی اسیں رب توں بناں کسے دی پوجا نہ کریئے۔ تے ساڈے وچوں کوئی رب پاک توں اڈ کسے ہووے تُوں ”اللّٰہ“ نہ منے۔ تے جے تیسیں نہیں مندے تاں گواہ رہنا پئی اسیں تاں مسلمان آں۔“

ہرقل تے ابوسفیان دے سوال جواب سُن کے، درباری تے دربار دے پادری ڈالے لوہے لکھے سُن۔ ہُن خط مبارک سُنیاتاں ہوووی اوکھے پھٹکے جہے ہوئے۔ ایہہ دیکھ کے ہرقل نے عرباں نوں درباروں اٹھا دتا لے۔

ہرقل دے دل وچ اسلام دا نور ٹھاٹھاں مارا ہویا آیا۔ پے بادشاہی دا لوہہ وی بُدی بلا اے۔ اوڑک تاج تے تخت دے انھیرے وچ اسلامی ٹور دا دیوا ہولی ہولی بچھ گیا۔ یعنی قیصر روم نے اسلام نہ قبولیا۔

خسرو پرویز دے ناں | ایمران دے شہنشاہ خسرو پرویز دے ناں حضور علیہ السلام دا خط مبارک حضرت عبد اللہ بن حذافہ نے کسے اچھے

جہڑا نسخہ سی :-

”بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ! اللّٰهُ دی طرفوں فارس دے بادشاہ کسری وُل۔ سلام اہتے جہنے سدھاراہ پھڑیا۔ اتے رب تے اُہدے رسول اُتے ایمان لیانداتے اہ گواہی دتی پئی اللہ پاک اک اے۔ اتے ایہہ پئی اوہنے (خدا نے) تینوں

لے رحمۃ اللعالمین ج ۱ ص ۲۰۵ توں ۲۰۸ اتے سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۶۳ توں ۲۶۶۔ لے سیرۃ النبی ج ۱ ص ۲۶۴ تا ۲۶۶

ساری دنیا لینی آپنا رسول بنا کے گھٹیا اے۔ تاں جے ہر جیوندے بندے نوں رب دے خوف توں ڈرناواں۔ توں اسلام قبول کریں گا تاں سلامت رہویں گا۔ نہیں تاں محوسیاں (دے گنہرا دا گناہ وی تیرے ہرتے ہووے گا لے۔“

خسرو پرویز، ڈاھڈی سچ دج تے شان گمان والا بادشاہ سی۔ عجم وچ بادشاہاں نوں خط لکھن دا قاعدہ ایہہ سی پئی سب توں اُتے۔ پہلاں بادشاہ دا نام لکھ دے ہندے سن۔ پھر حضور علیہ السلام دے خط مبارک وچ پہلاں رب داناں تے ہیٹھاں رسول پاک دا ذکر سی۔ خسرو نے ایہہ خط مبارک دیکھیا تے ایہنوں اپنی شان وچ گستاخی سمجھ دیاں ہویاں اکھیا۔ پئی میری رمایا وچوں اک بندہ مینوں اجہیا سدھا پدھرا (ادب آداب شاہی نوں سچ کے) خط لکھدا اے؟ تے فی خط مبارک پاڑ سٹیا۔

ایں گستاخی دا بدلہ لین لئی خسرو نے بڑے غور تے گھنڈناں اپنے علاقے میں دے گورنر "بازان" نوں حکم دتا پئی حجاز وچ کے توں گھل کے نویں لئی توں سدوتے میرے دربار وچ حاضر کرو۔

بازان نے اک فوجی جتھہ خر خسرو (یا خر خسرو) دی کمان وچ مدینے ول توریا تے نال اک ہور افسروں گھلیا جہداناں با بویہ سی۔ اوہناں نوں حکم ایہہ دتا پئی تئیں جا کے حضور علیہ السلام دے حالات گوہ نال تکو۔ تے اوہناں نوں کسری دے دربار وچ پچاؤ۔ جے اوہ (حضور) نہ منن تاں مڑ کے آ کے رپورٹ دیوے۔

جدوں ایہہ جتھہ طائف اپڑیا تاں او تھے دے کافراں نوں ڈاڈا جاو چڑھیا پئی کسری دے بندے ان محمد نوں معاذ اللہ پھڑ کے لے جان گے یا مارا مکان گے۔

جدوں ایہہ لوک حضور علیہ السلام دی سیوا وچ اپڑے۔ تاں آپ ہوراں فرمایا۔

لے سیرۃ النبی ص ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰

”بھلے آؤنا“۔ دو جے دن اوہ آئے تاں آپ ہوراں فرمایا۔ ”آج راتیں تہاڑے بادشاہ نوں رب نے مار چھڑیا اے۔ جاؤتے جا کے چھپ گچھ کرو“۔ اوہ یمن پرت گئے او تھے جا کے پتہ نہ لگا۔ پئی خسرو نوں اہدے پتر ”شیرویہ“ نے تخت تے تاج دی خاطر وڈھ بنے کیتا اے باؤان نے حضور علیہ السلام دی تعلیم تے زور ریت بارے پوری پئی چھان کیتی تے اوڑک مسلمان ہو گیا۔ جہدی وجہ توں یمن دے بہتے نوک مسلمان ہو گئے اے

حضور علیہ السلام دے سفیر حضرت عبداللہ بن حذافہ ہوراں پرت کے جدوں خط بہار نوں پاڑن بارے عرض کیتی تاں آپ ہوراں فرمایا۔ ”مَرْيَقَ مُلْكِهِ“ یعنی اوہنے اپنے ملک دے ٹوٹے کر چھڑے نیں۔ یا اوہنے اپنی قوم دے فرمان سلطنت نوں پار سٹیا اے۔ لے

سچ دی دلیل | سچ دی ایہوں وڈی دلیل ہو رکی ہو سکدی اے پئی حضور علیہ السلام نے ایہ پیشگوئی اوس بادشاہت بارے فرمائی جہاں جہکا، رعب تے دبدبہ منیا پر منیا سی جینے روماتے یونان دیاں حکومتاں ناں ٹکرنے کے اوہناں دے توجھوں دتے سن۔ تے فیر دیکھن وایاں دیکھیا کہ ایران دی سلطنت اتے مسلماناں دا قبضہ سی۔ تے کسریا دے کنگن حضور علیہ السلام دی پیشگوئی موجب اک اعرابی نوں پواٹے گئے۔

حضور علیہ السلام ربی فور دے لشکاریاں وچ مستقبل دے ہیرے دیاں ٹیٹیاں اچ تک لیندے سن جویں ہتھ دی تھالی اتے کچھ پیا ہووے۔ نبی پاک دی زبان وچوں اہدروں گل نکل دی اے تے دو جے پاسے واقعات اوہنوں نبھان لئی بے چین ہندے نیں۔ اللہ اکبر۔

صلی اللہ علیٰ جیبہ سیدنا محمد و آلہ و اصحابہ و سلم +

کچھ حاکماں دا اسلام قبولنا | کچھ حکمراناں وں حضور علیہ السلام دے مبلغ گئے تے اوہناں نوں اسلام وں پریریا۔ تبلیغ نال اوہ مسلمان ہو گئے جہاں دا ویروا اچ اے۔

(۱) نجد دے حاکم ”شامہ“ کول حضور دے قاصد فراگ بی جان گئے تے اوہ مشہ وچ مسلمان ہو گیا۔ بعد وچ جینے میسہ کذاب دے رفتے نوں مٹان لئی ڈاہڑیاں خدماں انجام دتیاں۔

(۲) حضرت جبلة عرب دی قدیم سلطنت غسان دے حاکم سن۔ اوہ مشہ وچ مسلمان ہو گئے۔

(۳) فرد بن عمرو غزو اعی قیصر روم و لوں شام دے علاقے دا گورنر سی۔ جدوں اوہ مسلمان ہویا تاں تبصر نے اوہنوں قیدے پاڑتے قیر قتل کرا دتا۔ کیوں جے اوہ اسلام دی دولت تیاگن تے راضی نہ ہويا۔ تے ادبدے مقابلے وچ دنیاوی دولت حکومت، عزت تے جان تک اسلام دی خاطر وار دتی۔

(۴) اکیڈر ہوری دومتہ الجندل دے حاکم سن۔ آپ ۶ ہجری وچ مسلمان ہوئے۔
 (۵) ذی الکلاع حمیری یمن تے طائف دے کجھ ضلعیاں دا حاکم سی۔ تے قبیلہ حمیر دا دشاہ سی۔ ایہہ اپنے آپ نوں خدا اکھواندا تے سجدے کرا تا ہندا سی۔ جدوں رب دے نوں داسیہا اڑیا تاں اوہ مسلمان ہو گیا۔ فیر جیل ایساں موم ہو یا پئی اک دان وچ اٹھاراں زاہ غلام آزاد کیتے۔ حضرت عمرؓ دے خلافت سمے رسول پاکؐ دے عشق وچ حکومت چھڑکے بیٹے جاوسیائے رب رسول دی اطاعت وچ باقی عمر گزار دتی لے

فتح خیبر | عبرانی زبان وچ "خیبر" قلعے نوں کہندے نیں۔ ایہہ تھاں مدینے

توں اٹھ منزل دور اسے خیبر دا علاقہ بڑا ہرا بھرا تے زر خیبر اے۔ یہودی قلعے بناکے رہندے سن تے بڑے شوکھے سن۔ بنو نضیر مدنیوں نکل کے ایجھے ای آکے رہوئے سن۔ بنو نضیر دا سردار حسی بن اخطب غزوہ احزاب دا موڈھی سی۔ پھر رب دی رحمت مسلمان ایس واو روئے توں بچ گئے۔ تے اخیر بنو قریظہ دی جنگ وچ حسی بن اخطب دا ویا نالہ دتا گیا۔ اہتوں کچھوں خیبر دے یہودیاں نے اسدے بیٹھے ابو رافع سلام بن ابی احقیق ما اپنا سردار بنالیا۔ اوہ بڑا وڈا پیاری تے دھڑتے والا بندہ سی۔ اوہدا نہ گھاتے و جہر کاوی میرسی بستہ وچ اوہ قبیلہ غطفان نوں پریرن وچ کامیاب ہو گیا پئی مسلماناں نال جنگ نیٹے۔ تے اوہناں نوں ایس وگھ وچ (فتح دی صورت وچ) مدینے دی پیداوار دا ادھا حصہ دینا کیتا۔ تے ایہہ سب کجھ ہتھ ہتھاکے مدینے اُتے حملے دیاں تیاریاں شروع کردتیاں۔ ہودیاں نے ایس کم وچ مدینے دے منافقاں نوں وی نال گندھیا جنہاں راہیں اوہ مدینے دے نازیاں خیراں حاصل کر دے سن۔

رمضان ۶ وچ یہودیاں دیاں ایہناں شرارتاں پاروں حضور علیہ السلام دی

مرحی نال اک خورجی انصاری حضرت عبداللہ بن عتیک نے سلام بن ابی الحقیق نول (سوتے وچ) قتل کر دتا جس نول بعد یہودیوں نے اُسیر بن ردام نول اپنا سر وار بنا لیا ہے ۔

اُسیر نے یہودی قبیلیاں نول اکٹھے کر کے کہیا۔ پئی چتاں چہ مدینے تے حملہ نہ کراں گے ایس محمد (صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم) تے اوہناں دے ساتھیوں نول منہ نہیں سکدے۔ اوہنے غطفان تے دُوبے قبیلیاں وادورہ کر کے اوہناں نول مسلماناں دے خلاف ڈاہڑا گچ چڑھایا تے لڑن لئی پریر یا ایدھر مدینے دے منافق وی یہودیاں دے نال سن ۔

حضور علیہ السلام نول ایہہ خبراں ملیاں تاں آپ ہوراں حضرت عبداللہ بن رواحہ نول گھل کے پتہ کرایا تے اوہناں نول چھپ کے، اُسیر دے مونہوں آپو سارے متے سن کے، آکے رپوٹ دتی پئی یہودی واقعی بڑیاں تیاریاں کر رہے نیں۔ آپ ہوراں عبداللہ بن رواحہ نول تینہ بندے دے کے اسیر کول گھتیا تے اوہناں جا کے اُسیر نول اکھیا پئی تاں نول رسول کریم نے تہاڑے ول ایہہ آکو کے گھتیا اے پئی جے تیس آجاؤ تے خیبر دی حکومت تہاڑے سپرد کر دیاں گے۔ اُسیر تینہ آدمی نے کے اسلامی قافلے دے نال تریا۔ پتہ دھڑ کو پار ول شتھ آدمیاں دا ایہہ قافلہ رنج تریا۔ پئی اک مسلمان تے اک کافر اگر پچھڑا قطار وچ چل رہے سن گے

”قرقرہ“ اُپر کے اُسیر دے دل وچ وسواس پیدا ہویا۔ تے اوہنے ہمتہ ودھا کے حضرت عبداللہ بن رواحہ دی تلوار کھوہن دی کوشش کیتی۔ اوہناں آکھیا۔ ”اوہنے ربدیا ویریا تو نول ہارنا ہیں؟“ ایہہ کہہ کے سواری ودھائی تے اُسیر اُتے حملہ کر کے اُہا پٹ لاد دتا۔ اوہنے گھوڑے نول دُگدے دُگدے حضرت عبداللہ اُتے وار کر کے آپ نول زخمی کر دتا۔ ایہہ دیکھ کے مسلمان ایہودیاں نول ٹٹ کے پئے گئے تے ڈاہڑی جنگ ہونی۔ یہودیاں وچوں صرف اک آدمی بچیا۔ ایہہ واقعہ اخیر ذوالحجہ سالہ یا محرم شہہ دا اے گے۔

بنو فزارہ تے خیبری قلعے

خیبر دے علاقے وچ چھ پکے پیڑے قلعے یہودیاں دے قبضے وچ سن۔ جہڑے اک دُوبے دے کول کول واقع سن یہودیاں نول ایہناں قلعیاں دا بڑا مان سی۔ حضور علیہ السلام نے یہودیاں نال معاہدے دی کوشش فرمائی

۱۔ سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۲۷۶۔ ۲۔ ایضاً ص ۲۷۶۔ ۳۔ ایضاً ص ۲۷۷ +

سی۔ پڑاک وہی قوم حضورؐ دی قدر نہ بچھان سکی۔ اودھر مدینے دے منافق یہودیاں توں خبراں پچاندے تے مُبدے زہندے سن۔ پئی مسلمان تہاڈے اُتے حملہ کرنا چاہندے نیں۔ ایہہ غریب تے مارے مرٹے بے ہتھیارے لوک تہاڈا کجھ وی نہیں وگاڑ سکن گے۔ ایس واسطے ڈرن دی لوز نہیں۔ نگرے ہو کے ایساں نال دو دو ہتھ کر یا جے۔ عطفان دہاک بڑا تگرا قبیلہ "بنو فزارہ" آپنے آپ یہودیاں دا حمایتی بن بیٹھا۔ حضورؐ توں پتہ لگاتاں آپ نے بنو فزارہ توں خط لکھیا۔ پئی جے تیس یہودیاں دا ساتھ نہ دیو، تاں خیر فتح ہون مگروں تہا توں وی جتے موجب مال نینمت دتا جاوے گا۔ پڑ بنو فزارہ نے آپ دی گل نہ منتی لے

یہودیاں دیاں ڈاہڑیاں تیاریاں توں سامنے رکھ دیاں آپ ہوراں ایہہ اعلان فرمایا:

"ساڈے نال صرف اوہ لوک جان جہڑے صرف جہاد دے چاہوان ہون" لے
ہن تک جنیاں لڑائیاں ہوئیاں سن اوہ سب دفاعی سن۔ ایہہ پہلا غزوہ اے جس وچ کافراں توں رعایا بنایا گیا تے اسلامی حکومت دے طور طریقیاں دی بنیاد رکھی گئی۔ ایس لحاظ نال ایہہ غزوہ دوجیاں توں اچھا سمجھیا جاندا اے۔ اسلام دوجیاں نال زلزل کے رہن راجا ہوان اے۔ پر حدوں کوئی قوم ویر پاروں اسلام توں مسیحا مٹ کرن لئی لک بنھ لے، تاں ایہہ کجھ اُپا کرن لئی ہتھیار اں نال فیصلہ کرنا پیندا اے۔ جہدی اسلام وچ کھلی دُکھی اجازت اے۔

واقعات | اوڑک حضور علیہ السلام سنو لائن سوسھاپہ دی فوج نے کے محرم ۶۱۰ وچ خیبر وڈے ودھے۔ جہاں وچ دو نلو سوار تے باقی پیادے سن۔ اوس ویلے تک لڑائیاں وچ وڈے بھنڈے ہران دار وراج نہیں سی۔ سگون نکلیاں نکلیاں جھنڈیاں ہندیاں سن۔ ہن آپ ہویاں تن عالم بنوائے۔ دو حضرت حباب بن منذر تے سعد بن عبادہ توں عطا کیتے۔ تے تیجا بھنڈا حضرت عائشہ صدیقہؓ دی چادر دا بنوا کے حضرت علیؓ دے سپرد فرمایا۔ چچھے مدینے وچ حضرت سباع بن عرفطہ بخفاری نوں گورنر مقرر فرمایا۔ ایس غزوے

لے سیرۃ النبئی۔ ج ۱ ص ۴۶۴۔ لے سیرۃ النبئی۔ ج ۱ ص ۴۸۰ بحوالہ ابن سعد۔

لے ایس تعداد وچ اختلاف اے۔ کدھرے ایہہ گنتی ۱۴۰۰ تے کدھرے ۱۵۰۰ اے۔ مولانا شبلی نے ایہہ تعداد ۱۶۰۰ دسی اے۔ (سیرۃ النبئی۔ ج ۱ ص ۴۸۱) ۵

وج حضرت اُمّ سلمہؓ وی شامل ہوئیاں۔ اسلامی فوج جہوں توری تاں مشہور شاعر حضرت عامرؓ بن
الاکواغ ایہہ رجز یہ شعر پڑھدے جانے سن :-

”سو ہنیا زبا بے توں سانوں راہے نہ پاند اتاں اسیں ٹھٹے ہندے نہ صدقہ
دیندے، نہ روزے رکھدے۔ اسیں تیرے واری واری جانیے (سو ہنیا زبا)
تیرے جہڑے حکماں توں اسیں تا بری کیتی اے، اوہ سانوں معاف کر دے۔
تے ساڈے دلاں توں تسلی دے۔ کوئی فریاد کرے تاں اسیں بوہڑنے آں۔ تے
لڑائی ویلے توں سانوں پتے پیری رکھ کیوں جے لوکاں ”حال بوہڑی“ کر کے
سانوں سدیا اے“ اے

اسلامی لشکر نوں ”رجیع“ دے مقام تے ڈیرا لاؤن دا حکم ہو یا جہڑا غطفان تے خیبر دے وچالے
سی۔ ہر طراں دا واڈھو مال اسباب تے زنانیاں نوں رچہڑیاں اپنی خوشی نال اسیں عزوے
وج شامل ہوئیاں سن (ایتھے ای چھڑیا لے تے لشکر اگے ودھیا۔ غطفان خیبر والیاں دی
مدد لئی نکلے پڑ جہوں اوہناں دیکھیا پئی اوہناں دا اپنا تھاں ٹکاتا وی لگکا اے۔ تاں اوہ
واپس آگئے۔

خیبر وج چھ قلعے سن یعنی سالم، قموص، نطاہ، قصارہ، شق تے مریطہ۔ تے یعقوبی
موجب ایہناں وج ویہ ہزار سپاہی موجود سن۔ ایہناں وچوں ”قموص“ قلعہ بہت پکا پیدا
تے محفوظ سی۔ جہد اسرار ”محب“ ہزار سواراں دے برابر گنیا جاندا سی۔ اسلامی لشکر
جہوں خیبر دے لاگے ”صہبا“ نامی تھاں اپڑیا تاں عصری نماز دا ویلا ہو چکیا سی۔ آپ
ہوراں ایتھے عصری نماز ادا فرمائی۔ تے یں سارے لشکر نے پانی وج گھول کے ستو
پیتے۔ کیوں جے کھان پین دا سامان ایہو کجھ سی +

رات چھندیاں سار اسلامی فوج خیبر دے بالکل نیڑے اپڑ گئی۔ تے رات بھر

اے صحیح مسلم تے بخاری شریف مسند احمد سنبل وج کجھ شعر ودھ ہلدے نیں۔ جنہاں دا مطلب ایہ
ہے: ”جنہاں لوکاں ساڈے نال دھیکلی کیتی اے۔ اے جہوں اوہ فساد کرنا چاہندے نیں تے اسیں
اوہناں توں زبردے نہیں۔ پر مولا! اسیں تیری رحمت توں پناں دی کسے جوئے نہیں ہیگے۔“
اے سیرۃ النبیؐ، ج ۱ ص ۴۸۳ بحوالہ معجم البلدان ج ۱ ص ۲۲۹ +

آرام لیتا لے۔ یہودیوں کا خیال سی پی مسلمان ساڈے پتے پیڈے قلعیاں نوں فتح نہیں
 کر سکن گے۔ ایس واسطے اوڈ قلعہ بند ہو کے بہہ گئے مسلماناں نے بہت کیتی تے قلعہ "ناعم"
 اتے حملہ کیتا۔ حضرت محمود بن مسلمہ بڑے جگرے نال لڑدے رہے۔ اخیر تھک کے قلعے دی
 کندھ لگت کے ساہ لین لگ پئے۔ کنانہ بن ربیع نے چکی دا پڑ اتوں ٹسٹیا۔ جس نال آپ شہید
 ہو کے رب کول جا پڑے۔ پڑ قلعہ بڑی چھیتی فتح ہو گیا۔ اہتوں بعد دوہور قلعے وی فتح ہو گئے۔
 اہن قلعہ قنوص دی واری آئی جہدا مہری نر ضب سی۔ حضور علیہ السلام نے کچھ صحابہ کرام
 نال پہلاں حضرت ابو بکر صدیق نوں گھتیا۔ آپ قلعہ فتح کرن دی ات کو شش کر دے رہے۔
 پڑ کم نہ بنیا۔ فیر حضرت عمرؓ موری گئے۔ اوہوی لڑدے رہے۔ پڑ قلعہ فتح نہ ہویا۔ اسی دن
 سنگھ گئے۔ حضور علیہ السلام نے اک دن فرمایا پی اشد دی سونہہ بھلکے میں اجیہے بندے نوں
 اسلامی جھنڈا دیواں گا جہڑا ریدی دتی طاقت نال قلعے نوں فتح کر کے آوے گا۔ تے جہڑا خدا
 تے اوہدے رسولؐ دا چاہوان اے اتے رب تے رسولؐ اوہدے چاہوان میں۔ ایہہ
 رات بڑی بیکاری نال لٹکھی۔ نہر صحابی دے دل دی سترھری پی اشد جانے دن چڑھے
 کہنوں ایہہ سعادت نصیب ہونی ایں۔ سویر ہوئی تاں حضور علیہ السلام نے حضرت علیؓ
 داناں پکاریا۔ سارے سوچیں پئے گئے پی ایہہ کی؟ کیوں جے حضرت علیؓ دیاں اکھاں دکھ
 دیاں سن تے اوہ جنگ وچ حصہ نہیں سن نے سکدے۔ حضرت علیؓ رسول پاک دے حکم
 موجب حاضر ہوئے۔ آپ ہوراں اپنے مونہہ دا "عقاب" مبارک حضرت علیؓ دیاں اکھاں
 وچ پایا تے دعا فرمائی۔ جدوں آپ نوں علم عنایت ہویا تاں عرض کیتی پی "کی یہودیاں نوں
 مسلمان بناواں؟" فرمایا۔ نرمی نال اوہناں آگے اسلام پیش کرنا ہے اک بندہ دی
 مسلمان ہو جاوے۔ تاں ایہہ لال اوکھاں نالوں بہتر اے لے

حضرت علیؓ قلعے ول ودھے۔ آپ ہوراں لال جوڑا پایا ہویا سی۔ آگوں مرحب نے
 ودھ کے سواگت کر دیاں ایہہ شعر پڑھیا :-

قد علمت خیبرانی مرحب
 سارا خیبر جان دانے پی نہیں مرحب اں
 شاکی السلاح بطل مجیب
 اوہ مرحب جہڑا ہتھیار نبھ تے تجربہ کار بہادر اے

سیرۃ انبئی، ج ۱ ص ۴۸۵ + لے صحیح بخاری

جواب دیا حضرت علیؑ نے ایسے شعر پڑھیا :-

انا الذی سمّتی امی حیدرۃ
 کلیث غایات کما یہ المنظرہ
 اکلیدہ بالسیف کیل
 السندرۃ -

میں اوہ آن کہ میرا نام میری ماں نے شیر رکھیا
 اسے جہدی شکل جنگل سے شیراں وانگوں
 ڈراؤنی اسے میں اوہناں نوں تلوارناں آنج
 توں لگا جویں سندرہ (تھیک تھیک) تولدی
 ہندی سی -

ایس توں بعد مقابلہ ہویا۔ حضرت علیؑ دی تلوار مرحب سے بیروج لگ کے
 ونداں تک ما اُپڑی جہدی واج اسلامی لشکر تیک وی گئی۔ مرحب مر گیا۔ تے اوہرے
 سنگی ساتھی مسلماناں نوں ٹٹ کے پے گئے۔ پڑ جو ابی حملے پاروں نس گئے عین اوس
 ویلے، جدوں حضرت علیؑ کا قرآن نوں مارن وڈھن وچ رُجھے ہوئے سن تے یہودی نس
 نس کے قلعے وچ پناہ لے رہے سن، کسے نے حضرت علیؑ اُتے وار کیتا۔ جہنوں آپؑ پونا
 وصال اُتے روکیا۔ آپؑ وارتاں بچا گئے۔ پڑ وصال ہتھوں ڈگ پئی۔ جہنوں اک یہودی
 چک کے نس تریا۔ آپؑ بڑے جوش نال اوہرے مگر نئے۔ تے قلعے دے اک پھٹ
 رپت انوں اپنے زور نال کھچیا تے دھر کھیا پئی اوہنوں اکھیر کے سٹ دتا۔ بوہ کھل
 ویاں ساز اسلامی لشکر قلعے وچ جا وڑیا۔ تے قلعہ فتح ہو گیا۔

ابن اسحاق، موسیٰ بن عقبہ تے واقدی موجب مرحب نوں محمد بن مسلمہ نے ماریا۔ ایس
 بارے سند احمد بن حنبل تے نووی شرح مسلم شریف وچ وی اک روایت ملدی ہے
 پر صحیح مسلم (تے حاکم جلد ۲ صفحہ ۳۹) وچ حضرت علیؑ ہتھوں ای مرحب دا قتل ہونا ثابت
 ہے۔ تے ایہی صحیح ہے۔ (سیرۃ النبئیؐ، ج ۱ ص ۴۸۹)۔

تے سندرن عرب وچ اک زانی سی۔ جہڑی پورا توں پاروں مشہور سی +
 تے معالم التنزیل وچ اسے پئی جد حضرت علیؑ ہوراں دی وصال ڈگ پئی تاں اوہناں قلعے
 دے اک تختے نوں اکھیر کے اوہتوں وصال داکم بتا۔ جہڑا کہ بڑا پتھر دا بنیا ہو یا سی۔ تے بعد
 وچ اوہنوں رست بندے وی نہ چک سکے۔ علامہ سخاوی ہوراں ایس قلعے نوں جھوٹا لکھیا۔
 علامہ ذہبی ہوراں وی ایس روایت نوں "منکر" دیا ہے۔ مولانا شبلیؒ وی انہوں اعتباری نہیں سمجھدے۔
 (مولانا)

قموص دا قلعہ و نیہہ وناں وچ فتح ہويا۔ ایس جنگ وچ تہ انوے یہودی مارے گئے۔ جہناں وچوں حارث، مرعب، اُسیر، باسرتے عامر وغیرہ بہتے اچھے سن۔ صحابہ کرام وچوں پنڈار، بزرگیاں نوں شہادت دا درجہ ملیا۔ جہناں وچوں چار مہاجر تے گیاراں انصار سن۔

قموص توں بعد باقی قلعیاں دا گھیرا گھت کے اوہناں نوں فتح کیتا۔ اخیر یہودیاں نے عاجز آکے پناہ منگی تے ہیٹھ لکھیاں شرطیں اُتے صلح ہوئی۔

(۱) سب اہل خیبر نوں جان دی امان دتی جاوے۔

(۲) اوہ اپنا سارا مال تاوان جنگ دے طور تے اسلامی لشکر دے والے کرن۔

(۳) خیبر دی ساری زمین مسلمانان دی ملکیت منتی گئی۔ پراوہ اُدھی پیداوار دے وگھ چا یہودیاں کول ای رہن دتی گئی۔

(۴) ایس معاہدے توں بعد جے یہودی وعدہ خلافی کرن تاں اوہناں نوں "دیس الا" وٹا جاسکدا اے۔

فصل پکن تے حضور علیہ السلام حضرت عبداللہ بن رواحہ نوں حصہ و نڈان لئی گھلدے دے سن۔ آپ ہر پیداوار دے دو اکو تہ حصے ہتھے کر کے یہودیاں نوں فرمادے پئی جہڑا حصہ نی اے مل لئو۔ یہودی ایہہ عدل تے انصاف دیکھ کے کہندے ہندے سن پئی زمین تے مان اچھے ای عدل دا ہتھیا کھڑا اے۔

خیبر دی ساری زمین مجاہداں وچ وند دتی گئی۔ ایسے وچ حضور علیہ السلام دا "خمس" ی سی۔ خمس توں اڈ مالِ غنیمت وچوں اک خاص حصہ حضور علیہ السلام ہوراں واسطے وی اچانداسی جہنوں "صفی" کہندے ہیں۔ ایس پاروں آپ ہوراں حضرت صفیہ (بنت ابی بن امیہ) جہڑی کنانہ بن الزیع دے گھروں سن) نوں لے لیتا۔ تے آزاد کر کے اپنے وچ لیاندا۔ ایہہ واقعہ فراویرولے نال اُتے آوے گا۔

فتح توں بعد حضور علیہ السلام ہوراں خیبر وچ کجھ دن ہو رڈیر رکھیا۔ کیوں جے ودی بھانویں امان منگ چکے سن۔ پڑھارتاں توں باز نہیں سی آؤندے۔

یہودیاں دی پہلی شرارت | مرعب دی بھرہانی حرث دی دچی، تے سلام بن مشکم

دی زانی، زینب نے اک دن حضور علیہ السلام دی دعوت کیتی۔ آپ ہوراں قبول فرمائی۔ اوہ بکری دا گوشت ردھا جس وچ زہر پارہا۔ آپ نے پہلی بڑی (لقمہ) چکھدیاں سار ایہہ فرماں "پوسی اوس بکری دیاں ہڈیاں جہدا ایہہ گوشت اے مینوں دس کہیاں نیں پئی ایہہ وچ زہر پایا ہو یا اے۔ آپ نے چھٹ پٹ بُر کی تھاک دتی۔ آپ دے نال حضرت بشر براہ بن معرور سن۔ اوہ ایہہ گوشت چھلیکھے وچ کھا بیٹھے تے اوڑک رب کول جا پڑے جہدا علیہ السلام نے زینب کول پچھیا تاں اوہنے اقبال کیتا پئی نیں زہر ایس واسطے پایا تاں جے پیغمبر نوں آزماواں۔ اخیر زینب حضرت بشر بن معرور دے وگھ وچ قتل کر دتی تھی

کنانہ بن ربیع و قتل | کنانہ بن ربیع نے حضرت محمود بن مسلمہ اُتے چکی دا پڑاؤ سٹھیا اوہناں نوں شہید کیتا پئی۔ ایس وگھ وچ اوہنوں محمود

بھرا محمد بن مسلمہ دے حوالہ کیتا گیا۔ تے اوہنے کنانہ نوں مار سکایا تے

حضرت صفیہ نال نکاح | صحیح بخاری تے مسلم وچ آؤندا اے پئی جدوں لڑائی تھی بعد قیدی جمع کیتے گئے تاں حضرت وحیہ بکلی ہوراں

علیہ السلام اگے عرض کیتی۔ "یا رسول اللہ! اک لونڈی مینوں وی عطا فرماؤ" آپ فرمایا۔ پئی جا کے کوئی لونڈی لے لو۔ اوہناں حضرت صفیہ نوں چنیا۔ پڑھیا کہ کرام نوں ہویا۔ اوہناں رسول اللہ کول آکے عرض کیتی۔ پئی یا رسول اللہ! صفیہ، بنو قریظہ تے بنو دی شہزادی اے۔ اوہ صرف تہاڑے لائق اے۔ وحیہ نال اوہدا جوڑ نہیں زلدا۔ ایس تو

لے سیرۃ النبی، ج ۱ ص ۴۹۳ پر تاریخ اسلام (اکبر شاہ خاں نجیبی) موجب زینب مسلمان ہو گئی سی۔ تے بشر

واستاں نے اوہنوں چھڈ دتا (تاریخ اسلام مذکور ج ۱ ص ۲۰۷)۔ لے سیرۃ النبی، ج ۱ ص ۴۹۲۔ ۴۹۵

بکوالہ طبری ص ۱۵۸۲۔ (نوٹ) بعض روایتاں موجب حضور علیہ السلام نے کنانہ نوں ایس واسطے

قتل کرایا پئی ادہ خزانہ دتن نوں انکاری سن۔ حالانکہ آپ ہوراں زینب بنت ابھرٹ نوں اپنی وحیہ

بجھ سزا دتی جہنے آپ نوں جانوں مکان دا بہن کیتا سی حضور علیہ السلام بارے ایہہ خیال پئی آپ نوں

دولت کارن کسے نوں جانوں مروا پھڑن، اگائنتن وچ نہیں آؤندا۔ مولانا شبلی ہوراں بڑے

نال ایس روایت نوں غلط ثابت کیتا اے۔

لے مسلم ج ۱ ص ۵۲۶ باب متقی الائمة تم زوہ بہا۔

آپ ہورائ حضرت صفیہ نوں آزاد کر کے فرمایا۔ پی سرتی اے تال اپنے گھر چلیاں جاؤ
یا میرے تال نکاح کر لئو " حضرت صفیہ ہورائ دوجی تجویز پسند کر دیاں حضور نال نکاح پڑھا
لیا۔ محمدناں نے لکھیا اے پی حضور علیہ السلام نے حضرت صفیہ نال نکاح یہودیاں دے
دل جتن لئی کیتا سی۔ کیوں جے اوہ اوہناں دے سردار دی دھی تے اک ہور سردار دے
گھروں سن۔ دونہاں دے مرن توں بعد اوہناں دا دل اک طراں ٹٹ گیا سی۔ حضور
علیہ السلام ہورائ دجولی تے حفظ مرتب نوں سامنے رکھ دیاں حضرت صفیہ نال نکاح فرمایا
جدا اک مقصد یہودیاں اتے چنگا اثر پاناوی سی۔

غزوہ خیبر فقہی مسئلے | غزوہ خیبر وچ ای کجھ نویں حکم نازل ہوئے جنہاں دی حضور علیہ السلام
نے ڈاڈھی تبلیغ فرمائی۔ اوہ ایہہ سن :-

(۱) پنجہ دار کپھیرو (پرندے) حرام ہو گئے۔

(۲) چیرن پارلن والے جانور (درندے) حرام کیتے گئے۔

(۳) گھونٹاتے چر حرام ہو گئے۔

(۴) مَن تیک ایہہ رواج سی کہ لوٹدی نال فوراً صحبت کرنا جائز سمجھی جاندی سی۔
مَن ایہہ حکم ہو یا پئی جے اوہ حاملہ اے تال بچہ جتن تیک، نہیں تے گھٹو گھٹ اک مہینے
توں بعد اوہ دے نال صحبت کیتی جاوے۔

(۵) بعض روایتاں موجب متعہ وی ایسے غزوے وچ حرام کیتا گیا۔

(۶) سونے چاندی نوں "بہ تفاضل" خریدنا حرام ہو گیا۔

حبش و اقالہ | اتجے آپ خیبر وچ ای سن۔ تے مدینے نوں جان دی تیاری ہو رہی
سی۔ اپنے وچ مسلماناں دا اک قافلہ شاہ حبش (نجاشی) دا خط

تے تحفے تے کے حضور دی سیوا وچ اُپڑیا۔ ایس قافلے وچ حضرت جعفر طیار، اوہناں
دے گھروں اسماء بنت عمیس، اوہناں دے پتر عید اللہ، غولن، تے محمد تے حضرت

۱۔ سند احمد بن حنبل ج ۱ ص ۳۸۸ مطبوعہ مصر (سیرۃ النبی ص ۱۹۲)۔ لکھ (۱) ابوداؤد باب ما جانی
مہم الصفی (ب) فتح الباری وچ حافظ ابن حجر ہورائ دی قریب قریب ایہو لکھیا اے :-
سیرۃ النبی ج ۱ ص ۵۰۱، ۵۰۲

خالد بن سعید بن العاص بن اُمیہ سے اوہناں دے مگر والی حضرت امینہؓ خلفا، اوہناں دے پتر سعید، خالد ہوراں دی ماں، حضرت عمرو بن سعید، حضرت ابو موسیٰ اشعری، جہم بن قیس، حرث بن خالد، مہینہ بن عذار، معمر بن عبد اللہ، ابو عاصب بن عمرو، ملک بن ربیعہ بن قیس نے عمرو بن امیر الضمریؓ جہڑے اوہناں نوں بلان گئے سن نال سن حضورؐ اپنے اوہناں جان نثاراں نوں دیکھ کے بہت خوش ہوئے ۔

وادی القریٰ تے فدک [پہاڑے خیر و چالے اک وادی وچ کئی بستیاں آباد

سن۔ ایس جوہ نوں وادی القریٰ کہندے سن۔ مورخان موجب پڑانے زانیاں وچ عادتے تھو دیتھے وسدے ہندے سن۔ اسلام توں پہلاں ایتھے یہودیوں قبضہ کر کے داہی بھی دے کم نوں چوکی ترقی دتی۔ تے ہولی ہولی ایہہ تھاں یہودیاں دا گڑھ بن گیا۔

خیر توں لڑیاں ہویاں حضور علیہ السلام نے وادی القریٰ دل دھانی کیتی ۔ یہودی پہاڑی ای لڑائی تیار سن۔ اوہناں اسلامی لشکر نوں دیکھ دیاں سار تیر چلانے شروع کئے دتے حضور علیہ السلام دے غلام حضرت مدغمؓ آپ دا کجاوہ لاه رہے سن۔ اک تیر اوہناں نوں لگاتے اوہ شہید ہو گئے۔ ایج لڑائی چھڑ ہی۔ اخیر یہودیاں دارمن کے خیر وایاں شرطوں تے صلح کر لئی گئے۔

بارغ فدک [ایس توں پہلاں فدک دی وادی آؤندی سی۔ ایتھے دے یہودی و سنیک فتح خیر و احوال سن چکے سن حضور علیہ السلام نے "محصہ" اپڑ کے حضرت مسعود نوں فدک دے یہودیاں کول تبلیغ کارن روانہ فرمایا۔ اوہناں دین اسلام تاں نہ قبولیا۔ پڑ لڑائی کیتے پناں اطاعت قبول کر لئی تے اقرار کیتا پئی ساڈے "بارغ فدک" دی آؤھی زمین رسول اللہؐ دی ہووے گی۔

ایس کم لئی مسلماناں نوں کوئی لڑائی نہیں سی لڑنی پئی۔ تے نہ ہی کسے سوار یا پیادے نوں کوئی تیر یا تلوار چلان دی لور پئی سی ایس واسطے بارغ فدک ہی وند نہ کیتی گئی۔ تے

۱۔ تاریخ اسلام از اکبر شاہ خاں نجیب آبادی، ج ۱ ص ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶، ۱۴۲۷، ۱۴۲۸، ۱۴۲۹، ۱۴۳۰، ۱۴۳۱، ۱۴۳۲، ۱۴۳۳، ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶، ۱۴۳۷، ۱۴۳۸، ۱۴۳۹، ۱۴۴۰، ۱۴۴۱، ۱۴۴۲، ۱۴۴۳، ۱۴۴۴، ۱۴۴۵، ۱۴۴۶، ۱۴۴۷، ۱۴۴۸، ۱۴۴۹، ۱۴۵۰، ۱۴۵۱، ۱۴۵۲، ۱۴۵۳، ۱۴۵۴، ۱۴۵۵، ۱۴۵۶، ۱۴۵۷، ۱۴۵۸، ۱۴۵۹، ۱۴۶۰، ۱۴۶۱، ۱۴۶۲، ۱۴۶۳، ۱۴۶۴، ۱۴۶۵، ۱۴۶۶، ۱۴۶۷، ۱۴۶۸، ۱۴۶۹، ۱۴۷۰، ۱۴۷۱، ۱۴۷۲، ۱۴۷۳، ۱۴۷۴، ۱۴۷۵، ۱۴۷۶، ۱۴۷۷، ۱۴۷۸، ۱۴۷۹، ۱۴۸۰، ۱۴۸۱، ۱۴۸۲، ۱۴۸۳، ۱۴۸۴، ۱۴۸۵، ۱۴۸۶، ۱۴۸۷، ۱۴۸۸، ۱۴۸۹، ۱۴۹۰، ۱۴۹۱، ۱۴۹۲، ۱۴۹۳، ۱۴۹۴، ۱۴۹۵، ۱۴۹۶، ۱۴۹۷، ۱۴۹۸، ۱۴۹۹، ۱۵۰۰، ۱

اللہ پاک کے حکم موجب ایہہنوں خداتے رسولؐ دامال سمجھیا گیا تے بیت المال دی مالکیت قرار دتا گیا لے حضور علیہ السلام باغ فدک دے آدھے حصے وچوں اترواج مطہرات دا خرچہ چلاندے سن۔ تے جو کجھ بچدا، اوہ غریباں، مسکیناں تے محتاجاں واسطے خرچ فرماندے سن۔ خلفائے راشدین دے زمانے وچ وی فدک دی آمدن راج ای خرچ کمی جاندی رہی۔ جہدے متولی اہل بیت وچوں مقرر ہوندے سن۔ حضرت عمرؓ ہوراں اپنی خلافت سمے یہودیوں نوں حضور دی وصیت موجب دیں نکالا دے دتا، تے فدک دی باقی آدھی زمین دراصل بیت المال وچوں یہودیوں نوں دے دتا سی اوسے توں تے کے حضرت علیؓ دی خلافت تیک فدک دی ساری پیداوار دا ونڈ ورتارا اوہی رہیا۔

اک مسئلے دا حل | خیبر توں واپسی ویلے اک منزل تے اسلامی لشکر رات نوں جیوں سٹانے اچھی گوڑھی نیند آئی پئی سویر نوں سورج نکلے اکھ کھلتی تے فجر دی نماز قضا ہو گئی۔ سب توں پہلاں حضور علیہ السلام نوں جاگ آئی۔ آپ ہوراں صحابہ کرام نوں جکایا تے کجھ وقتہ تے جا کے آپ نے صحابہ نے نماز پڑھی۔ پھر آپ ہوراں فرمایا پئی ہے فجری اکھ نہ کھلتے تے جدوں اکھ کھلتے اودوں ای پوری نماز ادا کر لیا کرو۔ قضا پڑھن دی لوڑ نہیں۔

فتح خیبر دا اقتصادی فائدہ | خیبر دی زمین بڑی بھاری تے زرخیبری مہاجراناں توں اوہدا حصہ ملیا۔ تاں اوہناں دی حالت سدھر گئی۔ تے اوہ جائیداداں دے مالک وی بن گئے۔ انہن اوہناں دا بھارا انصار تے رہیا۔ تے انصار دی حالت وی پور چنگی ہو گئی۔

ملکے دے مشرک | خیبر اتے مسلماناں دی چڑھائی دا حال سن کے ملکہ دے مشرک نتیجے دے اڈکیوان سن۔ اوہناں وچوں اک آدمی حجاج بن علاط سلمی بڑا مال دار سی۔ اوہ سفر دے پنج سنگیوں نکل کے حضور علیہ السلام دی سیوا وچ حاضر ہو کے مسلمان ہو گیا۔ غزوہ خیبر وچ حجاج سلمیٰ حضور دے مال

سن۔ فتح توں بعد اوہناں عرض کیتی: "یا رسول اللہ! جے اجازت ہووے تے میں تہاں
 جکے اپنا پیسا دھیلا، جہڑا میری زانی کول اے تے کجھ لوکاں اُتے قرمن لے اگر
 لیاواں۔ کیوں جے اوہناں نوں میرے مسلمان ہون دا ابے علم نہیں ہویا۔ آپ ہوں
 اجازت عطا کیتی۔ حجاج بی عطا مکتے آئے۔ لوک اوہناں دی ڈاڈھی اڑیک وچ سن
 آپ ہوراں مکتے والیاں نال چپکجا بھلا ٹھٹھا کیتا۔ تے اوہناں نوں خیر بارے سچی گل دستر
 دی تھیاں اپنی رقم وصول وچ لگے رہے۔ ایس کم وچ بسببناں اوہناں دی مدد کیتی۔
 ساری رقم اگڑھی گئی۔ تاں آپ جاندے ہوئے حضرت عباسؓ بن عبدالمطلب نوں
 خیر دی پوری کہانی سنا کے تے اپنے مسلمان ہون بارے ذہنی کئے مدینے نکل تادی تہ
 مشرکاں نوں جدول صحیح حالات دا پتہ لگاتاں اوہناں نوں بڑا افسوس ہویا۔ تے ایس
 داوی ڈاڈھا کجھ چڑھیا ہئی حجاج مسلمان ہونگے اپنا سارا پیسا دھیلا اگراہ کے صاف صاف
 نکل گیا سی۔

سریے یا چھوٹیاں چھوٹیاں بہتیاں

جہڑے قبیلے اسلام دشمنی لئی مشہور سن یا جنہاں بارہ
 اسلام دے خلاف کم کرن دا خطرہ سی، خیر توں

مدینے آپدے حضور علیہ السلام نے اوہناں (قبیلیاں) دا منگو ٹھپن لئی ضرورت موجد
 نئے نئے جتھے روانہ کیتے۔ تاں جے مسلماناں دا وجہ کاتے رعب قائم ہو جاوے۔ تے کو
 بغاوت یا ہور سازش وغیرہ جہڑے پھڑکے۔ اپناں بہتیاں نوں سریے کھندے نہیں جہڑے
 داویر وارانج اے۔

(۱) نجد دے قبیلہ "فرارہ" ول حضرت ابو بکر صدیقؓ، سلمہ بن الاکواع تے دوہ
 صحابہ واک جتھے روانہ کیتا۔ (۲) قبیلہ ہوانہ ول حضرت عمر فاروقؓ دی اگوائی وچ
 سواراں دا اک فوجی جتھے گھنیا (۳) حضرت عبداللہ بن رواحہ نوں تینہ سواراں دا اک
 جتھے دے کے بشر بن دارام یہودی دی گرفتاری لئی بھیجا گیا۔ جہڑا خیر دے یہودیاں نوں
 بغاوت لئی تہدار بہدا سی۔ (۴) بشر بن سعد انصاری نوں تینہ فوجی دے کے "بنی نضرہ
 دا منگو ٹھپن لئی گھنیا گیا۔ (۵) حضرت اسامہ بن زید دی اگوائی مینو قوم جہنیم دے اک
 قبیلے حرقات ول اک فوجی دستہ روانہ کیتا گیا۔ (۶) حضرت غالب بن عبداللہ کلینی نوں
 دے کے قوم بنی الملوچ "نووں سمجھن لئی گھنیا گیا۔ (۷) حضرت ابی صدد اسلمی ہوراں نوں

دے دے کے قبیلہ حثم بن معاویہ دے سردار رفاعہ بن قیس نوں سزا دین لٹی تو ریا گیا۔
 حضرت ابو قتادہؓ نے محکم بن جثامہؓ نوں ”انضم“ ناں دے اک مقام وں بھیجا گیا لے
 جہاں ایہہ سارے جتھے کامیاب ہوئے مڑے۔ سبھیں تھائیں رب نے مسلماناں نوں
 دتی۔ حضرت اسامہؓ نے اک کافر نوں جد کہ اوہ تلوار دیکھ کے لالہ انا اللہ کہہ رہیا سی
 کہ چھڑیا۔ حضورؐ کول جدوں ایہہ گل اُڑی تاں آپؐ ہوراں ناراض ہو کے حضرت اسامہؓ توں
 طلب طلبی فرمائی۔ اوہناں عرض کیتی۔ پی پی اوہ (کافر) دھوکا دین تے اپنی جان بچان لئی کلمہ
 ”ربہا سی۔ آپؐ ہوراں فرمایا۔ تینوں کیہ پتہ پئی اوہ منافقت نال کلمہ پڑھدا سی؟ کیہ توں
 وں چیر کے دیکھیا سی؟ حضرت اسامہؓ ہوراں تو بہ لیتی تے اگے لئی ایس بارے پورا
 بان رکھن دا وعدہ کیتا۔ ایسے طراں حضرت ابو قتادہؓ نے محکم بن جثامہؓ جا رہے سن۔ اگوں
 اجتماع دا اک آدمی عامر بن اضبط بدیا۔ اوہ تجارت دا مال اسباب لے کے جا رہیا سی۔ اوہنے
 امی شکہ نوں دیکھیا تے اسلامی طریقے ”السلام علیکم“ کہیا۔ مسلمان ایہہ سمجھے پئی اوہنے
 تے مال بچان کارن انج سلام کہیا اے۔ ایس واسطے ”وعلیکم سلام“ کہن دی تھاں
 رت محکم بن جثامہؓ نے اوہنوں قتل کر چھڑیا۔ ایہہ جتھہ مڑ کے حضورؐ علیہ السلام دی سیوا
 اُڑیا۔ جدوں آپؐ نوں عامر بن اضبط دے قتل بارے علم ہویا تاں آپؐ ڈاڈھے ناراض
 لے تے محکم نوں فرمایا۔ پئی توں اک آدمی نوں ایمان دی حالت وچ قتل کر چھڑیا اے۔
 حضورؐ علیہ السلام نے عامر دے وارثاں نوں پنجاہ اونٹ ”خون بہا“ دے کے راضی کر لیا
 انج محکم نوں ”قصاص“ توں چھٹکارا بدیا لے۔

رے دی ادائیگی | ماہ سوال شہ پجری تیک آپؐ ہوری مدینے وچ رہے۔ ذیقعدہ
 رے شروع وچ آپؐ ہوراں اوہناں سارے صحابہؓ نوں ننگے وں
 ی کرن دا حکم فرمایا۔ جہڑے پھلے سال صلح حدیبیہ ویلے آپؐ دے نال سن کھل ڈوہڑا
 بہ نوں نال لے کے آپؐ عمرہ ادا کرن لئی ننگے وں تڑپے۔ مدینے دا گورنر حضرت ابو ذرؓ
 ری نوں مقرر فرمایا۔ معاہدہ حدیبیہ دی اک شرط موجب مسلمان اگلے سال عمرہ ادا
 کرسکدے سن۔ تے تن دن ننگے وچ ٹھہر کے واپس جانا سی۔ دوجی اک شرط موجب ہتھیار

تاریخ اسلام از کبر شاہ خاں نجیب آبادی، ج ۱ ص ۲۰۹، لے ایضاً، ص ۲۱۰

بھکے آون دی سناہی سی حضور علیہ السلام معاہدے موجب عمرہ ادا کرن ترے جدول
 نکیوں آٹھ میل دور "بطن باج" اپڑے تاں آپ ہوراں سارا اسلحہ اوتھے رکھن واکم دتا
 جہدی رکھوالی کارن دو سو سواراں واک جتھہ مقرر فرمایا۔ تے باقی صحابہ نگے شریف ول ودھے
 حضرت عبداللہ بن رواحہ حضور دے اوتھدی تہا پھری جاری تے کن تے ایہہ رجنہ
 زبان اتے جاری سی :-

(ترجمہ) "مشرکوا! آج سائمنیوں اک پاسے ہٹ جاؤ۔ جے آج تیس سانوں ایتھے ڈیرا
 لاؤن توں عکا کیا۔ تاں اسیں سواراں ورمھاواں گے۔ جہڑیاں سراں نوں سرانیاں توں اڈ
 کر دین گیاں تے جمن نوں جمن بھل بھلا جاوے گا۔"

سنتِ رمل کافراں دا خیال سی پئی مسلماناں نوں مدینے دے دانے پانی تے ہوا
 نے مرڑا کر دتا اے جس نوں جھٹھیارن لئی حضور علیہ السلام نے صحابہ
 نوں حکم دتا پئی طواف کرن ویلے پہلے تہن گیسو آکڑا کر کے لاؤ۔ عربی وچ آکڑا کے چلن
 نوں "رمل" آہندے نیں۔ تے ایہہ سنتِ رمل "آج وی طواف ویلے ادا کیتی جاندی اے۔"

مشرکاں دا حسد مشرکاں نوں مسلماناں دے عمرہ کرن دا بڑا ساڑسی پر معاہد
 پاروں اوہ روک نہیں سی سکدے۔ قریش دے بیٹے سردار اسی
 نظارے دے ساڑ توں جمن لئی شہروں باہر پہاڑاں ول چلے گئے سنی۔ پھر عام مشرک
 مسلماناں نوں طواف کر دیاں تگدے رہے۔ عمرے توں فارغ ہو کے حضور علیہ السلام
 نے حضرت عباس بن عبدالمطلب دی سالی حضرت مسموٰۃ بنت حارث نال آپنا نکاح فرمایا
 چوتھے دن مشرکاں نے حضرت علیؑ تہتہ سینھا گھلیا پئی حضور علیہ السلام نوں آگھو کہ
 اہن نکیوں چلے ہان گئے آپ اوس ویلے انصار دی مجلس وچ بیٹھے حضرت سعد بن عبادہ
 نال گلاں کر رہے سن۔ آپ ہوراں فرمایا: "نیں ایتھے دی اک زمانی نال نکاح کیتا اے
 بے مکلاوا نہیں تریا۔ جے اجازت دیوتے نیں ولیمہ کر کے سارے نیکے والیاں دی دعوت
 کراں تے فیرا تھوں چلا جاواں گا۔" پھر مشرک نہ منتے۔ تے اوہناں معاہدے دی پابندی

۱۔ تاریخ اسلام الراجزہ شاہ خاں نجیب آبادی ج ۱ ص ۲۱۱ نالے سیرۃ النبی ج ۱ ص ۵۰۳ دیکھو نالے
 ابن خلدون ج ۱ ص ۱۵۲۔ ۲۔ تاریخ اسلام نجیبی ج ۱ ص ۲۱۱۔ ۳۔ سیرۃ النبی ج ۱ ص ۵۰۳۔

کرن لئی آکھیا۔ آپ پوراں فوراً کوچ دا حکم دتا۔ تے آپ سوار ہو کے شہروں باہر آگئے تے
 جم دیاں حذاں توں نکل کے وادی سرف دے اندر لے میدان وچ ڈیرا لایا تہا حضرت میمونہ
 ایچھے ای اسلامی قافلے نال آکے زلیاں ۔

ماسی دا درجہ | آپ جدوں لگے توں تون لگے تاں حضرت حمزہ دی بیٹی حضرت امائمہ جنہاں
 دی عمر اچھے بہت چھوٹیری سی، دوڑ دیاں حضور کول آئیاں تے عرض
 کیتی: "چاچا جی! میںوں وی نال لے چلو"۔ حضرت علی پوراں اوس بار لڑی توں چک کے اپنے
 کھوے وچ بہا لیا۔ او دھروں حضرت جعفر طیار تے حضرت زید بن حارث وی ایس کڑی
 فوں پاک پوسن دے دعویدار سن۔ تے ہر کھے دی ایہو سدھر سی پی ایہہ بار لڑی میرے حصے
 آوے۔ حضرت زید نے حضرت حمزہ توں اپنا دینی بھرا کہندیاں اپنا حق بتایا۔ حضرت جعفر
 پوراں فرمایا: پی ایہہ کڑی میری مہتممی اے۔ تے نالے میرے گھروں ایہہ پی ماسی لگدی
 اے۔ آپ پوراں سب دے دعوے سن کے حضرت جعفر نوے حق وچ فیصا دیتا تے
 فرمایا: "امائمہ اپنی ماسی اسماء کول زبوںے گی"۔ فیر آکھیا: "ماسی ماں دے برابر ای ہندی
 اے"۔

موتہ دی جنگ | فتح خیر تے دوجیاں مہماں وچ کامیابی توں بعد اسلام دا رعب
 سارے عرب وچ ودھ گیا سی۔ قریش تے یہود اپنیاں کوششاں
 وچ ناکام ہونچکے سن۔ پتہ کھڑا وچ اچھے جنگی طراں نہیں سی مریا۔ ایس کر کے اوہناں ہن
 ایمان تے روم دے بادشاہاں نوں مسلماناں دے خلاف چکنا شروع کیتا۔ پتہ سرکار دوعالم
 صلی اللہ علیہ وسلم دی ایس پاسیوں سوکھے سن۔ ایہو وجہ سی کہ آپ نے چوفیرے دے بادشاہ
 نول اسلام دی تبلیغ کارن خط جھلائے سن۔ جہناں دا بڑا چکنا اثر ہویا۔ پتہ کچھ بادشاہ اسلام
 دے ویری بی کے نکھڑے۔ جہناں دی کھمب ٹھٹن دا جتن کرنا ات ضروری سی۔ جے اینج
 نہ کیتا جانہ آناں کوئی باہر دا بادشاہ مسلماناں اتے حملہ کر سکدا سی۔ جہدے نتیجے وچ عرب
 دے سارے قبیلے مسلماناں دے خلاف نڈر کے اٹھ کھلوتے جہناں دی حماقت یہودی تے
 قریش کر رہے سن۔ نتیجہ ایہہ پی مسلماناں دا بڑا مندہ حال ہو سکدا سی۔

بہ سیرۃ النبی - ج ۱ ص ۵۰۴ ۔

حضور علیہ السلام نے اک خط مبارک حضرت حارث بن عمیرؓ ازوی سے سہجہ بھری
 دے حاکم وُل گھلایا سی۔ حضرت حارثؓ اچھے بھری نہیں سن اڑے۔ سگول رستے دوج
 شام دے ویویں (سرجد) کول موتہ دے مقام تک اڑے سن کہ اوہناں نوں اوتھے دے
 حاکم شریل بن عمر فتانی نے گرفتار کر کے حضور علیہ السلام داسفیر ہون پاروں اچھے ویر
 نال شہید کر دتا۔ حضرت حارثؓ دی شہادت دی خبر مدینے اڑی تاں آپؐ نوں ڈاڈا دکھ
 ہویا۔ جمادی الاول ست بھری دوج حضور علیہ السلام نے تین ہزار صحابہؓ دا اک لشکر شریل
 نوں سزا دین لئی توریا۔ شریل قیصر روم وُلوں ایس علاقے دا صوبیدار سی۔ جے حضور
 علیہ السلام ایہہ لشکر گھاتن دوج ذرا وی دیری کر دے تاں شام وُلوں ضرور مدینے اُتے
 حملہ ہو جانا سی۔ اچ تین ہزار جواناں دا لشکر حضور دے حکم موجب ہتھیار بندھے "حرقہ"
 دوج اکٹھا ہویا۔ جہدی سرداری حضرت زیدؓ بن حارثؓ نوں عطا کیتی گئی تے حکم دتا پی "جے زیدؓ
 شہید ہو جاؤں تاں جھنڈا حضرت جعفرؓ بن ابی طالبؓ نوں تھما دینا تے اوہوی شہید ہو
 جان تاں تہاڈے سردار حضرت عبداللہؓ بن رواحہ ہون گے۔ اوہناں دی شہادت توں
 بعد جہنوں مرنی آپنا سردار بنا لیا جے "لشکر نوں ایہہ ہدایت دے کے حضورؐ رخصتی واسطے
 نینتہ الوداع تک نال گئے لے۔

مساوات محمدی حضرت جعفرؓ حضرت علیؓ دے سکے بھرا سن تے حضورؐ نال اوہناں
 دا چوکھا پیار تے نیر سی۔ حضرت عبداللہؓ بن رواحہ اک اچھے
 نچے انصاری تے مشہور شاعر سن۔ جد کہ حضرت زیدؓ بن حارثؓ جہناں نوں لشکر دا مہری
 مقرر کیتا گیا۔ غلام رہ چکے سن۔ ایس واسطے لوکاں نوں حیرانی ہوئی پی اک سابقہ غلام نوں
 لشکر دا سردار کیوں مقرر کیتا گیا دے جد کہ حضرت جعفرؓ نے حضرت عبداللہؓ بن رواحہ دے
 وی ایس کم لئی ہینگے نیں۔ ایہہ چہرے ہندے رہے۔ پے حضورؐ دا حکم اسلامی مساوات دا آپنا
 نچا نمونہ سی۔ ایسے طراں دے چہرے حضرت اُسامہؓ دی اگوائی دوج بھیجی جان والی ہم ویلے
 سنن دوج آئے سن۔ جس دوج سارے مہاجرناں نوں شامل ہون دا حکم ہو یا سی۔ حضرت
 اُسامہؓ حضرت زیدؓ بن حارثؓ دے پتر سن۔ حضورؐ دے کتیراں ایہناں پھرہیاں دی بھنگ پی

لے تاریخ اسلام (نجیب آبادی عالی) ج ۱ ص ۲۱۳-۲۱۴ تے سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۵۰۵-۵۰۶

تاں آپ ہوراں خطبہ دتا جس وچ فرمایا: "لوگو! تیس اسامہ دے پو زید دی کمانڈری بارے
دی اعتراف کیتا سی۔ حالانکہ اوہ سچی مچی کمانڈری دے قابل سن۔" حضور علیہ السلام حق سچ دا بول
بارا کرن آئے سن۔ اوہناں دے سامنے حق دا بول بالائے اُچھائی دا مقصد سی۔ اوہناں
دیاں نظراں دھوکھا نہیں سن کھاندیاں، اسلام وچ موروثیت نہیں چلدی بلکہ ہر کوئی برابر
اے۔ تے رب پاک دیاں نظراں وچ اوہی اچھا اے۔ جہڑا رب توں بہتا تر پہنچا اے۔ ججاری
مطریف (باب المغازی) وچ ایس بارے وروا موجود اے لے۔

واقعات فوج مدینوں تری تاں شرمیل دے جاسوساں اوہنوں خبر دتی۔ اوہنے اگول
اک لکھ فوج تیار کیتی۔ تے قیصر روم (زہرل) نے عربی قبیلیاں دی اک ڈی
فوج لے کے "ماب" وچ ڈیرے لارے۔ جہڑا بقاء دے علاقے وچ واقع ہے۔ حضرت زید
ہوراں دشمن دی فوج بارے نسیا تاں ارادہ کیتا پئی حضور علیہ السلام ناں مشورہ کر کے
ای اگلا پیر پٹنا چاہیدا اے۔ پر حضرت عبداللہ بن رواحہ ہوراں اُگے ودھ کے خطاب
کر دیاں فرمایا لے۔

"تیس شہادت کارن آئے او۔ کافراں ناں ایس گنتی دے وادھے گھاٹے نوں
سامنے رکھ کے نہیں لڑوے بلکہ ایس اوس دین دی طاقت ناں لڑنے آں جس اُتے ساڈا
ایمان اے۔ ایس واسطے دشمن توں ڈرن دی تھاں (مقام موتہ) (ویری دے لشکر)
وُل ودھو۔ اپنے سچے کھتے لے نوں لگڑیاں رکھو تے ویریاں نوں لٹکے کے پے جاؤ۔ ایہدا
نتیجہ ایہ ہووے گا۔ پئی یا ایس شہید ہو کے جنت وچ جاواں گے۔ تے یا فیر فتح حاصل
کر کے غازی اگھواواں گے" لے۔

مکدی ایہ پئی تین ہزار دا ایہ لشکر اک لکھ دی فوج اُتے حملہ آور ہو گیا۔ ڈاہڑی
لٹائی ہوئی، حضرت زید پچھیاں کھاندے شہید ہوئے۔ تاں جھنڈا حضرت جعفر طیار نے
سانبھیا۔ آپنے گھوڑے توں اتر کے پہلاں اپنے ای گھوڑے دیاں تاں وڈھیاں تے
فیرے جگسی، ڈاہڑی بہادری تے دیری ناں لڑوے لڑوے شہید ہو گئے۔ صحیح بخاری

لے سیرۃ النبی۔ ج ۱ ص ۵۰۶، لے ایضاً ص ۵۰۷ + لے سیرۃ تے میرد بہ
لے تاریخ اسلام۔ از اکبر شاہ خاں نجیب آباری۔ ج ۱ ص ۲۱۴

وجہ لکھی ہے کہ پی جنگ ویلے حضور مدینے وجہ تشریف رکھ دے سن۔ آپ نوں رب
اک معجزہ پاک نے جنگ و نقشہ اپنی قدرت نال دکھایا تے آپ ہوراں میرا تے چڑھ
 کے فرمایا کہ مسلمانو اتھاڑے لشکر دی خیرا یہ ہے کہ اوہنے ویری نال دو
 دو ہتھ کیتے نیں۔ زید شہید ہویا۔ بسنے اوہنوں بخش رتا۔ فیر جعفر نے جھنڈا سمھا لیا
 اسے اوہنوں دشمنوں نے گھیرا گھٹکے شہید کر دتا اسے۔ ہن جھنڈا عبد اللہ بن رواحہ
 نے سمھا لیا اسے۔ اوہنوں وی شہید کر دتا گیا اسے۔ جعفر تے عبد اللہ نوں وی رب نے
 بخش رتا اسے۔ ایہہ سارے جنت وجہ سنہری تخت اتے جا بیٹھے نیں۔ ہن جھنڈا "سیف"
 مِنْ سَيُوفِ اللّٰهِ " یعنی حضرت خالد بن ولید کول اسے۔ تے اسد پاک مسلمان
 نوں دشمن اتے غابہ رتا اسے فتح اللہ علیہ السلام "۔ ایہہ معلوم ثابت ہویا اپنی مسلمان
 نوں جدوں حضور علیہ السلام جنگ بارے حالات دس رہے سن۔ حضرت جعفر دی شہادت
 بارے سن کے اوہناں دے گھر پٹ سیا پاپے گیا۔ آپ ہوراں اپنے گھروں بھتی پکوا کے
 حضرت جعفر ہوراں دے گھر گھلائی۔ حضرت خالد نوں سیف اللہ رالقب مل گیا۔ تاں
 مسلماناں دی زبان اتے "خالد سیف اللہ" چڑھ گیا۔ حالانکہ اوہ اچھے واپس نہیں سی آئے۔
اسلامی لشکر دی واپسی | اسلامی لشکر حضرت خالد بن ولید دی اگوانی وجہ مدینے کول
 اپڑیا تاں حضور علیہ السلام اٹل و اٹھدی استقبال کرن
 تشریف لے گئے تے حضرت خالد نوں "سیف اللہ" دے خطاب دی خوشخبری سنائی۔

سیرۃ النبی ص ۱۰۷ (عاشیہ ص ۵۰۷) دے دیکھو تاریخ اسلام (اکبر شاہ خاں نجیب آبادی) ج ۱ ص ۲۱۶
 تاریخ اسلام (اکبر شاہ خاں نجیب آبادی) ج ۱ ص ۲۱۶ (نوٹ) سیرۃ النبی ص ۱۰۷ (عاشیہ ص ۵۰۷)
 حضور مسجد وجہ غمناک بیٹھے سن کسے نے آکے دسیا پئی جعفر دے گھر زانیاں ماتم کر رہیاں نیں۔ آپ
 ہوراں اکھوا گھلیا پئی نہ اوہ رول اتے نہ ماتم کرن۔ اوہنے فیر آکے دسیا پئی اوہ میرے روکن نالی نہیں
 نہ لکریاں۔ آپ ہوراں فیر اکھوایا۔ پئی اوہناں نوں دونوں توں منع کرو۔ جہاں فیر آکے دسیا
 پئی ساڈی اوتھے کوئی وادہ پیش نہیں ہاندی تے آپ ہوراں ارشاد فرمایا۔ تے اوہناں دے مونہ
 وجہ خاک بھر دیو۔ ایہہ واقعہ بخاری شریف وجہ حضرت عائشہ صدیقہ توں منقول اسے ۴۰

حضرت جعفر بن ابی طالبؑ نول طیار اکھن دی وجہ

ایک صحابی نے خواب دید کہ حضرت
جعفرؑ جنت وچ دو پوراں نال اڈدے پھر
بے نیس۔ او سے دن توں لوک اوہناں نوں

”طیار“ (اڈن والا) اکھن نک پئے۔ ایک روایت موجب حضور نے اک دن فرمایا کہ جعفرؑ
نوں رب نے دو پڑ عطا کیتے نیس۔ جنہاں نال اوہ جنت وچ اڈدے پھر دے نیس۔ او سے
دن توں اوہ ”طیار“ تے ”ذوالجناحین“ دے لقب نال مشہور ہو گئے لے۔

جنگ قضاہ

جمادی الثانی ۳۵ھ وچ ایہہ خبر مدینے اپڑی۔ پٹی شام دی سرحد کول
قبیلہ قضاہ مدینے اُتے حملہ کرن دی تیاری کر رہیا اے۔ حضور

علیہ السلام نے حضرت عمرو بن العاص نوں تن سو مہاجرین تے انصار دا ایک لشکر دے
کے قضاہ دی بری پھینن نئی توریہ۔ ایہہ لشکر رات نوں سفر کردا تے دن بھرے نک

چھپ کے آرام کردا، اخیر ویریاں دے نیڑے جا ڈھکا۔ اوتھے جا کے پتہ لگا پئی دشمن دی
فوج بہت چوکی اے۔ ایس واسطے اک بندہ مدد نئی واپس مدینے اپریا۔ حضور علیہ السلام

نے لوڑ موجب حضرت ابو عبیدہ بن الجراح نوں کجھ فوج دے کے مدد نئی گھٹیا۔ جدوں دو تون
اسلامی لشکر اکٹھے ہو گئے تاں اک دن ویری توں ٹٹ کے پئے گئے۔ دشمن دی فوج مہر قذو

فس گئی۔ مسلمان بہت سارا مال قیمت لے کے چری سلا واپس مدینے آئے۔ ایس توں
اڈدنیوں پنج منزل دی پتھ اُتے سمندر دے کنڈھے قبیلہ جہنیہ نے مدینے اُتے حملے دا ارادہ

کیتا۔ حضور علیہ السلام نے ابو عبیدہ بن الجراح نوں بڑی تن سودا جتھ دے کے اہناں نوں
توریہ۔ جہنیہ دے بندیاں جد اسلامی لشکر داسنیا تاں اوہ گنپ گئے۔ اسلامی لشکر پتھاں

لڑائی کیتیوں اپنے مقصد وچ کامیاب ہو کے فرمایا لے۔

لے تاریخ اسلام از اکبر شاہ خاں نمیب آبادی۔ ج ۱ ص ۲۱۷۔ لے ایضاً۔

مکہ مکرمہ دی فتح

بنو بکرہ دی ویرہ کی معاہدہ حدیبیہ وچ اک شرط ایہہ سی پئی عرب قبیلے قریش تے مسلماناں وچوں جس دھرتال چاہن یاری گنڈھن جس توں بعد

اوہ معاہدے دی پابندی کرن دے ذمہ دار ہون گئے۔ ایسی شرط موجب بنو بکرہ نے قریش نال یاری گنڈھ لئی۔ تے اوہناں دے حریف بنو خزاعہ مسلماناں نال رُل گئے۔ بنو خزاعہ تے بنو بکرہ وچ چوکنا بر وڈھواں ویرہ سی۔ پر قریش تے مسلماناں وچکار لڑائیاں پاروں ایہہ ویرہ ٹھنڈا پئے گیا سی۔ معاہدہ حدیبیہ پاروں امن قائم ہویا تاں بنو بکرہ سمجھے پئی بنو خزاعہ توں ویرہ نین دا ویلا ہتھ آگیا ہے۔ اوہناں قریش دی شہ نال بنو خزاعہ اُتے حملہ کرن دا پروگرام بنایا۔ قریش نے اوہناں نوں ہتھیاراں دی مدد دتی۔ تے صفوان بن امیہ، بکرہ بن ابو جہل تے سہیل بن عمرو وغیرہ آپوں وی لڑائی وچ شریک ہوئے۔ تے بنو خزاعہ اُتے رات نوں حملہ کر کے اوہناں نوں مارنا وڈھنا شروع کر دتا۔ بنو خزاعہ ایسی حملے نوں چھل نہ سکے۔ تے اوہناں نس کے کعبے شریف وچ پناہ لئی۔ بنو بکرہ کعبے دے احترام پاروں رُک گئے۔ پر اوہناں دے سب توں وڈے سردار نوفل نے اکھیا۔ ایہہ ویلا ٹرسٹ ہتھ نہیں آوٹا۔ اوڑک بنو خزاعہ نوں کعبے وچ قتل کر دتا گیا ہے ایس ہتے وچ اوہناں دے کوئی ونہیہ تہنہ آدی ماہے گئے۔

حضور علیہ السلام نوں خبر ہونا جس ویلے ایہہ مار دھاڑ ہو رہی سی۔ کچھ خواہشاں نے نکلے وچ حضور علیہ السلام داناں لے کے وائی دتی

”اے خاتم النبیین! ساڈی مدد نوں بوہڑو۔ بنو بکرہ نے ساڈے اُتے ظلم کیتا ہے۔“ اوس ویلے حضور مدینے شریف وچ حضرت سیمونہ دے جڑے وچ وضو فرما رہے سن۔ آپ اوراں خواہشاں دی فریاد دے جواب وچ فرمایا: ”لیک بلیک“ حضرت سیمونہ

رضی اللہ تعالیٰ عنہا نے پچھیا پئی "بیک" کہنوں فرمایا ہا رہیا اے۔ تاں حضور علیہ السلام نے فرمایا۔ بنو خزاعہ دی فریاد میرے کتاں تیک اپڑی اے جہد میں جواب دتا اے۔ حیرت دی گل ایہہ وے پئی حضور علیہ السلام دا جواب بنو خزاعہ نے وی ملے وچ سنیا۔ سو یہ ہونی تاں حضور نے حضرت عائشہ نوں دستیا پئی بنو بکر تے قریش دے کجھ سرداراں نے زل کے بنو خزاعہ دے بندیاں نوں قتل کیتا اے۔ حضرت عائشہؓ ہوراں عرض کیتی "یا رسول اللہ! قریش وی بھلا قولوں پھر سکدے تے؟" آپ ہوراں فرمایا: "اوہناں ضرور قول مارا اے، تے بڑی چھیتی رب وٹوں اوہناں بارے فیصلہ ہون والا اے۔"

بنو خزاعہ دا فریاد دی ٹولہ | اک دن حضور مسجد نبوی وچ تشریف رکھدے سن۔ کہ اک دم ایہہ آواز کوئی اے۔

"یا اللہ! میں محمد (صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم) نوں وعدہ چیتے کراواں گا۔ جہڑا اوہناں آتے ساڈے قبیلے وچکار ہویا سی۔ اے خدا دے نبی! ساڈی مدد کرتے رب دے بندیاں نوں سد اوہ سارے بوہرن گئے۔"

ہتہ لگا پئی چالی خزاعی، عمرو بن سام دی اگوائی وچ فریاد کرن آئے نیں۔ اوہناں دی زبانی حالات سن کے حضور علیہ السلام نوں ڈاہڑا دکھ ہویا۔ آپ نے بڑا صبر ظاہر کر دیاں قریش ول اک بندہ گھلیا تے تن شرطیں پیش کیتیاں پئی ایہناں وچوں کوئی اک من لئو:

- (۱) مقتولاں دا خون بہا دتا جاوے۔ یا
 - (۲) قریش، بنو بکر دی حماست توں پلے ہٹ جان۔ یا۔ نیر
 - (۳) اعلان کر دتا جاوے پئی معاہدہ حدیبیہ ٹٹ گیا اے۔
- ایہہ شرطیں قریش نے سنیاں تے اوہناں وٹوں قرظ بن عمرو نے آکھیا :-
- "سانوں صرف تیجی شرط منظور اے" لے

۱۔ تاریخ اسلام (اکبر شاد خان جیب آبادی) ص ۱۵ ۲۱۸ ۲۔ سیرۃ النبیؐ، ص ۵۲-۵۱ بحوالہ زرقانی ص ۲۳۹ باب مفادی الی ماثرہ

جدوں حضور علیہ السلام واقاصد ایہہ سُنیہا تے کے پرت گیا۔ تاں قریش نوں شرمندگی تے نوٹی ہوئی پئی اساں ایہہ کیہ کیتا؟ اوڑک اوہناں ابوسفیان نوں سفیر بنا کے مدینہ بھجایا پئی جا کے آکھ کہ سانوں معاہدہ حدیبیہ منظور اسے لے

ابوسفیان مدینہ اپڑیا تے اپنی دھی اُمّ المومنین حضرت اُمّ جیبہ دے گھر گیا۔ اوکھے اوہ حضور دے منجھے اُجے بہن ای لگائی جس اُتے حضور دا بستر مبارک وچھیا ہو یا سی کہ حضرت اُمّ جیبہ نے جھٹ پٹ اوس بسترے نوں پھیٹ دتا۔ ابوسفیان اپنے آپ وچ ای پایا گیا۔ تے آکھیا:- ”دھیے! مان توں وی میری ویرن ہو گئی ایں!؟“ اوہناں فرمایا:- ”ایہہ رسول اللہ دا بستر اے تے تیس مشرک ناپاک ہون کر کے ایس اُتے بہہ کے اہمنوں، پلینت کر دینی گویا۔“

ابوسفیان بویا:- ”دھیے! بیٹھوں وچھڑ کے توں وی غارت ہو گئی ایں!؟“ فرمایا:- ”نہیں۔ غارت نہیں ہوئی سگوں شرک تے کُفردے کھو ہوں نیکل کے اسلام دے سوتے وچ بخاتی آں تے پاک صاف ہو گئی آں!“ حضرت اُمّ جیبہ دی گل بات نے ابوسفیان نوں نراسا کر دتا۔ تے اود اٹھ کے حضور علیہ السلام دی خدمت وچ حاضر ہو یا۔

حضور علیہ السلام نے معاہدے دی تجدید بارے ابوسفیان دی گل دا کوئی جواب نہ دتا۔ بلکہ آپ چپ کیتے رہے۔ اوہ ایتھوں وی نراسا ہو کے اکٹھ کھلواتے حضرت ابوبکر صدیق دی سیوا وچ حاضر ہو کے اپنا مدعا دتیا۔ اوہناں فرمایا۔ پئی میں تاں حضور علیہ السلام اُتے تہا دی کوئی سفارش نہیں کر سکا۔ فیر اوہ حضرت عمر فاروق نکل گیا اوہناں وی ایہہ جواب دتا۔ ہر پاپیوں بے آس ہو کے اخیر ابوسفیان حضرت فاطمہ الزہراء رضی اللہ تعالیٰ عنہا دی سیوا وچ آیا۔ حضرت حسن اوس ویلے پنج سال دے سن۔ ابوسفیان نے اوہناں ول اشارہ کر دیاں آکھیا:- ”بے ایہہ بچے نوں ہوں ایسی گل کہہ دیوے پئی میں دونہاں دھراں (قریش تے مسلمان) وچ بچ بچا کرا دتا تاں آج توں ایس ایہوں عرب دا سردار من لوای گئے۔“

حضرت سیدہ ہوراء فرمایا: "بھلا ہاں نوں اجبیاں گلاں ناں کیہ لگے ۹۱"۔
ابوسفیان ایتھوں وی آس توڑ کے حضرت علیؑ کول آیاتے اوہناں وے کہن ناں مسجد
نبوی وچ جا کے اوہنے یکھڑ نہ اعلان کر دتا پئی "میں معاہدہ حدیبیہ دی تجدید کرنا واں"
تے لگے واپس چلا گیا۔

حضور علیہ السلام نے لگے جان دی تیاری چپ چاپ شروع کر دئی۔ آپنے دھڑے
دے قبیلیاں نوں اندر گئی لگائی ٹھٹھے پئی ٹھٹھے جان لئی تیار ہو جاؤ۔ جہدی قریش نوں خبر نہ ہونے
ابوسفیان لگے اُپڑیا۔ اوہنے سارا قصہ سنایا۔ تاں سبھناں آکھیا۔ ایہہ کوئی تجدید
بیکار اے جہٹوں نہ ایس صلح کہہ کئے آں تے زای جنگ دی تیاری کر سکے آں۔

اہل بدر وی شان تے نگدیاں دا بیج | حضرت حاطب بن ابی بلتعمر اک اچھے تے
ساؤ صحابی سن۔ اوہناں قریش نوں اک

لانا ہی ہتھ اک خفیہ خط لکھیا۔ پئی رسول پاکؐ لگے دیاں تیاریاں کر رہے نیں۔ ایس کر کے
ذرا سو گئے رہنا۔ حضور علیہ السلام نوں خبر ہوئی۔ تے قاصد دے پچھے حضرت علیؑ حضرت زبیرؓ
حضرت مقداد تے حضرت ابوہریرہؓ غنوی نوں گھدیا۔ اوہ خط کھوہ لیا تے حضور دی خدمت
وچ پیش کیتا۔ سارے صحابہ کرامؓ نوں حضرت حاطب دی ایس حرکت اُتے حیرانی تے افسوس
ہویا۔ حضرت عمرؓ نے حضورؐ اُتے عرض کیتی "جے حکم ہووے تاں ایہدی دھون لاه دیاں"
پر رحمت للعالمین نے متھے دٹ نہ پایا۔ تے فرمایا: "عمرؓ! ایتھوں کیہ پتا اے کہ رب
پاک نے اہل بدر نوں کہہ دتا ہووے پئی تہا نوں کوئی پکڑ نہیں"۔

حضرت حاطب نے ایہہ کم ایس واسطے کیتا سی پئی اوہناں دے رگدے تے
سکے سو درے اچھے تریک لگے وچ ای سن۔ جنھاں دا اوتھے کوئی حامی نہیں سی۔
اوہناں دا مطلب قریش اُتے احسان کرنا سی۔ تاں جے اوہ ایہدے ہدے
وچ اوہناں دے نگدیاں نوں کوئی نقصان نہ پچان۔ حضرت حاطب ہوراں
حضور علیہ السلام اُتے ایہو اندر پیش کیتا۔ جہنوں حضور علیہ السلام

لے سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۱۱۵ بحوالہ زرقانی علی الموابہب ج ۲ ص ۳۳۷ لے سیرۃ النبیؐ
ج ۱ ص ۵۱۲ تے ابن خلدون حصہ اول صفحہ ۱۵۹ تے صحیح بخاری باب غزوة الفتح۔

نے قبول کر دیاں اوہناں نوں معاف فرما دتا ہے ۔

۱۰۔ رمضان المبارک شبِ نون حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

اپنے دس ہزار پیروکاراں نالی، چپ چپتے، نیک شریف وں ودھے تھے
 قرب دے اوہ تیسے جہڑے مسلماناں دے دھڑے ول سن۔ راہ وچ آکے اسلامی لشکر نالی
 زل دے جانے سن۔ مرالظہران اپڑکے لشکر نے ڈیرا لایا۔ تے فوجاں دوردور تک پھلر
 گئیاں۔ رات نوں جدوں آپ دے حکم نالی فوجیاں نے اپنے اپنے تنواں آگے آگ پالی
 تے وادی اک جگ تک جا۔ مگہ کردا شہر نظری آئی تے ۔

پہلیاں اسمانی کتاباں وچ فتح مکہ دی پیش گوئی | نہیں پڑھو غزل الغزلات

۵۔ باب ۱۔ درس ۱۔
 "میرا محبوب گورائے چٹا ہے۔ دس ہزار آدسیاں دچکار اوہ جھنڈے وانگوں اچھا کھلوتا ہے۔"
 عبرانی دی بائبل دے لفظ ایہہ تھن۔ "خلو محمدیم زہ وودی وزہ رعی۔ بلوٹا
 یروشلاٹم۔" جہدا ترجمہ ایہہ ہے "اوہ تے ٹھیک محمد ہے۔ میرا خلیف میرا صیب اوہی
 ہے۔ اے یروشلم دیو بیٹو!"

پادریاں دا اتفاق ہے کہ غزل الغزلات وچ ہیکل (ذبحہ) نے کسے آؤن والی بزرگ
 استی بارے عشق بھریا بیت گایا ہے۔ پڑترانے دے مصنف حضرت سلیمان علیہ السلام
 جد آپوں اوس آؤن والے بزرگ دا ناں محمد دے نہیں تے ایہہ وی فرماندے نیں بیٹی
 اوہ قبلے وچ دس ہزار لشکریاں نالی آدے گما۔ تے فیر آؤن والے بارے ساتوں کسے شک
 وچ دین دی تنجاش نہیں۔ یعنی اوہ ترانہ یقیناً حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم بارے ہے۔
 پڑعبرانی لفظ "محمدیم" دا اردو ترجمہ مشنری ولوں چھپن والیاں بابلاں وچ "عشق ٹگیز"
 کیتا گیا ہے۔ جہڑا غلط ہے۔ (دیکھو باب ۵ درس ۱۶)۔

ایہہ پیشگوئی مکہ معظمہ بارے اک ہور حوالے توں وی ثابت ہندی ہے یعنی
 کتاب استثناء ۳۳ باب ۲۱ درس وچ لکھیا ہے "ایہہ اوہ برکت ہے جہڑی رب دے

۱۔ سیرۃ النبی ج ۱ ص ۵۱۲۔ ۲۔ کلمۃ رحمتہ للعالمین ج ۱ ص ۱۵۰ بحوالہ بخاری شریف کتاب المغازی۔
 ۳۔ سیرۃ النبی ج ۱ ص ۵۱۲۔ ۴۔ کلمۃ رحمتہ للعالمین ج ۱ ص ۱۵۰ بحوالہ بخاری شریف کتاب المغازی۔

بسمے موسیٰ نے مرہ توں پہلاں بنی اسرائیل نوں عطا کیتی تے اوہنے کہیا "خداوند سینا توں آیا، تے شعیر توں اوہناں تے ظاہر ہویا۔ فاران دے پہاڑ توں اوہ جلوہ گر ہویا۔ دس ہزار پاک لوکاں نال اوہ آیا۔ تے اوہدے سچے بچے ہتھ وچ (لوکاں واسطے) اک آتشی (نوری) شریعت سی۔ سینا، توں آؤن بارے پیشگوئی حضرت موسیٰ بارے، شعیر توں عیسیٰ بارے فاران والی گل حضرت محمد مصطفیٰ بارے ہے۔ آتشی شریعت دا مطلب نورانی شریعت اے کیوں جے حضرت موسیٰ ہوراں نور خداوندی نوں اگ سمجھیا سی۔ تے اوڑگ او تھوں ربد کلام سنیا سی۔ ایہہ گل بات رحمۃ للعالمین ج ام ۱۵۰-۱۵۱ دے حاشیے توں اخذ کیتی گئی اے

حضرت عباسؓ دا اسلام قبولنا

مرالظہران اپڑن توں پہلاں اسلامی لشکر اے مقام جحفہ تے پہنچیا سی کہ حضرت عباسؓ بن

عبدالمطلب اُسے بال بچیاں امدینے نوں جان دے حضور علیہ السلام نوں ملے تے دستیا پئی ایس مسلمان ہو کے تھاڈے ول آ رہے ساں۔ آپ نوں ایس گل دی بڑی خوشی ہوئی۔ آپ ہوراں بال بچیاں نوں مدینے جان و تاتے حضرت عباسؓ نوں اپنے نال رکھ لیا۔ پھیکر اسلامی لشکر نے حضور دے حکم نال ملے توں چار کوہ وور اک میدان وچ ڈیرے لادے تے حکم ہویا پئی کھلر لپکے تنبوؤ لائے جان۔ ایہہ تھاں وادی مرالظہران اکھواندی سی۔ رات نوں حضور علیہ السلام نے بھناں نوں غمیاں آگے الگ الگ بال لئی فرمایا۔ مہوں اگ اچا روشن ہوئی تے پوری وادی اک جگمگاندا شہر لگ رہی سی۔

قریش نوں خبر

قریش نوں عباسیاں نے دستیا پئی اک بہت وڈا شکر "مرالظہران" وچ ڈیرے لائی بیٹھا اے۔ اوہ بڑے چکرائے تے خبر دی پئی چھان کرن لئی ابوسفیان شہروں مکلیا۔ بدیل بن ورقہ تے حکیم بن حزام وی راہ وچوں اوہدے نال زل پئے اوہر حضور دے حکم نال حضرت عمرؓ تے اوہناں دے کجھ ساتھی لشکر دے چوہیرے پہرہ دے رہے سن۔ تاں جے فیری رات نوں حملہ نہ کر دیوے۔ حضرت عباسؓ دا دل اپنی قوم یعنی قریش لئی بیقرار سی۔ کیوں جے اوہناں بھانے اٹھ جانے کل نوں مسلماناں، قریش نال کیہ سلوک کنا ائی۔ جہدی وجہ ایہہ سی۔ پئی قریش نے وی مسلماناں نوں چڑیاں نہیں سی کھوائیاں۔ سگوں اوہ ہرکے وودہ توں وودہ اوکڑاں پیدا کر کے مسلماناں نوں پیراں توں کڈ مس تے جانوں گوان دے جتن ای کر دے رہے سن۔ حضرت عباسؓ دی مرضی ایہہ سی پئی کہے طراں قریش مسلمان

ہو، ہاں تاں جے اوہناں دی جان زنج رہے۔ ایس واسطے اوہ حضور علیہ السلام
 دے خچر "دُلہن" اُتے پڑھ کے ننگے دل تڑپئے۔ ہزار ہزار دے جتھے نے وکھ وکھ
 دس جگہ تنبو لائے ہوئے سن۔ جنہاں آگے آگے روشن سی۔ ابوسفیان ہوراں جدوں
 دُور دُور تائیں آگ بلدی دیکھی تاں ہتے بکتے جھے ہو گئے پئی ایہہ ایڈا وڈا شکر کتھوں
 آگیا؟ بدیل بن ورقہ خزاعی نے آکھیا "ایہہ خزاں اردا شکر اے۔ ابوسفیان نے آگوں
 بڑے غور نال کہیا: "خزاعہ دی کیہ مجال اے کہ اوہ ایڈا وڈا شکر یا سکے، اوہ
 تے اک مرئی تے تگونی قوم اے!"

ایہہ گل بات انھیری رات راج ہو رہی سی۔ کول دی حضرت عباسؓ جا رہے سن
 اوہناں ابوسفیان دی راج پچھان لئی۔ اوہ نکلے ای ایس ارادے نال سن پئی قریش دا
 کوئی دھرتے تے اثر رسوخ والا آدمی مل جاوے تے اوہنوں اسلام قبولی لئی آکھاں تے
 خطرے توں ڈراواں۔ اوہناں جھٹ ابوسفیان نوں راج دتی تے دستیا پئی ایہہ
 شکر حضرت محمدؐ رسول اللہؐ اے۔ ابوسفیان نے ایہہ سنیا تاں اہدے خانیوں گئی۔ اوہ
 ہٹا بکارہ گیا۔ تے ہوئی جھے حضرت عباسؓ کول آکے کہن لگا۔ "ہاں فیردس ہن کیہ کر پئے؟
 حضرت عباسؓ ہوراں آکھیا۔ توں میرے مگر ہوار ہو جا۔ میں تینوں رسول اللہؐ کول نے
 جاواں گا۔ او تھے تینوں امان مل جاوے گی۔ جدوں اوہ دونوں لشکر وچ آن وٹے
 تاں حضرت عمرؓ ابوسفیان نوں پچھان کے اوہناں دا پچھا کیتا۔ پڑ اوہ پیدل ہون کر کے
 پتھے رہ گئے تے حضرت عباسؓ پھر نوں اڈی لا کے جھٹ پٹ حضورؐ دی سیوا وچ آن پتھے۔
 مگرے مگر حضرت عمرؓ زوی اپڑ گئے۔ پڑ حضرت عباسؓ ابوسفیان نوں امان دے چکے سن۔
 ایس واسطے اوہ قتل کرن دی سدھ وچ کامیاب نہ ہوئے۔ حضورؐ نے وی اک رات
 دی مہلت دتی تے سویر نوں ابوسفیان حضورؐ دی خدمت وچ حاضر ہو کے مسلمان ہو گیا۔
 لشکر جدوں ننگے ول ودھیا۔ تاں حضورؐ نے حضرت عباسؓ نوں فرمایا۔ جہنی
 ابوسفیان نوں نے جا کے پہاڑ دی ٹیسی اُتے کھڑا کر دیو، تاں جے اوہ اللہ وی شان
 آپنیاں آکھاں نال دیکھ لین۔ اسلامی لشکر ابوسفیان دے آگوں دی شکھنا شروع

ہو یا۔ پہلا بنو غفار دا جھنڈا جھلدا جھلدا لنگھیا۔ فیر جہنیہ (سعد بن) ندیم تے سلیم ان
 دے قبیلے "اللہ اکبر" دے نعرے مار دے لنگھے۔ فیر انصار دا جھنڈا گڈریا، ایہناں
 دی شان ابوسفیان کول دیکھی نہ گئی۔ اوہنے پھپھیا پئی ایہہ کون نہیں۔ حضرت عباس
 ہوراں نام دستیا۔ اچانک انصار دے سردار حضرت سعد بن عبادہ بوری ہتھ ورت
 جھنڈائے کے ابوسفیان دے کولوں وی لنگھے، تے اوہنوں دیکھ کے اچھی ساری آکھیا۔
 "آج گھساں دا دن اے آج کعبہ حلال کر دتا جاوے گا۔"

سب توں پچھوں حضور علیہ السلام دی سواری لنگھی۔ جہدے لشکریاں نال زمین اُتے
 تورا فرس وچھدا باندا سی۔ جھنڈا حضرت زبیر بن العوام کول سی۔ ابوسفیان نے رسول
 اللہ دا تورا نی چہرہ و بندیاں سار اچھی ساری عرض کیتی پئی سعد بن عبادہ کہ ہندا گیا اے
 آپ ہوراں فرمایا: "عبادہ غلط کہندا اے۔ آج کعبہ دی وڈیائی دا دن اے، ایہہ فرما
 کے حکم دتا پئی مبادہ کولوں جھنڈائے کے اوہناں دے پتر نوں دتا جاوے۔ حضرت ابوسفیان
 باسے حکم ہو یا پئی جہڑا ایہناں دے گھر پناہ لوے، اسلامی لشکر اوہنوں کچھ نہ آکھے۔
 اسلام دے اک سب توں وڈے دشمن اُتے حضور علیہ السلام نے ایہہ بُدت وڈی
 جہر بانی کر کے اپنی رحمتہ للعالمین دا ثبوت دتا۔

مکے شریفہ ہجرت کے حضور علیہ السلام دا جھنڈا مبارک آپ دے حکم نال مقام حجون
 تے گڈیا گیا۔ حضرت خالد بن ولید ہوراں نوں حکم ہو یا پئی فوج دے نال شہر دی اُتہری
 باہی تھامیں ہو کے آوے۔

دُشمنناں باسے رسول اللہ دا حکم | آپ ہوراں اسلامی لشکر نوں حکم دتا پئی

(۱) جہڑا بندہ ہتھیار سٹے دیوے اوہنوں
 امان دیوے (۲) جہڑا ابوسفیان دے گھر پناہ لوے یا حلیم بن حزام دے گھر جاوے (۳) جہڑا
 بوہا ڈھولوے یا نس جاوے (نالے زخمی تے قیدی دے قتل توں منع فرمایا)۔ (۴) جہڑا خانہ کعبہ
 دیا پناہ لوے لے اوہناں سمناں نوں امان دتی جاوے (۵) زنانیاں۔ بچیاں تے بالے
 پڈھیاں بارے وی امان دا حکم ہو یا۔ تے صرف اوہنوں مار لئی فرمایا جہڑا انکوں مڑائی کرے۔

سہ سیرۃ النبی ج ۱ ص ۵۱۲-۵۱۵ لے ایضاً ص ۵۱۵ لے رحمتہ للعالمین ج ۱ ص ۱۵۲ لے ایضاً ص ۱۰

نکی جہی لڑائی قریش دے کجھ آپ بڈے جواناں نے مسلماناں اُتے حملہ کیتا تے حضرت خالد دے جتھے اُتے تیر ورھا کے تن صحابہ کرام (کوزین جابر فہری، حضرت حبش بن اشعرے حضرت سلمہ بن المیلانے) نوں شہید کر دتا۔ مجبوراً حضرت خالد ہوراں تلواراں چمکایاں تے کھرکائیاں یُشرک تیراں لے لاشاں چھڈ کے نِس گئے جنور علیہ السلام نوں پتہ لگتاں آپ حضرت خالد نوں غصے ہوئے۔ پُر جدوں قریش دی وردھکی دا پتہ لگتا تے فرمایا: ”رب دی ایہو مرنی سی۔“

حضور دا اتارا جناب ابو طالب دے پتر عقیل نے اپنی کافی دے زمانے وچ پیو داوے والا مکان ابوسفیان کول وچ وِتاسی۔ حضور وں لوکاں چھپا پئی اتارا کتھے کرو گے؟ تے آپ ہوراں فرمایا: ”عقیل نے گھر کتھے بھڈیا اے! جتھے ڈیر الاواں“۔ اخیر آپ مقام خیف وچ اترے۔ جتھے قریش نے لے زمانے وچ مسلماناں دے خلاف تے کفر نوں تھاپی دین لئی متے پھلے تے لکھ جوڑ کیتے سن لے

حضور علیہ السلام ۲۰ رمضان المبارک ۶۱۰ھ نوں مکے شریف وچ داخل ہوئے۔ ان اُتے سورہ فتح جاری سی۔ آپ اُوٹھ اُتے چڑھے کعبے وں جا رہے سن۔ اپنے پچھے حضرت اسامہ بن زید (آپنے خادم زید دے پتر) نوں بٹھایا ہویا سی لے۔

جے دی صفائی کعبہ شریف اوس ویلے تن سو سٹھ تہاں والا گھرسی۔ حضور اپنی

لے سیرۃ النبی - ج ۱ ص ۵۱۵ بحوالہ بخاری شریف - لے رحمة للعالمین ج ۱ ص ۱۵۴ موجب
 مسلمان شہید تے اٹھائی مشرک مارے جئے۔ لے سیرۃ النبی - ج ۱ ص ۵۱۶
 لے رحمة للعالمین ج ۱ ص ۱۵۴ - بحوالہ بخاری شریف عن عبد اللہ بن مسعود (نوٹ) - یسعیاہ نبی دی
 کتاب باب ۲۱ درس دیکھو۔ جس وچ اک اُوٹھ سوار تے اک گدھے سوار دا ذکر ملدا اے۔ گدھے
 اے سوار حضرت عیسے مسیحا تے اُوٹھ سوار جناب محمد مصطفیٰ - دونوی قبیلے وں گئے۔ یعنی حضرت عیسے گدھے
 نے سوار ہو کے بیت المقدس گئے تے ادھنوں کا نڈاراں تے کبوتروں توں پاک کیتا۔ حضور نے کعبہ اللہ نوں
 پتلاں توں پاک کیتا۔ اُوٹھ تے چڑھ کے اوتھے گئے سن۔ ایج دو تہاں رسولان نے حضرت یسعیاہ نبی
 دی پیش گوئی نوں سچیا یا۔ (حاشیہ رحمة للعالمین - ج ۱ ص ۱۵۴) +

سوئی مبارک دی نوک یا کمان دی اڑیس نال بتاں نوں ڈیگی جا رہے سنی۔ تے زبان مبارک اُتے ایہہ آتھاں سُن۔

(۱) جاء الحق و زهق الباطل اذ

الباطل كانا زهوقا (بخاری ص ۱۹)

(۲) جاء الحق وما يبدى الباطل

وما يعيد (سباغ ۶)

حقی سچ آیا تے جھوٹ مٹ گیا

یقیناً باطل نے مینا ای سی

حقی آیا تے باطل مٹ گیا۔ تے مجھ

باطل مڑ کے نہیں آوے گا تے

حضور نے کہے نوں پاک کرن توں پہلاں است واری، سواری اُتے ای، اوہدا

طواف کیتا تے۔ زیر عثمان بن طلحہ توں کہے دیاں کتھیاں نے کسے بُوہا کھولیا۔ حضرت عمرؓ

ہوراں کہے وچلیاں ساریاں مورتاں بنا دیتیاں تے۔ سب توں وڈا تے اُتیا بیت تھروان

لئی آپ ہوراں حضرت علیؓ توں اپنے موڈھیاں تے چڑھایا۔ تے اوہناں بُت توں توڑ کے

اوہ ماریا۔ جد کعبہ اللہ پاک صاف ہو چکیا تاں آپ نے اوہرے بُوہے وچ کھلو کے اک

خطبہ دیا۔ قریش وی دھونناں سُٹی ڈرتے شرمندگی دی حالت وچ آپ دے سامنے

مجرماں و انگ کھڑے سُن۔ دو عالم دے شہنشاہ تے اُدی دا ایہہ پہلا دربار عام سی جس

وچ نرائے دایاں نوں ای خطاب نہیں سی کیتا گیا۔ سگوں دُنیا دے ہر بشر نوں حق

سچا تے نیکی دا بُت دیا گیا۔ حضور علیہ السلام نے قیامت تک آون دایاں نساں نوں

دی ایس خطبے وچ اسلامی سدا دے کسے رب دی بندگی تے اوہدی ایکتا بھری شہنشاہی

وُل پوریایا۔ تاں جے انسانی نسل دی دونہاں جہاناں دی زندگی سورا دے۔

رسول پاک ہر ساد نال ربا شکر کر دے جان دے سُن جینے اوہناں نوں سکے دا

قبضہ ہناں کسے خون خرابے دے عطا کیتا سی۔ ہُن آپ دے سامنے قریش دے اوہ سروار

دی کھلوتے سُن۔ جہناں مسلماناں نوں گھراں وچوں کڈھیا سی۔ اوہناں نوں اسلام

پاروں قتل کیتا سی۔ اوہناں اُتے ظلم والی حد کر دتی سی۔ جہناں اسلام نوں تباہ کرن

لے خداری شان دیکھو پی آپ ہوراں جہڑی پیش گوئی فرمائی اوہ آج (چوڑہ سو سال ہو گئے نیں)
تائیں تاں سچی اے یعنی کہے وچ مڑ کسے کسے نے بُت نہیں دکھے۔ **وَاللّٰهُ اَكْبَرُ**
کے تاریخ اسلام ج ۱ ص ۲۲۲ (اکبر شاہ خاننجی)۔ کسے سیرۃ انبی ص ۱۴ ص ۵۱۴

دو چھ ملکاں دے سفر کیتے سن۔ جہاں بدر، اُحد تے احزاب وچ مسلماناں نوں منان
 دے جتن کیتے سن۔ تے آپنیاں ایہہ ساریاں کوششیاں اکی سال توں اِکسار اوہ کر دے
 تے آوندے سن۔ پُچھ آج اوہ بے وس ہو کے حضور علیہ السلام دے سامنے کھلوتے سن۔ آپنیاں
 توں نولہ جھلا کے دل وچ ایہو سدھ رکھدے سن پئی جے آج سا نوں معافی مل جالے
 اے کیڈی جنگی گل ہووے!

عزور علیہ السلام دا تاریخی خطبہ مبارک

”اللہ پاک اک اے۔ اوہرا کوئی سانجھی
 یا بھائیوال نہیں۔ اوہنے اپنا وعدہ

پاکر دکھایا۔ اپنے بندے دی مدد کیتی تے (جھوٹ دے) سارے جتھیاں نوں ہرا دتا۔
 مومن مسلمان لئی ایہہ جائز نہیں پئی اوہنگے وچ خون خرابہ کرے۔ ایتھے کسے ہرے
 یا گھد نوں دُڈھلا دی تا جاؤ اے۔ میں جاہلیت دے زمانے دیاں ساریاں رسماں ریتیاں
 ما اپنے پیراں تھٹھے مٹل سُٹیا اے۔ پُرکبے دی مبادری تے حاجیاں نوں پانی پان دا انتظام
 دے گا۔ اے قریشیاں دی قوم! آج اللہ پاک نے جاہلیت دے گھنڈ تے پودا دے
 تے تڑاں پھڑاں نوں مُکا دتا اے۔ ہر بندہ آدم دی نسل وچوں اے۔ تے آدم میٹوں
 اہوے سن“

فیر آپ ہوراں قرآن پاک دی ہیٹھ ترجمانی آیت تلاوت فرمائی :-
 ”لو کو! میں تہا نوں جٹے تے زانی (دے ملاپ) توں پیدا کیتا۔ تے (فیر) تہاڈے
 لے تے خاندان بنا کے۔ تاں جے اِکدو جے نوں اپنی پچھان کرا سکو۔ بیشک رب دی
 گاہ وچ عزت والا اوہ اے جہڑا بُہتا پھیر گار ہووے۔ بج ایہہ دے پئی اللہ جاننہا
 دے خبراں ورکھن والا اے“

فیر آپ ہوراں قریش نوں آکھیا۔ ”تسین جان دے او نہیں تہاڈے نال کیر
 رتاوا کرن والا واں؟“

بھانویں اوہ بڑے ظالم تے بے رحم سن۔ پھر حضور علیہ السلام دی شانِ رحمت
 ل واقع سن۔ اوہ رسول پاک دا سبھا پچھان دے سن۔ سبحناں جواب دتا :-
 ”تسین ساڈے ساڈے مہربان بھرا اوتے
 مہربان بھرا دے پتر او۔“

ارشادِ نبوی ہویا ۱۔

لَا تَشْرِيْبَ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ اِذْ هَبْتُمْ
فَاَنْتُمْ اَطْلُقَاءٌ

آج تہاڑے اُتہ کوئی الزام نہیں۔ باوجود
تسکین سارے بڑی او۔

مہاجر اور دیان چاند اداں

قریش دی سدھر رحمت للعالمین علی اللہ علیہ وآلہ
وسلم نے پوری فرمادی۔ قریش پٹھیاں چھالان مار

دے رسول پاک دے سچے عاشق بن ہی تیار ہو گئے۔ فرسوں نے تے سہاگے والا کم آپ دے
ایس ارشاد نے کیتا۔ یعنی حضور نے مہاجر اور دیان نوں فرمایا پئی اوہ آپنیاں اوہناں چاند اداں
توں دست بردار ہو جان۔ جہناں اتے کافراں نے قبضہ کر لیا ہویا سی لے۔

غیرت دی آگ فیر بھڑک پئی | نماز دا ویلا ہویا تاں حضرت بلال رضی اللہ تعالیٰ عنہ
ہو راں کعبے پاک دے بنیرے تے کھلو کے اذان دتی

جہنوں سن کے کجھ کافراں نوں فیر غصہ آ گیا۔ عتاب بن اسید نے اکھیاں: ”رب نے میرے
پیو دی عورت رکھی کہ اوہ ہول ایہم آواز سنن توں پہلاں نوں چپک لیا؟“ ایک مور قریشی
سروا نے کہیا: ”ہن جیٹا بیکار اے لے“

بیعت | خطبے توں ولے ہو کے آپ کوہ صفا اتے جا بیٹھے۔ جہڑے لوک اسلام قبول آؤ
آپ اوہناں نوں بیعت کری جانے۔ ایس موقعے تے حضرت عمرؓ اک اک
بندے نوں حضور دی خدمت وچ پیش کر دے سن لے۔

بیعت ہون والیاں توں ہیتمہ لکھیاں گلاں دا اقرار کرا لیا جاندا سی ۱۔

(۱) میں خدا نال کسے نوں بھائیوال نہیں ٹھہراواں گا۔

(۲) میں چوری نہیں کراں گا۔ زنا نہیں کراں گا۔ ناجی کسے نوں قتل نہیں کراں گا۔

دھیاں توں جانوں نہیں ماراں گا۔ کسے اتے جھوٹی تہمت نہیں لاواں گا۔

(۳) میں حق سچ دے کتاں وچ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی تابعداری ہے

موجب کراں گا۔

۱۔ سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۵۳۔ ۲۔ سیرۃ النبیؐ ج ۲ ص ۴۵۱۔ کوالہ اصابتہ تذکرہ قتیب بن اسید

۳۔ رحمتہ علیٰ میں ج ۱ ص ۱۵۶۔ کوالہ طبری

زنائیاں کولوں ایہہ اقرار وی کرایا جاندا سی :-
 میں کسے دے سوگ وچ اپنے موندہ تے ٹوہندراں تے چپیراں نہیں ماراں گی۔ نہ سر
 دے وال کھو ہواں گی۔ نہ گلگماں (گریبان) پاڑاں گی۔ نہ کالے پیرے پاواں گی تے نہ قبر اُتے
 غم پاروں (بھگتی پاکے) بہواں گی لہ۔

زنائیاں توں بیعت لین دا طریقہ
 اک بھانڈے وچ پانی پاکے حضور عایدہ السلام
 اوہرے وچ اپنا ہتھ مبارک ڈبو کے کڈھ لیندے۔
 تے فیر بیعت کرن والی زبانی او سے بھانڈے وچ اپنا ہتھ پاؤندی۔ انج بیعت دا سلسلہ
 جاری رہیا۔ دو جے موقعے تے ایس طریقے دی تھاں صرف زبانی اقرار راہیں زنائیاں
 بیعت کردیاں سگن جنہوں حضور علیہ السلام قبول فرمائی جانے سکے لہ۔

مائی ہندہ دا اسلام قبولنا
 زنائیاں وچ اسلام قبولن لئی، مائی ہندہ دی آئی۔
 آپ حضرت ابوسفیان دے گھروں تے حضرت امیر
 معاویہ دی ماں سگن۔ حضرت حمزہ نوں شہید کروا کے اوہناں دا کلیجہ کچا چبان والی
 یہہ مائی برقعہ پاکے حضور وی خدمت وچ پیش آوئی۔ مقصد ایہہ سی پی کوئی بچھان
 سکے۔ بیعت ویلے مائی ہندہ نے حضور علیہ السلام تال انج گل بات کہتی :-

حضور علیہ السلام :- خدا دے تال کسے نوں بھائیوال نہ بنائیں۔
 ہندہ :- ایہہ اقرار تساں مرداں کولوں تے لیا نہیں۔ پر چلو سا نوں منظور اے۔
 حضور علیہ السلام :- چوری نہ کریں !

ہندہ :- میں اپنے مالک ابوسفیان دے مال وچوں کدی کدی کجھ پیسے لے لیندی
 آں۔ اللہ جانے ایہہ وی جائز اے کہ نہیں !
 رسول اللہ :- اولاد نوں قتل نہ کریں !

ہندہ :- اسان تے اپنے پتر اں توں پایا پو سیاسی۔ وڈے ہوئے تے جنگ
 بدروج تساں ای اوہناں نوں مار گھتیا۔ ایہہ گل تساں تے اوہ (اولاد) آپو
 وچ بچھ لٹو !

لے رحمة للعالمین۔ ۱۵، ص ۱۵۷، لے ایضاً *

مائی ہندہ دی دلیرانہ تے گستاخانہ گل بات دا حضور علیہ السلام نے بڑا نہ منا تے مائی ہندہ مسلمان ہو گئی۔ ایڈی وڈی ظالم تے دیرن توں معافی دینا رسول پاک دی شانِ رحمت و الشکرا انہیں تے ہو رکیہ سی ۹! اعلیٰ اللہ علیٰ حبیبہ سیدنا محمد و آلہ واصحابہ وسلم۔

دریائے رحمت دیاں لہراں | (۱) فتح مکہ توں اگلے دن نبی پاک کعبے و اطواف کر رہے سن۔ فضالہ بن عمر نے دیکھیا تاں حضور

نوں قتل کرن دا ارادہ کیتا۔ پڑجد اوہ ایس ارادے نال حضور علیہ السلام دے نیرے دھکاتاں آپ نال ارج گل بات ہوئی:-

حضور علیہ السلام :- کون ؟ فضالہ اے ؟

فضالہ :- آہوجی !

حضور علیہ السلام :- توں جُٹنے جُٹنے اپنے دل وچ کیہ پیا دھاردا سیس ؟

فضالہ :- کجھ جوی نہیں۔ میں تاں اللہ پیا کردا ساں

آپ ہوراں ایہہ سُنیاتے مسکرا کے فرمایا:- "چنگا فیر! توں اپنے رب توں معافی منگ" ایہہ فرما کے آپ نے اوہدے سینے لے ہتھ رکھ دتا۔

فضالہ دا بیان اے:- پئی ہتھ رکھدیاں سار میرے دل نوں سکون مل گیا۔

حضور علیہ السلام دی محبت میرے دل وچ ایسی پیدا ہوئی پئی آپ توں دھکے مینوں کسے دی چاہ نہ رہی۔ میں او تھوں تریا۔ راہ وچ میری معشتو تری ٹلی۔ جہدے کول میں

بڑا بڑا چہرہ بہہ رہند اہند ساں۔ اوہنے مینوں کیہا:- فضالہ! اک گل تے سن جا

میں آکھیا:- نہیں نہیں! رب دے رسول نے مینوں ہن اجہیاں گلاں توں منع کر دتا

(۲) فتح مکہ ویلے چار مرد تے دو زانیاں نوں اپنے پُرانے جُڑماں پاروں قصاص

وچ قتل کرن دا اعلان کیتا گیا۔ اوہ چار مرد ابنِ خطل، مکرہ بن ابوجہل، ہبار بن الاسود

تے عبداللہ بن ابی سرح سن۔ ابنِ خطل پہلاں مسلمان سی۔ پُر اوہ اپنے غلام نوں ویلے

سیروئی نہ پکان پاروں قتل کر کے تے مزد ہو کے ننگے نس آیا سی۔ حضور علیہ السلام نے قصاص

۱۔ رحمة للعالمین۔ ج ۱ ص ۱۵۸ (ذکوان سنن ابوالورد)۔

وج اوہنوں قتل کرادتا۔ باقی بتائے توں معافی لے مل گئی۔ پر جے اوہناں دے جُرم تے
ظلمناں توں رکھیٹے تاں ایہہ مُتئا پیندا اے پئی اوہناں توں معاف کرنا سرکار دوا عالم
صلی اللہ علیہ وسلم دا ای جوصلہ تے شان سی۔ عکرمہ ہر بنگ وج مسلماناں نال لڑ چکا
سی۔ ایہوں تیک کہ بنو نضر اعدہ توں تباہ کران والا ایہو بشر سی۔ ہبار نے رسول پاک دی
پیاری بیٹی حضرت زینبؓ توں نیزہ مار کر کے اوہناں دا کھادہ ڈیگ وٹا سی۔ جس نال
اوہناں دا عمل جاندار سیاتے فیر ایسے وجہوں اوہ اگلے جہان چلانا کر گئیاں سن۔ عبداللہ
بن ابی مرثد اوہ بندہ سی جہدا دعویٰ سی پئی "وحی" تے اصل وج مینوں آؤندی اے۔ تے
محمد ہوری میتھوں سُن کے لکھو ادیندے نیس لے۔

دونہہ زنانیاں وچوں اک توں "قتل عمد" دے جُرم پاروں قصاص دی سزا دی گئی لے
نے دوجی توں معاف کر دتا گیا۔

حضرت یوسف علیہ السلام تے رسول پاک دی زندگی وج مماثلت | سورہ
یوسف

ایہ عکرمہ توں اوہناں دی دوہٹی (بیوی) ام حکیم مین وچوں موڑ کے لیا گیاں سن۔ جہنوں پہلا
ای حضور علیہ السلام توں امان مل گئی سی جو اے رحمتہ للعالمین۔ ج ۱ ص ۱۵۸
کے رحمتہ للعالمین۔ ج ۱ ص ۱۵۹ + سیرۃ النبوی (ج ۱ ص ۵۲۳) احاشیہ بحوار زرقانی تے ابن ہشام
موجب اوہ زنانی ابن خطل دی گوتی (لوندی) سی۔ اوہ بڑی گستاخ گلوکارہ سی۔ اوہ حضور دی شان
بارے ہجواں گاؤندی ہندی سی۔ اوہنوں ایس جُرم پاروں قتل کیتا گیا۔ پر ایہہ کُل ٹھیک نہیں کیوں
جے صحاح ستہ وج حضرت عائشہؓ دی روایت موجب حضور علیہ السلام تے کسے توں ذاتی
دشمنی دے وگہ وج اُکا قتل نہیں کیتا۔ خیبر دی زہر کھوان والی زنانی حضور دی رحمت نال
بخشی جاسکدی اے۔ تے کتے دی لوندی دا جُرم تاں اوہتوں کتاں ای گھٹ سی۔ اصل وجہ
ایہو اے پئی اوہنوں قصاص وج قتل کیتا گیا سی۔ بیہی نے حضرت انسؓ بن مالک دی اک روایت
نقل کیتی اے جس موجب اوہی زنانی داناں اُم سارہ سی۔ تے اوہ فتح مکہ توں پہلاں خنیہ خط لے
کے نئے جاری سی۔ پر ایہہ کُل دی متن وج نہیں آؤندی۔ کیوں پئی جد خط لکھن والے توں معافی مل
گئی سی تاں خط لے جان والی واقصورتے اوہتوں گھٹ سی +

ہجرت توں پہلاں مکے شریف وچ نازل ہوئی سی جس وچ پھیکڑتے اللہ تعالیٰ فرماتا ہے
ذٰلِكَ مِنْ اَنْبِیَاءِ الْخَیْبِ
نُوْحِیْرٍ اِلَیْكَ
ایہہ فییب دیاں خبراں میں جہڑیاں تینوں وچ
راہیں دسیاں جائدیاں تیں۔

ایس سورہ مبارکہ وچ اللہ پاک نے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نوں اک حساب نال
اُون واے واقعات دی اک جھلکی دکھائی سی۔ حضرت یوسفؑ تے حضرت محمدؐ دی زندگی وچ
واقعات کافی زلدے ملدے نیں۔ مثلاً:-

(۱) حضرت یوسفؑ دی روحانی وڈیانی پاروں اوہناں دے بھراواں نوں ساڑھویا۔
حضرت علیہ السلام نے جدوں روحانی وڈیانی یعنی نبوت دا اعلان فرمایا۔ آپ دے چاچے تانے
تے دوچے انگ ساک آپ دے ویری ہوئے۔

(۲) حضرت یوسفؑ کھوہ وچ رہے۔ تے حضورؐ (صدیق اکبر دے نال) غار ثور وچ ملے
رہے۔

(۳) حضرت یوسفؑ نے کچھ (سٹ) سال قید کئی۔ تے حضورؐ علیہ السلام اپنے بگدیاں
دے نال کچھ سال شعیب اہل طالب وچ ڈکے رہے۔

(۴) حضرت یوسفؑ نوں گھروں نخل کے عزت آدرتے بادشاہی ملی، حضورؐ نوں وی
جہن بھونسی یعنی مکے نوں چھڈ کے مدینے جا کے شان و شوکت حاصل ہوئی۔

(۵) کنگان وچ کال پیاتے حضرت یوسفؑ دے بھراواں پھٹکا لین مصر گئے تے اپنے بھرا
اگے عرض گزاری ایسے ظراں حضورؐ علیہ السلام آگے ابوسفیان (کفری حالت وچ) حاضر ہویا
تے عرض کیستی: "یا مُحَمَّدُ جِئْتَ تَاوَهُنَّ نَابِعِیْلَةَ الرَّحْمٰنِ فَاذْعُوْا لِلّٰہِ لَنَا الْبِخَارِی
شریف باب استسقاؤ۔ کال دوزانہ سی یعنی اوجھے کہیا: "اے محمدؐ! تیس اپنی وعظ
نصیحت وچ رحم کرن تے انگاں ساکاں نال چنگا ورتن دا حکم دیندے او۔ ساڈے لئی
اللہ آگے دعا کرو۔ جے کال دی مصیبت دور ہووے" تے حضورؐ دی دعا نال کال دور ہویا۔

(۶) حضرت یوسفؑ نے بھراواں نوں بھروں دام پھٹکا گھلایا تے حضورؐ علیہ السلام نے
مکے والیاں لئی ثمامہ بن اماں نوں حکم دے کے دلے گھلایے سن۔

(۷) حضرت یوسفؑ دی شان اورک بھراواں نوں مٹنی پئی ایسے ظراں اخیر مکے والیاں

نوں حضور اگے بھجنا پیا۔ تے اوہناں دئی ودیائی تے شان دا آوار کرنا پیا۔
 (۸) حضرت یوسف نے اپنے اوہناں بھراواں مئی بخشش منگی جنہاں آپ نوں کھو
 وچ سبیا سی۔ تے حضور نے اپنے پیر ابو سفیان بن الحارث بن عبدالمطلب تے عبد اللہ بن امیہ
 نوں ایسے طراں معاف کر دتا۔ حالانکہ اوہناں حضور نوں رنج کے ستایا سی
 (۹) حضرت یوسف نے بھراواں نوں لاکتھریب علیکم الیوم
 آکھ کے معاف کیتا سی۔ تے حضور علیہ السلام نے وی لکے دایاں نوں اپہو
 فراندیاں معافی دتی۔

ایس کاظناں سورہ یوسف اک خاص پیشگوئی دا حکم رکھدی سی۔ جہڑی فتح
 مکہ ویلے مکمل طور تے پوری ہو گئی +

فتح مکہ دے نتیجے وچ کافر چٹھیاں
 دے اسلام قبولن یاں وجہاں
 (۱) بہت سارے قبیلے اسلام قبولن توں ایس
 لئی جھگ دے سن۔ پئی متل قریش نال ویر
 پنے جاوے۔ نالے اوہناں وچوں چوکھے قریش
 دے دھڑے ول سن۔

(۲) بڑے قبیلے ایہہ سمجھدے سن پئی مسلماناں دانکے آتے قبضہ کرنا ای اوہناں
 دے پتے ہون دی دلیل اے۔ کیوں جے سبکڑیاں سالان توں اوہ دیکھدے سن دے
 آپے سن پئی مکہ شریف اوہدے قبضہ وچ آسکدا اے جہدے نال رب دی مدد مہرانی
 تے فضل ہووے۔ "اوہ قبیلے کہندے ہندے سن پئی محمد ہوراں نوں پہلاں اپنے قبیلے
 دایاں نال بچھن دین دیو۔ جے اوہ اوہناں تے غالب آگئے تاں فیر ضرور سچے نبی نہیں۔"

(صحیح بخاری عن عمرو بن سلمہ)

(۳) اے اوہ وڈے وڈیوے کجھ جیوندے سن جنہاں ابہہ حبشی دے چالی ہزار
 لشکریاں دا قیمہ ہندا اپنی انگیں دیکھیا سی۔ اوہناں نوں حضرت عبدالمطلب تے ابرہہ
 دی گل بات وی یاد سی۔ جس وچ جناب عبدالمطلب ہوراں ندمرک ہوکے اوہنوں آکھیا تیں
 اوکھاں دا مالک آں تے اوہناں دایمیںوں فکر اے جتنے کعبے شریف دا مالک اک ہور اے
 اوہ آپے اوہدا فکر کر لوے گا۔

اوہناں بزرگاں نوں ایہہ وی چیتا سی۔ پئی لکے وئے لوک سمجھ و رہے پہلاں ابرہہ

دا لشکر دیکھ کے شہر چھڈ کے پہاڑاں تے جا چڑھے سُن تے کسے نوں ہمت نہیں سی پئی، کہ
اود مقابلہ کرے۔ ایس دے باوجود ابرہہ تے اوہدا لشکر کجے شریف نوں دُھان توں پہلاں
پہلاں ابا سیلاں ہتھوں اپنا قیمہ کُٹا بیٹھا سی۔ عبد اللہ بن زبیری عرب دا اک پُرانا شاعر اپنے
قصیدے وچ کہندا اے :-

وَاسْئَلُ امِيرَ الْجَيْشِ عَنَّا مَا رَأَى
وَلَسَوْتُ يَنْبِىءُ الْجَاهِلِينَ عَلَيْهَا
سَتُونَ الْفَاصِيوُ بَوَا اِرْضَهُد
بَل لَسْ لِعِشِّ بَعْدِ الْاِيَابِ سَقِيمَهَا
ذرا اس فوجی جنرل نوں پچھو پئی اوہنے کہہ دیکھیا؟
جہنوں پتہ اے اودے خبراں نوں دس تپندیا
پئی سٹھ ہزار وچوں کوئی وی جو نڈنگ کے اپنے
وطن نہیں گیا۔ تے جے کوئی وگدا دُھیندا گیا وی،
تاں اوہوی (مکھپ گیا) جو نڈانہ رہیا۔

ایہناں لوکاں جدت کیا پئی مساماناں چپ چپیتیاں لگے اُتے آن قبضہ کیتا اے، تاں
اوہناں توں حضور علیہ السلام دے سچا نبی ہون وچ کوئی مشبہ نہ رہیا۔
رمہ اچو تھی وچ ایہہ پئی اسلام دی تبلیغ وی کھل ڈھ پاروں لوکاں نوں حتی
دے تیرے ڈلن دا موقع ملیا۔ تے اوہناں، اپنی مرضی نال خوش ہوئے اسلام قبولیا۔ ایہہ
و جہاں سُن کہ فتح ننگہ توں بعد اسلام وچ جنھیاں دے جتھے تے ٹولیاں دے ٹولے تے
جُنڈیاں دیاں جُنڈیاں تے ڈھانیاں دیاں ڈھانیاں اُگڑ پچھڑ رسول اللہ دے ہتھ تے
بیعت کر دیاں تے مسلمان ہندیاں رہیاں۔ ایہہ رب تعالیٰ دا اک بُہت وڈا احسان
سی۔ جہد ذکر اوہنے قرآن پاک وچ اِج فرمایا اے :-

اِذَا جَاءَ نَفْرًا مِّنْكَ وَالْفَتْحُ
وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَكَ
جدوں اللہ پاک بوہریا تے اوہدے دلوں فتح پہنچی
تے توں لوکاں نوں مکتیں۔ داخل ہندیاں اللہ دے

۱۔ فرج پروفیسر ریڈ نے اپنی کتاب خلاصہ تاریخ العرب وچ حبش دے لشکر دی گنتی چال ہزار لکھی اے
تے عبد اللہ بن زبیری نے سٹھ ہزار دتی اے جو یوں کہ سید لیونگھدا اے پئی جنرل اریاڈ (AR ۶۸۲)
سٹھ وچ ستر ہزار فوج نے کے آیا سی۔ ایس واسطے ایہہ اچرچ کھل نہیں پئی زبیری دا قول گنتی بارے
ٹھیک ہووے۔ ہو سکدا اے کہ اسٹرم جیڑا اریاڈ دا قاتل تے نائب سی۔ لیکن وچ دس ہزار فوج چھڈ
کے باقی دی سٹھ ہزار لکھے تے لے چڑھیا ہوئے۔ (سیرۃ النبی ج احادیث۔) نوٹ: صحابہ قبل دا واقعہ سٹھ وچ دے
۶۵۲۵ء و انہیں۔ ایس کر کے سید لیووی وہ لکھت غیر متعلق اے۔ (قدر آفاقی)

خَادِينَ اللّٰهِ اَفْوَاجًا فَسَبِّحْهُ
بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْ لَهُ
اِنَّهٗ كَانَ تَوَّابًا ۝
(نصرہ ۱-۳)

دین (اسلام) وحج - فوج در فوج - سو
آپنے ابتدوی پاکی بولتے تھے تعریف کرتے
اور ہوں بخشش منگے بے شک اور سب توں
وذا توبہ قبولن والاے -

بیت توڑنا | فتح مکہ توں بعد آپ ہوراں منادی کرائی پئی جہڑے لوک مسلمان ہو گئے
نیں اوہ اپنے گھراں وح کوئی بُت نہ رکھن - فیر آپکے آئے دوائے تھانواں
دے مشہور بُت توڑن لئی جتھے تودے - خالد بن ولید نوں اک وڈا لشکر دے کے بنوکانہ
دے بُت عزیٰ "نوون توڑن لئی گھلیا - حضرت خالد نے عزیٰ نوں ٹوٹے ٹوٹے کر چھڈیا - تے
مندر نوں دُھا کے زمین نال پدھرا کر دتا - حضرت عمرو بن العاص نوں بنی ہزلی دابِت سواع
توڑن دا حکم ملیا - آپ مندر کول اُپرے تے پجاری آکھن لگا - تیس بُت نوں بھلا کیویں
توڑ سکدے اوہا دہا خیال سی پئی بُت نوں ہتھ لاؤندیاں سار عمر توں کجھ ہو جاوے گا
حضرت عمرو ہوراں ودھ کے بُت نوں ٹوٹے ٹوٹے کر دتا - پجاری ایہہ دیکھ کے مسلمان ہو
گیا - حضرت سعد بن زید اشہلی نوں مناة نام دابِت توڑن دا آرڈر ہویا - اوہناں "قدید"
وح پہنچ کے منات نوں بھن توڑ چھڈیا - ایسے طراں ہور وی کئی تھائیں بتاں نوں توڑوایا
گیا - تے پاک دھرتی وح رب دی اکتا وے بھنڈے گڈے گئے لے -

کعبے دے بُت تے چڑھاوے | حرم شریف وح تدر نیاز دا اک خزانہ چوکنا اکٹھا
ہندا آ رہیا سی حضور علیہ السلام نے ایس خزانے
توں چھٹ جتنے بُت سن تڑا کے کعبیوں باہر کڈھاوتے - اہناں بتاں وح حضرت
ابراہیم، حضرت اسمعیل تے حضرت یسے دے بُت وی شامل سن - اہناں دا حشر وی
ایہو کیتا - کندھاں اتوں مورتاں وی مٹا دتیاں گئیاں لے -

مکے وح حضور واقیام | آپ نے فتح مکہ توں بعد مکے وح پنڈراں دن تشریف
رکھی - نمازاں قصر دا کیتیاں - سو صوبی دن کوچ فرمایا تے
پچھے حضرت معاذ بن جبل نوں مبلغ کارن چھڈیا تاں جے اوہ دین دے مسئلے تے دوجے

احکام نوین مسلمانان نوں سکھان -

غزوة حنین

سوال نمبر ۱۰ فتح مکہ تے قریش دے اسلام قبولن توں بعد اوہناں قبیلیاں وچ تھری

پے گئی جہڑے مسلماناں دے دھڑے وچ نہیں سن۔ اوہناں وچ بنو ہوازن تے بنو ثقیف داہڑے لڑاکے تے جند جان والے سن۔ اوہ طائف تے نکلے دے وچکار ورسدے سن۔ اوہناں دے دیویوں مکے نال بلدے سن۔ اوہناں سوچیا پئی جے ایس مسلماناں نوں ہرا دیئے نال مکے والیاں دیاں اوہ جائیداواں جہڑیاں طائف وچ نہیں، ساڈی ملکیت ہو جان گیناں۔ نالے اوہناں نوں بت توڑے جان دا ڈاڈا سچ سی۔ تے اوہرا بدلہ لینا چاہندے سن۔

فیرا بہ وجہ وی ہوئی پئی قریش دے اسلام قبولن مگروں مسلماناں دے ویری عرب وچوں اک حساب نال ٹک گئے سن۔ ہوازن تے ثقیف نوں دھڑ کو لگا پئی ہن مسلمان ساڈے اُتے دعائی کرن لے۔ ایس ڈر پاروں بنو ہوازن دے مہری مالک بن عوف نے بنو ثقیف تے دو جے قبیلیاں نوں جنگ لئی تیار کیا۔ بنی مضر تے بنی ہلال سنے نصر مجتہم تے سعد قبیلے وی اوہناں نال رل گئے لے ابتر بنی کعب تے کلاب اک پاسے رہے۔

ایہ لوک چار ہزا بہادراں دا لشکر لے کے مکے وں ترے تے وادی حنین (اوطاس) وچ آکے ڈیرے لادنے۔ فوج دا سردار مالک بن عوف نصری سی۔ پر مشورے کارن قبیلہ جشم دے سردار تے مشہور شاعر دہید بن ابسمہ نوں نال لے لیا گیا۔ اوہدی عمر سو سال توں اتے سی۔ تے نرا پنکلا سی۔ نہ جھٹے تے ماس نہ بوٹی بس ہڈیاں دی مٹھی سی۔ پر بڑا بہادر رہیا سی۔ نالے اچھی شاعری پاروں اوہدی اچھے وی چوکی کچھ پر تیت سی۔ تے اوہدی صلاح تے

۱ فتوح البلدان بلاذری ص ۶۳ نیز حرمۃ للعالمین ص ۱۶۴ لے ریمہ صحابین ص ۱۶۴ تے تاریخ اسلام از ابر شاد خان نجیبی ص ۲۲۵، لے مالک بن عوف غزوة طائف توں بعد مسلمان ہوئے سن۔ تے حضرت عمر دے زمانے وچ جناب قادسیہ وچ شامل سی۔ فیرا وہ دمشق دے گورنر وی بنے (سیرۃ النبی)۔

میتے آتے سب نوں بہرہ و سہی ۔ مالک بن خوف ۔ تیرہ درہیاں دا جو ان تے بڑا سیانا سی ۔ تے
ادھنے درید نوں نال ملن دی درخواست کیتی اوہنوں منجی تے پاکے جنگ دے میدان
وج لیاندا ۔ ادھنے پچھیا ۔ ایہہ کھڑی تھاں اے ؟ لوکاں دسیا : " او طاس " آکھیا ۔ جنگ لئی
ایہہ تھاں بالکل ٹھیک اے ۔

فوجیاں دسے نال اوہناں دے بال بچے وی سن ، تاں جے کوئی فتن دی کوشش
نہ کرے ۔ درید نوں پتہ لگاتاں آکھیا : " اہناں (بال بچیاں) نوں نال لیان داکہ فائدہ
سی ؟ پیرجدوں اکھڑ جانداں نہیں تاں فیرا ہناں نوں کوئی شے دگ نہیں سگدی ۔
میدان وج نری تلوار کم دیندی اے ۔ نگر م پنے نال جے شکست ہوگئی ۔ تاں بالوں
تے زانیاں و جہوں ہوروی خواری ہوگی "۔

فیر کعب تے کلاب بارے پچھیا ۔ پتہ لگتا پئی اہناں (عورت والے) قبیلیاں نے ساتھ
نہیں دتا ۔ درید نے آکھیا : " جے اُج عورت تے دڑائی والادن ہندا تاں کعب تے کلاب کے
دی ضرور آؤندے ۔

حضور علیہ السلام نوں نکلے وج اہناں تیار باں بارے خبر اپڑی ۔ آپ ہوراں حضرت
عبداللہ بن ابی بکر اسلمی نوں باسوسی کرن پھیمیا ۔ اوہ کئی دن فوج وج رد کے تے پورا حساب
کتاب لاکے واپس آئے ۔ حضور نے وی مقابلے دی تیاری فرمائی ۔ رسد تے جنگ دے سامان
دی وی کافی لوڑ سی ۔ عبداللہ بن ربیعہ ، ابو جہل دے مہتر بھراتے بڑے دولت مند سن ۔ اوہناں
توں تیرہ ہزار درہم قرصہ بیا تے اسلمہ وغیرہ صفوان بن اُمیہ (جہڑے اہل مسلمان نہیں سی ہون) نوں
اُدھارا منگیا ۔ ادھنے ستواں ہاں تے نالدا دوجا سامان دتا لے ۔

مشوال ۱۱ (جنوری فروری ۱۱ھ) وج بارہ ہزار دا اسلامی لشکر پورے ماہ
سامان نال ہتھیار بند ہو کے حنین (او طاس) ول تریا ۔ لشکر دی شان دیکھ کے کچھ صحابہ
دے مونہوں اپنے آپ ایہہ نکل گیا : " اُج ساڈے تے کون تاب آسدا اے ؟ زب نوں
ایہہ گھمنڈ پسند نہ آیا لے ۔ قرآن پاک (سورہ توبہ) وج آؤندا اے :

" اُتے حنین دا دن یار کرو ، جدتیس اپنی ودھ گنتی اُتے گھمنڈ کیتا سی ۔ پراود کجھ

ای کم نہ آئی تے زمین تہاڈے لئی کھلتی ہوں دے باوجود تنگ ہوں لگت ہی۔ فیریں پھردکھا کے نس ترے۔ فیرا لڑنے اپنے رسول تے مسلماناں اُتے تسلی نازل کیتی۔ تے اچھیاں نوہاں گھتیاں۔ جہڑیاں تساں نہیں دکھیاں۔ اُتے کافراں نوں عذاب دتا تے کافراں دی سزا ایہو اے " (سورہ توبہ)

اک ویروا | دس ہزار ہاجر تے انصار مدینوں آپ دے نال آئے سن تے دو ہزار مکے دے نویں مسلمان سن۔ جنہاں وچوں کجھ لوک اچھے وی مشرکانہ عقیدے رکھدے سن۔ تے اندروں منافق سن۔ مسلم شریف (غزوة النساء الرجال) وچ لکھیا اے پی ایسی جنگ وچ حضرت اُمّ سلیمؓ وی شامل سن اوہناں جنگ توں بعد حضور علیہ السلام لگے عرض کیتی "یا رسول اللہ! سادے سوا، اپناں "طلقاء" نوں قتل کر دیو۔ کیوں جے اپناں پاروں ای تہا نوں شکست ہوئی اے۔"

امام نوویؒ ایہدی شرح وچ فرمادے ہیں: "حضور علیہ السلام نوں (جنگ وچ) جھڈ کے اوہ لوک قتلے سن جہڑے نویں مسلماناں وچوں (منافق) سن۔ تے مکے دے اوہ مشرک جہڑے جنگ وچ (غنیمت لئی) شریک ہو گئے سن۔ پراچھے اوہ مسلمان نہیں سن ہوئے۔"

ایس ویروے دا مطلب ایہہ دستنا اے کہ مسلماناں دی فوج وچ منافق تے مشرک وی شامل ہو گئے سن۔

واقعت | پہلی سوال سہ نوں اسلامی لشکر "تہامہ" دیاں وادیاں وچوں منگھ کے حنین دی وادی وچ اُپڑیا۔ دشمنان نوں خیر ہوئی۔ اوہ وادی حنین دے دپاسے کھوہواں تے کہیں گا ہواں وچ لگ کے بیٹھ گئے۔ مسلمان وادی دے دُندیاں دے ورگے ونگے تڑنگے رستیاں تھامیں ہو کے فوان ول اُترن لگ پئے۔ رات دا گھپ ہیرا سی۔ دشمنان اچانک کھوآں وچوں نکل کے اسلامی لشکر اُتے حملہ کر دتا جس نال اوہ سہم گئے۔ تے ٹکٹیوں بن والے دو ہزار آدمی سب توں پہلاں ہوش گوا کے نس ترے۔ اوہناں نوں دیکھ کے مسلمان وی تتر بتر ہون لگ پئے۔ حضور علیہ السلام

لے پگڈنڈیاں۔ سیرۃ النبیؐ ج ۱، ص ۵۲۴، ۵۲۵

وادی دے پتے پے سن۔ آپ دے نال ہرٹ حضرت ابو بکر صدیقؓ حضرت عمر فاروقؓ
 حضرت علی کرم اللہ وجہہ، حضرت عباسؓ، حضرت فضل بن عباسؓ، حضرت
 بن الحریثؓ تے صحابہؓ دانیگا جہ باک ہور جتھہ رہ گیا۔ آپ اپنے چٹے خچر جس دانان دل
 سی) اُتے سوار سن۔ جہدی لگام حضرت عباسؓ ہوراں پھڑی ہوئی سی۔ ایس پریشانی تے
 آپو دھاپ دی حالت دج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اچھی واج نال ایہہ شعر پڑھ
 دے پتے سن :-

أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبَ میں سچا پیغمبر ہاں تے
 أَنَا بِنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عبدالمطلب (پہراکتے دا وجیکے والا سردار سی)
 داپتر آں ۔

(مطلب ایہہ پٹی میرا سچا ہونا نرا فتح یا شکست نال تعلق نہیں رکھدائیں ہر حالے سچا واں)
 آپ زے آسے پاسے دشمن ڈا ہڈے حملے کر رہے سن۔ تے مسلمان بڑی بہادری نال
 مقابلہ کر دے پتے سن۔ غیر حضور علیہ السلام نے حضرت عباسؓ نوں اکھیا پئی مسلماناں
 نوں اٹھئے کردے۔ اوہناں دی واج واہوا بھاری سی۔ اوہناں مہاجر تے انصار نوں
 واجاں دے کے سڈیا۔ بر قبیلہ اپنا ناں سن کے انج دوزیا جوی گواچیا وچھا، گاں دی واج
 سن کے، نس کے اوہدے کول آؤندا لے۔ پر آپ کول صرف تنو کو بندہ اُپر سکیا، نے
 باقی اپنی اپنی تھاں دشمن تے وار کرن لگ پئے آپ ہوراں اللہ اکبر دا نعرہ
 مار کے وُلدِل نوں کافراں تے جا چاہڑیا۔ نے آپ دے تنو کو ساتھی ویریاں نوں ٹٹ
 کپے گئے۔ تے اوڑک تا بڑ توڑ حمیاں توں جان بچا کے ویری دی فوج نس اٹھی مسلماناں
 نے ویریاں نوں گرفتار کرنا شروع کر دتا۔ اچراں نوں دوجے مسلمان وی ویری نوں
 نس دیاں دیکھ کے، تکبیر و نعرہ مار کے، اوہنوں جا پئے۔ دشمن دل چھڈ کے نس ترے۔
 جنگ دا پاسہ پٹ گیا۔ مسلماناں نوں مکمل فتح نصیب ہوئی۔ پہاں جہڑی تھوڑی جہی
 شکست ہوئی سی، اوہدی وجہ کھپیاں صفحیاں تے ٹساں پڑھ آئے او۔ باقی ویروائے آویگا
 ایس غزوے وچ ہوازن تے ثقیف دے بہت سارے آدمی مارے گئے جہناں
 فتح کئی سردار تے اچھے بندے وی سن۔ فوج دا جرنیل مالک بن عوف نصری طائف
 وُل بھیج گیا۔ جتھے لوکاں اوہد اوسرنا استقبال کیتا۔ کچھ پور بوک وی بھگل ہو کے اوہدے

نال جازے۔ طائف وایاں سب نوں شہر وچ لٹکھا کے اندروں لڑے بند کر لیتے۔
جنگ اوطاس | بھگلاں واک حصہ اوطاس آج جا کٹھا ہویا تے دو جا تلخہ وچ ،
 تنہاں و مسلماناں نے پچھا کیتا۔ جنگ وی ہوئی۔ تے اوڑک ویریاں
 نوں شکست ہوئی تے۔

مال غنیمت | آپ ہوراں سارا مال غنیمت جعرانہ وچ اکٹھا کرن دا حکم دتا۔ تے حضرت مسعود
 بن عمرو غفاری نوں نگران مقرر فرمایا۔ ایس لڑائی وچ چھ ہزار قیدی اپنکے
 تے زنانیاں (۲۴ ہزار اُوٹھ، ۴۰ ہزار بکریاں تے ۴ ہزار اوقیہ چاندی مسلماناں دے ہتھ آئی۔

طائف دا محاصرہ | سارے جنگل بندے طائف وچ جمع ہوئے سن۔ آپ طائف وں
 ودھے۔ رستے وچ مالک بن عوف دا قلعہ آیا۔ آپ ہوراں دھواڑا
 اٹھے قلعہ اٹھ آیا۔ اوہا دی ایہو حشر کیتا۔ طائف کول اپڑکے پورے شہر نوں گھیرا گھت لیا جہڑا
 دینہ دن جاری رہیا۔ جنین دی جنگ وچ چار مسلمان شہید ہوئے سن۔ پر طائف دے آئے دوا
 دے سارے قبیلے مسلمان ہو گئے۔

اخیر آپ ہوراں محاصرہ ختم کرن دا حکم دتا کیوں جے کافراں دی آرٹی بھٹن دا مقصد اک
 طراں پورا ہو گیا سی۔ تے تالے اوہناں دیاں زنانیاں تے دھیاں پتر مسلماناں دے قبضے وچ سن لے
غزوہ طائف بارے ویریاں | طائف اک محفوظ شہر سی۔ جہنوں طائف ایس سی بہت
 سن پئی اوہدے چویرے فصیل دی بیگی سی۔ ایسکے
 بنو ثقیف دا جہڑا قبیلہ آباد سی اوہ بڑا بہادر ویرا تے قریش دے برابر (جنگ دے لحاظ نال)

لے تاریخ اسلام (اکبر شاہ خاں نجیب آبادی) ج ۱ ص ۲۲۶-۲۲۷ ج ۲ ص ۲۴۰
 ابو عامر اشعری پہ سال سن۔ اوہ دُرید دے پتر ہتھوں شہید ہو گئے۔ جھنڈا اہناں کول ای سی۔ ایسے
 حضرت ابو موسیٰ اشعری ہوراں ویری نوں قتل کر کے جھنڈا اوہتوں کھوہ لیا۔ دُرید اک اُوٹھتے سوا
 سی۔ حضرت ربیعہ بن رفیع نے اوہتے تلوار دا وار کیتا۔ پر گل نہ بنی۔ دُرید بویا: "تیری ماں نے تینوں جٹی
 جہی تلوار نہیں دتی۔" فیرا کھیا۔ "میرے کجاوے وچوں تلوار نے کے مینوں قتل کر چھڈتے جا کے ماں
 نوں رسی۔" حضرت ربیعہ نے جا کے جدوں ماں نوں دسیا تے اوہناں کہیا: "پتر رب دی بوہنہ دُرید نے
 تیریاں تہن مانواں نوں آندا کیتا سی۔" (طبری ص ۳) | لے تاریخ اسلام (اکبر شاہ خاں نجیب) ج ۱ ص ۲۲۷ +

منیا جانداسی۔ یعنی دا اک سردار عروہ بن مسعود حضرت امیر معاویہؓ دا بھنو یا سی۔ ایہ لوک جنگ دے فن توں واقف سن۔ خبری تے اسحاق موجب عروہ بن مسعود تے غیلان بن سلمہ نے یمن اہل شہر "جرش" وچ جا کے قلعہ توڑ ہتھیار مشا دباہ، منجیق تے ضمور بنان تے درجن دامن سکھیا سی۔ طائف وچ اک پکا پکا قلعہ وی سی۔ شہر دے لوکاں تے حنین دے بھنگاں ایس قلعے وچ سال بھر دانہ پانی تے جنگی سامان اکٹھا کیتا تے چویرے منجیق تے دباہے اٹ (۴۱۲) کر دتے لے

مسلماناں محاصرہ کیتا۔ قلعے دے اندروں کافراں نے منجیق تے دباہیاں داہی دڑے دڑے پتھر اسلامی فوج اُتے سُٹے۔ تیر اندازاں تیراں داہینہ درھایا۔ مسلماناں توں منجیق نال پہلی وار واہ پایا سی۔ ایس کوکے اوہناں دے باراں آدمی شہید ہوئے کئی پھرتے ہوئے۔ محاصرہ ونیہ دی جاری رہیا۔ پتھر شہر فتح نہ ہو سکیا۔

حضور علیہ السلام نے نوفل بن معاویہ نوں سارے سلاح چھپی اوہناں آکھیا۔ "لوٹری گھرنے وڑ کے بہہ گئی اے۔ جتن نال پھرتے لوں گے پتھر جے جھڈ دیتے، تاہنوں ایڈی ڈروالی کوئی گل نہیں۔"

سو محاصرہ شان دا حکم ہویا۔ صحابہ کرامؓ نے عرض کیتی۔ "یا رسول اللہ! اوہناں نئی بددعا کرو۔ آپ ہوراں ایہ دعا فرمائی۔

اللَّهُمَّ أَهْدِ لِقَيْفًا وَ
أَنْتَ بِهَدٍ
يا اللہ! ثقیف نوں ہدایت دے اُتے
توفیق دے پئی میرے کول حاضر ہون۔

لے تاریخ نمبر ۲۶ ص ۱۲۲ تے ابن سعد۔ (سیرۃ النبویؐ ص ۵۴۱)۔

مگہ ایس محاصرے سے حضور علیہ السلام نے منادی کرا دی پئی کافراں دا جبر غلام قلعے توں باہر سادے کول آئے گا۔ اوہنوں آزاد کر دتا جاوے گا۔ اہدے نتیجے وچ زینہ غلام قلعے توں باہر آ کے حضور دی خدمت وچ حاضر ہونے۔ سب نوں آزادی مل گئی۔ نالے اک اک کر کے مسلماناں دے حوالے کر دتے گئے۔ تاں جے اوہ اوہناں دی روٹی شوٹی دے کفیل ہون۔ تے اسلامی تعلیم دیں۔ اوہناں غلاماں وچ نفع بن حارث کھوہ دے پکر جس اُتے ماہل چل دی اے۔ پابھونی جس اُتے کچ پل دی اے) نال سنگ کے کندھوں پار اترے کن۔ ایس لئی آپ نے اوہناں دی کینت "ابو کبرہ" رکھ دی۔ (سیرۃ رسول عربیؐ ص ۲۱۶ - ۱۷)۔

راپ دی دمانال سلسلہ دج ثقیف واجتہ صنود دی خدمت دج عانترود کے مسلمان ہو گیا
اخیر آپ طائف توں جمرانے رحمتے مال غنیمت اکٹھا کر کے بھمایا ہو یا سی (تشریف
نے آئے۔

مال غنیمت دی وند | مال غنیمت دج چھ ہزار جنگی قیدی رنے زنانیاں تے (مال
چوٹی ہزار اوڈہ چانی ہزار توں و دو بکریاں تے چار ہزار

اوقیہ چاندی سی۔ جی قیدیاں با۔ آپ ہوراں کئی دن توڑی اوہناں دے بگدیاں تے
انگلاں ساکاں نوں اڈکیا۔ پر کوئی نہ بوہڑیا۔ سو آپ ہوراں مال دے پنج حصے کھتے۔ پانچ
قاعدے موجب فوج دج دندے تے پنجواں بیت مال تے خریاں مسکیناں لئی رکھیا۔
نکے دے ریسال اچے نواں نواں اسلہا ہر لیا سی۔ قرآن پاک اوہناں نوں ٹولت
انقلاب آہند اے۔ تے قرآن دج جھے زکوٰۃ خرچ کرن بارے حکم اے۔ اوتھے اوہناں
رؤعت انقلاب داوی ناں آند اے۔

موجود علیہ السلام نے دریا دلی تے قیاضی دکاندیاں اوہناں نوں چوکھے چوکھے انعام
دتے جنہاں دا ویر دا راج اے :-

(۱) ابوسفیان نے ادہی آل اولاد	تین سو اوڈہ تے اک سو وہیہ اوقیہ چاندی
(۲) حکیم بن حزام	دو سو اوڈہ
(۳) نصیر بن حارث بن کلدہ ثقفی	اک سو اوڈہ
(۴) قیس بن عدی	"
(۵) سہیل بن عمرو	"
(۶) حویطب بن عبد العزی	"

اوہناں توں آڈہن ہور سرداراں نوں وی انعام ملیا جہڑے نکتے ناں تعلق نہیں سن
دکھدے۔ اوہ ایہ سن :-

(۱) اقرع بن حابس تمیمی (۲) حنیئہ بن حصن فزاری تے (۳) ماکہ بن نوف زہری
ہر اک نوں سو سو اوڈہ انعام ملیا۔

ابنہاں توں وکھ کئی صحابہ نوں پنجاب پنجاب اوتھ ملے۔ عام ونڈ دے حساب نال ہر پارے نوں چار چار اوتھ تے چالی چالی بکریاں بلیاں۔ جد کہ اساراں نوں قاعدے موجب بکنا حاتم یعنی بارہاں بارہاں اوتھ تے اک سو ویسہ۔ ویسہ۔ بکریاں عطا ہوئیاں۔

انصار دا گلا بہت ایتنا انعام پان والیاں وچ تھکے دے رئیس تے دوجے نوں نوں مسلمان چوکے سن۔ ایس واسطے انصار نوں دکھ چھپا ہویا۔ تے کجھ جواناں دے مونہ ایدہ وی نکل گیا پئی رسول پاکؐ نے قریش نوں انعام اکرام دتے نیں تے ساٹوں وانجے رطیاں حالانکہ ساڈیاں تواراں وچوں بے تیک قریش دا خون رمد اپنا اسے لہ کئی آکھن لگے پھیر تے مشکل ویلے ساڈا چیتا اڈندا اے تے مال ہو راں نوں ملدا اے لے

ایہہ فل بات حسنور علیہ السلام تیک وی اُپر گئی۔ آپؐ ہوراں انصار نوں ستیا۔ تے پچھیا "کیہ گل اے؟" اوہناں عرض کیتی "یا رسول اللہ! ساڈے وچوں میانیاں تے وڈیریاں نے ایہہ گل نہیں آکھی۔ ابے کجھ گھبرواں دے مونہوں اجھے لفظ ضرور نکلے نیں" لے آپؐ جلال وچ آگئے تے فرمایا: "کی ایہہ سچ نہیں پئی تئیں پیدیاں گمراہ سو، اللہ پاک نے میرے وسیلے نال تہاں نوں سدھے رستے لایا۔ تئیں کھیروں کھیروں سو۔ رب نے میری وجہ توں تہاں نوں اک ٹھٹھہ کیتا۔ تئیں غریب تے کنگال سو۔ مولا پاک نے میرے پاروں تہاں نوں دولت مند تے مال دار بنایا"

آپؐ ایہہ فرماندے جاندے سن تے انصار ہر فقرے دے جواب وچ عرض کیتی جانے سن: "ساڈے اتے رب نے رسولؐ دا احسان سب توں ودھ اے" ایہہ سن کے آپؐ ہمال وچ آگئے تے فرمایا: "تئیں ایہہ کیوں نہیں کہندے کہ اے محمد! تینوں جدوں لوکاں جھٹھیا ریا، اسان تینوں پچھیا یا۔ جد لوکی تیشوں چھڈ لکے اسان پناہ دتی۔ جد توں غریب نیں، اسان تیری ہر سراں مدد کیتی"

۱۔ سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۴۴۵ بحوالہ طبقات ابن سعد حصہ ۱۰، ۱۱، تے زرقانی فی المواہب ج ۳ ص ۴۲۲ لے صحیح بخاری فزوہ طائف۔
۲۔ بخاری شریف وچ آؤندا اے پئی جدوں آپؐ نے پچھیا۔ تے انصار نے جواب وچ عرض کیتی "تساں جو سنیا صحیح اے"۔

ایہہ کہہ کے آپ ہوراں فرمایا: "تسیں ایہہ جواب دیندے جاؤ۔ تے میں ایہہ کہندا جاواں گلاپئی تسیں سچ کہندے او۔ پڑاے انصار! کی تہانوں ایہہ پسند نہیں پئی دوجے تاں اوٹھتے بکریاں نے کے گھراں نوں جان تے تسیں محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نوس نالی نے کے جاؤ پ۔"

انصار حضور پاک دی ایہہ نکلتے والی گل سن کے ڈھایاں مار مار کے رون تک پٹے تے اکھیاں سانوں عرف محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی لوزاے: "فیر حضور علیہ السلام نے انھاں نوں سمجھایا پئی نکلے دے لوک نوں مسلمان نہیں اوہناں نوں جو کچھ عطا ہویا اسے۔ حق داری موجب نہیں سگوں ولایاں نوں موہن کارن ایہہ کرم نوازی کیتی گئی اسے۔ اس گل بات نال انصار دی ڈاہڑی تسنی ہو گئی۔"

جنگی قیدیاں دی رہائی | حضرت حلیمہ سعدیہ حضور دی دودھ پلاوی ماں سن اوہناں دے قبیلے دے کچھ ساؤ بندے حضور پاک دی سیوا وچ حاضر ہوئے تے جنگی قیدیاں دی آزادی نئی عرض کیتی۔ قبیلے دے مہری زہیر بن مرہ نے کھلو کے تقریر کیتی تے حضور نوں رسیا پئی:

"جہڑیاں زنانیاں پھپھراں ہیٹھ قید نہیں اوہناں وچ تیریاں ماسیاں تے پھپھیاں وی نیں۔ اللہ دی سونہہ جے عرب دے بادشاہاں وچوں کسے نے ساڈے خاندان دا دودھ پیا ہندا تاں اوہتوں ساتوں بڑیاں آساں ہنداں۔ پرتیرے توں، ایہی ہور دی دودھ آساں لاکے بیٹھے آں"

آپ ہوراں فرمایا۔ عبدالمطلب دے خاندان دا جتھ تہانوں مل سکدا ہے، جے تسیں سارے قیدیاں نوں چھڈاں آئے او تاں فیر ظہر دی نماز توں بعد سب مسلمان آگے اپنی عرض گزار دے سو اوہناں رنج ای کیتا۔ آپ ہوراں فرمایا:

اے فیر آپ نے فرمایا: "جے ہجرت اک تقدیری حکم نہ ہندا تاں میں وی انصار وچ ای شامل ہوندا جے انصار اک رستے چلن تے ہور لوک دوجے رستے رتاں میں انصار والے رستے چلاں گا۔" فیر دُعا فرمائی: "یا اللہ! انصار، اوہناں دے پتریاں تے پوتیاں اتے رحم فرما۔"

(تاریخ اسلام از اکبر شاہ خاں نجیب آبادی، ص ۱۸۰، ص ۲۲۹)

” میںوں صرف اپنے خاندان دے جھتے دے قیدی چھڈن دا اختیار اے ۔
باقیاں بارے میں مسلماناں اگے سفارش کرناواں ۔“ آپ دی گل سُن کے مہاجر تے
انصار دی خوشی نال اپنے اپنے جھتے دے قیدی آزاد کرن لئی تیار ہو گئے ۔ اِنج چھ ہزار
قیدی جھٹ پٹ آزاد ہو گئے لے

حضرت شیماد دی رہائی | قیدیاں وچ حضور دی ہمیشہ نے حلیمہ سعدیہ دی بیٹی شیماء
دی سُن ۔ اوہناں حضور علیہ السلام نوں دُسیا کہ نیس

تہاڈی رضاعی بھین اں ۔ تے آپ ہوراں ثبوت منگیا ۔ جس وچ اوہناں اپنی دُھوئی (کر)
دکھائی جھتے بچپن وچ آپ ہوراں چک وُدھیا سی ۔ اوس دُندی دا نشان دیکھ کے حضور
نے حضرت شیماء نوں پچھان لیا ۔ تے عزت پاروں اپنی چادر مبارک وچھا دتی ۔ آپ چادر
اُتے بیٹھ کنیاں ۔ فیر حضور نے پچھیا ۔ ”بھین ! میرے کول رہنا ایں کہ اپنے کوڑے قبیلے
وچ جان دی صلاح اے ؟“ اوہناں دُوجی گل پسند کیتی ۔ آپ ہوراں اک لونڈی
اک غلام تے نال چوکھا سارا مال دولت دے کے اوہناں نوں عزت آدرنال تو ریا ۔ کہندے
نیں کہ شیماد ہوراں غلام تے لونڈی دا آپو وچ نکاح کر چھڈیا ۔ جنہاں دی اولاد تے
نسل اُج تیک تری آوندی اے لے

ملکے شریف دا پہلا مسلمان گورنر | مالِ غنیمت دی ونڈ تے قیدیاں نوں
بری کرن نوں بعد حضور علیہ السلام

جوانہ توں نکلے ول تے عمرہ ادا کرن دی نیت فرمائی ۔ عمرہ ادا کر کے آپ ہوراں
حضرت قتیب بن اسید نوں نکلے دا گورنر مقرر فرمایا ۔ اوہناں دی عمر وئیہ سال توں
کچھ اُتے سی ۔ حضرت معاذ بن جبل نوں قرآن پاک تے دینی مسئلے سکھان سئی اوتھے چھڈیا
تے آپو مہاجر تے انصار نوں نال نئے کے مدینے شریف ول کوچ فرمایا ۔ عتاب بن اسید
نوں نکلے دا امیر ایں واسطے بنایا سی کہ اوہناں نوں دین دا علم سکھن دا بڑا شوق سی ۔
حضور علیہ السلام نے اوہناں لئی اک درہم روزانہ وظیفہ مقرر فرمایا تاں جے اوہ کسے دے
ہتھاں ول نہ دیکھن ۔

لے سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۵۲۶ * لے تاریخ اسلام از اکبر شاہ خاں نجیب آبادی ج ۱ ص ۲۲۸

ملکے توں کوچ کر کے حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم دی اگوائی
 مدینے آپڑنا | وج اسلامی شکر مہ ۲ ذی قعدہ ۱۰ھ نوں مدینے وج داخل ہویا رستے وج اک

اچھا واقعہ ایہہ ہویا کہ

عروہ بن مسعود واسلام قبولنا | طائف دے سرداراں وچوں اک سردار عروہ بن
 مسعود حضور علیہ السلام دی سیوا وج حاضر ہو کے

مسلمان ہو گیا۔ طائف دے محاصرے ویلے اوہ شہروں باہر نکتے گیا ہوا سی۔ واپس آیا تاں
 اسلام دی چٹیک اوہنوں حضور دی خدمت وج بے آئی۔ اسلام قبول توں بعد حضرت عروہ
 ہوراں حضور اگے عرض کیتی۔ "پئی مینوں طائف وج جا کے آپنی قوم اگے اسلام دی تبلیغ کرن دی
 اجازت فرماؤ" آپ ہوراں فرمایا "تیری قوم نوں ٹھنڈاے کہ مسلمان اوہنوں شکست نہیں
 دے سکے ایس واسطے اوہ اسلام نہیں قبولے گی۔ تے اٹنا تینوں قتل کر چھڈے گی" حضرت
 عروہ نے بڑے ناں نال آکھیا پئی میری قوم نوں میرے نال بڑا پیار اے تے بڑی خوشی نال
 اوہ میرے آکھے لگدی اے۔ آپ ہوراں اجازت فرما دتی۔ اوہ طائف اپڑے۔ تے اک
 ٹیلے اُتے چڑھ کے اسلام دی تبلیغ شروع کیتی۔ پر قوم نے اٹھے واہ تیراں دی بارش کر کے
 اوہناں نوں شہید کر دتا۔

آخری دماں ویتھادہناں دے رشتے داراں ٹچھیا پئی بدلہ لین بارے کیہ حکم اے؟
 اوہناں فرمایا "یکسے توں میرے خون دا بدلہ نہ لینا۔ کیوں جے رب نے مینوں شہادت
 درجہ بخشیا اے" فیروصیت کیتی "پئی مینوں اوہناں صحابہ دیاں قبریں نال لگدیاں
 دفنانا۔ جہڑے طائف دے محاصرے سے شہید ہوئے سن" حضور علیہ السلام نوں شہادت
 دی خبر ہوئی تے فرمایا "عروہ آپنی قوم وج ایسی جیڑی صاحب نیسن اپنی قوم وج"
 اللہ! اللہ! عشق دایاں بے درجہ کتنا اچھا اے

اے حضرت عروہ بن مسعود ثقنی دیاں دس زنانیاں سن۔ حضور علیہ السلام نے حکم دتا۔ پئی چوہناں
 نوں رکھ لو۔ تے باقی چھیاں نوں طلاق دے ریو۔ اوہناں ایسی کیتا۔ ایہتوں ثابت ہویا
 پئی ودھ توں ودھ زنانیاں کرنا اوس سے اک عام رواج سی۔ (رحمۃ العالمین - ج ۱ ص ۲۱۴)
 لکھ تاریخ اسلام از اکبر شاہ خاں نجیب آبادی - ج ۱ ص ۲۳۰

شہدے ہو روایات

حضرت ماریہ قبطیہؓ کی لکھنؤں حضور علیہ السلام سے صاحبزادے حضرت ابراہیمؑ ایسے سال پیدا ہوئے۔ ایسے

سال آپؐ کی بیٹی حضرت زینبؓ ہواں وفات پائی۔ ایسے سال آپؐ نے مسجد لئی لکڑی دا اک اچا سارا منبر بنوایا جس اُتے بیٹھ کے آپؐ خطبہ ارشاد فرمادے ہندے سن۔ ایسے سال حضور علیہ السلام نے بحرین دے حاکم "مندر بن ساری" نوں ایہہ حکم لکھوائے جھنجا۔ پئی یہودیوں تے جو سیالیاں توں جزیہ وصول کیتا نہ دے۔ تہا نوں چیتا ہووے گا کہ بحرین دا حاکم حضورؐ کی چھٹی پڑھ دیاں سار مسلمان ہو گیا سی لے۔

۹ شہدے ہجری

واقعا ایلار تے پنجپیر | جناب رسالتآب صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فقیرانہ تے درویشی دی زندگی شکرماندے سن۔ بھانویں حقیقت

دے لحاظ ناں کسے بادشاہ توں گھٹ نہیں سن۔ پر دُنیا دے عیش و آرام توں بچنا تے ہر ویلے رب اول دھیان رکھنا آپؐ کی عادت مبارک سی۔ آپؐ کی ازواجِ مطہرات اُتے آپؐ کی صحبت پاک دا اثر تے بہت سی۔ پُر اورگ اوہ زنانیاں سن۔ جدوں مالِ غنیمت چوکھا اولیٰ لگت پیا تاں اوہناں دی سدھر دی پنگری۔ اوہناں چاہیا پئی خرچ نہتے وچ کجھ رادسا ہووے۔ پاک بی بیوں وچ وڈے وڈے گھرائیاں دیاں بیٹیاں وی سن۔ نالے ہشریت دا تقاضا سی پئی اوہ اک دوجی دے مقابلے وچ اپنی اپنی عزت تے شان دا وی خیال رکھن۔ پُر نال ای اوہناں نوں رسول اللہ نال وڈھ توں وڈھ پیار سی۔

اک واری دی گل اے پئی رسول پاکؐ کئی دن تیک حضرت زینبؓ کول ذرا ہٹتا چہ بندے رہے۔ جس دی وجہ ایہہ سی پئی اوہناں کول کدھروں شہد آ گیا سی۔ شہد آپؐ نوں بہت پسند سی۔ شہد کھان و جہوں آپؐ نوں ذرا چر لگ جاندا رہیا۔ حضرت عائشہؓ توں چڑ جھٹی ہو گئی۔ اوہناں حضرت حفصہؓ نوں نال رلایا تے متا

لے سیرۃ النبویہ، ص ۱۷۶ م ۵۲۶ تے تاریخ اسلام اکبر شاہ شاہ نجیب آبادی، ج ۱ ص ۵۳۰، ۵۳۱

پکایا کہ جہوں رسول اللہؐ آؤن تاں اکھتا پئی یا رسول اللہؐ تہاڑے مونہ وچوں مغافیر
 (پاک بھل جس وچوں شہد جو یاں مکھیاں رس چوس دیاں نیں) دی وابستہ آؤندی اے
 حضرت حفصہؓ ہوراں آپؐ نوں انج ای اکھیا۔ آپؐ ہوراں محسوس کیتا تے سو شہہ خاطر
 پئی نیں آؤوں توں شہد نہیں کھاواں گائے۔ بخاری شریف (کتاب الطلاق) موجب
 ایس گل بات 'وج کجھ دوجیاں بی بیوں دی رہتا متدی وی شامل سی۔ تے ایہہ اظہار
 حضرت سودہؓ ہوراں کیتا سی۔ بہر حال رب نوں ایہہ گل چٹگی نہ لگی۔ تے ایہہ آیت
 نازل ہوئی :-

”یا نبی اللہ! تیس اپنیاں بیبیاں دی خوشی پاروں رب و توں حلال
 کیتی شے نوں اپنے لئی حرام کیوں کر دے او؟“ (سورہ تحریم)

ایہاں وناں وج ای حضور علیہ السلام نے کوئی پردے والی گل بات حضرت حفصہؓ کول
 کیتی اوہناں تاکید دے یا وجود اوہ گل حضرت عائشہؓ کول کر دتی۔

قرآن پاک وج آؤندا اے کہ حضور علیہ السلام نوں رب پاک نے ساری خبر
 کر دتی۔ حضرت حفصہؓ نے پچھیا ”تہا نوں کینے دسیا اے؟“ فرمایا ”میرے رب نے“

انج حضورؐ نال آپؐ دیاں ساریاں بی بیوں منومنی ہو گئیاں۔ گل ذرا جتنی ودھ گئی
 حضرت عائشہؓ تے حضرت حفصہؓ ہوراں صلاہ کر کے حضور علیہ السلام اُتے زور پیاں

دا خیال کیتا۔ پر اپنے محبوب پاک نوں اللہ تعالیٰ کسے دے ذباہیمہ کوئی آؤن دیندا
 سو قرآن وج ارشاد ہو یا :-

”جے تیس دو لوں اللہ پاک اگے توبہ کرو تے تہاڑے دل (نیکی ول) مانل
 ہو گئے نیں۔ تے جے تیس رسول اللہؐ دے خلاف ایکا کرتے رب، تے جبرائیل، تے

نیک مسلمان تے سب توں بعد فرشتے رسول پاکؐ دے مددگار نیں۔“
 اخیر حضور علیہ السلام نے ساریاں بی بیوں دا بائیکاٹ فرما دتا۔ جہڑا اک مہینہ جاری

رہیا۔ بائیکاٹ دا زمانہ (مہینہ) ختم ہو یا تاں سورہ احزاب وج ایہہ آیت نازل ہوئی :-
 ”اے نبی! اپنیاں گھر والیاں نوں کہہ دے پئی جے تہا نوں دنیا دی زندگی تے

لے صحیح بخاری۔ تفسیر سورہ تحریم ۱۰

شانِ گمان لوڑیدی اے، تاں آڈ میں تہا نوں سوہنے جوڑے دے کے سوہنے دُھنگ
 مال ودعیہ کراں۔ (پے) جے خدا، خدا دار رسول تے آخرت (دی زہدگی) چاہیدی
 اے۔ تاں رب پاک نے تہا دے وچوں نیگاں لئی بڑا ثواب رکھیا ہو یا اے۔
 ساری گل حضرت عائشہؓ توں ودھی ودھائی سی۔ بائیکاٹ توں بعد آپ
 اگلے اک چوبارے وچ رہن لگ پئے سن۔ ایہہ نازل ہوئی تاں آپ چوبارے توں
 اترے تے سدھے حضرت عائشہؓ کول آئے۔ ادہناں نوں اللہ دا حکم سُنا یا۔ اوہناں
 فرمایا: ” میں سب کجھ چھڈ کے رب تے رسول دا پلا پھڑتی آں۔“ دوجیاں بیبیاں وی
 ایہو جواب دتاں۔

غزوہ تبوک رجب ۶۲۹ء

روم دے بادشاہ نوں موتہ دی شکست دا بڑا غصہ سی
 تام دے غسانی خاندان نوں اوہنے ایس شکست
 دا بدلہ لین دا حکم دتا۔ اوہرا مذہب عیسائیت سی۔ ایس واسطے عیسائی قبیلے نجم ہنداک
 ماملہ تے غسان وغیرہ وی اوہدے نال زل گئے۔ قیصر دیاں فوجاں وی ان اٹھیاں
 سویاں۔ ملک شام وچوں اک قافلہ مدینے آیا۔ اوہنے دستیابی قیصر دیاں فوجاں
 مینے آئے حملہ کرن توں تیار ہو رہیاں نیں۔ حضور علیہ السلام نے ایہہ سُنا تاں
 لوڑی لایا پئی دشمن نوں ملک وچ آؤن دی مہلت نہیں دینی چاہیدی۔ تاں جے
 چھے ایس امان قائم رہوے۔ ایس واسطے آپ پوراں مُنگول باہر نکل کے دیری
 دیاں بچھن واجن فرمایا۔

ایہہ مقابلہ اجھے بادشاہ نال سی جہڑا اُدھی دُنیا آئے حکومت کردا سی۔ تے
 بس دی فوج کجھ چھپلاں ایران نوں شکست دے چکی سی۔ مسلماناں کول نہ پیسہ نہ دیا
 تے نہ کوئی بہت مال اسباب سی۔ سفر لیاں سی۔ اودھر مدینے وچ میوے پک گئے
 سن۔ ایہہ رُت میوے سمھالن دی تے آرام کرن دی سی۔ پے دیری دے دُھڑ کو
 روں حضور علیہ السلام نے صحابہ نوں چندہ دین لئی کہیا۔ تاں جے مقابلہ کیتا جاوے
 جنگی چندہ یعنی دفاعی فنڈ | حضرت محمد رسول اللہ دا حکم سُن دیاں سار

۱۰ سیرۃ النبیؐ۔ ج ۱ ص ۵۴۷ توں ۵۵۶ (تلخیص)۔

حضرت عثمان غنی نے نو سو اونٹ، اک سو گھوڑے تے اک ہزار دینار چندہ دتاے
 حضور علیہ السلام نے خوش ہو کے آپ نوں مجھن جیش الحسرة (مخبر تے
 شکر داسا مان بنان والا) دا خطاب عطا فرمایا۔

حضرت عبدالرحمن بن عوف نے چالی ہزار دینار چندہ دتا۔

حضرت عمر فاروق ہوراں اپنے گھربار دی ہر شے وچوں اڑھی چندے دے دی۔

حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ گھردی ہر شے چک لیاے تے خدمت

آدن وچ پیش کر دی۔ آپ ہوراں پچھیا۔ "صدیق! پچھے دی گھوڑ رکھیا ای؟ عرس

کیتی۔ یا رسول اللہ!

پروانے کو چراغ ہے، بائبل کو پھول بس

صدیق کے لئے ہے خدا کا رسول بس (اقبال)

حضرت ابو عقیل انصاری نے دو سیر چھوہارے پیش کیتے تے عرس کیتی۔ "یا

رسول اللہ! رات بھراک کھیت دا پلاواں کر کے مزدوری وچ چار سیر چھوہارے

لکائے کن۔ دو سیر گھر رکھ آیاواں تے باقی دو سیر حاضر نیں۔ آپ نے حکم دتا۔ یا

ایہہ چھوہارے دوسرے قیمتی سامان اُتے کھلا دیوے۔"

مطلب ایہہ پئی ہر صحابی نے اپنی کج تے حُب توفیق موجب ودھ توں ودھ چندہ

دتا۔ صرف بیانیسی آدمی جہڑے دکھاوے دے مسلمان سن آنے بیانے کرے، اپنے گھر

رہ گئے۔ اوہ سب منافق سن۔ عبداللہ بن ابی سلول نے اوہناں نوں تسلی دتی ہون

سی پئی مسلمان گھر کے مدینے پیر نہیں رکھن گے۔ کیوں جے قیصر اوہناں نوں قیدی بنا کے

دور کالے پائیاں دل بھج دیوے گا۔

منافقاں توں اڈہنئے مسلمان خرقہ پٹھانہ ہون پاروں اسلامی شکر مال ہون

توں رہ گئے۔ ایہہ لوک حضور علیہ السلام دی خدمت وچ حاضر ہونے تے بڑے

لے رحمة للعالمین ج ۱ ص ۱۷۷ پر سیرۃ النبیؐ توجہ آپ ہوراں دو سو اونٹ تے دو سو اونٹ

چاندی دتی سی۔ (سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۵۶۲۔ بحوالہ زرقانی ج ۳ ص ۷۲)۔

لے رحمة للعالمین۔ ج ۱ ص ۱۷۷ پر ایضاً۔

در دنال روئے . آپؐ توں اوہناں تے ڈاڈا ترس آیا ۔ پچھ سفر داساماں نہ ہو سکھن پاروں اودھ
مدینے وج ای رد گئے . قرآن پاک دجی اوہناں بارے آنت نازل ہوئی نہ ۔

” آتے اوہناں لوکاں تے کوئی اعتراض اسے کہ جدوں تہارے کول آئے
تے آکھیا سانوں سواری دیو ۔ تے تہاں کہیا ۔ میرے کول سواری کیتھے آ
جس آتے تہانوں سوار کراواں ۔ تے اوہ پچھے مڑ گئے ۔ اوہناں دیاں اکھیاں
وچوں ہنچو تہاں تہاں تہاں پئے سن ۔ پئی افسوس ساڈے کول خرچہ
نہیں ہیکا ” (توبہ : ۱۲) ۔

حنور علیہ السلام جدوں وی مدینے توں باہر جاندے ۔ تاں کسے نہ کسے نوں گورنر
بنا کے جاندے ۔ اید کی پاک بی بی توں نال لے جان دا پروگرام نہیں سی ۔ سو اوہناں
دی حفاظت تے خبر سارکارن حضرت علیؑ توں مدینے وج رہن دا حکم ہویا لے تے مدینے
دا گورنر حضرت شجاع بن عرقطہ توں مقرر فرمایا لے

اسلامی لشکر وج سواریاں دی بڑی تھوڑ سی ۔ اتھاراں بندیاں لئی اک اڈھ مقرر
سی ۔ کھان پین داساماں نہ ہون پاروں لئی تھان رکھاں دے پتے کھا کے ڈنگ ٹپا پیا
کئی تھان پانی نہ ملن وچوں اڈھ ذبح کر کے اوہناں دے ”امعار“ دا پانی پینا پیا ۔ حالانکہ اڈھ
پہاں ای بہت گھٹ سی لے

حضرت علیؑ دی غیرت | اسلامی لشکر آچے تہاں ای سی ۔ کہ حضرت علیؑ وی مگر
پہنچ گئے ۔ پتہ لگا پئی منافقاں نے بعد وج حضرت
علیؑ توں طعنے تنوڑے وئے سن ۔ کوئی کہندا سی ۔ نکما کر کے چھڈ گئے نیں ۔ کوئی کہندا
سی تہاں کھا کے چھڈ گئے نیں ۔ اوہناں گلاں توں شیر خندا توں غیرت آئی اورات دن
سفر دیاں مشرلاں مار کے حنور دی خدمت وج اپڑ گئے ۔ لے سفر پاروں پیرئج گئے سن ۔

لے سیرۃ النبویؐ . ج ۱ ص ۵۶۵ ۔ رحمتہ للعالمین . ج ۱ ص ۱۷۸ بحوالہ طبری ۔ پرتاریخ اسلام
(اکبر شاہ خاں نجیبی والی) موجب حضرت محمدؐ مسلمہ انصاری توں مدینے دا گورنر بنایا گیا
سی ۔ دیکھو ۔ (تاریخ اسلام از اکبر شاہ خاں نجیب آبادی . ج ۱ ص ۲۳۳) ۔
لے رحمتہ للعالمین . ج ۱ ص ۱۷۸ ۔

تے نالے پراں وج چھالے پئے کے پھس گئے سن ملے۔ حضور علیہ السلام نے ساری
کل بات سن کے حضرت علیؑ توں فرمایا۔

الا ترضیٰ ان تکون منی بمنزلہ
ہاروت من موسیٰ الا انہ
لا نبی بعدی۔
(بخاری عن مصعب بن سعد عن ایبہ)

علیؑ توں ایس گل تے خوش نہیں ہندا
پئی توں میرے لئے ایج ایس جو میں موسیٰ
توں ہاروت منی کے پر میتھوں بعد کوئی پور
نبی ہوشکدا۔

حضرت علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ ایبہ گلاں سن کے خوشی نال واپس مدینے لوگئے
کیوں جے حضورؐ نے اوہناں توں ایہو حکم دتا سی۔

اسلامی لشکر ہمدی گنتی تیرہ ہزار سی رجدوں مدنیوں نکلیا اتاں ادہدی شان
دیکھن دے لائن سی۔ رستے وج عادتے نمود دیاں بستیاں آئیاں۔ چہاں نوں دیکھ
کے عبرت حاصل ہندی سی۔ حضورؐ نے حکم دتا۔ پئی کوئی بندہ ایجتوں کوئی شے نہ نوے
نہ پانی پیوے، تے نہ ایجتے کوئی قیام کرے۔ کیوں جے ایہہ رب دا عذاب نازل ہون
دی تھاں اے۔ حکم موجب صحابہؓ نے گٹھیا ہویا آٹا تیک اوٹھاں نوں پاوتیا سٹے
دتا۔ تے ساری فوج ایجتوں نس دی ہوی تگھی۔

تبوک کج کے پتہ لگا پئی اوہ گل اپنی صحیح نہیں سی۔ پر کج نہ کج اصلیت ضرور رکھدی سی۔
تبوک وج حضور علیہ السلام نے اک مہینہ (سیرۃ النبیؐ موجب دنیہ دن) قیام کیتا۔ جہڑا اثر ایہہ
ہویا کہ غسانی نس نے مدینے اتے حملہ کرن دا خیال دلوں کڈھ دتا۔ تے ایس کم لئی حضورؐ دی
وفات توں بعد دے سکے نوں "بہترین موقعہ" قرار دتا ۳۔

لے مولانا اکبر شاہ موجب حضرت علیؑ مقام الجرف تے حضورؐ نوں جا ملے سن۔ جہڑا مدینے توں ڈیڑھ میل سی
(تاریخ اسلام نجیبی ج ۱ ص ۲۳۴)۔ لے قرآن پاک وج ایس واقعے دا ذکر ویروے نال ملدا اے۔
حضرت موسیٰ دی وفات دے بعد اوہناں دے پہلے خلیفہ یوشع بن نوں ہوئے سن (رحمۃ للعالمین ج ۱، شاہ
ص ۱۷۸)۔ لے رحمۃ للعالمین ج ۱ ص ۱۷۹ (نوٹ) بعض روایتاں موجب ہرقل، حضورؐ نوں سچا نبی
سمجھدا سی۔ ایس واسطے اوہ مقابلہ کرن دی بجائے نس گیا۔ غسانی بادشاہ تے اوہ دے ساتھی قبیلے دی کلتر
پتر گئے۔ تے اوہناں توں حملہ کرن دا حوصلہ نہ ہویا۔ (تاریخ اسلام از اکبر شاہ خاں نجیبی ج ۱ ص ۲۳۵)۔

جذبیہ اسلامی لشکر دے رعب و وح آکے (خلیج عقبہ دے تیرت اک علاقے) ایہ دے سردار یوسنا نے حضور دی سیوا و وح حاضری دتی۔ تے بزیہ دینا منظور کیتا۔ اک سفید خچر و نذرانہ وی پیش کیتا۔ جس دے بدلے وح حضور شاہہ السلام نے اپنی چادر مبارک "یوحنا" نوں عطا لیتی۔

جربا تے اذرح دے عیسائی سردار وی حضور علیہ السلام دی سیوا و وح حاضر ہوئے تے بزیہ دینا منظور کیتا۔ دو مہینے بعد اک عربی سردار "اکیدر" قیصر دے آرہی ہوئی۔ حضور علیہ السلام نے اوہنوں پھرن لئی حضرت خالد بن ولید نوں چار سو دے لشکر نال بھیجا۔ حضرت خالد نے اکیدر نوں گرفتار کر کے ایس شرط تے رہا کر دتا پئی اوہ رسول اللہ دی سیوا و وح آپ حاضر ہو کے صلح دیاں شرطیاں پیش کرے۔ سو اوہ اپنے ہرانال دینے آیا تے حضور نے اوہنوں اسان عطا فرمائی۔

اوہنے بزیہ دینا منظور کیتا۔ تے ٹر کے تباکے دو ہزار اوٹھرا، اٹھ سو گھوڑے، چار سو زبہاں تے چار سو نیزے حضور علیہ السلام دی خدمت و وح بھجوائے تاریخ اسلام ۶۲۶ء حضور علیہ السلام دا اک تاریخی خطبہ

تے گفتگوں (جامع) و عطا ارشاد فرمایا سی۔ جس و وح الشہادک دی حمد و ثنا توں جد آچے ہوراں فرمایا۔

امابعد۔ فان اصدق الحمد
لناب اللہ و اوثق العری کلمۃ
بیشک گلآں و چوں سب توں سچی گل
اللہ کلام اے۔ سب توں ودھ کے بھروسے

اے زرقانی بحوالہ ابن ابی شیبہ ج ۳ ص ۸۶ پ ۱۷۱ سیرۃ النبوی۔ ج ۱ ص ۵۶۷ نوٹ۔ اکیدر بارہ حضور نے دستاویسی پٹی اوہ شکار کردائے گا۔ رب دی شان کہ اوہ اوس ویلے گھر ستا پیا سی ان نیل گان نے اوہا بوبا بھٹنا شروع کیتا۔ اکیدر اپنے بھرا حسان نال اوہ دے مگر دوڑیا تے توں حضرت خالد ہوراں دے قابو چڑھ گیا۔ حسان لڑائی و وح ماریا گیا تے اکیدر گرفتار ہویا۔ (تاریخ اسلام از اکبر شاہ خاں نجیب آبادی۔ ج ۱ ص ۲۳۵۔

لے زاد المعاد ج ۱ ص ۴۶۲، بیہقی (المتوفی ۷۵۰ھ) فی المدائن۔

الذین كل تقوى اے اتے توہاں وچوں بہترین
 ابراہیم علیہ السلام دی قوم لے۔ طرفییاں
 وچوں سب توں ودھیا طریقہ محمد دا اے۔
 گلاں وچوں اتے بزرگی والی گل اندیاں و
 ذکر لے۔ اتے سارے سارے بیاناں توں
 جنگیر ایہہ قرآن اے۔ اتے سب توں اچھے
 سچے کلمہ الواعوی والے کلمہ میں تے پھیرے کم اوہ
 نیں جہڑے توں کدے لکھے ہوں اتے نبیاں دا
 رستہ سب توں سدھاتے سوہنا اے۔
 تے سب توں ودھیا موت شہادت دی موت
 سب توں ودھیا اوتھا اوہ جہڑا ہدایت توں
 بعد گمراہ ہو جاوے۔

التقوى و خیر الملل ملت
 ابراهیم و خیر السنن
 سنت محمد و اشرف
 الحدیث ذکر اللہ و
 احسن القصص هذا
 القرآن و خیر الامور
 عوارمها و شر الامور
 محدثاتها و احسن
 الهدی ہدی الانبیاء
 و اشرف الموت قتل الشهداء
 و اعمی العمی الضلالة
 بعد الہدی

و خیر الاعمال ما تفح
 خیر الہدی ما اتبع
 و شر العمی عمی القلب
 والیہ العالیٰ خیر من ید
 السفلی
 و ما قلی و کفی خیر من
 کثر و الہی
 شر الاحذرت حین یحضر
 الموت
 و شر الندا مة یوم
 القیامة
 و من الناس لایاتی الجمعة
 الا دبوا

و خیر الاعمال ما تفح
 خیر الہدی ما اتبع
 و شر العمی عمی القلب
 والیہ العالیٰ خیر من ید
 السفلی
 و ما قلی و کفی خیر من
 کثر و الہی
 شر الاحذرت حین یحضر
 الموت
 و شر الندا مة یوم
 القیامة
 و من الناس لایاتی الجمعة
 الا دبوا

وَمَنْ لَا يَذْكُرِ اللَّهَ إِلَّا
هَجْرًا

وَمَنْ أَعْظَمَ الْخَطَاءَ لِلْسَّانِ الْكَذَّابِ
وَمَنْ خَيْرَ الْغَنَى غَنَى النَّفْسِ
وَخَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى
وَرَأْسُ الْحِكْمَةِ تَخَافَةُ اللَّهِ
عَزَّ وَجَلَّ

وَخَيْرُ مَا وَقَرَ فِي الْقُلُوبِ الْيَقِينُ
وَالْأَدْتِيَابُ مِنَ الْكُفْرِ
وَالنِّيَاحَةُ مِنَ مِلِّ جَاهِلِيَّةِ

وَالغُلُوبُ مِنَ حَرِّ جَهَنَّمَ

وَالسُّكْرُ كُنْفَى مِنَ النَّارِ

وَالشَّعْرُ مِنَ ابْلِيسَ
وَالخَمْرُ جَمَاعُ الْأَثَرِ
وَشَرُّ مَا كُلُّ مَا كَلَّ مَالِ
الْيَتِيمِ

وَالسَّعِيدُ مَنْ وَعَظَ بغيرِهِ

وَالشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ
أُمَّهِ

وَمَلَاكِي الْعَمَلِ خَوَاتِمُ

لَهُ پانی بھرے ہوئے ہیں ان کے گھرے

تے اپناں جو حج کچھ لوگ کدی کدی اللہ پاک
دا ذکر کر دے نیس۔

تے سب توں وڈا گناہ گھوٹھی زبان اے۔
تے سب توں وڈی تونگری دل دی تونگری اے۔
تے سب توں جینگا "سفر خریج" تقویٰ اے۔

تے دانائی دی جڑ ایہہ ہے کہ رہا ثوث دل
وج ہووے جہڑا آج اُجیرا اے +
دل وج پھٹان لئی ودھیا چیز یقین اے۔

شک پیدا کرنا کھر (دی شان) اے
کون پکے رونا (ماتم تے پٹ سیاہ کرنا)
جاہلیت اے۔

پوری کرنا دوزخ دے عذاب داسا مان
کرن برابر اے۔

بدمستی (نشے وغیرہ دی) آگ وچ پھین
دے برابر اے۔

اتے بڑا شر ابلیس دا (جستہ) اے۔
اتے شراب گناہوں دی پینڈ اے
اتے بُری روزی یتیم دا مال راجا کٹو
نھانا اے۔

نیک اوہ جہڑا دوجیاں توں نصیحت حاصل
کرتے۔

ان نبھا کا اصل وج اود جہڑا مال دی لکھ
ورنہ ای نبھا گنا ہووے۔

عملاں دی دوت اوہناں دا سوہنا خیر اے

بھراؤ سدا جائیے جسدا توڑ چڑھے

و شَرَّ الرُّبِيَا رُبِيَا الْكُذِبِ

وَكُلِّ مَا هَوَتْ قَرِيبٌ

وَسَبَابِ الْمَوْصِنِ فَسُوقِ

وَقَتَالَةِ كُفْرًا

وَأَكْلِ لَحْمَةٍ مِنْ مَعْصِيَةِ
اللَّهِ

وَكُحْرَمَةِ مَالِهِ كَحْرَمَةِ
وَمِهِ

وَمَنْ يَتَالَى عَلَى اللَّهِ يَكْذِبُهُ

وَمَنْ يَغْفِرُ يَغْفِرُ لِبِهِ

وَمَنْ يَعْصِفُ اللَّهُ عَنْهُ

وَمَنْ يَكْفُمُ الْغَيْظَ يَأْجِرُهُ اللَّهُ

وَمَنْ يَصْبِرُ عَلَى الْمَرْزِيَةِ يُعِزَّهُ
اللَّهُ

وَمَنْ يَنْبِغِ السَّمْعَةَ يَسْمَعُهُ
اللَّهُ

وَمَنْ يَصَابِرُ يَعْصِفُ اللَّهُ
لَهُ

وَمَنْ يَعْصِي اللَّهَ يَعْذِبُهُ اللَّهُ

اسْتَغْفِرُ اللَّهَ، اسْتَغْفِرُ
اللَّهُ، اسْتَغْفِرُ اللَّهَ -

بھیڑا خواب اودھے ہے جہڑا جھوٹھا ہووے۔

جو بات دین والی ہے۔ اود بہت نیرے دے۔

مومن نوں نکالی لذت سنا فسق (کنا) اے۔

تے اودہوں (مومن نوں) قتل کرنا کفر۔

اودہی چغلی جیہی کرنا اُہدا گوشت کھانا اللہ

اگے گنہگار ہون برابر اے۔

تے اودہ مال (دو بت لئی) ایج حرام اے

جویں اودہا خون۔

خُدا توں بے پروائی ورتن والا اودہوں

جھٹھیاندا اے۔

پر وہ پو شئی کرن والے (دے میباں) نوں رب

وی تڑ معنی لیندا اے

معانی دین والے نوں رب دواں (دوی)

معانی اے۔

غصہ بین والے نوں اُہدا اجر رب دیندا اے۔

نقصان جرن والے نوں اللہ پاکس بدلہ

دیندا اے۔

چغلی نوں ودغان پھلان والا رب نوں

نشر (رٹوا) کردا اے۔

جہڑا صبر کردا اے رب اودہوں دوا تینا

عطا کردا اے۔

اپنے نافرمان نوں رب عذاب دیندا اے۔

(فیر آجے ہووےں تن وار اکھیا) یا اللہ مینوں

بخش دے۔ مولا مینوں بخش دے۔ ربا مینوں

بخش دے۔ (تے خطبہ ختم لرایا)

ذوالبجادیٰ کی وفات

حضرت ذوالبجادیٰ نے تبوک وچ ای وفات پائی۔ محمدی رحمت دے نظارے لیئیں والیاں نوں اہناں ذی زندگی

تے موت بارے اک، ٹھنکی بڑا سواد دیوے گی۔ آپ دا نام عبد اللہ سی۔ ننگے ہنڈیاں پو مر گیا۔ چاچے نے پایا پوسیا۔ جوانی ویلے چاچے نے اودھ، بکریاں، تے غلام دے کے اہناں دی مالی حالت سوار دینی۔ اسلام دانگارا و جیاناں عبد اللہ ہوراں اسلام قبول کر لیا۔ پر چاچے توں ڈردیاں چُپ ڈلی نہ تھی۔ فتح مکہ ویلے ہر کوئی وچ گج کے مسلمان ہو یا تے عبد اللہ ہوراں دی چاچے نوں دل دی گل دُستی۔ اوہنے کہیا: "جے اسلام دی لوڑ اے تاں میرا مال ڈگر پھردے۔ کپڑے لاد دے تے چلا جا" آپ ہوراں سب کجھ چھڈ دتا۔ کپڑے تک لاد وئے۔ اہتسوں تیک کہ چاچے نے جانگھیا دی لہا بتا۔ آپنے الف ننگے اپنی ماں کول گئے تے ستر و سخن لئی کپڑا منگیا۔ اوہناں اک تمبس دتا۔ آپ ہوراں اوہدے دو ٹوٹے کیتے اک نال نگیج دھنچیا۔ دو جا اُپر بٹاتے سدے مدینے نوں تاری بندہ گئے۔

دین دی راہ وچ آپ پہلے صحابی سن جنہاں ننگے ہونا قبول کیتا۔ پیر اسلام چھڈن لئی راضی نہ ہوئے۔ اللہ تے رسول دے ایہ سچے عاشق اک دین دُستی ویلے مسجد نبوی وچ جا اُپرے تے مسیت دی کندھ نال ڈھولا کے حضور علیہ اسلام نوں اُدین لگ پئے۔ اچھے آئے۔ پچھیا: "توں کون این؟" عرض کیتی: "جی میرا نام عبد العزی اے۔ فقیر تے مسافر اں، تہاڈے جمال دا عشق تے ہدایت دی سبک تہاڈے دربار وچ لے اں اے" آپ دی رحمت جوش وچ اُکھی مڈر لیا: "تیرا ناں عبد اللہ اے تے لقب ذوالبجادیٰ۔ توں سارا کول ڈیرا لائے مسیتے رہیا کر" حضرت عبد اللہ اصحاب صفحہ وچ شامل ہو گئے۔ اودہ قرآن پڑھ دے تے سارا دن عجیب کیفیت تے مستی وچ لورے یئدے رہندے۔

اک واری حضرت عمرؓ نوں اعترافن ہویا پئی لوگ نماز پڑھ دے نیں تے ایہہ گوارا جہیا (اعرابی) اچھی اچھی قرآن پڑھا رہندا اے۔ نبی اکرمؐ، اناک سبیل، مورے گل، صلی اللہ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم نوں پتہ لگا۔ تاں فرمایا:۔

"عمرؓ! ایہنوں سمجھ نہ آکھ۔ ایہہ رب تے رسول واسطے ہر شے تگ کے آیا اے"

آپؐ عذوبہ تبوک وچ شامل ہونے سن۔ اوہناں حضورؐ اگے عرض کیتی: "یا رسول اللہ! میرے لئی شہادت دی دعا فرماؤ" آپ ہوراں کسے رُکھ واسکاں بیان لئی فرمایا۔ اوہناں

سُک لیا ندا۔ حضور نے اپنے ہتھیں سناک داگڑا اوہناں دے دُولے نال بھتیاتے فرمایا: "میں تیرا خون کافراں اُتے حرام کیاتا۔" عبد اللہ ہوریاں سنیا تے آکھیا: "یا رسول اللہ! میری شہادت ۶۔" آپ ہوریاں فرمایا: "جہرا جہاد کارن نکلے تے او تھے اوہ بھانویں تاپ نال مر جاوے اوہ وی شہید ہندا اے۔"

رسول اللہ دا اشارہ اوہ سمجھ گئے۔ تبوک وچ آپ نے نون تاپ چڑھیا۔ تے اوڑگ رب کول جا پڑے۔ حضرت بلال بن حارث بزنی، اوہناں نون دفنان بارے فرمانا رہے نیں: "رات دا وقت سی۔ بلال حبشی کول دیوا پھڑپھڑیا ہو یا سی۔ صدیق اکبر تے عمر رضی فاروق حضرت عبد اللہ دی میت لحد وچ امار رہے سن حضور علیہ السلام وی قبر وچ اترے۔ آپ حضرت عدیؓ تے حضرت عمرؓ نون فرما رہے سن۔"

"ادباً اِلٰی اَخَا کِبْرَا یعنی اپنے بھرا دا ادب ملحوظ رکھو۔"

ایس نون بعد آپ ہوریاں قبر لے اتاں وی اپنے ہتھیں رکھیاں رفیر دعا فرمائی:۔
 "یا اللہ! آج شاماں تیکر میں ہمتوں راضی رہیاں، تون وی ہمتوں راضی ہو جا لے۔"

حضرت ابن مسعودی سدھری: کاش! ایس قبر وچ میٹوں دتایا جا ندا!

مدینے نون واپسی | نبی پاکؐ تبوک نون خیری سنا دا پس مدینے اپڑے منافقان دے برتے پانی دے گھڑے دکھ گئے۔ اوہناں دا خیال سی پٹی قیصر روم مسلماناں نون کالے پانی بھیج کے چھڑے گا۔ تے باقیوں دا نبیرا کر چھڑے گا۔ پھر مسلماناں نون سلامت دیکھ کے اوہناں دے خانیوں نئی۔ تے لگے یہاں بناؤن تے عذر گھڑن۔ منافقان نون حضور علیہ السلام نے کج نہ آکھیا۔ پھر عذوہ تبوک وچ جن صحابی وی کسے عذر پناں شریک نہیں سن ہو سکے۔ اوہناں وچوں اک حضرت کعبؓ بن مالک انصاری سن۔ اوہناں تیناں دا دا اہذا امتحان ہو یا۔

کعب بن مالک وغیرہ دا امتحان | حضرت کعبؓ شاعر سن تے بیعت عقبہ ثانیہ دے تہمتر سابقین وچوں سن۔ اوہناں دا

بیان اے کہ :-

”غزوہ تبوک وچ شامل ہون لئی تیار ساں - میرے کول پیسہ دی کافی سی . سفر دی خاطر
میں دو اونٹ وی خریدے - ارادہ ایہہ سی پی کوچ ویلے نال جازلاں گا . رب دی شان پی
کوچ مینوں کوئی نکا جھیا کم پئے گیا . تے میں اگلے دن قافلے نال جازن دی سدھر پاروں
اوس دن نال نہ تریا . فیر گھول وچ دو تہن دن ہور لنگھ گئے - ارج نہیں رہدا رہدارہ گیا .“

”حنور علیہ اسلام واپس آئے تاں مینوں بڑی نموشی سی پی اوہناں نوں کہیہ جواب
دیاں ، منافقاں نے مینوں بہانے سکھائے - پر میں سچ بولن وچ ای نجات سمجھدیاں حنور
دی خدمت وچ حاضر ہویا . آپ نے مینوں دیکھ کے کچھی جھی ڈٹی تے فیر مسکاٹے . تے
مینوں اودوں ای کھڑک گئی پی خیر نہیں - آپ ہوراں پھپھیا : کعب کیہ گل سی ؟“
میں عرض کیتی یا رسول اللہ ! گھول تے سُستی پاروں میں چنچے رہ گیا ساں“ آپ ہوراں
مینوں رب دے حکم وا انتظار کرن لئی فرمایا :

”بعد وچ مینوں پتہ لگا . پئی میرے نال دے دو چنچے ہور وی نیں . ہلال بن امیہ
تے مرارہ بن ربیع جہڑے بڑے نیک تے صالح بندے میں تاں مینوں کجہ تسی جی ہو گئی“
”خیر مسلماناں نوں حنور نے حکم دتا پی ساڈے نال کوئی گل بات دکتی جائے -
ایس بائیکاٹ پاروں سانوں بڑی پریشانی ہو گئی . ہلال تے مرارہ بڈھے سن .
اوہ گھروں باہر نہ نکل دے . پر میں جوان تے بھروساں مینوں گھر بہنا حال سی .
میں مسجد نبوی وچ آکے نماز پڑھدا تے اک ٹٹکے لگ کے بہہ جاندا . حنور آڑی نظر
نال مینوں تگدے . تے بڑی محبت نال میری عاجزی نوں دیکھدے بہندے . پر
جدوں میں رُخ انور ول نظر کر داتاں آپ نظر اں بھواں لیندے .“

مسلماناں دا ایہہ حال سی پی گل بات تاں اک پاسے ، اوہ ساڈے سلام دا جواب
دی نہ دیندے :-

”مینوں اک دن ابوقتادہ (میرا چچیر) جنہوں میرے نال بڑا پیار سی ، بلیا . اوہ
اپنے باغ وچ مکان بنوا رہیا سی . میں اوہنوں تہن واری سلام کہیا . پر کوئی جواب نہ
ملیا . فیر میں گلا کر دیاں اللہ تے رسول نال اپنی محبت وا ذکر کیتا . تاں قتادہ نے
نے صرف ایہہ کہیا کہ اللہ تے اہدا رسول بہتر جان میں :- مینوں ایس گل تے بڑا روٹ

آیا۔ میں بہت رویا، ٹرکے شہر آیا۔ ماں اک عیسائی قاصد نے مینوں غسان دے بادشاہ
دا اک رقعہ دتا۔ جس وچ لکھیا سی: "سُنیا اے کہ محمدؐ تے اُہدے ساٹھی تیرے مال نُسے
رُسے رہندے نیں۔ تے تیری قدر نہیں کر دے۔ توں ساڈے کول آجا۔ فیر دیکھیں اسیں
تینوں کیوں متعین چھانواں کراں گے؟"

میں ایہ خط اوسے ویلے قاصد دے سامنے آگ وچ ساڑ ٹھیا تے سنیہا گھلایا
پئی غسانی بادشاہ نوں آکھیں: "تیرے انعاماں نالوں مینوں نبی پاک دیاں جتیاں نکھر
درجے بہتر نیں۔"

"میں گھر آیا تاں حضور علیہ السلام نوں اک قاصد میرا انتظار پہلا کہہ داسی۔
دوہنے حضور دا اہم حکم سنا پئی نہیں اپنی زانی توں دکھارہا بہا کراں۔ ایہ سن کے میں
اپنی زانی نوں اُہدے پکے گھل دتا۔ حضرت ہلالؑ تے حضرت مرادؑ نوں وی ایہ حکم عیا سی۔ پئی
ہلالؑ دی زانی نے حضور دی سیوا وچ حاضر ہو کے عرض کیتی: "پئی ہلالؑ بڑھے ضعیف ہون
پاروں اپنا ہتھ پانی وی نہیں کر سکدے۔ تے ہور کوئی نوکر وی نہیں ہیگا۔ جسے حکم ہونے
تاں میں اوسناں دی سیوا کر دی رہوں۔"

حضور نے اجازت عطا کیتی تے فرمایا: "بس منجی توں دُور رہنا۔ زانی آکھن لگی
"یا رسول اللہ! ہلالؑ دا اہم مال ایساں مند احوال اے پئی اوہنوں ہور کچھ سچھدا ای نہیں
"ایسے طراں توبہ استغفار تے غمناکی وچ پنجاہ دن تنگھے۔ اک راتیں میں آپنے
کوٹھے اُتے لتا پیا اپنی مصیبت رولن ہاکا تے غم وچ دُبا ہویا ساں۔ اینے وچ "سلح" دی
پہاڑی توں حضرت ابوبکرؓ نے مینوں واج دتی تے خوشخبری سنانی: "کسب مبارک ہووے
تیری توبہ قبول ہوگئی اے۔" فیر سارے سچھن تین نبیوں مبارکاں دین آئے نیں تیرے شکرانے
دا سجدہ ادا کیتا فیر حضور دی خدمت وچ حاضر ہویا۔

محمدی نوردے نظارے

کعب بن مالکؓ آہندے نیں۔ کہ بدرد میں عاضری دتی
اوس ویلے حضور علیہ السلام مہاجر اں تے انصار
وچ تشریف رکھدے سن مینوں دیکھ کے مہاجر اں "مبارک باد" آکھیا۔ تے انصار چپ
کیتے رہے۔ نیں آئے ودھکے سلام کیتا میں تگیا کہ رسولِ مدنی دا چہرہ مبارک خوشی پاروں
چمکاں پیار داسی۔ فیر آپ نے مینوں "مبارک باد" آکھی۔ تے فرمایا: "کعب اجد توں

نوٹں جتیا ایس، اُج نیکر، اُج ورگا مبارک دن تیرے اُتے کدی نہیں آیا۔ کیوں جے اُج تیری
توہ رب پاک نے قبول کر لئی اے۔“

یہیں ایس خوشی وچ اپنا سارا مال، رب دے راہ وچ، صدقہ کرن دی پیش کش کیتی۔
رسول اللہ ہوراں فرمایا: ”نہیں“ میں عرض کیتی ”اوصا؟“ فرمایا: ”نہیں“ میں عرض
کیتی ”تیجا حصہ؟“ فرمایا: ”ہاں۔ تیجا حصہ خوب اے تے نالے کافی وی اے۔“
حضرت کعب بن لہب نے دو صحابہ دی توہ پوری قبول ہو گئی۔ اِنّہ
هُوَ الشَّادِبُ الشَّحِيمُ

مسجد مزار اسلامی لشکر غزوہ تبوک واسطے جدوں ترن لگا سی، اوروں کجھ منافق
حضور علیہ السلام دی بیوا وچ آئے تے عرض کیتی پئی اَساں اک
مسجد بنائی اے۔ ساڈی خواہش اے کہ اوہدا افتتاح حضور کو لوں کرایا جاوے تاں
جے برکتاں نازل ہون۔ آپ ہوراں فرمایا کہ ہن تاں وقت گھٹ اے۔ جنگ توں واپس
آواں گے تاں دیکھی ڈٹھی جائے گی۔

اصل وچ منافق ہر ویلے ایسے فکر وچ رہندے سن پئی کسے طرح مسلماناں وچ
بھڑاپا پیا جاوے۔ تے پھٹ پانے کے اوہناں نوں نقصان پچایا جاوے۔ ایس واسطے
اوہناں مسجد قبا دے مقابلے وچ اوتھے ای اک مسیت بنائی تے بہانہ ایہہ
کیتا پئی جہڑے بڈھے تے کمزور بندے مسجد نبوی وچ حاضر ہو کے نماز پڑھن وچ
اوکڑ محسوس کر دے نیں اوہ نوں مسیت وچ نماز پڑھیا کرن گے۔ ابوہامر
جہدا تعلق انصارتاں سی، عیسائی ہو گیا سی۔ اوہنے منافقاں نوں اکھیا۔ تسبیح
پھٹ داساں کرو تے میں قیصر نوں کہہ کے فوجاں چڑھا لیاواں تاں جے عرب
وچوں اسلام دا بونا ای پٹ سٹھے اے۔

حضور غزوہ تبوک توں مڑے آوندے سن کہ سورہ توبہ دیاں ہیٹھ ترجمائیاں
انجاں نازل ہوئیاں :-

۱۔ رحمتہ للعالمین: ۱۵ ص ۱۸۶ تا ۱۸۹

۲۔ سیرت النبوی: ج ۱ ص ۵۶۰ بحوالہ زرقانی تے ابن جریر ج ۳ ص ۹۱

ترجمہ :- "اُتے اوہ لوگ جنہاں اک مسجد ضرار، پھٹ پان تے کُفری خاطر بنائی اے۔
 نالے ایس واسطے کہ جہڑے لوک پہلاں توں خدا تے رسول نال لڑدے نیں۔
 اوہناں نوں اک مورچہ لہج جاوے۔ تے اوہ قسماں کھاندے نیں کہ اوہناں
 بھلیائی کارن ایج کیتا اے۔ تے اللہ گواہی دیندا اے کہ اوہ جھوٹھے نیں
 (اے محمد) تساں اوس مسیتے اگا نماز نہ پڑھنا پڑھانا۔ (کیوں جے) اوہ
 مسیت، جہدی بنیاد مٹھ توں نیکی تے پرہیزگاری اُتے ہے۔ (مسجد نبوی)
 ایس گل دی ودھیری تھی دار اے کہ تیس اوس وج نماز پڑھو۔ اوٹھے اہجے
 لوک نیں جنہاں نوں صفائی نال ڈاڈا پیار اے۔ تے اللہ پاک صفائی مستھرائی
 چاہن والیاں دا چاہوان اے" (سورۃ توبہ۔ ع ۱۳)۔

حضور علیہ السلام نے مدینے کول اپڑ کے حضرت مالک بن خشم سلمی تے
 معن بن عدی عجمی نوں حکم دتا پئی ساڈے آون توڑی مسجد ضرار نوں آگ لاکے ساڑ
 چھوٹے ڈھا کے زمین نال پدھری کر دیو۔ سو حکم نبوی نوں پورا کیتا گیا ہے۔
 آپ ماہ رمضان ۹ھ نوں واپس مدینے اپڑے۔ ایس سفر (غزوہ تبوک)
 وج دوہینے لگے۔

بعض قبیلیاں و اسلام قبول کرنا

اہل طائف و اسلام قبول کرنا
 حضور علیہ السلام دیاں دُعاواں رنگ ریا یاں۔
 اوہ طائف والے، جنہاں حضور علیہ السلام نوں
 لہو گہان کیتا سی، تے فیر محاصرے ویلے وی ہتھیار سُٹن دی تھان لڑائی نوں ترجیح دتی
 سی ہجے آج چکر وج سن۔ اسلامی شکر غزوہ تبوک توں خیر خیرتر آیا سی تے طائف والیاں

لے تفسیر درمنثور تے وفاق الوفا

لے تاریخ اسلام (اکبر شاہ خاں نجیب آبادی والی) ج ۱ ص ۲۳۶

وہاں چٹا لگ گئی۔ اوہناں سوچیا کہ جنہاں دا مقابلہ بہر قل دیاں فوجاں نہ کر سکیاں، اسیں وہناں دے کھنڈوں پانی ہار آں۔

حضرت مروہ بن مسعود طائفی، جہڑے شہادت پاچکے سن، دے پتر ابوالملیح آپنے کچھ ہتراں نال مدینے اپڑ کے مسلمان ہو چکے سن۔ تبوک توں واپسی اُتے، عبدیاسیل دی اگوائی وچ طائف واک وفد حضور دی خدمت وچ حاضر ہویا۔ حضور علیہ السلام نے اوہناں ی مسیتے اک خمیہ لگوا دتا۔ اوہناں خوشی تے چا، نال اسلام قبول کر لیا، تے فیر اپنی قوم و توں حضور دے ہتھ تے بیعت کیتی۔ آپ ہوراں اوہناں اُتے حضرت عثمان غنی رضی اللہ عنہما نے اگوائی وچ حاضر فرمایا تے حضرت مغیرہ بن شعبہ نوں حکم دتا کہ اوہ اگوائی وچ جا کے "لات" نامی بُت تے اوہدے مندر نوں پھین توڑ تے دُھا دیں۔

حضرت مغیرہ ہوراں رسول پاک دے حکم دی تعمیل کیتی۔ بُت خانے وچ چڑھاواں دی رقم تے مال وی سی جس نال حضرت عروہ بن مسعود (شہید) واقعہ لاپسیا، باقی مال مسلماناں وچ ونڈ دتا گیا ہے۔

نام خاص لوکاں دا اسلام قبولنا | تبوک توں واپسی تے حضور دی خدمت وچ اسلام قبولن والیاں دے جتھے دھڑا

عظراؤنے شروع ہو گئے۔ ایہ سلسلہ واقعہ تبوک توں پہلے وی اُنج تے جاری سی۔ پُہ لیا ایس وچ زور تے تیزی آ گئی سی۔ مختلف جتھے آپ دی خدمت وچ حاضر ہو کے اسلام دل کر دے تے فیر اپنی قوم و توں حضور علیہ السلام دے ہتھ تے بیعت کر دے۔ تے سلام دی تعلیم کارن مُعلماں نوں نال نے کے واپس چلے جاندا۔ رسول پاک ہر وفد وچ دعویاں ویلے انعام اکرام تے تبرک وغیرہ وی ضرور عطا فرمادے۔

ی طے ائے حملہ | تبوک توں واپسی اُتے حضور علیہ السلام نے حضرت علیؑ کو حکم دیا کہ اگوائی وچ اک جتھے "بلادِ طے" ول بھیجا۔ حضرت علیؑ کرم اللہ وجہہ

دوراں حملہ کیتا۔ عدی بن حاتم طائی ملک شام ول نس گیا۔ حضرت علیؑ اوہدی بھینٹ بنی حاتم طائی دی لڑکی نوں گرتا کر کے مدینے لے آئے۔ تے اوہناں دے بُت خانے

۱۔ تاریخ اسلام (اکبر شاہ خاں والی) ج ۱، ص ۲۳۷

دیاں دو تلواراں وی لٹک لیاں جہڑیاں حرث بن ابی شمر نے بطور چٹھاواں ہار
ہونیاں سن۔ حاتم دی سخاوت دے قصے بڑے مشہور سن۔ رسول اللہ صلی اللہ
وآلہ وسلم آگے حاتم دی وصی نے احسان کرن دی اپنی کہتی، آپ ہوراں فرمایا،
تینوں آزاد کیتا۔ پہلا کاپلی نہ پو۔ کوئی ساوٹے معتبر آدمی بل جاوے تاں تینوں اوہد
نال تیرے دیس بھجوا دیاں گا، ایسے وچ شام وچوں کجھ لوک آگئے آپ ہوراں حاتم
دھی نوں جوڑے جامے تے راہ دا خرچ پٹھا دے کسے اوہناں دے نالی و دعویا فرمایا

بنی طے و اسلام قبولنا | حاتم طائی دی بڑی جیروں اپنے ویس پہنچ گئے اپنے
نوں ہلی تاں اوہنے حضور علیہ السلام ہارے کجھ پوچھیا

کہتی۔ اوہنے اپنے بھرا "عدی" نوں دسیا اپنی حضور علیہ السلام بڑے ناکھتے ہون
تے اچھے کھتے بندے نیں۔ تے اوہناں نوں بلنا چاہیدا اے۔ عدی ایہہ سن رہا
سارا اہل کھلوتا۔ تے قوم و نوں اک جتھہ تیار کیتا۔ ایہہ لوک حضور علیہ السلام دی
وج آپڑے۔ آپ ہوراں اوہناں دی بڑی عزت آدر کیتی، مسجد نبوی توں اپنے
مبارک وج لے جا کے بڑی محبت نال بٹھایا، ایس دوران رستے وج اک زانی
غی سی۔ اوہنے رسول اللہ نوں روک بیا تے گلاں کرن لگ پئی۔ آپ اوہی زانی
گلاں بڑے گود تے پیار نال سن دے رہے۔ عدی بن حاتم نے حضور و ایہہ خلیق تے
دیکھیا تاں بڑا رنجیا۔ فیر حضور نے عدی تے اوہدے ساتھیوں نوں کجھ نصیحتاں فرمائی
عدی نے اپنا ہتھ و دھا کے بیعت کیتی۔ تے اخیر ایہہ جتھہ مسلمان ہو کے اپنے قبیلے
پہت گیسٹا لے۔

رسول اللہ دے پہلے نائب تے پہلا اسلامی حج | ناکھتہ شہ و وج فتح
سی۔ پہلا ملک وج

نور امن امان نہ ہون پاروں مشرکاں نوں اپنے عقیدے تے رواج دے
حج کسک دی اجازت سی۔ شہ و وج مسلماناں نے نکتے دے مسلمان گورنر عتہ

۱۷ تاریخ اسلام (اکبر شاہ خاں، نجیب آبادی) ج ۱ ص ۲۳۷

۱۷ تاریخ اسلام (اکبر شاہ خاں، نجیب آبادی) ج ۱ ص ۲۳۸

سیدنا نزل کے فریضہ حج ادا کیتا ہی ہے ۔

تبوک توں پرتن مگروں مدینے وچ اسلام قبول کون الیاں دے جتھے دھڑا دھڑا
ہے سن ۔ ایس واسطے رسول اکرمؐ داندینے توں باہر جانا ٹھیک نہیں سی ۔ ۹
حدوں حج دی رت آئی ۔ تاں رسول اللہؐ نے حضرت ابوبکرؓ نوں اپنی تھاں حج ودا
دینا کے نکتے ول توریا ۔ آپ ہوراں اپنے ولوں قربانی لئی ونبیہ اوٹھ حضرت صدیق اکبرؓ
دے تے پنج اوٹھ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے اپنے ولوں قربانی واسطے
رہنے ۔ تن تنو صحابہ کرامؓ دا ایہہ قافلہ جناب ابوبکرؓ دی اگوائی وچ مکے شریف ول گیا
حضرت ابوبکرؓ ہوراں واقافلہ جا چنیا سی جس توں بعد سورۃ براءت دیاں
آیتاں نازل ہویاں جنہاں وچ ایہہ حکم سی کہ ایس سال توں بعد مشرک (بوک)
شریف دے نیرے بالکل نہ ڈھکن نہ اوہ ننگے ہوکے طوات کرن ۔ اتے جس کسے
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہوراں کوئی معاہدہ کیتا ہو یا اسے اوہ اوہناں مشرکاں
عدہ خلائی پاروں آج توں چار مہینے پھپھوں ٹٹ جائے گا ۔

قرآن حکیم دا ایہہ اعلان حج دے موقعے تے کرنا ات ضروری سی ۔ ایس کر کے رسول اللہ
حضرت علیؓ توں اپناں آیتاں نال اپنی اوٹھنی دے کے نکتے ول توریا ۔ تے حکم دتا پی حج
بعد قربانی والے دن کھڑے ہوکے سبحناں توں رب دا حکم سنا دینا ۔ حضرت علیؓ
تے منزل ماروئے ذوالحلیفہ دے لائے کر کے صدیقی قافلے نال جارے ۔
حضرت ابوبکرؓ ہوراں چھپیا "علیؓ ! توں امیر بن کے آیا ایس کہ مامور بن کے آہناں
ب دتا کہ نیس مامور بن کے آیا واں ۔ امیر تساں ای رہن گیشو مینوں صرف ایہہ (چاپی)
ہاں اچی اچی سٹان دا حکم ملیا اے ۔

سیرۃ النبیؐ موجب ایس قافلے وچ حضرت علیؓ اسلام دے نقیب (علمبردار)

سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۵۶۹ ۔

تاریخ اسلام (اکبر شاہ خان نجیب آبادی) ج ۱ ص ۲۳۸ ۔

ایضاً نالے یقوانی ج ۱ ص ۵۰۰

تاریخ اسلام ر ۔ ۔ ۔ ج ۱ ص ۲۳۹ ۔

تے حضرت سعد بن ابی وقاص، حضرت جابرؓ تے حضرت ابو ہریرہؓ وغیرہ معلم سن۔ قرآن پاک نے ایس جج توں جج اکبر آکھیا اے۔ (سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۵۶۹)۔
 مکے شریف پہنچے حضرت ابو بکر صدیقؓ دی اگوانی وچ مسلماناں نے حج ادا کیے
 قیر حضرت علیؓ نے سورہ ہیرات (توبہ) دیاں آیتاں دا اعلان کیتا۔ حضرت ابو ہریرہؓ مور
 ایس اعلان دی پورے زور تے سداواہ (انتہائی آواز) نال ستادی کیتی۔ ایستھوں
 تیاک کہ اوہناں دا سنگھ بہہ گیا اے۔

سورہ ہیرات دیاں اوہناں کھلیاں آیتاں دا ترجمہ ایہہ ہے :-
 "مسلمانو! جنہاں مشرکاں نال تساں معاہدہ کیتا سی (تے اوہناں آپنا معاہدہ
 توڑ دتا) اوہناں دی خدا تے اوہدے رسولؐ اتے کوئی ذمہ واری نہیں ہوگی پس (اے
 قونوں ارن والے نہ مشرکوا!) تہاںوں چارہینے دی مہات دتی جاندی اے ایس (مہلت
 وچ تسیں پاک وچ پھرو ترو۔ تے ایہہ جان لو۔ کہ تسیں اللہ توں ہر انہیں سکھ گینو
 حج اکبر والے دن توں عام اعلان اے پئی خدا تے اوہد رسولؐ اتناں مشرکاں دیکھن توں
 دار نہیں۔ جے تساں (مشرکاں) توبہ کر لئی۔ تاں ایہہ تہاڈے حق وچ چنگا ہووے گا۔ تے
 جے ہن وی مونہہ مروڑی رکھو تاں یقین رکھو پئی تسیں رب پاک توں نہیں ہر اسکدے
 اے پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم) توں کافراں توں درد تاک عذاب دی خوشخبری
 سنادے۔ اے پڑ اوہ مشرک جنہاں نال تہاڈا معاہدہ اے۔ تے جنہاں نے اوہوں نہا
 لئی گھٹ نہیں کیتی تے نہ ای تہاڈے مقابلے وچ تہاڈے دشمن دی مدد کیتی اے (اوہناں
 نال) معاہدے دی مدت تسیں پوری کرو۔ اللہ تعالیٰ پرہیزگاراں دا بیلی اے" (سورہ توبہ)
 "اے مسلمانو! مشرک تاں ناپاک نیں۔ ہن اوہ ایس سال توں بعد کبہ شریف
 دے نیڑے نہ لگن۔" (سورہ توبہ - ۲)۔

طبری (ج ۲ ص ۷۱۲) نے سدی دے حوالے نال روایت کیتی اے کہ ایس اعلان
 توں بعد کافر تے مشرک عام طور تے مسلمان ہو گئے سن۔

سیرۃ النبیؐ ج ۱ ص ۵۷۰ بحوالہ ابن حنیبلؒ ج ۲ ص ۲۹۹

تے عام ویوے لئی دیکھو زرقانی ج ۳ ص ۱۰۲

۹۔ دے کچھ پور واقعات | (۱) ملک ورج امن امان قائم ہو گیا۔ نالے زکوٰۃ دی
وصولی داخلہ قرآن ورج نازل ہوا۔ تے زکوٰۃ وصولی

والا عملہ عبرتی کیتا گیا اے۔

(۲) غیر مسلم محکوم قوماں واسطے "جزیہ" وصولی بارے آت نازل ہوئی۔

(۳) ایس سال سودنوں حرام قرار دتا گیا۔ تے ایہہ عام اعلان اک سال بعد
سنہ ورج، رسول پاک تے حجۃ الوداع دے موقعے تے فرمایا۔

(۴) حبشہ داسلمان بادشاہ (نجاشی) جہنے اسلام قبول کر یا سی تے نالے
مسلماناں نوں اپنے ملک ورج پناہ دتی سی، ایس سال فوت ہويا۔ حضور علیہ السلام نے
اوہناں دی غائبانہ نماز جنازہ پڑھی۔ تے نالے فرمایا: "مسلمانو! آج تہاڈا نیک بھرا ہمت
فوت ہو گیا اے۔ اہدی بخشش لئی دُعائے گوارا اے"

(۵) ایسے سال حضور علیہ السلام دی پیاری بیٹی اُمّ کلثومؓ دا انتقال ہويا۔ ایسے
سال حجِ فرمن ہويا تے ایسے سال توں حج واجب و سبت مسلماناں دے ہتھ وکس ہويا۔
پہلے اسلامی حج دے امیر حضرت ابوبکر صدیقؓ مقرر کیتے گئے۔ اوہناں نال
تن سو صحابہ سن گئے

(۶) کچھ مورخاں لکھیا اے۔ کہ تبوک توں واپس آکے حضور علیہ السلام نے ایران
دے بادشاہ کسری دے نال (نام) خط لکھوایا سی جہدا ذکر تیسرے پچھے پڑو آئے او۔
(۷) منافقاں داسرور عبداللہ بن ابی سلول وی ایسے سال ہويا اے

۱۔ طبری ج ۴ ص ۱۷۲۲

۲۔ سیرۃ النبی - ج ۱ ص ۵۷۳

۳۔ رحمۃ عالمیں - ج ۱ ص ۲۹۷

۴۔ تاریخ اسلام (مکبر شاہ خاں نجیب آبادی) ج ۱ ص ۲۳۸ - ۲۳۹

سلسلہ ہجری

مختلف وفداں دا حضور دی خدمت وچ آنا

(۱) محرم ۱۰ سال دے چھیکر تائیں جتھے تے قبیلے حضور
علیہ السلام دی

خدمت اقدس وچ حاضر ہو کے اسلام قبول کر دے رہے۔ ریح الشانی وچ آپ نے حضرت خالد بن ولید دی اگوائی وچ چار سو صحابہ دی اک جماعت علاقہ نجران تے اوہدے آتے پاسے دے لوکاں دی تبلیغ کارن جیجی۔ جہنوں حکم ملدیا پئی لوکاں نوں تین وار اسلام دی دعوت دینا۔ جداوہ اسلام قبول کر لئیں۔ تے اوہناں نوں اسلام سکھانا۔

حضرت خالد بن ولید نجران اپڑے۔ لوکاں اسلام نوں بڑے چا دناں قبول کیتا۔ جہناں وچ قبیلہ بنو حارث بن کعب وی شامل سی۔ حضور علیہ السلام نے حضرت خالد بن ولید نوں واپس سدیا۔ تے لوکاں دی تعلیم لئی حضرت عمرو بن حزم نوں توڑیا۔

(۲) رمضان ۱۰ سال وچ غسان دا وفد
دربار رسالت وچ حاضر ہوا جہدی
گنتی تین سی۔ اوہناں تاناں نے خوشی

نال اسلام قبول کیتا۔ تے مڑ کے جا کے اپنی قوم نوں دعوت اسلام دتی۔ پر قوم دی قسمت وچ ایہہ دولت نہیں سی سگئی۔

(۳) شوال ۱۰ سال وچ سب آرمیاں دا اک ٹولہ
سلاماں "توں آیا۔
جہدا آگوا (اوہناں

داسر دار) حبیب بن عمرو سی۔ ایہہ لوک وی مسلمان ہو کے اپنے دیس نوں مڑ گئے۔

(۴) اپناں امی دناں وچ قبیلہ ازودا اک وفد آیا
حسین وچ دست
آدمی سن۔ اوہنے

اسلام قبول کیتا۔ ٹرکے جہکے اپنے قبیلے نوں اسلام دی دعوت دتی۔ تے سارا قبیلہ مسلمان ہو گیا۔ قبیلہ ازدتے جرش ورج جنگ واکارن ایہو "اسلام دا قبولنا" ہویا جس ورج جرش نوں شکست ہوئی اے۔

ازدتے جرش دی بڑائی توں پہلاں ای جرش دے دو آدمی حضور علیہ السلام دی سیوا ورج گئے ہوئے

(۵) قبیلہ جرش دا مسلمان ہونا

سن۔ اوہ حضور علیہ السلام نوں ملے۔ آپ ہوراں اوہناں نوں دسیا کہ ازدتے جرش وچکا جنگ ہوئی اے جس ورج جرش نوں مار پی اے۔ ایہہ دونویں وطن واپس آئے۔ تے گل بات دسی۔ قبیلہ جرش نے ایہہ سُن کے حضور علیہ السلام دی نبوت اتے ایمان لے آندا۔ تے سبھے مسلمان ہو گئے۔

ایسے سال آپ ہوراں حضرت علیؑ نوں ملک یمن ول

(۶) حضرت علیؑ دا تبلیغی مشن

توریا۔ تاں جے اوتھے دے لوکاں نوں بُت پرستی دی بُرائی، تے اک ربی ایتا دیاں وڈیاں سمجھاں۔ تے اسلام دی تبلیغ کرن حضرت علی کرم اللہ وجہہ دی تبلیغ نالی یمن دا مشہور قبیلہ "ہمدان" مسلمان ہو گیا۔ اوس توں بعد یمن دے دو جے قبیلے وی اگر پچھڑ مسلمان ہو گئے۔ تے اوہناں دے وفد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی سیوا ورج، مدینے اپڑکے، زیارت دا شرف پاندے رہے،

ایسے سال قبیلہ مراد دا وفد ملوک کندہ توں وکھرا ہو کے آیا۔

(۷) ہجرت

تے اسلام دی دولت نال رنج بچ کے واپس گیا۔ نالے ایس سال قبیلہ "ہمدان" دا جتھے جارد بن عمرو دی سرداری ورج حضور علیہ السلام دی خدمت وچ حاضر ہویا۔ ایہہ لوک عیسائی مذہب رکھدے سن۔ آپ دی تلقین نال اہناں اسلام قبول کیتا۔ تے ٹرکے جا کے اپنے سارے قبیلے نوں مسلمان کیتا۔

لے تاریخ اسلام (اکبر شاہ خاں نجیب آبادی) ج ۱ ص ۲۳۹۔ لے کندہ یمن دا اک شہر سی۔ جتھے کندہ خاندان دی حکومت سی۔ ایس دا حاکم اشعث بن قیس سی۔ سلمہ ورج اوہ وی ہئی سواراں نال حضور علیہ السلام دی خدمت وچ حاضر ہویا تے مسلمان ہو گیا۔ (ریاض النبی، ج ۲ ص ۵۱)۔ لے تاریخ اسلام۔ ج ۱ ص ۲۳۹۔ ۲۴۰ (اکبر شاہ خاں نجیب آبادی)۔

(۸) مباحثہ | ایسے سال نجران دے عیسائیاں دا اک جتھے آیا جس وچ شتر بعض روئتاں موجب چو داں) آدمی سن جتھے داسر دار عبدالمسیح سی۔ نال

اوسناں دالائت پادری ابو حارثہ وی آیا سی۔ ایہہ لوک مسجد نبوی وچ آؤندیاں سار رسول اللہ نال بحث بنھن لگ پئے۔ آپ ہوراں ہر طراں اوسناں دی تسلی کرن دا جتن کیتا۔ پر گل نہ بن سکی۔ کیوں جے دھر دے روگیاں دا علاج رب وی نہیں کر دا۔ بحث ودھ گئی۔ ایسے وچ سورۃ آل عمران دیاں مذھلیاں آنتاں تے آنت مباحثہ نازل ہوئی۔ اللہ پاک نے حضرت عیسیٰ نوں آدم علیہ السلام) نال تشبیہ دتی۔ تے فرمایا۔ آدم نوں بناں ماں پودے پیدا کیتا گیا سی۔ جد کہ عیسیٰ نوں صرف بنا پودے پیدا کیتا سی۔ پر نجران دا ایہہ عیسائی ٹولہ آکھن لگا۔ پی حضرت عیسیٰ رب دے پتر سن۔ آپ ہوراں فرمایا۔ جے تیس قول دے پتے سچے اوتناں میرے نال میدان وچ چلو۔ میرے نال میرے بلدے وی ہون گے۔ اوتھے جا کے ایہہ دعا کرینے پی جھوٹے نوں رب وی مارو گے۔ ایہہ سن کے اود چپ کر گئے۔ اگلے دن حضور علیہ السلام دھمکی ویلے حضرت علیؓ، حضرت فاطمہؓ، حضرت امام حسنؓ تے حضرت امام حسینؓ نوں نال لے کے میدان ول تے۔ عیسائی جتھے آپ دی سچائی توں کنب گیا۔ تے مباحثے توں نس گیا۔ اخیر اوہنے جزیہ دینا منظور کیتا۔ آپ ہوراں فرمایا۔ جے ایہہ لوک مباحثہ کر دے تاں قیامت توڑی کوئی دی عیسائی نہ رہندا۔ (تاریخ اسلام کھبی، ۱۵ ص ۲۲۲)۔

حجۃ الوداع | ذوالحجہ سنہ (۱۲) فروری (۱۲) توں پہلاں پہلاں دینے وچ رہ کے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے اسلام دی تبلیغ رافرض چنگی طراں نبھایا۔ ہر پاسوں جتھیاں دے جتھے آ آ کے اسلام قبول کر دے تے حضور دی زیارت کر کے صحابیت دا شرف پاندے۔ آپ دی مرضی وی ایہو سی کہ ودھ توں ودھ لوک اسلام دے دائرے وچ آجاون۔ اوسناں دی دلجوئی کارن آپ ہوراں ملک کے اکسار دینے وچ قیام فرمایا۔

سنن ابن ماجہ موجب ہجرت توں پہلاں آپ ہوراں صرف دو حج کیتے سن۔ بعض

اے باب حج النبوی صلی اللہ علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم۔

مدیناں وچ جو ایہ لکھیا اے کہ آپ ہوریاں ورتا کو ج فرمایا ہی۔ ایہہ مطلب ایہہ ہے کہ ہجرت توں بعد آپ نے کو ج کیتا سی۔ دوجے لفظاں وچ ہجرت توں بعد نہ تیک تبلیغی تے دفاعی رُتھھاں پاروں آپ ہوری کوئی حج نہیں سک کر سکے۔

فتح مکہ توں بعد سورۃ نصر نازل ہوئی سی جس وچ فتح تے نصرت دی مبارک باد تے خوشخبری توں بعد تسبیح تے استغفار دا سبق دتا گیا سی۔ بخاری شریف موجب حضرت عمرؓ نے اک پیٹھک وچ صحابہ کرام توں ایس آئت دے معنی چھپے پئی خوشخبری تے مبارکبا توں بعد توبہ استغفار دی تھھاں شکر رادر سک ملنا چاہیدا سی حضرت عبداللہ بن عباسؓ وی ایس مجلس وچ موجود سن۔ جناب عمرؓ ہوراں اوہناں ول تکیا۔ آپ نے اچے مندے کھنڈے ای سن۔ ایس واسطے جواب دین توں گھبرانہ سک۔ حضرت عمرؓ ہوراں "بلا شیری" دتی تے اوہناں آکھیا۔ "ایہہ آئت دس دی اے کہ اہی رسول اللہؐ دا وصال ہون ای والا اے کیوں جے استغفار موت لئی مخصوص اے" ایس سورۃ دے آئین پچھوں آپ ہوراں سمجھ لیا سی پئی میرا کم تقریباً تک گیا اے تے رب ولوں سدا آؤن والا اے۔ ایس واسطے آپ ہوراں شریعت تے اخلاق دے بنیادی اصول سمجھان ول چوکھا دھیان دتا۔ تے آپ نے اک عام آدمی دی زندگی توں لے کے پورے ملک نوں اسلامی نہیاں تے چلان لئی عملی اصول لوکاں نوں سمجھائے۔ اسلامی حکومت دا منڈھ بنھیا۔ اوہدی لوڑاں چائنا پایا۔ فوج، پولیس، غیر قوماں نال معاہدے تے ورت ورتارا، عدلیہ، انتظامیہ، احتسابیہ وغیرہ ہر گل تے ہر کم بارے عملی نمونے پیش کیتے۔ دینی تے دنیاوی لوڑاں نوں سامنے رکھدیاں ہر بندے نوں اوہدیاں ذمے داریاں سمجھائیاں۔

خدیوون عملی تربیت تے سکھائی داکم ملک گھیا۔ تاں ہن ایس گل دی لوڑ پئی کہ ساری دنیا دے سامنے شریعت تے اخلاق دے منڈھے اصولاں دا اعلان، بھری جُنڈی وچ کیتا جاوے۔ اوہ "بھری جُنڈی" حج سمے ای اکٹھی ہوسکدی سی۔ ایس واسطے ذی قعدہ سنہ وچ آپ ہوراں اعلان فرمایا پئی "ایس ایس سال

لے سیرۃ نبویؐ ج ۲ ص ۱۲۹ بحوالہ بخاری شریف تفسیر سورۃ اذجاء

اس حدیث دے راوی حضرت جابرؓ ہورائیں وہ بیان لے کہ جبر رسول اللہ صلی اللہ وآلہ وسلم بئیک داترمانہ " پڑھدے سن تے ہر ہر پاسیوں صحابہ وی نگھ پیارتے عقیدت نال ایہو واج چک دے سن جس نال جنگل تے پہاڑ گونج رہے سن ۔ حضرت جابرؓ بیان لے کہ ایہہ پاک قافلہ ایہناں وڈا تے شان و شوکت والا سی کہ جبر نظر جاندی سی، ایچ جا پداسی کہ بندیاں دا اک جھل (جنگل) تہ یا جا رہیا اے ۔

فتح مکہ ویلے آپؐ ہورائیں جس جس منزل تے نماز پڑھی سی، اوتھے، اوتھے، لوکاں نے، برکت تے عقیدت پاروں ہسیتاں بنا لیاں سن۔ جن رسول اللہ ہوری اوہناں ہسیتاں وچ نمازاں ادا کر دے جا رہے سن۔ "سرف" پہنچ کے آپؐ ہورائیں غسل فرمایا۔ اگلے دن (اتوار سی تے ذوالحجہ دی چار تاریخ)۔ سویر ویلے پاک لوکاں دا ایہہ قافلہ دنیا دے سب توں اچھے انسان تے رب دے سب توں پیارے رسول نور مجتہم حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی اگوائی وچ مکہ معظمہ وچ داخل ہویا۔ مدینے توں مکے شریف تائیں ایہہ سفر نوں دتاں وچ مُکھا، ہاشمی خاندان دے مکے نکلے مُنڈیاں توں حضور دی مشرف آوری دا پہلے لگاتاں اوہ بڑی خوشی نال استقبال کارن اگلے وا ہنڈی پہنچ گئے آپؐ ہورائیں بڑی محبت تے پیار نال اوہناں وچوں اپنے اوتھ آتے، کسے نوں اگتے تے مکے توں چھپے بہا لیا۔ کعبہ شریف دے یا تاں فرمایا: "یا اللہ! ایسی گھرنوں ہور عورت تے وڈیانی عطا کر۔"

فیر کعبے دا طواف کیتا۔ طواف توں ویلے ہو کے "مقام ابراہیم" تے دوگانہ ادا فرمایا۔ تے ایہہ آیت شریفہ تلاوت فرمائی :-
وَ اتَّخَذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهٖمَ
مُقَدِّمًا
 اتے مقام ابراہیم توں نماز پڑھن دی تھاں بناؤ ۔

صفا دے مقام تے پہنچے تاں ایہہ آیت پڑھی :-
اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَابِرِ
اللّٰهِ
 بے شک صفا تے مروہ رتی نشانیاں (وچوں) نیس ۔

ایتھوں کعبہ شریف نظر آیا۔ تاں آپؐ دی زبان مبارک اتے ایہہ لفظ سن :-
لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَہٗ
 رب توں سوا کوئی عبادت دے لائق نہیں

لَهُ لَّهُ الْمُنَاكَ دَلَهُ الْحَمْدُ
مَجْبِي وَيَيْتُ وَهُوَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ - ۵

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ
أَخْبَرُ وَعَمَلُهُ لَمْرَ
عَبْدِهِ وَهَرَمَ الْأَزْرَابُ
وَحَاةٌ - ۵

اوہ ایک اے، اوہ اکوئی بھائی وال
نہیں حکومت وی اوہدی تے وڈیانی
وی (اوہنوں سہیدی اے) اوہ چواندا
تے ماردا اے تے اوہ سب کجھ کر
سکدا اے۔ اللہ توں بنا کوئی خدا نہیں
اوہ ایک اے۔ اوہنے اپنا وعدہ پورا
کیتا تے اپنے بندے دی مدد کیتی،
تے اکلایاں ای سارے جھپٹیاں
(قبیلیاں) نوں شکست دتی۔

اک غلط رسم دا خاتمہ | عرب دے و سنیک جج دے رنال وچ "عمرہ" کرن نوں
نا جائز سمجھدے ہندے سن حضور علیہ السلام نے صفا

تے مروہ دے طواف تے سعی توں و پہلے ہو کے، اوہناں لوکاں نوں، جنہاں دے نال
قربانی دے جانور نہیں سن، عمرہ مکمل کر کے احرام کھولن دا حکم دتا۔ کجھ صحابہ کرام
نے پچھلے رواج پاروں ایس حکم نوں منن توں ڈر وئی۔ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ہوراں فرمایا: "جے میرے نال قربانی دے جانور نہ ہندے تاں میں وی ایس ای کردا"
ایہ سن کے اوہناں صحابہ نے احرام کھول دتے تے

حضرت علیؑ دی واپسی | حضور علیہ السلام نے حضرت علیؑ نوں ملک کن ول توڑیا
سی تاں جے اوہ زکوٰۃ تے جزیہ وغیرہ اگراہ کے بیان

اوہناں دی غیر حاضری وچ آپؐ ہوراں حج دا سفر کیتا۔ حضرت علیؑ اپنا کم نبھا کے مکے شریف
آئے تے حضور علیہ السلام دی خدمت وچ رپورٹ پیش کیتی۔ آپؐ دے نال کجھ مہنی حاجی
وی سن تے سبھناں کول قربانی دے جانور سن۔ ایس واسطے اوہناں حضور علیہ السلام
نال زل کے حج ادا کیتا۔

۸ ذوالحجہ نوں (مہجرات والے دن) آپؐ ہوراں متی وچ قیام کیتا۔ تے

۱۵۲-۱۵۱ م ۲ ج ۲۵۵ بحوالہ ابوداؤد: ۲۵۵ بحوالہ ابوداؤد: ۲۵۵ بحوالہ ابوداؤد: ۲۵۵ بحوالہ ابوداؤد: ۲۵۵

پیشی لے، ڈگری، شام، خفتاں تے فجر دیاں نمازاں ایتھے ای ادا کیتیاں۔
 ۹، ذوالحجہ نوں فجر دی نماز پڑھ کے حضور علیہ السلام نے کوچ دا حکم دتا۔ تے
 وادی نمرہ وچ آکے ڈیرے لادتے۔ ایس وادی دے اک پاسے "عرفات" تے دوجے
 بنے "مزدلفہ" اے۔ دن دھلن توں بعد آپ "نمرہ" توں "عرفات" پہنچے۔ عرفات دا
 میدان حاجیاں نال ایچ بھریا ہویا سی پئی تل زھرن نوں تھاں نہیں سی۔ ہر بندے دی
 زبان اُتے حمد و ثنا تے کبیر دے کلمات جاری سن۔ اوس ویلے اک لکھ چالی (یا چوہی)
 ہزار دا مجمع اللہ رب العزت دے پاک رسولؐ دی اگوانی وچ رُتی حکماں اُتے عمل کر
 رہیا سی تے ایس پاک مجھے وچ حضور علیہ السلام نے اک خطبہ ارشاد فرمایا جنہوں حجۃ الوداع دا
 خطبہ کہندے نیں۔ آپ اپنی اُوٹھتی قصوا، لُتے سوار سن جنہوں لے کے آپ اک پہاڑی تے
 چڑھ گئے۔ تے ایچ خطبہ شروع کیتا :-

حضور علیہ السلام دا حجۃ الوداع دا خطبہ

(۱) لوکو! میرا خیال اے کہ میں تے تیس
 فیر کدی ایتھے (ایس مجلس وچ) اکٹھے
 نہیں ہواں گے۔

(۱) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْتُوا
 مَدْيَنَ وَلَا مَجْنِسَ فِي هَذِهِ الْمَجْلِسِ
 أَبَدًا (معدن الاعمال حدیث نمبر ۷ - ۱۱)
 عن والیضہ رواہ ابن عساکر

لے پیشی زہرا ڈگری (عصر)، شام (مغرب) تے خفتاں (عشا) تکہ رحمتہ للعالمین۔ ج ۱ ص ۲۹۹، ۳۰۰
 تے ایضاً ص ۳۰۰ میں ایہہ خطبہ رحمتہ للعالمین وچوں نقل کیتا اے۔ (قدر)
 تے ایہہ خطبہ حدیث دی کتاباں وچ اک تھاں ترتیب نال لکھیا نہیں ملدا۔ بلکہ مختلف روایتاں
 نوں مختلف (حدیث دیاں) کتاباں وچوں جمع کر کے لکھیا گیا اے۔ سید سلیمان ندوی ہوراں ایہہ
 تجربہ کڈھیا اے کہ "اصل وچ ایہہ خطبہ بڑا لمبا سی۔ تے سنن والے وی چوکھے سکھ
 یا اوہرا لٹا پھرتے رہ گیا اوہنے اوہدی روایت کر دتی۔" حضرت ابی عباسؑ موجب ایہہ خطبہ
 ۹، ذوالحجہ نوں دتا گیا۔ پر حضرت ابو بکر صدیقؓ نے ابن عباسؑ دی اک ہور روایت موجب ایہہ
 تاریخ ۱۰، ذوالحجہ اے۔ تے کجھ روایتاں موجب گیارہ، یا بارہ تاریخ (یا تھی صفحہ ۷۰ دیکھو)

(۲) اِنَّ دِمَاؤَكُمْ وَاَمْوَالَكُمْ وَاَنْفُسَكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا وَتَتَلَقُونَ رَبَّكُمْ فَيُسَلِّمُ عَنْ اَقْسَامِكُمْ اَلَا تَزْجَعُونَ بَعْدِي اَضَلَّ لَا يَتَّوَبُ بَعْضُكُمْ بَاقَابَ بَعْضٍ -

(بخاری شریف . باب حجۃ الوداع عن ابی بکرؓ)

(۳) اِنَّ كُلَّ شَيْءٍ مِنْ اَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمِي مَوْضِعٌ وِدْمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضِعَةٌ وَ اِنَّ اَوَّلَ دَمٍ اَضْحَ مِنْ دِمَائِنَا دَمُ ابْنِ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ كَانَ مَسْرُوعًا فِي بَنِي سَعْدٍ فَ قَتَلَهُ هَدَيْلٌ -

وَرَبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضِعَةٌ وَاَوَّلُ رِبَا رِبَانَا رِبَا

(۲) لوگو! تمہارے خون، مال، تے عزتوں، اکدو جے لئی (کج ای حرام نہیں، جو ی قسیر آج دے دن توں، ایس شہر توں، تے ایس مہینے توں حرمت والا سمجھدے (تے متق دے) او۔ تساں جھبڈے اللہ پاک دے سامنے حاضر ہونا اے تے اوہ تہا تھواں تہاڈے عملاں بارے کھچے گا خبردار! میرے مگروں گمراہ نہ ہو جانا۔ اکدو جے دیاں دھوناں کپن لگ پووا!

(۳) لوگو! جاہلیت کے دی ہر گل میں اپنے پیراں تھلے مدھ رہیاں۔ تے جاہلیت کے دے قتل تے اوہ دے جھگڑے مکارہیاں پہلا خون جہڑا میرے خاندان دا اے یعنی ابن ربیعہ بن الحارث دا خون، جہڑا بنی سعد وچ دودھ پیدا سی، تے ہڈی نے اوہوں مار چھڈا سی، ایس معاف کرناں۔

جاہلیت کے دا بیاج (اج) مکارہ گیا۔ پہلا بیاج جہڑا میرے اپنے خاندان

(بقیہ حاشیہ صفحہ پچھلا) اسے پہر حال صحاح مستہ تے سداں ریاں ساریاں روایتاں توں اکٹھا کر کے ایہ ثابت ہندا اے کہ آپؐ ہوراں ایس جگہ تے دہری خطبہ ارشاد فرمایا یعنی ۹۔ ۱۰۔ ۱۱۔ ۱۲۔ ذوالحجہ توں۔ اسناں خطبیاں دے کئی گلاں سانجھیاں تے کجھ وکھریاں سی۔ علماء و امتیال کہ بہت اچھیاں گلاں سُر مڑتیاں خطبیاں دے بیان کیتیاں گیتیاں سی۔ تاں جے لگاں توں چھپا جاوے۔ (دیکھو سیرۃ النبیؐ حاشیہ ص ۱۵۳ - ۱۵۴ - ۱۵۵)۔

ہوش آؤں تے حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ نوں نماز پڑھان دا حکم دتا۔ ایہ حکم سن کے حضرت عائشہ صدیقہ نے عرض کیتی یا رسول اللہ! ابو بکر دا دل بڑا ہلکا اے۔ اوہنا توں تہاڑے مضلے تے کھلوتا نہیں جانا تے مگر یہ زاری و جہوں لوک اہناں دی تلاوت نہیں سن سکے گے۔

آپ ہوراں فیر ایہ حکم دتا کہ ابو بکر نماز پڑھان۔ تے ایس حکم موجب کئی دن تک حضرت ابو بکر ہوراں جماعت کرائی اے حضرت عائشہ دے اصرار پاروں آپ ہوراں ایس دوران فرمایا: بے شک تیں زنانیاں حضرت یوسف علیہ السلام دایاں زنانیاں وانگر او! محمد رسول اللہ مولفہ شیخ محمد رضا قاہرہ اردو ترجمہ از مولوی محمد عادل قدوسی مطبوعہ تاج کہنی کراچی صفحہ ۶۸۲۔

حضور دی اک دعا | اُم المؤمنین حضرت عائشہ صدیقہ فرمادیاں نیں کہ جدوں کدی حضور علیہ السلام بیمار ہندے تاں آپ ایہ دعا پڑھ

کے اپنے ہتھ جسم مبارک اُتے پھیر لیندے :-

انسانی نسل نوں پالنا ہار یا اخطرہ دور
اَذْهَبِ الْبَاسَ رَبِّ النَّاسِ وَ
کر دے تے تندرستی بخش۔ (بیماری
اَشْفِئِ اَنْتَ اَشْفِئِ لِيْ شِفَاءً
توں) آرام دین والا توں ہیوں ایں۔ تے
اَلْاَشْفَاءُ لَكَ شِفَاءً لِّاِيْعَادِ
اوہی آرام (شفا) آرام اے جہڑا توں دیوے
سَقْمًا۔
جیہی تندرستی دے کہ دکھ بھورا نہ چوے

حضرت عائشہ فرمادیاں نیں کہ میں اہناں دنوں وج ایہ دعا پڑھی تے حضور علیہ السلام دے ہتھاں تے دم کر کے ارادہ کیتا کہ آپ دے ہتھ مبارک آپ دے جسم اُتے پھیراں۔ پر حضور نے اپنے ہتھ پھراں کر کے فرمایا۔ اَللّٰهُمَّ اَعْفِرْ لِيْ وَ اَلْحِقْنِيْ بِالسَّرِيْقِ الْاَعْلَى

اے بخاری شریف باب الامت ۶۴ ص ۹۴) وج حضرت انس دی روایت موجب حضور علیہ السلام نے جن دنوں نماز نہیں پڑھائی۔ تے اہناں دنوں وج حضرت ابو بکر ہوراں حضور دی تھاں امامت وافر من ادا کیتا۔ پہلی نماز جمعہ دی رات و شادی تے آخری پیر دی فجر دی پڑھائی (بخاری تے مسلم کتاب الصلوٰۃ) آپ ہوراں کل ۷ نمازاں دی امامت کرائی (ابن سعد)۔ اے رحمتہ للعالمین ص ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱

دُاھڈا تاپ | ۲۹، عمفر (پروالے دن) نبی پاک اک جنازے توں واپس آ رہے سن۔ راہ وچ ای سردکد کے تاپ چڑھ گیا۔ ابو سعید خدری دا بیان اے کہ جہڑا روال رسول پاک ہوراں اپنے برنوں بدھا ہویا سی۔ میں اوہنوں سچھ لایا تاں سبک آؤندا سی۔ ہڈا مبارک اینا تھاسی کہ میتوں جریا نہ گیا۔ میں حیران جھیا ہو گیا۔ حضور علیہ السلام نے فرمایا :-
 ”نبیاں توں ودھ کے کسے توں تکلیف نہیں ہوندی، ایسے پاروں اوہناں توں سب توں بہتا ثواب ملدا اے کہ

بیماری دنو دن ودھدی جا رہی سی۔ آپ ہوراں پاک بیبیاں توں حضرت عائشہ صدیقہ سے جڑے وچ ٹھہرن بارے اجازت لئی۔ سبھناں بیبیاں نے خوشی نال اجازت دے دتی۔ آپ اپنے کمزور ہو گئے سن کہ اپنے آپ ٹروی نہیں سن سکدے۔ ایس واسطے حضرت عباسؓ نے حضرت علیؓ آپ توں سہارے نال حضرت عائشہؓ دے جڑے وچ نے گئے۔

باروں تک آپ وچ ہمت رہی۔ آپ مسیخے آکے نماز پڑھاندے رہے جھیکریل یا جماعت از آپ ہوراں ”مغرب“ دی پڑھانی۔ جس وچ سورہ ”والمرسلات عرفا تلاوت قرانی سگہ شاد اولیا ہویا تاں صحابہ توں پچھیا کہ نماز ہو گئی اے؟ لوکاں عرض کیتی ”یا رسول اللہ! ماڈی اڈیک اے!“

آپ ہوراں ٹب وچ پانی بھروا کے غسل کیتا۔ پوجروں اٹھن لگے تاں غشی نے ہوش آئی تے فیر صحابہ توں نماز بارے پچھیا۔ اوہناں فیر اوہی جواب دتا۔ آپ ہوراں فیر گل کیتا۔ پر اٹھن ویلے غشی نے گئی۔ روحی داری ہوش آئی تاں نماز بارے اوہی سوال اب ہوئے۔ آپ ہوراں تبھی داری غسل کیتا۔ تے جدوں اٹھن دی کوشش کیتی۔ آپ غشی وں اٹھنہ کے۔

میرت ابو بکر صدیق توں امامت دا حکم | جدوں آپ مدین پاروں بے وس ہو گئے تاں

رحمۃ عالمین۔ ج ۱ ص ۳۱۶، ۳۱۷۔ کہ ابن سعد ہوراں صحیح روایت نال نقل کیتا اے کہ حضور علیہ السلام حضرت فاطمہؓ زہرا ہوراں لئی تے پاک بیبیاں نے خوشی نال اجازت دے دتی (سیرت ابنی ۲۵، حاشیہ ۱۷۱)

بخاری مسلم، ابوداؤد، ترمذی وغیرہ۔

سیرت ابنی ۲۵ ص ۱۷۳۔

علیہ السلام جنت البقیع تشریف لے گئے جہڑا عام مسلماناں دا قبرستان سی۔ اوٹھے آپ ہوراں دعا فرمائی گے۔ اُحد دے شہیراں دے مزاراں تے جنت البقیع (دے قبرستان) وچ دو نہاں تھالواں تے، آپ ہوراں دعا وچ " اِنَّا بِكُمْ سَلَامٌ حَقُّونَ " دا فقرہ پڑھیا۔ یعنی اوہناں نوں دستیا کہ میں وی تہاڈے کول چھیتی آ رہیا واں۔

غیر آپ ہوراں اک دن مسلماناں جمع کر کے ارشاد فرمایا :-

" مرحبا مسلمو! اللہ تہاڈے تے رحمتاں کرے۔ تہاڈے ٹھے دلاں نوں طاقت دیوے۔ تہا نوں رزق روٹی دیوے۔ تہاڈی مدد کرے۔ تہاڈی شان ودھاوے، تہا نوں امن تے امان نال رکھے۔ میں تہا نوں اللہ پاک توں ڈر دے رہن وی وصیت کرنا واں۔ تے اللہ نوں ای تہاڈا خلیفہ بنانا ہاں۔ تے تہا نوں اوسے توں ڈرنا ہاں کیوں جے میں ظاہر اُترن والا ہاں لو کہ صرے اللہ دیاں بستیاں وچ تے اوہدے بندیاں وچ غور تے تکبر دی زندگی نہنگھانا اللہ نے مینوں تے تہا نوں فرمایا اے :-

" ایہہ آخرت دا گھر ایسی اوہناں لوکاں نوں دینے آں جہڑے زمین اُتے گھمنڈ تے فساد دا ارادہ نہیں کر دے تے ودھیا آخرت اللہ پاک توں ڈرن والیاں سی اے۔"

غیر ایہہ آیت تلاوت فرمائی پئے

الَّذِينَ فِي جَهَنَّمَ مَشُوعَىٰ بِلْمُتَكَبِّرِينَ

کی ٹھیا غور تے گھمنڈ کرن والیاں دا ٹکانا

دوزخ نہیں ؟

چھپکڑ تے فرمایا :-

" تہاڈے تے سلام، تمناں سمجھناں تے سلام، تے اوہناں سمجھناں تے وی جہڑے اسلام راہیں میری بیعت وچ داخل ہون گے تھے

جنت البقیع نوں ٹرے تاں حضور علیہ السلام دی طبیعت کافی ڈھلتی سی۔ اج حضرت میمونہ دی واری دی رات سی پنج دناں تک مہوٹا مہوٹا تاپ رہیا تے حضور واری نال پاک بیبیاں دے مچھریاں وچ ماندے رہے تھے

لے سیرت النبوی۔ ۲۵ ص ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶، ۱۴۲۷، ۱۴۲۸، ۱۴۲۹، ۱۴۳۰، ۱۴۳۱، ۱۴۳۲، ۱۴۳۳، ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶، ۱۴۳۷، ۱۴۳۸، ۱۴۳۹، ۱۴۴۰، ۱۴۴۱، ۱۴۴۲، ۱۴۴۳، ۱۴۴۴، ۱۴۴۵، ۱۴۴۶، ۱۴۴۷، ۱۴۴۸، ۱۴۴۹، ۱۴۵۰، ۱۴۵۱، ۱۴۵۲، ۱۴۵۳، ۱۴

گج چڑھیا۔ قیس بن عبد بنیوت اک سپہ سالار وی اوہدے نال رل گیا۔ اودھر اسود عسی دی ثبوت دی خبر حضور نوں اپڑی تاں آپ ہوراں اوہنوں سزا دین لئی حضرت ابو موسیٰ نے ماز بنے طاہر نوں خط لکھوایا۔ حضرت ابو موسیٰ ہوراں فرمڈتے قیس نوں نال دلا کے اسود عسی پڑوں تہی کرن دا جتن کیتا۔ پر پردہ کھل آیا۔ تے فیروز ہوری نس بھیج کے کہدھرے لکے گئے۔ اوزک اک دن فیروز تے قیس ہوراں "اسود" دے گھرو دی کندھ پار کے اوہنوں قتل کر دتا۔ اودھی زانی (فیروز دی چھیرا) وی اوہنوں جان چھڈانا چاہندی سی۔ اسور قتل ہویا تاں اک جھوٹے نبی داسیا پانہ پتا۔ لوکاں نوں پتہ لگاتاں اوہناں کھپ پان دی کوشش کیتی۔ پر چھیتی ای اوہناں نال سمجھ بٹا گیا۔ ایس طرح سارے مانے اُتے فیر مسلماناں وی حکومت قائم ہو گئی۔

ایس جھوٹے نبی توں وکھ "مسلمہ" نے یمامہ وچ تے علیہ بن خویار نے بنو اسد وچ جھوٹے نبوت دا دعویٰ کیتا۔ حضور علیہ السلام نے اپناں نال جہاد کرن دا حکم دتا۔ اپناں دی سری پھین لئی اسلامی لشکر ان نے دھاڑے مارنے شروع کیتے۔ پر ایہہ سارے یو دھاڑے حضور علیہ السلام دے وصال توں بعد مارے گئے۔

احضور دا اک خواب | بیماری دی حالت وچ آپ اک دن "سری پیر" وچ ہوں ہر نوں پٹی بچد کے باہر آئے تے فرمایا "میں راتیں سونے وچ اپنی

بانہہ وچ دو کنگن پئے ہوئے دیکھے ہیں۔ پر مینوں اودھ چنگے نہیں سن لگدے۔ ایس واسطے میں اوہناں نوں لاه کے سٹ دتا۔ ایہدی تعبیر میں ایہہ لئی اے کہ ایہہ دونوں کنگن مسلمہ کذاب تے اسود عسی کذاب ہیں۔"

"اسود" تاں حضور دی زندگی وچ ای فیروز ہوراں ہتھوں ماریا گیا۔ مسلمہ کذاب حضرت ابو بکر دے خلافت کے حضرت حمزہ دے قاتل وحشی ہتھوں ماریا گیا۔ حضرت وحشی گھنڈے بندے سن کہ میں کفر دی حالت وچ اک بہترین مسلمان نوں تے اسلام دی حالت وچ اک بدترین کافر نوں ماریا۔"

احضور دا جنت البقیع نوں جانا | ۱۸ یا ۱۹ صفر ۱۱ھ نوں اودھی راتے حضور

نے بیاسی لے۔

حضرت اسامہؓ دی سرداری بارے اعتراض | کچھ صحابہؓ نوں ایہہ گل چنگی نہہر
سی لگدی کہ اوہ حضرت اسامہؓ

دی کمان ہیٹھ کسے مہم تے نکلن۔ کیوں جے اوہناں دے باپ حضرت زید بن حارثہ غلام
چکے سن۔ حضور علیہ السلام خاندانی وڈیاٹیاں نوں کوئی اچھ دین دی تمھاں کسے بندے دی
بیاقت تے سگھڑا پے دے قدر دان سن۔ آپؐ ہوراں اہناں گلاں بارے سنیاتاں لوکاں نوں
سد کے فرمایا: "میںوں پتہ لگا اے کہ تہاڈے وچوں کجھ لوکاں "اسامہ" دی انگوانی بارے
کجھ گلاں کیتیاں نیں۔ ایہتوں پہلاں اسامہؓ مے پوزید بارے دی اجہیاں گلاں سُنن و
اٹیاں سن۔ سو جے اسامہؓ دا پو انگوانی دے لائق سی تاں ایہہ وی ایس قابل ضرور اے
آپؐ دا ارشاد سُن کے لوکاں دے مَن دی میل لہہ گئی تے اوہ چاہیں چاہیں لشکر وچ شامل
ہون لئی تیار ہو گئے لے

اسود عنسی داناں عبہلہ | اسود عنسی ہسٹلمہ کذاب تے طلیمہ دی جھوٹی نبوت
بن کعب تے لقب

ذوالحمار سی۔ بڑا مسٹہ بولاتے اچاروں سی جہدی فال بڑی بی نکلدی سی۔ وڈا ہو کے
اپنے نبوت دا دعویٰ کیتا۔ مذہج تے نجران دے و سنیک اوہتے ایمان لے آئے۔ اوہناں
فیر حضرت عمرو بن حزم، خالد بن سعید ہوراں نوں او تمھوں دیں نکالا دے وتا۔ اسود عنسی
سرت سودا لشکر لے کے "صناعہ" وں و دھیا۔ تے شہر بن باذان نوں شکست دے کے اوہدی
زنانی نال ویاہ کر لیا۔ تے فیر صنعا تے حضرموت وچکار طائف بگرتے عدن وں بحرین تک
قبضہ کر لیا۔ ایس فتح پاروں مین دے اکثر مسلمان مرتد ہو گئے۔ نے صحابی گورنراں نوں
بڑا خراب ہونا پیا۔

شہر بن باذان دی زنانی فیروز دی چچیری۔ اوہنوں اسود عنسی دی حرکت تے ڈا ہڑا

لے حاشیہ مے اسیرت النبوی، ج ۲ طبع چہارم (۱۳۶۹ھ) مطبوعہ مطبع معارف اعظم گڑھ
لے ابن خلدون، ج ۱ ص ۲۰۶ * لے فیروز اک علاقے دا حاکم سی۔ جہڑا مین وی اسلامی حکومت
داعضہ سی تے جس اتے اسود عنسی نے قبضہ کر لیا سی *

اسامہ دی سرداری، بیٹھ لشکر و احکم

حضرت اسامہ دے پو حضرت زیدؓ
بن حارثہ نوں ملک شام دے عریاں

نے شہید کر دتا سی۔ یہدا حضور نوں ڈاڈا اڈکے سی۔ آپ ہوراں بیمار ہون توں اک دن پہلاں حضرت اسامہ دی سرداری بیٹھ اک لشکر نوں تیاری دا حکم دتا۔ تاں بے اوہ حضرت زید دی شہادت وابدلہ نوے۔ آپ ہوراں لشکر نوں حکم دتا:-

" بلقادتے داردم و توں اردن تک فلسطین دی جوہ وچ اتے شام وچ کافراں
نال جہاد کرنا۔ ایٹھوں تیک کہ اوہ لوک مسلمان یا نابعدار ہو جان " لے

واقدی تے ابن اسحاق موجب ایس تروے وچ ننگے وڈے سب صحابہ نوں جاں دا حکم ملیا سی۔ حضرت ابوبکرؓ، عباسؓ، عمرؓ، عثمانؓ تے علیؓ ہوراں نوں وی اسامہ دی کمان بیٹھ جان دا حکم ملیا سی۔ پر اگلے دن بیمار ہون پاروں آپ ہوراں حضرت اسامہ دی اجازت نال حضرت علیؓ تے حضرت عباسؓ نوں تیاری لئی روک لیا۔ ایہہ لشکر مدینے توں چل کے اک کوہ دی وچ تے مقام "جرف" تے جاٹھریا۔ کیوں جے حضورؐ دی بیماری و مددی جاری سی۔ او تھوں ابوبکرؓ تے عمرؓ، اسامہ ہوراں توں کچھ کے مدینے آوندے تے حضورؐ دی سائے خبرنے کے واپس لشکر نال جازلدے۔ اسامہ ہوراں ابے ایس منزل توں کوچ نہیں سی کیتا۔ کہ حضورؐ علیہ السلام دا وصال ہو گیا۔

مولانا شبلی نعمانی ہوراں واقدی تے ابن اسحاق دیاں ایساں روایتاں نوں "بے سند" دستبااے جہاں وچ حضرت عمرؓ تے صدیق اکبرؓ وغیرہ نوں وی جان دا حکم ملیا سی۔ تے ریناں دے "بے سند" ہون پاروں علامہ ابن تیمیہ نے ایس گل دا ڈاڈا انکار کیتا اے۔ کیوں جے ایہہ گل صحیح روایتاں توں ثابت اے کہ حضرت ابوبکرؓ ہوراں حضورؐ دی بیماری وچ چھیکرے تن دناں وچ امامت کرائی سی۔ ایس واسطے جے ایہہ منہ بیا جاوے کہ حضرت ابوبکرؓ نوں وی ایس لشکر وچ جان دا حکم ہو یا سی تے رنج جا پدا اے کہ حضورؐ علیہ السلام نے ایہہ حکم (حضرت علیؓ تے عباسؓ و لے حکم وانگوں) اپنی بیماری وچ ہوں واپس

لفظ حاشیہ و ص ۲۰۶ تاریخ ابن خلدون جلد اول۔ اردو ترجمہ از علامہ حکیم احمد حسین الہ آبادی۔ طبع
اول مطبوعہ نقیسی اکیڈمی بلاکس سٹریٹ کراچی۔ نئے دکھو تاریخ اسلام مجیدی۔ ج ۱ ص ۲۴۳

وفات شریف اللہ بھری

حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے نبوت سے رسالت داعی ادا کر لیا ہی حجۃ الوداع
 دے موعے تے اللہ تعالیٰ توں دین دے مکمل ہون دی سند مل گئی سی۔ ایس توں پہلاں
 سورۃ اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَجُنُودُ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَوْبًا مِّنْهُمْ
 ذل یریا گیا سی جس توں بیٹے صحابہ نوں حضور دے تشریف نئے جان بارے پتہ لگ چکا
 سی حضور علیہ السلام اللہ پاک دے حکم مہ جب اپنا پوکھا ویلا ربدی وڈیاں تے توبہ استغفرا
 وج ننگھاندے سن۔ عام سالان وچ رمضان دا چھیکر لاداکا اعتکاف وچ بندے سن پتہ
 سنہ والے رمضان وچ ایہہ اعتکاف و نیہہ دن تک فرمایا۔ ایسے طراں عام سالان وچ
 قرآن اک واری سنیا جاندا سی پتہ وفات والے رمضان وچ آپ توں قرآن پاک دو۔ اری
 سنن دا شرف آیا۔ حجۃ الوداع ویلے اپن ہوراں مسلماناں نوں عام دیوار دا شرف بخشیا۔
 غزوہ اُحد دے شہیداں نوں بڑے سدھ بھرے طریقے نال یاد کر کے اوہناں دے مزاراں
 تے تشریف نئے گئے، دُعا مانگی تے رنج "الوداع" اکھیا جویں کوئی مرن والا اپنے نگدیاں توں
 وچھڑن والا ہونے لے۔ فیر ایہہ خطبہ ارشاد فرمایا: "میں تہا تھوں پہلاں حوض تے جا رہیا وارن
 جہدی چٹان ایلہ توں جحفہ تیکرے۔ سینوں ساری دُنیا دے خزانیاں دی گنجی دنی گئی اے۔
 سینوں ایہہ دُنہیں کہ تیس ستوں چھپوں شرک ہو جان گنو۔ پتہ ایہہ دھڑکھو ضرور اے کہ تیس بکھرے
 "دُنیا" وچ نہ بھس جاو۔ تے اوہدی (دُنیا) خاطر اکدو جے نوں مارن وڈھن نہ لگ پوو۔ تے اورک
 اوسے طراں پتہ نیا جویں تہا تھوں پہلیاں توہاں مرناک گئیاں سن" اے

شہ بخاری شریف باب الاعتکاف تے باب تائیم القرآن ۱۰۰ کے بخاری شریف
 لکھ سیرۃ النبی ج ۲ ص ۱۷۰ نے تاریخ ابن عسکون (اردو ترجمہ) ج ۱ ص ۲۰۷

چھیکڑ لافقرہ آپ ہورائیں واری ڈہرایا۔ صحیح سلم، نسائی، ترمذی، مسند امام
 احمد، طبرانی، حاکم تے طبری وغیرہ وچ کجھ ہور فقرے وی ملدے نیں۔ جنہاں وچ حضرت
 علیؑ دی فضیلت بیان کیتی گئی اے۔ ایساں روایتاں وچ ایہ فقرہ سانجھا اے اے۔
 مَنِ كُنْتُ مَوْلَاكَ فَعَلَيْكَ مَوْلَاكَ جہاد دوست نیں ہاں۔ علیؑ وی اوہا دوست
 اَللّٰهُمَّ وَالِّ مَنْ وَالَاكَ وَ اے۔ یا اللہ! جہڑا علیؑ نال محبت رکھے توں
 عَادُ مَنْ عَادَاكَ۔ وی اوہدے نال محبت رکھ تے جہڑا علیؑ
 نال دشمنی رکھے توں وی اوہدے نال دشمنی

رکھ۔

ایس خٹلے توں بعد حضرت عمر فاروقؓ ہورائیں حضرت
 علیؑ توں ایس وڈیائی دی مبارک باد دتی۔ تے

حضرت علیؑ توں مبارک باد

آکھیا۔ " آج توں تیس میرے پکے یار اوٹتے حضرت بریدہ ہورائیں اپنی باقی عمر حضرت علیؑ
 دی دوستی تے تابعداری وچ ٹنگھائی، (وڈک آپؑ حضرت بریدہ) جنگ جمل وچ شہید تونے

ذوالحلیفہ پہنچ کے آپؑ ہورائیں رات کئی۔ سویرے توں اک پاسے سوچ
 چڑھیاتے دُوبے پاسے مدینے دا چن مدینے وچ داخل ہو یا مدینے

مدینے پہنچنا

دیاں کندھاں تے نظر پئی تاں ایہہ لفظ زبان مبارک اُتے آئے۔

(ترجمہ) " اللہ سب توں وڈا اے۔ اوہتوں پنا کوئی خدا نہیں۔ کوئی اوہدا
 بھائی وال نہیں۔ بس اوہری امی بادشاہی اے۔ تے اوہدی امی وڈیائی تے تعریف اسے
 نے اوہ ہر کم کر سکدا اے۔

ایس ٹرے آؤنرے آں توبہ کر دے اپنے رب داناں چپدے تے نمازاں پڑھدے
 اللہ نے اپنا وعدہ سچا کر دکھایا۔ اپنے بندے دی مدد کیتی۔ تے سارے قبیلیاں توں
 اکٹیاں ٹکت دتی تھ۔

۱۔ سیرۃ النبیؐ، ج ۲ ص ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶، ۱۴۲۷، ۱۴۲۸، ۱۴۲۹، ۱۴۳۰، ۱۴۳۱، ۱۴۳۲، ۱۴۳۳، ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶، ۱۴۳۷، ۱۴۳۸، ۱۴۳۹، ۱۴۴۰، ۱۴۴۱، ۱۴۴۲، ۱۴۴۳، ۱۴۴۴، ۱۴۴۵، ۱۴۴۶، ۱۴۴۷، ۱۴۴۸، ۱۴۴۹، ۱۴۵۰،

یعنی ۱۲ ذی الحجہ تک آپ منیٰ وچ ای تشریف فرما رہے آپ ہر روز دن ڈھلن توں بعد
"رمی جمار" واسطے جاندے تے فیرواپس آجاندے۔

ابو داؤد وچ اک حدیث توں ظاہر ہندا اے کہ آپ ہوراں ۱۲ ذی الحجہ نوں وی منیٰ
وچ اک خطبہ دتا سی۔ جس وچ تقریباً پہلے خطبیاں والیاں گلاں دہرائیاں گئیاں سن۔
۱۳ ذی الحجہ (منگل) نوں دن ڈھلے آپ منیٰ توں کوچ کر کے "دادیٰ نخصب" آگئے ایسے
رات کئی۔ رات دے پھلے پہراٹھ کے مکے تشریف گئے۔ تے خانے کجے دا چھیکڑلی وار طواف کیتا
تے اوتھے ای فجر دی نماز پڑا فرمائی۔

ایس توں بعد ہر قافلہ اپنی اپنی منزل ول تہ پیا۔ تے آپ ہوراں حجاجاں نے نصا
نال مدینے ول بہار موڑی تے۔

خطبہ غدیر خم اسے وچ اک تمھاں "خم" آیا جہڑا جعفر توں بن میل اے۔ ایسے
اک تالاب اے۔ تالاب نوں عربی وچ غدیر کہندے نیں۔ ایس
واسطے عام روایتاں وچ ایس تمھاں داناں "غدیر خم" آؤندا اے۔

راہ وچ حضرت بریدہ سلمیٰ ہوراں حضرت علی کرم اللہ وجہہ بارے حضور
خدمت وچ کجھ شکانت جہی کیتی۔ جہدا تعلق یمن وچ حضرت علیؑ و تون، مالی غنیمت دی
ونڈ نالی سی۔ حضور علیہ السلام نے ایہہ شکانت سن کے فرمایا: "علیؑ نوں اہتوں وی
زیادہ حق سی تے"

اصل وچ حضرت بریدہ ہوراں دی شکانت کے ٹھیکے وجہوں سی۔ جنہوں کڈھن
لی حضور علیہ السلام نے "غدیر خم" دے مقام تے صحابہ نوں اکٹھے کر کے ایہہ خطبہ ارشاد فرمایا
"لو کو انیں وی اک پٹریاں۔ ہو سکدا اے کہ رب دا فرشتہ (عزرائیل) چھیتی راہی
آجاوے، تے مینوں منٹنا پوے (یعنی موت قبولی پوے)۔ نیں تہاڈے وچ دو بھاریاں چیزاں
چھڈ کے جاوہیاواں، اک اللہ دی کتاب (قرآن پاک)۔ جس وچ ہدایت تے نور اے
خدا دی ایس کتاب نوں گھٹ کے پھڑ چھڈو۔ تے زوجی چیز میرے اہل بیت" نیں
میں اہل بیت بارے تہا نوں رب پاک دا چیتا کراندا ہاں!"

بے سیرۃ نبوی، ج ۲ ص ۱۶۶، لے بخاری نے ترمذی شریف، ج ۳ ص ۱۶۳، لے
رحمۃ اللعالمین، ج ۱ ص ۳۱۳، لے

فرمایا کہ گوشت تے کھتاں وغیرہ ہرٹے خیرات کر دتی جاوے۔ ایٹھوں تیک کہ قصائی
نوں مزدوری دی پیوں دتی جاوے۔

تربانی توں ویلے ہو کے آپ ہوراں حضرت معمرؓ بن
عبداللہ توں سد کے اوہناں توں اپنے سردے وال

موتے مبارک دی وند

مشائے نے سخت مال کچھ وال اپنے بھتیس حضرت ابو سلمہؓ انصاری تے اوہناں دی موالی
ام سلمہؓ توں عطا کیتے۔ کچھ مال نہ گے بیٹھے صحابہ توں وی عطا کیتے۔ تے باقی حضرت
ابو طلحہؓ ہوراں اپنے بھتیس عام صحابہ توں اک اک ادود کر کے وند دتے تے۔

فیر آپ بیت اللہ شریف آئے تے آپ دی اگوالی وچ کھنڈاں
نے کبے دا طواف کیتا۔ جس وچ کفرے دیاں ریمال، ریتیاں

خانہ کعبہ دا طواف

دا بونا پت دتا گیا۔ تے نالس اسلامی حدان مقرر تے زندہ کیتیاں گئیاں۔ ایس جج دے موقعے
تے آپ ہوراں تبلیغ وی ڈاڈی فرمائی سی تے وڈے وڈے مسائے چنگی طرح کھول کے بیان کیتے
کن۔ ایس واسطے ایس جج توں ”حجۃ المبلغ“ وی کہندے میں۔

طواف توں بعد آپ ”چاہ زمزم“ کول آئے۔ حاجیاں توں پانی پیاں دی
سیوا خاندان عبدالمطلب دے ذمے سی۔ حضرت عباسؓ ہوراں پانی دا ڈول

چاہ زمزم

کڑھ کے حضور دی خدمت وچ پیش کیتا۔ آپ ہوراں قبلے رخ ہو کے کھلوتے کھلوتے
پانی پیا۔ ایس موقعے تے آپ ہوراں ایہہ وی فرمایا کہ ”یا بنی عبدالمطلب! جے مینوں
ایہہ ڈرہ بند کر لوک وی تہاڈے ہتھوں ڈول کھو کے اپنے بھتیس پانی کڈھ کے پیا کرن
گے تاں میں آج اپنے بھتیس ڈول مال پانی کڈھ کے پندا لے۔“

پانی پی کے آپ واپس منی شریف تے گئے۔ تے اوھے ظہر دی نماز ادا کیتی۔ باقی آیام التشریح

۱۔ سیرۃ النبیؐ ج ۲ ص ۱۶۵ کے ایضاً بحوالہ مسلم تے ابو داؤد ج ۳ رحمۃ اللعالمین ج ۱ ص ۳۱۴ کے سیرۃ النبیؐ
ج ۲ ص ۱۶۵ کے حضرت ابن عمرؓ دی روایت (بخاری تے مسلم وچ) موجب آپ ہوراں ظہر دی نماز منی وچ پڑھی۔
پر حضرت جابرؓ تے حضرت عائشہؓ دیاں روایاں موجب آپ ہوراں ظہر دی نماز کے شریف وچ ادا کیتی سی۔ ابن قیم
ابن قیم ہوراں زاد المعاد وچ ایس سلسلے تے بحث کر دیاں ایہی عمرؓ دی روایت توں مرشح ثابت کیتا اے۔
(دیکھو عائشہؓ صفحہ ۱۶۶ ج ۲ کتاب سیرۃ النبیؐ)۔

تاں سارے پتر نوں مجرم سمجھ کے سزا دتی جاندی سی۔ کئی واری جے اصلی مجرم نئیں جانا
تاں بادشاہ اوہدے نگدیاں وچوں کسے نوں سزا دے کے انصاف "داڑھو گل رہا یئندہ
کئی واری پتر دے مجرم وچ پو نوں سولی دتی جاندی یا اہدے اٹ۔

نبی پاک نے ایس ات ضروری مسئلے نوں کھول کے بیان کیتا تے فرمایا :-

"خبردار! صرف مجرم اپنے جرم دا ذمہ دار اے۔ یاد رکھو! پو دے کیتے دی
پتر نوں نہیں مل سکدی تے پتر دے کیتے دی کچھ پرتیت پو کولوں نہیں ہون سکدی۔"
(ابن ماجہ تے ترمذی شریف)

حق سچ دامہری | اسلام مساوات دا سبق دیندا اے تے نالے دسد اے کہ با
وڈیا سیاں یعنی عقل، علم، ہنر، سمجھ، دانائی، بہادری وغیرہ رب

دینن نہیں۔ اہدے واسطے خاندانی وڈیائی دی ایسی لوڑ نہیں سگی۔ دوجی گل ایہہ پئی اک ا۔
خاندانی نوں ایس کم وچ شرم نہیں کرنی چاہیدی کہ اوہتوں دودھ و صفایاں تے وڈیا سیا
والا ماڈے خاندان دا کوئی بندہ کسے کم کار دامہری بنا دتا جاوے۔ حضور علیہ السلام نے رو
دے معاملے وچ قرآن پاک نوں سامنے رکھدیاں فرمایا :-

"جے کوئی کالا حبشی، تک وڈھا، چاکر وی تہاڈا مہری ہووے تے اوہ تہانوں قرآن
پاک دے حکم موجب تے ترے تاں اوہدی تابعداری تے اطاعت کرو" (مسلم شریف)۔
بخاری شریف وچ آؤندا اے کہ آپ ہوراں ایس خطبے وچ دجال دا ذکر وی فرمایا
مسلم شریف وچ اے کہ آپ ہوراں "قَالَ قَوْلًا كَثِيرًا" بہت ساریاں گھٹاں فرمایا
خطبہ شریف دے چھیکڑ تے آپ ہوراں سمناں نوں "الوداع" آکھیا اے۔

قربانی | نیر آپ قربان گاہ ول تشریف لیائے تے فرمایا "قربانی ضروری نہیں
ہئی وچ ای کہتی جاوے، سگوں ہئی تے ننگے دی ہر گلی وچ قربانی ہو
سکدی اے۔"

آپ کول قربانی دے سوا اوٹھ سن جنہاں وچوں کچھ تے آپ ہوراں اپنے ہنر
عیال کیتے تے باقی حضرت علی دے حوائے کر کے اوہناں نوں ذبح کرن دا حکم دتا۔

اے بخاری شریف

حضور علیہ السلام نے فجر دی نماز پڑھائی۔ تے ایسے آٹوں مٹان لئی سورج نکلن توں پہلاں ای کوچ دا حکم دتا۔ حضور دی سواری جارہی سی۔ صحابہ کرامؓ سچے کھتے ہو کے حج بارے مسئلے مسائل پچھدے جارہے سن تے آپ واری واری سب توں جواب دیندے جاندے سن۔ واری محسّر تھا نہیں ہو کے آپ حمرہ دے کول آئے تے ابن عباسؓ، جنہاں ہر اچھے چھوٹیری سی، نوں فرمایا کہ مینوں کتکریاں چگ چگ کے پھرا۔ آپ ہوراں کتکریاں سٹیاں تے فرمایا :-

”لو کو! مذہب وچ ودھکی تے دادھے توں بچو۔ کیوں جے تہا تھوں پہلیاں اتنا ایسے پاروں بر بار ہوئیاں سن“

فیر ایہ فرمایا :- ”لو کو! حج دے مسئلے مسائل (چنگی طرح) سکھ لو۔ کیہ پتہ آ کہ آج توں پچھوں میں تہاڑے نال ٹر کے حج کراں گا وی کہ نہیں۔“

ایسھوں وپلے ہو کے آپ منی دے میدان وچ تشریف لیائے۔ مہاجر قبلہ شریف دے سبھے انصار کھتے تے وچکار عام مسلماناں ریاں صفاں سن۔ حضور علیہ السلام اونٹنی اتے سوار سن۔ جیہدی مہار حضرت بلالؓ دے ہتھ وچ سی۔ حضرت اسامہ بن زیدؓ حضور دے پچھے سوار سن۔ تے اوہناں آپ نوں کپڑے نال چھاں کیتی ہوئی سی۔ حضور نے اک لاکھ توں ودھ مجمعے توں تکیا۔ تے اشد پاک دی مہربانی دا اندر و اندر سو شو شکر کیا جینے تنی سالان رسدے وچ وچ لکھاں اوکڑاں دے باوجود ایڈی وڈی کامیابی عطا کیتی سی۔ آج دے دن اک طرح حضور علیہ السلام پچھلے نبیاں دے فرائض تے تبلیغی کارنامیاں اتے ”ختم رسالت“ دی مہر لا رہے سن۔ آج دا دن اوہ مبارک دن سی جہڑا لکھاں سالان سگروں آیا سی۔ تے جس دن دین فطرت ”اسلام“ دے مکمل ہون دی خوشخبری ایس کائنات دا ڈرہ ڈرہ سنا رہیا سی۔ ایس موقعے تے حضور علیہ السلام نے فرمایا :- ”شروع وچ جدوں رب نے زمین تے اسماناں توں پیدا کیتا سی۔ آج زمانہ فیر ہر پھر کے او سے بندی (نقطے) اتے آگیا اے“۔

انصاف دا حکم | جاہلیت دے جے کسے تیز وچوں اک بندہ کوئی گناہ کر بہندا سی

۱۔ سلم تے ابو داؤد (سیرۃ النبوی - ۲۴ ص ۱۶۰) ۲۔ سیرۃ النبوی ۲۴ ص ۱۶۱ بحوالہ صحیح برائے ابو جرحہ

وَ اَلْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي
 وَ رَضِيْتُ لَكُمْ اِسْلَامَ
 دِينًا -

پورا (کابل) کرتا تے تہاڑے اُتے
 اپنی نجات دی حد مکاوتی۔ تے میں
 تہاڑے لئی اسلام توں بطور دین پسند
 کیتا۔

جیرانی تے اچنبے دی گل ایہہ ہے کہ دو جہاں دے بادشاہ جس ویلے لکڑیاں دے
 مجھے وج اشد دے حکماں دا اعلان کر رہے سن۔ اوس ویلے اوس بادشاہ دے
 "تخت" (کجاوہ تے پلانا) دا اٹل اک روپے توں ودھ نہیں سی لے۔
 ایس تاریخی کم توں ویلے ہو کے آپ ہوراں حضرت بلالؓ توں اذان کہن
 دا حکم دتا۔ اوہناں ہانگ آکھی۔ ویلا تنگ ہو رہیا سی۔ ایس واسطے آپ ہوراں
 ظہر تے عصر دیاں نمازاں اکھیاں پڑھیاں۔ فیر آپ اوتھنی تے بہہ کے "موقف" چنچے
 تے اوتھے بڑا چر قبیلے رخ کھلو کے دعا منگدے رہے۔ جد سورج چھپن دا ویلا ہویا
 ماں آپ ہوراں اوتھوں کوچ دی تیاری کیتی۔ حضرت اسماءؓ بن زیدؓ توں اپنے چھپے
 (اوتھنی اُتے) بٹھایا۔ آپ نے اوتھنی دی مہار اپنی پھی ہونی سی۔ کہ اوہا مونہہ
 کجاوے نال پیانگداسی۔ لوکاں دا اک سمندر ٹھاٹھاں مار رہیا سی۔ تے پھیر پاروں
 اچرچ بقراری جہی لودے پئی لیندی سی۔ حضور علیہ السلام سچے ہتھ نال لوکاں نوں
 اشارہ کر کے فرماندے سن: "لوکو! ذرا صبر نال۔ لوکو! ذرا صبر نال"۔ ایس توں
 بعد آپ سارے قافلے نال "مزدلفہ" چنچے۔ مغرب دی نماز ذرا چر کی ادا کیتی۔ نماز
 پڑھ کے صحابہؓ اچھے اپنے اپنے ڈیڑے تے اُپڑے ای سن کہ عشا دی نماز واسطے حکم
 ہویا۔ تے سبھناں نماز ادا کر کے ایٹھے ای مات گزارسی۔

اک رسم دا نبیرا قریش دا دستور سی۔ پئی اوہ "مزدلفہ" توں سویرے سورج
 نکلے کوچ کر دے ہندے سن۔ جدوں دن چڑھ پیدرتاں
 پہاڑاں دیاں ٹیسیاں دھپ نال ششک لگ پیدیاں تے اوہ اچھی ساری کہندے
 "اے کوہ شبیر! دھپ نال چمک پو!"

لے طبقات ابن سعد ص ۱۲۷ (سیرۃ النبی - ج ۲ ص ۱۵۸)

جہڑے ایٹھے موجود نہیں۔ ایہناں گھلاں
دی تبلیغ کر دے رہو۔ ہو سکدا اے
کہ آج دے کجھ سُسنن والیاں توں اوہ
(غیر موجود) لوک ایہناں گھلاں نوں بُہتا
یاد رکھن تے حفاظت کرن جنہاں
نوں تبلیغ کیتی جاوے۔

بلغه ان يكون اوئے
من بعض من سمعه
(بخاری شریف من
ابی بکر۔ باب
حجة الوداع)

ایہہ خطبہ شریف گوہ نال پڑھئے تاں پتہ لگدا اے کہ آپ ہوراں اپنے چھیکڑے
طبع وچ قرآن پاک اُتے عمل کرن دا حکم دتا اے۔ کیوں جے قرآن پاک اتے عمل کرن
لا کرے دی گمراہ نہیں ہو سکدا۔

دو جی گل آپ ہوراں اکدوج دے جان مال تے عزت دی رکھیا بارے فرمائی
ے۔ زمانیاں تے سوانیاں بارے وی آپ ہوراں کھول کے سمجھا دتا اے کہ اوہناں
ے حق مراداں اُتے کیر نہیں۔ تے مراداں دے حق اوہناں کیوں ادا کرنے ہن۔ آپ ہوراں
تبلیغ بارے ساڈے بزرگاں توں گواہی کرائی پئی اتساں اللہ دے احکام ساتوں
پارتے نہیں۔ تے رسالت تے نبوت دا حق ادا کر دتا اے۔

نالے آپ ہوراں ہر مسلمان نوں تبلیغ اسلام دا ذمہ وار تے جواب دہ قرار دتا
ے۔ علامہ اقبال فرمادے ہن۔

”حفظ و نشر لا إله مقصود تست

ہا اے مسلمان تیرا مدعا تے مقصد ایہہ ہونا چاہیدا اے کہ توں ”لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ“ دی راکھی تے اشاعت کریں رجے توں ایج نہیں کر دا
ایہہ مطلب ایہہ ہے کہ توں اپنا فرض بھلا دتا اے۔

حضور علیہ السلام خطبہ دے کے پہلے ہوئے ای سن کہ او سے ای تمھا
آیت شریفہ نازل ہوئی :-

بَوَّكِرَ الْكَلِمَاتِ نَكْرًا دِينِكُمْ
آج میں تہاڈے دین نوں تہاڈے لئی

بخاری شریف عن عمر بن الخطاب .

بَيِّنَاتٍ رَبِّكُمْ وَأَطِيعُوا أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ
تَدْخُلُونَ جَنَّةَ رَبِّكُمْ .

[معدن الأعمال حدیث نمبر
۱۱۰۸، ۱۱۰۹ عن ابی امامہ
رواہ ابن جریر وابن
عساکر]

(۷) وَأَنْتُمْ تَسَاءَلُونَ عَنِّي فَمَا
رَبُّكُمْ فَأَعِظُوكُمْ .

يَا لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا
فَعَلُوا نَشَأَهُمْ أَنْتَ
فَتَنْبَلُغْتَهُمْ وَأَدَّبْتَهُمْ
وَأَنْصَحْتَهُمْ

فَقَالَ يَا صَبِيحَةَ السَّبَابَةِ
يَكْفُرُ فَعَمَّا إِلَى السَّمَاءِ وَ
يُنْكِرُهَا إِلَى النَّاسِ

اللَّهُمَّ أَشْهَدُ
اللَّهُمَّ أَشْهَدُ
اللَّهُمَّ أَشْهَدُ

(شلاٹ مٹاؤں)

(۸) الْإِلَهِي بِلِغِ السَّاهِدِ
الْعَائِبِ فَعَلِ بَعْضُ مَن

والپورا مہینہ روزے رکھنا کر دینے والے
وچوں چائیں چائیں زکوٰۃ دیا کرو۔ تے
خانہ خدا دا حج کرنا کرو۔ تے اپنے حاکماں
تے افسراں دی تابعداری کرو۔ ایہدا
اجر ایہہ ہے کہ تہیں اپنے ربی جنت
دج داخل کیتے جان گنو۔

(۷) لوگو! تمہا تھوں قیامت والے دن
میری بابت وی پچھیا جاوے گا۔
بھلا دستونہاں! کیہ جواب دین گنو؟
سبھناں جواب دتا۔ اسیں گواہی دیندے
اں۔ کہ تہاں اللہ دے احکام سائنوں
پچاڑتے ہیں۔ تہاں رسالت تے نبوت
دا حق ادا کر دتا اے۔ تے سائنوں کھوٹے
کھرے دی پچھان کرا دتی اے۔

(اوس ویلے حضور علیہ السلام اپنی
شہادت دی انگلی آسمان ول بلند کر دے
تے زیر (اومہنوں) لوکاں ول جھکاندے
سن (تے فرماندے سن) یا اللہ (دیکھ تیرے
بندے کیہ پئے آہندے نیں)

توں گواہ رہیں
توں گواہ رہیں
توں گواہ رہیں

(آپ ہور اں تہن واری ایہہ اعلان فرمایا)
(۸) دیکھو! جہڑے لوک آج ایٹھے مو
نیں، اوہ اوہناں لوکاں توں ایہہ پیغام

عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمَطْلِبِ فَإِنَّهُ
تَوْضُوعٌ كَلِمَةٌ -

اے امیں (اوپہنوں) معاف کر داں اوہ
بیاج عباس بن عبد المطلب دا اے اوہ
سارے داسار معاف کیتا گیا۔

(۴) فَأَتَقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ
إِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانٍ اللَّهُ
اسْتَحْلَلْتُمْ فِرْجَهُنَّ بِكَلِمَةٍ
لَهُ وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ إِلَّا يَوْمَ تَنْسَأَنَّ
رَوْشَكَرًا أَحَدًا تَكَرُّهُنَّ
إِنَّ فَعَلْنِ ذَٰلِكَ فَاصْرَبُوا
بِئْسَ صَرْبًا غَيْرَ مَبْرُوحٍ -

(۴) لوگو! اپنیاں سوانیاں ہارے
رب توں ڈر دے رہنا۔ رب نانویں تساں
اوہناں نوں و وہنیاں بنا یا۔ تے اوہدے
کلام نال تساں اوہناں دا پچھا اپنے لئی حلال
بتایا اے۔ تہاڈا حق زنا تیاں اتے ایناں
ہے کہ اوہ تہاڈے بسترے تے کسے غیر (مرد)
نوں آؤن دین کیوں جے ایہہ گل تسیں تکا
پسند نہیں کر دے۔ نہ جے اوہ ایج کرن
تاں اوہناں نوں گجھتی مار مارو۔

وَلَكِنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقَهُنَّ وَ
تَسْوِئَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

لے زنا تیاں دا حق تہاڈے تے ایہہ ہے
کہ تسیں اوہناں نوں چھٹکا کھواؤ تے سوہنا
پہناؤ جوہی کہ رواج ہووے۔

(۵) وَقَدْ تَرَكَتْ فِيكُمْ
الَّذِينَ تَضَلُّوا بَعْدَهُ ان
الْمَتَّصِمَاتُ بِهِ كِتَابُ
اللَّهِ -

(۵) لوگو! میں تہاڈے وچ اوہ چیز
چھڈ چلیاواں کہ جے تسیں اوہنوں گھٹ
کے پھر لہن گنوتے کدی وی گمراہ نہ ہون
گنوتے اوہ (چیز) اللہ دی کتاب
(قرآن پاک) اے۔

(۶) يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَا نَبِيَّ
بَعْدِي وَلَا أُمَّةَ بَعْدِ كُمُ إِلَّا فَا
تَبَدُّوا رَيْبِكُمْ وَصَلُّوا خَمْسَكُمْ وَ
مُواثِقَتِكُمْ وَأَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ
بِهَا نَفْسُكُمْ وَتَعْبُونِي

(۶) لوگو! نہ تے میرے پچھوں کوئی نبی
اوسے گا، نہ کوئی نویں امت (تہا قسوں پس)
پیدا ہووے گی۔ کن کھول کے سن لو۔
کہ اپنے رب دی عبادت کرو تے پنج
ویلے نماز ادا کریا کرو۔ سال وچ رمضان

کفن و دفن بارے وصیت

آپؐ ہورائیں فرمایا۔ میرے اہل بیتؑ پہننے ہوئے
میں کپڑاں دوچ ای مینوں اٹھنا دینا یا مصر دا پڑا ہونے

یا ایمانی حلہ۔ غیر نماز جنازہ بارے فرمایا۔ مینوں میرے تخت یعنی پھٹے تے پا کے، میری قبر
وہ کندھے رکھ کے، کچھ چوٹی (حجرے توں) باہر چلے جایا جے تاں جے فرشتے نماز پڑھو لیں
غیر تئیں تختے بن کے دڑی داری نماز پڑھیلا جے۔ پہاں میرے انگ ساک تے نگدیاں وچوں
مرد نماز پڑھن۔ فیر ایناں دیاں زنانیاں (تے فیر دوجے لوک) لحد وچ اتارن بارے فرمایا۔
کہ میرے کوڑے (خاندان) والے مینوں قبر وچ نہ لہن لے۔

واقعه قرطاس | وفات توں چار دن پہلاں (جمعرات) آپؐ ہورائیں صحابہؓ توں فرمایا
"کانز تے دوات پیاؤ۔ میں تہانوں کچھ بکھدیاں تاں جے تئیں،

جد وچ گمراہ نہ ہو جاؤ۔" بعض صحابہ کرامؓ نے لوکاں توں کہیا کہ حضورؐ توں مرض دا دورہ
پیا ہویا اے (غلبۃ الوحیح) تے تہاڈے کول قرآن ہیٹا لے جہڑا صافوں کافی اے۔
پر کچھ صحابہؓ دا کہنا ہی کہ آپؐ دا حکم منیا جارے۔ اختلاف پاروں کھڑ کھپ وودھ
لئی تے کچھ لوکاں رائے دتی کہ آپؐ بے موٹی وچ گلاں کر دے نیں۔ ایسی بارے جدوں
رگاں پچھیا تے آپؐ ہورائیں فرمایا۔ "مینوں چھڈ دیو۔ میں چھٹے آں، اہہ تعالیٰ او تہوں
چنگیری اے جدھر تئیں مینوں بلاندے او" لے

ایسی توں بعد آپؐ ہورائیں ایہہ وصیتاں فرمائیاں :-

- (۱) کوئی مشرک عرب وچ نہ رہوے۔
- (۲) سفیراں دی عزت آورینج ای کہینی جاوے جوئی نبی پاکؐ دے دور وچ رواج سی۔
- (۳) (تیبی گل داراوی توں پیتا بھل آیا سی) لے

فیر آپؐ ہورائیں انصار دے حق وچ وصیت فرمائی، کہ ایہہ لوک میرے مددگار تے
ممانعتی نیں۔ میں اپنی قوم کولوں نس کے اہنساں (انصار) نال آن زلیا ساں، سو تئیں
اپنے اہنساں مہربانوں نال چنگا دزنارا کریا جے۔ ایہہ جے غلطی کرن تاں معاف کر دینا

لے تاریخ ابن خلدون۔ ج ۱ ص ۲۰۸ + لے بخاری شریف (وفات)۔ سیرت النبیؐ

۲۵ ص ۱۷۵ + لے سیرت النبیؐ۔ ج ۲ ص ۱۷۶ +

اے مہاجر و انیس گنتی وجہ در حدے گئے سو۔ پُر انصار نہیں سن و دھے لہ
آخری بدھ | پیشی یعنی ظہر دی نماز ویلے آپ دی طبیعت کچھ ٹھیک ہوئی تاں آپ نے
 حکم دتا کہ مخضب (تغاریا و ڈے ٹب) وجہ بٹھا کے میرے اُتے ست
 کھواں دا است مشکاں اپانی پاؤ۔ آپ نے غسل کیتا تے طبیعت ہلکی ہو گئی۔ پیر آپ
 حضرت علیؑ نے حضرت عباسؑ دے سہارے ہوئی ہوئی مسجد وجہ تشریف لیائے جماعت
 کھڑی ہو گئی سی۔ حضرت صدیق اکبر امام سن۔ حضور علیہ السلام وی پھیر (آہٹ) سن کے حضرت
 صدیق اکبرؑ بچھے ہٹے تاں جے حضور جماعت کران۔ پُر آپ ہوراں اشارے نال روکیا۔ تے
 اوہناں دے برابر بہہ کے نماز پڑھائی۔ یعنی حضرت ابوبکرؓ رسول پاک دی اقتدا کر رہے سن
 تے باقی دے مقتدی حضرت ابوبکرؓ و کبیر و کبیر کے نماز دے ارکان ادا کر دے جان دے سن۔
 نماز توں مگروں آپ ہوراں اک خطبہ دتا۔ جہڑا آپ دی زندگی مبارک دا چھیکر ڈلا
 خطبہ سی۔ آپ ہوراں فرمایا :-

”خدا نے اپنے اک بندے نوں اختیار دتا اے کہ بھانویں اوہ دنیا دیاں نعمتاں
 نوں قبول کرے یا جو کجھ خدا کول اے (آخرت) اوہنوں منظور کرے۔ پر اوس (بندے)
 نے رب کول دیاں نعمتاں قبول کیتیاں۔“

ایہہ سن کے حضرت ابوبکرؓ صدیق روپئے صحابہ نے حیرانی نال چھپیا کہ حضورؐ
 تاں ”کے بندے“ دی گل پئے کر دے میں، ایہدے وجہ رون والی کھڑی گل اے۔ پُر
 یار غار نوں تاں پتہ سی کہ اوہ بندہ آپ رسول پاکؐ دی ذات اے۔

آپ ہوراں گل اگے ٹور دیاں فرمایا :- ”سب توں ودھکے جے میں کسے دی دولت
 تے صحبت دا احسان مندواں تاں اوہ ابوبکرؓ اے۔ جے میں کسے نوں دنیا وجہ اپنی اُمت
 وچوں دوست بنا سکدا تاں ابوبکرؓ نوں بنا ندا۔ پر اسلام داساک دوستی لئی کافی اے مسجد
 دے رُخ کوئی کھڑکی ابوبکرؓ دی کھڑکی توں سوانہ رکھی جائے گے

فرمایا :- ”تہا تھوں پہلاں اک قوم ہوئی اے جہڑی بنیاں تے ولیاں دیاں قبریں نوں سمجھ گاہ

۱۔ ابن خلدون۔ ص ۱۵۹ ۲۰۹ ۳۔ دیکھو زرقانی جلد ۱، ص ۱۷۷ ۴۔ رحمة اللعالمین ج ۱ ص ۳۱۷

۵۔ سیرۃ النبیؐ ج ۲ ص ۱۷۶ ۶۔ لکھ ایضاً ص ۱۷۷

بناندی سی۔ تیسری رنج نہ کر یا جے۔

فرمایا۔ اوہناں یہودیوں تے نصرانیوں اتے اللہ دی لعنت ہووے، جہناں نے نبیاں

دیاں قبروں نوں سجدہ گاہ بنایا لے

فرمایا۔ میری قبر دی پوجا نہ کر یا کرنا لے

فرمایا۔ اوس قوم تے اللہ بڑا ناراض اے جہنے نبیاں دیاں قبروں نوں سجدہ گاہ بنایا۔

دیکھو! میں تہا نوں ایس توں ٹھاکدا ہاں۔ میں پوری پوری تبلیغ کر چھڈی اے۔

یا اللہ توں ایہدا گواہ رہ نہیں لے

حلال تے حرام بارے فرمایا کہ میں اوہی شیشاں حلال یا حرام کیتیاں میں جہڑیاں رب

نے قرآن پاک وچ حلال یا حرام کیتیاں نہیں۔

ممتازے جزا بارے فرمایا :-

اے پیغمبر دی بیٹی فاطمہؑ اتے اے پیغمبر دی بھتیجی صفیہؑ! خدا دے گھر جان لئی کجھ

ماناں کر چھڈو! میں تہا نوں رب توں نہیں بچا سکدا لے

خطبے توں بعد آپؐ حضرت عائشہ صدیقہؓ دے حجرے وچ واپس تشریف

پائے۔

حضرت فاطمہ الزہراءؑ انال آپؐ نوں بڑا پیار سی۔ بیماری دی حالت وچ اپنی

بیماری دھی نوں سد گھلایا۔ اوہ آسیاں تے اوہناں دے کس وچ کجھ فرمایا۔ اوہ رول لگ

نیاں۔ فیر کن وچ کوئی ہور گل کیتی تاں اوہ خوش ہو گئیاں۔ حضرت عائشہؓ ہوراں ایس دی

جہ پچھتی۔ حضرت فاطمہؑ ہوراں فرمایا: پہلی داری آبا حضورؐ نے فرمایا سی کہ میں ایس بیماری

مال ایس دنیا توں چلا جاواں گا۔ ایہہ سن کے میں رو پئی۔ دوجی داری آپؐ ہوراں فرمایا

کہ اپنے سارے بڑو چوں سب توں پہلاں توں ای میٹوں آ کے ملیں گی (وفات پاویں گی)

میں ایہہ سن کے خوش ہو گئی ہے

۱۔ موطا امام مالک عن عطاء بن یسار

۲۔ سیرۃ النبویؐ۔ ۲۴ ص ۱۷۸

۳۔ صحیح بخاری تے مسلم عن عروہ عن عائشہؓ

۴۔ زرقانی ج ۸۔

۵۔ بخاری شریف ذکر وفات

وفات توں اک دن پہلاں اتوار توں آپ ہوراں سبحناں خادماں نوں آزاد فرمایا۔
جتہاں دی گنتی چالی ڈوسی جاندی اے اے۔

آپ نوں چیتا آیا کہ گھر وچ کجھ اشرفیاں رکھوئیاں سن۔ حضرت عائشہ نوں حکم
دیا کہ اوہ سب خیرات کر دتیاں جان۔ اوس دن حضور دے گھر دیوالبان لئی تیل دی
نہیں سی ہینگا۔ تے دیوالبان توں تیل منگ کے باہیا گیا سی اے۔

آخری دن

پیر والے دن، سویرے ویلے، آپ دی طبیعت کجھ ہلکی سی۔
حضرت عائشہ واجرہ مسجد نبوی نال ملیا ہویا سی۔ آپ ہوراں فجر دی
نماز ویلے وچکارا پردہ نکلیا۔ نئے کھڑکی وچوں جھاتی ماری بمسجد وچ حضرت ابو بکرؓ دی
امامت وچ نماز ہو رہی سی۔ آپ ہوراں ایہہ نظارہ کیتا تاں طبیعت بڑی خوش ہوئی۔ کیوں
جے جس پیغام کارن آپ نے لکھاں اوکڑاں جریاں سن۔ آج اوہ ایسٹھ نکل آیا سی۔
تے لوک اک رب دی بندگی اوہدے حکماں موجب کر رہے سن۔

آپ چار پاروں مسکا کے مس جہے پئے۔ لوکاں واج سنی تاں خیال کیتا کہ آپ شاید
باہر آنا چاہندے نیں۔ خوشی تے داہڈے چار پاروں لوگ بے قابو جہے ہو گئے۔
قریب سی کہ نماز ٹٹ جاوے۔ حضرت ابو بکرؓ ہوراں چاہیا کہ پچھے ہٹ جاون۔
تاں جے حضور امامت وافرمن ادا فرمان۔ پر آپ ہوراں اشارے نال ڈک دتا۔
تے فیز (جرے وچ) پچھے ہٹ کے پردہ سٹ لیا اے۔ صحیح مسلم موجب کمزوری اپنی
سی کہ آپ پردہ دی چنگی طرح نہ سٹ سکے تے۔ ایہہ پوری نماز حضرت صدیق اکبرؓ
ہوراں ای پڑھائی۔

آخری دیدار | ایہہ سب توں چھیکر لاماوقع سی کہ صحابہ کرامؓ نے حضور علیہ السلام
دی زیارت دا شرف حاصل کیتا۔ حضرت انسؓ بن مالک فرماندے
نیں کہ حضور دا چہرہ مبارک قرآن دا ورقا جا پدا سی اے۔

۱۔ رحمتہ للعالمین ج ۲ ص ۳۲۱۔ ۲۔ ایضاً۔ ۳۔ سیرۃ النبی۔ ج ۲ ص ۱۸۰۔ بحوالہ بالترتیب
صحیح بخاری ذکر وفات تے مسلم شریف کتاب الصلوٰۃ۔
۴۔ آپ دے چہرہ اقدس نوں قرآن دے ورقے نال تشبیہا ک بندھری (باقی اگلے صفحہ تے پڑھو)

ایسے دن حضرت فاطمہ زہراؑ نوں حضور پاکؐ نے
 "سيدة النساء العالمین" (یعنی دو بہاناں

حضرت فاطمہؑ نوں بشارت

دیاں زنانیاں دی سوار) ہون دی خوشخبری سنائی لے۔

حضرت فاطمہؑ ہوراں حضور علیہ السلام دی تکلیف رکھ کے اکھیا۔ ہائے آبا
 حضورؑ نوں کئی تکلیف اے "آپ ہوراں فرمایا نہ" تیرے پو نوں آج توں بعد کوئی تکلیف
 نہیں ہووے گی۔" لے

فیر حضور علیہ السلام نے حسین علیہما السلام نوں بلا گھلیا۔ اودائے۔ تاں
 اوہناں دامونہہ سیر چھپیا۔ تے لوکاں نوں اوہناں دا احترام کرن دی وصیت فرمائی لے
 فیر اپنیاں بیٹییاں نوں سدیا۔ تے اوہناں نوں نصیحتاں کیتیاں۔

فیر حضرت علیؑ نوں بلایا۔ اوہناں آکے حضورؑ دا ہر مبارک اپنے پٹاں تے رکھ لیا
 حضورؑ نے اوہناں نوں وی نصیحتاں کیتیاں۔ اوس ویلے حضورؑ دے کھنکار یا
 تھک مبارک حضرت علیؑ دے چہرے اُتے آکے پئیدے سی لے

ایسے موقعے تے حضور علیہ السلام نے آخری وصیت کیتی: "الصلاة الصلوة
 وصا صلتک ایمانک" یعنی نماز تے اپنے غلاماں دا دھیان رکھیا جے۔ (بخاری
 شریف، ان اس رخصا لھن کبریٰ)۔

وفات نوں کجھ چہ پہلاں | فخر دی نماز ویلے حدوں حضور علیہ السلام حجے دی
 کھڑکی تھانیں پردہ چک کے مسجد نبویؐ ول دیکھیا سی

(بشبیہ حاشیہ صفحہ ۳۲۱) تے پاک تشبیہ اے۔ قرآن پاک دے ورقیاں اُتے سونے
 واکم ہو یا ہند اسی۔ حضورؑ دے چہرہ انور اُتے مرض دی زردی چھائی ہوئی سی۔ تے نالے نبوت دا نور
 چمکاں مار داسی۔ زردی تے چمک نوں سترہے رنگ نال تشبیہ دتی گئی۔ تے چہرہ پاک دی پاکیزگی
 نوں سامنے رکھ کے اوہنوں قرآن پاک دی پاکیزگی نال تشبیہ دتی گئی اے۔ ایہ تشبیہ صرف حضرت
 انسؓ دی روایت وچ ملدی اے۔ (رحمۃ للعالمین، ج ۱ حاشیہ صفحہ ۳۲۱)

لے بخاری شریف من مائتہ بعض روایاں موجب ایہہ واقعہ اخیر ستوار دا اے لے بخاری شریف من انس
 لے مدارج النبوة بہ لے زرقانی بحوالہ ابن سعد و فی سندہ الواقعی

اج پیر داوان، ربیع الاول دی بارائے تاریخ تے سالہ سی۔ ابن اسحاق موجب
آپ دا وصال دوپہر توں بعد ہویا ملے۔ پر صخرۃ النساء تاریخ ابو القدا موجب وصال
دا وقت چاشت یعنی صبح دس بجے سی لے۔ بعض روایاں موجب وصال اوہ
ویلے ہویا جدوں آپ نوں نبوت ملی سی یا آپ قبا (ہجرت کچھوں) اُپڑے سن لے
تاریخ وفات بارے ویروا | حضرت عائشہؓ فرماتیاں ہیں کہ حضور دا وصال میرے

حضرت عائشہؓ دے سینے اُتے ہر رکتھی پئے سن کہ روح اقدس اڈاری مار گئی (پیر دے دن
دوپہر ویلے جس دن ربیع الاول دیاں گیارہاں راتاں سنگھ چکیاں سن حضور نے وفات
پائی تے اگلے دن منگل نوں دفنائے گئے لے۔

مولانا شبلی ہوراں سیرۃ النبیؐ وچ کافی بحث توں بعد لکھیا اے کہ حدیث دیاں
کتاباں وچ تاریخ وفات بارے کوئی سند نہیں مل دی۔ البتہ سیرت (لکھن) واریاں
نے یکم، دوم تے بارائے ربیع الاول سالہ وا ذکر کیتا اے۔ مولانا شبلی ہوری ایہہ
وی کہندے نیں کہ واقدی نے بارائے ربیع الاول لکھی اے۔ جہتوں ہور کئی مؤرخاں
نے اگے نقل کیتی اے۔ پر اوہ (شبلی) دراست دے اصول نال ایس تاریخ نوں
منج لئی تیار نہیں۔ اوہناں کافی پُچھان کرن توں بعد آپ دی تاریخ وفات یکم ربیع
الاول سالہ نوں واقع ہون دا گویہ لایا اے۔

ابن خلدون دے ۶۱۷ لے توں بعد سلمان منصور پوری دی تحقیق دا نچوڑ درج اے :-
" ۱۲ ربیع الاول سالہ یوم دو شنبہ وقت چاشت تھا کہ جسم اطہر سے روح النور نے پرواز کیا۔
اُس وقت عمر مبارک ۶۳ سال ہجری پر ۴۴ دن تھی لے۔

لے سیرۃ النبیؐ ج ۲ ص ۱۸۲۔ لے رحمة للعالمین ج ۱ ص ۳۲۴۔ لے ایضاً حاشیہ ص ۳۲۳۔
لے تاریخ ابن خلدون ج ۱ ص ۲۱۰۔ لے سیرۃ النبیؐ ج ۲ حاشیہ ص ۱۷۱، ۱۷۲۔
لے رحمة للعالمین ج ۱ ص ۳۲۳ (نوٹ) ایہہ چاروں اُپرو والی گل اوہناں ایس طرح آکھی کہ ادہ
آپ دی ولادت ۹ ربیع الاول نوں ہتھ دے نیں۔ جے آپ دی ولادت ۱۲ ربیع الاول
نوں ہتھ تے تاں آپ دی عمر مبارک پورے ۶۳ سال بن دی اے۔ (قدر عفی عنہ)

بہر حال ایسہ ثابت اسے کہ آپ نے جدوں وصال فرمایا۔ اوہ پیردارین سی بیچ الاول
 و امینہ تے ہجرت و آیا ہواں سال تے ساڈیاں معتبر کتاباں تے مشہور قول ایہو اسے کہ آپ
 نے ۱۲ ربیع الاول ۱۱؎ نوں وفات پائی۔ مطابق ۷ جون ۶۳۲ء لے ۔
 حضرت انسؓ موجب جس دن حضورؐ مدینے تشریف لیائے سن اوہ دن بڑا روشن
 سی جس نال ہر شے روشن ہو گئی سی۔ تے جس دن حضورؐ دا وصال ہوا او س دن ہر
 شے اٹھی اٹھی ہو گئی تے ہنیرا چھا گیا۔ تے اسیں اہے آپؐ نوں دفنا کے مٹی والے ہتھ
 جھاڑ دے ای پٹے سال کہ اساں اپنے دلاں نوں اکدو بے توں ناآست ناپایا یعنی حضورؐ
 دی نورانی سرگزیت پاروں دلاں دا جہڑا تورانی تے خصوصی رابطہ صحابہؓ و حج قائم سی او
 ختم ہو گیا۔ یا مدغم پئے گیا لے ۔

حضور علیہ السلام دے وصال دی خبر ہر عقیدت مند
 اُتے بجلی وانگول ڈگئی۔ حضرت فاطمہؓ ہوراں فرمایا۔ آبا
 حضورؐ نے رب داسدا قبول کیتا تے جنت و حج اتارا فرمایا۔ ہائے جبرائیل! ایہہ خبر کون
 پہنچا سکدا لے ؟

فیرا کھیا: "یا اللہ! فاطمہ دی روح نوں محمد دی روح کول چچا دے۔ مولا! مینوں رسول
 پاک دے دیدار تال خوش کر دے۔ مولا! مینوں توں ایس مصیبت دے ثواب توں
 بے نصیب نہ رکھو۔ تے حشر دہڑے حضورؐ دی شفاعت توں واجب نہ رکھیں۔"
 حضرت عائشہ صدیقہؓ ہوراں فرمایا:۔

"ہائے! اوہ نبیؐ جہنے مسکینی تے فقیری نوں توں لگری ویلے اپنا یا۔ جہنے سدا دین
 نوں پایا تے جہڑا گنہگار اُمت دے فگراں پاروں رات نوں تسلی تال کدے نہ متا۔
 جہنے ہمیشہ ڈٹ کے اپنے نفس تال جنگ کیتی۔ جہنے نا جائز چیزاں یا کتاں ول اکد پٹ
 کے کدی نہ تکیا۔ جہنے اپنے احسان تے مہربانی دے بڑے حاجت منداں واسطے کدی
 وی بند نہ کیتے۔ جہدے پاک دل و حج (رہدی راد و حج) دشمنان دیاں شرارتاں تے

لے محمد رسول اللہ از شیخ محمد رضا مصری سابق مدیر مکتبہ جامعہ فواد قاہرہ۔ اردو ترجمہ از مولوی محمد عادل
 قدوسی۔ ص ۶۸۲ ۶۸۶ د مطبوعہ تاج کینی کراچی۔ لے نشر لطیف ۲۲ بطورہ تاج کینی کراچی

و دھیکیان پاروں ذرا وی میل نہ آیا۔ تے اوہ سوہنا جہدے موتیاں ورگے دند شہید
کیتے گئے۔ جہدے نورانی مسکتے نوں پھتر کیتا گیا۔ — آج اوہ ایس
دنیا توں چلاتا کر گیا اے تے

وفات دی خبر سُن کے صحابہ کرامؓ تمو جھان، جیران تے پریشان ہو گئے۔ ہوش
بھلا دتی۔ کئی جنگلاں ول فس تڑے۔ حضرت ابو بکر صدیقؓ وفات ویلے موجود نہیں
سن۔ حضرت عمرؓ تے دُوبے کئی بزرگ صحابہؓ ہیگے سن۔ پو اوہناں دا عجیب حال
سی۔

حضرت عمرؓ وی حالت | حضرت عمرؓ بن خطابؓ ایس حادثے پاروں اپنے
بوندل گئے پئی کوئی ہوش نہ رہی۔ میان وچوں تلوار

کھچ لئی۔ تے سرِ عام کھڑے ہو کے اعلان کیتا: "کجھ منافقاں دا خیال اے کہ حضور
علیہ السلام مر گئے نیس، حالانکہ آپؐ مرے نہیں۔ سگوں موسیٰؑ و اناب اپنے رب
کول چلے گئے نیس۔ اوہ مر کے آکے اہناں لوکاں (منافقاں) دے ہتھ پیر و دھن گئے
اوہناں اعلان کیتا کہ جہڑا حضورؐ نوں مُردہ آکھے گا اوہدا سرِ لاه دیاں گاسے۔ آپؐ
جوش و جہ ایہہ آکھی جان دے سن۔ بکسے داہیاں (حوصلہ) تہیں سی پیندا کہ اگے وودھ
کے ڈتے۔

صدیق اکبرؓ دا تشریف لیا نا | وفات دی خبر چار چوہیرے جھٹ پٹ بھتر گئی۔
حضرت ابو بکر صدیقؓ "فنا فٹ آئے تے سدھے

مجرے مبارک وچ گئے۔ حضور علیہ السلام دا سر مبارک حضرت عائشہؓ دے پٹاں توں
چک کے اہلے گوہ نال نکایا گے۔ مونہہ نال مونہہ لایا۔ منتہما مبارک چمباتے اکھیاں وچوں
نیر واندیاں فرایا ۵۔

"میرے ماں پو حضورؐ توں قرآن! بیشک تہاں اوں موت دا سوار چکھیا

۱۔ رحمة اللعالمینؐ ۱۵ ص ۳۲۳ بحوالہ تاریخ النبوة از شاہ عبدالحق محدث دہلوی، ۲۔ ابن خلدون ج ۱
ص ۲۱۱ ۳۔ سید القاسمی، ۲۵ ص ۱۸۲ ۴۔ ابن خلدون، ج ۱ ص ۲۱۱ ۵۔ رحمة اللعالمینؐ
۱۵ ص ۳۲۵ بحوالہ بخاری شریف عن عبد اللہ بن عباسؓ باب من النبویؐ ۶۔

جہڑی تہاڑی قسمت و ج رب نے بکھٹی سی۔ تے ہن تہا نون کدے وی موت نہہیں
 آوے گی تے اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ پڑھدے جڑے توں باہر آگئے
 باہر آکے دیکھیا کہ حضرت عمرؓ ابے وی او سے طرح اعلان کیتی جا رہے سن۔ آپ
 ہوراں حضرت عمرؓ نوں چپ ہون لئی کہیا۔ پر اوہ بے خیالی و ج اپنا اعلان کر وچ
 رہے۔ آپ نے دوجی واری کہن دی تھاں لوکاں نوں اپنے ول دھیان دلا کے
 ایہہ خطبہ پڑھیا :-

حَامِدٌ وَمُصَلِّیًّا :- اَمَّا بَعْدُ :-

لوگو! سن لو کہ جہڑا محمدؐ واپجاری سی، (اوہنوں جانا چاہیدا اے کہ) حضرت
 محمد صلی اللہ علیہ وسلم فوت ہو گئے نہیں تے جو کوئی رب نوں پوجدا سی۔ (اوہ
 جان لوے) کہ رب وی ذات بے شک زندہ لے۔ اوہنوں موت نہیں۔ اللہ پاک
 نے آپ فرمایا اے - محمدؐ ناں اک رسول اے۔ اوہتوں پہلاں وی رسول ہوئے نہیں
 بھلا جے اوہ مر گیا۔ یا شہید ہو گیا تاں کیہ تئیں اٹے پیریں پھو جاؤ گے؟ تے ہاں
 جہڑا رنج کرے گا اوہ رب دا کجھ نہیں وگاڑ سکے گا۔ تے اللہ پاک شکر گزاراں
 نوں چنگا بدلہ دیونہار اے لے

حضرت صدیق اکبرؓ دا خطبہ سن کے لوکاں نوں ہوش آئی۔ قرآن مجید دیاں
 آیتاں سن کے اوہناں دیاں اکھاں کھلتیاں۔ تے حضورؐ دے وصال دا یقین آیا جیر اپنا
 دور ہو گیا۔ رنج چاہدا سی کہ اوہناں نوں ایس آنت دے نازل ہون بارے علم
 نہیں سی۔ حضرت عمرؓ آہندے نہیں کہ پہلاں میں ابو بکرؓ دے کہن دا اتکا خیال
 نہ کیتا۔ پر جدوں اوہناں آنت پڑھی تاں میںوں رنج لگا جیکن ایہہ آنت ہننے
 اتھی اے۔ خوف پاروں بیرے پیر تھر تھر کھین لگ پئے۔ اینا کنبے کہ میں زمین
 تے ڈگ پیا ہتے میں ایہہ یقین کر لیا کہ حضورؐ دا وصال ہو گیا اے۔ لے
 سقیفہ بنی ساعدہ | ایہہ گلاناں ہور بہیاں سن کہ کسے نے خبر دتی پئی انصار سقیفہ بنو

لے رحمة للعالمین ۱۵ م ۳۲۵۔ بحوالہ بخاری شریف عن عبد اللہ بن عباسؓ جب مرض النبیؐ نالے اپنا

خلوون ۱۵ م ۲۱۱۔ لے ایضا، لے ابن خلون ۱۵ م ۲۱۲۔

ساعده وچ اکٹھے ہو کے سعد بن عبادہ دی بیعت کرنا چاہندے تھے۔ تے اوہناں وچوں کئی ایہہ وی کہندے تھے کہ "اک امیر ساڈا ہووے تے اک قریش وچوں" ایہہ اچھے حضورؐ نوں کفتان وفتان دا کم پایا سی۔ تے اوہہ انصاری وچ بے قراری پھیل گئی سی۔ حضرت ابو بکرؓ تے عمرؓ ہوری مہاجرہاں دا اک جتھہ لے کے انصار وچ گئے تاں جے رولا تپا مکھیا جائے۔ تے ایہہ حضورؐ دی وصیت موجب آپؐ دے نگدیاں وچوں، حضرت علیؓ، عباسؓ، تے اوہناں دے دونوں پتر فضلؓ تے قثمؓ تے حضورؐ دے پیارے غلام زیدؓ دے پتر حضرت اسمہؓ ہوراں نوں آپؐ دی تجہیز و تکفین دا شرف حاصل ہو گیا۔

غسل حضرت علیؓ آپؐ دی پشت مبارک نوں سینے نال لا کے آپؐ نوں غسل دے رہے سن۔ حضرت اسمہؓ تے فضلؓ بن عباسؓ ہوراں پردہ کیتا ہو یا سی۔ ابن خلدون موجب اسمہؓ تے شقرانؓ پانی پاندے جاندے سن۔ آپؐ نوں کپڑیاں سننے غسل دتا گیا۔ ایہہ کم اک غیبی آواز اُتے عمل کر دیاں کیتا گیا سی۔ غسل دین ویلے حضرت عباسؓ وحی کول موجود سن۔ باہروں انصار وچوں کسے نے اپنے حق دا واسطہ دے کے بولا کھولن لئی کہیا۔ کہوں جے حضرت علیؓ نے بھیر توں بچن لئی بولے بند کر لے تھن۔ (واقعی موجب) حضرت ابو بکرؓ ہوراں کہیا جے سب نوں اجازت دتی گئی تاں ایہہ کم رہ جاوے گا۔ پر انصار دے بھتا کہن پاروں حضرت علیؓ ہوراں اوس بن غلی انصاری نوں بولا کھول کے اندر لگھا لیا۔ اوہ پانی دے گھرے بھر کے لیاندے سن۔ حضرت علیؓ نے آپؐ دا بدن مبارک سینے نال لایا ہو یا سی۔ حضرت عباسؓ تے اوہناں دے دونوں پتر جسم مبارک دا پاسا پرتاندے جاندے سن۔ تے حضرت اسمہؓ پانی پارہے سن۔

نشر الطیب وچ ابن سعد دے حوالے نال لکھیا اے کہ غسل ویلے آپؐ دے

لے غسل بارے مواد سیرۃ النبیؐ تے تاریخ ابن خلدون، نشر الطیب از اشرف علی تھانوی، رحمۃ اللعالمین، محمد رسول اللہ از محمد رضا مصری، سیرت رسول عربی از نور بخش توکل تے مشکوٰۃ شریف وغیرہ توں اخذ کیتا اے۔

مبارک بدن و چوں اک تیز خوشبودار ہوا دی لہر اٹھی سی ۔

غسل دین ویلے حضرت علیؑ ایہہ کہہ رہے سن :-

"یا رسول اللہ! میرے ماں پوتہ ہاتھوں قربان! تہا دی موت نال اوہ

جاتی رہی جہڑی کسے ہور دی موت نال نہیں گئی۔ یعنی نبوت، غیب ویاں خبراں

اسمانی وحی واسلسلہ ٹٹ گیا۔ آپ دی موت اک بہت وڈا صدمہ اے۔ کہ ہر

ساریاں مصیبتاں توں دل ٹھنڈا ہو گیا۔ تہا ڈا جانا اک ایجہا عام حادثہ اے جس

ساہے اکوجھے (شامل) نیں۔ جے تساں صبردا حکم نہ دتا ہندا تے پٹ سیلا

توں دکیا نہ ہندا تاں اسپں سارے آنجو تہا تے دلاندے۔ تے فیروی ایس

تے زخم را علاج نہ ہو سکدا تے ساڈی ایہہ حالت وی مصیبت دے مقابلے

دج گھٹ ہندی۔ ایس مصیبت دا تاں علاج ای نہیں۔ ایہہ غم تاں جان

ای نہیں۔ میرے ماپے حضور توں واری واری جان۔ رب دی درگاہ دج سا

چیا رکھتا۔ تے سانوں دلوں و سارے دینا لے

کفن | نبی پاک نوں کن کپڑیاں دج کفنایا گیا۔ دو سفید کن تے اک برو پمانیہ

سیرۃ النبیؐ موجب کفن لئی جہڑا کپڑا پہلاں پسند کیتا سی اوہ حضرت

ابوبکرؓ دے پتر عبد اللہ دی اک بیٹی چادر سی۔ جہڑی بعد دج لہ لئی گئی تھ۔

آپ نوں کن سوتی چٹے کپڑیاں دج، جہڑے سحول دے بنے ہوئے سن، کفنایا گیا

اہناں دج قیض تے پگ نہیں سی تھ۔

دفنان دی تھاں | غسل نے کفن توں بعد ایہہ سوال اٹھیا کہ آپ نوں دفن

کے حل کر دتا کہ "میں حضور علیہ السلام توں سنیا اے پی نبی جتھے وفات پاند

لے رحمة للعالمین ج ۱ ص ۳۲۶۔ بحوالہ شیخ ابلاۃ ص ۲۰۵ مطبوعہ دارالاسلمت تبریز

۱۲۲۷ھ لے ابن خلدون ج ۱ ص ۲۱۲۔ لے سیرۃ النبیؐ ج ۲ ص ۱۸۴ بحوالہ

مسلم شریف ص ۲۰ کتاب الجنائزہ لے ایضاً۔ بحوالہ بخاری۔ مسلم تے ابو داؤد

کتاب الجنائزہ ۵

اور تھے ای دن کیتا جاندا اے اے حضرت علیؑ داوی قول اے کہ میں دی حسنور
 راج فرماندیاں سنیا سی اے۔ ایس واسطے حجرے وچ ای قبر کڈھن دا اتنا منظو
 با۔ حضرت اُتے فرماندیاں نیں کہ آپ نوں حجرے وچ ایس لئی دفنایا گیا کہ
 ای ساہواں ویلے آپ نوں دُھر کو سی کہ متاں لوک میری قبر نوں عبادت گاہ
 کین۔ تے جے کسے میدان وچ آپ نوں دفنایا جاندا تاں ایس کم دی منہاں اوکھی
 ا۔ ایس واسطے آپ حجرہ شریف وچ دفن کیتے گئے۔

مبارک مدینے وچ حضرت ابو عبیدہؓ جراح مندوقی قبر کڈھن دے منے پہ منے
 واقع کار سن۔ تے ابو طلحہؓ مدینے دے رواج موجب لحد والی قبر
 دھن دے چنگے جاؤسن۔ سوال اُٹھ کھلوتا کہ قبر کپڑے ڈھنگ دی کڈھی جاوے۔
 نرت عمر ہوراں کہیا۔ اختلاف دی لوڑ نہیں۔ دونہاں ول بندے گھل دیو۔ جہرا
 ماں آجاوے اوہنوں قبر کڈھائی جاوے گے۔ لوکاں ایہہ دلے پسندیتی۔ حضرت
 س ہوراں دونہاں ول بندے گھلے۔ حضرت ابو عبیدہؓ گھروں باہر گئے ہوئے سن۔
 رت ابو طلحہؓ آئے۔ تے اوہناں لحد والی قبر کڈھی۔ قبر دی زمین سیٹھی سی۔ ایس واسطے
 بسترے اُتے آپ ہوراں دم رتا سی۔ اوہنوں قبر شریف دے اندر وچھا
 گیا۔

ز جنازہ جنازہ تیار ہو گیا تاں پہلاں کٹھے والیاں، فیرواں تے بعد وچ زنانیاں
 نے نماز پڑھی۔ سب توں بعد باللاں (بچوں) نے نماز جنازہ ادا کیتی۔ جنازہ حجر
 ین دے اندر سی۔ اوٹھے تھاں بہت تھوڑی سی۔ ایس واسطے لوک دس دس
 ٹولیاں بنا کے اوندے گئے نماز پڑھ کے چلے جانے۔ نماز وچ کوئی امام نہیں سی۔

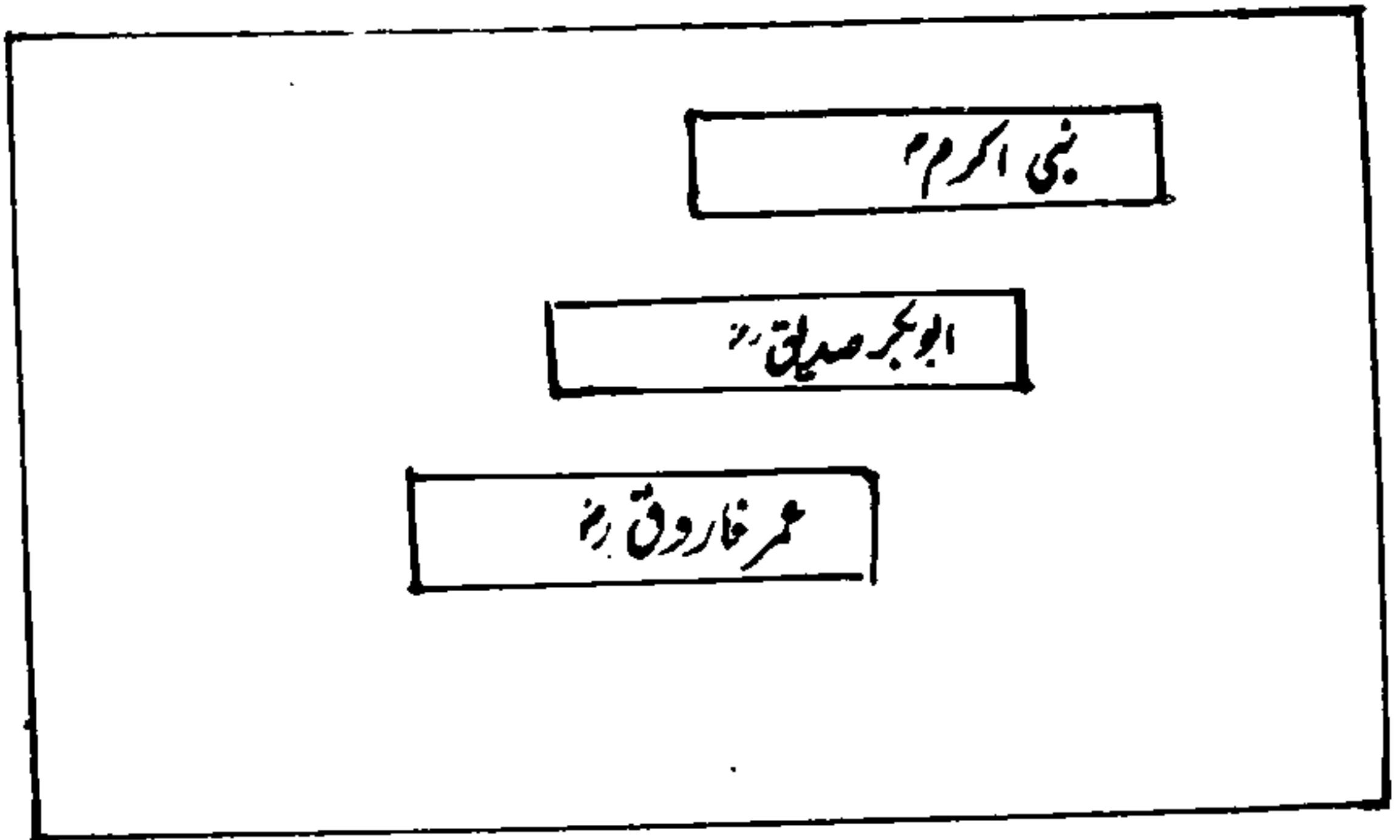
سیرۃ النبویؐ ج ۲ ص ۸۴ بحوالہ ابن سعد خبر الوفاات بحوالہ روایت صحیحہ تے ابن ماجہ کتاب الجنائز ذکر
 تے بہ لکھ محمد رسول اللہ از محمد رضا قاہرہ مصر ص ۶۸۷ (اردو ترجمہ از مولوی محمد عادل قدوسی ملبورہ تاج کتبانی،
 ایضاً بحوالہ بخاری شریف کتاب الجنائز و باب الوفاات و لکھ ایضاً۔ بحوالہ ابن ماجہ
 سیرۃ النبویؐ ج ۱ ص ۱۸۵ لکھ ترمذی موجب جنازہ پڑھن دی ایہہ تھوڑی صدیق اکبرؓ ہوراں
 سی جس نال علی المرتضیٰؓ ہوراں اتفاق کیتا

روضہ اطہر حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا سے حجرت شریف و حج
حضور علیہ السلام و اجسد اقدس دفنایا گیا۔ جدوں حضرت ابو بکر

رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے دو سال تک بیٹھے دس دن خلافت کر کے ۲۲ جمادی الثانی
۳۱ھ پیر والے دن مغرب تے عشاء دے وچکار وفات پائی (طباطبائی ۲۳، اگست
۱۹۳۱ء) تاں آپؐ نوں حضور علیہ السلام دے حجرت شریف و حج اچ دفن کیتا گیا
آپؐ و امتیازک حضور علیہ السلام دے موہڑیاں دے برابر اے۔ فیر حضرت عمر
رضی اللہ تعالیٰ عنہ دی وفات توں بعد انہاں نوں وی حجرت شریف و حج ایس طراں
نایا گیا کہ آپؐ و اسر مبارک حضرت ابو بکر صدیقؓ دے موہڑیاں دے برابر اے۔
یے شریف و حج اک قبر دی تھاں خالی اے۔

معتبر روایتاں موجب اوتھے حضرت عیسیٰ علیہ السلام نوں دفنایا جائے گا۔

حجرہ شریف و حج قبر اں دانقشہ

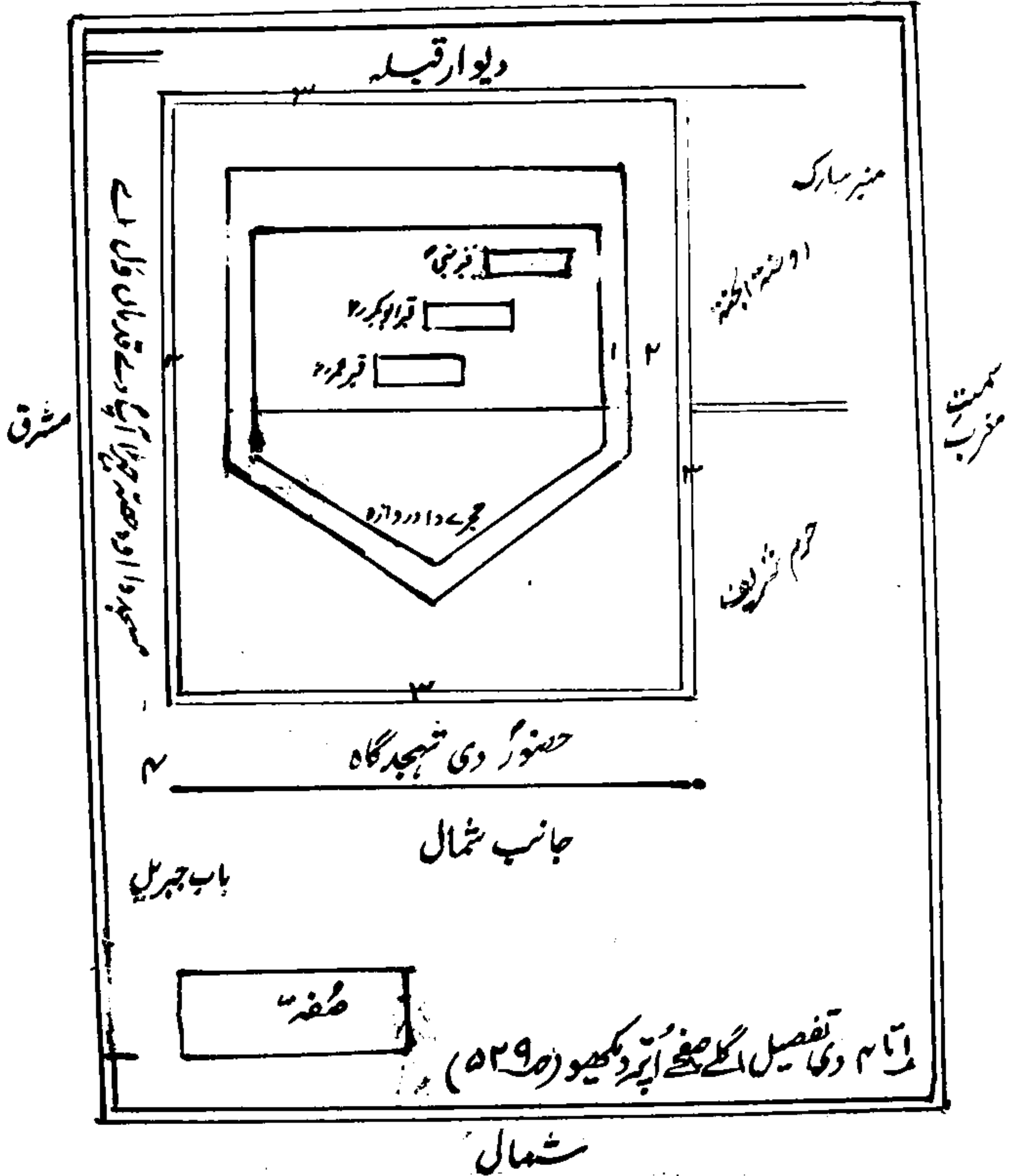
اوہ قیامت دے قریب ایس دنیا و حج اسماناں توں نازل ہو کے گمراہ لوکاں تزل
بخ کر گئے حضور علیہ السلام دی شریعت دی متابعت توں بعد طبعی موت قبول
دیاں وفات پان گئے۔ واللہ اعلم بالصواب۔

زہ پڑھن و اسلسلہ رات دن جاری رہیا۔ آپؐ نوں مشکل تے بدھ و چل راتے

علامہ سمہودی ہوراں حجرہ مبارک تے دوجے مقامات دا نقشہ ایچ پیش
کیتا اے۔

نقشہ مبارک

جنوب
سمت قبلہ

لے تاریخ حرمین و شریفین از علامہ عباس کرارہ مصری۔ اردو ترجمہ از الفلاح بنی اے صہ دوم
ص ۱۶۹-۱۷۰ مطبوعہ مکتبہ رحمانیہ، اردو بازار، لاہور۔

- ۱ - اصل حجہ مبارک و احاطہ - جس اندر آپ اپنے دو پاراں نال آرام فرمائیں -
- ۲ - اوہ احاطہ جہڑا حجہ شریف دے والے عمر بن عبدالعزیز نے بنوایا -
- ۳ - جالی جہڑی احاطہ دے چو فیہ لگائی گئی - اس وچ حضرت فاطمہ دا گھروں شامل آئے -
- ۴ - ازواج مطہرات دے باقی حجریاں دی جگہ جنہوں ولید بن عبدالملک نے مسجد نوں ودھان ویلے شامل حرم کیتا -

قبر مبارک دی حفاظت
 اللہ تعالیٰ نبی پاک نوں فرماتا اے: **يُعَظِّمُكَ مِنَ النَّاسِ (العائده)** یعنی اللہ پاک لوکاں دے شر

توں آپ نوں بچائے گا -

جدوں آپ حیات سن او دوں وی آپ نوں اللہ پاک نے ہر طرح محفوظ رکھیا۔
 تے کفار آپ نوں شہید کرن وچ ہر پاسیوں ناکام رہے تے وفات توں بعد آپ
 دے جد پاک دی پوری پوری حفاظت فرمائی -

۱۱۷۷ھ وازمانہ سی - سلطان نور الدین محمود بن زنگی نوں اک رات حضور علیہ
 السلام دی زیارت ہوئی - آپ نے دو سرخ رنگ دے آدمیاں ول اشارہ
 کر دیاں فرمایا :-

”میںوں اہناں توں بچاؤ“

دو جی وار فیرائج ای زیارت نصیب ہوئی - دو سرخ آدمی بغیر کے جھولے
 توں نظر آئے - آپ ہوراں فرمایا :- ”میںوں اہناں توں بچاؤ“

تبھی وار فیراوے طراں زیارت ہوئی تے آپ نے فرمایا :- ”میںوں اہناں توں
 بچاؤ“ بادشاہ نے اپنے وزیر نال گل بات کیتی - صلاح مشورے توں بعد شاہی خزانے
 وچوں کافی سارا مال و زرتے رستے داسنا لے لے سکے تیز رفتار سواریاں تے ویکھ آدمیاں
 دا ایہہ قافلہ دینے ول ٹس ٹھیا - جہدا ٹھہری خود بادشاہ سی - سولہاں دن وچ ایہہ قافلہ
 مدینے اُپڑ گیا - روضہ پاک دی زیارت کیتی تے صلوٰۃ و سلام پیش کیتا -

فیہ بادشاہ نے حکم دتا کہ مدینہ النبی دے سارے مرد میرے کول واری واری آؤن
 تے شاہی انعام لے جان - چنانچہ ہر کوئی آکے اپنا نام لکھوانداتے انعام لے کے خوشی
 خوشی چلا جاندا - بادشاہ ہر اک نوں بڑے گوہ نال تکرارے سارے لوک انعام لے کے

چلے گئے۔ پر بادشاہ دی چنتا دور نہ ہوئی، اوہنوں شکار ہتھ نہ آیا۔ بادشاہ لوکاں نوں بلا کے پھویا۔ کوئی بندہ باقی تاں نہیں رہ گیا؟“

لوکاں آکھیا۔ اہل مدینہ تاں سارے ای کچکے نیں۔ البتہ دو بندے شہروں

رہندے نیں۔ اوہ بڑے اٹھ لوک نیں۔ کسے مغربی ملک دے و سنیک نیں۔ ہر دو

عبادت و حج رُجھے رہندے نیں۔ تے صدقہ خیرات وی ڈھیر کر دے نیں۔ صرفتا

نہیں آئے۔ بادشاہ نے اوہناں نوں بلان دا حکم دتا۔ اوہ آئے تاں بادشاہ نے

چچھ گچھ کیتی۔ تے فیر بادشاہ سامت اہناں دی رائس گھاہ تے تشریف لے گئے۔ جا

تکیا۔ دو خیمے کن تے کجھ کتاباں۔ تے نالے سونے چاندی دیاں کجھ تمبیلیاں

پعیاں کن۔ اہل مدینہ وی نال سن۔ اوہناں بڑا اٹل لا کے ”اٹھ لوکاں“ دی وڈیاں

بیان کیتی۔ تے آکھیا جناب ایہہ تاں فرشتے لگدے نیں۔ پر بادشاہ نے اوہناں

نوں پچھان لیا سی۔ کیوں جے خواب وچ اہناں دی شکل دی جنگی طرح سنبھان کر

دتی گئی سی۔ ایس کر کے بادشاہ کھوج وچ رہیا۔ اچانک اک پاسے خیمے دے اندر

بادشاہ نے اک دری یا صفت جیہی پئی دکھیس۔ اوہنوں پھکیا تاں تھلے اک سرنگ تھ

آئی۔ جہدارُخ آپ دے روئے دل سی۔ بادشاہ نے اوہناں نوں کہیا کہ سچ

دستو۔ پر اوہ نمک ہو گئے۔ اخیر ڈنڈے والے نوں حکم ہویا کہ انہاں نوں

توٹی لا۔ توئی تکی تاں یک پئے۔ تے دسیا کہ ایس عیسائی اک سانوں اک

عیسائی بادشاہ نے حاجیاں دے روپ وچ لاکھیاں دی دولت دے کے ایس پئی

کھدیا اے کہ ایس کسے طراں فریب نال نبی پاک دا جسدِ اطہر کڈھ کے لے جلیے

تاں جے بعد وچ مسلماناں دا مذاق اڈایا جائے کہ جس نبی توں امام الانبیاء کندے

او اوہدا جسد تاں ایس چوری کر کے لے گئے آل۔

تفصیل نال روشنی پاندیاں اوہناں دسیا کہ ”ایس رات نوں سرنگ کڈھ

دے ساں ساڈے کول چرے دے دو تھیلے نیں۔ سرنگ دی ہٹی روز وی روز اہناں

تھدیاں وچ پاکے ایس جنت البقیع دی زیارت دے بہانے اوتھے ڈھیری کر

اوندے ساں۔ جدوں ساڈی سرنگ جہرہ شریف دے بالکل نیڑے پہنچ گئی۔ تاں

بڈل زور نال گجیا۔ بجلی کڑاکی تے ڈاہڈا زلزلہ آیا۔ تے اٹھلی صبح ایس تکیا کہ بادشاہ

میت واقفانہ پہنچ گیا اے۔“

ابنوں دیاں گلآں سُن کے بادشاہ ڈھاڈاں مار کے روں لگ پیا۔ تے حکم دتا
ہنوں ظالماں دیاں ڈھوناں لاه دلیو۔ چنانچہ حجرے شریف دے نال جنگ
کول کر کے ابنوں دیاں ڈھوناں کپیاں گٹیاں تے مطری دی روانت موجب
توں بعد ابنوں دیاں لاشاں سار دتیاں گٹیاں۔ !
فیر بادشاہ نے حجرے شریف دے چوہیرے پانی دی سطح تک نیاں پڑا یاں
یکہ ڈھال کے سگے دیاں کندھاں کہ وایاں۔ تے ارج زمین دی سطح توں پاتی
سطح تک اک پکی دیوار بنا دتی جہڑی مگ تک قائم اے۔

جس طرا
حضور

حضرت صدیق اکبرؓ تے عمر فاروقؓ دے جدوی حفاظت

ہر سال امام داجد مبارک کوئی دشمن کڈھ لیجان دج کامیاب نہیں ہو سکيا۔ اُنج
حضرت صدیق اکبرؓ تے عمر فاروقؓ دے جد مبارک وی کوئی نہیں گئے جا
یا۔ تے اللہ پاک نے اپنے نبی دے پیارے پاراں تے اپنے محبوب بندیاں دی
انہ طور تے حفاظت فرمائی۔ تے انشاء اللہ قیامت تک اوہ حفاظت فرمائینگا
عجب طہری نے ہاروں توں تے اوہنے اپنے باپ شیخ عمرؓ زعب توں
نکیتا اے۔ اوہنے دتیا کہ میں اک عجیب گلستان نگاں — ذرا کٹ
تے سنبو۔

اوہ کہندا اے کہ میں مسجد نبویؐ دج مقیم ساں تے مسجد دے خادماں
چوہری ساں۔ او تھے شمس الدین صواب لکھٹی وی ہینگا سی۔ تے اساں
نہاں وا آپو دج بڑا پیار سی۔ میرا اک سجن بادشاہ دامصاحب سی۔ تے دربا
یاں خبراں ستاندا ہندا سی۔ اک دن اوہ میرے کول آیا تے دتیا
راج بڑا عجیب جہیا واقعہ واپو یا اے۔ تفصیل بیان کردیاں اوہنے دتیا کہ
سب توں کجھ آدمی آئے نیں اوہناں شہر دے امیر لوں مال دولت دے خوش
ہر لیا اے۔ تے اوہ آدمی حضور دے جہے وچوں حضرت ابو بکرؓ تے عمرؓ دے
سد مبارک کڈھ کے لیجان دے پروگرام موجب اچ رات نوں آون گئے۔

تھوڑے چہرے چھپوں امیر دا پیغام آیا کہ آ کے میری نکل سن جا۔

شمس الدین صواب لکھنی حکم موجب گیا۔ امیر نے آکھیا۔ "صواب! بندے مسجد نبوی وچ آؤن گے۔ تیس اہناں نئی بو اکھول دینا تے جو وی کرن دینا۔ ادہناں دے کم وچ کوئی رکاوٹ نہ پانا۔ صواب نے آکھیا۔ چنگا ای ای ہووے گا۔ واپس آ کے صواب جبرے شریف دے پھوڑا بیٹھ سے ہنجر دے اہ پروں لگ پیا تے عشا توں بعد دروازے بند کر دتے۔ تھوڑے چہرے بو اکھڑ کیا۔ دروازہ کھولیا۔ تاں چلی بندے کہاں تے بیلچے وغیرہ لے کے اندر شروع ہوئے نے سدھے جبرے شریف ول تے گئے۔ اوہا بیان اے کہ ر دی سو نہہ اہے اوہ بندے منبر شریف کول وی نہیں سی پہنچے کہ دھرتی اوہناں نکل گئی۔ تے اپنے سامان سنے اوہ دھرتی وچ نگر گئے۔ امیر نے مینوی بلا پکھیا۔ جبرے بندے کے سن اوہ اپنا کم کر گئے نیس کہ نہیں ہا میں آکھیا تاں ضرور سن پر اوہناں نوں زمین نکل گئی اے۔ امیر حیرانی تال بویا! کیہ پیا! ایس ہا میں آکھیا یقین نہیں آؤندا تاں چل کے اپنی اکھیں دیکھ لو۔ مجال اہناں دا ذرا جناں نشان وی بھ جائے ا

مسجد نبوی حضور علیہ السلام دے زمانے وچ مسجد نبوی دارقہ ۴۷۵ مربع میٹر سی۔ حضرت عمر بن خطاب نے اپنے سے ایس ۱۱۰۰ مربع میٹر ڈاواہا کیتا۔ فیر حضرت عثمان بن عفان دے سے ۴۹۶ مربع میٹر توسیع کیتی گئی۔ خلیفہ ولید بن عبد الملک دے سے اندر ۲۳۶۹ مربع میٹر ہور ادا کیتا گیا۔ خلیفہ مہدی عباسی نے ۲۴۵۰ مربع میٹر ہور توسیع کرائی۔ اشرف قاسمی ایس رقبے وچ ۱۲۰ مربع میٹر دا اضافہ کیتا۔ عبد الجبید ثانی دے دور وچ ۱۲۹۳ مربع واہور اضافہ کیتا گیا۔

کہیا جاندا اے کہ سعودی حکومت توں پہلاں تک مسجد نبوی داخل رقبہ

لے قبر شریف دی حفاظت پارے نو ادا کیا۔ از تاریخ عربین شریفین حصہ دوم ص ۱۹۴ تا ۱۶۹ از عباس کرارہ مصری اردو ترجمہ الفلاح بی اے۔ بحوالہ خلاصہ الوقا ج ۲ ص ۳۱۴ تا ۳۱۶

۱۰۲ مربع میٹر تک پہنچایا ہوا سی۔ شاد عبدالعزیز نے ۶۰۲۴ مربع میٹر رقبہ
 ماڈل کیتا۔ فیرنال لگدی پر انیاں عمارتاں دھوا کے ۶۲۴۴ مربع میٹر رقبہ
 دھایا گیا۔

بعد وچ مسجد دے گرد بنے ہوئے ۳۰۰ مکان تے سنو دکاناں دھاکے
 ۳۲ مربع میٹر رقبہ ہوو مسجد وچ شامل کیتا گیا۔ مسجد نبوی دے اچ کل ۵۴۴
 مربع شکل دے نیں۔ جد کہ ۲۲۲ ستون گول نیں۔

بہ نبوی دے قدیم دروازے

(۱) باب السلام (۲) باب الرحمة
 (۳) باب جبریل (۴) باب النساء

ب عبدالمجید۔

دروازے باب عمر (۲) باب عثمان (۳) باب عبدالعزیز (۴) باب
 سعود (۵) باب ابوبکر۔ پہلاں باب ابوبکر اک کھڑکی دی
 اچ سی۔ نویں تعمیر ویلے ایہہ دروازہ کھلا کر کے بنایا گیا اے۔

۲۴ رمضان المبارک ۱۳۷۲ھ نوں نویں تعمیر دا آغاز
 ہو یا سی۔ سنگ بنیاد ڈاکٹر عبدالوہاب عوام مصری

دے رکھیا۔ جدوں مسجد نبوی دی جدید تعمیر دا کم مکمل ہو گیا تاں سعودی حکومت
 بد نبوی دے غزنی میدان وچ اک تاریخی اکھڈ دا اہتمام کیتا۔ جس وچ سارے
 ملکاں دے وڈے وڈے علماء تے حکومتی نمائندے تے سفیر بلائے گئے
 ۵ و سلام دی نگہی فضا وچ ۱۳۷۵ھ دی اک رات نوں عشا، توں بعد
 اجتماع منعقد ہویا اے۔

چلیں اوس دلیں نوں وے ساربانان
 جتھے کیتا نبی اللہ — ٹکانان

جد نبوی دی پرانی تے جدید تعمیر بارے ایہہ سارا نواد تاریخ حرمین شریفین مصنف
 عباس کرارہ مصری (اردو ترجمہ) حصہ دوم ص ۳۳ تا ۱۴۱ نوں اخذ
 اے۔

حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام و بیباں پاک بی بیوں رضی اللہ تعالیٰ عنہما تے اہل اولاد

آپ دیاں کچھ بی بیوں (بیویاں) دا ذکر جیہے دی کہ حضرت حضور ابرہت آیا اے۔ آپ
ایک دی ساری ازواج مطہرات تے اولاد بارے دس پائی جانہ بی بی اے۔ قرآن پاک موجب
آپ دیاں سب بیویاں مومنات تے مسلماناں دیاں مانواں نیں۔

دا، حضرت خدیجہ

قنسی خنوادے وچوں آپ نے خویلد ویا بیٹی سن۔ پہلا دریاہ ابوہالہ
زرارہ تمیمی نال ہويا۔ تے دو بیٹے ہند تے پالہ پیدا ہوئے۔ و دونوں
مسلمان ہو کے صحابی بنے۔ حضرت ہند توں آپ دے خلیفہ شریف ہارے رواس
ملدی لے۔ حضرت خدیجہ خنوادوں و دھ نیک تے پاک امن بی بی سن۔ ایسے پاروں
آپ توں طاہرہ کہندے ہندے سن۔

ابوہالہ دی وفات پھپھوں آپ دا نکاح عتیق مخزومی بن عائذ مخزومی نال ہويا جس توں
اک بیٹی جہداناں (وی) ہندسی، ہوئی۔ تے اوہنے اسلام وی قبولیا۔ تے اپنے چچیر
صفی بن امیہ بن عائذ مخزومی نال اوس دا ویاہ ہويا۔ جس توں اک بیٹا محمد بن صفی
ہويا۔ محمد بن صفی دی اولاد توں حضرت خدیجہ دا دوہتر خنوادہ ہون پاروں بنو طایف
کہندے نیں۔ عتیق دی وفات پھپھوں آپ کچھ چچہ بیوہ رہیاں۔ پیکیاں ولوں مالہ
کافی سن۔ تجارت دا کم چاکراں راہیں کر دیاں سن۔ اکواری حضور علیہ السلام توں
پیش کش کیتی۔ جے تیس میرا مال تجارت کارن نے جاوتناں تہا توں دونا معا و حنہ
دیاں گی۔ آپ راضی ہو گئے۔ ایس پھیرے تجارت وچ بڑا نفع ہويا۔ نالے حضرت
خدیجہ دے غلام میسرہ نے، جہڑے حضور دے نال گئے سن۔ آپ دی ایماندار
اپنے اخلاق تے نگھے سبھا دی بڑی تعریف کیتی۔ حضرت خدیجہ ہوراں آپ توں نکاح
دا پیغام گھلیا۔ حضور علیہ السلام نے اپنے چاچے ابو طالب نال صلاح کیتی ماوہ
منظور کیتا۔ تے ایج آپ دی شادی جناب رسول اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ و اصحابہ

مہ نال ہو گئی۔ شادی سے آپ کی عمر چالی سال تھی حضور کی عمر پچھٹی اور پچھلے سال آپ کی نکاح توں بعد پچھٹی سال حیات رہیاں، آپ کی حیات و وح حضور نے نبی ہو کر شادی نہیں فرمائی، بعض روایتوں میں نکاح سے آپ کی عمر ۲۲ سال پر معروف روایتوں میں چالی سال سی۔ جدوں آپ توں نبوت ملی تاں حضرت خدیجہؓ ہوں سب توں پہلاں آپ اُتے ایمان لیا ندا۔

حضور نبوت ملیں سے، بڑے بے قرار رہندے سن۔ موزخاں موجب اکواری حضرت خدیجہؓ نے رسول اللہ توں آکھیا کہ جدوں تہاڑے کول فرشتہ (جبریل) آئے گا مینوں دستا۔ اک دن آپ ہوں دسیا کہ جبریل آگیا اے۔ حضرت خدیجہؓ نے حضور توں اپنے سچے پاسے کھلیار کے پچھیا کہ فرشتہ ہوں وی دسا اے؟ آپ نے "ہاں" وح جواب دتا۔ فر اوہناں آپ توں اپنے کھتے ول کھلیار کے اوہی دال کیتا۔ تے اوہی جواب پایا۔ فر اوہناں حضور توں کہی اپنے اگے کدی پچھے تے ماں بدل بدل کے کھلیار پتے جواب وح حضور نے دسیا کہ ہاں فرشتہ پتھے موجود تے مینوں نتر آریا اے۔ آخر اوہناں آپ توں کلاوے وح لے لیا تے سوال جواب "نہ" وح سی۔ ایہہ مٹی کے حضرت خدیجہؓ نے آکھیا "جے ایہہ فرشتہ جبریل یا تھیاں کوئی شیطان وغیرہ ہندا تاں اوہنے ساتوں (میاں بیوی توں) ایہی حالت چ دیکھ کے وی گھور دیاں رہنا سی" تے ایس طراں اوہناں حضور علیہ السلام کی (عقلی دلیل نال تصدیق کر کے) ہمت ودھانی لے

اکواری آپ حضور واسطے غار حرا وح سنتو وغیرہ پچان جا رہیاں سن۔ جبرائیل علیہ السلام حضور کی سیوا وح حاضر ہوئے تے آکھیا "یا رسول اللہ! جدوں بی بی خدیجہؓ ہوری آؤں، اوہناں توں اللہ پاک و توں تے میرے و توں سلام کہنا۔ تے شت وح موتیاں دے اک محل دی خوشخبری دینا" ہجرت توں تھن ورھے پہلاں آپ کی وفات ہونی۔ کو دجوں وح و فنایاں گئیاں۔ حضور علیہ السلام نے خود آپ توں مدوح آتایا۔ آپ کی نماز جنازہ نہیں سی پڑھی گئی کیوں جے او دوں تیار ایہہ فرمیں

۱۰ نقوش رسول نمبر ۲ ص ۹۴۸

نہیں سی ہوئی ہے۔ آپؐ وچوں حضور علیہ السلام دی جہڑی اولاد ہوئی اوہرا ویرے اوگے آ رہیا ہے۔

(۲) حضرت سوڈہ بنت زمعہ | آپؐ مکہ معظمہ دی و سنیک سن تبیلہ بنو عامر ابن لوی نال تعلق سی۔ پہلا ویاہ اپنے چچیرا کران بن عمرو

نال ہو یا۔ غاوند نالوں پہاں اسلام قبول کینا۔ تے قیرمیاں ویوی نے کافراں دے ظلم توں آگ کے جسٹہ ول (دوجی) ہجرت کیتی۔ کجھ رواںتاں موجب ایتمے سکران مرتد ہو کے عیسائی ہو گیا تے حضرت سوڈہ واپس مکے شریف آئیاں۔ تے بعض رواںتاں موجب سکران آپؐ نال واپس مکے آیا۔ تے ایتمے فوت ہو گیا۔ ایناں توں آپؐ دا اک پتر عبد الرحمن سی جسے اسلام دی دولت پائی۔ تے سلسلہ وچ جنگ جلولاء وچ شہادت کھٹی۔

حضرت خدیجہ دی وفات پھپھوں سرکار دو عالم بڑے غمناک تے خاص کر دو جوان دھیاں تے دوجے بچیاں دی سمحال بارے فکر مند رہندے سن۔ ایہہ دیکھ کے حضرت خولہ بنت حکیم نے حضورؐ توں آپؐ دی دوجی شادی بارے رائے چھپی۔ تے جواب وچ حضرت سوڈہ نے حضرت عائشہ واناں بتا۔ آپؐ ہوراں دونہاں ول پیغام دی اجازت عنایت فرمادی۔ خولہ نے حضرت سوڈہ نال گل کیتی۔ اوہناں آکھیا۔ مینوں منظور ہے۔ پو میرے پو نال وی گل کر لو۔ خولہ آپؐ دے والد کول گئیاں تے رائے چھپی۔ آکھیا محمدؐ بڑا ساؤ بندہ ہے۔ مینوں منظور ہے۔ پو سوڈہ توں وی کچھ لینا۔ خولہ آکھیا۔ اوہ ناں راضی ہے۔ ایہہ سن کے زمعہ ہوراں آکھیا۔ تیس نکاح واسطے آجاؤ۔ تے ایچ سلسلہ نبوی وچ حضرت سوڈہ بنت زمعہ آپؐ دے نکاح وچ آئیاں۔ آپؐ دا بھرا عبد اللہ بن زمعہ آیا۔ شادی بارے سن کے بڑا اتنا ٹھنڈا ہو یا تے اپنے بہر وچ کھین پالئی۔ پو جدوں اوہ بعد مسلمان ہو یا تاں اپنی ایسی حرکت اُتے بڑا شرمسار تے پھپھتاں بندہ سی۔

حضرت سوڈہ کافی دوی عمر دی سن۔ آپؐ حضورؐ دے بچیاں نال بڑی محبت تے سگی ماں ہرورتارا کر دیاں سن۔ آپؐ اچا سن دیاں سن تے آخری عمر وچ کٹاں توں بالکل

اے نقوش رسول نمبر ۲ ص ۶۴۸۔ نالے سیرت رسول عربی

بولی ہو گئیاں سن۔ آپؐ ہوراں بڑی لمبی عمر پائی۔ تے حضرت عمرؓ دے تلامذت سے سنا۔
 وچ وفات پائی تے مینے وچ دفن کیتیاں گئیاں۔ بعض آپؐ داسن سال ۵۵۵ء ۵۵۶ء
 دسے نیس۔

ابو ہریرہؓ دی روایت امام احمد نے نقل کردیاں وسیا ات۔ کہ رسول اللہؐ نے
 حجۃ الوداع وچ اپنی پاں پاک بیٹیاں نوں فرمایا سی۔ کہ زمین حج تیس ادا کر لیا اے۔ اسی
 توں بعد ”بوریا“ توں نینت ہرانا یعنی گھروں نہ نکنا۔ چنانچہ حضرت سوڈہؓ تے حضرت
 زینبؓ بنت جحش ہمیشہ توں گھرویاں ہو کے رہ گئیاں۔ آپؐ فرماندیاں ہندیاں سی: ”اللہ
 دی سونہہ۔ ایس رسول اللہ دی وصیت پچھوں چوپائے اتے سواری تیس کرنی۔“
 آپؐ توں پنج حدیثاں روایت کیتیاں ملدیاں نیں لے

۱۳) حضرت عائشہ صدیقہ | آپؐ ابو بکر صدیقؓ دی بیٹی سن۔ حضور علیہ السلام
 دی بعثت توں چار سال مگروں پیدا ائس ہوئی۔

اپنے بھانجے عبداللہ بن زبیر دے بیٹے نال تعلق پاروں ”أم عبداللہ“ کنیت رکھدیاں
 سن۔ آپؐ دی متلکی پہلاں جبرین مطعم دے پتر نال ہوئی سما لے خود بنت
 حکیم نے رسول خداؐ ولوں اشارہ پاکے، آپؐ دی ماں، اہم رومان کول رشتے بارے گل
 کیتی۔ اوہناں ”ہاں“ کر دتی۔ جدوں صدیق اکبرؓ گھر آئے تاں اوہناں نال ذکر کیتا، اوہ
 فرمایا: ”عائشہ تاں رسول اللہؐ دے بھرا دی دھی اے۔ بھلا ایہہ رشتہ جائز اتے؟“
 رسول پاکؐ نے اہدے جواب وچ اکھوا بھجیا کہ اسلام وچ تیسیں میرے تے میں تہاؤ
 بھراواں، تے ایہہ نکاح جائز اتے۔ فیر صدیق اکبرؓ نے أم رومان نال گل کیتی تے فرمایا:۔
 ”مطعم بن عدی، عائشہ دارشتہ اپنے پوتے واسطے منگ چکیا اتے۔ اللہ جان داکے۔
 ابو بکرؓ نے کدی وعدہ خلافی نہیں کیتی۔“ چنانچہ آپؐ مطعم دے گھر گئے تے رشتے بارے
 گل چھیڑی۔ مطعم نے اپنی زانی نال مشورہ کیتا۔ اوہ لہن لگی:۔ ”جے ایس منڈے

لے سیرت رسول عربیؐ از نور بخش توکل ص ۵۹۷-۵۹۸

لے سیرت رسول عربیؐ موجب متلکی جبرین مطعم دے بیٹے نال ہوئی سی تے اردو معارف اسلامیہ موجب

مخبر جبرین نال۔ (ج ۱۲ ص ۷۰۸)

دار شہتہ ہاؤسے کر دیئے تے تیسیرتاں ادہنوں "بانی" لوگ تے اپنے دین وچ داخل کر لوو گے۔"

ایہہ گل سُن کے حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ گھر نوں آئے تے خولہ راجیا حضورؐ، یہ اہلواۃ و اہل نام و خدمت وچ سنبھا گھلایا کہ نکاح واسطے تشریف لے آؤ۔ حضورؐ ابراہیم تشریف دینے تے تاں صدیق اکبرؓ نے سلسلہ نبوی شوال دے پینے حضرت عائشہؓ روانکارا آپؐ تال کر دتا۔ تے ہجرت دے پہلے ساں، ماہ شوال وچ مدینہ منورہ پہنچ کے، ۹ سال دی عمر وچ رخصتی ہوئی۔ حتیٰ مہر ۵۰۰ درہم متھیا گیا سی۔ حضورؐ دی وفات ویلے حضرت عائشہؓ دی عمر اٹھارن سال سی لہ۔ اوہنا چھٹی اٹھ سال دی عمرے شہہ وچ وفات پائی۔ تے وصیت موجب رات ویلے جنت البقیع وچ دفنائیاں گئیاں۔ مروان بن الحکم و تون مقرر، مدینے دے گورنر، تے مشہور صحابی حضرت ابو ہریرہؓ نے آپؐ دی نماز جنازہ پڑھائی۔

حضرت عائشہؓ رضی اللہ تعالیٰ عنہا تون دو ہزار دو سو دس حدیثاں مروی نیں۔ ۱۶۴ حدیثاں بخاری تے مسلم شریف وچ اگو جہیاں نیں۔ مورچور تجاؤ بخاری شریف تے اٹھائی مسلم شریف وچ دکھ دکھ نیں۔

آپؐ بہت سمجھدار، سنگھڑ، عابدہ، زاہدہ، سخی، تے عالم فاضل، بی بی سی۔ حضورؐ دی نظرنوبت نے آپؐ نوں اپنی زوجہ بیان دا فیصدہ شاید ایس واسطے وی فرمایا کہ حضورؐ آپؐ نوں اسلام دی روح بارے تعلیم دے کے اپنی وفات تون بعد صحابہؓ دی رہنمائی دا فریضہ اہناں کو لوں انجام دلانا چاہندے سن۔ تے حضورؐ دی وفات تون، اڑتالی سال بعد آپؐ دا انتقال ہویا۔

آپؐ اسلامی قانون، عربی شاعری، اسلام تون پہلاں دی عربی تاریخ، حساب، طب تے بعض دوجے شعبیاں وچ ماہر سن۔ قانون دے ماہر صحابہؓ نوں جدوں کوئی مشکل بن دی۔ اوہ آپؐ کول آوندے۔ تے عام طور تے آپؐ دا جواب سُن کے اود مطمئن ہو جاندا۔

۱۔ سیرت عائشہؓ از سید سلیمان ندوی ص ۹۷۔ ۲۔ بعض روایاں موجب ۱۷ رمضان ۸۰ھ

مطابق ۳۳ دہائی ۶۷ عیسوی آپؐ دی وفات ہوئی۔ (اردو دائرہ معارف اسلامیہ ج ۱۲ ص ۷۱۲) ۳۔

کئی واری کسی مسئلے بارے جہ قانون دے ماہر صحابہؓ دی رلے آپ دے سامنے پیش
 کیسی جانڈی تے آپ اوس دے نقش گنوان نگ پندیاں، جہاں نوں سارے ماہر
 یندے۔ آپ قرآن، سنت، حدیث، فقہ وغیرہ دی بڑی عالمہ سز۔ آپ نوں حضور
 نال تے حضور نوں آپ نال بے پناہ محبت سی۔ حضور علیہ السلام محبت نال آپ نوں
 "حمیرا" کہندے ہندے سن۔ کیوں جے آپ دارنگ مبارک گورا چٹا سی۔
 آپ دارا اداے :- فَضْلُ عَائِشَةَ عَلَيَّ الْبِذَاءُ كَفَضْلِ الْاَثَرِيِّ
 عَلَيَّ سَائِرِ النَّبِيِّينَ۔ یعنی عائشہ نوں دوجیاں زنانیاں اتے اوہی فضیلت
 حاصل اسے جہڑی "ثرید" نوں دوجے "کھابیاں" اتے۔

جدوں افک دا چکر چلدا (جہد از کر کتاب وچ تیس پڑھ آنے او) تاں آن
 (سورہ نور) وچ آپ دی پاک راسنی دی گواہی اندر پاک نے دتی تے اس سارے
 واقعے نوں "سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ" کہہ کے اپنی شان ظاہر کیتی
 حضرت موسیٰ بن طلحہ موجب حضرت عائشہ جدوں دوجہ فصیح سن، ابو موسیٰ
 اشعری موجب صحابہؓ نوں کولی اجہیا مسابقت نہیں آیا جہد اعلیٰ حضرت عائشہ
 توں نہ ملدا ہووے۔ محمود بن لبید موجب آپ حضرت عمرؓ تے حضرت عثمانؓ
 دے خلافت کے فتویٰ دیندیاں، سندیاں سن تے ایہ صورت وفات تک جاری
 رہی۔ حضرت عمرؓ تے عثمانؓ تے بعض دوجے صحابہؓ کئی واری آپ کوں (کسے وچولے
 راہی) مسئلے تے حدیثاں وغیرہ پچھواندے ہندے سن۔

حضرت عروہ بیان کردے ہیں کہ میں حضرت عائشہ صدیقہ نوں ودھ کے کسے نوں
 قرآن فرمایا، اسل احرام، فقہ، طب، حدیث تے نسب دا عالم نہیں سنبیا۔
 سخاوت دا ایہہ حال سی کہ اکواری آپ کوں اک لکھ درہم آک۔ ام الدرداء آپ دی
 خادمہ کوں سی۔ آپ روزے نال سن۔ آپ ہواں سارے درہم سدوی راہ وچ کٹا دیتے۔
 جدوں ام الدرداء نے چیتا کھوایا کہ روزہ کھوون لئی اک درہم تے رکھینا سی۔ تاں فرمایا، تول
 اوووں چیتا کراندی تاں میں رکھ وی یندی۔ اچھا خیر اسے۔ اشد بہت وڈا اسے لے

لے پھلے ماشیے وچ دسیاں، تے دوجیاں بعض کتاباں توں مدلی۔ (مؤلف)

۴۱ حضرت حفصہ بنت عمرؓ ابن الخطاب

حضرت حفصہ رضی اللہ تعالیٰ

عنہا حضرت عمرؓ زوی دھی سن۔ بعثت توں پنج ورھے پہلاں پیدائش ہوئی سی۔ پہلا نکاح خنیس بن حذیفہ بن مال ہو یا۔ اوہناں مال، امی مدینے ول ہجرت کیتی۔ اوہ جنگ بدر وچ شریک سن (بخاری) تے ڈاڈے زخمی ہوئے تے بعد وچ شہادت پائی۔

بدر وچ فتح وائے یہاڑے، حضورؐ زوی پیری بیٹی حضرت وقیہؓ زوی وفات ہوئی۔ اوہر حضرت حفصہؓ بیوہ ہو گئیاں کن۔ چنانچہ حضرت عمرؓ نے حضرت عثمانؓ ناں رشتے دی گل کیتی۔ اوہ آپؐ دی دو جی بیٹی ول جھاک لائی بیٹھے سن۔ سوا اوہناں مال دتا کہ میرا بے کوئی پروگرام نہیں۔ فیر اوہناں حضرت ابوبکرؓ توں پیشکش کیتی۔ تاں اوہ چپ کر کے رہ گئے۔ حضرت عمرؓ دا دل بڑا دکھیا۔ اوہ شکایت دے طور حضورؐ علیہ السلام کول حاضر ہوئے تے ساری گل بات سُنائی۔ کہ میرے سبحاں وی میری بیٹی نوں قبول توں انکا کر دتا اے۔ حالانکہ حفصہؓ بڑی سگھرتے خوبیاں دی مالک اے۔ آپؐ ہوراں فرمایا:۔

”فکر نہ کر میں عثمانؓ واسطے تیری بیٹی توں بہتر بیوی دا بندوبست کراں گا تے تیری بیٹی نوں عثمانؓ توں بہتر خاوند ملے گا۔“

چنانچہ حضورؐ نے حضرت عثمانؓ ناں اپنی دھی ام کلثومؓ دا نکاح کر دتا ربیع الاول (۳) تے فیر آپؐ دا نکاح (شعبان ۳) حضرت حفصہؓ ناں ہو گیا۔ حضرت ابوبکرؓ نے بعد وچ دسیا کہ اکواری حفصہؓ نے گلاں گلاں وچ حفصہؓ ناں اپنے نکاح واسطے گل چاری سی۔ ایس واسطے میں عمرؓ دا پیغام سن کے چپ وٹ گیا ساں۔ تاں جے حضورؐ بی سدھروا بھیت نہ کھل جائے۔ چنانچہ حضرت عمرؓ دے دلوں ایہہ گل سن کئے، ساری رنجش مٹ گئی۔

حضرت حفصہؓ توں سٹھ حدیثاں مروی نیں۔ جنہاں وچوں صرف پنج بخاری روایت چ ملدیاں نیں آپؐ نے شعبان ۳ وچ امیر معاویہؓ دے خلافت کے وفات نی۔ مدینے دے گورنر مروان بن الحکم نے نماز جنازہ پڑھائی۔

حضرت حفصہؓ لکھنا پڑھنا جان دیاں سن۔ بہت سمجھدار سن۔ آپؐ دا عاقلہ اتیزی سی۔ حضورؐ ناں نکاح ویلے آپؐ دی عمر ۲۲ سال سی۔ حضرت عمرؓ اپنے خلافت

سے، بعض قانونی مشورے سے تے خاص کر کے عورتاں نال متعلقہ مسائیاں بارے
آپ توں مشورہ لیندے ہندے سن۔

۵ حضرت زینب بنت خرمیمہ | آپ نجد سے قبیلے عامر بن صعصعہ وچوں سن۔ شادی
حضرت عبید اللہ بن الحارث نال ہوئی۔ اوہناں بد

دی لڑائی وچ شہادت واجام پیتا۔ حضرت زینب اپنے پکیرے قبیلے وچ بہت عورت آور
والی گئی جاندی سن۔ پر اوہناں واکوڑا اہل مسلمان نہیں ہویا۔ لگوں ایس کوڑے نے "پڑھو"
دے مقام تے مبلغ صحابہ واک جمعہ شہید کر دتاسی۔ ایس کر کے مسلماناں نال ایس کوڑے
واچنگا بھلا ویرسی۔ ایہی وجہ سی کہ بیوہ ہون لگروں حضرت زینب نے مدینے وچ رہن
وا ای فیصلہ کیتا۔ کیوں جے قبیلے نوں اہل آپ دے اسلام قبولن بارے وی علم نہیں سی۔
حضور علیہ السلام نے ایس خیال نال کہ زینب نال نکاح شاید اوہدے پکے کوڑے نال
مسلماناں دے تعلقات سنوارن واسبب بن جائے۔ رمضان سکھ وچ آپ نے نکاح
کر لیا۔ آپ دی عمر اوس ویلے تینہ سال سی۔ صحت بہت خراب ہو چکی سی۔
آخر شادی توں تن پہننے بعد آپ دی وفات ہو گئی۔ حضور علیہ السلام نے آپ
واجنازہ پڑھایا۔ تے جنت البقیع وچ آپ نوں دفنایا گیا۔

آپ دی وفات لگروں حضور دے نکاح وچ حضرت سوڈہ، حضرت عائشہ
تے حضرت حفصہ رہ گئیاں۔

آپ شروع عمر توں ای غریباں تے مسکیتاں نوں روٹی کھواندیاں ہندیاں سن تے
بہت سخی سن۔ ایس کر کے آپ نوں ام المساکین وی کہیا جاندا سی لے

۱ لے آپ دے پہلے خاند طفیل بن الحارث نے آپ نوں طلاق دے دتی سی۔ ایہہ دوجی شادی سی
۲ لے بعض روایتاں موجب عبید اللہ بن جحش نال ہوئی۔ جہڑے جنگ احد وچ شہید ہوئے۔
۳ لے حتی ہر چار سو درہم ہتھیا گیا۔ جہڑا آپ نے ادا فرمایا۔

۴ لے حوالے نئی دیکھو۔ سیرت رسول عربی ص ۶۱۰۔ نقوش رسول نمبر ج ۲ ص ۶۵۲-۵۳۰
اردو دائرہ معارف اسلامیہ۔ ج ۱۰ ص ۵۶۸۔ بحوالہ ابن سعد۔ طبری۔ تے ابن

اثیر وغیرہ

(۶) حضرت اُم سلمہؓ ہند | آپؓ داناں ہند تے کنیت اُم سلمہ سی۔ باپ دانا نام
حذیفہ یا (بعض روایتاں موجب) سہیل سی۔ ماں

داناں عاتکہ بنت عامر کنانیہ سی۔ پہلاں حضور علیہ السلام دے رضاعی بھرا ابو سلمہ
(عبدالمنذر) بن عبدالاسد بن مغیرہ دے نکاح وچ سن۔ جہڑا کہ آپؓ دا چچیر لگدا سی۔
میاں بیوی نے شروع توں ای اسلام دی دولت کھٹ لئی سی۔ تے حبشہ ول ہجرت
دی کیتی۔ او تھے پہلا بچہ سلمہ پیدا ہو یا۔ فیر آپؓ مکے آگئے۔ تے ابو سلمہؓ نے اکلایاں
مدینے ول ہجرت کیتی۔ تے اُم سلمہؓ نوں آپؓ دے پکیاں نے دک لیا۔ آپ بڑی
بے چین ہو کے کعبے شریف جاندیاں تے رکن دایاں لئی بددعاوی دہائی پاندیاں۔
اخیر پکیاں نے اکھیا کہ بددعاواں دے تے جامدینے چلی جاہ۔ آپؓ اکلایاں مدینے
پہنچ گئیاں۔ اچ آپؓ نوں پہلی ہاجرہ (مدینے ول) ہون دا شرف وی حاصل اے
حضرت سلمہؓ بدری صحابہ وچوں سن۔ اُحد وچ زخمی ہوئے تے کجھ دناں وچ شفا ہو
گئی۔ فیر اک سرے وچ شامل ہو گئے۔ پر او تھے زور لگ جان پاروں پُرانا زخم
پھٹ گیا۔ جس پاروں ۸ جمادی الآخر ۳۵ھ نوں آپؓ دی وفات ہو گئی۔ اُم سلمہؓ
خاوند دی وفات ولے عامہ سن۔ جینے توں بعد حضرت ابو بکرؓ تے عمرؓ نے نکاح دا
پیغام دتا۔ پر اوہناں نا منظور کیتا۔ فیر رسول کریمؐ نے اپنے ولوں پیغام گھلایا۔ اوہنا
اگوں اکھیا۔ ”مرحبا“۔ تے نال ای کجھ عُذر پیش کیتے۔ پر حضور علیہ السلام نے
ہر عُذر دا سوہنا جواب دے کے شادی واسطے راضی کر لیا۔ تے نکاح ہو گیا۔ آپؓ
بہت صابر شاکر، عقلمند تے غیرت خاتون سن۔ چوراسی سال دی عمر وچ آپؓ دی
وفات ہوئی۔ حضرت ابو ہریرہؓ نے نماز جنازہ پڑھائی۔

وفات (واقعی موجب) شوال ۵۹ھ وچ ہوئی۔ تے امام بخاری تاریخ کبیر
وچ ایہو سنی لکھ دے نیں۔ پر بقول ابن حبانؓ وچ وفات ہوئی۔ تے
صحیح مسلم دی اک حدیث توں بتدوا اے کہ آپؓ واقعہ خمرہ تک حیات
سن۔ جہڑا ۶۳ھ وچ ہو گزریا۔

حضرت خاندن ولید آپؓ دے رشتہ داراں وچوں سن۔ رسول پاکؐ نال
نکاح توں کوئی دو سال بعد اوہ اسلام دی دشمنی تیاگ کے مسلمان ہو گئے۔ حضرت

ام سلمہ پڑھنا لکھنا جان دیاں سن۔ تے شاعر دی سن۔ آپ توں کوئی بن سوا حضرت
حدیثاں تے روایتاں منقول نیں۔ جنہاں وچوں تیراں بخاری تے مسلم شریف وچ
اکو جہیاں نیں۔ ایس توں اڈتھن بخاری تے تیراں مسلم شریف وچ وکھریاں وکھریاں
دی موجود نیں لے

(۱) حضرت زینب بنت جحش | آپ دے والد جحش شمالی عرب دے و سنیک سن

سن۔ اوہناں دی شادی حضور علیہ السلام دی اک چھٹھویں امیمہ بنت عبدالمطلب
ہو گئی۔ اچ آپ رسول اللہ دی پھیر سن۔ جحش ہوراں دا خاندان مدھ توں ای
اسلام قبول چکیا سی۔ تے ہجرت کر کے مدینے پہنچ گیا۔

حضور علیہ السلام دے فرمان مطابق حضرت زینب دی شادی زید بن حارثہ نال
کیتی گئی۔ پر اوہناں دی سدھری کہ حضور نال شادی کراواں۔ جس کارن اوہناں
چھ مہینے دے روزے رکھن دی سکھ وی سکھئی۔ زید بن حارثہ حضور دے لئے کے
پالے ہوئے پتر (متبنی) سن۔ میاں بیوی وچ نت ان بن رہندی سی۔ اخیر زید
حضور دی خدمت وچ آئے تے طلاق دین بارے عرض کیتی۔ حضور علیہ السلام
نے بڑا بھجھایا۔ پر کجھ دن بعد فیر اوہی رچھڑے گیا۔ اخیر حضرت زینب دی خواہش
آئے زید بن حارثہ نے آپ نوں طلاق دے دی۔

چونکہ ایس شادی واسطے حضور علیہ السلام تے حضرت زینب نوں مجبور کیتا سی
جہدا نتیجہ طلاق دی شکل وچ نکلیا۔ ایس کر کے حضور نوں بڑا رنج ہو یا۔ تے آپ
نے حضرت زینب دے دلی سکون کارن اپنے و نوں نکاح دا پیغام دتا۔ پیامی نے
جدوں آپ نوں حضور دا سپہا دتا تاں آپ نے سن دیاں سار سپہاں اندر جا کے

۱۔ ایہ ۳۷۸ حدیثاں مسند احمد بن حنبل وچ موجود نیں۔

۲۔ طبقات ابن سعد۔ شیلی دی سیرت النبی ج ۲۔ اردو دائرہ معارف اسلامیہ ج ۳
ص ۲۲۹۔ ۵۰، نقوش رسول نبی ج ۳ ص ۶۴۲۔ ۶۵، سیرت رسول عربی ص ۶۰۲ تا ۶۰۳۔
رحمۃ للعالمین ج ۲ وغیرہ کتاباں توں مدولی۔

شکرانے دے نقل پڑھے تے فیر پامی نوں اپنے ولوں سناں کہیتی تے نالے اوہنوں
 وڈ ملے تحفے وی دتے۔ تے آپے دی شادی سرور بمالم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نال ہوگئی۔
 عرب وچ متبعی پتر دتے برابر گنیا جاندا سی۔ پر اللہ پاک ایس کچی گل نوں ختم
 کرنا پاند اسی۔ چنانچہ جدوں حضرت زینبؓ، زید بن حارثہ نال نکاح واسطے راہی
 نہیں سن ہندیاں، اوہوں حضور نے آپے نوں ایہہ بلی حکم سنایا۔

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا
 قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ
 يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ
 وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ
 ضَلَّ سَبِيلًا مُّبِينًا (النساء ۵۷)

کے مسلمان مرد یا عورت نوں سوہندا
 نہیں کہ جد خدا تے اوہا رسول کوئی فیہ
 کر دلویت تاں اوہ اپنی مرضی کرن۔ تے
 جہڑا اللہ رسول دی نافرمانی کرے اوہ
 ظاہری گمراہ ہو گیا۔

طلاق دے تون پہلاں ای حضور، جدوں زید نوں بچھاندے سن کہ طلاق نہ دے۔
 پر اندروں آپ نے نور نبوت جان لیا سی کہ ایہہ نبھا نہیں ہو سکدا۔ تے فیر آپ نے
 حضرت زینبؓ دے دل تے پھا رکھن لئی دل وچ سوچیا کہ جے طلاق ہوگئی تاں ایس
 تون بناں کوئی انصاف وی گل نہیں ہووے گی کہ یس خود زینبؓ نوں نکاح دی
 پیش کش کراں کیوں جے لیرے مجبور کرن پاروں ای اوہنے زید نال اہ شادی قبول کیستی
 سی۔ پر بچھان ویلے آپ ایہہ گل ظاہر نہیں سی کر سکدے۔ کیوں جے متبعی پتر
 برابر گنیا جاندا سی۔ تے اوہی طلاق دتی زانی نال شادی کرنا بڑا بھاری عیب
 سمجھیا جاندا سی۔ حضور علیہ السلام دے دل دی ایس بات دل قرآن پاک وچ
 اسی اشارہ ملدا اے :-

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ
 وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ
 وَزَوْجِكَ وَالْتَمِ اللَّهُ وَاتَّقِ فِي
 نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَ
 تَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ
 أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ

تے جدوں توں اوہنوں کہہ رہیا سیس
 جس اتے اللہ نے انعام کیتا۔ تے نالے
 اوس تے توں وی انعام کیتا۔ کہ اپنی
 زانی نوں نہ چھڈ تے اللہ توں ڈر۔
 تے توں اپنے دل وچ نکاند اسیس، اوہ
 شے جنہوں اللہ ظاہر کرن والا اے تے

(احزاب - رکوع ۵ آیت ۳۴)

توں لوکاں توں یڈ کداسیں۔ تے اشد دا
حق بیہتا اے کہ اوہتوں یڈ کیا جٹے۔

تے فیر جدوں طلاق واقع ہو گئی تاں اشد پاک نے انج حکم نازل فرمایا :-
فَلَمَّا قَضَىٰ تَرِيْدًا مِّثْلَهَا وَطَرًا
تے جدوں تریڈ واکم اوس توں نکل گیا یاں
اساں اوہ تہاڑے نکاح و سچ دے دتی۔
توں جے مسلماناں واسطے اپنے نئے
پاکاں دیاں زنانیاں نال طلاق توں بعد
نکاح کرن وچ کوئی حرج نہ رہوے۔ تے
اشد دا حکم (پورا) ہو کے رہندا اے۔

اَلْمُؤْمِنِيْنَ حَرَجٌ فِيْ اَزْوَاجِ اَدْعِيَا
بِهِنَّ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَّ
كَانَ اَمْرًا لِّلّٰهِ مَفْعُوْلًا ۝
(احزاب رکوع ۵ آیت ۳۷)

حضرت زینب رضی اللہ تعالیٰ عنہا حضور نال نکاح توں بعد بڑے فخر نال فرماندیاں
ہندیاں سیں کہ دو جیاں بیبیاں دا نکاح (حضور نال) اوہناں دے وییاں بھراواں
یا بیوواں نے کیتا پڑ میرا نکاح اشد پاک نے اسماناں توں کر کے (حکم دی شکل وچ)
نافذ کیتا۔

ایس نکاح توں بعد کافراں تے دو بے مخالفان نے ایہہ گل دُھمائی کہ محمد پتراں
دیاں بیواں نال نکاح حرام آہندے نیں پڑ اپنے پتر دی بیوی نال نکاح کر کے اپنے
قول دی آپو مخالفت کیتی اے۔ چنانچہ اشد پاک نے جواب وچ فرمایا :-
مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبًا اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ
وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَتَمَّ اَمْرُ النَّبِيِّينَ
مُحَمَّدُ تَهَادُّ مَرُوْا وِجُوْا كَسَى دے باپ
نہیں بیگے۔ پڑ اوہ تاں اشد دے رسول
تے آخری نبی نیں۔

تے نالے فرمایا :-

تے تہاڑے نے پاکاں توں تہاڑے پتر
نہیں بنایا۔ ایہہ تاں تہاڑی اپنے
مُونہوں کڈھی گل اے۔

وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَاءَكُمْ اَبْنَاءَكُمْ
ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِمَا فَوَّاهِكُمْ
(احزاب رکوع ۱ آیت ۴)

تے انج حضرت زینب دے واسطے نال جاہلیت سمے دی اک بھیری ریت دا خاتمہ
ہویا۔ حضور نال نکاح ویلے آپ دی عمر ۳۵ سال سی۔ آپ دا اصل نام بوسہ سی۔ زینب

حضور نے رکھیا سی۔

حضرت زینبؓ جمال تے سہین وچ حضرت عائشہؓ تال مقابلہ کر دیاں سن چنانچہ حضرت عائشہؓ فرمادیاں نیں: "كَانَتْ تَسَامِيحِي" اوہ میرا مقابلہ کر دیاں سن آپؐ دی وجہ توں ای پر دے دی آنت نازل ہوئی سی (محمد رسول اللہ ﷺ، محمد رضاؒ) آپؐ بہت سخی۔ سچیا ری تے رحم دل سن۔ جدوں حضرت عائشہؓ اُتے تہمت لگی تاں رسول اللہؐ نے آپؐ کو لوں مانی عائشہؓ دے چلنی بارے چھپیا۔ اوہناں فرمایا: -
 وَاللَّهِ لَا عَلِمْتُكَ إِلَّا خَيْرًا - رب دی سو نہہ۔ مینوں تاں بھلیائی توں
 بناں کجھ نہیں پتہ۔

حضرت زینبؓ نے ترونجہ (۵۳) سال دی عمرے سن۴۰ وچ وفات پائی۔ وفات ویلے فرمایا۔ کہ میں اپنا کفن تیار کیتا ہویا اے۔ اک کفن حضرت عمرؓ ولوں آوے گا۔ دونہاں وچوں اک خیرات کر دینا۔ سو آپؐ دی وصیت اُتے عمل کیتا گیا۔ نماز جنازہ جنازہ عمر فاروقؓ نے پڑھائی۔

کہندے نیں کہ آپؐ پہلی خاتون سن۔ جنہاں دی میت نے جان واسطے ڈولا تیار کیتا گیا۔ ایہہ تجویز حضرت اسماء بنت عمیس دی سی۔ جس دار و اراج اوہناں حبشہ وچ دیکھیا سی۔ آپؐ نوں جنت البقیع وچ دفنایا گیا۔
 آپؐ توں گیارہ آل حدیثاں مروی نیں۔ جنہاں وچوں دو متفق علیہ (بخاری تے مسلم وچ) نیں اے۔

(۸) حضرت اُمّ جعیبہؓ آپؐ حضرت ابوسفیانؓ دی بیٹی تے امیر معاویہؓ دی بھین سن۔ آپؐ دا اصل ناں (نام) رملہ تے کنیت اُمّ جعیبہ سی البیت نبویؐ

لے سیرت رسولؐ عربی ص ۷۰ تا ۱۰۱ محمد رسول اللہؐ ص ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶، ۱۴۲۷، ۱۴۲۸، ۱۴۲۹، ۱۴۳۰، ۱۴۳۱، ۱۴۳۲، ۱۴۳۳، ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶، ۱۴۳۷، ۱۴۳۸، ۱۴۳۹، ۱۴۴۰، ۱۴۴۱، ۱۴۴۲، ۱۴۴۳، ۱۴۴۴، ۱۴۴۵، ۱۴۴۶، ۱۴۴۷، ۱۴۴۸، ۱۴۴۹، ۱۴۵۰، ۱۴۵۱، ۱۴۵۲، ۱۴۵۳، ۱۴۵۴، ۱۴۵۵، ۱۴۵۶، ۱۴۵۷، ۱۴۵۸، ۱۴۵۹، ۱۴۶۰، ۱۴۶۱، ۱۴۶۲، ۱۴۶۳، ۱۴۶۴، ۱۴۶۵، ۱۴۶۶، ۱۴۶۷، ۱۴۶۸، ۱۴۶۹، ۱۴۷۰، ۱۴۷۱، ۱۴۷۲، ۱۴۷۳، ۱۴۷۴، ۱۴۷۵، ۱۴۷۶، ۱۴۷۷، ۱۴۷۸، ۱۴۷۹، ۱۴۸۰، ۱۴۸۱، ۱۴۸۲، ۱۴۸۳، ۱۴۸۴، ۱۴۸۵، ۱۴۸۶، ۱۴۸۷، ۱۴۸۸، ۱۴۸۹، ۱۴۹۰، ۱۴۹۱، ۱۴۹۲، ۱۴۹۳، ۱۴۹۴، ۱۴۹۵، ۱۴۹۶، ۱۴۹۷، ۱۴۹۸، ۱۴۹۹، ۱۵۰۰، ۱۵۰۱، ۱۵۰۲، ۱۵۰۳، ۱۵۰۴، ۱۵۰۵، ۱۵۰۶، ۱۵۰۷، ۱۵۰۸، ۱۵۰۹، ۱۵۱۰، ۱۵۱۱، ۱۵۱۲، ۱۵۱۳، ۱۵۱۴، ۱۵۱۵، ۱۵۱۶، ۱۵۱۷، ۱۵۱۸، ۱۵۱۹، ۱۵۲۰، ۱۵۲۱، ۱۵۲۲، ۱۵۲۳، ۱۵۲۴، ۱۵۲۵، ۱۵۲۶، ۱۵۲۷، ۱۵۲۸، ۱۵۲۹، ۱۵۳۰، ۱۵۳۱، ۱۵۳۲، ۱۵۳۳، ۱۵۳۴، ۱۵۳۵، ۱۵۳۶، ۱۵۳۷، ۱۵۳۸، ۱۵۳۹، ۱۵۴۰، ۱۵۴۱، ۱۵۴۲، ۱۵۴۳، ۱۵۴۴، ۱۵۴۵، ۱۵۴۶، ۱۵۴۷، ۱۵۴۸، ۱۵۴۹، ۱۵۵۰، ۱۵۵۱، ۱۵۵۲، ۱۵۵۳، ۱۵۵۴، ۱۵۵۵، ۱۵۵۶، ۱۵۵۷، ۱۵۵۸، ۱۵۵۹، ۱۵۶۰، ۱۵۶۱، ۱۵۶۲، ۱۵۶۳، ۱

توں ستاراں سال پہلے پیدائش ہوئی۔ ماں داناں صفیہ بنت ابوالعاص بن امیہ سی۔ آپؐ دانتکاح عبید اللہ بن جحش نالی ہو یا۔ تے دونویں جی مسلمان ہوئے۔ حبشہ ال ہجرت کر گئے۔ اوتھے آپؐ ڈے گھراک پچی جیبہ پیدا ہوئی۔ جس پاروں آپؐ کی کنیت امّ جیبہ اے۔ عبید اللہ حبشہ وچ عیسائی ہو کے مر گیا۔ حضرت امّ جیبہ ہی مسافری تے غزبی تے ہجرت دے جذبے نوں سلنے رکھ کے عرب بن امیہ ہتھ حضور علیہ السلام نے آپؐ نوں حبشہ دے والی نجاشی دی معرفت نکاح دا سنیہا اٹھایا۔ جہنوں اوہناں خوشی نال منظور کیتا۔ چنانچہ سگھہ وچ نجاشی نے آپؐ نکاح حضور نال کر دتا۔ تے فیر شریل بن حسنہ نال آپؐ نوں حضور علیہ السلام ی خدمت وچ بھجوا دتا۔

آپؐ دا وصال ۳۲ھ وچ مدینہ منورہ وچ ہویا۔ تے اوتھے ای دفنایا گیا۔ پتے توں ۶۵ حدیثاں مروی ہیں۔ جنہاں وچوں دو متفق علیہ ہیں۔

آپؐ دی بیٹی جیبہ دی پرورش حضور علیہ السلام دے گھر ہوئی۔ تے اوہ قبیلہ و ثقیف دے رئیس داؤد بن عروہ نال منسوب سن۔ (اردو دار معارف اسلامہ ص ۳۱ - ۲۲۵ - ۲۶) تے (سیرت رسول عربی از نور بخش توکلی ص ۶۰۴ - ۶۰۵)۔

۱۹ حضرت میمونہ آپؐ دا پہلا نکاح مسعود بن عمرو بن عمیر ثقفی نال ہویا۔ تے طلاق بعد ابوہریرہ بن عبد العزیٰ نال شادی ہوئی۔ ابوہریرہ فوت و گئے۔ آپؐ دی بھین امّ الفضل بابہ کبریٰ حضرت عباسؓ بن عبدالمطلب دے مروں سن۔ چنانچہ حضرت عباسؓ نے سرف دے مقام تے آپؐ دا نکاح حضرت رسول

اے ابن سعد موجب جیبہ کے وچ ای (ہجرت توں پہلاں) پیدا ہوئی سی۔

۱۰ ابن سعد موجب آپؐ نوں خواب وچ حضور علیہ السلام نال اپنے نکاح ہارے بشارت مل چکی سی۔ سو بدوں نجاشی نے منظوری واسطے اک کنیز ابرہہ راہیں پیغام دتا۔ تاں حضرت امّ جیبہ نے خوشی وچ اپنے گھنے دس کنیز نوں عطا کر دتے تے فیر خالد بن سعید بن العاص نوں وکیل بنکے نجاشی دے دربار وچ کھیا یا شہی نے جعفر طیار نوں سد کے نکاح دی رقم ادا کیتی۔

۱۱ بعض روایاں موجب وصال ۳۵ھ وچ ہویا۔ (فقوش رسول نمبر ۲ ص ۶۵۱)۔

اکرم نال کر دیا۔ ۱۵ھ وچ آپ دی وفات وی ایٹھے ای ہوئی۔ حضرت عبداللہ ابن عباس نے جنازہ پڑھایا تے قبر وچ اتاریا۔ آپ توں چھوہتر حدیثاں مروی نیں جنہاں وچوں نشان اُتے مسلم تے بخاری دا اتفاق اے۔ باقی دو جیاں کتاباں وچ ملدیاں نیں۔

آپ دے والد واناں الحارث سی جہڑا نجد دے قبیلہ امیر بن صعصعہ وچوں سی آپ دی بہن حضرت زینب ام المساکین دی سوتیلی بھین سن۔ آپ کُل نو بھیناں سن جہڑیاں مختلف قبیلیاں دے سرداراں تال ویاہیاں ہویاں سن۔

(۱۰) حضرت جویریہؓ | حضرت جویریہ بنت الحارث اسلام دشمن قبیلے بنو المصطلق وچوں سن۔ جہڑا مدینے دے یہودی قبیلے بنو نضیر داحامی سی

تے اہل دے جوان بنو نضیر دی فوج وچ تنخواہ دار ملازم سن۔ جنگِ خندق دے دنوں وچ آپ ہوراں بنو المصطلق ول اک فوجی جتھہ بھیجیا۔ جہنے اچانک چھاپہ مار کے اوہناں نوں بھیجا کڈھیا۔ تے اسلامی فوج دے ہتھ بھتا سارا مال غنیمت، عورتاں، بچے تے گھوڑے وغیرہ آئے۔ حضور بنو المصطلق نال دشمنی ودھانا نہیں سکا چاہندے جہڑا آپ ہوراں مال غنیمت وغیرہ فوج وچ تقسیم کرن توں بعد، ایس ارادے نال کہ مال اُہدے وارثاں نوں اسلامی فوج اپنے آپ واپس کر دیوے۔ اپنا نکاح قبیلے دے سردار الحارث بن ابی صرار دی دھی جویریہ نال کر لیا۔ ایج جویریہ دے رشتے دار، حضور دے رشتے دار بن گئے۔ جہں توں بعد اسلامی لشکر نے سارا مال واپس کر سوجھوں قبیلے دیاں زنانیاں تے بچے واپس گئے تاں اوہناں حضور علیہ السلام تے آپ دے لشکریاں دی بڑی سلوہت کیتی۔ جس دے نتیجے وچ بنو المصطلق دے مرد مدینے آئے تے اسلام دی دولت نال کج توج کے، ایہہ جنگجو قبیلہ مسلماناں دی سچی بانہہ ثابت ہويا۔

معتبر روایتاں موجب حضرت جویریہؓ پہاں مسافع بن صفوان مصطلقی دے نکاح وچ سن۔ جہڑا غزوہ مرتبہ (جہد اذکر آپہ آیا اے) وچ قتل ہويا۔ حضرت جویریہؓ بطور گولی حضرت ثابت بن قیس بن شماس انصاری دے جتنے آئے پھر اوہناں حضرت ثابت نال توڑاوتیہ سونا دین دا وعدہ کر کے لکھت پڑھت کر تے فیر سونے دی منگ کرن حضور دی خدمت وچ حاضر ہو کے آکھیا :-

"یا رسول اللہ! میں حارث دی بھئی آں۔ میرا حال تھا تمہوں گجھا نہیں میں ثابت بن قیس دے جھتے آئی آں۔ تے میں اہدے نال نو اوقہ سونے دے عومن لکھت پڑھت (کتابت) کر لئی اے۔ پڑ میرے کول ایساں سونا ہے نہیں۔ ایہہ کتابت صرف تہاڑی فیاضی دی امید رکھ دیاں کہیتی سی۔ تے ہن حاضری دا مقصد وی ایہو اے :-

پہلے ہوراں فرمایا: "جے تینوں ایس توں بہتر شے مل جائے تے فیر۔۔۔" چکھیا۔۔۔ "اوہ کیہ؟"

فرمایا:۔۔۔ "لکھت پڑھت موجب سونا نہیں دیواں تے تیرے نال نکاح کر لوں!" حضرت جو یہی نے آکھیا:۔۔۔ "میںوں منظور اے!"

حضرت نے حضرت ثابت نوں بلا کے صلاح چھپی۔ اوہناں ہاں کر دتی۔ چنانچہ حضور یہ السلام نے سونا ادا کر کے آپ نوں آزاد کر دتا۔ تے آپ نوں نکاح وچ لے آندا۔ وں صحابہ نوں ایس نکاح دا پتہ لگا تاں اوہناں سارا مال غنیمت واپس کر دتا۔ روز نکاح ویلے آپ دی عمر ونیہ سال سی۔ آپ دا اصل ناں برہہ سی جنور نے سا کے جو یہی رکھیا۔ آپ بہت پوہیز گار، روزہ دار تے تہجد گزار نائی صاحبہ سن۔ آپ وفات ربیع الاول سنہ ۶۷ (بقول بعض ۶۸) وچ ہوئی۔ جنت البقیع وچ نائیاں گئیاں۔ آپ توں سٹ حدیثاں مروی نیں۔ جنہاں وچوں دو بخاری تے مسلم شریف وچ نیں۔

حضرت صفیہؓ دا اصل ناں زینب سی۔ باپ دا ناں مختار بن اخطب (تے ماں دا ناں برہہ بنت

سواہ سی۔ جہڑا یہودی قبیلے بنو قریظہ دار رئیس سی۔ جد کہ آپ دا باپ بنو نضیر دا وڈکا سی تھیہ دی ویر تسمیہ زرقانی موجب ایہہ سی۔ پئی عرب وچ مال غنیمت دا جہڑا حصہ امام اوشاہ واسطے متمصیا جاندا اوہنوں صفیہ یا صفی کہندے۔ خیبر دی فتح توں بعد آپ بری ہو کے حضور دی خدمت وچ آئیاں تاں۔ آپ ہوراں اوہناں تے اپنی چادر مبارک دتی۔ جہد اس طلب ایہہ سی کہ اوہ آپ واسطے مخصوص نیں۔ آپ ہوراں اوہناں لگے سلام پیش کیتا۔ اوہ مسلمان ہو گئیاں۔ تے آزاد کرن توں بعد اوہناں نال نکاح کیتا۔

ایسی تخصیص پاروں اوہناں داناں صفیہ مشہور ہو گیا۔ (اردو دائرہ معارف اسلام
ج ۱۲ ص ۱۲۳ بحوالہ زرقانی تے طبری)

آپ دی پہلی شادی سلام بن مشکم (بنو قریظہ وے رئیس) نال ہوئی سی۔ اوس دا
طلاق دین مگروں آپ کناہ ابن الریح بن ابی الحقیق دے نکاح وچ آئیاں۔ جہڑا خیمہ
دی جنگ وچ ماریا گیا۔ بعض رواستاں موجب جد آپ قیدی ہو کے آئیاں تے حضرت
وحیہ کلبی نے اک گوئی واسطے عرض کیتی۔ حضور نے فرمایا قیدی عورتاں وچوں اک
چن نے۔ اوہناں صفیہ نوں پسند کیتا۔ اک صحابی نے حضور علیہ السلام دی خدمت
وچ حاضر ہو کے عرض کیتی۔ "یا رسول اللہ! وحیہ نے صفیہ تے ہتھ رکھیا اے۔ پر
ساڈے خیال موجب اوہ صرف تہاڈے لائے اے۔ چنانچہ وحیہ نوں ہور کئی عورت
کر دتی۔ تے صفیہ نوں آزاد کر کے اوہدے نال آپ نکاح نکاح کر لیا۔ اسلامی لشکر
خیبر نوں صہیا اپڑیا۔ تاں او تھے مکلاوے تے ولیمے دی دعوت دا بند و بست کیتا
حضرت صفیہ نے سٹھ سال دی عمر وچ (سنہ ۶) وفات پائی۔ جنت البقیع
وچ دفنائیاں گئیاں۔ آپ توں گل دس احادیث مروی نیں۔ جنہاں وچوں صرف
اک حدیث بخاری تے مسلم وچ اے۔ (سیرت رسول عربی - ص ۶۱۲)۔
اُم المؤمنین حضرت عائشہ صدیقہ تے اُم المؤمنین حضرت صفیہ وچ بشری
تقاضے پاروں کدی کدی "سوکن آہڈا" وی رہندا سی۔ حضرت عائشہ آپ توں
چڑان لئی فرماندیاں :- "نی یہودن دینے کر ویئے۔ ذرا میری گل سن۔" تے حضرت
صفیہ بڑے غصے نال حضور کول شکایت کر دیاں۔ آپ نے حضرت صفیہ نوں کہیا
کہ جدوں عائشہ اجہی گل کہوے تاں توں اگوں ایہہ کہویں :- "میرا باپ ہاروئی
رب دار رسول۔ میرا چاچا موسیٰ بنیمیر تے میرا خاوند نبیاں داسر دار محمد رسول اللہ
تہاڈے وچوں کیہہ ہی انبیاں صفتاں دی مالک اے ؟"
پڑ حضرت عائشہ وی چپ کرن والیاں کتھے؟ اوہناں ایہہ جواب سن کے
کہیا :- "نی یہودن دینے کر ویئے۔ ایہہ جواب تیری اپنی سوچ نہیں۔ تینوں کسے ہور نے
سکھایا اے۔"

ساڈیاں ایہہ سکھڑائیاں بعد وچ پکتیاں سہیلیاں بن گئیاں۔ حضرت صفیہ دا

اک بھتیجا سی جس نال آپ توں بڑا پیار سی۔ پڑا وہ یہودی دا یہودی رہیا۔ اسلام نے
 ماں پو نال جو نیک سلوک کرن دا حکم دتا اے بھانویں اوہ کافر ای ہون۔ تے ایس
 رعایت کہ جائداد وچوں اصل حصے داراں توں علاوہ، دوسراں دے حق وچ وصیت کیتی
 جاسکدی اے تے توں لایہ لیں دیاں، آپ نے اپنی جائداد دا تہجہ حصہ اپنے بھتیجے دے
 نال ہیہ کر دتا۔ جس اتے بعض صحابہ نے ڈا ہڈا اعتراض کیتا۔ پڑ حضرت عائشہ صدیقہ
 ہوراں دخل دتا تے کہیا کہ صفیہ دی وصیت اتے ضرور عمل کیتا جائے۔ سو اچ ای
 کیتا گیا۔ ایس لہجہ حضرت عائشہ دی انصاف پسندی ظاہر ہندی اے۔ حضرت صفیہ
 نے سن ویلے حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا توں اپنا یو لیا چلیا بخشوایا۔ تے نالے
 آپ وی اوہناں توں بخشیا۔ (نقوش رسول نمبر ۲ ص ۶۵۷ مضمون ڈاکٹر محمد حمید اللہ)
حضور دیوں کنیزاں | ساری یعنی اوہ کنیزاں جو ہم بستری واسطے ہون، دے
 نال اچ نہیں۔

(۱) حضرت ماریہ قبطیہ۔ آپ توں اسکندریہ دے امیر مقوقس نے حضور دی خدمت وچ
 بھیجیا سی۔ آپ توں حضور دے اک پتر ابراہیم پیدا ہوئے جو دودھ پین دی عمر وچ ای
 فوت ہو گئے سن۔

(۲) حضرت ریحانہ بنت زید بن عمرو آپ بنو نضیر وچوں سن۔ اک روایت موجب
 حضور نے آپ توں آزاد کر کے اپنے نکاح وچ لے آندیا۔
 (۳) حضرت جمیلہ تے چوٹھی اوہ سی جنہوں حضرت زینب نے بہہ کر دتا سی۔
 خادم کنیزاں دے نال اچ نہیں۔ سلمیٰ، ام رافع، میمونہ بنت سعد، خنیرہ،
 رضوی، امیمہ۔ خولہ۔ ام امین۔ رشیحہ، ام شمیر وغیرہ۔
 (نشر الطیب ص ۲۳۱ مطبوعہ تاج کہنی کراچی تے نقوش رسول نمبر ۱ ص ۶۰۵)

حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دی اولاد مبارک | آپ دی ساری اولاد
 حضرت خدیجہ توں ہوئی

اہناں وچ دو بیٹے تے چار بیٹیاں سن۔ تہجا پتر ابراہیم ماریہ قبطیہ دے بیٹوں سی۔ امام
 جعفر صادق موجب حضرت خدیجہ توں حضور دے چھ بچے سن۔ طاہر تے قائم۔ فاطمہ رضی
 ام کلثوم۔ زینب تے رقیہ۔ دو بیٹے تے چار بیٹیاں
 (۱) حضرت قائم | آپ بعثت توں پہلاں پیدا ہوئے سن۔ تے ابن سعد موجب

دو سال دی عمر وچ بعثت توں پہلاں ای وفات پا گئے۔ مجاہد دے قول موجب آپؐ سٹ دن زندہ رہے تے مفضل بن غسان غلابی موجب صرف تیراں ہینے۔ تے ابن فارس موجب آپؐ سن تمیز نوں پہنچ گئے ہن کہ انتقال فرمایا۔ حضورؐ دی کنیت "ابوالقاسم" اہناں دے ناں اتے ای سی۔

(۱۲) عبد اللہ یا عبد الرحمن آپؐ نوں طیب تے طاہر وی آکھیا جاندا سی۔ آپؐ حضورؐ علیہ السلام دی بعثت توں بعد پیدا ہوئے تے بچپن وچ ای فوت ہو گئے۔

(۱۳) حضرت ابراہیمؑ | مصدے بادشاہ مقوقس نے آپؐ دی خدمت وچ دو قبطنی کنیزاں حضرت ماریہ قبطنیہ تے سیرین، اک نجر (یعفور) تے اک گھوڑی (دُلْدُل) کھنڈ کر کے پیش کیتیاں سن۔ آپؐ ہوراں سیرین نوں حضرت حسان بن ثابت دے حوالے فرمادتا۔ تے حضرت ماریہ نوں اپنے واسطے رکھیا۔ حضرت ماریہ نوں آپؐ ہوراں، بنی نضیر دے مال غنیمت وچوں اپنے حصے آئی جاگیر "العالیہ" وچ رکھیا۔ ذوالحجہ ۶ھ وچ آپؐ دے پیوں حضرت ابراہیمؑ پیدا ہوئے۔ جنہاں دی پیدائش توں بعد حضورؐ نے حضرت ماریہ نوں آزاد فرمادتا۔ تے آکھیا۔

أَعْتَقَ أُمَّةً إِبْرَاهِيمَ وَكَدَّهَا ابراہیمؑ دی ماں نوں اوہدے پترے نے آزاد کیتا۔

پیدائش ویلے حضورؐ دی پچھلی حضرت صفیہؓ دی کنیز (ابورافع دی بیوی) سلمیٰ نے دانی پنا کیتا۔ جدوں ابورافع حضورؐ کول بچے دی پیدائش دی خوشخبری لے کے گئے تاں آپؐ ہوراں اوہنوں اک گولہ (غلام) عطا فرمایا۔ ستویں دن عقیقہ کیتا۔ جھنڈ تھائے تے ہر دے والاں برابر چاندی خیرات کیتی۔ تے ابراہیمؑ خلیل اللہ (علیہ السلام) دے ناں تے آپؐ داناں ابراہیمؑ رکھیا۔ دودھ پلان لئی اُمّ سیف دے حوالے کیتے گئے۔ جبدا خاوند ابوسیف لوہاری، حضرت انسؓ بن مالک دی روایت موجب آپؐ ابراہیمؑ

۱۔ سیرت سرور عالم ج ۲ ص ۱۱۴۔ ۲۔ بقول زبیر بن بکار متوفی ۵۶ھ۔ ۳۔ سیرت رسولؐ عربی ص ۶۲۲۔ ۴۔ طبقات ابن سعد۔ ج ۱ ص ۱۳۶۔

نوں ملین ابوسیف دے گھر جان دے ہندے سن تے صحابہ وی نال ہندے سی۔ آپ
 ابراہیم نوں کچھ چپک کے بڑا پیار کر دے تے چمدے بھانویں ابوسیف دا گھر لوہا لے
 کم پاروں (دھوئیں نال بھریا ہندا۔ تے کئی واری صحابہ وچوں کوئی ابوسیف نوں حضور
 دی آمد بارے اطلاع کر دیندا تے اوہ دھواں مکان خاطر اپنا کم کچھ چھ لئی بند کر
 دیندے۔ حضرت ابراہیم دی وفات اہم سیف دے گھر لے سولہ مہینے دی عمر ۱۰
 ریح الا اول سالہ نوں ہوئی لے۔ صلح دی بعض روایتاں موجب آپ دی عمر
 ستاراں یا اٹھاراں مہینے سی۔

حضرت جابر موجب نزع دی حالت سی کہ حضور نوں خبر دتی گئی۔ آپ چھیتی چھیتی
 پہنچے۔ نال عبدالرحمن بن عوف سن۔ آپ ہوراں بچے نوں گودی چکیا تاں اکھیاں
 وچوں نیر جاری ہو گیا۔ عبدالرحمن نے عرض کیتی یا رسول اللہ! ایہہ کیہ؟ فرمایا:۔
 "ابن عوف! ایہہ مرلے والے لئی رحمت تے شفقت اے"۔ فر حضرت ابراہیم
 ؑ ل مکدیاں فرمایا:۔ "ابراہیم! سانوں تیرے وچھوڑے دا بڑا سوگ اے تے
 اکھیاں نیر دا رہیاں نیں۔ دل غمناک اے۔ تے ایس اوہی آہنے آں جس نال ساڈا
 رب راضی ہووے"

نگی جہنی منجی اتے جنازہ لے جایا گیا۔ بقیع وچ آپ ہوراں جنازے دی نماز پڑھا
 تے حضرت عثمان بن مظعون دی قبر دے نال کر کے دفن کیے گئے۔ حضور قبر دے کندھے
 کھوتے سن میت نوں فضل تے اسامہ ہوراں قبر وچ اتاریا۔ دفنان توں بعد قبر اتے
 پانی دا "چھڑکا" کیتا گیا۔ تے پھیان کارن آپ ہوراں قبر اتے اک پتھری رکھوایا۔
 جس طراں عثمان دی قبر اتے رکھی گیا سی لے۔

جاہلیت کے مہاں دا عقیدہ سی کہ جدوں کوئی وڈا بندہ مردا اے تاں چند یا
 سورج گرہن گھدا اے۔ اتفاق نال حضرت ابراہیم دی وفات والے دن سورج
 گرہن لگا سی۔ جس پاروں لوکاں اکھیاں کہ ایہہ ابراہیم دی موت کارن لگا اے۔

۱۔ سیرت رسول عربی ص ۶۲۲ + لے طبقات ابن سعد۔ ج ۱ ص ۱۳۶

۲۔ لے لفظاً۔ تے سیرت رسول عربی۔ ص ۶۲۳ +

حضور علیہ السلام نون پتہ لگاتاں فرمایا: ”گرہن لگنا رب دے نشاناں وچوں لے۔ تے
کسے دی موت نال اہدا کوئی تعلق نہیں۔“

اک نکھیڑا آپ دے رز کے رکتے سن ۶۰ سیرت دے لکھاریاں وچ ایس پارے اختلافا
لے۔ ہشتم بن عدی، شام بن عروہ (تے اوہ اپنے والد توں) توں روایت
کردا اے کہ بی بی خدیجہ وچوں حضور دے کن پتر سن یعنی عبدمناف، عبدالعزیٰ تے قاسم۔
پر دو بے سیرت نگار اوہنوں ”جھوٹرا“ کہندے نیں کیوں جے حضور شروع
عمر توں ای بتاں توں نفرت کر دے سن۔ ایس کر کے اوہ اپنے بچیاں دے مشرکانہ
نام نہیں سی رکھ سکدے۔

اک ہور روایت موجب حضور دے بی بی خدیجہ وچوں چار بیٹے سن یعنی قاسم
طاہر، عبد اللہ تے مطیب یا طیب جد کہ بعض موجب طاہر تے طیب ”اکو“ بچے
دو ناں سن۔ بعض کہندے نیں کہ طیب تے مطیب جوڑے سن۔ تے ایسے طرح
طاہر تے مطہر وی جوڑے سن۔ بعض موجب حضرت خدیجہ وچوں آپ دے کن پتر
قاسم، عبد اللہ تے طیب ”سن“

بہر حال آپ دے سارے بیٹے چھوٹی عمر وچ ای فوت ہو گئے سن۔ تے ہدوں
ایہہ آت اتری :-

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ
ذَلِكَ مَن سُوَّلَ اللَّهُ وَنَاتَمَّ النَّبِيِّينَ
وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا
محمد تہاڈے مردوں وچوں کسے دے باپ
نہیں۔ اوڈناں اللہ دے رسول، تے
آخری نبی میں۔ تے اللہ نوں ہر شے دا پتہ لے،
تاں اوس ویلے آپ دا کوئی بیٹا زندہ نہیں سی۔ ایسے پاروں تاں اک کافر نے آپ
نوں معاف اللہ ”اونترا نکھیڑا“ آکھیا سی۔ جس دے جواب وچ سورہ کوثر اتری۔

لے نقوش رسول نمبر ۱ ص ۷۶ مضمون از نظام جلیانی برقی عتوں ابن الجوزی سونے رسول اللہ
ملہ ابن قیم نے زاد المعاد وچ اسہیل نے رومن لائق وچ تے ابن قتیبہ نے معارف وچ لکھیا اے۔ پنی
طاہر تے طیب دو دکھ دکھ بچے نہیں سی بلکہ ایہہ مرت عبد اللہ بن محمد صلی اللہ علیہ وسلم نے القاب
سن۔ (سیرت سرور عالم ۲۲ حاشیہ ص ۱۱۵ از مولانا مودودی)۔

تے حضورؐ نوں رب نے تسلی دئی کہ تیرا دشمن ای اوندے جلے گا۔

حضرت زینبؓ آپؐ حضورؐ دی پوٹھی دی دھی سن۔ بعثت توں دس سال پہلے پیدا ہوئیاں۔ آپؐ دی شادی اپنے مسیر (موسیٰ واپتر) ابو العاص یقبط

بن ربیع نال ہوئی۔ جہڑا حضرت خدیجہؓ دی بھین ہالہ واپتر سی۔ بعثت توں بعد حضرت زینبؓ نے اسلام قبول کیتا۔ پر ابو العاص مسلمان نہ ہیا۔ قریش نے صلاح کر کے ابو العاص نوں کہیا کہ توں زینبؓ نوں طلاق دے دے۔ اسیں تیرا ویاہ جس کڑی نال کہویں کراویاں گے۔ پر اوہ نہ منیا۔ ابو العاص جنگ بدر وچ قیدی بنیا تاں حضرت زینبؓ نے مکے توں اپنے دیور "عمرو" ہتھ فدیہ بھیجیا جس وچ اوہ ہاروی شامل سی۔ جہڑا حضرت خدیجہؓ ولوں آپؐ نوں جہیز وچ ملیا سی۔ حضورؐ دے سامنے جدوں ایہہ ہار آیا تاں آپؐ اُتے پڑائیاں یاداں چھاگئیاں۔ بی بی خدیجہؓ واپتیا آیا۔ آپؐ دی سرنی پا کے صحابہؓ نے ایہہ ہارتے فدیے دی رقم بی بی زینبؓ نوں موڑ گھلائی۔ تے ابو العاص نوں برا کر کے اوس توں وعدہ لئیا کہ اوہ جانداں ساں حضرت زینبؓ نوں مدینے گھل دیوے گا۔

ابو العاص دا بھرا کنانہ وعدے موجب حضرت زینبؓ نوں اوٹھ اُتے سوار کر کے تے ہتھیا بھنڈ کے مدینے ول تریا۔ قریش نے پچھا کیتا تے ہبار بن اسود (جہنے بعد وچ اسلام قبولیا) نے ذوطوی دے مقام تے آپؐ نوں نیزے نال ڈرا کے اوٹھ توں بھنڈے سٹ دتا۔ آپؐ حاملہ سن۔ ڈرگن نال حمل جاندا رہیا۔ کنانہ غصے نال تیر کمان سمھال کے ڈٹ گیا تے قریش منٹھے پے گئے۔ ابوسفیان کہن لگا۔ کہ دن دیہاڑے زینبؓ نوں لے جانا ساڈے واسطے مہنا اے۔ جے توں ایہنوں پھڈن ای جانا ایں تاں کسے دن راتوں نکل جائیں۔

کنانہ نے ایہہ گل من لئی تے فیراک دن موقع پا کے اود آپؐ نوں "بطن باج" تک چھڈ گیا۔ جتھے حضرت زید بن حارثہ تے اک انھاری (حضورؐ دے حکم موجب) حضرت زینبؓ نوں مدینے لے جان واسطے آئے بیٹھے سن۔ تے ایج حضرت زینبؓ رضی اللہ تعالیٰ عنہا مدینے اپڑ گئیاں۔ محرم ۱۰ء وچ ابو العاص مدینے اپڑیا تے مسلمان ہو کے حضرت زینبؓ نال رہن لگ پیا۔ حضرت زینبؓ دی اک دھی امامہ سی۔ حضورؐ حضرت امامہ نال بڑا پیار کر دے ہندے سن۔ نماز پڑھدیاں قیام وچ آپؐ امامہ نوں موڈھیاں تے

چڑھا لیندے۔ رکوع ویلے لاد دیندے تے سجدے توں بعد فیروٹھیاں تے رکھ کے کھل جانڈے یا اتھیاں لئی بیٹھ جانڈے۔ حضرت ابو العاصؓ نے امامہؓ دی منگنی حضرت زینبؓ بن العوام نال وصیت راہی کیتی سی۔ ایدھر حضرت فاطمہؓ زہراؓ ہوراں حضرت علیؓ توں وصیت کیتی کہ میرے بعد امامہؓ نال نکاح کر لینا۔ حضرت زینبؓ ہوراں حضرت فاطمہؓ دی وصیت موجب امامہؓ دا نکاح حضرت علیؓ نال کر دتا۔ تے حضرت علیؓ تے حضرت مغیرہؓ بن نوفل توں وصیت کیتی سی کہ میرے بعد امامہؓ نال توں نکاح کر لیں۔ سو آپؐ دی شہادت توں بعد حضرت مغیرہؓ نے امامہؓ نال نکاح پڑھا لیا۔ جس توں اک بیٹا بچھی پیدا ہو یا۔ بعض روایتاں موجب امامہؓ دی کوئی اولاد نہیں سی۔ حضرت امامہؓ نے مغیرہؓ دے گھراہی وفات پائی۔ تی حضرت زینبؓ دا اک پتر وی سی۔ جہد اتام علیؓ سی۔ تے اوہنے اپنی ماں دی حیا دفع بالغ ہون توں پہلاں ای وفات پائی سی۔ ابن عساکر کہندے نیں پئی بعض نسب دے ماہراں موجب حضرت علیؓ بن امامہؓ نے جنگ یرموک وچ شہادت کھنی سی۔

حضرت زینبؓ ہوراں سے وچ وفات پائی۔ ام ایمنؓ، سودہ بنت زمعہ تے ام سلمہؓ نے غسل دتا۔ تے رسول اللہؐ نے ابو العاصؓ نے آپؐ توں لحد وچ اتا دیا۔

(سیرت رسول عربیؐ ص ۶۱۳ تا ۶۱۴ تے بعض دوجیاں کتاباں)

حضرت رقیہؓ تے حضرت ام کلثومؓ | آپؐ دیاں اہناں دو بیٹیاں دا نکاح ابو لہب

دے پتر اں عتبہ تے عتبہ نال ہو گیا سی۔ پتر خستی اچے باقی سی۔ حضورؐ نے بعثت توں بعد اسلام دی تبلیغ شروع کر دتی تاں ابو لہب آپؐ دا وڈا دشمن بن گیا۔ اوہنے حضورؐ نوں تنگ کرن لئی اپنے پتر اں نوں کہہ کہو ا کے دونہاں نوں تہاں نوں طلاق دلو ا دتی۔ چنانچہ حضورؐ علیہ السلام نے حضرت رقیہؓ دا نکاح حضرت عثمانؓ غنی نال فرما دتا۔ تے اک بیٹا عبداللہؓ پیدا ہو یا۔ جہڑا چھ سال دا ہو کے سکھ وچ چلدا ہو یا۔ جنگ بدر دے موقعے تے حضرت رقیہؓ بیمار سن۔ ایسے کارن حضرت عثمانؓ جنگ وچ (حضورؐ دے حکم نال) شریک نہیں سن ہوئے۔ پھر مالِ غنیمت وچ حصے دار سن۔ ایدھر جنگ وچ فتح ہوئی او دھر حضرت رقیہؓ ہوراں چلا ناکیتا۔ عمر صرف ونیکہ سال سی۔ حضورؐ جنازے وچ شامل نہ ہو سکے کیوں جے جنگ بدر وچ رخصتے ہوئے سن۔

ام کلثومؓ دا پہلا خاوند عتبہ بن ابو لہب پیو دے چکن چکان پاروں حضورؐ نال بڑی

گستاخی کر دیا ہنداسی۔ اکواری اوہنے آپ دی تمبیض پارگھتی تے پواس وی کمی۔ آپ دے مونیوں نکلیا۔ یا اللہ اپنے کتیاں وچوں اک گنا امنوں سمجھن لئی بھیج۔ ابولہب نون پتہ لگا۔ تاں اوہنے عتیبہ لئی حفاظتی انتظام سخت کر چھڑے۔ اکواری اک قافلے نال اوہ شام ول گئے۔ اک گرجے کول اتار ایتا۔ پارری نے آکھیا ایتھے شیر گھیلے بہت نیں۔ ذرا دھیان نال رہنا۔ ابولہب نوں کھرک گئی۔ قافلے وایاں نوں کہیں لگا۔ تہا نون پتہ اسے کہ محمد نے عتیبہ نون بدو عادی ہونی اسے۔ ایس لئی اپنا سارا مال گرجے دی حد اندر اکٹھا رکھ کے، اپر عتیبہ دا بستر اوچھا دیوتے آسے پاسے اپنے بسترے لاکے سوں جاؤ۔ تالہ جے محمد دی بدو عادا اُپا ہو جائے۔ سبھناں ایہہ تجویز منتی تے رنج ای عمل کیتا۔

بھجی راتے، جدوں سب گھوگھنستے پئے سن۔ اک شیر آیا۔ اوہنے چوہیرے سٹے جوناں نوں واری واری سٹنگھیا تے فیر چھال مار کے مال اسباب دی ٹیسی تے جا چڑھیا جتھے عتیبہ سٹا ہو یا سی۔ تے پاک جھلک وچ عتیبہ نون چیر پاڑ کے، پتہ نہیں کدھر چھپن ہو گیا۔ قافلے والے جاگے تاں شیر اپنا کم دکھا گیا سی۔ اوہناں شیر نون بڑا بھیا۔ پتہ جی کتھے۔

حضرت رقیہ دی وفات توں بعد۔ ربیع الاول ۳۳ھ وچ حضرت ام کلثوم دانتکاح حضرت عثمان نال کیتا گیا۔ تے رنج حضرت عثمان نون، حضور دیاں دو صاحبزادیاں دا شوہر ہون پاروں، ذوالنورین والقب ملیا۔ حضرت ام کلثوم نے شعبان ۳۳ھ وچ وفات پائی۔ تے حضور علیہ السلام نے خود آپ دا جنازہ پڑھایا۔

حضرت فاطمہ زہرا آپ داناں فاطمہ تے لقب زہرا تے بتول وغیرہ سن۔ زہرا ایس لئی کہ آپ دا چہرہ مبارک آب و تاب والائے جمال بھرا

سی۔ تے رب رسول نال اتے محبت پاروں بتول اکھواندیاں سن۔ سور القاب الراضیة المرضیة، الیمونہ، الزکیة وغیرہ سن۔ تے خطابات اشرف النساء، ام الائمة الاصفیاء، البضعة الطاہرہ تے سیدة النساء وغیرہ سن۔ آپ دامہاندر حضرت خدیجہ نال کافی بلداسی

۱۔ سیرت رسول عربی۔ ص ۲۱۷ - ۲۱۹

۲۔ اردو دائرہ معارف اسلامیہ۔ ج ۱۵ ص ۹۳، ۹۴ ایضاً ص ۹۵

حضرت عائشہ صدیقہ فرمادیاں ہیں :-

مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَشْبَهَ سَمْتًا وَدَلًّا
وَهَدِيًّا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فِي قِيَامِهَا وَقَعُودِهَا
مِنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

یعنی اُمّکن بیٹھن، چال ڈھال،
تے طور طریقیاں وج، حضرت فاطمہؑ
بنت رسول اللہؐ توں ودھکے میس
کسے ہو، توں رسول اللہؐ مال زلدا
ملدا نہیں ڈٹھا۔

پیدائش آپؐ دی تاریخ پیدائش بارے اختلاف اے۔ بعض موجب آپؐ دی
پیدائش ۲۰ جمادی الثانی ۱۰۰ھ بعثت نبویؐ توں مکہ وج ہوئی
تے بعض موجب ۱۰۰ھ قبل از بعثت وج ۱۰۰ھ تے شیعی نقطہ نظر موجب ۲۰
جمادی الثانی ۱۰۰ھ بعثت نبویؐ توں مکہ مکرمہ وج آپؐ پیدا ہوئیاں۔ تے بعض موجب
بعثت توں اک سال پہلاں ۱۰۰ھ

عرباں وج رواج اے کہ وڈی دھی توں پہلاں چھوٹی داویاہ نہیں کر دے۔
تے ایس حساب موجب کہ آپؐ دا نکاح سینے توں اخیر وج ہویا، آپؐ توں حضرت
خدیجہؓ دی سب توں چھوٹی دھی گنیا جاندا اے۔ پر بعض آپؐ ویاں بیٹیاں دی پیدائش
”وڈ چھوٹ“ دے لحاظ نال ایج دسدے نیس۔

(۱) حضرت زینبؓ (۲) حضرت رقیہؓ (۳) حضرت فاطمہؓ (۴) حضرت ام کلثومؓ
ذہبی نے ابو جعفر الباقرقوں روایت کیتی اے کہ حضرت فاطمہؓ ہوراں اٹھائی سال دی
عمر وج وفات پائی تے آپؐ دی پیدائش اودوں ہوئی جدوں قریش کعبے نوں ڈھا کے

لہ ارو و اثرہ معارف اسلامیہ ج ۱ ص ۹۷ بذیل شیعی نقطہ نظر۔ بحوالہ ترمذی تے فضائل الخمسة وغیرہ
۱۳۰۰ ایضاً ص ۹۰ بحوالہ طبقات ابن سعد تے زرقلانی۔ بشرح مواہب۔
۱۳۰۰ ایضاً ص ۹۷ بحوالہ منتقى الآمال ج ۱ ص ۱۳۱۔ ۱۳۰۰ سیرت رسول عربی ص ۶۱۹ از نوربخش توکلی۔
۱۳۰۰ ابن عبد البر: الاستیعاب ج ۴ ص ۳۷۲ تے الاصابہ وغیرہ۔
۱۳۰۰ ابن حزم: جمهرة انساب العرب ص ۱۶ وجامع السیرہ ص ۳۹-۴۰ تے
ذہبی: سیر اعلام النبلاء ج ۲ ص ۸۶۔

تعمیر کر رہے تھے۔ یعنی جہوں حضور علیہ السلام دی عمر پینچ سال سی۔ بعض روایات موجب آپ دی عمر وفات ویلے تیرہ سال سی۔

حضور علیہ السلام نون اپنی ایسی بیٹی نال بہت پیاری سی۔ عرب وچ جمہدی دھی نون مار گھٹن یا جوندی جانے دھ کرہ دار و اچ سی۔ ایسی بھیری رسم نون مکان ہی اشد پاک نے حضور علیہ السلام نون اپنی دھی نال پیار محبت تے شفقت داعلم سورت کوثر راہیں فرمایا۔ کیوں جے آپ دار کا کوئی دی زندہ نہیں سی بچیا۔ صرف دھی نون ای دھی نون۔ ایس کر کے اک مشرک العاص بن وائل نے حضور نون معاذ اشد "اونتر" تے بے نسل ہون و اطعنہ دجا۔ جس پاروں حضور نون بڑا دکھ ہو یاتے اوڑک رب نے سورۃ کوثر راہیں آپ نون تسلی دتی۔ تفسیر روح المعانی (ج ۹ ص ۶۵) موجب "الکوثر" نون مراد حضرت فاطمہ تے آپ دی اولاد مبارک اے۔ حضور نال بے حد محبت تے کریمت لہ نظرین ہون پاروں حضرت فاطمہ دی کنیت "أمّ ابیہما" سی۔

حضرت فاطمہ نال حضور علیہ السلام نون اپنی ساری اولاد نون و دھیل پیاری سی۔ جد کے سفر تے جانڈے نال سب نون بعد حضرت فاطمہ نون مل کے تہ دے جد کہ واپسی تے سب نون پہلاں حضرت فاطمہ نون مل کے خوشی ہندے۔ حضور علیہ السلام نے آپ نون خیر النساء ہڈ الامم، سیدۃ النساء العالمین، سیدۃ النساء الاصل پختہ، سیدہ النساء المومنین تے افضل النساء الجنہ، وے خطابات دان فرمائے سن۔

ہجرت نون بعد آپ مدینے آگئیاں تے امہات المومنین دیاں اکھیاں داتارا بن کے رہیاں۔ جہوں شادی دی عمر نون اپڑیاں تاں کئی رشتے آئے پر حضور علیہ السلام نے رد کر دیاں فرمایا کہ میٹھوں ایس رشتے بارے اشد دی مرضی دی اڈیک

۱۔ تفسیر اعلام النبلاء ج ۲ ص ۹۳۔ ۲۔ اردو دائرہ معارف اسلامیہ ج ۱۵ ص ۹۰۔

۳۔ تفسیر انوار التنزیل از بیضاوی تے لباب التاویل از خازن وغیرہ۔

۴۔ سیرت رسول عربی ص ۶۲۰۔ ۵۔ ابن سعد ۸ : ۱۱، تاریخ یعقوبی ج ۲ ص ۲۲

زرقانی شرح المواہب مطبوعہ معرکہ ۱۲۳۶ھ جلد ۳ ص ۲۰۴۔

اے۔ اک پیغام حضرت علیؑ و لوں سی۔ جناب رسول اکرمؐ نے ایہہ رشتہ پسند فرمایا
ایس بارے حضرت عمرؓ نال وی آپؐ ہوراں مشورہ کیتا تے اوہناں وی حضرت
علیؑ توں ای مناسب ور کہہ کے تائید کیتی لے۔

نکاح

آپؐ ہوراں منگنی توں بعد حضرت علیؑ نوں بلا کے پچھپیا کہ "حق مہر" واسطے
پتے کیر مال اے؟ عرض کیتی۔ اک گھوڑا اے تے اک زرہ۔ آپؐ ہوراں فرمایا
"گھوڑا جہاد واسطے ضروری اے اہنوں کول ای رکھ تے زرہ و تھ کے حق مہر وی رقم
پر بند کر۔" چنانچہ حضرت علیؑ نے زرہ و پچن لئی صحابہؓ نال گل بات کیتی۔ حضرت عثمان
رضیؓ ہوراں چاہ سو اسی درہم وچ اوہ زرہ خرید لئی۔ علیؑ اترنے رقم لے کے حضورؐ وی
وچ حاضر ہوئے۔ آپؐ نے کچھ درہم حضرت بلالؓ نوں دے کے فرمایا۔ کہ کچھ خوشبو خر
کے لے آ۔ تے کچھ رقم ام سلیم نوں دتی تاں بے جہیز داسا مان تیار کرن۔

غزوہ بدر توں بعد صفر المنظر دے مہینے (بعض روایتاں موجب ذوالقعدہ یا ذوال
وچ تہمہودی نے وفاء الوفا وچ لکھیا اے کہ نکاح دے دی رقم ذوالحجہ میں ادا کیتی گئی
واسطے حضرت علیؑ نے اک مکان کرایے اتے حاصل کیتا سی۔

آپؐ دا نکاح حضرت علیؑ اترنے نال ہو گیا۔ حق مہر (۵۰۰ درہم یا) ۴۸۰ درہم
نکاح سادہ طریقے نال مسجد نبوی وچ ہویا۔ نکاح توں بعد شہد و اشربت ہماناں نوں
تے کھجوراں و نڈیاں گئیاں۔ ابن اشیر موجب شادی سے بی بی فاطمہؓ دی عمر سپدراں سال پنج
سی تے بعض دو جیاں روایتاں موجب اٹھاراں اتی ورھے۔ نکاح دا خطبہ آپؐ
علیہ السلام نے پڑھیا۔ شادی توں بعد کرایے دے اک مکان وچ حضرت علیؑ
رہائش رکھی۔ فیر حضرت حارثہ بن نعمان ہوراں اک مکان آپؐ نوں دے چھڈیا
وچ ایہہ سامان ملیا سی :-

اک لیف (لحاف) اک چمڑے داسر بانا جس وچ کھجور دی چھال بھری ہوئی
ہو چکیاں۔ اک مشک پانی لئی تے دو گھڑے۔ بعض روایتاں موجب اک منجا، دو توڑ

۱۔ اردو دائرہ معارف اسلامیہ ج ۱۵ ص ۹۱، ۲۔ البدایہ و النہایہ ج ۱ ص ۳۳۲

۳۔ سیرت رسول عربی ص ۶۱۹، ۴۔ طبقات ابن سعد ج ۸، ۵۔

اک گرم چادر، اک سرانا، اک پانی نئی مشک تے اک لوٹا چیز وچ دتا گیا لے بعض موجب
دوپالے (مٹی دے) اک پیالہ نگرڑی داتے کجھ ہور سامان طیا۔

حضرت فاطمہؓ گھر داسارا کم آچو کہ دیا ہن۔ اکواری مال نیت کجھ کنیراں
گھر پو زندگی | آئیاں۔ آپ رسول پاکؐ دی خدمت وچ گئیاں۔ اک لونڈی واسطے عرض
کیتی۔ آپ ہوراں فرمایا۔ ایہہ نہیں ہو سکدا کہ اصحاب صفہ دے مقابلے وچ تہانوں دیاں۔

کدی کدی گھر وچ آپؐ حضرت علیؓ نال رس بہندیاں تے کدی حضرت علیؓ رس کے
باہر نکل جاندا۔ اکواری رسول پاکؐ گئے تاں حضرت علیؓ گھر نہیں سن بیٹی توں پچھیا۔
اوہناں دسیا کہ رس کے کدھرے باہر نکلے میں تے گھر وچ دوپہر آرام نہیں کیتا حضور
علیہ الصلوٰۃ والسلام نے اک صحابیؓ نوں کھوج لی گھلیا۔ اوہنے آکے دسیا کہ آپؐ مسیتے
تے پئے نیں۔ حضور علیہ السلام مسیتے تشریف لے گئے۔ دیکھیا کہ کھنچے نوں پاروں علیؓ اتھن
دے بدن نوں مٹی لگی ہوئی اے۔ آپؐ ہوراں مٹی جھاڑ دیاں ہو یاں فرمایا: اٹھ ابو تراب!
اٹھ جا: تے انج علیؓ المرتضیٰؓ دی کنیت ابو تراب مشہور ہو گئی۔ جہڑی آپؐ نوں اپنی پیاری
سی جہدی کوئی حد نہیں ہے۔ حد مکہ فتح ہو گیا۔ تاں حضرت علیؓ نے ابو جہل دی بیٹی نال نکاح
دا ارادہ کیتا۔ حضرت فاطمہؓ نے سنیا۔ تاں حضورؐ دی خدمت وچ حاضر ہو کے عرض کیتی:-

”لوک کہندے نیں کہ تئیں اپنی دھیاں دے محلے وچ کدی غصے نہیں ہندے۔
لؤفیر علیؓ ابو جہل دی دھی نال نکاح کر رہیا اے۔“

آپؐ ہوراں سنیا تاں فرمایا: میں ابو العاص نال اپنی دھی دیا ہی۔ اوہنے جہڑا
قول دتا۔ پورا کیتا۔ فاطمہؓ میرے گوشت داتکڑا اے میں نہیں چاہندا کہ اہنوں دکھی
دیکھاں۔ رب دی سونہہ خدا دے رسولؐ دی دھی تے خدا دے دشمن دی دھی! کو گھر
وچ (سوکنناں بن کے) نہیں رہ سکدیاں۔ حضرت علیؓ نے اہ سنیا تاں اپنے ارادے
توں باز آگئے۔ چنانچہ اوہناں آپؐ دی حیاتی وچ ہور زنائی نہیں کیتی۔
حضورؐ دی وفات توں بعد حضرت فاطمہؓ نوں کدی کسے نے ہس دیاں نہیں سکیا۔

لے اردو دائرہ معارف اسلامیہ ج ۱۵ ص ۹۱ بہ ۲۷ مسلم تے بخاری بروایت حضرت سہیل بن سعد
کے سیرت رسول عربی۔ ص ۶۲۱

حضور دی وفات توں چھ مہینے (بعض روایتاں موجب مہینے) بعد ۳ رمضان ۱۱ھ نوں
وفات پائی۔ روایتاں موجب حضرت علیؑ یا حضرت عباسؑ (یا ابو بکر صدیقؓ) پوراں جنازہ
پڑھایا۔ تے رات ویلے جنت البقیع وچ دفن کیتیاں گئیاں۔

آپ دے تین پتر سن :- (۱) حضرت امام حسنؑ (۲) حضرت امام حسینؑ تے (۳) حضرت
حسنؑ (جوڑے چھوٹی عمرے فوت ہو گئے سن)۔

آپ دیاں تین بیٹیاں سن (۱) رقیہؑ۔ ایہہ بچنے وچ ای فوت ہو گئیاں۔ دو جی
بیٹی زینبؑ سی۔ آپ دانا کاح عبد اللہ بن جعفر نال کیتا گیا سی۔ نیجی بیٹی ام کلثومؑ
حضرت عمر فاروقؓ نال ویاہیاں گئیاں سن۔ آپ دی اولاد وچوں صرف حضرت امام
حسینؑ تے امام حسینؑ علیہما السلام دی نسل باقی رہی۔ دو جے لفظاں وچ حضور علیہ
السلام دی اولاد صرف آپ دی بیٹی فاطمہؑ توں باقی رہی تے انشاء اللہ قیامت تک
باقی رہے گی۔ باقی ساری اولاد لاولد رہی یا اوہدی نسل ختم ہو گئی +
صَلَّى اللهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ ۵

پیغامِ حتمہ

منعز قرآن، روح ایمان، جان دین

ہست حُبِ رَحْمَةِ اللّٰعَالَمِیْنَ

(اقبال)

محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اتنے نازل شدہ ہمیشہ زندہ رہن والا معجزہ

قرآن مجید

قرآن اللہ دی طرفوں حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آپ نازل کیتی کتاب
 وانا نام این۔ جہد او جو داک معجزہ اے۔ ایہ معجزہ ایسا اے جہد اچیلنج اے کہ جن نے
 انسان رل کے تے اک دوجے دے مددگارین کے قرآن دی مثل کلام بیان۔۔۔ تال پوری
 کوشش دے باوجود اوہ کامیاب نہیں ہو سکون گے۔ قرآن دامطلب اے بہت بہت پڑھی
 جان والی کتاب۔ ایہ لفظ قسا توں مشتق اے جہدی گواہی قرآن ارج دیندا اے۔ (س۱۸)
 عَلَيْنَا جَمْعًا وَقُرْآنًا ۝ فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَذَكَّرْتَهُ فَتَلْتُمُ قُرْآنَهُ ۝ (العنقۃ۔ ۱۷-۱۸) یعنی
 ایہوں اکٹھا کرتے پڑھنا سادھی ذمہ داری اے جدوں ایسے ایہوں پڑھے تال (تسلیں) اہدی
 قرأت و انباع کرو۔

قرآن | قرآن مجید وچ لفظ قرآن چھیا ۶۶ دفعہ آیا اے جو "قَالَ تَفْ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ"
 يَا الْمَرْحُومِينَ ۝ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ ۝ يَا ۙ إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ" (۵۶: ۷۷) وغیرہ۔

خالص قرآن توں وکھ قرآن کریم نوں اللہ تعالیٰ نے موقع تے مناسبت موجب پور سوہنے سوہنے
 نالواں نال دی نوازی اے۔ امام ابن جریر طبری موجب اوہ نام الفرقان، الکتاب تے الذکرین
 جد کہ چوتھا نام الفرقان اے۔ (تفسیر طبری)۔

الفرقان | دامطلب اے حق تے باطل وچکار فرق، ظاہر کرن والا جو یہی رہ فرماندا اے۔
 تبارک الذی نزل
 الفرقان علی سیدہ ۝ ایكون للعالمین
 نذیراً ۝ (۱۰۵-۱۰۶)۔
 بڑی برکتاں والی اے اوہ ذات جینے اپنے بندے
 تے فرقان (الفرقان) اتاریا تال جے ایس راہیں
 سب جہاناں نوں ڈرایا جاوے۔

اے تفصیل کارن رکھو بھائے ذوی التیسویج ص ۲۶۳-۲۶۵ از محمد الدین الفیروز آبادی۔

الکتاب

قرآن چونکہ لکھنئی چھپی ہاں پیغام اسے جو دُنیا و بیچ تحریری طور تے موجود اے۔ رسول اکرم نے فرمایا کہ قرآن نون لکھ لیا کرو۔ تے صحابہ نے اسے ای عمل کیتا۔

ارشاد رب العالمین اے :-

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ

(البقرہ : آیت ۲)

یعنی ایہ کتاب ایسی اے جس وچہ (دورہ برابر) شک نہیں۔

یعنی سب تعریفاں رب لئی نہیں جہنے اپنے بند (محمد) اُپر "الکتاب" اتاری تے ایس دج کون ونگ توڑنگ نہیں۔

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيَّ عَبْدِي
الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَّهُ عِوَجًا ۝

(کہت - آیت ۱)

ذکر و مطلب اے "نصیحت تے یادگیری" قرآن دج نصیحتاں وی نہیں تے ارد رب نون یاد رکھن تے اوس نال ہکلام ہون دا ذریعہ وی اے کیوں جے تلاوت

الذکر

راہیں ہر بندہ ایہہ دونوں مقصد پاندا اے۔ اللہ پاک فرماندا اے :-

ذَاتَهُ يَلْذِكُرُ لَكَ وَيُفْهِمُكَ ۝

یعنی اے نبی! ایہہ ذکر اے تہاڑے واسطے

(الزخات : آیت ۴۴)

تے تہاڑی قوم واسطے۔

صفاتی

نام

ایہناں توں او قرآن کریم دج قرآن پاک دے بہت سارے صفاتی نام وی مل دے ہیں۔ مثلاً :-

- (۱) الْمُبَارَكُ : وَ هَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ (۶ : ۱۵۵)
- (۲) الْحَكِيمُ : يَسَّ ۝ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ (۳۶ : ۱-۲)
- (۳) الْمُبِينُ : اللَّهُ تَعَالَى أَلَمَّ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (۱۲ : ۱)
- (۴) الْعَرَبِي : إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا (۱۲ : ۲)
- (۵) الْعَجَبُ : إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا (۴۲ : ۱-۲)
- (۶) الْمَجِيدُ : وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ (۵۰ : ۱)
- (۷) الْعَزِيزُ : وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ (۴۱ : ۴۱)
- (۸) الْعَظِيمُ : وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ (۱۵ : ۸۷)
- (۹) الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ : إِكْفِدْنَا الْقُرْآنَ الْمُسْتَقِيمِ (۱ : ۵)

- (۱۰) نُورٌ : دَاَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا (۱۴۵ : ۴)
- (۱۱) مَوْعِظَةٌ يَأْتِيهَا النَّاسُ قَدًا جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ (۵۷ : ۱۰)
- (۱۲) شِفَاءٌ لِّرَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَن فِي الصُّدُورِ ه (۱۴۵ : ۴)
- (۱۳) الْمُبْرَحَانُ : قَدْ جَاءَكُمْ بِرَهَانٍ مِّنْ رَبِّكُمْ (۱۰۴ : ۶)
- (۱۴) الْبَصَائِرُ : قَدْ جَاءَكُمْ بِصَآئِرٍ مِّنْ رَبِّكُمْ (۱۳۸ : ۳)
- (۱۵) الْبَيِّنَاتُ : هٰذَا بَيِّنَاتٌ لِّلنَّاسِ (۵۲ : ۳۲)
- (۱۶) السُّورَةُ : وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ اَمْرِنَا (۲۵ : ۲۱)
- (۱۷) الْوَحْيِ : اِنَّمَا اُنزِلَتْ بِالْوَحْيِ (۱۸۵ : ۲)
- (۱۸) الْهُدٰى : شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي اُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدٰى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْفُرْقَانِ (۱۵۷ : ۶)
- (۱۹) الْبَيِّنَةُ : فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ (۷۷ : ۲۷)
- (۲۰) الرَّحْمَةُ : وَاِنَّهُ لَهْدٰى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ (۶ : ۹)
- (۲۱) كَلَامَ اللّٰهِ : حَتّٰى يَسْمَعَ كَلِمَةَ اللّٰهِ (۲۲) الْمَفْصَلُ : وَهُوَ الَّذِي اُنزِلَ اِلَيْكُمْ الْكِتَابَ مَفْصَلًا (۲۳) احسن الحديث : اللّٰهُ نَزَلَ اَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا (۲۴) ذِكْرًا : وَذِكْرًا يَلْمُؤْمِنِيْنَ (۲۵) الْحَقُّ : قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ (۲۶) التَّذْكِرَةُ : اِنَّ لَهَا لِحِكْمًا تَذْكِرًا (۲۷) التَّبَهُّرَةُ : تَبَهُّرَةٌ وَذِكْرًا لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّبِينٍ (۲۸) التَّنْزِيلُ : وَاِنَّكَ لَتَنزِيلٌ رَّبِّ الْعَالَمِيْنَ (۱۹۲ : ۲۶)

(۲۹) الصّٰہِمِیْنَ ۙ مُصَیِّمًا عَلَیْہِ
(۳۰) المصّدق ۙ وَهٰذَا کِتٰبٌ اَنْزَلْنٰہُ مُبٰرَکًا
(۶) (۹۲) مُصَدِّقُ الَّذِیْ بَیْنَ یَدَیْہِ

بعض عالماں نے مفسراں نے اسماں "دی گنتی" پنجاہ نے بعض نے
"نیر دھنوںے دسی اے۔ حدیث شریف دریاں کتاباں (وچ وی قرآن کریم دے صفاتی) اے
ہل دے میں مثلاً النجاة۔ حبل اللہ المتین۔ المرشد۔ المعادل۔
التأریف۔ صاحب الطومین۔ کلامہ السامعین وغیرہ۔

قرآن مجید دیاں کجھ سورتاں مکہ معظمہ وچ نازل ہوئیاں
کجھ مدینہ منورہ وچ۔ کجھ مکی سورتاں اجہیاں نہیں

مکی تے مدنی سورتاں

جنہاں دیاں بعض آیات، مدینے شریف وچ نازل ہوئیاں۔ ایسے طراں کجھ مدنی سورتاں
دیاں بعض آیتاں مکہ معظمہ وچ نازل ہوئیاں۔ کجھ آیتاں مکہ معظمہ یا مدینہ طیبہ توں باہر
سفر یا جنگ وغیرہ دے دوران وی نازل ہوئیاں۔ پر جمہور علماء و اہلسنن بارے اتفاق
اے کہ ہجرت توں پہلاں نازل ہوئیاں سورتاں مکی تے ہجرت توں بعد والیاں مدنی
اکھواندیاں نہیں

عالمناں تے مفسراں نے دسا اے کہ مکی
سورتاں وچ عام طور تے "یا ایہی آدم
"یا ایہا الناس" تے "کلہ" دے لفظ پڑتے آئے ہیں۔ جد کہ مدنی سورتاں وچ
"یا ایہا الذین آمنوا" کہہ کے کے بلایا گیا اے۔

مکی تے مدنی سورتاں وی کچھان

معنوی لحاظ نال مکی سورتاں وچ توحید، قیامت، حشر، نشر، حساب کتاب
جنت دوزخ تے عام اخلاق بارے ذکر اے۔ جد کہ مدنی سورتاں وچ ایسے شرعی مسئلے
تے ہدایتاں دا ذکر اے جنہاں دی ضرورت اک اسلامی معاشرے تے ملک نوں پیش آؤ
اے۔ اک ہور فرق ایہہ وے کہ مکی سورتاں عام طور تے نکلیاں تے اپنی جامعیت
بمترتے حُسن بیان دا بہترین نمونہ ہیں۔ جد کہ مدنی سورتاں نکلیاں نہیں۔ تے اوہناں وچ شرعی
فقہی مسئلے بیان کیتے گئے ہیں۔

مکی سورتاں | مکی سورتاں گنتی دے لحاظ نال چھیا سنی ہیں۔ تے نازل ہون وی ترتیب

موجب ایہہ گنتی رنج اسے :-

العلق۔ القلم۔ المزمل۔ المدثر۔ الفاتحہ۔ اللہب۔ التکویر۔
 الاعلیٰ۔ البیل۔ الفجر۔ الضحیٰ۔ الانشراح۔ العصر۔ الغدایت۔
 الكوثر۔ التعاثر۔ الماعون۔ الحاقون۔ الفیل۔ الفلق۔ الناس۔
 الاخلاص۔ النجم۔ عبس۔ القدر۔ الشمس۔ البروج۔ التین۔
 قاریش۔ القارعة۔ القیمہ۔ الهمزہ۔ المرسلات۔ ق۔ البلد۔ الطارق۔
 القمر۔ ص۔ الاعراف۔ الحج۔ یس۔ الفرقان۔ فاطر۔ مریم۔
 طہ۔ الواقعہ۔ الشعرا۔ النمل۔ القصص۔ بنی اسرائیل۔ یونس۔
 هود۔ یوسف۔ الحجر۔ الانعام۔ الصافات۔ لقمان۔ سبا۔ الزمر۔
 المؤمن۔ حکم سجدہ الشوریٰ۔ الزخرف۔ الدخان۔ الجاثیہ۔
 الاحقاف۔ التھابت۔ الغاشیہ۔ الکہف۔ النحل۔ نوح۔ ابراہیم۔
 الانبیاء۔ اطہ۔ السجدہ۔ الطور۔ الملک۔ الحاقہ۔ المعارج۔
 النبا۔ التورۃ۔ الانفطار۔ الانشقاق۔ الروم۔ العنکبوت۔ المطففین۔
 اہناں وی گنتی نامہائی اسے تے نام رنج نہیں :-

مدنی سورتاں

البقرہ۔ الانفال۔ العنکبوت۔ الاحزاب۔ الممتحنہ۔
 النساء۔ الزلزال۔ الحديد۔ محمد۔ الرعد۔ السجدة۔ الہر۔
 الطلاق۔ البینہ۔ الحشر۔ النور۔ الحج۔ المطففون۔ المجادلہ۔
 الحجرات۔ التحریم۔ التغابن۔ الصف۔ الجمعہ۔ الفتح۔ المائدہ۔
 التوبہ۔ النصر۔

مکی سورتاں وچ مدنی آیتاں | پینتی مکی سورتاں ویاں بیچہ لکھیاں آیتاں
 مدنی نہیں :-

- (۱) القلم = آیت ۱ تا ۳۳ تے ۳۸ تا ۵۰ (۲) المنزل = آیت ۱۰ تا ۲۰
- (۳) الماعون = آیت ۲ تا ۴ (۴) النجم = آیت ۳۲ (۵) المرسلات = آیت ۳۸
- (۶) ق۔ آیت ۳۸ (۷) القمر = آیت ۳ تا ۶ (۸) الاعراف = آیت ۱ تا ۱۰
- (۹) یس = آیت ۵ (۱۰) الفرقان = آیت ۱ تا ۴۰ (۱۱) مریم = آیت ۱ تا ۵۸ تے ۷۱

(۱۲) طہ - آیت - ۱۳۱-۱۳۲ (۱۳) الواقعہ - آیت ۸۱ تے ۸۲

(۱۴) الشعرا - آیت ۱۹۷ تے آیت ۲۲۳ توں اخیر سورت تک مدنی نہیں۔

(۱۵) القصص - آیت ۲ تا ۵۵ تے آیت ۸۵ ہجرت سے دوران حجفہ سے مقام تے نازل ہوئی سی۔ (۱۶) بنی اسرائیل - آیت ۲۶، ۳۲، ۳۳، ۵۷ تے ۷۳ تا ۸۰

(۱۷) یونس - آیت ۲۵، ۳۰ تا ۹۰ (۱۸) ہود - آیت ۱۲، ۱۷ تے ۱۱

(۱۹) یوسف - ۳، ۲۱ تے ۷ (۲۰) الحجر - آیت ۸۷ (۲۱) الانعام - آیت ۲۰

۲۳، ۹۱، ۹۳، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۵۲، ۱۵۳ (۲۲) لقمن - آیت ۲۷ تا ۲۹

(۲۳) سبا - آیت ۶ (۲۴) الزمر - آیت ۵۲ تا ۵۴ (۲۵) المؤمن آیت ۵۶ تے ۵۷

(۲۶) الشوری - آیت ۲۳ تا ۲۵ تے ۲۷ (۲۷) الزخرف - ۵۴ (۲۸) الباقیہ آیت ۱۰

(۲۹) الاحقاف - آیت ۱۵، ۳۵ (۳۰) الکہف - آیت ۲۸ تے ۳۳ تا ۱۱

(۳۱) النحل - آخری تین آیتاں (۳۲) ابراہیم - آیت ۲۸ تے ۲۹ (۳۳) السجدہ آیت ۱۶ تا ۲۰

(۳۴) الروم آیت ۱۷ (۳۵) العنکبوت آیت ۱ تا ۱۱

انھ مدنی سورتاں اوہ نہیں جہناں دیاں بعض آیتاں مدینہ منورہ توں باہر نازل ہوئیاں۔ اوہناں دا ویرہ اناج اے:

مدنی سورتاں وچ مدینے توں باہر اُتریاں آیتاں

(۱) البقرہ دی آیت ۲۸۱ حجۃ الوداع سے نازل ہوئی۔

(۲) الانفال - آیت ۳۰ تا ۳۶ تکی نہیں۔

(۳) سورہ محمد - آیت ۱۳ ہجرت سے راہ وچ نازل ہوئی۔

(۴) الحج - آیت ۵۲ تا ۵۵ ہجرت سے راہ وچ نازل ہوئیاں۔

(۵) الفتح - حدیبیہ توں مدینے ول واپسی سے راہ وچ نازل ہوئی۔

(۶) المائدہ - آیت ۳ حجۃ الوداع سے عرفات وچ نازل ہوئی۔

(۷) التوبہ چھبکڑ لیاں دو آیتاں مدینہ منورہ توں باہر نازل ہوئیاں۔

(۸) العصر - حجۃ الوداع سے منی وچ نازل ہوئی۔

قرآن پاک دا بہتہ حصہ دن

بعض سورتاں یا آیتاں سے نازل ہون دا وقت

حروف مقطعات

قرآن مجید دیاں اُنٹی سورتاں دے شروع وچ حروف مقطعات آئے نیں جہڑے انج نیں :-

اَلَمْ، اَلَمْص، اَلر، اَلْمَن، اَلْمَلِیْعَص، طه، یس،
طس، طسّم، حم، حمصق، ق، ن، ص۔

ایہہ حرف کُل چوواں نیں۔ یعنی ا، ل، م، ص، ر، ک، ح، ی، ع، ط، س،

ح، ق، ن = ۱۴ :-

(۱) ک تے نوں قرآن وچ اک اک وار آئے نیں۔

(۲) ع، ح، ی، ق، ن قرآن وچ دو دو وار آئے نیں۔

مقطعات دا ویروا

- (۳) ص تہن واری آیا اے ۔ (۴) ط چار واری آیا اے
(۵) س پنج واری آیا اے (۶) ر چھ واری آیا اے
(۷) ح ست واری آیا اے (۸) تیراں تیراں وار آیا تے
(۹) م ستاراں وار آیا اے لے

عالمناں موجب قرآن مجید دیاں ست منزلاں

نیں تے آسانی نال یاد رکھن لئو اہداناں زنام

قرآن کریم دیاں ست منزلاں

"نہی" بشوق رکھیا گیا اے۔ جہدے ہر حرف توں اک منزل قرآن دا پتہ لگدا اے
"ع" بشوق" دا ویروا انج اے :-

پہلی منزل	دوئی منزل	تہی منزل	چوتھی منزل	پنویں منزل	چھویں منزل	ستویں منزل
ت	م	ی	ب	ش	و	ق
ف توں مراد	م توں مراد سورہ	ی توں مراد	ب توں مراد سورہ	سورہ شعراء	و توں مراد سورہ	ق توں مراد
سورت فاتحہ	مائدہ توں سورہ	سورہ یونس	بنی اسرائیل	توں سورہ	والصافات	سورہ ق توں
توں سورہ	برأت	توں سورہ	توں سورہ	یس	توں سورہ	اخیر تک قرآن
نسا تک	(توبہ تک)	نحل تک	قرآن تک	تک	حجرات تک	مجید
جمعہ والے	ہفتے والے	اتوار توں	پیر توں	منگل توں	بدھ توں	جمعرات توں
دن پڑھے	دن پڑھے	پڑھے	پڑھے	پڑھے	پڑھے	پڑھے

لے اردو دائرہ معارف اسلامیہ جلد ۱۶ جز ۱ ص ۳۳۱

قرآن حکیم میں سو تالیف ناموں کے کلمات کی حروف غیر دی تفصیل

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ۝ اے آیت قرآنی اے جو مستقل ہے۔ لیکن

سورۃ فاتحہ یا کسی اور سورۃ داخلہ نہیں۔

اے کر کے جہری نمازاں وچ اَلْحَمْدُ لَی قُرْآتِ تُوں پہاں بِسْمِ اللّٰهِ اُچی آواز
نہیں پڑھی جاندی۔ بخاری نے مواہب موجب حضور، صدیق اکبر نے عمر فاروق جہری
از اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ تُوں شروع کر دئے ہندے سن۔ مسئلہ تہ او بیجاں وچ کسی اک سورۃ
ملا کے اکواری بسم اللہ والی آیت ضرور اُچی آواز وچ پڑھنی ضروری ہے تاکہ قرآن
س دی اک آیت رو نہ جائے مسئلہ: قرآن پاک دی ہر سورۃ بسم اللہ تُوں شروع کیتی
ہے سوائے سورۃ بقرۃ دے۔ سورہ نمل وچ سجدے دی آیت تُوں بعد جہری بسم اللہ
اے اے اے مستقل آیت نہیں بلکہ اک قرآنی آیت داخلہ ہے۔ ہر نیک کم بسم اللہ
جو کے شروع کرنا مستحب ہے۔

۱) سورۃ الحمد شریف: ایس سورۃ دے بہت سارے سوہنے سوہنے نام ہیں۔ مثلاً:
اُم الکتاب۔ ام القرآن۔ فاتحہ۔ فاتحہ الکتاب^{الکافی} وغیرہ۔ اہمکی اے۔ ایس وچ
سٹ آتاں۔ ستانی کلمات تے اک سو چالی حروف ہیں۔

۲) بقرہ۔ مدنی اے (سوائے آیت وَ اذۡنُبُوا یَوْمًا تَرۡجَعُونَ۔ دے (خازن) [
ایس دے چالی رکوع، دو سو چھیاسی آتاں۔ چھ ہزار اک سو اکی کلمے تے پنھی
ہزار بیس سو حروف^{۲۵۵} ہیں۔ (خازن)۔

۱) تفصیل مولانا شاہ احمد رضا خان بریلوی دے اردو ترجمہ القرآن جس دی تفسیر سید محمد نعیم الدین صاحب
مراد آبادی ہواں کیتی اے، تُوں اخذ کیتی اے۔

تے چھ رکوع نہیں۔

(۲۰) سورۃ طہ - مکی اے۔ اس وجہ اک سو پینتالیس آیتیں۔ اک ہزار چھ سو اکتالیس کلمے، پینچ ہزار دو سو ۵۲۳۲
بتالی حروف تے آٹھ رکوع نہیں۔

(۲۱) انبیاء - مکی اے۔ اس وجہ اک سو بارہاں آیتیں، اک ہزار اک سو چھیاسی کلمے، چار ہزار آٹھ سو نوے حروف تے ست رکوع نہیں۔

(۲۲) حج - مکی اے (سوائے چھ آیتیں دے عن ابن عباس) اس وجہ آٹھتر آیات، اک ہزار دو سو اکتالیس کلمات، پینچ ہزار چھپتر حروف تے دس رکوع نہیں۔

(۲۳) مومنون - مکی اے۔ اہدیاں اک سو اٹھارہاں آیات، اک ہزار آٹھ سو چالی کلمے، چار ہزار آٹھ سو دو حروف تے چھ رکوع نہیں۔

(۲۴) نور - مدنی اے، اہدیاں چوہتر آیتیں، نو رکوع نہیں، (کلمات تے حروف ۹)
(۲۵) فرقان - مکی اے۔ اہدے چھ رکوع، آٹھ سو بانوے کلمے، تین ہزار ست سو تین حروف تے

ستتر آیتیں

(۲۶) شعرا - مکی اے۔ اس وجہ دو سو ستانی آیات، اک ہزار دو سو اسی کلمے، پینچ ہزار پینچ سو چالی حروف تے گیارہاں رکوع نہیں۔

(۲۷) نمل - مکی اے۔ اہدے ست رکوع، تیرانوے آیتیں، اک ہزار تین سو ستاراں کلمے تے چار ہزار ست سو نوے حروف نہیں۔

(۲۸) قصص - مکی اے (سوائے چار آیتیں دے) اہدے وجہ نو رکوع، اٹھاسی آیتیں، چار سو اکتالیس کلمے، تے پینچ ہزار آٹھ سو حروف نہیں۔

(۲۹) عنکبوت - مکی اے۔ اس دے ست رکوع، انہتر آیتیں، نو سو اسی کلمے تے چار ہزار اک سو پینٹھ حروف نہیں۔

(۳۰) روم - مکی اے۔ اس وجہ چھ رکوع، ستھ آیتیں، آٹھ سو اسی کلمے، تے تین ہزار پینچ سو چوتی حروف نہیں۔

(۳۱) لقمان - مکی اے (سوائے دو آیات دے) اہدے چار رکوع چوتی آیتیں، پینچ سو اٹھتالیس کلمے تے دو ہزار اک سو دس حروف نہیں۔

(۳۲) سجدہ - مکی اے (سوائے تین آیتیں دے) اس دیاں تیرہ آیتیں، تین رکوع، تین سو اسی

کلمے تے اک ہزار پینچ سو اٹھارہاں حروف نہیں۔
 (۳۳) سورۃ احزاب - مدنی اے۔ اس وچ نو رکوع تتر آٹاں، اک ہزار دو سو اسی کلمے،
 تے پینچ ہزار ست سو نوے حرف نہیں۔

(۳۴) سبا - مکی اے (سوائے آت ذیر الذین اؤنوا العلم دے) ایدے وچ چھ
 رکوع، چورنجہ آٹاں، اٹھ سو تیرتی کلمے تے اک ہزار تین سو بارہاں حرف نہیں۔
 (۳۵) فاطر - مکی اے۔ اس وچ پنج رکوع، پنتالی آٹاں، نو سو تتر کلمے تے تین ہزار
 اک سو تیرہ حرف نہیں۔

(۳۶) یس - مکی اے۔ ایس وچ پنج رکوع، تراسی آٹاں، ست سو اسی کلمے تے تین ہزار حرف
 (۳۷) اصفات - مکی اے۔ اس وچ پنج رکوع، اک سو بیاسی آٹاں، اٹھ سو اٹھ
 کلمے تے تین ہزار اٹھ سو چھتی حرف نہیں۔

(۳۸) ص (باداؤد) - مکی اے۔ اہدیاں اٹھاسی آٹاں، پنج رکوع، ست سو بی
 کلمے تے تین ہزار ستا ہٹھ حرف نہیں۔

(۳۹) زمر - مکی اے۔ (سوائے دو آٹاں دے) اس وچ پچھتر آٹاں، اٹھ
 رکوع، اک ہزار اک لسو اہتر کلمے تے چار ہزار نو سو اٹھ حرف نہیں۔

(۴۰) مومن (ربا فافر) مکی اے (سوائے دو آٹاں دے)۔ اس وچ نو رکوع
 پچاسی آٹاں، اک ہزار اک لسو تتر ہٹھ کلمے تے چار ہزار نو سو سٹھ
 حرف نہیں۔

(۴۱) حاکم سجدہ (یا فتلت یا مصایح) مکی اے۔ ایدے وچ چھ رکوع، چورنجہ
 آٹاں، ست سو چھیا نوے کلمے تے تین ہزار تین سو پچاہ حرف نہیں۔

(۴۲) شوری - مکی اے (سوائے چار آٹاں دے) عن ابن عباس (اس دے پنج رکوع
 ترونجہ آٹاں، اٹھ سو سٹھ کلمے تے تین ہزار پینچ سو اٹھاسی حرف نہیں۔

(۴۳) زمر خرف - مکی اے۔ اس وچ ست رکوع، انا نوے آٹاں تے تین ہزار چار
 سو حروف میں [کلمے - ۹]

(۴۴) ریحان - مکی اے۔ جس وچ تین رکوع، (ستونجہ یا) انا سٹھ آٹاں، تین سو
 چھیالی کلمے۔ تے اک ہزار چار سو اسی حرف نہیں۔

(۴۵) سورۃ جاثیہ - مکی اے (سوائے اک آیت، قُلِ الَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا
 دے) جس وچ چار رکوع سینتی آیتاں، چھ سو چھتالی کلمے تے دو ہزار
 اک سو اکانوے حرفتیں ہیں۔

(۴۶) احقاف - مکی اے (اختلافی طور تے کجھ آیتاں مدنی دستیاں جاندیاں نہیں)
 (ہرے چار رکوع سینتی آیتاں، چھ سو چھتالی کلمے تے دو ہزار پینچ سو پچانوے
 حرفتیں ہیں۔

(۴۷) مد محمد صلی اللہ علیہ وسلم - مدنی اے - اس وچ چار رکوع، اٹھتی آیتاں، پینچ
 سو اٹھونجھ کلمے تے دو ہزار چار سو پچھتر حرفتیں ہیں۔

(۴۸) فتح - مدنی اے - اس وچ چار رکوع، اسی آیتاں، پینچ سو اٹھارھ کلمے
 تے دو ہزار پینچ سو اٹھ حرفتیں ہیں۔

(۴۹) حجرات - مدنی اے - ایس دے دو رکوع، اٹھارہ آیات، تین سو ستالی کلمے
 تے اک ہزار چار سو چھتر حرفتیں ہیں۔

(۵۰) ق - مکی اے جس وچ تین رکوع، پنتالی آیتاں، تین سو ستونجھ کلمے تے اک
 ہزار چار سو چورانوے حرفتیں ہیں۔

(۵۱) ذاریات - مکی اے - اس وچ تین رکوع، سبھ آیات، تین سو ستونجھ کلمے تے
 اک ہزار دو سو اٹھ حرفتیں ہیں۔

(۵۲) طور - مکی اے جس وچ دو رکوع، اسی آیتاں، تین سو بارہاں کلمے تے اک
 ہزار پینچ سو حرفتیں ہیں۔

(۵۳) النجم - مکی اے - ایس وچ تین رکوع، باہٹھ آیتاں، تین سو ستونجھ کلمے
 تے اک ہزار چار سو پینچ حرفتیں ہیں۔ (اہ پہلی سورۃ اے جو آپ نے حرم کعبہ
 اندر مشرکاں دے مجھے وچ اُچی اُچی (ونگار کے) پڑھی)۔

(۵۴) قمر - مکی اے (سوائے آیت سَيُهْرَنَهُمُ الْجَمْعُ - دے) - ایس
 وچ پچونجھ آیتاں تے تین رکوع، تین سو اٹھالی کلمے تے اک ہزار سو تھی حرفتیں ہیں۔

(۵۵) رم حملن - مکی اے - ایس وچ تین رکوع، اٹھتر (یا چھتر) آیتاں، تین
 سو اکانوے کلمے تے اک ہزار چھ سو چھتی حرفتیں ہیں۔

(۵۶) سورۃ واقعہ - مکی اے (دو آٹھ سو) جس میں وچ چھیانوے (سٹانوے) یا نرھنوے) آٹھ سو اٹھتر کلمے تے اک ہزار ست سو تین حرف نہیں۔

(علامہ بغوی) موجب رسول اکرم دا ارشاد کہ جو کوئی رات نوں سون توں پہاں اے سورت روزانہ تلاوت کرے، اللہ پاک اوہنوں نفاقے توں ہمیشہ بچا کے رکھے گا۔

(۵۷) رحیل - مدنی اے (یعنی ایہنوں مکی دس دے نہیں) ایس وچ چار رکوع آنی ۱۹

آٹھ سو پینچ پتالی کلمے، تے دو ہزار چار سو چھتر حرف نہیں۔ (۵۸) رحیل - مدنی اے جس وچ تین رکوع، بارہ آٹھ سو تہتر کلمے تے اک ہزار ست سو بانوے حرف نہیں۔

(۵۹) رحیل - مدنی اے - ایس وچ چوٹی آٹھ سو تین رکوع، چار سو پتالی کلمے تے اک ہزار نوں سو تیراں حرف نہیں۔

(۶۰) مہنتحہ - مکی اے جس وچ دو رکوع، تیراں آٹھ سو اٹھتر کلمے تے اک ہزار پینچ سو دس حرف نہیں۔

(۶۱) صف - مکی اے (حضرت ابن عباس دے بقول تے جمہور مفسرین ایہنوں مدنی کہندے ہیں) ایس وچ چوداں آٹھ سو دو رکوع، دو سو اسی کلمے، تے نوں سو حرف نہیں۔ (۶۲) جمعہ - مدنی اے جس وچ دو رکوع، بارہاں آٹھ سو اسی کلمے تے ست سو چھتر حرف نہیں۔

(۶۳) منافقون - مدنی اے جس وچ دو رکوع، گیارہاں آٹھ سو اسی کلمے تے نوں سو چھتر حرف نہیں۔

(۶۴) تغابن - مدنی اے جس وچ اٹھارہاں آٹھ سو دو رکوع، دو سو اسی کلمے تے اک ہزار ست حرف نہیں۔

(اکثر ایہنوں مدنی کہندے ہیں جدکہ بعض مفسر حضرات ایہنوں مکی کہندے ہیں سوانے تین آٹھ سو چوداں تہ سو لال دے)

(۶۵) طلاق - مدنی اے جس وچ دو رکوع، بارہاں آٹھ سو اسی کلمے تے اک ہزار ست حرف نہیں۔

(۶۶) تحریم - مدنی اے جس وچ دو رکوع، بارہاں آٹھ سو اسی کلمے تے

اک ہزار سٹھ حرف نہیں۔

(۶۷) سورۃ ناک - کئی اے۔ ایس وچ دو رکوع، تیہہ آٹاں، تن سو تیبہ کلھے

اک ہزار تن سو تیراں حرف نہیں۔

(۶۸) قلم (یا لُون) - مکی اے۔ ایس وچ دو رکوع، بونجہ آٹاں، تن سو کلھے

اک ہزار دو چھونجہ حرف نہیں۔

(۶۹) حاقہ - مکی اے جس دے دو رکوع، بونجہ آٹاں، دو سو چھونجہ کلھے تے

ہزار چار سو تیبہ حرف نہیں۔

(۷۰) معارج - مکی اے۔ ایس وچ چتالی آٹاں، دو سو چوبی کلھے تے

سو اونی حرف نہیں۔

(۷۱) نوح - مکی اے۔ ایس وچ اٹھالی آٹاں، دو سو چوبی کلھے تے نوں سو

حرف تے دو رکوع نہیں۔

(۷۲) جن - مکی اے۔ اس وچ دو رکوع، اٹھالی آٹاں، دو سو چالی کلھے تے

سو ستر حرف نہیں۔

(۷۳) مؤمل - مکی اے تے ابدیاں وں سبہ آٹاں، دو رکوع، دو سو چالی کلھے

اٹھ سو ستر حرف نہیں۔

(۷۴) مدثر - مکی اے۔ ایس وچ دو رکوع، چھونجہ آٹاں، دو سو چوبی

تے اک ہزار دس حرف نہیں۔

(۷۵) قیامتہ - مکی اے جس وچ چالی آٹاں، اک سو نو اونی کلھے تے

بانوے حرف نہیں۔

(۷۶) احقر - (ابدانام سورۃ انسان وی اے۔ مجاہد تے قتادہ وغیرہ اہنوں

کہندے نہیں تے بعض موجب اے) مکی اے۔ ایس وچ دو رکوع، اکتالی آٹاں،

دو سو چالی کلھے تے اک ہزار چوبی حرف نہیں۔

(۷۷) موسلات - مکی اے۔ اس وچ دو رکوع، پنجاہ آٹاں، اک سو اسی

تے اٹھ سو سولہ حرف نہیں۔

(۷۸) نسا - مکی اے۔ (اہنوں "نسا وُل" تے "عم یسنا وُلون"

کہندے ہیں)۔ ایس وجہ چالی آیات (یا اکتائی)۔ دو رکوع۔ اک سو تتر کلمے
تے لو سو تتر^{۹۴} حرف نہیں۔

(۷۹) سورۃ التازعات - مکی اے۔ جس وجہ دو رکوع اور چھالی آیتوں، اک سو چھانو
کلمات تے ست سو تتر و سب حرف نہیں۔

(۸۰) عبس - مکی اے۔ ایس دیاں بتائی آیتوں، اک سو تتر کلمے، اک رکوع تے پنج
تیرتی حرف نہیں۔

(۸۱) تکوین - مکی اے۔ آیتوں آیتوں کلمے۔ اک سو چار تے سب حرف تیرتی نہیں۔

(۸۲) انفطار - مکی اے۔ آیتوں آیتوں کلمے انسی تے حرف تیرتی سو ستانی نہیں۔

(۸۳) مطففین - مکی اے۔ ایس وجہ چھتی آیات، اک سو اتر کلمات تے ست سو تتر حرف
نہیں۔

(۸۴) الشقاق یا انشقت - مکی اے۔ آیات پنجویں۔ اک سو ست کلمے تے پار سو تتر حرف نہیں۔

(۸۵) بروج - مکی اے۔ ایدیاں بائی آیتوں اک سو انوں کلمات تے چار سو تتر حرف نہیں۔

(۸۶) الطارق - مکی اے۔ ایس وجہ ستاراں آیتوں، اک سو تتر کلمے تے دو سو ستانی حرف نہیں۔

(۸۷) الاعلیٰ - مکی اے۔ ایدیاں آیتوں بیتر کلمے تے دو سو اتر حرف نہیں۔

(۸۸) غاشبہ - مکی اے۔ ایس وجہ چھتی آیتوں، بانوے کلمے تے تن سو اکاسی حرف نہیں۔

(۸۹) فجر - مکی اے۔ ایس دیاں آیتوں تیرتہ آیات، اک سو ستانی کلمے، پنج سو ستانویں
حرف نہیں۔

(۹۰) بلد - مکی اے۔ جس دیاں و تیر آیتوں، بیاسی کلمے تے تن سو و تیر حرف نہیں۔

(۹۱) الشمس - مکی اے۔ جس وجہ پندرہ آیتوں، پچوڑ تتر کلمے تے دو سو ستانی حرف نہیں۔

(۹۲) واللیل - مکی اے۔ جس وجہ اکی آیات، اک تتر کلمے تے تن سو اتر حرف نہیں۔

(۹۳) الضحیٰ - مکی اے۔ ایس دیاں گیارہ آیتوں، چالی کلمے تے اک سو تتر حرف نہیں۔

(۹۴) انشراح (یا الم نشرح) - مکی اے۔ ایدیاں اٹھ آیتوں ستانی کلمے تے اک سو تن (۱۰۳)
حرف نہیں۔

(۹۵) واقین - مکی اے۔ ایس وجہ اٹھ آیتوں چھتی کلمے تے اک سو پنج حرف۔

(۹۶) علیٰ (یا اقراء) - مکی اے۔ ایس وجہ آیتوں، بانوے کلمات تے دو سو اسی حرف نہیں۔

(۹۷) قدر - مکی اے۔ اک قول و تیر مدنی اے۔ ایس وجہ پنج آیتوں تیرتہ کلمے تے اک سو
حرف نہیں۔

باراں حرفت میں ۔

(۹۸) سورۃ البینۃ - مدنی اسے صرف ابن عباسؓ دی اک روایت موجب اہنوں کی دستا گیا اے) ایس وج اٹھ آتیاں چوڑا نوے کلمے تے تین سو تیراٹھویں حرفت میں ۔

(۹۹) زلزال - (یا اذ زلزلت یا سورۃ زلزله) مدنی اسے (بعض مکی دسدے میں) ایس وج اٹھ آتیاں پینتی کلمات تے اک سو اٹتالی حرفت میں ۔

(۱۰۰) العادیات - مکی اے (بقول ابن مسعود تے ابن عباسؓ مدنی اے) ایس وج گیاراں آتیاں، چالی کلمے تے اک سو تیراٹھ حرفت میں ۔

(۱۰۱) اتنارعمہ - مکی اے ۔ ایس دیاں، یاراں آتیاں چھپتی تے اک سو پونجہ حرفت میں ۔

(۱۰۲) تنائثر - مکی اے ۔ ایس وج اٹھ آتیاں اٹھالی کلمے تے اک سو دسبہ حرفت میں ۔

(۱۰۳) عصر - مکی اے ۔ ایس وج تین آتیاں، چوڈاں کلمے تے اٹھارہ حرفت میں ۔

(۱۰۴) صمڑۃ - مکی ات ۔ اہدیاں نو آتیاں تیرسبہ کلمے تے اک سو تیرسبہ حرفت میں ۔

(۱۰۵) اذھیل - مکی اے ۔ اہدیاں پنج آتیاں، ونیہ کلمے تے چھپانوے حرفت میں ۔

(۱۰۶) قریش - مکی اے ۔ جس دیاں چار آتیاں، ساراں کلمے تے تیراٹھ حرفت میں ۔

(۱۰۷) ماعون - مکی اے (اے وی کہیا گبیا اے کہ اوصی مکہ معظمہ وج عاصم بن وائل

یا ولید بن مغیرہ) بارے اتری تے اوصی مدینہ علیہ وج عبد اللہ بن ابی بن

السول (منافقہ ہارے) اہدیاں سب آیت، پنجھی کلمے تے اک سو

پنجھی حرفت میں ۔

(۱۰۸) کوثر - مکی اے ۔ جس وج تین آتیاں، دس کلمے تے بتالی حرفت میں (بعض

اہنوں مدنی وی کہندے میں) ۔

(۱۰۹) الکافرون - مکی اے ۔ جس وج چھ آیت، چھپی کلمات تے چوڑا نوے

حرفت میں ۔

(۱۱۰) نصر - مدنی اے ۔ ایس وج تین آتیاں ستاراں کلمے تے ستر حرفت میں ۔

(۱۱۱) التنب - مکی اے جس دیاں پنج آتیاں، ونیہ کلمے، ستر حرفت میں ۔

(۱۱۲) اخلاص - مکی اے (تے اک قول موجب مدنی) ایس وج چار (یا پنج)

آتیاں پندراں کلمے تے ستالی حرفت میں ۔ حدیث موجب اہنوں

تین وار پڑھیاں پورا قرآن مجید پڑھیں دا ثواب تل دا اے ۔
 (۱۱۳) سورہ فلق ۔ مدنی اے ۔ ایس دیاں پنج آیتاں تیسویں کلمے تے چوتھڑی حرف نیں ۔
 (۱۱۴) " اناس ۔ مدنی اے ۔ ایس دوج چھ آیتاں ۔ ونیہ کلمے تے انا ہی حرف نیں ۔
 سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ ۝

نوٹ ۱۔ (۱) سورہ ۸۰ توں نے کے بعد دی ہر سورت داک رکوع اے ۔
 (۲) سورہ زخرف دے کلمات دی تعداد نہیں مل سکی ۔ ایس نہیں لکھ
 سکیا ۔ ایسے طراں سورت نوردے کلمات تے حرف وی نہیں لکھے ۔
 (۳) تلے سورہ مریم دے حرفاں دی تعداد نہیں مل سکی ۔ ایس لئی نہیں
 لکھ سکیا ۔
 (۴) جتنے اختلافی نوٹ نیں اہ خطوط و صدانی دوج دتے نیں ۔ اہناں
 نال متفق ہونا ضروری نہیں ۔

تلاوت قرآن مجید کے آداب

(۱) اللہ تعالیٰ فرماتا ہے۔ إِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ

تُرْحَمُونَ ۝ (اعراف: ۲۰۳) یعنی (لوگو!) بدوں قرآن پڑھنا جا رہا ہو تو اسے سنو اور

گنج لاکھ سنتے چپ کر رہو۔ (ایسی برکت نال) تہاڑے اُپر جہناں کیتیاں جانا

(۲) فرمایا۔ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ۝ (مزل: ۴)۔ قرآن کریم آرام ال تہستی نال تے

پڑھو۔

(۳) فرمایا۔ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ ۝ (یعنی جہاں تہستی قرآن نال غور

نال نہیں پڑھ دے؟ یعنی قرآن نال سمجھ کے، تے پورے گوہ تے خیال نال پڑھنا چاہیے۔

پسید نال پڑھ کے معاذ اللہ؟ روں لائون وی کوشش نہیں کرنی چاہیے۔ تہاڑے بندہ

نسیمت تے ہدایت حاصل کرے۔

(۴) حضرت عائشہ ہوراں اک صحابی نال چھیتی چھیتی سپید نال قرآن مجید پڑھ دیاں ویکھیاتے

فرمایا۔ اہ بندہ نہ تے قرآن پڑھ اپا اے تے نہ چپ اے۔

(۵) حضرت ابن عباسؓ واقول اے کہ میںوں سورہ زلزال تے فارعہ نال پڑھ کر تے

مطلب مجھ کے پڑھنا سورہ بقرہ تے آل عمران نال چھیتی چھیتی پڑھ کے مکان نالوں زیا

چنگا لگا اے۔

(۶) قرآن پڑھن ویلے روو۔ فرمایا۔ جے روں نہ آوے تاں کوشش کر کے روو۔ نالے فرمایا

قرآن رنج واسطے اتریا اے تے تلاوت سمے اپنے آپ نال غمزدہ بناؤ۔ اللہ نالوں

بُرو۔ کیوں جے بخشش ترے عمل نال نہیں ہونی بلکہ اہ ادا رو مدار صرف ساڈی صنگی

تے مسکینی تے رب دی رحمت تے فضل اُپر اے۔ تلاوت نالوں پہلاں وضو کرو۔ زبانی

پڑھنا ہووے تاں بے وضو وی جائز اے۔ پراہدا ثواب گھٹ جاندا اے۔

(۷) تلاوت شروع کرن نالوں پہلاں اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ پڑھو۔

قرآن دیاں مذاہب وایاں آیتاں پڑھ کے غمگین ہووو۔ تے رب دی رحمت منگو۔ تے

خوشی و ایباں آتاں پڑھن کسے ویلے وی اشد تون ڈرو تے اُہدی رحمت منگو۔ اُچی
 آواز نال قرآن پڑھنا افضل اے۔ تاں ہے دوجے وی سُن سکن۔ پر جے کوئی مجبورئی
 ہر دے تاں منہ وچ پڑھنا چاہی دا اے۔ جوئی اکواری رسول اکرم صلیق اکبر دے
 گھر بیٹھے۔ آپ منہ وچ قرآن پڑھ رہے سن۔ وجہ پچھئی۔ تے عرض کیتی جہنوں سُننا
 ایں اوفہ سُن رہیا اے۔ بعد وچ آپ حضرت عمر دے گھر نیچے۔ آپ اُچی اُچی تلاوت
 کر رہے سن۔ وجہ پچھئی۔ تاں عرض کیتی: ”میں سُتیاں نوں جگا رہیاں تے شیطان
 نوں نسا۔ رہیاں۔“ فرمایا: ”تسیں دونوں چنگا کر رہے او۔“
 (۸) چنگی آواز نال قرآن پڑھو۔ کیوں جے اہ بات رسول اللہ نے پسند فرمائی۔ جدوں
 حضرت ابو حذیفہ نوں ”نال پڑھدیاں سُنیا۔“

(۹) اچ پڑھو جوئی رب نال گملاں کر رہے او۔ رب تہاڈا دوست وی اے۔ مہربان
 وی۔ اللہ تعالیٰ معبود وی اے۔ مسجور وی۔ رحیم وی اے۔ کریم وی۔ شہار وی
 اے۔ غفار وی۔ تے جے تسیں آکر دکھاؤ تاں اہ جبار تے قہار وی اے۔ ہر حال
 اللہ کولوں ڈرو تے رہنا تے نا امیدی توں ہر حالت وچ بچنا چاہی دا اے۔ کیوں
 جے ایماں اُسید تے خوف دے درمیان ایں۔

(۱۰) قرآن دی تلاوت توں وبلا ہو کے دعائے مانورہ پڑھے تاں اہ وی چنگی گل اے۔
 اللَّهُمَّ اَنْسِ وَحْشَتِي فِي قَبْرِى اللَّهُمَّ اَرْحَمْنِي
 بِالْقُرْآنِ الْعَظِيمِ وَاجْعَلْ لِي اِمَامًا وَنُورًا وَ
 هُدًى وَرَحْمَةً اللَّهُمَّ ذَكِّرْنِي مِنْهُ مَا نَسِيتُ وَعَلِّمْنِي
 مِنْهُ مَا جَهِلْتُ وَارْتُقِنِي تِلَاوَتَهُ اِنَاءَ النَّوْمِ وَ اِنَاءَ النَّهَارِ
 وَاجْعَلْ لِي حُجَّةً يَارَبِّ الْعَالَمِينَ

حامل قرآن کی پہچان

قرآن حکیم جتنے ایہہ دس پاندا اے کہ ایہہ کتاب اللہ دی طرفوں نازل ہوئی اے، اوتھے اوہ ایہ وی دسد اے کہ

کتاب اُتے نازل ہوئی۔ اللہ و ارشاد اے :-

(۱) وَالَّذِينَ آمَنُوا وَتِمَّوُا الصَّالِحِينَ
وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَهُوَ
الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ .

(۲۰ : ۳۷)

(۲) وَقَامُ مُحَمَّدًا إِلَى رَسُولٍ (العمران : ۱۳۳)

(۳) مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ
وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ

(احزاب : ۴۰)

(۴) مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ (فتح : ۲۷)

(۵) وَمَا كُنْتُمْ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ
كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكُمْ إِذْلًا
رُتَابَ الْمُبْطِلِينَ

(التكوت : ۳۸)

(۱) اوہ لوک جنہاں ایمان لیا نڈاتے نیک
عمل کیتے تے اوس کتاب اپہ ایمان لیاے
جہڑی محمد اُتے نازل کیتی گئی اے۔ تے اوہ
اوہناں دے رب ولوں حقی سچی آئی اے۔

(۲) محمد تاں بس اک رسول اے۔

(۳) محمد تہاڈے مرداں وچوں کسے دے
باپ نہیں۔ البتہ اوہ اللہ دے رسول نہیں
تے آخری نبی۔

(۴) محمد اللہ تعالیٰ دا بھیجا ہویا پیغمبر اے

(۵) (اے نبی!) ایس رنوت ملن (توں پہلا
تسیں کوئی کتاب نہیں پڑھدے سوتے
نہ اپنے ہتھ نال کجھ لکھدے ہتھ دے سوتے۔

جے ایج ہندا تاں باطلیے ضرور شک کر دے

(التكوت : ۳۸)

قرآن حکیم وچ چار جگہ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دی پہچان نام لے کے تے ہور کئی تھاں اشارہ
کرائی گئی اے تے ایس بات اُتے زور دتا گیا اے کہ ایہہ کتاب حضرت محمد ہوراں (نعوذ باللہ) آپو
تصنیف نہیں کیتی بلکہ ایہہ اللہ تعالیٰ نے آپ اُتے نازل فرمائی اے۔ ایہہ اللہ دا کلام اے
پوری انسانیت دی ہدایت کارن۔ تے نالے دسیا اے کہ اے نبی! تسیں سارے انساناں
لوں خوش خبری تے ڈر سنان والے بنا کے بھیجے گئے او۔

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ
لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا

(شقان : ۱)

بڑی برکت والا اے اہ جہنے اتاریا قرآن اپنے
بندے آپر تاں جے سب جہان وایاں نوں
ڈرایا جائے۔

قرآن داتینج

اہ ہے کہ اے (محمدی رسالت) منکر و! جے تئیں اوس بارے شک
 وچ او جو اساں اپنے بندے (محمد صلی اللہ علیہ وسلم) اُتے اُتاریا۔ تاں
 بنا کے بیاؤ کون سُورت (قرآن دی کسے سُورت دے مقابلے وچ) اوہدے ورگی۔ تے
 مارو اپنے گواہاں نوں جے تئیں سچے اوتار۔ تے فیر تئیں جے انج نہ کر سکو، تے تئیں انج ہر
 نہیں کر سکوئے۔ تاں ڈرو اوس اگ توں جہد ابان انسان تے پتھریں۔ تے اہ (محمدی رسالت
 دے) منکر ال واسطے تیار کیتی گئی اے۔ (بقرہ)

(۲۱) سورت بنی اسرائیل وچ فرمایا کہ منکر لکے قرآن دیاں دس سُورتاں دے مقابلے وچ
 ای اجہیا کلام گھر کے دسن۔ سورت یونس وچ کہیا کہ دس نہیں تاں اک سورت ای بنا کے دکھاؤ۔
 تے فیر بقرہ وچ لَفَعَلُوا کہہ کے قیامت تک ہر دعویٰ ادا دعوئے کٹ دتا۔ تے قرآن
 دی شان، عظمت، تے اوہدے بے مثل تے خدا واکلام ہون اُتے مہر لادتی۔

چراغے را کہ ایو د بر فرورد

ہر آں کو پند زند ریشش بسوزد

قرآن و اسلوب

قرآن کریم و اسلوب تے لفظاں دی ترتیب ایڈی شاندار۔ من،
 کچھویں بیٹھی، سلکھنی تے نگہ بھری اے جہد جواب نہیں سب توں
 وڈی خوبی ایس دی انفرادیت اے۔ یعنی بھانویں الفاظ تے حودن، عربی جنس وچوں نیں۔ تے
 عربی نظم تے نثر وچ عام استعمال مُندے نیں۔ پر قرآن دے لفظاں دی ترتیب نال جو کلام سامنے
 آؤندا اے اہد اسلوب بالکل دکھتے نوکلا اے۔ تے عربی کلام دی کسے صنف (یعنی قصیدہ
 خطبہ۔ رسالہ۔ محاورہ) نال نہیں ملدا۔ پمہ ایہناں سمجھناں دی خوبیاں اپنے اندر جامع انداز
 وچ رکھرا اے۔ اہل عرب "انواع چہارگانہ" توں علاوہ کسے ہور طرز کلام بارے نہیں
 سن جاتن دے۔ تے نہ ایہناں توں باہر کسے اسلوب وچ کلام لکھ سکدے تئیں۔ جدوں ایہناں
 رسول اُنجی دی زبانہ توں قرآن پاک نرالے تے ہر صنف اسلوب وچ سُنیا۔ تاں اہ حیران
 رہ گئے۔ تے ایہناں ایہنوں رسول اللہ و اعجاز (دلوں) من لیا۔

مخبرہ والا واقعہ سیرت دے جھتے وچ اُچھیا اے۔ کہ اُسنے قریش دے گروہ وچ انج
 تقریب کیتی سی۔

"رب دی سونہہ۔ محمد ہوراں دے کلام وچ بڑی مٹھاس اے۔ اوس کلام دی

اصل مضبوط جڑ والا خرم (کھجور) ہے۔ تے اُہدی شاخ۔ چلے اسے۔ اُہدے بارے تہاڑی ہر جھوٹی الزام تراشی پھیلان لٹی جائے گی۔ البتہ تیسے کہو کہ محمد اک جادوگر ہے تے اہیہا کلام لیا یا اسے جہڑا جادو ہے تے جس نال اُہ پو پتہ بھرا، بھرا، میاں، بیوی تے نکلے سووریا وچکار جہڑائی پا ویندا ہے۔

انج ای قریش نے عتبہ بن ربیعہ نوں حضور دی خدمت وچ آپ نوں سبحان کارن بھیجا آپ مسجد وچ اکلے بیٹھے سن۔ اوہنے آپ نوں ”بھھایا“ تے آپ نے جواب وچ سورہ حم السجدہ دیاں کجھ اُمدھایاں آناں تلاوت فرمائیاں۔ عتبہ سن کے قریش کول آیا تے کہن لگا: ”اللہ دی سونہہ۔ میں اہیہا کلام اوس توں سُنیہ کہ اُہدی مثل کہی نہیں سُنیہ رب دی سونہہ۔ نہ اُہ شعر ہے۔ نہ جادو تے نہ کہانت۔ قریش کیو! میرے اکھے لگواتاں ایس بندے نوں اُہدے حال تے چھڑ دیو تے آپ وکھ ہو جاؤ۔ قسم ایں رب دی۔ میں جہڑا کلام سُنیہ اوہدی بڑی شان تے عظمت ہووے گی۔ جے عرب دے دُسنیک اوہنوں شکست دے دیہن تاں تیسے غیراں راہیں اوسنوں بچ گئے۔ جے اُہ عرباں اُپر غالب آگیا تاں اُہ اُملک تہاڈا ملک ہے اُہدی عزت تے شان تہاڈی شان ہے تے تیسے اوس دے ذریعے خوش بخت ہو جاوئے۔“

قریش نے اُہ سُنیہ تاں آکھیا کہ تیرے اُپوی محمد دی زبان دا جادو چل گیا ہے۔ عتبہ کہن لگا: میری رائے تاں ایہی ہے۔ تیسے جو مرضی پئے آکھو تے کرو۔ صحیح مسلم وچ ابو ذر غفاری نے اپنے بھائی انیس دا واقعہ بیان کیا کہ اُہ بکرہ یاں، ابو ذر دے حوالے کر کے آپ چپ کر کے بکے چلا گیا۔ واپس آیا تاں اوہنے دسیا کہ میں کے وچ اک بندے نال ملیا۔ جہڑا کہندا سی کہ میں اللہ دا رسول آں۔ جس بارے لوک کہندے نیں کہ اُہ شاعر ہے اکاہن اے جادوگر ہے۔“

انیس آپو بہت وڈا شاعر سی۔ اُہ کہندا ہے کہ ”اللہ دی قسم! میں کاہناں دا کلام سُنیہ ہویا ہے۔ محمد دا کلام کاہناں نال دا نہیں۔ اللہ دی قسم! میں اُہدا کلام شاعری دیاں ساریاں صنفاں تے قسماں نال ملا کے تنکیا نہ مینقوں بعد کوئی بندہ اُہ نہیں کہہ سکے گا کہ اُہ ”کلام“ شعر ہے۔ اللہ دی سونہہ! اُہ (محمد) نیچے نیچے تے کافر بے شک جھوٹھے نیں۔“

اہ گل بات سن کے حضرت ابوذر غفاری خود مکہ معظمہ گئے تھے حضورِ دی خدمت و ج حاضر ہو کے اسلام دی دولت نال مالامال ہو کے آئے۔ واپس آ کے انیس نوں اپنی مسلمانی بارے دسیا۔ چنانچہ انیس تے آپ دی والدہ نے اسلام قبول کر لیا۔ فیراڈ تنے بزرگ ہستیاں اپنی قوم و ج آئیاں تے اسلام دی تبلیغ کیتی جس نال ادھا قبیلہ مسلمان ہو گیا تے باقی ادھا ہجرت توں بعد مدینے اپڑ کے اسلام دی لڑی و ج پڑج گیا۔ (مسلم شریف)

طبقات ابن سعد و ج یزید بن رومان، محمد بن کعب تے شعبی تے زہیری وغیرہ توں روایت اے کہ بنی سلیم وچوں اک بندہ قیس بن نسیبہ آپ دی خدمت و ج حاضر ہو یا۔ کلام سنیا تے ہو کئی گلاں پچھیاں تے اوڑک ایمان لے آیا۔ تے واپس جا کے اپنے قبیلے نوں دسیا :-

”بے شک میں روم دے ترحمے، فارس دے زمزمے، عرب دے شعراں، کہانتاں، کہاں تے حمیرے بادشاہواں دے کلام، وچگی طران جانو آں۔ پر محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دا کلام اوہناں وچوں کسے نال نہیں مل دا ایس کر کے میرے آکھے لگوتیاں اوس نوں من کے نیسی کھنوی۔“

چنانچہ بنو سلیم دے اک ہزار یا ستر سو آدمی فتح مکہ دے سال قید دے مقام تے حضورِ دی خدمت اقدس و ج حاضر ہوئے تے اسلام دی دولت نال رنج پج کے گئے۔

حضورِ دارشاد اے :- غفار علق اللہ لفظ - اللہ تعالیٰ بنو غفار نوں بخشے۔

۱۹ سلم سائٹھا اللہ - تے بنو سلم نوں سلامت رکھے

قرآن کریم نوں عام کتاباں بار مختلف ابواب (CHAPTERS) و ج نہیں وندیاں بلکہ اہد انداز انج اے جیویں کسے نال کوئی گل بات کردا ہووے۔ کوئی حکم دیندا ہووے ڈراندا یا کج عنایت کردا ہووے وغیرہ۔ اہدی وجہ اہ ہے کہ اہ کلام الہی اے۔ جد کوئی بندہ اہدی تاوت کر دا اے تاں اوہنوں انج لگدا اے جیویں اہ اپنے رب نال گلاں پیا کر دا اے۔ تے اہ انسان دیاں ضرورتاں تے اپنیاں حکمتاں موجب اوہنوں ہر گل بات دیوے نال سمجھاندا جا رہیا اے۔ تے سب توں وڈی گل اہ ہے کہ اہ سارا کجھ اک بلند ترین ہستی (محمد مصطفیٰ) دے وسیلے نال حاصل ہو رہیا اے۔ کیوں جے زیادہ تر خطاب اہناں راہیں کیتا گیا اے۔ مثلاً توحید و ایمان ایں تاں فرمایا :-

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ - (سوچنے نبی!) سب نوں کہہ دے کہ اللہ وحدہ لا شریک اے۔

کافراں نوں کوئی پیغام دینا ایں۔ تاں فرمایا :-

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ۝ (اے نبی!) کافراں نوں بُلا کے کہہ دے .. الخ
 تے ادو چکاری ہستی جس راہیں قرآن تے ایمان دی دولت ملی۔ حضرت محمد رسول اللہ صلی
 اللہ علیہ وآلہ وسلم دی ہستی اے جہنوں کدی "ہستی" نہیں۔ کیوں جے اہ ہستی
 رہندی دنیا تک لنی ہدانت تے رحمت دا وسیلہ اے۔ تے آپ دی بعثت توں بعد
 (قیامت تک) ہر انسان ایسے ہستی راہیں ایمان نے اسلام دی دولت دامنہ چکھ
 سکدا اے۔

وصلی اللہ علی نوز کز و شہ نور ما پیدا
 زمین از خب اوساکن فلک در عشق او شیدا

قرآن دی فصاحت تے بلاغت

عرب دے و سنیکاں نوں اپنی فصاحت
 تے بلاغت اُتے ڈاڈا مان سی۔ کجے اہ
 لکائے گئے ست قصیدے جہڑے "سبع معلقات" کر کے مشہور سن۔ بڑے مشہور تے قادر الکلام
 شاعراں واکلام سی جنہاں دی مثال نہیں سی ملدی۔ جدوں اوہناں شاعراں وچوں کسے
 نے قرآن سنیا تاں حیرت دے سمندر وچ غرق ہو کے رہ گیا۔ جدوں قرآن کریم نازل ہونا
 شروع ہویا تاں اہ "سبع معلقات" اُتار لیتے گئے۔ کتاباں وچ اہ قصیدے آج تک موجود
 نیں۔ پر قرآن اُتے اہناں نوں سورج تے ذرے والی نسبت وی حاصل نہیں۔

حضرت بید بن ربیعہ سبع معلقات والے شاعراں وچوں اک سن۔ اہ اسلام دی
 دی دولت نال رَج کے سٹھ سال تک زندہ رہے۔ اسلام قبولن لگروں اہناں اک شعر
 توں سوا کدی کوئی شعر تخلیق نہ کیتا۔ اکواری عمر فاروق نے اپنی خلافت وارے شعراں
 دی فرمائش کیتی۔ حضرت بید نے سورہ بقرہ پڑھی۔ تے عرض کیتی سورہ بقرہ کتنوں توں بعد
 بیٹوں شعر آھن دی ہمت ای نہیں پئی۔

ابو عبیدہ قاسم بن سلام بغدادی (متوفی ۳۲ھ) جو امام شافعی دے شاگرد تے
 بڑے قابل فقیہ تے امام سن دس دے نیں کہ اک ٹپری واس اعرابی نے اہ آیت کسے نوں پڑھ
 دیاں سس کے جھٹ پٹ سجده کیتا "فَاَصْدَحُ بِمَا نَسُوهُمُ رَحِمًا" - آیت ۶۴
 سو سنا دے کھول کے جو بیٹوں حکم ملیا۔ تے اکھیا کہ میں ایس کلام دی فصاحت نوں

سجدہ کیتا اے یہ

اک واری کسے اعرابی نے اہ آت سنی :-

فَلَمَّا ابْتُلِيَ بِأَيُّسُوفَ خَلَصْنَا
نَجِيًّا (یوسف - ۱۰۴ آیت - ۸)

فیراوس توں نا امید ہو کے اٹھے بیٹھے
صالح کارن -

تے آکھیا کہ میں گواہی دیناں کہ کوئی مخلوق ایس کلام ورگا کلام بنا ای نہیں سکدی -
ابن مقفع تابعین دے زمانے دا اک فصاحتی تے بلاغتی سی جہڑا جواب نہیں سی او
مرآن دے مقابلے وچ کجھ لکھنا شروع کیتا۔ اک دن اک مدرسے دے کولوں لنگھدیاں کسے
پے توں اہ آت سنی :-

قِيلَ يَا رُحُف أَبْلَعِي مَاءَكَ وَبِسْمَاكَ
تَلْعِي وَغِيصَكَ الْمَاءُ وَقِصَى الْأَفْرِ
اسْتَوْت عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بَعْدًا
فَقَدِرَ الظُّلُمَاتِينَ (ہود - ۴۲: ۴۳)

تے حکم دتا اے زمین! اپنا پانی پی جا تے لے
آسمان! رُک جا۔ تے سکایا گیا پانی۔ تے
بھیڑیا کم۔ تے کشتی رُکی جو دی پہاڑ تے حکم
ہویا کہ دُور ہووے بے انصاف قوم۔

اُہ گھڑ آیا تے جو بکھیا سی، مٹا کے بولیا۔ "میں گواہی دیناں کہ ایس کلام دا مقابلہ تا ممکن
ہے۔ اہ کوئی انسانی کلام نہیں ہے۔"

سعیمہ کذاب نے قرآن کریم دی سورت کوثر دے مقابلے وچ اہ کلام گھڑیا :-

أَعْطَيْتَكَ الْجَوَاهِرَ - فَصَلِّ لِي مَا بَدَّكَ وَ
أَجِرْ - إِنَّ مُبْغِضَكَ تَرَجُلٌ نَاجِرٌ -

اساں تینوں عطا کیتے لعل۔ سو توں نماز
پڑھ اپنے رب دی تے ہجرت کر۔ بیشک تیرے
نال دشمنی رکھن والا بدکار اے۔

ظاہر اے کہ سعیمہ نے ربی کلام وچ بیر بھیر کر کے اپنا کلام گھڑیا۔ پہلی "آیت"
جواہر۔ دوجی وچ ہما چرتے تیجی وچ تن لفظ بدے نیں۔ تے ایس دے باوجود گل نہیں
۔ سورت کوثر وچ جہڑی عطائے کرم بھری فصاحت اے اُہا مقابلہ جواہر تے حجاج
ہے لفظ نہیں کر سکدے۔ تے اہتر وچ جہڑی سٹ تے پیشین گوئی اے اُہ رحل

ایہ تے ہور بے شمار مثالیں لئی دیکھو شفا شریف تے مواہب لدنیہ

سیرت رسول عربی۔ ص ۳۶۹ تا ۳۷۲

خاجر وچ بکھنے بہ بہر سال بادشاہ دیاں عطاواں دا بھانؤ بادشاہ دیاں سواریاں ای چکے
سکدیاں نیں۔ ننڈی بچھی دا اہ کم نہیں کہ اہ اجہیا بھار چک سکے۔

قرآن کریم وی حفاظت

جہڑا قرآن ساڈے کول اے۔ ایہہ ہو جو اوہی اے
جہڑا جبرئیل راہیں حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ

وآہ وسلم اتے نازل ہو یا سی۔ تے او سے ترتیب تے صورت وچ موجود اے۔ جس و
رسول اکرم نے اپنے زمانے وچ اپنے سامنے اہنوں لکھوایا سی۔ تے نالے صحابہ نوں
کرایا سی۔ خود تلاوت فرمائی تے نالے صحابہ نوں تلقین فرمائی۔ قرآن کریم وی ترتیب و
نہ کوئی تبدیلی ہوئی نہ گھٹا، واوھا کیتا گیا تے نہ لفظاں وچ تبدیلی کیتی گئی اے۔ کیوں ج
قرآن وچ اہدی حفاظت وادھر رب نے چکيا اے۔

إِنَّا عَلَيْهِمْ جَمَعْنَاهُ وَفَرَّغْنَاهُ

(القیمة : ۱۷)

یعنی قرآن نوں جمع کرتا تے پڑھانا ساڈی
ذمہ داری اے۔

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ ۝ فِي سُوْرٍ

مَّحْفُوْظٍ ۝ (البورج : ۲۱-۲۲)

یعنی ایہہ قرآن مجید اچی شان والا لوح
وچ لکھیا ہو یا اے۔

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ

لَحَافِظُونَ ۝ (الحجر : ۹)

یعنی اساں ای قرآن اتاریا۔ تے اساں
اہدے رکھو اے آں۔

ہمہ قرآن درشان

صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحبہ وسلم
خاتم النبیین

جہاں خوش تر فیضانِ محمد
دو گہستی زیر احسانِ محمد
نہ زبید ناقصاں رائب کُشائی
”ہمہ قرآن در شانِ محمد“

(ناقص و ناکس قدس آفاقی)

قرآن حکیم اللہ تعالیٰ واکلام تھے رب دی طرفوں نازل کیتی کتاب اے جس دے حامل
حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نہیں قرآن دی برداشت کوئی سوکھا کم نہیں سی۔
اے اک بہت وڈا بھاری سی۔ ایساں وڈا کہ اہنوں چکن دی عامی انسان تو سوا کسے نہ بھری
اللہ تعالیٰ فرماندا اے :-

”جے اسپس ایس قرآن نوں پہاڑ اتے اتار دے (حالانکہ پہاڑ بڑا سخت ہندا آگے
تاں) اے نبی! توں دیکھدرا کہ اہ رب دی سہیت نال جُک جُک تے پھٹ پھٹ جاندا
اسیہ مثالوں لوکاں دے گوہ کرن لئی بیان کیتیاں جاندیاں نیں“ (حشر: ۳۱)
اللہ تعالیٰ اپنے آخری نبی حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے ایمان کراندا اے کہ
اے نبی! توں فرما دے کیوں جے توں سچا اریں۔ توں کدی عام زندگی وچ وی جھوٹو نہیں
بولیا۔ تاں اہ کس طراں ہو سکدے؟ اے کہ توں اللہ تعالیٰ بارے جھوٹھی گل کریں۔ فیرا کہ

ہو رگل اسے۔ جھوٹے نون ثبات نہیں ہے۔ خدا نخواستہ قرآن کریم جھوٹا کلام نہیں
 اہ ضروریت جاندا۔ اہدی حفاظت جس طراں چودہ سو سال نون ہندی آرہی اے
 ایس واک غیر فانی معجزہ اے۔ میں کوشش کراں گا کہ قرآن حکیم دیاں بعض آٹھاں
 پنجابی ترجمہ پیش کراں۔ جنہاں وج حضور علیہ السلام راہیں حقیقت بیان کرے بنی نوع
 پچانی گئی اے۔ **وَبِاللّٰهِ التَّوْفِیْقِ**۔

قرآن و ابیان خود اپنے بارے

(۱) الف، لام، میم = ایس کتاب (رب
 سچا تے رب و تون ہون) وج کوئی شک

نہیں (جہڑی) سدھٹا راہ دسدی اے۔ (رب تون) ڈرن وایاں نون، (اے نہیں) جہڑی
 ایمان یاندے نیں (رب نون) دیکھیاں بغیر اُپرے اُپرے، تے اہ نماز قائم کر دے تے
 و تے وچوں خرچ کر دے نیں۔ تے جہڑے (اے نبی!) تیرے اُپر اتری روحی کتاب
 تے تیرے تون پہلاں اُتہاں (کتاباں وغیرہ) اُتے ایمان یاندے نیں۔ تے آخرت با
 دی (تیرے ارشادات اُتے) ایمان یاندے نیں۔ اہ رب دے سدھے رستے اُپر نیں۔
 اوہی نجات پان گے۔ (بقرہ: ۱-۵)۔

(۲) اے نبی! آساں تیرے اُپر کھلیاں تے صاف آٹھاں اُتہاں تے ایساں دے مُنک
 صرف فاسق لوک نیں۔ (بقرہ: ۹۹)۔

(۳) اے محمد! (رب نے) تھوڑی تھوڑی کہہ کے تیرے اُتے (اچھی) کتاب اُتاری جہڑی پہلاں
 کتاباں نون سچیاندی اے۔ تے ایس تون پہلاں تورات تے انجیل اُتاری سی۔ تے

(نہن) فرقان (فیصلہ کس و الاقرآن) اُتاریا۔ (آل عمران: ۳-۴)

(۴) هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ - اللہ (اوہی) اے جہے (اے نبی)

تیرے اُپر کتاب نازل فرمائی۔ (آل عمران: ۷)۔

(۵) (اے نبی!) بھلا لوک قرآن وج کیوں فور نہیں کر دے؟ تے جے اہ (قرآن) خدا تون

سوا، کدھروں ہور تھوں آیا پندرتاں اہدے اندر بڑا تضاد ہونا سی۔ (النسا: ۸۲)

(۶) (اے نبی!) تے اہ تیرے مالک و تون سدھا رستہ اے تے سُدھرون یا سمجھن وایاں

واسطے ایس آپیاں آٹھاں کھول کے بیان کر دتیاں نیں۔ (انعام: ۵)

(۷) الف، لام، میم۔ راہ اے نبی! اہ کتاب تیرے ول اُتاری اے۔ (اعراف: ۱)

(۸) اے پیغمبر! تجھے تینوں ساڈے قرآن اُتارنے وچ کوئی شک اے۔ تاں اپنے توں پیہے اہل کتاب توں پچھ لے۔ بے شک تیرے کول تیرے رب و توں سچ آگیا تے توں شکیاں وچوں نہ ہو۔ (یونس : ۹۴)۔

(۹) اے نبی! فرادے، اے لوکو! تہاڈے کول رب و لوں "سچائی" آگئی۔ سو جہڑا سدھرے اہ اپنے لئی تے جہڑا وگڑے اہرا وگاڑا ہدے لئی اے۔ تے نیں تہاڈا کوئی وکیل تاں نہیں ہیگا! (یونس : ۱۰۸)۔

(۱۰) اے نبی! (الف، لام، را)۔ اداک کتاب اساں تیرے اُتے اُتاری پئی توں لوکاں توں اٹھیرے وچوں کڈھ کے چائن وچ لے جاویں اوستاں دے رب دے حکم موجب! یعنی ڈاہڈے سراہن جوگ رب دے رستے ول جہد سب کجھ اے جو زمین تے اسماناں وچ اے۔ (ابراہیم : ۲)۔

(۱۱) بے شک اساں ای قرآن اُتاریا، تے ایسں اہدی حفاظت دے وی ذمہ داراں (حجر ۹) (۱۲) اے نبی! ایس تینوں "سنت" تے دو ہر پشیاں اُتتاں (الحمد شریف) تے وڈا قرآن عطا فرمایا۔ (حجر : ۸۷)۔

(۱۳) اے نبی! اساں تیرے اُپر اہ کتاب اُتاری جس وچ ہر شے دا بیان اے، تے مسلماناں واسطے اہ ہدایت، رحمت تے بشارت اے۔ (نحل : ۸۹)۔

(۱۴) تے (اے نبی!) ایس جو کجھ قرآن وچوں نازل کرنے آں، اہ مومناں دے حق وچ شفا زندہ رستی، تے رحمت اے۔ تے کافراں واسطے نقصان اے۔ و دھدا رہن الا (بنی اسرائیل : ۸۲)۔

(۱۵) اِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا۔ بے شک (اے نبی!) کہ اُہنے تینوں کتاب نال نوازیایا تیرے تے رب دا بڑا فضل اے۔ (بنی اسرائیل : ۸۷)۔

(۱۶) تے (اے پیغمبر!) توں رب و لوں اُتری کتاب وچوں تلاوت جاری رکھ۔ اُہدا کلام کوئی نہیں بدل سکدا۔ تے تینوں اُہدے (در) بناں کدھرے دھوئی نہ طسی۔ (الکہف : ۲۷)۔

(۱۷) اللہ پاک اُچی شان والا سچا بادشاہ اے۔ تے اے نبی! توں قرآن (حاصل کرن) بارے کائنات (جہدی) نہ کر، جد تک اہ پورا نہ اتر لوے وچی راہیں۔ تے دُعائیتا کر کہ رُبا! میرا علم ہو رُو دھوا۔ (طہ : ۱۱۳)۔

(۱۸) (اے نبی!) تے تینوں قرآنِ ملیا اے حکمتاں والے، جا تو (رب) کو لوں۔ (نمل: ۶)

(۱۹) (اے نبی!) اہ قرآن مسلماناں واسطے ہدایت تے رحمت اے۔ (نمل: ۷۷)

(۲۰) (اے پیغمبر!) تے تینوں اہ امید کدوں سی کہ تیرے تے کتاب اترے گی۔ پر اہ تاں تیرے

رب دی رحمت اے (کہ اتری) سو توں کافراں داکھ نہ کر۔ (قصص: ۸۶)۔

(۲۱) (اے اُمّی نبی!) توں (قرآن اترن توں پہلاں) نہ تاں کوئی کتاب پڑھ سکدائیں۔

نہ اہنوں اپنے ہتھیں بکھ سکدائیں جے انج ہند تاں جھٹھیارن دالے ضرور شک

کر سکدے سی۔ (عنکبوت: ۴۸)

(۲۲) (اے نبی!) کہہ بھلا منکراں واسطے اہ کافی نہیں کہ اساں تیرے اُپر کتاب نازل کیتی جہ

اہتاں توں پڑھ کے سُنائی جاندی اے بے شک ایس کتاب وچ مسلمان واسطے

واقعی رحمت تے نصیحت موجود اے۔ (عنکبوت: ۵۱)۔

(۲۳) (اے نبی!) اہ قرآن عربی زبان وچ اے جس وچ کوئی ونگ تڑنگ نہیں تاں

جے لوک (ایس راہیں) متفق بن جان۔ (الزمر: ۲۸)۔

(۲۴) (اے پیغمبر!) اساں (ساوی دُنیا دے) لوکاں توں تبلیغ کارن تیرے اُپر

کتاب اُتاری۔ ()

(۲۵) تے (اے نبی!) انج اساں تیرے ول قرآنِ عربی وچ وحی کیتا تاں جے توں

معظمہ دے دستیکاں تے اوہدے آئے دوالے دے لوکاں توں ڈراویں۔

اوس دن بارے دستیں چدن لوک اکٹھے ہون گے، بے شک، (اوس دن) اہ

ٹولہ جنت تے اک دوزخ وچ جائے گا۔ (شوری: ۷)۔

(۲۶) تے (اے محمد!) انج اساں اپنے حکم نال اک "روح" تیرے ول وحی کیتی (اہ

توں پہلاں) توں کتاب تے ایمان (دی حقیقت) توں واقف نہیں سیں۔

اساں قرآن نوں اک نور بنایا۔ ایس اپنے بندیاں وچوں، جہنوں چاہئے، ایس

نور نال سیکھے۔ ہ پادینے اں۔ ()

(۲۷) (اے نبی!) تے اساں قرآن نوں مجھ لئی آساں کر دتا اے۔ بھلا ہے کوئی نصیحت

چاہوان؟ (قمر: ۱۷)

(۲۸) (اے نبی!) اساں قرآن بولی بولی تیرے اُتے نازل فرمایا۔ (دھر: ۲۳)۔

(۲۹) اے نبی! قرآن (کوئی معمولی کلام نہیں سگوں) بڑی بزرگی والا کلام ہے، لکھینا
 لوح محفوظ و وح - (بروج : ۲۲) -

(۳۰) اے نبی! فرما دے کہ قرآن میرے اُتے رب و لوں اُتے یا اُتے تاں جے ڈراواں
 تہا نوں تے اوہنوں جس تک اہ اپڑے۔ (انعام : ۱۹) -

(۱) اے نبی! اساں تینوں خوشخبری تے ڈرسان
 والا بنا کے بھیجیا تے روزخیاں بارے تیرے

حق تے پیغمبری دا بیان

توں چچھ گچھ نہیں ہووے گی۔ (بقرہ : ۱۱۹)

(۲) لو کو! اساں جوہی اک رسول بھیجیا تھاڈے ول تہاڈی قوم وچوں۔ جہڑا سادی آناں تہاوت
 کرے سناندا اے تے تہا نوں پاکیزہ کرداتے قرآن تے حدیث سکھاندا اے تے دس دا آ
 جو تہیں (اپنی عقل نال) نہیں سی جان سکدے۔ (بقرہ : ۱۵۱) -

(۳) اہ اللہ! سچا کلام اے جو ایس تینوں پڑھ تے دسنے آں تے بے شک توں نبیاں وچوں
 (سچا نبی) ایں۔ (بقرہ : ۲۵۱)

(۴) محمد تاں صرف رسول اے۔ اوس توں پہلاں کئی رسول ہو چکے نیں۔ (آل عمران ۱۴۴)
 اللہ نے مسلماناں اُپر بڑا فضل کیتا کہ اوہناں وچ اہناں وچوں اک رسول بھیجیا۔ جو اللہ
 دا کلام سناندا اے۔ تے اوہناں نوں پاکیزہ اے نالے قرآن تے حکمت سکھاندا اے۔
 بے شک پہلاں اہ کھلی گمراہی وچ سن۔ (آل عمران : ۱۶۳) -

(۶) اے نبی! اساں تینوں سب انساناں واسطے رسول بنا کے کھلیا۔ تے ایس بارے ربدی
 گواہی کافی اے۔ (نساء : ۷۹) -

(۷) اے نبی! جے تیرے اُپر بڑا فضل تے رحمت نہ ہندی تاں اہناں (قوم طعمہ) وچوں اک
 ٹولہ تاں تینوں گمراہ ہے پان سی تیار بھیجیا سی۔ (اہناں تینوں تاں کیہ گمراہ سنا سی) اہ اپنے آپ
 نوں گمراہ کر رہے نیں۔ تے تیرا کجھ نہیں وگاڑ سکدے۔ تے رب نے تینوں کتاب تے اپنی
 حکمت نال نوازیا۔ تے اہ علم مطا کیتا جہنوں لوں جان دا نہیں نیں۔ تے تیرے اُپر بڑا
 بڑا فضل اے۔ (نساء : ۱۱۳) -

(۸) ساری دنیا دے لو کو! تہاڈے ول سچائی نئے کے رب دا رسول اُچکا اے۔ اوس اپرا ایمان
 لیاؤ۔ اہ تہاڈے لئی بہتر اے۔ (پہ) جے تہیں کفر کرتاں (رب نوں کجاہی پروا اے)

اُو زمین اسماناں دی ہر شے دامانک تے سب کجھ جان دا سمجھ دا اے۔ (نساء : ۱۷۰)۔

(۹۱) اے اللہ دے رسولی! رب دُتوں اُتیا پیغام لوکاں تک پچا دے۔ جے تُوں رکسے ڈر دُکھ (جہوں) اِنج نہ کیتاں گویا تُوں رب دا سنیہا نہ پچایا۔ تے اللہ پاک لوکاں تُوں تیری حقا کرے گا۔ کیوں جے اُو کافراں نوں ہدایت نہیں دیندا۔ (مائدہ : ۶۷)۔

(۱۰) (اے نبی! فرما دے کہ) اہ قرآن میرے اُتے نازل ہويا۔ تاں جے تہاں نوں ڈراواں ایس رہیں تے نالے (اوپناں نوں) جہناں نوں اہ پینچے (قیامت تک)۔ (انعام : ۱۹)۔

(۱۱) اے نبی! اعلان فرما دے کہ اے (ساری دُنیا دے) لوکاں ایس تہاں سبھناں ول اللہ دا رسول آں جو بادشاہ اے زمین تے اسماناں دا۔ اوہتوں پناں کوئی معبود نہیں۔ چواوے تے مارے۔ سو اللہ نوں منو۔ تے اوہدے اُتی نبی اُتے ایمان لیاؤ۔ جہڑا رب تے اہدے کلام نوں من و اے، تے اُہدی پیروی کر و تاں جے ہدایت پاؤ۔ (اعراف : ۱۵۸)۔

(۱۲) اوہی رب اے جہنے اپنے نبی نوں ہدایت تے سپا دین دے کے بھیجیا تاں جے اوس (سچے دین) نوں (دُنیا دے) ہر دین اُتے غالب کرے۔ جہاں وی مُشرکاں نوں بُرا ہی لگے۔ (توبہ : ۳۳)۔

(۱۳) اوہناں وچوں کجھ لوک نبی نوں دکھ دیندے میں تے کہندے نیں کہ اُو تاں "کن" نیں (کہ جو اُکھوئن جاندے نیں)۔ اے نبی! فرما دے کہ تہاڈے بھلے واسطے کن نیں (ورنہ جان دے سب کجھ نیں) رب نوں منن والے تے مومن اُتے یقین کرن والے، تے تہاڈے وچوں مومنای لئی رحمت نیں تے جہڑے اللہ دے رسول نوں مستان اوہناں لئی رب دا دردناک عذاب اے۔ (توبہ : ۶۱)۔

(۱۴) لوکوا تہاڈے ول تہاڈے وچوں اک رسول اُتیا ہويا اے۔ تہاڈی تکلیف اوہتوں جہی نہیں بانڈی۔ تہاڈی بہتری دا بڑا چاہوان اے۔ تے مومنای واسطے رؤف تے رحیم اے۔ (توبہ : ۱۲۸)۔

(۱۵) ہر قوم ول رسول (ضرور) آیا۔ فی جہدوں اہناں دا رسول آیا۔ تاں انصاف موجب فیصدا کیتا گیا۔ تے اہناں اُپر کوئی ظلم نہیں ہويا۔ (یونس : ۴۷)۔

(۱۶) تے تُوں تاں ڈران والا ایں تے ہر قوم دا کوئی لئی اومی (ضرور) ہندا اے۔ (مرعد : ۷)۔

(۱۷) اساں جہڑی قوم ول رسول بھیجیا اہ ایدی زبان وچ ای سمجھاندا سی۔ فیروی اللہ تعالیٰ

جنوں چاروں نے گمراہ کیے تھے جہنوں چاروں نے ہدایت دیوے۔ اُو بڑا ڈاڈا اے حکمتاں والا۔ (ابراہیم : ۳)

(۱۸) اساں کسے نوں اوڑوں تک عذاب نہیں دیندے جد تک (ہدایت کارن) رسول نہ بھیجے۔ (بنی اسرائیل : ۱۵)۔

(۱۹) جے دھرتی اُتے فرشتے رُندے رُندے تان اسیں ایناں واسطے آسماناں توں فرشتے رسول بنا کے گھلدے۔ (بنی اسرائیل : ۹۵)۔

(۲۰) اے نبی ! اساں تینوں سارے جہان واسطے رحمت بنا کے بھیجیا اے۔ (انبیاء : ۱۰۷)

(۲۱) اے نبی ! اعلان فرماوے کہ اے ساری دُنیا رے (قیامت تک جن تے جیون والے)

لو کو باہیں تہاڑے واسطے منادی کر کے ڈران والا بن کے آیا واں۔ (حج : ۲۹)۔

(۲۲) اشد پاک فرشتیاں تے آدمیاں وچوں اپنے رسول چُن لیندا اے۔ (حج : ۷۵)۔

(۲۳) برکت والے رب نے اپنے بندے اُپر قرآن اتاریا تاں جے سارے جہان نوں ڈرایا

جائے۔ (فرقان : ۱)۔

(۲۴) تے انج اساں مجرماں وچوں ہر نبی دے دشمن بنائے۔ (فرقان : ۳۱)۔

(۲۵) يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۝ كَذٰعِيًّا

إِلٰى اللَّهِ يٰٓأَذِّنْ لَهُمْ وَاسْمِعْ لَهُمْ ۝ (احزاب : ۴۵، ۴۶)

"اے نبی ! اساں تینوں گواہ، خوش خبری تے ڈر سنان والا تے رب دے حکم موجب لوکاں

نوں رب وُل پلان والائے روشن چراغ بنا کے بھیجیا"

(۲۶) (اے نبی !) اساں تینوں ساری دُنیا رے لوکاں واسطے بشیر تے نذیر بنا کے بھیجیا۔ پر

لوکاں وی اکثریت اہ بات نہیں جان دی۔ (سبا : ۲۸)۔

(۲۷) (اے نبی !) بیشک توں رسولاں وچوں (اکت رسول) ایں۔ سیدھے رستے اُپر (سب : ۱۳)

(۲۸) (اے نبی !) آدمی دا اہ حوصلہ نہیں کہ رب اُہدے نال گل بات کرے۔ البتہ۔ وحی

راہیں۔ یا پر دے کھچوں، یا فرشتے راہیں۔ سو اہ رب دے حکم موجب پُچھا دیندا اے۔

بے شک اُو بڑا اُج اُچرا اے حکمتاں والا۔ (شوری : ۵۱)۔

(۲۹) (اے نبی !) اساں تینوں بطور گواہ، خوش خبری تے ڈر سنان کارن بھیجیا۔ کہ تسیں

(اے لو کو !) اشد تے اُہدے رسول اتے ایمان لیاؤ تے اُہدے رسول دا ادب تے

تعلیم کرو۔ تے صبح شام رب دی تسبیح کرو۔ (فتح : ۹)۔

(۳۰) مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ (فتح : ۲۹) محمدؐ اشدؑ را رسول اے۔

(۳۱) (صحابہؓ تے مسلماناں نوں فرمایا) تہاڈا رسا تھی نہ تھوڑکیا نہ بھٹکیا۔ اہ اپنے چا، نال نہیں پوارا۔

اُہدی بات تاں بس وحی ہندی اے رب وی طرفوں۔ جو سکھائی جانندی اے بڑے

زور اور ولوں۔ (نجم : ۲-۵)۔

(۳۲) اوہی خدا اے جسنے اُن پڑھاں وچ اُہناں وچوں اتی نبی بھیجیا۔ (جمعه : ۲)۔

(۳۳) لوکو! اساں تہاڈے ول اک رسولؐ گواہ کر کے بھیجیا اے۔ (منزل : ۱۵)۔

(۱) اے نبی! پچھتاں سہی (بنی نوع انساں نوں) اسماناں تے
زمین راہیں کون رزق دیندا اے۔ تے تہاڈے کتھاں تے اکھا

قرآن وچ توحید

دا کون والی اے۔ تے کون مُردے وچوں زندہ تے زندہ وچوں مُردہ کدو اے۔ تے دُنیا
(دا کارخانہ) کون چلاند اے۔ تاں اُہ ایہو کہن گئے کہ "اشدؑ" تاں فرما دے کہ بھلا فیر کیوں شُرک
توں نہیں نچ دے پے۔ (یونس : ۳۱)۔

(۲) سورة اخلاص دا منظوم پنجابی ترجمہ :-

(پیارے سوہنے نبی! فرما دے)

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ — کہہ، اوہ اشدؑ گاؤمِ عَلا

اللَّهُ الصَّمَدُ — اُہڈا بے پرواہ اوہ اشدؑ

لَمْ يَلِدْ — نہ اُہدا کوئی جاتک شاتک

وَلَمْ يُولَدْ — نہ اُہ آپ بکسے دا جاتک

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ — تے نہ کوئی وی اُہدے جوڑ دا

وچ زمین اسماناں

اُہ سرجن عمارا

اُہدیاں اُچیاں شانان

اُہ سب تھیں نیارا

(ناچیز قدر آجاتی)

(۳) (اے نبی!) فرما دے کہ میںوں تاں بس وحی آؤدی اے بس تہاؤ اُخدا اُہ اِکُو خُدا اے۔ سو تئیں اسلام قبول دے او کہ نہیں؟ [۱۰۰ -]

(۴) وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ۔ (یعنی کوئی معبود نہیں وائے ائدوے جہڑا اک اے وائے والا ڈاھڑا۔ (ص: ۶۵)۔

(۵) ائد تعارو پناں کوئی رہور معبود نہیں۔ اوہدے (صفاتی) نام میں سوئے سوئے۔ (طہ: ۸)

(۶) وَاَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا نَّعَى ائد دی عبادت کرو تے

اُہدے نال کسے نوں شریک نہ بناؤ۔ (النساء: ۳۶)۔

(۷) بے شک ائد تعالیٰ مشرک نوں معاف نہیں کرے گا۔ تے ہوراں وچوں جہڑوں

چاہے بخش دیوے۔ تے جہنے رب نال شرک کینا اُہ گمراہی وچ رور جاؤگا۔ (النساء: ۱۱۶)

(۸) (اے پیغمبر!) کہہ دے کہ تئیں رب نوں چھڈ کے جہنوں پوج دے او۔ اُہ تہاڑے بڑے

بھلے واماںک نہیں تے (اُہدے مقابلے وچ) ائد اُہ اے جہڑا سن داتے جان دا (وی) اے

(المائدہ: ۶۶)

(۹) (اے نبی!) کہہ دے کہ میںوں مناسی اے ائد توں پناں بوجن دی جہناں نوں تئیں

پکار دے او (رب توں سوا)۔ فرما دے کہ میں تہاڑیاں سدھراں موجب نہیں چل سکدا۔ جے

چلدا تاں گمراہ ہو گیا ہندا، راہوں کھنجا۔ (الانعام: ۵۶)

(۱۰) (اے نبی!) فرما دے کہ میں اپنے نفعے نقصان داماںک نہیں ہیگا۔ پند ائد تعالیٰ

دی مرضی (مدد) نال۔ تے جے میں (ذاتی طور تے) علم غیب دا جانو ہندا تے اپنا بڑا فائدہ

کر سکدا ساں۔ تے میںوں کوئی اوکڑ نہ بن دی۔ (راہ گل نہیں) میں تاں ایمان داراں نوں

ڈران تے خوش خبری سنان واسطے مامور آں۔ (اعراف: ۱۸۸)۔

(۱۱) (اے نبی!) فرما دے کہ میں (ذاتی طور تے) اپنی چندری دے نفعے تے نقصان دا (وی)

ماںک نہیں ہاں پر ائدوے چاہن نال۔ ہر قوم "وارا" بچھا ہویا اے۔ تے جدوں وقت آؤندا

اے تاں اُہ اک گھڑی وی اگے بچھے نہیں ہو سکدا۔ (یونس: ۴۴)

(۱۲) (اے نبی!) فرما دے کہ (بادشاہی تاں صرف ائد دی اے۔ اُہدا امرتاں اہ ہے

کہ اُہدے پناں کسے نوں نہ پوجو۔ اہ ہے (سچا) قائم رہن والا دین۔ پند ایس گل (دی حقیقت)

توں لوکاں دی اکثریت واقف نہیں۔ (یوسف: ۲۰)۔

(۱۳) فرمادے کہ اہ میرا راستہ اے۔ میں تمہاںوں اللہ دی طرف اپنی بصیرت و جہوں ٹھیک رستے اُپر ہوں کر کے، بلاناواں اتے نالے جینے میری پیروی کیتی (اُہ وی انج ای کردا اے) تے رب دی ذات پاک اے تے میں مُشرکاں وچ نہیں آں۔ (یوسف : ۱۰۸)۔

(۱۴) فرمادے کہ مینوں تاں اللہ وی عبادت کرن، تے اوس نال شریک نہ ٹھہران دا حکم ملیا اے۔ میں تاں اوسے دی طرف بلاناواں تے اُہدے ول ای پُت کے جانا اے۔ (الرعدہ : رکوع ۵)

(۱۵) (اے نبی!) اہناں توں کچھ کہ زمین تے اُہدی ہر شے دا مالک کون اے۔ جے اے پتہ اے تاں دستو؟ اہ ایہی کہن گے "اللہ"۔ آکھ کہ فیہ نصیحت کیوں نہیں پھڑدے؟ (۸۵) کچھ کہست آسماناں تے وڈے تخت دا مالک کون اے؟ (۸۶) جھٹ آکھن گے "اللہ" آکھ تاں فیہ اوستوں ڈردے کیوں نہیں؟ (۸۷) کچھ کہ ہر شے دی ڈور (حکومت) کیہدے ہتھ وں اے؟ تے جہڑا بچا سکدا اے تے اوستوں کوئی نہیں بچا سکدا۔ (۸۸) جھٹ کہن گے "اللہ" ہتھ وں تاں آکھ۔ جاؤ مار لو (فیہ) کدھر بھجکدے پھردے او؟ (۸۹)

(المومنون : ۸۵ - ۸۹)

(۱۶) (اے پیغمبر! اہ وقت یاد کر) تے جدوں تقمان نے اپنے پُتر لوں نصیحت کر دیاں آکھیا۔ "پُتر! رب نال شرک نہ کرنا۔ بے شک شرک بہت وڈا ظلم معنی مہیراے (تقمان) (۱۷) (اے نبی!) فرمادے کہ جے (بالقرض) رب دی اولاد ہندی تاں سب توں پہلاں میں اُہدی پوجا کردا۔ (زخرف : ۸۱)۔

(۱۸) (اے نبی!) فرمادے کہ میں تاں اپنے رب نوں پکار دا ہاں تے اوہدے نال کسے توں شریک نہیں ٹھہراندا۔ فرمادے کہ مینوں تہاڈے نفعے یا نقصان دا اختیار نہیں (اپنی مرضی نال)۔ (تے) فرمادے کہ مینوں اللہ توں کوئی نہیں بچا سکدا تے نہ اوہدے پتاں کدھرے ڈھوٹی مل سکدی اے۔ صرف اللہ دا حکم تے ادہا پیغام بچا پانا میری ذمے داری اے۔ (رجن : ۲۰ تا ۲۳)۔

قرآن وچ فرشتیاں دا بیان | (اے محمد) کہہ دے کہ جو کوئی جبریلؑ دا دشمن اے (اُہ بے وقوف اے کیوں جے) جبریلؑ نے تاں اللہ دے حکم نال قرآن تیرے دل تے اتاریا اے۔ اُہ اگلی کتاباں توں سچیاں اندا اے تے

۱. اہ ہدایت نے خوش خبری اے مومنوں واسطے جو کوئی اللہ اور اس کے فرشتیاں، رسولوں، جبرائیل سے میکائیل اور جبرائیل ہووے۔ تاں اللہ وی کافراں دادشمن اے۔ (لقمہ: ۹۸)۔
۲. (اے نبی! اطلاع دے کہ) اللہ تعالیٰ تہاڈے اُتے (فرشتیاں نوں) چوکیدار مقرر کر دیاں تے جدوں تہاڈے وچوں کسے وی موت آؤندی اے تاں ساڈے بھیجے ہوئے فرشتے ای (اہی جان کڈھدے نیں تے اہ نا بر نہیں۔ (انعام: ۶۱)۔
۳. (فرما دے کہ) ساڈے فرشتے تہاڈیاں سب چالاں لکھدے جا رہے نیں۔ (لونس: ۲۱۶)۔
۴. (فرما دے کہ) آدمی دے نال اُتے پچھے واری نال فرشتے لگے رہندے نیں جو رب دے حکم موجب اہی حفاظت کر دے نیں۔ (رعد: ۱۱)۔
۵. (اے نبی! فرما دے کہ) فرشتے تاں اسپں عذاب دے اتارنے آں۔ تے (جے فرشتے اتار دتے گئے) فیر اپناں نوں ذرا وی مہلت نہ ملیسی۔ (حجر: ۸)۔
۶. (فرما دے کہ) فرشتے ناں پیغام پُچان کارن مقرر نیں۔ جنہاں دے دو، دو، تین تین۔ تے چار چار پرہیں تے اہ (ابتد) جے چاہوے تاں ہور (پر) وی پیدا کر سکا لے۔ (فاطر: ۱)۔
۷. (فرما دے کہ) جنہاں فرشتیاں نے عرشِ عظیم نوں چکپا ہو یا اے تے اہ جہڑے اہدے دوالے (حاضر) نیں، اہ ایمان دی حالت وچ اہی تعریف تے پاکی بیان کر دے نیں تے ایمان داراں واسطے بخشش منگدے (رہندے) نیں۔ (المومن: ۷)۔
۸. تے رب کول فرشتے نیں اہ رات دن اہی تسبیح وچ رُجھے رہندے نیں تے (کدی) تھکدے ای نہیں۔ (رحمہ سجدہ: ۳۸)۔
۹. جدوں دو لکھن والے (فرشتے) سجے کھبے بیٹھے لکھن وچ رُجھے ہوئے نیں۔ مونہوں گل نکاسن وی دیر نہندی لے کہ لکھن والا انتظار وچ تیار کھلوتا ہندا اے۔ (قی: ۱۷-۱۸)۔
۱۰. (اے پیغمبر دی لابی بیوا!) جے تیس دنوں (حضرت عائشہؓ تے حضرت حفصہؓ) دل کسے وی پیغمبر اُتے دُبا پانا چاہو۔ تاں یاد رکھو کہ اللہ، جبرائیل تے نیک مسلمان رسول خُدا دے حماستی نیں۔ تے ایس توں بعد (ہور) فرشتے وی اوٹڑ دے مددگار نیں۔ (تحریم: ۳)۔

۱. حدیث شریف وچ اے کہ آپؐ ہولوں مولع ری رات جبرائیل نوں چھ سو پرہاں نال دیکھیا ۲

(۱۱) (فرار سے کہ) بے شک، تہاڑے اتے ساڑے رھو اے مقرر نہیں۔ عورت و اے لکھاری (فرشتے) جان دے نہیں جو کجھ تئیں کر دے او۔ (الانفطار: ۱۰-۱۲)۔

(۱۲) ساڑی طرفوں ہر کسے (جان دار) تے اک نگہبان (فرشتہ) مقررے (طارق: ۱۳)

(۱) جو کوئی رب نون چھڑ کے شیطان نون سجن بناوے
جناں تے شیطاناں دا ذکر
 اہ کھلم کھلا گھاتے وچ جاڈتا۔ (النساء: ۱۱۹)

(۲) تے انج اسان شسٹو گمڑیاں (انساناں) تے جناں نون ہر سنجھیرا دشمن بنایا۔ (انعام: ۱۱۲)

(۳) تے شیطان اپنے سجنوں دے دلال وچ (وسوسے) دوا کر دے نہیں: تاں جے اہ تہاڑ
 ناں جھگڑن۔ تے جے کرتساں اہناں دا کہا کیتا، تاں تئیں وی مشرک ہو چکے۔

(۴) انسانوں (یا درکھو کہ) شیطان تہا نون چکڑ نہ دے جائے جو یں تہاڑے ماں پو (آدم تے
 تو) نون بہشتوں کڈھیا یا سی۔ اہناں دے کپڑے نہائے ستر دکھان کارن۔ کیوں

جے اہ (شیطان) تے اہد اقبیلہ تہا نون او تھوں دیکھ لیدر اے جیٹھوں تئیں اہوں
 نہیں دیکھ سکدے۔ بے شک اسان شیطاناں نون بے ایماناں (کہ فرماں تے

مشرکاں) دا بیسی بنایا اے۔ (اعراف: ۲۷)۔

(۵) اوہنے اک ٹوے (مومناں) نون سردھے رستے پایا تے اک ٹولہ، جہدی قسمت وچ

گمراہی لکھی سی، خدا نون چھڑ کے شیطاناں دا پابن گیا۔ تے (فیروکی) اہدا خیال
 اے کہ اہ ہدایت یافتہ اے۔ (اعراف: ۳۰)۔

(۶) جدوں (حشر و بہاڑے) فیصلے ہو چکن گے تاں شیطان لوکاں نون آکھے گا کہ بیشک

رب نے تہا نون سچا قول دتا سی۔ تے میں جھوٹھا لارا لایا سی۔ تے (نالے) میرا
 تہاڑے تے کوئی زور (تھوڑا) سی ۹ بس ایساں کہ میں تہا نون (گمراہی ول) سندیا

تے تئیں آکھے لگ گئے۔ ہن مینوں ملامت نہ کرو۔ اپنے آپ نون کرو میں تہاڑی
 فریاد سنن دے قابل نہیں تے نہ تئیں میری۔ تے چہڑا تئیں مینوں رب دا شریک

بناندے سو (میرے کہن نالی) میں ہن اوس (قول) دا انکار کردا ہاں دتے
 ایس وچ شک نہیں کہ رب دے نافرماناں نون دکھ بھری مار پئے گی۔ (ابراہیم: ۲۲)

(۷) تے جناں نون ایس آدم دی پیدائش توں پہلاں ڈا ہڈی گرم آگ توں پیدائیتا۔ (حجر: ۸)

(۸) شیطان دا زور ایمان داراں تے رب اُتہ توکل رکھن وایاں اتے نہیں چلدا۔ او ہدا

زورتاں اپنے بلیاں اپرا ای پلدا اے، جہڑے رب نال بھڑک کر دے میں ۔

(نحل : ۹۹ - ۱۰۰)

(۹) تے شیطاناں نوں وی، چتے اوہناں وچ راج تے چوبھے (غوطہ خور) سُن (حضرت

سلیمان دے ماتحت کر وتا)۔ (ص : ۳۷)۔

(۱۰) تے جو کوئی اللہ دے ذکر توں اکھ چڑاوے۔ اسیں اوس تے اک شیطان مفر

کر دینے آں، جہڑا ہر ویلے اُہدے نال رہندا اے۔ (زخرف : ۲۵)۔

(۱۱) اے نبی! یاد کر جدوں اسیں تیرے کول کئی جتناں نوں موڑ کے لیاے جو قرآن

سُن دے سُن۔ (احقاف : ۲۹)۔

(۱۲) اے جتناں تے انساناں دے جتھیو! جے تسیں کر سکو کہ اسماناں تے زمین

دے (قطراں) کیناریاں توں نکل کے نس جاؤ، جتناں نکل نسا۔ (پہ) تسیں نکل

نہیں سکرے۔ البتہ جے زور ہووے تاں (ممکن اے)۔ (الرحمن : ۳۳)۔

(۱۳) (اے نبی!) کہہ دے کہ مینوں وحی آئی اے کہ جتناں وچوں کجھناں ذآن سُنبیا

تے (اہناں واپس جاکے اپنے ساتھیوں نوں) دتیا کہ اساں اک عجیب

قرآن سُنبیا اے۔ جو سچ دا رستہ دس دا اے، اساں تاں اوہتے ایمان لے

اندا اے تے اسیں کسے نوں رب، دا شریک نہیں منھیاں گے۔ تے ساڈے اوس

مالک دی شان اچیری اے۔ نہ اوہدی بیوی نہ بچہ۔ تے ساڈے وچوں بے وقوف

سی جہنے رب تے جھوڈے مڑھیا۔ تے اسیں سمجھدے سی کہ آدمی تے جتہ بھلا

رب ہارے جھوٹے گھڑ کیوں سکرے نہیں؟ تے (گل انج ہوئی کہ) بھنے آدمی

بعض جتناں دی پناہ لیندے سُن۔ ایس نال اہناں دا دماغ ہو چڑھ گیا تے آدمی

وی تہاڑے (جنات) وائے اد سمجھن لگ پئے کہ اللہ تعالیٰ نے سُن کجھوں کسے

نوں زندہ نہیں کرت گھا۔ تے آساں اسماناں وچ جا کے نکیا کہ او تھے بڑے پھرے

لگے نیں۔ تے ہر یسے آگ ای آگ اے۔ تے پہلاں انج ہندا سی کہ اسیں

(فرشتیاں دیاں گلاں) سُنن واسطے اسماناں دے کئی ٹکائیاں تے جا کے بندے

لے مسلم شریف وچ اے کہ ہر آدمی نال اک جن لگتا ہو یا اے۔ جہڑا اوہدا ساتھی اے ۔

ہندے ساں۔ تے ہُن جو کوئی سُنن جاندا اے، اگ دی اک لمب اُہ اپنے لئی تہ
 دیکھ دا اے۔ تے سا نوں نہیں پتہ کہ ایس توں رب توں زمین دے وسیکا
 دی بُرائی منظور اے یا بھدپائی، تے ساڈے وچ ٹیک۔ وی نہیں تے دُوبے
 ساڈے کئی ٹولے (ازلاں توں) چل رہے آ رہے نیں۔ تے ہُن اُساں سمجھ
 اے کہ ایس زمین وچ رہ کے رب نوں ہرا نہیں سکرے۔ تے نہ فس کے
 اہنوں تھکا سکے آں۔ تے ایس جدوں ہدائت دی بات سُنن تاں لاسیر
 اوہنوں سُن ایہ۔ تے جبرار اُتے ایمان لیاوے اوہنوں نہ نقصان
 دھرکا نہ علم دا۔ تے ساڈے وچوں بعض مسلمان نیں تے بعض نا فرمان۔ فی
 جہڑے رب دے کہنے لگ تے۔ اوہناں بس رستہ پھڑیا۔ تے جہناں نابھ
 کیتی اُہ دوزخ دا پالن بنے۔ (رتنہ : ۱ - ۱۵)۔

قرآنی دُعاواں

دُعا عبادت وافر ہے (حدیث) دُعا رب دی ربوبیت دا دل تے زبانی اعتراف ہے۔ ایس کر کے او بندے جہڑے دینی احکام دی پابندی نہ وی کر دے ہوں تاں جدوں او رب تعالیٰ نوں اپنا حقیقی خالق، مالک، رازق، مرضی کار، کار مختار تے بخشش ہار سمجھ کے اوہ دے اگے سچے دل نال جھک جاندا ہے جس تے کوئی دُعا منگدے جس تے او رب اپنی غفور الرحیمی داصدقہ اہناں دیاں دُعاواں قبول کر دے کیوں جے اللہ تعالیٰ ہر گناہ بخش دے گا۔ پر مشرک نوں نہیں بخشے گا۔ کیوں جے رسول اللہؐ نے فرمایا کہ اللہ سب توں ورحہ غیرت والا ہے۔ اہنوں قطعاً او پسند نہیں کہسے مخلوق نوں (بھانویں اُچی، انسان، فرشتے ہوں یا مظاہر قدرت یعنی اُگ، سورج، ستارے وغیرہ) اُدی بجائے معبود تے مسجود بنیا جائے یا کہسے نوں حقیقی سمجھ کے اوہ دیاں صفتاں درج شریک کیتا جائے۔

جس طراں اللہ تعالیٰ مشرک نوں نہیں بخشے گا اوہ سے طراں اللہ پاک اپنے پیارے نبی حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے گستاخ تے مُنکر نوں نہیں بخشے گا کیوں جے ارشاد ربانی موجب ہے کوئی (مسلمان وی) آپ دی آواز مبارک نالوں اُچی آواز کدھے تاں اوک دے اعمال ضائع ہو سکدے نیں۔ تے اہنوں خبر وی نہ ہو دے گی پس جے کوئی بندہ حضورؐ اتے تنقید کرے یا آپ دی تنقیص واسطے دلائل لبھ لبھ کھنڈا پھرے تاں اُہدا حشر اُچی آواز کڈھن والے توں ودھ بھیرا ہووے گا۔ کیونکہ مشرک دے نیک عمل وی ضائع ہو جاندا ہے جس تے نبی دے اگے اُچا بولن والے دے وی۔ لہذا آپ دی گستاخی تے شرک دی سزا اُکو جہی ہوئی، ایس کر کے لازم ہے کہ بندہ مشرک توں وی بچے تے رسول اللہؐ دی ذات اقدس دے گستاخانہ تے ناقدانہ لبھے توں وی۔ خدا تعالیٰ ساتوں اپنی امان دے رکھے۔ آمین!

بہر حال اللہ تعالیٰ ساڈا سب سمجھ اے، اہتوں بناں کہسے درتے دُھوئی نہیں، اُہدا

ارشاد اے۔ اے عدنی استعجب لکھ کر۔ تیس مینوں پکارو۔ تے میں (تہاڑے تے) بوہڑاں گھا۔ (مومن : ۶۰)

جہڑے تے رسول تے رب دی نیابت کردیاں سانوں ایہو سبتی دتا کہ اللہ تعالیٰ کولوں ڈرے رہو تے امید دار امن پھڑکے اوتوں رنگدے رہو۔ اہ تہاڑیاں دعاؤں ضرور سنے گا۔

جدوں اک ممنحن سوال دا جواب وی آپ ہی دے کہ انہوں یاد کر لئو۔ تے جہڑا انہوں یاد کر کے ویلے ہر سوال موجب اوہی جواب دیوے تاں اُد یقیناً کامیاب ہووے گا۔ اللہ پاک بڑا غفور الرحیم اے۔ اپنے دعاواں دے اہ الفاظ تک دے میں جہڑے اہ بارگاہ وچ مقبول نیں۔ تے بعض الفاظ ایسے نیں جہڑے اہے مقبول انبیاء تے صالحین نے دعاواں وچ ورتے سُن۔ دوجے لفظاں وچ اللہ تعالیٰ نے اپنے مقبول بندیاں (نوں) تعالیم کیتیاں یاد سیاں بعض مقبول دعاواں قرآن کریم وچ لفظ یہ لفظ بیان کیتیاں نیں۔ تاں جے رسول اللہ دے امتی اہناں نوں اختیار کر کے رب دی درگاہ وچ قبولیت پاسکن۔

میں ایٹھے قرآنی دعاواں رہیاں تاں جے اللہ دے بندے فیض یاب ہوں تے بے اللہ توفیق دیوے تاں ناچیز راقم نوں وی کھائے خیر ناں یاد کرن۔ اللہ تعالیٰ میرا د عمل قبول فرمائے۔ آمین۔ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ . وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَلِيمِ . (قدر آفاقی عفی عنہ)۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
نَحْمَدُہٗ وَنُصَلِّیْ عَلٰی رَسُوْلِہِ الْکَرِیْمِ

(۱) بسم اللہ شریف وی سب توں پہلی تے بہترین دعا اے۔ کیوں جے ہر نیک کم دے شروع وچ انہوں پڑھنا چاہیدا اے۔

(۲) الحمد شریف۔ اہ سورت پوری حمد و ثنا دے نال نال دعا وی اے۔ جہڑی اللہ تعالیٰ نے رسول اللہ نوں اہل اسلام دی بہتری واسطے تعلیم فرمائی۔ ایس سورت دی بڑی فضیلت اے تے۔ اہ بڑی مختصر تے جامع دعا اے۔ جہدی قبولیت منی پر مٹی گل اے۔

مَنْ تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ ، وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ۝
 رَبَّنَا إِنَّنا بَدَعْنَا مُنَادٍ يَأْتِيُنَا مِنْ بَيْنِ يَدَيْنا بِرَبِّنا فَاذْكُرْنا
 رَبَّنَا فَأَنْعِمْ عَلَنا ذُنُوبِنا وَكَفِّرْ عَلَنا سَيِّئَاتِنا وَتَوْقِنَا مَعَ الْاَبْرارِ رَبَّنَا
 وَآيَاتِنا ما وَعَدْتَنَا عَلَی رُسُلِنا وَلَا نُخِزُّنَا يَوْمَ الْقِيامَةِ ۝ إِنَّكَ
 لَذُو نُخْلٍ اَلْمُبِيعِ ۝ (ال عمران : ۱۹۱ تا ۱۹۴)

(۱۲) کمزور مرداں، عورتاں تے بچیاں دی دُعا جو جہاد وچ لڑن دے قابل نہ ہوں تے
 اہ ظالماں دی نگری وچ گھرے ہوں :-

رَبَّنَا اَخْرِجْنا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُها ۝ وَاجْعَلْ لَنا
 مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۝ وَاجْعَلْ لَنا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيْرًا ۝ (النساء : ۷۵) -
 (۱۳) رب دا خوف رکھن والے بے غورتے نو مسلم اٹھ والیاں دی دُعا :-

رَبَّنَا اٰمَنَّا فَاكْتُبْنا مَعَ الشَّاهِدِيْنَ ۝ (المائدہ : ۸۳)
 وَمَالِكَ نَفُوْمٍ بِاللّٰهِ وَمَاجِئُوْنا مِنَ الْحَقِّ ۝ وَنُطْمِعُ اَنْ يُّدْخِلَنا
 رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصّٰلِحِيْنَ ۝ (المائدہ : ۸۴)
 (۱۴) حضرت عیسیٰ علیہ السلام دی دُعا :-

رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَیْنا مَائِدَةً مِنَ السَّمٰوٰتِ تَكُوْنُ لَنا عِيْدًا اِلٰهًا وَلِنا
 وَآیَةً مِنْكَ ۝ وَانْزِلْنا ۝ اَنْتَ خَیْرُ الرَّاقِیْنَ ۝ (المائدہ : ۱۱۳) -
 (۱۵) اعراف والیاں دی دُعا (دوزخیاں نوں دیکھ کے :-

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنا مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۝ (اعراف : ۴۷) -
 (۱۶) حضرت شعیب علیہ السلام دی دُعا :-

رَبَّنَا اَفْتَحْ بَیْنا وَبَیْنَ قَوْمِنا بِحَقِّ وَ اَنْتَ خَیْرُ الْفَاتِحِيْنَ ۝ (اعراف : ۸۹)
 (۱۷) موسیٰ علیہ السلام نال مقابلے وچ اہل اسلام قبول کرن والے جا دو گراں دی دُعا
 (جدوں فرعون نے اُسناں نوں سُولی چڑھاں دا حکم کیٹا) :-

رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَیْنا صُبْرًا ۝ وَتَوْقِنَا مُسْلِمِيْنَ ۝ (اعراف : ۱۲۶)
 (۱۸) حضرت موسیٰ علیہ السلام دی دُعا (جدوں آپ دی قوم دے ستر بندے دُچھا پوجن
 والے واقعے توں بعد معافی واسطے موسیٰ دے نال گلے تے زلزلے نال مر گئے آن

حضرت موسیٰ نے یہ دعا مانگی :-

(اللَّهُمَّ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَأَعْفُفْ لَنَا وَادْحَبْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ۝
وَالْكَتُبُ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ ۝

(اعراف : ۱۴۵ - ۱۵۶)

(۱۹) قوم موسیٰ کی دعا :-

عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝ وَ
لَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۝ (یونس : ۸۵، ۸۶)
(۲۰) حضرت نوح علیہ السلام کی دعا جہوں آپ نوح اپنے بیٹے کنعان واسطے دعا
کرن مگروں رب نے تنبیہ فرمائی :-

رَبِّ ارْحَمْنِي وَأَهْلِي وَأَهْلِي بِيَوْمِ عِلْقَتِي وَإِذَا
تَغْفِرُ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَيْرِينَ ۝ (هود : ۴۷)

(۲۱) حضرت یوسف علیہ السلام کی دعا جہوں آپ مصر کے بادشاہ سے :-
رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَتَعَلَّمَنِي مِنَ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۝
فَالِهَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ أَنْتَ كَوْنِي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۝
تَوَفَّنِي مُسْلِمًا ۝ وَالْحَقِّي بِالصَّلَاحِينَ ۝ (یوسف : ۱۰۱)

(۲۲) حضرت ابراہیم علیہ السلام کی دعا :-

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ۝ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ
دُعَائِي ۝ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدِيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ ۝ يَوْمَ يَقُومُ
الْحِسَابُ ۝ (ابراہیم : ۴۰، ۴۱)

(۲۳) ماں پیورے حق و حق (اللہ کی تعلیم کیتی) اک دعا :-

رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَنِي صَغِيرًا ۝ (الاسراء : ۲۴)

(۲۴) رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کی دعا :-

رَبِّ ادْخُلْنِي مَدْخَلَ صِدْقِي ۝ وَأَخْرِجْنِي مَخْرَجَ صِدْقِي ۝ وَاجْعَلْ
لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا ۝ (الاسراء : ۸۰)

(۲۵) اصحاب کہف کی دعا جہوں انہاں غار وچ پناہ لئی ہوئی سی :-

Marfat.com

مُسْتَقْرًا وَمُقَامًا ۝ (فرقان : ۶۵-۶۶)
 (۳۷) ایضاً۔ رَبَّنَا عَبَّ كَثِيرًا مِنْ أَرْوَاجِنَا وَذَوِيلِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا
 لِنُكْتَفِيهِ إِمَامًا ۝ (فرقان : ۷۳)

(۳۸) حضرت ابراہیم علیہ السلام دی دعا :-

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَالْحَقِّقْ بِالطَّالِبِينَ ۝ وَاجْعَلْ لِي
 لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ۝ وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ
 النَّعِيمِ ۝ وَاعْفُ عَنِّي إِنَّكَ كَانَتْ مِنَ الصَّالِحِينَ ۝ وَلَا
 تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ۝ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ۝ إِلَّا
 مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ۝ (الشعرا : ۸۳-۸۹)

(۳۹) حضرت نوح علیہ السلام دی دعا :- (جہوں قوم نے انکار والی مددگار تھی تے
 عذاب منگیا)

رَبِّ إِنِّي قَوْمِي كَافِرُونَ ۝ فَاقْتَرْتُمْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَأَنْجَا وَأَنْجِزْنِي وَمَنْ
 مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝ (الشعرا : ۱۱۴-۱۱۸)

(۴۰) حضرت لوط علیہ السلام دی دعا :- (جہوں قوم ات انھی ہو گئی تے عذاب لازمی ہو گیا)

رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ۝ (الشعرا : ۱۶۹)

(۴۱) حضرت موسیٰ علیہ السلام دی دعا :-

(۱) رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي . (قصص : ۱۶)

(۲) رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝ (قصص : ۲۱)

(۳) رَبِّ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الضَّالِّينَ ۝ فَاصْبِرْ لَهُمْ صَبْرًا مَقْتَدِرًا ۝ إِنَّكَ أَنْتَ أَعْيُنُكُمْ وَأَنْتَ كَافٍ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِهِمْ ۝ وَكَانُوا يَسْتَعْجِلُونَ ۝ (قصص : ۲۴)

(۴۲) حضرت لوط علیہ السلام دی دعا :-

رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ۝ (عنكبوت : ۳۰)

(۴۳) رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ نوں تعلیم کیتی دعا جس بارے ابن مسیب توں منقول

اسے کہ اے آنت پڑے کے چہری دعا منگی جائے اے اللہ کے فضل نال قبول ہندی اے

قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ

اَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيْ مَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ۝ (البقرہ : ۲۶۱)

۱۴۴۲ھ میں حاشیہ کے تحت نوح علیہ السلام کے لئے فرشتوں کی طرف سے دعا کی گئی تھی۔
فرشتوں کی دعا اہل ایمان کے لئے ہے۔

رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا
وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ۝ رَبَّنَا وَإِذَا
خَلَقْتَهُمْ مِنْ طِينٍ لَدُنَّا أَزْوَاجٌ وَعَدْتَهُمْ وَعَصَمْنَا مِنْ
أَبَائِهِمْ وَأَرْوَاحَهُمْ وَذُرِّيَّتِهِمْ ۝ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝
وَقِيمِ السَّيِّئَاتِ ۝ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ
وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝ (مومن : ۷ تا ۹)

(۴۵) اللہ والیاں دی دعا۔ (کہندے ہیں کہ اہ آنت جناب صدیق اکبر دی شان وچ
آتری . آپ خود آپ کے ماں باپ نے آپ دی اولاد دی مسلمان ہونی) .
رَبِّ أَوْزَعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ
وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي ۖ إِنِّي تُبْتُ
إِلَيْكَ ۖ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝ (احقاف : ۱۵)

اے اللہ! تجھ کے تحت نوح علیہ السلام کے لئے فرشتوں کی طرف سے دعا کی گئی تھی۔
چونکہ فرشتوں کی دعا اہل ایمان کے لئے ہے۔
عَلَىٰ حَامِيكَ بَعْدَ عِلْمِكَ - تے باقی چونکہ اہل ایمان کے لئے ہے۔
سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَكَ الْخَلْقُ بَعْدَ
قُدْرَتِكَ - تے طواف کرن والے فرشتوں کی دعا اہل ایمان کے لئے ہے۔
اللَّهُ وَبِحَمْدِهِ ۝

(حاشیہ ۱۲-۱۳ زیر آیت مومن تفسیر از مولانا محمد نعیم الدین مراد آبادی
مع ترجمہ از اعلیٰ حضرت احمد رضا خاں بریلوی)

۱۲ تبویب القرآن از مولانا وحید الزمان۔ ناشر ادارہ محمدیہ شاہراہ نشتر لاہور۔
صفحہ ۵۰۹ (نوٹ) حاشیہ ۱۲ و حاشیہ ۱۳ زیر آیت ۱۵ سورۃ احقاف۔ تفسیر
مولانا محمد نعیم الدین مذکور در حاشیہ ۱۲

(۳۶) مہاجرین، انسار تے گل اہل ایمان دی دعا :-
 رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ
 فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ (شوریہ: ۱۰۱)

(۳۷) حضرت ابراہیم علیہ السلام دی دعا :-
 رَبَّنَا اَعْلَمْتَ تَوَعَّدْنَا عَلَى الْكُفْرِ وَ أَنْتَ أَعْلَمُ بِمَا نَعْمَلُ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا
 فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَ اغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا بِرَبِّكَ أَنْتَ أَعْلَمُ بِالْمُجْرِمِينَ
 (الممتحنہ: ۵۳)

(۳۸) اہل ایمان (تے ابراہیم) دی دعا :-
 رَبَّنَا أَنْتَ نُورٌ لَنَا وَ نَارٌ لَنَا وَ اغْفِرْ لَنَا بِرَبِّكَ أَنْتَ أَعْلَمُ بِمَا نَعْمَلُ
 قَدِيرٌ (تحریم: ۸)

(۳۹) حضرت نوح علیہ السلام دی دعا - (کافراں دے حق و حق) -
 رَبِّ لَا تَذَرْنَا عَلَى الْأَرْضِ مِنْ الْكَافِرِينَ ذِيَارًا إِنَّكَ
 إِنَّ تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَ لَا يَلِدُوا إِلَّا فِجْرًا كُفَّارًا (نوح: ۲۶)
 (۵) حضرت نوح علیہ السلام دی دعا (اپنے واسطے، ماں، باپ واسطے تے
 مومنوں واسطے) .

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَ لِوَالِدَيَّ وَ لِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَ
 لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ لَا تَجْعَلِ الْفُلُكَيْنِ إِلَّا
 تَبَارًا (نوح: ۲۸)

قرآن مجید و اہم

قرآن مجید گھٹ توں گھٹ ست زماں وچ تے زیادہ توں زیادہ پالی دن وچ ختم کرنا چاہیدا اے۔ قرآن مجید ختم کرنی توں بعد اللہ اگے جہڑی دُعا منگئے او قبول بُند ہی اے حدیث شریف وچ آیا اے کہ ختم قرآن توں بعد اہل و عیال تے ورجے لوک اکٹھے ہون تے دُعا منگن اللہ قبول فرمائے گا۔

محمد بن نصر المروزی نے اپنی کتاب "قیام اللیل" وچ اک حدیث نقل کیتی جس موجب قرآن پڑھن وچ شامل ہونا ایچ اے جو بیس کوئی فتح فی سبیل اللہ وچ شامل ہو یا۔ تے ختم قرآن مجید وچ شامل ہون والا گویا ایچ مالِ غنیمت دی وند ویلے حاضر ہون والا اے۔ حضرت انسؓ جدوں قرآن مجید ختم کر دے تاں اپنی اولاد تے گھر دے لوکاں نوں اکٹھے کر دے قیرا دہناں لئی دُعا منگدے تے، اک صحابی "مسجد نبوی وچ اول توں آخر تک قرآن مجید ختم کر دے سن۔ (قیام اللیل ص ۱۸۵ مؤلفہ شیخ الاسلام ابی عبد اللہ محمد بن نصر المتوفی ۱۲۹۸ھ) عن ابی قلابہ۔

داری شریف وچ سلیمان بن حرب ابی قلابہ توں روایت کر دے نیں کہ قرآن پڑھنے شروع وچ حاضر ہونا ایچ اے جو بیس کوئی فتح فی سبیل اللہ وچ حاضر ہووے تے ختم قرآن ویلے شامل ہونا ایچ اے جو بیس کوئی مالِ غنیمت دی تقسیم ویلے حاضر ہووے۔ (المسند داری - ص ۳۴۴ - مطبوعہ کان پور، بھارت)

چنانچہ حضرت قتادہؓ کہتے نیں کہ اک آدمی مدینہ منورہ دی مسجد وچ قرآن مجید

پڑھا ہنداسی تے حضرت عبداللہ بن عباسؓ اک بندے دی ڈیوٹی لادیندے کہ جس دن اہ قرآن مجید ختم کرے مینوں ضرور اطلاع دینا چنانچہ اہ اطلاع دینداتے حضرت ابن عباسؓ ختم قرآن ویلے او تھے پہنچ کے دعا و فیروہ وچ شامل ہندے (مداری فتا ۲۴۲ مفہوم) حضرت ثابتؓ موجب جہوں حضرت انسؓ قرآن مجید ختم کر دے تاں اپنی اولاد کے اہل بیت نوں جمع کر دے تے اہناں سی دعا منگدے (مداری)

ابو مغیرہ توں روایت اے کہ جہوں کوئی سویر ویلے قرآن مجید ختم کر دے تاں شام تک فرشتے اوس اتے رحمت بھیج دے نیں تے جہڑا شام نوں ختم کرے اہتے صبح تک۔
حافظ ابن حجر کی "مجمع الزوائد وچ عیامن بن ساریہ توں روایت نقل کر دے نیں کہ رسول اللہ نے فرمایا کہ نمازی دی وی دعا قبول ہندی اے نے جہڑا قرآن مجید ختم کر دے اہی اہدی دعا ہی قبول ہندی اے۔ (مجمع الزوائد مطبوعہ مصر جلد ۱۴۲ ص ۱۴۲)۔

حافظ ابن قیمؒ جلال الافہام (مطبوعہ دمشق ص ۲۴۸-۲۴۹) وچ لکھدے نیں کہ تار ہواں وقع درود شریف پڑھن دا ختم قرآن ویلے ہے کیوں ہے ایس وقت دعا قبول ہندی اے۔
حرب موجب امام احمد بن حنبلؒ ختم قرآن ویلے لوکاں نوں جمع کر کے دعا خیر کرنا ثواب بھدے سن۔ ابن ابی داؤد وی حکم توں قرآن دے فضائل بارے روایت کر دے کہ مجاہدؒ نے مینوں سڈیا۔ اہناں کول ابنی بابہؒ موجود سن۔ تے کہیا کہ آج ایس قرآن پاک ختم کرنا چاہندے تاں ایس واسطے تہا نوں سڈیا اے۔ اہ کہندے سی کہ ختم قرآن ویلے دعا قبول ہندی اے نے اہ دعاواں منگدے سن۔ دوجی روایت عبداللہ بن مسعودؒ توں اے کہ ختم قرآن ویلے دعا قبول ہندی اے تے حضرت مجاہدؒ دا قول اہ ہے کہ ختم قرآن ویلے اللہ راہیں رحمتاں ازل ہندی نیں۔

تے ابو عبیدہؒ فضائل القرآن وچ حضرت قتادہؒ توں نقل کر دے نیں۔ کہ کج بندہ مدینہ طیبہ وچ اپنے ساتھیوں نوں قرآن سننا داتے حضرت ابن عباسؓ کج بندے مقرر کر دیندے کہ جہ اہ قرآن مجید ختم کر لوے تاں مینوں وسنا۔ تاں جے ختم قرآن دی مجلس وچ شرکت کر سکاں۔

بعض مسنون دُعاواں

دُعاوی فضیلت | حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام نے ارشاد فرمایا کہ دُعا عبارت دعا و مغز اسے یا ابدی جزا ہے۔ فیراہ آئت پڑھی ہے۔ "رب کہند اے" (رب کہند اے) تیسک میرے اگے دعا کر دے رہو۔ میں قبول کروا رہوں گا لہ

اللہ تعالیٰ فرماندا اے "بہر بند۔ غرور و جہوں میری عبادت توں نکج دے نیس۔ اہ بمری جیستی ہو کے دوزخ وچ جان گے" اے

فرمایا "جہدے واسطے دُعا دا بوا کسل گیا۔ اُہدے لئی قبولیت دے دروازے دی کسل جانہ دے نیس" (ابن شیبہ عن علی و ابن عمر)

نالے بہشت دے دروازے کسول دتے جانہ دے نیس (مستدک حاکم عن ابن عمر) تے رحمت دے بوسے کسول دتے جانہ دے نیس۔ اللہ دے دربار وچ سب توں محبوب دُعا اُہدے۔ کولوں دُنیا تے آخرت دی سلامتی مگتا اے۔ (ترمذی۔ عن ابن عمر)

فرمایا "دُعا توں بغیر کرنی پیر تقدیر کا فیصلہ نہیں بدل سگدی۔ تے نہ عمر وچ وادھا کر سگدی اے۔" (ترمذی۔ ابن ماجہ عن سلمان ابن حبان تے حاکم عن ثوبان)

فرمایا "فضا و قدر توں ڈرنا بیکار اے۔ تے دُعا اوس مصیبت دے واسطے وی تازہ مند اے جہڑی نازل ہو چکی اے تے اُہدے لئی وی بوا بے نازل نہیں ہوی۔ تے جہوں مصیبت اتزنی اُہدی اے تے اوہنوں اگوں دُعا جا ملدی اے۔ تاں او دونوں آپو وچ بنگ کرن وسیہ پیندیاں نیس۔ تے قیامت تک لڑدیاں رہن گیساں۔" (حاکم۔ بزاز طبرانی فی الاوسط۔ عن عائشہ)

فرمایا "اللہ دے دربار وچ دُعا توں وھکے ہو کر کوئی شے موزز نہیں۔" (ترمذی۔ ابن ماجہ)

لے سنن اربعہ، ابوداؤد، ترمذی، نسائی، ابن ماجہ، ابن حبان، حاکم، احمد، ابن ابی شیبہ
کے مومن - ۶۰ - ۶۰
(عن نعمان بن بشیر)

ابن حبان . حاکم عن ابو ہریرہؓ

فرمایا . جہڑا اللہ اگے دُعا نہیں منگدا . رب اہنتوں (بڑا) غصے ہندا اے (ترندی سے) ماک من ابو ہریرہؓ
 فرمایا . دُعا کرن دُعا ڈھل بستی یا کوتاہی نہ کرو کیوں جے دُعا کرن والا "مردا" نیس
 (ابن حبان . حاکم . عن انسؓ)

فرمایا . جہڑا چاہوے کہ رب اُہدی دُعا سختی . مئی تے بھیر وچ وی قبول کرے اہنتوں
 چاہیدا اے کہ اہ کھل ڈکھ تے خوشحالی سے وی رچ رچ دعاواں کرے (ترندی عن ابو ہریرہؓ)
 فرمایا . دُعا مومن دا ہتھیار ، دین دا نعمتے زین آسمان دا چان لے . (حاکم عن ابو ہریرہؓ)
 اکواری رسول اللہ اک قوم کولوں لنگھے جہڑی مسیبت زدہ سی . اہنتوں نوں دیکھ کے آپ
 ہوراں فرمایا . بھلا اہ لوک خوشیاں کے خیر دی دُعا نہیں سی منگدے ہندے
 (ترندی . عن انسؓ)

فرمایا . مومن دی دُعا ضرور قبول ہندی اے . بھانویں مراد مل جائے یا فیر آخرت واسطے
 اہنتوں لنگھوڑ کے رکھ رتا جاندا اے . (مسند احمد . ابو ہریرہؓ)

ذکر وی فضیلت | قرآن حکیم وچ ذکر بارے بہت ساریاں آیتاں ملدیاں نیں . مثلاً
 فَاذْکُرْ عِزَّتِي اَنْتَ اَنْتَ اَنْتَ اَنْتَ (بقدر ۸۶) يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ
 اٰمَنُوْا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيْرًا (احزاب ۴۱) . سفیان بن عیینہؒ توں اک
 حدیث قدسی منقول اے کہ اللہ تعالیٰ فرماندا اے کہ میں اپنے بندیاں نوں اک اجسی نعمت
 دتی اے جہڑی جے کر جبرئیلؑ تے میکائیلؑ نوں دیندا تاں اوہناں واسطے اُذ اک بہت ودی
 نعمت ہندا . تے اہ اے اہ اُنت میں فاذا کسرونی اذکسکم وامتکرونی
 ولا تکفرون ہ

علامہ شیخ ابوالفتحؒ موجب ذکر اہ ہے کہ انسان نوں گھنوں تے بھلیکے (نسیان) توں
 نجات مل جائے تے رب دی یاد دل دی حضوری نال نصیب ہووے . جے ہمیشہ دل تے
 زبان دونوں ذکر دج رہن تاں اہ افضل اے . ورنہ دل دنا کر ہونا زبان نالوں بہتر اے .
 ذکر اصل وچ ہر ویسے رب دی تابعداری وچ رہن دا نام اے مثلاً نماز ویسے نماز پڑھے .
 روزی گمان ویسے حلال روزی کمانے . آرام کرن ویسے نیندراں مانے وغیرہ .
 اک حدیث قدسی موجب اللہ تعالیٰ فرماندا اے کہ میں اپنے بندے وے گمان (خیاں)

دے نال آں جو اُد میرے بارے رکھے تے جدوں اُد مینوں یاد کرے۔ جے اُد مینوں دل وں یاد کرے تاں میں وی اہنوں دل وں یاد کرنا واں۔ جے کسے مجلس وں میرا ذکر کرے تاں میں اُدے نالوں بہتر مجلس وں اُپدا ذکر کرنا واں۔ (بخاری مسلم بنانی۔ ابن ماجہ۔ عن ابوسہریرہ)

فرمایا۔ میں تہانوں اُد عمل دُستناں۔ جہڑا رب عباد دُستہراتے جنت وں درجے وں والا اے۔ تے سونا چاندی دی خیرات توں بہتر اے تے نالے تہاڈے لئی ایس توں بہتر اے کہ تیں دُستناں دیاں دُھوناں کپوتے اُد تہاڑیاں۔ صحابہ نے چاندناں کُچھیا۔ تاں فرمایا۔ اللہ واڈ کرکیتا کرے فرمایا۔ کوئی صدقہ اللہ تعالیٰ دے دُرنالوں بہتر نہیں۔ (طبرانی فی الاوسط عن ابن عباس)

فرمایا۔ جہڑا اللہ واڈ کر دے اُد گویا۔ زندہ اے۔ تے جہڑا ذکر توں دُور اے اُد گویا۔ مَوت اے۔ (بخاری۔ مسلم۔ عن ابوسہریرہ)

فرمایا۔ جدوں کوئی جماعت محل کے رب واڈ کر دے اے تاں فرشتے تے رحمت خداوندی اوس توں ڈھنچ لیندی اے۔ نالے اُہتے سکون نازل کیتا جاندا اے۔ تے رب اوس جماعت والیاں واڈ کر، اپنے ساتھیوں وں کر دے اے۔ (مسلم۔ ترمذی۔ ابن ماجہ۔ عن ابی سعید)۔

فرمایا۔ رب اگے سب توں پیارا عمل اہ ہے کہ تیرے نبال اُتے سرن ویلے وحی اللہ واڈ کر جاری ہووے۔ (ابن حبان۔ بنی اکبیر من معاذ بن جبل)

فرمایا۔ واہ نگدی توں رب توں ڈرو۔ ہر پھرتے رکھ کول رب نوں یاد کرو۔ گناہوں توں توبہ کر دے رہو۔ پھپھے گناہ وی تویہ دل وں وچ کرو تے ظاہری وی ظاہر طور تے۔ (طبرانی فی الکبیر عن معاذ بن جبل)

فرمایا۔ ذکر اللہ توں ودھ کے کوئی عمل رب دے عذاب توں بچان والا نہیں۔ (طبرانی۔ فی الکبیر۔ احمد۔ ابن ابی شیبہ۔ عن معاذ بن جبل)۔

صحابہ نے کُچھیا۔ یا رسول اللہ! مجھ جہاد دے رستے وچ وی؟ فرمایا۔ "ہاں" پر سوائے ایس دے کہ کوئی بندہ اپنی تلوار نال رب دے (دشمن نوں اینا مارے کہ تلوار ٹٹ جئے)۔ (طبرانی فی الکبیر۔ عن معاذ بن جبل)

فرمایا۔ جے کسے دی جھولی وچ درہم ہوں جہنم اہ وند رہیا ہووے تے دُعا بندہ

لے ترمذی۔ ابن ماجہ۔ حاکم۔ احمد۔ عن ابی درداؤد

کول بیٹھا اذہر دے ذکر و وج مشغول ہووے تاں ذکر اوس سخی توں افضل اے۔

(طبرانی فی الکبیر۔ عن ابوموسیٰ اشعری)

فرمایا: ”خدا تیس بہشت دے باغاں نکھائیں لنگھو تاں رنج کے کھاؤ پیو۔ صحابہؓ نے عرض کیٹی: ”کیہ مطلب جناب؟“ فرمایا: ”ذکر دیاں مجالساں بہشت دے باغ نیں۔“
(ترمذی۔ عن انس رضی)

فرمایا: ہر آدمی دے دل و وج دو کمرے نیں۔ اک و وج فرشتہ اے، دوجے و وج شیطان بیروں بندہ اللہ دا ذکر کردا اے تاں شیطان کچھپے ہٹے جاندا اے۔ تے بیروں ذکر توں نفلت ورت دا اے تاں شیطان اپنی چنچ یعنی مؤنہ اہرے دل و وج رکھدیندا اے تاں جے سو سے پیدا کرے۔ (ابن ابی شیبہ۔ عن عبداللہ بن مسعود رضی)

فرمایا: جد لوک کسے مجلس و وج اکٹھے ہون تے او تمھوں اللہ دا ذکر کہیتے بہاں و چھڑ بان تاں گویا اہ کھوتے دی لاش توں و چھڑے تے اچھی مجلس ایناں واسطے حشر دیاڑے ای افسوس تاک ثابت ہووے گی۔ (ماکم۔ ابوداؤد۔ ترمذی۔ احمد۔ نسائی تے ابن حبان عن ابو ہریرہ رضی)
فرمایا: جنتی (جنت و وج داخل ہون توں پہاں) سب توں دودھ افسوس اوس ٹھڑی و اکرن گے جس و وج ایناں ذکر خدا وندی نہ کیتا ہووے گا۔ (طبرانی عن معاذ رضی)
فرمایا: اللہ دا ذکر ایناں زیادہ کرو کہ پاگل یاد پوانے اکھوان لگ جاؤ۔
(ابن حبان۔ احمد۔ عن ابوسعید خدری)

فرمایا: اے میرے صحابہؓ! اللہ اکبر سبحان اللہ الملک القدوس تے لا الہ الا اللہ اور وانگلیاں تے گن کے کریا کرو کیوں جے نیامت نوں ایناں توں ٹھپیا جائے گماز بان بٹا کر کے ابلے۔ (ابوداؤد۔ ترمذی۔ عن بسرہ بنت یاسر)
حضرت عبداللہ بن عمرؓ فرمادے نیں کہ میں حضورؐ کوں تکلیا کہ آپؐ سبھی مہوہ دیال نکھایا تے سبحان اللہ دا ذکر شمار فرما رہے سن۔

فرمایا: ”اگلے مسافر اکانہہ لٹاھ گئے“ صحابہؓ نے ٹھپیا: ”یا رسول اللہ! اہ کون تیں؟“
فرمایا: ”کثرت تال رب دا ذکر کرن والے مرد تے زنانیاں“۔ (مسلم۔ ترمذی۔ نسائی۔ عن ابو ہریرہ رضی)
فرمایا: اللہ دی سو نہہ۔ اک گروہ نرم تے نازک سبحان آپؐ رب دا ذکر کردا اے۔ تے دس گروہ نوں رب اچھے باغاں (بہشت) و وج داخل فرمائے گا۔ (ابویعلیٰ۔ عن ابوسعید خدری)

جبڑے آپنیاں زبانوں رب کے ذکرناں تر رکھ دے نیں اہ جنت و جہنم
کھینڈ دے داخل ہوں گے۔ (ابن ابی شیبہ۔ عن ابی الدرداء)

دُعائے آداب

- (۱) کھان پینے کے کمان و ج حرام توں بچنا۔ (مسلم ترمذی از ابوہریرہ)
- (۲) انخاص (حاکم) (۳) دُعائوں پہاں تھوڑا بہت نیک
عمل کرنا تے سختی و بیے اپنی کہتی ہوئی کوئی نیکی یاد کرنا۔ (مسلم ترمذی۔ ابو داؤد۔ ابن ماجہ)
- (۴) پاک صاف ہونا۔ اسن اربعہ۔ عن ابوہریرہ (۵) وضو کرنا (صحاح ستہ۔ عن ابوہریرہ اشعری)
- (۶) قبلے رخ منہ کرنا (صحاح ستہ۔ عن عبد اللہ بن زید بن عاصم) (۷) دُعائوں پہاں نماز
پڑھنا (سنن اربعہ۔ عن ابی بکر صدیق) (۸) دو زانو بیٹھنا (ابو عوانہ۔ عن عائشہ بن خارجہ) (۹) دُعائوں
توں پہاں تے بعد رب دی حمد و ثنا کرنا (صحاح ستہ۔ عن انس) (۱۰) ایسے طراں رسول
اللہ تے درود بھینا (ابو داؤد۔ ترمذی۔ نسائی وغیرہ عن فضالہ) (۱۱) یا ادب دعائنگا (مسلم
عن علی) (۱۲) عاجز تے ذیل مسکین ہو کے دعائنگا (ترمذی۔ عن الفضل بن عیاض) (۱۳) دُعائوں
سے اپنی نظر آسمان دل نہ اٹھائے (مسلم۔ نسائی۔ عن ابی بکر صدیق) (۱۴) رب کو لوں آسمان ذرا
تے صفائی دا واسطہ دے دعائنگے (ابن حبان۔ حاکم۔ عن عبد اللہ بن مسعود) (۱۵) دعا و ج
تکلف کر کے قافیہ بندی نوں پرہیز کرے (بخاری۔ عن عمر) (۱۶) انبیاء علیہم السلام دے
دے کے دعائنگے (بخاری۔ بزار تے حاکم۔ عن عمر) (۱۷) رب دے وییاں تے نیک بندیاں
دا واسطہ دے کے دعائنگے (بخاری۔ عن انس) (۱۸) دھیمی دا ج و ج گناہواں دا اعتراف کر کے
دعا کرے (صحاح ستہ۔ ابو موسیٰ اشعری تے عائشہ بالترتیب) (۱۹) رسول اللہ دیاں دعائوں
دُعائوں راہیں حاجت طلب کرے۔ (ابو داؤد۔ نسائی۔ عن ابو بکر صدیق) (۲۰) دعا اپنے
مشروع کرے تے اخیر و ج ماں باپ تے مومنوں واسطے وی دعا کرے۔ (عن ابوالدرداء)
- (۲۱) اکو دو بار بارئنگے (بخاری۔ مسلم۔ عن جریر بن عبد اللہ اعلیٰ) (۲۲) بار بار دی حد گھٹ
توں گھٹ اہ کہ دعائوں بارئنگے۔ (ابو داؤد۔ ابن سنی۔ عن امیۃ الخزومی) (۲۳) دعا و ج راہیں
تے مبالغہ کرے۔ (نسائی۔ حاکم۔ ابو عوانہ۔ عن عبد اللہ بن جعفر) (۲۴) آخر و ج دعا کر کے
سُنن والے آئین آکھن (بخاری۔ مسلم۔ ابو داؤد۔ نسائی۔ عن ابو ہریرہ)۔ (۲۵) دعا موڈ
برا بہر تک متھ اٹھا کے منگے (ابو داؤد۔ حاکم وغیرہ۔ عن ابن عباس) (۲۶) دُعائوں بعد

میں کہہ کے) دونوں ہتھکڑیوں پہنہتے پھیرے (ابوداؤد۔ ترمذی، ابن حبان، ابن ماجہ، حاکم۔
 ابن عباسؓ (۲۴) اپنی جلد بازی کے کاپی نہ کرے کہ قبولیت و حج دیکھے یا حج کہیں لگ
 نے کہ میں دعائیں سے قبول نہیں ہوں۔ (بخاری، مسلم، ابوداؤد، نسائی، ابن ماجہ، ابن ابی شیبہ)
 (۲۵) نعل بات مثلاً لماں بندہ ٹھگتا ہوں دی دعائے ننگ۔ (نسائی، ابن مسعود، بخاری، ابن عباسؓ)
 (۲۶) دعا سے دل سے خواہش نالی منگے تے امید و امان نہ چھڈے (ابن حبان، ابوعوانہ، ابن
 ابی شیبہ) (۲۷) پکے یقین نالی دعا منگے ادب کجھ کے کہ سرور قبول ہوگی (صحاح، سنن، ابن ابی شیبہ)۔

اعادہ کی قبولیت سے منگے

(۱) شیب قدر (ترمذی، ابن ماجہ، حاکم، ابن عباسؓ)
 (۲) عرفہ دادن (ترمذی، ابن عمرؓ، ابن شیبہ) (۳) رستا
 مہینہ (بخاری، ابن عباسؓ، ابن مسعود) (۴) جمعہ دی رات (ترمذی، حاکم، ابن عباسؓ)
 (۵) جمعہ والے دن (ابوداؤد، نسائی، بخاری، ابن ابی شیبہ) (۶) ادھی رات نول (طبرانی)
 (۷) ادھی رات دے اخیر وچ (احمد، ابویعلیٰ) (۸) رات دے پہلے اٹھ حصے وچ (ایضاً)
 (۹) رات دے آخری اٹھ حصے وچ (احمد) (۱۰) کھپلی اٹھ رات دے وچکارے حصے وچ۔
 ابوداؤد، ترمذی، نسائی، حاکم، طبرانی، بخاری، ابن ابی شیبہ) (۱۱) سحری دے وقت
 خارج ستر (۱۲) جمعے والے دن امام دے منبر اُتے بیٹھن توں لے کے نماز ختم ہون
 دے وقت (مسلم، ابوداؤد، ابن ابی شیبہ) (۱۳) جمعے والے دن قبولیت دی گھڑی
 دے رواتاں کافی مختلف ہیں: (۱۳) اذان دے وقت (ابوداؤد، حاکم، ابن ابی شیبہ)
 (۱۴) اذان دے اقامت دے وچکار (ابوداؤد، ترمذی، نسائی، ابن حبان، ابن
 ابی شیبہ) (۱۵) مصیبت زدہ دی دعا حَتَّى عَلَيَّ الْفَلَاحُ توں بعد منگس نالی قبول ہندی
 سے (حاکم، ابن ابی شیبہ) (۱۶) میدان جہاد وچ صفائے شخص ویلے (ابن حبان، طبرانی
 ابن ابی شیبہ، ابن سعد) (۱۷) جہاد وچ دشمن نالی ہتھوپائی ہون تے دو دو ہتھ کرکے ویلے (ابوداؤد،
 ابن ابی شیبہ، ابن سعد) (۱۸) فرض نمازاں توں بعد (ترمذی، نسائی، ابن ابی شیبہ) (۱۹) سجد
 کی حالت وچ (مسلم، ابوداؤد، نسائی، ابن ابی شیبہ) (۲۰) تلاوت قرآن شریف توں بعد
 (ترمذی، ابن عمرؓ، ابن عباسؓ) (۲۱) خاص کر کے قرآن پاک دے ختم توں بعد (طبرانی، ابن
 عمرؓ) (۲۲) خاص کر قرآن ختم کرن ویلے دی دعا قبول ہندی سے (ترمذی، طبرانی، ابن
 عمرؓ، ابن عباسؓ) (۲۳) آب زمزم میں ویلے (حاکم، ابن عباسؓ) (۲۴) میت دی جان نکالنے دے

مسلم بنن اربعہ عن ام سلمہ (۲۵) کنگا دی بانگ دے وقت رکبوں جے (رسول اللہ نے فرمایا کہ سوغ دی اذان سنو ان اللہ و افضل تے رحمت و دھیری منگو رکبوں جے) اد بانگ ویلے فرشتے نوں دیکھوا اے۔ (بخاری مسلم ترمذی زہاوی عن ابو ہریرہ) (۲۶) کعبے اتے پہلی نظر پین ویلے (طبرانی ترمذی از ابو ہریرہ) (۲۷) مسلماناں دے اجتماع ویلے (صحاح ستہ عن عطیۃ الانصاری) (۲۸) اللہ تے رسول دے ذکر ویاں مجلساں (بخاری مسلم ترمذی عن ابو ہریرہ) (۲۹) امام پچھے نماز وچ فاتحہ وچ (وَلَا الضَّالِّیْنَ کہن ویلے (مسلم ابوداؤد نسائی ابن ماجہ عن ام سلمہ) (۳۰) میت دی اکھیاں میٹن ویلے (ایضاً) (۳۱) مینہ ورسن ویلے (ابوداؤد طبرانی ابن ہریرہ عن سہیل) (۳۲) سورت انعام وچ دو جگہ آئے اسم ذات "اللہ" دے وچکار (اک مکہ حدیث دے) حافظ عبد الرزاق سخنی دی تفسیر بحوالہ شیخ عمار مقدسی: اہ آنت اہ اے :-

"مَثَلُ مَا أُوتِيَ رَسُولُ اللَّهِ مِنْ اللَّهِ كَمَا أَعَدَّ مَحِيثُ يَجْعَلُ

بِرَأْسِهَا ط" (انعام : ۱۴۴) یہ جگہ (اللہ و ہمار کو جگہ نام آنا) جابا لئین اکھواندی اے تے اہے وچکار دے (بقول علماء مفسرین تے ساف صاحبین) ضرور قبول ہندی اے۔

مکہ وچ پنہراں جگہاں تے دعا قبول ہندی اے | **دعاوی قبولیت دے تھاں** (حضرت حسن بصری دا خط اہل مکہ دے نام) (۱) طواف وچ (۲) ملتزم کول (۳) پرناتے تھلے (۴) کعبے دے اندر (۵) زمزم دے چشے کول (۶-۷) صفاتے مروہ اتے (۸) سعی یعنی صفاتے مروہ دے وچکار دوڑن دی تھاں (۹) مقام ابہ اییم (۱۰) عرفات (۱۱) مزدلفہ (۱۲) منی (۱۳-۱۴-۱۵) تنوں جرات (شیطان نوں پتھر مارن دی تھاں) کول۔

(نوٹ) مکہ معظمہ وچ ہر تھاں دعا دی قبولیت دی جگہ اے مثلاً رکن یمانی کول حجر اسود تے رکن یمانی دے وچکار تھاں، دار ارقم، بیت خدیفہ، غار ثور، غار حرا وغیرہ۔

اے کعبے دے دروازے تے حجر اسود وچکار اک جگہ اے جتھے حاجی حضرات تبرک واسطے لیٹدے نیں۔ ایتھوں اک ہتھ حجر اسود تے دو جا کعبے دے دروازے تک پہنچ سکدا اے۔ ایس کر کے انہوں ملتزم کہندے نیں۔

اَہ لوک جہنماں دُعا ضرور قبول ہندی اے

(۱) بے چین تے غم دے مارے۔

(بغاوی مسلم۔ ابو داؤد۔ ابن عمرؓ)

(۲) ظلم دے کٹھے (صحابہ سیدہ عن ابن عباسؓ) (۲-۱) بھانویں مظلوم گنہگار ای ہوتے

راحمہ۔ یحییٰ بن یوسف (۲-۲) بھانویں مظلوم کافر ای ہوتے (ابن حبان۔ احمد۔ عن

ابو ذر غفاریؓ) (۳) پیودی دُعا اولاد دے حق وچ (ابو داؤد۔ ترمذی۔ ابن ماجہ عن ابو ہریرہؓ)

(۴) امام عادل (ترمذی۔ ابن حبان۔ ابن ماجہ۔ عن ابو ہریرہؓ) (۵) نیک تے صالح آدمی بخاری

مسلم۔ ابن ماجہ۔ عن ابن عمرؓ) (۶) ماں پیو داتا بعدار تے خدمت گزار بیٹا (مسلم۔ عن عمرؓ)۔

(۷) مسافر (ابو داؤد۔ ابن ماجہ۔ بزار) (۸) روزہ دار چروں روزہ کھولے (ترمذی۔ ابن حبان

ابن ماجہ) (۹) اَہ مومن تے مسلمان جہرا اپنے مسلمان بھائی واسطے غائبانہ دُعا کرے۔ (مسلم۔

ابو داؤد۔ ابن ابی شیبہ عن ابو ہریرہؓ و ابو سعیدؓ) (۱۰) بے شک اللہ دے کجھ آزار بندے ایسے

نیں جہنماں وچوں ہر اک دی دن تے رات وچ اک دُعا ضرور قبول ہندی اے (مسند احمد۔ عن

ابی ہریرہؓ) (۱۱) جامع ابی منصور وچ اے کہ سچی تے صحیح دُعا حاجی دی دُعا اے ہد تک اَہ واپس دے

(۱۲) مسلمان دی ظلم تے قطع رحمی بارے دُعا قبول نہیں ہندی۔ ایس توں علاوہ جہرا کٹھا

کرے کہیں دُعا وں سنگیاں پر منظور نہ ہوشیاں اُہدی دُعا وی قبول نہیں ہندی۔ باقی ہر

مسلمان دی دُعا جے اویدے حق وچ بہتر ہووے تاں ضرور قبول ہو جاندی اے۔ ایتھے مُراد

نہ ملے تاں اُہدا اُجرا گلے جہان وچ ملے گا۔

اسمِ اعظم | (۱) سعد بن ابی وقاص موجب رسول خدا نے صحابہ نوں کہیا: میں تہانوں

اسمِ اعظم دُعاں ہاں کہ اُہدے نال جہری دُعا منگو (ضرور) قبول ہووے گی۔

تے جہرا سوال کرو پورا ہووے۔ تے فرمایا: اَہ اے حضرت یونسؑ دی دُعا یعنی: "لَا

إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ" اک صحابہؓ نے

عرض کیتی پئی اَہ دُعا حضرت یونسؑ واسطے خاص سی؟ فرمایا: توں اگے نہیں پڑھیا کہ رب

فرماندا اے: تاں اساں اُہدی فرمادس لئی تے اُہنوں غم توں نجات دتی۔ تے اسیس

موتناں نوں ایج ای نجات دینے آں۔ (انبیاء: ۶۱) یعنی اِد دُعا موتناں لئی بڑی مقبول

اے۔ (۲) اسمِ اعظم رب دا اَہ نام اے جس نال رب توں منگیا جائے تاں ضرور ملے، جے

دُعا کیتی جائے تاں قبول ہووے۔ تے اَہ نام ایساں آتاں وچ (چھپیا: ہویا) اے (سنن

اربعہ - ابن حیان - حاکم - احمد - عن بریرة ابن الحسیب) -
 اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُكَ بِاِنِّیْ اَشْهَدُ
 اَنْتَ اَنْتَ اللهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ
 الْاَحَدُ الْقَمَدُ الَّذِیْ لَمْ یَلِدْ
 وَلَمْ یُوَلَدْ وَلَمْ یَکُنْ لَهٗ کُفُوًا
 اَحَدًا ۝

زبا! میں تینتھوں سنگناں کیوں جے میں گواہی
 دیناں کہ توں اللہ ایں، تیرے پناں کوئی
 سچا معبود نہیں، توں اکلّا ایں، بے نیاز،
 جہنے کسے توں جنم نہ دتا نہ کسے توں جسیا
 تے نہ اہرے جوڑ دا ہو کوئی اے۔

(۳) اسم اعظم سورہ البقرہ، آل عمران تے طہ و ج اے (حاکم - عن ابی امامہ)
 ایس حدیث دے راوی "قاسم" کہندے نیں کہ میں ایہوں تلاش کیتا تے "اَلْحَیُّ
 الْقَیُّوْمُ" توں اسم اعظم پایا۔

(۴) اسم اعظم ایساں دو آنتاں و ج اے۔ (ابوداؤد - ترمذی - ابن ماجہ - ابن

ابی شیبہ)۔

ز (۱) وَ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِیْمُ

(بقرہ : ۱۶۳)

(ب) اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّوْمُ الرَّحْمٰنُ الرَّحِیْمُ (۲)

(۵) سید عبدالقادر جیلانی "موجب اللہ" اسم اعظم اے۔ تے جدوں بندے

دے دل و ج اللہ توں سوا کوئی نہ ہووے۔ تاں اہ اسم ذات اسم اعظم وی تاثیر رکھ
 دا اے۔

(۶) امام زین العابدین نے اللہ اگے اسم اعظم جانن بارے دعا کیتی۔ آپ توں

رب نے خواب و ج دسیا کہ اسم اعظم اہ ہے بہ

"هُوَ اللهُ الَّذِیْ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِیْمِ"

(۷) اسم اعظم بارے اویا، تے علماء دے بہت قول بلدے نیں علامہ جلال الدین

سیوطی نے ایس بارے اک مستقل رسالہ وی لکھیا اے جی و ج اہ کہندے نیں کہ بعض
 محققین بزرگ فرماندے نیں کہ بیٹھ رتی جامع دُعا و ج سب بزرگاں و ج اہ احوال (اسم اعظم بارے)
 اگے نیں۔

اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُكَ بِاِنِّیْ اَشْهَدُ لَ اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ يَا

يَا حَنَّانُ يَا مَنَّانُ يَا بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَا ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ
 يَا خَيْرُ الْوَارِثِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّحِيمِينَ يَا سَمِيعُ الدُّعَاءِ يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ
 يَا اللَّهُ يَا عَالِمُ يَا سَمِيعُ يَا عَلِيمُ يَا حَلِيمُ يَا مَالِكُ الْمُلْكِ يَا مَالِكُ
 يَا سَلَامُ يَا حَقُّ يَا قَدِيمُ يَا قَائِمُ يَا غَنِيُّ يَا مُجِيبُ يَا حَكِيمُ يَا
 عَلِيُّ يَا قَاهِرُ يَا رَحْمَتُ يَا رَحِيمُ يَا سَرِيعُ يَا كَرِيمُ يَا مَخْفِي
 يَا مُعْطِي يَا مَانِعُ يَا مُخَيِّرُ يَا مُفْسِطُ يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ يَا أَحَدُ
 يَا حَمْدُ يَا رَبُّ يَا رَبُّ يَا رَبُّ يَا رَبُّ يَا رَبُّ يَا وَهَّابُ يَا مُفْتَارُ
 يَا قَرِيبُ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ
 أَنْتَ حَسْبِي وَنِعْمَ الْوَكِيلُ -

اللہ تعالیٰ کے اسماءِ حسنیٰ
 اپنے سوچنے سوچنے نام
 دعا کرنی واجب و تاکید اسے جہڑا ان نام یاد کرے گا وہ
 جنت وچ و اساکرے گا۔ (بخاری مسلم ترمذی نسائی۔ ابن ماجہ۔ حاکم۔ ابن حبان عن ابی ہریرہ)
 و نام اہ میں :-

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ الْمَلِكُ
 الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّبُ الْقَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ
 الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ الْخَفَّارُ الْقَهَّارُ الْوَهَّابُ الشَّرَافُ الْفَتَّاحُ
 الْعَلِيمُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الْخَافِضُ الرَّافِعُ الْمُعِزُّ الْمُدِيبُ السَّمِيعُ
 الْبَصِيرُ الْحَكِيمُ الْعَدْلُ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ الْحَلِيمُ الْعَظِيمُ الْغَفُورُ
 الشَّكُورُ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ الْحَفِيزُ الْمُقِيبُ الْحَسِيبُ الْجَلِيلُ الْكَرِيمُ
 الرَّقِيبُ الْمُجِيبُ الْوَاسِعُ الْحَكِيمُ الْوَدُودُ الرَّحِيمُ الْبَاعِثُ
 الشَّهِيدُ الْحَقُّ الْوَكِيلُ الْقَوِيُّ الْمَتِينُ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ الْمُحْسِنُ
 الْمُبْدِي الْمُعِيدُ الْمُخَيِّرُ الْمُسْمِتُ الْحَيُّ الْقَيُّومُ الْوَاحِدُ الْبَاقِي
 الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ الْقَادِرُ الْمُقَدِّرُ الْمُقَدِّمُ الْمُؤَخِّرُ الْأَوَّلُ
 الْآخِرُ الظَّاهِرُ الْبَاطِنُ الْوَالِيُّ الْمُتَعَالَى الْبَرُّ الرَّؤُوفُ الْمُنْتَقِمُ

لَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ مَائِكَ الْمَائِكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ الْمُقْسِطِ
الْحَمَامِ الْغَنِيِّ الْمُغْنِي الْمَانِعِ الصَّارِ الْمَنَافِعِ الْمَنُورِ الْهَادِي
الْبَيِّنِ الْبَاقِي الْوَارِثِ الشَّيْءِ الصَّبُورِ .

قرآن مجید وچ ارشاد اے :- وَبِذِكْرِ الْأَسْمَاءِ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا
تے اللہ دے سارے نام بہت چنگے نیں۔ تے اوس نوں اپناں ناواں روچوں جس
نام (نال) (چاہو) پکارو۔ (اعراف : ۲۲ : ۱۸۰)

اک وضاحت اللہ پاک دے نام صرف نردھنوں دے ای نہیں سگوں بہت سارے
ہور وی نیں۔ البتہ خاصیت دے لحاظ نال بنیادی نام نردھنوں
اک نیں۔ حضرت ابو عبید اللہ فرمادے نیں کہ میں قرآن مجید وچ اللہ پاک دے نام
لجھے ماں اہ اک سو تیراں میں پر کجھ مکر آئے نیں جوں غافر، فطور، غفار وغیرہ۔
مکررات نوں حذف کیتیاں باقی نردھنوں ای رہ جاندے نیں۔

لوامع النجوم وچ اے کہ اللہ پاک دے اک ہزار نام ایسے نیں جنہاں نوں اد
توں ہناں کوئی نہیں جان دا۔ تے اک ہزار نام صرف قرشتیاں نوں معلوم نیں تے اک
ہزار نام مسلماناں دی زباناں تے جاری نیں اپناں وچوں تین سو تو زیات وچ۔ تین سو اچیل
وچ، تین سو زبور وچ تے سو قرآن مجید وچ آئے نیں۔ اپناں سو وچ چلن ظاہر نیں تے
اک نام پوشیدہ اے۔ تے اوہی اسم اعظم اے۔ (حصن حصین مع ترجمہ و شرح قول متین
از مولانا عبد الحلیم ندوی صفحہ ۷۷۔ مطبوعہ نور محمد کارخانہ تجارت کتب آرام باغ کراچی)

چشمے شام دی دعاواں (۱) اہ دعا صبح شام تین وار پڑھے۔ (گنسن
اربعہ۔ ابن حبان۔ حاکم۔ ابن ابی شیبہ عن
عثمان بن عفان) :- بِسْمِ اللَّهِ الرَّبِّ الْعَلِيِّ لَا يَكْفُرُ مَعَهُ شَيْءٌ وَلَا
فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ الشَّمِيعُ الْعَلِيمُ .

(۲) اک وار یا تین وار صبح تے شام پڑھے :-
أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ الثَّمَاتِ مِنْ عَشْرَةِ مَا خَلَقَ . (طبرانی فی
الوسط من ابی ہریرہ) .

(نوٹ) مسلم، سنن اربعہ، دارمی نے ابن سنی نے اہ دعا صرف شام توں پڑھن بارے ابو ہریرہ توں روایت کیتی اے، تے ترمذی، دارمی نے ابن سنی نے اہ دعا معقل بن یسار توں صبح شام تین تین دفعہ پڑھن بارے نقل کیتا اے۔
حضرت معقل بن یسار کہندے نیں جہڑا بندہ اہ دعا پڑھے ستر ہزار فرشتے اُہدی بخش دی دُعا لئی مقرر کیتے جاندے نیں تے اہ فوٹ ہو جائے تاں شہیدی مرتبہ پاند اے۔
مسلم وچ آیا اے کہ اک صحابی نے رات توں اٹھوآں سون دی شرکات کیتی آپ نے فرمایا۔ جے توں اُپر دتی (ع) پڑھ لیندوں تاں تینوں کوئی تکلیف نہ پہنچ دی۔

(۳) اہ تعوذ تین تین وار صبح شام پڑھیا کرے :- اَعُوْذُ بِاللّٰهِ السَّمِيْعِ الْعَلِيْمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ ۔ تے بعد وچ اہ آتاں اِکواری پڑھے :-
هُوَ اللهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۚ عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
ذُو الْمَلَكِ الْقُدُّوسِ السَّلَامِ الْمُؤْتِمِرِ الْمُنِجِبِ مِنَ الْعَذَابِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمَتَكَبِّرِ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۚ هُوَ اللهُ
الْخَائِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ۚ بِسْمِ اللَّهِ
لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۚ (ترمذی دارمی، ابن سنی من معقل بن یسار)۔

آپ نے فرمایا جہڑا اہ تعوذ تے تین آتاں صبح یا شام پڑھے، ستر ہزار فرشتے اُہدی واسطے شام توں سویر یا سویر توں شام تک بخشش دی دُعا منگدے رہن گے۔ تے جے اہ فوٹ ہو جائے تاں شہادت دا درجہ پاوے گا۔

(۴) صبح شام تین تین وار سورۃ اِخلاص، فلو تے الناس پڑھنا ہر شے توں کفایت کردا اے۔ (ابوداؤد، ترمذی، نسائی، ابن سنی من عبد اللہ بن حبیب)۔

(۵) حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ نے رسول اللہ اے عرض کیتی کہ میں صبح تے شام پڑھن واسطے دُعا تلقین فرماؤ۔ آپ نے فرمایا۔ اہ دعا پڑھیا کرے ابوداؤد ترمذی، نسائی، ابن حبان، حاکم، ابن ابی شیبہ، من ابوبکر صدیق (ع)۔

اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ

رَبِّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَةٍ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَعُوذُ بِكَ
شَرِّ نَفْسِي وَشَرِّ الشَّيْطَانِ وَشَرِّ كَلِمَةٍ - (يا شريكہ)

(۶) فرمایا کہ جو کوئی یہ دعا صبح یا شام پڑھے انہوں حضرت اسماعیلؑ کی اولاد
اک غلام آزاد کرنی واثواب ملدا ہے۔ دس نیکیاں ہو رطریاں ہیں۔ تے دس درجے

باند بندے ہیں تے پڑھن توں بعد بارہ گھنٹے بعد تک شیطان توں محفوظ رہتا ہے
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ

الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ - (ابوداؤد، نسائی، ابن ماجہ، ابن ابی شیبہ، ابن سنی عن ابن عباسؓ)

(۷) آپ صبح شام یہ دعا پڑھتے فرماتے ہیں کہ قیامت والے دن اللہ پاک ایسے

پڑھن والے نوں راضی کر دیوے گا۔ (امد۔ طبرانی سنن اربعہ۔ حاکم بمن انسؓ من روى شام
رَضِينَا بِاللَّهِ رَبًّا وَبِآلِهِ سَلَامًا وَبِعَبْدِهِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
نَبِيًّا -

(۸) پہلاں تن واری یہ دعا صبح شام پڑھے۔ اَللّٰهُمَّ عَافِنِي فِي بَدَنِي

اَللّٰهُمَّ عَافِنِي فِي سَمْعِي، اَللّٰهُمَّ عَافِنِي فِي بَصَرِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ

أَنْتَ - بعد وجہ یہ کلمات تن واری پڑھے۔ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ

وَالْفَقْرِ، اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ

- (ابوداؤد۔ نسائی۔ ابن سنی۔ عن ابی بکر ثقفی)

(۹) فرمایا کہ جو کوئی صبح شام سو واری شایح اللہ پڑھے انہوں سوچ دا

ملے جہڑا اَلْحَمْدُ لِلَّهِ سُو واری پڑھے انہوں سو جہاد کرن دا یا سو گھوڑے جہاد

دین دا ثواب ملے جہڑا سُو واری لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ پڑھے انہوں آل اسماعیلؑ

سُو غلام آزاد کرن دا ثواب ملے۔ جہڑا اَللّٰهُ اَكْبَرُ سُو واری پڑھے تاں اوس دن او

توں بہتر غسل کرن والا کوئی ہو نہیں ہو سدا سوائے اہدے جنے یہ کجھ پڑھیا یا ایسے

لہ انبیاء علیہم السلام کی ضروری ہندا ہے کہ اہ اپنے آپ اتے وی ایمان بیان۔ ایسے ہی رسول اللہؐ نے

پڑھی جس وجہ پندہ (پندہ) اتے ایمان بیان ضروری ہے۔

دومہ (مشکوٰۃ - ترمذی - عن ابن عمرؓ) -

(۱۰) علامہ طبرانی نے حضرت ابوالدرداءؓ اتوں روایت کیتی ہے کہ فرمایا: جبے دس دفعہ صبح تے دس دفعہ شام میرے اُپر صلوٰۃ و سلام پڑھیا۔ اُد میری شفاعت دا حق دار ہونے گا۔

حضرت ابوسعید خدریؓ کہندے ہیں
قرض تے رنج و غم دور ہون دی دُعا

دیتا تک مسیتے بیٹھے رہے۔ اپنے وحی رسول اللہؐ آئے تے وجہ پچھی۔ عرض کیتی:۔
 "یا رسول اللہؐ! غماں فکراں تے قرضے نے گھیرا گھتیا ہو یا اے۔ کدھر جاواں؟"
 فرمایا: "صبح شام اہ دُعا پڑھیا کر۔ تھوڑے دنوں بعد ابو اُمائمہ نے دُسیا کہ میرا قرضہ وی لہہ گیا اے تے غم وی دور ہو گئے نیں۔ دُعا اہ ہے:۔

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحُزْنِ وَأَعُوذُ بِكَ
 مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ وَأَعُوذُ بِكَ
 مِنَ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَقَهَرِ السَّيَالِ - (ابوداؤد - عن ابوسعید خدری)

رات دیاں دُعاواں | (۱) جہڑا رات نوں سون لگیاں سورہ بقرہ دیاں آخری
 دو آیتاں پڑھے (أَمْتَ الْكُرْسِيُّ لَوْ الْحَم)

آپ ہوراں فرمایا۔ اللہ! ہنوں ہر رات نوں سون بجائے گا۔ (صحیح سنہ میں عبد اللہ بن مسعودؓ)
 (۲) رات نوں دس یا سو قرآنی آیتاں تلاوت کرن والے دا نام عافاں وحی
 نہیں لکھیا جائے گا۔ (حاکم - عن ابوہریرہؓ تے ابن عمرؓ)

(۳) سورہ یسین دی تلاوت کر کے سون والا بخشیا جائیگا۔ (ابن حبان - عن
 جندبؓ تے عبد اللہ البجلی)

(۴) رات نوں سورہ ملک پڑھ کے سوتا سنت ہے۔ (عن عائشہؓ)۔
 (۵) رات نوں اہ پڑھے۔ اللَّهُمَّ قِنِي عَذَابَكَ يُؤَدُّ تَبَعْتُ
 عِبَادَكَ رَجْوَارِي (پڑھے۔ (ابوداؤد، نسائی، من حصہ - ترمذی من ہزار)۔

(۶) سون لگیاں دونوں ہتھ جوڑ کے قل هو اللہ، فلق تے الناس
 اک اک وار پڑھ کے دم کرے تے فیر ہتھاں نوں سارے جسم اُتے جھٹوں تک ہونے

پھیرے۔ تے سر مو نہ تے ہک ڈلوں پھیرنا شروع کرے۔ (اہ عمل تن اوار کرے۔
(بخاری، سنن اربیعہ، عن عائشہ رضی اللہ عنہا)

(۷) آتة الکرمی پڑھ کے سون تال اللہ پاک مال جان دی حفاظت فرماتا
اے۔ جے لیٹ کے پڑھے تال اپنے گھرتوں علاوہ گواہنڈیاں رے گھروی محفوظ
رہندے نیں۔ (بخاری، نسائی، ابن ابی شیبہ، عن علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ)

(۸) فرمایا۔ جدوں توں بسترے تے لیٹ گیا تے سورۃ فاتحہ تے اخلاص پڑھ لئی
تال موت توں سوا ہر بلا توں امن ہو گیا۔ (بخاری، عن انس)

(۹) فرمایا۔ جہڑا سون توں پہلاں (بسترے تے) کلام اللہ دی کوئی سورت پڑھ
دا اے، اللہ پاک اہدے کول اک فرشتہ بھیج دا اے جہڑا صبح ہاگن تک ہر تکلیف دین
والی شے توں اہدی حفاظت کردا اے۔ (احمد، عن شداد بن اوس)۔

(۱۰) جد بندہ سون لئی بسترے تے بہندا اے تال اک فرشتہ تے شیطان اہد
کول آوندے نیں۔ فرشتہ کہندا اے کہ آج دامل نیکی اُتے نبیر کے سون جائے تے شیطان
کہندا اے بُرائی کر کے سون۔ جے بندہ اللہ دا ذکر کردا کر دا سون جائے تال فرشتہ
ساری رات اہدی حفاظت کردا اے۔ (نسائی، ابن حبان، حاکم، ابویعلیٰ، عن جابر)۔

(۱۱) آپ سون توں پہلاں عام طور تے مسجات (سورہ حدید، حشر، صف، جمعہ،
تغابن، اعلیٰ تے تک) پڑھدے تے فرمادے کہ اہناں ورج اک آت ایسی اے جہڑی ہزا
آنتاں توں بہتر اے۔ (ابوداؤد، ترمذی، نسائی، عن العریاض بن ساریہ)۔

(۱۲) آپ دو دو تک آرام نہیں سی فرمادے جتک سورۃ تک تے آلحک
المتکدہ تلاوت نہ کر لیندے۔ (نسائی، ترمذی، ابن ابی شیبہ، حاکم)

(۱۳) حضرت علی (کرم اللہ وجہہ) دا قول اے: "میں نہیں سمجھدا ہئی کوئی عقل مند
سورہ بقرہ دی آخری تین آنتاں پڑھیوں بغیر سون جائے"۔ ایس ہاں رسول اللہ
دا ارشاد اے کہ بقرہ دی آخری دو آنتاں مینوں رب نے عرش دے خزانے وچوں دتیاں
نیں۔ میتوں پہلاں کسے نبی نوں راہ آنتاں دان نہیں سی ہوسیاں تیس راہ آنتاں آپ وی
سکھوتے اپنی زنانیاں نوں وی سکھاؤ۔ (مشکوٰۃ، کتاب الاذکار، ابوداؤد پر دائن)

(۱۴) فرمایا۔ سون ویلے تن واری راہ استغفار پڑھے :-

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ

الْيُسُوءِ - (ترمذی عن ابوسعید خدری)

(۱۵) فرمایا۔ سون توں پہلاں سورۃ کافرون پڑھن والا شرک توں محفوظ

رہدا اے۔ (مشکوٰۃ) سوچا ہیدا اے کہ رات نوں اہ سورۃ پڑھ کے تیندر مانے

(طبرانی عن جیلہ بن حارثہ)

(۱۶) رات نوں سبحان اللہ ۳۳ بار، الحمد ۳۳ بار تے اشد اکبر ۳۳

بار پڑھے تے فیر سوویں۔ (بخاری مسلم۔ ابوراؤد۔ ترمذی۔ نسائی۔ ابن حبان عن علی المرتضیٰ)

دُر، خوف تے نیند اڈ جان بارے دُعاواں

(۱) دُر، گھبراہٹ تے نیند

دُعا پڑھے :- اَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ

وَشَرِّ عِبَادِهِ وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ - (احمد عن ولید بن الولید)

(۲) نیند نہ آوے تاں اہ دُعا پڑھے :- آپ نے زید بن ثابت نوں اہ دُعا تعلیم

فرمائی سی :-

اللَّهُمَّ يَا غَارَتِ النُّجُومُ وَهَدَاتِ الْعُيُونُ وَأَنْتَ حَيُّ

الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُكَ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ يَا قَيُّومُ أَهْرِي

لَيْلِي وَأَنْهَرِ عَيْنِي - (ابن سنی عن زید بن ثابت)۔

(۳) نیند نہ آوے تاں اہ دُعا پڑھے۔ (طبرانی فی الاوسط۔ ابن ابی شیبہ من

خالد بن ولید)۔

اللَّهُمَّ مَا بَكَ الشَّيْطَانُ السَّبْعُ وَمَا أَظْلَمَتْ وَرَبِّ الدَّرَفَيْنِ

وَمَا أَقْلَمَتْ وَرَبِّ الشَّيْطَانِ وَمَا أَضَلَّتْ كُنْتُ لِي حَامًا مِنْ شَرِّ

خَلْقِكَ أَجْمَعِينَ أَنْ يَفْطِنَ عَلَيَّ أَحَدٌ مِنْهُمْ أَوْ أَنْ يَطْفِئَ عَرَجًا دَاخِلًا

وَتَبَارَكَ اللَّهُمَّ مَا بَكَ

(۱) جھاڑے یا پھٹیاب بہن توں پہلاں اہ دُعا پڑھے۔

(صحابہ ستہ۔ ابن ابی شیبہ۔ عن انس)

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ

جھاڑے پھٹیاب بہن

بارے دُعاواں

(۲) فارغ ہو کے آکھے :- غُفْرًا اَنْتَكَ . (ابن عباس بنن اربعہ۔ ابن ابی شیبہ من عاتک
یا اہ دعا پڑھے :- اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ اَذْهَبَ عَنِّی الْاَذٰی وَ عَافَانِی ۔ (ابن
ابن سنی عن ابی ذر تے ابن ابی شیبہ) (نہ عن ابی ذر)

دعا کے نور | شیخ شہاب الدین سہروردی فرماتے ہیں میں جس لوں میں مسنون
دُعَا تے ہمیشگی اختیار کر دیاں دیکھیا میںوں اُہدے کول اک (غافل)
برکت تے نورانیت و سدی سی ۔ (حوارف المعارف) ۔

(۱) اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ فِیْ قَلْبِیْ نُورًا وَ فِیْ بَصْرِیْ نُورًا وَ فِیْ سَمْعِیْ نُورًا
وَ عَن یَمِیْنِیْ وَ عَن شَمَالِیْ نُورًا وَ خَلْفِیْ نُورًا وَ اجْعَلْ لِّیْ نُورًا - وَ
فِیْ عَصَبِیْ نُورًا وَ فِیْ لَحْیِیْ نُورًا وَ فِیْ دَمِیْ نُورًا وَ فِیْ شَعْرِیْ
نُورًا وَ فِیْ بَشْرِیْ نُورًا - وَ فِیْ لِسَانِیْ نُورًا وَ اجْعَلْ فِیْ نَفْسِیْ نُورًا
وَ اعْظِمْ لِّیْ نُورًا - وَ اجْعَلْ لِّیْ نُورًا -

(۲) اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ فِیْ قَلْبِیْ نُورًا وَ فِیْ لِسَانِیْ نُورًا وَ اجْعَلْ فِیْ
سَمْعِیْ نُورًا وَ اجْعَلْ فِیْ بَصْرِیْ نُورًا وَ اجْعَلْ مِیْنِ خَلْفِیْ نُورًا
مِیْنِ اَمَامِیْ نُورًا وَ اجْعَلْ مِیْنِ فَوْقِیْ نُورًا وَ مِیْنِ تَحْتِیْ نُورًا
اَللّٰهُمَّ اعْظِمْ لِّیْ نُورًا - (مسلم - ابوداؤد نسائی - عن ابن عباس)

فرض نماز توں بعد آیۃ الکرسی | (۱) جو کوئی فرض توں بعد آیۃ الکرسی
پڑھیا کرے ۔ اوس دے تے جنت دے

دچکار صرف موت دا پردہ رکاوٹ مہندراے ۔ (ابن حبان ۔ نسائی ۔ ابن سنی من ابی اہ
(۲) ہر فرض نماز توں بعد آیت الکرسی پڑھن والا اگلی نماز تک اللہ
دی (خصوصی) حفاظت دج رہندراے ۔ (طبرانی عن حسن بن علی المرتضیٰ)

تسبیح | (۱) ہر فرض نماز توں بعد سبحان اللہ (۳۳ وار) و الحمد للہ (۳۳ وار)
تے اللہ اکبر (۳۳ وار) پڑھنا سنت اے (بخاری مسلم نسائی عن ابی ہریرہ)

۱۔ بخاری مسلم ۔ ابوداؤد نسائی ۔ ابن ماجہ ۔ عن ابن عباس ۔ یہ تسبیح ایضاً
مسلم عن ابن عباس ۔ یہ تسبیح نسائی تے حاکم عن ابن عباس ۔

تیتی (۳۳) وارتے آخروج لَدَّ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَخَشَاءُ لَدَّ مَشْرِيكَ لَدَّ
لَهُ الْمُنْفَكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ا پڑھے
تاں اہرے سب گناہ معاف کر دیتے جان گے۔ بھانویں اہ سمندردی جھگ توں
دی زیادہ ہوں۔ (مسلم۔ ابوداؤد۔ نسائی۔ من ابوسریطہ)۔

(۲) یا اہ کلمات گیارہ گیارہ وار پڑھے کہ کھل تیتی وار ہوا ہے (م من ابوسریطہ)
(۳) یا دینا دینا وار پڑھے (بخاری عن ابوسریطہ)

(۴) جو کوئی ہر فرض نماز توں بعد سبحان اللہ الحمد للہ تے اللہ اکبر ہر اک

(۵) ہر فرض نماز توں بعد سبحان اللہ تے الحمد للہ ہر اک تیتی وار تے اللہ اکبر
چونتی وار پڑھے۔ (مسلم۔ ترمذی۔ نسائی۔ عن کعب بن عجرہ ر)۔

(۶) جہڑا فرضاں توں بعد سبحان اللہ الحمد للہ اللہ اکبر تے لا الہ الا اللہ
ہر اک سو دفعہ پڑھے اہرے گناہ بخش دتے جاندے نیں بھانویں سمندردی جھگ
توں ودھیرے ہوں۔ (نسائی۔ عن زید بن ثابت)۔

کھانا کھان دی دُعا (۱) جدوں کھانا سامنے آوے، تاں بسم اللہ الرحمن الرحیم
پڑھ کے سچے ہتھ نال اپنے اگوں کھانا شروع کرے۔

(بخاری۔ مسلم۔ ترمذی۔ نسائی۔ عن عمرو بن ابی سلمہ)

(۲) جس کھانے تے بسم اللہ نہیں پڑھی چاندی اوس تے شیطان قابض

ہو جاندا ہے۔ (مسلم۔ ابوداؤد۔ نسائی۔ عن حذیفہ بن الیمان)۔

(۳) اکوای صحابہ نے عرض کیتی: "یا رسول اللہ! اسیں کھانے اں پیر جہڑ

ہیں" فرمایا: "اٹکتے اٹکتے کھان دی بجائے بسم اللہ پڑھے کے تے زل کے کھایا کرو

ایس طراں بڑی برکت ہووے گی۔ (ابوداؤد۔ ابی ماجہ۔ نسائی۔ عن وحشی بن حرب)

(۴) جہڑا کھانا کھان دے شروع وچ بسم اللہ پڑھنا ٹھہل جائے اہ کھان

دے دوران وچ جدوں یاد آوے اہ دُعا پڑھے۔ بسم اللہ اولہ و آخوہ"۔

(ابوداؤد۔ ترمذی۔ نسائی۔ ابن حبان۔ حاکم۔ عن عائشہ ر)

(۵) کسے کوڑھی یا مصیبت دے مارے یا مرضی نال کھانا کھان دی ضرورت

(مجبوراً یا مرضی نال) پئے جائے تاں اہ دُعا پڑھ لوے۔ چھوت دی بیماری توں

انشاء اللہ محفوظ رہے گا :-

بِسْمِ اللّٰهِ ثِقَةً بِاللّٰهِ وَ تَوْكَلًا عَلَيْهِ (ترمذی . ابوداؤد .

ابن ماجہ . حاکم . ابن کثیر . ابن حبان . ابن ماجہ)

(۶) کھانا کھان توں بعد اہ دعا پڑھے :- اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَطْعَمَنَا

وَسَقَانَا وَ جَعَلَنَا مِنْ اُمَّةٍ مُّسْلِمِيْنَ - (سنن اربعم . ابن کثیر . من ابی سید خدی)

(۱) مرنے دی بانگ سن کے اپنے نبی فضل علیے یا اہ دعا

پڑھے :- اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَسْئَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ

وَ رَحْمَتِكَ - (نسائی مسلم . بخاری . ابوداؤد . ترمذی .

عن ابو ہریرہ)

نگو گدے تے کتے

دی آواز و ابیان

(۲) کتے یا کھوتے دی واج سن کے اشدی پناہ منگے شیطان مردو توں یعنی

تعوذ پڑھے . (بخاری مسلم . ابوداؤد . ترمذی . نسائی . حاکم . ابن ماجہ)

جدوں پہلی رات دا چند دیکھے تاں " اللہ اکبر " کہوے تے

ابو دعا پڑھے :- (دارمی عن ابن عمر)

چند دیکھن دی دعا

" اَللّٰهُمَّ اِهْلًا عَلَيْنَا يَا لَيْسَ لَكَ اَلدُّيْمَانِ وَ السَّلَامَةِ وَ اَلدِّسْلَامِ

وَ الشُّوْفِيْقِ كَيْمَا تُحِبُّ وَ تَرْضَى رَبِّيْ وَ رَبَّكَ اللّٰهُ -

(ترمذی . ابن حبان . دارمی . عن طلحہ بن عبدالدار) -

شب قدر نصیب ہووے تاں اہ دعا پڑھے :-

اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ عَفُوٌّ رَّحِيْمٌ كَاثِرٌ عَنِّيْ -

(ترمذی . نسائی . ابن ماجہ تے حاکم عن عائشہ صدیقہ)

شب قدر دی دعا

جدوں کوئی بندہ کسے کم نوں کرن توں عاجز آجائے

یا تمک جائے تے او ہنوں ہو رطقت تے ہمت

دی لوڑ ہووے تاں اہ سن توں پہلاں سبحان اللہ

احمد شہراک تینی دارتے اللہ اکبر ۳۳ دفعہ پڑھے . یا ہراک نوں تینی دفعہ پڑھے .

یا کوئی دو کلمے تینی دفعہ تے . اک کلمہ ۳۳ دفعہ پڑھے تاں انشاء اللہ مقصد حاصل

ہووے . (بخاری مسلم . ابوداؤد . نسائی . ترمذی . ابن حبان عن علی تے احمد طبرانی عن امام مسلم)

تھکاوٹ تے اکتاہٹ

دور کرن دی دعا

یا ہر کلمہ ہر قرن نماز توں بعد دس دس وار تے سون توں پہلاں سبحان اللہ ۳۳ دفعہ
الحمد للہ ۳۳ دفعہ، اللہ اکبر ۳۳ دفعہ پڑھے۔ (احمد)

خصتہ دور کرن دی دعا (۱) حدیثوں کے نوں حصہ آدے تاں اَعُوذُ بِاللّٰهِ
مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ پڑھے۔ غصہ دفع ہو

جائے گا۔ (بخاری مسلم۔ ابوداؤد۔ نسائی۔ من سلیمان بن صرد)
(۲) جہڑا بندہ زبان دراز تے لُترا ہووے اُنہوں روزانہ گھٹ توں گھٹ ستودنہ آخفا
کرتی چاہی وی اے۔ حضرت حذیفہ نے رسول اللہ اگے اپنی تیز زبانی دی شکایت کیتی۔ آپ
نے فرمایا: "توں استغفار نہیں کر داؤندہ ۹ یئں تے روزانہ استغفار ستودنہ کرناں۔"

(نسائی۔ ابن ماجہ۔ حاکم۔ ابن ابی ثیبہ۔ ابن مسنی عن حذیفہ)

سبت تے بچھو توں محفوظ رہن دی دعا
حضرت عبداللہ بن زید کہندے نیں کہ ایس رسول اللہ
رامنے اک منتر پیش کیتا جس دا مطلب معلوم نہیں سی۔ آپ
ہوراں اوس توں استفادے دی اجازت عطا کر دیاں فرمایا
کہ اہ جنات دے وعدے و عیدوچوں اے۔ اُہ منتر ایہ ہے: "بِسْمِ اللّٰهِ شَاجَّةٌ
قَسْرِيَّةٌ مَّائِدَةٌ بَحْرِيَّةٌ"

علامہ قہستانی "فرماندے نیں کہ ایس اپنے پیراں کولوں سنیا اے کہ ایس منتر
دے تاں سَلَاةٌ مَّحَلِيٌّ نُوحٌ فِي الْعَالَمِينَ وی مِلَا يُنَا چاہیدا اے کیوں جے
طوفانِ نوح دے وقت سُکپاں تے اٹھو مہیاں نے حضرت نوح علیہ السلام نوں گڈاوش
کیتی سی کہ سانوں کشتی اُتہ چڑھا لئو ایس وعدہ کرنے اں کہ جو کوئی تہاڈا نام زاناں
نوعے گا (تے سلام نوح فی العالمین پڑھے) ایس ادہنوں نقصان نہیں پُچاواں گے)

سروردی دعا حمیدی نے "طب" وچ پونس بن یعقوب توں سرورد بارے
نقل کیتا اے کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اہ دعا پڑھ
دے سن: "بِسْمِ اللّٰهِ الْكَبِيرِ وَ اَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ مِنْ كُلِّ عَرَقٍ
تَنَابَرٍ وَ مِنْ شَرِّ حَرِّ النَّارِ"

لے موطن موقوفاً طبرانی فی الاوسط عن عبداللہ بن زید

درداں وادرد | عبد اللہ بن رواحہ موجب اہناں آپ اگے دنوں سے
درد ہارے شکایت کیتی۔ آپ ہوراں اپنا ہتھ مبارک اہناں

دی درد والی گلہ تے رکھ کے سنت واریہ دعا پڑھی تے ہتھ چکین توں پہاں درد
ختم ہو گیا سی۔ اَللّٰهُمَّ اِذْ هَبْ مَذْمُومًا يَجِدُ وَفَحْشَةً يَدْعُوْنَ
نَبِيَّكَ الْمَكِيْنَ الْمُبَارَكَ بِمَشْرُكٍ۔ عمیدی موجب سیدہ فاطمہ الزہراء رضی
اللہ عنہا نے درد وچ درد وی شکایت کیتی۔ آپ نے رکھ دے دن اُتے انگلی مبارک رکھ
کے اہ دعا پڑھ کے دم کیتا جس نال سیدہ نون آرام آ گیا :-

بِسْمِ اللّٰهِ وَبِاللّٰهِ اَسْتَعِيْذُ بِعِزَّتِكَ وَجَلَالِكَ وَقُدْرَتِكَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ فَاِنَّ مَرِيْمَ لَمَّا تَلِدُ بِبَيْتِيْ مِنْ رُوْحِكَ وَكَلِمَتِكَ اَنْ
تَكْتُمَنِيْ مَا تَلْفِيْ فَاِطْمَئِنُّ بِنَتِّ خَدِيْجَةَ مِنْ الظَّرِّ مَكَّةَ۔

حضرت انس موجب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
نے فرمایا: کہ بندہ بِسْمِ اللّٰهِ لِاِحْوَالٍ وَلاَ قُوَّةَ

اِنَّكَ بِاَللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ۔ سن دفعہ پڑھے اہرے گناہ اِنج معاف ہو جانے
نیں جویں اُن اچ ای پیدا ہو یا۔ تے اہ دنیا دیاں ستر بلاواں توں محفوظ رہندا اے۔
تمذی نے ابو ہریرہ توں روایت کیتی کہ آپ ہوراں فرمایا: لا حول ولا قوۃ الا باللہ اعلیٰ
العظیم دا ورد بہت بہتا کرو کیوں جے اہ جنت دا خزانہ اے۔ حضرت کلحول موجب
اہنوں پڑھن نال نقصان تے مصیبت دے سنت دروازاں وچل اک دروازہ "فقرتے
محتاجی دا" بند ہو جاندا اے۔ تے محتاجی تے فقر دور ہو جاندا اے۔ طبرانی وچ ابو ہریرہ توں
روایت اے کہ آپ نے فرمایا کہ جبراً لا حول ولا قوۃ الا باللہ آکھے تاں اہ تر حصوے بیماریاں
دی دوا اے تے سب توں چھوٹی بیماری "غم والم" اے۔

ابو موسیٰ اشعری موجب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے فرمایا کہ جو کوئی
لا حول ولا قوۃ الا باللہ نوں روزانہ سنو دفعہ پڑھے اہتوں کدی محتاجی نہ ائے
نالے روایت اے کہ جہدی روزی تنگ ہووے اہ لا حول ولا قوۃ الا باللہ
دا ورد بہت بہتا کرے۔ اللہ تلی دور فرمائے لا۔

اک ہور دعا امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ جناب علی مرتضیٰ کرم اللہ وجہہ توں روا

کر دے میں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے فرمایا کہ جہڑا بندہ روزانہ دن رات
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَنَّانُ الْمُبِينُ پڑھے۔ اُدُّ فَقْرًا نَسِيًّا تے قبر کی
وَحَشْتِ نَوْنِ مَحْفُوظِ رَجُوعِ كَا۔ تے اوس اُتے تو نگری دار ووازہ کھل جائے گا۔ نالے
جنت دار ووازہ وی۔ ایس روایت دے راوی کہندے نیں کہ جے اہ دُعا سکھن واسطے
پہنتے ختم واسفروی کرنا پوے تاں گھائے واسودا نہیں۔

حضرت خالد نے آپ اگے عرض کہیتی۔ "یا رسول اللہ
میںوں نیند نہیں آوندی تے تالے ڈرگدا اسے"
فرمایا۔ سون توں پہلاں اہ دُعا پڑھیا کر۔

ڈر خوف والے تے
نیند نہ آوان دی دُعا

اللَّهُمَّ رَبِّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظْلَمَتْ وَرَبِّ الْاَرْضَيْنِ وَمَا
اَقْدَرْتَنِي وَرَبِّ الشَّيْطَانِ وَمَا أَضَلَّتْ كُنْتُ لِي حَيَاتًا مِنْ شَرِّ خَلْقِكَ
كُلِّهِمْ جَمِيعًا اَنْ يُفْرِطَ عَلَيَّ اَحَدٌ مِنْهُمْ اَوْ يَتَّبِعَنِي وَ عَلَيَّ عِزِّي
جَا دَكَ وَ جَلَّ تَنَاءَكَ وَلَا اِلَهَ اَعْلَىٰكَ۔

ابن عباسؓ موجب آپ ہوں فرمایا کہ بے پنی ویلے
اہ دُعا پڑھو۔ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ
لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ

تم تکلیف تے
بے پنی دی دُعا

وَرَبِّ الْعَرْشِ الْكَبِيرِ۔ (بخاری تے مسلم)۔
(نوٹ) اد دُعاواں مدارج النبوت جلد اول مرتبہ شاہ عبدالحق محدث دہلوی
توں اخذ کیتیاں نیں۔ (مؤلف) سپتے بچپوتوں لے کے آخری دُعا تک

حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام پر ایمان لیمان تے اللہ تے رسول وی اطاعت و احکم

آپ جناب وی نبوت تے رسالت اتے ایمان یانا فرض اے تے آپ دی کتاب آپ
مے ارشادات وی تصدیق وی دینی فریضہ اے تے اللہ تے رسول دی پیروی کرنا ضروری اے
اللہ تعالیٰ قرآن حکیم و حج ارشاد فرماتا اے :-

(اے نبی! اعلان) فرما دے کہ جے تیس چاہندے
کہ اللہ دے محبوب بنو تاں میری پیروی کرو
اللہ پاک تنہا توں اپنا محبوب بنا لوے گا تے
اللہ بخشش بار اے مہربان ۔

فرما دے کہ اللہ تعالیٰ تے اہدے رسول وی
اطاعت کرو۔ تے جے تیس کئی کتراؤ تاں
اللہ پاک نوں کافراں نال کوئی محبت نہیں۔
اتے اللہ تعالیٰ تے اہدے رسول دے آکھے لگو
تاں جے تہاڑے اپو رحمتاں ہون ۔

تے جہنم اللہ تعالیٰ تے اہدے رسول کریم وی
اطاعت کیتی، اہ جنت واسا کرے گا ہمیشہ واسطے
جہدے ہیٹھوں وی نہراں و گدیاں نیں۔ تے
اہ بڑی وڈی ملو پان والی گل اے۔ تے جو کوئی
اللہ تے اہدے رسول وی نافرمانی کرے تے اللہ
ویاں خداں اٹکھے تاں اللہ اہنوں دوزخ
مے گا ہمیشہ واسطے تے اہدے لئی ذلت بھرا

(۱) قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ
فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَ
يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ وَاللّٰهُ
مَغْفُوْرٌ رَّحِيْمٌ (ال عمران : ۳۱)
(ب) قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَالتَّرْسُوْلَ ۗ فَاِنْ
تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَايْمٌ اَبْرٰهِيْمَ
(العنکبوت : ۲۶ پ ۳)
(۲) وَاطِيعُوا اللّٰهَ وَالتَّرْسُوْلَ نَعَلْكُمْ
تُرُوْحِمُوْنَ ۔ (ال عمران : ۱۳۲)
(۳) وَمَنْ يُطِيعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ يَدْخُلْهُ
جَنَّتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدِيْنَ فِيْهَا ۗ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ
الْعَظِيْمُ ۗ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَ
رَسُوْلَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُوْدَ
يَدْخُلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيْهَا ۗ
وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۗ

عذاب ہووے گا۔

اے ایمان والیو! اللہ کے آکھے لگوتے رسول خدا کے لئے اپنے (وچوں) حاکم دے۔ غیر جے کسے معاملے وچ جھگڑا پئے جائے تاں اللہ تے اہدے رسول ول رجوع کرو۔ جے نہ ہاڈا اللہ تعلقے تے قیامت والے دن اُپر اُسے تاں۔ ایہو بہتر اے اتے سوہنی تاویل۔ (نساء: ۵۹)۔

اساں چہرا رسول وی بھیجیا، صرف ایس کارن کہ اہدی اطاعت کیتی جائے اللہ کے حکم نال۔ جو کوئی اللہ تے اہدے رسول نوں نہ منے تاں اسان کافراں لئی اگ تیار کیتی ہونی اے۔

جے ایس اہناں (منافقاں) نوں حکم دیندے کہ اپنے آپ نوں قتل کرو یا اپنے دیسوں نکل جاؤ تاں کجھناں توں سوا اہ ایس تے عمل نہ کر ویں تے جے اہ سادی فصیحت اُپر چلے تے تاں اہ اہناں لئی بہتر ہندا تے دین اتے قائم رہندے۔ تاں ایس اہناں نوں اپنے کولوں بڑا اجر و عیدے۔ تے اہناں نوں بندھے رستے لاندے۔ تے چہرے اللہ تے رسول دے آکھے لگن اہ اہناں دے ساتھی ہو گئے جنہاں اُپر رب نے انعام فرمایا یعنی نبیاں، صدیقان، شہیداں تے نیکان دے ساتھی۔ تے اہناں دا ساتھ بہت چنگا ساتھ اے۔

(النساء: ۶۶ - ۶۹)

جہنے رسول وی پیروی کیتی او جہنے (گویا) اللہ دی اطاعت کیتی۔

(النساء: ۱۳ - ۱۴)

(۱۳) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَادْرِكُوا
الْأَمْرَ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ
فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ
إِن كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا
(۵) وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا
لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ (النساء: ۶۴)
(۶) وَمَنْ لَمْ يُؤْمَرْ بِاللَّهِ وَالرَّسُولِ فَإِنَّهُ
أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا (فتح: ۱۳)
(۷) وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا
أَنْفُسَكُمْ أَوْ احْرُقُوا مِنْ دِيَارِكُمْ
مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَوَلَوْ
أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ
خَيْرًا لِلَّهِ وَأَشَدَّ تَثْبِيثًا وَإِذْ آلُ
بَيْتِهِمْ مِنَ اللَّهِ نَا أَجْرًا عَظِيمًا
وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا
وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ
مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ
النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ
وَالصَّالِحِينَ وَوَحَّسْتَ أُولَئِكَ زُفْرًا

(۸) وَمَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ

اللَّهِ (النساء: ۸)

تے جہڑا سچا رستہ ظاہر ہون مگر وہی (وی) رسول
خدا سے اٹ چلے تے مسلماناں دا رستہ چھڈ کے
تسے تاں اساں اہنوں اوسے رستے اُپر چلن
ریاں گے تے آخرت وچ اہنوں دوزخے سُٹاں
گے تے بڑا بھیرا اے اہ لکھنا چہ

اتے اللہ تعالیٰ نے اہدے رسول دے اکھے لگو
تے بچ کے رہو یعنی محتاط رہو جے تیس پھر
گئے تاں چیتا رکھو کہ رسول دا فریضہ تاں کھول
سنانا سی۔

اہ اہ لوک نہیں جو ایس نبی اُمی دے آکھے لگ کر
دے نہیں۔ اہ اُمی نبی جہدا ذکر تورات تے انجیل
ردیاں کتاباں) وچ لکھیا ملدا اے۔ اہ اہناں
نوں چنگے کماں ہی کہند اتے بُریاں توں ڈکدا اے
تے پاک ستھریاں چیزاں اہناں لئی حلال کردا اے
تے گندیاں حرام (کھہر اندا اے) تے اہناں دے
بھارے لکھے کردا تے نالے اہناں دے پھندے
کھول دا اے۔ فیر جہڑے ایس رسول اُپر ایمان
لیاے اتے اوہدی عورت کہتی، نالے مدد تے اوس
روشنی اُپر چلے جہڑی اہدے نال اتری (قرآن)
اویس لوک مُرداں پان والے نیں۔

سو ایمان یاؤ اللہ اُپر تے اوہدے اُمی نبی اُپر
جہڑا خود وی اللہ تے اُہدے کلام اُپر ایمان
رکھدا اے۔ تے اوہدی پیروی کرو تاں جے تیس
ہدایت کھنڈو۔

جے تیس مسلمان اوتاں اللہ تعالیٰ تے اوہدے

(۹) وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ
مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ، يَتَّبِعْ فَبَشِيرٌ
سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ
وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ۝
(نساء : ۱۱۵)

۱۰) وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ
وَإِذَا حُذِرُوا فَأَنْتُمْ لَوْلِيَهُمْ فَاذْهَبُوا
أَيُّهَا عَلَىٰ رَأْسِ سُوْلِنَا الْبَلْغُ الْمُبِينُ ۝
(المائدہ : ۹۲)

(۱۱) الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ
الَّذِي جَاءَ بِالْحَقِّ وَحُكْمٍ وَكَفَىٰ مَكْرُوبًا إِذْ
هُدِيَ فِي الْغَوَاةِ ۚ الْإِنجِيلِ يَوْمَ أُهْبِطُ
بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ
الْفَحْشَاتِ وَيُضِعُّ عَنْهُمْ أَصْرَهُمْ
وَالْأَثْلَ الْتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَاذْهَبُوا
أَمْتُوا بِهِمْ وَعَمَّا رُؤُوه وَتَصَرُّوه وَابْتِغُوا
الْخَيْرَ الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ ۝ (اعراف : ۱۵۷)

(۱۲) قَامُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ
الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللهِ وَكَلِمَاتِهِ
وَأَتَّبَعُوهُ نَعْلَمُكُمْ تَهْتَدُونَ ۝
(اعراف : ۱۵۸)

(۱۳) وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ رَضًا مَرْضًا

رسولؐ کی اطاعت کرو۔

اے سزا میں توں ملی کہ اہلناں اللہ تے اہدے رسولؐ نال ویر کما یا۔ تے جہنے امدتے رسولؐ نال ویر کما یا تاں اللہ اہنوں ڈاہدا عذاب کرے گا۔

اے مسلمانو! اللہ تے رسولؐ دے آکھے لگوتے سُنن دے باوجود (ایں توں) پاساز وکلاؤ۔ تے اہناں ورگے نہ ہو جاؤ جہناں آکھیا۔ "ایں سُنن بیا اے" پر اہناں سُنیا کوئی نہ۔ مسلمانو! اللہ تے رسولؐ دا حکم منو جد رسولؐ تہانوں اوس کم لئی بُلاوے جس وج تہاؤی زندگی اے۔ تے اہ چیتا رکھو کہ اللہ تعالیٰ انسان تے اہدے دل و چکارہ پر دا بن جاندا اے۔ تے چھیکر تہساں اہدے کول ای اکھٹے ہونا اے۔

اتنے آکھے لگو اللہ تے اہدے رسولؐ دے۔ بھلا لوکاں نوں پتہ نہیں؟ کہ جہڑا اللہ تے رسولؐ نال ویر کماٹے، اہدے لئی ہمیشہ واسطے دوزخ دی آگ اے۔ تے اہ بڑی وڈی ذلت اے۔

جو کوئی اللہ تے اہدے رسولؐ دی پیروی کرے تے اللہ توں ڈرے تے پرہیزگاری اپنائے تے اچھے لوک ای مُراداں پان والے نیں۔

اے نبی! فرارے اللہ دا حکم منوتے رسولؐ دا جے تہساں نہ منیا تاں رسولؐ اللہ نے اپنا بھا

مُؤْمِنِينَ ۝ (الانفال : ۱)

(۱۴) ذٰلِكَ بِاَنْهُمْ شَاقُّوا اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهُ ۚ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهُ فَانّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ۝ (انفال : ۱۳)

(۱۵) يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اطِيعُوْا اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهُ ۚ وَ اذْكُرُوْا اَعْدَآءَكُمْ تَسْمَعُوْنَ ۚ وَ لَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ قَالُوْا سَمِعْنَا وَ هُمْ لَا يَسْمَعُوْنَ ۝ (انفال : ۲۰-۲۱)

(۱۶) يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اسْتَجِيْبُوْا لِلّٰهِ وَ لِلرَّسُوْلِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيْكُمْ ۚ وَ اَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ ۚ وَ اِنَّهٗ اِلَيْهِ تُكْسَرُوْنَ ۝ (انفال : ۲۲)

(۱۷) وَ اطِيعُوْا اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهُ ۚ (انفال : ۲۶)

(۱۸) اَلَمْ يَعْلَمُوْا اَنَّهٗ مِنْ اِمْرَادِ اللّٰهِ وَ رَسُوْلُهُ فَانّ لَهُ نَارُجَهَنَّمَ خَالِدًا فِيْهَا ۚ ذٰلِكَ الْجَزَاءُ الْكَبِيْرُ ۝ (توبہ : ۶۳)

(۱۹) وَ مَنْ يُطِيعِ اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهُ وَ يَحْسَبْ اللّٰهَ وَ يَتَّقِہٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَائِزُوْنَ (نور : ۵۲)

(۲۰) قُلْ اطِيعُوْا اللّٰهَ وَ اطِيعُوْا الرَّسُوْلَ ۚ فَانّ تَوَكُّوْا بِاَهْمَا فَلَيْسَ مَا مَحْمُوْلٌ وَّ عَلَيْكُمْ

مَا حَسِبْتُمْ أَنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ
رُسُلًا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ۝
(نور : ۵۴)

چنانچہ اے تمہاری تہاں اپنا۔ تے جے اُہدے اُہدے
لگو تاں ہدایت کھنوکھے۔ رسواں دی تاں اہل
ڈیوٹی اے کہ کھول کے پچا دیوے۔

(۲۱) وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَ
اطِيعُوا الرُّسُلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۝
(نور : ۵۶)

نماز قائم کرو تے زکات دیو تے رسواں اہل
دی پیروی کرو تاں جے تہاڑے تے رحمت
کیتا جائے۔

(۲۲) فَلْيَخْشَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ
أَنْ تَصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝
(نور : ۶۳)

سو جہڑے نبی پاک دا حکم نہیں من دے
اہناں نوں ڈرنا چا سیدا اے کہ (کہ) تہاں اُہدے
تے کوئی مصیبت آن پوے یا عذاب آوے
ڈکھاں بھریا۔

(۲۳) لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ
حَسَنَةٌ لِّمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ
الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ۝
(احزاب : ۲۱)

مسلمانو! رسول اللہ دی زندگی تہاڑے واسطے
بہترین عملی نمونہ اے (جہڑے) امیدوار میں اللہ
(دی درگاہ) تے آخرت دے تے اللہ دا بہت
بُہتا ذکر کردے میں۔

(۲۴) وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ أَنْ يَأْتُوا
بِغِيَاظِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ أَعْمَاءً أَنْ يَكُونَ
لَهُمْ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْوَالِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
فَعَلَّ حَسَنَةً ۝
(احزاب : ۳۶)

کسے مسلمان مرد یا زنانی واسطے اہ جائز نہیں کہ
جہدوں اللہ تے اُہدے رسول کسے کم واکم فرما
تاں فیرا گول اہ اپنی مرضی کرن۔ تے جہڑا اللہ
اُہدے رسول دے آکھے نہ لگے اہ ظاہری گمراہ
ہو گیا۔

(۲۵) وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا
عَظِيمًا ۝ (احزاب : ۵۱)

جو کوئی اللہ تے اُہدے رسول دے آکھے لگ تہاں
تاں اوہنے بڑی وڈی مراد پائی۔

(۲۶) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا
الرَّسُولَ وَلَا تَبْغُوا أَعْمَالَكُمْ ۝ (محمد : ۳۳)

اے مسلمانو! اللہ تے اُہدے رسول دے آکھے
لگ تہاں اپنے عملاں نوں ضائع نہ کرو۔
تے جہڑا اللہ تے اُہدے رسول دے آکھے لگ
تہاں، اہ باغ و بیج داخل ہووے گا جہڑے

(۲۷) وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُخِذْهُ
رَبُّهُ مِنْ فَضْلِهِ رِزْقًا ۝ (محمد : ۳۳)

تے جہڑا اللہ تے اُہدے رسول دے آکھے لگ
تہاں، اہ باغ و بیج داخل ہووے گا جہڑے

يَسْتَوِلُّ يُعَذِّبُهُ عَذَابًا أَلِيمًا ۝
(فآج : ۱۷)

ہمیشہ ہی نہراں و گدیاں نہیں تے جہڑا نہ کنتے اہنوں
عذاب دتا جائے گا درواں بھریا۔

(۳۰) وَإِنْ تَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَ
يُغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ مِنَ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا ۝

جے تسیں ایلہ تے اہدے رسول دی اطاعت
کرو گے تاں تہاڑے مملاناں (دے ثواب)
وچوں روال بھروی گھٹایا نہیں جاے گا۔

(زادہ حیرات : ۱۳)

(۳۱) فَاقِيمُوا لِكُلِّ ذَنْبٍ وَاللَّوَاكِرُوكَةَ وَأَطِيعُوا
اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۝ (مجادلہ : ۱۳)

سو نماز قائم کرو تے زکوٰۃ ادا کرو اتے امد
تے اہدے رسول دے کہیں اپو چلے سے رہو۔

(۳۲) وَمَا أَشْكِرُ الرَّسُولَ فَحُذُّوهُ وَمَا نَهَكُمُ
عَنْهُ فَإِنَّتُمْ وَاجِرُونَ وَاللَّهُ عَالِمُ الْإِيمَانِ ۝

رسول اہڑ جو عطا فرمائے نئے لٹو جس توں
ڈکے، رک جاؤ۔ تے اہڑ کولوں ڈرے رہو۔

شَدِيدِ الْعِقَابِ ۝ (مشرکہ : ۷)

بے شک اہڑ دا عذاب بڑا سخت ہے۔

(۳۳) وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ۝
فَإِنْ كُنْتُمْ تَحِبُّونَ فَإِنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا

اللہ نیلے دی اطاعت کرو تے نالے رسول
اکرم دی۔ جے تسیں منہ پھیرو گے۔ تاں

الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ۝ (تغابن : ۱۲)

ساڈے رسول دا ذمہ تاں بس کھول کے
پہچانا ای سی۔

(۳۴) وَمَنْ يُعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كَانَتْ
ثَوَابُهُ كَثِيرًا ۝

جس نے اہدے رسول دی نافرمانی کیتی۔
سو اہدے لٹو واقعی دوزخ دی آگ اے۔

(حیوہ : ۲۳)

جس وچ رہوے ہمیشہ۔

(۳۵) النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ
نَفْسِهِ ۝ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ ۝

نہی پاک مومنناں لئی اہنناں دی اپنی جاننا
توں وی ودھ پیارے نہیں تے آپ دیاں

(احزاب : ۶)

بیویاں اہنناں دیاں مائواں نہیں۔

نماز، زکوٰۃ، صدقات و احکام ربانی

معرّاج و اتحافہ نماز اے۔ رسول خدا و ارشاد اے کہ نماز مومن ائی معراج و درجہ رکھدی
 معراج قرب خداوندی و اسب توں اچا مقام سی۔ تے نماز وی قرب رب العالمین و ذریعہ
 ایس کر کے ان مومن دی معراج و درجہ رکھدی اے۔ زکوٰۃ مال دی ہووے یا جان دی اہ و
 بڑی ضروری چیز اے۔ تے صدقات بلاواں نوں دُور کرن وچ مددگار ثابت ہندے نیں
 قرآن حکیم وچ نماز وی سب توں زیادہ تاکید کیتی گئی اے۔ تے اکثر زکوٰۃ دا وی نال ای ارشاد
 ملدا اے۔ تے صدقات بارے۔ ”مِمَّا سَأَلْتُمْ فَأَعْطُوا وَبِالْحَقِّ يَنْقُضُونَ“ راہیں ترغیب دتی گئی۔ محقق
 طور تے میں قرآن حکیم وچ ایس بارے ارشادات دی مع حوالہ دس پان دی کوشش کر رہیاں
 اللہ تعالیٰ توفیق دے تے قبول فرمائے آمین۔ ع

وارث شاہ نماز و اقرض و ذمہ سبوں لاد او دلیرا واسطہ ای

(۱) نماز قائم کرو تے زکوٰۃ دیو تے رکوع کرن وایاں نال (رُل کے) رکوع کرو۔ (بقرہ
 نوٹ :- رکوع دی تاکید ایس لئی کہ یہوریاں دی نماز وچ رکوع نہیں سی۔ ایس توں جہاں
 نال نماز گزارن دی تاکید ثابت ہوئی۔

(۲) وَتَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ۔ یعنی صبر تے نماز راہیں مدد حاصل کرو۔ (بقرہ

(۳) نماز قائم کرو تے زکوٰۃ دیو۔ (بقرہ : ۱۱۰)۔

(۴) اے ایمان و اروا صبر تے نماز راہیں مدد منگو۔ بے شک اللہ صابراں دے نال

(۵) اللہ دی راہ وچ خرچ کرو تے اپنی جاناں ہلاکت وچ نہ پاؤ تے احسان کیتا کر

بے شک اللہ احسان کاراں نال پیار کروا اے۔ (بقرہ : ۱۷۵)

(۶) (اے نبی!) لوک پچھدے نیں کہ کیہ خرچ کریئے۔ فرما دے۔ مال وچوں جو خرچ کر

سو ماپیاں واسطے، رشتے داراں یتیمیاں، مسکیناں تے راہیاں مسافراں واسطے

تسیں جو وی نیکی کرو اللہ دے علم وچ اے۔ (بقرہ : ۲۱۵)۔

(۷) اے نبی! لوک پچھدے نیں کہیہ خیرات کریئے۔ فرما دے۔ جو بچ رہوے (اودہ خیرات

وج دیو)۔ (بقرہ: ۲۲۰)۔

(۸) نمازاں پڑھو۔ خاص کر کے وچکاسلی (عمروی) نماز دادھیان رکھوتے رب اگے ادب نال چپ چاپ کھڑے رہو۔ تے جے تہانوں کوئی خوف ہووے تاں پیدل یا سواری اُپر چڑھے چڑھے نماز پڑھو (منہ بھانویں قبیلے ول نہ وی رہ سکے) تے امن دی حالت وجی اللہ واذکر خوب کرو۔ جیکن تہانوں سکھایا اللہ نے جو تئیں نہیں سو جان دے۔ (بقرہ: ۲۳۸-۲۳۹)۔

(۹) کون اے جو رب نوں سوہنا قرصہ دیندا اے۔ تاں جے اوہنوں بدلے وج کئی کئی گنا اجر ملے۔ رب تنگی تے کھلی ڈلھ دامانک اے تے تاں او سے کول پیناے (بقرہ: ۲۵۱)۔
(۱۰) ایمان دارو! اپنی پاک تے حلال کمائی وچوں خیرات کیتا کرو۔ تے تلے زمین دی پیداوار وچوں اتے نکمی شے جہڑی تہانوں وی چلگی نہ لگے، پراکھاں میٹ کے رب دے رستے وج نہ دیو۔ یاد رکھو اللہ غنی اے بڑا خوبیاں والا۔ (بقرہ: ۲۶۷)۔

(۱۱) جو مال سخاوت کر دے نیں دن رات، پر دے نال تے سامنے، اوہناں دا ثواب رب کول جمع اے۔ نہ اہ ڈرن تے نہ تم کھان۔ (بقرہ: ۲۷۳)۔
(۱۲) لوگو! تہانوں نیکی دا درجہ تاں ای بل سکدا اے جے اپنے محبوب ترین مال وچوں خیرات کرو۔ (آل عمران: ۹۲)۔

(۱۳) جہڑے دکھاوے لئی خیرات کر دے نیں تے اہ رب تے قیامت اُتے ایمان نہیں رکھدے تے شیطان جنہاں دا ساتھی ہو دے تاں او بڑا برا ساتھی اے۔ (نساء: ۳۸)۔
(۱۴) لوگو! نیٹے یا نیم بیہوشی دی حالت وج نماز دے لاگے نہ جاؤ۔ جد تک تئیں اپنا قول سمجھن دے قابل نہ ہو جاؤ۔ (نساء: ۴۳)۔

(۱۵) تے جہڑوں سفروج ہوو تاں نماز قصر کرن وجی گناہ نہیں۔ (نالے) جے کافراں دے فتنے دا ڈر ہووے بے شک کافر تہاڑے ظاہری دشمن نیں۔ (نساء: ۱۰۱)۔
(۱۶) جد تئیں نماز لئی ازان دیندے او تاں اہ اہرا مخلول اُفاندے نیں۔ کیوں جے اہ بیوقوف تے بے عقل نیں۔ (ماذہ: ۲۸۵)۔

(۱۷) تے اہ وی کہ نماز پڑھوتے رب توں ڈرو۔ جہڑے کول اوڑک اکھٹے ہونالے (انعام: ۷۲)۔
(۱۸) تے اہ (مومن) اپنیاں نمازاں دھیان نال ادا کر دے نیں۔ (انعام: ۹۳)۔

(۱۹) قُلْ رَبِّ صَلَوَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ - اے

نبی! فرما دے کہ میری نماز، قربانی، زندگی تے موت سب اوس اللہ وی خاطر اے جہڑا جہاں

دایا لہن ماراے۔ (انعام: ۱۶۳)

(۲۰) اے نبی! صحابہ دے مال وچوں صدقہ یعنی زکوٰۃ وصول کر کے اوہنوں پاک کرتے نالے صحابہ وائیس نال بدنی تزکیہ کر۔ تے اہناں واسطے دعا کر کیوں جے تیری دعا اہناں لئی "سکون بخش" اے۔ تے اللہ سن دا اے جانن مار۔ (توبہ: ۱۰۳)۔

(۲۱) تے اپنی نماز رولا پاکے نہ پڑھ تے نہ ای نری دل وچ تے وچلا رستہ اپنا۔ (بنی اسرائیل: ۱۱۰)

(۲۲) تے نماز قائم کر میری یاد واسطے (موسے نوں خطاب)۔ (طہ: ۱۳)

(۲۳) اپنے گھر دے لوکاں نوں نماز پڑھن دا حکم دے تے نالے آپ وی پابندی کر۔ ایس تمہیں وی روٹی نہیں منگدے۔ سکون تینوں دینے آں تے انجام پھیر گاراں دا ای چنگا اے۔ (طہ: ۱۳۲)

(۲۴) نمازی بنو زکوٰۃ دیوتے رب دا پلا پھٹر رکھو۔ اوہی تہا ڈا مالک اے۔ واہ جی واہ کیڈا چنگا مالک اے تے نالے مددگار۔ (حج: ۷۸)۔

(۲۵) نماز پڑھو زکوٰۃ دیوتے رسول اللہ دے اکھے لگوتاں جے رحمت کھٹ سکو۔ (نور: ۵۶)۔

(۲۶) اے نبی! توں قرآن وچوں تلاوت کردارہ تے نماز قائم کر۔ بے شک نماز بے حیائی تے بدی توں روکدی اے تے اللہ دا ذکر بڑی چیز اے تے رب تہا ڈے کردار توں واقف اے۔ (عنکبوت: ۴۵)۔

(۲۷) تیس سو دیندے او کہ لوکاں دا مال ودھے۔ پھر رب دی درگاہ وچ اہ و دھدا نہیں (سکون کھٹ دا اے) تے جو تیس اللہ وی رضا کارن زکوٰۃ دیوتاں کئی گنا بدلہ ملے گا۔ (۲۷)

(۲۸) اے نبی! توں اہناں نوں ای ڈرا سکناں ایں جو بن دیکھیاں رب توں ڈر دے نیں تے نمازی نیں۔ تے جہنے پاکیزگی اپنائی سوا اپنے واسطے تے پھیکر رب ول ای پرتنا اے۔ (فاطر: ۱۸)

(۲۹) بے شک سخی مروتے سخی عورتاں رب دے سر سوہنا قرصہ چڑھانداں نیں۔ اوہناں نوں کئی گنا واہا ملے گا نالے بدلہ ستر گنا۔ (حدید: ۱۸)۔

(۳۰) لوگو! تمہانوں کی یہ ہو گیا اے کہ تمہیں اللہ واسطے مال نہیں خرچ دے۔ حالانکہ زمین تے اسماناں دی میراث صرف رب دی ملکیت اے۔ (حدید : ۱۰)۔

(۳۱) مسلمانو! جدتہانوں جمعے نوں نماز کارن بلا یا جائے۔ اں کارو بار چھڈ کے اللہ دے ذکر لئی نس کے جاؤ۔ (ہ تہاڑے لئی بہتر اے۔ جے سمجھو تاں۔ (جمعہ : ۹)۔

(۳۲) خرابی اے اہتاں نمازیاں لئی جو نمازاں دھیان نال نہیں پڑھدے۔ تے بس دیکھا وا کر دے نیں۔ تے عام ورتن دی شے منگویں نہیں دیندے۔ (ماعون : ۷)۔

(۳۳) اے نبی! اساں تینوں "کوثر" نال نوازیا۔ سو توں رب لئی نماز پڑھ تے قربانی کر بیشک تیرا دکھی ای نامراد اے۔ (کوثر : ۱-۳)۔

روزے تے لیلۃ القدر | اسلام دے پنج بنیادی ستوناں وچ روزہ وی شامل اے۔ جہدی جزا اللہ تعالیٰ خود عطا کرے گا۔ تے

قدس دی رات وی مشہور رو اتاں موجب رمضان شریف دے آخری دہائے وچ آؤند اے۔ (۱) اے ایمان دارو! تہاڑے اُپر روزے فرض نیں جکین تہاڑے توں پہلے لوکاں تے فرض سن تاں جے متقی بن سکو۔ (بقرہ : ۱۸۳)۔

(۲) رمضان دامہینہ جس وچ قرآن آنا ریا جو ہدایت اے لوکاں واسطے تے ظاہری ہدایت تے حتی تے ناحق پچھانن دا ذریعہ۔ سو جو کوئی تسناں وچوں اہ مہینہ پاوے اہ روزے رکھے تے جہڑا بیمار اے یا مسافر (تے نہ رکھ سکے) اہ بعد وچ گننتی پوری کرے۔ اللہ تہاڑے لئی سوکھیاں چاہندا اے۔ تے اوکھیاں نہیں۔ تے چاہندا اے کہ تمہیں روزے پورے رکھو تے اللہ دی بڑائی بیان کرو کہ اُہنے ہدایت دتی۔ پئی تمہیں اہدے شکر گزار (بندے) بنو۔ (بقرہ : ۱۸۵)۔

(۳) رمضان دیاں راتاں وچ تہاڑے لئی اپنی دوہشیاں نال ملاپ حال کیتا۔ اہ تہاڑا لباس تیرے تے تیس اہناں دا۔ اللہ نوں پتہ لگا سی کہ تیس چوری چوری ملدے سو سو اُہنے معاف کیتا تے اکھ ولانی۔ سو تیس اہناں نال ملو تے اپنی قسمت (لڑکا لڑکی) تلاش کرو۔ کھاؤ پیو جڈ تک سویر دی سفیدی رات دی سیاہی توں نہ نکھڑے (تے) فیر رات تک روزہ نبھاؤ تے مسیتے اعتکاف دی حالت وچ عورتاں نال ملاپ نہ کرو۔ اہ اللہ دیاں خداں نیں۔ اہناں توں دُور رہو۔ انج اللہ پاک

لوکاں نوں نشانیاں دسا اے تاں جے اہ پرہیزگار نہیں۔ (بقرہ: ۱۸۷)۔

(۴) اساں قرآن لیلۃ القدرس نوں اتاریا۔ تینوں پتہ اے؟ کئیہ اے قدر دی رات؟ قدر دی رات ہزار مہینے توں بہتر اے۔ ایس راتے فرشتے تے روح (روحِ نبی) جہد تعلق اوس روح نال اے جہڑی انسان وچ پیدائش ویلے رب نے اپنی روح وچوں پھوکی سی) اپنے رب دے حکم موجب ہر امر نال اتر دے نہیں (ادرات) نری سلامتی اے سلامتی۔ فجر ہون تک۔ (القدر: ۱-۵)۔

اسلام دا اک بنیادی ستون حج وی اے۔ جہڑا ذوالحجہ دے مہینے مکہ معظمہ وچ ہر سال ادا کیتا جاندا اے۔ اہ ہر طاقت رکھن والے مسلمان اپر زندگی وچ اکواری فرض اے باقی نفل۔

(۱) واتموا الحج والعمرة لله۔ حج تے عمرہ اللہ دی خاطر پورا کرو۔ (بقرہ: ۱۹۶)
(۲) بیت اللہ وچ اللہ نے فرض کیتا اوہناں لوکاں تے جو او تھوں تیک راہ دی طاقت رکھن تے جو کوئی اتکاری ہووے تاں اللہ پاک سارے جہان توں بے پروا اے۔
(آل عمران: ۹۷)

(۳) لوکاں وچ حج دی منادی کر دے۔ اہ تیرے کول پیدل تے ملستے اوٹھاں اپر دوروں دوروں چل کے آؤن گے۔ (حج: ۲۷)

(۴) اللہ پاک نے کعبے نوں جو عزت والا کوٹھا اے، لوکاں دے قیام واسبب بنا یا۔ (مائدہ: ۹)

(۵) بے شک اللہ تعالیٰ نے اپنے نبی دے خواب نوں سچا ثابت کیتا تے (اے صحابہ کرام!) تسیں (اگلے سال) انشاء اللہ ادب والی مسجد وچ ضرور داخل ہوو گے، امن نال

سیر مناندے، وال کٹاندے، بے خوف ہو کے۔ سو اللہ نوں پتہ اے جو تہا نوں نہیں پتہ۔ تے ایس توں پہلاں کعبے وچ داخلے توں پہلاں) نیزے ڈھکی فتح رکھی۔ (فتح: ۲۷)

علم تے حکمت دی ودیائی | (۱) اللہ جیہوں چاہندا اے حکمت عطا کر دا اے۔ تے جس نوں حکمت دان ہوئی اہنوں بڑی وڈی دولت ملی

تے نصیحت اوہی من دے نیں جہڑے عقل مند نیں۔ (بقرہ: ۲۶۵)۔

(۲) تے (قرآن دیاں شیعے وایاں آیتاں دا) اللہ تعالیٰ ہی اہناں دا ٹھیک مطلب جاندا اے تے اہ جہڑے علم وچ ہکے پیڈے نیں۔ (جو) کہندے نیں "اساں ایساں

لیاندا اے سبھ ساڈے رب ولوں اے: نصیحت تاں بس عقلمند ای مومن دے نیں (آل عمران: ۱۸)۔
 (۳) اندر خور گواہی دیندا اے کہ اُہدے بناں کوئی معبود نہیں تے فرشتے گواہی دیندے
 نیں تے نالے علم دار بندے۔ (آل عمران: ۱۸)۔

(۴) رب دے خوف توں تاں او د بندے ای ڈر دے نیں جہڑے علم دار نیں۔ بے شک اللہ
 ڈاہڈا اے نخشن دار۔ (فاطر: ۲۸)۔

(۵) اے نبی! کہہ دے۔ کیہ بھلا علم دار تے بے علم برابر ہو سکدے نیں؟ نصیحت تاں
 اوہی پھڑدے بیں جہڑے عقل مند نیں۔ (الزمر: ۹)۔

(۶) جو تہاڈے وچوں ایمان بیائے تے جنہاں نوں علم عطا ہو یا۔ اللہ تعالیٰ اوہناں دے
 درجے اُچے کرے گا تے اللہ تہاڈے عملاں توں خبردار اے۔ (مجادلہ: ۱۱)۔

(۱) اے نبی! فرما دے کہ گندائے ستھرا برابر نہیں۔
 بھانویں گند اُبھتات و جہوں چنگا ای کیوں
 نہ لگے۔ عقل مند و ارب توں ڈرو۔ تاں بے

مومن تے کافر، اٹھتے تے سجا کھے
 نیک تے بد برابر نہیں

مراواں پاؤ۔ (المائدہ: ۱۰۰)۔

(۲) اے نبی! کچھ بھلا اُتھا تے سجا کھا برابر نیں؟ کیہ تیس سوچ دے نہیں؟ (انعام: ۵۰)

(۳) تے جہڑا جان دا اے کہ تیرے اُپر اللہ نے حق سچ (قرآن) اتار یا۔ اہ بھلا اُنھیاں ورگا

اے (جو کافر نیں)، (قرآن توں تاں) بس عقلمند ای نصیحت پھڑدے نیں۔ (

(۴) کیہ بھلا، ہر شے دا خالق خدا، تے اُہ جہڑا کجھ وی پیدا نہیں کر سکدا۔ برابر نیں؟ تیس

بھلا کیوں نہیں سمجھ دے۔ (نحل: ۱۷)۔

(۵) کیہ بھلا مومن، فاسق ورگا ہو جائے؟ (اہ دونوں کدی) برابر نہیں ہو سکدے۔ (سجدہ: ۱۸)

(۶) اُتھا تے سجا کھا برابر نہیں سکدے تے نہ ہنیرا تے چانن، تے نہ چھاں تے دھپ تے

نہ (ای) جیوندے تے موٹے برابر نیں۔ (فاطر: ۲۲)

(۷) کہہ دے ایمان دار تے نیک کردار، اہناں ورگے نہیں جنہاں دھرتی وچ تھرتھلی

پانی؟ کیہ بھلا ایسے متقی لوکاں نوں بدکاراں نال رلا دیاں گے، (ص: ۲۸)

(۸) تے اُتھا تے سجا کھا برابر نہیں تے (ایسے طراں) نیک کردار مومن تے بد کردار گنہگار،

برابر نہیں ہو سکدے تیس تاں بہت ہی گھٹیا سوچدے او۔ (مومن: ۵۸)۔

(۹) اچھائی تے بُرائی برابر نہیں ہو سکری۔ (حکم سجدہ : ۳۳)۔
 (۱۰) بھلا جہڑا قیامت نوں روزخ وچ سڑے اُہ، اُہدے نالوں چنگا اے جہڑا اوس دن
 امن وچ آئے؟۔ لوکو آئیں جو چاہو کرو۔ اہ تہاڑے کردار دیکھ رہیا۔ (مجموعہ ۴)
 (۱۱) جہناں بُرے کم کیتے۔ کیہ بھلا اُہ، اہ مجھدے نیں کہ اُہ ایمان دار نیک کردار لوکاں وانگ
 (ای) نئے جان گئے؟ تے کیہ بھلا دونہاں دی جیاتی تے موت برابر اے؟۔ اُہ کیدرا
 کوہیا فیصلہ کر دے نیں! (حاشیہ : ۲۱)۔

(۱۲) جہڑا اپنے رب وُتوں روشن دلیل اُتے ہے۔ اُہدے ورگا کوہیا ہو سکر اے جہدے
 بُرے عمل اہنوں چنگے کر کے دکھائے گئے تے اُہ خواہشاں دے غلام نیں۔ (مُکد : ۱۳)۔
 (۱۳) بہشتی تے دوزخی برابر نہیں ہو سکرے (تے) جنتی سرداں پان والے نیں۔ (حشر : ۲۰)۔
 (۱۴) جہڑا مُودھاتے کُتیا ہو کے پختے اُہ سدھا رستہ پائے گا یا اُہ جہڑا سدھا ساناواں سدھی سڑکے
 جا رہیا ہووے؟ (ملک : ۲۲)۔

(۱۵) کیہ بھلا اُشدے آکھے لگن والے مسلمان نافرمان گنہگاراں ورگے ہو سکرے نیں؟
 اہ کہڑا انصاف اے؟۔ (قلم : ۳۶)۔

(۱۶) جہڑا راتاں نوں عبادت کرے کدی سجدے کرے کدی قیام (وچ) آخرت (دے حنا)
 نوں دُرے تے نالے اُشدی رحمت دا امیدوار ہووے۔ اے نبی! آکھدے کہ
 عالم تے بے علم مجبلا برابر ہو سکرے نیں؟ (الزمر : ۹)

(۱۷) دونہاں دھڑیاں دی مثال انج اے جیویں اٹھا بولا (اک پاسے) تے سُجھا کھا سُکناں (دو)
 پاسے) بھلا دونویں برابر نہیں؟۔ فیہر بھلا کیوں نہیں سوچ دے سمجھ دے۔ (مُود : ۱۲)۔

پورا تول (۱) منہتی تے تول، انصاف نال پورا پورا کرو۔ (انعام : ۱۵۲)
 (۲) اہناں دی قسمت کھوٹی، جہڑے نیں ویلے ماپ تول پورا لیدے نیں
 تے لوکاں نوں دین ویلے ڈنڈی مارے نیں۔ (مطففین : ۱-۳)
 (۳) تول وچ ودھا گھانا نہ کرو۔ تے وزن انصاف نال قائم کرو۔ تے تکراری وچ ڈنڈ
 نہ مارو۔ (الرحمن : ۸-۱۰)۔

ہمت تے طاقت موجب تکلیف یا بیمار تے حساب (۱) اُشد کے نوں
 اُہدی ہمت توں

وَدَّ تَكْلِيفَ (زمنہ داری - ڈیوٹی) نہیں دیندا۔

(۲) چنگے کم و فائدہ وی اوہنوں تے بُرے را عذاب وی اُہنوں ملے گا۔ (بقرہ: ۲۸۶)۔

(۱) لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا وِزْرًا
تکلیف ہمیں کسے نوں پر جتنی اہرے پہنچے

وَنَجَّ بَعْرًا -

وَسَعَاهَا (بقرہ: ۲۳۳)

انسان وی فطرت طبیعت مزاج تے پیدائش وغیرہ

اللہ تعالیٰ انسان و خالق اے۔ تے اک خالق اپنی تخلیق بارے جو علم رکھدا اے، کوئی ہور مخلوق نہیں رکھ سکدی۔ انسان نے اپنے آپ نوں سمجھن وی بڑی کوشش کیتی اے پر اہ ہمیشہ ٹامک ٹوٹیاں ای مارواریا اے۔ اُہدی تحقیق دے زاویے بت بدلے رہندے نیں۔ اُہدے قاعدے وی بدل دے رہندے نیں تے جہڑا اُہ قانون گھڑدا اے اُہ وی وقت دے نال نال بدل دے نیں۔ پر انسان بارے اللہ تعالیٰ نے جو قاعدے تے اصول وغیرہ دتے نیں اُہ ہزاراں صدیاں گزرن دے باوجود وی تو برٹو تے تروتازہ نیں۔ قرآن حکیم وچ اُپر دتے موضوع بارے بڑیاں پکیاں گتیاں مل دیاں نیں۔ ٹو ذرا گوہ فرماؤ۔ اللہ تعالیٰ فرمندا اے:-

- (۱) كَخَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا
(انسا: ۲۸)
یعنی انسان فطری طور تے کمزور پیدا کیتا گیا اے۔
- (۲) إِنَّ الْإِنْسَانَ لَطَفُوهُ كَفًّا
(ابراہیم: ۵۴: ۳۳)
بے شک انسان بڑا بے وفاتے بڑا ناشکرا اے۔
- (۳) وَكَانَ الْإِنْسَانُ فَجُورًا
(بنی اسرائیل: ۱۱)
تے آدمی بڑا (جلد باز) چھٹا پیندا اے۔
- (۴) وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا
(بنی اسرائیل: ۶۷)
تے آدمی بڑا ناشکرا اے۔
- (۵) وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا
(بنی اسرائیل: ۱۰۰)
تے آدمی بڑا کنجوس اے۔
- (۶) وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرُ شَيْءٍ جَدِيدًا
(بہق: ۱۵)
پر آدمی سب توں ودھ نیا کتا اے۔

(۷) خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ ۗ
سَأَرَبِكُمْ إِلَيْهِ فَلَآ تَسْتَعْجِلُونَ

(انبیاء : ۳۷)

(۸) إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورًا مُّبِينًا (حرف : ۱۵)

(۹) إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ خَلُوعًا (معارف : ۱۹)

(۱۰) قَتَلَ الْإِنْسَانُ مَا كَفَرَ بِهِ (عبس : ۱۷)

(۱۱) هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ

يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا (ذہر : ۱)

(۱۲) لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ ۝

(بلد : ۴)

(۱۳) لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝

(التین : ۴)

(۱۴) كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ ۚ

الْأُنْفُسُ (علق : ۶-۷)

(۱۵) إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ (ماریتہ : ۶)

(۱۶) إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ (الذین

آمنوا و عملوا الصالحات (عمر : ۲-۳)

(۱۷) إِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ

(۱۸) بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ۝

(القیامہ : ۱۴)

(۱۹) أَلَمْ نَكُ نُحْيِكُمْ أَمْ نَمُوتُكُمْ

الْمُقَابِرَةُ (تکاور : ۱-۲)

(۲۰) وَمَا كَانِ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً ۚ

فَاخْتَلَفُوا (یونس : ۱۹)

تے آدمی دی فطرت وچ جلد بازی اے
اُن میں تہانوں اپنیاں نشانیاں دکھاوا
نہاں تہاں کھائے نہ پوو۔

بے شک آدمی وچ گھج کے ناشکرا اے۔

بے شک آدمی دل دا کچا بنا یا گیا اے۔

آدمی نوں خدا دی مارو گے اہ کیدناں شکر اے۔

آدمی اتے اک زمانہ ایسا وی آریا کہ اہ کوئی قابل

ذکر شے نہیں سی۔

بے شک انسان نوں (مہیشتر) دکھ تکلیف تے محنت

وچ پیدا کیتا۔

اساں آدمی نوں بڑا ہی سوہنا کر کے پیدا کیتا

(سوہنی شکل تے سوہنے زمانے وچ جا)

بے شک دولت مند (بن کے) آدمی گمراہ ہو

جاندا اے۔

بے شک آدمی اپنے رب دا بڑا ناشکرا اے۔

بے شک ہر آدمی ہر وقت گھائے وچ اے سوئے

ایمانداراں تے نیک کرداراں دے۔

بے شک اہ (آدمی) مال دولت دی محبت

وچ بڑا اودھ اے۔

بلکہ آدمی اپنے آپ تے (آپے ای) پوری

نظر رکھدا اے۔

تہاں نوں کثرت دی طلب نے مار گھتیا ایتھوں

تک قبریں تک جا پڑے۔

پہلاں لوک اکو امت بن۔ بعد وچ وکھرے

وکھرے ہو گئے۔

(۲۱) وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنَّا عَصَوْا
 صِرَاطَ الَّذِي أَرْسَلْنَاكَ إِذْ أَلَّهُمْ مَكْرَهُ
 فِي آيَاتِنَا وَلِئَلَّكَ يَكْتُمُونَ
 مَا تُكْرِمُونَ ۝

(یونس: ۲۱)

(۲۲) الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ
 وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ
 هُمْ كَافِرُونَ ۝ (هود: ۱۹)

(۲۳) وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ

مِنْ حَيٍّ مَسْنُونٍ ۝ (حجر: ۲۶)

(۲۴) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ

خَصِيمٌ مُبِينٌ ۝ (نحل: ۴)

(۲۵) وَعَلَى الْإِنْسَانِ أَلْمِزَّةٌ طَرِيقًا فِي عُنُقِهِ

وَنُحِرَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا

يَلْقَاهُ مَنْشُورًا ۝ إِفْرَأْ كِتَابَكَ

كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ

حَسِيبًا ۝ (بنی اسرائیل: ۱۳-۱۴)

(۲۶) وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ

وَنَابِغَانِيَةً إِذْ أَمْسَهُ

الشُّرَكَاءُ يُوَسَّوْنَ ۝

(بنی اسرائیل: ۸۳)

(۲۷) وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ

سُلَّةٍ مِّنْ طِينٍ ۝ ثُمَّ

جدوں لوگوں کو توں تکلیف توں بعد ایس
 اپنی رحمت نال نواز نے آن تاں اہ سادیاں
 آنتاں بارے چکر بازی کر دے میں اے نبیؐ
 فرادے کہ اشد و چکر بڑا تیز اے۔ تے ساٹے
 قاصد (فرشتے) تہاڑیاں چکر بازیوں لکھدے
 جاندے میں۔

جے ایس آدمی توں نوازن کھوپوں کھوہ لینے
 آن تاں اہ بڑا نرا اس تے ناشکر ابن جاندا۔

اساں پہلے انسان (آدم) توں سنساندے۔
 کالے سرے ہونے ہوئے کارے توں پیدا کیتا۔
 اساں آدمی توں نہ سے پانی (مٹی) توں پیدا کیتا۔ تے
 فیروز ظاہری لڑا کا اے۔

ایس ہر آدمی دی قسمت اہدے گل وچ لکھا
 وئی اے۔ تے قیامت توں ایس اک کتاب
 کدھ کے دکھاواں گے۔ اہدے سامنے کھلی
 ہونی۔ (ایس، کہواں گے) اپنی لکھت
 آپے پڑھ لے۔ آج توں اپنا حساب آپے لے
 سکناں ایس۔ (بنی اسرائیل: ۱۳-۱۴)
 جدوں ایس انسان توں نعمتاں دینے
 آں تاں سگوں پاساؤٹ کے گراہ ہو جاندا
 اے تے جدوں مصیبت پیدای اے تاں
 نرا سا ہو بہندا اے۔

اساں آدمی توں مٹی توں بنایا رتے (مٹی توں)۔
 یعنی آدم مٹی توں بنے فی آدم نے مٹی وچ اکن

جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ
مَكِينٍ ۚ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ
عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ
مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا
فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا ثُمَّ
أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ۚ
فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ
الْمُخَالِقِينَ ۝ (مومنون: ۱۲-۱۳)

(۲۰) وَإِذَا أَدَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً نَّوْحُوا
بِهَادٍ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا
كَفَرُوا أَيْدِيَهُمْ إِذَا هُمْ يَفْقَهُونَ ۝
(روم: ۴۶، ۴۷)

(۲۹) إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ
يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا
وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ ۗ إِنَّهُ كَانَ
ظَلُومًا جَهُولًا ۗ لِيُعَذِّبَ اللَّهُ
الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَ
الْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَ
يَسُوفَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَ
الْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا
رَحِيمًا ۝ (احزاب: ۷۲، ۷۳)
(۳۰) لَا يَسْعَى الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ
الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ

تے جنم و ایساں چیزاں کھا دیاں جس نال اہد
اندر منی پیدا ہوئی۔ تے فیرانساں نوں منی
توں پیدا کیتا) تے فیراوس منی نوں نطفہ کر کے
اک محفوظ جگہ رکھیا۔ فیرنطفے توں لہودی پھکی بنائی
فیراوسنوں گوشت دا لو تھڑا بنایا۔ فیراوس وچ
ہڈیاں پیدا کیتیاں۔ فیراوسنوں گوشت
چڑھایا۔ فیراک ہور (آخری) شکل وچ اہنوں
بنا کھلہا ریا۔ واہ جی واہ کیڈا برکتاں والا
اسے اللہ سب توں سوہنا گھاڑو۔

جدوں انسان خوشحالی وچ ہندا اسے تاں بڑا خوش
(تے رب نوں مخلص جاندا اسے) تے مست۔ تے
جے اپنے گیتے پاروں مصیبت وچ پھسدا اسے
تاں جھٹ پٹ ربی رحمت توں نرسا ہو جاندا۔
اساں اپنی امانت اسماناں زمیناں تے پہاراں
نوں پیش کیتی۔ اہناں چکن توں انکار کر دتا
تے اوہدے بھارتوں ڈر گئے تے انسان
نے اوہنوں چک لیا۔ بے شک آدمی بڑا
ظالم اسے انجان (جہیا)۔ (آدمی نے اہ
امانت ایس کر کے چکی تے اوہنے منظور کیتا
کہ) اللہ منافق مرداں تے عورتاں نوں عذاب
کرے تے مسلمان مرداں تے عورتاں نال
مہربانی کرے تے اللہ بڑا بخش بار اسے۔
رحمتاں والا۔

انسان بہتری تے بھلیائی منگدا رہدا ای
نہیں تے جے کدی اوکھینے تاں (جھٹ)

آس توڑ کے اللہ کی رحمت توں نا امید ہو جاندا
 اے۔ تے جے اوکڑ توں بعد خوشحالی عطا
 کر پئے تاں کہندا اے "اے تاں میرا حق سی۔
 تے میں نہیں سمجھدا پئی قیامت وی آوے گی۔
 تے جے مینوں اپنے رب کول جانا ہی پئے گیا تاں
 او تھے وی مویاں ای ہوں گئیاں۔" خیر اسیں
 کافراں نوں اہناں دیاں کرتوتاں تاں ضرور
 جتاواں گے تے سخت عذاب وی جکھاواں گے۔
 کیہ بھلا آدمی دی ہر سڈھ لور پی ہو سکدی اے؟
 آدمی دا کیہ خیال اے کہ اسیں اہدیاں ہڈیاں نہیں
 جمع کر سکدے۔ کیوں نہیں! اسیں اہدے پور
 پور مڑ کے جوڑ سکے آں۔ پر آدمی چاہندا اے کہ
 آئندہ وی برائیاں کردار ہوے۔ اہ (دھیڑھن
 ہو کے) ٹھپدا اے "کدوں آؤنی ایں جی۔
 قیامت؟

قَبِيضٌ قَنُوطٌ ۝ وَلَيْسَ أَذْقُهُ
 رَحْمَةً مِّنَّا مِن بَعْدِ فِرَاؤِ مَسْئَتِهِ
 لِيَقُولَ هَذَا لِي وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ
 قَائِمَةً ۝ وَلَيْسَ مَرْحَمَتِي إِلَىٰ سَرِيحِي
 رِيحٌ لِّي عِنْدَهُ لِلْحُسْنَىٰ ۚ فَلَنُتَبِّخُنَّ
 الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا ذُو لُنْدٍ
 يُقْتَلُهُمْ مِّنْ عَذَابٍ عَلِيمٍ ۝

(حدیث سجاءہ : ۲۹-۵۱)

(۳۱) وَاعْلَىٰ قَلِيلًا ۝ وَالْكَافِرُ ۝ (نجم : ۲۴)
 (۳۲) أَيَسَّرُ الْإِنْسَانُ أَلَّا نَجْمَعَهُ
 عِظَامَهُ ۚ بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَن
 نُّسَوِّيَ بَنَانَهُ ۚ بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ
 لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ ۚ يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ
 الْقِيَامَةِ ۚ
 (القيامة : ۳-۶)

قرآن حکیم تے اہدی بعض سورتاں تے آیتاں دے فضائل

(۱) فرمایا۔ قرآن دی تلاوت کیتا کرو۔ ادا قیامت نوں تہاڈا شفیع بن کے رب دے سامنے حاضر ہووے گا۔ (مسلم عن ابی امامہ)

(۲) رب فرماندا اے کہ جہنوں قرآن دے پڑھن پڑھان و جہوں ذکر اذکار تے دعاواں واسطے وقت نہیں مل داہیں اوس نوں منگن داہیاں توں و دھ عطا کراں گاتے رب دے کلام نوں ہو رکلاماں اُتے ایسی فضیلت حاصل اے جیسی خود رب توں اپنی مخلوق اُتے۔ (ترمذی۔ دارمی۔ عن ابوسعید الخدری)

(۳) فرمایا۔ قرآن سکھو تے پڑھو۔ کیوں جے سمجھ کے پڑھن تے اوس تے عمل کرن والے دی مثال انج اے جیویں مُشک دی تھیلی جہدی خوشبو چوہیرے ہلدی تے لپٹاں چھڈدی اے۔ تے جہڑا قرآن سکھن توں بعد بے عمل رہندا اے حالانکہ قرآن اُہدے اندر بند اے، اُہدی مثال مُشک دی بند تھیلی داگ اے۔ جہدے وچوں خوشبو باہر نہیں آوندی۔ (ترمذی عن ابی ہریرہ۔ نسائی۔ ابن ماجہ۔ ابن حبان۔)

(۴) فرمایا۔ جو قرآن دا اک حرف پڑھے اُہدے لئی اک نیکی اے جہدا ثواب دس گنا ملے گا۔ میں اہ نہیں کہندا کہ اللہ اک حرف اے بلکہ اہ تن حرف نہیں۔ (ترمذی عن ابن مسعود)

(۵) فرمایا۔ قرآن دے قاری نوں حشر دیہاڑے کہیا جائے گا کہ قرآن دی تلاوت (خوش الحالی نال) کسدا جاتے جنت دی سیڑھیاں چڑھدا جا۔ تیری منزل قرآن دی آخری آیت دی تلاوت (جو توں پڑھیں) دے قریب اے۔ (ابوداؤد۔ ترمذی عن ابن عمر)

(۶) فرمایا۔ رشک کرنا دو چیزاں بارے درست اے۔ (۱) قرآن دی بہت زیادہ تلاوت تے عمل کرن والے اُتے۔ (۲) رب دی راہ وچ بہت بہت سخاوت کرن والے دولت مند اُتے۔ (بخاری۔ مسلم۔ عن ابن عمر)

جو کوئی قرآنِ سمجھ کے پڑھے تاں اُحدِ احسن نیکیاں دے لکھاری فرشتیاں
نال ہووے گا۔ (کے جہڑا بندہ قرآن مجید اٹک اٹک کے نئے اوکھا ہوکے تلاوت
کرے اوہنوں دوہرا ثواب مل دا اے۔ (بخاری۔ مسلم۔ عن ابن عمرؓ)
فرمایا۔ تہاڑے وچ بہتر اہ اے جہڑا قرآن سیکھے نے سکھائے۔
(بخاری۔ عن عثمان بن عفان)

فرمایا۔ جد تک دل خوشی نال قرآن دی تلاوت لئی متے، او دوں تک تلاوت کرو۔
جدوں دل اگن لگتے تاں بس کرو۔ (بخاری۔ عن جندب بن عبد اللہ)۔

قرآن وچ ایس سورت نوں بڑے مرتبے والی
درت فاتحہ دی فضیلت

ت سارے ناں (نام) نیں، مثلاً فاتحہ، فاتحہ الکتاب، اُمّ القرآن، اَلْکُنُزُ الْکَافِیَہُ،
پیر، شافیہ، شفا، بیعِ مرثانی، نور، رقیہ، سورۃ الحمد، سورۃ الدعاء، تعلیم المسئلہ،
رۃ المناجات، سورۃ التفویض، سورۃ السّوَال، اُمّ الکتاب، فاتحہ القرآن تے
رۃ الصلوة۔ (بخاری۔ ابوداؤد۔ نسائی۔ ابن ماجہ عن ابی السعید الخدری تے نا نوں
تفصیل اردو دائرہ معارف اسلامیہ تے تفسیر مولانا محمد نعیم الدین مراد آبادی توں اخذ کیئی)
فرمایا۔ فاتحہ الکتاب مینوں عرش دے کھلیوں عطا ہونی اے۔ (حاکم۔ عن معقل

یسار) حضرت جبریلؑ رسول اللہ کول بھیجے سن کہ اچانک اک آواز آسمان دتوں سُنی
ی۔ سرُکھیا تاں جبریلؑ نے (دیکھ کے) کہیا۔ اے اک ایسا فرشتہ زمین تے لتھا اے
ہڑا پہلاں کدی نہیں سی لتھا۔ فیراوس فرشتے نے سلام کیتا تے عرض کیتی۔ یا رسول اللہ! بارک
بارک ہووے۔ اللہ نے تہا لوں دکنور عطا کیتے نیں جہڑے تہاڑے توں پہلاں کسے
پورنہی توں دان نہیں ہوئے۔ اک سورۃ فاتحہ اے۔ دوجا سورۃ بقرہ دیاں آخری آیتاں
اہناں وچوں جو حرفِ آپ پڑھن گیو۔ اہدا ثواب ملے گا۔ (مسلم تے نسائی عن ابن عباسؓ)۔

فرمایا۔ جس گھر سورۃ بقرہ پڑھی جائے۔ اوس گھروں شیطان نس
سورۃ بقرہ | جاندا اے۔ (مسلم۔ ترمذی۔ نسائی عن ابو ہریرہ)

فرمایا۔ سورۃ بقرہ دی تلاوت کروے رہو۔ کیوں جے اہدا پڑھنا برکت تے نہ
پڑھنا حسرت اے تے جاو گرتے مسست ایہنوں نہیں پڑھ سکدے۔ (مسلم عن ابی امامہ محمد ابیہی)

فرمایا۔ ہر شے دی اک ٹیسی ہندی اے تے قرآن حکیم دی ٹیسی سورہ بقرہ اے

(ترمذی . حاکم . ابن حبان . عن ابی ہریرہؓ)

فرمایا۔ جو کوئی رات نوں سورہ بقرہ پڑھے . اُہدے گھر تے راتاں شیطان نہیں
وڑ سکے گا، تے جہڑا دن نوں پڑھے اُہدے گھر شیطان تن دن تک نہ وڑ سکے گا۔

(عن ابن سہل بن سعدؓ)

فرمایا۔ سورہ بقرہ مینوں لوح محفوظ توں عطا کیتی گئی . (حاکم . عن معقل بن یسارؓ)

فرمایا۔ دو چمکدیاں سورتاں بقرہ تے آل عمران دی تلاوت کیتا کرو . کہ اہ محشر دیاں

بَدَل دے دو ٹکڑے یا دو ساٹیاں ، یا دو صفت بندہ پندیاں دی ٹکڑیاں بن کے اللہ تعالیٰ

نال اپنے قاری دی شفاعت (کرن گئیاں) لئی جھگڑاں گئیاں . (مسلم . عن ابی امامہؓ)

فرمایا۔ آیت الکرسی قرآن دی سب توں "اعظم" آیت اے (مسلم

ابوداؤد . عن ابی بن کعبؓ) . تے اہ قرآنی آیتاں دی سردار اے

(ترمذی . ابن حبان . حاکم . عن سہل بن ابی سعد و ابی ہریرہؓ)

فرمایا۔ جس بچے یا مال اُتے اہنوں پڑھ کے دم کیتا جائے . یا لکھ کے رکھی جائے

شیطان اُہدے نیرے نہیں دُھکے گا . (ابن حبان . عن سہل بن سعد) .

سورہ العام

جد اہ سورت اُتری تاں آپ ہوراں سبحان اللہ کہیا . تے فرمایا . ایس
سورہ نال ایسے فرشتے اُترے ہن کہ اُہناں نال اسمان دے کنارے

دی دُح گھتتے نیں . (حاکم . عن جابرؓ) .

سورہ کہف

قرمایا . جمعے والے دن ایس سورہ دی تلاوت نال اگلے جمعے تک

قاری لئی اک نور چمکدا رہندا اے . (حاکم . عن ابوسعید الخدریؓ)

فرمایا . سورہ کہف دیاں آخری دس آیتاں پڑھن والا دُجال دے پیٹے نہیں

چوڑھ چلے گا . (طبرانی فی الاوسط عن ابوسعیدؓ)

فرمایا . جہڑا سورت کہف دیاں پہلیاں تین آیتاں پڑھدا رہوے اُہ دُجال

دے فتنے توں محفوظ رہوے گا . (ترمذی . عن ابی الدرداءؓ)

ظہ . ظس تے حم

فرمایا . مینوں اہ تین سورتاں حضرت موسیٰ علیہ السلام دیاں

تختیاں توں دُتیاں گئیاں نیں . (حاکم . عن معقل بن یسارؓ) .

لسین فرمایا۔ سورۃ یسین قرآن دارل اے۔ جہڑا اہنوں اللہ کے آخرت واسطے تلاوت کر دا اے اُہدی بخشش ہو جاندی اے۔ اہنوں نزع ویلے اپنے مرگ وایاں نوں سناؤ۔ (نسائی۔ ابن ماجہ۔ ابو داؤد۔ ابن حبان۔ عن معقل بن یسار)۔

سورۃ فتح فرمایا۔ اہ سورۃ مینوں اہناں سمناں چیزاں توں محبوب اے۔ جنہاں اتے سورج چڑھدا اے۔ (بخاری۔ نسائی۔ ترمذی۔ عن عمرؓ)۔

سورۃ بک فرمایا۔ سورۃ ناک دیاں تیہہ آستاں اپنے قاری دی اپنی سفارش کرن گئیاں کہ (اوڑک) اوس نوں بخش دتا جائے گا۔ (ابن حبان۔ سنن اربعہ۔ حاکم۔ عن ابی ہریرہؓ)۔

فرمایا۔ میری سدھراے کراہ سورت ہر مومن دے دل وچ ہووے۔ (یعنی اہنوں زبانی یاد ہووے)۔ (حاکم۔ عن ابن عباسؓ)۔

فرمایا۔ سورۃ نزلنے والے کافروں تے نصو۔ ہر اک بلحاظ ثواب قرآن دے چوتھے حصے دے برابر اے۔ (ترمذی۔ عن انسؓ)۔

سورۃ اخلاص اہ سورت ثواب وچ قرآن دے تیجے حصے دے برابر اے۔ (بخاری۔ مسلم۔ ترمذی۔ ابن ماجہ۔ عن ابی سعید الخدری)۔

فرمایا۔ اک صحابی بارے جو امامت ویلے ہر نماز وچ الحمد توں بعد ہمیشہ سورۃ اخلاص پڑھ دے ہندے سن کہ اہنوں خوشخبری دیو کہ اللہ تعالیٰ تینوں اپنا بیلی تے دوست جان دا اے۔ (بخاری۔ مسلم۔ نسائی۔ عن عائشہؓ)۔

آپ ہوراں کسے صحابی نوں سورہ اخلاص پڑھدیاں سنیا تے فرمایا۔ اہدے واسطے جنت واجب ہوگی۔ (مسلم۔ ترمذی۔ طبرانی۔ نسائی۔ حاکم۔ عن ابی ہریرہؓ)۔

اک صحابی نماز وچ سورۃ نال قل ھو اللہ احد وی پڑھنا ہندے سی۔ فرمایا۔ کہ سورۃ اخلاص نال تیری اہ محبت تینوں جنت وچ لے جائے گی۔ (بخاری۔ ترمذی۔ عن انسؓ)۔

فرمایا۔ جو کوئی سون ویلے سجا پاسائے کے سورہ اخلاص سو وار پڑھے۔ تاں قیامت نوں رب فرمائے گا۔ اے میرے بندے توں جنت وچ سچے پاسیوں داخل ہو۔ (کیوں جے سچے پاسے دے باغ افضل تے اعلیٰ نیں)۔ (ترمذی۔ عن انسؓ)۔

سورۃ فلق تے ناس

فرمایا (حضرت عقبہؓ نون) کہ میں تمہیں دو بہترین سورتوں
 نہ دساں؟ جہڑیاں کہ پڑھیاں جانتیاں نیں یعنی سورۃ

تے ناس۔ (ابوداؤد۔ نسائی عن عقبہ بن عامرؓ)

• اوہ دو سورتاں، جد اتریاں تاں آپ ہوراں نظر بد تے جنات توں پناہ پارے
 پہلاں توں پڑھیاں جان وایاں دُعاوں چھڈ دتیاں تے صرف ایہو پڑھیا
 شروع کر دتیاں۔ (نسائی۔ ترمذی۔ ابن ماجہ عن ابی سعید الخدری)۔

فرمایا۔ اہناں ورگیاں سورتاں نال (آج توں پہلاں) نہ کسے سوالی نے سوال کی
 نہ کسے پناہی نے پناہ منگی۔ یعنی سوال تے پناہ واسطے اوہ سورتاں لاجواب تے بے مشا
 نیں۔ (نسائی۔ ابن ابی شیبہ عن عقبہ بن عامر)۔

فرمایا۔ سون ویلے تے جاگن ویلے اہناں سورتاں دی تلاوت کیتا کرو۔

(ابن ابی شیبہ عن عقبہ بن عامرؓ)

فرمایا۔ سورۃ فلق پڑھیا کرو۔ کیوں بے تئیں کوئی ہو سورۃ ایسی نہیں پڑھ

سکدے جہڑی ایس توں ودھ کے رب نوں پسند ہووے یا ایس توں پہلاں رب دی
 بارگاہ وچ پہنچن والی ہووے۔ جے ہو سکے تاں اہنوں قضا نہ کرو۔

(حاکم عن عقبہ بن عامرؓ)

فرمایا۔ سورۃ فلق تے ناس عجیب آنتاں نیں۔ جو رات کسے اتریاں۔

تساں پناہ ورگی آنتاں کدی نہیں دیکھیاں ہون گتیاں۔

(مسلم۔ ترمذی۔ نسائی۔ عن عقبہ بن عامرؓ)

رسالتِ اہلِ احکامِ انور میں والے چار گروہ

اک رسول، اللہ واثاب ہندا اے۔ اہ اللہ دے حکماں دے نفاذ کارن تشریف نیاندا اے۔ اہدی اپنی حیاتی اللہ دے حکماں دے تابع ہندی اے۔ اہدا کوئی فعل رسول اللہ دی حیثیت وچ اللہ دی مٹی دے خلاف نہیں ہندا۔ اہدے ہر کم وچ کوئی حکمت تے دانائی ہندی اے۔ اہدے فعلاں توں مختلف قسم دے حکماں بارے روشنی مل دی اے۔ اہ اللہ دی طرفوں اچھے علم نال دجیا پچیا ہندا اے۔ چہرا عام انساناں نوں دان نہیں کیتا ہندا اہ رب کو لوں ہدایت، رحمت، فضل تے روشنی لے کے لوکاں نوں ونددا اے۔ بعض لوک رسول نوں اک عام آدمی منہ کے صرف اہدے اپنازل شدہ کتاب دی پیروی نوں کافی سمجھدے نیں بعض اہدے کج حکماں دی پیروی لازمی سمجھدے نیں تے بعض بارے اختیار روپہ اپنان دے قائل نیں وغیرہ مختلف دھڑیاں دے نظریات نوں سامنے رکھ کے مولانا مودودی نے اچھے لوکاں نوں چار جتھیاں وچ وٹڈیا اے جہدی تفصیل ایچ اے:-

پہلا گروہ | اہد انظریراہ ہے کہ اطاعت تے پیروی صرف رسول اپنازل شدہ کتاب دی کرو کیوں جے کتاب، ائمہ توں بعد رسول دی رسالتی حیثیت ختم ہو جاندی اے۔ تے بعد وچ اہ اک عام انسان ای ہندا اے۔ تے عام انساناں وچوں کوئی سردار یا امیر ہووے تاں اہدی تابعداری مذہبی فریضہ نہیں بلکہ صرف نظم و ضبط (Discipline) قائم رکھن دی کینی جاندی اے۔ جے کوئی عالم، حکم یا قانون داماہر ہووے تاں اہدی پیروی اختیاری فعل اے نہ کہ واجب۔ ایس ٹولے دے خیال وچ رسول اللہ دی حیثیت "تبلیغ کتاب" توں سوا باقی معاملات وچ عام بندیاں وانگ اے تے عام امیر دی اطاعت "بالمشافہہ" ہندی اے نہ کہ ہمیش واسطے جے اہ قاضی اے تاں اہدے فیصلے اپنی عدالتی حدود تک ای نافذ ہون گے۔ ایس حد توں باہر اہدے فیصلے توں صرف بطور "مثال" روشنی حاصل کیتی جا سکدی اے۔ نہ کہ شر

دے مسئلے طور۔ جے اک رسول، حکیم یا سیانابندہ اے تاں اُہدی دانائی دے رتھے موجب پیروی کیتی جائے گی۔ تے جے کوئی رسول اجهیاں حکمت بھریاں گلاں "تبلیغ کتاب" توں علاوہ حیثیت وچ اکرے تاں اُہ (ایس ٹوے دے خیال موجب) دین وچ داخل نہیں سمجھیاں جان گیناں بلکہ صرف عام حیثیت وچ ای رتھے موجب قبول کیتیاں جان گیناں۔ ایسے طرح جے اُہ رسول نیک سیرت اے تاں اُہدی زندگی اختیاری طور تے بطور ماڈل (نمونہ) اپنائی جاسکدی اے۔ جس طراں اک عام نیک سیرت انسان دی زندگی دیاں خوبیاں اپنان وچ کوئی ہرج نہیں۔ دوجے نفاظاں وچ اہ گروہ "تبلیغ کتاب" توں بعد اک رسول نوں عام انسان سمجھ کے اُہدے نال معاملات کرن دا دعویٰ اے۔ اُہدی عام زندگی اپنان وچ دینی قلاں نہیں سمجھدا۔

دوجا لولہ | ایہ خیال اے کہ رسول اللہ کتاب پُچان توں بعد اُہدے احکام اُتے عمل کر کے وی دکھاندا اے تاں جے اُمت ٹھیک ٹھیک عمل کر سکے۔ تے ایس سنت رسول دی پیروی کتاب دے حکماں دی پیروی وچ ای داخل اے۔ باقی رہے کتاب توں باہر دے معاملات۔ رسول اپنی شخصی حیثیت وچ اک امیر اک قاضی، اک اصلاح کرن والا، اک دانا، اک عقل مند، اک حکیم یا اک عام انسان دی حیثیت وچ کوئی کم کرے تاں اُہدی پیروی ہمیش واسطے ضروری نہیں تے نہ بطور اک عالمگیر قانون اُہنوں "دینی فرض" متھیا جاسکدا اے۔

تیسرا لولہ | اہ ٹولہ رسول دی رسالتی حیثیت نوں اُہدی حیاتی دے بہت وڈے حصے اُتے لاگو سمجھدا اے۔ تے اخلاق، رواداری، رہت بہت، نین دین، قانون، تے دوجے معاملات وچ رسول خدا دے قول تے عمل نوں اللہ دی طرفوں من دا اے۔ تے اُہدی حیاتی دے سارے معاملات دی پیروی، توں دو جہاناں وچ فلاح پان دا وسیلہ جان دا اے۔ پھر ایس دے باوجود اہ گروہ رسول دی رسالتی تے شخصی حیثیت وچ فرق ضرور کر دا اے۔ تے سمجھدا اے کہ رسول دی زندگی دے بعض معاملے رسالتی حیثیت توں باہر ہندے نہیں۔ جنہاں دی پیروی ضروری نہیں ہندی۔ اہ ٹولہ، اہ خیال رکھن دے باوجود رسول دی رسالتی تے شخصی حیثیت دے وچکار حد بتاں قائم نہیں کر سکیا جس توں پتہ لگ سکے کہ کدوں تے کتھے اک رسول دی رسالتی حد لگدی اے تے اُہ اک عام

انسان بن کے رہ جاندا اے۔

چوتھا ٹولہ اہ گروہ کہندا اے کہ رسول دی رسالتی تے شخصی حیثیتاں اعتباری لحاظ
نال بھانویں وکھریاں نیں پر وجودی لحاظ نال بالکل اکو چہرہ نیں جنہاں
وج فرق کرنا ممکن نہیں منصب رسالت دُنیاوی عہدیاں وانگ نہیں کہ جت تک عہدیدا
کُرسی اُپر اے۔ عہدیدا اے تے جدوں کُرسی کھُسی یا چھڈی تاں عہد پداری وی جاندی
رہی۔ تے اہ اک عام انسان دی پدھرتے آگی۔

رسول منصب رسالت پان تون لے کے اخیری سادہ تک ہر ویلے مامور (on duty)
ہندا اے تے کوئی اجیہا عمل نہیں کر سکا جہڑا خالق کائنات دیاں پالیسیاں دے اُلٹ ہووے
ل رسول دی حیاتی دے قولی، فعلی، عملی، معاشرتی، اخلاقی، امارتی، انفرادی، اجتماعی، جذباتی،
سائنسی، جلیوتی، غلوٹی، دینی، دُنیاوی، قانونی، عدالتی، وکالتی، شرعی تے شخصی وغیرہ
سارے پہلو آں اُتے اُہدی رسالتی حیثیت دی چھاپ بڑی گہری ہندی اے۔ تے اہ اپنیاں
ہناں مختلف حیثیتاں وج اک جھٹ لئی وی اپنی رسالتی حیثیت تون دکھ نہیں ہو سکا
تے نہ ای ہندا اے۔ مثلاً جدوں اہ خلوت وج بیوی کول جاندا اے تاں اودوں وی اہ
دے طراں اللہ دار رسول ہندا اے جیوی مسیتے نماز پڑھانداں بطور امام۔ حیاتی دے وکھ
کھ معاملیاں وج اہ جہڑا عمل وی انجام دیندا اے، اہ اللہ دی ہدایت تے مرنی دے مطابق
ہندا اے۔ کیوں جے اہ ہر ویلے اللہ تعلقے دی سخت نگرانی تے حفاظت وج ہندا اے۔
یس کر کے اہ رب دے رستے تون سوتر بھروی ایدھرا اودھر نہیں ہو سکا۔ تے اہ اپنے
سارے کرداراں وج ایس ربی اطاعت و امتظاہرہ بڑا کھل کے کردا اے تاں جے اُہدی
حیاتی، انسانی زندگی دے اصولاں و اماخذ، منبع تے عملی نمونہ بن کے سامنے آسکے اہ انسان
دی انفرادی تے اجتماعی زندگی دے قاعدے تے منابجے مقرر کر کے اہناں اُتے آپو عمل کر کے
دس دا اے۔ تے نالے غلط رستیاں دی حد بندی کردا اے۔ جے کدی اُہا پیر تہمڑ کن لگتے
تاں فوراً رب و تون سمھالالہل دا اے تے نالے سدھے راہ واپیتا کرایا جاندا اے
کیوں جے رسول خدا دی زندگی پوری اُمت واسطے عملی نمونہ ہندی اے جس نال اسلا
معاشرہ تے حکومت قائم کرن وج مدد مل دی اے۔ چنانچہ اک رسول ہر خطانے غلطی تون
پاک ہندا اے تاں جے بغیر شک و شبہ دے ہر معاملے وج اُہدی پیروی کیتی جاسکے۔ تے

اُہلے فعل تے قول نوں اسلامی تعییم تے اسلامیات واسطے معیار مٹیا جاسکے۔
 ایس امر وچ شک نہیں کہ نبیؐ دے اقوال تے افعال دی پیروی تے اہناں نوں
 بنیادی اصولاں دا درجہ دین دے لحاظ تال اہناں وچ درجہ بندی ضرور اے بعض وجوہ
 تے فرضیت دا درجہ رکھ دے نیں۔ بعض "استحباب" دار تے بعض "استکمال" دا" لیکر
 فی الجملہ نبیؐ کی پوری زندگی ایک ایسا نمونہ (Model) ہے جس کو اسی لئے پیش کیا گیا ہے
 کہ بنی آدم اپنے آپ کو اسکے مطابق ڈھالنے کی کوشش کریں۔ جو شخص اس نمونہ کی مطابقت
 میں جتنا بڑھا ہوا ہوگا وہ اتنا ہی کامل انسان اور مسلمان ہوگا۔ اور جو اس کی مطابقت
 کے کم از کم ناگزیر مرتبہ سے بھی گھٹ جائے گا۔ وہ اپنی کوتاہی کے لحاظ سے فاسق و فاجر
 گمراہ و مغضوب ہوگا۔"

"میرے نزدیک یہی آخری گروہ حق پر ہے اور میں قرآن اور عقل کی روشنی
 میں جتنا زیادہ غور کرتا ہوں اسی مسلک کی حقانیت پر میرا یقین بڑھتا جاتا ہے"۔

۱۔ سیرت سرور عالم۔ ج ۱ ص ۲۶۰ - ۲۶۲۔ (مخلص و مفہوم و اقتباس)

از مولانا سید ابوالاعلیٰ مودودیؒ۔

انبیاء علیہم السلام نے علم غیب

نبی دے معنی میں "غیب دیاں خبراں دین والا"۔ غیب دا ذاتی علم صرف اللہ تعالیٰ
 نوں حاصل اے۔ نبیاں نوں علم اللہ تعالیٰ عطا کردا اے۔ کوئی نبی اہ دعویٰ نہیں کردا کہ اہ
 ذاتی طور تے کوئی علم رکھدا اے۔ بلکہ میری نے اپنا علم اللہ دی طرفوں عطا ہون دا اقرار کیتا
 اے۔ اللہ تعالیٰ دے رنگ ڈھنگ نیارے نہیں۔ کہی اہ اک طریقے نال علم عطا کردا اے
 کہی کسے ہو رنال۔ جم دے بچے نوں اہ دودھ پختگھن دی جاچ سکھاتا اے۔ اہ انسان نوں
 "قَالَ لَهُمْهَا فَجَوَزَهَا وَتَقْوَاهَا" دے مطابق "اہام" وی کردا اے۔ اہ بات
 مَا بَكَ أَوْ حَى لَهَا۔ - موجب زمین نوں "وحی" وی کر سکدا اے۔ اہنے
 موسیٰ علیہ السلام دی والدہ نوں (موسے دی پیدائش توں بعد) آپ نوں صندوق ورج رکھ
 کے دریا وچ روڑھن بارے "وحی" دی کہتی سی۔ (طہ: ۷۰)

جد عام پدھر دا اہ حال اے۔ تاں اہ بزرگ ہستیاں جنہاں نوں رب پاک نے عوام تے
 خواص دی ہدایت تے رہنمائی کارن اپنا ناسب تے نمائندہ بنا کے بھیجا، رب دی رحمت دے
 ایس سلسلے توں محروم کس طراں رکھیا جاسکدیاں سن۔ سو ایس دیکھنے آں کہ اللہ تعالیٰ
 نے اپنے سارے نبیاں علیہم السلام نوں مرتبے تے ضرورت دے مطابق مختلف طریقیاں
 نال اہ باتاں سکھایاں یا دستیاں جہڑیاں عام بلکہ خواص دی نظرتوں وی اوہلے سن۔

حضرت موسیٰ دا علم اپنی تھاں کمال دے درجے تک پہنچیا ہویا سی۔ پر حضرت خضر
 علیہ السلام بارے ارشاد اے: "وَعَلَّمْنَاهُ صِنُ لَدُنَّا عِلْمًا (کہت: ۷۰)
 یعنی اسان اہنوں اپنے کولوں علم داں کیتا۔ ایسے طراں حضور بارے ارشاد اے: -
 كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ
 رَجِئِمْ نَبِيَّوْنٍ كُنَّا نُرِيهِمْ
 مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا
 ذِكْرًا۔ (طہ: ۷۰-۷۱)

حضرت ابراہیم نے اپنے باپ نوں آکھیا: -

اے باپ! میرے کول علم داد حصہ آیا
اے جہڑا تیرے کول نہیں آیا۔ توں میرے
آکھے لگ تے میں تینوں سیدھا رستہ دتساں گا

يَا بَتِّ اِنِّي قَدْ جَاؤَنِي مِنَ الْعِلْمِ
مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي اِهْدِكَ
صِرَاطًا سَوِيًّا - (مریم: ۳۳)

ارشاد باری تعالیٰ اے :-

تے اساں داؤد تے سلیمان نوں علم دان فرمایا

(۱) وَ لَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ وَ سُلَيْمٰنَ
عِلْمًا - (نمل: ۱۵)

یعنی اساں (یوسف نوں) حکم تے علم دان کیتا
تے لوط نوں اساں حکم تے علم عطا فرمایا ۔

(۲) اٰتَيْنَاهُ حِكْمًا وَ عِلْمًا - (یوسف: ۲۲)
(۳) وَ لُوْطًا اٰتَيْنَاهُ حِكْمًا وَ عِلْمًا - (انبیاء: ۷۴)

حضرت سلیمان تے بعض ہور انبیاء دے ذکر توں بعد فرمایا :-

اساں اہ بات سلیمان نوں سمجھا رہی تے اساں
اوسناں سمجھاں (نبیاں) نوں حکم تے علم
نال نوازیا ۔

فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَ وَ كَلَّمَا
اٰتَيْنَا حِكْمًا وَ عِلْمًا - (انبیاء)

سید سلیمان ندوی لکھدے نیں :-

"انبیاء علیہم السلام داد علم صرف رب دے دس نال تے اُہدے کولوں" اتقا "دائیم
ہند اے تے" غور و فکر، تجربہ، امتحان، تحصیل و اکتساب، جمع معلومات "تے" ترتیب مقدمات
توں بغیر علم دیاں باناں اُہناں دے سامنے شیشہ ہو کے آکھو ندیاں نیں۔ صرف فہم و تمثیل
واسطے ایچ سمجھ کہ کدی کدی شاعراں، مصنفان، ایجادکاراں تے دوجے عاقلان دے ذہن
دج پناں غور و فکر دے، اکدم کوئی بات شیشہ ہو جاتی اے۔ جویں دل یا دماغ دا دروازہ کھلیا
تے کوئی شے اندر داخل ہو گئی۔ پر اہ "شرح صدر" دی آت معمولی مثال اے۔ ایس خاص
منصب دے سیکڑے درجے نیں۔ جہڑے، انبیاء۔ اولیاء تے دوجے مومناں نوں اپنے اپنے
رتبہ موجب دان ہندے نیں۔ فَهَمَّ يُسِرُّ اللّٰهُ اَنَّ يُّهْدِيَكَ يَشْرَحُ صَدْرَكَ
بِلَا سُلْطٰنٍ (انعام: ۱۵) یعنی اللہ تعالیٰ جہنوں سیدھے راہ پانا چاہے اُہدے سینے نوں
اسلام واسطے کھول دیندا اے۔" (سیرۃ النبی ج ۳ ص ۵۰۶) -

سید صاحب اک ہور تھاں لکھدے نیں :-

نبوی مشاہدات

"انبیاء علیہم السلام کے حواس یا عام اصناف انسانی کے حواس

سے زیادہ لطیف ہوتے ہیں یا ہمارے حواس کے ماسوا ان کے کچھ اور عجیب ہوتے ہیں جن سے عام انسان اسی طرح بیگانہ ہیں جس طرح ماوراء النابینا ایک تیز نگاہ نوجوان کی قوتِ بینائی اور لطفِ نظر سے نا آشنا ہے۔ مشاہداتِ نبوی عام مادی واقعات نہیں جن کی روایت صحابہ کرام خود اپنے علم یا روایت یا سماعت سے کر سکتے بلکہ وہ ان واقعات سے اسی قدر جان سکتے تھے جن کو آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے اپنی زبان مبارک سے کبھی کبھی ظاہر فرمایا۔ اس لئے روایاتِ حدیث میں مشاہداتِ نبوی کا احاطہ نہیں ہو سکا ہے اور نہ عام اُمت کے عملِ دین کے لئے ان کیفیاتِ مافوق کا علم ضروری ہے۔ (سیرت النبی ج ۳ ص ۳۸۴)۔

نبی دیاں تہن صفتاں سید صاحب اک ہور تھاں لکھدے نیں :-
"فلسفہ و عقل کی راہ سے جو حکمائے اسلام منزلِ حقیقت کے

جوہیاں ہیں ان کے نزدیک نبیؐ وہ ہے جس میں یہ تین باتیں جمع ہوں :-

۱۔ اول یہ کہ اس کو امورِ غیب پر اطلاع ہو۔

۲۔ دوسرے یہ کہ ملائکہ اس کو نظر آئیں اور وہ اس سے کلام کریں۔

۳۔ تیسرے یہ کہ اس سے خوارقِ عادت ظاہر ہوں۔

مختصر دلائل امس باسے

اطلاعِ غیب "..... انسانوں میں وحشی اور غیر تمدن قبائل سے شروع کرو تو ان سے ترقی یافتہ ذہنی اور گنوار ہیں۔ ان سے اعلیٰ شہری اور تمدن ہیں۔ او

ان سے بھی زیادہ بلند تر علماء اور عقلائے روزگار ہیں جو نظر و فکر اور قیاس و استدلال سے مجہول کو معلوم کر لیتے ہیں لیکن انسانوں کی بلند تر صنف وہ ہے جس کی عقل و ہوش کے سامنے نظریات بھی بدیہیات ہیں جن کی روحِ قدسی اپنے تمام معلومات کو تجربہ اور مشاہدہ سے نہیں بلکہ براہِ راست عالمِ ملکوت سے حاصل کرتی ہے جن کے حواس کی طاقت عام انسانوں سے اس قدر تیز ہوتی ہے کہ وہ وہ کچھ دیکھتے ہیں جو عام انسان نہیں دیکھ سکتے اور وہ، وہ کچھ سنتے ہیں جو عام انسان نہیں سن سکتے۔"

روئت و کلام ملائک انسان کے علم و احساس کا منبع روح ہے اور اس کے آلات و ذرائع اس کے باطنی اور ظاہری حواس ہیں..... جیسے

جیسے علم و احساس کے ان آلات میں ترقی اور تیزی آتی جاتی ہے۔ اس (انہماک) کے علم و احساس میں بھی ترقی ہوتی جاتی ہے۔ یہاں تک کہ ایک خاص نقطہ پر آکر وہ ٹرک چلتے ہیں۔ اور مادیات و محسوسات سے انہیں بڑھ سکتے ہیں خواب کی حالت میں روح کو مادیات اور محسوسات کی زنجیروں سے جب آزادی ملتی ہے تو غیر مادی چیزوں کو مشاہدہ کرتی ہے۔۔۔۔۔ اگر کسی روح میں اس قدر استعداد اور صلاحیت عطا ہوئی ہو کہ وہ عالم بیداری میں بھی ان مادی تعلقات کو منقطع کر سکتی ہو تو جو کچھ عام روحوں کو خواب میں نظر آتا ہے اس سے بہت بڑھ کر اس کو بیداری میں محسوس و مشاہدہ ہو سکتا ہے۔ وہ فیض کی آوازوں کو سن سکتی ہے۔ فرشتوں کو دیکھ سکتی ہے اس (ان) سے باتیں کر سکتی ہے اور ان کے ذریعہ سے علم و معرفت کا فیض حاصل کر سکتی ہے۔ (سیرت النبیؐ ج ۳ ص ۱۴ تا ۱۷)۔

آپ آگے جاکے لکھدے ہیں :-

قوت نبوت | تبصرہ نظر یہ ہے کہ جو اس انسانی صرف پانچ کے اندر محدود نہیں ہیں۔۔۔۔۔ مولانا روم نے مثنوی میں اس خیال کو جا بجا ظاہر کیا ہے اے

پنج حسے ہست جو این پنج حس اں چوں ز رُخ و این جہا چو پس
ظاہری حواس خمسہ نوں و کہ باطنی حواس خمسہ وی نہیں۔ اہ سونا نہیں تے رہ تانبہ
جس ابدان قوت ظلمت خور حس جاں از آفتابے می چزد
ظاہری حواس خمسہ ہیرے توں طاقت پاندے نہیں۔ باطنی حواس سورج توں قوت جاہل کروے نہیں
ہر کہ از حس خدا دید آیتے در برحق داشت بہتر طاقتے
جہنے باطنی حواس نال ریدی کوئی نشانی دیکھی۔ اہ اللہ دے سامنے آتا و آتا پیدار بنیا
گر بیدے جس حیواں شاہ را پس بیدے گا و آخر اللہ را
جے ڈگر اپنے احساس نال بادشاہ نوں پچاپا نہیںے۔ تاں ڈھنگے تے کھوتے وی رہا نوں تک لیندے
گر نہ بو دے جس دیگر مر ترا جز جس حیواں ز بیرون ہوا
جے ظاہری حواس توں علاوہ تینوں بور (باطنی) حواس نہ ملے ہندے تاں
پس بنی آدم مکرم کے بدے کئے ہر جس مشترک محرم شدے
بنی نوع انسان دارتہ ایناں کیوں اچیا یا جاندا تے اہ صرف جس مشترک (عام) جس را ہیں اللہ دا ہمز کیوں ہو

فلسفی گوید ز معقولات دُوں عقل از دلہیز می ماند بروں
 فلفہ دان گھیا معقولات دے چکر دج اے عقل دلہیز توں باہر (ای) رہ جاندی اے
 فلسفی منکر شود در فکر و ظن گو برو سرا بر آں دیوارہ زن
 فلسفی صرف اپنے خیال تے سوچ دجیوں اہناں حقیقتاں دا انکاری اے۔ اہنوں کہو دکنڈہ نالہ اپنا ٹکرا دے
 نطق آب و نطق باد و نطق گل ہست محسوس حواس اہل دل
 پانی ہواتے مٹی جو گلاں کر دے نیں اہل دل اپنے باطنی حواس راہیں ساراں سمجھتے سُن دکنیں
 فلسفی کو منکر حنّانہ است از حواس انبیاء بیگانہ است
 فلفہ دان حنّانہ دے دون دا منکر صرف ایسے اسطے ہے کہ اُن انبیاء علیہم السلام دے باطنی حواس باہرے کجھ نہیں جان دا

مولانا رومؒ حواس دی لا محدودیت جس راہیں حضور علیہ السلام نماز و حج و روزہ تے جنت
 لیندے سُن یا یعقوب علیہ السلام نے یوسفؑ دے کرتے دی خوشبو سنیکر دے کوہاں
 سُن گھ لئی سی وغیرہ) بارے لکھدے نیں بہ۔

پنج حس با یک دگر پیوستہ اند زانکہ ایں ہر پنج ز اصلی رستہ اند
 پنج حواس اک دوجے نال جڑے ہوئے نیں کیوں جے اہ پنج حواس حقیقتہ دج اکتوجڑ توں نکلے نیں
 قوت یک قوت باقی شود ما بقی را ہر یکے ساتی شود
 اک حلتے دی طاقت باقی حواس دی طاقت بن جانہی اے
 دیدن دیدہ فزائد عشق را عشق اندر دل فزائد صدق را
 ایں (دیدار بازی عشق توں ودھانہی اے تے عشق دل دج سچائی تے یقین نہی ہو رنجتہ کردانے
 صدق بیدارٹی ہر حس می شود حس ہا را ذوق مونس می شود
 ہر حس نوں جگان دا سبب بن دے۔ تے احساس نوں ذوق و جہان تے لور نال مدد دل دی اے

صحابہ کرامؓ دا راہ عقیدہ سی کہ اللہ دے رسولؐ نوں ہر طراں
 دا علم ایں حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام جدوں کوئی بات
 بیان کرنا چاہندے تاں پہلاں صحابہ کوروں پچھدے
 انوں فلانی گل بات بارے کجھ پتہ اے؟ یا کسے ہوو انداز و ج سوال کر دے۔ تاں صحابہؓ

رہا تو میں اوس بات بارے کجھناں نوں تھوڑا بہت علم وی ہندا (عرض کر دے۔ اللہ
تے اُہد ارسول بہتر جان دے نیں۔ حضرت معاذؓ اک داری رسول اللہ دے پچھے گدھے اُپر
سوار ہو کے کدھرے جا رہے سن۔ رستے وچ آپؐ نے فرمایا: "معاذ! تینوں پتہ اے کہ بندیاں
اُپر رب داتے رب اُتے بندیاں دا کیہ تھی اے؟" عرض کیتی: "اللہ تے اُہد ارسول ای بہتر
جان دے نیں۔" (بخاری مسلم) حضرت جبرئیلؑ انسانی شکل وچ اجنبی بن کے رسول اللہ کو
آئے تے گوڈے نال گوڈا میلا کے بیٹھ گئے۔ تے اسلام ایمان تے احسان وغیرہ دی حقیقت
پچھی۔ جدوں چلے گئے۔ تاں رسول اللہ نے حضرت عمرؓ توں پچھیا: "عمر! پتہ اے او سوال
کرن والا کون سی؟" عرض کیتی: "اللہ تے اُہد ارسول بہتر جان دے نیں۔" (مشکوٰۃ کتاب بیان
علم غیب بارے حضور علیہ السلام دے علمی معجزات دا ذکر کر کے سید سلیمان ندوی
فرماندے نیں :-

"صحابہ کو آپؐ کی ابراہیم قوتِ اطلاع کا اس قدر یقین تھا کہ جب تک آنحضرت صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم زندہ رہے صحابہؓ کو اپنے ایک ایک عمل کا خوف لگا رہتا تھا۔ کہ ایسا نہ ہو کہ خدا
آپؐ کو اس سے باخبر کر دے یہاں تک کہ حضرت عمرؓ کہتے ہیں کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
کی زندگی میں ہم لوگ اپنی بیویوں سے بھی کھٹل کر ملتے ہوئے ڈرتے تھے کہ ایسا نہ ہو کہ ہماری
نسبت قرآن میں کچھ نازل ہو جائے تو رسوائی ہو۔ علاوہ ازیں منافقین کے تمام اندرونی حال
اور ناموں سے بھی آپؐ کو ایک ایک کر کے واقفیت تھی۔" (سیرۃ النبیؐ ج ۳ ص ۶۸۰)
مولانا خلیل احمد صاحب اینٹھوی اپنے رسالہ عقائد علمائے دیوبند مستثنیٰ بہ المسند
علیٰ اطفندہ وچ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دے علم بارے لکھدے نیں :-
"ہم زبان سے قائل اور قلب سے معتقد اس امر کے ہیں کہ سیدنا محمد رسول اللہ
اللہ علیہ وآلہ وسلم کو تمامی مخلوق سے زیادہ علوم عطا ہوئے ہیں جن کو ذات و صفات اور

۱۔ بخاری و مسند احمد - ج ۲ ص ۶۲ - ۶۳ بخاری شریف -

۲۔ مطبوعہ مکتبہ پیام اسلام اندرون شیرانوالہ گیٹ لاہور۔ ص ۲۳ تے مطبوعہ محمد عبدالمنان

مکتبہ تھانوی۔ دفتر رسالہ الایقا۔ بند روڈ کراچی۔ ص ۱۲ -

تشریحات یعنی احکام عملیہ و حکم نظریہ اور حقیقت کے حقدہ اسرارِ مخفیہ وغیرہ سے تعلق ہے کہ مخلوق میں سے کوئی بھی ان کے پاس تک نہیں پہنچ سکتا نہ مقرب فرشتہ اور نہ نبی و رسول اور بے شک آپ کو اولین و آخرین کا علم عطا ہوا اور آپ پر اللہ تعالیٰ کا فضل عظیم ہے ائمہ

انبیاء عام انساناں وانگ نہیں ہندے

مولانا مودودی لکھتے ہیں:-
”فیر دیکھو کہ ایسے طراں جنہاں

لوکاں (انبیاء) نوں پیدا کیتا جاندا اے اہ عام انساناں اہ نہیں ہندے۔ سگوں غیر معمولی قابلیتیاں نال تشریف لیاندے نیں۔ اوہناں وی فطرت اتہ پاکیزہ ہندی اے۔ اہناں دے ذہن دا سچہ یا ڈھانچہ اہیا ہندا اے کہ اوس وچوں جہڑی بات نکل دی اے۔ سبھی نکلی اے۔ غلط روی اور کج مہنی کی استعداد ہی ان میں نہیں ہوتی وہ جیتی طور پر ایسے بتائے جاتے ہیں کہ بلا ارادہ اور بلا کسی غور و فکر کے محض سواس اور وجدان (INTUITION) سے وہ ان صحیح نتائج پر پہنچ جاتے ہیں جن پر دوسرے انسان غور و فکر کے بعد بھی نہیں پہنچ سکتے۔ ان کے علوم کسی نہیں ہوتے بلکہ جیتی و وہی ہوتے ہیں۔ حق اور باطل، صحیح اور غلط کا امتیاز ان کی عین سرشت میں ودیعت کیا جاتا ہے۔ وہ فطرتاً صحیح سوچتے ہیں صحیح بولتے ہیں۔ مثال کے طور پر حضرت یعقوب کو رکھیٹے۔ حضرت یوسف کا خواب سننے ہی ان کے دل میں کھٹک پیدا ہو جاتی ہے کہ اس بچے کو بھائی جینے نہ دیں گے۔ برادران یوسف ان کو کھیل کے لئے لے جانا چاہتے ہیں تو حضرت یعقوب نہ صرف ان کی بُری نیت بھانپ جاتے ہیں بلکہ ان کو ٹھیک وہ بہانہ بھی معلوم ہو جاتا ہے جو بعد میں وہ بتانے والے تھے۔ فرماتے ہیں۔ **وَ اَخَافُ اَنْ يَّا كَلُمَهُ الذِّبُّبُ وَ اَنْتُمْ عَنْهُ غٰفِلُوْنَ** پھر جب یوسف کے بھائی خون کا بھرا ہوا کرتہ لاکر دکھاتے ہیں تو حضرت یعقوب دیکھ کر فرماتے ہیں۔ **بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْراً** جب حضرت یعقوب کے بیٹے حضرت یوسف کا قمیص لے کر مصر سے چلتے ہیں تو ان کو دُور ہی سے حضرت یوسف کی خوشبو آنے لگتی ہے۔ ان باتوں سے معلوم ہوتا ہے کہ انبیاء علیہم السلام کی نفسی و روحانی قوتیں کس قدر غیر معمولی ہوتی ہیں۔ یہ صرف حضرت یعقوب ہی کی خصوصیت نہیں تمام انبیاء کا یہی حال ہے۔ حضرت کیٹی کے متعلق ارشاد ہے:-
وَ اٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَ صَبِيًّا وَ حَنَانًا مِّنْ لَّدُنَّا وَ نَزَّلْنَا مَرِيْمَ (۱۳۰-۱۳۱) یعنی ہم نے
بچپن ہی میں اس کو قوتِ فیملہ، اور رحمدلی اور پاک طینتی اپنی طرف سے عطا کی۔ حضرت

عیسے کی زبان سے گہوارے میں کہلوایا جاتا ہے کہ :-

”اور اُس نے مجھ کو برکت والا بنایا جہاں بھی میں رہوں اور اس نے مجھ کو وصیت کی کہ جب تک جیوں نماز پڑھوں اور زکوٰۃ دوں اور اس نے مجھ کو اپنی ماں کا خدمت گزار بنایا اور مجھ کو جبار اور شقی نہیں بنایا۔“ (مریم : ۳۱-۳۲)۔

نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے متعلق فرمایا ۔ وَ اِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ (انعام : ۱۱۰) اور تم اخلاق کے بڑے مرتبے پر ہو۔ یہ سب اُن جبلی اور فطری کمالات کی طرف اشارات ہیں جن کو لے کر انبیاء علیہم السلام پیدا ہوئے ہیں.....

حضرت یعقوب کے متعلق ارشاد ہے :-

وَ اِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَ لَا يَكُنَّ الْكُفْرَانِثَابِ لَا يَخْلَمُونَ۔ (یوسف : ۶۸)

اور یقیناً وہ علم رکھتا تھا جو ہم نے اس کو تعلیم کیا تھا۔ مگر اکثر لوگ یہ باز نہیں جانتے۔

حضرت یوسف کے حق میں فرمایا :-

وَ لَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ اتَّيْتَهُ حُكْمًا وَ عِلْمًا (یوسف : ۲۲)

اور جب وہ جوانی کو پہنچا تو ہم نے اس کو دانش اور قوت فیصلہ عطا کی ۔

یہی بات حضرت موسیٰ کے حق میں بھی فرمائی (قصص : ۱۷)۔ یہی حکم اور علم حضرت

لوط کو عطا کیا گیا (انبیاء : ۷۴)۔ اور اسی غیر معمولی علم سے نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بھی سرفراز ہوئے۔

وَ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ عَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ (النساء : ۱۱۳)

اور اللہ نے تیرے اوپر کتاب اور حکمت اُناری اور تجھے وہ علم دیا جو پہلے تو نہ جانتا تھا۔

..... اس علم اور حکم سے نبیؐ اور عام انسانوں کے درمیان اتنا عظیم

تفاوت واقع ہو جاتا ہے جتنا ایک آنکھوں والے اور نابینا کے درمیان ہوتا ہے ۔

اِنَّ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحَىٰ اِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي اِنَّ عَمَىٰ وَ الْبَصِيرُ (انعام : ۵۰)

یعنی میں تو اسی چیز کی پیروی کرتا ہوں جو مجھ پر وحی کی جاتی ہے۔ کہو اے محمدؐ کیا اندھا اور آنکھوں والا دونوں برابر ہو سکتے ہیں؟

”ان آیات میں جس چیز کا ذکر کیا گیا ہے وہ محض کتاب نہیں ہے بلکہ وہ ایک روشنی ہے جو انبیاء علیہم السلام کے نفس میں پیدا کر رہی جاتی ہے۔ اسی لئے اس کا ذکر کتاب

سے الگ کیا گیا ہے۔ اور اسے انبیاء کی صفت کے طور پر بیان کیا گیا ہے۔ وہ اس روشنی سے حقائق کا مشاہدہ کرتے ہیں اور اسی سے ان امور میں نظر کرتے ہیں جو ان کے سامنے پیش ہوتے ہیں۔ علماء نے اسی چیز کا نام ”وحی خفی“ رکھا ہے یعنی وہ اندرونی ہدایت و بصیرت جو ہر وقت ان بزرگوں کو حاصل رہتی ہے۔ اور جس سے وہ ہر موقع پر کام لیتے ہیں۔ دوسرے لوگ غور و فکر کے بعد جن باتوں کی تک نہیں پہنچ سکتے اور جن امور میں حق و صواب معلوم نہیں کر سکتے ان میں نبی کی نظر اللہ کی دی ہوئی بصیرت اور روشنی کے زور سے ان واحد میں تک پہنچ جاتی تھی۔ (سیرت سرور عالم، ج ۱ ص ۲۶۴ تا ۲۶۷)۔

”نبی کی اطاعت معمولی انسان کی اطاعت نہیں“
 جب غیر مشروط اور غیر محدود الامانہ

کا حکم دے دیا گیا تو یہ اطمینان دلانا بھی ضروری تھا کہ نبی کی اطاعت اپنے جیسے ایک انسان کی اطاعت نہیں ہے۔ جیسا کہ ان جاہل کفار کا خیال تھا جو کہتے تھے کہ هَلْ هَذَا اِلَهٌ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ۔ کیا یہ تمہیں جیسا ایک بشر نہیں ہے؟ اور مَا هَذَا اِلَهٌ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَرِيدُ اَنْ يَّتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ۔ یعنی یہ کچھ نہیں ہے مگر تمہارے ہی جیسا ایک بشر اور اس پر چاہتا ہے کہ تم پر فضیلت حاصل کرے۔ اور لَيْسَ بِاَطْعَمْتُمْ بَشَرًا مِّثْلُكُمْ اِذْ اَنْتُمْ خَيْرٌ مِنْ اِذْ اَنْتُمْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِّثْلُكُمْ۔ یعنی اگر تم نے اپنے جیسے ایک بشر کی اطاعت کی تو تم ضرور ٹوٹے (خسارے) میں رہو گے۔ بلکہ اور اصل یہ خدا کی اطاعت ہے۔ کیونکہ نبی جو کچھ کہتا ہے خدا کی طرف سے کہتا ہے۔ اور جو کچھ عمل کرتا ہے خدا کی ہدایت کے ماتحت کرتا ہے۔ وہ خود اپنے نفس کی خواہش سے کوئی بات نہیں کرتا۔ بلکہ وحی خدا کا اتباع کرتا ہے۔ (سیرت سرور عالم، ج ۱ ص ۲۶۴)۔

”علم غیبِ رسل“
 یہ خیال درست نہیں ہے کہ رسولوں کو بس اتنا ہی علم غیب دیا گیا تھا جتنا بندوں کو پہنچانا مطلوب تھا۔ یہ بات قرآن

اور حدیث کی تصریحات کے خلاف ہے۔۔۔۔۔ قرآن مجید کے بکثرت مقامات سے معلوم ہوتا ہے کہ قوموں پر عذاب بھیننے سے پہلے ان کے نبیوں کو خبریں دے دی گئیں مگر انہوں نے عذاب کے وقت اور اس کی تفصیل کیفیت سے اپنی قوم کو مطلع نہ کیا۔۔۔۔۔ نبی عربی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کو غیب کے ایسے ایسے حالات بتائے گئے تھے جو آپ کی امت

کو نہیں بتائے گئے۔ چنانچہ ایک مرتبہ خطبہ دیتے ہوئے حضور نے ارشاد فرمایا :-
 يَا اُمَّةُ مُحَمَّدٍ وَاللّٰهُ لَوْ تَعْلَمُوْنَ
 مَا عَلِمْتُمْ لَفَعَلْتُمْ قَلِيْلًا وَّ بَلِيْغًا
 (بخاری شریف) اور بہت روتے -

ایک اور موقع پر حضور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے فرمایا :-

لَا رَاكِدٍ مِّنْ غَيْرِيْ كَمَا اَنَا كُمْ
 میں تم کو چھپے سے بھی ابھارتا ہوں
 جیسا سامنے سے۔

غرض بکثرت آیات اور روایات اس پر دلالت کرتی ہیں کہ رسولوں کو جو علم غیب
 دیا گیا تھا وہ اس سے بہت زیادہ تھا جو ان کے واسطے سے بندوں تک پہنچا۔ اور عقل بھی
 یہی چاہتی ہے کہ ایسا ہو۔ کیونکہ بندوں کو تو غیب کی طرف وہی باتیں معلوم ہونے کی ضرورت
 ہے جن کا تعلق عقائد ایمانیہ سے ہے۔ لیکن رسولوں کو ان کے سوا اور بہت سی ایسی معلومات
 حاصل ہونی چاہئیں جو فرائض رسالت انجام دینے میں ان کے لئے مددگار ہوں جس طرح
 سلطنت کی پالیسی اور اس کے اسرار سے نائب السلطنت اور گورنروں کا ایک خاص
 حد تک واقف ہونا ضروری ہے۔ اور عام رعایا تک ان رازوں کا پہنچ جانا بجائے مفید ہونے
 کے اُنکا مضر ہوتا ہے۔ اسی طرح ملکوت الہی کے بھی بہت سے اسرار ہیں جو خدا کے خاص
 نمائندے اور اُس کے رسولاً جانتے ہیں اور عام رعیت اُن سے بے خبر ہے۔ یہ علم غیب رسولوں
 کو تو اپنے فرائض انجام دینے میں مدد دیتا ہے لیکن عام رعایا نہ اس علم کی ضرورت ہی رکھتی
 ہے اور نہ اس کا تحمل ہی کر سکتی ہے۔

صحت کے ساتھ جو بات کہی جا سکتی ہے وہ مجھلاً بس اسی قدر ہے کہ نبی کا علم خدا
 کے علم سے کم اور بندوں کے علم سے زیادہ ہوتا ہے۔ باقی رہی یہ بات کہ وہ کتنا ہوتا ہے اور
 کتنا نہیں۔ تو اس کو ناپنے کا کوئی پیمانہ ہمارے پاس نہیں ہے۔

(سیرت سرورِ عالم ابوہریرہؓ ج ۱ ص ۴۳-۴۷)

حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم نے علم غیب
 آتت الکرسی و ج اللہ پاک دا ارشاد ہے
 وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِ

رَاكِدًا بِمَا شَاءَ
 یعنی اوہ اللہ دے علم وچوں اوہدی مرضی توں بغیر ذرا چٹاں علم

وی حاصل نہیں کر سکتے۔

ایس آیت وی تفسیر وچ صاحبِ معالم المتزیل فرماتے ہیں :-

بَعَثْنَا لَكَ رَسُولًا مِنْ عَالَمِ الْغَيْبِ الَّذِي يَشَاءُ مَا أَخْفَى بِهٖ
یعنی اہ اہدے علمِ غیب وچوں کسے کسے دا
احاطہ نہیں کر سکتے مگر جنہاں اہ چاہے جہد
خبر رسولاں نے دتی۔

تفسیر خازن وچ آیا اے :- یعنی جہناں نوں اللہ تعالیٰ اپنے غیب دے علم وی
اطلاع دیندا اے اہ نبی تے رسول میں تاں جے اہناں دا علم غیب توں واقف ہونا اہناں
بی نبوت واسطے دلیل ثابت ہووے جس طراں اللہ دا ارشاد اے کہ قَلَّا يُظْهِرُ لَكَ الْغَيْبِ
يُحَدِّثُكَ مِنَ الْأَمْرِ تَخْفَى مِنْ رَسُولٍ - یعنی اہ اپنا غیب (دا علم) کسے نوں سکھاندا
سوائے اپنے پسندیدہ رسول دے :-

تفسیر کبیر وچ وی ایہو مفہوم بیان کیتا ملدا اے۔ ایسے طراں قرآن وچ اک ہور تھاں

ارشاد اے :-

وَكَانَ اللَّهُ لِيُظْهِرَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ
وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ
يَشَاءُ .
تے اللہ وی اہ شان نہیں کہ اے عام لو کو !
تہاںوں اپنے "غیب" توں واقف کر دیوے
البتہ اللہ ایس کم لئی اپنے رسولاں وچوں
اچن لیندا اے۔ اپنی مرضی موجب۔

ایس آیت توں ثابت ہویا کہ اللہ اپنے رسولاں وچوں جہنوں چاہے تے جہاں چاہے اپنے
علم وچوں حصہ عطا کر دیوے۔

قرآن حکیم وچ اک ہور تھاں ایج حکم آیا اے :-

وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَ
كَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا .
اے محمد! اللہ نے آپ نوں سکھیا چھڈیا
جو تئیں نہیں سوچاں دے۔ تے تساں آپ
ربدا بہت امی زیادہ فضل اے۔

ایس آیت بارے تفسیر خازن وچ لکھیا اے :- یعنی مِنْ أَمْحَاكُمِ الشَّرْعَ وَ
أُمُورِ الدِّينِ وَقِيلَ عَلَّمَكَ مِنْ عِلْمِ الْغَيْبِ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَقِيلَ مَعْنَاهُ وَ
عَلَّمَكَ مِنْ خَفِيَّاتِ الْأُمُورِ وَاطَّلَعَكَ عَلَى ضَمَائِرِ الْقُلُوبِ وَعَلَّمَكَ مِنْ

أَخْوَالِ الْمُتَفَقِّهِينَ وَكَحِيدِهِمْ - یعنی احکام تے دینی امور و علم - تے اُکھیا کہ تہا نوں اوس علمِ غیب وچوں سکھایا جو تئیں نہیں سو جان دے تے کہا گیا اے کہ اہلِ مطلب اہ ہے کہ آپ نوں خفیہ بھیت، دلاں دے راز منافقاں دے حالات تے اُہناں دیاں فریب کاریاں دا علم دان کیتا گیا۔

ایس آیت کریمہ دے ہیٹھ تفسیر جلالین وچ لکھیا اے :-

أَيُّ مَنِ الْإِحْكَامِ وَالْغَيْبِ . یعنی احکام وچوں تے غیب سکھایا۔

اک ہور آیت اے :-

الرَّحْمَتُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ وَخَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ .

رحمن نے (اپنے حبیب محمد نوں) قرآن سکھایا
السان نوں پیدا کیتا تے اُہنوں بیان سکھایا

اہدی تفسیر وچ صاحبِ معالم التنزیل فرمادے نیں :-

اللہ نے انسان یعنی محمد نوں پیدا فرمایا تے
آپ نوں بیان یعنی جو ہو چکیا تے جو ہوون والا
اے، دا علم دان کیتا۔

خَلَقَ الْإِنْسَانَ أَيُّ مُحَمَّدًا عَلَيْهِ السَّلَامُ
عَلَّمَهُ الْبَيَانَ يَعْنِي بَيَانَ مَا كَانَ وَمَا
يَكُونُ .

تفسیر خازن وچ اے :-

یعنی کہا گیا کہ انسان توں مراد حضرت محمد نہیں
تے بیان توں مراد جو ہو گزریا تے جو گزرن
والا اہلِ علم، کیوں جے آپ نوں اول، آخر
تے قیامت دے دن بارے خبر دتی گئی۔

قَبِيلَ الْمُرَادُ بِالْإِنْسَانِ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ يَعْنِي بَيَانَ
مَا كَانَ وَمَا يَكُونُ بِرَأْيِهِ يُنْبِئُ عَنْ خَيْرِ
الْأَوْلِيَيْنِ وَالْآخِرِيَيْنِ وَعَنْ يَوْمِ الدِّينِ .

تفسیر حسینی وچ آیا اے :-

تے اہ علم ماکان و ما یكون والا علم اے
جہڑا رب نے آپ نوں معراج دی رات
دان فرمایا۔

آن علم ماکان و ما یكون ہست
کہ حق سبحانہ در شبِ اسریٰ ہد انحضرت
عطا فرمود۔

تفسیر صاوی علی الجلالین وچ آیا اے :-

تے فرمایا کہ اہ انسان کامل محمد صلی اللہ علیہ
وسلم نہیں تے بیان توں مراد اہ علم اے جو ہو

وَقَبِيلَهُ هُوَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
بِرَأْيِهِ الْإِنْسَانُ الْعَامِلُ وَالْمُرَادُ

يَا لَيْيَانَ عَائِمٌ مَا كَانَ وَمَا يَكُونُ وَمَا
كُنَّ كَائِنٌ -

چکا، ہو رہا ہے تے ہوں والا اے اہ
آپ نوں سکھا رہتا گیا۔
قرآن مجید وچ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دی رک صفت ایچ بیان فرمائی گئی اے :-
وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ
یعنی اہ نبی غیب دیاں خیراں دین وچ کنجی
نہیں کردا۔ تفسیر دیاں مشہور تے مسامہ کتاباں وچ ایس آیت دی تفسیر ایس طراں بیان
گئی اے کہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم نوں جہڑا علم رب و تون عطا ہندا اے آپ اہنوں
دشن وچ بخل توں کم نہیں لیندے۔ ایس آیت دی تشریح وچ مولانا شبیر احمد عثمانی
فرمادے نیں :-

” یعنی یہ پیغمبر ہر قسم کے غیب کی خبر دیتا ہے۔ ماضی سے متعلق ہوں یا مستقبل
سے، یا اللہ کے اسماء و صفات سے یا احکام شرعیہ سے یا مذاہب کی حقیقت یا بطلان
سے، یا جنت و دوزخ کے احوال سے، یا واقعات بعد الممات سے اور ان چیزوں کے
بتانے میں ذرا بخل نہیں کرتا۔ نہ اجرت مانگتا ہے۔ پھر کاہن کا لقب اس پر کیسے
چسپاں ہو سکتا ہے؟“

قرآن حکمتاں | قرآن حکیم آپ حضور ^{تے نازل کردہ} سب توں وڈا تے ہمیش لئی جیوندا
جاگدا معجزہ اے۔ جہدی صفتاں دا کوئی آنت نہیں، اللہ پاپا

قرآن بارے فرمندا اے :-

(۱) وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا
لِكُلِّ شَيْءٍ

اے نبی! اساں تہاڈے اُپر (اچھی) کتاب
نازل کیتی جس وچ ہر شے دا شکلواں بیان
اے۔

(۲) مَا فَتَرْنَا فِي الْكِتَابِ
مِنْ شَيْءٍ

اساں ایس کتاب وچ کسے شے دا ذکر (کرن
توں) چھڈیا نہیں۔

(۳) مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن
تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَ
تَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ

اے قرآن کوئی گھڑی ہوئی کھٹھا نہیں سگوں
اگلی کتاباں دی تصدیق (کرن والا) تے ہر
شے دا تفصیلی بیان اے۔

ابناں آنتاں توں ثابت ہویا کہ قرآن کریم وچ ہر شے دا ویروے نال بیان تے علم موجود اے۔ جہدے سب توں وڈے جاوتے واقفکار حضرت رسول اکرمؐ نہیں جھڑتے مہاہد تے ابن سراقہ رضی اللہ عنہما فرماندے نیں :-

مَا مِنْ شَيْءٍ فِي الْعَالَمِ إِلَّا هُوَ فِي كِتَابِ اللَّهِ
یعنی سارے عالم وچ کوئی شے ایسی نہیں جہدا بیان قرآن کریم وچ نہ ہووے (الاتقان ج ۲ ص ۱۲۶)

شے و امطلب

ہر موجود چیز نوں کہیا جاندا اے تے موجودات وچ مکتوباتِ قائم، تے مکتوباتِ لوح محفوظ وی شامل نیں۔ ایس توں پتہ لگا کہ قرآن دے "تبیان" وچ لوح و قلم دے علم وی شامل نیں۔ جنہاں بارے قرآن فرماندا اے :-

(۱) كُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَقَرٌّ
یعنی ہر چھوٹی تے وڈی شے لوح محفوظ وچ لکھی ہوئی اے

(۲) لَا حَبِطَ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا
رُطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ
مُبِينٍ ۝

(۳) لَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ
إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ۝

(۴) وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي
إِمَامٍ مُّبِينٍ ۝

ابناں آنتاں توں ثابت ہویا کہ ازل توں لے کے اہد تک ہر شے دا علم وغیرہ لوح محفوظ وچ سانہیہ کے رکھیا گیا اے۔ جہدا ذکر قرآن حکیم وچ بڑی حکمت تے ویروے نال موجود اے۔ قرآن رب واکلام تے علم دا خزانہ اے۔ تے ہر لحاظ نال کامل تے اکمل اے۔ ساڈے نبی حضرت محمدؐ وی علم تے عمل وچ کامل تے اکمل نیں۔ تے قرآن دے سارے علماں دا خزانہ آپؐ دی ذات اقدس اے۔ بعثت توں بعد ۲۳ سال دی مدت وچ اللہ تعالیٰ نے حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام نوں اپنے بھیتاں توں حسب ضرورت

تے موقعے محل دی مناسبت نال آگاہ فرمایا۔

قرآن کریم دی زونال دنیا دی کوئی مخلوق ذاتی علم نہیں رکھدی۔ صرف اللہ تعالیٰ دی عطمانال ای ہر اک نوں حسبِ ظرف حصہ ملدا اے۔ تے حضور پاک چونکہ باعثِ تخلیق کائنات نہیں ایس کر کے آپ دا علم رب دی عطمانال ہر مخلوق توں ودھیرا اے۔ قرآن حکیم وجہ بعض آکناں علم غیب دی نفی بارے نہیں۔ جہناں، اطلب مخلوق مے ذاتی علم غیب دی نفی اے کیوں جے ذاتی علم رکھتا صرف رب دی شان تے صفت اے باقی ہر مخلوق علم واسطے رب دی عطمانے لوازش دی محتاج اے۔ جیویں فرمایا :-

(۱) لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ -
زمین تے اسماناں دی چابیاں اللہ کول ای
نیں۔

(۲) لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
اِلَّا اللّٰهُ وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ
لَا يَعْلَمُهَا اِلَّا هُوَ
زمین تے اسماناں وجہ کوئی غیب جانن والا
نہیں سوائے اللہ کے تے اہل کون غیب
دیاں کنجیاں نہیں جہناں توں رب پناں کوئی
نہیں جان دا۔

فائدہ لطیف | مولانا نبی بخش حلوانی ایس بارے لکھ دے نہیں :-

”عِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ اور لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ میں اہل ایمان کو کچھ اور ہی بات نظر آتی ہے یعنی مفاتیح کا پہلا اور آخری حرف ”م ح“ مفاتیح کے پہلے و آخری حرف ”م و“ کے ملانے سے حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کا اسم پاک مُحَمَّدٌ بنتا ہے یعنی حضور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کو خدائے تعالیٰ کے خزانہ علوم کی کنجیاں عطا ہوئیں اور اہل ایمان کو اس میں ذرا بھی شک نہیں کیونکہ ان کا تو پہلے ہی یہ عقیدہ ہے کہ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کی ذات مبارک ہی قاسم العلوم والانعام ہے اور خدائے تعالیٰ کا فضل و انعام جس پر جس حالت میں بھی ہو آپ کی روح پاک کی معرفت ہی ہوتا ہے۔ جس طرح حضرت علی کرم اللہ وجہہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے علوم کا دروازہ تھے۔ اسی طرح خدائے تعالیٰ علوم غیبیہ و اسرار خفیہ کے خزانے کے کلید بردار آپ ہیں اور یہ بات امر واقعہ اور حقیقت کی جان ہے۔

بخاری شریف میں عقبہ بن عامر سے مروی ہے کہ حضور نے فرمایا: ”اعطیت مفاتیح خزائن الارض یعنی مجھے زمین کے خزانوں کی کنجیاں عطا کی گئیں۔“ الامتیباز بین الحقیقت

والمجاز۔ مطبوعہ مکتبہ نبویہ جامع سٹی کوٹوالی۔ لاہور۔ صفحہ ۲۴)

اک نکھڑا حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم نوں "علم" بتدریج عطا ہویا۔ جدوں آپ علمی پیاس محسوس کر دے تاں اہنوں چھیتی حاصل کرن دی سدھرناں رب اگے دعا کر کے ایسے کر کے قرآن حکیم وچ رب تعالیٰ نے آپ نوں نصیحت کیتی کہ تئیں قرآن پاک دے جلدی جلدی نازل ہون دی سدھر دل وچ نہ رکھو۔ کیوں جے اہ رب دی رضائے حکمت موجب ہولی ہولی تہانوں عطا کیتا جائے گا۔ تے نالے فرمایا کہ اے نبی تئیں "وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا۔ یعنی علم وی زیادتی واسطے دُعا منگدے رہیا کرو۔ ایس توں اہ بات نکھڑ دی اے کہ حضور علیہ السلام نوں اللہ تعالیٰ نے سارے علوم اگو واری دان نہیں سی کر دتے بلکہ اپنی رضائے حکمت، تے آپ دی برداشت ضرورت تے دُعا موجب ہولی ہولی ۲۳ سال دی مدت وچ عطا کیتے تاں جے آپ دی اُمت وی اہناں علماں توں آسانی نال واقف ہندی چلی جائے۔ اہ گل نوٹ کرن والی اے کہ حد تک اللہ تعالیٰ نے آپ نوں علم دے میدان وچ کامل تے اکل نہیں فرمادتا۔ تہ تک آپ نوں دُنیا وچ حیات رکھیا۔ تاں جے تبلیغ داکم چالور ہوے۔ جہ آپ دا علم ہر لحاظ نال اللہ دی جاچے کامل تے اکل ہو گیا تاں اودوں آپ نوں اللہ دی طرفوں بلاوا آگیا۔ حضور دا علم بے انت خزانہ اے۔ دُنیا دی کوئی مخلوق آپ دے علمی مرتبے دی دُھوڑ نوں وی نہیں پہنچ سکدی۔ تے نہ اندازہ کر سکدی اے۔ کیوں جے آپ نوں اللہ تعالیٰ نے ہر مخلوق (شے) توں ودھ علم غیب نال نوازا ساڈیاں ناقص عقلاں اہ فیصلہ کرن دے قابل کتھے کہ آکھن پئی آپ نوں فلانی بات دا علم نہیں سی۔ جس دی شان اہ ہووے کہ :-

مَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۗ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ۔ اہدے بارے اہ

سوچنا کہ آپ لوں کسے بات دے علم بارے وحی کیہڑے ویلے آئی۔ تے جے وحی نہیں آئی تاں معاذ اللہ آپ نوں اوس بات دا علم وی نہیں سی وغیرہ۔ اچھے فیصلے ساڈی اپنی جہالت تے بیوقوفی دا ثبوت ہون گے۔ اہ ذات اقدس جہد اہر لمحہ "عالم الغیب" دی "معیت" وچ نگھدا سی۔ تے ہر ویلے مشاہدات دیاں بارشاں ہندیاں سُن اوس دے "علم" بارے ساڈے چہٹے بے علم تے نادان انسان منقی فتوے کس طراں دے سکدے نیں۔ اللہ نوں پچپان وچ حضور دا جواب نہیں

لے ہجرت ویلے غار ثور وچ صدیق اکبر نوں فرمایا: لَا تَخَفْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا ۔ (قرآن)

تے حضورؐ نوں "جانن" داد عویدا جے کوئی ہے تاں اہ صرف رب دی ذات اے۔ بقول غالب سے

غالب ثنائے خواجہ بہ یزداں گزاشتیم

غالب، حضورؐ دی نعت بیاننا ساڈے وس دی گل نہیں۔ اہ کم اساں اللہ دے دتے کیتا

کاں ذات پاک مرتبہ دان محمدؐ است

کیوں جے صرف رب دی ذات ای حقیقت وچ محمدؐ دے رتے تے شان دی جاؤاے

یعنی رسولؐ خدا توں اللہ تعالیٰ نے سارے "علوم" کامل تے اکمل طور تے عطا کرن توں بعد ایس دنیا توں واپس بلایا سی جے کوئی اہ خیال کرے کہ معاذ اللہ آپؐ علم دے لحاظ نال کامل نہیں سن۔ تاں اچھے بندے دا ایمان جاندار ہے گا۔ ایس کر کے اہ متنا پے گا کہ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام توں اللہ تعالیٰ نے وصال شریف توں پہلاں علم دے لحاظ نال کامل تے اکمل فرما دتا سی۔ چنانچہ علامہ سنوائی فرمادے نیں۔ قَدْ وَرَدَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمَّا يَخْرُجُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَطْلَعَهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ - یعنی بے شک اہ وارد ہویا کہ اللہ پاک نبی کریمؐ توں ایس دنیا توں نہ لے گیا جد تک آپؐ توں ہر شے دا علم عطا نہ فرما دتا۔

(جمع النہایہ خالص الاعتقاد ص - ۵)

علامہ سلیمان جبل رحمت اللہ علیہ فتوحات احمدیہ وچ لکھدے نیں :-

تے آپؐ حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا علم تمام جہانوں	وَسِعَ عِلْمُهُ عُلُومَ الْعَالَمِينَ الدُّنْيَا
انساناں، چٹان تے فرشتیاں دے علماں	وَالْآخِرَةِ وَالْمَلَائِكَةِ لِأَنَّ اللَّهَ
نوں گھیری کھلوتا اے۔ کیوں جے اللہ پاک	تَعَالَى أَطْلَعَهُ عَلَى الْعَالَمِ
نے آپؐ توں سارے علماں نال نوازیابین	كُلِّمْ فَعِلْمُهُ عِلْمُ الْأَوْلِيَاءِ
اگلیاں، پھپھیاں دا علم تے جو ہو گزریا یا	وَالْآخِرِينَ وَمَا يَكُونُ
ہون والا اے سب سکھا دتا۔	

علامہ احمد بن محمد صاویٰ اپنی تفسیر صاویٰ وچ فرمادے نیں :-

جس اُپر ایمان ہے۔ جب اے اہ اہ بات	وَالَّذِي يَجِبُ الدِّبَانُ بِهِ أَنَّ
اے کہ بے شک رسول اکرمؐ صلی اللہ علیہ وسلم	رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
ایس دنیا توں رخصت نہ ہوئے اچھوں تک	لَمْ يُنْقَلْ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى
کہ اللہ تعالیٰ نے آپؐ توں "کل فیوب" جو دنیا	أَعْلَمَهُ اللَّهُ بِكُلِّ مَغْتَمَبَاتٍ

الَّتِي تَحْصَلُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
فَهُوَ يَعْلَمُهَا كَمَا هِيَ عَيْنٌ يَقِينٌ

(تفسیر صاوی - ج ۲ ص ۱۱۳)

تے آخرت وچ ثابت ہون والے سن۔ سیکھا
وتے۔ آپ اوہناں نوں انج جان دے
نیں کہ اہ یقین دی اکھ (اگے شیشہ) نہیں۔

امام عبدالوہاب شعرانی "فرماندے نیں :-

تے آپ نوں ہر شے دا علم عطا کیا گیا اے
حتیٰ کہ روح تے اوہناں "پنج نیباں" دا
علم وی، جہدا بیان قرآنی آیت ات

وَأَوْتِي عِلْمُ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى السُّرُوحِ
وَالْخُمْسِ الَّتِي فِي آيَةِ إِنَّ اللَّهَ

عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ -

اللہ عندہ علم الساعۃ وچ اے۔

(کشف الغمہ - ج ۲ ص ۵۷)

علامہ ملاں احمد جیون (تفسیرات احمدیہ ص ۳۹۷) فرماندے نیں :-

تے توں اہ وی کہہ سکنا ایں کہ اوہناں پنج علماں دارب توں بغیر کوئی مالک

نہیں۔ پر اہ جائز اے کہ اللہ تعالیٰ اپنے محبوباں تے وییاں وچوں چہنوں چاہے (اہ

علم) سکھا دیوے۔ اللہ دے ایس قول دے انداز توں اد گل تکھو وی اے کہ اللہ

تعالیٰ عظیم تے خبیر اے یعنی جانن والا تے خبر دین والا۔ خبیر بمعنی مُخْبِر۔

علامہ ابوالعزم بیجووی شرح قصیدہ بیدہ شریف ص ۹ وچ فرماندے نیں :-

نبی کریم صلی اللہ وآلہ وسلم ایس دنیا توں

تشریف نہ لے گئے جد تک آپ نوں

اللہ پاک نے اہ امور یعنی علوم خمسہ

عطا نہ کر وتے۔

لَمْ يَخْرُجْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ

الدُّنْيَا إِلَّا بَعْدَ أَنْ أَعْلَمَهُ اللَّهُ

تعالیٰ بسہذا لامور ای

الْخُمْسَةِ ه

حاجی امداد اللہ مہاجرکی رحمت اللہ علیہ فرماندے نیں لوشماٹم امدادیہ ص ۱۱۵۔

امداد المشتاق ص ۷۶)۔

"لوک آہندے نیں کہ حکم غیب نبیاں تے وییاں نوں نہیں ہندا ایس آہناں پئی

اللہ والے بدھ نظر اں کرن دریافت و ادراک غیبیات کا اُن کو ہوتا ہے۔" اصل وچ اہ علم ہی اے۔"

۱۔ علوم خمسہ (پنج علم) (۱) قیامت کہ اسی ۱۲ پہنہ کدوں کتھے تے کہناں پورے گما (۳) عالمہ دے پریٹ وچ کہیہ

اے (۴) کل کہیہ ہووے گما (۵) فلاں بندہ کتھے مرے گما ۹

مولانا محمد قاسم نانوتوی فرماتے ہیں :-

(۱) ”علومِ اولین اور ہیں اور علومِ آخرین اور۔ لیکن وہ سب علومِ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم میں مجتمع ہیں“ (تسخیرِ انیس ص ۴۲)۔

(۲) ”جناب سرور کائنات علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت واکتسابات ہر چند بیشتر تھے مگر خیر البشر، خدا کے منظور نظر تھے۔ خداوند کریم نے اپنے سب کمالوں سے حصہ کامل ان کو عنایت فرمایا تھا منجملہ کمالاتِ علم جو اول درجے کا کمال ہے اپنے ہی علم سے ان کو مرحمت کیا۔ چنانچہ مَا یَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ یُّوحٰی۔ اس دعوے کے لئے دلیل کامل ہے۔ اس صورت میں آپ کا علم وہ خدا ہی کا علم ہوا، اور آپ کا کہا وہ خدا ہی کا کہا نکلا“۔ (فیوضِ قاسمیہ ص ۴۲)۔

حضرت رسول اکرمؐ بعض باتوں کا علم رکھنے کے باوجود انہوں نے ظاہر نہ کرنے کے پابند نہ تھے۔ مثلاً قرآن مجید کے حروفِ مقطعات کا علم صرف ”الساخنون فی العلم“ نون حاصل ہے۔ دو جے علماء نے اتنی نہیں جان دے۔ بعض باتوں آپ نے صرف اپنے خاص خاص تہ اہل صحابہؓ کو ہی دیا تھے اور ہناں لوں نے ظہر نہ کرنے کا حکم فرمایا جو میں مشکوٰۃ شریفہ وچ حضرت ابو ہریرہؓ کو مروی ہے کہ میں رسول اللہؐ کو دو قسم کے علم سکھائے ایک اہ جہڑے اور جیاں تک پچا دتے تھے دو جے علم وچوں جے میں کچھ ظاہر کراں تاں تیس میری دھون لاد دیو گے۔ اللہ تعالیٰ داوی مومناں نوں حکم اے کہ نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام جو کچھ تہا نوں دیوے لے لو دتے جس توں منع کرے رک جاوا ایہو وچ اے صحابہ کرامؓ نے مقطعات دی تشریح بارے کدی زور نہاں سی دتا۔

حضور علیہ السلام کے علم بارے نبی بخش حوالی رحمۃ اللہ علیہ جہڑے اہل سنت دے آں اچھے عالم سن لکھدے نیں :-

”علم غیب کے بارے میں ہم ذرا وضاحت سے کام لیتے ہیں اور اہل سنت و اجماعت کا اس کے متعلق عقیدہ بیان کرتے ہیں جس پر بغور نظر کرنے سے بہت سے اختلافات اور غلط فہمیاں خود بخود دور ہو جائیں گی۔“

لہذا امتیاز میں الحقیقت والہماز مطبوعہ مکتبہ نبویہ جامع سٹی کراچی۔ لاہور۔ ص ۴۴ تا ۵۰۔

(۱) ذاتی علم غیب صرف خدا تعالیٰ کے لئے ہے اور حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کا علم غیب خدا تعالیٰ کا عطا کردہ ہے۔

(۲) اللہ تعالیٰ کا علم محیط کل اور غیر متناہی ہے مگر حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کا علم خدا تعالیٰ کے علم کا بعض اور متناہی ہے۔

(۳) حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کا یہ بعض خدا کے مقابلہ میں ہے مخلوقات کے مقابلہ میں نہیں۔ مخلوقات کے لئے یہ بعض بھی لا متناہی ہے کیوں کہ اس کا (حضور کی علمی وسعتوں کا) اندازہ ناممکن ہے۔

(۴) آپ کا علم مخلوقات کے جمیع علوم سے زیادہ ہے لیکن خدا کے مقابلہ میں ایسا ہے جیسا کہ سندر کے مقابلہ میں قطرہ۔

(۵) آنجناب کو یہ علم بتدریج عطا ہوا ہے یہ سلسلہ تا اختتام نزول قرآن جاری رہا۔ نزول قرآن کے اتمام پر اللہ تعالیٰ نے آپ کو جملہ مغیبات رجبہ ہمہ ماکان وما یکون کہتے ہیں) کا علم عطا فرمایا۔

(۶) آپ کا وجود جاننے کے بعض امور کے کتمان پر مامور تھے اور بعض امور کا کتمان کسی حکمت کی بنا پر ہوتا تھا جو کسی موقع محل اور ضرورتِ اظہار کا متقاضی تھا۔

(۷) آپ کا باوجود جاننے کے بعض امور کا کسی دوسرے سے دریافت کرنا بھی کسی حکمت کی بنا پر تھا۔

(۸) حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کے علومِ رحمانی ہیں تفصیلی علوم خدا تعالیٰ کے لئے ہیں۔ امور مندرجہ بالا کے پیش نظر ہمیں آیات قرآنی پر غور کرنا چاہئے اور ان سے یہ نتائج اخذ کرنے چاہئیں۔

(۱) آیات میں جہاں آپ کے لئے علم غیب کی نفی کی گئی وہاں علم غیب ذاتی مراد ہے جو صرف اللہ تعالیٰ کے لئے ہے۔

(۲) جہاں علم غیب کا اثبات ہے وہاں علم غیب عنطائی بہ تعلیم الہی ہے جو آپ کا خاصہ ہے۔

(۳) بعض جگہ قرآن و حدیث میں آپ کی ذات سے جو علم غیب کی نفی کی گئی ہے۔ یہ اس وقت تک تو درست تھی جس وقت وہ کی گئی۔ بعد میں وہ علم آپ کو حاصل ہو گیا یعنی یہ بات اس وقت کے بعد علم غیب عطا ہونے کے منافی نہیں۔

(۴) بعض امور کا اخفا آپ نے کسی حکمت کی بنا پر کیا تاکہ اس کا اظہار پوتت ضرورت ہو۔ پس جب آپ نے اس کے اظہار کا موقع اور مخلصین میں اس کے قبول کی رغبت و صلاحیت دیکھی تو آپ نے (وہ امور) ظاہر فرما دیئے۔

بعض افراد نے آپ کے لئے جملہ علوم غیبی یوم پیدائش ہی سے تصور کر لئے اور ان میں تدریجی ارتقاء کو صاف نظر انداز کر دیا۔ جہاں کہیں انہیں آپ کا یہ تعلیم الہی بذریعہ الہام و وحی وغیرہ علم غیب سیکھنا نظر آیا وہاں بھی جھٹ یہ کہہ دیا کہ یہ بات تو آپ پہلے سے ہی جانتے ہیں حالانکہ یہ مستمم ہے کہ یہ علوم آپ کو بت رتج رکھائے گئے۔ جس کی انتہا تمام نزول قرآن کے دن اَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ دُنْيَاكُمْ مِمَّا كُنْتُمْ كَانُونَ کے بعد ہوئی۔ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ میں اسی امر کی طرف اشارہ ہے کہ جو آپ کے علوم میں اضافہ ہوتا آیا آپ کی بعد کی حالت پہلی حالت سے بہتر ہوتی چلی گئی۔ اگر اس تدریجی ارتقاء سے انکار کیا جائے تو سَبَّ نَبِيٍّ عَلِيمًا كَذِبًا جانیگے اور کیا اس بات کو تسلیم کرنے سے آپ کی شان میں کمی واقع ہوتی ہے؟ حَاشَا وَحَاشَا۔ کیونکہ یہ امر واقع ہے۔ اس سے انکار کرنا اپنی جہالت کا ثبوت دینا ہے۔

کم حضور علیہ الصلوٰۃ

والسلام کے لئے جملہ مغیبات کا علم یوم پیدائش ہی سے نہیں مانتے۔ ہمارا عقیدہ ہے کہ آپ کو یہ علوم بت رتج پو تعلیم الہی بذریعہ الہام و وحی حاصل ہوئے۔

مثلاً قرآن مجید میں منافقین کے متعلق ارشاد ہوتا ہے۔ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ عَلَّمَهُمْ اس کے بعد یہ آیت نازل ہوئی وَ لَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي مَحَنِ الْقَوْلِ

تفسیر جہل میں ہے..... یعنی (ترجمہ) "اگر تو کہے کہ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کے لئے منافقین کا حال جاننے کی نفی کیوں کی گئی حالانکہ آیت وَ لَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي مَحَنِ الْقَوْلِ میں اس کے جاننے کا ثبوت ہے تو اس کا جواب یہ ہے کہ نفی کی آیت اثبات کی آیت سے پہلے نازل ہوئی۔" حدیث شریف میں ہے کہ حضور علیہ السلام نے ایک جمعہ کو خطبہ کے وقت ان کے (منافقین کے) نام لے کر مسجد سے باہر نکال دیا جن کی تعداد تین مرد اور ایک سوسترہ عورتیں بتائی جاتی ہے۔

حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کی ذات مقدسہ تو خلاصہ موجودات ہے تمام موجودات

کے کمالات اور علوم آپ کی ذات مقدس میں جمع ہیں کیونکہ آپ کائنات میں خدائے تعالیٰ کے خلیفہ اعظم ہیں یا نبیائت اللہ کا بہترین مجسمہ ہیں اور ناسب کے لئے ضروری ہے کہ نصاب کی مرضی اور منشاء کے مطابق نظام کو چلائے۔ لہذا اس کے لئے ہر چیز کے متعلق مناسبت کی رضا کا علم لازمی ہے۔ پھر اختیار کا نمبر آتا ہے جس کے ماتحت کوئی نظام قائم ہو سکتا ہے پس ایسی صورت میں یہ ضرور ماننا پڑے گا کہ آپ کا علم موجودات کے مجموعی علم سے زیادہ ہے۔ اور آپ کے علم سے خدا کا علم ہی زیادہ ہے۔ کسی (اور) کی مجال نہیں کہ اس بارے میں آپ کی برابری کا دعویٰ کر سکے اور یہی بات آپ کی رفعت شان کے متقاضی ہے ہمیں آپ کے کمالات کے سامنے سرعجز جھکا کر صدق دل سے اقرار کرنا چاہیے۔

ع بعد از بزرگ تویی قصہ مختصر

علامہ نور بخش توکلی رحمۃ اللہ علیہ (سیرت رسول عربی ص ۵۰، مطبوعہ حامد اینڈ پبلیشرز، اردو بازار - لاہور) حضور کے علم غیب بارے بیانات توں بعد لکھدے ہیں :-

”بیان بالا سے یہ نہ سمجھا جائے کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کا علم اللہ تعالیٰ کے علم کے مساوی ہے کیوں کہ دونوں میں بلحاظ کیفیت و کمیت بڑا فرق ہے۔ اللہ تعالیٰ کے علم بغیر ذرائع و وسائل، ذاتی قدیم حضور علیہ السلام کا علم عطائی عادت ہے۔ اسی طرح کمیت میں بھی فرق بنتا ہے کیونکہ انبیاء کرام علیہم السلام کا علم اللہ تعالیٰ کے علم سے وہ نسبت بھی نہیں رکھتا جو قطرے کو سمندر سے ہوتی ہے۔ چنانچہ (تفسیر سورہ کہف) صحیح بخاری میں قصہ حضرت موسیٰ و حضرت خضر علیہ السلام میں ہے۔ فرمایا رسول اللہ نے ایک چڑیا کشتی کے کنارے آکر بیٹھی۔ اس نے اپنی چونچ سمندر میں ڈبوئی۔ حضرت خضر نے حضرت موسیٰ سے فرمایا کہ میرا علم اور آپ کا علم اللہ تعالیٰ کے علم کے مقابلے میں اتنا بھی نہیں جتنا (پانی) اس چڑیا نے سمندر میں سے اپنی چونچ میں لے لیا۔“

شیخ اسماعیل حقی تفسیر روح البیان ص ۱۰۲ آیت وَ لَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ۔ بیٹھ لکھ دے ہیں :-

(ترجمہ) ”ساڈے استاد علامہ نے، اللہ اہناں توں سلامت رکھے۔“

الرسالة الرحمانية في بيان الكلمة الفرقانية وح فرمایا کہ اولیاء و اولیاء و علم انبیاء و علم
وے مقابلے و مع لہج اے جو میں ست سمندراں و چوں اک قطرہ تے انبیاء و علم
ساڈے نبی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم وے علم نال ایہو نسبت رکھرا اے۔ تے ساڈے نبی
وے علم لوں اللہ سبحانہ تعالیٰ وے علم نال ایہی نسبت اے۔
آخر وچ صدر الافاضل حافظ مولانا حکیم محمد نعیم الدین صاحب مراد آبادی رحمۃ
اللہ علیہ دی تحریر پیش کیتی جاندی اے۔ آپ فرمادے نیں :-

”ہم صحیح غیوب غیر متناہیہ کا علم ثابت کرتے ہیں نہ جملہ معلومات الہیہ کا حضور اقدس
علیہ الصلوٰۃ والسلام کے علم الہی سے کوئی نسبت نہیں۔ ذرہ کو آفتاب سے اور قطرہ
کو سمندر سے جو نسبت ہے وہ بھی متصور نہیں۔ کہاں خالق، کہاں مخلوق؟ مماثلت
و مساوات کا تو ذکر ہی کیا ہے؟ علم الہی کے حضور تمام مخلوق کے علوم اقل قلیل ہیں۔
کوئی ہستی نہیں رکھتے لیکن باری مہم عطائے الہی کے حضور انور علیہ الصلوٰۃ والسلام کو
بسیح کائنات کا تمام ماحکمان و صایکون کے علوم حاصل ہیں الحمد للہ۔ ہم
مماثلت کے قائل نہ مساوات کے۔ نہ عطائے الہی اور فضائل احمدی صلی اللہ علیہ وسلم کے منکر“

(الکلمۃ العلیا فی اعلاء علم مصطفیٰ ص ۳-۴)

ادساری گل کتھہ ظاہر کر دی اے کہ ساڈے قابل احترام علماء فطری حکمراں و عاچیے کے اک
دو جے نال اے کھڑا لائی رکھدے نیں۔ ورنہ حقیقت وچ ایس مسئلے بارے اختلاف یا اثرانی
جھگڑے دی اکالوڑ کوئی نہیں۔ دین و الارب تعالیٰ لبین و الارسل خدا، جو رب دیوے
اوہی رسول نوے۔ رب و از رسول رب توں بناں ہو رکسے کو لوں کجہ نہیں بیداتے رب وی
اپنے رسول راہیں عطا کر دا اے جو یں فرمایا جو میرا رسول دیوے نے لو و جتوں ڈکے رک
جاؤ۔ ایمان، قرآن، اسلام و غیرہ دی دولت اللہ نے اپنے رسول راہیں کل انساناں واسطے

لہ ایس موضوع بارے حوالہ دتیاں کتاباں توں علاوہ ”ذکر جمیل“ از مولانا محمد شفیع اوکاڑوی نے
”امت کے اختلاف میں اعتدال و انصاف“ مرتبہ و مؤلفہ حکیم مولوی امجد علی مطبوعہ مجلس اشاعت اسلام
لاہور (جنوری ۱۹۷۳ء) تے بعض دوجیاں کتاباں توں استفادہ کیتا۔

بھیجی۔ بلا واسطہ رسولؐ جے ایمان تے اسلام دی روحانی دولت نہیں مل سگدی تاں ہور
 کوئی جتھے کیویں ہل سگدی اے۔ اسٹو دار رسولؐ اعلیٰ تے عملی ہر لحاظ تال کامل، مکمل تے
 اکمل اے اہ رب داناٹب اے۔ رؤف وی اے۔ رحیم وی اے۔ اُہری شان
 دا کوئی انت نہیں۔

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

علموں کامل، عملوں کامل

دین، دُنی، ہر پاسیوں کامل

جاہلاں اُس واکھیت نہ پایا

سوہنا نیی، رحمت داسایہ

نوں قطب بنایا جا رہا ہے۔ کہ ہرے قطب غوث بن رہے ہیں۔ گل دُنیا دے مُرشد تے پیر
ایس دربار وچ حاضر نہیں تے ہر کوئی اپنی ہمت، طاقت تے اپنے ظرف موحب فیض یاب ہو رہا
اے۔ رب نون دے طریقے، پردے ہٹان دامل، مقامات، احوال، مراتب، توجہ، تاثیر،
ذوق شوق، وجد و رقص، فناتے بقا، وغیرہ دی تعلیم دا سلسلہ چالو اے۔ ایس مجلس دے صدر
الصدور دی سلطان عرب و عجم حضرت محمد رسول اللہ میں صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

گیارہواں کمرہ ایچھے اک رسول اُتی تے خاتم النبیین، الوالعزم سچیرے حاملی کتاب
ہستی جلوہ گرا اے۔ سارے نبی تے رسول، ابراہیمؑ، اسماعیلؑ، یعقوبؑ،

داؤد، سلیمان، موسیٰ تے عیسیٰ علیہم السلام وغیرہ چوہیرے بیٹھے نے۔ تے خاتم الانبیاء توں
فیض پارہے نہیں۔ اہناں دیاں شریعتاں بازے ترحیمی تے اصنافی حکم دتے جا رہے ہیں تے اہ
ہر آرڈر دوں مکن رہے ہیں۔ تے نالے صدر مجلس نوں اپنا سردار تے امام تسلیم کر رہے ہیں۔
ادبیاں داسردار۔ دی محمد مصطفیٰ اے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

بارہواں کمرہ ایچھے اک نورانی ہستی، مظہر حسن ازل، محبوب تے نازین، کعبے دانگ
نشریف فرما اے۔ ربی حسن و جمال دے جلوے تے لشکارے ایس حسین

وجیل ہستی دے بدن مبارک نوں اپنا مظہر بنا کے نور و نور کر رہے ہیں جس نال ایس نورانی بدن
والے نوں رب دی طرفوں "شانِ محبوبیت" حاصل ہو رہی اے۔ اہ محبوب اپنی محبت دی
کھچ نال لوکاں دے دل شکار کر رہیا اے۔ تے لکھناں بکروڑاں عاشق ایس ازلی حسن دے
دیدار کارن دیوانیاں دانگ دُوروں نیڑیوں زورے آرہے ہیں۔ اہ ایس آستانے اُتے آکے
جھک جھک ساماں کر دے ہیں۔ تے اک اک ادائے محبوبی لئی جاناں تریاں کر رہے ہیں
اہ محبوبیت کسے پورنوں نہیں جڑی۔ البتہ ایس نازین دے صدقے کجھناں نوں ایس محبوب
دی محبوبیت وچوں تھوڑا جہا حصہ ملیا اے۔ تے جہنوں اہ حصہ ملیا، مخلوق اُہدے دل دی
جھک گئی اے۔ اہ حسین، اہ دلربا، اہ محبوب محبوباں کول اے؟ اہ وی آمنہ دالال، سلیمہ
دی بکریاں چھیڑو۔ خدیجہ داسرتاج محمد بن عبد اللہ اے۔ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

محمد مصطفیٰ سلطان عالم

حضور علیہ السلام دایمہ اقدس | قرآن حکیم وحی اللہ تعالیٰ نے آپ نوں مخاطب کر دیا
فرمایا اے :-

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ
اے نبی! اسان تیرا سینہ کھول نہیں دتا؟
آپ دایمہ مبارک رب دیاں رحمتاں برکتاں تے اُہدے علوم تے انوار دا خزانہ اے۔
شاہ عبدالعزیز محدث دہلوی تے مولانا ابو محمد عبدالحق حقانی آپ دے سینہ اقدس بابے فرماندے
نیں :-

”حضور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے سینہ اقدس نوں اک شان دار محل سمجھنا چاہیدا
اے۔ جس وحی باراں وڈے ہال کمرے نیں۔ تے ہر کمرے وحی گویا اک محفل لگی ہوئی اے۔
جہدے صدر آپ جناب نیں۔ تے اہرا ویر و اینج اے۔“

پہلا کمرہ ایس وحی اک اچی شان والا شہنشاہ تشریف رکھدا اے کہ کل دنیا دے
وڈے چھوٹے بادشاہ تے حکمران اوہدے سامنے ہتھ بندھ کے ادب تال کھلوتے نیں۔ تے
اوس کولوں اپنے اپنے ٹمکاں نوں چلان دیاں تدبیراں وغیرہ کھپدے نیں۔ تے جو کچھ اہ فرماندا
جاریا اے، اوہنوں سرنتھتے رکھ رہے نیں۔ اد شہنشاہ حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ

لہ ایس وحی کوئی شک نہیں کہ اوہ کارخانہ قدرت، کمال محمدی دے انوار دا اک لشکارا اے۔ جس طراں جزوی تازگی
نال شاخاں تے پتے ہرے بھرے ہندے نیں تے جس طراں دریا وچوں نہراں تے رچا ہے تے کہاں تسیاں میناں
دا پلاٹواں کر دے نیں۔ اوسے طراں رسول کریم دایمہ مبارک کمالات ظاہری تے باطنی داسر حقیقہ تے خزانہ اے۔
نور محمدی دافعیض ساری دنیا وحی جاری اے تے قیامت تک جاری رہے گا انشاء اللہ تعالیٰ۔
لے تفسیر عزیز و حقانی۔ ملخص تے مفہوم۔

حدیث شریف دی روشنی و جنت علم غیب نال متعلق حضور کے معجزا

۵۔ حضرت اسامہ بن زید فرماتے ہیں اکواری رسول اللہ مدینے دے قلعیاں وچوں اک قلعے آتے کھڑے ہوئے تے صحابہ نوں پچھیا بھلا تیس اہ کجھ دیکھ رہے ہوں جو مینوں نظری آ رہیا اے۔ عرض کیتی: نہیں یا رسول اللہ فرمایا: میں دیکھ رہیاں کہ فتنے تہاڑے گھراں وچ بارش وانگ ورحدے پئے نیں: (بخاری و مسلم)

۶۔ حضرت عبدالرحمن بن عائش آہندے میں کہ رسول اللہ نے فرمایا کہ میں اپنے رب نوں بڑی سوہنی شکل وچ دیکھیا۔ رب نے پچھیا: فرشتے کیوں جھگڑدے پئے نیں؟ عرض کیتی: اللہ بہتر جانے۔ فیر اللہ نے اپنا ہتھ میرے دوہاں موڈھیاں وچکار رکھیا جہدی ٹھنڈک میں اپنے دوپستاناں وچکار محسوس کیتی۔ تے مینوں زمیناں تے اسماناں دی ہرٹے بارے علم ہو گیا: تے فیر آپ ہوراں راہ آنت پڑھی :-

وَكُنَّا لَكَ نُورًا نُّورًا يُبَوِّهُنَّ مَلَائِكَةٌ
الْمَلَائِكَةُ وَالْأَرْضُ وَالسَّمَواتُ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ ۝
تے ایج ایس تکان لگ پئے۔ ابراہیم نوں
زمین تے اسماناں دی بادشاہی ماں جے
ادھوں یقین آوے۔ (دارمی - ترمذی)

۷۔ عبد اللہ بن عمرو بن العاص فرماتے ہیں۔ اک دن رسول اللہ اپنے گھروں نکلے تے آپ دے ہتھ وچ دو کتاباں سن۔ فرمایا: "پتہ اے اہ کیہ کتاباں نیں؟" صحابہ نے عرض کیتی: اللہ دا رسول ای بہتر جان دا اے۔ آپ ہوراں فرمایا: "سجے ہتھ والی کتاب وچ جنتی حضرات دے نام لکھے ولدیت تے قبیلہ وغیرہ لکھے نیں تے آخر وچ اہناں دی کُل گنتی (TOTAL) لکھی گئی اے۔ اہناں وچ گھانا وادھا ممکن نہیں۔ تے کھلی کتاب وچ روزخیاں دے نام، ولدیت تے قبیلے سمیت درج نیں تے اخیر وچ میزان درج اے جس وچ گھانا وادھا ممکن نہیں۔ صحابہ نے عرض کیتی: یا رسول اللہ جے اہ فیصلہ ہو چکا اے تاں عمل کاہے لئی اے؟ فرمایا: "اپنے اعمال درست کرو تے رب دا قرب تلاش کرو۔ جہڑا بہشتی اے اہ انبیرا بہشتیاں والے عمالاں تے ہونے لگا

وآپ وسلم دی ذات اقدس لے۔

دو جا کرہ | ایتھے اک اُچ اُچیرا حکیم تے وڈا دانا بزرگ تشریف رکھدا اے۔ ساری دُنیا دے

عاقل تے دانے برٹے کے بڑے ادب مال حاضرین تے حکمت، سیاست، آداب، اخلاق تے

دو جے دانائی بھرے ہلماں توں سیراب ہو رہے نیں۔ اہ اُستادِ مکرم، تے حکمت دے خزانے

نگن والا کون اے؟ اہ محمد مصطفیٰ اے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیں +

تین جا کرہ | ایتھے اک بہت وڈا قاضی تے حاکم بڑے وقار تے شان نال تشریف رکھدا اے۔

جہدے سلنے دُنیا بھر دے قانون نوں سمجھن دے چاہوان، سیانے نوج، سیاست

کھان تے قانون سازی دے بُری ہتھ بٹھ کے کھڑے نیں تے اپنے اپنے مسلیاں وچ رہنمائی حاصل

کر رہے نیں۔ تے اوس دے ارشادات نوں اپنا دستور العمل بنا رہے نیں۔ پتہ اے اہ قاضی القضا

کون اے؟ اہ وی حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیں +

چوتھا کرہ | ایتھے اک وڈا مفتی جہدے علم وادانت نہیں۔ تشریف فرما اے۔ اہدے سینے مبارک

وچ علوم و فنون دے دریا ہراں نے رہے نیں۔ دُنیا بھر دے محدث، مفسر،

مشکلیں، مقررین، مجتہدے فقیہہ وغیرہ اہدے سامنے حاضر نیں۔ تے اپنے اپنے طرف تے کوشش

موجب سیراب ہو رہے نیں۔ اہ وڈا مفتی کون اے؟ اہ وی حضور علیہ السلام دی ذات اقدس

اے۔ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

پنچواں کرہ | ایتھے اک بڑا جلالی محتسب تشریف رکھدا اے۔ تے رب دے حکماں توں نابری

کرن والیاں نوں سزا دلوا رہیا اے۔ کدھرے زانی سنگسار ہو رہے نیں۔

چوراں دے ہتھ لگے جا رہے نیں۔ شرابیاں نوں دُورے پئے رہے نیں۔ تے ظالماں نوں جرم موجب

سزاواں مل رہیاں نیں۔ بُرائیاں تے بدیاں مکاناتیاں جا رہیاں نیں۔ بوٹے بازاں تے فریباں

نوں سزا مل رہی اے۔ رشوت خوراں کو لوں ٹچھ ٹچھ ہو رہی اے۔ اہ محتسب اعلیٰ وی حضرت محمد

سرورِ دو عالم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی ذاتِ باہرکات اے۔

چھٹواں کرہ | ایتھے اک اُچی شان والا، اُچی آواز، تے مٹھی نے والا قاری جلوہ افروز اے۔

دُنیا بھر دے قاری ایس دربار وچ حاضر نیں۔ تے بڑے ادب نال فنِ تجوید فرماتے

سبعہ تے لب پہنچ دے فرما دے۔ سزاوار سکھ رہے نیں۔ اہ عظیم الشان ہستی وی حضرت محمد

حامل قرآن نیں۔ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

تے دوزخی دادورخیاں والے تے بھانویں اہ ساری عمر کُجھ وی کر داریسے۔ "فیرا کھیا۔ انا پاک اپنے بندیاں توں فارغ ہو گیا اے۔" (ترمذی مشکوٰۃ کتاب الایمان)

۵۔ حضرت ابوذر توں امام احمد نے طبرانی نے نقل کیتا کہ اہ صحابہؓ نال رسول اللہ کیوں ہو کے واپس آئے ایس حال وچ کہ فضاواں وچ جہڑا پوندہ اپنے پُ وی ہاندا اے اوس بارے وی رسول اللہ نے اپنے علم داساڈے کول تذکرہ فرما دتا۔

(مواہب۔ لذیبہ مقصد ثامن۔ فصل ثالث)

۵۔ طبرانی نے ابن عمرؓ توں روایت نقل کیتی اے کہ رسول اللہ نے فرمایا: اللہ تعالیٰ نے میرے سامنے دنیا توں رکھیا۔ میں دنیا اول تے دنیا وچ قیامت تک ہون والے حادثیاں دے واقعات توں ایج دیکھ رہیاں جو میں اپنے ہتھ دی تلی توں دیکھ رہیاں۔ (مواہب لذیبہ مقصد ثامن۔ فصل ثالث)

۵۔ حضرت حذیفہ بن اسید توں طبرانی وچ منقول اے۔ رسول اللہ نے فرمایا۔ "کل رات ایس مجرے کول میری اُمت، اول توں آخر تک، میرے سامنے پیش کیتی گئی۔" صحابہؓ نے عرض کیتی: "یا رسول اللہ! میں تک پیدا شدہ اُمتی تاں پیش کیتے گئے پر جہڑے اچھے جتنے ای نہیں اہ کس طراں پیش کیتے گئے؟" فرمایا: "میرے واسطے پانی تے مٹی وچ اپناں دیاں سورتاں بنا لیاں گئیاں۔ ایتھوں تک کہ میں اپناں وچوں ہر اُمتی توں ایس توں وی ودھیرا پچھاناں چتاں تیں اپنے ساتھیاں توں پچھان دے او۔"

(خصائص کبریٰ للسیوطی۔ جڈ ثانی۔ صفحہ ۱۹۷)

۵۔ اکواری آپ دے عہد وچ سورج گرہن لگا۔ آپ نے صحابہؓ نال نماز کسوف پڑھیا پڑھی۔ بعد وچ خطبہ ارشاد فرمایا۔ جس وچ اک فقرہ اہ سی کہ "اے محمد وی اُمت اشد دی قسم جے کر تیں اہ کجھ جان دے جو میں جان دا اہ تاں تیں روندے بہتاتے ہسدے تھوڑا۔" (بخاری باب الصدقہ تے تفسیر سورہ ماڈہ)۔

۵۔ اکواری جماعت کراں توں بعد آپ نے صحابہؓ توں فرمایا: "تیں اہ سمجھدے او کہ میرا رخ ایدھر اے خدا دی قسم۔ نماز وچ میرے توں نہ تہاڑا خشوع گجنا اے نہ رکوع۔ تے میں نہا توں اپنے ساتھیوں دیکھناں اوسے طراں کھلے پاسیوں نکتاں۔" (بخاری باب عظم امام الناس)

سوال کمرہ | ایتھے اک، رب دی ذات وچ مست المست، عابد تے زاہد تشریف رکھدے۔ اہداک ساہ وی غفلت وچ نہیں نگھدا انگوں اہ صبح شام رات دن تے ہر گھڑی رب دی یاد وچ گٹ اے۔ ہر ویلے تسبیح تے گلے وے ذکر، ورد و طیفے، تے فرماں اغلا تے دعاواں وچ رُجھا ہویا اے۔ تے دُنیا وے سارے عابد، زاہد تے ذاکر اوہدی بارگاہ وچ حاضر نہیں۔ تے عبادت تے ریاضت وے طور طریقے سمجھ رہے نیں۔ تے فیض و قبولیت وے چشمے توں سیراب ہو رہے نیں۔ اہ عابداں زاہداں وے مدد و ضروری حضرت رسول اکرم نہیں صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

سوال کمرہ | ایتھے اک عارفِ کامل جلوہ گرا اے۔ جو ذات و صفات دے اسرار تے عالمِ ناسوت و ملکوت دیاں حقیقتاں دے خزانے و نڈن لئی بیٹھا اے۔ ساری دُنیا دے عارف بڑی اُدھنگی تے عاجزی نال اوہدے سامنے حاضر نیں۔ حقیقت تے معرفت دے خزانے لٹائے جا رہے نیں۔ اہ عارفِ کامل وی رسولِ اُمّی لقب نیں۔ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

سوال کمرہ | اک اُچھ اچیرا عالمِ فاضل تے واعظ منبر اُتے تشریف فرما اے۔ لوکاں دیاں رُوحاں تے دلاں نوں اپنے کلام تے و عظ دی پُور تاثیر تے برکت نال رُجھنا جا رہیا اے۔ کسے نوں ثواب تے اجرِ عظیم دے وعدے راہیں بندھے رتے پایا جا رہیا اے۔ کسے نوں عذابِ قبر تے دوزخ دی آگ توں ڈرا کے توبہ کرائی جا رہی اے۔ ہزاراں بندے بہشت وچ اُچھے رُجھے تے ہمیش دی حیاتی دیاں برکتاں بارے سُن سُن کے ایمان دی دولت کھٹ رہے نیں۔ ہزاراں بدکار عذابِ قبر تے دوزخ دیاں سزاواں بارے سُن کے تائب ہو رہے تے رو رہے نیں۔ دُنیا بھرے و عظ تے مبلغ ہتھ بٹھ کے ایس درباروں خیرات لئی لکھوتے ہوئے نیں تے ہر طراں دا فیض جاری اے۔ اہ واعظ، اہ عالمِ علم لڈنی رسولِ اُمّی، کئی مدنی ماہی، حبیبِ خدا، شافعِ روزِ جزاوی محمدؐ۔ عبدہ دی ذاتِ مقدس اے۔ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

سوال کمرہ | ایتھے اک مُرشدِ کامل، صاحبِ طریقت تے صاحبِ دل بیٹھا اے۔ جہدیاں نظراں مٹی نوں سونا بنا رہیاں نیں۔ نامراداں نوں مُراداں بنا رہیاں نیں۔ غم دے مارے خوشیاں نال جھوبیاں بھر کے جا رہے نیں۔ کدھرے چوراں

اکواری آپ خطبہ دے رہے سن۔ کہ لوگاں آپ نوں غیب دیاں بعض خیراں
 پچھیاں۔ بعض منافقاں آپ وچ کھلتی پاندیاں کہیا کہ آپ نوں کیہ پتہ اے۔ آپ نوں
 نہ لگا۔ آپ جوش وچ آگے فرمایا: "سَلَوٰحًا عَمَّا شِئْتُمْ (جو چاہو میتھوں کچھو)۔
 صحابی نے اٹھ کے عرض کیتی: "یا رسول اللہ! میرا پو کون اے؟" فرمایا: "خدا نہ"
 دوجے اپنے پیورا نام پچھیا تاں فرمایا: "سالم فلام شیبہ" تے بار بار جوش وچ فرما
 تے: "پچھو پچھو۔ ہور پچھو میتھوں"۔ حضرت عمرؓ راہ دیکھ کے اٹھ تے ادب ناں عرض
 کیتی: "یا رسول اللہ! ایس اشد دی ربوبیت، محمد دی رسالت تے اسلام نوں بطور
 یں مں کے خوش آن"۔ تاں جا کے آپ دا جوش مٹھا ہو یا۔ (بخاری کتاب العلم باب الغضب)
 — جیش دا حاکم نجاشی مسلماناں دا محسن سی۔ جس دن اہ حبشہ وچ فوت ہو یا آپ
 مدینے وچ صحابہ نوں اہری وفات دی خبر دتی تے تالے غائبانہ اہرا جنازہ پڑھایا۔
 (بخاری کتاب الجنائز)

— شہ وچ طائف دا محاصرہ کیا گیا۔ آپ نوں علم ہو یا کہ محاصرے ناں فتح
 ممکن اے۔ ایس لئی فرمایا: "انشاء اللہ کل کوچ کراں گے بعض صحابہ نے کہا: یا رسول
 اللہ! فتح کرن توں پہلاں نہیں جاناں"۔ فرمایا: "چنگا فیر کل قسمت آزما لئو۔ چنانچہ
 جے دن مسلمان لڑے پر چوکھا نقصان ہو یا۔ شاماں نوں آپ نے فرمایا: "انشاء اللہ
 کوچ کراں گے"۔ صحابہ نے حیرت ناں تکیا تاں آپ مسکرا پئے۔ جہاں مطلب اہ سی کہ
 تبیں میرے دا جنگ حقیقت توں واقع ہندے تے اہ نقصان کدی نہ ہندا۔
 (بخاری و مسلم نزوہ طائف)

— حضرت وابصہ اسدی صحابی اکواری سوال دل وچ دھار کے آپ دی خدمت وچ
 ضرہ پونے۔ آپ نے فرمایا: "دستاں توں کیہ ٹھپن آیا ایس؟ توں نیکی تے گناہ دی حقیقت
 پتا چاہنا ایس"۔ عرض کیتی: "بالکل سچ فرمایا سوہنے بھانے"۔ آپ نے دسیا نیکی اہ لے
 ہنوں کہ کے دل وچ تے انشراح پیدا ہووے تے گناہ اہ، جو دل وچ دھار کھو پیدا کرے
 مانویں لوگاں اہرے کرن دا فتویٰ ای کیوں نہ دے دتا ہووے۔

(مسند احمد بن حنبل۔ ابویہ بیہقی تے ابو نعیم وغیرہ)

— حضرت حدیقہ دی ماں آپ نوں غصے ہوئی کہ توں رسول اللہ دی خدمت وچ

فوں قطب بنایا جا رہا ہے۔ کہ ہرے قطب فوٹ بن رہے ہیں۔ گل دُنیا دے مُرشد تے پیر
ایس دربار وچ حاضر نیں تے ہر کوئی اپنی ہمت، طاقت تے اپنے ظرف موجب فیض یاب ہو رہا
اے۔ رب نوری دے طریقے، پردے ہٹان دا عمل، مقامات، احوال، مراتب، توجہ، تاثیر،
ذوق شوق، وجد و رقص، فناتے بقا، وغیرہ دی تعلیم دا سلسلہ چالو اے۔ ایس مجلس دے صدر
الصدور دی سلطان عرب و عجم حضرت محمد رسول اللہ میں صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

گیارہواں کمرہ ایچھے اک رسول اُتی تے خاتم النبیین، الواعزم پیغمبر تے حامل کتاب
ہستی جلوہ گرا اے۔ سارے نبی تے رسول، ابراہیم، اسماعیل، یعقوب،

داؤد، سلیمان، موسیٰ تے عیسیٰ علیہم السلام وغیرہ چوہیرے بیٹھے نے۔ تے خاتم الانبیاء توں
فیض پارہے نیں۔ اہناں دیاں شریعتاں ہارے ترجیحی تے اصنافی حکم دتے جا رہے نیں تے اہ
ہر آرڈر دلوں مکن رہے نیں۔ تے نالے صدر مجلس نوں اپنا سردار تے امام تسلیم کر رہے نیں۔
ادبیاں دا سردار۔ وی محمد مصطفیٰ اے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

بارہواں کمرہ ایچھے اک نورانی ہستی، مظہر حسن ازل، محبوب تے نازین، کعبے دانگ
نشریف قرا اے۔ ربی حسن و جمال دے جلوے تے لشکارے ایس حسین

و جیل ہستی دے بدن مبارک نوں اپنا مظہر بنا کے نور و نور کر رہے نیں جس نال ایس نورانی بدن
والے نوں رب دی طرفوں "شانِ محبوبیت" حاصل ہو رہی اے۔ اہ محبوب اپنی محبت دی
کھچ نال لوکاں دے دل شکار کر رہیا اے۔ تے لکھاں کروڑاں عاشق ایس ازلی حسن دے
دیدار کارن دیوانیاں وانگ دُوروں نیڑیوں زورے آرہے نیں۔ اہ ایس آستلے اُتے آکے
جھک جھک ساماں کر دے نیں۔ تے اک اک ادائے محبوبی لئی جاناں قربان کر رہے نیں
اہ محبوبیت کسے پور نوں نہیں جڑی۔ اہبتہ ایس نازین دے صدقے کجھناں نوں ایس محبوب
دی محبوبیت وچوں تھوڑا جہا حصہ ملیا اے۔ تے جہنوں اہ حصہ ملیا، مخلوق اُہدے دل وی
جھک گئی اے۔ اہ حسین، اہ دلربا، اہ محبوب محبوباں کول اے؟ اہ وی آئینہ دالال، سلیمہ
دی بکریاں چھیڑو۔ خدیجہ داستراج محمد بن عبد اللہ اے۔ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

کئے ای دنوں توں نہیں گیا۔ اہناں وعدہ کیتا۔ ماں جی! میں آج ای جا کے اپنی تے تہاڑی بخشش مئی حضور کو لوں دعا کراواں گا۔ اہ مغرب دی نماز وچ حاضر ہوئے تے عشاء دی نماز پڑھ کے جدوں آپ جان لئی تے ناں حذیفہ وی مگر مگر ٹر پئے۔ آپ نے آواز بچپان کے فرمایا: "کون؟ حذیفہ! اللہ تینوں تے تیری ماں توں بخشے۔" (گویا سوال توں پہاں ای جھولی بھر دتی)۔ (ترمذی - مناقب حسین)۔

۵۔ قریش وچوں کجھ لوکاں یہودیاں نال گٹ گٹ کر کے تہن تاریخی سوال حضور توں پچھے۔ اہ تہن سوال اہ سن کہ اصحاب نے کہت، مونہ تے تے حضرت دی ملاقات تے ذوالقرنین دے قصے کیہ سن چنا پے قرآن مجید وچ سورہ کہت راہیں اہ سوال ہمیشہ واسطے حل کر دتے گئے۔

۵۔ اکواری کجھ یہودی امتحان کارن آگئے تے آپ توں اہ چار سوال کیتے (۱) تورات اترن توں پہاں حضرت یعقوب نے اپنے اتے کہیرا کھانا حرام کیتا سی (۲) نرتے مادہ پیدا ہون دی وجہ دسو (۳) تورات وچ نبی اُمی دی کجھ پچپان کیہ اے؟ (۴) فرشتیاں وچوں تہاڑا بیلی تے مددگار کون اے؟ فرمایا: "جے ڈھیک جواب دتے تاں اسلام قبول کر لو گے" کہیں لگے: "جی یا بکل"۔ فرمایا: حضرت یعقوب اکواری سخت بیمار ہوئے اہناں سکھ لکھی پئی جے شفا ملے تاں اپنی محبوب ترین کھان پین دی (اک اک) شے ہمیشہ واسطے چھڑ دیاں بجا۔ چنانچہ اہ صحت مند ہو گئے۔ تہ اہناں سکھ لاہن کارن اُدھ واکوشت تے دودھ ہمیشہ واسطے چھڑ دتا۔ یہودی بولتے ہاگل ڈھیک"۔ فرمایا (۲) مردوانظہ گاڑھاتے سفید بکدا اے تے عورت دا پتلانے زرد۔ سو جہد پانی غالب آندا اے بچہ او سے نالدا (نر یا مادہ) پیدا ہندا اے" کہیا: "سچ اے؟" فرمایا: (۳) تورات وچ اُس نبی دی نشانی اہ دسی گئی اے کہ اہدی اکھیاں سون گیاں پے دل جاگد رتوے گا؟ کہیا: "سچ اے"۔ فرمایا (۴) میراہ دگارتے بیل جبرائیل اے تے ہرنی دا اوہی ساتھی تے مددگار اے۔ ایہ سُن کے یہودی بولے اسیں تہاڑا ساتھ نہیں دے سکرے کیوں جے جبرائیل ساڈا دشمن اے۔ (مسند ابوداؤد - م ملخصاً)۔

۵۔ حضرت عبد اللہ بن مسعود اکواری رسول اللہ دے نال اک کھیت وچ دی جا رہے سن۔ راہ وچ کجھ یہودیاں متا پکایا کہ محمد توں کجھ پچھے۔ اہناں پچپا کہ رُوح کیہ خے ہے آپ چپ کر گئے۔ جویں آپ اتے وھی نازل ہندی ہویے۔ جدو جی اتر چکی تاں آپ نے اہ آیت پڑھی۔ وَیَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ

مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا . (بخاری تفسیر سورۃ بنی اسرائیل ملخص)

۵۔ صفوان بن عسال مراد ہی موجب دو یہودی راہ وچ تہرے جانکے سن۔ اک بولیا چل اسیں پیغمبر توں کچھ بچھئے۔ دو جا بولیا " پیغمبر نہ آکھ۔ اُہنے سُن لیا تاں اُہدا دماغ اسمان نال گلاں کرن لگ پئے گا " فرماہ دونویں آپ دی خدمت وچ آئے تے پُچھیا۔ موسے علیہ السلام نوں جہڑے نوں حکم ملے سن اہ کیہ سن؟ فرمایا (۱) شرک نہ کر (۲) زنا نہ کر (۳) ناحق قتل نہ کر (۴) چوری نہ کر (۵) جواد نہ کر (۶) بے گناہ دی چنلی نہ کر (۷) سُود نہ کھا (۸) نیک عورت نوں تہمت نہ جڑو (۹) میدان وچوں بھگل نہ ہو (راوی نوں ۹ بارے شک جہیا اے) تے فرمایا۔ یہودیاں واسطے خاص دسواں حکم اہ ہے کہ سبت (ہفتہ) مناڈ " یہودی بولے " تے تسیں واقعی سچے نبی او " فرمایا " فریہ مسلمان کیوں نہیں ہو جانکے؟ کہن لگے۔ داؤڈ نے دعائیتی سی کہ ادہدی نسل وچوں ہمیشہ پیغمبر آیا کرے گا۔ جے اسیں اسلام قبولیا تاں ڈراے کہ یہودی سانوں مار سٹن گے۔

(ترمذی تفسیر بنی اسرائیل - مستدرک حاکم ج ۱ ص ۹ تے مسند احمد)

۵۔ آپ نے اکواری سورج گرہن لگن تے نماز کسوف پڑھائی تے دیر تک قرآن خوانی (قیام وچ ایتیتی تے لمے رکوعے تے سجدے فرمائے۔ اسیں دوران صحابہ نے دیکھیا کہ آپ اپنا ہتھ اگلا دھاکے کچھ پکڑن دی کوشش کر دے نیں۔ بعد وچ تھوڑا جہیا پچھے پئے۔ نماز توں بعد صحابہ نے وچ پُچھی۔ فرمایا " اللہ نے مینوں سامنے دیوار وچ پھلاں جنت دکھائی۔ جس وچ میں ناگور دے پچھے لٹک دے دیکھے۔ تے اُہتاں نوں توڑن دی کوشش کیتی۔ جے میں توڑ لیندا تے تسیں اُہتاں نوں قیامت تک کھا سکدے سی۔ بعد وچ (اوسے تھاں) دوزخ نوں نکیا۔ اوس توں وودھ ڈراڈنی شے اُج تائیں نہیں دیکھی۔ پر دوزخ وچ بہنی گنتی عورتاں دی سی " عرض کیتی " یا رسول اللہ ادہدی کیہ وجہ؟ فرمایا " سیوں جے اُد اپنے خصاں دی ناشکری کردیاں نیں۔ جے تسیں اک عورت اُتے ساری عمر احسان کرو تے صرف اکو اُد تہاڈا دوزارے توں ناراضن ہو جائے تاں آکھے گی میں تیرے گھر کدی سکھ داسا ہنیں لیا " فریہ " سبیا " میں دوزخ وچ اک چور ڈٹھا جہڑا حاجیاں داسا مان چڑاند اُہندا سی۔ نالے میں اوتھے اک یہودن لگی۔ اوہنوں صرف ایس ہی مذاپ ہو رہیا اے کہ اپنے اک ہلی بندھ کے رکھی تے بھاکھی تسیں مار چھڈی۔ نہ آزاد کیتا نہ اُہنوں آپ کچھ کھوایا " (بخاری مسلم باب صلوٰۃ الکسوف نالے بخاری کتاب (صاۃ باب رفع البصر و تعوذ من الفتن)۔

قبراں دے مُردیاں نوں جان دے اوہ اک صحابی نے دسپا: ہاں یا رسول اللہ! اہ
 لوک مشرک مرے سن۔ فرمایا۔ اہناں دی قبراں وچ آزمائش ہو رہی اے۔ جے مینوں
 اہ خیال نہ ہندا کہ تئیں ڈر و تہوں مُردے دفتا نے چھڈ جاؤ گے تاں میں رب اگے دُعا
 کر کے تہاں نوں وی (عذاب ہون دا) اہ منظر ضرور دکھاندا۔
 (مسلم۔ مسند احمد بن حنبل عن جابر بن عبد اللہ)

شیخ عبدالحق محدث دہلوی فرماتے ہیں

ہر رتبہ کہ بُو در امکان بدوست ختم
 ہر نعمت کہ داشت خُدا شد برو تمام

(ترجمہ) عالم امکان وچ جہڑا اُچے توں اُچا رتبہ سی اُہ آپ تے آئے ختم ایں (ایسے طراں)
 ڈی توں وڑی نعمت جہڑی رب کول سی اُہ آپ نوں عطا کسے (دان والی) حد
 کا دتی۔ (مدارج النبوت)

سُبْحَانَ اللَّهِ مَا اجْمَلَك

مَا احْسَنَكَ مَا اكْمَلَك

کتھے مہر علی کتھے تیری ثنا

گستاخ اگھیاں کتھے جالڑیاں

(پیر مہر علی شاہ گولڑوی)

رسول اللہ سے سونے سونے نام

آپؐ و نام "محمد" ذاتی نام اے جو آپؐ سے واداعبدالمطلب نے رکھیا۔ روایت
 اے کہ حضرت عبدالمطلب نے خواب دیکھا سی کہ اُہٹاں دی پشت و چوں چاندی دی اک
 زنجیر نکلی جہداک سراسمان وچ اے۔ دوسرا مشرق تے مغرب وچ، بعد وچ اہ زنجیر درخت
 وانگ ہو گئی۔ جہد ہرپتے وچ نورسی۔ تے مشرق و مغرب سے لوک اُہرے نال لٹک رہے
 سن۔ اوس سے دے سیاتیاں اُہدی تعبیر اہ دسی۔ کہ تیری پشت وچوں اک بچہ پیدا ہووے گا
 جہدی پیروی مشرق تے مغرب والے کرن گے۔ تے زمین تے اسماناں والے اُہدی وڈیائی
 بیان کرن گے۔ بخاری تے مسلم وچ جبریل معظم رضی اللہ عنہ توں مروی اے کہ آپؐ ہواں
 فرمایا۔ اِنَّ لِيْ خَمْسَةً اَسْمَاءً۔ یعنی بے شک میرے پنج نام ہیں۔ میں محمد اُن، احمد اُن
 ماجی اُن، کہ میرے ذریعے رب تعالیٰ کُفر توں محو کرے گا۔ میں حاشراک کہ میرے قدم تے اللہ
 (حشرون) لوکاں توں اکٹھا کرے گا۔ تے میں عاقب اُن یعنی سب توں آخر وچ اُن والا یعنی
 خاتم النبیین۔ بعض حدیثاں وچ آپؐ سے لفظ نام آئے ہیں۔ تے چھوواں نام خاتم اے۔
 نقاش دی روایت موجب آپؐ نے اپنے سٹ نام فرمائے جو قرآن وچ نہیں یعنی محمد، احمد،
 یسین (یس)، طے، المزمّل، المدثر، تے ستواں نام طاہر یا اُدی اے۔
 بعض روایتاں وچ آپؐ سے نام "سن" میں یعنی محمد، احمد، ماجی، حاشرا، عاقب، رسول
 الرحمة، رسول الراحة، رسول الملاحم (مجاہد تے اُہدی لڑائی لڑن والا رسول)۔ اَلْمُقَفِّي
 (یعنی عاقب یا کریم) تے قَیْمٌ (قیم دی تھاں بعض عالماں نے قُثم دسیا) قرآن مجید
 وچ فرمایا گیا۔ (۱) وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِيْنَ (جہاناں واسطے
 رحمت) (۲) بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَوْفٌ رَّحِيْمٌ (مومناں واسطے روف تے رحیم) قرآن
 مجید وچ آپؐ سے ہور نام انج نہیں۔ (۳) نُوْرٌ (۴) نِيْرٌ (۵) سَنَدٌ (۶) نَذِيْرٌ (۷) مَبَشْرٌ

۱۸ بشیر (۹) شاہد (۱۰) شہید (۱۱) الحی (۱۲) المبین (۱۳) خاتم النبیین (۱۴) انی (۱۵)
لعزیز (۱۶) الحزین (۱۷) قدّم صدق (۱۸) طہر (۱۹) یسین (۲۰) انجم الثاقب (۲۱)
لکریم (۲۲) انبی (۲۳) البربان (۲۴) الحی - داعیاً الی اللہ - مزکی وغیرہ -

احادیث وغیرہ وحی آپ دے نام بہت سارے آئے ہیں۔ مثلاً نبی التوبہ، مصطفیٰ،
جتی، ابوالقاسم، شفیع، متقی، مصلح، طاہر، مہین، صاوق، مصدوق، ہادی، سید ولد آدم،
سید المرسلین، امام النبیین، رسول رب العالمین، قائد الغر المحجلین، حبیب اللہ، خلیل
الرحمن، صاحب الخوض المورد، صاحب الشفاعتہ، صاحب المقارم المحمود، صاحب
لوسیلہ والفضیلہ، الدرجۃ الرفیعہ، صاحب التاج، صاحب المعراج، صاحب اللوار،
صاحب القضب، الراكب الیراق، النساۃ، التجیب، صاحب الحجۃ، السلطان الخاتم،
علامہ، صاحب الہراده، صاحب الفعلین،

پہلی کتاباں وحی آپ دے نام ملدے نیں :- المتوکل، المختار، مقیم السنۃ،
قدس، روح القدس، فار القلیطیا بار القلیط، باوناد (طیب تے پاک)، حمطایا،
سربانی زبان وحی آپ وانا نام مسفح تے المہنا اے۔ توریث وحی اک نام اخید
نلوار والی اے۔ انجیل دی تفسیر وحی آپ واک نام "یا جوہی" آیا اے۔ آپ وانا نام
نخنا وی آیا اے۔

تفہیمت آپ دی کنیت ابوالقاسم مشہور اے۔ بعض موجب ابوالازل تے ابوالمنین
دی آپ دی کنیت سی۔ حضرت ابوطالب دے اک شعرتوں ابوایتامی دی گنجائش
دی نکل دی اے۔

قرآن مجید وحی آپ دے بہت سارے نام مل دے نیں۔ بعض علماء اہناں دی
گنتی زرخنوتے تک پچاندے نیں۔ بعض موجب پھلیاں کتاباں تے قرآن حدیث وچول
آپ دے کوئی اتن سونا نام نکل دے نیں۔

قاضی ابوبکر بن العربی اپنی کتاب احکام القرآن وحی لکھدے نیں کہ صوفیاں موجب
اللہ تعالیٰ دے ہزار نام نیں۔ تے حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دے وی ہزار نام نیں۔
کیوں جے آپ دے اوصاف وکھ وکھ میں تے ہر وصف توں اک صفاتی نام بن والے۔
بعض صفتاں آپ دے نام نال خاص نیں۔ تے آپ اتے غالب میں بعض سا بھیاں تے

حدوں آپ دیاں صفتاں موجب ہر صفت لئی اک نام ہووے تاں آپ دے اوصاف
تے نام ہزار یا ایس توں وی ودھ ہو جان گے۔

مواہب لدنیہ وچ آپ دے نام مبارک چار سو توں ودھ مل دے میں۔ آپ
دے ذاتی نام احمد تے محمد نیں۔ باقی سب نام صفاتی نیں۔ محمد تے احمد وی اصل وچ
لفظ حمد توں مشتق نیں۔ احمد وچ مبالغہ اے کیفیت دے لحاظ نال تے محمد وچ
مبالغہ اے کمیت دے اعتبار نال۔ گویا آپ رب دی حمد وچ افضل ترین نیں۔
یعنی احمد الحامدین۔ تے رب دی عنایت نال احمد محمودین وی میں یعنی اُد جہدی
سب توں زیادہ ودیائی کمیتی جائے۔ قیامت نوں آپ کول لو ادا الحمد رب دی
ودیائی (واجبنداً) ہووے گا۔ تاں جے آپ اُتے حمدی حد تک ادنیٰ جائے محشر وچ
آپ عائد تے محمود کر کے مشہور ہون گے۔ تے رب تعالیٰ آپ نوں "مقام محمود"
عطا فرمائے گا۔ جو ای فرمایا عَسَىٰ اَنْ يَّبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّخْمُودًا
شفاعت وادروازہ کھولن ویلے سارے آپ دی حمد کرن گے۔ تے رب پاک آپ
نوں اچھی "حمد" تعلیم کرے گا جہڑی پہلاں سور کسے نوں نہیں دسی۔ لہذا آپ دا
نام احمد تے محمد صرف آپ نوں ای سچ دا اے۔

حضرت موسیٰ تے عیسیٰ علیہما السلام آپ دی حدوں ودھ عزت کر دے سن۔
ایس کر کے اُہناں آپ دا نام احمد بیان کیتا۔ جس توں مبالغے و جہوں حد درجہ آپ
دی تعظیم ظاہر ہندی اے۔ بعض روایتاں موجب آپ دا نام احمد رب نے کائنات
دی تخلیق توں اک ہزار سال پہلاں رکھیا سی۔ ابن عساکر حضرت کعب احبار توں
روایت کر دے نیں کہ حضرت آدم علیہ السلام نے اپنے بیٹے حضرت شیت علیہ السلام
نوں فرمایا: "پتر اتوں میرا خلیفہ تے جانشین ایں۔ توں تقویٰ دے تھم تے مضبوط کرے
نوں گھٹ کے پھڑی رکھیں تے حدوں رب دا ذکر کرنا ہووے تاں تاں محمد دا ذکر وی
کریں کیوں جے میں اوس دا نام عرض دیاں ساقاں اُتے لکھیا دیکھیا اے۔ حالانکہ اہ ریح
تے مٹی وچ سی۔ اوس توں بعد اسماناں دی سیر کیتی تے اوتھے ہر پر تھاں آپ دا نام
مبارک لکھیا ہو یا سی۔ میں حوراں دے مٹھیاں اُتے، طوبی دے رگھاں دے پتیاں
اُتے، سدرۃ المنتہی دے اُتے، چاباب دے آسے پاسے تے فرشتیاں دی لکھیاں اُتے

الْعَمَّ اللهُ - اَوَّلُ شَافِعٍ، اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ، اَوَّلُ الْمَشْفَعِ، اَوَّلُ الْبَشَرِ، اَوَّلُ مَنْ يَنْشَقُّ الْأَرْضَ .

(ب) الْبَاءُ، الْبَاسِطُ، الْبَاطِنُ، الْبَرُّ، الْبُرْهَانُ، بَشَرٌ، بَشْرِي، الْبِشْبَرُ، الْبَصَرُ، الْبَلِيغُ، بَايَعُ الْبَيَانَ، الْبَيْتَةُ -

(ت) الثَّانِي - التَّذْكَرَةُ، التَّقَى - التَّزْوِيلُ، التَّهَامِي -

(ث) ثَانِي الثَّنَيْنِ، (ج) الْجَبَّارُ - الْجَدُّ، اجود، جامع،

جَوَامِعُ الْكَلِمَاتِ -

(ح) حَاتِمٌ، حَرَبُ اللهِ، حَاشِرٌ، حَافِظٌ، الْحَاكِمُ بِمَا آرَادَ اللهُ،

الْحَامِدُ، حَامِلٌ لِبَوَائِرِ الْحَمْدِ، الْحَامِدُ الْأُمَّةَ عَنِ النَّارِ، الْحَبِيبُ،

حِزْبُ اللهِ، الْحَقِيُّ، الْحَقِيقُ، الْحَقُّ، الْحَكِيمُ، الْحَلِيمُ، حَمَادٌ، حَمَطَايَا،

(يا حصياطا) حَمَسَقٌ، الْحَمِيدُ، الْحَنِيفُ -

(خ) خَاتِمُ النَّبِيِّينَ، خَاتِمُ الْمُرْسَلِينَ، الْخَاتِمُ، الْخَاتَمُ كَمَا لَمْ يَكُنْ اللهُ

الْخَاشِعُ، الْخَاضِعُ، الْخَالِصُ، خَطِيبُ الْأَنْبِيَاءِ وَالْأُمَّمِ، خَطِيبُ

الْوَافِدِينَ عَلَى اللهِ، الْخَلِيلُ، خَدِيلُ الرَّمْلِ، الْخَدِيفَةُ،

خَيْرُ الْأَنْبِيَاءِ، خَيْرُ الْبَرِيَّةِ - خَيْرٌ خَلَقَ اللهُ، خَيْرُ الْعَالَمِينَ،

خَيْرُ النَّاسِ، خَيْرُ هَذِهِ الْأُمَّةِ،

(د) دَارُ الْحِكْمَةِ، الدَّاعِي إِلَى اللهِ، دَعْوَاتُ إِبْرَاهِيمَ،

دَعْوَةُ النَّبِيِّينَ - دَلِيلُ الْخَيْرَاتِ -

(ذ) ذَخِيرَةُ اللهِ، الذَّاكِرُ، الذِّكْرُ، ذِكْرُ اللهِ، ذُو الْحَوْضِ الْمُرْوِيِّ

ذُو الْخَلْقِ الْعَظِيمِ، ذُو الصَّوَارِطِ الْمُسْتَقِيمِ، ذُو الْقُوَّةِ، ذُو الْفَضْلِ،

ذُو الْمُعْجَزَاتِ، ذُو الْمَقَالِ الْمَحْمُودِ، ذُو الْوَسِيلَةِ -

(ر) الرَّاضِعُ، الرَّاضِي، الرَّافِعُ، رَالَتْ الْبِرَاقَ، الرَّاهِبُ،

رَاكِبُ الْبَحْرِ، رَاكِبُ الْجَمَلِ، رَاكِبُ النَّارِ، رَاكِبُ الْجَنَّةِ، الرَّحْمَةُ،

رَحْمَةُ الْأُمَّةِ، رَحْمَةٌ لِلْعَالَمِينَ، رَحْمَةٌ مَهْدَاةٌ، الرَّحِيمُ، الرَّسُولُ،

رَاحَتٌ، رَسُولُ الرَّحْمَتِ، رَسُولُ اللهِ، رَسُولُ الْمَلَكِ، الرَّشِيدُ،

الرفیع ، رافع المراتب ، رفیع الدرجات ، الرفیق ، روح الحق ،
روح القدس ، التوفیق ، ذکرت المتواضعین -
(ر) التواهد ، تعالیم الانبیاء ، التواکی ، زین العباد ، الزینبی ،
زین من و فی القیامة ،

(س) السابق السابق بالخیرات ، سابق العزب ، الساجد ،
سبیل اللہ ، السراج المنیر - السعید ، سعد اللہ ، سعد الخلاق ،
السمیع ، السلام ، السید ، سید ولد آدم ، سید المرسلین ، سید الناس ،
سید الکوین ، سید الثقیلین ، سید اللہ المسلمون ، سید الفرقین -
(ش) الشارح ، الشافع ، الشفیع ، الشاکر ، الشاهد ، الشکار ،
الشکور ، الشمس ، الشهيد ،

(ص) الصابر ، الصاحب ، صاحب الآیات ، صاحب المعجزات ،
صاحب البرهان ، صاحب البیان ، صاحب التاج ، صاحب الجهاد ، صاحب
الحجج ، صاحب الخطیم ، صاحب الحوض و الطورود ، صاحب الخاتم ،
صاحب الخیر ، صاحب الدر جة الرفیعة ، صاحب الرداء ، صاحب لزواج
الطاهرات ، صاحب السجود برب المسمود ، صاحب البرایا -
صاحب السلطان ، صاحب السیف ، صاحب الشرع ، صاحب الشفاعة
الکبری ، صاحب العطايا ، صاحب العلامات الباهرات ، صاحب العلو
والدرجات ، صاحب الفضیلہ ، صاحب القرح ، صاحب النقیب ،
صاحب القضیب الاصفی ، صاحب القول لادله اللہ ، صاحب
القدم ، صاحب الکوثر ، صاحب الیواء - صاحب المعشر ، صاحب
الطاقم المسمود ، صاحب المنیر ، صاحب المحراب ، صاحب النعین
صاحب المهر اده ، صاحب الوسیله ، صاحب المدینہ ، صاحب المظہر
المشرور ، صاحب المعراج ، صاحب المغفر ، صاحب النعمیم ، الصادق
بما أمر الصادق ، الصبور ، الصدق ، صادق اللہ ، صادق الذین
انعمت علیهم - الصادق المستقیم ، الصفوح عن التراتل الصقوة -

الضفلی الصالح

(ض) الضارب بالجام المشلوم - الضحاک الضحوک

(ط) طالب، الطاهر، الطيب، طس، طس، طس، طس.

(ظ) الظاهر، الظفور، الظاهر،

(ع) العابد، العايد، العادل، العظيم، العافي، العاقب، العالم

علم الايمان، علم اليقين، العالم بالحق، العاقل، عميد الله،

العبد الكريم، عميد الجبار، عبد الحميد، عبد الحميد، عميد الوهاب

عبد الغفار، عبد الغياث، عبد الخالق، عبد الرحيم، عبد الرزاق

عبد السلام، عبد الستار، عبد القادر، عبد القدوس، عبد القهار

عبد المظفر، العدل، العربي، العروة الوثقى، العزيز، العطوف، العف

العليه، العلى، عين الفرج.

(غ) الغالب، الغفور، الغنى، الغنى بالله، الغيث، الغوث الغياث

(ف) الفاتح، الفاتح، الفاروق، الفاروق، الفاروق، الفتح، الفخر

الفرط، الفصيح، فضل الله، فاتح النور

(ق) القاسم، القاضى، القانت، قائد الخير، قائد الغر المحجلين

القائل، القائم، القتال، القنول، قثم، القنوم، قدم الصديق، القرشى

القريب القمر، القيم، قيم الجنة بيت اهاجا،

(ك) كافة اليقاس، الكفيل، الكامل فى جميع اموره، الكريم

كفيعص، كل، اللسان.

(ل) الماجد، ماذون، المايحى، الماحول، المساح، المبارك

المبين، المبر، المبتلى، مبشر اليائسين، المبعوث بالحق، المبتلى

المبين، المتبين، اميل المريض، المخصوص، المترحم، المتفارع

المتقى، المشور عليه، المشهور، المتوكل، المنبثت، مستجاب، مجيب

المجتبى، المجير، المقرص، المحرم، المحفوظ، المحلل، مقتدى

المحمود، المخير، المختار، المخصوص بالشرف، المخصوص بالعلم

المخصوص بالمجد، المخلص، المدبر، المدنى، مدينة العلم

المذکرة، المذکور، المرتضیٰ، المبرور، المرشحی، المرسوم، المرفوع الدرجات،
 التور، الموردة، الموزکی، النسیب، الطسعود، المستغفر، المستغنی،
 المستقیم، المسیلم، المُنسَلَم، المُنْبَادِر، المُنشَق، المُنشوع، المسفح،
 المشرور، المسیر، المصباح، المصارح، المصافح، مصحح الحسنة، المصدوق،
 المصطفیٰ، المعطى، المقسبط، المقصوص علیہ، المقضی، مفضل العشیرات
 مقیم السنہ بعد القرۃ، المکرّم، المکتفی، المکفی، المکین، المکی،
 الملاحی، ملقی القران، المنوح، المنادی، المنصار، المنجی، المنذری،
 المنزل علیہ، المظہا، المتصف، المتصوّر، المنیب، المنیر، المومون،
 المولیٰ، السوچی الیہ، مودود، الموصل، الموقر، المولیٰ، الموبد،
 الموسی، المرہاجر، المرہادی، المرہدی، المرہیقین، المبیثار،

(ن) التابذ، التاجذ، الناس، الناسخ، الناشر، الناصح، الناطق
 الناهی، نبی الایحیة، نبی الاسود، نبی التوبہ، نبی الحرمین، نبی المراحة
 نبی الرحمة، النبی الصالح، نبی اللہ، نبی الملائکہ، نبی الملاحم، نبی المرصہ
 النبی، النجم، النجم الثاقب، نجی اللہ، النذیر، النسیب، نفاہ، نافع
 النعمہ، النعمۃ اللہ، النقیب، النقی، الثور، الثور الذی لا یطفأ،
 (و) الوجیہ، الواسط، الواسع، الواصل، الواضح، الواعد،
 الواعد، الورع، الوسیلہ، الوافی، الوفی، الولی، ولی الفضل
 (ک) الہادی، ہدی، ہدیۃ اللہ، الہاشمی،
 (ی) یثربی، یاسین (یس)، یاسر، یاسیر، یامین، یمن،
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم۔

(نوٹ) ایس موضوع بارے زیادہ تر مدارج النبوة جلد ۱ مؤلف مولانا عبدالحق محدث
 دہلوی نے تحریر کیا بعض دوجیاں کتاباں توں استفادہ کیا ہے۔ (تذکرہ صفحہ)

رسول مقبول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

دسے خاص خاص صف

علامہ جلال الدین سیوطی رحمۃ اللہ علیہ نے ونیپہ سال تک بڑی محنت کر کے قرآن، احادیث، آثار، تشریح حدیث تے تفسیر دیاں کتاباں وغیرہ توں رسول اکرم دے خاص خاص بارے دو کتاباں لکھیاں اک دانام "خصائص کبریٰ" اے تے دوجی دانام "انموذج الیوم فی خصائص الحبيب" اے۔ جنہاں وچ ہزاراں خصائص دا ذکر ملدا اے۔ ایچھے حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دے بعض خاص خاص دا ذکر کیتا جا رہا اے :-

- ① آپ نوں رب پاک نے سب توں پہاں پیدا کیتا تے سب نبیاں توں آخر وچ مبعوث فرمایا۔
- ② عالم ارواح وچ ای آپ نوں نبوت عطا کیتی گئی تے آپ دی روح تے نبوت دے نور توں دوجے انبیاء علیہم السلام نے فیض پایا۔
- ③ آپ بارے رب نے دوجے انبیاء علیہم السلام توں وعدہ لیا کہ جے آپ اہناں وچوں کسے دے زمانے وچ آن تال اہ آپ دا اتباع تے مدد کرے، (قرآن)
- ④ حضرت آدم علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام تے ساری کائنات، آپ دی خاطر پیدا کیتی گئی۔
- ⑤ آپ دانام مبارک عرش دے باویاں تے بہر آسمان تے بہشت دے درختاں، محلات تے حوراں دے پسینیاں اُتے تے فرشتیاں دی اکھیاں دے وچکار لکھیا گیا اے۔
- ⑥ تورات، زبور، انجیل تے صحیفیاں وغیرہ وچ آپ دے آون بارے خوشخبری موجود اے۔
- ⑦ آپ بہترین زمانے، قبیلے تے خاندان وچ پیدا کیتے گئے۔
- ⑧ آپ دے والدین ولوں حضرت عبد اللہ تے حضرت آمنہ توں لگے کہ آدم علیہ السلام تک دونوں دھراں (میاں بیوی) زنانوں محفوظ رکھے گئے۔
- ⑨ آپ دا سینہ مبارک زندگی وچ پاز دقعہ چیر کے اوس وچوں مادی دنیا دی خرابی تے نفسانی آلودگی کٹھ کے اوس وچ ربی حکم موجب انوار میرے گئے۔

۱۰ رب تعالیٰ نے آپ دے جس بدن انگاں دا ذکر قرآن مجید و صحیح فرمایا: مثلاً (۱) دل مبارک (نجم ۱) (شعرا ۱۱) (۲) زبان مبارک (نجم ۱) (دخان ۳) (۳) اکیلاں مبارک (نجم ۱) (۴) چہرہ مبارک (بقرہ ۱) (۵) ہتھ تے (۶) گردن مبارک (بنی اسرائیل ۳) (۷) سینہ تے (۸) پشت مبارک (الم نشرح پہلیاں آیتاں)۔

۱۱ رسول اللہ اکرم مبارک محمد رب دے صفاتی نام محمود توں مشتق اے۔

۱۲ آپ دے مبارک ناناں و چوں تقریباً ستر نام اوہی نہیں جہڑے رب دے صفاتی نام نہیں۔

۱۳ آپ دا اک نام احمد اے۔ جہڑا آپ توں پہلاں کسے ہوو دا نام ہرگز نہیں رہیا۔ اہل نامی کتاباں وچ "احمد" نام پیش گوئی دے طور تے آپ واسطے مخصوص سی۔

۱۴ آپ نوں رب تعالیٰ بہشتی کھالے مبارک کھاندا تے شرابِ طہور پلاندا سی۔

۱۵ آپ اپنے اگے تے چھپے اگو جیسا دکھدے سُن تے نالے ہیرے تے پانن وچ وی۔

۱۶ آپ چل دے تاں کئی واری پتھر اُتے پیرا نشان پئے جاندا۔

۱۷ آپ دی آواز مبارک دُور دُور تک پہنچدی چنانچہ جدوں آپ خطبہ دیندے تاں نوجوان بیبیاں اپنے گھراں وچ خطبہ سُن لیندیاں۔

۱۸ جبریلی ابعے سدرہ تے ہندے کہ آپ نوں اُہدے پیراں دی واج سُن پیندی تے خوشبو

وی آجاندی۔ اسمانی دروازے کھلن دی واج وی آپ سُن لیندے سُن جتی کہ اسماناں

اُتے فرشتیاں دی بھیڑ و جہول جو آواز پیدا ہندی اوہ وی آپ سُن لیندے۔

۱۹ آپ دا قدم مبارک بھانویں درمیانہ سی پر جدوں آپ مجھے وچ بیٹھے یا کھلوتے ہندے

تاں سب توں نوپکے تے اُچے نظر آوندے۔

۲۰ آپ دا سایہ نہیں سی۔ (اہل نظر موجب اہدی وجہ اہے کہ آپ نور سُن تے نور دا

سایہ نہیں ہندا)۔

۲۱ آپ دے بدن مبارک تے کدی مکھی نہ بیٹھی نہ کدی کوئی جوں پی۔

۲۲ جدوں آپ چلندے تاں فرشتے آپ دے کچھے کچھے آپ دی حفاظت کارن چل دے۔

چنانچہ صحابہ نوں آپ فرماندے کہ میرے اگے اگے چلو۔ تے میری کند فرشتیاں واسطے

چھڈ دیو۔

۲۳ آپ جس گنجے دے ہرتے ہتھ پھیر دے اوہدے وال فوراً اُگ پیندے جس درخت

نوں ہمتھ لاندے اہ او سے سال پھل دین لگ پیندا ۔

آپ کے بدن و چوں ہر ویلے بڑی پیاری خوشبو آؤندی رہندی سی جس راہوں آپ (۲۳)
نگھدے، راہواں معطر ہو کے گواہی دیندیاں کہ ایدھروں کالی کملی والی شکھیالے۔

جس جانور اُتے آپ سوار رُہندے۔ اہ سواری رے دورانِ پشیاب یا لد وغیرہ نہ کردا۔ (۲۵)

سراج سے آپ واسطے براق، کاٹھی تے رگام سمیت آیا۔ تے آپ رجاگدے جاگدے (۲۶)

بیت المقدس تے اسماناں دی سیر واسطے رب دے حکم موجب گئے ۔

آپ نے بیت المقدس وچ سارے انبیا، علیہم السلام دی امامت فرمائی۔ (۲۷)

بعض اسلامی جنگاں وچ فرشتے آپ دے نال ہو کے کافراں نال لٹے ۔ (۲۸)

حضور علیہ السلام اُتے ادر تعالیٰ، اہدے فرشتے تے (اہدے حکم موجب) مومن مسلمان (۲۹)

(آپ اُتے) درود تے سلام بھیج دے نیں ۔

آپ نوں عطا کیتی گئی کتاب یعنی قرآن مجید اک دائمی معجزہ اے۔ آپ اُتی سن بکھنا (۳۰)

پڑھنا نہیں سن جاندے۔ نہ عالماں دی صحبت وچ کدی رہے سن۔ فیروی اشد تعالیٰ

نے حکمتاں دا خزانہ عطا کیتا جہدی حفاظت دا ذمہ وی اُہنے آپ ای چکیا۔ تے آج

تاک قرآن وچ اک نقطے تک وافر ق نہیں پایا۔ الحمد للہ علی ذالک ۔

حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دی شریعت قیامت تک نافذ تے پہلے نبیاں دی شریعتاں (۳۱)

نوں منسوخ کرن والی اے ۔

آپ نوں رب تعالیٰ نے مختلف پیارے پیارے اشارتی نالواں نال مخاطب کیتا ۔ (۳۲)

جد کہ دوجے انبیا، علیہم السلام نوں نام لے کے بلایا گیا ۔

آپ دا نام محمد قرآن مجید وچ چار دفعہ ایس انداز نال آیا اے کہ آپ دی رسالت (۳۳)

تے آپ اُتے قرآن مجید نازل ہون دی گواہی قرآن وچ خداؤ لول دتی جلے ۔

آپ نوں نام لے کے بلان توں رب تعالیٰ نے صحابہ تے دوجے مومناں نوں منع فرمایا (۳۴)

جد کہ دوجے نبیاں نوں اہناں دے اُمتی نام لے کے بلاندے سن۔ مثلاً، ا، فَا لَوْ

يَمُوسَىٰ اجْعَلْ لَّنَا اِلٰهًا۔ (اعراف ۱۶۴) ر ۲، صالح وغیرہ (ہود ۶۷)

آپ دا ذکر مبارک رب تعالیٰ نے اپنے نام توں پہلاں یا بعد اطاعت تے حکم احکام (۳۵)

مَنْ مَنَّاں واسطے اکثر فرمایا۔ یٰۤاٰیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اطِيعُوا اللّٰهَ وَرِسَالَہٗ دِیَا مَن یٰطع

الرسول فقد اطلع الله به غيره
 حضور علیہ السلام دا ذکر بلند فرمایا۔ (وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ) گیا۔ جو میں
 اذان، خطبے تے انتحیات و حج۔

۳۶) آپ اللہ تعالیٰ سے حبیب نہیں تے محبت، اخلت (خیل ہونا)، کلام تے روئت دے
 جانتا میں۔

۳۸) جہڑی شے دوجے نبیاں نوں متلک نال ملی آپ نوں اہ آپ رب تعالیٰ نے بغیر منگیاں وان فرمائی۔
 جو ی (۱)، ابراہیم نے عرض کیتی "مولا مینوں حشر دیاڑے رسوائی توں بچانا" (شعرا ۵)
 جد کہ آپ تے آپ دی اُمت بارے حکم آیا کہ "جس دن رب رسوانہ کرے گا نبی علیہ السلام تے
 اہدے ایماندار ساتھیاں نوں (تحریم ۲۶)۔ (۲) ابراہیم نے عرض کیتی "مینوں جنت دے
 وارثاں وچوں کر (شعرا ۵) تے آپ نوں فرمایا "إِنَّا أَخْطَيْنَكَ الْكَوْثَرَ" تے
 "وَأَكْسَفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى" (کوثر تے صحنی)۔ (۳) ابراہیم نے آکھیا
 "مولا! آندہ اُمتاں وچ میرا ذکر جمیل قائم رکھنا" تے آپ نوں فرمایا۔ "وَرَفَعْنَا لَكَ
 ذِكْرَكَ" (۴) موسیٰ نے سینہ کھولن دی دوا کیتی (طہ ۲۴) تے رب نے آپ فرمایا
 "الَّذِينَ نَزَّلْنَا خُطُوبًا لَكَ صِدْقًا رَأَوْكَ (المدثر ۶)۔ (۵) موسیٰ علیہ السلام نے کتاب
 واسوال کیتا پر رب نے آپ نوں فرمایا "نوں کتاب اتزن دا امیدوار نہیں سیس۔
 (قصص ۹۴) تے فیروی رب نے قرآن حکیم جہڑی بے مثل تے بے مثال کتاب نال
 نوازیا۔ وغیرہ وغیرہ۔

۳۹) اللہ تعالیٰ نے آپ دی زندگی مبارک دی قسم کھاہدی (۲) آپ دے شہر (مکہ) دی
 قسم کھاہدی تے آپ دے زمانے دی قسم کھاہدی۔ (۱) حجر ۵۴، سورۃ بلد (۳) والعصر
 آپ نال وحی دے سارے طریقیاں راہیں گل بات تے ورتار قائم فرمایا گیا۔

۴۰) آپ اتے بہرلی نوں علاوہ اسرافیل وی نازل ہوئے (۴۱) آپ بہترین اولاد آدم تے۔
 ۴۲) آپ رب ہی بارگاہ وچ اکرم الخلق یعنی سب مخلوق توں ودھ کے عزت دار میں۔
 ایس کر کے آپ ساری مخلوق توں افضل میں۔

۴۳) اجتہاد دوجا آپ کو لوں نملطی ہوں دا امکان (بہ تقدیر تسلیم وقوع) جائز نہیں۔

۴۵) قیروج ہر فرد دے توں رسول اللہ بارے سوال ہندا اے۔

- ۴۶) آپ دی ازواج پاک نال بعد وفات نکاح حرام قرار دتا گیا۔
- ۴۷) جہنے آپ نون خواب وچ تکیا۔ اوہنے بے شک آپ نون ای تکیا۔ کیوں جے شیطان آپ دا روپ نہیں دھار سکدا۔ عالماں دا کہن اے کہ آپ نون مختلف لوکاں دا مختلف انداز وچ دیکھنا اہناں دے اپنے احوال دا آئینہ دار اے۔
- ۴۸) جہنے ایمان داری دی حالت وچ (بھانویں اک نظر ای) آپ دی زندگی مبارک وچ آپ نون بیداری وچ تکیا۔ اہنوں صحابی ہون دا اثر مل گیا۔ تابعی واسطے کے صحابی دی صحبت وچ : میرے تک رہنا ضروری قرار دتا گیا اے۔
- ۴۹) آپ دے سب صحابہ رضی اللہ عنہم عادلین میں۔ ایس کر کے اہناں دی روایت تے شہادت منن لائق اے۔ اہناں اُتے دُوبے راویاں وانگ جرح و تعدیل کزادریست نہیں۔ کیوں جے صحابہ دا عادل ہونا قرآن تے سنت نون ثابت اے۔
- ۵۰) ہر مسلمان (نماز وچ) تشہد وچ آپ نون "اَسْلَمَ عَلَیْكَ اَیُّهَا النَّبِیُّ" کہہ کے سترہا سلام عرض کردا اے۔ بھانویں اہ کتے وی ہووے، ہووے کسے مخلوق نون ایج سلام عرض نہیں کیتا جاندا۔ اہ آپ اُتے اللہ خاص انعام اے۔
- ۵۱) جس مومن نون حضور بلان۔ اُہدے لئی فوراً جواب دینا واجب اے بھانویں اہ نماز وچ ای کیوں نہ ہووے۔ جوئی حضرت ابوسعید بن علی نماز وچ سی۔ آپ نے اہنوں واج دتی۔ اہ نماز پڑھن رُجھا رہیا تے بعد وچ حاضر ہو یا تاں آپ نے اہ مسئلہ سمجھایا۔ تالے اہ آنت پڑھی "جواب دیو جدوں رب تے رسول پکارن تہانوں اوس چیز کارن جہڑی تہانوں زندگی بخش دی اے۔ (انفال ۳۶)۔
- ۵۲) آپ اُتے کھوٹھ ٹھوٹھ ایٹا وڈا گنادا اے کہ فرمان موجب تہمتی نون اپنا مکانہ دوزخ وچ بنا رکھنا چاہیدا اے۔
- ۵۳) آپ نال اُچی آواز نال گل بات کرنا حرام اے۔ جے کوئی بھل کے وی ایج کرے تاں ہو سکدا اے کہ اُہدے نیک عمل ضائع ہو جان تے اہنوں جبروی نہ ہووے۔ (قرآن)
- ۵۴) آپ نون رجڑیاں نون) باہروں عام لوکاں وانگ واج دے کے بلان ولے قرآن موجب بے عقل سن۔ جوئی فرمایا "اہ جہڑے تینوں مجڑیاں نون باہروں بلاندے میں اہناں وچوں اکثر عقل نہیں رکھدے تے جے اُہ صبر کردے کہوں آپ اہناں

دل نکلا۔ اتناں اہ اہناں سے حق و جہنم ہند اتے اللہ بخشہ ہار مہربان اے (حجرات ۱۴)
 آپؐ نول کافراں نے جے کوئی طعنہ دتا تاں اُہدا جواب اللہ تعالیٰ نے قرآن مجید و ج خود
 دے کے اُہدی ترید کر دی مثلاً

(۱)۔ کافراں کہیا۔ (تیرے تے کوئی قرآن وغیرہ نہیں اُتریا)۔ توں تاں ضرور پاگل ایں (حجرات ۱۴)
 رب نے فرمایا:۔ مَا أَنْتَ بِمُحْمَدٍ رَبِّكَ بِمُجْنُونٍ۔ توں رب دے فضل نال
 دیوانہ نہیں ہیگا۔ (قلم ۱۴)

(ب) کافراں اُکھیا۔ بھلا اسیں اک شاعر پاگل دے کہن نال اپنے ٹھاکراں دی پوجا چھڑ دیے؟
 (سافات ۱۴)

رب نے فرمایا:۔ وَمَا عَلَّمْنَا لِيُشَاعِرُ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِسْمَاعُ اُہنوں
 شاعری نہیں سکھائی تے نہ شاعری دے اُہ لائق اے (یس ۵۴)

(ج) کافراں اُکھیا۔ تیس تاں ایں اک جادو مارے (پاگل) دی پیروی کرے او۔ (سورہ ابراہیم ۱۴)
 رب نے فرمایا:۔ دیکھو اُہ (کافر) تیرے لئی کہیاں مثالان دیندے نیں بسوا اُہ راہوں تھلجے
 تے ہن اُہناں نول راہ بھٹا ای نہیں۔ (سورہ اسرائیل ۵۴) وغیرہ وغیرہ

(۵۶) موت ویلے عزرائیل فرشتہ آپؐ دی خدمت و ج حاضر ہو یا تے عرش کیتی جے حکم
 ہووے تاں جان قبض کرن و اکم نبھاواں۔ آپؐ توں پہلاں کسے نہی توں اجازت
 طلب نہ کیتی گئی۔

(۵۷) آپؐ دی آنری بیماری و ج جبرائیل خیر لہن لئی تہ دن حاضر ہندے رہے۔

(۵۸) آپؐ داجازہ صحابہ نے الگ الگ جتھیاں دی شکل و ج ادا کیتا۔ ایس حالت و ج
 کہ امام کوئی نہیں سی۔

(۵۹) آپؐ اپنی قبر شریف و ج زندہ نیں۔ تے اذان تے اقامت نال نماز ادا فرماندے
 نیں۔ (دو جے پھیراں داوی ایہو حال لے جو یں موسیٰ توں آپؐ نے اپنا قبر و ج
 نماز پڑھ دیاں دیکھیا)

(۶۰) آپؐ دامنور کعبہ تے عرش معنی توں وی افضل اے۔

(۶۱) آپؐ تک درود و سلام پُچاں لئی فرشتے مقرر نیں۔ نالے آپؐ دی اُمت دے عملاں دے
 دفتر روزانہ صبح تے شام آپؐ دی خدمت و ج پیش کیتے جاندے نیں۔ (عبداللہ

بن مبارک نے سید بن مسیب توں نقل کیتی ۔

۶۲) آپ دے منبر شریف تے قبر مبارک دے وچکار لی تھان جنت دی کیاریاں وچوں اک کیاری اے ۔

۶۳) آپ توں رب تعالیٰ مقام محمود عطا کرے گا جہڑا مقام شفاعت (بطور مشہور قول دے) اے ۔

۶۴) آپ قیامت نوں شفاعت فرمان گے جو گنہگار راں دی بخشش تے نیکاں دے درجات اچیان داکارن بنے گی ۔

۶۵) آپ دو بے انبیاء دی تبلیغ (کہ انہاں تباہی دا حق ادا کر دتا سی) بارے گوہی دیں گے ۔

۶۶) قیامت نوں لوہا لکھد آپ دے ہتھ ہووے گا۔ تے آدم توں عیسے تک سارے انبیاء اوس جھنڈے تھلے ہون گے ۔

۶۷) آپ (امت سمیت) سب توں پہلاں پل صراط تھانیں لنگھن گے ۔

۶۸) سب توں پہلاں آپ جنت دا بوہا کھڑکان گے۔ داروغہ پچھے گا "کون؟" آپ فرمان گے "میں محمد آن"۔ اہ عمن کرے گا "اچھا جناب میں ہنئے اٹھ کے دروازہ کھولناں۔ میں آپ توں پہلاں کسے واسطے اٹھ کے بوہا نہیں کھولیا۔ تے آپ توں بعد کسے لئی اٹھ کے کھولاں گا" چنانچہ آپ سب توں پہلاں جنت جان گے ۔

۶۹) آپ نوں مقام وسیلہ عطا ہووے گا۔ جو جنت وچ اک وڈا مقام اے ۔

۷۰) حضرت آدم دی کنیت جنت وچ ابو محمد ہووے گی (۷۱) آپ نوں حوض کوثر عطا ہووے گا۔ جہدا پانی پی کے امتی نوں پورے حشر سمے پیاس نہ لگ سکے گی ۔

۷۲) جنت وچ آپ دی کتاب قرآن مجید توں سوا ہر کتاب دی تلاوت منع ہووے گی۔ یعنی او تھھے صرف قرآن مجید دی تلاوت ہووے گی تے آپ دی زبان (عربی) توں سوا ہر زبان وچ گل بات کرنا منع ہووے گا یعنی جنتی لوکاں دی زبان ہووے گی لے

(قرآن مجید احادیث شریفہ تے دوجیاں بعض کتاباں توں وکھاد مواد سیرت رسول عربی از فوریش توکل صفحہ ۵۵۳ تا ۵۸۱ توں اخذ کیتا گیا)

لے آپ دے بہت سارے خاص وصف ایٹھے نظر آتا زکرتے گئے نیں کیوں بے ایس کتاب وچ ادہناں زکرتھنر یا ویروے نال کتے بکتے ہو چکیا اے ۔ (قد آتانی عنہ) ۔

بعض مسلکاً اہل حدیث بزرگاں دی تحقیق

شان محمد مصطفیٰ بارے

(۱)

[نواب سید صدیق الحسن خاں مجددی نے آپ دے ذکر وچ اک مختصر کتاب الشمامۃ العنبریہ میں مولد خیر البریۃ تصنیف فرمائی جو ۳۰۵۰ھ ہجری وچ چھپی سی۔ اہ لکھدے نیں "میں نے اس زمانہ حاضر میں دیکھا کہ رسائل میلاد نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے تعداد پچاس عدد سے بڑھ گئی ہے لکن کوئی تالیف لائق اعتماد کل نہیں..... (اس لئے) اس رسالے میں اختصاراً ذکر احوال خاصہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کا از ولادت تا وفات لکھنا مناسب جانا..... اگر کوئی ایماندار اسی مقدار پر مطلع ہو کر محبت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم میں کوشش کرے توڑے سعادت کیونکہ حدیث شریف میں آیا ہے۔ المرء مع من احب و انت مع من احببت۔ اعمال صالحہ میں کوئی عمل نادر و قیمت و رفعت و منزلت میں برابر محبت خدا اور رسول کے نہیں ہے۔۔۔۔۔ اللہ تعالیٰ سے امید ہے کہ وہ میری اس خدمت کو اپنے جناب علی نقاب میں قرین قبول فرما کر میرا خاتمہ بانیہ کرے اور مجھ کو دن حشر کے زیر لوہا سید المرسل مشور فرمائے اور دنیا و آخرت میں میرے دل کو اپنی محبت اور اپنے رسول محبوب کی الفت سے سیراب و سیرگم رکھے اور اس محبت کو واسطے میرے سبب مغفرت ذنوب و رحمت و رضوان کا کرے۔" (الشمامۃ العنبریہ ص ۶۱) میں آپ دیا تصنیف لطیف و چوں بعض مزوری اقتباس دے رہیاں تان جے حقیقت حال کھل جائے۔ تے ایس اہناں بزرگاں دی تحقیق توں فیض یاب ہو سکے۔۔۔۔۔ ناچیز قدراً آفاقی]

سید النبی

ولادت شریف مکہ مکرمہ صبح، وقت طلوع فجر پیر والے دن ۱۲ ربیع الاول سال نبیل دوح ہوئی۔ جمہور علماء و اقوال ایہی اسے ابن ابی حزی نے ایسے اُسے اتفاق نقل کیا اسے۔ ممتاز اہل عربیت اسے کہ آپ ۸ ربیع الاول میں پیدا ہوئے۔ طبیی موجب آپ پر ازینہ الاثر انزل فرمایا۔ دے ہا اتفاق ایہی۔ وہاں لذیہ اوس رات بکے دے اک بیوی تاجر نے قریش نول کو بیات۔ آج رات آخری امت واپس پید ہویا۔ اسے۔ مکان ولادت ورج اختلاف اسے بعض موجب محمد بن یوسف دے گھر پید ہویا۔۔۔۔۔ آپ سرگسں چرخم، پاکیزہ کن انات بریدہ، شتمنہ شدہ پید ہویا۔ کعب احبار موجب تیراں نبی شتمنہ شدہ پید ہویا۔ یعنی آدم۔ شیث۔ اور لیس۔ نوح۔ سام۔ لوط۔ یوسف۔ موسیٰ۔ شعیب۔ سلیمان۔ یحییٰ۔ عیسیٰ۔ محمد صلی اللہ علیہ و علیہم السلام۔

”آپ کی شیب ولادت میں، کو شک کسری حرکت میں آیا اس کی آواز سنی گئی اور چودہ کنگرے گر گئے اور آتش فارس جو ہزار سال سے یکساں گرم تھی بجھ گئی۔ اور شہر ساوہ خشک ہو گیا۔ جب آمنہ کو حمل حضرت کارا۔ عجائب ظاہر ہوئے۔۔۔۔۔ زمین سرسبز ہو گئی۔ درخت پھل لائے۔ ہر طرف سے مال آنے لگا۔ اوس سال کا نام سنۃ الفتح والاہتجاج ٹھہرا۔۔۔۔۔“ ابن عباس نے لیں۔ آمنہ کہتی تھیں جب ل چھ مہینے کا ہوا خواب میں کسی نے مجھ سے کہا۔ انک حملت بخیر العسلمین فاذا ولدته فسمیہ محمدًا واکتمی نشانہ۔ اور میں نے سفید چڑیاں دیکھیں جن کی چونچ زرد کی اور پو یا قوت تھے۔ اور کچھ مرد عورت ہوا میں (اٹرنے) دیکھے ان کے اٹھ میں چاندی کی صراحیاں تھیں میں نے مشارق و مغارب ارض کو دیکھا۔ میں علم دیکھے ایک مشرق میں ایک مغرب میں ایک پشت کعبہ پہ۔ مجھ کو درد ولادت ہوا، حضرت پیدا ہوئے دیکھا تو آپ سجدے میں ہیں اور انگلی طرف آسمان کے جیسے کوئی متضرع مبتہل ہو پھر ایک سفید بادل آسمان کی طرف سے آیا۔ اوس نے آپ کو ڈھانپ لیا ایک منادی نے ندا کی کہ اس کو مشارق و مغارب زمین میں پھراؤ اور سمار میں داخل کرو کہ وہ اس کے نام و نشان و صورت کو پہچان لیں یہ ماجی ہے اس کے زمانے میں ہر شرک مٹ جائے گا۔ پھر وہ بادل کھل گیا۔۔۔۔۔“ حدیث عریاض من ساریہ میں فرمایا ہے میں اللہ کا بندہ اور خاتم النبیین تھا، اس وقت کہ آدم اپنی خاک میں تبدیل تھے میں

خبر دوں گاتم کو اس و کی میں دعوت ہوں اپنے باپ ابراہیم کی اور تجارت ہوں
عیسے کی اور خواب ہوں اپنی ماں کی۔ انبیاء کی مائیں اسی طرح دیکھتی ہیں حضرت کی
ماں نے وقت وضع کے ایک نور دیکھا جس سے قصور شام نظر آئے۔ اخرجہ احمد
والبزار والطبرانی دالمحاکم و البیہقی۔ حافظ ابن حجر کہتے ہیں صحیح ابن حبان و المحاکم
وللمرق کثیرة۔ یعنی احمد بزار، طبرانی، حاکم تے بیہقی و صحیح ابن حبان تے حاکم ابن
حجر موجب ابن حبان تے حاکم نے ابن ابی دی تصبیح کثیرتے تے اور روایات بہت سارے طریقیاں
نال آئیاں نیں۔

”ایک یہودی بچے میں تجارت کے لئے رہتا تھا جس رات حضرت پیدا ہوئے اوس
نے کہا۔ یا معتبر الیہود طلع نجم احمد۔ الترمذی یونہی فی ہذہ الیلہ
(رواہ بیہقی ابو نعیم۔ ص ۶ تا ۱۲)۔

”سو جس کو حضرت کے میلاد کا حال سن کر فرحت حاصل نہ ہو اور شکر خدا کا حصول
پر اس نعمت کے نہ کرے وہ مسلمان نہیں۔“

”ف۔ شوق صدر شریف اور غسل قلب اطہر چار بار ہوا، ایک بار نبی سعد
میں بمغیر بن بہم حلیمہ میں، دوسری بار بعمروہ سال یہ صحرا میں، ہو ا تھا۔

تیسری بار وقت بعثت کے بہاد رمندان غار حرا میں چونکہ بار شب اسری میں اور یا چوک
بارکاشن ثابت نہیں ہے۔ شیخ عبدالحق دہلوی نے اس بار سے یک ایک رسالہ بہراگانہ

لکھا ہے دل کو آب نغمہ سے طشت زریں دھویا تھا اس سے افضلیت ماء زمزم
کی ثابت ہوتی ہے۔۔۔۔ ایک بار خشک سالی ہوئی، ابوطالب نے آپ کی لپٹت

کعبہ سے لگا دی آپ نے اونگلی طرف آسمان کے اٹھائی، بادل کا کہیں نشان تک نہ
تھا، ناگہاں ابر ادر ادر سے آیا اور رعد و برق ہوا اور وادی بہہ نکلا اور (۱۲)

”ابن عباس موجب حلیمہ نے دسبا کہ جیوں میں آپ داد و دھڑایا
تھا آپ نے کہا۔ اللہ اکبر کبیرا کالے مدد یثہ کثیرا و
سُبْحَانَ اللَّهِ بِكْرًا وَ اَصِيلًا۔

”ایک بار تکتے میں قحط پڑا۔ ابوطالب نے حضرت کو ہمراہ لے کر استسقاء کیا پانی
بوسا، پھر بارہ سال دو ماہ دس روز (کی عمر میں اپنے ہمراہ شام کو تجارت کے لئے لے

گئے۔ جب قافلہ موضع بصری میں اترا۔ ایک راہب نے حضرت کو دیکھا۔ اس کو بھرا کہتے تھے۔ وہ اپنے صومعہ میں تھا۔ علم نصرانیت اسی کی طرف منہ ہی ہوتا تھا۔ اس نے قوم کے لئے طعام طیار کیا بسبب آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے... پھر ابوطالب سے کہا۔ تم اپنے برادر زادے کو لے کر واپس جاؤ اور ان کو یہود سے بچاؤ۔ ابوطالب اپنی تجارت سے فارغ ہو کر جلد مکے کو پھرے۔ سردا محزون میں کہا ہے کہ بحیرا نے آپ کا ہاتھ پکڑ کر کہا کہ یہ رسول رب العالمین ہے۔ اللہ اس کو رحمت عالمین ٹھہرا کر بھیجے گا۔ جب تم لوگ آئے تو کوئی پتھر و درخت باقی نہ رہا مگر اس نے سجدہ کیا۔ سنگ و درخت سجدہ نہیں کرتے مگر پیغمبر کو۔ ہم اس کی صفت اپنی کتابوں میں پاتے ہیں۔ اور ابوطالب سے کہا۔ اگر تم اس کو طرٹ شام کے لے جاؤ گے تو یہود اس کو مار ڈالیں گے۔ ابوطالب نے حضرت کو مکے روانہ کر دیا۔ انتہی (ص ۱۵-۱۶)۔

(پنجمی سال دی عمر و حج آپ حضرت خدیجہ دامال تجارت کارن لے کے میسرہ نال ملک شام ول گئے)۔ حضرت ایک درخت کے سائے کے نیچے ٹھہرے وہاں صومعہ راہب تھا۔ اس نے کہا۔ اس درخت کے نیچے کوئی سوا پیغمبر کے نہیں اترتا ہے میسرہ کہتے ہیں۔ جب دھوپ گرم ہوئی۔ دو فرشتے آکر آپ پر سایہ کرتے...

جب چالیس سال عمر شریف کی تمام ہوئی... توجیر ایل علیہ السلام نبوت لے کے آئے۔ آپ غار حرا میں تھے کہا۔ پڑھ۔ فرمایا میں قاری نہیں۔ جبریل نے آپ کو زور سے بھینچا۔ پھر کہا۔ پڑھ... حضرت کو لے کر پہاڑ سے زمین پر اترے اور پھر پاؤں سے ٹھوکر ماری۔ ایک چشمہ پانی کا نکلا۔ جبریل نے وضو کیا۔ اور حضرت سے کہا آپ بھی اسی طرح کرو۔ پھر دو رکعت نماز پڑھائی اور کہا۔ الصلوٰۃ ہکذا پھر غائب ہو گئے (ص ۱۷-۱۸)۔

معراج "ن۔ رال دو از دہم نبوت نبوت میں ہجرت سے ایک سال پہلے کہا قالہ ابن شہاب عن ابن المسیب حضرت کو امری ہوا اس وقت آپ کی عمر ۹ سال ۹ ماہ کی تھی اور آپ کو بیداری میں شبِ شنبہ ۲۷ ربیع الاول کو قالہ ابن الاثیر والنووی فی الشرح مسلم، یا ربیع الآخر کو قالہ النووی فی فتاواہ یا رجب میں آسمان پر چڑھائے گئے اس

عمل اسی ۲۷ رجب پہلے وقبیل غایب ذلک۔ یہی معراج نام سوود ۳۳ بار ہوئی ہے
 علی ما ذکرہ الشجرانی۔ پہلے درمیان سے زمزم و مقام کی، اٹھا کر بیت المقدس کو
 لے گئے۔ پھر براق لائے۔ اوس پر سوار کر کے آسمانوں پر لے گئے۔ ہاجملہ اُس رات پانچ نمازیں
 حضرت پر فرض ہوئیں۔ اوسی عدد رکعات پر جو اس دم متعین ہے۔ ہر نماز ۴۰.....
 اسی شب معراج میں شق صدر بھی واقع ہوا اور یہ شق پانچ بار ہوا تھا۔ ایک بار غویب۔ یہ
 نزدیک حلیمہ کے یہ متفق علیہ ہے۔ ایک بار بعد وہ سال و چند ماہ رواھا مسلمہ۔ ایک بار
 اسی شب اسرا میں ایک بار اُس وقت جبکہ فرشتہ وحی لے آیا۔ ذکرها بعضہا۔
 ایک بار خواب میں۔ (ص ۲۷-۲۸)

حضرت نے شب معراج میں اپنے رب کو چشم سر سے
 علی الصبح دیکھا اور بات کی اور دیکھنا آپ کا اثر کو

دیدار رب العالمین

دنیا میں منجملہ آپ کی خصوصیات سے۔ اور یہ شرعاً حق میں غیر حضرت کے دنیا میں
 محال ہے۔ جب صبح ہوئی۔ حضرت نے لوگوں کو خبر دیا کہ آج کی رات یہ واقعہ گزرا۔
 کفار نے آپ کی تکذیب کی اور صفت بیت المقدس کا سوال کیا۔ آپ صلی اللہ
 علیہ وسلم نے بیت المقدس کو پے اس سے نہ دیکھا تھا۔ جبریل نے اس کو اٹھا کر آپ
 کے سامنے کر دیا یہاں تک کہ آپ نے ساری صفت اُس کی بیان فرمادی۔ صلی اللہ
 علیہ وآلہ واصحابہ وسلم۔ (۲۷-۲۸)۔

حضرت جس وقت غار میں داخل ہوئے تھے اللہ نے وہاں درخت ببول
 کا اگادیا۔ رہن غار لوگوں کی آنکھ سے چھپ گیا۔ اور دو کبوتر آکر

ہجرت

فہم غار پر بیٹھ گئے۔ اور انہوں نے انڈے دیئے اور مگڑی کو حکم ہوا کہ اس کے اڈے
 جالاتن دے۔ جو انان قریش ہتھیار لے کر اور کوئی غار میں نظر کرنے لگا بجز دو کبوتر
 کے کچھ نہ دیکھا..... صحیحین میں اس سے آیا ہے کہ ابو بکر نے کہا میں نے غار کے
 اندر مٹھے مشرکین کے پاؤں دیکھے کہ وہ ہمارے سر پر کھڑے ہیں۔ (ص ۳۳)۔

خصائص حضرت وولائل نبوت
 میں۔ ایک وہ جو شخص بذات شریف

خصائص حضرت وولائل نبوت

تھے دنیا میں۔ مثلاً:-

(۱) آپ کی نبوت متقدم تھی اور آدم اپنی طینت میں منجزل تھے (۲) سب سے پہلے آپ ہی سے میثاق لیا گیا (۳) سب سے پہلے آپ ہی نے اَلْکَلِمَاتُ پَرِیْکَلِمٍ کے جواب میں بلیٰ کہا (۴) آدم وجميع خلوقات آپ کیلئے پیدا ہوئے (۵) آپ کا نام عرش پر لکھا گیا اور آسمان اور جنت میں بلکہ سائر ملکوت میں (۶) ملائکہ ہر ساعت میں آپ کا ذکر کرتے ہیں (۷) اذان میں ذکر اُمّ شریف کا ہونا ہے (۸) کتب سابقہ میں آپ کی بشارت دی ہے اور امت بیان کی ہے (۹) کتب سابقہ میں آپ کے اصحاب کے وصف لکھے ہیں اور آپ کی اُمت کا ذکر کیا ہے (۱۰) جب آپ پیدا ہوئے ربلیس آسمانوں سے روک دیا گیا (۱۱) آپ کا سینہ شقی کیا گیا (۱۲) خاتم نبوت پشت پر بمقابلہ دل کے رکھی گئی جہاں سے شیطان داخل ہوتا ہے (۱۳) آپ کے ہزار نام ہیں اور قریب شتر کے نام ایسے ہیں جو اللہ کے (صفاتی) نام ہیں (۱۴) کسی کا نام احمد آپ سے پہلے نہ تھا (۱۵) آپ عقل میں سب لوگوں سے زیادہ راجح تھے (۱۶) آپ کو تمام حُسن دیا گیا اور یوسف کی شہرت (۱۷) آپ نے جبریل کو ان کی اصلی صورت پر دکھایا (۱۸) جب آپ مبعوث ہوئے (تو) کہانت منقطع ہو گئی آسمان کی حراست کی گئی (۱۹) آپ کے ماں باپ زندہ ہو کر ایمان لائے مگر سند اس کی بغاوت ضعیف ہے (۲۰) آپ سے وعدہ وصمت کا لوگوں کے اٹھ سے ہوا (۲۱) آپ کو معراج ہوئی بہت آسمان آپ کے لئے مخترق ہو گئے (۲۲) قاب قوسین تک قُرب ہوا (۲۳) اس جگہ تک پہنچے جہاں تک کوئی نبی مرسل نہ گیا اور نہ کوئی ملک مقرب پہنچا ہے

شب معراج عروج ز افلاک گزشت بمقدمہ کہ رسیدی نہ رسد هیچ نبی

(۲۴) سارے انبیاء علیہم السلام آپ کے لئے زندہ کر دیئے گئے اور ان کے ساتھ نماز پڑھی (۲۵) جنت و نار پر اطلاع دی گئی (۲۶) باری تعالیٰ کو دوبارہ دیکھا (۲۷) فرشتے ہمراہ آپ کے حاضر قتال تھے (۲۸) آپ کو کتاب ملی تھا لکنہ اُمی تھے رکھے نہ پڑھے

اُمی گویا بزبان صحیح از الف آدم ویم صحیح

(۲۹) آپ کی کتاب معجزہ کھڑی تبدیل و تحریف سے باوجود مردہ ہور کے محفوظ کی گئی (۳۰) جو سب کتب میں تھا وہ مع شے زائد اس کتاب میں ہے (۳۱) یہ کتاب جامع ہے ہر شے کو مستغنی ہے (۳۲) اپنے عزیز سے (اپنے علاوہ ہر کتاب کی نسبت) اس کا حفظ کرنا آسان ہے (۳۳) یہ قیامت تک کے لئے معجزہ دائمہ باقیہ ہے ورنہ سائر انبیاء کے معجزات

منقرن ہو گئے۔ (ص ۲۰-۲۲)۔

**دو جی قسم جو آپ نے آپ دی
امت نال شخص اسے مثلاً**

(۱) غنائم آپ کے لئے حلال کئے گئے (۲)
ساری زمین اس امت کے لئے مسجد ہے
ورنہ اگلی امتیں اپنی بیع و کنائس و معاہدہ

ی میں نماز پڑھتی تھیں (۳) وضو اور تیمم بھی قول صحیح پر مختص باُمتِ اسلام ہے۔
دونوں باتیں انبیاء کے لئے تھیں نہ ان کی اُمتوں کے لئے (۴) یہ اُمت مختص ہے
ساتھ مجموع نماز پنجگانہ اور نماز عشا کے۔ اس نماز (عشا) کو کسی نے نہیں پڑھا۔ (۵)
لانہ اقامت، افتتاحِ سلوات پیکبیر اور تائین و رکوع مختص بایں امت ہے (۶)
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ۔ استقبال کعبہ (کعبہ اول موندہ کرنا) کرنا۔ صفوف
از کاشل صفوف ملائکہ ہونا (۷) مائیکہ کا واسطے مومنین کے استغفار کرنا (۸) شب
مضان میں تا صبح اکل و شرب و جماع کرنا (بھی) مختص ساتھ اس اُمت کے ہے۔
۹، ایلة القدر کا ہونا (۱۰) عرفہ کا روزہ رکھنے کا کفارہ دو سال ہونا یہ حضرت کی
سنت ہے (۱۱) روزہ عاشورہ کا (برابر) کفارہ ایک سال ہونا، یہ موسیٰ علیہ السلام
سنت ہے (۱۲) اٹھوں کا بعد طعام کے دھونا یہ حضرت کی شرع ہے (۱۳) قبل
عام کے دھونا شرع تو ریت تھا (۱۴) عمامہ میں عنبر (لڑ) چھوڑنا یہ سیماء مائیکہ
ہے (۱۵) ازار کمر میں باندھنا (۱۶) اس امت کا خیر اتم اور آخر اتم ہونا (۱۷) اس
امت کے دو نام اللہ کے نام سے مشتق ہوئے یعنی مسلمین و مومنین (۱۸) ان کے
دین کا نام اسلام ٹھیرا اس وصف کے ساتھ بجز انبیاء کے کوئی متصف نہ ہوا تھا۔
(۱۹) ان کا اجماع محبت ٹھیرا (۲۰) ان کا اختلاف رحمت ہوا ورنہ اگلوں کا اختلاف
مذاب تھا (۲۱) طاعون واسطے ان کے شہادت و رحمت ہوا (۲۲) ان کی دُعا
ستجاب اور گناہ استغفار سے مغفور ٹھیرے (۲۳) یہ اقل اتم ہیں عمل میں اور
اکثر اتم ہیں اجر میں (یعنی تھوڑا عمل تے مزدوری بہتی) (۲۴) ان کو علم اول و آخر
دیا گیا اور ان پر خزان ہر شے کے کھول دیئے گئے یہاں تک کہ خزینہ علم بھی (۲۵) ان
میں ایک طائفہ ہمیشہ حق پر رہے گا (۲۶) ان میں اقطاب (قطب ری جمع) اوتاد
نجداد ابدال ہوتے ہیں (۲۷) ان میں ایسا شخص بھی ہوگا جو بیٹے بن مریم کو نماز

پڑھائے گا (۲۸) ایسے لوگ ہوں گے جو حکم ملائکہ میں ہوں گے دربارہ مستغنی ہونے کے طعنا سے بسبب تیسیر کے اور دجال سے مقابلہ کریں گے (۲۹) ان کے علماء اور ہیں (جیسے تمہارے) انبیاء بنی اسرائیل کے (۳۰) فرشتے ان کی اذان آسمان پر گھنٹے ہیں اور ان کی تبلیغ کی سماعت کرتے ہیں (۳۱) امت وسط ہیں (۳۲) وقت قتال کے فرشتے ہمراہ ان کے حاضر ہوتے ہیں (۳۳) ان پر وہ چیز فرض کی گئی جو انبیاء و رسل پر فرض تھی یعنی وضو، غسل جنابت، حج، حجت و جہاد (۳۴) ان کو وہ نوافل دیئے گئے جو انبیاء کو دیئے گئے تھے۔

(۱) سب سے پہلے زمین آپ ہی سے منشق ہوگی (۲) سب سے پہلے آپ ہی صفحہ سے افاقہ میں آئیں گے (۳) آپ کا حشر

تیجی قسم جو آپ دی ذات نال حشر
تے آخرت و حج مختص اے مثلاً

ستر ہزار ملائکہ کے درمیان میں ہوگا (۴) آپ براق پر سوار ہوں گے اور آپ کا نام موقف میں پکڑا جائے گا (۵) سب سے پہلے موقف میں آپ ہی کو کپڑا پہنایا جائے گا۔ یہاں عظیم حلال جنت ہوگا اور آپ جانب راست عرض کے کھڑے ہوں گے (۶) مقام محمود میں لو، الحمد آپ کے ہاتھ میں ہوگی (۷) آدم اور سب کے سب (نبی) نیچے اوس لوہے کے ہوں گے (۸) آپ امام نبیین ہوں گے اور ان کے قائد و خطیب (۹) سب سے اول آپ ہی کو مسجد کرنے کا حکم ہوگا (۱۰) اول ناظر الی اللہ اور اول شافع و شفیع ہوں گے اور شفاعت عظمیٰ فصل قضا میں کریں گے (۱۱) ایک قوم کے شفیع۔ دربارہ اذخالی جنت بغیر حساب کے ہوں گے اور جو لوگ مستحق نار ہوں گے ان کی شفاعت ہا بت عدم دخول تار فرمائیں گے (۱۲) کچھ لوگوں کی شفاعت بمقدمہ رفح درجات کے جنت میں کریں گے (۱۳) اظنالی مشرکین کے شافع دربارہ عدم تغذیب ہوں گے (۱۴) سب سے پہلے آپ ہی پل صراط سے گزریں گے (۱۵) آپ کے ہر مودس (سر دے وال) و چہرے میں ایک نور ہوگا۔ باقی انبیاء کے لئے دو نور ہوں گے (۱۶) اہل جمع کو حکم ہوگا کہ وہ اپنی آنکھیں بند کر لیں کہ آپ کی صاحبزادی یعنی حضرت فاطمہ علیہا السلام کا پصراط سے گزر کر جائیں (۱۷) سب سے پہلے آپ ہی دروازہ جنت کا ٹھونکیں گے اور سب سے اول آپ ہی داخل جنت ہوں گے۔

رواق منظر چشم من آشیاہ تست کرم نما و فرود آ کہ خانہ خانہ تست

(۱۸) پھر آپ کی امت داخل ہوگی (۱۹) حضرت سے کوئی گواہ تبلیغ پر نہ مانگا جائے گا۔ اور

مسا ئر انبیاء سے گواہ مطلوب ہوں گے (۲۰) قیامت میں ہر حسب نسب منقطع ہو جائے گا۔ مگر آپ کا سبب و نسب (۲۱) اس دن آپ کے نسب سے ارتفاع حاصل ہوگا باقی انساب سے کچھ ارتفاع نہ ہوگا۔ (ص ۳۵ تا ۳۷)۔

(۱) حضرت کی امت سب ائم سے اول زمین سے باہر نکلے گی (۲) ان کی پیشانی اور ہاتھ پاؤں آثارِ وضو سے چمکتے دیکھتے

چوتھی قسم جو آپ تے آپ دی امت نال آخرت وچ مختص اے مثلاً

ہوں گے (۳) موقف میں ایک اونچے ٹیلے پر ہوگی۔ اس کے لئے دو نور ہوں گے مثل انبیاء (۴) اس امت کے عذاب کی شدت دُنیا میں ہی تعبیل (جلدی چھپتی) کی اور برزخ میں تاکہ قیامت میں گناہوں سے محض پاک صاف ہو کر آئیں (۵) قبروں میں گناہ لے کر گھسیں اور جب ان میں سے نکلیں تو گناہوں سے ستھرے صاف ہوں بسبب استغفار کرنے مومنین کے واسطے ان لوگوں کے (۶) ان کا فیصلہ قبل حملہ خلائق کے ہوگا۔

نماز چاشت، اشراق، وتر، تہجد، وغیرہ اور غسل جمعہ وغیرہ۔

پنجویں قسم واجبات نال متعلق اے جو

آپ واسطے صدقہ تے زکوٰۃ حرام سی۔ ستویں قسم مباحات نال متعلق رکھ

چھٹی قسم محرمات نال متعلق اے مثلاً

دی اے۔ مثلاً: آپ بحالت جنابت مسجد وچ ٹھہر سکدے سی۔ یا آپ دا وضو سون نال شد نہیں سی۔ یا آپ نول چار توں ودھ شادیاں کرن دی اجازت سی۔ یا آپ جس عورت دا چاہن کسے مرد نال نکاح کر دین بغیرا ہنوں کچھن دے وغیرہ وغیرہ۔

(۱) آپ پس پشت سے بھی ویسا دیکھتے تھے جیسے سامنے سے اور رات و تاریکی میں مثل دن کے

اٹھویں قسم دے خصائص آپ دے فضائل تے کرامات نال متعلق رکھ دے نہیں مثلاً

(۲) تھوک آپ کا آب شور کو شیریں کر دیتا اور شیر خوار کے لئے غذا ہو جاتا (۳) آپ کی نعل سفید تھی متغیر اللون نہ تھی اس میں بال نہ تھے (۴) آپ کا پسینہ مشک سے زیادہ پاکیزہ تر

پانچویں تا ستویں قسم باہرے اختصاراتوں کم لیا اے کہ ایس باہرے میری کتاب وچ وی کافی مواد مل جائے گا۔

تھا (۶) آپ کا سایہ زمین پر پڑتا تھا (۶) دھوپ و چاندنی میں بھی آپ کا سایہ نظر نہ آتا تھا جب آپ چلتے زمین سمٹ جاتی (۸) جماع و بطش میں قوت چالیس مرد کی عطا ہوئی تھی (۹) آپ کی قصا حاجت کا اثر نہ دیکھا گیا بلکہ زمین اس کو شکل جاتی تھی (۱۰) رات کو جھوکے سے صبح کو طاقم اٹھتے اٹھ آپ کو جنت سے کھلاتا پلاتا (۱۱) قبر میں آپ کو ضغط نہ ہوا (تے ایسے طرا دو بے نبیاں ٹوں وی ضغطہ نہیں ہو یا) (۱۲) نہ سباع آپ کا جسد کھا سکتے ہیں و کذالک الانبیاء یعنی ایسے طراں دو بے نبیاں و احوال اسے (۱۳) آپ زندہ ہیں اپنی قبر میں - اور نماز پڑھتے ہیں اندر اہل کے اذیان و اقامت کے ساتھ و کذالک الانبیاء و لہذا یہ بات کہی ہے کہ آپ کی ازواج پر عدت نہیں ہے (۱۴) آپ کی قبر پر ایک فرشتہ مقرر ہے جو صلوٰۃ مصلیٰ آپ کو پتہ پاتا ہے (۱۵) اعمال اُمت کے آپ پر عرض کئے جاتے ہیں (۱۶) اُمت کے لئے استغفار کرتے ہیں (۱۷) مصیبت آپ کے موت کی ساری اُمت کے لئے قیامت تک عام ہے یعنی آپ دی موت دائم ہر اُمتی لئی اسے بھانویں اہ کسے وی زمانے میں ہو (۱۸) جس نے آپ کو خواب میں دیکھا اس نے سچ کچ دیکھا کیونکہ شیطان آپ کو ہم شکل نہیں ہو سکتا (۱۹) آنحضرت کی احادیث کی قرأت کرنا عبادت ہے۔ اُس پر ثواب ملتا ہے (۲۰) آپ کی صحبت (صحابیت) ثابت ہے واسطے اُس کے جو ساتھ آپ کے مجھیں ہوا (بحالت ایمان) اگرچہ ایک لٹھ ہو۔ بخلاف تابعی کے ساتھ صحابی کے (۲۱) اور فرقہ عظیم، منصب نبوت و نور رسالت ہے (۲۲) حضرت کے مجرد نگاہ پڑنے سے اعراب عالم ناطق بحکمت ہو جاتا تھا وغیرہ وغیرہ (ص ۵۱-۵۲)

اسماء و القاب نبوی کا بیان

”قرآن میں آپ کے ۲۸ نام آئے ہیں حدیث میں ۱۳ نام اور کتب انبیاء میں ضحوک و حمیاط یا حمطایا و احید و یار قلیط و فار قلیط۔۔۔۔۔ فرمایا میرا نام محمد احمد و حاجی۔۔۔۔۔ اور حاشیہ ہے۔۔۔۔۔ اور عاقب کہ بعد میرے کوئی نبی نہ ہوگا دوسری روایت میں متقی، و نبی التوہد، و نبی الرحمۃ و نبی الملحمہ بتایا ہے۔ اور انہ نے آپ کا نام بشیر، بذیر، رؤف، رحیم، رحمۃ للعالمین، خاتم النبیین، محمد، احمد، طہ ایسے ۱۳ منزل و مدرثر و عبد اور عبد اللہ و منذر قرآن میں بتایا ہے و اسماء دیگر نیز علماء نے ذکر کئے ہیں یہ سب اسماء آپ کے صفات برکت آیات ہیں۔ حسین

محمد و امغانی نے کتاب شوق العروس و انس النفوس میں کعب احبار سے نقل کیا ہے کہ نام حضرت کا نزدیک اہل جنت سے عبد الکریم ہے اور نزدیک اہل تارکے عبد الحبار اور نزدیک اہل عرش کے عبد الحمید اور نزدیک صائر ملائکہ کے عبد المجید اور نزدیک انبیاء کے عبد الوہاب اور نزدیک شیطان کے عبد القہار اور نزدیک جن کے عبد الرحیم اور جبال میں عبد الخاق اور نجر (خشکی - زمین) عبد القادر اور بحر میں عبد المہین اور نزدیک چیتان (مچھلیاں) کے عبد القدوس اور نزدیک ہوام (حشرات الارض) کیڑے (کوڑے) کے عبد الغیاث اور نزدیک وحوش کے عبد الرزاق اور نزدیک سباع کے عبد السلام اور نزدیک بہائم کے عبد المومن اور نزدیک طیور کے عبد العفار اور توریت میں موز موز اور انجیل میں طاب طاب اور صحت میں عاقب اور زبور میں فاروق اور نزدیک اللہ کے طے ایسے اور نزدیک مومنین کے محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہے رہے القاب آنحضرتؐ سو یہ بھی بہت ہیں جیسے صاحب البراق، صاحب التاج، مراد تاج سے عمامہ ہے کیونکہ عمامہ تاجان عرب ہیں (تاجان تاج دی صبح) اور صاحب المعراج اور صاحب الہرادیۃ (علما۔ سوئی، کٹونڈی) و التعلین و صاحب الخاتم و صاحب الخوض المورود و المقام المحمود و صاحب الوسیلہ و صاحب الشفا و سید ولد آدم و سید المرسلین و خاتم النبیین و امام المتعین و قائد المجاہدین الی غیر ذلک اور کنیت مشہور آپ کی ابو القاسم ہے۔ عرب اکبر اولاد پر کنیت رکھتے تھے۔

(ص ۵۷ تا ۵۹)

(نوٹ) اہ اقتباسات الشمامسة العنبریہ میں مولد خیر البریۃ " مطبوعہ ۱۳۳۷ھ (جس توں فولوئے کے اہ کتاب قادری کتب خانہ جامع مسجد تحصیل بازار سیال کوٹ ولوں دوبارہ چھپی اے) وچوں لکھے ہیں۔

(ایس بارے ہوو گل بات اگلے صفحات)
اُتے ملاحظہ کرو

سینٹھلے آفتابسات (یا اسپان دا ترجمہ) حافظ جاوید انور صاحب نے مصنفین
"سیرت رسول قرآن کے آئینہ میں" وچوں اخذ کیتے نیں چہڑے آئینہ نبوت

مرتبہ محمد نیرسیا لکھنوی وچ چھپے۔ اذ کتاب اہل حدیث بزرگاں دے مدرسہ جامعہ سلفیہ
فیصل آباد دی بزم اہمال دلوں ۱۹۷۶ وچ چھپی۔ جامعہ سلفیہ دے شیخ مولانا
محمد صدیق لائل پوری (فیصل آبادی) نیں تے ناظم اعلیٰ میاں فضل حق صاحب :-

تمام جہاناں دانی | تَسْبِرَ لَكَ الْمُنِيرِ سَوَّلَ الْفُرْقَانِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ
لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ۝

یعنی برکت دالی اے اہ ذات جنہے فیصلے دی کتاب (قرآن) اپنے خاص بندے
(محمد مصطفیٰ) اتے نازل فرمائی تاں ہے اہ جہاناں نوں ڈراوے۔

"اس آیت سے ظاہر ہوتا ہے کہ نبی اکرم جن، انسان، فرشتے، حیوانات، نباتات و دیگر اشیاء
کے لئے بھی نبی بنا کر بھیجے گئے ہیں۔ آپ کہیں گے کس طرح سے معلوم ہوا کہ سیدالانبیاء کو ہر
چیز کے لئے نبی ہیں تو جواب عرض ہے کہ تقریباً تمام مفسرین کا اتفاق ہے کہ مَا سَوَّاءَ اللَّهُ
فَهُوَ عَالِمٌ۔ یعنی جو چیز اللہ کے سوا ہے وہ عالم ہے اور جب یہ ثابت ہو گیا کہ خدا کے
سوا ہر چیز عالم میں شامل ہے تو یہ بات خود بخود ثابت ہو گئی کہ حضور ہر اس چیز کے نبی ہیں جو
جسم رکھتی ہے۔ (آئینہ نبوت = ۱۲)۔

حافظ صاحب لکھدے نیں کہ اللہ دا ارشاد لے :-
جنتاں کا نبی

"اور جب ہم نے جنتاں کی ایک جماعت کو آپ کی طرف بھیجا جو قرآن
سننے لگے۔ عرض جب وہ آپ کے پاس آئیے تو کہنے لگے خاموش ہو جاؤ۔ پھر جب قرآن پڑھا
ہا چکا تو وہ لوگ (ایمان لاکر) اپنی قوم کے پاس خبر پہنچانے کے لئے واپس گئے کہنے لگے
اے بھائیو! ہم ایک عجیب کتاب سُن کر آئے ہیں جو موسیٰ علیہ السلام کے بعد نازل
کئی ہے جو اپنی پہلی کتابوں کی تصدیق کرتی ہے۔ حق اور راہِ راست کی طرف رہنمائی
کرتی ہے۔ اے بھائیو! تم اللہ کی طرف بلانے والے کا کہا مانو اور اس پر ایمان لے آ
اللہ تعالیٰ تمہارے گناہ معاف کر دیں گے اور تم کو دردناک عذاب سے محفوظ رکھیں گے"
(قرآن)

”قُلْ أُوْحِيَ إِلَيَّ سَعَادَاتُكَ مِنْ رَبِّي فَاصْبِرْ“۔ کہہ دو کہ مجھے اس بات کی وحی آئی ہے کہ کچھ جن (عجم) سے قرآن پڑھتے ہیں ان گٹے ہیں پھر انہوں نے اپنی قوم سے جا کر کہہ دیا ہے کہ ہم نے عجیب قرآن سنا ہے جو نیکی کی طرف رہنمائی کرتا ہے سو ہم اس پر ایمان لے آئے ہیں اور ہم اس کے ساتھ کسی کو شریک نہیں ٹھہرائیں گے۔ (سورہ جن)۔

اسی توں بعد حافظ لکھدے نیں :-
 ”قرآن پاک کے ساتھ ایمان تب ہی ہو سکتا ہے جب کہ صاحب قرآن کے ساتھ ایمان لائیں۔ اس کے علاوہ قرآن کریم کے مقابل لانے کا پیلیج جنوں اور انسانوں کو ہے۔ وہ بھی دلیل ہے اس کی کہ جن بھی مکلف ہیں جیسے انسان۔“
 ”مغزت اور عذاب سے بچانا، جنات کے ساتھ ایمان اور ساتھ ساتھ تمام شریعت کے مکلف ہونے کو بھی ساتھ کرتا ہے۔ (آئینہ نبوت، ص ۱۲۰-۱۲۱)۔“

ارشاد باری اے :-

سب انسان دے نبی

(اے نبی!) اساتینوں سارے انسان واسطے خوشخبری دین والاتے ڈر سنا لا کہہ کے بھیجا اے۔ پر لوکاں دی اکثریت لوں ایس بات دا علم نہیں ہیگا۔

وَمَا
 أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ
 بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرِ النَّاسِ
 لَا يَعْلَمُونَ ۝ (سب)

دو جی جگہ قرآن وچ آیا اے :-

اے نبی! فرما دے کہ سُنو لو کو! بے شک میں تَساں سبھناں وُل رسول بنا کے بھیجا گیا واں۔

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ
 إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ۝

اسی توں ثابت ہویا کہ صرف حضور پاک ای سبھناں انساناں وُل نبی بنا کے گئے نیں جد کہ نبی نبی صرف اپنی اپنی قوم وُل بھیجے گئے ہندے سُن لے

اللہ پاک فرماندا اے :-

انجیل علیہم السلام نال وعدہ

”تے جد رب نے نبیاں کہ لوں وعدہ دتا کہ میں جو کچھ

تہانوں کتاب تے حکمت وچوں حکمراں رتے فیہ تہاڑے کول میرا جیہا رسول آہاٹے
 جہڑا تہاڑے کول والی کتاب تے حکمت نوں سچیا وے تاں تئیں ضرور اوس اتے ایمان لیا
 تے اوبدی مدد وی کرنا۔ فرمایا۔ کیہ تئیں اقرار کیتا؟ تے میرا حکم نیا ایس بارے؟ اوہنا
 عرض کیتی۔ اسان اقرار کیتا۔ (رب نے) فرمایا: "ہلا فیر گواہ رہنا تے میں وی (ایس معانی
 وچ) تہاڑے نال گواہ ہاں۔"

"ایہہ وعدہ بہر نبی توں، اوس توں بعد آؤن والے نبی بارے بتا گیا یا حضور
 اکرم بارے ہے۔ جو میں حضرت علی توں روایت اے کہ اللہ تعالیٰ نے حضرت آدم تے اوہنا توں
 بعد والے نبیاں وچ کوئی نبی نہیں بھیجا جس توں حضرت محمد بارے یہ عہد نہ لیا جو وے کہ جے
 اوہ اوس (نبی) دی حیاتی وچ آجان تاں اوہ اوس اتے ایمان لیا وے گا نالے اوبدی مدد
 کرے گا۔ تے اللہ تعالیٰ نے اوہنا نبیاں نوں حکم دتا کہ اوہ اپنیاں امتاں کولوں ہی
 ایہہ وعدہ لئیں۔ تے پیر حضرت علی نے اپر ترجمانی آنت پڑھی۔ نالے اک ہور تھاں ارشاد
 باری تعالیٰ اے کہ "کہہ دے اے نبی کہ ایہہ قرآن مینوں وحی راہیں آیا اے تاں جے
 میں اہدے ذریعے تہانوں تے اُہنوں جس جس تک ایہہ پہنچے ڈراواں؟ ایس کر کے جنہاں
 جنہاں تک قرآن پہنچے، بھانویں اوہ کسے زمانے وے ہون۔ حضور دے زمانے توں فوجاً
 بعد یا بہت زمانے بعد توں آخر زمانے (قیامت) تک۔ ایس کر کے ایس آنت توں
 آپ دی نبوت آپ دے زمانے توں لے کے قیامت تیکہ وے عقل منداں (وغیرہ) لئی
 ثابت ہوئی۔ بھانویں اوہ انسان ہون یا جن یا فرشتے۔۔۔ ایہ ایس واسطے کہ قرآن
 دی ہر ہر سورہ اک معجزہ اے تے معجزہ نبوت دی دلیل ہندا اے۔ دوجے نبی وقتی نبی
 سن۔ اُہناں دے معجزے وی وقتی سن۔ حضور دا ایہہ معجزہ (قرآن) جہڑا انزل توں مقابلے
 دا چیلنج کر داپیا اے اوبدی معجزہ اے جہڑا ابدالاً بابت تک نبوت دی دلیل اے تے ہر اک
 لئی۔۔۔ جنہوں ایہ پہنچے لے۔"

اک وضاحت | صاحب مضمون حافظ جاوید انور صاحب دی گل بات واضح ہے

لے آیتہ نبوت ص ۲۰۱۱۹ لے آیتہ نبوت مرتبہ محمد منیر قرسیال کوٹی۔ ص ۱۲۰ ہ
 حافظ جاوید انور صاحب دے مضمون۔ زیر عنوان "سیرت رسول قرآن کے آیتہ میں"

صرف ایناں دسنا ضروری جا پدا اے کہ اُپر ترجمانی قرآنی آیت دے عربی الفاظ " کَمَا
 آتَيْتُكُمْ مِنْ مِثْبُوبٍ وَحِكْمَةٍ وَجِ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ اِيس حَقِيْقَت اُتے دلا ت
 کر دے نیں کہ کتاب نے حکمت وچوں (دین دا) کجھ کجھ حصہ (ضرورت موجب) ہر نبی نوں عطا
 کیتا گیا سی۔ تے مکمل کتاب تے حکمت (قرآن حدیث تے سنت وغیرہ) صرف حضور علیہ السلام
 نوں ای عطا ہوئی اے جوہی " اَلْمَلٰٓئِکَةُ لَکُمْ رِیْسًا کَرِیْمًا عَلٰی کُلِّ نَبِیٍّ مِّنْ قَبْلِیْ
 والی آیت توں وی ظاہر اے۔ علماء و اجماع اے کہ قرآن لوح محفوظ تے پہلاں توں
 لکھیا ہویا سی۔ تے حضور علیہ السلام اُپر ضرورت موجب ہولی ہولی کر کے نئی نئی کلام
 وچ نازل کیتا گیا۔ علماء و اہلس بارے وی اجماع اے کہ اصل دین (اسلام) اک ای
 اے پچھلے انبیاء کر دی تعلیم وی اسلام ای سی تے حضور دے دے دادے یعنی حضرت
 ابراہیم نے اللہ تے انبیاء نوں منن و ایماں دا نام مسلمان رکھیا سی۔ تے حضور وی او
 دین دی تکمیل واسطے آئے سن جہڑا آپ توں پہلاں نبیاں نوں تھوڑا تھوڑا کر کے تے
 ضرورت موجب عطا ہندا رہیا۔ گویا حضور علیہ السلام اُپر دتیاں آتاں موجب جے سارے
 انساناں تے جتناں وغیرہ لئی نبی نہیں تاں آپ توں پہلے انبیاء گویا حضور دے نائب سن رہے
 کر کے تاں اہتاں نوں ارشاد ہویا کہ جے تہاڑے دور وچ میرا نبی آجائے تاں تسیں انہوں نبی
 مانتا تے اوہدی مدد کرنا تاں ایس حوالے نال گویا پہلے انبیاء دباں امتاں حضور دے
 "نائبان" دیاں امتاں سن۔ دوجے لفظاں وچ بالواسطہ طور تے آپ آدم علیہ السلام توں
 لے کے قیامت تک دے انساناں (جتناں) وغیرہ دے نبی نہیں۔ کیونکہ کَافَّةً لِلنَّاسِ
 وچ کُل انسان آجاندے نیں بھانویں اوہ آپ دی ظاہری پیدائش توں پہلاں پیدا کیتے
 گئے سن یا بعد وچ ہوئے یا ہوں گے۔ آپ سب لئی نبی تے رسول نہیں۔ ایسے کر کے آپ
 دی حدیث اے کہ نیں اول آن نہیں آخر آن، نیں قاسم آن، میں حاضر آن تے مولج والی
 رات آپ اُتے سلام وی اہتاں لفظاں نال ندا کر کے کیتا گیا سی۔

ایس سلسلے وچ مولانا شبیر احمد عثمانی فرماندے نیں :-

"محققین کے نزدیک تو انبیاء نے سابقین اپنے اپنے مہد میں بھی خاتم الانبیاء

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کی روحانیتِ عظمیٰ ہی سے مستفیض ہوتے تھے"

(حاشیہ قرآن زیر آیت مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبًا اَحَدٍ مِّنْ شَرِّهَا لِكُنْ

تے مولانا محمد قاسم نانوتوی مرحوم لکھدے ہیں :-

(۱) "آپ موصوف بوصف نبوت بالذات ہیں اور سوا آپ کے اور نبی موصوف بوصف نبوت بالعرض - اوروں کی نبوت آپ کا فیض ہے۔ پر آپ کی نبوت کسی کا فیض نہیں" (تحدیچ الناس ص ۴۷)۔

(۲) "اور انبیاء فیض لے کر امتیازوں کو پہنچاتے ہیں ۔۔۔۔ اور انبیاء میں جو جو کچھ ہے وہ ظل اور عکس محمدی ہے کوئی ذاتی کمال نہیں" (تحدیچ الناس ص ۲۹)

تے مولانا ذوالفقار علیؒ اپنی تصنیف "عطر الوردہ فی شرح البردہ" ص ۲۹ وج ۲۹ فرماتے ہیں :- "آپ آفتاب فضل و کمال ہیں۔ اور انبیاء کرام علیہم السلام اس آفتاب کے اقمار و کواکب (چند تے تارے) ہیں۔ پس جیسے قمر بوقت نیبوت شمس (شورج دی غیر حاضری وج) استفادہ نور کا شمس سے کر کے شب تاریک کو روشن کرتا ہے۔ اسی طرح انبیاء استفادہ فیوض ظاہری و باطنی روح پر فتوح آنحضرتؐ سے کر کے قبل ظہور وجود باجود خلق کی رہنمائی کرتے رہے ہیں اور جب (وہ) خود رونق بخش دنیا ہونے تو سب چراغ پیش آفتاب ہو گئے" (قد آفتاب فی معنی منہ)۔

(۳)

رحمۃ للعالمین | قاضی محمد سلیمان سلمان منصور پوری مرحوم لکھدے ہیں :-
"اور لفظ رحمت ایسا لفظ ہے جس کا استعمال نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے لئے ہوا۔ حضور کے سوا کسی دوسرے کے لئے نہیں ہوا۔ ہم دیکھتے ہیں کہ اللہ تعالیٰ نے فرمایا ہے :-

وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ (للاعراف ۱۹۸) یعنی میری رحمت ہر شے سے زیادہ وسیع ہے۔ پس جب نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کو جملہ عالمین کے لئے رحمت بنایا گیا ہے تو ثابت ہو گیا کہ حضور کی نبوت بھی جملہ عالمین کے لئے ہے۔

(رحمت للعالمین۔ ج ۲، ص ۱۰۴-۱۰۵)

سوراجا منیراً | قاضی سلیمان مرحوم لکھدے ہیں :-
ترجمہ :- "سورۃ فرقان تے نور وج آفتاب نوں سوراجا تے سورۃ عم (نیب) وج "سوراجا وھا جاً" فرمایا اے۔ پر سوراجا منیراً اک اچھا لفظ ہے

جہد استعمال رسول اللہؐ توں پناں کسے ہو رہی نہیں کیتا گیا تمہسی نظام و عروج سورج دا درجہ
بڑا وڈا اے کیوں جے ایس نظام دے سارے ستاریاں دا قبیلہ ایہو "نیر اکبر" اے جہد طواف
کرنا ہوتا لئی مزدوری اے، عالم کون و فساد و عروج وی سورج دی بڑی ضرورت اے۔ اُہدی
گرائش، اُہدی روشنی ہر اک شے اتے اثر رکھدی اے۔ آہوجی ہماری دنیا دا سورج ایہو جہیا
ای اے۔"

"اب خداوند کریم عالم روحانی کے نیرِ عظیم کو اپنے نور میں دکھاتا ہے۔ اور سیدنا و مولانا
محمد رسول اللہؐ کو سرا جہا نیر کے خطاب سے روشناس عالم فرماتا ہے۔ صحیح ہے جہا
سیارگان، سمائے نبوت کا مدارِ اعظم بھی ہیں اور بقائے دوام کی علتِ اولیٰ بھی رصلی اللہ
علیٰ نبیہ۔"

"آفتاب رات کی تاریکی کو دور کرتا ہے اور سرا جہا نیر نے ظلمتِ کفر و شرک
کو مٹھ کر دیا ہے۔ آفتاب کی روشنی سب تاروں پر چھا جاتی، انہیں چھپا لیتی ہے۔
سرا جہا نیر کی شریعت بھی تمام شریعتوں کی مہین ثابت ہوئی ہے۔ آفتاب کی روشنی
جرائم کا ارتکاب روک دیتی ہے۔ سرا جہا نیر کے نور نے بھی معاصی کو بند
رہ بعض مشہر چشم، آفتاب کی روشنی میں چند صیا جلتے ہیں۔ اور بعض بوم
طرح رات کی تاریکی ہی میں پر وبال کھولتے ہیں یہی حال الہ تیرہ درونوں (دل دے
انھیاں) کہے جو انوارِ محمدیؐ کی تاب نہیں لاسکتے اور خود رسالت سے مستنیر
نہیں ہوتے۔ مومنین کو تو اس سرا جہا نیر پر پردہ و ارتشار ہونا ضروری ہے۔"
(رحمۃ للعالمین۔ ج ۲ ص ۳۹۸-۹۹)۔

نور نبی دی دھم چو نیرے دیکھو اس نٹھے کفر ہنیرے
چند عرب دا آمنہ جایا سوہنا نبی رحمت دا سایہ
شمع صدی دیاں اچیاں شانان واری جان پتنگے جاناں
نور محمدی چائن لایا
سوہنا نبی رحمت دا سایہ

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کے بعض معجزات

معجزات انبیاء علیہم السلام دی نبوت واسطے بطور دلیل ہندے ہیں تاں جے لوگ مسلمان ہو کے ایمان یا سکنی پر ہدایت صرف رب دی عطا سے جے اوہ ہدایت نہ دیوے تاں معجزات کسے بندے لئی اسلام تے ایمان دی دولت دا وسیلہ نہیں بہ سکرے جنہوں رب ہدایت دیوے اوہنوں معجزاں دی لوڑ نہیں ہندی۔ صرف دل دی تسلی تے ایمان دی مصنوعی کارن اوہ معجزہ دیکھے تاں دکھری گل اے جیوی حضرت ابراہیم علیہ السلام نے رب اگے عرض کیتی سی کہ میںوں سمجھا کہ توں مردے کیوی جو انا ایس؟ تاں اوہتاں توں حکم ہو یا سی کہ چار پرندے اپنے نال ہاؤ۔ فیر اوہتاں دا قیمہ کٹ کے رلاؤتے اہدے چار چھتے کر کے پہاڑاں دیاں چار ٹیسیاں اُتے رکھو تے بعد وچ اوہتاں جنوراں نوں (پیار نال) آواز دیوے تاں اوہ پھر کر کے تہاڑے کول اُڑدے آؤن گے۔ چنانچہ آپ نے ایج ای کیتا۔ تے دل نوں ہور تسلی حاصل ہوئی۔

حضرت محمد مصطفیٰ (صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم) نوں معجزے تاں بہت عطا ہوئے سن پر آپ دے معجزے بعض کافراں دے دلاں توں کفر دی کالک رسوں دا موجب دین سکے کیوں جے اُدھر دے رڈے ہوئے سن۔ ویسے آپ دے معجزے ایمان داراں واسطے رحمت تے نجات سکے۔ ایسے ایسے قرآن تے حدیث دی روشنی وچ آپ دے بعض معجزات دا ذکر کر رہیاں۔ ح۔
یا اللہ الشوفیق۔

۱۔ قرآن مجید وچ "شق القمر" دے معجزے دا ذکر آیا اے۔ بخاری تے مسلم موجب حضرت انسؓ توں روایت اے کہ مکہ معظمہ دے لوکاں آپ توں معجزہ منگیا۔ تاں آپ نے اوہتاں نوں چند دو ٹوٹے کر کے دکھا دتا۔ اک ٹکڑا حرا دے اک پاسے سی۔ دو جاڑو جے پاسے۔ اہل مسعود توں روایت اے کہ آپ نے اہ معجزہ دکھا کے کافراں توں کہیا کہ ایس دے گواہ رہنا۔ پر کافراں نیروی ایمان نہ لیاندا۔

۲۔ حضرت جابرؓ بن عمرؓ کہندے نیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا کہ میں کہہ رہے اوس

پتھرنوں پچپان دا ماں جہڑا مینوں نبوت توں پہاں سلام کردا ہندا سی۔ (مسلم)۔
 ابو جہل نے اکواری ارادہ کیتا کہ آپ نوں سجدے دی حالت وچ دھون تے پیر رکھ کے (معنا
 اشد) مار چھڑے۔ اہ اگانہہ ووصیا ہی سی کہ کچھل کٹری نئس تریاتے دونہاں ہتھاں نال
 اپنے آپ نوں پچاند نظری آیا۔ لوکاں کھچیا۔ کئی گل ہوئی؟ آکھن لگا۔ "نئس تکیا کہ میرے
 تے محمد دے وچکار اگ دا بھریا اک ٹوہا اے جس وچ خوف اے تے بازو (بر) رولنا
 اللہ نے فرمایا۔ جے ابو جہل میرے نیرے دھک کاؤندا تاں فرشتے اوہدے دھکے کر کے
 اک اک ٹکڑا نئے جاندے۔ (مسلم۔ من ابو ہریرہ)

عبداللہ بن سلام یودی عالم سی۔ آپ ہجرت کر کے مدینے پہنچے تاں اوہنے آپ توں تہن
 اجہیاں باتاں کھچیاں جہڑیاں اہدی جاچے نبی توں بناں کوئی نہیں سی دس سکدا۔ آپ نے
 جواب ویا۔ کہ مینوں جتنے ہننے جبریل نے دسیا اے کہ (۱) اہل جنت دا پہلا کھانا۔
 چھھی دی کلھی نال لکھرا وادھو گوشت ہووے گا۔ (۲) قیامت دی پہلی نشانی اہ اگ
 ہووے گی جہڑی مشرق توں مغرب ول لوکاں نوں کھج لے جائے گی۔ (۳) جے مرد دی
 سفید منی غالب آجائے تاں بچہ نہ پیدا ہووے گا۔ جے عورت دی زرد منی مرد دی
 منی تے غالب آجائے تاں مادہ۔ "اہ سن کے عبداللہ بن سلام مسلمان ہو گیا۔
 (ملخص۔ من انس۔ بخاری)

حضرت انس توں روایت اے کہ بدر دے میدان وچ آپ کے حضور علیہ السلام
 نے سانوں دسیا کہ فلا نے تھاں فلاناں کا ذر قتل کیتا جائے گا۔ ایس طراں آپ ہوراں
 ستر کافراں دی قتل گاہواں دی نشاندہی فرمائی۔ تے جنگ توں بعد واقعی ہر کافر
 اپنی اپنی تھاں (جسوں حضور نے فرمایا سی) ڈرھیا مویا پیا سی۔ (مسلم)۔

ابن عباس کہندے نیں کہ بدر والے دن رسول اللہ نے فرمایا: "ادد کجھو جبریل
 اپنے گھوڑے دیاں واگاں پھڑکے تے ہتھسار لاک کھلوتے ہوئے نیں۔" (بخاری)

سعد بن ابی وقاص نے اُحد دی جنگ وچ دیکھیا کہ دو آدمی سفید بانا پا کے حضور نے
 جے تے کھنپے بڑی بہاوری نال لڑ رہے نیں۔ یاد بندے نہ اہناں پہلاں کدی دیکھے سن۔ نہ بعد وچ
 دیکھے۔ تے دونوں جبریل تے میکائیل فرشتے سن۔ (بخاری تے مسلم)

عبداللہ بن عباس دی لت دی پتی قلعے دی کندھ توں وگ کے ٹٹ گئی کہ اہناں دی

ڈیوٹی ابورافع نون قتل کرن واسطے لگی سی۔ اوہناں تہی پگڑی نال بھرتی لئی تھئے
نال زل کے آپ دی خدمت وچ حاضر ہوئے تے ساری گل بات عرض کی۔ رسول اللہ
نے فرمایا: لت پسار۔ اوہناں لت پساری۔ آپ نے اپنا ہتھ مبارک پھیریا۔ تے
لت بالکل درست ہو گئی۔ جیوں کدی سنت ای نہیں سی لگی۔ (بخاری عن جابر)

— خود خندق توں پہلاں خندق پٹی جبار پٹی سی۔ اک بڑا سخت ٹھنڈا کھلیا۔ جہڑا سندھ نہیں
سی۔ صحابہ نے عرض کیسی۔ آپ تے صحابہ کرام ان دن توں کھانے سن۔ تے پٹ اُتے
پتھر پھینھے ہوئے سن۔ آپ ہوراں کہی مار کے آہ پتھر کچی کچی کر چھڑا۔ حضرت جابر
کہندے ہیں کہ میں گھرایا تے بوی نون دسیا کہ رسول خدا نون پڑی کھانگی تھی اسے
کچھ کھان لئی ہئے تاں لیا۔ اہنے ساڑھے تہی سیر (اک صاع) جوں پیچھے لے اسوں اک
نکا جہا لیلہ ذبح کر کے حضور علیہ السلام دی روٹی ورجی۔ آپ ہوراں کچی ساری صحابہ
نون فرمایا: آؤ جاؤ دے گھر روٹی کھان چلئے۔ چھیتی کروئے تے آپ نے سینوں فرمایا کہ توں
چل ایس آؤنے آں۔ اہتہ ہاتھی چلھے توں نہ لاہنا۔ تے روٹیاں نہ کچھ انا چرتک ہی
نہ آجاواں۔ جدوں آپ آئے تاں میں ٹھنڈا ہویا آنا آپ دی خدمت وچ لے آندا آپ
نے آئے وچ لعاب دہن ملایا تے برکت واسطے دعا کیسی۔ فیرا تھی وچ وی لعاب مبارک
رلاؤتا۔ تے برکت لئی دُعا منگی۔ تے حکم دتا کہ روٹی پکان والی نون سد کہ آہ تیرے نال
روٹی پکوائے۔ تے سالن ہاتھی وچوں کڈوئے تے اہنوں چلھے اُپر ای رہن دے۔
حضرت جابر کہندے ہیں کہ صحابہ کرام اک ہزار سن۔ اشدوی سونہہ۔ بھناں روٹی
کھاہدی۔ تے باقی دی کچ گئی۔ تے ساڑھی ہاتھی سالن نال او سے طراں بھری بھرائی سی۔
نالے آٹا وی اونے دا اونا موجود سی۔ (بخاری تے مسلم عن جابر)

— حدیبیہ والے دن لوک تے سن۔ آپ ہوراں کول اک چھال سی۔ جہڑے پانی نال
آپ نے وضو فرمایا۔ صحابہ نے پانی نہ ملن دی شکانت کیسی۔ آپ ہوراں چھال دے
منہ آتے ہتھ رکھیاتے انگلیاں مبارک وچوں پانی دے چلھے اُپن لگ پئے راوی
حضرت جابر دے نہیں کہ اسان بھناں رچ کے پانی پیتا تے وضو وی کرتا۔ پچھ
گیا کہ تیس کئے آدمی نو؟ فرمایا۔ جے ایس لکھ دی تھندے تاں آہ بالی کانی ہند
ولے ایس پندرہ سو ساں۔ (بخاری و مسلم عن جابر)

○ حضرت براء بن عازب دسدھے نہیں کہ حدیبیہ والے واقعے وچ اک دن حدیبیہ کھوہ
 وچوں پانی نک گیا۔ آپ آئے تے کھوہ دی ٹون تے بہہ کے پانی دا بھانڈا منگایا۔
 وضو فرمایا تے اک کرولی بھر پانی کھوہ وچ سُٹیا۔ تے فرمایا: ”کچھ چر انتظار کرو۔“
 تھوڑے چر کچھوں کھوہ وچ پانی ای پانی ہو گیا۔ تے پھنساں رُج رُج ورتیا۔ (بخاری)
 ○ اک سفر وچ پانی نک گیا۔ آپ نے ابو دُجبار تے علی رضی اللہ عنہما نوں پانی دے کھوہ لئی بھیجا
 اہ بزرگ، اک زنانی، جہدے کول پانی دی مشک سی، نوں آپ دی خدمت وچ لے آئے
 آپ نے مشک اُتروائی۔ پانی دا بھانڈا منگایا تے مشک دے ٹوٹہہ راہیں پانی اوس
 بھانڈے وچ اٹکان دا حکم دتا تے نالے فرمایا: ”سب پانی سو، پیو تے ورتو چالی بندیا
 رُج رُج پانی ورتیا۔ تے انیر مشک تلجے وی بھری بھراتی پائیں آئی ہوئی سی۔“
 (بخاری تے مسلم عن ثوف عن ابی رجاہ عن عمران بن حصین)

○ حضرت جابر کہندے نیں کہ اسیں رسول اللہ نال سفر وچ ساں۔ اک میدان وچ اتر
 اوتھے کوئی اوٹ نہیں سی۔ صرف دو درخت سن۔ آپ نے باہر بیٹا سی۔ آپ اک
 رُکھ کول گئے تے اُدی شاخ پھر کے فرمایا: ”کہ اللہ دے حکم نال ہرے آکھے لگ۔“ درخت
 نیلے والے اوٹھ وانگ اپنیاں شاخاں جھکا کے نال تریا۔ فیرو جے رُکھ نوں
 اچ ای حکم دتا۔ اوس وی تابعداری کیسی۔ تے دونویں کول کول ہو گئے۔ آپ رو نہال
 رُکھاں دیاں شاخاں لے اوٹے باہر بیٹھے۔ تے دونویں رُکھ بعد وچ آپ دے حکم موجب
 اپنی اپنی تھاں جا کھلوتے۔ (مسلم)

○ غزوہ حنین وچ آپ نے اک مسلمان بارے فرمایا کہ اہ دوزخی اے۔ لڑائی وچ اہ
 بندہ بڑا وودھ چٹھ کے لڑیا۔ تے ڈھرا زخمی ہو گیا۔ کسے نے آپ نوں دسیا کہ اہ بندہ
 تاں بٹا مجاہد اے جہنوں تیس دوزخی فرمایا اے۔ آپ نے فیر آکھیا کہ آہو۔ اوہ
 دھنخی اے۔ فیر شہر و دھن لگاسی۔ کہ زخمی نے بے چینی توں تنگ آکے اپنے ای پیر نال
 خود کشی کر لئی۔ صحابہ نے حضور نوں دسیا۔ تاں آپ نے فرمایا: ”میں گواہی دیناں
 کہ میں اللہ دا بندہ تے رسول آں۔“ (بخاری، عن ابو ہریرہ)

○ حضرت انسؓ موجب اک نصرانی مسلمان ہو کے کاتب وحی بن گیا۔ تے مرتد ہو کے کافر
 نال جا رہیا۔ آپ ہوراں فرمایا: ”اہنوں زمین نہیں جھلے گی۔“ حضرت انسؓ دا بیان اے

کہ سینوں طلحہ نے دسیا کہ میں اوتھے گیا جتھے اوہ مُرتد مویا سی میں ادہری لاش
 نوں قبروں باہر پیاں دیکھیا۔ لوکاں دسیا کہ ایہوں کئی وار قبر وچ رکھیا پر قبر
 ایہوں چُک کے باہر وگلا چھڑوی اے۔ (بخاری)

○ سلمہ بن الأکوع موجب کوئی بندہ رسول اللہ سے سامنے کھینچتے تھے نال کھا رہیا
 سی۔ آپ نے سچے نال کھان لئی فرمایا۔ اوہنے کہیا میرا سچا ہتھ ایس لائق نہیں کہ
 اُہرے نال کھا سکاں۔ فرمایا: "لائق نہ امی رہوے"۔ اصل وہ اُہرا سچا ہتھ باطل چُک
 سی۔ صرف اہ غرور تے تکبر و جہوں کھچے نال کھاندا سی۔ راوی موجب اُہرے کہن
 نال اُہرا سچا ہتھ باطل رہ گیا۔ کہ اہ مومنہ تک چُکیا نہیں سی باسکدا۔ (مسلم)

○ حضرت جابر فرماتے ہیں کہ میرا پوچنگ اُحد وچ شہید ہو گیا۔ اُہرے سچے قرضہ
 ڈھیر سی کھجوریں پکیاں تاں میں کھجوریں وے ڈھیر لاکے قرض خواہواں لوں کہیا کہ میں ایہو
 کھجوریں میں اپنا قرضہ پورا کر لوں۔ میںوں بھانویں کن یا نہ کن۔ ایہناں کہیا۔ ایہیں تھوڑیاں
 کھجوریں نال سدا قرض نہیں نبرنا۔ ایہناں وے انکار پارویں میں رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 وچ گیا تے گل بات عرض کیتی۔ آپ ہوراں فرمایا: جا کے ہر قسم دیاں کھجوریں دی وکہ دکھ
 ڈھیریاں لا۔ میں ڈھیریاں لاکے آپ نوں سدیا۔ قرض خواہاں نے جہوں آپ نوں تکیا
 تاں اہ سگوں ہور وی سختی نال مطالبہ کرن لگ پئے۔ آپ نے ایہناں داؤرتازا دیکھیا
 تاں اٹھ کے وڑے ڈھیر دوالے تن چکر لاتے۔ بعد وچ ایسے ڈھیر تے بیٹھ گئے تے
 لین داراں نوں بھان دا حکم دتا۔ اہ آئے تاں میں آپ وے حکم نال کھجوریں ماراڑ کے
 لوکاں نوں دیندا گیا۔ سارے لین دار بھگت گئے تاں میں خوش ہو گیا۔ حالانکہ میری
 مرضی اہ سی کہ ساریاں کھجوریں اہ لے جان تے میرا قرضہ لہہ جائے۔ بھانویں میری بھینا
 نوں اک کھجور وی نہ لے۔ پر حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دی برکت نال سارا قرضہ
 دی نہم گیا تے کھجوریں وے ڈھیر وی اُجے او سے طراں سک۔ تے حضور واکے ڈھیر
 وچ اک کھجور وی گھٹی ہوئی نہیں سی لگی۔ (بخاری)

○ حضرت جابر کہندے ہیں کہ اُمّ مالک اک کیتی وچ رسول اللہ نوں گھیر گھلانہی ہندی
 سی۔ اُہرے بچے سائن منکرے پر موجود نہ نہدا چیکر اہ کیتی وچ دھیان کریں تاں
 اہ گھیر لیا۔ بھری ہندی۔ تے ہمیشہ ایہناں تاں لوں ایہو گھیر ہندا۔ (ابو سعید و رسول)

انہندی برکت سی) اک دن اُمّ مالک نے سارا گھپو پچوڑ لیا۔ تے گھپو ہمیشہ واسطے
 کب کھا گیا۔ اوہناں رسول اللہ نوں دسیا۔ آپ ہوراں فرمایا: جے تون سارا گھپو
 پچوڑ دیوں تاں کیتی نت بھری بلدی۔ (مسلم)

حضرت انسؓ کہندے نیں کہ میرے دوجے باپ ابو طلحہؓ نے میری سگی ماں اُمّ سلیم نوں
 کہیا: ”کجھ کھان لئی ہے؟ کیوں جے رسول اللہ نوں کجھکھ و جہوں میں بڑا سست
 جیسا دیکھیا اے۔“ اہناں بواں دی کجھ روٹیاں کڈھیاں تے چینی وچ پیٹ کے بیر
 ہتھاں پیٹھ رکا رتیاں۔ رسول اوس ویلے کجھ صحابہؓ نال میٹے تشریف رکھدے کن
 میں سلام کیتا۔ فرمایا: ”ابو طلحہؓ نے جیسا اے؟“ عرض کیتی: ”جی ہاں! پچھیا۔“ رونی
 اے؟“ عرض کیتی: ”جی آ“ اہسن کے آپ اٹھے تے صحابہؓ نوں نال لے کے ابو طلحہؓ

دے گھروں تریئے۔ میں لگے لگے ساں۔ گھر پہنچ کے ابو طلحہؓ نوں آپ دی تشریف
 آوری دی اطلاع ہتی۔ ابو طلحہؓ نے اُمّ سلیم نوں کہیا کہ ”رسول اللہ صحابہؓ نال رونی کھان
 تشریف لے آئے میں پھ ساڑے کول ایساں سامان نہیں۔“ اُمّ سلیم نے کہیا۔ (فکر کا ہدا
 اے) اللہ تے اہد رسول بہتر جان دے نیں۔ ابو طلحہؓ استقبال واسطے اُگل واہندی
 گھروں نکلے تے ہنی کیتی تے آپ نوں گھر لیاے۔ آپ ہوراں فرمایا: ”اُمّ سلیم! کھان
 دا جو سامان اے لے آ۔“ اہناں حاضر روٹیاں پیش کیتیاں۔ ابو طلحہؓ نے حکم موجب روٹیاں
 بھوریاں۔ تے پتی وچوں گھونلا کے سالن دا کم کڈھیا۔ فیر آپ نے برکت دی دیا کیتی۔
 تے دس دس صحابہؓ نوں بلا کے کھانا کھوان دا حکم دتا۔ ایس طراں کولی ستر اسی آدمی
 وچ کے گئے۔ (بخاری تے مسلم)۔ فیر آپ نے خورد تے گھر والیاں کھا ہدا۔ تے اخیر کھانا
 اچے وی اونے دا اونا سی۔ (بعض رواستاں وچ چالی صحابہؓ دا ذکر لے بعض وچ ستر
 اسی دا)۔ (بخاری تے مسلم)۔

حضرت انسؓ کہندے نیں کہ مدینہ دے بازار کول زور ابستی وچ آپ تشریف رکھدے
 کن۔ آپ دے کول پانی دا اک برتن بیان گیا۔ آپ نے اوس اُپر ہتھ رکھیا۔ تے
 آپ دیاں مبارک انگلیاں وچوں پانی دے فوارے چل پئے۔ تے تن نوک دے قریب
 لوکاں نے دمنو کیتا۔ (بخاری تے مسلم)۔

حضرت عبداللہؓ مسعود فرمایدے نیں کہ ایس (صحابہ کرامؓ) قرآنی آیتاں تے آپ دے

معجزیاں فوں اپنے واسطے برکت و اذرعہ قرار دیندے ساں بعد کہ تیس کافراں فوں
 ڈران و اذرعہ خیال کر وے او۔ اک واری ایس رسول اللہ نال سفروہ ساں پانی
 گھٹ گیا۔ آپ ہوراں تھوڑا چنا پانی منگایا۔ تے بھانڈے وچ ہتھ رکھیا میں دیکھیا
 کہ آپ دی انگلیاں وچوں پانی وگدا پیا اے۔ فرمایا: "اؤکاپک پانی ول دھیان کرو
 تے برکت صرف اللہ دی مہربانی نال اے۔ عبد اللہ بن مسعود کہندے میں کہ ایس
 کھانا کھان ویلے کھلنے وچوں بسبج دی آواز سن دے ہندے ساں۔ (بخاری)۔

○ حضرت ابو ہریرہ کہندے میں کہ غزوہ تبوک وچ سا فوں بھکھ نے دہانہ نہ کیتا حضرت
 عمر نے عرض کیتی یا رسول اللہ! چھیا کھانا لوکاں کولوں اکٹھا کر کے اوس پر برکت دی
 دعا فرماؤ۔ آپ ہوراں چڑے دا دسترخوان دھچھوایا تے چھیا کھانا منگوانا شروع کیتا۔
 کوئی مٹھ بھر لو پیا یا بقل یا کوئی پنچ ست کھوراں۔ فرمایا: "برکت دی دعا فرمائی۔ تے
 حکم دتا چناں جی کر دا اے اپنے بھانڈیاں وچ پالٹو۔ لوکاں بھانڈے بھرے۔ ہتھوں تک
 کہ لشکر وچ جہڑا بھانڈا وی موجود سی بھرتیا کیا۔ ابو ہریرہ کہندے میں کہ لوکاں رزق رزق
 کھاندا، بھانڈے وی بھرے تے کھانا باقی دی بچ گیا۔ ایس فوں بعد رسول اللہ نے
 فرمایا: "میں گواہی دیناں کہ اللہ توں سوا کوئی معبود عبادت دے لائق نہیں تے میں
 اللہ و رسول آں جو کوئی اپناں دونہاں باتاں اتے ایمان رکھدیاں رب نال ملنی
 کرے تے اہ ایس بارے شک نہ کروا، ہوسے تاں اہنوں جنت وچ جان فوں
 کوئی نہ ڈکے گا۔ (مسلم)۔

○ حضرت جابر فوں روایت اے کہ اک غزوے وچ میں پانی کھین والے تھکے
 ہوئے اؤٹھ اتے سوار ساں۔ رسول اللہ نے چھیا: "تیرے اؤٹھ فوں کیہ ہویا؟"
 عرض کیتی۔ یا رسول اللہ! تھک گیا اے۔ آپ میرے اؤٹھ دے چھپے کھلو گئے
 فرمایا ہنوں پکھا، نالے اہدے واسطے دعا فرمائی۔ ایس فوں بعد اوہ اؤٹھ سب
 فوں اگے آگے چل واسی۔ آپ ہوراں چھیا۔ ہن تیرا اؤٹھ کھیا اے؟ عرض
 کیتی: "یا رسول اللہ! تھادی برکت نال ہن بڑا تیرا اے" فرمایا: "مرنی اے تاں
 حال درہم وچ مل دیدے" عرض کیتی: "منظور اے پڑھدینہ مسورہ تک ایس تے
 سواری میں ای کر اں گا" فرمایا: "ٹھیک اے" جدوں مدینے اہڑے تاں میں

بگھے دن اُوٹھ آپ دی خدمتِ اقدس وچ تے گیا۔ آپ رحمتِ للعالمین نے سینوں
جالی درہم وی عطا فرمائے تے نالے اُوٹھ وی عطا فرماتا۔ (بخاری و مسلم)۔

حضرت علیؓ ابن ابی طالب فرماندے نیں نیں کہ مظلّم
وچ رسول اللہ دے نال ساں۔ جدوں آپ اُسے

پاسے باندھے تاں جہڑا پیار یا پتھر سا منے آؤندا، اوہ کہندا: "اسلامُ علیک یا رسولُ
اللہ" (ترمذی۔ دارمی)۔

حضرت یحییٰ بن بُہ ثقفی کہندے نیں کہ میں اک واری رسول اللہ دے تین مہینے
دیکھدیں آپ دے نال سفر کر رہیا ساں رستے وچ اک پانی کچن والا (سا) اُوٹھ
دیکھیا۔ اُوٹھ، رسول اللہ نوں دیکھ کے پلبھلایا تے آپ دے قدماں وچ سر رکھتا
آپ نے اُہدے مالک نوں سدیا تے فرمایا: "ابنوں میرے کول دیج دے"۔ اُہنے
کہیا: "یا رسول اللہ۔ ویچدا نہیں ابنتہ سپہ کرویناں بھانویں اِد اُوٹھ اجھے
گھر والیاں دا اے جہاں دا ہور کوئی کمائی دا ذریعہ نہیں"۔ فرمایا: "اچھا اتاں
اِد گل اے"۔ دراصل اُوٹھ نے بھکاہ تے کم دی زیادتی دی شکایت کہتی سی۔
تیس اُہدے نال چنگا سلوک کیتا کرو"۔ فرمایا: "اچھے چلے گئے۔ تے اک تھان ٹکانا
کیتا۔ آپ اوتھے سوں گئے۔ میں دیکھیا کہ اک رُکھ دُوروں زمین چیرا آیا تے آپ نوں
چھاں کر کے کھلو گیا۔ بعد وچ اوہ واپس چلا گیا۔ آپ جاگے تاں میں سارا واقعہ عرض
کیتا۔ فرمایا: "ایس رُکھ نے اللہ کولوں اجازت لئی سی کہ رسول اللہ نوں سلام
کرے۔ چنانچہ اہ سلام کسک آیا سی"۔ فرمایا: "اچھے پانی والے علاقے کول دی سنگھے
اوتھے بستی وچوں اک زنانی اپنا بچہ بیانی تے عرض کیتی کہ ابنوں جت چڑیا ہویا اے
رسول اللہ نے بچے نوں نگوں پھر کے فرمایا: "میں اللہ دار رسول محمد اں توں نکل
جا"۔ فرمایا: "اگانہہ گئے۔ واپس مُڑے تاں اوس عورت نے دستیا کہ قسم اے
اوس ذاتی جہنے تہا لوں ستیا رسول بنایا میرا بچہ اوس توں بدباکھل ٹھیک اے"
(شرح السنہ)

حضرت ابن عباسؓ توں روایت اے کہ اک زنانی اپنے بچے نوں بیانی جہنوں
جت دے اثر نال صبح شام دُور پندیا سی۔ رسول اللہ نے اُہدے سینے تے ہتھ

بھیریا۔ تے دُعا کینی۔ بچے نوں تے آئی تے اندرون کالے کٹورے ونگی کوئی شے
نکلی جہڑی نستی پھردی سی۔ (ترمذی)۔

○ حضرت ابن عمرؓ کہندے نیں۔ اسیں آپؐ نال مسافری وجہ ساں۔ اکسب پھردی
آپؐ نے اُسہوں کہیا: ”گو اہی دے کہ اللہ ای اصلی معبود اے تے محمدؐ ابد بندہ تے
رسول اے۔“ پینڈونے پچھیا: ”اد گو اہی کوئی پوروی ویندا اے؟“ فرمایا: ”اُوہ
بلکہ وارکھ اد گو اہی دے گا۔“ آپؐ دے حکم نال درخت زمین چیرا آیا۔ آپؐ نے
اوستوں تہن واری گو اہی منگی۔ اوہنے تہن وار گو اہی دیا۔ تے بعد وجہ اہ او سے ظراں
اپنی تھاں جا کے کھلو گیا۔ (دارمی)۔

○ حضرت ابو ہریرہؓ فرمادے نیں۔ اک بگھیار کسے عیالی دی بکری چکک نسیا عیالی
نے نس کے بکری اوس توں کھوہ لئی۔ فیرا وہ بگھیار اک ٹیلے تے چھو کے بگیا۔
تے چرواہے توں کہیں لگا: ”میں رزق دا ارادہ کیتا۔ رب نے مینوں دتا وی، پر توں
میتھوں کھوہ لیا۔“ عیالی بویا: ”اللہ وی شوہنہ۔ تیرا بولنا بڑی عجیب گل اے۔“ بگھیار
آکھن لگا: ”اوستوں عجیب اوس بندے دا حال اے۔ جہڑا دو پہاڑاں وچکار کھجوراں
والی بستی دا وسنیک اے۔ اد بیتیاں گلاں بارے خبراں ویندا اے تے آؤن
والے واقعات بارے دستاں پاند اے۔“ ابو ہریرہؓ کہندے نیں۔ کہ اوہ عیالی ہودی
سی بگھیار دی گل سُن کے اہ رسولؐ اللہ وی خدمت وجہ آیا تے ہمارا واقعہ سُننا
کے اسلام دی دولت نال رُحہ کج گیا۔ آپؐ پوراں فرمایا۔ اہ تے پورا جینے واقعات
قیامت دیاں نشانیاں دچوں نیں۔ اہ ویلا بہرتے گو کہ اے۔ جہڑوں کوئی بند گھروں
باہر جاوے گاتے واپسی تے اوہے بوٹے تے کوڑا اہ ساریاں باتاں بیان گے جو
گھروں گھروں واپریاں ہون گئیاں۔ (شرح السنہ)۔

○ حضرت عمرؓ بن الخطابؓ انصاری بیان کردے نیں۔ اک دن رسولؐ اللہ صبح دی
نماز پڑھا کے منبر تے چڑھے تے ظہر تک وعظ فرمایا۔ ظہر دی نماز پڑھا کے فیر عصر تک
اوسے طراں وعظ فرمایا۔ عصر دی نماز پڑھا کے فیر مغرب تک وعظ فرمایا۔ تے اہ
ساریاں باتاں دستیاں جو قیامت تک واپریاں نیں۔ تہ علاقہ صبح و ڈا ہون
اہ اے جہنوں اہ باتاں یاد نیں۔ (مسلم)۔

○ حضرت جا بڑ بیان کروے نیں کہ رسول اللہ کول اک بندہ آیتے کجھ کھان لئی
 منگیہ آپ ہوراں اُہنوں اوصاف و سق جوں عطا فرمائے۔ جنہاں وچوں اُہ بندہ خود
 اُہدی دوسہی تے آئے گئے مہمان مدت تک کھاندے رہے۔ اک دن اہناں جوں سنے
 ایس توں بعد اُہ چھیتی تک گئے۔ اُہنے ادا ماجرا رسول اللہ دی خدمت وچ عرض
 کیتا۔ فرمایا: "جے تئیں جوں منق توں باز رہندے تاں اُہ کدی نہیں سی کئے۔ (مکمل)
 حضرت ابوذر فراندے نیں۔ میں اک دن دوپہر ویلے آپ دے گھر گیا۔ خادم نے دیا
 کہ آپ حضرت عائشہ دے گھر میں آوئے چلا گیا۔ آپ اوس سہے وھی دی حالت
 وچ جا پدے سن۔ میں سلام عرض کیتا۔ جواب توں بعد فرمایا: "کیویں آؤں ہو پدے؟ عرض
 کیتی: "اللہ تے رسول دی محبت و جہوں؟" فرمایا: "بہہ جا: ایسے وچ صدیق اکبر آگئے تے
 سلام عرض کیتا۔ جواب توں بعد فرمایا: "کیویں آیا میں؟" عرض کیتی: "اللہ تے رسول دی
 محبت کجج بیانی اے؟" آپ نے اشارے نال بیٹھن و احکم و ما۔ اُہ اک اچھے تمہاں رسول
 اللہ دے سامنے بیٹھ گئے۔ فی حدیث: "عمر آئے۔ اہناں توں وی سوال جواب توں
 بعد بیٹھن و ارشاد ہویا۔ آپ صدیق اکبر دے نال کر کے بیٹھ گئے۔ بعد وچ عثمان غنی
 آئے تے ایسے طراں دی گل بات توں بعد ارشاد موجب حضرت عمر دے نال کر کے
 بیٹھ گئے۔ فی رسول اللہ نے ست یا نو دے قریب پتھر دے ٹکڑے ہلتے۔ اہناں
 وٹیاں نے آپ دے ہتھ وچ تسبیح پڑھی۔ جہدی وچ شہد دیاں لکھیاں دے
 بھنگن اسی۔ آپ ہوراں اُہ وٹیاں زمین تے رکھیاں تاں اُہ چپ ہو گئیاں۔ فی
 اُہ صدیق اکبر توں (میںوں و لاکے) پھڑائیاں۔ اہناں آپ دے ہتھ وچ دی تسبیح
 پڑھی تے شہد دی لکھیاں و انگ و اچ سنی گئی۔ فی اہناں توں زمین تے رکھیاں تاں اُہ چپ
 کر گئیاں۔ فی حضرت عمر تے بعد وچ حضرت عثمان توں واری واری اُہ وٹیاں عطا
 ہوئیاں۔ جنہاں دے ہتھ وچ اہناں وچ نال تسبیح پڑھی تے آپ نے اہناں توں
 لے کے زمین تے رکھ دتا۔ تاں اُہ چپ سن۔ ایس توں بعد رسول اللہ نے فرمایا: "اُہ
 نبوت دی خلافت اے۔ (خصال کبریٰ ج ۲ ص ۷۵)۔

○ حضرت جا بڑ توں روایت اے۔ کہ منیر بن توں پہلاں رسول اللہ مسجد نبوی وچ
 کھجور دے سگے تے نال ڈھولا کے خطبہ فراندے ہندے سن۔ جدوں منیر بن کیا تاں

آپ منبر تے چڑھ کے خطبہ دین گناہ پئے۔ سبحناں سنیا کہ کھجور دا اہ وڈا دھینگا پئی پئی
 رو رہیا اے۔ آپ جھٹ پٹ منبر توں اتر کے اوہدے کول گئے تے اوہنوں سبھی پاکے
 دلاسا داتاں اہ چپ ہویا۔ فرمایا: اذ ذکر سنن دی سعادت توں محرومی پاروں رو یا۔
 ایس ستوں توں گریہ زاری کرن پاروں حنائہ کہندے نیں (کناری تے مشکوٰۃ۔ باب الحجرات)
 غزوہ بدر تے فیر غزوہ حنین وچ سخت لڑائی ویلے آپ ہوراں کنکریاں تے مٹی دی ٹٹھ
 (بالترتیب بھر کے "شاہت الوجوہ" دافترہ مار کے کافراں وں سٹی۔ جس دی وجہ
 توں کافراں نوں شکست ہوئی تے حنین وچ ہر کافریاں اکھاں وچ اد ریت ضرور
 پئی۔ جس نال اہ بھانج کھا کے نس ترے۔ (مسلم۔ غزوہ حنین)۔
 (نوٹ) آپ دے معجزات دا احاطہ کرنا سوکھا نہیں۔ آپ دے وصال توں بعد وی آپ دی
 ذات توں معجزیاں دا سلسلہ جاری اے۔ جوئی قصیدہ بُدوہ دے مصنف نوں خواب
 وچ اہدے متاثرہ بدلی تے ہتھ پیر کے فاج توں شفا بخشنا وغیرہ۔

اے ایس بارے قرآن وچ آیا اے: "وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ"
 "اے نبی! اڈ کنکریاں دی ٹٹھ تیس نہیں سٹی جہڑی بظاہر تساں ای سٹی سی۔ سگوں اہ
 اللہ نے سٹی سی"۔ بقول رومیؒ

گفتہ او گفت اللہ بود

گرچہ از خلقم عبد اللہ بود

اَسْوَةٌ حَسَنَةٌ رَسُولِ اللّٰهِ لِبَاسِ تَعْرِفِ اِسْمَ بَارِكِ اَشْخَاطِ نَبَوِيٍّ

۱۔ آپؐ نوں خیرۃ بہت پسند سی جو اک سرخ یاہری دہاری دارچادزی - (بخاری تے مسلم، ابن انسؓ)
 ۲۔ آپؐ اک رومی جیہ جس دیاں ہاتھواں تنگ سن پہن دے ہندے سن۔ (بخاری مسلم من میزہ بن شعبہ)
 ۳۔ جہناں دو کپڑیاں وچ آپؐ نے وصال فرمایا۔ اہٹاکیاں لگی اک چادر سی جو نہ بند دے طور تے آپؐ
 بندھے سن۔ تے دو جی ٹاکیاں لگی اک ہور چادر سی۔ اہناں دو چادراں دی زیارت حضرت
 عائشہؓ نے ابی بردہؓ (راوی) تے دو جے صحابہ نوں کرائی۔ (بخاری مسلم)

۴۔ آپؐ داسراند مبارک چڑھے داسی جس وچ کجور دا پوست (چھال) رُوں دی تھاں بھریا
 ہو یا سی۔ (بخاری و مسلم عن عائشہؓ)۔

۵۔ آپؐ دابستر (گدا) چڑھے داسی جس وچ کجور دی چھال بھری ہوئی سی (بخاری و مسلم عن عائشہؓ)۔
 ۶۔ حضرت عائشہؓ موجب آپؐ اپنے والد دے گھر سن۔ کسے نے آپؐ دے والد حضرت ابو بکرؓ
 صدیق نوں اک دن دوپہر ویلے دسیا کہ جناب رسول اللہ چادر نال بہر ڈھنچ کے تشریف
 لیا رہے نیس۔ (بخاری)

۷۔ فرمایا۔ اکہ بستر اپنے لئی، دو جاہوی واسطے، تیجا ہمان واسطے تے اوستوں و دھ (چوٹھا)
 شیطان واسطے۔ (یعنی فضول خرچی وچ شامل اے)۔ (مسلم عن عائشہؓ)۔
 ۸۔ فرمایا۔ جہڑا کوئی چادر، شلوار، پانجامہ وغیرہ تکبر و جہوں گتیاں توں تھلے تاک لکائے،
 قیامت والے دن رب تعالیٰ اوس رُوں رحمت دی نظر نال نہ دیکھے گا۔

(بخاری تے مسلم عن ابی ہریرہؓ)

۹۔ ابن عمرؓ موجب آپؐ نے فرمایا۔ جہڑا کوئی اپنا کپڑا تکبر نال گتیاں توں تھلے رکھے گا، عیا
 توں رب اوس تے کرم دی جھاتی نہیں پاوے گا۔ (بخاری و مسلم)

۱۰۔ فرمایا۔ پہلی کسے اُمت وچوں اک بندہ اپنی چادر تکبر نال گتیاں توں تھلے اپنی لکاند اسی کہ

اُہ زمین نال گھسڑوی سی سنبھنے نھا اہن طوڑے نوں زمین وچ گھمار دتا۔ تے
 ہتھیا ہتھ تکے گھھر دا چلا چائے گا۔ (بخاری عن ابن عمرؓ)۔

(۱۱) فرمایا: کوئی ہتھ کھینچے نہ کھینچے (نہ کھینچے نہ کھینچے)۔

(۱۲) کپڑا رنج پیٹ کے نہ بیٹھے کہ دونوں ہتھ اندر آجان (بجھ کے رہ جان) (۱۳) تے

انچ کپڑا پیٹ کے نہ بیٹھے کہ ستر کھن جھکے۔ (مسلم عن جابرؓ)۔

(۱۴) فرمایا: (۱) جسے دنیا وچ رشیم پینیا اہ اجنتہ آخرت وچ کوئی نہیں، (۲) دنیا وچ رشیم اہ

پاند اے جہدا آخرت وچ حصہ نہیں ہندا۔

(بخاری و مسلم ۱۴) عن انسؓ، ابن زبیرؓ تے ابی امامہؓ (۲) عن ابن عمرؓ

(۱۳) حضرت حذیفہؓ موجب آپؐ نے حریر تے دیا پینن توں تے نالے اُہ دے نرل اُتے بیٹھن

منع فرمایا۔ (بخاری و مسلم) (حریر = رشیم، دیا = باریک نقشبین رشیمی کپڑا)۔

(۱۴) حضرت علیؓ گندے نیں کہ آپؐ کول (کواری بطور ہدیہ تہ بند تے دعاری دار رشیمی چادر

بھیجی گئی۔ آپؐ نے اُہ میرے ول بھیج دتی۔ میں اُہ پہن لئی۔ (اد دیکھ کے) آپؐ نے

چہرے تے غصہ جھاکیا۔ تے فرمایا: میں پینن واسطے تان نہیں سی بھجوانی بلکہ اس

کہ توں اُہ دے دوپٹے بنوا کے زانٹیاں وچ تھیم کر دیوں گا۔ (بخاری و مسلم عن علیؓ)

(۱۵) حضرت عمرؓ موجب آپؐ جواں رشیم پینن توں منع فرمایا۔ تے بعد وچ دس یا کہ دو انگل

رشیم مرد نوں ورتنا جائز اے۔ (بخاری و مسلم)

(مسلم دی اک روایت موجب حضرت عمرؓ نے جابیرؓ دے مقام تے خطبہ دیندیاں فرمایا کہ

رسول اللہؐ نے رشیم پینن توں منع فرمایا اے۔ البتہ دو انگل تے یا چار انگل رشیمی کپڑا

دا استعمال مرد لئی جائز اے)۔

(۱۶) حضرت اسماء بنت ابوبکرؓ نے اکواری اک طبایسی تے کسر دانی جتہ کھلایا جس وچ سونے

طور رشیمی پی ٹی گہریاں وچ گئی ہوئی سی تے چاکاں اُتے وی رشیمی کپڑا لگا ہویا سی۔ تے دس

کہ اُہ جتہ حضرت عائشہؓ کول سی تے عائشہؓ دی وفات توں بعد اہ مینوں ملیا۔ اہ جتہ

مبارک رسول اکرمؐ پیندے ہندے سکے۔ تے اسی (اہلوں دھوٹے) اہ اہ

بیا۔ ان توں شفا واسطے دینے آں۔ (مسلم)۔

(۱۷) حضرت انسؓ موجب حضرت زبیرؓ نے حضرت عبدالرحمنؓ بن نوفؓ نوں آپؐ نے رشیمی کپڑا

پہنیں دی اجازت عطا فرمادتی سی۔ گیوں جے اہنناں دے کھاج (جو آن پین وچوں) نے

جاندی سی۔ (بخاری تہ مسلم)۔

(۱۸) حضرت ام سلمہؓ موجب آپؐ نول پیزیاں وچوں سب توں زیادہ قمیض پسند سی۔

(ترمذی تہ ابوداؤد)

(۱۹) حضرت ابو ہریرہؓ موجب آپؐ قمیض پان لگیاں پہلاں سجا اڑو پاندے سن (ترمذی)

(۲۰) حضرت سالمؓ اپنے والد توں رواست کر دے نیں کہ رسولؐ اشد نے فرمایا دھوئی۔

قمیض تے پگ وچ بھتی لمبائی چنے وی تکبرناں اختیار کیتی۔ اہدے ول قیامت نول اشد

تھائے کرم دی جھات نہیں پاوے گا۔ (ابوداؤد تہ نسائی)

(۲۱) معاویہ بن قزہ وے والد کہندے نیں کہ اکواری نیں مؤئینہ (قوم) دی اک جماعت ناں

رسولؐ اشد دی خدمت وچ حاضر ہویا۔ اہنناں لوکاں آپؐ دے ہتھ تے ہیئت کیتی۔

اوس ویلے آپؐ قمیض دے بٹن کھول کے بیٹھے سن۔ نیں آپؐ دی قمیض دے کچھے گلے وچ

ہتھ پاکے مہر نبوت اُتے ہتھ پھیریا۔ (ابوداؤد)

(۲۲) فرمایا۔ سفید کپڑے پایا کرو کیوں بے اہ بڑے سات تے سوہنے لگدے نیں تے سفید

کپڑیاں وچ مڑوے کفتا یا کسو۔ (احمد۔ ترمذی۔ ابن ماجہ سن شریف)

(۲۳) ابن عمرؓ موجب آپؐ دی پگڑی مبارک والٹ "دونہ موڈھیاں دے وچ چارنگ دا

ہنداسی۔ (ترمذی) اہ حدیث حسن غریب اے (ترمذی)۔

(۲۴) فرمایا۔ کافراں تے ساڑے وچ ایہ فرق اے کہ اڈ پگڑی ٹوپی یا گلے توں بغیر بھدے

نیں تے ایس گلے یا ٹوپی اُتے پگ بٹھنے آں۔ (ترمذی سن رکائے)

رفوت، ترمذی ایس حدیث نول غریب تے اہدی سند نول نامکمل کہندے نیں۔

(۲۵) فرمایا۔ میری اُمت دی عورتاں واسطے سوناتے ریشم حال تے مرواں لئی حرام کہتا گیا اے۔

(ترمذی۔ نسائی۔ ابن ماجہ۔ ابن شری)

(۲۶) فرمایا۔ جو کوئی نواں کپڑا پہن ویلے اہ دعا پڑھے۔ اہدے گلے چھپے گناہ بخش دتے جاند

نیں :- الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي هَذَا وَرَقَّبِيهِ مِنْ غَيْرِ

حَوْلٍ وَسَيِّدٍ وَكَفَّوْكَ - (ابوداؤد۔ ابن ماجہ۔ سعید۔ خدری)

(۲۷) فرمایا۔ جو کوئی طاقت دکھدیاں، شان مارانا، عاجزی تے ادھیگی طور چھڈے اشد پاک

اور انہوں نے عظمت سے بزرگی و اربابوں کے گاہر ہوا اللہ کی خاطر نکال کرے گا۔ رب اہد
 ہر تے ہاوشائی تان رکھے گا۔ (ابوداؤد عن سؤید بن جبشہ تے ہدی نبی معاذ بن
 (۲۸) فرمایا۔ جو کوئی غور تے تہرناں شہرت کھٹان والا (بہت اچھاتے و دھیبا عزت و
 لباس پائے۔ اللہ تانے اونہوں شردیہاڑے ذلت دا بانا پہناوے گا۔
 (ترمذی۔ احمد۔ ابوداؤد۔ نسائی عن ابن عمر)

(۲۹) فرمایا۔ اللہ پاک نون اذہات بڑی پسند اے کہ اہدی نعمتاں دا اثر اہدے بندے تو
 ظاہر ہنہ ابودے۔ (ترمذی۔ عن عمرو بن شعیب)

(۳۰) اک سرکھلے صحابی نون دیکھ کے فرمایا۔ کہ اہنوں اہ شے نہیں بھدی۔ جس مال ا
 حکیم درست کر سکے تے فیراک میلے کپڑیاں والے نون دیکھ کے فرمایا۔ اہنوں کپڑے دھو
 نون کچھ نہیں بڑوا؟ (احمد۔ نسائی۔ عن جابر)

(۳۱) حضرت امی اللات خن دے والد نون رواست اے کہ میں اکواری آپ دی خدمت و
 پڑانے کپڑیاں مال حاضر ہویا۔ پچھیا۔ "تیرے کول مال ہیگا اے؟" عن کیتی۔ ہر
 جناب فرمایا۔ "کیہو جیسا مال اے؟" عن کیتی۔ "اومٹ گائیاں، بکریاں، گھوڑے
 تے غلام ہر شے رب دی دتی ہوئی موجود اے ہر فرمایا۔ "ہد تینوں رب نے نعمتاں
 نوازیا اے تاں اہدی نعمتاں دا اثر ظاہر کر۔ جو تینوں اہنے عزت دتی اوہنوں
 ظاہر کر" (نسائی۔ شرح السنہ)۔

(۳۲) فرمایا۔ میں ارغوانی رنگ دی کاکھی تے نہیں چڑھدا۔ کسم" مال رنگیا کپڑا نہیں پاندا۔ رشم
 سنجات دا کرتہ نہیں پہن دا" تانے فرمایا۔ مرد بے رنگ" خوشبو" ورتن تے عورتاں پنا
 خوشبو دے رنگدار (خوشبو استعمال کرن) (ابوداؤد عن عمران بن حصین)
 مرداں واسطے ہاکارنگ خوشبو تیر۔ تے عورتاں واسطے شوخ رنگ تے خوشبو ہلکی
 (ترمذی تے نسائی۔ عن ابو ہریرہ)

(۳۳) حضرت انسؓ موجب اک دن رسول اللہؐ تگرے نہیں سن۔ آپ نون حضرت اسامہ
 سہارا دے کے باہر یائے۔ اس ویلے حضورؐ نے دھاری دار سرخ چادر ا
 لئی ہوئی سی۔ فیر آپ نے صحابہ نون نماز پڑھانی۔ (شرح السنہ)۔

(۳۴) حضرت عائشہؓ موجب اکواری آپ ہوراں قطع (اک جگہ دانام) دے پنے ہونے

ت بہت مٹنے (کھڑوے) کپڑے پائے ہوئے سن۔ تے دیر تک بیٹھیں و جبوں پسینے مال بھیج کے
 اہ بہت بھارے ہو جانے سے سن۔ اہناں وناں وچ اک یہودی کول ملک۔ شام و ابنیا کپڑا
 آیا۔ تے میں عرض کیتی یا رسول اللہ تئیں کہے نوں بھیج کے دو کپڑے اوزار منگائیں
 چنانچہ آپ نے بزرہ بھیجیا۔ یہودی نے اوس بزرے نوں کہیا: "میںوں تیری (تھاڑی)
 مرضی دا پتہ اے۔ کہ (تئیں) میرا مال (اڈھار) اینی کرنا چاہندے او" اوہنے پرت
 کے رسول اللہ نوں دسیا۔ آپ نے فرمایا۔ یہودی جھوٹھا اے۔ تے اپنے جھوٹ
 نوں ای جان دا اے۔ تے اہنوں پتہ اے کہ میں سب توں ودھ رب دا خوف کھاتی
 تے امانتاں دا پس کر داناں۔ (ترمذی۔ نسائی)

۱۲ ہال بن عامر دے والد صاحب توں روایت اے کہ نبی وچ آپ خچر تے سوار ہو کے خطبہ
 دے رہے سن۔ آپ دے بدن مبارک کتے سُرخ دھاریاں والی چادر سی حضرت علیؓ
 آپ دے کول کھڑے خطبے دے الفاظ اُچی اُچی دہرا رہے سن کیوں جے خلقت بہت
 سی۔ (ابوداؤد)

۱۳ حضرت عائشہؓ کہندیاں نیں۔ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واسطے کالی چادر
 بنائی گئی۔ اہ آپ ہوراں پہنی۔ جدوں پسینہ آکے چادر وچوں ہمک جھیا آیا تاں
 اہنوں آپ نے لہ دتا۔ (ابوداؤد)

۱۴ حضرت جابرؓ موجب آپ نوں میں ایس حالت وچ بیٹھے تکیا کہ آپ نے اپنی چادر
 مال کھڑے گوڑیاں نوں دلاواں پا کے بٹھیا ہو یا سی۔ تے چادر دے ٹہیل با پھوہند
 آپ دے پیراں تے اُترے ہوئے سن۔ (ابوداؤد)

۱۵ حضرت زینہ بن خبیثہؓ زینہ بنت جحش نے جزم (موجب اکواری
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کول قباطی (معدو اسنید تے پارک کپڑا) دے
 تھان آئے۔ آپ نے اک تھان میںوں وی عطا فرمایا تے حکم دتا "اہدے دو ٹوٹے
 کہ کے اک دا ٹوٹے اپنے لئی گزند بنا لیں تے دو جا ٹوٹا اپنی بیوی نوں دوپٹے واسطے
 دے دیں" میں جردوں تڑن لگاتاں فرمایا: "اپنی بیوی نوں سمجھاؤ میں کہ اہ میں
 کپڑے دے بیٹھ ہور اک کپڑا وی سیوں لوکے تاں جے ہر دے وال تے بدن نظر
 نہ آوے۔ (ابوداؤد)

(۳۹) حضرت ابن عمرؓ کہنے میں رسول اللہؐ نے فرمایا کہ جو کوئی اپنا کپڑا سفور و جھپٹا کر
 عاقبت نول رب اہد سے اول دعیاں کرے گا۔ ابو کبیر صدیق نے عرض کیا یا رسول
 اللہ! میرا تمہد کئی واہو معلو ہو کے ہتھیاں لٹکے اور اندر اسے سے منوں وار آئے
 ماں میں اہنوں ٹھیک کر دینا واں۔ آپ نے فرمایا۔ توں فرودتے کتیر ناں ای
 نہیں کروا۔ (بخاری)۔

(۴۰) حضرت عکرمہ نے ابن عباسؓ نوں ایکی تہمد پتھے دیکھیا کہ اہد سے اگلے پتھے چاں تے
 پتھدے سن تے پھیلنا حصہ اچا سی۔ وہ پتھتیاں تاں ابن عباسؓ نے دسیا کہ میں رسول
 اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نوں ایسے طراں تہمد بخدیاں دیکھیا لے (ابوداؤد)۔
 (۴۱) فرمایا۔ تیس پتھیاں پتھیا کر وکیوں جے پتھیاں فرشتے پتھتیاں میں تہ پتھیاں
 وکے لڑ پتھے کرتے لٹکایا کرو۔ (بیہقی من عبداؤد)۔

(۴۲) حضرت عائشہؓ موجب اکواری حضرت اسماء بنت ابابکرؓ آپ وی حضرت و
 آسیاں ایس حال وچ کہ بار یک کپڑے پائے ہوئے سن۔ آپکے نے اہناں وکوں
 مونہہ پھیر لیا تے فرمایا۔ "اسماء! جدوں عورت بالغ ہو جائے۔ تاں وہ منہ
 نہیں کہ اہر کوئی انگ نظری آئے سوائے مونہہ تے ہتھاں دے۔ (ابوداؤد)۔

(۴۳) حضرت ابی امامہؓ موجب حضرت عمرؓ نے فرمایا کہ میں رسول اللہؐ توں سنیا کہ جہڑا بندہ نوں
 کپڑا پائے تو راہ دما پڑھے :- اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ کَسَّیْ مَکَا
 اَوَّامِیْ بِہِ عَنُورِیْ وَ اَلْتَجَمَلِ بِہِ فِی حَیَاتِیْ - تے بعد وچ آتا
 ہویا پڑا کپڑا صدقہ کر دیوے تاں اہ خدا وی پناہ تے اوٹ وچ رہوے گا۔ حیاتی وچ وی
 مرن توں بعد وی - (احمد - ترمذی - ابن ماجہ)۔

(۴۴) حضرت جابرؓ موجب اکواری آپ نے ریشمی قبا پائی جو تھوے بلور آلی سی۔ تے فریبت پت
 راہ کے حضرت عمرؓ کول بھجوا دی۔ صواب نے لاکھ سی و پتھتیاں دینا پتھوں جہڑا
 نے اہنوں پہن توں منج کر دتا سی۔ حضرت عمرؓ (مخوف چہرہ کا تکل) لاہرے روئے
 آپ دی خدمت وچ حاضر ہوئے تے عرض کیتی۔ "یا رسول اللہ! تہلوی نا پسند لٹکے
 کس کم دی؟" فرمایا۔ "میں پہن واپٹے نہیں۔ سکوں کپڑاں میں پتھتیاں
 نے اہ قبا دو ہزار درہم دے ہلے وچ دتی - (مسلم)۔

(۳۵) ابن عباسؓ کہندے ہیں: جو مرضی اسے (سلاں و چوں) کھا، جو مرضی اسے (حلال چوں) کھن۔ فضول خرچی تے تکیر توں بچ (بخاری)۔
 (۳۶) عمرو بن شعیب اپنے والد بزرگوار توں نقل کر دے ہیں کہ فرمایا رسول اللہ نے: "کساؤ پیوتے خیرات کرو۔ تے پینو جد تک اسراف (فضول خرچی) تے تکیر اہنال
 و عیال نہ ہووے۔ (احمد، نسائی، ابن ماجہ)۔"

(۳۷) فرمایا: "اے بہترین کپڑا، سفید کپڑا اے، جہنوں پہن کے مسیتے جا پا کر و تے اخیر اپنے رب نال ملو (کفن وی سفید ہووے)۔ (ابن ماجہ عن ابی بردہ)۔
 (۳۸) حضرت ابن عباسؓ کہندے ہیں کہ آپؐ ہوراں خالص ریشمی کپڑا پہن توں منع فرمایا، اے لیکن ریشم وی جھالو، یا چار انگل چوڑا ریشمی گوٹا کناری معاف اسے تے اڈ کپڑا پانا روی، جازا اے جہد اتانا سوتی ہووے (تے ہانا بھانویں ریشمی ہووے)۔ (ابوداؤد)۔"

تھی پان دایمان | (۱) ابن عمرؓ کہندے ہیں کہ میں آپؐ نوں اچھی جنتی پہنے تکیا۔ جس اُتے وال نہیں سن۔ (بخاری)۔

(۲) حضرت انسؓ کہندے ہیں کہ میں آپؐ نوں اچھی جنتی پہنے تکیا جس دے دو تے سن اک تسمہ انگوٹھے وچ تے اک وڈی انگلی وچ سی۔ (بخاری)۔

(۳) حضرت جابرؓ کہندے ہیں کہ میں کسی غزوے وچ آپؐ نوں اچ فرمادیاں سنیا۔ "بہت ساریاں جتیاں لے لو۔ کیوں جے۔ مردہ تک جتیاں پالی رکھدا اے اہ انک ہندا اے جویں سوار ہووے"۔

(۴) ابن عباسؓ موحب آپؐ دے دونہاں پاڈیاں دے دو دو تے سن۔ ہر تسمہ دوہرا سی۔ (ترمذی)۔

(۵) ابی ہبیبؓ موحب اہ سنت طریقہ کہ آدمی جدوں کہ صرے بیٹھے تاں جنتی لہ کے اپنے کول اک پاسے رکھ لوے۔ (ابوداؤد)۔

(۶) عائشہؓ نے آپؐ دی خدمت وچ دو کالے ٹوڈے تحفے طور پھجواے سن۔ جو آپؐ ہوراں پہنے۔ وضو کیتا تے اہناں اُتے مسح کیتا۔ (ترمذی، ابن ماجہ عن ابی ہریرہ)۔

(۷) آپؐ نے کھڑے ہو کے جنتی پان توں منع فرمایا اسے (ابوداؤد عن جابر ترمذی، ابن ماجہ عن ابی ہریرہ)۔

غیصن بیٹن سون تے خلین

(۱) حضرت ابو عمرؓ کہنے سے نہیں کہیں رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نوں کعبہ شریف وے

دہرتے وچ ایچ بیٹھے دیکھیا کہ آپ دے دونوں گوڑے کھڑے سن تہیں زمین تے سن تے ہتھوں نال پنڈیاں دوائے کنگھی پانی ہوئی سی۔ (بخاری)۔

(۲) شہاد بن تمیم اپنے چاچا جی توں نقل کر دے نیں کہ میں رسول خدا نوں مسیتے ایچ پٹیاں دیکھیا کہ آپ دا اک پیر دوجے پیر تے رکھیا ہویا سی۔ (بخاری تے مسلم)۔

(۳) حضرت ہابز موصوب آپ ہوراں ایچ پت بیٹن توں منع فرمایا کہ اک پیر کھڑا رکھتے دوجا پیر اوس اتے رکھے۔

(۴) حضرت جابر بن عمرؓ کہندے نیں کہ میں سرکارِ دو عالم نوں تکیا کہ آپ تکیے نال ڈھو لہ کے بیٹھے سن تے تکیہ کھبے پاسے سی۔ (ترمذی)۔

(۵) حضرت ابی سعید خدریؓ کہندے نیں کہ آپ جہوں مسجد وچ بہندے تاں دونوں گوڑے کھڑے رکھدے تے دونہاں ہتھوں نال کنگھی پائیندے۔ (ہزین)۔

(۶) حضرت قبیلہ بنت مخزومہؓ کہندی نیں کہ اہناں رسول اللہؐ نوں "قرنصا" دی حالت وچ بیٹھیاں دیکھیا۔ آپ دا خشوع تے خصوع حدوں وڈھ سی کہ میں آپ دی ہیبت توں کنب گئی (ابوداؤد)۔

{ قرنصا دی حالت اہ ہے کہ آدمی چپتراں بھارا گوڑے کھڑے کر کے تے اوتناں نوں پیٹ نال لگا کے بیٹھے۔ تے دونوں ہتھ گوڑیاں دے دوائے لہے نوں }

(۷) حضرت جابر بن عمرؓ کہندے نیں کہ رسول اللہؐ جہوں صبح دی نماز پڑھ بہندے تاں "چار زانو" ہو کے بہہ جاندے ایٹھوں تک کہ سورج چلے طراں نکل آؤندا (ابوداؤد)۔

(۸) حضرت ابوقتاڈؓ موصوب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جہوں سفر دے دوران آرام فرماؤندے تاں بچھی کر وٹ لیٹ دے تے جہوں توگے سار (تہجد توں بعد) آرام فرماؤندے

تاں اپنی بانہہ کھنی بھار کھڑی کر کے اتلی تے سر رکھ کے بیٹ جاٹے (شرح السنہ)۔

(۹) حضرت اُم سلمہؓ دے بعض بیٹے بیان کر دے نیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دا بستر مبارک اوس کپڑے داسی جو آپ دی قبر شریف وچ رکھیا گیا تے مسجد اقصیٰ دے سرانے دے قریب سی۔ (ابوداؤد)۔

(۱۰) اک بندے نوں ڈسڈ پرنے بیٹیاں دیکھ کے فرمایا: "انج بیٹنا اللہ تعالیٰ نوں پسند نہیں" (ترمذی عن ابو ہریرہ)

(۱۱) یعیث بن یحضر بن قیس فزاری اپنے والد توں (جو اصحاب کعبہ دجوس سن) نقل کر دے نہیں کہ میں سینے دے درد پاروں ڈسڈ پرنے بیٹیاں بویا ساں کہ اک ادی نے مبینوں پیر نال بلایا تے آکھا "ایس طراں بیٹن نوں رب بڑا مجھدا اے" میں دھیان ماریا تاں اہ آپ حضور سن۔ (ابوداؤد تے ابن ماجہ)۔

(۱۲) فرمایا: جو کوئی رات نوں اجمہی چھت آپر سوویں۔ جس اتے پردہ یا بنیرا نہ ہووے اوں دی رکھوالی دا ذمہ رب توں پکھا گیا۔ (ابوداؤد عن علی بن شیبان تے ترمذی عن ہابڑ)

(۱۳) فرمایا: جو کوئی چھانویں بیٹھتے فیر دھپ آگئی۔ تاں اہنوں اٹھ کھلونا چا بیدا کے کیوں جے اوتھا دھپے اوتھا چھانویں بیٹھا شیطان دا کم اے۔ (ابوداؤد عن ابو ہریرہ تے شرح السننہ وچ معمر نے روایت کیتا)۔

(۱۴) حضرت عمرو بن شریک اپنے والد توں روایت کر دے نہیں کہ میں اک واری ایس طراں بیٹھا ساں کہ میرا کھٹا ہتھ میری کمر اتے سی تے انگوٹھے دے پھیلے گوشت بھار بیٹھا ساں۔ اپنے وچ حضور علیہ السلام آگئے تے فرمایا: "توں انج بیٹھا ایں جو میں اڈ لوک بیٹھ دے سی۔ جہناں اتے خدا دا غضب نازل ہویا سی نہ" (ابوداؤد)۔

(۱۵) حضرت ابو ذر کہندے ہیں کہ میں ڈسڈ پرنے بیٹیاں ساں۔ رسول خدا میرے کولوں دی تنگھے۔ آپ نے پیر نال ٹھوکر مار کے فرمایا: "اے جندب!" (ابوداؤد نام)۔ بیٹن دا اہ طریقہ دوزخیاں دا اے۔ (ابن ماجہ)۔

(۱۱) فرمایا: کوئی بندہ کسے پہلاں توں بیٹھے شخص نوں اٹھا کے اُہدی جگہ نہ بیٹھے۔ ایتہ سارے بندے تھوڑے تھوڑے

مجلس دے آداب

کھسک کے نویں بندے لئی جگہ بنان۔ (بخاری تے مسلم عن ابن عمر)۔

(۲) فرمایا: جو کوئی مجلس وچوں اٹھ کے کدھرے جائے تے بعد وچ مڑ آوے تاں اہ اپنی (پہلی) تھاں واپس تہاں داراے۔ (مسلم عن ابو ہریرہ)

(۳) فرمایا: جو کوئی پسند کرے کہ اہڈے سامنے لوک کھڑے (تعظیم لئی) رہن تاں اہنوں دوزخ وچ اپنے بیٹن لئی جگہ لچھ رکھتی چا بیدی اے۔ (ترمذی۔ ابوداؤد عن معاویہ)۔

- (۴) ابی امانہ کہندے ہیں کہ اکواری رسول پاکؐ لاٹھی دے سہارے تشریف لیاے۔ تے اسپر (صحابہ) آپؐ دی تعلیم واسطے کھڑے ہوئے۔ آپؐ نے فرمایا: "تسبیں خمبی لوکاں وانگ تعلیم لئی نہ کھلویا کرو جو یوی اہناں وچوں بعض بعضیاں دی عورت کارن کھلوندے تے تیس۔" (ابوداؤد)
- (۵) سعید بن ابی الحسنؒ موجب اکواری حضرت ابو بکر صدیقؓ زنی اشعثہؓ اک مقدمے دی شہادت واسطے تشریف لیاے۔ اک بندہ محاس وچوں آپؐ نوں جگہ دین لئی اٹھ کھلوتا۔ جناب مدین اکبرؓ نے اوس تھاں بیٹھن توں (بکار کر دتا۔ تے فرمایا: سرکارِ دو عالم نے ایں توں منع فرمایا۔ آپؐ نے نالے ابدے کپڑے نال ہتھ پونچھن توں وی منع فرمایا۔ لے جسوں کپڑے اپنے کولوں لاگت لاکے نہ پواتے ہوں۔) (ابوداؤد)
- (۶) حضرت ابودرداءؓ کہندے ہیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جدوں ساڑھی مجلس وچوں (بیٹھے بیٹھے) کدھرے جانا چاہندے تے تاں آپؐ جان نایاں، جے ٹرکے آؤنا ہند اتاں، اپنیاں ہتیاں مبارک یا کوئی ہو رکیرا تے مبارک اپنی تھاں بطور نشانی چھڈ جاندے۔ جس توں صحابہؓ نوں پتہ لگ جاند کہ آپؐ اچھے آؤن گے سو اہ اپنی اپنی تھاں بیٹھے رہندے۔ (ابوداؤد)
- (۷) فرمایا: دو (بیٹھے) آدمیاں دے وچ چکار گھسٹرکے بیٹھنا بُری گل اے۔ البتہ جے اہ اجازت دین تاں کوئی حرج نہیں۔ (ترمذی، ابوداؤد، ابن عبد اللہ بن عمرو)
- (۸) عمرو بن شعیبؓ اپنے ابا جی اتے اہ اپنے دادا جی توں روایت کر دے ہیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے فرمایا کہ دو آدمیاں وچ گھسٹرکے، بغیر اماناں دی اجازت دے نہ بیٹھو۔ (ابوداؤد)
- (۹) حضرت ابو ہریرہؓ کہندے ہیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مسجد وچ (تشریف رکھ دیاں) گلاں باتاں کر دے اہندے سن۔ فیر جدوں آپؐ اٹھ کے کھڑے ہندے تاں ایں دی اٹھ کے کھلوجاندے تے اوس ویلے تک کھڑے رہندے جہ تک آپؐ چل کے اپنی کسے بی بیؓ دے گھرے وچ داخل نہ ہو جاندے۔ (بیہقی)
- (۱۰) حضرت وائلہ بن خطابؓ کہندے ہیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تشریف رکھدے سن۔ اک آدمی باہروں آیا۔ آپؐ اپنی جگہ توں تھوڑا کوہٹ کے سوڑے ہوئے۔ آؤن والے نے عرض کیتی: "یا رسول اللہ! جگہ کافی کھلی اے۔" آپؐ نے فرمایا: اک مسلمان دا فرق

اے کہ جہاں کہے مسلمان لوں آؤندیاں دیکھتے تاں تھوڑا تھوڑا سوڑا سوڑا ہو کے اہرے لئی
جگہ کڈھے۔ (بیہقی)

(۱۱) حضرت حذیفہ کہندے نیں کہ اوس بندے اُتے رسول اللہ صلی اللہ علیہ واکہ وسلم

نے لعنت فرمائی اے جہڑا دائرے رے وچکار جا کے بیٹھے۔ (ترمذی تے ابوداؤد)

(۱۲) حضرت ابوسعید خدریؓ موجب رسول اللہؐ نے فرمایا بدہترین مجلس اہ اے جو کھلتی

جگہ وچ اڑنھیں جائے۔ (ابوداؤد)۔

(۱۳) حضرت جابر بن سمرہ کہندے نیں کہ صحابہ کرامؓ بیٹھے سن کہ آپ تشریف لیاے

تے فرمایا: کیہ گل اے نیں تہا لوں کھلے پتے کے بیٹھے دیکھو رہیاں۔ (ابوداؤد)

(۱۴) حضرت جابر بن سمرہ کہندے نیں کہ جدوں رسول اللہؐ مجلس وچ تشریف لے

جاندے تاں جتھے کتے جگہ خالی ہندی اوتھے ای بیٹھ جاندے۔ (ابوداؤد)۔

ارشادِ نبویؐ تے سنتِ رسولؐ دی روشنی وچ

کنگھی کرنا۔ وال مُنانا۔ یا سنو اسرنا۔ خوشبو تے وسمہ لگانا

یا کسے دی مشابہت اختیار کرنا

(۱) بخاری تے مسلم وچ حضرت عائشہؓ توں روایت اے کہ میں کپڑیاں دی حالت

وچ (وی) آپ دے وال (بخاری تے مسلم)۔

(۲) فرمایا: بیچ کم فطرتی (۱) انہیا دی سنت نیں۔ (۱) نمنہ کرنا (۲) نافت ہینٹھوں وال

دور کرنا (۳) بناں دے وال کٹنا (۴) فونہہ ٹھانا (۵) بغلاں دے وال دور کرنا۔

(بخاری تے مسلم عن ابوسہریرہ) حضرت انسؓ موجب صحابہ کرامؓ

زناں وچ گھٹو گھٹ اکواری ضرور کر دے سن۔ (مسلم)۔

(۳) فرمایا: یہودی تے نصرانی خضاب نہیں لاندے نیں انہاں دی مخالفت وچ خضاب

دینا (کرو۔) (بخاری و مسلم عن ابوسہریرہ)

(۴) حضرت صدیق اکبرؓ دے والد ابو تمّازہؓ توں فتح مکہ دے دن اسلام قبولن واسطے

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے سر مبارک کے والے ہاتھوں (اک گناہ جہدیاں کو نپاں چٹیاں سفید ہونے میں) وانگ سفید من فرمایا۔ اہل
دے والوں وانگ بدل دیو البتہ کما لے نہ کرنا (مسلم عن جابرؓ)۔

(۵) فرمایا۔ اہناں مردوں تے زنانیاں اُتے رب دی لعنت جو اک دوجے دی مشابہت
اختیار کر دے میں۔ (بخاری۔ عن ابن عباسؓ)۔

(۶) آپ نے اپنے خسرے مردوں اُتے لعنت فرمائی جو زنانیاں دی شکل اختیار کر دے
میں۔ تے فرمایا۔ اہناں لوں اپنے گھراں لوں کدھ دیو۔ (بخاری عن ابن عباسؓ)۔

(۷) ابن عمرؓ کہندے میں کہ میں رسول اللہؐ لوں اپنے والے گوئد تال چمکاندیاں دیکھیاں

(۸) حضرت عائشہؓ فرمادیاں میں کہ میں آپؐ دے بدن مبارک لوں (جو میرے کول بندھی)

بہترین خوشبو لگاندی تھی کہ اُہدی چمک آپؐ دے سر (دے والوں) تے داڑھی

مبارک لوں نظر آجاندی۔ (بخاری تے مسلم)۔

(۹) ابن عمرؓ اپنے گھراہ اگر بتی سُدگان دے جس وچ کافور نہ بلیا ہندا۔ تے کدی کافور

والی اگر بتی وی سُدگان دے تے فرمادے: "رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ای کر دے ہندے

سن۔ (مسلم عن نافعؓ)۔

(۱۰) فرمایا۔ جہڑا بیاں نہ کٹوائے اُہ ساڈے دچوں نہیں (احمد۔ ترمذی۔ نسائی عن زید

بن ارقمؓ)۔

(۱۱) حضرت انسؓ موجب آپؐ کول اک "سکتہ" (مٹی ہوئی خوشبو) سی جس دچوں آپؐ

خوشبو لگاندے۔ (ابوداؤد)۔

(۱۲) حضرت انسؓ موجب آپؐ اپنے سر مبارک لوں اکثر تیل لگاندے۔ داڑھی مبارک

لوں کٹا گھی فرمادے۔ تے سیرا تے اک کپڑا رکھدے (جو تیل نال تتا ہون دچوں

تیلی دے کپڑے وانگ ہو جاندا) تاں جے پگڑی مبارک تمندی نہ ہووے۔ (شرح السنن)

(۱۳) حضرت اُمّ الدنیٰؓ موجب اک واری (فتح مکہ سمے) آپؐ مکہ معظمہ آئے تے آپدیاں

چار زلفاں گندیاں ہونیاں سن۔ (احمد۔ ابوداؤد۔ ترمذی۔ ابن ماجہ)۔

(۱۴) حضرت عائشہؓ کہندیاں میں کہ میں آپؐ دا سر و اہدی تاں چیرنی (مانگ) تالو دتوں

کدھ کے سیدھی متھے ول دونہاں اکھیاں دے وچکار بیا کے چھڑدی۔ (ابوداؤد)۔

(۱۵) عبد اللہ بن بربدہ موجب کہے نے فضالہ بن عبیدتوں چھپیا۔ کہیہ وجہ اسے کہ تیرے وال بھلے پترے نظر آوندے نیں؟ "آکھیا" رسول اللہؐ نے سانوں بہت سارے عیش بتے آرام رے کتاں توں منع فرمایا اے۔ "نیر چھپیا گیا کہ تہاڈے پیریں جتنی وی نہیں ہسگی؟" دسیا کہ رسولؐ خدا نے فرمایا اے پی کدی کدی ننگے پیریں وی ٹریا پھریا کرو۔ (ابوداؤد)۔

(۱۶) فرمایا۔ جہدے سرتے، داڑھی، دے وال ہون اہنوں چاہیدا اے کہ اہ اہناں نوں سوہنے کر کے رکھے۔ (ابوداؤد۔ عن ابو

(۱۷) فرمایا۔ بڑھاپے وج سفید والاں نوں بدن (رنگن) والی بہترین چیز مہندی تے وسہ اے۔ (ترمذی۔ ابوداؤد۔ نسائی۔ عن ابوزریر)۔

(۱۸) حضرت ابن عمرؓ موجب آپ (رنگے چڑے) ڈھوڑی دی جتنی پاندے۔ داڑھی نوں زعفران تے ورس (اک گھاد) نال پیلا فرماندے تے ابن عمرؓ وی ایج ای کر دے ہندے سن۔ (نسائی)۔

(۱۹) آپ ہوراں مہندی دے خضاب نوں "چنگا"۔ مہندی تے دسے دے خضاب نوں "بہت چنگا" تے زرد رنگ دے خضاب نوں "سب توں چنگا" قرار دتا۔ (ابوداؤد۔ عن ابن عباسؓ)۔

(۲۰) فرمایا۔ سفید وال نہ چنوں (موجنہ وغیرہ نال) کیوں جے سفید وال مسلمان واسطے ٹور نیں۔ جہد اسلام دی حالت وج اک وال سفید ہو جاوے اہدے کھاتے وج اک نیکی لکھی جاندی اے۔ اک (اہا) گناہ مٹایا جاند اے تے اک درجہ بلند کیتا جاند اے۔ (ابوداؤد۔ عن عمرو بن شعیبؓ، عن ابیہ۔ من جہدہ)۔

(۲۱) فرمایا۔ جو کوئی اسلام دی حالت وج بڑھا ہووے (سفید وال اجان) تاں اہ بڑھیا قیامت نوں اہدے واسطے ٹور بن جائے گا۔ (ترمذی۔ نسائی۔ عن کعب بن مرہ)۔

(۲۲) حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرماندیاں نیں "نیں تے رسولؐ اشداک (وڈھے) بھانڈے دے پانی نال اکھٹے غسل کر لیندے ساں (برتن وچکا رہیا ہندا) آپ دے ہر دے وال (زلفاں مبارک) موڈھیاں توں اچھے تے کتاں دی نوں توں نیویں ہندے سن۔ (ترمذی)۔

(۲۳) حضرت ابنِ حنظلہؓ موجبِ رسول اللہؐ نے فرمایا: "خُنْ نِجْمَ اَسَدِي بَرَاچُوگَ بندہ ہووے جے اُہدے ہر دے وال لےتے" ہون تے تہمد (زمین تک) لنگدانہ ہووے خُنْ نِجْم تے اہ فرمانِ سنیا تاں وال کتاں دی لوآں تک کپڑا لیتے تے چادر پٹیاں تک بچھ لئی۔ (ابوداؤد)۔

(۲۴) حضرت انسؓ کہندے ہیں کہ میرے وال لیتے سُن۔ میری ماں نے مینوں کہیا: "میں او وال کدی نہ کٹاں گی۔ کیوں جے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اپناں والاں نوں کچھ دے تے پھڑوے تہمدے سُن۔ (ابوداؤد)

(۲۵) حضرت عبد اللہ بن جعفرؓ موجبِ آپ نے سُنر جعفر طیار ری شہادت دی خبر سُن کے اپناں دے گھر واپاں نوں تین دن تک سوگ منان دی مہات دتی۔ فیرا بے اپناں دے گھر گئے تے فرمایا: "اج توں میرے پسانی نوں نہ رونا۔ تے اے کم دتا۔ میرے بھالی دے پتراں نوں سَدو (راوی موجب) ساناں بلایا گیا۔ گویا اسپس چوپے ساں۔ فیرا ارشاد ہو یا۔ نانی نوں سَدو۔ نانی آریا تاں اہنوں سگم دتا کہ سب یکجاں دے سیر گن دے۔ سو سارے سیر گن دتے گئے۔ (ابوداؤد تے نسائی)۔

(۲۶) حضرت ابن عباسؓ کہندے ہیں کہ اوس عورت اُتے لعنت کہیتی گئی اے جو اصل وائل نال ہو رکے دے وال جعلی طریقے نال ملکہ کے اپناں نوں لمے کرے یا کیراے فرمایا۔ اصفہانی سُرمہ پایا کرو۔ کیوں جے اُد اکھیاں دی نو تیز کردا تے چہشتیاں دے وال اگاندا اے۔ (ترمذی، سن ابن عباسؓ)۔

(۲۷) حضرت ابن عباسؓ موجبِ آپ کول اک سُرمے دانی سی جس وچوں آپ نین تین سالہ دونہ اکھاں وچ پاندے سُن۔ (ترمذی، سن ابن عباسؓ)۔

(۲۸) حضرت ابوبکر صدیقؓ تے حضرت عمر فاروقؓ رضی اللہ عنہما نے خالص مہندی دا خناس لایا۔ (بخاری و مسلم عن انسؓ)۔

(۲۹) حضرت ابن عمرؓ اپنی داڑھی زرد رنگ نال رنگدے سُن۔ تے فرمایا۔ رسول اللہؐ اِنج ای کردے ہندے سُن۔ آپ نوں زرد رنگ بہت پیار اسی۔ اہتیموں تک (کئی واری) پگڑی سمیت آپ اپنے سارے کپڑے زرد رنگاندے۔ (ابوداؤد، نسائی)

(۳۰) حضرت قتادہؓ دے وال موڈھیاں تک سُن۔ آپ نے کنگھی باہے عرض کہیتی۔ آپ

فرمایا۔ ہاں کنگھی کر، تے اُہناں دا سوہنا دھیان رکھ۔ چنانچہ آپؐ والاں نوں
تیل لگاندے (کدی کدی) دن وچ دو دفعہ وی صرف رسول اللہؐ دے فرمان
موجب۔ (مالکٹ)۔

(۳۲) حضرت عثمان بن عبد اللہ بن مؤہب کہندے نیں کہ میں حضرت ام سلمہؓ دی خدمت
وچ حاضر ہویا۔ اُہناں سانوں حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دا اک وال مبارک
جو خضاب کیتا گیا سی۔ دکھایا۔ (بخاری)۔

(۳۲) حضرت علیؓ دے نیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے زنانیاں
دے ہردے وال مُٹان توں منع فرمایا اے۔ (نسائی)

(۳۴) عطاء بن یسار موجب آپؐ نے اک اعرابی، بہدے بہرتے داڑھی وے واں
کھلے پیرے سن، نوں حکم دتا کہ اپنے وال ٹھیک کرو، چنانچہ اہ وال ٹھیک
ٹھاک کرا کے واپس آیاتاں آپؐ نے فرمایا۔ بھلا اہ شکل چنگی اے یا اہ پہلی
چنگی سی جس نال بھوت لگدائیس۔ (مالکٹ)

کھان پین کے کھوان پین باکے اللہ تعالیٰ کے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کے ارشادات

اللہ تعالیٰ کے ارشاد اے: (ا) کُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ (ساڈی عطا کیتی صاف سُتھری چیزاں وچوں کھاؤ)۔

(ب) وَانْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ (تے اپنی پاک مات کمائی وچوں ربی راہ وچ خرچ کرو)۔

(ج) کُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (حلال کھاؤ تے نیکی کرو بے شک میں تہاڈے عملوں دا جانو آں)۔

(د) كَأْذَا وَاتُّكِرُ لُبُؤًا وَلَا تَسْرِقُوا - (کھاؤ تے پو اتے فضول خرچی نہ کرو)۔
اہناں قرائی ارشادات دی روشنی توں ظاہر اے کہ ساتوں حال کمانا حال کھانا تے حلال وچوں خیرات کرنی چاہیدی اے تے فضول خرچی توں بچنا ضروری اے۔

احادیث دیاں کتاباں وچوں فرمانِ رسول تے سنتِ رسول

- فرمایا: بھکھیاں نوں کھواؤ، مریضاں دی مزاج پرسی کر دتے قیدیاں نوں چھڈاؤ۔ (بخاری)
- (بخاری من ابو موسیٰ اشعری کتاب الاطعمہ)
- فرمایا: اپنے سجے ہتھ نال بسیم اللہ پڑھ کے کھاؤ، اپنے اگیوں کھاؤ، اپنے پاسے وٹوں کھاؤ جو بیڑے ہووے انہوں کھاؤ۔ (بخاری تے مسلم۔ عن عمرو بن ابی سلمہ)۔
- فرمایا حضرت عائشہ نے کہ آپ وضو کرن جتی پان تے کنگھا کرن ویلے سجے ہتھ نال (واہ لگدی نوں) کم شروع فرماندے سن۔ (بخاری)۔
- فرمایا: دو آدمیاں دا کھانا تیناں نوں تے تیناں دا پونہہ لئی تے چاروا اٹھ آدمیاں واسطے کافی ہندا اے۔ (بخاری تے مسلم۔ عن ابو ہریرہ تے جابر)۔

- فرمایا! مومن اک آنت راہیں کھاندا اے تے کافر یا منافق ست آندراں تھائیں یعنی
- مومنوں دی خوراک گھٹ تے مناسب ہندی اے۔ جد کہ کافر یا منافق پیوستہ اے
- (بخاری۔ عن ابن عمر و ابو ہریرہ)
- فرمایا! میں دھولا کے نہیں کھاندا۔ (بخاری عن ابو جحیفہ)
- عمرو بن امیہ تے رسول اللہ نول و کھمیا کہ آپ بکرے دی بھنی ہوئی دستی دا گوشت
- پھری نال کٹ کے کھا رہے سن۔ (بخاری شریف)
- ابو ہریرہ نول نقل اے کہ آپ ہوراں کدی کھانے دج نقص نہیں کڈھیا پسند ہندا
- ناں کھائندے نہیں تاں پیار بن دیندے۔ (بخاری)
- ابو حازم نے سہل بن سعد نول نقل فرمایا کہ ایس رسول اللہ دے وارے پرے پچا
- نال آٹا چھاننا نہیں سی جان دے کیوں بے اہ ہندی ای نہیں سی۔ ایس آٹا پیس
- کے پورا پھوکاں نال اڈاندے ساں۔ چناں اڈجاندا، اڈجاندا، باقی ایس آٹے دج
- گٹھ کے کھاجاندے ساں۔ (بخاری)
- مدینے (ہجرت نول بعد) آکے آپ ہوراں گٹھ دا آٹا تن دن لگاتار کدی نہ کھادا
- ایتموں تیک کہ وصال فرمایا۔ (بخاری۔ عن عائشہ)
- حضرت انس کہندے ہیں کہ میں آپ دے نال آپ دے اک درزی غلام دے گھر
- گیا۔ اہنے ساڑے اگے "ثرید" دا پیالا رکھیا۔ آپ پیالے دچوں کدو کدو لہجہ لہجہ کے
- کھاندے سن۔ میں دی آپ نول کدو آں دے رتکے لہجہ لہجہ کے دینداں ساں۔ ایس
- واقعے نول بعد میں وی کدو پسند کرن لگ پیا۔ (بخاری۔ کتاب لا طعمہ)
- فرمایا! سونے چاندی دے بھانڈیاں دج نہ پور تے نہ سونے چاندی دی تھالیاں
- دج کھاو۔ کیوں جے اہ سامان دنیا دج کافراں واسطے ہے تے مومنوں نئی آخرت
- دج پور بخاری۔ عن حذیفہ
- فرمایا! اک رُکھ ایسا اے جس دج برکت مسلماناں وانگ گئی اے۔ عبد اللہ بن عمر
- (راوی) نے خیال کیتا کہ اہ رُکھ کھجور اے۔ پر عمروں سب نول چھٹیرے بون (تے
- ادب) وجوں چپ ای ہے۔ آپ نے فرمایا: اہ رُکھ کھجور اے۔ (بخاری عن عبد اللہ بن
- فرمایا عبد اللہ بن جعفر نے کہ آپ نول میں تازہ کھجوراں تیراں (کٹڑی) نال تناول فرمائیاں دیکھیا
- (بخاری)

○ فرمایا: جہرا لہسن کھا دے اہ ساڑی مسیتے نہ ورے۔ (بخاری عن انسؓ)۔

○ فرمایا: جہرا لہسن سے پیاز (کچا) کھاوے اہ ساڑی مسیتوں پر ہاں رہوے (بخاری عن جابرؓ)
(بخاری عن جابر بن عبد اللہ)

○ فرمایا: جدوں تہاڑے دچوں کوئی کھانا کھاوے تاں اہ اپنا ہتھ نہ پونجھے جہ تک انگلیاں
(خود) چٹ ریا کسے نوں (چٹانہ لوے۔ (بخاری عن ابن عباسؓ)۔

○ ابوامامہ کہندے نیں کہ آپ جدوں دسترخوان چک دے تاں اہ دعا منگدے:
الْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ خَيْرٌ مِّمَّا فِيهِ وَلَا مُسَاوِيَةً
وَلَا مُسَاوِيَةً خَيْرٌ مِّمَّا فِيهِ (بخاری)

○ (۱) یا اہ دعا پڑھ دے: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَ
جَعَلَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ۔ (ترمذی، ابوداؤد، ابویوسف، ابوسعدی، ابویوسف، ابویوسف، ابویوسف)

○ فرمایا: جدوں رات واکھانا سامنے آجائے تے نماز رتی بکیر آکھی جائے تاں پہلاں روئی
کھا لو۔ (بخاری عن انس بن مالکؓ)۔

○ فرمایا: جس کھانے اتے بسیر اللہ نہ پڑھی جائے تاں شیطان اہنوں اپنے لئی
سلاال سمجھدا اے۔ (مسلم - عن حذیفہ)۔

○ فرمایا: جہرا گھر وڑیاں بسم اللہ تے کھانے توں پہلاں بسم اللہ پڑھے۔ تاں شیطان
اوتھوں کہہ کے چلا جاندا اے کہ ایس گھر نہ کھانا اے نہ کھانا۔ (مسلم - عن جابرؓ)۔

تے جہنے اہ کم نہ کیتا۔ تاں شیطان نوں گویا کھانا تے کھانا دونوں مل گئے۔

○ فرمایا: جے ہتھ نال ای کھاوے تے بچے نال ای پیو۔ (مسلم عن ابن عمرؓ)۔ آپ نے تن انگلیاں
(انگوٹھا، شہادت دی تے لمی انگلی) نال کھاندے سن (مسلم - عن کعب بن مالکؓ)

○ فرمایا: کھجے ہتھ نال نہ کھاوے پیو۔ کیوں جے اہ کھرا شیطان دا اے (مسلم عن ابن عمرؓ)
فرمایا: ہر کم کرن ویلے شیطان تہاڑے نال ہندا اے تے کھان ویلے وی۔ جے کوئی

○ بڑی کھنچے وگ پوے تاں اہنوں جھاڑے کھا لو۔ شینان واسطے نہ چھڈو (مسلم عن جابرؓ)
حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا موجب آپ مٹھی شے تے شہدوں بہت پسند

فرماندے سن۔ (بخاری - باب الاشریب)۔

○ انس بن مالکؓ فرمایا: آپ اہدے گھر گئے۔ اہنے بکری چوٹی تے دودھ وچ کھوہ دا ٹھنڈا

پانی بنا کے آپ کی خدمت وح پیش لینا۔ آپ ہوں پیتا تے پانی دا اپنے سجے پاسے دے اک اعزازی نون عطا کیتا۔ حالانکہ کجے پاسے صمد بن اکبر سن۔ تے فرمایا۔
"سجھے دا حق پہ ناناں فیرا دستوں سجھے دا۔" (بخاری)۔

○ آپ اک انصاری کن گئے تے چھپیا تیرے کون بیہا (باسی) پانی مل ہا۔ انصاری ہون
دا پانا نون کر رہیا سی۔ اُہنے عرض کیتی۔ "یا رسول اللہ! بیہا پانی ہر گھگھکے تیسرے کھنڈل
تشریف لے پورا آپ (اپنے اک راقی ناناں) تشریف لے گئے۔ انصاری نے کہی
چوٹی تے باسی پانی ہا کے اُہدی خدمت وح پیش لیتا۔ آپ نے نوش فرمایا۔ تے باقی
دا اپنے ساتھی نون عطا فرمایا۔ (بخاری - عن جابر بن عبد اللہ انصاری)۔

○ ابن عباسؓ موجب آپ ہوں راں زمزم دا پانی کھڑے کھلو تیاں نوش فرمایا۔ (بخاری کتاب
نزہاں موجب علی المرتضیٰؓ نون باب اللہ شہد دے کول کرے پانی پیش کیتا گیا۔ ایہ
ہوں کھڑے ہو کے نوش فرمایا تے دسیا کہ لوک کھلو کے ہوں نون کمردہ کجھدے
نار۔ تے میں رسول اللہ نون انج ای پانی پیندیاں تکیا اے۔ بویں ہی پیتا اے۔
(بخاری - باب الاماشہ یہ)

○ آپ کول ہوں والی کوئی شے آئی۔ آپ نے نوش فرمائی سجے پاسے اک نو عمر مندہ بیٹھا
سی تے کھتے پات دذیری عمر دے لڑک سن۔ آپ نے مندے نون کھپیا کہ جے تون
اجازت دیویں ناناں پہلاں کجے پاسے دے سیانیاں نون پادیاں۔ اُہنے عرض کیتی
"یا رسول اللہ! تہاڑے ہتھوں جو جو وی عطا ہو دے میں نہیں چاہندا کہ اوک
عطا وحقا نہیں کے ہوں نون اپنے تے ترجیح دیاں تہاڑے نون کے آپ نے پالہ انہوں
پکڑا دیا۔ (بخاری عن سہل بن سعد)۔

○ فرمایا کہ راستہ انھیری ہو جائے تاں بلاں نون باہر نہ بیجو کیوں جے اوس ویلے
شیطاناں ویاں کھیاں داگن ہندیاں نہیں۔ ہمدوں گھڑی بے رات گزر جائے تاں
انہاں نون چھڈ دیو۔ تے بسم اللہ پڑھ کے دروازے بند کر دیو۔ کیوں پناں شیطان بند
دروازے نہیں کھولدا۔ تے بسم اللہ کر کے بھاندے دُھنچ دیا کرو۔ مشک دا مونہہ
بندھ دیا کرو۔ کھان پین دیاں چیزاں وی دُھنچ دیا کرو۔ بھانویں عرض وح اک
کڑی نال ای دُھنچو۔ (بخاری - جابر بن عبد اللہ)۔

○ فرمایا پانی وغیرہ پین سے دوران برتن وچ ساہ نہ لو۔ دو یا تین ساہواں وچ پو۔
(بخاری۔ عن انسؓ)

○ عبد اللہ بن جعفر موجب آپ کھجوراں نال تراں راکے کھاندے سن یعنی اک کھجور
تے اک ڈکی ترو دی وڈھکے دونہاں ٹوکی چبا کے تناول فرمادے سن (بخاری تے مسلم)
○ حضرت جابرؓ موجب آپ نے اپنے گھروالیاں توں سالن بارے کچھیا۔ عرض کیتی
سالن تے ہے نہیں۔ البتہ برکہ ہیکہ اسے۔ آپ ہوراں برکہ منگایا۔ تے فرمایا۔ برکہ
بہت ای ودھیا سالن اسے۔ برکہ بہت ہی ودھیا سالن اسے۔ (مسلم)۔

○ فرمایا۔ اپنیاں کھان پین والیاں چیزاں مار (تولنا۔ منتا) لیا کرو۔ یعنی لین دین و
تھاڈے لی ایس وچ برکت اسے۔ (بخاری۔ مقدم بن سعدی کرٹ)۔

○ فرمایا۔ رب اپنے بندے نوں ایس سال وچ دیکھ کے خوش ہندا اسے کہ اہ ہر کی کھان
ویلے اگھد کھوے۔ تے اے پانی دا ہرٹھ پین ویلے وی۔ (مسلم۔ عن انسؓ)۔

○ فرمایا۔ نیس اچ نائیس اہیا طعام نہیں دیکھیا جس دے شروع وچ برکت سی تے اخیر
وچ نا برکتی۔ وجہ چھپی گئی تاں فرمایا۔ کہ کھانے دے شروع وچ سب نے بسم اللہ

پڑھی۔ فیراوہ وچکار اک ہور آن ریا۔ اہنے بغیر بسم اللہ پڑھیاں کھانا شروع کر
وتا۔ جس دے نال شیطان نے وی کھا دا۔ تے اخیر بے برکتی ہو گئی۔ (شرح اشعہ عن ابی یوسف)

○ فرمایا۔ جہڑا شروع وچ بسم اللہ پڑھنا حاصل جاوے اہ کھانے دے دوران جدول
وی چھیا اوے اہ پڑھ لوے۔ بِسْمِ اللّٰهِ اَوَّلُهُ وَاٰخِرُهُ۔ (النسائی اللہ

○ شیطان دی مداخلت تے بے برکتی توں محفوظ رہے گا۔ (عن عائشہ۔ ترمذی نے ابو داؤد)
○ اُمیہ بن مخشیشؓ موجب اک بندہ بغیر بسم اللہ پڑھیوں کھان لگا پیا۔ شیطان وی نال

نال کھاندا پیا۔ آخری برک ویلے اہنوں غلطی وا احساس ہوواتے اہنے بسم اللہ
اولہ و آخرہ پڑھیا۔ اہ دیکھ کے رسول اللہ مسکرائے تے فرمایا۔ اہدے بسم

○ اللہ کہن نال شیطان نے سا رکھا ہر پیتا فے کر دتا اے۔ (ابو داؤد)۔
○ فرمایا۔ کھانا کھا کے شکر گزاری کرن والا صابر روزہ دار دے برابر اے۔

(ترمذی۔ ابن ماجہ۔ عن ابو ہریرہؓ تے داری۔ عن سنان بن سنانہ)
○ حضرت ابو ایوبؓ موجب آپ جد کوئی شے کھاندے یا نوش فرمادے تاں اہ

پڑھو۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ اَطْعَمَ وَ سَقٰی وَ سَوَّغَہُ وَ جَعَلَ لَہٗ
مَخْرَجًا۔ (ابن داؤد۔ عن ابویوب)

○ ابن عباسؓ کو جب آپؐ کے سامنے "شرید" دیا پہلہ پیش ہوا۔ آپؐ زوراں سماہ توں
فرمایا۔ اپنے اپنے پاسے اے کندے توں کڈاؤ۔ وپہاروں نہ کھاؤ کیوں جے وچکار برکت
دانزول ہندا اے۔ (ترمذی۔ ابن ماجہ۔ دارمی)

○ حضرت انسؓ کہندے ہیں کہ رسول اللہؐ زانی اللہ علیہ وسلم، توں گھروڑی بہت
پسند سی۔ (ترمذی۔ بیہقی۔)

○ فرمایا۔ جبرابندہ بھاندے وچ کھاوے۔ تے بعد وچ اہینوں چٹے (چٹ لوتے) تانا
پیالہ وغیرہ اہدے لئی استغفار کر دا اے۔ (احمد ترمذی۔ ابن ماجہ تے دارمی عن پیشتر)
(نوٹ) ترمذی ایس حدیث توں غریب کہندا اے۔

○ یوسف بن عبداللہ بن سلامؓ موجب آپؐ ہوراں روٹی اُتے کھجور رکھی تے فرمایا: اہ
اہ اسان اے۔ تے انج کھانا تناول فرمایا۔ (ابو داؤد)

○ حضرت عائشہؓ موجب آپؐ خرپوزہ تازہ کھجوراں نال تناول فرمادے تے کہندے کہ
اکری گرمی دوجے دی سردی دا توڑا اے۔ تے اُہدی سردی اہدی گرمی دا توڑا اے۔

○ ترمذی موجب اہ حدیث تے حسن اے۔ خرپوزہ توں مراد خرپوزہ (یعنی ہدوانہ اے)۔
○ حضرت علی المرتضیٰؓ موجب آپؐ نے کچا لہس کھان توں منع فرمایا۔ البتہ پکا کے کھانا درست اے
(ترمذی تے ابو داؤد)

○ حضرت عائشہؓ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا توں پیاز باسے چھپیا گیا۔ فرمایا۔ آپؐ نے
زندگی وچ جبرہا آخری کھانا کھا ہدا صرف اوس وچ پیاز سی۔ (ابو داؤد)

○ حضرت نبشروے دو پتربیان کروے نیبی کہ اکواری رسول اللہؐ ساڑے گھر آئے۔ اسل
آپؐ اگے مکھن تے کھجوراں رکھیاں۔ آپؐ بڑے خوش ہوئے۔ (ابو داؤد)

○ حضرت عائشہؓ موجب آپؐ نے اک غلام خریدن دا ارادہ فرمایا۔ تے اُہرے اگے کھجوراں
رکھیاں۔ اہ ڈھیر ساریاں کھجوراں کھا گیا۔ فرمایا۔ بے سُر کھانا بے برکتی دا سبب ہندا اے
فیر آپؐ ہوراں اہ غلام نہ خریدیا تے اوسنوں واپس کر دتا۔ (بیہقی)۔

○ فرمایا۔ تہاڈے ساناں داسر دار توں یعنی نمک اے۔ (ابن ماجہ عن انس بن مالکؓ)۔

- فرمایا۔ جدوں کھانا سامنے چن رہتا جائے تاں ہتھیاں لاکھ کے آرام نال کھنایا کرو۔
(دارمی، عن انس بن مالک)
- فرمایا۔ گرم کھانا ٹھنڈا کر کے کھان نال برکت چوگھی ہندی اے۔
(بیہقی، عن اسماء بنت حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ)
- فرمایا۔ جہڑا کھان گمراں بیڑا بھانڈا چٹ لوستے تاں اہ بھانڈا انہوں کہندا اے۔ رجب پورے
روز خ توں بجائے جویں توں مینوں شیطان توں بچا یاہ (رزین عن نبی شہ)
- حضرت، دسویں جن حرب اپنے آبائی توں تے اہ اپنے دادا جی توں رواشت کر دے نہیں
کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے صحابہ نے عرض کی تھی: "یا رسول اللہ! اسیں کھانے
آں پر رجب دے نہیں" فرمایا: "تسیں دکھے دکھے کھاندے ہوو گے؟ عرض کی تھی: "ہاں
یا رسول اللہ!" فرمایا: "کھانا اکوتھاں اکٹھا کر کے، اکٹھے بہہ کے تے بسم اللہ اچھن
الرحیم پڑھ کے کھایا کرو، رب برکت دیوے گا" (ابوداؤد)
- فرمایا۔ سارے زلزل کے کھایا کرو۔ دکھے دکھے نہ کھا ہا کرو۔ کیوں جے اکٹھا
دعای برکت ہندی اے۔ (ابن ماجہ۔ عن عمر بن خطاب)
- حضرت اسماء بنت یزید کہندیاں نہیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے کھانا پیش کیتا گیا تے فیر
ساڈے سامنے۔ اسیں کہیا کہ سانوں بھکھ تھیں۔ حالانکہ اسیں بھکھے ساں۔ آپ نے
فرمایا: "بھکھ تے جھوٹے لوں حج نہ کرو" (ابن ماجہ)
- حضرت ابن عمر کہندے نہیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے دعای اسیں کھڑے کھوتے تے
پھردے کھاندے پھیرے ہندے ساں۔ (ترمذی ابن ماجہ۔ دارمی)
- فرمایا کھانا کھان گیاں (بسم اللہ توں بعد) اللَّهُمَّ بَرِّكْ لَنَا فِيهِ وَ اطْعِمْنَا
خَيْرًا مِنْهُ پڑھے تے دودھ پین گیاں اللَّهُمَّ بَرِّكْ لَنَا فِيهِ وَ زِدْنَا
مِنْهُ۔ پڑھے۔ (ترمذی تے ابوداؤد۔ عن ابن عباس)
- حضرت عائشہؓ موجب آپؐ واسطے میں لئی مٹھا (عام سادہ) پانی تھیادے
چشے توں لیا یا ہاندا سی۔ (اہ مقام مدینے توں دو منزلاں دودا اے)۔ (ابوداؤد)

رکعت تہنفت و بیان

- (۱) فرمایا: جہڑا لوکاں نے رجم نہیں کر دیا، اوس اتے اللہ تعالیٰ (دی) رجم نہیں کر
دا۔ (بخاری - مسلم - عن جریر بن عبد اللہ)
- (۲) فرمایا: جہڑا دو بیٹیاں دی پرورش کر کے اوہناں دیاں شادیاں کرے۔ قیامت
نوں میں تے اہ اہناں انگلیاں وانگ اک یک ہوواں گے (آپ نے شہادت
دی تے درمیانی انگلی ماہکے دکھائی)۔ (مسلم عن انس)
- (۳) فرمایا: بیوہ زانی تے مسکین دا خیال رخص والا، اللہ وی راہ و حج جہاد تے
حج کرن ولے طراں ثواب دا حق دار اے۔ راوی دا بیان اے کہ میرے خیال
وچ آپ نے اہ وی فرمایا کہ بیوہ تے مسکین دی خبر گیری کرن والا ساری
ساری رات عبادت کرن ولے ہار اے۔ جہڑا عبادت وچ کسستی نہیں کر دیا
تے اوس روزہ دار وانگ اے۔ جہڑا دن نوں کدی افطار نہیں کر دیا۔
(بخاری تے مسلم عن ابی ہریرہ)
- (۴) فرمایا: یتیم نون پالن پوسن والا۔ قیامت نوں ایس طراں میرے مال ہووے
گا جیویں اددو انگلیاں (آپ نے شہادت تے لمی انگلی تھوڑی جہی کھلی کر کے
دکھائی)۔ (بخاری - سہل بن سعد)
- (۵) فرمایا: مومن آپو وچ مہربانی تے رجم تے محبت کر دے نیں جیویں بدن دا کوئی
انگ دکھے تاں سارا بدن اہے دکھ وچ شریک ہندا اے یعنی بخار تے
بیداری وچ۔ (بخاری تے مسلم عن نعمان بن بشیر)
- (۶) فرمایا: اہ بندد جنتی نہیں جہدے مہسائے ابدیاں کر توتیاں دجہوں تنگ
ہوں۔ (مسلم عن انس)
- (۷) فرمایا: جبرائیل مینوں مہسائے دے حقوق بارے اپنی مالکند کر دے کہ میں
کئی واری گمان کیتا کہ شاید پڑوسی نوں پڑوسی دا وارث بنایا جائے گا۔

(بخاری و مسلم، عن عائشہؓ و ابن عمرؓ)

(۸) فرمایا: دین نصیحت ہے بھائی پارسی و انام ایس۔ (ترمذی واری اب فرمایا) صحابہ نے چھپا

کہیدے واسطے؟ فرمایا: خدا واسطے۔ قرآن واسطے۔ خدا وے رسول (میرے)

واسطے، مسلماناں وے اماماں واسطے تے عام مسلماناں واسطے۔ (مسلم عن نسیم دارمی)

(۹) فرمایا: رحم تے رحمت کسے وے دل و چوں کدھی نہیں باندی سوانے بدبخت وے۔

(احمد ترمذی - عن ابو ہریرہؓ)

(۱۰) فرمایا: جہڑے رب دی مخلوق اتے رحم کردے نیں۔ رب انساناں تے رحم کردا اے

تھیس زمین وے و سنیکاں تے رحم کرو۔ انساناں والا تھارے تے رحمت کرے گا۔

(ابوداؤد ترمذی عن عبد اللہ بن عمروؓ)

(۱۱) فرمایا: اہ ساڈے و چوں نہیں جہڑا ساڈے چھوٹیاں اتے رحم نہ کرے۔ وڈیاں

دا ادب تے عزت نہ کرے۔ نیکی دی تلقین نہ کرے تے بڑائی توں منع نہ کرے۔

(ترمذی - عن ابن عباسؓ) ترمذی موجب اہ حدیث غریب اے۔

(۱۲) فرمایا: جو کوئی کسے ہڈھے بندے دی اہدے بڑھیے پاروں عزت آور کرے۔ اللہ

تعالے اہدے بڑھیے وارے اجہیا بندہ مقرر کرے گا جہڑا اہدی دی آدرتے

عزت کرے گا۔ (ترمذی، عن انسؓ)۔

(۱۳) فرمایا: مسلماناں وے گھراں وچ بہترین گھراہ اے جس وچ کوئی یتیم بچے تے

اہدے نال سوہنا سلوک کیتا جاٹے۔ تے سب توں بڑا گھراہ، جس وچ یتیم ہووے

پر اہدے نال بڑا ورتار کیتا جاٹے۔ (ابن اجہ۔ عن ابی ہریرہؓ)

(۱۴) فرمایا: جہدی اک دھی ہووے۔ تے اہ اہنوں عزت نال رکھے۔ سارے حق دیوں

پنزاں توں گھٹیا نہ جانے تاں اللہ تعالیٰ اہنوں جنت وچ داخل فرمائے گا۔

(ابوداؤد - عن ابن عباسؓ)

(۱۵) فرمایا: جہڑا اپنے مسلمان بھائی واکوئی عیب جان دیاں ہو یاں چھپائے تاں اہنوں

ایناں ثواب ملے جتاں اک زندہ دفن کیتی جان والی لڑکی نوں بچان دا اہندا اے

(احمد - ترمذی - عن عقبہ بن عامرؓ)

(۱۶) فرمایا: ہر اک نال اہدے مرتبے موجب سلوک کرو۔ (ابوداؤد - عن عائشہؓ)

(۱۶) فرمایا۔ اہ بندہ کامل مومن نہیں جہد! مسایہ کول بیکسا ہورے۔ پڑ اُد خود رُج کے کھائے۔ (بیہقی۔ عن ابن عباسؓ)

(۱۸) فرمایا۔ اوس نمازی تے روزہ دار عورت دائکانا دوزخ اے جہدی بڑی زبان توں اُدا پڑوسی ڈاھڈا زہج اے۔ (اہدے مقابلے وچ) اہ عورت جہنتی اے۔ جہڑی نمازاں روزے تے خیرات وچ تاں پچھے ہے پر ہمسایاں توں بالکل تنگی نہیں دیندی۔
[احمد تے بیہقی۔ عن ابو ہریرہؓ (مقبوم)]

(۱۹) فرمایا! مسلمان محبت تے الفت دا مقام اے۔ اہ بندہ مُندا اے جہنوں مسلماناں

نال پیار نہیں تے مسلماناں توں اُہدے نال پیار نہیں (احمد بیہقی۔ عن ابو ہریرہؓ)
(۲۰) فرمایا۔ جنہ اپنے مسلمان بھائی دی لوڑا مہوں خوش کرن لئی، پوری کیتی مہنہ گویا مینوں خوش کیتا۔ جہنے مینوں خوش کیتا۔ اوہنے اللہ نوں خوش کیتا۔ جہنے اللہ نوں خوش کیتا۔ رب اُہد اہشتیں و اُسا کرے گا۔ (بیہقی عن انسؓ)۔

(۲۱) فرمایا۔ اللہ دی مخلوق اُہد اکتبہ اے۔ جہنے خدا دے کنبے نال نیکی تے احسان کیتا۔ اہ مخلوق وچوں بہترین بندہ اے۔ (بیہقی۔ عن انسؓ تے عبد اللہؓ)۔

(۲۲) فرمایا! بہترین صدقہ اہ ہے کہ کوئی اپنی طلاقیں یا بیوہ دھی بھین چنگا سلوک کرے کہ اُہد امکان والا ہو کوئی نہیں۔ (ابن ماجہ عن انس بن مالکؓ)۔

(۲۳) فرمایا! کسے مسلمان واسطے اہ جائز نہیں کہ اُہ تہن دی توں وَدھ اپنے کسے مسلمان بھرانال غصے رہوے یعنی جے اہ دونوں کدھرے نل جالی تاں اک دوجے توں پاسا وٹ کے نہ لنگھن۔ تے اُہناں وچوں بہترین بندہ اُہ اے جہڑا سلام وچ پہلی کرے گل بات لئی راہ پدھرا کرے۔ (بخاری مسلم عن ابو ایوبؓ انصاری)۔

(۲۴) فرمایا! پیر تے مہجرات توں جنت دے دروازے کھولے جاندے نیں اتے مُشرک تے کسے نال ویر رکھن والے توں سوا ہر اک دی بخشش ہندی اے تے فرشتیاں توں حکم بندہ اے اک دوہے نال غصے لوکاں توں دو دی دی مہلت دیو کہ اُہ آپو وچ صلح کر لیں۔ (مسلم۔ عن ابو ہریرہؓ)۔

(۲۵) فرمایا! تہن معاملات وچ جھوٹ بولنا جائز اے (۱) دشمنناں نال لڑائی وچ (۲) میاں بیوی اوں راضی کرن لئی (۳) صلح کران لئی۔ (مسلم۔ عن ام کلثوم و

احمد نے ترمذی - عن اسٹمار بنت یزیدؓ -

(۲۶) فرمایا: نیک عادت نیک ہاں چلی اتے میانہ روی - نبوت کے پھیلنے

حصیاں وچوں اک حصہ ہے - (ابوداؤد عن ابن عباسؓ) -

(۲۷) فرمایا: رب تعالیٰ مہربان ہے - تے مہربانی تے نرمی نوں پسند کروا ہے -

تے نرمی تے مہربانی دے عوصن اہل طے مٹھا فراندا ہے جو سختی تے کرختی والے

نوں نہیں دیندا - نہ کہے ہور فٹے دے عوصن اسولئے نرمی تے مہربانی دے -

(مسلم - عن عائشہؓ)

(۲۸) فرمایا: جہنوں نرمی وچوں حصہ نہ ملیا اہ گویا نیکی توں وانہیارہ گیا کہلم عن جریرؓ

(۲۹) فرمایا: مینوں اہ بندہ بہت پیارا ہے جہدا اخلاق بہترین ہووے -

(بخاری عن عبداللہ بن عمروؓ)

(۳۰) فرمایا: نرم مزاج، نرم طبیعت تے نرم عادت والے اُتے دوزخ دی اگ

حرام ہے - (احمد - ترمذی - عن عبداللہ بن مسعودؓ) -

(۳۱) فرمایا: جہڑا مسلمان لوکاں وچ زل مل کے رہوے تے اہناں وٹوں تکلیف

اُتے صبر کرے - اہ، اوس مسلمان توں بہتر ہے - جہڑا اک پاسے پور رہوے

نہ کہے نوں ملے درتے، تے نہ صبر کرے - (ترمذی - ابن ماجہ عن ابن عمروؓ) -

جہادوی فضیلت وغیرہ بارے ارشادِ نبوی

قرآن مجید و حج جہاد و احکم تے اہدے بارے روحی تفصیلات بلدیاباں میں۔ حدیث شریفینا
و حج جہاد بارے بہت کچھ بابا اے۔ ایتھے جنگ و جہاد تے قتل و قتال بارے رسول
خدا سے ارشادات دتے جا رہے نیں۔

○ اُحدوی لڑائی ولے دن اک آدمی آپ دی خدمت و حج آیاتے عرض کیتی۔ یا رسول اللہ! جے میں ماریا گیا تاں میرا نکانا کیتھے ہووے گا؟ فرمایا: "جنت و حج!" اہ سن کے اُد بندہ اپنے ہتھوں کھجوری ٹہنی سٹ کے لڑی لگ پیا۔ ایتھوں تک کہ شہید ہو گیا۔
(بخاری مسلم۔ عن جابر)

○ حضرت کعب بن مالک کبندے نیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جدوں کسے جنگ و ارادہ کر دے تاں تو پہلے اپنا ارادہ پورا کھا ہرہ کر دے تاں جے دشمن نوں پتہ نہ لگ جائے (فرماندے۔) (بخاری و مسلم)

○ فرمایا: اَلْحَبِيبُ خَدَعُكَ۔ یعنی جنگ دھوکھا فریب ہندی اے (بخاری مسلم عن جابر) حضرت انسؓ موجب آپ عذوات و حج حضرت ام سلمہؓ تے بعض انصاری عورتاں نوں مال لے جان دے تاں بے پانی پلان تے زخمیاں وی مرہم پٹی کرن (مسلم) ام عطیہؓ دایا ایں کہ میں سٹ عذوات و حج شریک ہوئی ساں۔ میں خیمیاں و حج اہناں لئی روٹی تیار کر دی۔ زخمیاں نوں مرہم پٹی کر دی تے بیماریاں دا دھیان رکھدی ساں (مسلم)

○ فرمایا: جنگ و حج عورتاں تے بچے نکل نہ کیتے جاں (بخاری مسلم عن عبد اللہ بن عمر)

○ صعّب بن جشمہؓ موجب رسول اللہؐ توں "شب خون" و حج بچے تے عورتاں دے مار جان بارے چھپیا گیا۔ فرمایا: (شب خون ری حالت و حج مجبوری اے۔ کیوں جے اہناں نوں الگ کرنا ممکن ہوتے ویسے وی) اہ (وی) اہناں وچوں ای نیں (بخاری مسلم)

○ عبد الرحمن بن عوفؓ موجب جنگ بدر و حج آپؐ ہوراں رات نوں سب صحابہؓ نوں

ہتھیار لپائے تے صفایا بٹھ کے دسیاں تاں جے صبح نوں ہر کوئی اپنا اپنا تھا
پچھان لوے (ترمذی)۔ (جنگِ رند)

○ حضرت مہلبؓ کہندے نیں کہ غزوہ خندق ویلے آپؐ ہوراں سانوں فرمایا
کہ جے تہاڈے اُتے دشمن شرب خون مارے تاں تہاڈا کوڈورڈ (CODEWORD)
حَمْدًا لَا يُنْصَرُوتُ ہووے گا۔ (ترمذی تے ابو داؤد)

○ حضرت شمرہ بن جندبؓ موجب اک جنگ وچ مہاجرین لئی کوڈورڈ یعنی تحفیہ لفظ
"عبداللہ" سی تے انصاری "عبدالرحمن" (ابو داؤد)

○ حضرت سلمہ بن اکوعؓ موجب آپؐ دے زمانے وچ ایس حضرت ابوبکر صدیقؓ
نال زل کے جہاد وچ گئے۔ رات نوں دشمن اُتے حملہ کیتا (شب خون مارا) تے
بہت بندے مارے ڈھے۔ اوس جہاد وچ ساڈا کوڈورڈ "آبت آبت" سی۔
جہاد مطلب اے "اے اللہ۔ دشمنان نوں مار"۔ (ابو داؤد)۔

○ حضرت قیس بن عبادہؓ موجب آپؐ دے صحابہ کرامؓ لڑائی وچ کھپ شپ تے زول
رپے نوں برا سمجھدے سُن تے صرف اللہ دا ذکر کر دے سُن (ابو داؤد)۔

○ فرمایا: "مشرکان وچ وڈیاں نوں مار گھتو تے بچے جیوندے رہن دیا کرو۔"
(ترمذی - ابو داؤد۔ عن شمرہ بن جندبؓ)

○ حضرت ابن عمرؓ کہندے نیں کہ ایس اکواری اک جنگ واسطے بھیجے گئے۔ مقابلے
ویلے ایس تاب نہ لیا سکے تے نس کے دینے آگئے تے شرم پاروں لکے رہے۔ فر
(ڈروے ڈروے) رسول اللہ دی خدمت وچ حاضر ہوئے تے شرمندگی نال عرض
کیتی کہ ایس "نس آن والے آن"۔ آپؐ ہوراں ساڈا دل ودھا ندیاں فرمایا:
"تس نہیں بھگتی نہیں بلکہ حملہ کرن والے اوتے نیں وی تہاڈے جتھے وچ شامل
آں۔ (ترمذی - عن ابن عمرؓ)۔"

○ فرمایا: "معدیاں دے متھیاں وچ برکت اے۔ (بخاری مسلم - عن انسؓ)۔"

○ فرمایا: "جہڑا جہاد واسطے اپنے گھر گھوڑا رکھے تے اوہ ایماندار ہووے تاں گھوڑے
دے پیٹھے تے داڑ پانی وغیرہ نالے اُہا پیشاب تے لہر شے قیامت نوں عملاں
دی تکرپی وچ تولی جائے گی۔ (بخاری - عن ابو ہریرہؓ)۔"

○ فرمایا: دوڑو، یا بازی دو، (آپ نے فرمایا کہاں لینا جائز نہیں۔ پھر تیرا نمازی اُدھکاں
تے گھوڑیاں دی دوڑو، مال لینا جائز اے۔) (ترمذی، ابوداؤد، نسائی، ابوسریجہ)
حضرت انسؓ موجب آپؐ دی تلوار دے قبضے دی ٹوپی چاندی دی بنی ہوئی سی۔
(ابوداؤد، ترمذی، نسائی، دارمی)

○ حضرت ابن عمرؓ موجب آپؐ بعض لوگاں نوں جہاں نوں آپؐ جہاد واسطے بھیج
دے ہندے سن، خاص کر کے عام حصے توں کچھ ودھیرا مال عطا کرد ہندے ہندے
سن۔ (بخاری و مسلم)

○ عبداللہ بن مسعودؓ کہندے نیں۔ میں رسول اللہؐ نوں کچھیا۔ افضل عمل کیہڑا اے؟
فرمایا: "دیے سر نماز" "فیر" ماں باپ دی سیوا" "تے فیر" اللہ دی راہ و جہاد کرنا۔
(بخاری، کتاب الجہاد)

○ حضرت عائشہؓ نے آپؐ نوں کہیا۔ "یا رسول اللہؐ! میں جہاد نوں افضل عملاں
وچوں گئیں ان۔ فیرا میں کیوں نہ جہاد کرینے؟ فرمایا۔ "دکھت افضل الجہاد
حج مبرور یعنی بہترین جہاد حج مبرور اے۔" (بخاری)

○ حضرت ابوسریجہؓ موجب اک اعرابی نے آپؐ توں کچھیا: "یا رسول اللہؐ! جہاد دے
بدایہ کوئی عمل دسو؟" فرمایا۔ "جہنی عبادت تاں کوئی نہیں، پر جے توں اہ کرکیر
تاں کر کہ جدوں مجاہد جہاد واسطے نکلے تاں توں اپنی مسیتے جا، نماز لئی کھڑا ہو، سست
نہ ہو، تے لگاتار روزے رکھ، کوئی روزہ نہ چھڈ (تاں تیرا عمل کسے حد تک جہاد دے
برابر ہو سکدا اے)۔" (اہ سن کے اعرابی نے کہیا: "انج کون پورا اترے گا اے؟"

○ حضرت ابوسریجہؓ کہندے نیں کہ مجاہد دا گھوڑا جہوں سی نال بچھ کے چرن لئی کھیت وغیرہ
وچ چلدا پھر دا اے تاں ہر قدم تے مجاہد نوں نیکیاں ملدیاں نیں۔ (بخاری)

○ عرض کیتی گئی۔ یا رسول اللہؐ! سب توں افضل کون اے؟ فرمایا: "اے جہڑا
رب دے رستے وچ اپنی جان تے مال نال جہاد کردا اے، اے اوس توں بعد اے
مومن جہڑا پہاڑ دے کسے دڑے وچ رد کے رب دی عبادت کردا ہووے تے لوگاں
نوں اپنے نقصان دہ عملاں توں بچا کے رکھے۔" (بخاری، ابوسید خدریؓ)۔

○ اک دن فرمایا: "کہ آج رات میرے کول خواب وچ دو بندے آئے۔ اہ سینوں اک رکھ

اوپر چڑھنے کے اناضہ تھے مٹے مٹے اک ٹٹان وار تھے ٹٹان گمروغ داخل کیتا تے دسپا کہ وہ
شہیدیاں واماں اے۔ (بخاری عن شہوہ)

○ فرمایا: مہاجر لی سبیل اللہ صرف اہ اے جو اللہ دے اُچ بلارے تھی جہاد کرے عین
اسلام دی سرحدی واسطے۔ (بخاری - عن ابوسعے اشعری)۔

○ فرمایا: جس مہاجر سے پھر اللہ دی راہ وفاق علی دیاں من گھٹے نال پھر جان تاں اہٹاں لوں
دروغ دی اک نہیں چھوٹے گی۔ (بخاری عن عباہ بن رافع بن خدیج عن ابوعبیس)۔

○ محمد بن سگندر نے عباہ بن عبد اللہ لوں (کا کہدیاں لکھیا کہ میرے باپ لوں آپا دی
خدمت وفاق لیا لگا گیا: شہادت توں بعد اہٹاں وائٹلمہ کیتا ہو یا ہی ہیں ایٹاں داچہ

گھول کے رکھیں آگ پہا: میری قوم نے روکیا: لیر روک دی واج طعن گئی: پتہ لگا کہ غرو
دی پیٹی یا اہدی مہیں اے۔ آپا ہوراں فرمایا: درواگیوں جے لرٹھے براہو اپنے

پلاں نال اون دی لاش اُٹے ساپہ کر رہے نہیں۔ امام بخاری نے اپنے اسناد صدقہ
توں لکھیا کہ ایسا عدیہ وفاق اہدی لاش توں اصماناں آپا کے جان وا دی لکھے؟

○ اہٹاں کہیا آہو: عاٹھ گدی گدی کہندے کہندے تھن کہ لیر میرے باپ دی لاش لکھا
لرٹھے اصماناں اُپہ تے گئے تے چھوڑے چھوڑے زمین تے رکھ گئے۔ (بخاری)۔

○ حضرت انس بن مالک توں روایت اے کہ حضرت ابو طلحہ عتوڑ دی حیاتی وفاق جہا
دوجہواں روزے نہیں من رکھدے کہندے تے لیر عہدوں آپا دا وصال ہو گیا تاں

ہیں اہٹاں لوں سوائے عہد الفطر تے عہد اگلے دے (روزاں دے) گدی روزا
پختہ دیاں نہیں دیکھیا۔ (بخاری)

○ فرمایا: شہیدین قسم ماں دے ہیں (۱) جو طاعون یعنی ہانگ نال مرے۔ (۲) جو
پیٹ دے مرے (مہینہ وغیرہ) نال مرے (۳) جو پانی وفاق ڈب کے بہانے (۴)

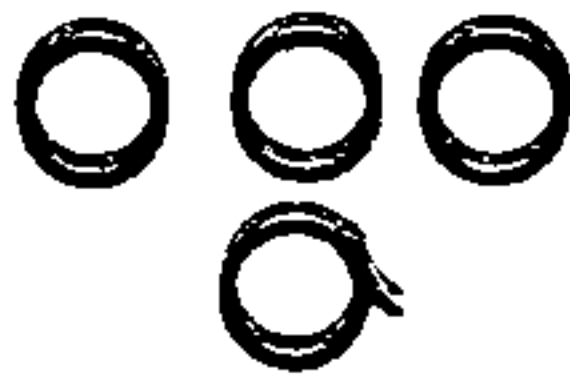
جو کدھ ٹٹے آکے مرے (۵) جو رب دے راہ وفاق لاکے شہادت پائے۔
بخاری عن ابوجہر

○ فرمایا: طاعون وی مسلمان دی شہادت واذریعے بخاری عن انس بن مالک
فرمایا: جہاد جہاد واماں (مجاہداں لکھا) عہد کر دلوے۔ اپنے گویا خود جہاد کیتا۔

تے جہاد جہاد دے گمراہ دا چٹل طراں پچھوں خیال رکھے اپنے وی گویا جہاد وفاق

خود حصہ ہوا۔ (بخاری۔ من ریبہ لہ خالد)۔

○ ابو اسحاق حنیف ثبوتی نے اون روایت کے لیے نہیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ
وآلہ وسلم نے ایک بار ایک بچے کو ہتھیار لائے ہوئے دیکھا۔ تھے عرض گئیں "یَا
رسول اللہ! یہاں ایمان لیاواں یا جہاد واسطے نکالیاں؟" فرمایا "یہاں ایمان احسان
قبول کرو، نہ جہاد واسطے نکل۔ سو اچھے ایسے ہی کہتا، اُسے شہادت پانگیا۔ رسول
اللہ نے فرمایا "اچھے عمل ماں ٹھوڑا ای کیتا رکھو، جے پہلاں کافر سی۔ اسلام
لیان توں فوراً بعد شہادت گئی۔ کوئی تیار روزہ دیکھتا کرا ایگیوں جے مہلت نہ مل
سکی، پھر ثواب ایمانوں بہت ملے گا۔ (بخاری)۔

جمعی فضیلت بیان

قرآن مجید و حج اللہ تعالیٰ نے ارشاد فرمایا ہے۔ اِذْ نُودِيَ بِالصَّلَاةِ
 مِنْ رَبِّكَ فَاتَّبِعْنَهَا اَلَا لِيُذَكِّرَ الَّذِيْنَ اَلْتَمَسُوا الْاٰلَاةَ الْاٰثِمٰتِ اِنَّ كُنْتُمْ تَعَالَمُوْنَ ۝ یعنی جمعوں سے ہی اذان ہو جائے تاں اللہ
 تعالیٰ ذکر اول دوڑو، خرید و فروخت چھڈ کے، اہ تہارے واسطے بہتر اے جے تیسیں
 سمجھو (تاں) جمعے والے دن غسل کرنا سنت اے۔ حدیث شریف و حج اہ غسل واجب
 قرار دیا گیا اے ہر باغ اٹے۔ جمعے نوں خوشبو لگانا وی سنت تے اچھی بات اے۔ مسواک
 وی بہت ضروری اے تے چنگی گل اے۔ حضرت ابو ہریرہ فرمادے نیں کہ رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وآلہ نے فرمایا :

”جمنے جمعے والے دن جنابت دا غسل کیتا تے فی نماز لئی چلا گیا تاں گویا اہنے اک
 اوتھ قربان کیتا۔ جہڑا دوجی گھڑی دے دوران مسیتے پھنچیا اہنے گویا اک گناں (گائے)
 قربان کیتی۔ جہڑا تیسری گھڑی وچ پھنچیا اہنے گویا سنگاں والا دنہ ذبح کیتا۔ جمنے پوتھی گھڑی
 وچ مسیتے اڑیا اہنے گویا مرغی دی قربانی دتی۔ تے جہڑا پنجویں گھڑی دے دوران اڑیا تاں
 اہنے گویا اک آندا اللہ دی راہ وچ قربان کیتا۔ فی جمعوں امام خطبے لئی نکلا اے تاں
 فرشتے ذکر سنن لئی حاضر ہو جاندے نیں۔ (بخاری شریف)۔

● فرمایا۔ جہڑا جمعے نوں غسل کردا اے تے جتنا ہو سکے پاکیزگی حاصل کردا اے تے فی
 اپنے تیل وچوں تیل لگاندا اے یا خوشبو لگاندا اے تے فی مسیتے ہاندا اے تے اوتھے جا کے
 دو آدمیاں وچ گھسٹر کے بہندا اے تے فی نماز پڑھدا اے تے جمعوں امام خطبہ پڑھے
 تے چپ رہندا اے تاں اوس جمعے توں اگلے جمعے تک اہرے سارے گناہ بخش دتے ہاندے
 نیں۔ (بخاری بہ من سلیمان فارسی)۔

● عبد اللہ بن سمارث (محمد بن سیرین دے چچر) روایت کردے نیں کہ حضرت ابن عباس
 نے مارث والے دن اپنے مسجد دے مؤذن نوں کہیا کہ جمعوں آتش کھڑا آتے مُسْتَدَّ

السُّرُّوْلُ اِنَّهُ كَبِهَ لَوْ يَنْ تَا اَوْس تُوْن بَعْدَ حَتَّى عَلَى الصَّلَاةِ نَهَ اَكْهَبِسْ -
 بَلْكَ اِهْ كَبُوِيْ . صَلُّوْا فِىْ بُيُوْتِكُمْ . (اپنے گھراں وچ نماز پڑھو) لوکاں اِهْ سُنْيا
 مَّاں حِيراَن بُوئے تَاں اُہْناں کَبِيا کِه اِهْ اَوْس بَنْدے نَے کِيتا جو مِیرے تُوں بَہتر سَن تَے
 نماز جُمُعہ بھانُوِيں فَرَضِ اَسے پَر مِینوں پَسَنْد نَہِیں کِه تَہا نُوں کُھراں تُوں کُتھاں کِه تَسِیں
 چَکُراتے مَٹِی وِچ مَلِو . (بخاری کتاب الھمد) .

● انس بن مالکؓ موجب آپؐ : اوس ویلے جمعہ پڑھدے جدوں دن دھل جاندا ۔ (ایضاً)
 ● انس بن مالکؓ روایت کر دے نیں کہ اسیں جُعبے والے دن سویلے نکل دے تے
 جُعبے دی نماز پڑھ کے (بخاری - کتاب الھمد)

● فرمایا : ذہاں وچ بہتر دن جمعہ اے ۔ ایسے دن آدم علیہ السلام پیدا کیتے گئے ۔ تے
 ایسے دن اہ جنت وچ داخل کیتے گئے ۔ ایسے دن اہ جنت وچوں کڈھے گئے ۔ تے قیامت
 وی تےجے والے دن آوے گی ۔ (مسلم عن ابو ہریرہؓ)

● فرمایا : جُعبے دے دن وچ اک گھڑی ایسی اے جس وچ نیک دُعا منائیاں قبول
 ہوجا تدی اے ۔ (بخاری مسلم عن ابو ہریرہؓ) مسلم دی اک روایت وچ اے کہ اہ
 گھڑی بہت جھوٹی ہندی اے ۔ ابو برد بن ابی موسیٰ اپنے والد توں روایت کر دے
 نیں کہ آپؐ نے فرمایا : کہ اہ گھڑی امام دے منبر اتے بیٹھن توں لگ کے نماز ختم ہون
 تک ہندی اے ۔ (مسلم) حضرت انسؓ موجب آپؐ نے فرمایا : اوس گھڑی نوں
 جُعبے دی نماز عصر توں سورج چُپیں تک تلاش کرو ۔ (ترمذی) ابو ہریرہؓ موجب آپؐ توں
 پُچھیا گیا کہ جُعبے دا نام جُعبہ کیوں رکھیا گیا؟ فرمایا : ایس دن تیرے باپ آدم دی مٹی جمع کی
 گئی تے اہا خمیر اٹھایا گیا ۔ ایسے دن سور پھوپھو کیا جائے گا جس نال کُل مخلوق مر جائے گی ۔
 ایسے دن مخلوق دوبارہ زندہ کیتی جائے گی ۔ ایسے دن حساب کتاب ہووے گا ۔ تے اہریاں
 آخری تین گھڑیاں وچ اک گھڑی ایسی اے جس وچ ہر (نیک) دُعا اللہ تعالیٰ قبول فرماندا
 اے ۔ (احمد) ۔

● فرمایا : جُعبے والے دن میرے اتے بہت بہتا دُرد بھیجا کرو ۔ کیوں جے تہاڈے
 دُرد میرے سامنے پیش کیتے جاندے نیں ۔ صحابہؓ نے عرض کیتی : یا رسول اللہ! جہدوں
 تہاڈیاں ہڈیاں پھر کے مٹی ہو جان گیاں اودوں وی؟ فرمایا : اللہ! پس نے زمین اتے انبیاؑ

علیہم السلام سے ہذاں نون کھانا حرام کر دیا ہے۔

ابوداؤد، نسائی، ابن ماجہ، داہمی، بیہقی عن اوس بن اوش

● ابن ماجہ ہی ابوداؤد توں روایت یہ لفظ زیادہ ہیں، خدا سے ہیں زندہ ہیں، تمہے آپناں نون رونق آ جاہلہ اے۔ بیہقی نے انیل توں روایت کہ فرمایا ہے مجھے وی رات نورانی (روزانہ) رات مجھے نے مجھے واہن نورانی (روشن) دن اے۔ (بیہقی نے دعوات الکبیر)۔

● فرمایا: جنوں غوشہ پیشتر ہووے اہ مجھے والے دن ای غسل کر لوے کہیرا جے پان اہدے واسطے ٹوشہواے، (احمد، ترمذی عن ہداؤد)

● حضرت عابد بن شمرہؓ موعب آپ کوڑے ہوگے ظلمہ پڑھدے۔ پھر بیٹھ جانوسے پھر کھڑے ہندے نے ظلمہ پڑھوے۔ سوچو گول رہ گہوے کہ آپ بیٹھ گے ظلمہ پڑھاے مکن اہ جھکوٹھا اے۔ ہے شک میں آپ کے مال دو ہزار توں وہ نمازاں پڑھیاں ہیں (مسلم)

نماز باجماعت وکی فضیلت

● فرمایا: جماعت نال نماز پڑھن نال اگلے نماز پڑھن نالوں سے اتی درجے وودہ ثواب ملدا اے۔ (بخاری سے مسلم عن ابی عمرہؓ)

● ابویہریرہؓ موعب آپ کوں اک بناگھا حضرت عبداللہ بن مسعودؓ آپاے ناہیناے کوں صاحب ساقی: ہوں وہوں جماعت ووج شامل نہ ہوں بارے اجازت ملن، آپ نے اجازت عطا فرمائی۔ ہوں نال گاتاں آپ نے پچھیا: میںوں اذان سن دی اے عرض کیتا: میں جنت سن دی اے: تاں آپ نے فرمایا: پیر توں مسیتے آگے جماعت نال نماز پڑھیا کہ (مسلم)

● ابن عمرؓ کہندے ہیں کہ اپناں اک اک ٹھنڈی نے ٹھنکا جلدی رہانت سرورے پھر ہوا چلتا، رات ووج اذان دینے بعد ووج لوکاں لوں کہیا: اپنے اپنے گریں نماز پڑھنا سو: ایس توں بعد کہیا کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ات سروری نے بار سن وغیرہ ووج اپنے لوں اہ حکم دی دیکھدے سن کہ لوگو! اپنے اپنے گراں ووج نماز پڑھنا

● فرمایا: حد تہاڑی عورت تہاڑے توں مسیتے جان لی اجازت ملے تاں اپناں

منع مذکور۔ (بخاری تے مسلم۔ عن ابن عمرؓ)

عہد اللہ بن مسعود وی ہوی حضرت زینبؓ نے دسجا کہ آپؐ ہوران سائوں فرمایا کہ
(عورتاں نوں) کہ ہروں تئیں چھتے جاؤ تاں خوشبو وغیرہ نہ لا کے جاؤ۔ (مسلم)۔

ابن عمرؓ موجب آپؐ نے فرمایا۔ آپنیاں عورتاں نوں چھتے آؤں توں نہ روکو۔ البتہ
اہٹاں دے گھر (نمازیں) زیادہ بہتر ہیں۔ (ابوداؤد)۔ فرمایا۔ عورت واگھر دے والان
وغیرہ وقت نماز پڑھنا پڑھے وقت نماز پڑھیں توں بہتر اے۔ تے کوٹھری وقت پڑھنا
کھلے مکان نالوں۔ (ابوداؤد۔ عن ابن مسعودؓ)۔

● فرمایا۔ اکہ ذالنا اے۔ تے تہڑی عورت خوشبو لاوے تے مرواں وی ٹپس (وغیرہ)
دھوں لکھے اہ رنج اے چھپی رنگا گرن وال۔ (ترمذی۔ ابوداؤد۔ نسائی۔ عن ابوموسیٰؓ)۔

● فرمایا۔ پھر تے عشاویاں نمازاں منافقاں لئی بہت بھاریاں ہیں۔ جے اہ اہٹاں وا
ثواب حال دے تاں توڑیاں بھاریاں گے آؤدے۔ تے ناز (جامعت) وی پہل صفت
لڑتیاں وی پہل صفت وانگراے۔ جے تہاڑی پہل صفت وی نصیحت واپہنہ ناک جائے۔
تاں تئیں چھتی آؤن وی گوشش کرو۔ تے اگلے وی نماز توں دو آؤسہاں داؤل گئے نماز
پڑھنا بہتر اے۔ تے آؤی جھے پچھے ہوں رب نوں اکا بہت پب بد نہیں۔

(ابوداؤد، نسائی۔ عن ابی بن کعب)

● فرمایا۔ جس پڈیا گراں یا جنگل وقت تین آدمی ہوں تے اہ جماعت مال نماز پڑھیں
تاں شیطان اہٹاں تے ظہیم پائید اے۔ سو جماعت توں ضروری سمجھو گیوں جے اگل
اکل مہیڈ توں گھچھاڑ گھا جاندا اے۔ (احمد۔ ابوداؤد۔ نسائی۔ عن ابی الدروانؓ)

● ابوموسٰیؓ اشعریؓ موجب آپؐ نے فرمایا۔ دو بار وٹوں وڈہ ہدیاں واسطے نازہا جماعت
لرن اے۔ راہن ماہ

● فرمایا۔ اللہ تعالیٰ تے اہدے لڑتے صفاں دے مچھے پائے۔ واپاں اٹے ہٹاں ازل
کریے ہیں۔ (ابوداؤد۔ عن عائشہؓ)۔

● حضرت عمرؓ بن عبد رب کہدے ہیں کہ آپؐ نے سائوں حکم فرمایا۔ کہ ہروں تئیں تین
دن ہدوتیاں نماز وقت اک اٹے وڈہ کے امت کرانے۔ (ترمذی۔ عن سمرہؓ)۔

اک زوجے نوں سلام کرنا یا کہنا

حضرت آدم واد فرمایا۔ اللہ پاک نے حضرت آدم علیہ السلام نوں اپنی صورت

تے پیدا فرمایا۔ **خَلَقَ اللّٰہُ اٰدَمَ عَلٰی سُوْرَتِہٖ** آپ دا قد ستھ گز سی۔ فیرا اللہ نے حکم دتا کہ جا کے اوس فرشتیاں دی جماعت نوں سلام کر۔ تے جو اہ جواب دین اہ تیری اولاد واسطے سلام دا جواب اے۔ سو آدم علیہ السلام نے سلام کہیا تے فرشتیاں آکھیا۔ **السَّلَامُ عَلَیْکَ وَرَحْمَةُ اللّٰہِ** حضور نے فرمایا۔ کہ فرشتیاں **رَحْمَةُ اللّٰہِ دے لفظ دھائے۔**

حضرتی واد (اے) فرمایا۔ جہڑا جنت وچ داخل ہووے گا۔ اہ آدم دی صورت تے ہووے گا۔ تے اوہ اقد ستھ گز ہووے گا۔ فرمایا۔ آدم

نوں بعد ہولی ہولی گھٹ کے اُن پتے ہو گئے۔ (ابو ہریرہ۔ بخاری تے مسلم) **○ فرمایا۔ کھانا کھلاتے داقف تا داقف سبھ نوں سلام علیکم کہنا اسلام دی بڑی ودھیاموت اے۔ (عبداللہ بن عمرؓ۔ بخاری مسلم)۔**

○ فرمایا۔ داقف تا داقف ہر کسے نال سلام علیکم لئین نال محبت دودھدی اے (ابو ہریرہ)۔

○ فرمایا۔ پھوٹا وڈے نوں۔ تریا جاندا ایہیے نوں سوار پیل نوں، تے تھوڑے بہتیاں نوں سلام آکھن وچ پیل کرن۔ (عن ابو ہریرہؓ۔ بخاری تے مسلم)۔

○ آپ اکواری ایسے مجھے کولوں لگھے جس وچ مسلمان تے مشرک و غیرہ اکٹھے بیٹھے سن۔ آپ نے اہناں نوں سلام علیکم آکھیا۔ (عن اسامہ بن زیدؓ۔ بخاری تے مسلم)۔

○ فرمایا۔ سلام علیکم کہن والا دنی نیکیاں گھدا اے۔ ورحمۃ اللہ ودھان والا دنیہ نیکیاں تے۔ دبر کاتہ۔ آکھن نال تہیہ نیکیاں مل دیاں نیں۔ (عن ابن عباسؓ۔ ابو داؤد۔ ترمذی)۔

○ فرمایا۔ سلام وچ پیل کرنا۔ رب دا قرب حاصل کرنا ایہی۔ (عن ابی امامہ۔ احمد۔ ترمذی۔ ابو داؤد)۔

○ حضرت جریرؓ موجب اکواری رسول خدا، عورتاں دی اک جماعت کولوں لگھے تے آپ

ہو راں اہناں نوں السام وعلیکم آکھیا۔ (رواہ احمد)۔
 ○ فرمایا: گھر وچ داخل ہون ویلے گھر دیاں نوں سلام کہو۔ تے گھروں رخصتی ویلے وی
 سلام کہہ کے نکلو۔ (عن قتادہ۔ مسلم بیہقی)۔

○ جد کوئی کسے محفل وچ آئے تاہ سلام کرے۔ فیہ بیٹھتا جاہوے تاں پہلے تے (اخیرا
 واپسی ویلے وی سلام کر کے جائے۔ کیوں جے پہلا سلام دو جے نالوں بہتر نہیں ہند (اللہ اعلم
 حضرت اسماء بنت یزید موجب اکواری رسول اللہ اُساں عورتاں وی اک جماعت
 کول دی لنگھتے آپ ہوراں سانوں سلام کہیا۔ (ابوداؤد۔ ابن ماجہ۔ دارمی)۔

وڈا بخیل | حضرت جابرؓ موجب اک بندہ آپ دی خدمت وچ آیا۔ تے عرض کیتی کہ
 میرے باغ وچ فلانے آدمی دا اک کھجور دا رکھو اے۔ جس پاروں بڑی
 تنگی اے۔ (کہ اہ بندہ ویلے کوئی میرے باغ وچ آوڑ دا اے جس نال میرے اہل
 عیال نوں تکلیف بندھتی اے) آپ نے اس نوں سد گھلایا۔ ادا بااں آپ نے کہیا۔
 کہ توں اپنا کھجور دار رکھ میرے ہتھ وچ دے۔ اہنے "نانہہ" کیتی تاں فرمایا۔ کہ چل ہسبہ
 کر دے۔ اوہنے فیروی "نانہہ" کزوتی۔ تاں فرمایا۔ اچھا جنت وے بدکے ذبح دیدے۔
 آکھیا۔ نہیں دیندا۔ آپ ہوراں فرمایا۔ میں تیرے توں دودھ کے بخیل کوئی نہیں ڈکھا۔
 البتہ اہ بندہ تیرے توں وی زیادہ بخیل اے جہڑا لوکاں نوں سام کہن وچ چھیں کہ
 دا اے۔ (احمد۔ بیہقی)۔

○ فرمایا: سلام وچ پہل کرن والا نگہ توں پاک اے۔ (عن عبداللہ بیہقی)۔

○ فرمایا: جہڑا سلام وچ پہل نہ کرے۔ اُہنوں اپنے کول آون دی اجازت نہ دیوے (عن ابی ہریرہ)
مصافحہ | حضرت ابوتادہ نے حضرت انسؓ توں پچھیا کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ و
 آلہ وسلم وے صحابہ وچ ہتھ ملان دا رواج سی کہ نہیں؟ جواب دتا۔ ہاں

(بخاری)

رزق حلال | حضرت مقدم بن معدی کرب کہندے ہیں کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ و
 آلہ وسلم نے فرمایا۔ کہ اپنے ہتھیں کما کے کھاہدے توں ودھیا کوئی
 کھانا نہیں۔ تے حضرت داؤد علیہ السلام اپنے ہتھیں کما کے کھاندے ہندے (بخاری)
 ○ رسول خدا نے فرمایا۔ کہ اللہ تعالیٰ پاک اے تے پاکیزہ چیزاں قبول فرمندا اے تے

موتوں دی اوہنے اوہی حکم دتا کہ اپنے انبیاء، لوں دتا۔ جو یوں فرمایا: "اے میرے رسولوں! کھاؤ پاکیزہ شیشاں و چوں تے نیک عمل کرو تے ایہاں داراں لوں فرمایا۔ اے سو منو! کھاؤ پاک کھانیاں و چوں جو اسان عطا کیتے، فیر آپ نے مثال دتی اچھے شخص دی، جہڑا لٹا سفر ششکلاں مال کروا اے تے کجے و چیزہ جاندا اے تے دُعا واں معاف اے پر اہ قبول نہیں ہمدیاں کیوں ہے اہدا کھان پین، پہنن یعنی اہدی پرورش حرام مال ہونی اے۔ تے حرام رب نوں قبول نہیں۔ (مسلم۔ عن ابو ہریرہؓ)"

بخاری شریف و صحیح ابو ہریرہؓ توں روایت اے کہ فرمایا: "اک رمانہ اپہ آئے گا کہ آدمی حلال تے حرام و کئی بچھا کیتے بغیر ہر شے نہیں چھایا کرے گا۔ حضرت رافع بن خدیجؓ موجب حضورؐ نے فرمایا۔ کتنے دی قیمت ناپاک اے۔ زمانہ کار عورت دی کمان حرام اے۔ سنگی لگان والے یا کاہن دی اجرت دی ناپاک اے (بخاری تے مسلم نامے عن ابوسعید انصاریؓ)۔"

فتح مکہ والے سال حضرت جابرؓ نے سنیا۔ آپؐ ہورائ کہ اللہ تے رسولؐ نے شراب مُردار۔ سورتے بتاں دی تجارت حرام قرار دتی اے۔ تے مُردار دی چربی بابت صحابہؓ نے پچھیا کہ اہ بیڑی یلر کشتی) اُپر ملی جاندا اے۔ نلے جہڑا ٹھنڈا کیتا جاندا اے یا گھریا چراغ جلائے جاندا اے نہیں۔" فرمایا: "اوس توں نفع لینا جائز نہیں کہ اہ وی حرام اے۔ تے یہودیوں اُپر لعنت کیتی کہ اہ چربی دے حرام ہوں توں بعد اہنوں پگھلا کے و تہج دے سن۔ (بخاری تے مسلم)"

فرمایا: حرام کمانی و چوں صدقہ قبول نہیں تے حرام دامال اہل و عیال واسطے خرچ کرنا وی بے برکتی دا سبب اے۔ حرام کمانی چھڈ کے مرگن والا دوزخی اے کیوں جے ناپاک شے مال پاکیزگی نہیں مل دی۔ (مفخص۔ احمد۔ شرح السنہ من عبد اللہ بن مسعودؓ) فرمایا: حرام مال پلین والا بدن جنت و حج نہیں جائے گا۔ (عن جابرؓ۔ احمد۔ دارقطنی تے عن ابولکبرؓ۔ بیہقی)۔"

فرمایا: رب دے قرائض (نماز۔ روزہ وغیرہ) توں بعد رزق حلال کمانا وی کرنا اے۔ (عبد اللہ بن مسعودؓ۔ بیہقی)۔"

فرمایا: اپنے رشتہ دے، کیسب مال کمانا بہترین حلال روزی اے۔ ہمانو

مزدوری ہووے یا زراعت سے تجارت وغیرہ۔ (من رافع بن خدیج رحمہ اللہ احمد)۔
سُود حرام اے | قرآن مجید وح آیا اے۔ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 الصدقات۔ یعنی اللہ تعالیٰ سونوں مثانداتے صدقات

دو صناد اے۔ سُود وی حرمت قرآن مجید وح کئی حکم آئی اے حضورؐ کا یہ الصلوٰۃ
 والسلام نے فرمایا، لعنت اے سُود لین والے، دین والے تے اُہدی بکھت پڑھت
 کہن والے تے تالے اُہدے تو اماں اُپر کہ اُہ (گناہ وح) سب برابر میں من جاہد مسلم)۔
 ○ فرمایا۔ اک رمان آئے گا کہ ہر بندہ سُود ضرور کھائے گا۔ جسے کوئی بیسیا وی تاں
 اوس تک سُود وا اٹھیا اُہرا غبار ضرور سنیچے گا۔ (ابو ہریرہ۔ احمد، ابو داؤد، نسائی، ابن ماجہ)
 ○ فرمایا۔ سُود مہانویں ودھیرا (لاجہ رنٹا) ہووے۔ پو اُہرا انجام کھائے والا اُہندا اے
 (عن ابن مسعود۔ ابن ماجہ بیہقی تے احمد)۔

○ فرمایا۔ سراج دی رات میں اک اجہنی قوم دیکھی جہدے دُھڑ مٹان ور گئے
 تے سچاں نال پُرسن۔ جبرئیلؑ نے دسیا کہ اد لوگ سُود خورن۔ (عن ابو ہریرہ۔ احمد تے ابن ماجہ)
 ○ حضرت عمرؓ بن خطاب فرمادے ہیں کہ رسول اللہؐ آتے رہو بارے اُنت آخر
 وح اُتری تے آپؐ وصال فرما گئے۔ ایس واسطے ایس آت دی تفسیر نہیں فرمائی۔ ایس
 کر کے تسلیں سُود تے ہر اہ شے جس بارے سُود واسطہ ہووے چھڑ دیوے۔ (ابن ماجہ تے دارمی)
 ○ جسے کسے دامقرومن اُہنوں تحفے وح توگی یا گناہ دی پنڈوی دیوے تاں قبول نہ کیتی
 بلے کیوں جسے اُہ سُود یا حکم رکھدی اے۔ (عبداللہ بن سالم دی نصیحت ابی بردہ
 بن ابی موسیٰ نوں۔ روہ بخاری)

جہانی یا آواسی | فرمایا۔ جہ کوئی آواسی لوے تاں اپنے مونہہ اُپر ہتھ رکھ لوے کیوں
 جسے مونہہ کھکا دیکھو کے اوس وح شیطان جاگھسٹرا اے۔
 (ابی سعید خدریؓ۔ مسلم)

○ فرمایا۔ آواسی یا جہانی شیطانی فعل اے۔ جہتوں تیک ہو سکے اہنوں اُکو۔
 کیوں جسے جہانی بعدے جہدے نوں شیطان دیکھو کے ہندا اے۔ (عن ابو ہریرہ۔ بخاری)
غصۃ پیتا | قرآن مجید وح مومنوں دی اک صفت اِہ وی بیان ہوئی اے کہ اُہ غصۃ پی
 جانڈے نیں (وَالتَّحٰطُّبِیْنَ السَّخِیْصَیْنَ) حضرت ابو ہریرہؓ موجب

اک شخص رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کے آباؤ اجداد کے واسطے عرض کیتی۔ فرمایا: غصہ نہ کریا کر۔ اوہنے کسی وادی اپنا سوال دہرایا۔ تے ہر وادی حضور نے ایسے فرمایا۔ کہ غصہ نہ کیتا کر (بخاری)۔

○ فرمایا: پہلوان تے "ڈہڑا" اہ نہیں جہڑا لوکاں نوں ڈھالوے۔ سگوں طاقتور تے بھلوان اہ اے جہڑا غصے ویلے اپنے آپ نوں قابو رکھے۔ (ابو ہریرہ۔ بخاری تے مسلم)۔

○ فرمایا: غصہ شیطان دی طرفوں ہے تے شیطان اگ توں بنیا۔ تے آگ پانی ناں بچھائی جاندی اے۔ سو بدوں کسے نوں غصہ آوے تاں اہ وضو کرے (

(عن عطیہ بن عروہ سعدیؓ۔ رواہ۔ ابوداؤد)

○ فرمایا: جدوں تہاڑے وچوں کسے نوں غصہ آوے تاں (جے اہ) کھلوتاں ہووے (بھلے بجائے)۔ جے فیروہ غصہ نہ بھٹے تاں بیٹھا لیٹ جائے۔ (عن ابی ذرؓ۔ احمد۔ ترمذی)۔

○ فرمایا: بندہ (کسے چیز دا) کوئی گھٹ نہیں پیندا جہڑا رب دے گھر وچ بہتر ہووے۔ غصے دے گھٹ تالوں جہنوں کوئی رب دی رضا واسطے پی جاتا اے۔ (عن ابن عمرؓ۔ احمد)۔

○ فرمایا: غصہ ایمان نوں انج ای خراب کر دیندا اے جیوں ایلوا شہد نوں)۔ (عن بہز بن حکیم۔ بیہقی)

غزور تے تکبر | تکبر ایمان دا دشمن اے۔ ابلیس بارے قرآن مجید وچ آیا اے۔
 وَاسْتَكْبَرُوا كِبْرًا وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ۔ کہ اپنے تکبر کیتا تے

کافراں وچوں ہو گیا۔

○ فرمایا: جس دے دل وچ رائی برابر ایمان ہو یا اہ جنتی اے۔ تے جس دے دل وچ رائی برابر غزور تے تکبر ہو یا اہ جنت وچ داخل نہیں ہووے گا۔ (ابن مسعودؓ۔ مسلم)۔

○ فرمایا: قیامت نوں رب تعالیٰ تہ بندیاں نال گل نہیں کرے گا۔ یا اہناں دل نظر کرم نہیں فرمائے گا تے اہناں لئی درواں بھر یا مذاپ ہووے گا۔ (۱) بڈھا زانی (۲) جھوٹا بادشاہ (۳) تکبر کرن والا کھکھال تے غریب۔ (عن ابو ہریرہؓ۔ مسلم)۔

○ فرمایا: مسنوا جنتی ہر اہ بندہ لے جہڑا آڈا تے کمزور اے۔ تے جہنوں لوک ہینا، نگونا، بگھڑا، ذلیل، کیند تے ماڑا سمجھن اتے اوس اتے زیادتی کرن)۔ اہ بندہ جے رب دی قسم کھا ہووے تاں رب ابدی قسم پوری کر دیندا اے۔ تے روزی اہ اے جہڑا جھوٹھی تے فضول گل واسطے

جھاڑا کرے۔ مزاجِ واسنت ہووے۔ مالِ حجِ کرنِ والا۔ بچیل تے منور ہووے۔
 رتے مسلم دی اک دوائی دے نام ہے۔ (عن عائشہ بن زہب - بخاری و مسلم)۔
 سکوڑے۔ تے منور ہووے۔ (عن عائشہ بن زہب - بخاری و مسلم)۔

○ فرمایا: جہرا اپنے آپ نوں ہمیشہ ڈواتے آپا سہیا بھوکے لوکاں توں دور دور رہوے
 ایتھوں تک کہ اہر نام شکر الہ تے باغیاں دے نکلے تھتے۔ غیر جہری مصیبت وی معکراں
 تے سرکشاں واسنتے ماڈل ہووے گی لہس نوں دی پیلے گی۔ (عن سلمہ بن اکوع - ترمذی)

دُرُودِ وَسَلَامِ

حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
تے صلوات و سلام بھیجنے کی فضیلت

لفات: صلوات و سلام کے معنی "دُعا" ہیں۔ جویں صلی اللہ علیہ یعنی اہلے واسطے دعا کی

اہل ادوہا مطلب رحمت اے۔ قرآن حکیم و صلوات اللہ تعالیٰ فرماتا ہے :-

إِنَّا أَنشَأْنَاهُ مِن نَّحْلِ النَّعْتِ لِيُخَلِّقَ لَكُم مِّنْهُ مَنَّا وَنُفِثَ فِيهِ رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَكُم بَشَرًا مِّمَّنْ خَلَقْنَا إِنَّكُمْ لَعِندَ رَبِّكُمْ أَكْثَرُ بَصِيرَتٍ
اِنَّ شَيْءًا مِّنْ عِندِ رَبِّي لَوَاقِعٌ لَّيْسَ لَكُم فِيهِ حِلٌّ لِّمَن يَخَافُ وَيَتَّقُ
صَلُّوا عَلَيَّ وَتَسَلَّمُوا تَسْلِيمًا ۝

بیشک اللہ تعالیٰ تے اہلے فرشتے نبی اکرم
آتے درود (رحمت) بھیج دے میں۔ اے
ایمان والے لوگو! تمہیں (وی) نبی پاک آتے
درود تے سلام بھیجیا کرو۔

(احزاب: ۵۶)

نبی اکرم آتے رحمت بھیجتا اللہ تعالیٰ و پسندیدہ کم اے۔ اللہ تعالیٰ قرآن پاک و صلوات
فرماتا ہے۔ كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ - تے روزانہ اُمنوں ہوا کم رہندا ہے۔
(۵۵-۳۶) جسے اللہ تعالیٰ ہورنگھاں کروڑاں کم کر دے اے او تمہے اہل ادوہا مطلق
تے "عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" ہوں دجہوں ہر دے اپنے محبوب آتے درود وی
بھیجا رہندا ہے۔ اہل اکلا ایس کم نون انجام نہیں ریندا سٹوں فرشتے وی اللہ وے
حکم موجب نبی اکرم صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم دی برکتاں والی ذات آتے درود بھیج دے
رہندے میں۔ تے مال ای اللہ نے اہل ایمان نون حکم دنا کہ اے دُنیا وے مسلمان دیکھو
(جنو تے انسانو) اللہ تے فرشتیاں وی موافقت و صلوات تیس وی سوہنے نبی آتے درود
تے سلام (دونوں) بھیجیا کرو۔

فضائل درود و سلام | (۱) فرمایا: جہڑا میرے تے اکو درود شریف پڑھا
اللہ پاک اوس آتے دس وار رحمتاں نازل کروالے

(ابن سنی عن انس)۔ (ابوداؤد ترمذی۔ نسائی۔ حاکم عن ابی موسیٰ)۔

(۲) اک دن آپ بڑے خوش خوش سن فرمایا: میںوں جبریل نے دسیا کہ رب فرماتا ہے

تھے مجھ سے جھلاتوں ایسی بات تے خوش نہیں کہ جہڑا دی تیرا امتی تیرے تے اک دفعہ درود بھیجے می اوس تے دس وار رحمت نازل کراں گا تے جہڑا اک وار سلام بھیجے اوس تے دس واری سلام بھیجاں گا۔ (نسائی۔ ابن حبان۔ حاکم۔ ابن ابی شیبہ۔ دارمی۔ عن ابی طلحہ)۔

(۳) فرمایا: جہڑا میرے تے اک دفعہ درود و سلام بھیجدا اے۔ اذہ تعالیٰ اوس تے دس رحمتاں نازل کروا اے۔ اُہرے دس گناہ معاف فرمندا اے تے بہشت وچ اُہرے دس درجے اُچیانے جاندا ہے۔ (نسائی۔ طبرانی۔ حاکم۔ بزار۔ ابن حبان۔ عن انس) تے اُہرے لئی دس نیکیاں لکھیاں جانداں نیں۔ (نسائی۔ طبرانی۔ عن عمرو بن سعد و عن ابی ہریرہ)۔

(۴) جو آیات اُردو درود تیرا اے۔ فرشتے اوس تے ستر درجہ رحمتاں بھیجداں نیں۔ (احمد۔ عن ابی ہریرہ)۔

(۵) فرمایا: جہدے سامنے میرا ذکر کیتا جانے۔ اُہ میرے تے درود و سلام ضرور بھیجے۔

(نسائی۔ طبرانی فی الاموال و سطرہ ابی یعلیٰ۔ ابن سنی۔ عن انس)۔

(۶) فرمایا: جہڑا میرا ذکر کرے اُہنوں میرے تے درود ضرور بھیجنا چاہیدا اے۔ (ابو یعلیٰ)۔

(۷) فرمایا: بے شک اللہ دے کج فرشتے (زمین وچ) سیاح بن کے پھرے رہندے نیں

تے میری اُمت و اسلام مینوں پچاندے رہندے نیں۔ (نسائی۔ ابن حبان۔ حاکم۔ عن ابن مسعود)۔

(۸) فرمایا: جبریل پنوں بیا اُہنے خوش خبری سنائی کہ رتبہ فرمندا اے: "اے نبی! جہڑا تیرے تے درود بھیجے گا۔ میں اوس تے اپنی رحمت بھیجاں گا۔ جہڑا سلام بھیجے گا۔ اُس

تے اپنی سامتی نازل کراں گا۔ میں اہ سن کے شکرانے واسجہ کیتا (حاکم۔ عن عبد الرحمن بن عوف)۔

(۹) حضرت ابی بن کعب نے عرض کیتی: "یا رسول اللہ! میں اپنا سارا وقت درود

واسطے وقف کردتا اے" فرمایا: "اُہ تیری مُشکاں مل ہو جان گییاں۔ آرزواں پوریاں تے گناہ معاف ہو جان گئے۔ (ترمذی۔ حاکم۔ احمد۔ عن ابی بن کعب)۔

(۱۰) فرمایا: اُہ ذلیل تے خوار ہووے جہدے سامنے میرا ذکر ہووے تے اُہ میرے

تے درود نہ بھیجے۔ (ترمذی۔ ابن حبان۔ بزار۔ طبرانی۔ عن ابی ہریرہ)۔

(۱۱) فرمایا: میرے تے بہت بُہتا درود تے سلام بھیجا کرو۔ کیوں جے اُہ تہاڈے

لئی زکوٰۃ (پاکیزگی۔ نجات۔ فلاح) دا وسیلہ اے۔ (ابو یعلیٰ۔ عن ابی ہریرہ)۔

(۱۲) فرمایا: بخیل اوہی اے جہدے سامنے میرا ذکر کیتا ہا تے اُہ میرے تے درود

نہ بھیجے۔ (ترمذی، نسائی، ابوداؤد، حاکم، ابن علی)۔

(۱۳) قیامت والے دن میرے سب توں زیادہ قریب اہ شخص ہووے گا مجھے میرے
تے بہت بہت درود (سلام) بھیجا ہووے گا۔ (ترمذی، ابوداؤد، ابن مسعود)۔

(۱۴) جہڑا میرے تے سلام بھیجا اے تاں اللہ تعالیٰ میری رُوح میںوں دالیں
عطا کر دیندا اے۔ ایٹھوں تک کہ نہیں اُہدے سلام واجواب دیتاں دالواد میں بولیں
(۱۵) فرمایا جہڑا جدد میرے اُتے جمعہ والے دن درود شریف بھیجا اے۔ اُہدا
درود میرے سامنے ضرور پیش کیتا جاندا اے۔

(۱۶) فرمایا کہ جمعہ والے دن میرے تے بہت بہت درود بھیجا کرو۔ کیوں تے تہا
درود میرے سامنے پیش کیتا جاندا اے۔

(۱۷) فرمایا جس مجلس وچ لوک جُڑے ہوں پر اہ اللہ اُکرتے اپنے نبی پاک اُتے
درود نہ بھیج رہے ہوں تاں قیامت توں اُہ اپنی ایس مجلس اُتے حسرت تے افسوس کرن
گے۔ بھانوی اُہ ثواب واسطے جنت دے واسی ای بولیاں۔

(۱۸) فرمایا حضرت علیؓ ہوراں کہ ہر دُعا (اللہ دی بارگاہ وچ پہنچن توں) زمین تے
اسمان دے وچکار رُک رہندی اے ہر تک آپ جناب اُتے درود نہ پڑھیا جائے (اپنی
فی الاوسط، عن علیؓ ابن ابی طالب)۔

(۱۹) فرمایا حضرت عمرؓ نے کہ جہڑوں تک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اُتے
درود نہ پڑھیا جائے ہر دُعا زمین تے، آسمان وچکار رُک رہندی اے (ترمذی، ابن مسعود، ابن ماجہ)
چنانچہ شیخ ابوسلیمان دارانیؒ نے فرمادے میں کہ جہڑوں کوئی دُعا سگرتاں اوس توں پہاں تے

اے ایس حدیث دی شرح کردیاں کتاب لغات ج ۳ ص ۱۹۲ وچ لکھیا اے جہڑے اتباع ورنج
"حسن حصین" دے مترجم عبدالحکیم ندوی لکھدے نیں: "اس حدیث تے تفسیر ہوئی کہ حضرت زینہ زہراؓ
سلام کے جواب کے وقت روح لوٹ آتی ہے جانا، اہ سنت وجماعت کا یہ عقیدہ ہے کہ حضرت زینہؓ میں زندہ
ہیں تو اس کا جواب یہ ہے کہ حضرت کی روح اطہر جناب باری تعالیٰ میں مستغرق رہتی ہے اسی سے آفتاب دے کر اُتر
توڑ کرتے ہیں تاکہ سلام کا جواب دیں۔ اور یہ جواب نہیں ہے کہ روح اقدس بدن سے جدا ہے چھوڑتے جواب کے
وقت آجاتی ہے۔ (قول تیسری اردو ترجمہ حسن حصین، بیروت، نور محمد کارخانہ تجارت کتب کراچی ص ۱۶۸)۔"

انکروغ درود شریف ضرور پڑھو کیوں ہے درود شریف مقبول دعا ہے۔ تے اہ امکان گھٹ
اے کہ رب دونوں درود شریف تان قبول فرمائے تے وچل دمانوں نام مقبول کرے۔ حضرت
دارانی "مک شام دے فاضل تے ولی اللہ سن۔ متونی طالع ہے۔"

فرمایا۔ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے۔ اہدے تک (منہ) تے گنا پوسے جہدے
سانے میرا وکر کیا جئے تے اہ درود شریف نہ پڑھے۔ اہدے تک (مونہ) تے گنا جہد
مانے رمضان شریف آیا پڑھو تے بخشش نہ کھٹی۔ اہدے تک (مونہ) تے کھبہ
جہنے اپنے بڈھے ماں باپ (یا اہناں وچوں اک) دا بڈھیہ پاپا پاتے (اوسناں
دی خوشنودی تے خدمت راییں) اوسناں۔ اوسنوں جنت وچ داخل نہیں کیتا۔
(ترمذی۔ عن ابو ہریرہ)

فرمایا۔ اپنے گھراں ٹول تیراں نہ بناؤ۔ تے میری قبر تے جشن نہ مناؤ۔ تے میرے
تے درود بھیجو کیوں ہے اہ سینوں پہنچدا اے بھانویں تیکیں کدھرے وی بودو۔
(نسائی۔ عن ابو ہریرہ)

حضرت عبداللہ بن مسعود کہندے میں۔ میں نماز پڑھ رہیا ساں۔ حضور علیہ السلام
مدین آگئے تے عمر فاروق وی اوتھے تشریف رکھدے سی۔ میں نماز پڑھ بیٹھا تان رہا ہی
حمد و ثنا کیتی فیر رسول اکرم اُتے درود پڑھیا تے فیر اپنے واسطے دعا منگی۔ ایہ سُن کے آپ
پوراں فرمایا۔ "مک، ایلے، مک، ایلے گا" (ترمذی)۔

حضرت ابو ہریرہ کہندے میں کہ رسول اللہ نے فرمایا۔ جہڑا درود شریف دا پورا پورا
ثواب کھٹا جاہوے اوسنوں چاہیدا اے کہ اہ بوع درود شریف پڑھے۔
أَنَا لِمَدِينَةٍ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ لَذِيٍّ وَأَزْوَاجِهِ أَهْلًا سِ
الْمُؤْمِنِينَ وَذُرِّيَّتِهِمْ وَأَهْلِي بَيْنِهِمْ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَيَّ إِبْرَاهِيمَ
إِنَّا كَحَبِيدٍ أَحَبِّهِمْ (ابوداؤد)۔

فرمایا۔ جو میری قبر تے حاضر ہو کے درود پڑھے تان اہنوں میں خود سناواں تے جہڑا

طے درود شریف بارے ایتھوں تک دا زیادہ تر مواد قول متین "ارو ترجمہ حسن حسین (عربی)
تے مشکوٰۃ شریف توں استفادہ کر کے لکھیا۔ (مؤلف)

دوروں درود شریف بھیجے اہ میرے کول پُچایا جاتا اے۔ (یعنی در شعب الایمان من ابوسریحہ) فرمایا: جہڑا میرے نے درود بھیجے تے بعد دوح رجا کہوے۔ اَللّٰهُمَّ اَسْرِعْ لِيْ اَلْمَقْعَدَ الْمُقَرَّبَ عِشَاءَ لَكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ - یعنی انا کر آپ دعا قیامت والے دن اوس جگہ جو تیرے بھائے مقرب اے (تاں اوہدے تھی میری شفاعت واجب واجب ہوگی۔ (احمد علی زورینج)

درود پُچان واجب و سبب | اسلامی کتاباں دوح درود و سلام دے فضائل بہت بیان کیتے گئے نیں۔ درود شریف پڑھن دا حکم چونکہ

اللہ تعالیٰ نے خود بنا اے ایس کر کے جہڑی ہزارہ دنیا دے کسے دی حصے دوح درود شریف پڑھا اے تاں اُسہنوں رسول تک پُچان واجب و سبب وی اللہ نے ضرور بکتا ہویا اے تے احادیث موجب ایس کم نئی فرشتے توری مخلوق مقرر نیں۔ توریاروشتر دی رفتار ماوی دنیا دوح کھاں میل فی سیکنڈا اے (جوئی بجی دی رفتار ۱۸۶۰۰۰ میل فی سیکنڈا اے) ظاہر اے کہ فرشتیاں دی رفتار بجی انوں زیادہ وی ہو سگدی اے کیوں جے اللہ تعالیٰ نے انتقام کسے حساب نال ای کیا ہویا اے ایس کر کے درود شریف جہڑے وی عینے دوح پڑھیا جائے۔ اوہ فرشتیاں راہن دوروں تے نیروں جھٹ پٹ اپدی خدمت اقدس دوح پہنچ جاتا اے۔ اہ چیتا رہوے کہ اللہ دے ایس حکم دی تعمیل صلوات تے سلام دونوں پڑھیاں ہندی اے۔ رسول خدا نے فرمایا کہ میرے نال نال میری آل اُتے وی درود تے سلام بھیجا کہو۔ ایس لحاظ نال اہ درود شریف زیادہ مقبول اے جس دوح صلوات و سلام ہووے تے نلے آپ دی آل اُتے وی اہ بھیجا جائے

درود شریف دے کجھ ہور فضائل | (۱) درود شریف پڑھیاں جھٹی جوں تے یا بات پیچھے آجاندی اے (کنز العمال بطور مدد ۲۵)

- (۲) جیسے وی رات تے جمعہ والے دن درود شریف پڑھن والے دی سوا جان پوریان ہندیاں نیں بستر آخرت دوح تے تمہہ دنیا دوح رساوارین بطور مہربوت تہ کاالہ جہنی
- (۳) درود شریف پڑھن والے دے گناہ بخش دتے جاندے نیں (کنز العمال ج ۱ ص ۳۷)

اے کتاب فضائل درود و سلام مرتبہ مولانا محمد سعید سیلی قادری نقشبندی رضوی بطور مدد مکتوبی مجلس رضائون

(مطبوعہ مصر تے سعادت دارین مذکور ص ۱۸۵)

(۴) درود شریف بندے دے دُنیا تے آخرت دے اہم معاملات نوں کفایت کر دا

اے۔ (کنز العمال ج ۱ ص ۳۵۳)

(۵) غریب تے کنگال واسطے درود شریف صدقہ دا بدل اے (جواہر البحار فی فضائل

فضائل انبی المختار مطبوعہ مصر ج ۲ ص ۱۵۵)

(۶) درود شریف پڑھن والا پاکیزہ تے ستمرا ہو جاوے۔ (سعادت دارین مذکور ص ۵۸)

(۷) صلوٰۃ و سلام پڑھن والے نوں مرگن توں پہلاں جنت دی خوشخبری مل جاندی اے

(صلوٰۃ الثناء مطبوعہ بیروت ص ۳۶)

(۸) درود شریف کثرت نال پڑھنا قیامت دی ہونناکیاں تے مصیبتاں توں نجات

دا وسیلہ اے۔ (سعادت دارین ص ۸۴)

(۹) درود و سلام پڑھن والے اُتے نبی اکرم صلوٰۃ و سلام بھیج دے نیں۔

(صلوٰۃ الثناء مطبوعہ بیروت ص ۳۶)

(۱۰) درود و سلام پڑھن نال (۱) مجلس سچ جاندی اے (۲) محتاجی دور ہو جاندی اے

(۳) نجل سٹ جانداتے بذبحی دور ہو جاندی اے۔ تے پل صراط اُتے درود

و سلام نوں (رکعتی) دا کارن بنے گا۔ (سعادت دارین ص ۶۵، ۶۸ ص ۶۴)

(۱۱) جہاں روز پنجاب دفعہ درود شریف پڑھے قیامت نوں فرشتے اوس نال مصافحہ

کر لہے۔ (جواہر البحار مذکور ج ۲ ص ۱۶۱)

(۱۲) درود خوان دا ذکر رب تعالیٰ اسمان تے زمین والیاں وچ کر دا اے۔ تے نالے

اے رسول اللہ و محبوب بن جاند اے تے درود پڑھیاں دل نوں زندگی تے

ہدایت ملدی اے۔ درود خوان دے اہرے باپ دا نام رسول اللہ دی خدمت

دعویٰ فرمائی کیتا جاند اے۔ (صلوٰۃ الثناء، مذکور ص ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳ ص ۶۴)

(۱۳) دس دفعہ درود شریف پڑھن والے تے رب راضی ہندا اے۔ (فضل الصلوٰۃ مطبوعہ بیروت)

(۱۴) درود خوان رب دے عذاب توں امن و رعہ رہوے گا۔ (سعادت دارین مذکور ص ۶۹)

(۱۵) بہت بہت درود شریف پڑھن والا قیامت نوں ویش الہی دے سائے پہنچے امن

پلے گا۔ (سعادت دارین ص ۶۳)

(۱۶) درود خوان نون حوض کوثر تے بانا نصیب ہووے۔ پیل حراط توں بجلی وانگ گھٹے

درود شریف دی برکت مال ال وح برکت ہندی اے۔ درود و سلام عبادت

اے تے اشدوی درگاہ وح سب توں وود مقبول اے۔ درود خوان خود تے

اندی اولاد ایں توں فائدہ پاندی اے تالے (درود راہیں رب و اگر تے نصیب

ہند اے، دشمنان آتے فتح ہندی اے، دل نفاق تے میل کپیل توں پاک ہو

ماندا اے۔ موکن محبت کسہ لگ جانے نیں۔ تے مخالف سڑ بے کھمبہ سے

رہندے نیں۔ (افضل الصاوة مذکور کتاب، ص ۷۷)۔

(۱۷) درود پڑھن والے توں حضور علیہ الصاوة و السلام دی زیارت خواب وح نصیب

ہندی اے۔ (ایضاً ص ۷۷)۔

(۱۸) کثرت نال درود شریف پڑھن والے توں بیواری وح رسول اشدوی زیارت

ہوں لگ پیندیری اے۔ (ایضاً ص ۷۷)۔

(۱۹) جہڑا بندہ توفیقہ درود شریف پڑھے اشد تعلق اہدے متھے آتے نفاق توں

پاک تے روزخ توں بری ہونا لکھ ویندا اے (صداۃ لثناء، ص ۷۷)۔

(۲۰) درود خوان واسطے و فرشتے بخشش شاگردے تے باقی آجین کھمبہ سے نیں۔

(صلوۃ الثناء و تہنید کوالہ طبرانی)

(۲۱) صلوۃ و سلام دی محاسن آتے رسیدی رحمت ہما جانسی اے تے ہوں جلا جھکا

صرف بہار کھیں لئی اوس وح شامل ہووے اہ وی عالی تیں و حہما۔ (ایضاً ص ۷۷)۔

(۲۲) جو کوئی مجھے والے دلو مصر دی نماز توں بعد (پہنچے توں) اٹھن توں پھیلوں، اے

درود شریف اٹھن دفعہ پڑھے تان اچھے انی سلا ہووے گناہ بخش دتھ جوں گے

تے انی سال دی عبادت و ثواب لکھیا جائے گا۔ (سعادت راہیہ ص ۷۷)۔

درود اہ ہے۔ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ النَّوِيَّ الْأُمِّيِّ

وَ عَلٰی اٰلِهِمْ وَ سَلِّمْ تَسْلِيْمًا عَظِيْمًا

(۲۳) امام ابن قیم عباد اللہ الفہم (ص ۷۷) وح حضرت ابو سعید خدری روایت نقل کرے

نیں کہ رسول اشد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم تے فرمایا کہ کہیں وعدہ ایسا نہیں جو کہ

آتے درود بھیجے تے اہدی آواز میںوں و اچھے کھمبہ تیں اہ دنیا و کھمبہ دی

گوشے درج ہوئے۔ صحابہ نے عرض کی: یا رسول اللہ! وصال شریف توں بہر بارے
کہہ ارشاد اے: "فرمایا، وفات توں بعد وی، کیوں جے اللہ نے زمین اُتے پیغمبر
دا بدن کھانا حرام کر دتا اے۔"

(۲۳۸) فرمایا: جینے کتاب لکھی تے میرے نام دے تال درود شریف لکھیا تال فرشتے اُپرے
واستے بخشش منگدے۔ بن گے۔ بھدنگ، میرا نام اوس کتاب وچ رہوے گا۔
(جو ابراہیم راج ۳ ص ۶۹)

(۲۵) فرمایا: جدوں میرے تے درود وسلام بھیجتاں میرے توں پہلے نبیاں تے رسولان
اُتے وئی بھیجو۔ (سعادت داریں، ص ۵۷)۔

(۲۶) فرمایا: جدوں کے ہو رنبی یا رسول دانام آتے تال اوس تے صلوة وسلام بھیجو
تے تال ای میرے اُتے وئی صلوة وسلام بھیجو۔ (سعادت داریں، ص ۵۷)

(۲۷) حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ بیان فرمادے نیں کہ سرورِ دو عالم صلی
اللہ علیہ وآلہ وسلم نے فرمایا: "میرے تے صلوة و درود شریف بہت بہت پڑھیا
کرو۔ کیوں جے اللہ کریم نے میرے روئے کول اک فرشتہ موکل بنایا ہویا اے،
میری اُمت وچوں جد کونئی میرے تے صلوة (وسلام) بھیجتا اے تال اہ عمر
کروا اے۔ یا رسول اللہ فلانے ولد فلانے اُمتی نے تہاڈے تے درود شریف و من
کینا اے۔ (حرز المینع، مطبوعہ مصر ۱۲۵۹ھ - مفہوم)۔"

(۲۸) حضرت دھب بن منبہ معتبر تابعی دسدے نیں کہ میں سب اسمانی کتاباں وچ پڑھیا
اے کہ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام وی عقل مبارک سب انساناں توں ودھیری
تے آپ دی رلے سب توں افضل اے۔ "اک ہور روایت وچ فرمایا کہ
میں سبھناں اسمانی کتاباں وچ پڑھیا کہ اللہ تعالیٰ نے ازل توں ابد تک رسول
اللہ وی عقل دے مقابلے وچ سب انساناں توں اتنی عقل وئی جویں دنیا بھر دے
رگستاناں دے مقابلے وچ اک ذرہ ہووے۔" (شفا شریف، ج ۱ ص ۵۵)۔

ایس وی شیعہ وچ علامہ خفاجی لکھدے نیں کہ اہ بطور مثال اے کیوں جے لوکاں
وچ عقلان رسول اللہ وی عقل دے مقابلے وچ کوئی وقار نہیں رکھدیاں۔
رفیعم الریامن شرح شفاے میامن ج ۱ ص ۳۱) شیخ شہاب الدین سہروردی

آت فَبَشِّرْ عِبَادِي الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ (۱۶: ۲۳) دے
تفسیر روح فرزندے میں "مُحَمَّدُ الْمَوْلَا لِبَاب" (اوپر نقلی مندرجہ) بعض نے
کہا کہ عقل دے ستوا جز نہیں۔ تے حضور نون نور حضور تے باقی مومنوں نون اک جز
عطا ہوا فیراوس اک جز دے اکی حصے میں جہاں دچوں اک جز دے سارے میں کچھ
تے اکتو چھ نہیں اہ اے کلمہ شہادت تے باقی ونبیہ حصیاں دچوں ہر مومن نون اپنے
ایمان دی حقیقت دی مقدار موجب اک دوجے تے فضیلت ملدی اے۔

(عوارف المعارف ج ۱ ص ۲۵)۔ بزرگ فرزندے میں کہ "رسول اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم دی روح اقدس" سلطان الارواح "اے جہنوں اجہی طاقت حاصل اے
کہ ابرا "ذوق" عرش فرشتے روجے ناماں نون چیر کے نکل جائے تے ادا
آپ دے جسم مبارک روح رضا محبت تے قبولیت وانگہ بسیرا کر چکی اے۔
آپ دی پاکیزہ روح واذوق "آپ دے کمال دے مطابق اے۔ تے آپ دے اپنے
مبارک بدن نال عالماں نون چیر کے لنگھ جانا (سوانح واسطے) ثابت اے تے اہ سب
نون دوا کمال اے۔ تیسرے روت میں اک خاص قسم دا نور پیدا اے جس نال روح
اشیاء ذی حقیقت نون پوری طراں پہچان لیندی اے۔ اس پہچان واسطے روح نون کسے تعلیم دی
مہنتی نہیں ہوندی سکون اہ دیکھ کے یا سک کے ای کسے پیڑ دی حقیقت نون جان جاندا
کہ اہ اللہ، اخیرتے پیدائش واکارن کیر اے؟ رسول اکرم دی روح وی اطلاع سب نون روح طاقت
اے کیوں بے دنیا دی کوئی شے آپ نون پرے دے نہیں۔ اس کر کے آپ نون عرش عرش
علو، عقل، دنیا، آخرت، دوزخ، جنت سب دی خبر اے کیوں بے ان سب کچھ آپدی خاطر پیدا کیتا گیا
.... حضرت حسانؓ بے ثابت فرزندے میں سے

تکسیر و تھنتھی لکد بارھا

دھمتا الصغریٰ اجل من المدھر

یہی حضور دیاں ہمتاں نیں۔ آپ دیاں وڈیاں ہمتاں دی کوئی حد نہیں۔ تے آپ دی
سب نون چھوٹی ہمت سب زمانے نون دودھ کے ہے۔

حضور عایہ السلام نے فرمایا: بے شک میں اہ کچھ دیکھتاں جو تساں نہیں کچھ
تے اہ کچھ سنناں جو تساں نہیں سنناں دست (ترمذی۔ ابن ماجہ)

نالے فرمایا کہ جو کوئی میرے تے درود پڑھ داسے تاں اُحد ادرود میرے تے پیش
 یکتا جاندا (رہندا) اسے ایہ تقویٰ تک کہ اُہ پڑھنوں پس کرے ۔
 پچھبیا رسول اللہ اوصال توں بعد بارے کہیم ارشاد اسے ۹۔ فرمایا ۔ بیشک
 اللہ تعالیٰ نے زمین لئی حرام کر دتا اسے کہ اُہ انبیاء علیہم السلام سے جہان توں کھاد
 کیوں جے اللہ و انبیٰ زندہ ہندا اسے تے (مرہ توں بعد وی) انہوں رزق دتا جاندا کہ
 (ابن ماجہ)

حدیث شریف وچوں منہنخاب

حضرت محمد مصطفیٰ احمد مجتبیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واہر پیغام ساری انسانیت واسطے عموماً تے مسلماناں واسطے خصوصاً بڑا فائدہ بھریا اے۔ آپ علم واسند رسن صحابہ کرام دا اہ طریقہ سی کہ جدوں آپ اوہناں توں کوئی حکمت بھری گل پچھدے تاں اہ عرض کر لے "اللہ تے اہد رسول بہتر جان ولے نیں" تے بعد وچ اوس موضوع بارے بڑی فصاحت بلاغت تے جامعیت نال روشنی پاندے۔ آپ دا ارشاد مبارک اے :-

"خیر الکلام قال وکذا" - یعنی بہتر گل بات ادا اے جہڑی مختصر تے مدلل ہووے۔

حدیث شریف دیاں ساریاں کتاباں پڑھ جاؤ۔ مجال اے کہ آپ دے ارشاداں وچ کوئی لفظ گھٹ یا وودھ ہووے۔ راوی حضرات نوں بھلیکھا لگ گیا ہووے تاں دکھری گل اے۔ ورنہ کئی مدنی ماہی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمیشہ مطلب دی گل ای کروے ہندے سن۔ ورنہ خاموش رہندے۔ ایہ وجہ سی کہ ہر کدی آپ اپنے ارشادات نال صحابہ نوں نوازیں لگدے تاں صحابہ کن کھڑے کر لیندے۔ چپ چان دا منظر بندراتے اہ پورے دھیان تے لگن نال آپ دے ارشادات نوں اپنے ذہناں وچ سمویندے۔

اللہ تعالیٰ نے حضور دی حیاتی نوں اسوۂ حسنہ فرمایا اے۔ حضرت عائشہ صدیقہ دا ارشاد اے کہ آپ ہر توں پیراں تک "قرآن" سن۔ اللہ پاک نے گواہی دتی کہ آپ دا اخلاق اعلیٰ توں اعلیٰ اے۔

اک مسلمان واسطے حضور دی حیاتی عمل کرنی لٹی بہترین نمونہ اے۔ آپ اللہ دے سب توں پیارے تے قرب خداوندی دی دولت نال مال مال آخری رسول نیں۔ آپ توں پہلاں ان گنت انبیاء علیہم السلام نشریف بیاد چکے سن پر اوہناں دی تعلیمات مقامی ہندی سی۔ کیونکہ اہ مقامی طور تے مہوش کیتے گئے ہندے سن۔ بگور سولاں نوں اللہ

نے کتاباں نال نوازیا۔ پراہ تعلیم وی وقتی لوڑاں تک محدود سی۔ اوسی وجہ آفاقیت
 و عنصرنا پیدتاں نہیں سی۔ پراہناں پختہواں وی نہیں سی۔ ایس کسکے ضرورت سی اک
 لکھ پینا سردی جہدی تعلیمات وجہ آفاقیت تے ہمہ گیری ہووے۔ کیوں جے اللہ تعالیٰ
 سب توں وڈا غیب دان ایسے۔ اونہوں پتہ سی کہ چند صدیاں تک انسان سائنسی
 میدان وجہ اپنی ترقی کرن والا اے کہ جے انہوں اک عالمگیر تے آفاقی مذہب دانہ کتیا
 گیا تاں اہل نوں دنیا توں وکھ بکھننگ جاکے گا۔ چنانچہ ایس دیکھنے آں کہ یورپ
 وجہ جہدی علم تے سائنس دی لوہوئی پتاں اوتھے دے دس نیگاں نے مذہب نوں کلیسا
 وکھ کر کے رکھ دتا۔ پراہ خدا تعالیٰ نوں سارے انساناں وی بہتری منظور سی۔ ایس کسکے
 اللہ پاک نے دین فطرت، جہدی تعلیم ہر پیمبر نے اپنے اپنے زمانے وجہ دتی سی، نوں کمال تک
 اپلاں لئی اپنے آخری نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نوں مبعوث فرمایا۔ چنانچہ آپ
 صرف تسی (۲۳) سال دی مدت وجہ ساری انسانیت دی فلاح تے نجات لئی علم تے عمل
 دا اہ ذخیرہ ایس دُنیا نوں دان کر گئے جہدی مثال ازل توں لے کے آج تاں پوری کائنات
 وجہ نہیں ملدی۔

قرآن کریم حضور اُتے نازل شدہ کتاب اے جو اللہ واکلام ایس، ادا حضور علیہ السلام
 دی تصنیف نہیں، بلکہ ادا جبریل امین راہیں اللہ نے تھوڑی تھوڑی کر کے حضور اُتے نازل
 فرمائی۔ تاں جے انسانیت ایس توں ہدایت حاصل کر سکے۔ قرآن توں بعد ووجہ ذخیرہ احادیث
 شریفہ "دا اے۔ حدیثاں کیرہیں؟ حضور دے علم تے عمل دے لفظی شاہکار —
 جہدی انسانیت نول فلاح و نجات دی دعوت دے دے ہیں۔ حدیث شریفہ دا ذخیرہ
 ہر وییاں تے اوس اُتے چنگی طرح غور کیتیاں پتہ لگدا اے کہ ساڈے نبی علم تے عمل وجہ کامل
 ترقی سن، آپہ لوں علم عطا کرن وجہ اللہ پاک نے کنجوسی توں کم نہیں بیاتے عمل کرن وجہ
 آپہ نے کوئی کسر نہیں چھڈی۔ ایتھوں تک کہ کدی کدی صحابہ وی آپ دے مہاجرے
 تے ہدایت دی کثرت و کثرت حیران ہندے تے عرض کر دے یا رسول اللہ جہدیں اللہ دے
 مقبول تے رسول اوستے تہاڑی بخشش وجہ کوئی شک وی نہیں۔ تاں پراہینے کڑے
 اہل دنیا وی پیندی کہیہ لوڑاں اے۔ پراہ آپ نے عملی زندگی نوں رب دی تابعداری وجہ اودھنی
 پتہ لگیا چوٹی تک اپڑا کے دسیا۔ تاں جے ساری دُنیا سے انسان، جہڑے بندے رستے

اسلام | حضرت عقیل بن عبد اللہ ثقفی نے عرض کی تھی کہ میں نے اسلام بارے میں یہی بات دسو کہ بعد وچ کسے کو لوں گے چپ دی لوڑ نہ رہوے۔ فرمایا: قُلْ أَمْسِكْ

بِاللَّهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ یعنی کہہ کہ میں رب نوں منباتے فیرا لیس تے پکاروہ۔ (مسلم)

زمانہ خدا اے | فرمایا: اللہ پاک فرماتا اے کہ آدم دایٹیا زمانے نوں بُرا اکھ کے میٹوں دکھی کر اے۔ حالانکہ زمانہ میں ای آں۔ میرے ہتھ ای سب

کچھ اے، میں ای دن رات بدلاتا واں۔ (عن ابو ہریرہ، بخاری و مسلم)

ایضاً = فرمایا: انکور (دی ویل) نوں کرم نہ آکھو تے زمانے بارے تا امیددی لفظ نہ

بولوہ لیس لئی کہ زمانہ خدا (وے اختیار وچ) اے۔ (عن ابو ہریرہ، بخاری)

ایضاً = فرمایا: زمانے نوں بُرا نہ آکھو۔ کیوں جے زمانے دا ہیر پھیر رب وے ہتھ

وہن اے۔ (ابو ہریرہ، مسلم)

محبوب ترین ہستی | فرمایا: کوئی بندہ او دوں تک کامل مومن نہیں ہو سکا۔ جد تک اہ مینوں اپنے ماں پوتے سبھ دُنیا نوں ودھ کے

پیرا دیکھے۔ (عن انس، بخاری و مسلم)

کلمہ طیب۔ ایمان لے بخشش دا واسطہ | امام بخاری تے مسلم حضرت انس نوں روایت کر دے ہیں کہ اکواری حضرت

معاذ رسول خدا دے پچھے سوار سن۔ آپ نے توجہ کارن تہن واری معاذ نوں بلایا تے

اوتھاں تہن واری حاضر آں "آکھیا تاں فرمایا: "جو کوئی سچے دل نال اہ گو اہی دیوے کہ

عبادت صرف رب لئی خاص اے۔ تے محمد خدا دار رسول اے۔ اوس اُتے اللہ پاک و زرخ

دی اک حرام کر دیندا اے" معاذ نے عرض کی تھی حکم ہووے تاں سبحناں نوں اہ خوشخبری سنا

دینا " فرمایا: "رہن وے" متاں ایسے اُتے ای بھروسہ کر کے بہہ جان " معاذ نے

اہ گل مر وینے گنہگاری توں بچن لئی بیان کی تھی سی تاں جے رسول اللہ حکم چھپیانہ رہ جا۔

ایضاً۔ حضرت ابو ذر فرماتے ہیں کہ میں اکواری رسول اللہ دی خدمت وچ حاضر

ہوئے آپ سفید کپڑے کے سٹے بے سن ہیں پت پت پت کے حاضر ہویا تاں آپ جاگدے پئے

میں آپ ہوراں مینوں (دیکھ کے) فرمایا: "جھنے سچے دل نال لا اللہ ان اللہ ان اللہ" تے ایسے

اللہ اہدی موت آئی تاں بد اجنت واسا ہووے گا۔ ابو ذر نے عرض کی تھی کہ جے

یا چوری کرے؟ فرمایا: "ان بیروی" ابو ذر نے تین واری اہ سوال دہرایا۔ تم آج
ہو راں ہر واری "اں" وج جواب دتا۔ تے نالے فرمایا: "آہو تیرے نک تے گھٹا پڑے۔"
(بخاری و مسلم)

ایضاً فرمایا: جہنما (سچے دل نال) اد گواہی دیوے کہ اللہ واحد بناں کوئی معبود
نہیں۔ تے اہدا کوئی شریک نہیں۔ تے نالے محمد اللہ وانبیہ تے رسول آئے۔ عیسیٰ علیہ السلام
دابندہ، اہدا رسول، اہری گوئی دا پتر تے اہدا کلمہ اے۔ جہڑا امر کر ویں القابو پار تے
رب دی روح اے تے نالے کہوے کہ جنت تے دوزخ برحق نہیں۔ خدا اوہلا ہشتیں
داسا کرے گا بھانویں اوہدے عمل کیہو۔ جیسے وی ہوں مرگن مبادۃ بن صاب بخاری و مسلم
فرمایا: "قیامت نوں رب میرے اک اکتی نوں لوکاں سامنے
کلمہ شریف دا وزن | سد کے اوہدے اگے نزدھنوئی دفتر پھیلا دیوے گا۔ جہناں

وچوں ہر دفتر حدنگاہ تک پھیلا دیوے گا۔ رب پچھے گا کہ میرے کاتباں تیرے نال دھرواں
نہیں کیتا؟ بندہ آگے گا۔ "یا اللہ بالکل نہیں" رب آگے گا۔ "کوئی عندہ؟" عرض کتے گا۔
"نہیں جی"۔ "فیر اللہ تعالیٰ فرمائے" اچھا ساڈے کول تیری اک نیکی موجود اے۔ تیرے
تیرے اوپر کوئی ظلم نہیں کیتا جائے گا۔ فیر اللہ تعالیٰ اک پرچی جس تے:۔ اَشْهَدُ
اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ "کھینچے
گا۔ گناہواں مہرے عمل وے دفتران والے چھاپے وے ڈوبے پتے تکڑی وج رکھے گا
جس نال اہ پاسا جھک کے زمین نال لگ جائے گا۔ اہ بھار رب وے نام رکھ کر کسے
وچوں ہوسی۔ (ترمذی تے ابن ماجہ عن عبد اللہ بن عمر)۔

کلمہ شریف دا وسیلہ | فرمایا: "..... میں پوچھتی وار رب اگے عامہ ہوں
سجدے وج ڈگ کے حمد و ثنا کراں گا۔ اللہ فرمائے گا۔
"محمد! سرچیک کے منگ۔ دتا جائے گا۔ تیری شفاعت قبول اے۔" میں عرض کی
گا۔ یا رب اوہناں نوں وی دوزخوں کڈھ لے جہناں (سچے دل نال) لاکھ
اَللّٰهُ اَکْبَرُ آکھیا سی۔ رتے کوئی عمل پتے نہیں)۔ رب فرمائے گا۔ اہناں وی سفارش
پیرا کم نہیں۔ اپنی عزت تے جلال دی سونہہ۔ اپنی ذات تے صفات دی وڈائی باروں
میں ای اہناں لوکاں نوں دوزخوں کڈھاں گا جہناں لا الہ الا اللہ آکھیا سی۔ (ابن ماجہ تے مسلم)

فرمایا: قیامت نوں جہناں دی میں شفاعت کراں گا۔
کلمہ شفاعت دا وسیلہ | اہناں وچ دوسرا خوش نصیب اہ ہووے گا جہنہ سجے
 دل نال تے جان نال لا الہ الا اللہ کہیا ہووے گا۔ (عن ابوسہریرہ۔ بخاری)۔

فرمایا: (قیامت نوں) میرے کول اک فرشتہ رب دا سٹیہا لیلے
لا شَرِيكَ لَهُ | گا۔ پی تینوں اختیار اے کہ بھانویں ادھی اُمت دا (غیر حسابوں)
 جنت جانا منظور کرے یا شفاعت اختیار کرے۔ چنانچہ میں شفاعت اختیار کراں گا۔ تے میری
 شفاعت ہر اوس بندے لئی (وی) ہووے گی جہدا خاتمہ رب نوں لا شریک منن تمہو با ہووے
 گا۔ (عن عوف بن مالک۔ ترمذی۔ ابن ماجہ)۔

فرمایا: مسلماناں دے گنہگار جتھے ہون گے۔ اوہناں نوں گناہواں
جہنمی مسلمان | پاروں دوزخ دی اک اک بھبھاکا چھوڑے گا۔ فیر رب اوہناں
 نوں اپنے فضل نال جنت وچ داخل کرے گا۔ تے اہناں دا نام جہنمی رکھیا جائے گا۔
 (عن انس۔ بخاری)

ایضاً:۔ فرمایا:۔ اک گروہ محمدی شفاعت پاروں دوزخوں کڈھ کے جنت
 وچ داخل کیتا جائے گا تے اوہدا نام جہنمی رکھیا جائے گا۔ (عن عمران بن حصین۔ بخاری)۔

ہر کلمہ گوئی جنت دی بشارت | حضرت ابوسہریرہ فرمادے نیں کہ اک دن اسیں
 (صحابہ کرام) رسول اللہ دے والے گھیرا گھت
 کے بیٹھے ساں۔ جہناں وچ بو بکڑ تے عمر وی سن۔ آپ جناب ساڈے وچوں اٹھ کے
 چلے گئے۔ جدوی تک مُر کے نہ آئے تاں اساں نکر مند جیئے ہو گئے۔ میں سب نوں پہلاں گہرا
 کے اٹھیاتے آپ نوں لبھن تڑپیا۔ قبیلہ بنی نجار انصار دے باغ کول اپڑیا تاں اوہدا کوئی
 دروازہ مینوں نہ لبھا۔ میں (اوہدے والے) کندھ وچ اک موری دیکھی تے نہواں ہو کے
 اوس وچوں نگرہ کے اندر گیا۔ تاں رسول خدا اوتھے موجود سن۔ فرمایا: کیوں آیا ایں۔ عرض کیتی
 "یا رسول اللہ! تساں واپسی وچ چر لایا تاں سانوں دھڑکو لگا کہ متاں تہا نوں کوئی (کافر وغیرہ)
 پریشیاں نہ کرے۔ ایں لئی لبھن آیا واں۔ میں مُہری آں۔ باقی مگرے میں۔ آپ ہوراں مینوں آیتیاں
 دونوں جتیاں عطا فرمائیاں تے اکھیا: "میریاں جتیاں لے جاتے پیرا بندہ ایس باغ توں باہر
 طے اے اہ گواہی دیدے کہ رب توں بناں کوئی عبادت دے لائق نہیں تے دلوں اپڑیسیں"

رکھدا ہووے۔ اہنوں جنت دی بشارت دے دے۔ ابوہریرہؓ نوں واپسی تے باغ دے باہر عمر فاروقؓ ملے جتیاں بارے کچھیا دسیا۔ تے فیر ابوہریرہؓ نے حضرت عمرؓ نوں حضورؐ پاک دا ارشاد سنایا۔ اوہناں آپؐ دے سینے تے اپنے زور دا ہتھ ماریا کہ آپؐ کنڈر پنے جا پئے۔ تے ناکے اکھیا "ابوہریرہؓ واپس چلا جا۔ آپؐ واپس رسولؐ خدا دی سیوا وچ کجے تے روں لگ پئے۔ عمرؓ وی گسے مگر سن۔ آپؐ پوراں روں دی وجہ کھپی۔ اوہناں ساری گل دی۔ آپؐ نے عمرؓ توں کچھیا "توں انج کیوں کیتا۔" عرض کیتی "میرے ماں پو۔ تہا تقصوں داری واری جان۔ ابوہریرہؓ نوں جتیاں دے کے نساں اہ پیغام گھلایا سی کہ جہڑا بندہ راد ورس

بشارت دیہ جنت دی بشرطیکہ اوہ دل تے زبان نال رب دے معبود ہوں دی گواہی دیو فرمایا: "ہاں۔" عرض کیتی "یار رسولؐ اللہ! مینوں ڈراے کہ انج لوک کلھے اُتے ای بھروسہ کر کے عمل توں دور رہن گے۔ یار رسولؐ اللہ! تیس لوکاں توں عمل کرن دیو۔ ایہہ سن کے آپؐ پوراں فرمایا۔ چنگا۔ اہناں نوں عمل واسطے چھڈ دیو۔ (عن ابوہریرہؓ - مسلم)۔

اک داری معاذ بن جبلؓ توں فرمایا: "لا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ دے رچھے دل نال) گواہی دینا جنت دی کجھی اے" (احمد)۔

بہشت دی کجھی

فرمایا: "جہڑا رب نال لے ایں طراں کہ اپنے مَر دے دم تک شریک نہ کیتا ہووے۔ پنجے نمازاں پڑھیاں ہوں۔ تے رمضان دے روز رکھے ہوں اہنوں بخش دتا جائے گا۔" معاذ بن جبلؓ (راوی) نے عرض کیتی "حکم ہووے تاں لوکاں توں اہ خوشخبری سناویاں؟" فرمایا: "چھڈ پے اہ۔ اوہناں نوں عمل کرن دے۔" (احمد - عن معاذ بن جبل)

عمل دی پریرنا

فرمایا: "جہڑا اپنے اسلام" نوں سہہ سہنا بتے گا (عمل نال اپمان نوں سجاے گا) اوہدی پر نیکی دا ثواب دس گنا لے گا تے ہوسکدا لے کہ اوہدی اک نیکی سنت مسو نیکیاں برابر گنی جاوے۔ جد کہ ہدی اکواک لکھی جانے گی۔ ایہ تقصوں تک کہ اہ قوت ہو جائے۔ (عن ابوہریرہؓ - بخاری و مسلم)۔

عمل دا ثواب

فرمایا: "قسم اوس ذات دی جہڑے ہتھ محمدؐ دی جان اے کہ ایس امتؓ را آپؐ دی بعثت توں لے کے قیامت تک دے انسان بھانویں اہ کسے وی قوم یا زمانے نال تعلق رکھ دے ہوں آپؐ دی امتؓ وچ داخل

محمدؐ سب لئی رسول

ہیں۔ جہرے مٹن اہ امت مرحومہ و مسلمہ تے جہرے نہ نشتہ اہ است کافرن و مشکرون و کافرین
 نہیں (وچوں جہزابتد، اہ نوین اہ ہود و ہودوسے یا نصرانی، میری رسالت، دی خبر کجے میر
 اتے تے میں: اہ پیغام رب وکوں یایاواں، اوس اتہ ایمان نہ لیاوے تے (بے ایمان ای)
 مرحلت اہ یقین دوزخی اے۔ (عن ابو ہریرہ - مسلم)

مومن فرمایا: بندہ اور دوں تک مومن نہیں ہو سکتا جہ تک اہ گواہی نہ دیوے کہ
 (۱) خدا صمد، اللہ تعالیٰ اے (۲) تے محمد اور ہدایا رسول اے (۳) موت برحق

اے تے مرن تو بعد زندہ ہونا اے (۴) تقدیر رب ولوں آوندک اے۔
 (عن علی اکبر رضی - ترمذی - ابن ماجہ)

جنت واسے دی عثمانت فرمایا ایک اعرابی نوں کہ رب دی بندگ کر۔ شکر
 توں بچ۔ فرض نمازاں پڑھ۔ زکوٰۃ دے تے روزے

رکھ رمضان دے۔ اوہنے قسم کھا کے عمل کرن دا وعدہ کیتا۔ تاں فرمایا۔ جے
 کسے نے جنتی بندے دی زیارت کرنی ہووے تاں ایس اعرابی نوں ویکھ لوے۔

(عن ابو ہریرہ - بخاری و مسلم)
اسلام قبولن نال پچھلے گناہ معاف فرمایا: امام قبولن نال پچھلے گناہ (عجائز)
 کبیرہ ہون یا صغیرہ (سب معاف ہو جاندا)

ہیں۔ ہجرت نال پچھپیاں کوتا سیاں معاف تے حج نال حج توں پہلاں دے گناہ مشاڈ تے
 جانداں میں۔ (عن عمرو بن العاص - مسلم)

ایمان نیکی بدی و امعیار فرمایا: جہتینوں تیری نیکی چنگی لگے تے بدی بُدی۔ تاں
 توں مومن ایں تے جہڑی چیز تیرے دل وچ شک

تے تردید پیدا کرے اوہ گناہ اے۔ اوہنوں چھڈے۔ (عن ابوامامہ - احمد)

چنگیاں چیزاں فرمایا: پاکیزہ کلام کرنا تے کھانا کھوانا اسلام اے (۲) صبر
 تے سخاوت ایمان دی نشانی اے (۳) بہتر اسلام اہدایا جہدے

پہتھوں تے زبان نوں لوک محفوظ رکھن (۴) دینتاک قیام کرنا نماز وچ سب توں بہتر
 چیز اے (۵) رب دی ناراضگی وائے کم چھڈ دینا بہترین ہجرت اے (۶) جہز ماجاہد لڑ
 دا لڑا دے گھوڑے شہید ہو جائے اہ سب توں بہتر اے تے (۷) ادھی رات دا آخری

حصہ دن رات وچوں نیک ترین اے۔ (عن عمرو بن عبسہ۔ احمد)۔

منافقت و ازمانہ | حضرت حذیفہ فرماتے ہیں کہ نفاق رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم کے زمانے تک ہی سی۔ تمہیں کفر اے یا ایمان۔ (عن حذیفہ، بخاری شریف)۔

منافق و پیاں نشانیاں | فرمایا:۔ (منافق بھانویں نماز پڑھتا ہے روزے رکھتا ہے اپنے اسلام و ادنیٰ ہووے) پر ہے ان تین کم کرے تاں سمجھو

کہ اچھے منافق اے۔ (۱) بات کرے تاں جھوٹے بولے (۲) وعدہ کر کے نہ نبھاوے۔ (۳) امانت و بیعت خیانت کرے۔ (عن ابو ہریرہ۔ بخاری و مسلم)۔

جھلے و لئے رب دے پیارے | حضرت انسؓ موجب رسول اللہ نے فرمایا کہ بہت سارے لوگ اچھے ہندے ہیں کہ اوہناں دئے ال

کھلے ہوئے۔ حالت بھیری، مٹی گھٹے مال بھوے ہوئے و دو کپڑے پہنے ہوئے نے جنہاں دل ذلیل کینے تے گھٹیا سمجھ کے دھیان نہیں کیتا جاندا۔ جے اوہ رب تو کھلی قسم کھا بہن تاں رب اوہناں دی قسم پوری کر دیندا اے۔ اوہناں وچوں۔ اک برادر بن مالک وی اے (ترمذی تے بیہقی)۔

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کی گارڈ | حضرت علیؓ موجب آپ نے فرمایا:۔ ہر نبی واسطے اوہدے نگہبان تے رقیب است نیک پاک خاص تے چنے ہوئے

آدمی ہندے سن۔ تے مینوں اچھے چوڑاں آدمی دتے گئے ہیں۔ یعنی (۱) علی، حسن، حسین، جعفر، حمزہ، ابو بکر، عمر، صعب بن عمر، بلال، سلمان، عمار، عبداللہ بن مسعود، ابوذر تے مقداد رضی اللہ تعالیٰ عنہم۔ (ترمذی)۔

صحابہ و ادب | ابن عمرؓ موجب رسول اللہ نے فرمایا کہ جد تئیں اوہناں لوکاں توں دکھیو جہڑے میرے صحابہ کرام کو برا اکھدے میں تاں تئیں اکھو تہاڑی ایس بڑائی

تے خدا دی لعنت ہووے۔ (ترمذی)۔

اک صحابی | ابوسعید خدریؓ موجب حضور نے فرمایا:۔ میرے صحابہ توں بڑا نہ آکھو کیوں جے غیر صحابی جے امد پہاڑ برابر سونا وی اللہ واسطے خیرات کرتے تاں اوہ اک

صحابی دے اک مدیا اڈھاند (سیر یا کلو) سونا خیرات کرن دے ثواب توں ہوی نہیں پہنچ سکا۔ (بخاری تے مسلم)۔ (بخاری و مسلم۔ عن نعمان بن بشیر)

اولاد مال انصاف | فرمایا:۔ اللہ توں ڈرو۔ تے اپنی اولاد وچ انصاف کرا کرو۔

ظلم تے بجلی | فرمایا: ظلم توں بچو کیونکہ حشر دیہاڑے ایہہ ہنیرا بن کے چڑے گا۔ بخل توں بچو۔ کیوں جے پہلے لوک ایسے وجہوں پلاک ہو گئے سن (مسلم من بابہ)۔

ست گناہ | فرمایا: ست گناہوں توں بچو۔ جہڑے جہنم وچ پُچان دا سبب بن دے نیں۔ (۱) شرک (۲) جادو (۳) ناحق قتل (۴) سُور خوری (۵) یتیم دامل (ناحق) کھانا (۶) جہاد دے میدان وچوں بھگل ہونا (۷) پاک تے نیک عورتاں نوں تہمت لانا (مسلم نے بخاری از ابو ہریرہ)۔

اٹھاگٹ عمل | فرمایا: پابندی نال اٹھاگٹ کیتا جان والا عمل اللہ نوں بہت پسند اے۔ بھانویں تھوڑا ای ہووے۔ (بخاری تے مسلم از عائشہ)۔

منصف حاکم | فرمایا: حشر دیہاڑے انصاف پسند حاکم یا بادشاہ رب دے نیڑے تے ادھرا محبوب ہوسی۔ جدکہ ظالم دُور پڑا تے غضب داما ریا (ترمذی از ابو سعید)۔

مسیت بیوی | فرمایا: جے کسے دی بیوی اوس کولوں مسیتے جان لئی اجازت منگے تاں اوہنوں منع نہ کرنا چاہیدا۔ (مسلم وچ سالم اپنے

باپ کولوں روایت کیتی اے ۴)۔

قتل مسلم | فرمایا: جدو مسلمان آپو وچ تلواراں کھچ لیں تے اک جناں دو جے ہتھوں مارا جائے تاں اوہ دونوں دوزخی نیں۔ صحابہ نے عرض کیتی: "مقتول داکیر جرم

ہویا؟" فرمایا: "اوہ وی تاں قاتل نوں قتل کرنا چاہندا سی۔ (بخاری و مسلم عن ابی بکر)۔

جنازے دا ادب | فرمایا: جدوں کوئی جنازہ جاندا رہے تاں، جے نال نہ جا سکو تاں گھٹو گھٹ جنازے دے گزرن تک اٹھ کے کھلو جاؤ۔ یا زمین

دکھن تک کھلوتے رہو۔ (بخاری۔ از عامر بن ربيع)۔

موت تے ثواب | فرمایا: موت نال آدمی دے سارے عملاں دا ثواب لکھن جاند اے۔ سوائے تین عملاں دے یعنی (۱) صدقہ جاریہ (۲) لوکا

نوں نفع پُچان والا ظلم (۳) نیک اولاد جہڑی مرن والے واسطے دعاواں کر دی رہوے (مسلم، از ابو ہریرہ)۔

منافق دیاں نشانیاں | فرمایا: چار خصلتاں منافقت دی علامت نیں:۔ (۱) جھوٹ (۲) غداری (۳) وعدہ خلافی۔

(۴) بھگڑے وچ گمایاں کڈھناں۔ (بخاری و مسلم از عبد اللہ بن عمر)۔

نوں۔ (ابوداؤد ابن ماجہ از ابوہریرہؓ و انسؓ)
بڑا ولیمہ فرمایا:۔ اوس ذبیحے دا کھانا سب توں بڑا اے جس وقت امیراں بکیراں تے
 پورے ساراں نوں ماناں متیا گیا ہووے۔ پر فریڈیاں تے محتاباں نوں ڈرکا رہا گیا ہووے۔
 نامے فرمایا۔ جسے (دموت) روٹی نہ مننی او منے رہ۔ دی تبری تہمت۔ (م بخاری از ابوہریرہؓ)
دو غلام فرمایا: حشر دینا اے سب توں بھیرا بندہ اوہ بہر دو غلام (دو نال) تو دے یعنی
 اے تو کل دا محنت و کماں سامنے وک وک وک مطلب بیان کرے (حیات سند از ابوہریرہؓ)۔
تحفے دینا فرمایا:۔ آپو وچ اکہ وجے نوں تحفے تسمائف دیا کرو۔ ایس نال محبت و دھے
 گی۔ (بخاری از ابوہریرہؓ)۔

چھ حقوق فرمایا:۔ مسلمان اے مسلمان دے چھ حق نیں (۱) ملنا تاں سلام آکھنا۔
 (۲) کسے دے کم آؤنا (۳) نصیحت دے چاہوان نوں نصیحت کرنا (۴)
 چھماک (چھینک) آوے تاں (۵) حمد اللہ سُن کے یوحناک اللہ آکھنا (۵) بیمار
 دی خیر خیریت پچھنا (۶) فوت ہویا دا جنازہ پڑھنا۔ (مسلم از ابوہریرہؓ)۔

اچھا اخلاق فرمایا:۔ تہاڈے وچ سب توں بہتر اوہ اے جس دا اخلاق سب
 توں چنگا ہووے۔ (بخاری و مسلم از ابن عمرؓ)۔

کچھ اشعار فرمایا:۔ کچھ شعر حکمت تے دانائی نال پڑھندے نیں (بخاری از ابن کعبؓ)

ظلم دی سزا دوزخ فرمایا:۔ اک زانی صرف ایس و بیہوں دوزخ وچ سُجی گئی کہ
 او منے اک بی بی توں کھکھی تستی بنجہ رکھیا۔ اوہ نہ تاں اوہنوں

آپو کچھ کسو اتدی نہ اوہنوں آزاد کر دی کہ اوہ کدھروں اپنا پیٹ بھر سکے۔ اورک اوہ کھکھی
 تستی تے بدھی بدھائی سرگئی۔ (مسلم تے بخاری از ابوہریرہؓ)۔

دین دا مطلب فرمایا:۔ دین نیک مت تے بھنا چاہن دا نام اے۔ صحابہ نے
 پچھیا:۔ کس کارن بھلا؟ فرمایا:۔ اللہ کارن، اللہ دی کتاب

کارن، اللہ دے رسول کارن۔ مسلمان ساکماں تے عام مسلماناں دا بھلا چاہنا۔
 (مسلم از تمیم داری)

سخی دا درجہ فرمایا:۔ جاہل سخی اللہ دے گھروچ عبادت گزار (عالم) کنجوسٹری
 (سخیل) توں بہتر اے۔ (ترمذی از ابوہریرہؓ)۔

ہبہ موڑنا فرمایا: کوئی شے ہبہ کر کے واپس لینا والا اس کتے ورگے جہڑا قے کر کے اونہوں چن ڈیہہ پوے۔ (بخاری و مسلم از ابن عباسؓ)۔

ضرورت مند زانی فرمایا: لے عورتو! اللہ نے تہنوں اپنیاں ضرورتاں واسطے گھروں یا ہر جان دی اجازت دے چھڈی اے۔
(بخاری و مسلم از عائشہؓ)

صدقہ فرمایا: ہر بھائی اک صدقہ اے۔ (بخاری از جابرؓ)۔

ذات قبیلہ چھپانا فرمایا: اپنے (اصل) پیو دادے توں انحراف نہ کیتا کرو کیوں جے اپنے پیو دادے دی بجائے کسے ہو ردا اکھوانا کفر اے (ملم از ابو ہریرہؓ)

موئے لوک فرمایا: من و الیاں توں مندانہ آکھو کیوں جے اوہ اپنے عمالیاں دا نتیجہ بھگت چکے نیں۔ (بخاری - من عائشہؓ)۔

عطیہ موڑنا فرمایا: کسے مسلمان نئی ایہہ جائز تہیں کہ اوہ عطیہ دے کے واپس لوے۔ پم اک پیو اپنے پتر نوں عطیہ دے کے موڑ سکدا اے۔ (امام احمد و چار کتب صیث از ابن عمرؓ و ابن عباسؓ)

غیر محرم نال اکلیاں مہیٹا فرمایا: کوئی مرد کسے زانی نال اکلیاں نہ بہوے جتکے اوہ اکوئی محرم اتھے موجود نہ ہوے۔ (بخاری از ابن عباسؓ)۔

رحم کر و رحم فرمایا: جہڑا لوکاں اتے رحم نہیں کردا۔ اس تے رب وی رحم نہیں کرے۔ (بخاری - مسلم تے ترمذی از جبرئیلؓ)۔

مومن دی شان فرمایا: مومن اک کھڈتوں دو وار نہیں ڈسیا جاندا۔
(بخاری از ابو ہریرہؓ)

کھلے رزق لئی فرمایا: جو کوئی چاہوے کہ اوہ رزق کھلا ڈٹھا ہو جائے تے اوہدی عورت آدرو دھ جائے تاں اوہنوں اپنے قریبی رشتے داراں نال سونہا ورتارا

کرنا چاہیدا اے۔ (بخاری از ابو ہریرہؓ)

مومن کبہ کرے فرمایا: جو کوئی اللہ تے آخرت اتے ایمان رکھدا اے۔ اوہنوں کبہ ہیدا لے کہ داہ بوے تاں چنگی گل کرے نہیں تاں چپ رہوے (۲) اپنے

لے دقتراں وچ جوان بہان عورتاں واکم کرنا خصوصاً بطور سٹینو وغیرہ ایس حدیث دے کتنا خلاف اے؟

ہر گواہنڈی دا احترام تے عزت کرے (۳) اپنے مہمانی دی عزت کرے (مسلم از ابو ہریرہ)
کار سازی فرمایا: جینے دنیا وچ کسے دی مصیبت دُور کیتی رب حشر دیارشے اوہدی
 مصیبت دُور فرمائے گا جینے تلگدست نوں سہولت پجائی۔ رب اوہنوں قیامت
 والے دن سہولت عطا کرے گا جینے کسے مسلمان دا دنیا وچ پردہ رکھیا، حشر دیارشے رب
 اوہ انگ پردہ رکھے گا۔ تے جد تک کوئی بندہ اپنے بھرا دی مدد کردا رہندا اے، اللہ پاک
 وی اوس بندے دی مدد کردا ہندا اے۔ (مسلم از ابو ہریرہ)۔

رسول اللہ بارے جھوٹ فرمایا: جینے جھوٹی بات گڈے کے بیرے ول منسوب
 کیتی اوہنوں اپنا ٹکانا دوزخ وچ ہون دا یقین رکھنا
 چاہیدا اے۔ (بخاری از سلمہ بن اکوع)

بہتر مومن فرمایا: جہڑا مومن لوکاں نال ورت ورتار رکھے تے اوسناں ولوں تکلیفاں وی جرے
 اوہ اوس مومن توں اچا نسیچا تے بہتر اے جہڑا لوکاں نال مل ورتن نہ رکھے تے نہ ای
 اوہناں ولوں تکلیفاں جرے۔ (ابن ماجہ از ابن عمر)۔

منگن پن دی بندیا فرمایا: اوس رب دی سونہ جہدے قبضے وچ میری جیاتی لے جے
 تہاڈے وچوں کوئی رسی لے کے لکڑیاں دا گٹھا اپنی کرتے چک کے
 لیاوے (تے ویکھے) تاں ایہہ کسے کوں منگ پن کے گزارہ کرن نالوں بہتر اے۔ کیوں جے پتہ
 نہیں سوالی توں اگلا کجھ دیوے یا نہ دیوے۔ (بخاری از ابو ہریرہ)

خودکشی دی سزا فرمایا: جینے جس (لوھے دے) ہتھیار نال خودکشی کیتی اوہ اوسے ہتھیار نال
 خودکشی دی حالت وچ دوزخ سُٹیا جائے گا تے پیر ہمیشہ ای رہوے
 گا۔ جینے زہری کے خودکشی کیتی اوہ زہر چٹ دا دوزخ وچ جائے گا تے ہمیشہ ای رہوے گا جینے
 پہاڑ توں ڈگ کے خودکشی کیتی اوہ انج ای دوزخ وچ پھال مارے گا تے ہمیشہ ای رہوے گا۔
 (مسلم از ابو ہریرہ)

لے ایہہ حدیثاں مفہومی انداز وچ مشکوٰۃ شریف تے "محمد رسول اللہ" مرتبہ محمد رضا مصری
 (اردو ترجمہ) مطبوعہ تاج کمپنی کراچی ص ۴۹۳ - ۸۰۲ توں اخذ کیتیاں نیں۔

فیصلہ ہفت مسئلہ وچوں

(پنج ایچیہ مسئلے)

(از حضرت مابی امداد اللہ صاحب مہاجر کی رحمۃ اللہ علیہ)

مسلمانان وچ اتحاد تے ایٹادی اُج وی بڑی لڑاے۔ پرافسوس۔۔۔ اڈے محترم علما وچوں بعض حضرات چھوڑیاں چھوڑیاں گلاں نوں ایناں اچھا لہے میں کہ ان پڑھ تے گھٹ علم والے تعصب تے دو جا نیگی، اشکار ہو جانہے میں۔ حالانکہ ساڈے وڈے وڈیرے تے بزرگ ہمیشہ اچھے سنلایاں بارے بڑی وسیع النظری واثبوت پیش کر دے رہے میں۔ تاں بے مٹی اتحاد نوں ٹھیس نہ پئیے۔ اچھے بزرگاں وچوں حضرت حاجی امداد اللہ مہاجر کی رحمۃ اللہ علیہ ری ذات کسے تعارف دی محتاج نیہ۔ ایناں دی زندگی وچ اچھے مسئلے "اختلافی" برے کے اُجڑے جہڑے اصل وچ اختلافی نہیں سن۔ سو اہتاں اپنے وقت دے سٹ اچھے سنلایاں بارے قلم چکیا۔ تے بھجان دا جتن فرمایا۔ میں بڑی نیک نیتی تے خاص مال اوہناں وچوں پنج ضروری مسالیاں بارے حاجی صاحب مرحوم دی تحریر "فیصلہ ہفت مسئلہ" وچوں من و من پیش کر رہیاں جنہوں محکمہ اوقات پنجاب نے چھاپیا سی۔ اللہ تعالیٰ اہل اسلام نوں ایکساوی دولت نصیب فرمائے۔ آمین!

(اتحاد است، باچا ہوان، قدما آہانی)

(۱) مولود شریف

اس میں تو کسی کو کلام ہی نہیں کہ حضرت فخر آدم سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم کی ولادت شریف کا ذکر بذات خود دنیا و آخرت کی خیر و برکت کا باعث ہے۔ گفتگو تو اس بات پر ہے کہ لوگ اس کی تاریخ مقرر کریں یا اس کا ایک طریقہ مخصوص کریں یا مختلف قسم کے تیور لکھیں جن میں سب سے نمایاں قیام ہے یعنی سلام پڑھنے کے وقت کھڑا ہونا بعض علماء ان باتوں کو منع کرتے ہیں۔ اس حدیث کی رو سے کہ **كُلُّ يَدٍ بَدَعَتْ ضَلَاكَةً** (سہریدت لے ماشیہ اچھے صفحہ پر) لے صحیح مسلم، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱۔

نہا ہی ہے) اور اکثر نماز ابازت دیتے ہیں۔ اگر وہ جوتے کہ حضور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کے ذکر میں بہر حال نفسیات ہے۔ انہماک یہ ہے کہ بدعت اس کو کہتے ہیں کہ غیر دین کو دین میں داخل کر لیا جائے۔ جیسے حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم کے زمان پر غور کرنے سے ظاہر ہوتا ہے۔ مَعْرِضٌ أَحَدًا شَا هُنَّ فِيهَا مَرَاتِبًا هُنَّ كَالنَّيْسِ مِنْهُ فَهَوَّ رَأَتْهُ

جس نے ہمارے اس دین میں کوئی نئی بات پیدا کی جو جزو دین نہیں ہے تو وہ بات ناقابل قبول ہے۔ ایسے اگر کوئی شخص میلاد میں اس قسم کی مخصوص کی ہوئی باتیں تاریخ قیام وغیرہ) محض اختیاری سمجھتا ہے اور بذات خود عبادت نہیں سمجھتا بلکہ صرف مصلحت سے ان پر عمل لڑتا ہے البتہ اپنے ان مقصد کو جس کے لئے یہ سب کچھ کرتا ہے۔ یعنی حضور سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم کے ذکر کے احترام کو (میلاد عبادت یا ڈاٹا ہے تو یہ بدعت نہیں ہے۔ مثال کے طور پر وہ قیام کو بذات خود عبادت نہیں سمجھتا۔ عبادت روزہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کی ذکر کی تعظیم کو سمجھتا ہے لیکن مصلحت سے اس تعظیم کی ایک خاص شکل مقرر کر لیتا ہے۔ تو اس میں کوئی بُرائی نہیں ہے یا مثلاً رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم کے ذکر کی تنظیم کسی وقت بھی ایک اچھا فعل سمجھتا ہے لیکن کسی خاص مصلحت سے خاص طور پر ذکر ولادت کا وقت مقرر کر لیتا ہے۔ یا ذکر ولادت کسی وقت بھی ایک اچھا فعل سمجھتا ہے لیکن اس مصلحت سے کہ پائند رہنا آسان ہو جاتا ہے اور کسی مصلحت سے ۱۲۵۰ زلیحہ الاول مقرر کر لیتا ہے تو ان باتوں میں بھی کوئی بُرائی نہیں ہے مصلحتوں کی تشبیہ بہت ہی ہے اور ہر موقعہ کے لئے بعد مصلحت ہوتی ہے۔ اگر کوئی ان مصلحتوں سے آگاہ نہ ہو تو اس کے لئے یہی کافی ہے کہ وہ پہلے زمانہ کی سوجھ بوجھ رکھنے والوں کی پروردگار کر رہا ہے مخصوص ردمانی اشغال اور مراقبات مدرسوں درجات ہوں گا یا تم ہی ایسی قسم کی مصلحتوں کا نتیجہ ہے۔ ان اگر ان مخصوص باتوں کو نماز روزہ وغیرہ کی طرح بذات خود عبادت سمجھتا ہے تو بے شک یہ بدعت ہو جاتی ہے۔ مثلاً اس کا عقیدہ یہ ہے کہ خاص تاریخ پر مولد نہ پڑے گا یا اس میں قیام نہ ہو یا خوشبو اور شہیری کا انتظام نہ ہو تو ثواب ہی نہ ملے گا تو اس قسم کا عقیدہ بے شک غلط ہے کیونکہ یہ شریعت کی حد سے

اُگے بڑھ جاتا ہے۔ اسی طرح مباح فعل کو حرام اور گمراہی سمجھنا بھی غلط ہے۔ دونوں صورتیں یعنی مباح چیزوں کو واجب سمجھنا اور ان کو حرام سمجھنا، شریعت کی حد سے تجاوز کرنا ہے۔ اگر ان مخصوص باتوں کو اس اعتبار سے ضروری نہیں سمجھتا کہ وہ شرعی طور پر واجب ہیں۔ بلکہ صرف اس اعتبار سے کہ ان میں بعض برکتیں شامل ہیں جس طرح بعض اعمال کے ساتھ ایسی شرائط ہوتی ہیں کہ اگر ان کی رعایت نہ کی جائے تو ان کا خاص اثر پیدا نہیں ہوتا تو ان کو بدعت کہنے کی کوئی وجہ نہیں ہے۔ مثلاً بعض عمل کھڑے ہو کر پڑھے جاتے ہیں۔ اگر بیٹھ کر پڑھیں جو خاص اثر ہے وہ پیدا نہیں ہوتا۔ تو پڑھنے والا اس قیام کو اسی اعتبار سے ضروری سمجھتا ہے (یعنی خاص اثر پیدا کرنے کے لئے اور اس کی دلیل عمل کے ایجاد کرنے والے کا شرف یا الہام ہوتی ہے۔ اسی طرح اگر کوئی شخص مولود شریف کی خاص شکل کو اپنے تجربے سے یا کسی صاحب بصیرت کی سند سے بعض خاص برکات کا حامل سمجھتا ہے اور انہی معنوں میں قیام کو ضروری سمجھتا ہے کہ یہ خاص اثر قیام کے بغیر حاصل نہ ہوگا تو یہ بات بدعت نہیں ہو سکتی۔ اعتقاد ایک اندرونی چیز ہے۔ بغیر دریافت کئے ہوئے اس کی کیفیت معلوم نہیں ہو سکتی۔ یہ بات اچھی نہیں ہے کہ چند ظاہری علامتوں کو دیکھ کر کسی پر بدگمانی کی جائے۔ اس کی مثال یہ ہے کہ بعض لوگ قیام نہ کرنے پر ملامت پر ملامت کرتے ہیں۔ ایسی ملامت یقیناً بے جا ہے کیونکہ شرعی اعتبار سے قیام واجب نہیں ہے اور فقہانے فرمایا ہے کہ اصرار کرنے سے ایک پسندیدہ فعل (مستحب) بھی معصیت ہو جاتا ہے اصرار صرف واجبات پر مناسب ہے۔ اختیاری فعل پر منع ہے۔ لیکن اگر کوئی ملامت کرے۔ اس کے متعلق یہ قیاس کر لینا کہ وہ قیام کو شرعی طور پر واجب سمجھتا ہے۔ یہ بات درست نہیں ہے۔ ملامت کی بہت سی وجہیں ہو سکتی ہیں کبھی واجب ہونے کا اعتقاد کبھی عادت یا رسم کی مخالفت، چاہے عادت کسی دنیوی یا دینی بنیاد پر ہو کبھی اس وجہ سے ملامت ہوتی ہے کہ ملامت کرنے والے کی رائے میں خواہ یہ رائے صحیح ہو یا غلط۔ وہ فعل کسی بدعتیہ قوم کی علامت بن گیا ہے۔ چنانچہ جب وہ کسی کو کرتے ہوئے دیکھتا ہے تو یہ تمیہ نکالتا ہے کہ یہ بھی ان ہی میں سے ہے۔ مثال کے طور پر کوئی بزرگ مجلس میں تشریف لائیں اور سب لوگ تعظیم کے لئے کھڑے ہو جائیں لیکن ایک شخص بیٹھا رہے تو اس پر ملامت اس وجہ سے

۱۔ مباح اس فعل کو کہتے ہیں۔ جو شریعت میں نہ مستحب (پسندیدہ) ہے اور نہ مکروہ (ناپسندیدہ)۔

کوئی نہیں کرتا کہ اس نے شریعت کے کسی واجبات کو ترک کیا بلکہ اس وجہ سے کہ اس نے مجلس کی وضع کی مخالفت کی۔ ایک اور مثال یہ ہے کہ برصغیر میں عام طور پر ہم سے کہ تراویح میں قرآن مجید کے ختم کے موقعہ پر شیرینی تقسیم کرتے ہیں۔ اگر کوئی شیرینی تقسیم نہ کرے تو ملامت کریں گے۔ لیکن یہ ملامت صرف اسی وجہ سے ہوگی کہ اس نے ایک نیک حکم کو ترک کیا۔ یا پھر مثلاً کسی زمانے میں "حق" کہنا معتزکہ فرقے کے ساتھ مخصوص تھا اگر کوئی واقف آدمی کسی کو "حق" کہتا ہوا سنا تو یہ سمجھتے ہوئے ملامت کرتا کہ یہ شخص بھی اسی فرقے کا ہے۔ اس فعل سے اس کے باقی عقائد پر تیا س کر کے وہ اس کی مخالفت کرتا۔ بہر حال اس سے ظاہر ہوتا ہے کہ کسی شخص کے نحض ملامت کرنے کو ہم اس بات کی دلیل نہیں ٹھہرا سکتے کہ وہ اس فعل کو واجب سمجھتا ہے اور اگر فرض کر دو عوام میں سے کسی کا یہ عقیدہ ہو بھی کہ قیام واجب یا فرض ہے تو صرف اسی کے حق میں بدعت ہو جائے گا۔ ان کے حق میں ان کا یہ عقیدہ نہیں ہے۔ وہ جائز (مباح) اور پسندیدہ رہے گا۔ اس کی مثال یہ ہے کہ بعض لوگ جن کی طبیعت میں شدت ہے رجعت قہقری کو ضروری سمجھتے ہیں تو اگر کوئی رجعت قہقری کرے گا۔ اس خیال سے کہ یہ ضروری نہیں۔ ہاں پسندیدہ ہے تو کیا اس کے حق میں بھی یہ بدعت ہو جائے گی؟ بعض اہل علم جاہلوں کی چند زیارتوں کو دیکھ کر جیسے موضوع روایات پڑھنا یا گانا وغیرہ جو اکثر عوام کی مجلسوں میں ہوتا ہے سب مجلسوں پر ایک عام حکم لگا دیتے ہیں۔ یہ انصاف کے خلاف ہے بعض واعظین موضوع روایات بیان کرتے ہیں اور کبھی کبھی ان کے وعظ میں مردوں اور عورتوں کی ایک ساتھ موجودگی کی وجہ سے کوئی فتنہ نہ کھڑا ہوتا ہے تو کیا تمام وعظ کی مجلسیں ممنوع ہو جائیں گی؟

۱۔ معتزلہ اپنے آپ کو اہل العدل والتوحید کہتے تھے۔ ان کا کہنا ہے کہ انسان اپنی تقدیروں کا نواز قائل ہے۔ وہ اشیاء کی خوبی یا خرابی کا معیار عقل قرار دیتے ہیں۔

۲۔ اٹلے پاؤں پہنا۔ یہاں پر اس کا مطلب یہ ہے کہ بعض لوگ حج میں طواف و دواع سے فارغ ہونے کے بعد اٹلے پاؤں حرم سے باہر آنے پر مہر ہوتے ہیں۔ ان کا خیال ہے کہ اگر ایسا نہ کیا جائے تو گنہگار ہوں گے تو ان کے اس غلط خیال کی وجہ سے ان لوگوں کا یہ فعل بدعت کیوں ٹھہرے گا جن کا یہ عقیدہ نہیں ہے اور صرف ایک مستحسن فعل سمجھ کر اٹلے پاؤں ٹوٹتے ہیں۔

بہر کیے تو غیبی مسوز لے

یہ عقیدہ کہ مجلس مولود میں حضور پر نور صلی اللہ علیہ وسلم رونق افروز ہوتے ہیں تو اس عقیدہ کو کفر و شرک کہنا حد سے بڑھا ہے۔ یہ بات عقلاً و نقلاً ممکن ہے۔ بلکہ بعض مقامات پر واقع ہو بھی سکتی ہے۔ اگر کوئی یہ شبہ کرے کہ حضرت صلی اللہ علیہ وسلم کو کیسے علم ہوا۔ آپ کئی جگہ کیسے تشریح فرماتے۔ تو یہ شبہ بہت کمزور شبہ ہے حضور کے علم و روحانیت کی وسعت کے آگے صحیح روایات سے اور اہل کشف کے مشاہدے سے ثابت ہے۔ یہ اونے کوئی حد سے ہے۔ اس کے علاوہ اللہ کی قدرت میں تو کوئی کلام نہیں۔ یہ بھی ہو سکتا ہے کہ آپ اپنے بگوشہ تشریحات میں اور درمیانی حجاب اٹھ جائیں۔ بہر حال ہر طرح سے یہ بات ممکن ہے اس سے نورانی سند علیہ وسلم کی نسبت علم غیب کا عقیدہ جو ذات حق کے ساتھ مخصوص ہے۔ لازم نہیں آتا۔ علم غیب اس کو کہتے ہیں جو علم رکھنے والے کی ذات سے وابستہ ہے یعنی وہ اپنی ذات سے غیب کی باتوں کو جانتا ہو۔ اس کو کسی کے بتانے کی ضرورت نہ ہو۔ اس قسم کا علم غیب صرف اللہ کی ذات کو ہے۔ وہ علم جو اللہ تعالیٰ کے خبر دینے سے حاصل ہوتا ہے وہ ذاتی نہیں۔ بلکہ کسی خبر دینے والے کے ذریعہ ہوتا ہے۔ ایسا نام مخلوق کے حق میں نہ ہرگز ممکن ہے۔ بلکہ اس کے حاصل ہونے کے واقعات مشہور و معروف ہیں۔ القار، الہام، وحی اسی قبیل سے ہیں۔ کسی ممکن بات کا اعتقاد کس طرح کفر و شرک ہو سکتا ہے البتہ سچے بات ہو سکتی ہے۔ اس کا ہو جانا ضروری نہیں۔ اس کے واقع ہونے کے لئے دلیل کی ضرورت ہے۔ اگر کسی کو دلیل مل جائے مثلاً خود کشف ہو جائے یا کوئی صاحب کشف خبر دے تو اس پر یقین رکھنا جائز ہے ورنہ بغیر دلیل کے ایک غلط خیال ہے ایسے غلط خیال کو بھڑو دینا لازمی ہے مگر شرک و کفر کسی طرح نہیں ہو سکتا اس مسئلہ کی مختصر تحقیق یہ ہے جو بیان بیان کی گئی۔ فقیر کا مشرب یہ ہے کہ مغل مولود میں شرک ہوتا ہوں۔ بلکہ برکات کا ذریعہ سمجھ کر۔ منفق کرتا ہوں اور قیام میں لطف اور لذت پانا ہوں۔ عمل و راند اس سلسلہ میں یہ رکھنا چاہئے کہ چونکہ یہ اختلافی مسئلہ ہے اور ہر فریق کے پاس شرعی دلائل بھی ہیں۔ جیسے اکثر اختلافی مسائل میں ہوا کرتے ہیں۔ چاہے قوت یا ضعف کا فرق ہو۔ اس لئے خواص کو چاہئے کہ جو ان کی تحقیق ہو اس پر عمل رکھیں۔ لیکن دوسرے فریق کے ساتھ لطف اور کینہ نہ رکھیں۔ یہ تحقیق و تفرق

لے ایک۔ پسو کی وجہ سے اپنا کیبل مت جلا۔

سے اُن کو دیکھیں۔ نہ ان کو فاسق و گمراہ کہیں۔ بلکہ اس اختلاف کو حنفی شافعی کے اختلافات کے مانند جیسے نیز دروں نیز اس سے ملاقاتِ اخط و کتابت و سلام، موافقت و محبت کی رسوم جاری رکھیں۔ ایک دوسرے کی ترویج اور آپس میں مباحثہ۔ پر یہ رکھیں کہ اس سورہ پر بازار کی لوگوں کی بیہوشگیوں سے بچیں جو اہل علم کے منصب کے خلاف ہے۔ بلکہ ایسے مسائل میں نہ فتوے لکھیں نہ دہر و دستخط کریں کیونکہ یہ فسقوں سے نیز ایک دوسرے کی رعایت رکھیں مثلاً اگر قیام کو منع کرنے والے قیام کرنے والوں کی محفل میں شریک ہو جائیں تو بہتر یہ ہے کہ اس محفل میں قیام نہ ہو۔ بشرطیکہ فتنہ برپا ہو نہ کہ اندیشہ نہ ہو اور اگر قیام ہو تو قیام کو مبرا کرنے والے بھی قیام میں شریک ہو جائیں عوام نے جو غلو اور بدعتیاں کر لی ہیں۔ ان کو نرمی سے منع کریں اور ان لوگوں کا منع کہ ازبازہ مفید ہو گا جو خود مولود شریف کے قیام میں شریک ہوتے ہیں جو اصل مولود ہی کو منع کرتے ہیں ان کا خاموش رہنا مناسب ہے۔ ان باتوں پر اُفتخار ہی نہ کریں۔ جہاں ان باتوں کی عادت ہو۔ وہاں بھلائی نہ کریں۔ اور جہاں عادت نہ ہو ایجاد نہ کریں۔ غرض ذرہ سے بچیں۔ قصہ حطیم اس کے لئے کافی دلیل ہے۔ جائز سمجھنے والے منع کرنے والوں کی ممانعت کی تاویل کر لیا کریں کہ یا تو ان کی یہی تحقیق ہے یا انتظاماً منع کرتے ہیں۔ کیونکہ بعض موقعوں پر اصل عمل سے منع کرنے ہی سے لوگ ایسی زیادتیوں سے بچتے ہیں۔ ایسی طرح منع کرنے والے جائز سمجھنے والوں کے مساکب کی تاویل کر لیا کریں کہ یا تو ان کی یہی تحقیق ہے یا غلبہ محبت سے یہ عمل کرتے ہیں اور مسلمانوں کے ساتھ حسن ظن کی وجہ سے دوسروں کو بھی اجازت دیتے ہیں خواہ اصل کا عمل درآید یہی سبب ہے اور عوام کو چاہئے کہ جس عالم کو دیندار اور محتسب سمجھیں۔ اس کی تحقیق یہ عمل کریں

اے حضور صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا تھا کہ اگر لوگ کفر کے قریب نہ ہوتے (جو نئے مسلمان ہونے لگے) تو کعبہ کی عمارت منہدم کر کے نئی عمارت بنواتا اور اس میں حطیم کو بھی شامل کر لیتا۔ چنانچہ حضرت عبداللہ بن زبیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے اسے نئے سرے سے بنوایا تھا۔ جس میں حطیم کو بھی شامل کر لیا تھا۔ مگر آپ کے ٹھہر جانے کے بعد حجاج بن یوسف نے اسے منہدم کر کے کعبہ اللہ کو سابقہ طرز پر بنوایا۔ حضرت حاجی صاحب رحمۃ اللہ علیہ کا مقصد اس دلیل سے یہ ثابت کرنا ہے کہ بعض موقعہ پر نیت سے بچنے کے لئے فعل مستحسن بھی ترک کرنا مناسب ہے۔ (ملاحظہ ہو: اللؤلؤ والمرجان" کتاب الحج باب ۱۱)

اور دوسرے ذریعے کے لوگوں پر اعتراض نہ کریں۔ خاص طور سے دوسرے فرقے کے علماء کی شان میں گستاخی نہ کریں۔ جو چھوٹا منہ بڑی بات ہے اور یاد رکھیں کہ غیبت اور حسد سے اچھے اعمال ضائع ہوتے ہیں۔ ان ٹہنی باتوں سے پرہیز کریں اور تعصب اور عداوت سے دور رہیں ایسے مضامین کی کتابیں اور رسالے دیکھیں۔ کیونکہ یہ علماء کا کام ہے۔ ان چیزوں سے عوام کو علماء پر بدگمانی اور مسائل میں پریشانی پیدا ہوتی ہے۔ اس مسئلہ میں جو تحقیق اور عمل درآمد بیان تحریر کیا گیا۔ کچھ اس مسئلہ ہی کے ساتھ مخصوص نہیں ہے بلکہ نہایت مفید اور کارآمد مضمون ہے۔ اکثر اختلافی مسائل میں اس سے کام لینا صحیح ہو گا۔ کیونکہ وہ اسی قاعدے پر مبنی ہیں۔ فادفظہ تنفع النشاء اللہ تعالیٰ ریس اسے ذہن نشین کر لو تمہیں فائدہ پہنچے گا۔ انشاء اللہ تعالیٰ۔

(۲) فاتحہ مروجہ

اس میں بھی وہی گفتگو ہے جو اوپر میلاد شریف کے سلسلہ میں گزر چکی ہے اس کا خلاصہ یہ ہے کہ نیت کی رُح کو ثواب پہنچانے میں اصولی طور پر کسی کو کلام نہیں لیکیں یہاں بھی اگر کوئی اس ثواب کو مخصوص باتوں پر موقوف سمجھے جو آج کل کی مجالس فاتحہ میں رائج ہیں یا ان باتوں کو واجب یا فرض تصور کرے تو یہ ممنوع ہو جائیں گی اور اگر یہ عقیدہ نہیں ہے بلکہ اس خاص شکل کو محض مصلحت سے اختیار کیا جائے تو کچھ ہرج نہیں اسی طرح فقہائے کرام نے نماز میں کسی مصلحت سے خاص سوز نہیں مقرر کرنا جائز رکھا ہے اور سجد میں اکثر مشائخ کا یہی معمول ہے۔ اگر اس سوال پر غور کیا جائے کہ یہ فاتحہ کی شکل جس کا اس زمانے میں رواج ہے کس طرح وجود میں آئی تو لوگوں معادوم ہوتا ہے کہ ابتداء میں یہ عادت تھی کہ مشائخ کھانا پکا کر مسکینوں کو کھلا دیا اور دل میں نیت کی کہ اس کا ثواب خاں کو پہنچ جائے۔ بعد کے لوگوں میں کسی کو خیال ہوا کہ جیسے نماز میں گو دل سے نیت کرنا کافی ہے عوام کے لئے دل اور زبان کی موافقت کے لحاظ سے زبان سے بھی کہنا اچھی بات ہے۔ اسی طرح اگر یہاں بھی زبان سے کہہ دیا جائے کہ یا اللہ اس کھانے کا ثواب خاں شخص کو پہنچ جائے تو بہتر ہے پھر کسی کو خیال ہوا کہ اگر وہ کھانا سامنے ہو جس کی طرف اس دعائیں اشارہ کیا جا رہا ہے تو نیت میں یکسوئی زیارہ ہوگی۔ تو کھانا سامنے رکھا جانے لگا کسی کو خیال ہوا کہ یہ دعا سے اگر کچھ کلام الہی

بھی پڑھا جائے تو دعا قبول ہونے کی زیادہ امید ہے اور اس کلام کا ثواب بھی پہنچ جائے گا کہ جمع بین العبادتین ہے یعنی دو عبادتیں جمع ہو جائیں گی۔

۱۰ چھ خوش بود کہ بر آید بیک کرشمہ دوکار

قرآن شریف کی بعض سورتیں جو نکتوں میں مختصر اور ثواب میں بہت زیادہ ہیں پڑھی جانے لگیں کسی کہ خیال ہو کہ دعا کے لئے ہاتھ اٹھانا سنت ہے۔ ہاتھ اٹھانے کا بھی دستور ہو گیا کسی نے خیال کیا کہ کھانے کے ساتھ جو مسکین کو کھانا یا جانے گا۔ پانی دینا بھی بڑا ثواب کا کام ہے۔ تو کھانے کے ساتھ پانی بھی رکھا جانے لگا۔ اسی طرح فاتحہ کی خاص شکل پیدا ہو گئی۔ اب رہا تاریخ مقرر کرنا تو یہ بات تجربہ سے معلوم ہوتی ہے کہ جو کام کسی خاص وقت میں کیا جاتا ہے وہ اس وقت یا دہی آجاتا ہے اور ضرور انجام پاتا ہے نہیں تو ساہا سال گزر جاتے ہیں۔ کبھی اس کا خیال بھی نہیں آتا۔ اس قسم کی مصلحتیں ہر بات میں ہیں جن کی تفصیل بہت لمبی ہے محض بطور نمونے کے تصوراً سا بیان کیا گیا اور باقی زمین آدنی خود غور کر کے سمجھ سکتا ہے۔ قطع نظر ان مصلحتوں کے ان باتوں میں بعض روحانی اسرار بھی ہیں۔ بہر حال اگر ایسی مصلحتیں ایک خاص شکل اختیار کرنے کا باعث ہوں تو کچھ مصلحت نہیں اب جہاں تک عوام کے غماز کا تعلق ہے تو اس کی اصلاح کرنی چاہئے۔ اصل عمل کو منع کی کیا ضرورت ہے اور اگر عوام کسی بات میں غلو کریں تو اس کے معنی یہ نہیں کہ اہل فہم کا عمل غلط ہو گیا۔ لہذا اعمالنا و لکھرا عہدکم دہمارے لئے ہمارے اعمال اور تمہارے لئے تمہارے اعمال (بعض لوگ فاتحہ کی موجودہ شکل کو تشبیہ بتاتے ہیں تشبیہ کی بحث بہت لمبی ہے بس اتنا سمجھ لینا کافی ہے کہ تشبیہ اس وقت تک رہتا ہے جب تک وہ عادات اس قوم کے ساتھ ایسی مخصوص ہوں کہ جو شخص یہ کام کے اس پر لوگ حیرت کریں۔ یا وہ اسی قوم میں سے سمجھا جائے۔ جب وہ عادات دوسری قوموں میں پھیل کر عام ہو جائیں تو تشبیہ جاتا رہتا ہے۔ ورنہ بہت سی عادات و رسوم غیر قوموں سے لئے گئے ہیں اور مسلمانوں میں اس کثرت سے پھیل گئے ہیں کہ کسی عالم، درویش کا گھر بھی ان سے

لے ایک پتھ دوکان۔ تشبیہ۔ دوسری قوموں کی مشابہت اختیار کرنا بھی ان کے طور طریقے برتنادیت میں ہے۔ من تشبہ بقوم فهو منهم یعنی جو کسی قوم کی مشابہت اختیار کرے تو ان ہی میں سے ہو جائے گا۔

خالی نہیں ہے۔ یہ سب باتیں بُری نہیں سمجھی جاسکتیں۔ اہل تباہی طہارت کا قصہ اس کا کئی کئی حجت ہے۔ اہل اگر کوئی بات عام نہیں ہوئی اور اس غیر قوم کی خصوصیت ہے تو نہ جانا ہے جو سچ ہے چنانچہ ثواب پہنچانے کی شکل جو اس زمانہ میں رائج ہے کسی ایک قوم کے مخصوص نہیں ہے۔ حضرت غوث پاک قدس سرہ کی گیارہویں رسوم، دسواں، بیسواں، چہلم، بیسی و غیرہ اور توشہ حضرت شیخ احمد عبدالحق روڈوی رحمۃ اللہ علیہ اور سہ منی حضرت بوعلی رحمۃ اللہ علیہ شب برات کا علوہ اور ایصالِ ثواب کے دوسرے طریقے اسی قاعدے پر

لے اہل تباہی طہارت کے قصے سے اس آیت کا مضمون مراد ہے۔ **فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ** ان يَكْتُمُوا وَاَللّٰهُ يُحِبُّ السُّكُوتَ بِيْنَ ۝ (سورہ توبہ آیت ۱۰۸) ترجمہ :- اس (مسجد تباہی) ایسے لوگ (آتے ہیں) جو پسند کرتے ہیں کہ پاک و صاف رہیں اور اللہ (بھی) پاک و صاف رہے (والوں ہی کو پسند کرتا ہے)۔ مسند احمد میں ہے کہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم مسجد تباہی میں تشریف لائے فرمایا کہ اللہ تعالیٰ نے تمہاری مسجد کے بیان میں تمہاری طہارت کی جو تعریف کی ہے تو تباہی تو تمہاری طہارت کیسے ہے؟ (یعنی تم کس طرح طہارت کرتے ہو؟) انہوں نے عرض کیا۔ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہمیں تو کچھ معلوم نہیں۔ ان آنا ضرور ہے کہ ہم نے اپنے پڑوسی یہودیوں کی نسبت جب سے یہ معلوم کیا کہ پاخانہ سے نکل کر پانی سے پاکی کرتے ہیں۔ ہم نے اس وقت سے اپنا وغیرہ یہی بنایا ہے۔ ایک روایت میں ہے۔ کہ آپ نے یہ سوال عدیم بن عدی رضی اللہ عنہ سے کیا تھا۔ طبرانی اور ابن ماجہ وغیرہ میں بھی تقریباً یہی مضمون ملتا ہے۔ بلکہ ساتھ ہی ساتھ یہ حدیث کی عبارت بھی درج ہے **قَالَ فَهُوَ ذَاكَ فَعَلِيكُمْ سَوَاءٌ**۔ یعنی انصار کا جواب سن کر حضور صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا۔ بس وہ یہی بات ہے پس تم پر لازم ہے کہ تم ایسا کرو۔ یعنی پانی سے استنجا ضرور کیا کرو۔ غرض متعدد روایات سے ثبوت ملتا ہے کہ پانی سے استنجا کرنے بابت اقبالیہ کی تھی جسے جماعت انصار نے اپنایا اور چونکہ یہ عادت انصار میں عام ہو گئی تھی، لہذا کوئی تشبہ کاہاتی نہیں رہا۔ بلکہ ان کے اس فعل کو پسند کیا گیا۔ حالانکہ استنجا کے لئے صرف ڈھیلوں کے استعمال کا حکم تھا۔ یہ ہے تشریح اہل تباہی طہارت کے قصہ کی یہ گٹھ حضرت حاجی صاحب رحمۃ اللہ علیہ یہاں مقصد یہ ہے کہ سب چیزیں اصولی طور پر منع نہیں ہیں۔ ان ضرورت سے زیادہ پابندی بُری ہے۔ اگر ان میں رہا اور مصلح پیدا ہو جائے۔ یا بے جا مصلحت کیا جائے تو اصلاح ضروری ہے۔

ہیں۔ فقیر کا مشرب اس سلسلہ میں یہ ہے کہ میں ان خاص شکلوں کا پابند نہیں ہوں مگر کرنے والوں پر انکار بھی نہیں کرتا۔ اس مسئلہ میں عمل در آمد وہی رکھنا چاہئے جو اوپر میلا شریعت کے بارے میں بیان ہو چکا ہے یعنی دونوں ذریعہ آپس میں مل جل کر رہیں بخت و مبارکت نہ کریں۔ ایک دوسرے کو دہانی بدعتی نہ کہیں اور عوام کو غلو اور جھگڑا کرنے سے منع کریں۔

عُرس اور سماع

لفظ عرس اس حدیث سے لیا گیا ہے نہ کہ منومۃ العروس۔ یعنی مرنے کے بعد صالح بندے سے کہا جاتا ہے "سو جاؤ لہن کی نیند" اللہ کے مقبول بندوں کے حق میں موت محبوب حقیقی سے ملنے کا نام ہے اور اسی وجہ سے ان کی موت وصال کہی جاتی ہے یعنی ملاپ اب جو محبوب حقیقی سے جا ملے اس سے بڑھ کر کیا شادی ہو سکتی ہے۔ عرس کی رسم جاری کرنے کا یہ مقصد تھا کہ مرنے والوں کی روعوں کو ایصالِ ثواب کرنا ایک پسندیدہ فعل ہے۔ اس سلسلہ میں جن بزرگوں سے ہم نے فیوض و برکات حاصل کئے ہیں۔ ان کا ہمارے اوپر سب سے زیادہ حق ہے۔ پھر اپنے پیر پھائیوں سے ملنا محبت کو بڑھاتا ہے۔ اور باعثِ برکت بھی ہے۔ اس کے ساتھ طالبوں کا یہ فائدہ ہے کہ پیر کی تلاش میں دقت نہیں ہوتی۔ کیونکہ بہت سے مشائخ رونق افزوں موتے ہیں۔ ان میں جن سے عقیدت ہو۔ ان کے مُرد ہو سکتے ہیں۔ اس طرح سے سلسلہ کے سب لوگ ایک تاریخ میں جمع ہو جاتے ہیں۔ ایک دوسرے سے ملاقات ہو جاتی ہے اور صاحبِ مزار کی روع کو قرآن کی تلاوت اور کھانا تقسیم کرنے کا ثواب بھی پہنچایا جاتا ہے اس مصلحت سے ایک خاص تاریخ مقرر کی جاتی ہے۔ اب یہ تاریخ وفات کا دن کیوں ہے۔ اس میں کچھ راز پوشیدہ ہیں۔ جنہ کے اظہار کی ضرورت نہیں۔ چونکہ بعض سلسلوں میں سماع کا رواج ہے۔ اس لئے حال کو تازہ کرنے اور ذوق اور شوق کو بڑھانے کے لئے کچھ سماع بھی ہونے لگا۔ چنانچہ عرس کی اصلیت یہی ہے اور اس میں کوئی حرج نظر نہیں آتا بلکہ بعض علماء نے احادیث سے اس کا جواز

لے ترمذی۔ ابواب الجنائز۔

بھی نکالا ہے۔ ایک شبہ اس حدیث سے پیدا ہوتا ہے۔ لانتخدا و اقبوی یعنی
یعنی میری قبر کو میدہ مت بنانا۔ اس حدیث کے صحیح معنی یہ ہیں کہ قبر پر سیارہ لگانا، خوش
کرنا، زینت و آرائش اور دھوم دھام کا اہتمام کرنا یہ سب منع ہے کیونکہ زیارت
عبرت اور آخرت کو یاد دلانے کے لئے ہے، نہ کہ غفلت اور زینت کے لئے۔ یہ معنی نہیں
کہ قبر پر پست آرائش ہے۔ ورنہ قافلوں کا روضہ اندرس کی زیارت کے لئے مدینہ طیبہ جانا
ہوتا۔ اور ظاہر ہے کہ یہ غلط ہے حقیقت یہ ہے کہ زیارت قبور اکیسے یا جماعت کے ساتھ
طرح جائز ہے اور ایصال ثواب بذریعہ تلاوت قرآن اور تقسیم طعام بھی جائز اور مسلول
سے خاص تاریخ کو مقرر کرنا بھی جائز اور یہ سب مل کر بھی جائز۔ رہا یہ شبہ کہ وہاں پکار کر
قرآن شریف پڑھتے ہیں اور اس میں آیت و اذکار القرآن و الحمد والثناء
(سورۃ الاعراف، آیت نمبر ۱۰۱)۔ (توجیہ) اور مسلمانوں واجب قرآن پڑھا ہلے۔ توجیہ
ستو اور چپ رہو۔ تاکہ اللہ کی مہربانی کے مستحق ثابت ہو، کی مخالفت ہوتی ہے۔ اول
علماء نے لکھا ہے کہ نماز کے باہر خاموشی سے قرآن شریف کو سننا مستحب ہے یعنی پسندیدہ
فرض یا واجب نہیں ہے۔ چنانچہ اگر کوئی کسی مستحب کو چھوڑ دے تو اتنا سخت اعتراض
نہیں۔ ورنہ نکتہ بولوں میں بچوں کا پڑھنا بھی منع ہو جائے گا۔ دوسرے اگر کسی کی یہ تحقیق ہو
قرآن شریف کو سنتے وقت خاموشی رہنا ہر حالت میں واجب ہے تو بجائے اس کے کہ پوس
عس ہی کو منع کرے۔ بہتر یہی ہوگا کہ لوگوں کو اس بات کی تعلیم کرے کہ قرآن مجید خاموشی
پڑھیں، سوئم کی رسم میں یو لوگ قرآن شریف بلند آواز سے پڑھتے ہیں۔ اس کا بھی یہی جواب
البتہ جس مجلس میں ایسی قابل اعتراض باتیں ہوتی ہیں جیسے طوائفوں کا ناچ اور قبور
سجدہ وغیرہ اس میں شریک نہیں ہونا چاہئے۔

سماج بذات خود ایک اخلاقی مسابہ ہے۔ بغیر ساز کے سماج میں بھی اختلاف ہے
اس کے متعلق محققین کا قول ہے کہ اگر جہاز کی شرطیں موجود ہوں اور فساد پیدا کرنے
باتیں موجود نہ ہوں تو درست ہے ورنہ نہیں جیسے امام غزالی رحمۃ اللہ علیہ نے اجباراً
میں مفصل بیان کیا ہے، اور ساز کے ساتھ سماج میں بھی اختلاف ہے بعض لوگوں نے

لے حجتہ البانغہ۔ باب الاذکار وما ینتقلیہا۔

یوں کی زد میں ہیں جن میں ساز و منہ معام ہوتے ہیں اور اس سلسلہ میں فقہ سے دلائل پتہ کئے ہیں۔
 پتہ ہستی بتا رہا ہے سب پانی پتی رحمتہ اللہ علیہ نے اپنے رسالہ سماع میں اس کا ذکر فرمایا ہے۔ لیکن
 پر سب متفق ہیں کہ آداب و شرائط ہونا ضروری ہے جو آج کل اکثر مجالس میں مفقود ہوتے ہیں۔
 اہم ع خداتہ نجات کیساں نکر و

بہر حال یہ احادیث خبر واحد ہیں اور ان کی تاویل ممکن ہے خواہ ذرا مشکل ہے۔ اس کے
 وہ بھی سمجھا جاسکتا ہے کہ یہ لوگ اپنے غلبہ حال کی وجہ سے مجبور ہیں۔ ایسی حالت میں کسی پر
 راض کرنا بہت دشوار ہے۔

ن بزرگوں کے مساک میں بزرگ جاز ہے ان کے اس ساک ہندی کو سماع میں شرکت کے لیے اجازت
 لی شرط ہے کہ سماع کسی کے لئے مفید ہے تو کسی کے لئے نقصان دہ ہے چشتیہ سلسلہ میں بھی عام
 ہے۔ اس کے علاوہ مجلس سماع کے لئے زمین بنیادی شرطیں ہیں، زمان، مکان، اخوان، جس کی مختصر
 یہ ہے۔ زمان۔ وقت ایسا ہو جبکہ دل کیسو ہو۔ سماع کے لئے اضطراب بڑھا ہوا ہو۔ اپنے مولے کے
 غوت میں بیٹھنے کی نراش مجبور کر رہا ہو، کوئی ایسا وجہ نہ ہو کہ جس سے صحبت خاطر کی پراگندگی کا اندیشہ
 ماز کا وقت نہ ہو۔ مکان۔ ایسی جگہ ہو جہاں ہم دوسروں کے لئے یا دوسرے ہمارے لئے تکلیف کا
 نہ نہ بن سکیں۔ عام راستہ نہ ہو، بازار نہ ہو، ماشوں اور تفریح گاہوں کے میدان نہ ہوں جگہ ایسی ہو کہ دل
 تمام شرائط کی پابندی آسانی کر سکیں۔ اخوان۔ سماع میں شریک ہونے والے سب کے سب
 نرم، ہم مذاق اور ہم رنگ ہونے چاہئیں۔ وہ ایسے لوگ ہوں جو غلبہ نفسانی سے آزاد ہو چکے
 تمام بُری خصلتوں پر غلبہ حاصل کر چکے ہوں، نہ دنیادار، ریاکار، مغرور اور جاہل ذاتی کے
 اروں کی ایسی مجلسوں میں کوئی گنجائش نہیں۔ صرف ایسے لوگ شریک ہو سکتے ہیں جو متوجہ الہی
 ہونے کی نیت سے یا دستوائے ہوں، اللہ کے سینوں میں کھوٹ نہ ہو۔ وہ ایسے بھائی ہوں جو
 و معارف کے حاصل کرنے میں باہم شریک ہوں۔ اخوان کی شرط میں قوال بھی شریک ہیں۔ قوال
 و شاعری ہوں۔ صوم و صلوات کے پابند ہوں۔ جریں دنیا نہ ہوں متقی اور پرہیزگار ہوں اگر سماع کی کسی
 میں مذکورہ بالا شرائط موجود نہ ہوں تو صوفیائے کرام کے نزدیک ایسے سماع میں شریک ہونا مناسب نہیں ہے۔
 خبر واحد اس حدیث کو کہتے ہیں کہ شروع سے آخر تک ایک دو راویوں کی روایت کی ہو۔

اس مسئلہ میں فقیر کا مشرب یہ ہے کہ ہر سال اپنے پیرو مشد کی ترویج مبارک کو ایصالِ ثواب کرتا ہوں۔ اول قرآن خوانی ہوتی ہے اور کبھی کبھی اگر وقت میں گنجائش ہوتی تو مولود پڑھا جاتا ہے پھر کھانا کھلا دیا جاتا ہے اور اس کا ثواب بخش دیا جاتا ہے۔ اس سے زاید فقیر کی عادت نہیں ہے اور نہ کبھی سماع کا اتفاق ہوا۔ نہ خالی نہ ساز کے ساتھ مگر دل میں اہلِ عالی کبھی ہنر سنا نہیں کیا۔ ہاں جو شخص ریاکار و عویدار ہو وہ بُرا۔ مگر بغیر شرعی دلیل کے اس کا قیام کرنا کہ فلا شخص ریاکار ہے، درست نہیں۔ اس میں بھی دونوں فریق عمل درآمد ہی ہونا چاہئے۔ جو اچکے گزر چکا کہ جو لوگ نہ کریں تو اس بات کو ان کا کمال اتباع سنت کا شوق سمجھو اور جو کریں ان کو اہلِ محبت میں سے جانیں اور ایک دوسرے پر انکار نہ کریں اور عوام کی زیارتیوں کو لطف و نرمی سے روکنے کی کوشش کریں۔

غیر اللہ کو پکارنا

(۵)

اس سناہ کی حقیقت یہ ہے کہ پکارنے سے مختلف مقاصد و اغراض ہوتے ہیں بھی اس کا مقصد محض اظہار شوق ہے کبھی حسرت کبھی کسی کو سنانا کبھی اس کو پیام پہنچانا چنانچہ اگر کسی غائب مخلوق کو محض یاد کرنے کے لئے یا وصال کے شوق اور فراق کی حسرت سے پکارا جائے جیسے اپنے دل کو تسلی دینے کے لئے عاشق اپنے محبوب کا نام لیا کرتا ہے تو اس میں کوئی گناہ نہیں۔ مجنوں کا قصہ مشنوی میں آتا ہے۔

رید مجنوں رائے صحرا نورد
ریگ کاغذ بود انگشتاں قلم
گفت لے مجنوں شیدا چسیت این
در بیانِ فحشِ بنشستہ فرد
می نمودے بہر کس نامہ رقم
می نویسی نامہ بہر کسیت این

گفت مستحق نام بیسے ای کنم
خاطر خود را تسلی می دہم

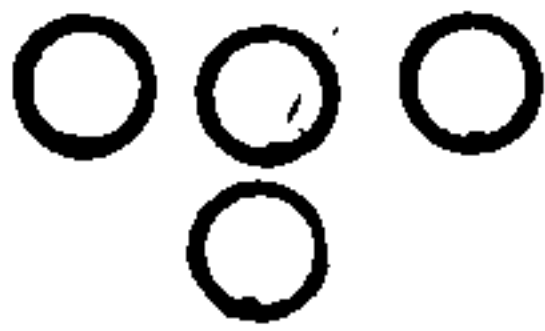
ترجمہ: کسی صحرا نورد نے مجنوں کو دیکھا کہ اپنے غم و حزن کی ویران دنیا میں تنہا بیٹھا ہوا ہے۔ ریت کاغذ ہے اور انگلیاں قلم۔ کسی کو خط لکھ رہا ہے۔ پوچھا گیا کہ اسے مجنوں

یہ سب کیا ہے کس کے لئے یہ خطا نویسی ہو رہی ہے۔ کہنے لگا کہ میں تو ییلے کے نام کی
 کر رہا ہوں۔ اور اس طرح اپنے دل کو تسکین دے رہا ہوں۔
 اس قسم کا پکارنا صحابہ کرام سے بیت سی روایتوں میں پایا جاتا ہے اور یہ بات ان
 پر مخفی نہیں ہے جنہوں نے آثار صحابہ کا گہرا مطالعہ کیا ہے۔ دوسری صورت یہ ہے
 طب کو سنانا مقصود ہو تو اگر پکھلنے والا باطنی صفائی سے اس قسمی کار و حافی مشاہدہ کر
 جس کو پکارا جا رہا ہے۔ تو بھی جانتا ہے اور اگر مشاہدہ نہیں کر رہا لیکن سمجھتا ہے کہ فلاں
 سے اس کو خبر پہنچ جائے گی اور وہ ذریعہ دلیل سے ثابت ہو تو بھی جائز ہے مثلاً یہ بات حدیث
 ثابت ہے کہ ملائکہ درود شریف کو حضور اقدس صلی اللہ علیہ وسلم کی خدمت میں پہنچاتے ہیں
 ہی اعتقاد سے کوئی الصلوٰۃ والسلام علیک یا رسول اللہ کہے تو مضائقہ نہیں۔
 مشاہدہ ہو رہا ہو۔ نہ پیغام پہنچانا مقصود ہو اور نہ کوئی پیغام پہنچانے کے ذریعے کی کوئی دلیل ہو
 پکارنا منع ہے مثلاً اگر کوئی کسی ولی کو دور سے پکارتا ہے۔ اس طرح کہ ان کو سنانا منظور ہو
 وہ روبرو ہیں اور نہ اس شخص کے پاس کوئی شرعی ثبوت ہے کہ ان کو کسی ذریعہ سے خبر پہنچ
 گی، تو یہ اعتقاد اللہ پر جھوٹ باندھنا ہے اور علم غیب کا دعویٰ بھی ہے بلکہ شرک سے متاجلتا
 رہے دھڑک اس کو شرک اور کفر کہہ دینا جرات کی بات ہے۔ کیونکہ ممکن ہے۔ اللہ تعالیٰ ان
 کو خبر پہنچا دے اور کسی ممکن بات کا اعتقاد شرک نہیں ہو سکتا لیکن جو بات ہو سکتی ہے اس
 بنا ضروری نہیں۔ اس لئے اس قسم کی بے معنی پکار کی اجازت نہیں ہے۔ البتہ وہ پکار جو حدیث
 اتی ہے مثلاً یا عباد اللہ اعینونی اے بندگانِ خدا میری مدد کرو اور وہ سب کے نزدیک

یہ تفصیل جو اوپر گزری ہے عوام کے لئے ہے۔ اہل خصوصیت کا حال بھی جدا اور حکم
 جہاں ان کے حق میں یہ فعل عبادت ہو جاتا ہے۔ جو خواہش میں سے ہوگا۔ وہ خود سمجھ جائے گا۔
 کرنے کی حاجت نہیں۔ اس سے "یا شیخ عبدالقادر شیبانی" کے وظیفہ کا حکم معلوم
 اگر شیخ کو متصرف حقیقی سمجھے تو یہ شرک کی طرف لے جانے والی بات ہے۔ ہاں اگر وسیلہ
 یہ جانے یا ان الفاظ کو بابرکت سمجھ کر خالی الذہن ہو کر پڑھے۔ تو کچھ حرج نہیں، یہ اس
 حلقے کی حقیقت ہے۔ اب بعض علماء اس قسم کی پکار کو منع کرتے ہیں۔ اس خیال سے کہ عوام
 مراتب نہیں کرتے۔ ان کی نیت بھی ایسی ہے اِنَّمَا لَعْمَالٌ بِالنِّيَّاتِ

(یقیناً اعمال کا مدار نیتوں پر ہے) مگر مصلحت یوں ہے کہ اگر پکارنے والا سمجھ دار ہو۔ تو اس پر حسن ظن کیا جائے۔ اور محض عالی باہل ہو تو اس سے دریافت کیا جائے اگر اس کے فقیدے میں کوئی خرابی ہو تو بالکل روک دیا جائے۔ لیکن ہر موقع پر اصل عمل سے منع کرنا مصلحت ہو تو بالکل روک دیا جائے۔ لیکن ہر موقع پر اصل عمل سے منع کرنا مفید نہیں ہوتا۔ ایک بات یاد رکھنے کے قابل ہے جو بہت حکیم کار آمد ہوتی ہے وہ یہ ہے کہ اگر کوئی شخص کسی غلط عمل میں مبتلا ہو اور ان کے حالات کو دیکھ کر یہ یقین ہو جائے کہ یہ شخص اصل عمل کو ترک نہ کرے گا تو اس موقع پر نہ تو اس کو اصل عمل کے چھوڑنے پر مجبور کرے۔ کیونکہ سوائے عناد اور دشمنی کے اور کوئی نتیجہ نہ ہوگا اور نہ اس کو بالکل آزاد اور بے لگام چھوڑ دے۔ کیونکہ یہ شفقت اور اخوتِ اسلامی کے خلاف ہے۔ بلکہ اصل عمل کی اجازت دے کر اس میں جو خرابی ہو اس کی اصلاح کرے۔ اس میں قبول ہونے کی امید زیادہ ہے۔ حتیٰ سجانہ تعالیٰ کا حکم ہے۔ اذیٰ سبیل ربک بالحکمة والموعظة الحسنة (سورۃ النحل آیت نمبر ۱۲۵) اے پیغمبر! اپنے پروردگار کی طرف لیگوں کو بلاؤ۔ اس طرح کہ حکمت کی باتیں کرو اور اچھے طریقہ پر پند و نصیحت کرو۔

جاہلیت کی رسوم کے عام رواج کے وقت جو شریعت کے احکام مقرر ہوئے تھے ان پر غور کرنے سے یہ قاعدہ صاف نظر آئے گا اس فقیر کا مشرب یہ ہے کہ ایسی پکار پہل معمول نہیں۔ ہاں بعض اشعار میں ذوق و شوق سے صیغہ ندا برتا گیا ہے عمل درآمد وہی رکھنا چاہئے جس کا ذکر اوپر کے تین مسئلوں میں گزر چکا ہے +

بعض غزوات کے حضور وی ظاہری حیاتی ورج شہید
ہون والے صحابہ کرام رضوان اللہ علیہم اجمعین ونام

(۱) تفصیل رحمۃ للعالمین جلد ۲ صفحہ ۲۷۱ تا ۲۹۴ توں اخذ کیتی گئی اے... قدر

(۱) مہج بن صالح (عمر فاروق دے آزاد کیتے غلام جنور نے فرمایا۔

شہدائے بدر یومئذٍ مہج سید الشہداء)۔

(۲) عبید بن حارث بن مطلب بن عبد مناف - (۳) عمیر بن ابو وقاص (مالک) بن

اہیب بن عبد مناف (بہر سو لاکھ سال روکے عندناں جہاد ورج شریک ہوئے تھن)

(۴) عاقل بن بکیر بن عبد یاسیل - (۵) عمیر بن عبد عمیر بن نضله (۶) عوف (با - عوذ)

بن عضاء (۷) معوذ بن عضر (۸) حارث (حارث) بن سراقہ بن حارث (۹) یزید بن

حارث (حرث) بن قیس بن مالک (۱۰) رافع بن معلی بن لوزان انصاری (۱۱) عمیر بن جہام

بن جموح بن زید بن حرام انصاری سلمی (۱۲) عمار بن زیادہ بن سکین بن رافع (انصاری ازہلی)

(۱۳) سعد بن خثیمہ الانصاری الدوسی (کنیت ابو عبد اللہ، لقب سعد الخیر) (۱۴) بدشر

بن عبد المنذر بن زبیر بن زید انصاری الدوسی -

نوٹ: یہ زرقانی تے الاستیعاب ورج ایوچوواں نام متفقہ نہیں بعض روایتاں ورج اوگنی

بانی اسی گئی اے تے تن ہور نام اہ ملدے نہیں - (۱) سعد بن خولی (۲) صفوان

بن بیضاہری (۳) عبد اللہ بن سعید بن عاص اموی - (رحمۃ للعالمین ج ۲ ص ۲۷۱-۲۷۲)۔

غزوہ سویق دے شہدا (۱) معبد بن عمرو الانصاری (۲) معبد بن عمرو داک

ساقی -

(۱) حمزہ بن عبد المطلب (۲) عبد اللہ بن حبش الاسدی

قرشی (۳) شماس بن عثمان بن شریہ قرشی المخزومی -

(بہرہ ۳ سال شہادت کھٹی) (۴) مصعب بن عمیر بن ہاشم بن عبد مناف (۵) انس بن

نضر بخاری (۶) انیس بن قتادہ بن ربیعہ بن خالد بن حارث (۷) ابو ہبیرہ بن حارث بن علقمہ
 بخاری (۸) اوس بن ارقم بن زید بن قیس خزرجی (۹) ایاس بن اوس بن عتیک اشہلی
 (آپ دا بھرا غزوہ خندق وچ شہید ہویا) (۱۰) اوس بن ثابت تازی لہذا آپ صحابہ میں ثابت
 ثناء رسول اللہ سے بھرا سن (۱۱) رفاعہ بن وقش بن زغیبہ بن زعور ابن عبد اللہ اشہلی
 (۱۲) ثابت بن وقش (۱۳) عمرو بن ثابت بن وقش (۱۴) مسلمہ بن ثابت بن وقش (۱۵)
 ثابت بن عمرو بن زید بخاری (۱۶) ثابت بن وصال (۱۷) ثعلبہ بن سعد بن مالک سعدی
 (۱۸) ثقب (یا ثقیب) بن فرہ بن بدن سعدی (انصار دے شجریاں دے پٹے عالم
 گن) (۱۹) حارث بن اوس بن معاذ اشہلی (بھرا ۲۸ سال) (۲۰) عمرو بن معاذ اشہلی (بھرا
 ۳۲ سال) (۲۱) حارث بن انس بن رافع اشہلی (۲۲) حارث بن عبد اللہ بن سعد بن عمرو
 خزرجی (۲۳) حارث بن ثابت بن سفیان بن عدی خزرجی (۲۴) حازنہ بن عمرو بن نو
 ساعدہ وچوں) (۲۵) حبیب بن زید بن تمیم بیاضی (۲۶) حنظلہ بن ابی عامر اوحی
 (آپ دا لقب عنسیل اما انکہ اے کیوں ہے آپ نوں فرشتیاں نے غسل دتا سی) (۲۷)
 خارجہ بن زید بن ابو زہیر خزرجی (آپ دی بیٹی حبیبہ صدیق اکبر دی بیوی سن۔ آپ نے
 بیٹے زید بن خارجہ بارہ روایتاں وچ آیا اے کہ اوہتاں مرگن تو بعد کلام کیتا) (۲۸) سعد
 بن ربیع نذری (۲۹) جناب قینظی بن عمرو بن سہل اشہلی (۳۰) صیفی بن قینظی بن عمر
 بن سہل (۳۱) خثیمہ بن حارث بن مالک اوسی (آپ دا بیٹا بدر وچ شہید ہویا) (۳۲)
 ذکوان بن عبد قیس بن خلدہ زرقی (۳۳) رافع بن مالک بن عجلان زرقی خزرجی (۳۴)
 رافع مولیٰ غزیہ بن عمرو (۳۵) رفاعہ بن عمرو بن زید خزرجی (۳۶) سعد یا سعید بن سوید
 بن قیس بن ابجر (خزری) (۳۷) سہل بن عدی بن زید بن عامر اشہلی (۳۸) سہل بن
 قیس بن ابی کعب بن قیس (اسلمی بدری) (۳۹) سفینح بن عاطب بن قینظی بن
 سفینح (اوسی) (۴۰) سکنونیق بن عاطب بن حارث بن عاطب (۴۱) مھزہ بن عمرو
 (بشر) (۴۲) عبد اللہ بن جبیر بن نعمان (۴۳) عبد اللہ بن عمرو بن وہب بن ثعلبہ
 (سعدی) (۴۴) عبد اللہ حمزہ بن زیادہ بلوی (۴۵) عبادہ بن غنیمہ بن بلوی

رمزہ (۴۶) نعمان بن عبد عمرو بن مسعود (بدری) (۴۳، ۴۵، ۴۶) اکتوبر کے دنائے
 گئے (۴۷) عامر بن أمید بن زید بن خشخاش (۴۸) عبید (عتیک) بن تیہان بن مالک
 (۴۹) یسار (۵۰) دے آزاد کیتے غلام)۔ (۵۱) عبید معنی بن لوزان بن حارثہ (آپ راہبان
 رافع بدوہج (کلام شہید ہو یا سی) (۵۲) عباس بن عبادہ خزرجی (۵۳) عامر بن مخامر بن
 حارثہ (۵۴) عمرو بن ایاس ابنوعوف وچوں (۵۵) عمرو بن مطروف یا مطرف بن
 علقمہ بن عمرو بن ثقف (۵۶) عتبہ بن ربیع بن رافع خدری (۵۷) عبادہ بن سہل بن مخزومہ شہس
 اوسی (۵۸) عبد اللہ بن عمرو بن حرام السلمی خزرجی (حضرت جابرؓ دے والد بزرگوار سن
 آپ دے جنازے آتے روایتاں موجب فرشتیاں پراں نال چھاں کیتی ہونی سی تے
 رب تعالیٰ نے آپ نال حضوری وچ شہادت توں بعد کلام فرمایا سی) (۵۹) عمرو بن جموح
 بن زید بن حرام (۶۰) خالد بن عمرو بن جموح (۶۱) ابو امین (۶۲) دا آزاد کیتا
 غلام) (۶۳) عمارہ بن زیاد بن سکن بن رافع (شہادت ویلے حضورؐ دے قدم مبارک آتے آپ دے
 رخسار سن) (۶۴) یزید بن سکن (۶۵) عمرو بن قیس بن زید بن سواد بن مالک (بنو نجار وچوں) (۶۶)
 قیس بن عمرو بن قیس (۶۷) دا بیٹا) (۶۸) قیس بن مخلد بن ثعلبہ بن صحزہ (بازنی) (۶۹) مالک بن
 سنان (ابو سعید خدری دے والد ماجد) (۷۰) نوفل بن ثعلبہ سالمی الخزرجی (۷۱) یزید
 بن عاصب بن عمرو اشہلی (۷۲) وہب بن قابوس (۷۳) حارث بن عتبہ بن قابوس (۷۴) تے
 ۷۵ چاچا بھتیجا سن۔ جبل مزینہ توں مدینے تشریف بکریاں چارن آئے۔ پتہ لگا کہ نبیؐ اللہ زا
 لشکر نال احوال آئے۔ اہ روئیں بکریاں چھڈے، سدھے آپ دی خدمت میں اپڑ کے مسلمان
 ہوئے تے شہادت دی موت مر کے ہمیش دی حیاتی کھٹ گئے)۔ (نوٹ۔ غزوہ احد دے پہلے
 چار صحابہ مہاجر تے باقی سب انصار وچوں سن)۔

۷۵ رحمت للعالمین۔ ۲۸ ص ۲۷۷ + ۷۵ حسیل بیان بن جابر عیسیٰ القطعی ایس
 جنگ وچ غلطی نال مسلماناں ہتھوں شہید ہوئے بعض سیرت نگاراں نے ایس فہرست وچ (۱)
 مالک بن ایاس (۲) حارث بن عدی بن خوشہ تے (۳) ایاس بن عدی دے نام وی شامل کیتے نیس
 پر اتلے نام متفقہ نیس۔ ایس واسطے اپناں تہن تاواں دا ذکر حاشیے وچ کیتا جا رہیا اے۔ انج بخاری دی
 حدیث (انس بن مالک توں) وچ جنگ احد دے شہیداں دی گنتی مشترکہ سی لئی اے۔

یوم الرزح و شہداء

(۱۱) مرشد بن کتان بن حفص بن غنوی (۲) نمیب بن عدی انصاری (۳) عامر بن ثابت بن ابوالفتح قیس انصاری (۴) زید بن وثنہ انصاری بیاضی (۵) زید بن مزین انصاری بیاضی (۶) عبد اللہ بن طارق بن عمرو بن مالک ملوی (۷) مغیث بن عبید بن ابی ایاس ملوی (۶) تے پے ماں جانے میں (۸) خالد بن بکیر بن عبد یلیل - (نوٹ: بخاری شریف و صحیح ابوداؤد متنی دس ملوی اسے جانتے ہیں ثابت نے چھے نام اپنے شعراں و صحابان کہتے ہیں)۔

بیر معونہ کے شہیداں کے نام

(۱) منذ بن عمرو بن قیس انصاری (۲) حکم بن یحییٰ (موتے ہشام مخزومی) (۳) حرام بن ملجان (مالک) بن خالد انصاری (۴) سلیم بن ملجان (مالک) بن خالد انصاری (۵) حارث بن سمہ انصاری بخاری (۶) ثابت بن خالد بخاری (۷) عامر بن فہیرہ (مولیٰ صدیق اکبر) (۸) عروہ بن سہام بن صلت (۹) سائب بن اعین بن قیس بن خالد انصاری (۱۰) معاذ بن معاص بن قیس بن خالد انصاری (۱۱) مسعود بن قیس بن خالد (۱۲) سفیان بن ثابت انصاری (۱۳) مالک بن ثابت انصاری (۱۴) سفیان بن حاطب بن امیہ انصاری (۱۵) اسہل بن عامر بن ثقف انصاری (۱۶) سعد بن عمرو بن ثقف (۱۷) طفیل بن سعد بن عمرو بن ثقف (۱۸) اسہل بن عمرو بن ثقف (۱۹) قذیبہ بن عبد عمرو بن مسعود بن عبد اللہ اشہل انصاری مخزومی (۲۰) منذ بن محمد بن عقبہ انصاری اوسی (۲۱) نافع بن بدیل بن ورقہ (نوسہم وچوں) (۲۲) انس بن معاویہ (۲۳) ابی بن ثابت بن منذر کنیت ابوالفتح (۲۴) ابی بن معاذ بن انس انصاری (۲۵) ۲۳ء و ۲۴ء (واقعی ۲۳ء تے آپ دے اک بھرانوں ایہناں شہیداں و صحابیاں)

اے کافراں آپ لوں پھانسی دنی سی۔ پھانسی چڑھن توں پہلاں آپ نے دو رکعت نماز (کافراں توں اجازت لے کے) پڑھی۔ حضور علیہ السلام نے آپ دی ایس نماز توں اُشدہ واسطے ہر پھانسی پان یا نقل کہتے جان والے واسطے سنت قرار فرمادتا۔

اے شہادت دے آپ دی عمر ۴۴ سال سی۔ قاتل عامر بن طفیل دا بیان اے کہ جدوں او پنہنہ نیرہ ماریا تاں آپ دے بدن وچوں اک نور نکلیا۔ جنہوں دیکھ کے قاتل مسلمان ہو گیا۔ آپ دی لاش میدان جنگ وچوں دستیاب نہیں ہو سکی۔ رحمتہ للعالمین۔ ج ۲ ص ۱۲۸۱۔

(۲۶۱) مسعود بن خالد بن عامر بن زریق (بعض نے آپ نوں خیبر دے شہیداں وچ رکھیا)۔

(نوٹ) بیر معونہ دے شہیداں دی کئی گنتی بخاری وچ انس بن مالک دی روایت نال ۷۰ دی گئی اے

(۱۱) ہشام بن صباحہ لیثی - آپ مقبس بن صباحہ دے بھائی سن۔ اک مسلمان منجھوں غلطی نال شہید ہو گئے۔

قریب و شہید

غزوہ خندق یا احزاب دے شہداء

(۱) انس بن اوس بن شیک بن عمر

انصاری (۲) عبداللہ بن سہل بن زید

انصاری (۳) ثعلبہ بن عتمہ بن عدی سلمی خزرجی (۴) طفیل بن مالک بن نعمان انصاری سلمی (۵)

کعب بن زید بن قیس بن مالک انصاری (بیر معونہ دے ستر صحابہ وچوں صرف آپ امی زنادہ بچے سن)

(۶) سعد بن معاذ بن نعمان اشہلی (غزوہ خندق والے دن اک تیر نال زخمی ہو کے اک ہینہ زخمی

حالت وچ رہے تے فیر صحت فرماں)۔

بنو قریظہ دے شہداء

(۱) خالد بن سوید بن ثعلبہ (۲) سنان بن محسن یا سنان بن

دیب بن محسن (باقی دو شہیداں دے نام نہیں مل سکے)

غزوہ غابہ دے شہداء

(۱) ذر بن ابوزر (۲) محرز بن فضلہ (بنو اسد وچوں سن) (۳) دقا

بن محرز (بنو مدج وچوں)۔

ذوالقصد دے شہداء

(۱) سلکان بن سلامت بن وقش بن رغبہ انصاری (۲) حارث

بن اوس بن معلیٰ بن لوزان

شہداء خیبر

(۱) اوس بن حبیب انصاری (۲) اوس بن فاکہ (ریانہ تک) انصاری

اوسی (۳) اوس بن عائد (۴) اسلم (خیبر دے کسے یہودی دے غلام سن۔

غزوہ دے دوران اسلام قبولیا تے شہادت کھٹی لے (۵) ثابت بن وائلہ (۶) حارث بن سائب

انصاری اوسی (۷) رفاعة بن مسروح (بنو اسد وچوں) (۸) ربیعہ بن اکثم بن سنجہ (۹) سلیم بن

ثابت بن وقش زغبہ (۱۰) عامر بن اکوع (سنان) (۱۱) عبداللہ بن حبیب بن اہب (اسدی لیشی)

لے باقی دو بندے قبیلہ مزنیہ وچوں شہید ہو کے تے اک مورچہ بنو غطفان وچوں شہیدی تیرہ

پا گیا تے رسول اکرم آپ دی لاش دیکھن گئے تے فوراً پرت آئے تے فرمایا "اُہے کول تاں اُہدی

بہشتی بیوی (مؤر) بیٹھی اے۔ (رحمۃ عالمین - ج ۲ ص ۲۸۴)

۱۲) عبداللہ بن حبیب بن اہب (بنو اسد بن عبد العزیٰ دے بھانجے کن آپ دا نام صرف
 واقدی نے لکھیا اے) (۱۳) عدی بن مروہ بن سراقہ بن جناب (بلوی، القضاعی) (۱۴) عدی
 مروہ بن سراقہ انصاری (۱۵) غمارہ بن عقبہ (۱۶) ابوسفیان بن حارث بن قیس انصاری (۱۷)
 بن ثابت انصاری اوسی کنیت ابو ضیاء (۱۸) مسعود بن سعد بن عامر بن عدی انصاری (۱۹)
 بدی (۱۹) محمود بن مسلمہ انصاری حارثی۔

نوٹ: ہسیرت نگاراں نے شہدائے خیبر دی گنتی پندرہاں لکھی اے۔ سلمان منصور پوری دی تحقیق
 موجب کل تہی صحابہ شہید ہوئے سن۔

۱۹) صحابہ دے نام اپر دتے گئے میں تے (۲۰) زینف بن وائلہ دا نام صرف واقدی نے تے
 (۲۱) زینف بن حبیب دا نام صرف طبری نے لکھیا اے۔ (۲۲) بشر بن بردہ بن معرور آپ
 ایس غزوے توں بعد زہر وچ تلیا گوشت کھان نال شہید ہوئے جہڑا اک یہودن زینب نے
 رسول خدا واسطے بھیجیا سی تے (۲۳) بشر بن عبد المنذر آپ بارے دور و اتناں میں
 پہلی موجب آپ بدر وچ شہید ہوئے تے روجی موجب غزوہ خیبر وچ سلمان مرحوم پہلی روایت
 توں زیادہ صحیح سمجھ دے میں اے۔

شہدائے موتہ

(۱) سفیر رسول حضرت حارث بن عمیر الا زوی جہنوں شرجیل بن عمرو
 (شام دا گورنر) نے بچھ کے شہید کر دتا۔ ایسے قتل و جہوں اہ جنگ
 دا حکم ہو یا سی۔ (۲) زید بن حارثہ بن شرجیل الکلبی (رسول اللہ دے خادم تے منہ بولے پتہ
 (۳) جعفر بن ابی طالب (طیار) (۴) عبداللہ بن رواحہ بن ثعلبہ الخزرجی (خزور دے شاہ
 سن) (۵) جابر بن ابی صعصعہ بن زید الماننی انصاری (۶) ابوکلاب بن ابی صعصعہ بن
 الماننی (۷) سراقہ بن عمرو بن عطیقہ الانصاری (۸) عباد بن قیس بن عیسہ الانصاری خزرجی
 (۹) وہب بن سعید بن ابی سرح القرشی (۱۰) مسعود بن سوید بن حارثہ القرشی (۱۱) مسعود
 بن الاسود بن حارثہ القرشی (۱۲) عبادہ بن قیس بن زید بن اُمیہ انصاری خزرجی (۱۳) مسعود
 بن عمرو (۱۴) ہویکبہ بن بحیر بن عامر الصنی۔

شہدائے فتح مکہ

(۱) کرز بن جابر بن حیل تہری قرشی (۲) حنیس بن اشعر بن منقر

ربیعہ خزاعی .
شہداء کے حسین (۱) امین بن عبد حبشی (۲) مجوثر ث بن عبد اللہ بن حلف .
 (۳) مرہ بن سراقہ (۴) سراقہ بن حباب انصاری (۵) یزید بن زعمہ بن اسود بن مطلب (بنو
 عجلان وچول) (۶) یزید بن زعمہ بن اسود بن مطلب (ام المومنین حضرت ام تمیمی سے
 بھانجے سن قریش دے سرداراں وچ وڈے صلاح کار تے مشیر نئے جان دے کن) .

شہداء کے طائف (۱) حارث بن سہل بن ابو صعصعہ انصاری (۲) حباب بن جبیر
 (۳) عرفطہ بن حباب بن جبیر (۴) جلیجہ بن عبد اللہ بن حارث
 (۵) رقیم بن ثابت انصاری اوسی (۶) ثابت بن جزع انصاری (عقبی تے بدری) (۷) سعید
 بن سعید بن عاص بن اُمیہ (قرشی اموی) (۸) عبد اللہ بن ابوامیہ بن مغیرہ قرشی مخزومی .
 (۹) عبد اللہ بن حارث بن عبد المطلب (حنوز دے چچیر) (۱۰) سائب بن حارث بن
 قیس بن عدی . (۱۱) عبد اللہ بن عامر بن ربیعہ (غدوی) (۱۲) عبد بن قوال بن قیس بن قش
 بن ثعلبہ (۱۳) منذر بن قوال بن قیس (۱۴) اے بیٹے) رضی اللہ تعالیٰ عنہم ورضوانہ .

(نوٹ) وڈوں مراد اس سریر وادی القریٰ وچ شہید ہوئے . ایسا نوبی (رسوں اکرم دے غلام)
 "عیش" دے شہید نہیں . حنوز دے آزاد کیتا حبشی غلام "ید عظیم" غزوہ وادی القریٰ
 وچ شہید ہویا . مراد اس بن قہیک (بنو فزارہ وچول) سریر "خریبہ" وچ شہید ہوئے
 حرم "بن ابی العرجا" سریر ابن ابی العرجا، وچ شہید ہوئے . کعب بن عمیر "اطح" دی
 جنگ وچ شہید ہوئے . رضی اللہ تعالیٰ عنہم .

بعض صحابہ کرام رضوان اللہ علیہم اجمعین . حضور دی ظاہری حیاتی وچ شہادت پاگئے سن
 پھ سیرت تے تاریخ دے عالماں وچ جگہ تے وقت شہادت بارے اختلاف اے .
 ایساں دے ناں (نام) ایچ نہیں :-

(۱) قرہ بن عتبہ (عقبہ) الانصاری الاشہلی .

(۲) مالک بن خلف بن عمرو وخنزاعی (۳) مخیر بنی . آپ بنو نضیر وچول تے یہودی عالم سن .
 جنگ اُحد والے دن اسلام قبول کیا . تے سدھے میدان جنگ وچ پہنچ گئے . اپنے مال

لے بعض دے قول موجب آپ طائف وچ زخمی ہوئے سن تے یوم فحل ۳۱ جونوں شہادت پائی .

دی وصیت رسول اکرم واسطے کر گئے سن ۔

(۴) ثابت بن النعمان بن امیہ - ابوحنیفہ (بدری) ۔

(۵) سہیل بن رومی بن وقش بن زعنبہ - (واقفی آپٹ نون اُحد سے شہیدیاں و
رگن واسطے)

(۶) یزید بن سعید الکندی - سائب سے والد ۔

(۷) بشر بن براہین معرور - انصاری - (خبر و حج زہر والا گوشت کھان پاروں آپٹ
دی شہادت ہوئی) ۔

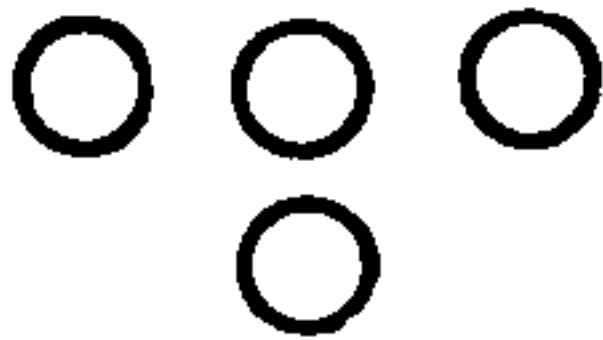
(۸) طفیل بن النعمان بن خنساء الانصاری ۔

(۹) مسعود بن خلدہ الانصاری - الزرئی ۔

(۱۰) عبد اللہ (حکم) بن سعید بن العاص قرشی - بدری ۔

(۱۱) مسعود بن الاسود بن حارثہ - قرشی ۔

(۱۲) مبارک بن سفیان بن عبدالاسد - المخزومی (رحمۃ للعالمین) ج ۲ ص ۱۹۳ - ۱۹۴

اسلام اور عورت و امثالہ تے اک توں و وراثتیاں

پہلاں اللہ تعالیٰ نے آدم علیہ السلام نوں پیدا فرمایا۔ پیر آپ دی پسلی توں اماں
خوانوں پیدا فرمایا۔ ایہہ عمل اودوں کیتا گیا، جد آدم علیہ السلام کتے ہوئے سن۔ آپ جاگے
تاں اماں خوانوں اپنے کول کھلوتنیاں دیکھ کے بڑے خوش ہوئے۔

حضرت آدم سے دو پتریاں قابیل تے اہیل وچ اک زمانی پاروں جھگڑا ہو گیا۔ اہیل
نے خدا خونی پاروں لڑائی توں بچن دی ات کو شش کیتی پر اوڑک اوہ اپنے بھرا قابیل ہتھوں
مارے گئے۔ انسانی زندگی وچ ایہہ پہلا قتل سی جہڑا اک زمانی پاروں ہویا۔ تے اہیل توں
قتل کرن توں بعد قابیل اپنی پسندیدہ زمانی حاصل کھن وچ کامیاب ہو گیا۔ بھانویں
اوہنے خدا دی نافرمانی پاروں ہمیش دی ذلت تے کالک کھٹ لئی۔

عورت تے مرد و ساتھ اک ات ضروری ساتھ اے۔ اکلامر دیا اگلی عورت انسانی
زندگی وچ نامکمل گئے۔ جاندے نیں۔ ایس دیکھنے آں کہ اللہ تعالیٰ نے پیغمبران علیہم السلام
— توں عورت توں وکھ رہن لئی کدی وی نہیں رکھیا۔ سگوں انبیاء علیہم السلام (عموماً)
— عام لوکاں ہار بال بچے دار ہندے سن۔ تے عورت دا احترام ایساں نہ صرف آپوتقائم
رکھیا سگوں دوجیاں توں وی سکھایا۔ پر دینی اصول بظلمت کارن وقت دے نال نال
عورت و امثالہ انسانی زندگی وچ ذلت توں وی بیویں درجے تک جا پڑیا۔

ساڈے نبی پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے جدوں ظہور فرمایا۔ اوس سمے عورتاں دا
حال بڑا مندا سی۔ عورت نوں اک اناٹہ سمجھیا جاندا سی۔ ایس کسے تر کے وچ اک مرن
والے دیاں زمانیاں وی ونڈیاں جاندیاں سن۔ تے بعد وچ اوہناں نال مرن والے
دے وارث (بھانویں پترامی ہندے) نکاح تک کریندے سن۔ جمہدی دھی نوں ارگھتن
یا "جیوندی جانے" ذنمان دار و ارج عرب وچ عام سی۔ ہندوستان وچ ارج وی بیوی توں پیر

دی جتنی سمجھتی تے متھیا جاندا اے۔ حالانکہ عورت اللہ تعالیٰ نے دی اونی ہی اہم مخلوق اے جتنی مرد۔ پر دونہاں وجہ ذمہ داریاں دی ونڈ موجب فرق رکھیا گیا اے جہڑا بالکل قدرتی اے۔ سیوی اپر دسیا گیا اے۔ عورت توں بغیر مرد یا بیویوں بغیر عورت دونوں ادھورے نیں۔ تے زندگی دی گدی چلان لئی ایہہ صلاحیتیں جی اکدوجے لئی بڑے ضروری نیں۔ انبیاء چونکہ انصاف تے قیاس کارو تشریف لیا تھے سو جہاں ایس کر کے اوہناں ہمیشہ مردوں پر اوواں تھے عورتوں نوں عورتوں تے مستقام دین دلاں دانہ صرف ہوکا دتا، بلکہ اوس اتے عمل کر کے وی دکھایا۔ تاں جے دو جے وی اوسے طرح زندگی گزارن۔

عورت نوں ترکہ سمجھ کے پیو دی منکوہہ نال نکاح کرن بارے قرآن پاک نے ایچ منع فرمایا اے۔۔

(۱) وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ
النِّسَاءَ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۗ إِنَّهُ كَاتِبٌ
فَاحِشٌ ۖ وَمَقْتَلَةٌ وَسَاءَ سَبِيلًا ۝
(النساء: ۲۳)

تے جہناں زنانیاں نوں تہاڑے پیو دارے اپنے نکاح وجہ لیا چکے ہوں اوہناں نال تیسیں نکاح نہ کرو۔ پر جو چھپے چھپے ہو چکيا (سو معاف اے) بے شک ایہہ کم بڑا بھیاں والاتے داہدا مندا اے تے بھیرا طریقہ۔

(۲) اگے جا کے فرمایا:۔ (ترجمہ) ”مسلمانو! تہاڑے تے (نکاح لئی) حرام نیں۔۔۔ تہاڑیاں مانواں، دھیاں، بھیناں، پھپھیاں، ماسیاں، بھتیجیاں تے بھانجیاں تے اوہ عورتاں جہناں تہا نوں اپنا دودھ پاپا۔ تے دودھ بھیناں مٹے بیویاں دیاں مانواں (سستان) تے بیویاں دیاں (پچھنگ) بیٹیاں جہڑیاں تہاڑی کفالت تے پرورش وجہ نیں۔ تے جہناں (بیویاں) نال تے تیس صحبت کر چکے او۔ تے جے صحبت نہیں کیتی تاں کلائی گناہ نہیں (اوہناں دیاں پچھنگ بیٹیاں وی تہاڑے تے حلال نیں)۔ تے تہاڑے سکے پڑاں دیاں بیویاں (دینی حرام نیں) تے دو سکیاں بھیناں نال (اکو وقت) نکاح (وی) پر جو پاپاں ہو چکيا سو معاف اے۔ بے شک اللہ بخشنبار۔ تے مہربان اے۔۔۔ تے حرام نیں تہاڑے لئی خاوندان وایاں عورتاں۔۔۔ پر جہناں دے تیس (مال غنیمت وجہ آون پاروا) مالک بن جاؤ۔ ایہہ اللہ پاک داعلم اے۔ تہاڑے واسطے اوہناں نوں سوارو جیاں

زنانیاں (نکاح لئی) حلال نیں۔ اود ایچ کہ تئیں مال (مہر) دے کے اپناں نوں حاصل کرو تے تہاڈی نیت نکاح دی ہووے نہ کہ زنا دی (النساء: ۲۳-۲۴)۔
 (۳) قرآن مجید وچ اللہ تعالیٰ عورتاں نال چنگا سلوک کرن بارے ایچ فرماندا اے :-
 دَعَا شَرُّهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ تئیں اپنی سوانیاں نال سوہنا ورتا رہا
 کیتا کرو۔

(۳) عورتاں نوں حکم دتا :-

الْمَرْجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ مرد عورتاں دے ماکم تے نگران نیں۔

ایسے طرح عورتاں دے حقوق بارے قرآن کریم وچ بڑیاں کھلتیاں
 ہدایتاں موجود نیں۔ تے حضور علیہ السلام نے وی عورتاں دے حقوق تے
 عظمت بارے بڑے سوہنے ڈھنگ نال نصیحتاں فرمائیاں۔ مثلاً

(۱) اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا تئیں میری ایہہ نصیحت منو تے عورتاں نال
 چنگا ورتا رہا کرو۔

(۲) الْجَنَّةُ تَحْتَ أقدامِ الْأُمَّهَاتِ جنت مانواں دے قدماں ہیچھوٹے۔
 اہد ا مطلب اہ ہویا کہ بطور بیوی عورت مرد دے حکم ہیچھوٹے ہون کر کے مرد نالوں
 گھٹ درجہ رکھدی اے۔ پے بطور "ماں" اولاد واسطے اہد درجہ مرد (باپ) توں اچھا
 اے۔ کیوں جے باپ دے قدماں ہیچھوٹے جنت بارے کوئی ارشاد نہیں بل دا اے۔ حالانکہ
 خدا نخواستہ تہ طلاق ری صورت وچ اولاد دا حقدار صرف مرد ای گنیا جاتا اے۔

ایسے طراں رسول اللہ نے بیٹیاں دی چنگی طراں پرورش کرن والے توں آخرت وچ
 جنت دی خوشخبری دتی۔ تے دھیاں نوں زندہ دفنان والی رسم مٹان دا پورا جتن فرمایا۔
 قرآن وچ عورتاں نوں وراثت دا حقدار قرار دتا گیا اے۔ اسلام وچ طلاق دینا
 جائز اے۔ عورت وی "خلع" راہیں نکاح نوں ختم کرا سکتی اے۔ پے رسول اللہ نے
 فرمایا کہ حلال چیزاں وچوں سب توں مکروہ چیز طلاق اے۔

اک ویلے اک توں وودھ عورتاں نال شناوی

اسلام اک فطری دین ہون کر کے انسانی معاشرے نوں پاکیزہ دکھیں وانز
گھٹیں بانیں چاہوان نہیں۔ سگوں اوہ عملی طریقہ وی دسد اے کہ کس طراں اک معاشرہ
پاکیزہ رہ سکد اے۔ چنانچہ قرآن حکیم وچ ارشاد اے :-

فَاللَّيْحَامُ الْمَآخِذُ لَكُمْ مِنَ الْإِنْسَانِ
مِثْنِي وَثُلُثٌ وَرُبْعٌ فَإِنْ خِفْتُمْ
أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةٌ

تیسیں اپنی پسند موجب، دو ڈو، تن تن
تے چار چار شاریاں (کریاں) کرو۔ پر جے
ڈر ہووے کہ انصاف نہیں کر سکو گے۔

تاں اکو (بیوی) کافی اے۔

پا۔ النساء : ۳

قرآن حکیم دے حوالے توں بعد مناسب معلوم ہندا اے کہ انسانی تاشخ دے حوالے
نال مختلف مذہباں دے وڈ وڈیریاں دیاں مثالان ایس بارے دتیاں جان کہ اوہناں کیتیاں
کیتیاں شادیاں کیتیاں ہندیاں سن۔

(۱) ہندوستان وچ مہاراجہ دست دیاں تن زنانیاں سن۔

(۲) کرشن جی دیاں ۱۸ رانیاں سن۔ پر بعض ہندوستانی راوتتاں موجب اوہناں

دیاں ستو توں وودھ بیویاں سن۔

(۳) راجہ پانڈو دیاں دو بیویاں سن۔ تے راجہ شنتن دیاں وی دو سن۔ بھپترا ایسج دیاں دو

بیویاں تے اک لونڈی سی۔

حضرت علیہ السلام توں پہلے نبی تے انبیاء علیہم السلام دیاں اک توں وودھ زنانیاں

ثابت نہیں۔ مثلاً

حضرت ابراہیمؑ - (۱) سیدہ ماجرہ (کتاب پیدائش ص ۱۶)

(۲) سیدہ مارہ (۱۸)

(۳) قنورہ خاتون (۱۵)

لے کتاب کرشن چتر موفد آنجھانی لاد لاجپت رائے ۱۹۵۷ء لکھنؤ میں ج ۲ ص ۱۲۹ ج

حضرت یعقوب
حضرت یعقوب

- (۱) بیاد (پیدائش $\frac{29}{23}$)
 (۲) زلف (" ")
 (۳) راجل (" ")
 (۴) بلہہ (" ")

حضرت موسیٰ

- (۱) سفورہ خاتون (خروج $\frac{2}{21}$)
 (۲) جیشیہ
 (۳) قیسی دی بیٹی (قاضیوں $\frac{1}{14}$)
 (۴) حباب دی بیٹی (" ")

حضرت داؤد

آپ دیاں نو بیویاں سن (بہوئیل $\frac{26}{27}$ ، $\frac{28}{27}$ تے $\frac{11}{27}$)
 تے دس لونڈیاں سن (" ")
 قرآن وچ اک واقعہ درج اے کہ دو فرشتے جھگڑا کروے آپ دے گھر
 کندھ ٹپ کے آدمی وی شکل وچ آئے۔ اک نے آکھیا کہ میری اک بھیڈ
 اے تے میرے ساتھی کول ۹۹ بھیڈاں نیں۔ ایہہ میری اگلی بھیڈ اے
 قبضہ کرنا چاہندا اے۔ تیس انصاف کرو۔ تے حضرت داؤد نے اگلی
 بھیڈ والے دے حتی وچ فیصلہ دتا۔ تھوڑی دیر بعد اوہ فرشتے غائب ہو گئے
 تاں آپ نوں یاد آیا کہ ایہہ تاں اللہ تعلقے نے مینوں چتار یا اے کہ میں
 اپنیاں ۹۹ بیویاں دے ہندیاں وی اپنے اک فوجی جوان دی بیوی
 حاصل کرن لئی اوہنوں جہاد تے بھیج کے شہید کرا دتا۔ ایس توں
 ثابت اے کہ آپ دیاں ۹۹ بیویاں سن۔

حضرت سلیمان

آپ دیاں اک ہزار زباناں سن۔ ست سو بیویاں تے ۳۰۰ لونڈیاں
 (سلاطین $\frac{11}{11}$)

لے ایہہ تفصیل رحمة اللعالمین ۲ ج ۱ ص ۱۳۸ تا ۱۵۲ توں ماخوذ ہے۔

اسلام وچ اک توں پازنگ زنائیاں نال نکاح دی اجازت اے۔ ایس وچ رب دیاں حکمتاں چھپیاں نیں۔ کیوں جے معاشرے نوں پاکیزہ رکھن لئی "زنا" توں بچنا ضروری اے۔ تے شادی زنا توں بچن دا قدرتی ذریعہ اے

نارے رب نے اہ حکم اجتماعی تے شخصی ضرورتاں نوں سامنے رکھ کے دتا اے مثلاً:

(۱) جنگاں وچ مرداں دی بہتی گنتی ماری جاندی اے۔ زنائیاں بیوہ ہو جاندیاں نیں۔ قوم نوں نویں جنریشن وچ نرینہ اولاد دی ضرورت ہندی اے۔ تاں جے ذمتی صلاحتیاں قائم رکھیاں جاسکن۔ اچھے ویلے زنائیاں دی کثرت نوں سمھاننا تے اہناں دیاں جنسی لوڑاں دا خیال نہ رکھن نال بدکاری پھیل سکدی اے۔ جہدے نتیجے وچ بانیے رام دی اولاد معاشرے وچ پھیل جائے گی۔ تے یا فیر (جے حمل گران دا سلسلہ چالو رہوے تاں) معاشرہ نویں پود توں وانجیا رہے گا۔ جہد انتیجہ ظاہر اے کہ ملک تے قوم دے حق وچ سبک نہیں نکلے گا۔

(۲) عورتاں نوں اللہ تعالیٰ نے نچایتی صفتاں نال نوازا اے۔ جے کسے ملک وچ جنگ یا وبا وغیرہ توں بعد مرداں دی کمی تے عورتاں دی گنتی ودھ جائے تاں ہوسکدا اے کہ اچھے ملک اُتے موقع پاکے کوئی ہور ملک قبضہ کر لوے۔ تے اوتھے دیاں زنائیاں توں قیدی بنا کے اہناں دی عزت نال کھیلے۔ ایس واسطے اہ ضروری چاہدا اے کہ مرداں نوں اک توں ودھ (بہت موجب) شادیاں دی اجازت ہووے۔ تاں جے عورتاں تے مرد بدزاہی دا شکار نہ ہون۔ بچے پیدا کر کے افرادی طاقت بجالا سکتی جلتے تے اپنے ملک وچ نویں جنریشن ٹھیک ٹھیک پروان چڑھ سکے۔

ایس بارے انگریز سکالر مسٹر ہرٹ سپنسر اپنی کتاب "اصول علم الاجتماع" وچ کہندا اے: "جدوں کسے قوم نوں اچھی صورت حال پیش آجائے کہ اہدے مرد جنگاں وچ مارے گئے ہون تے باقی لوکاں دی صرف اک اک بیوی ہووے تے بہت ساریاں بیوہ زنائیاں شادی توں بغیر رہ گئیاں ہون تاں اہد انتیجہ افرادی پیدا ایش دی کمی دی شکل وچ نکلے گا۔ ایس طرح موجودہ لوک مرن وایاں دی تعداد دی برابری نہیں کر سکن گے۔ ایسی صورت وچ جے کسے دو قوماں وچکار ایس خیاں نال مقابلہ بیتا جائے کہ اہ دونوں اقتصادی تے معاشی سوتیاں دے لحاظ نال برابر نیں۔ پر اہناں وچوں اک قوم اپنی ساری عورتاں

تو ان بچے پیدا کر ایہ ذاکم نہ لے سکدی ہووے تاں اہ دو جی قوم دا مقابلہ نہیں کر سکے گی ۔
جہد سے سارے مرد اپنی اپنی ساریاں زبانیوں توں بچے پیدا کر رہے ہون گے ۔ نتیجہ اہ کہ جس
قوم وچ اکو بیوی دا (قانون یا) رواج ہووے گا اہ ، اوس قوم وچ مقابلے وچ ، جس وچ اک
نوں وڈھ بیویاں دی اجازت ہووے گی ، فنا ہو کے رہ جائے گی ۔

(۳) قبیلیاں وچ کئی واری لڑائیاں دا سلسلہ مرداں دی کمی تے عورتاں دی کثرت دا
سبب بن دا اے تے کوئی عورت خوشی ناں (الامناشار اٹھا) سوکن بیان دی اجازت
دین دے راضی نہیں ہندی ۔ چنانچہ بے رواجی یا قانونی طور تے اک توں وڈھ بیوی رکھن تے
پابندی ہووے تاں مرد حضرات وچ لفظاں وچ عورتاں دے غلام بن کے رہ جان گے ۔
جہد نتیجہ اہ نکلے گا کہ اہ اپنے منصوبے پورے نہیں کر سکے گے ۔

(۴) جس طراں اُپر ذکر کیتا اے کہ عورتاں دی کثرت فسق و فجور تے فقر و فاقہ دا سبب بن
دی اے اے افس کر کے اہ ضروری اے کہ بہت موجب اک توں وڈھ بیویاں رکھن اتے پابندی
نہیں ہونی چاہی دی ۔ جس دی شریعت اسلامیہ کھلی ڈھلی اجازت دیندی اے ۔ تے ہاری
ساری واسطے حکم اے کہ اکو ای کافی اے ۔

(۵) اگن افرادی عورتاں ول آؤ ۔ سب نوں پتہ اے "زنا" حرام اے ۔ جے اسلام
وچ اک توں وڈھ بیویاں رکھنا ناجائز یا حرام ہو جائدا تاں نیک کردار لوکاں واسطے
سدھے راہ چلے جانا مشکل ہو جائدا ۔ کیوں بے کئی وجہاں ایسیاں ہندیاں نیں کہ دو جی
شادی دی ضرورت پے جاندی اے مثلاً :-

(ا) بیوی ایسی مرصیہ اے کہ اہنوں کجھ آکھتا بیماری کل خریدن دا موجب ہندا اے
جے اہنوں طلاق دتی جائے تاں اہدی کفالت دا بھار چکن والا کوئی نہیں ۔ نہ اہ عورت
آپو اپنی روزی کما سکدی اے تے نہ مرصیہ ہون وجہوں کسے پورنال شادی کر سکدی
اے ۔ ایسی صورت وچ طلاق دینا شرافت ، تے اخلاقی اصولوں دے خلاف اے تے
جے دو جی شادی نہ کیتی جائے تاں مرد دے گمراہ ہون دا پورا پورا خطرہ موجود ہندا اے ۔
(ب) بچہ جن توں بعد تے نفاس دی حالت وچ عورت کول جانا درست نہیں ۔

(۷) کسے ہو عورت داسن مونیوں کچھ پاوے تے اداوس نال شادی کرن دا چاہو
 ہووے جدکہ اہ عورت وی چاہوے تے مردے مالی تے جسمانی حالات وی ایس
 دی اجازت دیندے ہوں۔ پے پئی بیوی رکاوٹ بنی ہووے تاں نتیجہ ظاہر اے۔
 (۸) بیوی ہڈھی ہو گئی ہووے۔

(۹) عورت بانجھ ہو جاتے جدکہ مردنوں اولاد دی سکت ہووے۔

(۱۰) لپنے اثر سونگ تے شان گمان نون قائم رکھن تے دو جے معاشرتی کم نبھان
 کارن مردنوں کسے زیادہ بہتر عورت وی لوڑ ہووے یا زیادہ اولاد دی خواہش ہووے
 جدکہ پئی عورت ساتھ دین ہی تیار نہ ہووے یا اہ بیچاری ساتھ دین ہو گئی نہ ہووے۔
 (۱۱) مرد اپنی مالی حالت نون سدھارن واسطے کدی کسے مالدار بیوی نال نکاح کرنا
 چاہوے یا مجبور ہو جائے۔ وغیرہ وغیرہ۔

تاں اجہیاں صورتاں وچ اک توں ودھ بیوی رکھنا ضروری ہو جائدا اے۔ جہدی تعریف وچ
 مسٹر جو سٹاف لوبون اینج کہندا اے :-

” اک توں ودھ (چار تک) بیویاں کرنا جہنوں اسلام نے جائز قرار دتا اے بہترین
 انتظام تے کسے قوم دے ادب تے تہذیب نون (جہنوں اچیان اہا نصب العین ہووے
 تے اہنوں پکا کر کے پکڑ سکے) اچیان واسطے اداک ودھیا طریقہ اے۔ ادا کوڑے دے رشتیاں
 نون مضبوط کرن والا تے خاندانی تعلقات نون پڈا تے پکا کرن والا اے۔ اہدی وجہ توں
 اک مسلمان عورت خوشحال، باوقار، تے مردے احترام دی ودھیری حقدار ہندی اے
 اپنی اک مغربی بلکاں دی وسنیک بھین دے مقابلے وچ۔“

” میں نہیں سمجھ سکیا۔ پئی یورپ دے وسنیکاں نے اک توں ودھ شادیاں دے
 طریقے نون کمزور کرن دا فیصلہ کس وجہ توں کیتا۔ تے اہدی تھاں اکو بیوی دا اصول کیوں گھڑیا
 تے چالو کیتا جہدی بنیاد سراسر تھوٹھے منافقت اتے رکھی گئی اے۔ حالانکہ میں اہ وچ
 سکناواں جہڑیاں اک توں ودھ بیویاں کرن والے نظام نون دو جے طریقیاں نالوں بہتر ثابت
 کر دیاں نیں۔“

اے محمد رسول اللہ از محمد رضا مصری ص ۱۰۰ ترجمہ مطبوعہ تاج کتب کراچی۔

آج دا دور تے اک توں ودھ شادیاں

معاشرے وچ غور نال تکیے تان اوہ
حقیقت کھلدی اے کہ آج دے دور

وچ اک توں ودھ شادیاں دی ہور زیادہ لوڑ اے۔ کیوں جے تعلیم عام اے۔ نئے عورتاں
دی تعلیم ول (حکومت توں لے کے ہر ماں باپ تک) وادی پوری تو بہ دتی باہری لے۔
مڑکیاں اے تعلیم پاکے اچیاں سرکار دی نوکریاں کر بندیاں نیں۔ پر عورت توں بننا
ور نہیں ملدا۔ جہد نتیجہ اہ نکلا اے کہ اوہ چنگے رشتے دی بھال کردیاں کردیاں
شادی دی سرگھا دیندیاں نیں۔ ایسی سورت وچ اہناں دا مسئلہ معاشی نہیں
ہندا باکہ معاشرتی تے معیار (STANDARD) نال متعلق ہندا اے۔ لیکن معیاری
(مردانہ) رشتیاں دی کمی یا اہوند پاروں اہناں دی نرسیت جاندی اے۔ تے ادبچاریاں
چالی پنجاد سال دی عمر وچ وی مس (MISS) اکواریاں بندیاں نیں۔

ساڈے موجودہ معاشرے وچ دو یا مسئلہ جہیز دا اے بہرے لڑکے ذرا معیاری
ہندے نیں اہناں دی سدھراہ ہندی اے کہ اوہ ایسی بیوی لیاں جہیز امیر گھرنے دی دھی
ہوے۔ تے اہنوں جہیز وچ کار۔ ٹی وی، فریج توں لے کے اک دو مریجے زمین تے پئی پوالی
کوٹھی وی ضرور ملے۔ اچھے گھرانے ساڈے ملک وچ انگلیاں تے گئے جاسکدے نیں۔
پر اچھی سدھر رکھن والے "شوہر" حضرات دی گنتی ڈھیر اے۔ سگوں لڑ پٹیاں اچھا
اک "شوہر" بہ آمد ہو سکدا اے۔ جہد نتیجہ اہ ہے کہ ساڈے معاشرے وچ صرف جہیز
جڑن و جہوں بہتے ساریاں پڑھیاں لکھیاں تے اُن پڑھ، سفید پوشاں تے عریباں
دیاں دھیاں جہیز جوڑن دی سدھرنے اڈیکاں وچ سردے وال چٹے کر بندیاں نیں۔ غیر
اہدا کہ بُرا اثر ہو وی خاندان اُپر پیدا اے یعنی جے لڑکیاں وڈیاں تے اہناں لے بھائی
چھوٹے۔ ہون تاں بھانیاں دی شادیاں صرف ایس لئی رگ جانداں نیں کہ بھیناں
دا بھارا جے سرتے ہندا اے۔ دو بے لفظاں وچ اہ سلسلہ دوہری مصیبت یا کھلپیا
دا اے۔ پر آج دے دور وچ عورتاں ای عورتاں دی دشمن ثابت ہو رہیاں نیں۔ تے
اویہناں اشد تعالے دے اصولاں دے خلاف اپنی مرضی موجب قوانین بنان تے زور
پایا ہویا اے۔ اہ درست اے کہ سوکتا پائی ہئی ہلا اے۔ پر دو جے پاجے ہزاراں جوانیاں
دی موت اوس توں دی وڈی مصیبت تے ظلم ایں۔ عورتاں جتاں ظلم، عورتاں دیاں ہمدرد

بن کے، اپنی جنس اُتے کر رہیاں نیں۔ اونا کسے ہورتوں ہوا ہی نہیں سکدا۔ یعنی عورتاں دے حقوق دی اڑوچ اہ بے شک کجھ عورتاں دی نمائندگی کر رہیاں بندیاں نیں۔ پر اصل وچ اہ اپنی ہم جنس پوری جنریشن نال شکم کر رہیاں بندیاں نیں۔ جہڑی جذبات دے ہڑھ وچ رڑھدی کٹھڑی آخر بے راہروی داشکار ہو باندی اے۔ تے جے حالات نوں سمجھ کے جائز رستے چاؤنہ کیتے گئے تاں اہ دن دُور نہیں جدوں عصمت تے پاکدامنی جہنے الفاظ صرف کتاباں وچ ای رہ جان گے۔

جہیز دے عاشق شوہر حضرات دامن توڑن لئی تے نکلے منڈیاں نوں اپنے اندر قابلیت دے جوہر پیدا کرن واسطے غیرت دلاں لئی جے عورتاں کھلے دل نال آپو وچ سلوک نال رہن دامتاپکا کے اکوگم وچ اک تون ودھ بیویاں دی شکل وچ رہنا قبول کر لین تاں ایج بہت سارے مسئلے حل ہو سکدے نیں۔

اسلام وچ چار شادیاں تک دی اجازت اچ تون کوئی چودہ سو سال پہلاں دتی گئی سی۔ اہ اک منی پر منی حقیقت اے کہ کھلے زمانیاں وچ عورتاں دی تعداد مرداں نالوں بہت گھٹ ہندی سی۔ حتیٰ کہ آج کل وی مردم شماری دے نتیجے موجب مرداں دی تعداد عورتاں نالوں نسبتاً تھوڑی زیادہ اے۔ جدکہ ماضی وچ اہ تناسب بہت ای چوکھا سی۔ ہن سوال اہ وے کہ :-

جے عورتاں دی گھٹ تعداد دے سمیاں اندر خالق حقیقی اک تون ودھ شادیاں دی اجازت (بشرط انصاف تے ہمت) اپنی ہمیشہ لئی قابل عمل کتاب وچ دے سکدا اے جہدے عادل تے منصف ہون وچ کوئی شک شبہ نہیں تاں اہدے اصولاں دے خلاف جے اچ دامتاسمان (مرد یا عورت) قدرت دے ایس سنہری اصول دی مخالفت، اپنی عقل نوں زیادہ بہتر سمجھدیاں کرے تاں اہ اپنی عقلمندی دے معیار دا آپ ای اندازہ کر سکدا اے۔

بعض باتاں بارے آدمی اپنی عقل موجب اہ خیال کردا اے کہ اہ نقصان دیندیاں نیں پر اصل وچ اہ فائدہ مند ہندیاں نیں۔ مثلاً سود بارے آدمی خیال کردا اے کہ اہ مفت و انتفع اے پر اللہ دی بارگاہ وچ اہ تراکھاٹا اے۔ یا زکوٰۃ دتیاں بظاہر مال وچ کمی ہندی دسدی اے۔ پر حقیقت وچ (اللہ فرماتا اے کہ) زکوٰۃ مال دی بہتری

پاکیزگی تے وادھے کا سبب بن دی اے۔ یا کسے مریم دا اپریشن کران وچ دکھ
 تکلیف تے کدی کدی حیاتی نوں وی خطرہ ہندا اے۔ پر اُہدا فائدہ وی بہت اے کہ
 دکھ توں جان دی خلاصی ہو جاندی اے۔ ایسے طراں ہزاراں مثالیں ملدیاں نیں کہ
 بعض معاملات دا اُندھ نری مصیبت نظر آؤندا اے پر انجام ایساں اچھا ہندا اے
 جہدا کوئی اندازہ ای نہیں۔ دور نہ جاؤ۔ شرع وچ شرم کاہدی۔ عورت نوں جینے دی تکلیف
 توں کون واقف نہیں جس وچ کئی واری عورت دی جان وی چلی جاندی اے۔ پر ایس
 تکلیف توں ڈر کے جے اہ کم بند کر دتا جائے تاں نسل انسانی ختم ہو کے رہ جائے۔
 بہر حال سانوں اللہ تعالیٰ دیاں قائم کیتیاں عداں توڑن توں بچنا چاہندا اے
 تاں جے ایس عذاب الہی توں بچے رہیے۔

(عینہ سسلا اور مہرور | ہووے گا۔ آپ حضرت فاطمہؓ ری اولاد و پوئی ہوں
 عینہ منورہ توں کہ معظمہ پہنچن گے۔ تے اہل مکہ و پوئی اک جماعت حجاز سو دتے
 اہم دے و چکار آپ دی بیعت کرے گی۔ ماوراہتر توں اک بندہ (حارث حراث))
 دی مدد لئی اک لشکر بھیجے گا۔ جہدے ہرا دل و سنے داکندڑ "منصور" ہووے گا۔
 دتے و حج بہت سارے کافراں تے بے دیناں داصفا یا کرے گا۔ ایسے زمانے و حج
 یدین اپنی سفیان اُسوی دی اولاد و پوئی سفیان نامی اک بندہ دشمنی و لوں ظاہر
 تے کرام و پوئی ہتے لوکاں نوں بُری طرح قتل کرے گا۔ ایہو سفیاں ام مہدی
 واسطے اک لشکر بھیجے گا۔ جہا مار کھائے گا۔ فیروز سفیان مقابلے لئی و درھے گا۔
 دے و چکار "بیرا" دے مقام تے لشکر کئے نگھڑ جائے گا۔ اُہر اصراف اک لشکر
 امام مہدی نوں ایس بارے اطلاع دے گی۔ لوک ایس نوں امام مہدی دی کرات
 لشکر شام دے ابدال تے عراق دے اوتار آپ دی بیعت کرن گے۔ مدینہ توں
 عرب دے اکثر و سنیک دی آپ دے لشکر و حج کل جان گے۔
 می فوجیاں دے مقابلے لئی نصاریٰ دے لُکاں و لوں تارے لشکر لشکر شام و حج آکھے
 فار دے اتی جھنڈے کے ہوں گے۔ تے پرحنڈے کے خلعے بارہ ہزار سوار فوج ہوں گے
 نوں مدینہ زیارت روضہ اقدس واسطے جان گے۔ اوتھوں آپ دال لشکر صلب یا
 لگے طاویر الاول کے گاتے کافراں دے لشکراں نال مقابلہ کرے گا حضرت مہدی
 کے لشکر دانیجا حصہ مھکڑ ہووے تے اہل مکہ اوتھوت کھنے ہووے گا۔

پر ایسے فتح دی خوشی رکھے نون نہیں ہووے گی کیوں جے اہدے وچ بعض مجازاں تے جانی
نقصان تقریباً ندرھنوں ۹۹ فی صدی تک وی ہویا ہووے گا۔

ایسے نون بعد امام مہدی علیہ السلام دنیا نون عدل تے انصاف نال بھریں گے۔ تے
فیراک سخت لڑائی نگرول قسطنطنیہ اُتے اہل اسلام قابض ہو جان گے۔ (میر رسول عربی ص ۵۱۲-۵۱۳)
اسلامی لشکر دشمن دامال وندون وچ رھیا ہووے گا۔ کہ شیطان اچھی ساری
اداروں کے کہوے گا۔ لوکو! دجال تہاڈے ٹیراں تے اولاد داں وچ آگیا

دجال لعین

اسے۔ اسلامی لشکر اہ سن کے دجال ول نس ٹرے گا۔ تے دس سواراں دا جاسوس جھوٹا خبر گیری
نون بعد آکے دے گا کہ اہ انواہ جھوٹھی سی۔ رسول اللہ نے فرمایا۔ میں اوس جتھے دے ہر
بندے دا نام تے ولدیت تے اہناں دے گھوڑیاں دے رنگ تک جان داں۔ اہ اپنے
اپنے وقت دے بہترین سوار ہون گے۔

اہ اسلامی لشکر جدوں قسطنطنیہ نون شام پھیرے گا۔ تے وڈی جنگ نون ستویں سال
وچ شام تے عراق دے وچکار کر کے رستے وچوں دجال ظاہر ہووے گا۔ اوس سال کال
(مخط) تیجا سال ہووے گا۔ (سیرت رسول عربی ص ۵۱۵)۔

دجال کا نا ہووے گا تے اُہی دوجی اکھ داماس بالکل برابر ہووے گا۔ مسوع لعین
ہون و جہوں اہنوں مسیح الدجال آکھیا جائے گا۔ اہ کھوتے تے چڑھیا ہووے گا۔ اُہ دے ہتھے
تے ک اف ر (کافر) حرف لکھے ہون گے جو صرف اہل ایمان نون نظر آن گے۔ اُہ ساری
دنیا دا دورہ کر کے اپنی الوہیت تے ربوبیت دا لوہا منوائے گا۔ اُہ دے نال اک بلغ ہووے گا۔
تے اک وڈی آگ۔ اہناں دا نام اُہ جنت تے دوزخ رکھے گا۔ اپنے سنس وایاں نون جنت
وچ تے منکراں نون دوزخ وچ سٹے گا۔ اُہ دے بہشتی آگ دا تاو تے دوزخی بہشت دا
نُظف محسوس کرن گے۔ اُہ دے کول راشن دا ذخیرہ ہووے گا جس نال لوکاں نون رجاویگا
اُہ دے کولوں کئی خرق عادت امور ظاہر ہون گے جس و جہوں لوک اہنوں خدا من کے ایمان
لے آن گے۔ اُہ دے حکم نال مینہ ورھے گا۔ زمین بہت بہت گھاہ پھاتے فصل دواز آگائیگی۔
اُہ اپنے منکراں واسطے مینہ تے زراعت دا اگتاروک دیوے گا۔ اک ویران جگہ پہنچ کے
زمین نون حکم دیوے گا کہ اپنے خزانے کڈھ دے۔ اُہ سارے خزانے کڈھ دے گی جہڑے دجال
دے پچھے پھیرے گا۔ بعض لوکاں نون کہوے گا کہ جے تیس مینوں خدا متوتاں تہاڈے مرے

تے حملہ کرے گا۔ بڑی زوردار لڑائی بچھے گی۔ اوس ویلے عیسیٰ علیہ السلام وہی جتھوں تک نظر جائے گی اور جتھوں تک آپ وہی پھوک وہی پیچھے گی۔ تے جس جس کافر تک آپ وہی پھوک پیچھے گی اہ فردا دگا جائے گا۔ اہ دیکھ کے رجال آپونس جائے گا۔ عیسے علیہ السلام اہرا پچھا کرن گے تے بیت المقدس دے کول کر کے "لد" پنڈ دے دروازے کول اہنوں جا پکڑن گے۔ تے نیزہ مار کے اہنوں مار چھڈن گے۔ ہن اسلامی لشکر دجالی لشکر نال لڑائی وچ رنجہ جائے گا۔ دجالی لشکر دے یہودیاں نوں کوئی شے پناہ نہیں دے گی ایتھوں تک کہ رات دے ہیرے وچ وی بے کوئی یہودی پتھر یا درخت وغیرہ دے اوہلے لکھا چھپیا ہووے گا۔ تاں اہ درخت تے پتھر مومناں نوں آواز دے کے اہنوں قتل کرن لئی آکھے گا۔ دجال دافتنہ چالی دن تک رہوے گا۔ اہناں چالی دنوں وچوں اک دن اک سال برابر اک دن اک مہینے برابر، تے اک دن اک ہفتے برابر تے باقی سارے دن اک دن دے برابر ای ہون گے۔ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم نے عرض کیتی یا رسول اللہ! جہڑا دن سال برابر ہووے گا اوس وچ اک دن دیاں نمازاں کافی ہوں گی یا فرمایا۔ نہیں۔ بلکہ اوس دن اندازے نال سال بھر دیاں نمازاں ادا کرنیاں ہوں گی۔ دجال دافتنہ ممکن مگروں حضرت عیسے علیہ السلام اصلاحات کرن گے۔ صلیب نوں توڑ سٹن گے۔ سونوں مار چھڈن گے۔ تے کافراں توں جزیہ قبول نہ کیتا جائے گا۔ صرف اسلام قبولنا پووے گا یا قتل ہونا۔ ہن سارے کافر مسلمان ہو جان گے امام مہدی علیہ السلام دی خلافت ۷، ۸، ۹ یا ۱۰ سال تک جاری رہوے گی۔ ایس توں بعد آپ دی وفات ہو جائے گی۔ آپ داجنازد حضرت عیسے علیہ السلام پڑھان گے۔ ریسرت رسول عربی از نور بخش توکلی۔ ص ۵۱۷ تا ۵۲۰۔

یا جوج ماجوج حضرت عیسے علیہ السلام نال مسلمان امن چین نال رہندے پئے ہوں گے۔ کہ اک دن اللہ تعالیٰ عیسے علیہ السلام نوں وحی بھیجے گا۔

کہ سن میں اچھٹی قوم باہر کھڈن والا ہاں جس نال لڑنا تہاڑے وچوں کسے دے وس نہیں۔ ایس کر کے تیس تیس میرے نخلص بندیاں نوں نال نئے کے طور پہاڑوں چلے جاؤ۔ چنانچہ آپ کوہ طور دے قلعے وچ پناہ نئے کے جگی تے دوچار سردی سامان مہیا کرن وچ لگ جان گے۔ اینے وچ یا جوج ماجوج دی فوج پھر نکل آوے گی۔

یہ لوگ یغث میں نوح دی لڑی وچوں ہوں گے، اہناں دی سکونت قطب شمالی
 ؤل سنتاں بادشاہیاں توں باہر دی جاندی اے۔ اہناں دے ٹک دے شمال ؤل سنت
 اے جہدا پانی سارا سال جمیا رہندا اے مشرق تے مغرب پاسے کندھاں ورگے دو اُپے
 اُپے پہاڑیں۔ اہناں پہاڑاں دے وچکار گھائی راہیں نکل کے اڈ لوکاں نوں ٹٹ کے
 لے جانداں سن۔ ذوالقرنین بادشاہ نے جہدا ذکر سورہ کہف دے آخروج آیا اے اوس گھائی
 نوں تانبے وغیرہ دی مضبوط کندھ کر کے بند کر دتا سی۔ کندھ دی موٹائی یعنی چوڑائی سسٹھ
 گز سنی جاندی اے جد کہ اُچھائی پہاڑاں دیاں چوٹیاں تک اے۔ یا جوج ماجوج دی قوم ساری
 دیہاڑی ایس کندھ نوں توڑن تے لگی رہندی اے۔ پر رب دی قدرت نال راتورات اڈ کندھ
 فیرا برابری جاندی اے۔ سویرے فیرا توڑن ڈیہہ پیندے نیں۔ تے رات نوں فیرا اہو ہی حال
 ہوجاندا اے۔

جدوں ایس قوم دے نکلن دا زمانہ آوے گا تاں اڈ دیوار توڑ رہتی جائے گی۔ تے اہ قوم
 لڑکیاں ارضیں ؤل نکل ترے گی۔ تے ہر پاسے قتل و غارت دا بازار گرم کر دیوے گی۔ یا جوج
 ماجوج دی تعداد دا اندازہ ایس توں لاؤ کہ اہناں دی پہلی ٹکڑی بحیرہ طبریہ (جہدی لمبائی دس میل
 اے) کول پہنچ کے اُہا سارا پانی پی جائے گی۔ تے دیکھ کے کہوے گی: "ایتھے کدی پانی سُندا سی!
 قیرا ٹکڑی تے ساری قوم لوکاں نوں قتل کر دی قدس دے پہاڑ خمر تے جا پڑے گی۔ تے اہ
 خیال کرے گی کہ زمین دے سارے وسیک تاں اساں مار چھڈے نیں۔ مکن اسمانی مخلوق نوں
 مارو۔ سو اڈ سارے اسمان ؤل تیر اندازی کرن گے۔ اہناں دے تیر رب دی قدرت نال خون
 نالہرے اُتوں ڈگن گے۔ اہ حال دیکھ کے خوش ہو جان گے۔ تے سمجھن گے کہ اساں اسماناں دی
 مخلوق دا وی صفایا کر چھڈیا اے۔ تے مکن کائنات وچ اساں ہی رہ گئے آں۔
 حضرت عیسیٰ کوہ طور دے قلعے وچ اپنے ساتھیوں نال پناہ گیر ہوئے ہوں گے۔ او

لہ کہندے نیں کہ اہناں وچ اک بچے دا نام انشاء اللہ رکھیا جائے گا۔ اہ وڈا ہو کے دیوار توڑن لسی
 اپنے ساتھیوں نال جانے گا۔ شام نوں اُہا اک ساتھی کہوے گا۔ چلو جی انشاء اللہ ابائی کندھ بھٹکے
 توڑاں گے۔ تے انشاء اللہ کہیں دی برکت نال راتورات دیوار برابر نہیں ہووے گی۔ تے اگلے
 دن اہ سسٹھ لاکھ نکل جان گے۔

درکال "نال" وہ حال ہوا جو وہ گگا کہ گاں دا اک اک "کک" سو سو دینا قیمت پائے گا۔
 سو حضرت عیسیٰ نے آپسے ساتھی اللہ تعالیٰ اے دعا کریں گے۔ اہتاں دی دُعا نال اللہ
 تعالیٰ یا جوج ماجوج دی قوم وچ اک وبا "نعت" بھیجے گا، اہ مزین اک دانہ جیسا بندائے جہڑا
 بھیڑاں بکریاں دی گردناں اتے نکل دا اے تے اہ طاعون وانگ موت دا سنیہا نامت ہندا
 اے۔ یا جوج ماجوج ایس مہوارے وچ فٹا فٹ ہلاک ہو جان گے۔ فیر حضرت عیسیٰ علیہ السلام
 اپنے ساتھیوں نال میدان وچ آون گے۔ ہر پاسے چپے چپے زمین اتے یا جوج ماجوج دی چھبئی
 نے گوشت گلپا سٹریا پین ہووے گا۔ فیر آپ دعا کریں گے تے اللہ تعالیٰ اوکھاں ورگے جنور
 بھیجے گا۔ اہ سارا گوشت تے چربی وغیرہ چاک کے جتھے اللہ تعالیٰ چاہے گا۔ سٹ گھٹن گے۔
 تے فیر بارش ہون نال دھرتی صاف ستھری ہو جائے گی۔ اوس بارش نال زمین دی پیداوار
 وچ بڑی ترقی ہووے گی۔ ایٹھوں تک کہ اک اناراک جماعت واسطے کافی ہووے گا۔ تے اک
 اوٹھنی دا دودھ اک قبیلے واسطے تے بکری دا دودھ پورے تیر لئی کافی ثابت ہووے گا۔ یا جوج
 ماجوج دی کماناں تے تیراں وغیرہ دا ذخیرہ مسلماناں واسطے سٹ سال تک بالن دے طور ورتیا
 جاندا رہے گا۔ حضرت عیسیٰ علیہ السلام چالی سال تک زندہ رہن گے۔ نکاح کریں گے تے آپ
 دی اولاد ہووے گی۔ فیر آپ وصال فرماں گے تے حضور دے روضے دے احاطے وچ جہڑی
 اک قبر دی تھاں خالی اے او تے دفنائے جان گے۔

حضرت عیسیٰ واخلیفہ | قحطان قبیلے وچوں اک بندہ "جہاہ" یمن دا وسیا ہے آپ
 توں بعد خلیفہ بنے گا۔ اہ خرافت دے سارے کم کاج، ریل تے

انصاف نال نبھائے گا۔ جہاہ توں بعد ہور وی کئی بادشاہ اپنے اپنے وارے پہرے اندر خلافت
 دا کم نبھان گے۔ پر اپناں دے زمانے وچ کفر شرک تے جہالت دیاں رسماں مڑ کے چالو
 ہو جان گیئیاں۔ علم گھٹ جائے گا۔ ایس عرصے وچ اک مکان مشرق وچ تے اک مغرب
 وچ دھرتی وچ ٹکھڑ جائے گا۔ تے تقدیر دے منکر ہلاک ہو جان گے۔

دھواں | بعد وچ اک وڈا دھواں اسماناں ولوں اترے گا۔ تے اہ چالی دی تک جانا رہوے گا
 جس نال مسلمان زکام تے تزلے دا شکار ہو جان گے۔ پر کافر تے منافق بیہوش
 ہو جان گے۔ تے بعض اک اک۔ بعض دو دو (غالباً) تین تین دناں بعد بیہوش پھرن گے۔

سورج دا بندیوں چڑھنا | ایں توں بعد ذوالحجہ مہینے وچ قرآنی والے دن توں اگلی

رات اپنی لمبی ہو جائے گی کہ بچے چپکایا مارا اٹھیں گے۔ مسافر تنگ پئے جان گئے۔ تے ڈنکر
 قیسو بھکھہ نال بے قرار ہو کے ترفن گئے تے نوک بے چینی و جہوں آہ و ناری کرن گے۔ تے
 توہ توبہ پکارن گے۔ پھیکڑ تین چار راتاں برابر لمبی آہ رات مکے گی۔ تے سورج چند گریں جنتی
 روشنی نال لہندے پاسیوں چڑھے گا۔ ایس توں بعد توبہ دا در بند ہو جائے گا۔ اوس دن
 سورج لیناں اچا ہو کے چھپے گا۔ جتاں اچا بھتے ویلے ہندا اے۔ ایس واقعے توں بعد سورج مُرد
 کے پیلے وانگ مشرق ولوں نکلنا شروع ہو جائے گا۔ تے قیامت ٹوری اودھروں ای نکلدا رہے گا۔

دابۃ الارض | لہندیوں سورج نکلن توں اگلے دن نوک ایس واقعے بارے آپو وچ گلاں کر
 رہے ہوں گے اپنے وچ صفا پہاڑ بھجیاں نال پاٹ کے اوس وچوں اک عجیب

شکل دا جانور نکلے گا۔ جہنوں دابۃ الارض کہندے نیں۔ اہدا چہرہ آدمی ورگا، دھوں اوکڑ درگو
 پوچھل ڈھکے جہی، جتاہرن ورگا تے سنگ بارہ سنگے ورگے ہوں گے۔ ہتھ پاندراں جہنے
 اتے کن ہاتھیاں ورگے ہوں گے۔ اہ جانور پہلاں بہن تے فیر نجد وچ ظاہر ہو کے پھپن ہو جائے گا۔
 دوجی واری اہ جانور مکہ معظمہ وچ ظاہر ہووے گا۔ اہدے اک ہتھ وچ موئے دا "عاصہ" تے
 دوجے وچ سلیمان دہی مندری ہووے گی۔ اہ اپنی تیز رفتاری نال شہر در شہر چکر لگائے گا کہ
 کوئی اہتوں کج نہیں سکے گا۔ اہ ایمان داراں دے ہتھیاں تے موئے علیہ السلام دے
 "عاصہ" نال اک نورانی لکیر کھچے گا جس نال سارا چہرہ نور و نور ہو جائے گا۔ اہ کافراں دے
 ناک یا دھوں اتے حضرت سلیمان علیہ السلام دی مندری نال مہر لاوے گا جس نال اپنا
 دے مونہ کالے تے بے رونق ہو جان گے۔

خانہ کعبہ نوں گرانانا | ایس توں بعد اک ٹھنڈی ہوا چلتے گی جس نال ایمان داراں دیاں
 گتھیاں وچ درد اٹھے گا۔ تے افضل، فاضل تر، فاضل، ناقص، ناقص

و دجیرا ناقص تے حدوں ناقص سارے بالترتیب واری واری موت دی موریوں لگاھ
 دے تہے جان گے۔ ایہنوں تک کہ اہل ایمان وچوں کوئی وی زندہ نہ بچے گا۔ ایس توں
 بعد جیشہ دے کافر غالب آ کے حکومت قائم کرن گے تے اہ خانہ کعبہ نوں ڈھا دیں گے۔
 حج دی ادائیگی بند ہو جائے گی۔ قرآن مجید دلاں (حافظاں دے) زبانوں تے ورقیاں
 توں جو ہو جائے گا۔ لب و خوف دلاں وچوں مک جائے گا۔ شرم و حیا والی گل ختم۔ بندے
 کتے کتیاں ہار سڑکاں تے باغاں وچ اک دوجے دے سامنے حرام پوہ کرن گے۔ بادشاہ تے

سایا اپنی اپنی تھاں و دھ چڑھ کے ظالم ہوں گے۔ جس نال پنڈ تھبے تے شہر برباد ہو جان گے تے زراعت دی تباہی نال کال پئے جائے گا۔ اوس ویلے ملک شام و کال دی حالت ذرا نرم ہووگی۔ دو بے ملکاں دے و سنیک بال بچے نئے کے شام اول سدھارن گے۔ ایس عرصے وچ اک وڈی اگ جنوب و لوں ظاہر ہو کے لوکاں دے مگر چڑھے گی۔ تے اہناں نوں نساہی ملک شام وچ پچا کے آپو چھپن ہو جائے گی۔

قیامت | فیر چار پنج سال تک ہر پاسے ان چین، خوشی خوشالی تے عیش و عشرت دادور دور ہووے گا۔ بت پرستی دی حد تکی ہووے گی۔ اشد واحد دا پوجا کار کوئی نہ رہے گا۔ فیر اک سال چھے وائے دن محرم دی رسوین تاریخ نوں صبح سویرے اشد تعالیٰ اسرافیل علیہ السلام نوں نرسنگاھا و جان دا حکم حکم دے گا۔ اوہدی واج نال سارے سُسری وانگ نوں جان گے۔ زمین آسمان دے ٹکڑے ہو جان گے۔ چند سورج تے ستارے ٹٹ کے چھڑ جان گے۔ دریا سک جان گے۔ اگ تک جلاے گی۔ رب دی ذات بناں کوئی نہ رہوے گا۔ اوس ویلے اشد پاک فرمائے گا۔ لَعْنَةُ الْمَلِكِ الْيَوْمِ (اگ کرس دی شاہنشاہی اسے) فیر آپے ای جواب وچ فرمائے گا۔ اَللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ۔ چتاں چھ اشد تلے چاہے گا باہ حالت رہوے گی۔ فیر توں آسمان تے توں دھرتی پیدا کیتی جائے گی۔ فیر حضرت اسرافیل علیہ السلام رب دے حکم موجب دوبارہ صُور پھوکن گے۔ ایدنی اُہدی واج نال سب مُرے اپنے اپنے جُستیاں نال اُٹھ کھلون تے تے قبراں وچوں باہر آون گے۔ ایسے نوں قیامت کہندے نیں یے

(سیرت رسول عربی ص ۵۲۱ تا ۵۲۵ از نور بخش توکلی رحمۃ اللہ علیہ)

اے امام مہدی علیہ السلام تے دوجے حالات حدیث دیاں مختلف کتاباں وچ موتیاں اُر کھنڈے پئے نیں۔ جے اہناں نوں اپنے طور کے کٹھے کردا تاں دی ایہو کجھ مطلب تے مفہوم بننا سی۔ البتہ اختصار دی تھاں مضمون نماں ضرور ہو جاندا۔ ایس کر کے سیرت رسول عربی توں ای استفادہ مناسب سمجھیا گیا۔
(قدر آفاقی معنی عنہ)

حدیث شریف دی روشنی وچ قیامت تے حشر نشر حساب کتاب بدلہ میزان

○ صور کیہ اسے؟ مجاہد نے کہا کہ سور "بوق" ورگی اک چیز اسے۔ ترجمہ "چینج-جہمی اور ازہرے گی۔ ناقور توں مراد (ابن عباسؓ موجب) "صور" اسے "راجفہ" پہلی پھوک تے "رادفہ" دُوبی پھوک ہووگی۔ (بخاری)۔

○ فرمایا:۔ قیامت نوں جدوں سب لوک بے ہوش ہو جان گئے تاں میں سب توں پیاں ہوش وچ آکے دیکھاں گا کہ حضرت موسیٰؑ نرش دانگرہ پھڑی کھلوتے نیں۔ میں نہیں بان دا کہ آپ بے ہوش ہوئے سن یا نہیں۔ (بخاری۔ عن ابوسریہ)۔

○ فرمایا:۔ زیرہ عشر دیار سے روٹی ورگی بن جائے گی۔ تے رب اُتوں اہل جنت دی مہمانی واسطے سمیٹ کے رکھ لوے گا۔ جوئی تیں سفروں اپنی روٹی سمیٹ کے ہتھ وچ پھڑ پھڑے او۔ (بخاری عن ابوسعید خدری)۔

○ فرمایا:۔ اشد پاک زمین نوں اپنی مسخ وچ پھڑائے گا۔ تے آسماناں نوں سمجھے ہتھ دوا پیٹ لوے گا۔ تے فرمائے گا کہ تے میں دنیا دے (منکبر تے ظالم) بادشاہ ہے۔ بادشاہ آناں میں آں۔ (بخاری۔ مسلم۔ عن ابوسریہ)۔

○ فرمایا:۔ دو نفخہ یعنی پہلی (راہتہ) تے دُوجی وار (رادفہ) صور پھوک دے وچکا رہی مدت چالی ر دن، مینے یا سال (۶) ہووے گی۔ تے فی اشد آسماناں توں ہارن پائے گا جہد پانی نال انسان اچ اگن ربا اٹھن) گے جوئی سبزی ناگ کھلوندی اسے۔ تالے فرمایا:۔ انسان دی ہر شے مٹی وچ رل کے پُرانی تے چڑ پھوڑ ہو جاندی اسے۔ پورا ک بڑی ایسی لے جہڑی سردی نہیں۔ اُبدانام "عجب الذنب" اسے۔ ایس بڑی توں قیامت والے دن اشد توالے ہر انسان نوں دوبارہ پیدا کرے گا۔ (بخاری تے مسلم۔ عن ابوسریہ)۔

○ عبد اللہ بن مسعود فرماتا ہے کہ جب اک یہودی عالم رسول اللہ کو ل آیا تے دسیا اے محمدؐ تیا مت نون اللہ پاک اسماناں نون اک انگلی اُتے زمیناں نون اک تے، پہاڑاں تے درختاں نون اک تے، پانی تے زمین دی گلی مٹی اک اُتے، تے اپنی ساری مخلوق نون اک انگلی تے رکھ کے، ایہیاں انگلیاں نون ہائے گاتے فرمائے گا: "میں آں بادشاہ۔ میں آں خدا"۔ اہ سن کے رسول اللہ مسکرائے تے ہیرانی ظاہر کیتی کیونکہ اہ بیان آپ دے خدائی علم دے بالکل مطابق سی۔

فیر آپ نے اہ آیت پڑھی: **وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَاللَّهُ فِي كُلِّ شَيْءٍ خَبِيرٌ**۔

قبضتہ یوم القیامۃ والسموات مطویات بیمیمنہ سُبحٰنہ و تعالیٰ عما یشرکون (مشرکاں نے رب دی قدر نہیں چھپائی۔ قیامت نون ساری زمین اُہدی مٹھ وچ تے اسماناں سچے ہتھ نال پیٹے ہون گے۔ اللہ پاک اہ تے شرکاں دیاں شرکاں تون بہت اچا اے۔ (بخاری تے مسلم)۔

○ حضرت رسول اللہ تون آنت "یَوْمَ تَبْدُلُ الْأَرْضَ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتِ" یعنی اوس دن زمین نون کسے ہور زمین وچ نئے اسماناں نون ہور اسماناں وچ بدل دتا جائے گا" وی تشریح مائی عائشہؓ نے پچھی تے عرض کیتی اوس ویلے لوک کھتے ہون گے؟ فرمایا: "پل صراط تے رسی

○ فرمایا: سورج تے چند قیامت نون وٹھیت لیتے جان گے۔ (بخاری عن ابو ہریرہ)۔

○ فرمایا: "میں چین نال کیویں بیٹھاں؟ اسرافیل "دھو تو" منہ نال لاکے سر جھکا کے۔ ایس انتظار وچ اے کہ کدوں پھوک مارن دا حکم ہووے تے میں حکم برداری کراں۔ صحابہ نے پچھیا "یا رسول اللہ! جہی حالت وچ ساڈے نبی کیہ حکم ایں؟" فرمایا: "حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ" (اور دکر یا کرو۔ ترمذی۔ عن ابوسعید الخدری)۔

○ فرمایا: تہا نون قیامت والے دن ننگے پیر ننگے جُتے تے بغیر ختنہ کیتیاں اکٹھا کیتا جائے گا تیر پیرھاہ آیت پڑھی: **كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نَعِيدُهُ وَعَدُّا عَلَيْنَا اِثْمَانِكُمْ**۔

فَاعِلَيْنَ۔ یعنی جویں اسان اہناں نون پہلی وار پیدا کیتا۔ اُنچ ای دوبارہ کراں گے۔ اہ ساڈا وعدہ اے۔ ایس اُنچ ضرور کراں گے۔ ہنارے فرمایا: اوس دن سب تون پہاں حضرت ابراہیم (علیہ السلام) نون لباس پوایا جائے گا۔ تے میرے ساتھیاں وچوں بہتیاں نون کھیسے پاسے (دورخ) پہنچایا جائے گا۔ اہ میرے ساتھی نہیں (دوبارہ) رب آکھے گا۔

تینوں نہیں پتہ اہناں تیرے بعد دین تون پاسا وٹی رکھیا۔ تے میں اوہی کہواں گا۔ جو اک

نیک بندے (پیسے) اکھیا سی کہ جہنمک میں اہناں وجہ دسیا اہناں دے حال توں واقعہ
 رہیا تے جدوں توں مینوں چک لیا تاں اہناں دار کھوالا تے محافظ توں نہیں: (بخاری تے مسلم
 عن ابن عباسؓ)۔ حضرت عائشہؓ نے بیٹے جے بارے سُن کے عرض کیتی "یا رسول اللہ! زنا نیاں
 تے مرد ایس طراں اک دوجے ول تکن گے؟" فرمایا: "موقع ایناں ہوناک ہووے گا کہ اہی ہوش
 ای نہیں ہونی کسے نوں۔" (بخاری تے مسلم)۔

○ فرمایا: قیامت نوں پسینہ آکے ستر گز زمین دے اندر تک چا جائے گا۔ تے نالے اہ مڑھکا
 لگام وانگ کتاں تک پہنچیا ہووے گا۔ (بخاری تے مسلم۔ عن ابو ہریرہؓ)۔

فرمایا: رب تعالیٰ قیامت والے دن آدم علیہ السلام
 نوں بابا کے کہوے گا۔ دوزخیاں دا لشکر اک پسے کرے۔

انساناں دی اکثریت دوزخی

بابا آدمؑ عرض کرن گے اہناں دا تناسب کیہ اے؟ اللہ آکھے گا: "ہزار وچوں نو سو نوڑھنویں"
 (۹۹۹)۔ اہ سُن کے بچہ ٹم نال بُدھائے حاملہ زانی دا حمل ڈرگ پئے گا۔ تے ارج چا پے گا۔ جو یں
 لوک اک نشے وج مست نہیں۔ حالانکہ اہ مست نہیں ہون گے بلکہ خدا دا عذاب بڑا سخت آکھے
 صحابہؓ نے "اک" جنتی بارے کچھیا۔ تاں فرمایا: "خوش ہو جاؤ۔ اہ اک تہاڑے وچوں تے باقی
 ہزار یا بوج ماجوج وچوں ہون گے۔" فیر قسم کھا کے فرمایا: "میںوں آس اے کہ تہاڑی جنتی جنتی
 لوکاں وج لہم ہووے گی۔" صحابہؓ نے اہ سُن کے اللہ اکبر داندہ ماریا۔ فرمایا: "میںوں امیدے
 تہاڑی اہ گنتی پڑ ہووے گی۔" صحابہؓ نے فیر نعرہ کبیر بلند کیتا۔ تے فرمایا: "لوکاں وج تہاڑی
 تعداد اپنی ایں جو یں چلے ڈھنگے وج اک کالا وال یا کالے ڈھنگے وج اک چٹا۔"

(بخاری تے مسلم۔ عن ابوسعید خدریؓ)

○ فرمایا: دنیا وج قیامت دا نظارہ کرنا ہووے تاں سورہ اذ اللہ ماء انظر وقت
 تے سورہ اذ اللہ ماء انشقت پڑھے۔ (احمد۔ ترمذی۔ عن ابن عمرؓ)۔

○ فرمایا: تہاڑے وچوں ہر بندے نال اللہ تعالیٰ بغیر واسطے تے پردے توں گل بات ضرور
 کرے گا۔ آمہوں سبھے تے کھبے پاسے اپنے امال تے سامنے اک نظر آئے گی۔ (تے فرمایا)
 "لو کو اپنے آپ نوں اک توں بچاؤ بھانویں کھجور دے اک ٹکڑے نال ای ہو سکے۔"
 (بخاری۔ مسلم۔ عن عبدی بن حاتمؓ)

○ فرمایا: قیامت نوں مولا تعالیٰ مومن نوں اپنے قریب کر کے اوس اُتے اپنی حفاظت

دی چادر پارہ لویے گا۔ تے پچھے گا۔ "تینوں خاناتاں گناہ یاد اسے بہ بندہ برگناہ دا واری واری
اعتراف کر کے دل وچ خیال سب سے کا کہ بس اُن میں گیا۔ تے رب اُسوں کہوے گا۔ "میں
دنیا وچ وی تیرے گناہواں تے پردہ پایا۔ اُن وی میں تینوں کبش دیاں گا۔ تے اُسوں نیک
عماں والا اعمال نامہ عطا کیتا جائے گا۔ تے فیر کا فراں نے منافقاں نوں سب کے رب کہوے
گا۔ اہ لوک آد میں جنہاں میرے بارے مجھوڈ گھرے۔ یاد رکھو۔ بے انصافاں اُتے لعنت
رب دی۔ (بخاری تے مسلم۔ عن ابن عمرؓ)۔

○ فرمایا: رب تعالیٰ نوح علیہ السلام نوں پچھے گا۔ نوں میرے احکامات پچا دتے سن
کہ نہیں "ہ آپ آکھن گے۔" جی اں۔ "فیر نوح دی اُمت نوں پچھیا جائے گا۔ یاد آکھے گی۔" دیا
سانوں کوئی (راد دس پکڑوان والا آیا ای نہیں۔" رب نوح علیہ السلام توں گواہاں بارے پچھے گا
آپ کہیں گے میرے گواہ نہیں "محمدؐ تے اوہدی اُمت۔" فرمایا: "فیر تہا نوں بلا کے گواہی ہتی جائے گی
تے تیس کہیں گی کہ نوح علیہ السلام نے رب دے حکم اپنی اُمت نوں پچا دتے سن۔" تے بدوچ
آپ نے اہ آت پڑھی۔ وکذالک جعلناکم امۃ وسطاً لتکونوا شہداً
علی الناس ویکون الرسول علیکم شہیداً۔ (بخاری عن ابن سعیدؓ)۔

○ فرمایا: رب نے میرے نال وعدہ کیتا اے کہ میری اُمت دے ستر ہزار بندے حسابوں بغیر
جنت وچ داخل کیتے جان گے۔ تے اُسناں نوں عذاب نہیں ہووے گا۔ تے اوہناں وچوں ہر ہر
ہزار پچھے اللہ تعالیٰ اپنیاں تہن تہن پیاں بھر کے جنت وچ ہو رہندے وی داخل کرے گا۔
(احمد۔ ترمذی۔ ابن ماجہ۔ عن ابی امامہؓ)۔

○ فرمایا: حشر نوں بندے رب دے سامنے تہن واری پیش کیتے جان گے۔ پہلی واری پچھے
پچھ لئی تے اہ اگوں جھگڑا کرن گے۔ دوجی واری اعتراف تے معافی لئی تے تیجی واری
اعمال نامے دیں لئی۔ کسے نوں سمجھتے تے کسے نوں کھتے ہتھ وچ اعمال نامے تھمائے جان
گے۔ (احمد۔ ترمذی۔ عن ابی ہریرہؓ)۔

○ فرمایا: قیامت دا دن (جہڑا پنجاب ہزار سال دے بعد ابر اسے) مومن لئی ہلکا ہووے
ایناں رہ جائے گا جیکن فرض نماز دی ادائیگی دا وقت۔ (بیہقی۔ عن ابی سعید خدریؓ)۔

○ فرمایا: میری اُمت دا اک بندہ مخلوق دے سامنے رتی دربار وچ پیش کیتا جائے گا تے
اہے سامنے اُہدی گرتوتاں دے نرھنوں دے دفتر کھار کے (جنہاں وچوں ہر اک دی لمبائی حد

مظرتک ہو سی) اہستوں پچھیا جائے گا کہ تیرے نال لکھاری فرشتیاں کوئی ودھکی تاں نہیں تہتی؟
 اہ کہوے گا: "ہیں جناب! رب اہستوں مذربارے تجھے گا تاں اہ کہوے گا: "ہیں نذر
 جوگا وی نہیں" فی رب اہدی نیکی دی اک پرچی کڑھ کے تگڑی دے دو بے چہا بے وج رکھنے
 گا جس وج لکھیا ہووے گا۔ اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ
 مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ۔ تے اہستوں کہوے گا: "تگڑی وی اول دھیان کر۔"
 اہ کہوے گا: "اہ پرچی ایتھے کیہ کر سکی اے" رب کہوے گا: "فکر نہ کر۔ تیرے نال
 ظلم نہیں ہووے گا۔ اپنے وج پرچی والا چھاپہ زمین نال لگ جائے گا۔ تے اعمال نامیا
 والا آتا نہہ جائے گا۔ لکدی اہ کہ رب تے رسول اُپر ایمان بیان تے گواہی دیں توں ودھ
 بھاری ہو ر کوئی تے نہیں سکی۔ (ترمذی۔ ابن ماجہ۔ عن عبد اللہ بن عمر)۔

یا غفور الرحیم

جے دیکھاں میں عملاں وُتے

کجھ نہیں میرے پتے

جے دیکھاں تری رحمت وُتے

بُتے۔۔۔ بُتے۔۔۔ بُتے

(میاں محمد)

فضل تیرے وی آسِ اِلاہا

ہر دم ہر ویلے

جھات کرم وی پائیں مولا

ہر ہونک حشر نوں میلے

(رحمت دار امیدوار: قدر آذاتی)

حوض کوثر تہ شہت

○ فرمایا: میں (اک دن) جنت وچ پھر رہیا ساں۔ میں اک نہر دکھی جہدے دُپاسے خالی موتیاں دے گنبد سن۔ جبرئیلؑ نے دسیا کہ اہ کوثر اے جو تہا لوں رب نے عطا کیتی اے میں تکیا کہ اُہدی بمٹی اتا خوشبودار سی۔ (بخاری۔ من انس)۔

○ فرمایا: حوض کوثر دی چوڑائی اک مہینے دی مسافت، برابر اے۔ تے اُہدے زاویے برابر نیں۔ (مربع اے یا مستطیل) اُہ اپنی دُودھ توں چٹائے مُشک توں دُودھ خوشبودار اے۔ تے اوتھے پیاسے اسمانی تاریاں وانگ ہون گے۔ جو کوئی اُہدا اک پیالہ پیٹے گا۔ اوس نوں کدی تہیرہ نہ لگے گی۔ (بخاری نے مسلم۔ عن عبد اللہ بن عمر)

○ ابو ہریرہؓ دی روایت موجب حوض کوثر دی لمبائی مقام ایلہ تے عدن وچکار فاصلے برابر اے۔ تے اُہ اپنی برف توں دُودھ سفید، شہد توں مٹھاتے تالے اس وچ دُودھ بلیا ہووے گا۔ تے اوتھے پیاسے تاریاں توں دُودھ ہون گے۔ تے آپ غیر امتیاں نوں اوتھے آؤن توں انج دکن گے جویں کوئی اوتھاں والا اپنے حوض توں غیراں دے اوتھاں توں دُکرا اے۔

○ فرمایا: صحابہؓ تے اُستی و صلو وچ دُچھتن والے اعضا دے چھین پاروں کھپانے جان گے۔ (مسلم۔ عن ابو ہریرہؓ)

○ فرمایا: حوض کوثر اُتے سونے چاندی دے لوٹے یا آنجورے تاریاں دی گھنٹی برابر ہون گے (مسلم عن انس)

○ فرمایا: حوض کوثر وچ جنت وچوں دو پرناے ڈگدے نیں جہڑے اُہدا اپنی گھنٹن نہیں دیں گے۔ اک پرناہ چاندی داتے دو جاسونے دا ہووے گا۔ (مسلم۔ عن ثوبان)

○ فرمایا: حوض کوثر اُتے میں تہاڈا سالار ہوواں گا۔ جو کوئی میرے کول دُھکاتے اوہنے پانی پتیا۔ اوہنوں کدی پیاس نہ لگے گی۔ میرے کول ہور کئی قوماں آؤن گیاں نیں اہناں نوں کھپان لوں گاتے اُہ مینوں۔ فیر ساڈے وچکار پرہہ کر دتا جائے گا۔ میں کہواں گا۔ "اہ میرے ساتھی نیں۔ میرے طریقے اُتے پتن والے" جو اب ملے گا۔ "نیں۔ اہناں تہاٹے"

مگروں بڑے بڑے چند چڑھائے سن۔ اہل سن کے میں کہواں گا۔ چلو نہو، دور ہو جاؤ۔ جہاں میرے بعد دینوں تماشہ بنا رکھیا۔ (بخاری مسلم عن سہیل بن سعد)۔

○ فرمایا: جو جن کوثر داپانی سب توں پہلاں اہ فقراء نے ہا جہین گئے جہاں توں دنیا و ج لانے گھرنے دیاں خوشحال زنانیاں دے رشتے نہیں ملدے تے اہناں واسطے گھراں دے یوہے بند رکھے جاندے نیں۔ (احمد۔ ترمذی۔ ابن ماجہ عن ثوربان)

○ فرمایا: (جنت و ج) ہر نبی دا اک جوڑ ہووے گا۔ تے اتبیا علیہ السلام ایس تے فخر کرن گے کہ کس دے جوڑ اتے زیادہ بندے آوندے نیں۔ تے مینوں امیدے کہ سب توں زیادہ خلقت میرے جوڑ تے آوے گی۔ (ترمذی۔ عن سمرہ)

○ حضرت انس نے اپنی شفاعت لئی عرض کیتی۔ فرمایا: "اچھا۔ کر دیاں گا۔" فرمایا: "یا رسول اللہ! میں تہا توں کتھے نبھاں؟" فرمایا: "پہلاں پل صراط اترے۔ اوتھے نہ پہلاں ناں میزان کول، جے اوتھے وی نہ ہوواں تاں جوڑ کوثر تے بس ایہاں تہاں تھا توں اوں وچوں اک جگہ ضرور مل جاواں گا۔" (ترمذی۔ عن انس)

فرمایا: قیامت توں مسلمان اک پاسے ٹوک دتے جان گے۔ اہ سوچن گے۔

شفاعت

تے آپس وچ کہن گے۔ کاش۔ ایس اپنا کوئی سفارشی لہجہ رکھ دے۔ تاں جے اہ سا توں رب توں بخشواندا۔ چنانچہ اہ آدم علیہ السلام کول جا کے کہن گے کہ تیس رب دے سہتھیں بنے، جنت دے وستیک سو۔ تے فرشتیاں تہا توں سمجھدہ کیتا۔ رب نے تہا توں سارے نام سکھائے۔ تیس رب اگے ساڈی نجات لئی سفارش کرو۔ آدم علیہ السلام کہن گے: "میں ایس لائق نہیں۔ تہا توں پتہ نہیں کہ میں کنگ دا دانہ کھا کے پہلی غلطی کیتی سی؟" تیس نوٹھ کول جاؤ: "مسلمان نوٹھ کول جا کے مدعا بیان گے۔ اہ وی انکار کر کے حضرت ابراہیم ؑ ول تور دین گے، لوک ایہاں ہی شہہ اتے حضرت موسیٰ ؑ کول جان گے تے کلیمی دا واسطہ دے کے شفاعت لئی عرض کرن گے۔ آپ قبلی توں مار گھٹن داچیتا کر کے معذرت کرن گے تے سب توں حضرت عیسیٰ ؑ ول گھل دین گے۔ کیوں جے اہ روح اللہ نے کلمتہ اللہ نہیں۔ حضرت عیسیٰ علیہ السلام وی انکار کر کے سبحناں توں حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ول تورن گے۔ کیوں جے رب نے آپ دے گلے پھیلے گتہ ہ معاف کر دتے ہوئے سن۔ فرمایا: "فیر لوک میرے کول آون گے۔ میں اللہ کولوں حاضر

واسطے اذن لوں گا۔ اذن ملدیاں ساریں اندر دی بارگاہ وچ جا کے رب توں دیکھاں گا
تے فیرا ہتے اگے سجدے کراں گا۔ تے رب جنّاں چرچا ہے مینوں سجدے وچ رکھے گا۔ فیر
اگے گا: ”محمد! سرچک۔ کہہ کیہ آہناں ایں۔ میں ضرور سناں گا۔ منگ جو دل اسے۔ میں
ضرور دیاں گا۔“

○ فرمایا: میں سرچک کے رب دے تعلیم کیتے لفظاں وچ رب دی تعریف بیان کراں گاتے
فیر شفاعت واسطے گزارش کراں گا۔ میری شفاعت دی اک حد مقرر کیتی جائے گی، فیر میں رب دی
درگا ہوں باہر آ کے شفاعت کیتے لوکاں نوں اگ وچوں کڈھ کے جنت وچ پچاواں گا۔ تے
فیر رب کول حاضر ہو کے اہدے اگے سجدے وچ ڈگ پواں گا۔ رب مرضی تال کہوے گا: ”محمد
اٹھ۔ منگ جو دل آوے۔ تیری شفاعت منظور کیتی جائے گی۔ میں او سے طراں رب دی
تعریف کرداتے اہدے گئی گاؤندا اٹھاں گاتے شفاعت لئی عرض کراں گا۔ ایدکی وی شفاعت
مقبول دی حد مقرر کیتی جائے گی۔ میں باہر آ کے لوکاں نوں او سے طراں دوزخوں کڈھ کے
جنت وچ پچاواں گا۔ تے مُرد کے فیر رب دی درگاہ وچ اذن لے کے حاضری گروں سجدے
وچ جا داں گا۔ تے او سے طراں رب دے ارشاد موجب اہدی حمد و ثنا بیان کر کے شفاعت
لئی عرض کراں گا۔ تے او سے طراں حد مقرر کیتی جائے گی۔ تے میں درگاہ ربانی توں باہر آ کے
تیجے پرانگے (دے لوکاں) نوں وی دوزخ توں کڈھ کے جنت وچ داخل کراں گا۔ ایہی دوزخ
وچ صرف اہ لوک رہ گئے ہون گئے۔ جنہاں ہمیشہ ایٹھے رہنا ایں: ”فیر آپ نے اہ آست
پرھی۔ عَسَىٰ اَنْ يَّبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا“ (بڑی چھیتی تیرا رب
مینوں مقام محمود تے کھرا کرے گا)۔ تے فرمایا ایہی اہ مقام اسے جہدا وعدہ رب نے تہاڈی
تالی کیتا سی۔ (بخاری تے مسلم۔ عن انسؓ)۔

○ اک بور دامت وچ اسے کہیلے پرانگے وچ اہ لوک جنت وچ داخل کیتے جان گئے
جنہاں دے دل وچ جوں برابر ایمان ہووے گا۔ دوہے پرانگے وچ اہ جنہاں دا ایمان
رانی دے موئے دانے یاریت دے ذرے برابر ہووے گا۔ تیجے پرانگے وچ اہ جنہاں دا
ایمان رانی دے سب توں چھوٹے دانے برابر ہووے گا۔ تے آخر وچ چوتھی واری
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رب کول جا کے آہناں امتیاں دی سفارش کرن گے
جنہاں لا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللهِ سے دل نال پڑھیا (پر عمل نہ کیتا

ہو وے گا۔ رب فرمائے گا۔ "اے محمد! اہناں دی سفارش تیرا حق نہیں۔ اہناں نوں میں اپنے جلال تے اپنی عزت تے عظمت تے بزرگی دے صدقے دوزخوں کڈو کے جنت وچ داخل کراں گا جہناں لا الہ الا اللہ کہیا ہو وے گا۔ (بخاری و مسلم عن انسؓ)۔

○ فرمایا: جنت دے دروازے اپنے کھلے نہیں جہاں فاصلہ مکہ معظمہ نوں میجر (حجرین و حج اک مقام) تک اے۔ (بخاری و مسلم عن ابو ہریرہؓ)۔

○ فرمایا: جہوں جنتی جنت وچ تے دوزخی دوزخ وچ چلے بان گے تاں رب تعالیٰ فرمائے گا۔ جہدے دل وچ رانی برابرا ایمان ہے اوہنوں وی دوزخوں کڈو کے جنت وچ لیا وناؤ۔ اہ لیاے جان گے۔ اہ ارنج ہون گے جویں سُٹیا بھجیا کولہ۔ نیر اہناں نوں نہر حیوۃ وچ سُٹیا جائے گا جس وچوں اُتے تروتازہ ہو کے ارنج نکلن گے جویں دریا کدھے روٹی وچ تروتازہ دانہ اُگدا اے۔ تیس دیکھیا نہیں اہ دانہ پیانے ولاویں وار ہو کے نکدا اے۔ (بخاری و مسلم عن ابوسعید خدریؓ)۔

○ فرمایا: جہوں جنتی جنت تے دوزخی دوزخ وچ داخل ہو جان گے تاں اوس ویلے موت نوں حاضر کر کے اہنوں جنت تے دوزخ دے وچکار ذبح کر دتا جائے گا۔ تے اعلان کر دتا جائے گا کہ مٹ کے (جنتی یا دوزخی) نوں موت نہیں آوے گی۔ اہ سن کے جنتی خوشیاں منان گے۔ تے دوزخی سیاہا کر دے غم دے دیہناں وچ ڈب جان گے۔ (بخاری و مسلم عن ابن عمرؓ)۔

○ فرمایا: میری شفاعت اپنی امت دے کبیرہ گناہ کرن والیاں لئی (وی) مخصوص ہو وے گی۔ (ترمذی۔ ابوداؤد۔ عن انسؓ تے ابن ماجہ عن جابرؓ)۔

○ فرمایا: میری شفاعت اوس بندے لئی وی ہو وے گی۔ جہڑا من ویلے مشرک نہیں سی۔ (ترمذی۔ ابن ماجہ۔ عن عوف بن مالکؓ)۔

○ فرمایا: میرے اک امتی دی سفارش تال قبیلہ بنو تمیم دے بندیاں نالوں دوزخ لوک جنت وچ داخل کیتے جان گے۔ (ترمذی۔ دارمی۔ ابن ماجہ عن عبداللہ بن ابی جہلہؓ)۔

○ فرمایا: میری امت دے بعض بندے اک جماعت دی سفارش کرن گے بعض اک قبیلہ وی بعض اک صلیبی کوڑے دی تے بعض صرف اک بندے دی ایٹھوں تک کہ صرف ساری امت بخشی جائے گی۔ (ترمذی۔ عن ابوسعیدؓ)۔

○ فرمایا: دوزخ دی گہرائی ستر ہجرت دی مسافت دے برابر ہے۔

(مسلم - عن ابو ہریرہ)

○ فرمایا: پُل صراط اُتوں پہلی جماعت بجلی دی رفتار تال نگاہ جائے گی فیر ہوا دی چال

نال لوک نگہن ہے۔ بعد وچ پرندیاں دی رفتار تال۔ فیر دوزخ دی چال تال۔ فیر پیل

چلن دی رفتار تال تے اِد رفتار گزرن والے دے اعمال دی طاقت دے مطابق سست

یا تیز ہووے گی۔ تے نہاڈا نبی پُل صراط تے کھلوتا سہ پت مسلمہ مسلمہ (یا رب

سلامت رکھنا۔ سلامت رکھنا) کہہ کے لوکاں لئی دعا مانگ رہیا ہووے گا۔ ایتھوں تک

کہ عملاں دی رفتار ات منٹھی تے سست ہو جائے گی۔ یعنی لوک نگہنوں رہ

جان گے۔ بعد وچ پُل صراط دے دونوں پاسے گنڈے دار سلاخاں نوں حکم دتا جائیگا

کہ سہٹ کے باقی لوکاں نوں پھر لوو۔ پس کچھ لوک زخمی ہو کے نجات پا جان گے۔

تے کجنتاں نوں ہتھ پیر بندھ کے دوزخ وچ سُٹیا جائے گا۔ (مسلم - عن ابو ہریرہ)

○ فرمایا: قیامت والے دن تین قسم دے لوک سفارش کرن گے۔ پہلاں انبیاء

علیہم السلام، فیر علماء تے بعد وچ شہداء۔ (ابن ماجہ - عن عثمان بن عفان)۔

واہ کریم اُمت وا والی !

مہر شفاعت کر وا !

جبرائیل جہے جس چاکر

نبیایاں دا سر کر وا

(میاں محمد)

مختصرات

عشرہ مبشرہ | سن صحابہ کرام جنہاں دے جنتی ہون دی بشارت رسول اللہ نے دنیا وچ ای فرمائی۔ انہیں :- حضرت ابو بکر صدیق، عمر فاروق، عثمان غنی، علی المرتضیٰ، طلحہ، زبیر، عبد الرحمن بن عوف، سعد بن ابی وقاص، سعید بن زید، ابو عبیدہ بن الجراح۔ (ترمذی عن عبد الرحمن بن عوف و ابن ماجہ عن سعید بن زید)۔

رسول اللہ دے چوہہ رقیب تے نگہبان | حضرت علیؑ موجب فرمایا۔ ہر نبی دے سٹ خاص آدمی سن جہڑے

ہدے رقیب تے نگہبان ہندے سن۔ مینوں اجھے چوہاں آدمی دتے گئے نیں۔ حضرت علیؑ نے پچھیا "کیہڑے کیہڑے؟" فرمایا۔ "میں خود، میرے دونوں بیٹے یعنی حسنؑ تے حسینؑ، حفصہؑ، حمزہؑ، ابو بکرؑ، عمرؑ، مصعبؑ بن عمیر، یزیدؑ، سلمانؑ، عمارؑ، عبد اللہ بن مسعودؑ، بوذرؑ تے مقدادؑ۔" (ترمذی)۔

خوش خبری | فرمایا:۔ "اے لوگو! خوشخبری جہنے مینوں دٹھاتے ایمان لیا یا تے اوہوں ست وار خوشخبری جہنے مینوں دٹھادی نہیں۔ تاں فیروہ ایمان لیا یا۔" (احمد عن ابوامامہ)۔

حضرت اویس قرنی | حضرت عمرؓ موجب آپؐ ہوراں فرمایا: "میں توں اک جناں تہاڈے آوے گا۔ اہانام اویسؓ ہووے گا۔ اہدی صرف

اں ای ماں ہووے گی۔ اہدے بدن تے پچھلہری سی۔ اپنے دکا کیتی پچھلہری جاندی رہی۔ ل درہم یا دینار برابر باقی رہ گئی۔ جہڑا تہاں وچوں اوس نال ملاقات کرے اڈ اپنے لئی اوس دن بخشش دی دکا کراوے" اک ہور روایت موجب حضرت عمرؓ نے رسول اللہؐ توں سنیا کہ "اویس وچ" نام دا اک بہترین بندہ ہووے گا۔ اہدی اک ماں ای ماں ہووے گی۔ ہدے بدن تے سفیدی ہووے گی۔ تیس اہتوں اپنی بخشش لئی دکا کرانا۔ (مسلم)۔

رسول اللہ دے غلام | (۱) حضرت زید بن عارثہ۔ اہناں توں آپؐ نے منہ بولا بیٹا بنا لیا سی۔ ابن عمرؓ موجب صحابہ آپؐ توں زید بن عارثہ

دی تھاں زید بن محمد کھندے ہندے سن۔ جد آست اذ عوہدہ لایا شہد نازل ہوئی
تاں زید بن حارثہ اکھوائے۔ آپ دی پھیر حضرت زینب واپلا نکاح زیدناں ای بو یاسی
فیر نہمانہ ہو سکیا۔ تاں طلاق۔ مگروں اشد تعالیٰ نے حضرت زینب و نکاح حضورناں فرما دتا۔
تفصیل افہات المؤمنین دے باب وچ ملاحظہ کیتی جا سکدی اے۔

(۲) شقران۔ آپ دا اصل نام صالح سی۔ عبدالرحمن بن عوف دے حبشی غلام سن۔
رسول اللہ نے آپ نوں بعد وچ آزاد فرما دتا۔ آپ مدی خوانی لئی مشہور سن۔ اکواری زنا تیاں
سفر وچ نال سن۔ شقران دی مدی خوانی پاروں اوٹھ نسن لگ پئے۔ حضور نے فرمایا: آنجستہ ذرا
ہولی ہولی مدی خوانی کر۔ متاں کج دے برتن ترخ جان (عورتاں نوں کج دے برتن فرمایا)

(۳) ابورافع۔ آپ دا اصل نام ابراہیم یا اسلم یا صالح سی۔ آخر وچ حضور نے آپ
نوں آزاد فرما دتا سی۔

(۴) حضرت سلمان فارسی۔ کنیت ابو عبد اللہ۔ اصفہان (ایران) دے شیک
سن۔ آتش پرستی توں نفرت کھا کے فسے تے غلامی در غلامی دیاں اوکڑاں سہندے بعض
عیسائی راہباں دی خدمت کر کے، آخری نبی بارے معلومات حاصل کرن مگروں،
غلام بن کے مدینے اپڑے۔ تہ ہجرت سے ایمان دی دولت نال رُجے۔ غزوہ خندق وچ
خندق دا مشورہ آپ نے ہی دتا سی۔ آپ رسول اکرم دی حجامت دے فرائض وی انجام
دیندے سن۔ آپ نوں سلمان ہوراں نال بڑی محبت سی۔ اکواری فرمایا: سلمان الی
نیت وچوں اے۔

(۵) سفینہ۔ بعض موجب آپ ایرانی سن۔ مدینے دے نیڑے "بطن نخلہ" پندر
دے واسی۔ آپ دی بیوی ام سلمہ دے غلام سن۔ اصل نام مہران یا رومان سی۔ کنیت
ابو عبد الرحمن۔ آپ نے نام سفینہ رکھ دتا۔ کیوں جے اکواری آپ نے کئی صحابہ و ایہت سارے
سامان چک کے سفرداری کیتی۔ آپ نوں اہ اک سفینہ جا پے۔ تے سفینہ و اتمام ہمیشہ
لئی مشہور ہو گیا۔ آپ رسول اللہ دے مؤذن وی سن۔ نالے اکثر غزوات دے شریک سن۔

(۶) ابو کھنیثہ۔ اصل نام سلیم۔ اکثر غزوات وچ آپ دے نال شریک رہے۔

(۷) روایع ابو موسیٰ۔ قبیلہ مزینہ وچوں سن۔ آپ نے آخر آزادی عطا فرمائی سی

(۸) ربیع اسود۔ کدی کدی آپ مؤذن دے فرائض وی نبھاندے سن۔

(۹) فضائلہ^{۲۱}۔ یکن دے و سنیک سن۔ فیہ شام وچ آباد ہوئے۔ تے آخر

حضور دی غلامی و اشرف پایا۔

(۱۰) مدغم۔ حضرت رفاعہ بن زید جذامی دے حبشی غلام سن۔ اہناں حضور دی خدمت لئی ہدیہ کر دتا۔ آپ نے آزاد فرما دتا۔ آپ نے بمقام وادی قری شہادت کھٹی۔

(۱۱) پائلہ۔ آپ اومٹھاں دے چرواہے سن۔ عربیہ قبیلے دے لوکاں آپ نوں شہید کر کے اکھاں کڈھ دتیاں۔ آپ نوں قبا وچ دفنایا گیا۔

(۱۲) مہران۔ آپ آل ابی طالب دے غلام سن۔ تے فیہ حضور دی و اشرف پایا۔ "آل محمد اپو صدقہ حرام" والی حدیث آپ توں مروی اے۔

(۱۳) مابور۔ سلطان مقوقس نے آپ نوں حضور دی خدمت واسطے ہدیہ کر کے بھیجا سی۔ آپ خستی سن۔ حضرت مارٹیر بارے آپ تے تہمت لگن مگروں، حضور علیہ السلام نے حضرت علیؑ نوں حکم دتا کہ مابور نوں قتل کر کے آ۔ حضرت علیؑ نے تحقیق کیتی تاں پتہ لگا کہ آپ خستی نیں۔ سو حضرت علیؑ نے آپ نوں ہدیہ کر دتا۔

(۱۴) سندلہ۔ (محمد رسول اللہ مرتبہ محمد رضا مصری قاہرہ ترجمہ اردو مطبوعہ

تاج کمپنی لمیٹڈ کراچی ص ۵۵ تا ۵۹)۔

بعض بزرگاں نے آپ دے غلاماں دی گنتی تیرہ دسی اے۔ یعنی زید بن حارثہ

اسلم۔ ابورافع۔ ثوبان۔ ابوبکث۔ سلیم۔ شقران۔ ریاح۔ یثار۔ مدغم۔ کرکھ۔ آنجشہ۔

سفینہ۔ انیسہ۔ فلح۔ بیڈہ طہمان۔ گیشانہ۔ زکوان۔ مہران۔ مروان (بعض موجب

طہمان تا مروان اکو بدبے دے نام سن۔ تے راویاں دے دسن وچ اختلاف پاروں الگ

الگ گئے جاندے نیں) حنفین۔ سندر۔ فضالہ۔ مابور۔ واقد۔ ابو واقد۔ مقام

ابوموسیٰ تے ابوموسیہ لرنشراطیب از مولانا اشرف علی تھانوی مطبوعہ تاج کمپنی کراچی)

حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام دی راکھی واسطے اک جتھ تیار

کیتا گیا سی جس وچ حضرت سعد بن معاذ وی شامل سن

جنہاں غزوہ بدر والی رات آپ دا پہرہ دتا۔ تے دن ویلے جناب صدیق اکبرؑ نے اہ فرض نبھایا

حضور نوں اپنی کٹی وچ نیندر آگئی تاں صدیق اکبرؑ تنگی تلوار نال پہرے تے کھوتے رہے۔

اک روایت موجب آپ دے نال سعد بن معاذ وی موجود سن۔ تے دونہاں پہرہ دتا۔

غزوہ اُحد وچ آپ دے پہرہ دار محمد بن مسلمہ سن۔ غزوہ خندق سے اہ ڈیوٹی حضرت زبیر بن عوام
ہو راں نبھائی۔ حدیبیہ کے مغیرہ بن شعبہ نے پہرہ دتا۔ فتح خیبر توں بعد واپسی سفر کے جدوں
حنور نے حضرت صفیہ نال مکلاوے دی رات کھی۔ تاں اوس رات حضرت ابوالیوب انصاری
پہرہ دے رہے سن۔ وادی قریٰ وچ حضرت بلالؓ، سعد بن ابی وقاصؓ تے ذکوان بن عبدیسؓ
ہو راں پہرہ دتا۔ حنین دے معرکے والی راتے حضرت ابن ابی مرثد غنویؓ "آپ دے پریدار
سن۔ تے ایس رات حنور علیہ السلام نے ونگار کے فرمایا۔ آج ساڈا پریدار کون ہووے گا؟
تے جواب وچ ابن ابی مرثد ہو راں بیک آکھیا۔ تے جناب رسالتاؐ ہو راں آپ دے حق وچ
دعاے خیر فرمائی۔ کدی کدی حضرت عباد بن بشر نے وی اہ ڈیوٹی ادا کیتی۔

جدوں قرآن مجید وچ آیت **وَإِلَّا لَذَلُّوا لَوْلَا الَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ نَارًا بِأَذْنِ الْمَلَكِ الْكَافِرِ** نازل ہوئی تاں ایس توں ہونے
بعد آپ ہو راں اپنی رکھوالی کارن پہرے داری دا انتظام ختم فرما دتا۔ اہ آیت غزوہ اُحد توں بعد
نازل ہوئی سی حضرت انسؓ توں مروی اے کہ حضرت سعدؓ تے خلیفہ آپ دا پہرہ دے رہے سن
کہ اہ آیت نازل ہوئی۔ آپ ہو راں چھو لداری وچوں سر مبارک باہر کڈھیا۔ نے فرمایا:
"جاؤ۔ بی پہرے دارو۔ اپنا کم کرو۔ میری راکھی آج توں رب دے ذمے ہتے اتری عمر
تک رب نے آپ دی حفاظت فرمائی۔"

دوسرے وچ یعنی حضرت بلالؓ تے ابن ابی کثومؓ
قبلا وچ حضرت سعد القرظیؓ تے مکہ معظمہ وچ حضرت

رسول اکرم دے مؤذن

ابو مخزومہ۔ اہ کل چارسن۔ ابو مخزومہ دا نام "اوس" سی۔ آپ اپنے کفر کے اک
واری اذان دی نقل لاد رہے سن۔ حنور علیہ السلام توں آپ دی آواز پسند آئی۔ آپ
تے بلا کے اسلام دی دعوت دتی۔ اُہنے اسلام قبول کیتا۔ غزوہ حنین توں واپس آکے
حنور علیہ السلام نے آپ دی ڈیوٹی مکہ مکرمہ وچ اذان واسطے لگائی۔ چنانچہ آپ
مکہ معظمہ وچ برابر اذان دیندے رہے۔ آپ دی آواز رسول اللہ دی پسندیدہ تے
بڑی مستحسی تے پہلے ہی سی۔ آپ نے ۶۱ھ وچ وفات پائی۔

حضرت بلال بن رباح پہلے پرگے وچ اسلام قبول والے سن۔ آپ صدیق اکبر دے
غلام سن۔ آپ حنور دے خاص مؤذن سن۔ تے ساری عمر حنور دے نال سفر تے حضر
وچ اذان دا فریضہ نبھاندے رہے۔ آپ پہلے مؤذن سن۔ جہاں اسلامی دور کے

اذان دتی۔ حضور دے وصال نگہروں اکواری ابو کبیر صدیق دے دور وچ تے اک واری
 عمر فاروق دے سے اندروی اذان دتی۔ جدوں عمر فاروق نال شام گئے تاں آپ بڑا
 روئے۔ مک شام وچ قیام سے آپ نوں رسول اللہ دی زیارت نصیب ہوئی تے فرمایا
 ”ابنی وی کیہ بے وفائی تے لا پر وائی؟ سائے کول آون نوں جی نہیں کر داہ“ جلگے تاں
 غم نال نڈھال سن۔ فوراً منزل لاں مار دے مدینے اُپڑے۔ تے روضہ اقدس تے حاضری سے
 بڑاروئے تے تر فے۔ اچانک حضرت حسن تے حسین اُٹکے۔ آپ اُبتاں نال انتاں دا پیار
 کرن تے مونہہ سر پُچ لگ پئے۔ اہناں اگلی فجر دی اذان واسطے فرمائش کیتی۔ آپ نے مسجد
 نبوی دی پھت تے چڑھ کے حضور دے وصال توں کئی سال بعد جدوں پہلی واری اوسے
 لورتے و جد وچ آکے اذان دتی تاں ”اشد اکبر“ دی آواز تے مدینے اندر رسول اللہ دا
 سماں یاد کر کے کُڑاٹ پے گیا۔ اشہدان لا الہ الا اللہ۔ دے کلمات سن کے ایں وچ
 ہو روی شدت پیدا ہوئی۔ تے اشہدان محمد رسول اللہ دے کلمات سن دیاں سار
 زبانیاں پر دیاں توں باہر آگیاں۔ غرض اوس دن مدینے وچ ہر پاسے رسول اللہ دی یاد
 وچ لوک دھاڑاں مار مار کے رو رہے سن۔ ایس توں آپ دے عشق رسول تے اہدی تاثیر
 دا اندازہ لگایا جاسکدا اے۔ آپ سٹھ۔ اکا ہٹھ سال دی عمر وچ (سنہ ۱۰ وچ فوت ہوئے
 تے دمشق شہر دے باب صغیر وچ دفن کیتے گئے۔ اک روایت وچ آیا اے کہ آپ شہر حلب
 وچ فوت ہوئے تے اوتھے باب الرعین وچ دفنائے گئے۔ آپ دارنگ کالاسیاد۔ قد
 لمان۔ بدن بستائے کمزور تے گلہاں وچ وڑیاں ہویاں سن۔ پر سہاگن اہ جہنوں پیا
 چاہے۔ سرکار دو عالم دا۔ اہ پیارا غلام رسول اللہ نال عشق تے اسلام نال محبت دے
 وگہ وچ اوکڑاں جرن نئی اچ وی مثالی حیثیت رکھدا اے۔ رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔

حضرت ابو کبیر صدیق، حضرت عمر، حضرت عثمان، حضرت علی
 حضرت زبیر، حضرت عامر بن فہیر، حضرت عمرو بن العاص،
 حضرت ابی بن کعب، حضرت عبد اللہ بن ارقم، حضرت ثابت
 بن قیس بن ثمال، حضرت حنظلہ بن ربیع، اسدی حضرت

آپ دے منشی وغیرہ
 یعنی وحی دے لکھاری

اے محمد رسول اللہ از محمد رضا مصری۔ ترجمہ تاج کمپنی لمیٹڈ۔ کراچی

منیویہ شعبہ، حضرت عبدالملک بن رواحہ، حضرت خالد بن ولید، حضرت خالد بن سعید بن العاص، حضرت معاویہ بن ابوسفیان نے حضرت زید بن ثابت رضی اللہ تعالیٰ عنہم (نشر العیب ص ۱۳۱-۱۳۲)

رسول اللہ کے سزا کار

حضرت زبیر بن العوام، حضرت متلا بن عمرو، حضرت محمد بن مسلمہ، حضرت عاصم بن ثابت نے ضحاک بن سفیان اور فریضہ انجام دیندے۔

آپ کے امانت دار

حضرت عبدالرحمن بن عوف اہل بیت المومنین دی حفاظت دافریشہ نبھانے کے سن۔ تے نالے حضرت اسد بن اسید ساعدی وی اہ فریضہ ادا کر کے سن۔ اہل بدر وچوں اسد آخری صحابی سن جہناں سب (بدریاں) توں بعد وفات پائی حضرت بلالؓ رسول خدا سے مؤذن، آپ سے گھر طوع معاملیاں دے کرتا دھرتا سن۔ حضرت معقیبؓ رسول اللہ دی ہر مبارک دے دکھوالے سن۔

رسول پاک سے گھر گزار

حضرت انسؓ بن مالک انصاری، آپ سے خاص خادم سن۔ اہناں حضور دی مدینے تشریف آوری توں لے کے وصال مبارک تک دس سال متواتر خدمت کیتی۔ تے ستو سال توں زیادہ عمر پائی۔

(۲) حضرت عبداللہ بن مسعود آپ سے مسواک بردار تے جنتی مبارک دے چکیرے تے محافظ سن۔ جد آپ ہوراں کدھرے جانا بند آماں آپ حضور نوں جتیاں مبارک پہناندے تے جد آپ تشریف رکھ لیندے تاں جناب عبداللہ ہوری اہ دونوں چیزاں اپنے ہتھاں

وج کھالی رکھدے۔ نالے آپ رسول اللہ سے اگے اگے سوٹائے کے چلدے۔ ایتھوں تک کہ آپ جہے تشریف وج داخل ہو جاندے۔

(۳) جیویں آپ امانت داراں وج ذکر آیا اے حضرت معقیبؓ رومی آپ دی ہر مبارک نے چکیرے تے محافظ سن۔

(۴) حضرت عقبہ بن عامر جہنی بڑے وڈے شاعر تے علم فرائض دے عالم تے قرآنی تفسیر تے معنیاں دے وڈے جانوسن۔ آپ رسول اللہ سے چر دی دیکھ بھال لگائی تے مامور سن۔

(۵) حضرت اسقع بن شریکؓ آپ دی سواری دے نگران سن۔

(۱) حضرت امۃ المحدثینت زینبہ (۲) حضرت حفص بن سعدی دادی حضرت خولہؓ

رسول اللہ ویاں خدمت گزاراں

(۳) حضرت ماریہ ام رباب، آپ حضرت مثنیٰ بن صالح بن مہران وی دادی سن۔ آپ قراندیاں میں کہیں رسول اللہ سے مبارک ہتھیاں توں زیادہ نرم تے ملائم کوئی شے نہیں چھوئی۔

حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بارے

رسول خدا تے شاعری

ارشاد باری تعالیٰ اے:-

”وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ“ یعنی اساں نبی پاک نوں شاعری نہیں سکھائی تے نہ اوہ (شاعری) آپ دے شایان شان سی۔ یعنی شاعری اک لطیف ادبی صنف ہون دے باوجود رسول اللہ دی عظمت تے اچی سچی شان نال کوئی مطابقت نہیں سی رکھدی۔ ایس لئی رب تعالیٰ نے آپ نوں شاعری توں دور رکھیا۔ اہدی اک وجہ اہ وی سی جنور علیہ السلام جامع الکلم سن۔ تے ”جامع الکلم“ ہونا علمی ادبی فصاحتی تے بلاغتی وغیرہ ہر لحاظ نال اک سب توں اچ پدھری صفت اے جد کہ شاعری اھدے تقابلے وچ بہت نیواں درجہ رکھدی اے۔ کیوں بے شاعری وچ مبالغہ تے جھوٹھ اک ضروری جز ہندا اے۔ تے اہ شاعری زیادہ بہتر گنی جاندی اے جس وچ زیادہ توں زیادہ وچ رنگا جھوٹھ شامل ہونے جنور علیہ الصلوٰۃ والسلام چونکہ سچے نبی سن۔ ایس کر کے اہ صنف، جس وچ جھوٹھ پایا جاندا اے، آپ نوں علمی سطح تے دان نہ فرمائی گئی تاں جے آپ دی سپائی دا کوئی وی گوشہ شاعرانہ جھوٹھ دی ملاوٹ پاروں داغدار نہ ہو جائے۔ کیوں جے آپ تاں ”انّ ہُوَ الْاَذِکْرُ وَ قَدْ اَنْ مُّبَيِّنٌ“ (یسین، ۶۹) میں۔ تے ”قرآن“ جھوٹھ لئی توں اے تاں ”قرآن مُّبَيِّنٌ“ نوں جھوٹھ یا جھوٹھیاں نال کیہ نسبت ہو سکدی اے۔ کیوں جے اللہ دے ارشاد موجب شاعر تاں ہر وادی وچ بھسکدے رہندے میں۔ سوائے ایمان داراں دے۔ جہناں نیک عملاں نال زندگی سدھار لئی۔ چونکہ کسے چیز دے اچھے پہلو نوں جہڑا بنی نوع انسان واسطے فائدہ مند ہووے، آکا نظر انداز کر دینا انصاف دے خلاف سی۔ ایس کر کے جنور علیہ السلام نے شاعری دے مثبت انداز دی نہ صرف سرپرستی فرمائی بلکہ اہدی تائید وی کیتی تے اہنے شاعر اں دی عزت آور وی فرمائی تے اہناں لئی دعاوی فرمادے ہے۔ تے

اد سلسلہ آپ دی ظاہری حیاتی توں بعد وی جاری رہیا تے ابد الایات تک جاری رہے گا جس دا اک ثبوت قصیدہ بروہ شریف تے اہدے مصنف اُتے آپ دی شفقت والی روایت وچ مل دا اے۔

دربار نبوی دے شاعر | (۱) حضرت حسان بن ثابت (۲) عبد اللہ بن رواحہ (۳) کعب بن مالک -

حسان بن ثابت | آپ رسول اللہ دے خاص منظور نظر شاعر سن۔ آپ انصاری سن آپ حضرت صدیق اکبر توں قریش دے حسب نسب بارے و اقضیٰ حاصل کر دے تے فیر شعراں راہیں کافراں دے طعنیاں دا جواب دیندے۔ حضور علیہ السلام آپ واسطے مسجد وچ منبر رکھواندے جس اُتے کھلوکے آپ حضور دی حماست وچ شعر پڑھدے تے حضور فرماندے: "جذک حسان رسول حق دی حماست وچ شعر کہندار ہے گا اللہ تعالیٰ روح اللہ کا (جبریل) نال اہدی مدوتے تاہنید فرماندار ہے گا۔"

ابن سیرین موجب مشرکاں وچوں اکواری ابوسفیان بن عارث بن عبد المطلب ، عبد اللہ بن زبیری ، عمرو بن عاص تے حزار بن خطاب نوں بلایا گیا۔ تاہن اہ شیخ تے کھلوکے رسول ہاشمی دی معاذ اللہ بھو بیان کرن۔ اہناں دے مقابلے لئی تہن صحابہ شاعر یعنی حسان بن ثابت ، کعب بن مالک ، تے عبد اللہ بن رواحہ بلائے گئے۔ حضرت حسان تے کعب جنگاں دا حال ، پرانی تاریخ تے حضور دے فضائل بارے مقابلہ کر دے تے کافر شعرا دے شعراں تے الزاماں دا جواب جھٹ پٹ شعراں راہیں دیندے۔ تانے مشرکاں دے عیب تے براہیاں نکھیر دے جاندے۔ جد کہ عبد اللہ بن رواحہ اہناں دے کفر تے بیتاں دی پوجا بارے غیرت تے شرم ولاندے۔ آپ دا کلام کافراں دی جاچے ذرا نرم ہندا اسی۔ جد کہ حسان تے کعب دا کلام ڈانڈا کاٹ دارتے دھکواں تے بڑا سخت گنیا جاند اسی۔ جدوں بعد وچ کچھ کفار مسلمان ہوئے تان اہناں نوں پتہ لگا کہ اصل وچ عبد اللہ بن رواحہ دا کلام ات کاٹ دارتے ڈاہڑا بھارا اسی۔ حضرت حسان نے ۱۲ سال دی عمر وچ (سخت سال اسلام دی حالت وچ گزار کے) وفات پائی۔

عبد اللہ بن رواحہ | آپ دی کنیت ابو محمد، بنو عبد الحارث وچوں، خزرجی تے انصاری سن۔ آپ بنو حارث بن خزرج دے مہری بن کے عقبہ دے

مقام تے حاضر ہوئے سن۔ آپ حضور علیہ السلام دے شاعر سن۔ تے کافراں نوں کھراں کھراں سنان
وج لا جواب سن۔ آپ غزوہ موتہ دے سپہ سالاراں وچوں اک سن۔ آپ دی شہادت غزوہ موتہ وج
ہوئی۔ موتہ توں پہلے غزوات وج آپ حضور علیہ السلام مال شامل رہے۔

کعب بن مالک

آپ وی خزرجی انصاری تے عقبہ وج حاضری دین والے سن۔ آپ
اپنے شعراں مال کافراں نوں ڈراندا دے دھکاندے تے رعب ہیٹھ

رکھدے۔ تے حضور علیہ السلام دیاں صفتاں بیان کر دے۔ اسی سیرت دا بیان لے کر آپ دے ہیٹھ
لکھے شعراں دے رعب تے اثر پاروں دوسی قبیلے نے اسلام قبولیا سی۔

فَإِنَّا مِنْ تَهَامَةَ كَلِّ وَتِوِ
وَخَيْبَرَ تَمَّ أَخْبَدْنَا الشُّيُوءَ حَا
تَخْبَرْنَا وَنَوَّ نَطَقْتَ لَقَانَتْ
فَوَاطِعُهُنَّ دَوْسًا أَوْ ثَقِيفَنَا
اساں تہامہ تے خیبرو وج دشمنان نوں رگڑا
دے تلواراں نیام وج کر لیاں تے اہناں نوں کھپیا
جے تلواراں دی زبان ہندی تاں اہناں کہناں اہ سی
کہ اسیس بن دوس یا ثقیف قبیلے نوں وڈو چھڑاں گیاں
اہ شعر سن کے دوسی قبیلے دے لوک صلاح کر کے حضور دی خدمت وج حاضر
ہو کے مسلمان ہو گئے۔

آپ دے خطیب یا مقرر
کافراں دے الزاماں تے تہمتاں دے جواب دین لئی شاعر
توں علاوہ آپ دے مقرر یا خطیب حضرت ثابت بن قیس بن
شماس دا نام اچھا اے۔ آپ تقریر کر کے اسلام تے حضور دی برتری ثابت فرماندے
تے کفر و شرک تے مشرکاں دی نکمیدی فرماندے۔

حضور علیہ السلام دے گھوڑے
آپ دے ذاتی دست گھوڑے، دو گدھے، چھ
نچر، تے سواری والے تین اونٹھ سن۔ گھوڑے (۱)

الکلب بمعنی تیز (وگدا پانی)۔ اہ آپ نے اک پیڈو کولوں خریدیا سی۔ اہا پہلا نام الفرس سی
(۲) انہر تجز۔ سفید گھوڑا۔ اہ سربلی تے "رجز" بھری واج وج سہنا ندا اسی لئی اہا نام
مڑ مچر رکھیا گیا (۳) الطیف اہ "بلقا" (واقع شام) توں حضرت فروہ بن عمرو نے آپ نوں ہدیہ
کیتا سی۔ (۴) اللواز۔ سلطان مقوقس نے آپ نوں ہدیہ کیتا سی۔ (۵) النظر یا ظرب۔ اہ
اچی نسل دا اصل گھوڑا سی۔ (۶) الورد (گلاب)۔ سوہنا جہیا اہ گھوڑا تمیم داری ہوراں آپ
نوں ہدیہ کیتا سی۔ بعد وج آپ نے اہ گھوڑا حضرت عمر نوں عطا فرما دتا۔ (۷) سبھ بمعنی تیز رفتا

نوٹ :- آپ دا اک ہور گھوڑا وی سی جہڑا سب توں ودھیا سی۔ اُہدا نام یعسوب رکھیا گیا سی۔ یعسوب شہد دی مکھیاں دے بادشاہ نوں کہندے نیں۔

پنچرٹ (۱) دُل دل۔ شاہ مقوقس نے ہدیہ کیتا سی۔ ایس اُتے اسلامی دُور وچ سب توں پہلاں آپ لے سواری فرمائی۔ ایس لمبی عمر کھٹی۔ دُن دسارے تکل گئے تاں جوں کھٹے کھواندے ہندے سن۔ ایس اُتے حضرت عثمانؓ نے وی سواری کیتی۔ خارجیاں نال مقابلے ویلے حضرت علیؓ نے وی سواری فرمائی۔ بعد وچ حضرت حسنؓ تے حضرت حسینؓ تے محمدؓ بن حنفیہ نے ایس تے سواری کیتی۔ آخر وچ اہ انھا ہو گیا سی۔

(۲) **فِصْنَه (چاندی) اہ پچر عمرو بن عمرو (فروہ) جذامی نے آپ نوں ہدیہ کیتا۔** آپ نے بعد وچ اہ حضرت صدیق اکبرؓ نوں ہدیہ فرما دتا سی۔

(۳) **اک پنچر آپ نوں ایران دے شہدشاہ کسری دے ماتحت علاقہ ایلہ دے حاکم نے ہدیہ کر کے بھجوا یا سی۔**

(۴) **اک پنچر دومتہ الجندل توں آیا سی۔**

(۵) **اک پنچر حبشہ دے بادشاہ نجاشی نے ہدیہ کیتا سی۔**

گدھے یا کھوتے گدھا یا کھوتا۔ اج کل اک حقیر تے ذیل جانور گنیا جاندا اے۔ حالانکہ تاریخ گواہ اے کہ ایس جانور اتے پیغمبراں علیہم السلام نے سواری فرمائی۔

اے۔ حضرت عزیر علیہ السلام دے گدھے دا ذکر قرآن مجید وچ آیا اے۔ گدھے دی بیوقوفی انسانی معاشرے وچ صدیاں توں مثالی گنی جاندی اے۔ ایہو وجہ اے کہ پاکیزہ بستیاں دے ذکر وچ گدھے دا نام بیندیاں شرم جہی محسوس ہندی اے۔ پر ایس معاشرتی رعب و جہوں حقیقت دا مقابلہ نہیں کر سکدے تے اہ بکل جانے آں کہ اللہ تعالیٰ دی کوئی مخلوق وی یعنی تے ذیل نہیں۔ قرآن مجید وچ پچھری مثال آئی تاں کافراں مذاق اڑایا۔ تے اللہ تعالیٰ نے فرمایا کہ اللہ لئی اہ شرم والی گل نہیں کہ اہ اپنی مخلوق وچوں کسے معمولی شے دا ذکر کرے۔ بہر حال حضور علیہ السلام دے ذکر مبارک وچ گدھے یا کھوتے دا ذکر کرن توں پہلاں اہ چند لفظ عرض کرنے ضروری سن۔ اہناں گدھیاں یا کھوتیاں جہڑیاں جلیے جہناں اُتے جہناں اتے سرورِ دو عالم نے سواری فرمائی۔ اُج دیاں سواریاں اہناں دے قدماں دی ڈھوڑ نوں وی نہیں اُپر سکدیاں ۛ

(۱) یعضور = آپ دے اک گدھے دا نام یعضور سی۔ اہ حجۃ الوداع والے سال فوت ہویا

(۲) عضیر = اہ مصر دے بادشاہ نے بھجوا یا سی۔

(۳) اک ہور سی۔ جہڑا سعد بن عبادہ یا فرورۃ بذانی ہوراں پیش کیتا سی۔

(۱) قصویٰ - (۲) عضباء (۳) جبرعا۔ اہ سواری لئی سن۔

اہناں توں وکھ پنتالی اوتھنیاں دودھ واسطے سن۔ تے
تو بکریاں سن۔ اہناں وچ آپ ولوحانہ ہون رندے یعنی جد کوئی بچہ پیدا ہند آتاں آپ

اک بکری دزک قرا دیندے — (زاد المعاد) :-

كَانَ الْبُرَاقُ لَهُ وَالنَّحِيلُ يَرْكَبُهَا

آپ واسطے براق وی سی۔ تے سواری لئی تھوڑے وی

وَاللَّيْلُ اَيْضًا كَتَابِكِ الْبُعْلُ وَالْحُمْرُ

تے ایسے طراں اوتھ وی سن۔ چر وی تے گدھے وی

صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَى حَبِيبِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ

رسول اکرم دے ہتھیار وغیرہ

(۱) ناٹور - اہ والد مرحوم ولوں ورثے وچ ملی سی۔ اہنوں آپ مدینے ہجرت
تواریں ویلے نال ای لے گئے سن۔

(۲) العصب - یعنی کپتن والی - غزوہ بدر لئی روآگی سے سعد بن عباد نے

ہرہ کیتی سی۔

(۳) ذوالفقار مشہور تلوار اے۔ اہ تفصیلی ذکر دو جے حصے وچ آچکیا اے۔

اے بعض موجب عضباء تے جدعا اکو اوتھنی دے نام سن۔ عضباء بارے روایت اے کہ
آپ دے وصال توں بعد اپنے کھانا پینا چھڈ دتا سی۔ تے ادڑک ایس حدے نال وفات پا گئی۔

(نشر الطیب ص ۲۷۲ تے محمد رسول اللہ از محمد رضا مصری ص ۷۶)

لے اک روایت موجب اہ تے نام اکو اوتھنی قصویٰ دے سن۔ (محمد رسول اللہ مذکور ص ۷۶ از محمد رضا مصری)

(۴) الصمامہ - اہ عمر بن معد جگر ب دی تلوار سی . آپ نے اہ تلوار حضرت خالد بن سعید بن ماص نون میں داگور نہ مقرر کرن ویسے بطور ہدیہ عطا فرما دی سی ۔
 (۵) القلعی - اہ اک پٹہ " برج قلعه " ول منسوب ہون وجہوں قلعی اکھواندی سی ۔
 (۶) حیفت بمعنی موت ۔

(۷) المرسوب بمعنی اندر دوتک دس کے کپتن والی ۔ کہندے ہیں کہ اہناں نو تلواراں وچوں اک سی ۔ جہڑیاں سیا دی ملکہ بلقیس نے حضرت سلیمان علیہ السلام نول تحفے دے طور بھیجیاں سن ۔ (محمد رسول اللہ از محمد رضا مہری مذکور ص ۷۸)

(۸) المخدم یعنی کپتن والی ۔ رسوب تے المخدم نامی دونوں تلواراں قبیلہ طے دے بت " غلس " آپر نگدیاں ہونیاں ملیاں سن ۔
 (۹) القضیب بمعنی کپتن والی ۔

(۱۱) ذات الفضول - لمی زیادہ ہون وجہوں اہنوں اہ نام ملیا ۔ غزوہ بدر کے اہ ذوی العضب دے نال حضرت سعد بن عبادہ نے حضور دی خدمت وچ پیش کیتی ۔ اہ لوچے دی سی ۔ ایسے زرہ نوں آپ نے اکواری " ابو شحم " یہودی کول تیسہ صاع جوآں دے بدے اک سال واسطے رہن رکھیا سی ۔

(۲) ذات الوشاح (۳) ذات الخواشی (۴) الشفیر (۵) العیصہ ۔ اہ

قبیلہ بنو قینقاع دے مال وچوں ہتھ آئی سی

(۶) البتراء - چھوٹی ہون وجہوں اہ نام رکھیا گیا سی ۔

(۷) الخرنوب (خ اتے زبر - ن تھلے زیر) ۔ اہ نام اہدی زری تے نزاکت وجہوں رکھیا ۔

(۱) البیصنا ۔ اہ ذوی بنو قینقاع دے مال وچوں ملی سی ۔

(۲) الشوہاء ۔ (۳) الصفاہاء ۔ اہ بیح نامی رکھ دی بنی ہونی سی ۔

جہدیاں شاخاں دے تیرناتے جان دے سن ۔ اہ جنگ اُحد وچ ٹٹ گئی سی ۔

(۳) العتورا ۔ اہنوں الکتوم دی کہندے سن ۔ کیوں جے اہدے نال جد تیر چلان دے

نال تیر دی آواز باکل ہلکی رہندی سی ۔ جنگ اُحد وچ ایس کمان دا اک ہر اہدہ کے ٹٹ گیا سی ۔

(۵) السداد ۔

(۱) آلہ النزلوق ۔ اہدی صفت اہ سی کہ ہتھیار ایس توں پھسل جاندا ۔

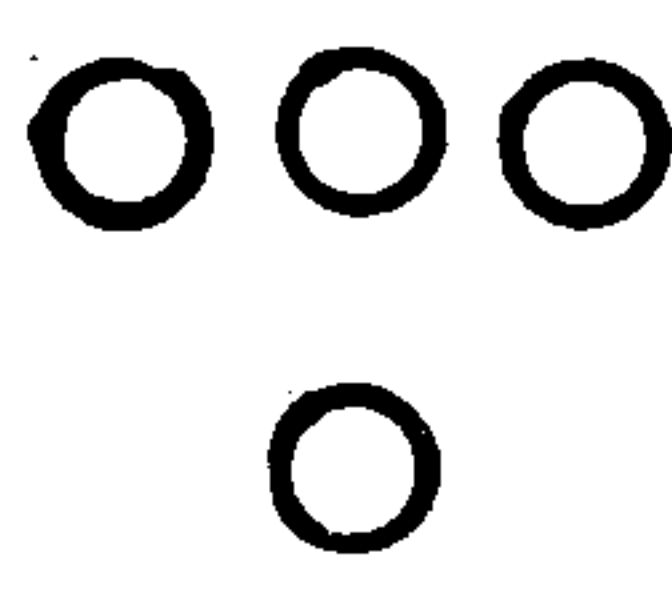
(۲) فتنق - (۳) اک زره اٹھوہیں یا بھیدو دی شغل دی سی۔ اہ آپ نول سپد نہ آئی۔ رواست اے کہ آپ نے اوس اُتے ہتھ رکھیاتے اہ غائب ہو گئی۔

وڈے نیزے | (۱) المثنیٰ (۲) املثویٰ بمعنی ٹھہران والا۔ اہ نام ایس مٹی پیا کہ محلے ویلے دشمن ٹھہیر کے رہ جاندا تے ہل نہ سکدا۔

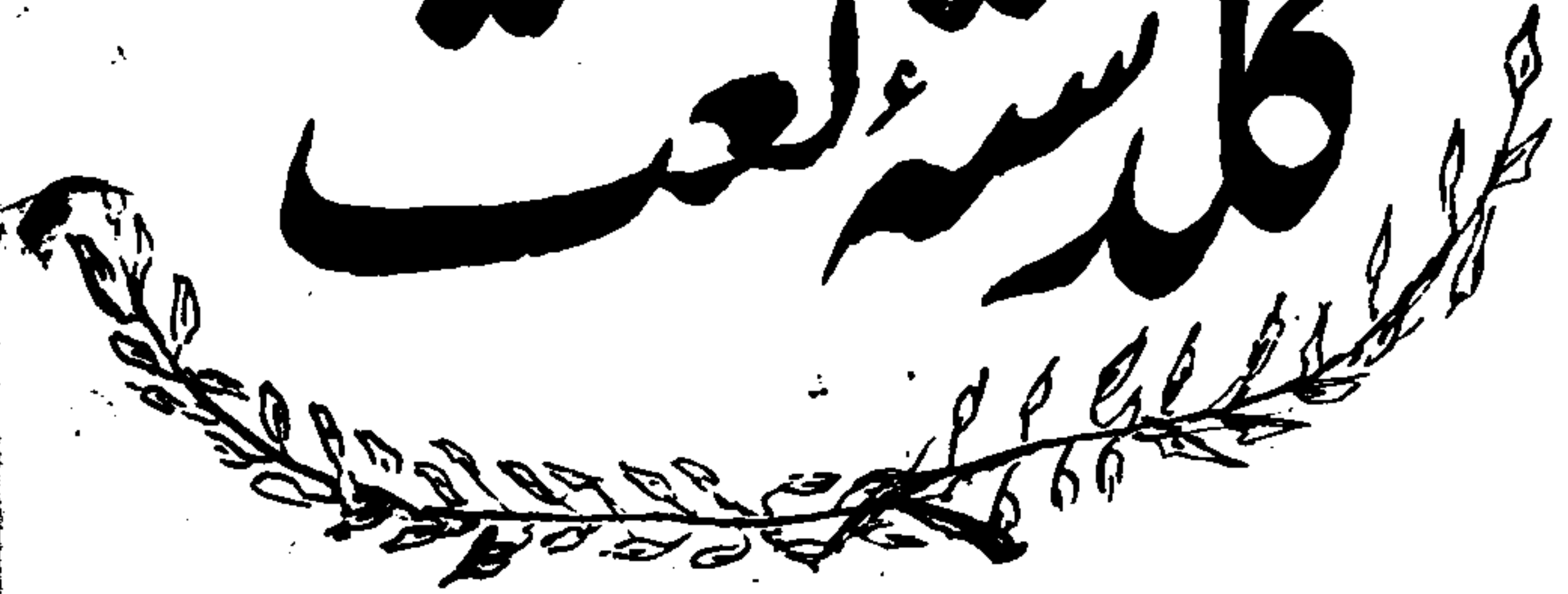
چھوٹے نیزے | (۱) النبعہ (۲) البیضاء (۳) الغترہ - اہ نیزہ حضرت زبیرؓ جیشہ توں بیا کے سُن۔ جہڑا نجاشی نے آپؐ توں عطا کیتا سی۔

کیوں جے حضرت زبیرؓ نے نجاشی دے اک دشمن اُتے ایس نال حملہ کر کے اہنوں مغلوب کر لیا سی۔ حضرت زبیرؓ اہدے نال غزوہ بدر، اُحد، تے خیبر وچ لڑے تے بعد وچ اہ نیزہ اہناں کولوں حضرت رسول اکرمؐ نے لیا۔ آپؐ اہنوں عید والے دن اپنے سامنے رکھدے سُن۔ حضرت بلالؓ اہنوں چپک کے چلدے تے نماز ویلے حضورؐ نے سامنے گڈر بندے تے سترہ بنا کے نماز ادا فرمادے۔ سفری نماز کئے آپؐ ایس توں سترے واکم بندے۔ تے سفرو وچ ہتھ وچ رکھدے۔

(۴) المہر (۵) التمر (۱) الموشم (۲) السبوع یا ذات السبوع +

کلامتہ لغت

عقیدت کے پہل
تے ہدیہ
دُرود و سلام

بمختصر سرور کو نہیں
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

اُمُّ الْمُؤْمِنِينَ حَفْصَةُ عَالِيَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا

لَنَا شَمْسٌ وَ لِلْأَفَاقِ شَمْسٌ
 اک ساڈا سورج تے اک اسماناں دا سورج
 وَ شَمْسِي خَيْرٌ مِّنْ شَمْسِ السَّمَاءِ
 تے میرا سورج اسمانی سورج توں بہتر اے
 فَإِنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ بَعْدَ فَجْرِ
 اسمانی سورج فجر توں بعد نکل دا اے
 وَ شَمْسِي طَارِعٌ بَعْدَ الْعِشَاءِ
 تے میرا سورج عشاء توں بعد چڑھدا اے
 (یعنی راتوں عبادت و نوح رتجا رہندا اے)

مَنْ يَبْدُ فِي الدَّارِجِ الْبَهِيمِ جَيْشُهُ
 انھیری راتے آپ دا متھا و سدا اے
 يَلْمُ مِثْلَ مِصْبَاحِ الدُّجَى الْمُتَوَقِّدِ
 تے اچھکدا اے جویں روشن چیراغ
 فَمَنْ كَانَ أَوْ مَنْ قَدْ يَكُونُ كَأَحْمَدُ
 رسول خدا ورگا کون ہو یا تے کون ہووے گا
 نِظَامٌ لِحَقِّ أَوْ نِكَاحٌ لِمُحِبِّ
 اسلامی نظام دا نافذ کار تے منکراں لئی سزا کار حاکم

امام زین العابدین علی سجاد بن حسین رضوانہ تعالیٰ عنہ

المتوفی ۹۴ھ

اِنْ نِلْتِ يَا رُوْحَ الْقَبَائِدِ مَا اِلَى اِيْنِ الْكَرِيْمِ
 اے پرے دئے وائے امینے جانا ہووے
 مَنْ وَجْهَهُ شَمْسٌ اِقْتَمَى مِنْ خَدَّةِ عَبْدِ الْوَلَدِ الْجَبِي
 اہ جہد اکھڑا شمس اضمحلی تے گلہاں بدرالجبی میں
 قِرَائَةُ بُرْهَانِنَا فَسَحَّاحِ الْاَدْيَانِ مَضَتْ
 اچھ اقران ساوی دل جینے پیلے دین منسوخ کیتے
 الْبَادُنَا مَجْرُوحَةٌ مِنْ سَيْفِ هَجْرٍ مُصْطَفَى
 مصطفیٰ اوے چھوڑے دی تلوار مال ساٹے دل زخمی میں
 يَا لَيْتَنِي كُنْتُ كَمَنْ يَتَّبِعُ نَبِيًّا مَعَالِمًا
 کاش! میں نبی دے عالم پیروکار ورگا ہندا
 يَا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِيْنَ اَنْتَ شَفِيْعُ الْمُنْدَرِبِيْنَ
 اے جہاناں نبی تیری رحمت! تیس گنہگاراں دے سفارشی او

بَلَّغْ سَلَامِي رَوْضَةً فِيْهَا النَّبِيُّ الْمُحْتَرَمُ
 آں روضے نوں نیز اسلام کھیں جس دے نبی پاک شریف قرار
 مَنْ ذَاتُهُ نُورٌ الْهُدَى مِنْ كَفِّهِ يَحْشُرُ الْهَمَمُ
 جہدی ذات ہدایت و انور، جہدے تہہ سخاوت دے دریا
 اِذْ جَاءَنَا اَحْكَامُ كُلِّ الْمُطْعَمِ صَارَ الْعَدَمُ
 اہدے حکماں اگے پھیلے صحیفے کا عدم ہو گئے
 طَوْنِي لِاَهْلِ بَلَدَةٍ فِيْهَا الشَّيْءُ الْمُحْتَسَمُ
 دھن میں اہ نوک جہڑے سوہنے نبی دے شہر ہی رہندے میں
 يَوْمًا وَبَلَدًا اَرْمًا وَاوْرُقِي كَتَا اِلَى بِالْكَرْمِ
 اے اندر دی رات تے ہر پیلے میںوں جیسا مال ان کر
 الْكُرْمِ لَنَا يَوْمَ الْحَزِيْنِ فَضْلًا وَجُودًا وَاَلْكَرْمِ
 قیامت نوں ساٹے تے فضل سخاوت کریم جیسا پانا تے عورت جیسا

يَا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِيْنَ اَذْرِكِ لِرُؤْسِ الْعَابِدِيْنَ
 یا رحمتہ للعالمین! زین العابدین نوں سمھانا
 مَحْبُوْسِ اَيْتُوْنِي الظَّالِمِيْنَ فِي الْمَلَاكِبِ وَالْمُرَاكِبِ
 اہ ظالماں تہہ قیدی تے بڑا حیران پریشان اے

امام اعظم ابو حنیفہ کو فی نعمان بن ثابت

المتوفی سنہ ۱۵۰ھ

اَلْحَمْدُ لَكَ وَ اِحْتِمِي بِجَمَالِكَ
 تہاڑی رضا و امیدوار تے پناہ و اچا ہن اے
 قَلْبًا مَسْوُوقًا لَكَ يَرْوَمُ سِوَاكَ
 میرا دل بہت مال چورے ہو کسے اطاب نہیں
 كَلَّا وَلَا خَلِيءَ الْوَرَى لَوْلَاكَ
 جے تیں مقصود نہ ہندے تہاں خلقت پیدا نہ ہندی
 مِنْ زَلَّةٍ بِكَ فَازَ وَ هُوَ اِيَّاكَ
 تے کوتاہی دی معافی ملی حالانکہ اہ تہاں بہت نہیں
 بَرْدًا وَقَدْ خَمَدَتْ بِنُورِ سَنَاكَ
 تے اہناں دی آگ سرد ہو گئی تہاں نور پاروں بچ گئی
 فَارِيءٌ عَنْهُ الصَّرْحِيُّنَ دَعَاكَ
 ناں اہ قبول ہوئی تے بیماری دور ہو گئی
 بِصِفَاتِ حُسْنِكَ مَا دَكَ الْعِلَاكَ
 اہناں تہاں حسن نون سا اہیا تے اچے تے دی خبر دتی
 بِكَ فِي الْقِيَمَةِ مُحْتِمِي بِجَمَالِكَ
 تے قیامت نون وی تہاڑی حامت چاہوں گے
 وَجَمَالُ يُوسُفَ مِنْ ضِيَاءِ سَنَاكَ
 نئے یوسف دا جمال وی تہاڑے نور و انکارا

سی

يَا سَيِّدَ السَّادَاتِ جُنَّتْكَ قَاصِدًا
 اے سروراں وے سرور! میں تیرے دربار حاضران
 وَاللَّهِ يَا خَيْرَ الْخَلَائِقِ اِنَّكَ لِحِي
 خداری قسم ہے مخلوق و چوں بہترین ہستی
 اَنْتَ الَّذِي لَوْلَاكَ مَا خُلِقَ الْهَرِيُّ
 تیں اہو کہ جے پیدا نہ کیتے جانے تہاں کوئی نہ جدا
 اَنْتَ الَّذِي لَمَّا تَوَسَّلَ اَدَمُ
 آدم نے تہاڑا ہی وسیلہ پھر پڑا
 وَبِكَ الْخَلِيلُ دَعَا فَعَابَدَكَ نَادِيًا
 تہاڑے وسیلے نال ابراہیم دی دعا قبول ہوئی
 وَدَعَاكَ الْيُوبُ بِضَرْ مَسْتَه
 یوب نے بیماری وچ تہاڑے وسیلے نال دعا کہتی
 وَبِكَ الْمَسِيحُ اَتَى بِشِيرًا اَتْنِي بِرَا
 حضرت عیسیٰ وی تہاڑی خوش خبری کے آئے
 وَكَذَلِكَ مُوسَى لَمَّا يَزَلْ مُكْوَسِدًا
 تے انج ای موسے نے تہاڑا وسیلہ پھر پڑا
 وَهُوَ ذُو يُونُسَ مِنْ بَهَاكَ تَجَمَّلَا
 ہوڑے یونس ہوراں وی تہاڑے حسن نون سجاوٹ
 کھنی

قَدْ فَكَّتْ يَا ظَهْرُ بِجَمِيعِ الدُّنْيَا
 اے ظہر! تہانوں سب نبیاں توں اُپار تیرہ ملیا
 وَاللَّهِ يَا لَيْسِيْنُ مِثْلَكَ لَمْ يَكُنْ
 اے لیسین! رہی سو نہہ کل مخلوق وچ تہاڈے
 عَنْ وَصْفِكَ الشُّعْرَاءُ يَا مُدَثِّرُ
 کالی کئی والے تہاڈے وصف وڈے وڈے شاعر بیان نہ کر کے
 بِكَ لِي قَلْبِي مُغْرَمٌ يَا سَيِّدِي
 میرے تیرے سید صاحب! امیر اکو بجا جیادول تہاڈا دیوانہ اے
 يَا اَكْرَدَ الثَّقَلَيْنِ يَا كَثْرَ النُّوْرَى
 اے ہر مخلوق توں وودہ عرت والے تے کائنات لے سروا
 اِنَّا طَامِعٌ بِاَلْجُوْدِ مِثْلِكَ وَلَيْدٌ يَكُوْنُ
 میں تہاڈی سخاوت وادلوں چاہوان اں کہ

طَرًّا فَسُجِّحَتِ الذِّمِّيْ اَسْرًا لِي
 پاک اے اہ چنے تہانوں رات سے اسماں دی سیر کرانی
 فِي الْعَلَمِيْنَ وَحَقٌّ مِّنْ اَنْبِيَائِكَ
 جہیاد کئی ہویانہ ہوی۔ اُہدی سو نہہ چنے تہانوں وڈیا
 عَجَزُوا وَكَلُّوا مِنْ صِفَاتِ عِلْمِكَ
 اُچے وصف اگے زباناں بند ہو جان دیاں نیں
 وَخَشَاشَةٌ مَّحْشُوَةٌ بِهَوْلِكَ
 تے میرے اندر تہاڈی ای ریک بھری اے
 جُدِّي بِجُوْدِكَ وَارْضِنِي بِرَحْمَتِكَ
 اے اللہ! دن رات تے ہر ویے تیروں اپنی سخاوت لے جیسا حال
 لَا رِيَّ حَنِيْفَةً فِي الْاَمَانِ سِوَاكَ
 ایس دُنیا وچ ابو حنیفہ و تہاڈے پناں کوئی نہیں!

صَلَّى عَلَيْكَ اللهُ يَا عَلِمَدَ الْهُدَى

اے ہدایت دے اچھے پرچم! تہاڈے اللہ دی رحمت ہندی رہو

مَا حَقَّ مُشْتَاقٌ اِلَى مَشْوَاكِ

عاشقان تے چاہواناں دے شوق موجب قیامت تک

بوصیری شرف الدین ابو عبد اللہ محمد بن زید

المتوفی سنہ ۶۹۶ھ
۱۲۹۶ء

وَالْفَرِيقَيْنِ مِنَ الْعَرَبِ وَمِنْ عَابِدِهِمْ
تھم لے عرب تے عجم دے وی سردار

مُحَمَّدُ سَيِّدُ الْكَوْنَيْنِ وَالْثَّقَلَيْنِ
محمد دو جہاناں دے سردار، چنان تے انساناں دے سردار

أَبْرَأَ فِي قَوْلِي لِأَمْنِهِ وَلَا نَعَمِ
ہاں تے ناتھہ وج آپ توں ودھ سپر اتوں نہ

نَبِيِّنَا الَّذِي رَأَى النَّاهِي فَلَا أَحَدٌ
ساڈا نبی اچھا لئی آکھے برائی توں ڈکے

لِكُلِّ هَوَلٍ مِنَ الْأَهْوَالِ مُقْتَحِمِ
ہر مصیبت تے قیامت دی اوکڑ وج

هُوَ الْحَبِيبُ الَّذِي تُرْحَى شَفَاعَتُهُ
اوس رب دے حبیب دی شفاعت دی اس لے

مُسْتَمْسِكُونَ بِحَبْلِ غَائِمٍ مُنْقَصِمِ
اہناں اہ رشتا پھریا جھڑا کدی نہ گٹے

دَعَا إِلَى اللَّهِ فَالْمُسْتَمْسِكُونَ بِهِ
آپ نے رب ول پریریا جہناں آپ دا پتلا پھریا

وَلَمْ يَدَأْ نُوحًا فِي عَلَيْهِ وَلَا كَرَمِ
نالے علم تے کرم نو اہی وج وی آپ دا جوڑ نہیں

وَفَاقَ النَّبِيِّينَ فِي خَلْقِي وَفِي خَلْقِي
آپ صورت تے سیرت وج سبھ نبیوں توں اچھے

هُمْ قَامُوا مِنَ الْبَحْرِ أَوْ شَفَا مِنْ الدَّيَمِ
دریاے کرم دی اک پوٹی تے اہر بہت دا قلو ای اہم جاٹے

وَكُلُّهُمْ مِنْ تَسْوِيلِ اللَّهِ مَلَأْتَهُمْ
بہرئی دی سدھراے کہ رسول اللہ دے

فَجَوْهَرُ الْحُسْنِ فِيهِ غَيْرُ مُنْقَسِمٍ
آپ ذالی حسن و اجوہر نافتا بل تقسیم اسے

مَنْزُوعًا عَنْ شَرِيكٍ فِي مَحَاسِنِهِمْ
آپ وہاں صفتاں و ع کوئی شریک نہیں

وَأَحْكَمُ بِمَا تَشْتَكِي مَدْحًا فِيهِ وَاحْتِكَمُ
ہالی آپ دیں ہو صفتاں جو میں فریاد و درد بیان کرو

دَعُ مَا إِذْ عَبَّيْهُ النَّصَارَى فِي نَبِيِّهِمْ
مسلمانو! آپ بارے نصرانیاں و رگے دعوے نہ کرو

حَدٌّ فَيَعْرَبُ عَنْهُ نَاطِقٌ بِفَمِهِ
اُہناں و احق کوئی زبان ادا نہیں کر سکی

فَإِنَّ فَضْلَ رَسُولِ اللَّهِ لَيْسَ لَهُ
رسول اللہ و ان فضیلتاں بے اورک نہیں

قَوْمٌ زِيَامٌ تَسَلُّوا عَنْهُ بِالْحَكْمِ
اوس قوم لئی جو غفلت و گمراہی ماروی اسے

وَ كَيْفَ يُدْرِكُ فِي الدُّنْيَا حَقِيقَتَهُ
آپ دی حقیقت ہارے و تھی اس دنیا و ع ناممکن

وَأَنْتُمْ خَيْرُ خَلْقِ اللَّهِ كَلِمَةً
تے بشروی اہ جو ساری مخلوق توں افضل ہائے

فَمَبْلَغُ الْعِلْمِ فِيهِ إِنَّهُ بَشَرٌ
اسیں تاں اس ایساں ای جاننے آئی کہ آپ بشر نہیں

أَبَانَ مَوْلِدُكَ عَنْ طَيْبِ عُنُقِهَا
یا رسول اللہ آپ دی پیدائش مال ای آپہاں خوبیاں چک پتیاں

يَا طَيْبُ مَبْدَأِ وَمِنْهُ وَمُخْتَمٌ
واہی واد۔ بسمان اللہ کیا کہنے تہاڑی ابتداء تے انتہا تے

مولانا شاہ ولی اللہ محدث دہلوی

المتوفی سنہ ۱۱۶۶ھ
۱۷۶۱

فَلَسْتُ أَرَى إِلَّا الْحَبِيبَ مُحَمَّدًا

میری ہاچے محمد مصطفیٰ پناں کوئی پور محبوبی لائق نہیں

رَسُولُ إِلَهٍ الْخَلْقِ جَسْمِ الْمَنَاقِبِ

آپ خالق کائنات دے رسول ہیں تے بڑی مضاں والے رسول

وَمُعْتَصِمُ الْمَكْرُوبِ فِي كُلِّ فُسْرَةٍ

آپ ہر اوکڑ وچ مصیبتیں ماریاں دا سہارا نہیں

وَمُنْتَجِعُ الْغُفَّانِ مِنْ كُلِّ تَائِبٍ

تے ہر توبہ کار دی بخشش دے چاہوان نہیں

مَلَاذُ عِبَادِ اللَّهِ مَلْجَأُ خَيْرِهِمْ

خونہ تے ڈرویلے آپ رب دے بندیاں دکھیا تے ماویٰ نہیں

إِذَا جَاءَ يَوْمٌ فِيهِ شَيْبُ الدَّوَابِّ

یعنی جس دن ہر جوانی اُتے بڑھیا آجاسی

مولانا شاہ رفیع الدین دہلوی ابن شاہ ولی اللہ

المتوفی سن ۱۲۳۳ھ
۱۸۱۸ء

یا اَحْمَدَ الْمُخْتَارِ يَا زَيْنَ الْوَرَى
یا اختیار والے احمد تے مخلوق دے سوہنے!
یا كَاشِفَ الظُّرَايِمِ مِنْ مُسْتَجِدِّ
اے فریادی دی مصیبت دور کرن والے!
هَلْ كَانَ غَيْرُكَ فِي الْاَنَادِ مِنْ اَسْوَى
مخلوق وچوں ہنہاتھوں سوا براق دا سوار
وَأَسْتَمْسِكَ السُّدُوحَ الْأَمِينِ رِكَابَهُ
تے جہدا رکاب جبریل نے پھریا
قَعَدَتْ لَكَ الرُّسُلُ الْعِظَامُ تَرْقُبًا
انبیاء تہاڑی ایس ترقی توں تھکے رہے
وَأَمَّا كَسْبُهُمْ فِي الْقُدْسِ بَعْدَ تَجَاوُزِ
اگے ودھکے بیت المقدس وچ تساں بنیادی آفرینی

وَنَزَيْتُ جَوْهَرَ الْجِنَانِ بِشَاشَةٍ
دل دامونی خوشی نال ڈھلکان مار دا اے

بِكَ سَيِّدِي شَوْقًا إِلَى كُنْيَاكَ
یا رسول اللہ تہاڑی وجہ توں تہانوں بلن دے شوق وچ

مولانا شاہ عبد العزیز محدث دہلوی ابن شاہ ولی اللہ

المتوفی سنہ ۱۲۳۹ھ
۱۸۲۳ء

إِلَى ذَاكَ الْحَيِّ بَلِّغْ سَلَامِي

میرے اوس حالی تے واہر دونوں میرا سلام پہنچائیں

بِبَابِ الْمُصْطَفَى خَيْرِ الْأَنْبِيَاءِ

اُد بارگاہ اے مصطفیٰ کریم دنیا توں افضل دی

وَفِيهِ مَطَامِعِي وَبِهِ اعْتِصَامِي

نالے میری سدھراں دامن کر تے میرا سہارا

أَشَدَّ عَلَيَّ مِنْ وَقْعِ الْحَسَامِ

جھڑی تلوار دی کاٹ توں وی ڈاڑھی اے

أَتَيْبُهُ بِمِ عَلَى الْجَبْرِ اللّٰهُمَّ

میں ایس نال بڑے بڑے شکر اں دامغیا کر دیاں گا

بِهَارِ بَيْتِ مِنْ قَبْلِ الْفِطَامِ

جہاں نال بچپن وچ تہاڈی پرورش تے تربیت کیتی گئی

فِيَارِ نَحْ الصَّبَا عَطْفًا وَرَأْفَةً

اے سویر دی ہواے! تیری بڑی مہربانی

وَإِنْ جِئْتُكَ عَلَى فِئَةٍ غِيَاثُ

لوگو! بے تئیں میوں مدھولے او تاں میرا واہر ہنگالے

إِلَيْهِ تَوَجُّهُيْ وَلَهُ اسْتِنَادِي

ایہاں دل ای میرا دھیان لے تے او ہی میری سند

أَجْرِي سَيِّدِي مِنْ ضَيْمِ سَقَمِي

یا رسول اللہ! میںوں بیماری دے ظلم توں چھڈاؤ

وَذِكْرِكَ سَيِّدِي حِزْبِي وَحِصْنِي

یا رسول اللہ! تہاڈا ذکر میری جان ہی تعویذ تے میرا قلعہ

مَوَاهِبِكَ الَّتِي لَا تَقْصِرُ فِيهَا

تہاڈے تے ربی عطاواں وچ کوئی کمی نہیں

فَقَدْ أُعْطِيتَ مَا لَمْ يُعْطَ خَلْقٌ

تہاںوں اہ کچھ عطا ہویا جو کسے ہور نوں نہیں نتھا

عَلَيْكَ صَلَوَةٌ رَّبِّكَ بِالسَّلَامِ

تہاڈے تے رباں رحمتاں تے سلام ہووے

یا رسول اللہ

لَكَ بَدْرٌ فِي الْوَيْدِ الْأَجْمَلِ

۱۹۲۱ء
۶

از اعلیٰ حضرت مولانا احمد رضا خاں بریلوی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ المتوفی
مولانا مرحوم نے ادب و دستاں دے کہن تے عربی، فارسی، ہندی تے
اردو چوتھہ زبانوں وچ لکھی سی۔ مینوں اداک شہکار جانی۔ ایس لئی کئی مدنی ماہی
دے قارئین دیا نذر کر رہیاں۔ ہر بند دے پیلے دو مصرعیاں دا ترجمہ پیش اے۔
باقی دو اردو تے ہندی ہون کارن نہیں ترجمے۔ تے آخری بند سارا اردو
وچ اے۔ (دعاواں دا طالب قدر آفاقی)

لَمْ يَأْتِ نَظِيرَكَ فِي تَخْيِيرِ
يَا رَسُولَ اللَّهِ تَهَادُّثَانِي كَسَّ
أَكْهَنِي تَكْرِيهِ
جُغْ رَاجِ كَاتَا جِ تَوْرِي سِر سَو
الْبَحْرِ عِلَا وَ الْمَوْجِ طَغَا
سمندر چڑھ گیا، لہراں باغی نیں
منجد صغار میں ہوں بگڑی ہے ہوا
یا شمسِ نَقَرَاتِ اِلٰی لَيْلِي
اے سورج! توں میری رات دیکھی ہے
توڑی بوت کی جھجھل جگ میں رچی

مثل تو نہ مشد پیدا جانا
اے محبوب! تہاڈے جیسا کوئی ہو جیسا ای نہیں
جے تجھ کو مشد دوسرا جانا
میں بے کس و طوفاں ہوش نہ ریا
میں بے آسراتے طوفاں ہوش کھس رہیا اے
موری تیا پار رگا جانا
چوں بطیبہ رسی عرض بکنی
تیرا جد دینے جانا ہووے تاں عرض کرنا
مری شب نے نہ دن ہونا

اے ایس مصرعے وچ بڑی لطافت اے۔ اشارہ ایس پلے ہے کہ سورج میری رات توں تک رہیا اے
تے سورج دی موجودگی وچ دی میری رات، رات ای اے۔ یعنی ادا بڑی کھن تے ان ممکنی
رات اے

خط بالہ مد، زلف ابر اجل
 مکھڑے نے خط بویں پندوں پر داتے زلفاں آمل بدل
 رحمت کی بھرن برسسا جانا
 اے گیسوئے پاک اے ابر کرم
 اے سوہنیوزلفوا اے رحمت دے بدل
 دو بوند ادھر بھی گرا جانا
 رحمے بر حسرت تشنہ کبابک
 اپنے پیاسے دی حسرت تے رحم کھا
 طیبہ سے ابھی نہ سنا، جانا
 آن مہد حضور بار گہت
 یعنی آپ دی باگہہ وج ماضی دیاں گھڑیاں
 دردا و مدینہ کا جانا
 دل زار چناں جاں زیرہ چنوں
 امیر دل روند اودھر جان کھڑے نوں پھیری ہونی
 میرا کون ہے تیرے سوا جانا
 یک شعلہ دگر برزن عشقا
 عشقا! اک شعلہ ہو رہا
 یہ جان بھی پیارے جلا جانا
 پس خامہ خام نوائے رخصا
 نہ یہ طرز میری نہ یہ رنگ برا
 ارشاد اجتا ناطق تنھا
 ناچار اس راد پڑا جانا

لہ دل کانچے • لے یعنی مدینے توں رخصت ہون بارے اچھے گل نہ کر •
 لے کر یعنی گل تے پرت را مطلب پڑے یعنی گل نہیں پڑتی (معاورہ) چین نہیں آتا • لے کس سے •

اللہ علیہ وسلم
یا رسول اللہ!

یا رَسُولَ الْإِلَهِ يَا بَلَدِي

از مولانا اشرف علی تھانوی رحمۃ اللہ علیہ

يَا شَفِيعَ الْعِبَادِ خُذْ بِيَدِي

اے رب دے بندوں کی شفاعت کرن والے میری مدد کر
اَنْتَ فِي الْاَضْطِرِّ اِيْرًا مُكْتَمِدِي

کیوں ہے رکھڑی حالت وچ میںوں اک تہاڑا ای سہارا اے
لَيْسَ لِي مَلْجَأٌ سِوَاكَ اَغْرِيْتُ

یا رسول اللہ! تہاڑے سوا میرا مکان کوئی نہیں
مَسْتَجِي الضَّرُّ سَيِّدِي مَسْتَدِي

تسیں میری مدد کرو اے میرے سوئے آقا میںوں مصیبتاں ڈا ہڈا زح کیا اے
فَسْتَجِي الدَّهْرُ يَا بَنَ هَبْلِي اَلْشَّرِي

اے عبد اللہ دے بیٹے زمانے (ریاں مصیبتاں) میںوں گھیر گھت بیا اے
حَنْ مَغِيْثًا فَاَنْتَ لِي مَدِدِي

میری دستگیری کرو۔ کیوں ہے تسیں ای میرا سہارا او
لَيْسَ لِي طَاعَةٌ وَلَا عَمَلٌ

میرے پتے تہاڑی تابعداری تے نیکی والا کوئی عمل نہیں اے
بَيْدَ حَبِيْبِكَ فَهَوَ لِي عَسَدِي

بس (دل وچ) اک تہاڑی محبت ای میرا گوشہ اے

يَا رَسُولَ اللَّهِ بِأَبْكَ لِي

یا رسول اللہ! میں صرف تہاڑے درتوں آس لائی بیٹھا ہوں

مِنْ قَمَاهِ الْغَمْرِ مُلْتَحِدِي

مگر غم سے بدل ہمیشہ لئی کھروں کھیروں ہو جاؤں

جَدُّ يَلْقَاكَ فِي الْمَنَاهِ وَكُنْتُ

یا رسول اللہ میرے گناہوں نے عیبوں اُتے پردہ پاندیاں

سَاَتِرًا لِّلذُّنُوبِ وَالْفَنَدِ

(رکھی) سُفْنِي وَجِ اِپْنِي ویدارہ دی دولت نال نواز دیو

أَنْتَ عَافٍ أَبْرُ خَلْقِ اللَّهِ

یا رسول اللہ! تیس لوکاں دیاں خطاواں نے عیبوں اُکھیاں ٹوٹن والے او

وَ مُقِيلُ الْعِثَارِ وَاللَّدَادِ

تے ایہ پردہ پوشی تے معاف کرن دی خصلت مبارک تہاڑے وج بھڈنالوں ددھیری لے

رَ حَمَّةٌ لِلْعِبَادِ قَاطِبَةٌ

یا رسول اللہ! تیس ساری خلقت واسطے رحمت او

بَلْ خُصُّوَصًا يَكْرِي ذِي أَوْجٍ

خاص کر کے سرکشاں تے گنہگاراں لئی بہت وڈی رحمت

لِيَتَنِي كُنْتُ تُرْبٌ طَيِّبَةٌ

یا رسول اللہ! کاش میں تہاڑے شہر مینے دی خاک ہندا

فَا لَتَمَّتْ الرَّعَالُ ذَاكَ قَدِي

تاں تہاڑی بھتیاں دے تلے چمن دا شرف ای میرے لئے کافی سی

وَأَصَلِّيَ عَلَيْكَ بِالنَّسِيلِ

یا رسول اللہ! میں تہاڑے تے دُرود تے سلام عرض کرنا ہوں

مُتَحَفًّا عِنْدَ حَضْرَتِكَ الصَّامِدِ

اللہ دی بارگاہِ وج ہمیشہ ہمیشہ لئی

بِعِدَادِ الرَّمَالِ وَالْأَنْفَاسِ
 یا رسول اللہ! ریت دے ذریاں تے (کل مخلوق دے) ساہواں تے
 وَالنَّبَاتِ الْكَثِيرِ مُنتَصِفِ
 اُگن والی پرشے دی گنتی برابر (تھاڑے تے درود تے سلام ہووے)
 وَعَلَى الْأُولَى كَثِيرًا
 تے (نالے) تھاڑی ساری آل اولاد اپتہ رکن توں لے کے (قیامت توں بعد دار اُترووی
 بِالْغَاغَا عِنْدَ مُنْتَهِى الْأَمْرِ
 دی ٹرتیک یعنی ہمیشہ ہمیشہ لئی تھاڑے اُتے تے تھاڑی اولاد تے احباب اُتے
 درود تے سلام ہووے

(نشر الطیب فی ذکر النبی الحبيب ص ۱۹۴-۱۹۵۔ مطبوعہ تاج کمپنی کراچی)

حافظ شیرازی، شمس الدین محمد

يَا صَادِقَ الْجِبَالِ وَيَا سَيِّدَ الْبَشَرِ
 اے سوہنے ٹکھڑے والے - کل انساناں دے سردار!

مِنْ وَجْهِكَ الْمُنِيرِ لَقَدْ تَوَرَّقَ الْقَمَرُ
 تیرے ٹکھڑے دے نور نال ای چند روشن اے

لَا يُبْكِيَنَّ التَّنَائِدُ كَمَا كَانَتْ حَقَّةُ
 ساتھوں تیری دڈیاں را حق ادا نہیں ہو کے را

بَعْدَ أَنْ حُنِدَا بُزْرُغٍ تَوَلَّى قَصَّةَ مُشْتَرِ
 گدگدایاں ان کرب تعلق دے بعد صرف تیرے ای سب توں دڈیرے او!

(المثنوی ص ۹۱)

(۱۳۸۹ھ)

يَا رَحْمَةً يَلْعَابِطِينَ بُكَائِي قَصِيدَةَ الْعَنْبَرِيِّ فِي مَدْحِ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ

از نواب صدیق حسن خان بھوپالی

يَا سَيِّدِي يَا عُنُوتِي وَسَيْلَتِي
 اے میرے سراد، میرے سہارے تے میرے وسیلے!
 يَا عُدَّتِي فِي شِدَّةٍ وَرِخَائِي
 تے سختی تری وج میرے جھالو!
 يَا هَفْصِدِي يَا اُسُوْتِي وَمَعَاضِدِي
 اے میرے مقصد زندگی، میرے پیشوا تے پالن والے
 وَ ذَرِيْعَتِي يَا هَرُ صَدِي يَا مَوْلَانِي
 تے میرے وسیلے! میرے ٹکانے! میرے مولا!
 شَفَعْتُ جَاهَكَ ضَارِعًا مُتَدَلِّلًا
 میں گوناتے ذیل بن کے تیری شان تے عزت توں شفیح بنایا
 مَا لِي وَرَاءَكَ صَارِفَ الضَّمْرَانِي
 تیرے پناں میںوں سختی تے نقصان توں بچان والا کوئی نہیں
 اَنْتَ الْبَغِيْتُ بِرَحْمَتِي وَكَمَّ مَتِي
 تیں رحمت تے کرامت نال میرے دستگیر او
 فِي غُمَّةٍ وَ عَوَائِلِي وَ بَلَائِي
 طہر سختی، مصیبت تے بھیڑ ورج
 اَنْجَعُ مَوَارِي يَا كَرِيْمٍ كَمَا اَنْتُمْ
 میریاں سراداں پوریاں فراداں کرامتاں والے کریم!
 اَنْتَ الْقَدِيْرُ عَلٰى اِنْفَاذِ رَجَائِي
 تیں میری مراد پوری کرن واسطے قادر او!

مَا لِي وَرَأَيْكَ مُسْتَعَاثُ فَارْحَمَنِي
 تسان بن میرا فریاد رس کوئی نہ . سورحم فرماؤ
 يَا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ بِكَاهِي
 یا رحمت للعالمین! میری گریہ زاری اُسے
 يَا أَيُّهَا الشَّمْسُ الرَّافِعُ مَكَانَهُ

اے آج ترتیب سورج!

ضَاءَتِ بِشُورِكَ سَلَاةَ النَّوْبَانِي
 تیرے نور نال رصرتی سے سارے میدان جگمگائے
 وَكَانَ الشَّفَاعَةُ وَالْمَكَانَةُ فِي هَدِي

کل حشر دیہاڑے تہاڑے لئی شفاعت تے عزت اے

وَلَا نُسْتِ أَكْرَمُ مَعْشَرِ الشَّفَاعَةِ فِي
 تے بیشک شفاعت کرن والیاں وج تیس سب توں معززاو
 وَرَجَاءُ عَبْدِكَ مِنْ جَنَابِكَ سَيِّدِي

یا رسول امدا! تہاڑا غلام تہاڑی جناب توں

يُنْجِلُ الشَّفَاعَةَ مِنْ بَدْوِ الْأَلَا فِي
 شفاعت وا امیدوار اے جو امیدیاں دانست اے

وَسِيْرَاكَ مَا لِي فِي الْقِيَامَةِ شَافِعُ

قیامت نوں تسان بن سید انفارشی کوئی نہ

أَنْتَ الْكَفَلِيُّ لِي مِنْ الْبَأْسَانِي

بس اک تیس یمینوں سختیاں تے مہبتاں توں بچان والے او

لَا نَرَاكَ مَدْحُكَ بَاقِيًا بَيْنَ الْوَرَى

تہاڑی نعت تے صفت واذکر مخلوقات وج ہمیش رہوے

مِنْ عَبْدِكَ الْمَضْرُوفِ فِي الْإِطْرَانِي

تہاڑے اوس غلام ولوں، جو تہاڑی نعت گوئی وج بہت رُجھا اے

اگر صدیقی موسوم بہ سیرت والا جاسی - ج ۲ ص ۳۰ - ۳۱

عطار نیشاپوری، خواجہ فرید الدین رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ

المتوفی سنہ ۶۳۴ھ
۶۱۲۳۹

نورِ عالم، رحمت للعالمین	آفتابِ شرع، دریائے یقین
عالم دائور تے جاناں لئی رحمت	آپ شریعت دے سورج، یقین دے دریا
آفتابِ جان و ایمان ہمہ	خواجہ کونین و سلطان ہمہ
سجود دی جان تے ایمان دے سورج	آپ دو جہانوں دے آقا تے سبے بارتا
اصل معدومات و موجودات بود	نور او مقصود مخلوقات بود
جہڑا عدم تے وجود دی جڑ سی	آپ دا نور خلقت دی پیدائش دا سبب
امت او بہترین امتاں	بعث او، شر سرنگونی بُتاں
آپ دی امت امتاں دی سردار	آپ دا اڈنا بُتاں لئی ترا زوال
مسجدے گشت و طہور سے پیر یافت	خاک، در عہدش قوی تر چیز یافت
اہ میت قرار پائی۔ نالے پاکیزگی کھنٹی	آپ دے زمانے وچ دھرتی دی دی سستی گئی

چوں زبان حق، زبانِ اوست بس

آپ دی زبان رب دی ترجمان ایں

بہترین عہدے، زبانِ اوست بس

بہترین زمانہ، آپ دا زمانہ اسے

سعدی شیرازی، شیخ مصلح الدین

المکتوبی سنہ ۱۲۶۲ھ

عرش است کمیں پایہ ز ایوانِ محمد
عشریم مصطفیٰ دے محل اے زری اک جھگی لے

جبریل امین خادمِ دربانِ محمد
جبریل آپ دے پیریدار دا خادم ہے

آن ذاتِ خداوند کہ مخفی است بعالم
رب، اجزا کہ دنیا دیاں اکھیاں توں اوہنے ہے

پیدا و میان است بچشمانِ محمد
محمد دیاں اکھیاں دج نظری آؤندا اے

توریت کہ بر موسیٰ و انجیل بر عیسیٰ
موسے دی توریت تے عیسیٰ دی انجیل

شد محو بیک نقطہ فرقانِ محمد
محمد دے قرآن لے اک نقطہ دج گن بوکے رہ گیاں

از بہر شفاعت چہ اولوا العزم چہ مرسل
حشرون نبی تے رسول سارے

در حشر زند دست بد امانِ محمد
رسول اللہ داداں پھرن لئی ہتھ پلا مارن گے

یک جان چہ کند سعدی مکین کہ دو صد جان
سعدی غریبی اگلی چند کیر، جے دو تو جانان دی ہوں
سازیم فداے سگِ دربانِ محمد
تہاں رسول اللہ دے دربان دے کئے اپر قربان!

خواجہ نظام الدین اولیا بدایونی ثم الدہلوی

المستوفی سے ۷۲۵ھ
۱۳۲۵ء

صبا بسوئے مدینہ روکن، ازیں دعا گو سلام برخواں
 اے صبا مدینے جانے نبی پاک نوں میرا سلام آکھیں
 بگرد شاہ مدینہ گردو بصد تضرع پیام برخواں
 مدینے دی ناگ، چم کے، بڑی عاجزی نال سلام آکھیں
 رہنہ بچندی ادب طرازی، سر امدت بجاگ آں کو
 اوس گئی دی خاک تے عقیدت متدی داسر بڑے ادب نال رکھیں
 صلوٰۃ وافر بروح پاک جناب خیر الانام برخواں
 تے غیر رسول خدا تے بہتا بہتا درود پردھیں
 بہ باب رحمت گے گزر گئی۔ بہ باب جبریل گہہ جییں سا
 کدی باب رحمت تمھانی نگھ کے تے کدی باب جبریل نوں چم کے
 صلوٰۃ مٹی علی نبی گے۔ سلام اللسلام برخواں
 میرے ولوں نبی تے درود آکھیں کہہ پانچ سلام ولوں چھاتی پاکے درود سلام عرض کریں
 بہ لحن داؤد ہمنا شو بہ نالہ درود آشنا شو
 اے صبا کدی داؤد تے نرم داسا تھ دیں تے درود بھرے اڑے کڑھیں
 بہ بزم پنجمیر، ایں غزل را، ز عبد ماجز نظام برخواں
 تے رسول اللہ دی بارگاہ نوح نظام مسکین دی راہ غزل پیش کر دین

نعت

مولانا عبدالرحمن جامی نقشبندی
المتوفی ۸۹۸ھ
۱۳۹۲ء

نیما جانب بطحا گزرو کن
ہوائے بادیس محبوبان سے جائیں
ز احوال محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را خبر کن
مرا احوال حضرت نون رضی اللہ عنہ سنائیں
بہ برای جان مشتاقم در آنجا
ایسے لئے جا جان سیدی تون مدینے
فدائے روضہ خیرا لبشر کن
کریں روضہ تون صدقے اس سے تائیں
توئی سلطان عالم یا محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
کہیں اس بادشاہ تون یا محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
زاروئے لطف سونے من نظر کن
میرے لئے کرم دی جہاں پائیں
مشرف گر چہ کج جاتی ز لطفش
جو آگے ڈھٹا سے جاتی نے جلوہ
خدا یا ایں کرم بار وگر کن
خدا یا اوہ دوبارہ دی رکھائیں

نوٹ: آیہ اعظم چشتی ذرا پنہابی (من و عن) ترجمہ اسے جہد سے
صرف آخر شروع سلاستے روایں واسطے اک ادھی لفظی تبدیلی کہتی گئی اے (قدس)

غالب، میرزا اسد اللہ خاں و صلوٰی

المستوفی سنہ ۱۲۸۵ھ
۱۸۶۹ء

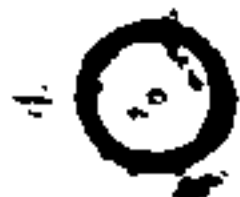
حق جلوہ گر، زطرزبان محمدؐ است
حضرت محمدؐ دی گفتگو و جانشینوں کے جلوے دیکھنے
آئینہ دار پر تو مہر است، ماہتاب
چند سورج دے شکاریاں دی دس پاندالے
تیر قضا، ہر آئینہ در تکرش حق است
تقدیر دایرہ نچ تاں اللہ دے تکرش وج لے
ہر کس، قسم بہ آنچہ عزیز است، می خورد
ہر کوئی اپنی محبوب ترین رستی دی سوہنہ کھاتا
واعظ حدیث سایہ طوبیٰ فرو گزار
واعظ جی اجنت دے درخت طوبیٰ لے سایہ دا ذکر چھوڑو
بنگر، دونیمہ، گشتن ماہ تمام برا
چودھویں دے چند دا دو ٹکڑے ہونا دیکھ
آرے کلام حق، بزبان محمدؐ است
اللہ دا کلام این تے زبان مصطفیٰ کریم ری
شان حق آشکارہ نہ شان محمدؐ است
اللہ دی شان محمدؐ مصطفیٰ دی شان توں کاہرندی لے
اما، کشاد آں زکمان محمدؐ است
پر اہ چلدا اے محمدؐ دی کسان تال
سوگند کر دگار، بجان محمدؐ است
رب پاک نے محمدؐ دی جان دی قسم کھاہی اے
کاینجا، سخن ز سرو روان محمدؐ است
کیوں جے ایتھے سرو دے بوئے سوہنے محمدؐ دی گل بوہی لے
آں نیز نامور، ز نشان محمدؐ است
اُدی شہوری وی محمدؐ دے ایس نشان پاہوں لے

غالب شنائے خواجہ، بہ نیر و ان گزاشتیم

غالب اماں حضورؐ دی تعریف دا کم رب دے سپرد کیتا

کاں ذات پاک تر بہ دان محمدؐ است

کہ اوہی ذات حضورؐ دے تہتے نوں صحیح صحیح جان دی اے

شاہ ابدال پھلواری

المتوفی سنہ ۱۲۰۰ھ
۱۷۸۵ء

دو جگ کے سردار محمد نبیوں کے سالار محمد
 اُمت کے غم خوار محمد سب کے پانہار محمد
 صلی اللہ علیہ وسلم

میں ہوں بہت لاچار محمد ناؤ پھنسی منجدھار محمد
 کوئی نہ کھیون بار محمد تم ہی اتارو پار محمد
 صلی اللہ علیہ وسلم

تم پر جان نثار محمد عشق تمہارا یار محمد
 مشکل ہے یہ کار محمد تم ہی تہین بار محمد

صلی اللہ علیہ وسلم
 دلبرو ہم دلدار محمد جی چاہے دیدار محمد
 ایک نظر اک بار محمد ہو جائے سب کار محمد

صلی اللہ علیہ وسلم

میر تقی میر

المنتونی سنہ ۱۲۲۵ھ
۱۸۱۰ء

جرم کی کھوشی میگنی یا رسول
 کپنوں ہوں نقصان دینی یا رسول
 رَحْمَةُ لِلْعَالَمِينَ یا رسول
 لطف تیرا عام ہے کر مرہمت
 مجرم عاجز ہوں کر خاک تقویت
 رَحْمَةُ لِلْعَالَمِينَ یا رسول
 نیک و بد تیرے سنا خوان ہم
 ملتفت ہو تو تو کا ہے کائے غم
 رَحْمَةُ لِلْعَالَمِينَ یا رسول
 روؤں ہوں شرم و گنہ سے زار زار
 دل کو جب ہوتا ہے آکر اضطرار
 رَحْمَةُ لِلْعَالَمِينَ یا رسول
 رو سیاہی جرم سے ہے بیشتر
 ایک کیا آنکھیں ہیں میری ہی ادھر
 رَحْمَةُ لِلْعَالَمِينَ یا رسول
 جب تلک تاثیر کا تھا کچھ گمان
 وقت یکساں تو نہیں اے دوستان
 اور خاطر کی حزینی یا رسول
 تیری رحمت ہے یقینی یا رسول
 ہم شفیع المذنبین یا رسول
 ہے کرم سے تیرے چشم کمرمت
 تو ہے صاحبِ تجھ سے ہے پستت
 ہم شفیع المذنبین یا رسول
 لطف تیرا آرزو بخششِ اُمم
 تو رحیم اور مستحقِ رحم ہم
 ہم شفیع المذنبین یا رسول
 بے عنایت کچھ نہیں اسلوبِ کار
 زیر لب کہتا ہوں یہیں بار بار
 ہم شفیع المذنبین یا رسول
 رو سفیدوں میں خجل مجھ کو نہ کر
 تجھ سے راجع ہے بصر اہل نظر
 ہم شفیع المذنبین یا رسول
 گہ قرآن خواں مایہ نغمے گہہ سبجہ خواں
 اب یہی ہے ہر زمان و ردِ زباں
 رَحْمَةُ لِلْعَالَمِينَ یا رسول
 ہم شفیع المذنبین یا رسول

انشاء انشاء اللہ خاں دہلوی ثم لکھنوی

المنتوی سنہ ۱۲۳۳ھ
۶۱۸۱۴

آپ خدا نے جب کہا صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ
کیوں نہ کہیں پھر انبیاء صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ
عرش سے آتی ہے صد اَصْلِ عَلٰی مُحَمَّدٍ
نورِ جمالِ کبریا صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ
صَلِّ عَلٰی نَبِيِّنَا صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ

عرش کے کچھ نہیں فقط قائمہ جلیل پر
لوہِ جبینِ مہر پر چشمہ سلسبیل پر
ثبت یہی نقوش ہیں عدن کی ہر فصیل پر
ہے خطِ نسخ سے لکھا شہ پر جبریل پر
صَلِّ عَلٰی نَبِيِّنَا صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ

لمعہ ذاتِ کبریا، باعثِ خلقِ جز و کل
فخرِ جمیع سرسلیں رہبر و ہادی سبیل
نور سے جس کے ہو گئی آتش کفر بچھ کے گل
بعد نماز تھا یہی ورد و وظیفہ مرسل
صَلِّ عَلٰی نَبِيِّنَا صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ

بھیجتے ہیں سدا درودِ حوش و طیور و نس و جن
وادِ عجیب چیز ہے قلب ہو جس سے مطمئن
حور و بہشت جاوداں کس کو ملے ہیں اس کے بن
انشاء اگر نجات تو چاہے تو پڑھ یہ رات دن
صَلِّ عَلٰی نَبِيِّنَا صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ

مولانا محمد اسلم علی شہید دہلوی

الموتوی سنہ ۱۲۲۶ھ
۱۸۳۱ء

اسی سے ہے مقصود اسرارِ خطاب
خصوصاً کہ جو اکمل انسان ہے
وہ انسان اکمل ہے سنتے ہو! کون
نبیؐ البدر آیا، رسولؐ کریم
حبیبِ خدا سید المرسلین
محمدؐ ہے نام ان کا احمد لقب
دل ان کا جو ہے مخزنِ سترِ غیب
زبان ان کی ہے ترجمانِ قدم
بہ ظاہر جو ہے مقطعِ انبیا
ہے اول ہی پیدا ہوا ان کا نور
جو اس میں تامل ذرا کیجئے!
کہ جب سب سے اکمل وہ انساں ہوا
ہے دستور یہ ناظموں کا تمام
سو تھا انبیاء کا قصیدہ عجیب
تخلص کا موقع تھا یا دو جہاں

وہی ہے گا مضمون اقم الکتاب
وہ سارے صحیفوں کا عنوان ہے
ہوئے مفتخر جس سے یہ دونوں کون
نبوت کے دریا کا دترِ یتیم
شیخ الوریٰ الہادی راہِ دین
بیاں ہو سکے منقبت ان کی کب
مبرا خطا سے ہے بے شک و ریب
ہوا باغِ دین جس سے رشکِ ازم
حقیقت میں ہے مطلعِ اصفیا
بہ ظاہر کیا گو کہ آخرِ ظہور
ابھی نکتہ باریک پا کیجئے!
تو بے شک وہ تصویرِ رحماں ہوا
کہ آخر کو ہوتا ہے ناظم کا نام
ہوا ختم اُس کا بہ ہنجِ غریب
سو تصویرِ ناظم ہوئی واں عیاں

الہی ہزاروں درود اور سلام

تو بھیج اُن پر اور اُن کی اُمت پر عام

نظیر اکبر آبادی میاں محمد نظیر

المستوفی سنی ۱۲۲۶ھ
۱۸۳۱ء

تم شہِ دنیا و دیں ہو یا محمد مصطفیٰ سرگروہِ مسلمین ہو یا محمد مصطفیٰ

حاکمِ دینِ میں ہو یا محمد مصطفیٰ قبلۂ اہلِ یقین ہو یا محمد مصطفیٰ

رحمۃ للعالمین ہو یا محمد مصطفیٰ

آسماں تم نے شبِ معراج کو روشن کیا عرش و کرسی کو قدم اپنے سے دی نور و ضیا

رنگ و بو گلشن کی جنت کی بڑھائی بر ملا جس جگہ وہم بلا تک کو نہیں ملتی ہے جا

واں کے تم مسند نشیں ہو یا محمد مصطفیٰ

تم کو ختم الانبیاء تھی بھی حبیب اپنا کہے اور سدا روح الائیں آفے ادب سے وحی لے

کس نبی کو یہ مدارج ہیں تمہارے سے ملے ہے نبوت کا جو اقدس بحر، تم اس بحر کے

گوہر یکتا تمہیں ہو یا محمد مصطفیٰ

مخبر صادق ہو تم اور حضرت خیر الورا سرور ہر دوسرا اور شافعِ روزِ جزا

ہے تمہاری فطرت والا شمعِ لطف و عطا کیا نظیر اک اور بھی سب کی مدد کا آسرا

یاں بھی تم، واں بھی تمہیں ہو یا محمد مصطفیٰ

مولانا محمد قاسم نالوتوی

المتوفی ۱۲۹۷ھ
۱۸۸۰ء

الہی کس سے بیاں ہو سکے ثنا اس کی
جو تو اُسے نہ بناتا تو سارے عالم کو
تو فخر کون و مکاں زبده زمین و زماں
تو بونے گل ہے اگر مثل گل ہیں اور نبیؐ
حیاتِ جان ہے تو، ہیں اگر وہ جانِ جہاں
جہاں کے سارے کمالات ایک تجھ میں ہیں
امیدی لاکھوں ہیں لیکن بڑی امید ہے یہ
جیوں تو ساتھ سگانِ حرم کے تیرے پھروں
جو یہ نصیب نہ ہو اور کہاں نصیب مرے
اڑا کے باد مری مُشتِ خاک کو پس مرگ

کہ جس پہ ایسا تری ذاتِ خاص کا ہو پیار
نصیب ہوتی نہ دولت وجود کی زہبار
امیر شکر پیغمبراں شمعِ ابرار
تو نورِ شمس ہے گر اور نبیؐ ہیں شمسِ نہار
تو نورِ دیدہ ہے گر ہیں وہ دیدہ بیدار
ترے کمال کسی میں نہیں مگر دو چار
کہ ہو سگانِ مدینہ میں میرا شمار
مروں تو کھائیں مدینہ کے مجھ کو مرغ و مار
کہ میں ہوں اور سگانِ حرم کی تیرے قطار
کرے حضور کے روضے کے آس پاس نثار

ولے یہ رتیر کہاں مُشتِ خاک قاسم کا

کہ جائے کوچہِ اطہریں تیرے بن کے غبار

مولینا امداد اللہ تھانوی مہاجر مکیؒ

المتوفی سنۃ ۱۳۱۵ھ
۱۸۹۲ء

کر کے نثار آپ پر گھربار یارسولؐ

اب آپڑا ہوں آپ کے دربار یارسولؐ

عالم نہ مٹتی ہوں نہ زاہد نہ پارسا

ہوں اُمّتی تمہارا گنہگار یارسولؐ

دونوں جہاں میں مجھ کو وسیلہ ہے آپ کا

کیا غم ہے گرچہ ہوں میں بہت خوار یارسولؐ

ذات آپ کی تو رحمت و شفقت سرسبز

میں گرچہ ہوں تمام خطا دار یارسولؐ

کیا ڈر ہے اس کو لشکرِ عصیان و جرم سے

تم سا شفیع ہو جس کا مددگار یارسولؐ

ہو آستانہ آپ کا امداد کی جبین

اور اس سے زیادہ کچھ نہیں درکار یارسولؐ

صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَيَّ مُحَمَّدِي

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دماغ دہلوی انوار مرزا خاں

انتونی سنہ ۱۳۲۲ھ
۱۹۰۵ء

کروغم سے آزاد یا مصطفیٰ تمہیں سے ہے قریب یا مصطفیٰ
 نہ پامال مجھ کو زمانہ کرے نہ مٹتی ہو برباد یا مصطفیٰ
 زباں پہ ترا نام جاری رہے کرے دل تری یاد یا مصطفیٰ
 نہ چھوٹے کبھی مجھ سے راہِ صواب نہ ہو ظلم و بیداد یا مصطفیٰ
 عطا مجھ کو اللہ ہمت کرے بجا لاؤں ارشاد یا مصطفیٰ
 رہوں حسرت میں آپ کی ذات سے طلب گار ادا یا مصطفیٰ

عنایت کی ہو جائے اس پر نظر

رہے دماغ دل شاد یا مصطفیٰ

اکبر میرٹھی - خواجہ محمد اکبر خاں

استوفی ۱۳۲۸ھ
۱۹۱۳ء

پچھلے نعینس کچھ سنا کر	پچھلے نعینس کچھ سنا کر	پچھلے نعینس کچھ سنا کر	پچھلے نعینس کچھ سنا کر
یار رسول سلام علیک	یار رسول سلام علیک	یار رسول سلام علیک	یار رسول سلام علیک
صلوات اللہ علیک	صلوات اللہ علیک	صلوات اللہ علیک	صلوات اللہ علیک
دراغ سینے کے دکھائیں	دراغ سینے کے دکھائیں	دراغ سینے کے دکھائیں	دراغ سینے کے دکھائیں
یار رسول سلام علیک	یار رسول سلام علیک	یار رسول سلام علیک	یار رسول سلام علیک
صلوات اللہ علیک	صلوات اللہ علیک	صلوات اللہ علیک	صلوات اللہ علیک
غرش کے معراج والے	غرش کے معراج والے	غرش کے معراج والے	غرش کے معراج والے
یار رسول سلام علیک	یار رسول سلام علیک	یار رسول سلام علیک	یار رسول سلام علیک
صلوات اللہ علیک	صلوات اللہ علیک	صلوات اللہ علیک	صلوات اللہ علیک
عشق کے وارث خدا را	عشق کے وارث خدا را	عشق کے وارث خدا را	عشق کے وارث خدا را
یار رسول سلام علیک	یار رسول سلام علیک	یار رسول سلام علیک	یار رسول سلام علیک
صلوات اللہ علیک	صلوات اللہ علیک	صلوات اللہ علیک	صلوات اللہ علیک
اب تو باپ خود وا ہو	اب تو باپ خود وا ہو	اب تو باپ خود وا ہو	اب تو باپ خود وا ہو

یا نبی سلام علیک
یار رسول سلام علیک
یا حبیب سلام علیک
صلوات اللہ علیک

بیدم شاہ وارثیؒ

المترنی ۱۳۶۳ھ
۱۹۴۳ء

آئی نسیم کوئے محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 کھنچنے لگا دل سوئے محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 کعبہ ہمارا کوئے محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 مصحف ایماں روئے محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 لے کے مراد ل آئیں گے مر جائیں گے مرٹ جائیں گے
 پہنچیں ہم تا کوئے محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 طوبیٰ کی جانب تگنے والو، تاکھیں کھولو ہوش سنبھالو
 دیکھو قد دل جوئے محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 نام اسی کا باپ کرم ہے دیکھو یہی محرابِ حرم ہے
 دیکھو خیمِ ابروئے محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 بھیننی بھیننی خوشبو مہکی بیدم دل کی دُنیا مہکی
 کھل گئے جب گیسوئے محمد صلی اللہ علیہ وسلم

مولانا سید سلیمان ندوی

المستوفی سید سلیمان ندوی
۱۳۴۳ھ
۱۹۵۳ء

عشقِ نبوی درو معاصی کی دوا ہے
ظلمتِ کدہ دہریس وہ شمعِ ہدی ہے
پڑھتا ہے درودِ آپ ہی کجھ پر تراخان
تصویب پر خود اپنی مُصَوِّر بھی فدا ہے
نورِ نبوی مقبلس از نورِ خدا ہے
بندہ کو شرف نسبت مولا سے ملا ہے
احمد سے پتہ ذاتِ اُحَد کا جو ملا ہے
مُصَنُوع سے صانع کا پتہ سب کو چلا ہے
بندہ کی محبت سے ہے آقا کی محبت
جو پیرو احمد ہے وہ محبوبِ خدا ہے
آمد تری اسے ابرِ کرم رونقِ عالم
تیرے ہی لئے گلشنِ ہستی یہ بنا ہے
فردوس و جہنم تیری تخلیق سے قائم
یہ فرق بد و نیک ترے دم سے ہوا ہے
فرمانِ دو عالم تری توقع سے نافذ
تیری ہی شفاعت پر رحیمی کی پنا ہے
لے جائے گا منزل سے بہت دُور بشر کو
جو جادہ سفرِ کافر سے جادہ کے سوا ہے

ممتاز۔ جہاں گنگوہی

المستوفی سنہ ۱۳۳۵ھ
۱۹۲۴ء

کوئی ایسی سکھی پاتر نہ ملی موہے پی کے دوارے بھٹا دیتی

نیں تو راہِ مدینہ بھی دیکھی نہیں موری بتیاں پکڑ کے بتا دیتی

مورے من میں ہے اب تو جو گنیاں بنوں اور تل کے ٹھوتے دیتے چلوں

سکھی ہند کی نگری میں کا ہے رہوں نہیں بیت تو چین ذرا دیتی

پیاسات سمندر پار لسو مورے پگ میں نہ چلنے کا زور رہا

نہیں جاتی مدینہ بھی کوئی ہوا موہے ملکِ عرب میں اڑا دیتی

نیں تو سونی سحر یا پتہ بڑھت ہوں پیادیں عرب میں براجت ہے

کبھی دیتے جو نپنے میں درس دکھا وہیں چرنوں میں سیس نوا دیتی

واکے دوارے پہ جاتی ہیں سکھیاں سبھی موری ارج کسی نے نہ انہی کبی

کبھی اپنی جو گنیا کو لیتے بلا وہ بھی رُو بے پہ جان گنوا دیتی

توری پیت کی دکھیا تو میں ہی نہیں پڑا روتا ہے ہجر میں وہ بھی نہیں

مجھے درد پہ بلاتے جو شاہِ عرب مستاحم کا دکھڑا سنا دیتی

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ

يَا رَبِّ صَلِّ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

علامہ مناظر احسن گیلانی

المتوفی ۱۳۷۵ھ
۱۹۵۶ء

پیارے محمد جگ ساجن تم پر واروں تن من دھن
تم ری سورتیا من مودین کبھو کرا یو تو درشن
جیا کنھڑے دلوا تر سے
کڑکا کڑکے بدرا بر سے

صَلَّى اللهُ عَلَيْكَ نَبِيًّا

تم ری دوریا کیسے چھوڑوں تم سے توڑوں کس سے جوڑوں
تم ری گلی کی دھول بٹوروں تم سے نگر میں دم بھی توڑوں

جی کا اب ارمان یہی ہے

آنھوں پہراپ دھیان یہی ہے

صَلَّى اللهُ عَلَيْكَ نَبِيًّا

شاه عبداللطيف بھٹائي

المتوفى سنة ۱۱۶۵ هـ
۶۱۴۵۲

جوڙي جوڙ جهان جي، جڏهن جوڙ پائين
خاوند، خاص خلقي محمد معائين
كلموتہ كريم تي چئو چائيا ئين
انا مولڪ وانت محبوبي ائين انا ئين

جوڙي جوڙ جهان جي پاڪ ڪيائين پروار
حامي هادي هاشمي، سرداران سردار
سونهين معاين ست ۾ منجه مسجد مٿي دار
چارئي چڱا چوڌار هئا هيڪاندا احباب سين

وَحَدَهُ لَأَشْرِيكَ لَهُ جَانُ تُوچيئين ائين
تان مير محمد ڪارئي نوتون منجهان نينهن
سوتون وچيو ڪيئين تائين ڪنڌ پين ڪي؟

وَحَدَهُ لَأَشْرِيكَ لَهُ جڏهن چيو جن
من مچيو محمد ڪارئي هيجان سان هنين
تڏهن منجهان تن اوڙ ڪوت اوليو

پیر محمد سلیم جان مجددی

نور مجسم رحمت عالم صلی اللہ علیہ وسلم
سپکان پلا روسپ جان مکر صلی اللہ علیہ وسلم

سید سرور اشرف النور ساقی عشر شافع محشر
افضل اجمل اکمل اکرم صلی اللہ علیہ وسلم
بحر کرامت مخزن حکمت گنج شرافت آیت رحمت
فخر رسالت حضرت آدم صلی اللہ علیہ وسلم

نیئن ۾ ما زاغ جو سور موذ اللیل سنواریا گندی ترا گیسو
موج تبشیر کوثر و نور من صلی اللہ علیہ وسلم
اپریو چمکیو شمس هدایت شوك شقاوت کفر جي ظلمت
تی ویا هکده درهه و برهه صلی اللہ علیہ وسلم

نالوبه مانرو جنهن جو مکتد راز به ری جو جنهن تی بید
روح جي راحت قلب جو هر هر صلی اللہ علیہ وسلم

هن جي مبارک خالك قدم تان گهوریو گهوریان واری به گهوریا
سرزو سلیم آء هیج مان هر هر صلی اللہ علیہ وسلم

منظر فریادی ملا کوری (پشتو)

بنکے بشر او خلید
بنکے بشر او خلید
رور کله رورتہ وے رور
جال هر طرف ته دوغور
بنکے بشر او خلید
بنکے بشر او خلید
خپل معبودان نیولی
وود آسمان نیولی
بنکے بشر او خلید
بنکے بشر او خلید
باطل کرا خیرے کریوان
پیغام دامن و امان
بنکے بشر او خلید
بنکے بشر او خلید
یا نبی خیر الامام
روز محشر په مقام
بنکے بشر او خلید
بنکے بشر او خلید

نیترے دکفر شوے رفع دفع نہرا او خلید
سپینہ زبرا شوہ پہ جهان چه سپین سحر او خلید
هر خوا و و ظلم او زور
دنا پوهی او جبل
په دغه وقت کینے عربی شمس و قمر او خلید
سپینہ زبرا شوہ په جهان چه سپین سحر او خلید
چا و و بتان نیولی
چا م سپور می او ستوری
جلدے خورے شوے د حضرت عبد اللہ و او خلید
سپینہ زبرا شوہ په جهان چه سپین سحر او خلید
حق شو بالا په جهان
د خدائے تعالی د لوری راغ
د "آمنے" ذرؤ تکور، نور البصر او خلید
سپینہ زبرا شوہ په جهان چه سپین سحر او خلید
په تادے دیروی سلام
مل شے شے "فریادی"
نیکی مے او نکره وینبته مے سپین د سر او خلید
سپینہ زبرا شوہ په جهان چه سپین سحر او خلید

ش

سید وارث شاہ متوفی ۱۲۱۲ھ
۱۶۹۸ء

اول حمد خدائید اور دیکھے، عشق کیتا سو جنگ و امول میاں
پہلے آپ ہی رب نے عشق کیتا، معشوق ہے نبی رسول میاں
عشق پیر فقیر دامتربہ ہے، مرد عشق دابھلا رنجول میاں
کھلے تنہا ندے باغ قلوب اندر، جہنماں کیتا ہے عشق قبول میاں

نعت

سید وارث شاہ متوفی ۱۲۱۲ھ
۱۶۹۸ء

دوئی نعت رسول مقبول والی جیندے حق نزول لولاک کیتا
خاک کی آکھ کے مرتبہ وڈا وڈا بسجھ خلق دے عیب تھیں پاک کیتا
سرور ہوئے کے اویاں انبیاء، اگے حق دے آپ نوں خاک کیتا
کے اہمٹی اہمٹی روز قیامت خوشی چھڈ کے جو غم ناک کیتا

مولوی غلام رسول عالمپوری

المستوفی سنہ ۱۳۰۹ھ
۶۱۸۹۲

جو ہر عرض وجود خلاق اصل اصول کمالی
نبی صغی داسید سرور تے کوثر داساتی
وجہ اشارے نکل جس ی شوق قمر افلاکی
تاقب نجم تہمتے شمسوں انور گوہر خاکی
منظر صغی آتم یگانہ مطہل صبح ظہوری
فتح میں کلام فترتی شان نبی دی عالی
سینہ پاک منور شرح نور اکھیں ماز انوں
شاہ صفیاں پیرویاں خاص امام نبیائیں
لے جبریل طایک نوری دروازے پر آیا
انامت بعد نبیاں گزر گئے افلاکوں
نوع درشتیاں نال سعائی شوقوں واگ چلانی
کھلے گئے ذرافا کوں ملک مقرب دھاکے
شکریاں وچہ موسیٰ نبیسی کر کر فخر سمانے
جبریل ربیاد چہ بدرہ قوت پروں سدھانی
امت خیر ائم دا والی نام محمد عالی
جسین حق خاص شفاعت کبری تم اسل اتعاقی
خیر الناس غرب دا فصیح خواص لب ترمائی
جس تے پاک قدم دی برکت فخر کرے چہ خاکی
اوہ شاہ بیت تصائد عالم جسین چہ خوبی پوری
تے محمود مقام معلی خاص عطا نرالی
انور اکھیں مہر نبوت روشن نور چانوں
فلح باب بہت معلی اتقی وجہ تعقیماں
چاہڑ براق رکابے چلیا، اقصی وجہ پہنچایا
زمیوں سنب فلک تے و تجا بڑ اتوں جلاکوں
جبریل نقیب پکارے پاک سواری آئی
سن سن کے پیغمبر خیراں تعظیماں فوں آئے
کھول دے وچہ جنت خوراں شوق زبایت پائے
تن تنہا پس دی سرور جاں دستوری پانی

کرسی، عرش، قدم و صحر گزرتے بٹے قرار آرموں
 تیز قدم دھر قربت چلے بے بالائیوں زبرد
 صورت حرفوں پاک ندائیں کلمے پاک زبانوں
 جو ڈٹھا سو ڈٹھا آخر جو پایا سو پایا
 گم گیاں نون راہ دکھائے روگ کٹے بیماریاں
 منزل مقصد چھوڑو گیندیاں بیچے بیچے نادانی
 صل بھلا گم گیا خودی تھیں اندر سرگردانی
 انہا چیت طیب تھانی کھولے لازمہانی
 دُعاں وُل مقصود چلا یاں موڑ کورہوں اونہی
 سب جہان اکو دی برکت نور و نور ہمکیا
 ہمیش قدم و چہ عالم ہوا جس نے وہ سُرخ تکیا
 پاؤں ہاریاں سب کچھ پایا منکر گئے ازائیں
 بہت مسلوٰۃ سلام نبی تے آل سنے اصحاب
 ہو چکیاں پھلڑاں آخر جاگہ پاک مقاموں
 یوں ندائیں و دھر محبوبا بے طرفوں پو پھیروں
 لکھ کر وراں کو ہاں دوراٹھے پتے ہم بیانوں
 ہوراں نون اتھ دل نہ بولے مر پیغمبر آیا
 آئیگی و چہ جلدیاں تائیں بیاں شمع ہزاراں
 روشن راہ صفا داپایا پائی دل نورانی
 نفسوں ذات گوہی بھریاں گوہر ٹوڑا سانی
 وُل وُل موڑ دلوں گمراہی نور دئی عرفانی
 واہ سید نقلین محمد تر گئے عالم دونویں
 فیض منداں دادل آئینہ فرشوں عرش چکیا
 ہینے لیکھ دھروں جس ہے اوہ خود ویکھ دیکھا
 احمد با سب نہ ہوندے پیدا جنت نار کدائیں
 خاص خواہس عورتیاں یاراں یار کبار احباباں

نور ہدایت کریں عنایت خوف جا و چہ رکھیں

عشتوں کریں نور سینہ روشن دل ہواں کھیں

حضرت پیر علی شاہ (کوڑھ شریف)

المستوفی ۱۳۵۶ھ
۱۹۳۷ء

کیوں دنڑی اُس گھیری اے	آج سیک ہنراں دی دھیری اے
آج نیناں نے لایاں کیوں جھڑیاں	نوں نوں وج شوق چنیری اے
وَاللَّيْلُ دَجِي مِنْ وَفَيْتِہٖ	الْقَبِيحُ بِذَا مِنْ طَلَعَتِہٖ
نیناں دیاں فوجاں سر چڑھیاں	فَسَكَرْتُ هُنَا مِنْ نَطَّ تِہٖ
متھے چمکے لاٹ نورانی اے	مکھ چند بد رشتہ سنی اے
خمور اکھیں ہن مدھ بھریاں	کالی زلف تے اکھستانی اے
جیں تھیں نوک ترہ دے تیر چھٹیں	دو ابرو قوس مثال رسن
پٹے دند موٹی دیاں ہن لڑیاں	لباں سُرخ اکھاں کہ عسل کین
جاناں کہ جان جہان اکھاں	اس صورت نوں میں جان اکھاں
جس شان توں شانیں سب بنیاں	سج اکھاں تے ربی شان اکھاں
بے صورت ظاہر صورت تھیں	ایہ صورت ہے بے صورت تھیں
وج و صرت پھٹیاں جد گھڑیاں	بے رنگ دے سے اس صورت تھیں

دسے راہ صورت بے صورت دا تو بہ راہ کی عین حقیقت دا
 ہر کم نہیں بے سو جہت دا کوئی وریاں موتی لے تریاں
 ایہا صورت شالا پیش نظر رہے وقت نزع تے روزِ حشر
 وچ قبر تے پل تھیں ہوی گزر سب کھوٹیاں تھیں تہ کھریاں
 يُعْطِيكَ رَبُّكَ داس تساں فترضی تھیں پوری آس آساں
 لچ پال کر یسی پاس آساں دَا شَفَعُ تَشْفَعُ صبح پڑھیاں
 لاہو مکر تھیں محظط بُردِ یس من بھانوری جھاک دکھاؤ سخن
 اوہا مٹھیاں گالیں الاؤ مٹھن جو حمرا وادی سن کھریاں
 جہے تھیں مسجد آؤ ڈھولن نوری جھات دے کارن سائے سکھن
 دو جُب اکھیاں راہ دافر ش کرن سب انس و ملک حوراں پھریاں
 اینہاں سکھریاں تے کر لادیاں تے لکھواری صدقے جانداں تے
 اینہاں بردیاں مفت دکاندیاں تے شالاوت آون اوہ گھڑیاں

سُبْحَانَ اللَّهِ مَا أَجْمَلُكَ مَا أَحْسَنُكَ مَا أَكْمَلُكَ

کتھے مہر علی کتھے تیری ثنا گستاخ اکھیاں کتھے جاڑیاں

مک چوک

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ !

